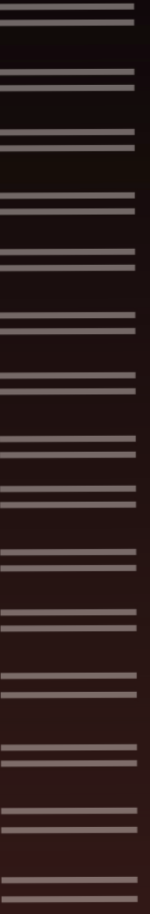
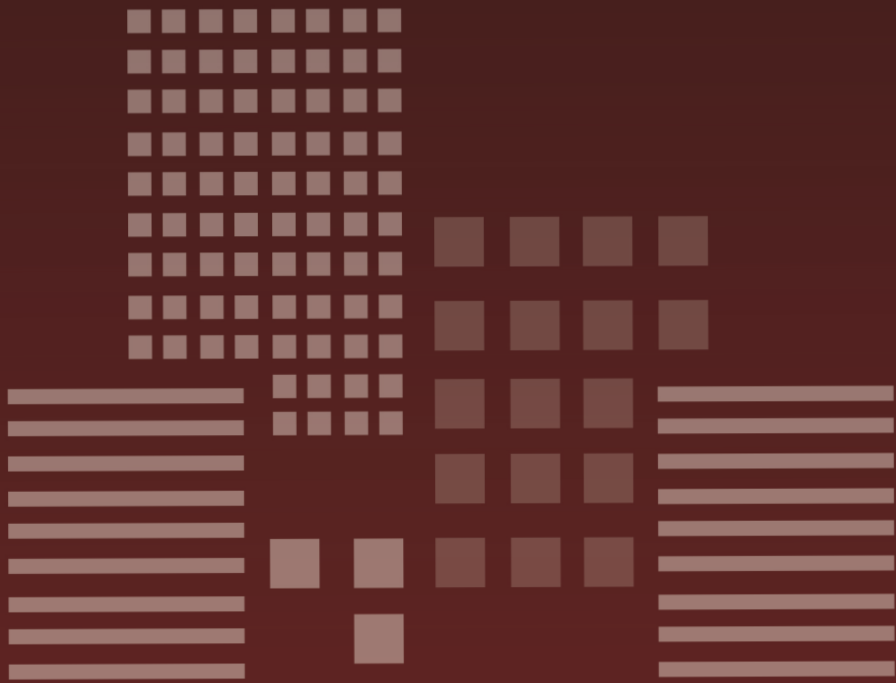

80 Sonrası Mekan ve Planlama

Planlamada 30 Yıla İlişkin Değerlendirmeler
Yerel ve Bölgesel Kalkınma, Bölgenin Değişen Dinamikleri
Kentsel Tasarım
Koruma
Kentsel Dönüşüm
Ulaşım ve Çevre
Teknoloji ve Yeni Yaklaşımlar

80 Sonrası Mekan ve Planlama

Planlamada 30 Yıla İlişkin Değerlendirmeler
Yerel ve Bölgesel Kalkınma, Bölgenin Değişen Dinamikleri
Kentsel Tasarım
Koruma
Kentsel Dönüşüm
Ulaşım ve Çevre
Teknoloji ve Yeni Yaklaşımlar

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
30. Kuruluş Yılı Anısına

SEKSEN SONRASI MEKAN ve PLANLAMA

Yayına Hazırlayanlar

Aysu Uğurlar, Demet Erol, Ebru Vesile Öcalır Akünal,
Fatma Erdoğanaras, Kübra Cihangir Çamur,
Leyla Alkan, Nilgün Görür Tamer, Sevinç Bahar Yenigül,
Ülkü Duman Yüksel, Zeynep Özdemir

Kapak tasarımı: Nihan Oya Memlük

Dizgi ve sayfa tasarımı: Ülkü Duman Yüksel, Sevinç Bahar Yenigül, Nilgün Görür Tamer, Leyla Alkan

Yayın tarihi: 9 Eylül 2016

ISBN: 978-975-507-283-8

Yayıncı: Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

Bu kitabın, Gazi Üniversitesi Merkez Yayın Komisyonu 19.10.2015 tarih ve 03 sayılı toplantısı ve Üniversite Yönetim Kurulunun 06.11.2015 tarih ve 21 sayılı toplantısında 2015/475 nolu kararları ile elektronik ortamda, yardımcı ders kitabı olarak yayınlanması uygun görülmüştür.

SUNUŞ

Bu kitapta yer alan makaleler bir yandan Türkiye'nin seksen sonrası mekansal gelişimini ve planlama sürecindeki değişimi anlatırken diğer yandan da kent ve bölge planlama alanında akademik dünyada tartışılan güncel konuları geniş bir yelpazede okuyucuya sunmuştur. Derleme niteliğindeki bu kitap yedi ana bölümden oluşmuştur. Bu bölümler altında yer alan 34 farklı makalede, kent ve bölge planlama disiplini içinde çok yönlü bir bakış açısıyla, yerel ve bölgesel kalkınmadan, koruma, kentsel dönüşüm, kentsel tasarım, ulaşım, çevre, teknoloji, yeni kent yaklaşımları, kent ve planlama politikalarının seksen sonrası değişimine kadar mekanı etkileyen bir çok konu yer almıştır. Katkılarını sunan 45 yazar kendi görüşlerini, deneyimlerini ve araştırmalarını bu kitapta gönüllü olarak paylaşmıştır.

Bu kitabın konu ve içerik zenginliği, eğitim alanında 30 yılı aşkın tecrübeye sahip Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün güçlü, dinamik akademik kadrosunun bir eseridir. Türkiye'deki 6. planlama okulu olarak 1984-1985 öğretim yılında eğitim faaliyetine başlamış olan Bölümün, 30. Kuruluş Yılı Anısına bir kutlama etkinliği olarak bu kitap hazırlanmıştır.

Bölüm etkinliği olarak daha önce yayınlanmış olan üç kitaptan farklı olarak, bilgiye erişimde kolaylık sağlayan internet ortamında bir e-kitap olarak sunulan derleme çalışmamızın daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasının, akademik bağlamda çeşitlilik yaratacak tartışmalara kaynak olacağını düşünmekteyiz. Elektronik ortamda sunulan bu kitabın hazırlanış sürecinde başta yazarlarına olmak üzere, hakemlerine ve bölümün kurumsallaşmasının bir ürünü olarak ortaya çıkan bu kitaba emek harcamış katkı koymuş herkese teşekkür ediyoruz.

İncece şeklinde ortaya çıkan ve bilgi üretiminin bir parçası olan bu kitap araştırmacılara ve öğrencilere planlama bilim alanında yardımcı bir ders kitabı olmasının yanı sıra, mekan ve planlama konularına ilgi duyan okurlara da açık bir kaynaktır.

Yayın Komisyonu

Maltepe, Ankara 30 Ağustos 2016

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

PLANLAMADA 30 YILA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER.....	1
▪ TÜRKİYE’NİN SEKSEN YILLIK KENT PLANLAMA SERÜVENİNDE SON OTUZ YILIN DEĞERLENDİRİLMESİ- İLLER BANKASI DENEYİMLERİ	3
<i>Güner GEZİM-H. Perihan KİPER</i>	
▪ KAPSAMLI PLANLAMADAN STRATEJİK MEKANSAL PLANLAMAYA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	21
<i>Fulya SINACI, Aydan SAT</i>	
▪ TÜRKİYE’DE KIRSAL ALAN POLİTİKALARINDA SEKSEN SONRASI DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ	39
<i>Sevinç Bahar YENİGÜL</i>	
▪ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ YAKLAŞIMININ MEKANSAL PLANLAMA PRATIĞINE UYARLANMASI: TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR ÖNERİ	51
<i>Pınar ZORAL, Çiğdem VAROL</i>	
YEREL VE BÖLGESEL KALKINMA, BÖLGENİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ	79
▪ YENİLİĞİN DEĞİŞEN KURUMSAL VE MEKANSAL DİNAMİKLERİ	81
<i>Bilge ARMATLI KÖROĞLU</i>	
▪ EKONOMİK, SOSYAL VE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER TEMELİNDE AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞİK BÖLGESEL POLİTİKASI: TÜRKİYE’DE UYGULAMA ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	93
<i>Kübra CİHANGİR ÇAMUR, Deniz AKKAHVE</i>	
▪ KADINLARIN İŞ GÜCÜNE KATILIMI VE KADIN İŞ GÜCÜNE İLİŞKİN SOSYAL VE POLİTİK GELİŞMELER: ASO I.OSB’DEKİ KADIN İŞGÜCÜ VE ÖZELLİKLERİ	115
<i>Demet EROL, Kübra YILDIRIM</i>	
▪ TURİZM GİRİŞİMCİLİĞİ: BEYPAZARI VE SAFRANBOLU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA	139
<i>Fatma ERDOĞANARAS, Ali Haydar ÖZTÜRK</i>	
▪ YEREL YÖNETİMLERDE KADIN KATILIMININ TEMSİL, POLİTİKA VE PLANLAMA BOYUTUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA ÖRNEĞİ.....	161
<i>Seher ÖZKAZANÇ</i>	
KENTSEL TASARIM.....	175
▪ TÜRKİYE’DE KENTSEL TASARIMIN SON OTUZ YILI ÜZERİNE BİR OKUMA	177
<i>Mehmet Nazım ÖZER</i>	
▪ MEKANI DENETLEMEDE YENİ ARAÇ: KENTSEL KODLAMA	197
<i>Aybike CEYLAN</i>	
▪ YÜRÜNEBİLİRLİK KAVRAMI VE YÜRÜNEBİLİRLİĞİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER..	207
<i>Ayşe TEKEL, Nilgün GÖRER TAMER</i>	
▪ BİR KENT BULVARI’NDAN ANA ARTERE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: ATATÜRK BULVARI ÖRNEĞİ.....	217
<i>Nihan Oya MEMLÜK, Müge AKKAR ERCAN</i>	

İÇİNDEKİLER

KORUMA	237
■ 2281980 SONRASINDA MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİNİN KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ KORUNMASINDAKİ ETKİNLİĞİ	239
<i>Nevin TURGUT GÜLTEKİN</i>	
■ 1980'den GÜNÜMÜZE KORUMA PLANLAMASINA GENEL BİR BAKIŞ: ANKARA, BERGAMA, PATARA ÖRNEKLERİ	253
<i>Mehmet TUNÇER</i>	
■ KENTSEL KORUMA/YENİLEME İKİLEMİNDE 1980'LERDEN BUGÜNE SAĞLIK(LI)LAŞTIRMA: ANKARA - HAMAMÖNÜ ÖRNEĞİ	281
<i>Nevin TURGUT GÜLTEKİN-Teoman ARSLAN</i>	
■ TARİHİ ÇEVRELERİ KORUMA SÜRECİNDE YAŞANAN FİZİKSEL VE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM, ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ İSTİKLAL MAHALLESİ ÖRNEĞİ	301
<i>Pınar ŞAHİN KADAKAL, Gülseven UBAY TÖNÜK</i>	
■ ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİNİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DEĞİŞEN MEKANSAL DEĞERİ	329
<i>Hazal İrem GÖĞÜŞ, Erman AKSOY</i>	
KENTSEL DÖNÜŞÜM	343
■ TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE GÜNCEL PROBLEMLER	345
<i>Şule KARAASLAN</i>	
■ TÜRKİYE VE DÜNYA'DAN BAŞARILI KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ	355
<i>Şule KARAASLAN, Kaan SAKAKLI</i>	
■ GECEKONDU OLGUSUNUN SOSYO MEKANSAL TEMSİLİ	369
<i>Aysu UĞURLAR</i>	
■ SARAÇOĞLU MAHALLESİ'NİN DEĞERİNİN DEĞİŞİMİ	385
<i>Demet EROL, Kaan SAKAKLI</i>	
■ 1980 SONRASI ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ ANTALYA KALEİÇİ'NİN TURİZM ODAKLI DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	401
<i>Açalya ALPAN</i>	
ULAŞIM ve ÇEVRE	411
■ ULAŞIM PLANLAMASINDA SİSTEM ETKİLERİNİN MODELLENMESİ	413
<i>Ebru Vesile ÖCALIR AKÜNAL</i>	
■ KENT MERKEZLERİNDE BİR TRAFİK DURULTMA TASARIMI METODU OLAN PAYLAŞIMLI YOL TASARIMI: ANKARA İLİ EMNİYET MAHALLESİ AFET SOKAK ÖRNEKLEMİ	427
<i>Zeynep ÖZDEMİR</i>	
■ KENTSEL ULAŞIM MEKANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIMI: TRAFİK DURULTMA BİLEŞENİNİN YERİ	455
<i>Hülagü KAPLAN</i>	

İÇİNDEKİLER

■ 1980 YILINDAN GÜNÜMÜZE KENT İKLİM ARAŞTIRMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	479
<i>Ülkü DUMAN YÜKSEL, Hayriye BALIK</i>	
■ ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE TERMİK SANTRALLERİN ÇEVRESEL ETKİLERİ.....	497
<i>Mahmut ÖZBAY</i>	
TEKNOLOJİ ve YENİ YAKLAŞIMLAR.....	515
■ KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ARAŞTIRMALARINDAN ÖĞRENDİKLERİMİZ.....	517
<i>Zeynep Aslı GÜREL ÜÇER</i>	
■ 1980 SONRASI DEĞİŞEN KIR KAVRAMI ve KIRDA KONUT OLGUSU.....	531
<i>Leyla ALKAN, Sevinç Bahar YENİGÜL</i>	
■ BÖLÜNÜMÜŞ KENTLERDE ŞEHİR PLANLAMA VE MEKAN PAYLAŞIMI.....	543
<i>Özge YALÇINER ERCOŞKUN</i>	
■ KENT PLANLAMADA COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN YÜKSELİŞİ VE TÜRKİYE'DEKİ KULLANIM ALANLARI.....	559
<i>Kadriye Burcu YAVUZ, Şule TÜDEŞ</i>	
■ BİLGİ ve İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN, TURİZM ve SERBEST ZAMAN AKTİVİTELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	577
<i>Nilüfer GÜRER</i>	
■ KENTLERİN TURİZMDE ÖNEM SIRALAMALARI NASIL YAPILABİLİR.....	591
<i>Orhan KUNTAY</i>	

PLANLAMADA 30 YILA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

TÜRKİYE'NİN SEKSEN YILLIK KENT PLANLAMA SERÜVENİNDE SON OTUZ YILIN DEĞERLENDİRİLMESİ- İLLER BANKASI DENEYİMLERİ

Güner GEZİM, H. Perihan KİPER

KAPSAMLI PLANLAMADAN STRATEJİK MEKANSAL PLANLAMAYA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fulya SINACI, Aydan SAT

TÜRKİYE'DE KIRSAL ALAN POLİTİKALARINDA SEKSEN SONRASI DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sevinç Bahar YENİĞÜL

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ YAKLAŞIMININ MEKÂNSAL PLANLAMA PRATİĞİNE UYARLANMASI: TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR ÖNERİ

Pınar ZORAL, Çiğdem VAROL

TÜRKİYE’NİN SEKSEN YILLIK KENT PLANLAMA SERÜVENİNDE SON OTUZ YILIN DEĞERLENDİRİLMESİ İLLER BANKASI DENEYİMLERİ

Güner GEZİM, Y.Müh. Mimar

H. Perihan KİPER, Dr.

1. GİRİŞ

Ülkemiz mekânsal planlama pratiğinde(kılgısında) önemli bir yere sahip olan İller Bankası¹’nın özellikle kent planlama alanındaki çalışmaları bu yazının temel konusunu oluşturmaktadır. Mekânsal planlamada kurumun önemi nedir, sorusuna aranan yanıtlar yazının gerekçesini belirleyecektir.

Öncelikle Banka CUMHURİYET döneminin önemli yapıtlarından birisidir. Kurtuluş Savaşı sonrası yaşanan yokluk ve yoksunluk ortamında; ulusal kalkınma, toplumsal gönenc düzeyini arttırma ve savaşta tahrip olan kentlerin imarı önemli görülmüş, bu çerçevede merkezi(özeksel) ve yerel yönetimlere sorumluluklar getiren bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme yapılmıştır. 1930 yılında Belediyeler Kanunu, 1933 yılında Yapı Yollar Kanunu çıkarılmış ve bu kanunla Belediyelere ilk 5 yıl içinde gelecek elli yıllık imar planlarını hazırlama görevi verilmiştir. Yerel yönetimlerin bu görevi yerine getiremeyecekleri düşüncesi ile de, 11 Haziran 1933 tarihinde de Mustafa Kemal Atatürk’ün direktifleri ile Belediyeler Bankası kurulmuştur. Temel amaç; savaş sonrası harap durumda olan ülkenin çağdaşlaşma uğraşlarında ve bu bağlamda da yerel kamu hizmetlerinin karşılanmasında belediyelerimize yardımcı olmak ve kaynak sağlamaktır. Bankanın kuruluş gerekçelerinden birisi olarak yerel yönetimlerin İMAR işlerinin çözülmesi hedefinin özellikle altı çizilmiştir. 13 Haziran 1945 tarihinde kurum hizmet alanına Belediyelerin yanı sıra İl Özel İdareleri ve köyleri de katarak İller Bankası adını almıştır. Böylece ülkemiz gereksinim ve koşullarına uygun, yerel yönetimlerin tümünü kucaklayan bir yapıya kavuşturulmuştur.

Ülkemizde mekânsal planlama pratiğinde, özellikle de kentsel ölçekteki planlamalarda en yaygın plan türü imar planı olmuştur. Bugüne kadar; pek çok ortamda tartışılmasına karşın, yerine farklı bir araç da geliştirilemediği için imar planları, yasal belgeler olarak hala önemini korumaktadır. Günümüzde kentlerin gelişmesinde “imar etme işi” kapsamına giren kentsel altyapı ve önemli sosyal donatı tesislerine altlık oluşturmaya da devam etmektedir.

Yaklaşık 80 yıldır, imar planları Bankanın temel işlevlerinden birisi olagelmış ve görev kapsamına giren tüm işlerde hem yönlendirici hem de programlayıcı bir rol üstlenmiştir. Bankaca yürütülen İmar planlama çalışmaları 3 ana dönem içinde değerlendirilebilir:

1. 1933-1985
2. 1985- 2000’lerin başı
3. 2000’ler sonrası.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak (yazarların tanıklıklarına da başvurularak) ikinci dönem çalışmaları üzerinde durulacaktır. Ancak, son 30 yıllık sürece nasıl bir birikim ile geldiği aktarılmadan çalışmanın

¹ İller Bankası yerine Banka kısaltması kullanılacaktır.

eksik kalacağı düşünülmektedir. Keza, böylesi önemli bir kurumun küreselleşme koşutlu yeni-sağ politikalarla, yapısal uyum programları çerçevesinde kamu kurumu niteliğinden ödün verilerek bir anonim şirket haline dönüştürülmesi (ki, bu süreç 2011 yılında tamamlanmıştır) ve bunun kurumun ve yerel yönetimlerin planlama işlevlerinde ne tür değişimlere yol açabileceğinin kısa da olsa tartışılması önemli görülmektedir.

İmar Planlama deneyiminin dönemsel analizleri (çözümlemeleri) de belirli sorulara aranacak yanıtlar çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır. Bunlar İller Bankası'nın;

- Planlama sürecinde önemli bir aşama olan araştırma yöntemlerine katkıları ne olmuştur?
- Planlamanın kurumsallaşmasına ve planlama eğitiminde katkıları olmuş mudur?
- Doğal ve yapısal çevreye karşı geliştirilen koruma yaklaşımları nelerdir?
- Kent planlarını hazırlama ve onama aşamalarında uygulanan katılım süreçleri neler olmuştur?
- Planlama sürecinde uzmanlıklar arası çalışmalardan yararlanma çabaları nasıldır?
- Yeni yaklaşımlara ve teknolojilere uyum için neler yapılmıştır?
- Olağan dışı durumlarda geliştirilen politikalar nelerdir?

Bu sorulara yanıtlar belirli örnek çalışmalar ile de desteklenerek verilecektir.

2. BİRİNCİ DÖNEM: KURULUŞ- GELİŞME DÖNEMİ (1933-1985)

İlk yıllar doğaldır ki; kuruluş yılları olup kurumun görev ve kadrolarının oluşturulduğu dönemdir. Bu yıllar “*bir kuruluş ve arayış dönemi*” olarak adlandırılabilir. Ülkenin o günkü koşullarında kuşkusuz yeterli teknik kadro, kaynak, kurumsallaşmış bir planlama yaklaşımından söz edilemez. Ancak yine de, ilk yıllardan itibaren planlama çabaları başlamış, 1933 yılından İller Bankasına dönüştüğü 1945 yılına kadar öncelikle halihazır harita alımı ve imar planı işlerine ağırlık verilmiştir. Bu dönemde “Belediyeler İmar Heyeti”² danışmanlığı ve kontrollüğünde, 29 yerleşimin işi ihale yolu ile, 12 belediyenin imar planı işi emaneten ele alınmış olup bunlardan 9 yerleşimin planı da tamamlanarak uygulamaya konulmuştur. (Kösebalaban, 1993, s.14). Başlangıçta planlama alanında yeterli birikim ve teknik kadro bulunmadığı için, 1936 tarihinde çıkartılan “Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatname”de de vurgulandığı üzere, planların yarışma yolu ile elde edilmesi öngörülmüştür. Ancak, bu dönemde yalnızca Samsun(1941) ve Ödemiş(1944) planları yarışmaya çıkartılabiliştir.

O tarihlerde temel amaç olabildiğince çok yerleşmenin planını en hızlı yoldan elde edip uygulamaya koymaktır. (Böylece kentlerin “çağdaş” yerleşmeler haline dönüşeceği varsayılmaktadır.) Bu nedenle, plan öncesi kapsamlı bir araştırma söz konusu değildir.

Öte yandan; kuruluşundan bugüne kadar Bankaca ele alınan hemen hemen tüm planlama çalışmalarında belirli etüd ve araştırmalar olmaksızın hiçbir plana başlanmadığını da belirtmeliyiz. Yerleşmelerin fiziki, doğal, tarihi, ekonomik, demografik ve toplumsal verileri her dönemin koşullarına göre bir biçimde elde edilmeye çalışılmıştır. Bu ilk dönem planlarında da yörede; en büyük mülki amirin başkanlığında oluşturulan bir komisyonca hazırlanan rapor ve arazi kullanımı türü bir analiz çalışması plan öncesi çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Plancı bu bilgiler doğrultusunda sırası ile 1/2000, 1/1000 ölçekli planlar ile 1/500 ölçeğinde örnek bir mahalle planlamasını hazırlıyordu.(Kiper, Yener; 1981, s.84). Örnek mahalle planlamaları bir bakıma kentsel tasarım planlarının öncülleri sayılabilir miydi, bunların örneklerine erişilemediği için bir değerlendirme yapamıyoruz. Komisyonun

² 1580 sayılı Belediye Kanunu'na ek 2763 sayılı Kanun gereğince; İçişleri Bakanlığı yetkilileri ve Belediyeler Bankası Genel Müdüründen oluşan heyet.

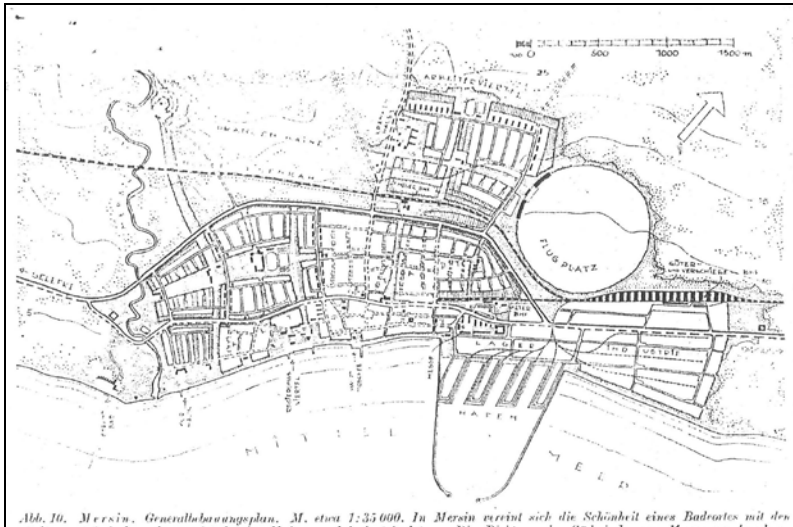
oluşumu ve planların hazırlanmasına yönelik "Talimatname"³ de, nüfusu 8000 kişiye kadar olan yerleşmelerde 2 kat, 50.000'e kadar olan yerleşmelerde 3 ve daha büyük yerleşmelerde 5 kattan daha yüksek yapı yapılamayacağı gibi hükümlerle, plan kararları yerine geçecek koşullara da yer verilmişti.

1945 yılında plan yapma ve yaptırma yetkisi Belediyeler İmar heyetinden alınarak doğrudan İller Bankası bünyesinde oluşturulan Şehircilik İşleri Müdürüğüne verilmiş, onama yetkisi ise Bayındırlık Bakanlığındaki Yapı ve İmar İşleri Reisliğine devredilmiştir. Bu yıllarda planların geliştirilmesi yolunda tartışmalar da yoğunlaşmıştır.

1946 yılında düzenlenen I. Türk Yapı Kongresi tartışmaları doğrultusunda plana esas araştırmalar gözden geçirilmiş, İmar Komisyonu raporlarının hacmi biraz daha genişletilerek, 16 ana başlık altında toplam 120 sorudan oluşan bir sorgu cetveli düzenlenmiştir. (Bu sorgu cetvelinin ana başlıkları Ek:1'de verilmektedir.) Ayrıca, yerinde bir arazi kullanımı çalışmasının hazırlanması da öngörülmüştür. Böylece plana esas analizler biraz daha kurumsal hale getirilmeye çalışılmıştır. Burada kentin fiziksel, yönetsel, sosyal, tarihi ve ekonomik yapısının; plancının katılımı olmaksızın, verilen sorulara komisyon marifeti ile hazırlanacak yanıtlardan oluşacak bir rapor ile tanımlanabileceği varsayılmaktadır. Bu çalışmaların Bayındırlık Bakanlığınca onayından sonra plana geçilebiliyordu. Adı geçen komisyon raporları, 60'lı yılların sonuna kadar plan araştırmaları yerine kullanılmıştır.

1949 yılından sonra Banka imar planı çalışmalarına daha da ağırlık vermiştir. Burada öncelik, planların niteliğinden çok niceliği olmuştur. Bankaca hazırlanan ve plan çalışmalarını yönlendiren "İmar Planlarının Yapılması/yaptırılmasında Kullanılan Teknik Şartlaşmalar"(1949, 1953 ve diğerleri) incelendiğinde yıllar içinde sürekli kısmi değişikliklere gidildiği görülmektedir. 1940'lı yıllarda kentlerin nüfuslarına göre konut alanlarında kat adetlerinin belirlenmesi yaklaşımı bırakılırken, karayollarının kent merkezlerinden geçirilmesi ilkesi öne çıkmaktadır. Ayrıca, aşağıda Mersin planı örneğinde görüldüğü gibi, nüfusu 10.000 kişiyi aşan her kasabaya bir uçak pisti ayrılması da öngörülmüştür. Yine bu yıllarda planlarda yeşil ve spor alanlarına yer ayrılmasına özen gösteriliyor (Kiper, Yener, 1981, s.86) .

Şekil 1. Mersin Kenti ilk planı

Kaynak: Güner Gezim Arşivi

³ 3.8.1936 tarihinde çıkartılan "Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatname" isimli yönetmelikte; yörenin en büyük mülki amirinin başkanlığında Belediye Başkanı, belediye mühendisi ya da mimarı, sağlık müdürü, belediye doktoru, kentte var olan kurumların başkanları ile kentin imarı üzerinde çalışan kişilerden oluşan bir imar komisyonunun bir rapor hazırlayarak Bakanlığa göndermesi ve planların buna göre hazırlanması öngörülmüştür.

1950'li yıllardan sonra karayollarının merkezden geçirilmesi koşulu kaldırılıyor. Ancak araştırma sürecinde plancı kopukluğu hala sürmektedir. 1956 yılında, 1933 tarihli Yapı Yollar Kanununun yerini 6785 sayılı İmar Kanunu alıyor. 1958 yılında ise İmar ve İskan Bakanlığı kurularak plan onama yetkisi bu bakanlığa veriliyor. İller Bankasında ihale plan çalışmalarını sürdüren Şehircilik İşleri Müdürlüğü yanısıra Belediyeler İmar Planlama Müdürlüğü isimli bir birim oluşturularak planların ağırlıklı Bankada çalışan mimar/plancılarca emaneten yapılmasına başlanıyor. Bu dönemde planların nitelikleri de sorgulanıyor. Kimi zaman plan tartışmalarına yabancı uzmanlar çağrılıp onların katkıları da alınıyordu. Calsat adlı bir Fransız Mimarının araştırma metodu tercüme edilerek emanet planlarda kullanılıyor. Burada, anketlerle de desteklenen analizlerle kent çeşitli boyutları ile inceleniyor. Bu çalışmalar, daha sonra kullanılacak olan ve kent planlama pratiğimizde hala da geçerli olan, araştırma yönteminin ilk nüvesini oluşturmuştur.

Bu dönemde özellikle emanet plan yapımına ağırlık verilmiştir. 1960'lı yıllardan sonra Banka'nın elindeki iş yoğunluğu arttıkça ihale yöntemi ile plan elde etme uygulamaları da yaygınlaşmıştır. O dönemlerde yabancı uzmanlar dışında ülkede kent plancıları bulunmadığı için imar planları çoğunlukla mimarlar tarafından hazırlanmıştır. Ülkemizde imar planlarının bir bakıma bize özgü bir plan türü olarak kurumsallaşmasında o dönemdeki mimar-plancıların katkıları çok olmuştur.

Şekil 2. Göynük-Bolu eski planları

1950-60 döneminde hazırlanan imar planları ile birlikte, geleneksel mimari özellikler de dikkate alınarak her kent için ayrıca bir kent meydanı-tören alanı düzenlemesi ile geleneksel yapıların rölevelleri ve ev tipi çalışmaları da hazırlanıyordu!

Kaynak: İller Bankası Arşivi, Kiper, 2008, s.81.

60'lı yılların sonlarından itibaren, önce ODTÜ ve ardından diğer üniversitelerimizin doğrudan şehir plancısı yetiştirmesi ile planlama sürecinde bazı değişimler de gözlenmeye başlamıştır. Önceki yıllarda hızla ve çok sayıda plan üretme yaklaşımı öncelikli iken, bu yıllarda özellikle plan araştırmalarının fetişleştirildiği söylenebilir. "Kentin büyük bir sistemin parçası olduğu, onu kavramak için tüm sistemi kavramak gerektiği ve onu planlayabilmek için de kentin tüm boyutlarının araştırılıp kavranması gerektiği" vurgulanmış ve ülke ve bölge içindeki yerinden, PTT'ye gelen mektup sayıları ya da mutfakta kullanılan tüp sayılarına kadar her konu araştırılmıştır. (Kiper, Yener; 1981, s.87). "İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlaşma ve Bu İşleri Yapacaklarda Aranacak Ehliyeteye Dair Yönetmelik"te de (1969) ifadesini bulan bu yaklaşımda, planlanacak kentler, her boyutu ile okunmaya çalışılmaktadır. Bu tür kapsamlı araştırmalar kuşkusuz, o kentler için iyi birer başvuru

kaynağı oluşturmuştur; ancak bu bilgilerin tümünün planlamada ne derece kullanıldığı, ya da kullanılabilirdiği, hangi yöntemlerle mekansal kararlara dönüştürüldüğü tartışmalıdır.

1960 ve 70'li yıllar kent bütünü imar planı yarışmalarının da yoğun olarak yapıldığı yıllar olmuştur. İmar planlarında yeni yaklaşımların belirlenebilmesi arayışı ile yürütülen kent bütünü imar planı yarışmaları için hazırlanan kitaplarda da çok kapsamlı araştırmalar yer almıştır. 1964 yılında Konya yarışmasından sonra Adana, Erzurum, Trabzon, Sivas, Zonguldak, İzmit, Karabük-Safranbolu, Gaziantep planları da yarışma yolu ile elde edilmiştir.

İzmit ve Gaziantep çalışmaları Batı ile eşzamanlı kantitatif/matematikselsel planlama modellerini ülkemizde uygulayan öncü çalışmalardandır. Gaziantep ve Zonguldak'ta yarışma sonuçları kapsamında, yerinde planlama bürolarının kurulması sağlanmıştır. Bunlar ülkemiz planlama deneyiminde önemli aşamalardır. Yarışma öncesi hazırlanan kitaplar ve yarışma sürecinde elde edilen dokümanlar bugün de planlama belgeliklerinde önemli yer tutmaktadır.

Bankaca daha sonra böylesi kapsamlı kent planları yarışmalarından çok, kentin belirli bölümlerini içeren kentsel tasarım yarışmaları yapılmıştır. Bunun nedeni yoğun iş temposu olabilir, ancak özellikle 1980'lerle birlikte imar planı kurumu oldukça kurumsallaşmış/kemikleşmiş duruma gelmiş ve gelinen noktada yeni arayışlara gereksinim duyulmamış olduğu savı da ileri sürülebilir. Oysa bu tür yarışmalar planlamada yeni politikaların belirlenmesi ve yeni yaklaşım arayışları bağlamında önemli çabalardır. Yarışma ekibinde çalışan mimar ve şehir plancıları için de eğitici ve öğretici süreçler olmuştur.

Pek çok kaynakta, İller Bankasının kendisinin de bir eğitim kurumu gibi işlev gördüğü sıkça dile getirilmektedir. Ülkemize özgü bir imar planlama sisteminin kurumsallaşmasında payı büyüktür. Kuruma giren yeni mezun mimar ve şehir plancıları için mesleki bir okul gibi hizmet vermiştir. Ayrıca belediye teknik personelinin eğitimi için de düzenli kurs programları uygulanmıştır. Kaldı ki, pek çok eğitim kurumunun izlencesinin yönlendirilmesinde de etkin olmuştur. Öte yandan Bankaca hazırlanan ya da yüklenicilere hazırlattırılan planların incelenmesi aşamasında kurumdaki tüm meslektaşların katılımı ile düzenlenen kollojyum toplantıları da başlı başına karşılıklı eğitim süreci olarak işlev görmüştür. (Plan tartışma kollojyumlarına çoğu zaman kurum dışından belediye yetkilileri, plan yüklenicileri ile ilgili kamu kurumları yetkilileri de çağrılırdı.)

Bankaca üretilen çoğu planda doğal ve yapılı çevreye karşı duyarlılığın izleri görülmektedir. Yerleşmelerin özgün kimliklerinin plan kararları ile korunmasına örnek olarak, 1968 yılında ele alınan Amasra İmar Planı verilebilir. Planın bugünkü anlayışa yakın, korumacı bir yaklaşımla hazırlanmış olduğunu, 1986 yılında Amasra Koruma Planını yapan müellifin, *"Örneklerle Tarihi Kentlerin Korunmasında Plancının Etkinliğinin Artırılması"* bildirisinden bir alıntı ile vermek açıklayıcı olacaktır.

"GEEAYK 1976 yılında Amasra'da evlere ve onların karakteristik yerleşme düzeni olarak tanımlandığı yerleşik alanları da içine alan bir kesime II. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit alanı kararı getirilmiştir. Karar, sit içinde varolan kentsel sit nitelikli yapı dokusunun korunmasına ilişkin ayrıntılı karar getirmemiş, koruma planı yapılmasını öngörmemiştir. Bir başka anlatımla; tarihi dokunun korunmasının, arkeolojik sitin korunması için getirilen yapı yasakları ile sağlanacağı izlenimi yaratılmıştır. Bu eksiklik planlama kurumunca giderilmiş, o dönemde hazırlanan kent imar planı bu kesimlere koruma içerikli ayrıntılı kararlar getirmiştir." (Türkoğlu, 1987,s.149)

Aynı yıllarda emaneten ele alınan Kastamonu planı da benzer bir yaklaşımla yapılmıştır.(1970) Bozcaada (1981), Foça-Yeni Foça (1981) planları ise Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek

Kurulu⁴ üyeleri ile birlikte çalışılarak Bankaca ele alınan, korumaya yönelik kararlar geliştirip yerleşmelere özgün imar yönetmelikleri hazırlanan örnekler arasındadır. Bu çalışmalar kentsel sit alanlarında koruma amaçlı imar planlarının yapılmasının zorunlu olduğu 2863 sayılı Yasanın yürürlüğe girdiği 1983 yılından önce yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Banka çalışmalarında; orman, tarım alanları gibi çevresel değerlere de duyarlı yaklaşım önemli görülmüş ve planlamaya konu yerleşmenin özgün koşullarına göre farklı süreç tasarımları da geliştirmiştir. Örneğin 1975-1980'ler arasında paket proje olarak ele alınan DPYEK çalışması, ağır sanayi sonrası hızla gelişen kentlerin tarım alanları üzerinde yarattığı baskıları koruma kullanma dengesi çerçevesinde ele alan öncü çalışmalardandır.

2.1. Dört Yol-Payas (Yakacak)-Yeşil-Erzin-Kuzuculu (DPYEK) Çalışması

III. Demir Çelik Fabrikasının (İS-DEMİR) İskenderun-Payas arasında kurulması, tarımsal ekonominin belirlediği koşullarla yaşamını sürdüren bölgede, ağır sanayi ve onun doğurduğu yan sanayilerin yer alması yeni iş olanakları yaratmış ve bu durumun çektiği işgücü bölgede nüfus patlamasına neden olmuştur.

Bu nitelikteki hızlı değişim sorunlarının, alışılmış planlama yöntemleri ile çözülemeyeceği düşünülerek konu Devlet Planlama Teşkilatınca Paket Proje kapsamında ele alınmıştır. Bu paket proje ile yapısal değişimin hızlı olduğu bu bölgede, yerinde müdahalelerle ve kuruluşlar arasında iyi bir koordinasyonla, yatırımların belirli bir amaca dönük olarak yönlendirilebilmesi amaçlanmıştır. DPT tarafından ilk olarak bu yörede başlatılan ve Bankaca emanet olarak yürütülen bu paket proje tarafımızdan içtenlikle benimsenmiştir.

İs-Demir'in İskenderun'dan Osmaniye'ye kadar uzanan alanda yapısal değişimde etkisini göstermesi, bu yöredeki kentsel sorunların çözümünde, alışılmış kent ölçeği yerine, Alt Bölge kapsamında 1/25000 ölçekli DPYEK Genel Yerleşim Projesi hazırlanmıştır. Bu çalışma çevre düzeni planlarının ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Alt Bölgenin yerleşime uygun alanlarını kısıtlayan fiziksel ve ekonomik yapısı, Çukurova'nın verimli tarım toprakları ve narenciye bahçeleri ile ülke çapında önem taşıyan ekonomik değerler arasında yeni bir dengenin kurulması amacına dönük, ayrıntılı bilimsel etüt ve analizlerin yapılmasını gerektirmiştir. Yerinde ve büroda yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler değerlendirilerek genel yerleşim düzeni için kararlar üretilmiştir. Planlama dönemi sonunda öngörülen toplam 400.000 kişinin; 224.000'inin mevcut yerleşmelerde planlanması, geriye kalan 176.000 kişinin de alt bölgede yerleştirilebilmesi için üç ayrı seçenek geliştirilmiştir: (Ek:2 b)

- Seçenek- Leçelik mevkii
- Seçenek- Yerleşim Bandı
- Seçenek- Haydar Platosu

Mevcut Yerleşimlerin Dışında Yerleşilebilir Alanlar İçin Gelişen Yerleşim Alternatiflerini Eleme Tablosuna göre (Ek:2-a) planlamada yeni yerleşim seçeneklerinden birincisi diğerlerinden daha rasyonel bulunmuş ve sonraki plan çalışmaları Leçelik seçeneği üzerinden yürütülmüştür. Böylece, bu çalışma kapsamında 1970'li yıllarda çok ölçütlü değerlendirme yaklaşımı Bankada kullanılmıştır. İleride, bu bölgede yapılacak diğer çalışmalara yararlı olacağı düşüncesi ile tüm bu çalışmalar kitap halinde derlenmiştir.(İller Bankası, 1976, s.1)

⁴ Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun öncül oluşumu

Alt Bölge Planı Kararlarına göre, yatırımcı kuruluşların Bölgede yapacağı işler ayrı ayrı tanımlanmıştır. Ancak bu kapsamlı proje girişimi, yatırımcı kuruluşlar tarafından gerekli ilgi ve önemi görmemiş ve gerçekleştirilen yatırımlar o dönemde yetersiz miktarda olan içmesuyu ve enerji temini ile sınırlı kalmıştır. En büyük ihtiyaç olan konut konusundaki girişimler başlatılamamış ve yöredeki gecekondulaşma/kaçak yapılaşma oluşumu kendi haline bırakılmıştır.(Çezik, 1993, s.8). Ayrıca 1/25000 ölçekli planda tarım alanlarını koruyabilmek adına, Leçelik'te önerilmiş olan Organize Sanayi Bölgesi gerçekleştirilememiş ve İS-Demir'in yan sanayileri bölgedeki tarım alanlarına gelişigüzel yayılmıştır.(Gezim, 1993, s.26).

Daha sonra Dörtüyl, Payas, Erzin, Kuzuculu imar planları (1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlar) emaneten, Osmaniye imar planı ihale edilerek, bu üst düzey plan kararları çerçevesinde revize edilmiştir. Dörtüyl 1979, Payas (Yakacık) 1980, Erzin 1985, Kuzuculu 1980, Osmaniye 1987 yıllarında onaylanmıştır.

Bankaca yürütülen imar planı çalışmalarında planlama sürecinde katılım konusu, dönemin yürürlükte olan imar mevzuatı çerçevesinde, sınırlı bir katılım olarak değerlendirilebilir. Uygulamada, Bankadaki meslektaşlar, ilgili kamu kurumları yetkililerinin (İmar ve İskan Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Belediyesi...) katılımına açık bir süreç tanımlanmıştı. Veri toplama ve görüş alma aşamasında ilgili kamu kurumları ile eşgüdüm, yerel isteklerin belirlenmesi aşamasında Belediye Meclis üyeleri ve onama aşamasında Bakanlık uzmanları ile birlikte çalışmalar esastı. Onanlı plana askı süresinde itiraz etme dışında halk katılımı bu dönemlerde (gerçi hiçbir dönemde de olamamıştır) söz konusu değildi. Ancak Banka çalışma anlayışı olarak herkese açık bir ortam sağlamıştır. Gelen her vatandaşa planlar hakkında bilgilendirme yapılırdı. Sonraki yıllarda yerel katılımı arttırmak ve planlama-uygulama sürecini daha sağlıklı hale getirmek üzere Danışma Denetleme Kurulu türü örgütlenmelere gidilmiştir. Bu deneyim Eskişehir örneği bazında bir sonraki bölümde aktarılacaktır.

3. İKİNCİ DÖNEM: YAPISAL DÖNÜŞÜM DÖNEMİ (1985-2010)

1970'li yılların sonları ve özellikle 80'lerin başı Bankanın personel durumunun ve üretilen planların nitelik ve niceliksel olarak belki de en güçlü olduğu dönemler olmuştur. Ülkedeki mekansal planlama birikimine de koşut olarak pekçok bilimsel toplantının yapıldığı, farklı yaklaşımların tartışıldığı bu yıllarda, Bankada çalışan planlıların deneyimlerinin bu sürece katkıları büyük olmuştur. 1980'li yılların sonlarına kadar ülkede üretilen imar planlarının %100'e yakını İller Bankasınca ya emaneten kendi personeli tarafından yapılarak, ya ihale yolu ile yüklenicilere yaptırılarak ya da (sınırlı sayıda da olsa) yarışmalar yolu ile elde edilmiştir. 2000 yılında bu oran yaklaşık %90 olarak verilmektedir.(Tablo 1) Yerel yönetimlerin teknik ve akçalı güç olarak yetersizlikleri nedeniyle Bankaya aktardığı yetkilerle belediyeler adına çoğu planda Bankanın imzası bulunmaktadır.

Tablo 1. Ülkemizdeki imar planlarının elde ediliş biçimlerine göre dağılımı

HAZIRLAYAN KURUMLAR	ADET	%	
İLLER BANKASI	MERKEZ İHALE	3402	69,74
	MERKEZ EMANET	815	16,71
	BÖLGE EMANET	184	3,77
DiĞER KURUMLAR	BAKANLIK, BELEDİYE VD.	477	9,78
TOPLAM	4878	100,00	

Kaynak: İller Bankasının 67. Yılı, 1933-2000, s:87

Öte yandan; 1980 sonrası, dünyada ve ülkemizde bir dizi değişikliğin yaşanmaya başladığı bir dönemdir. Dünyayı saran küreselleşme politikaları ülkemizde de yansımaları bulmuş, 80 Askeri darbesinden sonra kurulan hükümetçe, kurumların işleyişini, planlama sürecini, imar mevzuatını etkileyecek yasalar peşpeşe yürürlüğe konmuştur. 1985 yılında, 6785 sayılı İmar Kanunu 3194 sayılı

aynı isimli yasa ile değiştirilmiştir. Bu yasanın planların içeriğinde çok büyük değişiklikler getirdiğini söyleyemeyiz. Ancak, plan onama yetkileri merkezi (özeksel) yönetimden yerel yönetimlere aktarılmıştır. O dönemde uygulamaya konulan pekçok düzenlemede de benzer yerleşme politikalarının izlerini görmek mümkündür. Yerel yönetimlerimiz bu yetki devrine hazırlıksız yakalanmıştır. Yeterli teknik personeli ve parasal gücü bulunmayan belediyelerimizin çoğu, bu gücünü kullanırken İller Bankasından yardım almaya devam etmişlerdir.

3194 sayılı İmar Kanunu ile plan onama yetkilerinin İmar ve İskân Bakanlığında yerel yönetimlere aktarılması ile Bankanın imar planı sayılarında beklenen azalma olmamış, aksine iş yükü artmıştır. Örneğin 1980-85 döneminde 5 yıl içinde toplam 532 belediyeye imar planı hizmeti götürülmüşken, bu rakam 1985 sonrası 5 yıllık dönemde 663'e çıkmıştır. (Gezim, 1993,s.22) Bu rakamlar artarak 2010'lara kadar gelmiştir.

Bu dönemler eğitim çalışmalarının daha da yoğunlaştığı dönemler olmuştur. Hem yeni mevzuatı öğrenme ve hem de bunu yerel yönetimlere aktarmak üzere yurt genelinde bölgesel eğitim toplantıları düzenlenmiştir. Sonraki yıllarda Belediye teknik personelinin eğitimi ile ilgili kursları Bayındırlık ve İskan Bakanlığı düzenlemiş, Banka da bu eğitim sürecine özellikle imar planı yapım sürecini aktaran derslere katkı vererek destek olmuştur. İller Bankası 1980'ler belki de 1990'lı yıllara kadar mühendis, mimar ve plançılara kamu yararına, toplum için, birlikte/ortaklaşa birşeyler üretebilme ortamı sağlamıştır. Üniversite sonrası uygulama içinde bir başka eğitim kurumu olarak da işlev görmüştür.

Yine bu dönemde yeni İmar Kanununun Bankaya verdiği görev ile imar planlarının hazırlanmasına ilişkin teknik şartlaşma revize edilmiş ve farklı kent büyüklükleri için araştırma konuları ve ayrıntıları da kısmen çeşitlendirilmiştir. Özellikle ihale sürecinde istenen bu uygulama ile 2000 nüfuslu küçük belediyeler ile 300.000 den fazla nüfuslu büyük kentlerin araştırmalarının farklı kapsamda ele alınması öngörülmüştür.

Banka farklı coğrafi bölgelerdeki yerleşmelerin yapısal farklılıklarını belirleyip buna göre belirli genellemeler ve bu doğrultuda farklı yaklaşımlar geliştirilebilmesine yönelik olarak zaman zaman bilimsel arayışlara da girmiştir. Planlama söyleminde ve yazınında **kent karakter tablosu** olarak bilinen kavram da bu arayışa bir örnektir. Yürütülen tüm imar planı çalışmalarında yerleşmelerde bugünkü arazi kullanımından ve yerel anketlerden yararlanılarak, farklı kentsel işlevlerin kişi başına düşen standartlarının bir tabloda gösterilmesi istenmiştir. Yine bu tabloda, kentlerin yayılma alanlarının ve buna bağlı olarak kent makro formlarının saptanmasına yönelik olarak da kentlerin azami "en" ve "boy"ları da ölçülerek gösterilmekteydi. Ülke genelinde toplanacak söz konusu bu kent karakter tablolarının karşılaştırılması ile belirli bilimsel genellemelere gidilmesi öngörülmüştür. Ancak, bu çalışmanın sonuçlarına ulaşamamıştır.

Bu dönemde planlama sürecine katılımı arttırmak üzere büyük kent planları için Danışma Denetleme Kurulu (DDK) mekanizması geliştirilmiştir. Bu kurulların oluşumu ile hızlı karar verme ve kurumlar arası eşgüdüm sağlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte özellikle Banka, Bakanlık, Belediyenin birlikte çalışması esas alınmıştır. Gebze-Tuzla-Darıca, Kahramanmaraş, Edirne, Aydın, Denizli, Malatya, Eskişehir vb. planlamasında bu kurullar oluşturulmuştur.

Burada büyük bir parantez açarak; DDK ile elde edilen planlama yöntemini; DDK görevli olduğumuz Eskişehir planlama çalışmalarını özet olarak vererek açıklamaya çalışacağız.

Bugün Eskişehir kentinin Belediyesinin Bankaya yetki vermesi ile başlatılan 1978 onaylı planın revizyonu çalışması, ihale yöntemi ile yürütülmüştür. Planlama öngörülerine geçmeden önce, o dönemde gözlenen kentsel gelişme ve yürürlükteki planlardaki tıkanıklıklara kısaca değinmekte yarar vardır.

Orta Anadolu'nun Batı Anadolu ile bağlantısını kuran bir coğrafi konumda bulunan Eskişehir ili, Kütahya ve Afyon illeriyle beraber Orta Anadolu Bölgesi'nin bir alt bölgesini oluşturur. Ankara, İstanbul, İzmir metropol kentlerinin etki alanları altında yer alan Eskişehir kenti, kendi altbölgesinin tarım ve tarım dışı üretimini kontrol ve koordine eden 5. Kademe merkezdir.

Eskişehir kentinin, ortasından geçen Porsuk ırmağı ile kollarının aktığı düzlüklerde egemen toprak yapısı alüvyon olması nedeniyle çok verimlidir. Eskişehir kentinin I. ve II. Sınıf tarım toprakları üzerinde yayılma eğilimi, kentin gelişmesi ile ilgili temel bir sorunu oluşturmaktadır.

Öte yandan, İmar ve İskan Bakanlığınca hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı 10.5.1978 tarihinde onanarak yürürlüğe girmiştir. Nazım plan kararları doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planları ise çeşitli nedenlerle tamamlanamadığı için, merkez bölgesinde 1956 onanlı 1/1000 ölçekli plan uygulanırken, çevre mahallelerinde nazım plan doğrultusunda hazırlanan 1980 onanlı planlar uygulanmaya çalışılmıştır. 1956 onanlı 1/1000 ölçekli uygulama planı ile 1978 onanlı nazım plan arasında ise çelişkili kararlar bulunmaktadır.(Aksoylu,S., Koca, G.,1985) Ayrıca 1956 uygulama planında yapı düzeni ve yapılaşma koşullarının belirtilmemesi, kentte 6785 sayılı Yasanın ilgili yönetmeliği uyarınca uygulama yapılmasına ve böylece bu yoğun konut alanlarında altyapı, kentsel donatı alanlarının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu karmaşık planlama ortamında ise belediyesi uygulama yapamaz duruma gelmiştir.

Bu koşullarda başlayan planlama çalışmalarına hız kazandırmak üzere DDK ile planlama çalışmalarının izlenmesi ve denetlenmesi kararı verilmiştir. Yüklenici tarafından hazırlanan araştırma raporu ve planlar; Bankaca (DDK üyeleri) büroda ve mahallinde incelenerek, Eskişehir'de Banka, İmar ve İskan Bakanlığı, Belediyenin DDK üyeleri, yüklenici, Anadolu Üniversitesi'nin şehircilik hocaları, İller Bankası Eskişehir Bölge Müdürlüğü, ilgili kamu kuruluşlarının bölge müdürlük temsilcilerinin katılımı ile oluşan geniş katılımlı toplantılarda değerlendirilmiştir.

Eskişehir gibi büyük bir kentin bütün planlama öngörülerini bize ayrılan sınırlı bir bölüm içinde vermek yeterli olmayacaktır. Ancak, plancının kentsel gelişmeyi irdelerken, Porsuk ırmağına ilişkin görüşüne değinmekte yarar görmekteyiz. "Porsuk ırmağının bir kentsel gelişme ve ilişki engeli olarak yorumlanmasına katılmak zordur. Eskişehirli daha 15-20 yıl öncesine kadar Porsuğun bugünküne kıyasla çok daha etkili bir kentsel rekreasyon öğesi olarak algılandığını ve kullanıldığını anlatmaktadırlar. Eskişehir'in geleceğe dönük planlamasını geliştirirken izlenmesi gereken yaklaşım kuşkusuz ki Porsuk ırmağını kentsel yaşamı zenginleştiren güçlü bir öğe olarak değerlendirme olanaklarını aramak olacaktır." (Sökmen, P.1989). Plancı bu görüşünü planlarına da yansıtmıştır.

Bugün Eskişehir kentinin geldiği aşamayı hepimiz kıvançla izliyoruz. Son dönemlerde bir yerel yöneticinin geniş vizyonu ve kaynak yaratma becerisi ile yaptıkları uygulamalar sonucu; Eskişehir çağdaş bir kent olarak herkesin görmek istediği, turistik turların düzenlendiği bir yerleşme olmuştur.

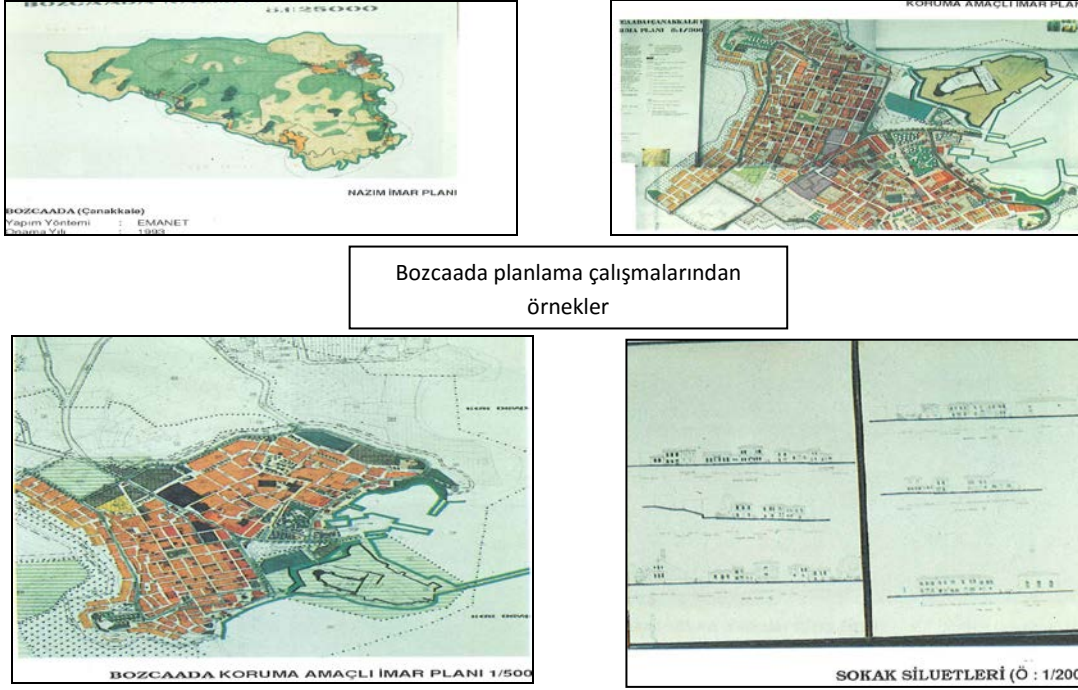
İller Bankasında yürütülen planlama çalışmaları salt belediyelerin imar planları ile sınırlı kalmamıştır. Bankaya görev verilmesi halinde ilgili bakanlıkların sektör ağırlıklı planları da ayrıca yürütülmüştür. Örneğin; Sanayi Bakanlığı ile sanayi planları (OSB), Turizm Bakanlığı ile kayak merkezi, termal ya da yayla turizmi planları, Kültür Bakanlığı ile koruma planları hazırlanmıştır.

İmar planları ile bütünleşik yürütülen koruma planlarına örnek olarak Bozcaada planlaması verilebilir.

Türkiye'nin üçüncü büyük adası olan Bozcaada, Ege Denizinin kuzeydoğusunda Çanakkale iline bağlı bir ilçe merkezidir. Bozcaada MÖ 492'ye değin uzanan zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. 1.,2.ve 3. Derece arkeolojik ve 1. Ve 3. Derece doğal sit alanları bulunmaktadır. Adanın kuzey doğusunda yer alan, Rum ve Türk mimarisi yapılarla bezeli mevcut yerleşmenin hemen tamamı kentsel sit alanıdır. Sulubahçe (güney) ve Poyraz Limanı (doğu) mevkieinde küçük gruplar halinde yazlık konut yerleşmeleri bulunmaktadır. Mevcut yerleşmeyi çevreleyen yamaçların boz görünümüne karşın, adanın iç kısımlarında oldukça verimli bağların yer aldığı geniş düzlükler vardır. Üzüm bağları, geleneksel şarapları, taze balıkları, bozulmamış kentsel dokusu, sakinliği ile Adada yüksek bir turizm potansiyelinden söz edilebilir.

Bozcaada'nın koruma planı yaklaşımı ile ele alınan ilk ve ikinci planları Bankaca emanet olarak hazırlanmıştır. Planlama çalışmalarında, Adanın doğal ve kültürel kimliğinin korunması, çağdaş koşullara uygun gelişimini sağlayacak, koruma kullanma dengelerinin kurulması temel amaç olarak belirlenmiştir.

Şekil 3. Bozcaada planları

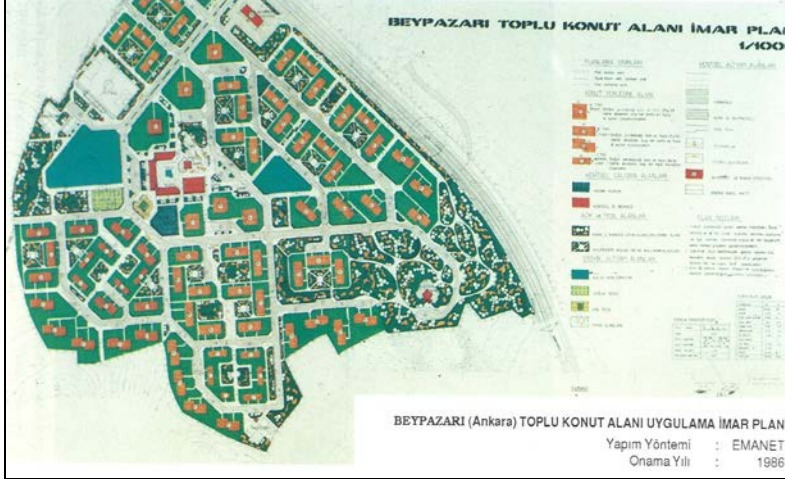
Kaynak: İller Bankası Arşivi

Bozcaada planları, ada bütünündeki 1/25.000 ölçekli çalışmadan başlayarak, 1/5000 nazım plan, 1/1000 uygulama planı, koruma amaçlı planlarının gerektirdiği detayda 1/500 kentsel tasarım planını ve daha da ayrıntıda siluet, röleve vb. daha alt ölçekli çalışmaları da içerecek biçimde ele alınmıştır. Ayrıca, tip imar yönetmeliği uygulanması yerine Adaya özgün Bozcaada Koruma İmar Planı Yönetmeliği hazırlanmıştır. Bu fiziksel plan çalışmalarının yanı sıra plan raporunda, işletme modeli kapsamında; sit koruma uygulama birimi oluşturulmasına ve finans kaynaklarının yaratılmasına ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Günümüzdeki TOKİ konutları anlayışından farklı olarak, gecekondu önleme bölgeleri veya yerel yönetimler eli ile sosyal konut alanları düzenlenmeleri de yapılmıştır. Dörtüyl (Hatay) Gecekondu Önleme Bölgesi planlaması, bölgedeki mikroklimatik etüdlere de dikkate alan bir çalışma olarak gösterilebilir. Yine kooperatif konutlarının desteklendiği örneklerinden birisi de Bepazarı (Ankara)

çalışmasıdır. Beypazarı kentinde daha önce devletçe temeli atılıp sonra vazgeçilen bir fabrika alanının konut alanına çevrilmesi amacıyla ele alınan plan, kentsel tasarım planı detayında çalışılan, düşük ve orta gelirli kesimler için öngörülen toplu konut alanı düzenlemelerinin belki de öncülerinden birisi olarak gösterilebilir. (Bankaca emaneten hazırlanmış olan plan Ankara girişindeki konut bölgesinde yer almakta olup uygulamada yoğunluk, vaziyet planı, yeşil akslar vb. konularda plandan farklılıklar söz konusudur.)

Şekil 4. Beypazarı toplu konut planları

Kaynak: İller Bankası Arşivi

Banka çalışmalarında dönemin getirdiği çağdaş teknolojileri de izlemeye çaba göstermiştir. Halihazır haritaların sayısal ortamda hazırlanmasından hemen sonra imar planlarında da sayısal teknoloji kullanılmaya başlamıştır. Bu çerçevede Niksar (Tokat) koruma amaçlı imar planları coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak hazırlanmış ilk çalışmalarımızdandır.

Şekil 5. Niksar-Tokat Koruma Amaçlı İmar Planı

Kaynak: İller Bankası Arşivi

İller Bankası ülkenin olağan dışı durumlarında; teknik kadrosunu seferber ederek ilgili kamu kurumları ile birlikte gerekli çalışmaları yürüten bir kurum olmuştur. Deprem gibi doğa olaylarının yol açtığı toplu yıkımlar sonucu ortaya çıkan barınma gereksinimini karşılamak üzere; geçici ve kalıcı afetlerde yerleşim alanı planlamalarının pek çoğu Banka elemanlarınca hazırlanmıştır. Yer bilimci, şehir plancısı, mimar, altyapı konusunda uzman mühendisler ve peyzaj mimarları, genelde afet alanına ilk giden ekipte yer almışlardır. Amasra, Erzincan, Varto, Van, Burdur ve Dinar depremlerinde olduğu gibi 1999

Marmara ve Düzce deprem sonrası planlama çalışmalarında da İmar Planlama Dairesinde yoğun bir çalışma temposu yaşanmıştır.

Böylesi büyük felaket sonrası ortaya çıkan barınma sorununu ivedi olarak çözmek üzere, Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca yer seçimleri yapılan geçici iskan alanlarının sosyal donatı alanlarını ve altyapıları da içerecek biçimde, yerleşim planları emanet olarak düzenlenmiştir. Bu alanların yer seçiminde, afetin büyüklüğü ve hızlı karar verme zorunluluğu gerekçelendirilmesi ile kimi zaman bilimsel gerekler yerine getirilememiş olsa da; Bolu, Sakarya, Kocaeli, Yalova illerinde 81 bölgede planlanan toplam 1006.34 ha. geçici yerleşim alanında 222.773 depremzedeye 49.505 geçici konut sağlanmıştır.(İller Bankası 67. Yıl Kitabı)

Aynı biçimde, Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca yer seçimleri yapıp, çevre düzeni planları yine Bakanlıkça hazırlanarak onaylanan Sakarya ilinde Ferizli kuzeyi (Şekil 6), Karaman Köyü ve çevresi, Kocaeli (Şekil:6), Gölcük, Değirmendere, Bahçecik, Döngel, Yuvacık yerleşmelerine ilişkin kalıcı afetzedede yerleşim alanları planlaması da nazım ve uygulama imar planları olarak emaneten Bankaca hazırlanmıştır.

Şekil 6. Marmara depremi sonrası afetzedede konut yerleşim alanı nazım imar planı

Kaynak: İller Bankası Arşivi

Keza, 1995 Dinar (Afyon) depremi sonrasında da felaketin hemen ardından, hasar tespiti ile yerel istek ve sorunların belirlenmesi çalışmalarından başlayarak, afetzedede yerleşim alanının saptanması ve planlanması yapılmıştır. Bununla eş zamanlı olarak da afet risk faktörleri dikkate alınarak tüm Dinar kentine ilişkin imar planı revizyon çalışmaları yürütülmüştür. Dinar'da afetzedede yerleşim alanlarının seçiminde diğer afet sonrası deneyimlerinden (Gediz, Erzincan örnekleri) farklı olarak, yerel yöneticiler ve hak sahipleri ile görüşmeler yapılmış, onların istekleri de dikkate alınarak, Afet İşleri Genel Müdürlüğü eşgüdümünde, depremde en ağır hasar gören bir enkaz yığını haline gelmiş olan merkez bölgesi seçilmiştir. O dönemler için bir kentsel dönüşüm uygulaması olarak dillendirilmese de, bir bakıma, kamu eli ile bir dönüşüm projesi gerçekleştirilmiştir. Afetzedede yerleşim bölgesi kararı sonrası alan kamulaştırılmış, ayrıntılı zemin etütleri yapılarak yerleşme açısından riskli bölgeler (sıvılaşma riski fazla olan alanlar) yeşil ve açık alan olarak ayrılmıştır. Kamulaştırılan diğer alanların bir bölümünde yönetim merkezi (Kaymakamlık, belediye vb), ticaret vb işlevlerle yeni bir kent merkezi düzenlenmiş, ancak alan ağırlıklı "**afetzedede konut alanı**" olarak planlanmıştır. Böylece, hak sahipleri için afetzedede konutlarının, gerekli önlemleri sağlayarak Kamu eli ile (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı) yaptırılması öngörülmüştür.(Kiper, 1996) Bu uygulama sonucu, Dinar kent merkezinde, büyük ölçüde kontrollü bir yenilenme sağlanmıştır.

Bankaca yürütülen planlama çalışmalarında farklı uzmanlık alanlarının katkılarına hep gereksinim duyulmuştur. İmar planlama çalışmalarında yerbilimsel analizlerin önemi Marmara depreminden çok daha önce anlaşılmış, Başkanlık bünyesinde her zaman jeomorfoloğ, jeolog ve jeoloji mühendisi yer almıştır. Planlanacak yerleşmeye ilişkin jeolojik rapor olmaksızın hiçbir plan çalışmasına

başlanılmamıştır. Yine planlama ekibinde çoğu zaman hukukçu, ekonomist, sosyolog, peyzaj mimarı vb. uzmanlar ile birlikte ekip çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bilindiği üzere İller Bankası yerel yönetimlere yerel kamu hizmetlerinin planlanmasında ve sunumunda teknik yardım ve kaynak sağlamak üzere oluşturulmuş olan bir kurumdur. Ülkemizdeki çoğu belediyenin hala yeterli personel, teknik gücü ve kaynağa kavuşmadığı dikkate alındığında Bankanın günümüzde de misyonunun bitmediğini açıklıkla söyleyebiliriz. Ancak, 1980'lerden itibaren Bankanın yeniden yapılandırılması yönünde baskılar artmış ve bu bağlamda teknik yardım işlevinden vazgeçilip salt bir finans kurumuna dönüştürülmesi yolunda tartışmalar ağırlık kazanmıştır. Bu çerçevede bir dizi rapor gündeme getirilmiştir. Özellikle Dünya Bankası gibi uluslar arası finans kurumları bu tartışmaların odağını oluşturmuştur.

4. ÜÇÜNCÜ DÖNEM: ŞİRKETLEŞME DÖNEMİ

Son 30 yıldır, ama özellikle de son yirmi yıldır Dünya Bankası dayatmalı yapısal uyum programları çerçevesinde İller Bankası'nın da kamusal hizmet alanları daraltılmaya çalışılmıştır. Öncelikle Enerji Dairesinden başlayarak (1986) kimi daire başkanlıklarının etkinlikleri azaltılmıştır.

İmar Planlama Dairesinde de teknik eleman sayısı giderek düşürülmüş, plan yapımında hibe uygulaması kaldırılmış, imar planı işlerinde de plan yapım bedelinin yarısı ilgili belediyenin hisselerinden kesilmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da ele alınan imar planı miktarlarında ciddi düşüşler yaşanmaya başlamıştır.

Tablo 2. 1933-2013 dönemi imar planı işi ele alınan belediye sayıları

YILLAR	YAPILAN İŞ ADEDİ
1930-39	2
1940-49	109
1950-59	447
1960-69	566
1970-79	838
1980-89	1294
1990-99	1524
2000-09	509
2010-12 (3 yıl)	102
2010	22
2011	50
2012	30
2013 (9 Ay)	11
TOPLAM	5402

Kaynak: İller Bankası

Tablo 2' den de izleneceği üzere 2000'li yıllara kadar artan imar planı iş sayısı giderek dramatik bir biçimde düşüşe geçmiştir. Bu sonuçta, kurumca izlenen son dönem politikalarından öte; belediyeler adına yapılan/yaptırılan imar planları için Bankaca uygulanan hibenin kaldırılması, ülke genelinde belediye sayılarının azaltılması, belediye kurulması için ölçütlerin değiştirilmesi (nüfus ölçütünün 2000'den 5000 kişiye çıkartılması) gibi özeysel yönetim kararlarının etkisi büyük olmuştur.

Bir kamu kurumu olarak kamu yararı anlayışı ile çalışan Banka'nın, giderek kamu kurumu olma niteliğinden uzaklaşarak bir özel şirket haline dönüşmesi istenmiştir. İlk kez 1980'li yıllarda dillendirilen, daha sonra 1990'larda dış destekli yapısal uyum programlarında altı çizilen ve nihayet 2000'li yıllarda artan yoğun baskılara İller Bankası daha fazla dayanamamış ve 26.01.2011 tarihinde çıkartılan 6107 sayılı yasa ile Genel Müdürlük, İLBANK Anonim Şirketi haline dönüştürülmüştür.

Açıktır ki, Kurumun bir şirkete dönüştürülmesi henüz çok yeni bir süreç. Ancak geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek bu dönemde, Bankaca yürütülen mekânsal planlama alanındaki çalışmaların, dönemin politikaları ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda çeşitlendirilerek sürdürüleceği de belirtilmektedir. 80-90'lı yıllara göre, sayıları oldukça azalmış olsa da, kurumda çalışan deneyimli teknik kadro bir yandan eskiden devam etmekte olan çalışmaları yürütmektedir. Diğer yandan da, İLBANK AŞ.'nin mekansal planlama dairesinin, yeni birimler de oluşturarak farklı çalışma alanlarına girme çabası içinde olduğu izlenmektedir. Örneğin; yeni kurulan sektörel planlama birimi ile koruma amaçlı imar planı, ulaşım, sanayi, turizm vb. sektörel planlama çalışmalarının yapılması öngörülmektedir. Yine, yerel yönetimlere kent bilgi sistemleri kurmada destek olmak üzere çalışmalar başlatılmış, bazı belediyelerin çalışmaları sonuçlandırılmıştır. Benzer biçimde, Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Projesi (TUCBS) kapsamında, Banka arşivinde bulunan harita, plan, alt yapı projeleri vb. mekansal bilgilerin sayısal ortama aktarılması çalışmaları hızla yürütülmektedir. Böylece, diğer kurum ve kuruluşların bu bilgilere kolayca erişebilmesi sağlanabilecektir. Bunlar çalışma konularını genişletme çabalarına bazı örnekler olarak verilebilir.

5. SONUÇ YERİNE

İller Bankası; yerel yönetimlerin⁵ yerel ortak gereksinimlerini karşılamaya yönelik kamu hizmetleri ve yatırım faaliyetleri ile ilgili konularda görev yapmak; altyapı ve üstyapı projelerine finansman sağlamak, danışmanlık hizmeti vermek amaçları ile kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip bir Cumhuriyet kurumudur. (idi) Oluşumu ve işlevleri ile de Dünyada tam örneği bulunmamaktadır. Banka bir yandan yerel yönetimlerimize parasal yönden destek sağlamış, diğer yandan da bu desteği yatırımlara dönüştürmüştür. Seksen yıldır da binlerce mühendis, mimar ve kent plancısını uygulama içinde yetiştiren bir eğitim kurumu işlevi görmüştür. Ülkemizin imarı konusunda uzman bir kuruluş haline gelmiş, planlama pratiğini yönlendiren bir okul görevi de görmüştür.

Kuşkusuz, her kurumun süreç içerisinde yeniden yapılanmaya gereksinimi ortaya çıkabilir. Ancak, bu değişim ülkenin gereksinimlerini dikkate alan, toplum yararından yana, Banka özelinde, ortakları olan yerel yönetimlerin ve Banka çalışanlarının daha fazla söz sahibi olabileceği ve onların da katkıları ile belirlenecek gereksinimler doğrultusunda, yerel yönetimlerle diyalogu arttıran, bünyesindeki mühendis, mimar, şehir plancıları ve tüm çalışanlar için eğitim kurumu olma misyonunu yeniden üstlenen bir kamu kuruluşu oluşturma yönünde olmalı idi diye düşünüyoruz.(Kiper, P., 2008, S.90) Oysa Şirket kuruluş yasasının bu yaklaşımı taşıdığını söyleyemiyoruz.

Kurumun bugünkü yapılanması ile gelecekte ülke ve yerel yönetimlerimizin planlama çalışmaları için neler getireceğini şimdiden söylemek biraz erken olabilir. Ancak yine de; üç çeyrek asırdan fazladır Belediyelerin diğer alt ve üstyapı hizmetlerine de altlık oluşturan imar planlama çalışmalarının geliştirilerek sürdürülmesi, bu alanda gereksinim duyacak ilgili yönetimlere yine bir yerel yönetimler kuruluşu olarak destek vermeye devam edilmesinin, ülkemiz açısından önemini koruduğu düşünülmektedir. Unutulmamalıdır ki; ülkemizde bulunan belediyelerimizin hala çoğunluğu yeterli teknik eleman ve parasal güce sahip değildir. Belediyelerimiz; kendilerine Anayasa ve diğer yasalarla verilmiş olan yerel müşterek(ortak) kamu hizmetlerini sağlayabilme yükümlülüğünü yerine getirebilmek, bu bağlamda kent planlarını hazırlayabilmek için destek bir kamu kurumuna gereksinim duymaktadır. Umuyoruz ki, İLBANK A.Ş. de bir kamu kurumu olma niteliğinden ödün vermeksizin geçmişte olduğu gibi bu misyonunu geliştirerek sürdürecektir.

⁵ İl özel idareleri ve belediyeler ile bu idarelere bağlı kuruluşlar ve yerel yönetim birliklerinin

EK NOT: 2013 yılında hazırlanan bu yazıda, İller Bankası'nın yerel yönetimler için önemi ve özellikle de kurumun kent planlama meslek alanındaki çalışmaları üç dönem halinde aktarılmaya çalışılmıştır. Son dönem için de (2011 yılı sonrası-İlbank A. Ş. Dönemi) belirli kuşkların altı çizilmiş ve gelecek için beklentilerimiz belirtilmiştir. Ancak, son dönemlerde İller Bankası için de oldukça kaygı verici gelişmeler yaşanmaktadır. Bankanın kuruluşundan beri hizmet verdiği binalar, bir dini tesis inşaatı için yıkılmıştır. Bu alanda yalnızca, Cumhuriyet Dönemi mimari mirası olarak tescil edilmiş olan eski Banka binası kalmıştır. Ne yazık ki, bu tescilli kültür varlığı da yıkılmak istenmektedir. Ankara'nın belleğinde önemli bir yeri olan kurumun hiç değilse bu yapısının (belki de bir İller Bankası Müzesi olarak) korunması gerektiğini son söz olarak belirtmek isteriz.

Kaynakça

Kösebalaban,E. "60 Yıllık Süreç İçinde İller Bankası İmar Planlama Dairesi Çalışmalarının Değerlendirilmesi", 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Kent Planlama Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi ve Yeni Yaklaşımlar Semineri 14-15 Ekim 1993, Ankara.

Kiper,P.,Yener,S.; "Türkiye'de İmar Planı Çalışmaların Tarihi Gelişimi, Çıkmazları", İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri, 1981, ŞPO, Ankara.

Kiper, P. "Bir Cumhuriyet Dönemi Yapıtı İller Bankası", TMMOB Mühendislik Mimarlık Öyküleri-III, 2008, Ankara.

Türkoğlu, K. "Örneklerle Tarihi Kentlerin Korunmasında Plancının Etkinliğinin Arttırılması" Tarihi Kentlerde Planlama Düzenleme Sorunları, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kollogyumu, 1987, Edirne.

Gezim, G. "Günümüzde İller Bankası İmar Planlama Dairesi Çalışmaları ve Karşılaşılan Sorunlar", 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Kent Planlama Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi ve Yeni Yaklaşımlar Semineri 14-15 Ekim 1993, Ankara.

İller Bankası, Dörtüyl, Payas, Yeşil, Erzin, Kuzuculu Genel Yerleşim Projesi Araştırma ve Planlama Raporu, 1976.

Çezik A. "Kentleşme- Yerleşme Sektör Raporu" Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışmaları DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, Planlama Dairesi, 1982, Ankara.

Sökmen P. Eskişehir Nazım İmar Planı Açıklama Raporu,1989.

Aksoylu S., Koca G. "Kentsel gelişmenin Eskişehir'de Yarattığı Planlama ve Uygulama Sorunları Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi", Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü Kollogyumu, 1985, Eskişehir.

Kiper, P. HABITAT II Sivil Toplum Kuruluşları Formu, Doğal Afetler ve İnsan Yerleşmeleri Politikaları Sempozyumu için sunulan bildiri, 7 Haziran 1996, İstanbul)

Ek1.İmar Komisyon Raporlarına esas sorgu cetveli ana başlıkları

1. Şehrin coğrafi durumu
2. Şehrin iklim özellikleri
3. Şehrin jeolojik durumu
4. Şehrin civarı
5. Şehrin tarihi durumu
6. Nüfus durumu
7. Maarif durumu
8. Şehrin sağlık durumu
9. Şehrin tarım durumu
10. Şehrin ticari ve iktisadi durumu
11. Şehrin seyrüsefer ve transit durumu
12. Şehrin eğlence yerleri
13. Şehrin bugünkü durumu
14. Toprak mülkiyeti
15. Şehrin belediyesinin durumu
16. Şehrin ihtiyaçlarının tespiti

Ek2-a.DPYEK Çalışması Eşik Analizi ve Çok Ölçütlü Değerlendirme Tablosu

-101-
TABLO : 6-a

MÜVCUT YERLEŞİMLERİN DIŞINDA YERLEŞİLEBİLİR ALANLAR İÇİN GELİŞİM YERLEŞİM ALTERNATİFLERİNİ EĞME TABLOSU

YERLEŞİM YERLEŞİM KRİTERLERİ	I ALTERNATİF			TOPLAM (+) PUAN
	I ALTERNATİF	II ALTERNATİF	III ALTERNATİF	
A Bölgedeki Ana Ulaşım Ağına yakınlık (Demiryolu Toplu taşıması-Karayolu)	+	-	-	1
B Bölgenin Bölgesel ve Bölge dışı ana Ulaşım ağına zarar vermemesi (J5 Karayolunun yerleşimin iç ilişkileri ile yüklenmesi)	+	+	+	3
C Bölge dışı ana ulaşım ağına yakın olması	+	-	-	1
D Bölgeye gelecek diğer tarım dışı, Bölgesel faaliyetler ile bağlantısının iyi olması (Sanayi,Kıyı rekreasyon, Depolama)	+	-	-	1
E Bölge dışı ekonomik faaliyetlerle ilişkisinin yakın olması (Osmaniye-Yumurtalık)	+	-	-	1
F Kentleşmede toprak mülkiyeti ve toprak maliyetinin kolay ve ucuz olması	+	-	-	1
G Aralantay sulama alanları dışında olması	+	+	+	3
H Yerleşim için toplu ve fazlasıyla yetecek kadar geniş alanın bir yerde bulunması.(Kentsel altyapıda toplu dokuda maliyetin düşük olacağı prensibi)	+	-	+	2

NÖT: Tablonun devamı arka sayfadaadır.

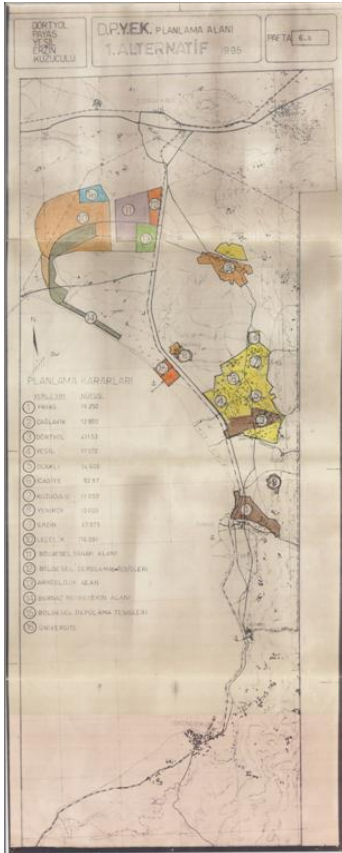
-102-
TABLONUN DEVAMIDIR.

YERLEŞİM YERLEŞİM KRİTERLERİ	I ALTERNATİF			TOPLAM (+) PUAN
	I ALTERNATİF	II ALTERNATİF	III ALTERNATİF	
I Mikro iklimatik açıdan yerleşmeye uygun olması	+	+	+	3
J Jeolojik açıdan yerleşilebilir olması	+	-	+	2
K Topoğrafik açıdan yerleşime elverişli olması (egim ve yüzey şekilleri)	+	-	-	1
TOPLAM (+) PUAN	11	3	5	19
GENEL TOPLANDAN ALDIĞI YÜZDE (a)	558	146	26	100
GENEL TOPLANDAN ALDIĞI YÜZDE (b)	34	9	15	58
Yüde ortalaması	49%	10%	20%	

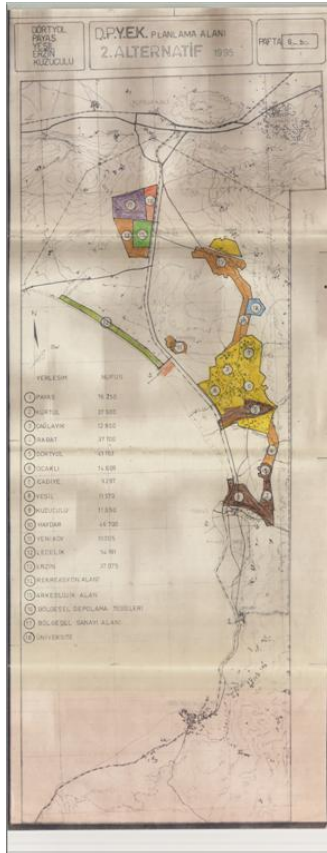
I = Leçelik yerleşim Bölgesi Alternatifi
II = Yerleşim Bandı Alternatifi
III = Haydar Platosu yerleşim bölgesi alternatifi

(a) Toplam (+) puanlar 100 kabul edildiğinde
(b) Toplam (+) ve (-) puanlar 100 kabul edildiğinde
(c) (a) ve (b) değerlerinin ortalaması

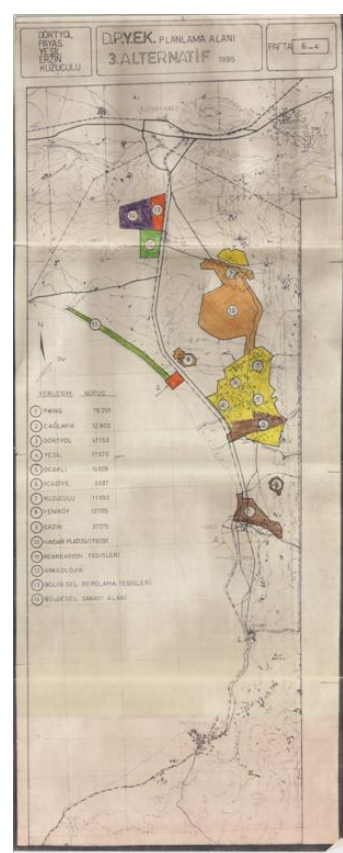
Ek2-b.DPYEK Çalışması Seçenekler Paftası

SEÇENEK1: Leçelik Mevkii

SEÇENEK2:Yerleşim Bandı

SEÇENEK3:Haydar Platosu

Özet: Yazıda 1933 yılında yerel yönetimlerin İMAR işlerini yürütmek amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri ile kurulan İller Bankası'nın imar planlama deneyimi aktarılmaya çalışılacaktır. Çalışma 3 dönem içinde ele alınacaktır. 1980 öncesi, 1980'ler sonrası ve 2010 sonrası şirketleşme dönemi. 1980 sonrası dönem bilindiği gibi yerel yönetimlere yetkilerin aktarıldığı dönem olup Bankadaki imar planlama ve eğitim çalışmalarının da özellikle yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Planlama sürecindeki değişikliklerin pek çoğuna da kaynaklık eden Kurum, 1990'ların ikinci yarısından sonra Dünyadaki gelişmelere koşut olarak ülkemizde de uygulamaya konulan özelleştirme, şirketleşme yaklaşımı ile İLBANK Anonim Şirketine dönüştürülmüştür. Yazıda her döneme özgü yaklaşımlar ve uygulamalar örnekler de verilerek açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İller Bankası, imar planlama, koruma, katılım

AN ASSESSMENT OF THE LAST THIRTY YEARS IN THE EIGHTY YEARS URBAN PLANNING PRACTICE OF TURKEY: THE BANK OF PROVINCES (İLLER BANKASI) EXPERIENCES

Abstract: In this study, the urban planning experience of the Bank of Provinces (İller Bankası) is discussed which is established by the directives of Mustafa Kemal Atatürk in order to carry out the reconstruction works of local governments. The paper will be handled within 3 periods. Before 1985, after 1985 and after 2010; i.e. the privatization period. The year 1985 was known as the period of decentralization; urban plans and some other duties of central government were given to the local authorities. Unexpectedly, urban planning and training activities had been increased in this period. Since the first term, the institution has been one of the main sources of improvements in the urban planning field. However, this public institution which is still essential for many municipalities, transformed to İLBANK Anonymous Company by the recent global policies of privatization, deregulation and so on after 2010. In the article, each period's approaches and practices will be explained also with case studies.

Key Words: The Bank of Provinces, urban planning, preservation, participation

Güner GEZİM: 1965'te İTÜ Mimarlık Fakültesinden mezun oldu. 1966-1967 Stadt Planungsamt Hannover, 1967-1968 Kopenhag'da şehircilik bürosunda çalıştı. 1968-2003 arasında İller Bankası İmar Planlama Dairesinde Şb. Md. ve Bşk. Yard. olarak ÇDP, İmar ve koruma planlarında görev aldı. 1972-1973 yıllarında burslu Bonn ve Berlin Üniversiteleri Şehircilik Enstitülerindeki programları tamamladı. 2003-2013 yıllarında GÜ ŞBPB'nde yarı zamanlı olarak çalıştı.

günergezim@hotmail.com

H. Perihan KİPER:ODTÜ ŞBPB'nden 1976'da Lisans, 1990'da Y.Lisans ve AÜ Kent ve Çevre Bilimlerinde 2003'te Doktora derecesi almıştır. 1976-2003 arasında İller Bankası İmar Pl.Dai. Şehir Plancısı ve Planlama Şb.Md. olarak çalışmış, 2003'te emekliye ayrılmıştır. 2004'ten sonra AÜ ve GÜ'nde yarı zamanlı öğretim görevliliği yapmaktadır. Burslu olarak ABD ve Hollanda'da u Postgraduate çalışmaları yapmıştır.

kiperperihan@yahoo.com

KAPSAMLI PLANLAMADAN STRATEJİK MEKANSAL PLANLAMAYA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

*Fulya SINACI, Arş. Gör.
N. Aydan SAT, Doç. Dr.*

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler, ekonomik sistemlerdeki değişimler, bilgi, mal ve insan akımlarındaki yoğunluk artışı, fiziksel sınırların giderek önemini yitirmesi, temsili demokrasiden çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışına geçiş, rekabet kavramının etkisini arttırması vb. birçok etkenin ortaya çıkması ile geleneksel planlama yaklaşımları yeni kentsel sistemlerin sorunlarına çözüm üretememeye başlamıştır (Albrechts, 2006: 1487). Kapsamlı planlama yönteminin yetersizliği karşısında yeni bir planlama arayışına girilmiştir. Tekeli'nin (2009) belirttiği gibi çok sayıda aktörün karşılıklı etkileşimini temel alan, tüm kararları başlangıçta belirlenmiş donmuş bir belge yerine süreci ifade eden, esnek ve eylem odaklı yeni bir planlama anlayışı olan stratejik planlama, bu özellikleri ile geleneksel planlama yaklaşımlarına alternatif olarak gündeme gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında Türkiye'deki stratejik mekansal planlama anlayışının gelişimi ile uygulama örnekleri irdelenmekte, sektörel düzeyde ve İl Özel İdarelerinde, stratejik planlama belgeleri üzerinden inceleme yapılmakta, metropoliten kentler ile ilçeler düzeyinde ise seçilen örnek Belediyeler ile yapılan görüşmeler değerlendirilmektedir. Türkiye'de il ve ilçe düzeyindeki mevcut kurumsal stratejik planlar, stratejik mekansal kararlar çerçevesinde oluşturulması bakımından çalışmada yer almaktadır. Türkiye'de 2005 yılında Belediyeler Kanunu'nun nüfusu 50000'in üzerindeki belediyelerde stratejik plan yapımını zorunlu hale getirmesi nedeniyle bu sınır göz önünde bulundurularak, bu kapsamdaki Büyükşehir Belediyeleri, İl Özel İdareleri, İl Belediyeleri ve İlçe Belediyeleri araştırmada yer almaktadır. Ulusal düzeyde hazırlanan planlar ve organizasyon düzeyindeki stratejik planlar çalışma kapsamı dışında tutulmaktadır.

1. KAPSAMLI PLANLAMADAN STRATEJİK MEKANSAL PLANLAMAYA

1960'lı yılların temelini rasyonellikten alan sonuç odaklı planlama yaklaşımı; bütünlük anlayışının sürdürülmesinin yarattığı meşruiyet sorunu, politikacıların plancıların kararları üzerindeki etkileri, planların esnek olmaması ve bugünün dünyasının sorunlarına cevap üretememesi gibi nedenlerden dolayı eleştirilmiştir (Tekeli, 2009, Albrechts, 2006: 1488, Şengül, 2002: 11).

Stratejik mekansal planlama (SMP); doğrudan eyleme yönelik olması, rekabet ortamı sağlaması ve fırsatlar ile tehditleri tespit edip zayıf ve güçlü yönleri ortaya koyması bakımından kapsamlı planlamadan farklılaşmaktadır (Tablo 1).

Albrechts'in (2006) "Bridge the Gap from Spatial Planning to Strategic Projects" adlı makalesinde belirttiği gibi geleneksel plandan stratejik plana geçiş dönemi; teknik ve yasal kurallardan genel çerçeveye, sabit bir yönetim yapısından yönetime yol gösterici ve rehberlik edici yapıya, sonuç niteliğindeki plandan araç olan çok aşamalı plana geçilmesi olarak ifade edilebilmektedir.

Tablo 1. SMP ile Geleneksel Planlama Arasındaki Farklar

	Geleneksel Planlama	Stratejik Mekansal Planlama
SORUMLU KURUM, YASAL STATÜ	<ul style="list-style-type: none"> -Belli bir hiyerarşi içinde sorumluluk alanları olan kamu kurumları tarafından yapılır, yaptırılır -Çoğunlukla sonuca ulaşmada gerekli aktörler ve eylemler söz konusu edilmez -Yönetimin karar alma mekanizmalarına olan yakınlığı önemlidir -Plancı geleceğin nasıl olacağını ortaya koyar -Ulusal yasalarda yer alır, yasal bağlayıcılığı vardır 	<ul style="list-style-type: none"> -Yatay, eşit koşullarda ağsal bir örgütün işbirliğiyle üretilir -Mevcut durumun tüm bileşenleri farklı karar alma mekanizmalarının seçmeleri doğrultusunda sürece katılırlar -Aktörler ve eylemler üzerinde vurgu yapılır -Dış değişkenler sürekli değişebilen olasılıklardır -Plancı geleceğin nasıl olabileceği üzerine olanakları ortaya koyar, diğer aktörlerin taleplerini ve korkularını anlayan, çatışmaları uzlaştırıcı çözümler üretebilen bir rol üstlenir -Yasal bağlayıcılığı olmak zorunda değildir, gönüllü bir eylem olarak da yapılabilir
LAN FORMU VE SINIRLARI	<ul style="list-style-type: none"> -Arazi kullanımı formlarının, büyüklüklerinin, nüfus yoğunluklarının kesin şekilde belirlendiği harita ve eklerinden oluşur -İdari sınırlar içinde yapılır 	<ul style="list-style-type: none"> -Mekansal gelişime doğrudan veya dolaylı etkisi olan çok sektörlü strateji ve hedefleri içeren yazılı belge ile bu stratejileri gösteren genel bir fiziksel şemadan oluşur -İdari sınırlar aşılabılır, çünkü mekandaki ilişkiler idari sınırların ötesine geçebilir
İÇERİK VE AMAÇ	<ul style="list-style-type: none"> -Mevcut eğilimlerin süreceği varsayılır -Fiziksel gelişimi esas alır -Amaç ve hedeflerin belirlenmesi ve bunların mevcut bütçe ve çalışma koşullarına uyarlanmasıyla ilgilidir -En olası gelecek koşullar düzenlenir -Çevre şartları hakkında güvenilir bilgi olduğu, her eylemin doğuracağı sonuç hakkında tam bir bilginin var olduğu, büyük kapasitede hesaplama imkanlarının olduğu varsayılır -Fiziksel gelişimin düzenlenmesi ve denetim altına alınması amaçlanır 	<ul style="list-style-type: none"> -Yeni eğilimlerin, sürpriz durumların olabileceği varsayılır -Fiziksel, sosyal, ekonomik, çevresel, kültürel, örgütsel gelişim konuları birbirini tamamlayan şekilde ele alınır -Sorunların belirlenmesi ve çözümü ile ilgilenir -Niteliksel değişim-dönüşüm ve tahmin içeren planları temsil eder -Olası geleceklerin sürekli izlendiği bir tutumdadır -Lider ya da yönetici konumundaki kişinin bilgi-beceri-deneyimi çok büyük önem taşır -Sonuç vurgulu planlamanın yerini süreç vurgulu planlama alır -İletişim, bilişim ve ulaşım altyapıları sağlanması, kentsel rekabetçiliğin artırılması, yerel değerleri koruyarak yaşam kalitesinin artırılması amaçlanır
ZAMAN SINIRI	<ul style="list-style-type: none"> -Kesin biçimde belirlenmiş arazi kullanım kararlarının uygulanması için uzun erimli planlama anlayışı söz konusudur 	<ul style="list-style-type: none"> -Vizyon uzun erimlidir. Vizyona referansla sürekli proje önerisi geliştirilebilir, zaman sınırı projenin içeriğine bağlıdır

Kaynak: Healey, 1999; Gedikli, 2005; Çamur, 2005; Tekeli, 2009.

2. TÜRKİYE'DE STRATEJİK MEKANSAL PLANLAMA (SMP)

1980'ler ve sonrasında gerçekleştirilen düzenlemeler ile planlama alanında yetki ve sorumluluk paylaşımında ve planların niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Planlama uygulamalarında kapsam açısından stratejik planlamaya doğru geçiş söz konusu olmuştur. Yerel yönetim yasalarında ve diğer yasalarda yapılan düzenlemelerle birlikte stratejik planlama birçok yerel yönetim için yasal olarak zorunlu hale getirilmiştir (Gözlükaya, 2007).

2.1. Türkiye'de SMP'yı Hazırlayan Nedenler

Bu bölümde Türkiye'deki SMP sürecinin anlaşılması hedefi ile stratejik planlamaya zemin hazırlayan düzenlemeler ve planlama uygulamaları incelenmektedir. Türkiye'de planlama sistemini etkileyen dönüm noktaları ve stratejik planlama konusundaki gelişimi tartışan literatür göz önüne alındığında (Tablo 2) beş dönemin ortaya çıktığı görülmektedir: 1923-1945 dönemi, 1945-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2000 sonrası dönem.

Tablo 2. Türkiye’de Mekansal Planlamanın Dönemler İtibariyle Gelişimi

Dönem	Dönemin Özellikleri	Yeni Yasal ve Yönetimsel Düzenlemeler	Düzenlemelerin Amacı	Sonuç
1923-1945	Cumhuriyetin kurulması ve yeni başkent ile dönüştürülmesinin başlatılması hedeflenmiştir.	-1923: Başkent olarak Ankara'nın seçilmesi -1930: 1580 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu -1933: Belediye Yapı ve Yollar Kanunu	-Belediye kontrolünde çevre planı oluşturulması -Yeni ulaşım ağları ile ülkenin farklı bölgelerinin yeni ulaşım sistemi ile birleştirilmesi	Başkentteki hızlı nüfus artışı, altyapı ve sanayinin çeper bölgelere yönelmesi ile bölgesel yapı, fiziksel ve toplumsal anlamda yeniden biçimlenmeye başlamıştır.
1945-1960	Göçe bağlı hızlı kentleşme ile gecekonduların sorunu oluşmuş, çözüm yetersiz kalmıştır.	-1956: 6785 sayılı İmar Yasası -1958: İmar ve İskan Bakanlığı kurulması -5431 ve 6188 sayılı yasalarla gecekonduların yasallaştırılması	-Merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki görev dağılımının belirlenmesi -Ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm bulunması	İmar ve İskan Bakanlığı ile planlama sektörüne ilişkin bir ihtisas örgütü olarak, yerleşme düzeninin tek elden yürütülmesi ilkesi gerçekleştirilmiştir.
1960-1980	Büyük kentlerde nüfus artışının kontrolden çıkmasıyla bölgesel dengesizlikler iyice artmıştır.	-1960: Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kurulması; Milli Fiziki Plan tartışmalarının başlanması -1965: Nazım Plan Büroları'nın kurulması -1966: 775 sayılı Gecekondular Kanunu -1968: Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) belirlenmesi -1970: Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) -1970'ler: Belediye Kanun Tasarısı	- Beş yıllık kalkınma planları yapılması -İyileştirme programları ile alt gelir grubuna konut ve kredi sağlanması -Ülkenin güneydoğu kesiminde hayat standardının yükseltilmesi ve istihdamın artırılması hedefi -‘Bölge plancılığının’ gündeme gelmesi -Kent çeperinde ve kıyı alanlarında yerleşmeye ilişkin kısıtlama yapılması belediyelere dört yıllık imar programı hazırlama zorunluluğu getirilmesi	‘Metropolitan Planlama’ yeniden tanımlanmıştır. Kalkınma Planları ile bölge planlama ilkeleri belirlenmiştir.
1980-2000	Mekansal kalite arayışı ortaya çıkmış, gecekonduların alanlarında dönüşüm başlamıştır. Yeni sanayi odakları belirmiştir.	-1985: 3194 sayılı İmar Kanunu -Toplu Konut Yasası -Mevzii planlar -2981 sayılı İmar Affı Yasası -Bölge Planlama Anlayışı -1990-1994: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	-Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın onaylanması -Merkezi yönetimden yerel idarelere yetki devri, yeni konut politikaları	Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın onayı ile merkez ve yerel yönetimler arasında koordinasyon sağlayacak bir bakanlık kurulması ve yetki ve kaynak paylaşımına ilişkin çerçeve yasa çalışmaları başlamıştır. Yerel siyasetin önemi anlaşılmaya başlamıştır.
2000 sonrası	Stratejik planlamanın Kalkınma Planlarında ve kurumsal yasal düzenlemelerde yer alması ile Türkiye’de stratejik planlama kavramı tartışılmaya ve bu konuda uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır.	-2000: Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -2002: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması -2003: 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu -2004: 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (BBK) -2005: 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu -2005: 5393 sayılı Belediye Kanunu -2006: 5449 sayılı ‘Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu Koordinasyon ve Görevleri Hakkında Kanun, Dokuzuncu BYKP, Kent	- <i>Stratejik bir perspektifle</i> İl Gelişme Planlarının hazırlanması -Sosyo-ekonomik analizlerin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi - <i>Stratejik planlama, stratejik yönetim ve performans değerlendirme</i> kavramlarının yasalarda yer alması - Belediyelere stratejik plan yapma zorunluluğu getirilmesi -Yerel ve bölgesel kalkınma için stratejik planlama yapılması, uygulanmasının takip edilmesi - Üst Ölçek Mekansal Strateji Planları öngörüsü, Özel İhtisas Komisyonlarının oluşturulması	Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile <i>ülke mekansal gelişme stratejileri</i> üzerinde durulmuştur. Belediye Kanunu nüfusu 50000 üzerinde olan belediyeler için stratejik plan yapma zorunluluğu getirmiştir. Kalkınma Ajansları ile Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinin hız kazanması hedeflenmiştir. Her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak, mekansal strateji planlarını ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak suretiyle

		Konseyi Yönetmeliği -2011: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulması	hazırlamak ve mahalli idarelerin plan kararlarının bu stratejilere uygunluğunu denetlemek yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir.
--	--	--	---

Kaynak: DPT, 2008; ODTÜ, 2000; Tekel, 2006; DPT 2008; <http://www.sp.gov.tr>, 2008; <http://www.kbam.metu.edu.tr>, 2008; <http://www.cevresehircilik.gov.tr>, 2011.

2000 yılı stratejik planlamanın kalkınma planında yer alması açısından önemlidir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel planlamanın stratejik bir perspektifle çeşitli eylem programlarını bütünleştirdiği ölçüde başarılı olacağı görüşünün yaygın olduğu tespitine yer verilmektedir. 2003 yılında çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile kamuda stratejik planlama sürecinin yasal alt yapısı oluşturmuştur. 2006 yılında yürürlüğe giren Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının temel beklentileri; stratejik amaç ve öncelikleri netleştiren ve finansman boyutunu içeren eylem programlarının etkin olarak kullanılması ve doğru bir izleme mekanizması kurularak hesap verebilirliğin sağlanması olarak belirlenmiştir. 2011 yılında kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görevlerinde de mekansal strateji planları olarak ifade edilen planların ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak hazırlanması yer almaktadır.

2.2. Türkiye'de SMP'ya İlişkin Yasal Gelişim

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 18.maddesine göre belediyeyi stratejik plana uygun olarak yönetmek Büyükşehir Belediye Başkanı'nın sorumluluğuna verilmiştir. Türkiye'de stratejik planlamanın yasalara yerleşimi açısından önemli bir diğer kanun 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunudur. Bu kanun ile stratejik planlama, stratejik yönetim ve performans değerlendirme konularında birçok yenilik getirilmiştir. Vali, mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma plan ve programları ile varsa bölge planına uygun olarak stratejik plan ve ilgili olduğu yılbaşından önce de yıllık performans planı hazırlayıp İl Genel Meclisi'ne sunmakla yetkilendirilmiştir. Kanunda stratejik planlamanın katılım boyutu ile ilgili maddeler yer almıştır. Belediyeler düzeyinde ise stratejik planlama 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanununun kabul edilmesiyle gündeme gelmiş, Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde hazırlanması şartı belirtilmiştir.

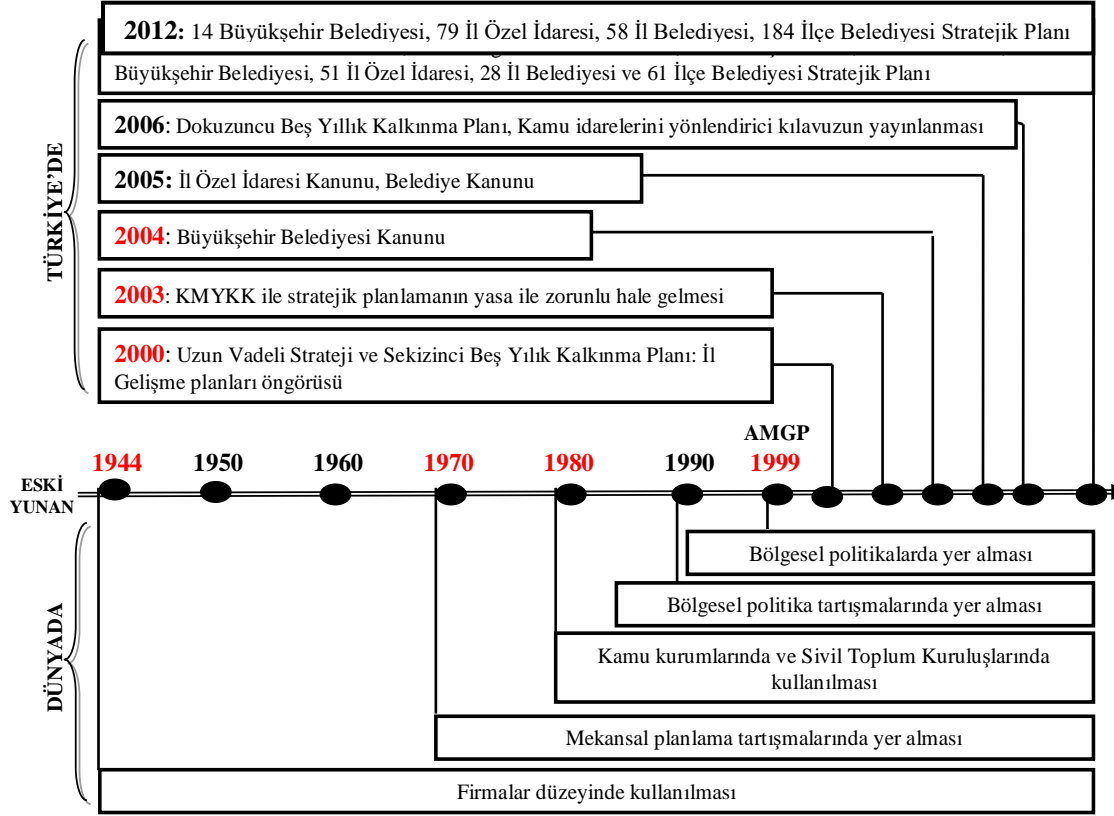
Türkiye'de son on yıl içerisinde stratejik planlamanın yasal gelişimine dair birçok kanun ve tasarı oluşturulduğu görülmektedir (Tablo 4).

2005 yılında kabul edilen 5436 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kamu kuruluşlarında Strateji Geliştirme Birimlerinin kurulmasını hükme bağlanmıştır. 2006 yılı Mayıs ayında hazırlanan Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte yer alan 7.madde uyarınca stratejik planlar beş yıllık dönemi kapsayacak, en az iki yıl uygulandıktan sonra stratejik plan kalan süresi için güncelleştirilebilecektir.

Stratejik planlamaya ilişkin diğer bir çalışma ise Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından 2008 yılında hazırlık toplantıları ile başlatılan ve 2009 yılında düzenlenen Genel Kurul Çalışmaları ile tamamlanan Kentleşme Şûrası'dır. Şûra'nın Birinci ve Sekizinci Komisyon raporlarında ülke mekansal stratejilerinin geliştirilmesini ve daha alt kademelerde gerçekleştirilecek planları yönlendirecek aşamaları tanımlayan, kurumsal yapılanma ve yetkiler tartışılmaktadır. 2009 yılında düzenlenen Kentleşme Şûrası önerilerinden yola çıkılarak, 2010 yılında KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023) hazırlanmıştır. KENTGES'in amacı, yerleşmelerin yaşanabilirlik düzeyinin, mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının

güçlendirilmesine yönelik yol haritasının oluşturulması olarak belirlenmiştir. Mekansal planlama sisteminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin bu süreçte; katılımı, müzakereciliği, disiplinler arası yaklaşımı, geri besleme, izleme ve denetim mekanizmalarını esas alan bir stratejik süreç tasarımının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Şekil 1. Türkiye’de ve Dünyada Stratejik Planlamanın Gelişimi

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4. Türkiye’de Stratejik Planlamanın Mevzuat Gelişme Süreci

Tarih	Kanun No	Kanun Adı	Yenilik
24.12.2003	5018	Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu	Analitik bütçe uygulamaları getirilmiş, kurumların bütçeleri, stratejik plan ve performans ölçütleri ilişkisi kurulmuştur
04.07.2003	2003/14	2004 Yılı Programı ve Mali Yılı Bütçesi Makro Çerçeve Kararı	Kuruluş düzeyinde stratejik planlama çalışmaları (2003’de 8 pilot kuruluştaki stratejik planlama çalışmaları başlatılmıştır)
20.07.2004			
23.07.2004	5216	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	Stratejik Plan zorunluluğu, stratejik yönetim anlayışı
14.07.2004	5227	Kamu Yönetimi Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun	Merkezi yönetim ve yerel yönetim yetkilerini düzenlemeye yöneliktir
2004	-	Stratejik Araştırma ve Planlama Kurumu Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı	DPT’nin yeniden yapılandırılması hazırlıkları (vazgeçilmiştir)

22.02.2005	5302	İl Özel İdaresi Kanunu	Mahalli idarelerin genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde stratejik plan hazırlama zorunluluğu
13.07.2005	5393	Belediye Kanunu	Nüfusu 50000'in üzerinde olan belediyelere 13.07.2006 tarihine kadar stratejik plan hazırlama zorunluluğu getirilmiştir
2005	-	Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı	Planlama düzeyleri; Ülke Mekansal Politika Planı, Bölge Planı, Çevre Düzeni Planı, İmar Planları ve Kırsal Yerleşme Planı olarak belirlenmiş, her planın yürürlükteki üst planların ilke ve hedeflerine uyacağı ve bir alt planı yönlendireceği belirtilmiştir
22.12.2005	5436	KMYKK ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	Kamu kuruluşlarında Strateji Geliştirme Birimlerinin kurulması hükmüne bağlanmıştır
06.01.2006	2006/9972	Strateji Geliştirme Birimlerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik	Stratejik planlama sürecine ilişkin takvim, usul ve esaslar belirlenmiştir. 148 kamu kuruluşu ilk stratejik planlarını geçiş takvimine uygun olarak en geç 31.01.2009 tarihine kadar hazırlamakla yükümlü kılınmıştır
25.01.2006	5449	Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun	Bölgesel Gelişme Stratejilerinin Ajanslar ile işbirliği içinde hazırlanması ve bu planların il düzeyinde yürütülen fiziksel plan çalışmaları için stratejik bir çerçeve oluşturması gerekliliği ifade edilmiştir
26.05.2006	-	Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik	Kamu idareleri stratejik planlarının misyon, vizyon ve amaçları değiştirilmeden sadece hedeflerde nicel değişim yapılmasına imkan sağlamaktadır. 2006 yılı Haziran ayında Devlet Planlama Müsteşarlığı'nca Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu hazırlanmıştır

Kaynak: Gözlükaya, 2007; Kalkan vd., 2004; Narinoğlu, 2007.

3. TÜRKİYE'DE SMP UYGULAMALARI

Bu bölümde, SMP'nin ülke mevzuatında yer almaya başlamasından itibaren yapılmış olan stratejik planlama çalışmaları ulusal, bölgesel, sektörel düzey, metropoliten kent, il ve ilçe belediyeleri olmak üzere altı kademede incelenmektedir. Belediyelerin kurumsal stratejik planlama niteliğindeki plan çalışmaları da makalede yer almaktadır. Bunun nedeni bu planların mekansal strateji, hedef ve faaliyetler içermeleri ve yapılacak uygulamaların kentsel mekana doğrudan etkisinin olacağı düşüncesidir. Ulusal, bölgesel, il düzeyi ve sektörel düzeyde stratejik planlama belgeleri üzerinden analiz gerçekleştirilirken, metropoliten düzey ve ilçe düzeyinde seçilen örnek Belediyeler ile görüşme yapılarak çalışma detaylandırılmaktadır (Şekil 2).

Türkiye'de ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlanan kalkınma planlarının ön çalışmaları ile İl Gelişme Planları stratejik plan niteliğindedir. Ön Ulusal Kalkınma Planı AB'ye katılım öncesi mali yardımların programlanmasına stratejik bir çerçeve oluşturmak üzere hazırlanmıştır. Ön Bölgesel Kalkınma Planları ise 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Genel Gereğesi'ne göre Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanmaktadır. Bölgesel gelişme stratejileri ile bütünleşmesi öngörülen İl Gelişme Planlarında illere yönelik stratejilere, öncelikli sektörlerle ve sosyo-ekonomik hedeflere yer verilmektedir.

Şekil 2. Çalışmada Yer Alan Stratejik Planlama Düzeyleri

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2003 yılında Ön Ulusal Kalkınma Planı'nın oluşturulmasında Uzun Vadeli Strateji, Sekizinci BYKP, Özel İhtisas Komisyonu raporları, 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Sanayi Politikası dokümanı ve diğer birçok ulusal belge dikkate alınmıştır. AB'nin ilgili mevzuatı ve önceliklerinin de göz önünde tutulduğu planın stratejilerinin AMGP ile benzerliği dikkat çekmektedir.

3.1. Bölgesel Düzeyde Uygulamalar

Faaliyette olan Kalkınma Ajanslarından Çukurova (Adana-Mersin) 2006 yılında, İzmir 2007 yılında, Doğu Anadolu (Bitlis-Hakkari-Muş-Van), Karacadağ (Diyarbakır-Şanlıurfa) ve Dicle (Batman-Mardin-Şırnak-Siirt) Kalkınma Ajansları 2009 yılında "Ön Bölgesel Gelişme Planı" adında stratejik plan hazırlamışlardır. Çukurova Bölgesi Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan planın vizyonu; "Doğu Akdeniz'in kalbi, tarım, sanayi, turizm, lojistik ve enerji alanında rekabetçi, limanı ve serbest bölgesiyle ülkenin dışa açılan kapısı, merkez ve kırsalı ile beraber kalkınmış bir Çukurova Bölgesi olmak" şeklindedir. Planın stratejik amaçları; bölgenin cazibesinin artırılması için ekonomik ve sosyal potansiyelin ortaya konulması, bölgenin ulusal ve uluslararası alanda tanıtımının yapılması, insan kaynakları kapasitesinin geliştirilmesi, bölgede üretim ve istihdamı artırıcı faaliyetlere destek sağlanmasıdır. Planda performans göstergeleri belirlenmiş ancak göstergelerin değerlendirmeye yönelik karşılıkları verilmemiştir (www.dpt.gov.tr, 2009). İzmir, Doğu Anadolu, Karacadağ ve Dicle Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan planlarda da Çukurova Kalkınma Ajansı stratejik planına benzer biçimde; bölgenin mevcut ekonomik ve sosyal durumunun tespiti, SWOT analizi, stratejik amaç ve öncelikler ile performans göstergeleri yer almaktadır. İzmir Kalkınma Ajansı planının vizyonu; "zengin doğal, tarihi, kültürel ve insan kaynaklarını koruyan ve sürdürülebilir kılan, yenilik ve teknoloji ile bütünleştiren, rekabet gücüne sahip, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmış, yaşam kalitesi yüksek bir dünya kenti" olmaktadır. Planın amaçları; insan kaynakları ve sosyal sermayenin geliştirilmesi, metropoliten merkez fonksiyonları ile bölgenin çekicilik unsurlarını artırarak kaliteli hizmet ve çevre potansiyellerinin korunarak güçlendirilmesi, işletmelerin rekabet gücünün artırılması, tarım ve kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır. Uygulanacak tüm bölgesel programlara bu stratejik planın örnek teşkil edeceği belirtilmektedir.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansının vizyonu "geçmişten gelen tarihsel ve kültürel mirasını günümüz değerleriyle harmanlamış, Van Gölü havzası ve doğuya açılan sınır kapılarıyla turizmin ve uluslararası ticaretin merkezi haline gelmiş, geleceğe umut ve güvenle bakan bir bölge olmak" iken, Karacadağ

Kalkınma Ajansı “doğal, tarihi, sosyal ve kültürel zenginliği ve çeşitliliği ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin cazibe ve ticaret merkezleri olan Diyarbakır ve Şanlıurfa’nın bu potansiyelini en iyi şekilde koruyarak değerlendiren, işsizliğin, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltıldığı, Türkiye’nin Ortadoğu’ya açılan kapısı olmak” vizyonunu sahiplenmiştir. Planın, içerdiği tarihlerdeki tüm projelere referans olacağı ve uygulamalara yönelik altı aylık periyotlarda izleme-denetim çalışmalarının gerçekleşeceği belirtilmiştir. Dicle Kalkınma Ajansı ise “zengin tarihi ve kültürel mirasını, doğal sermayesini ve stratejik konumunu akılcı, yenilikçi ve katılımcı bir yaklaşımla etkin ve sürdürülebilir bir şekilde değerlendirerek, yeniden üretim, ticaret ve medeniyet merkezi olmayı başarmış, istikrar içinde gelişen, herkesin güven ve umutla yaşamak istediği bir bölge olmak” vizyonu ile yola çıkmıştır. Planın performansının düzenli aralıklarla Değerlendirme ve Raporlama Birimi tarafından izleneceği belirtilmiştir. Belirtilen planların tümünde performans göstergeleri mevcuttur ancak göstergelerin nasıl ölçüleceğine dair bilgi verilmemektedir.

3.2. Kentsel Düzeyde Uygulamalar

Bölgesel gelişme stratejileriyle uyumlu olarak hazırlanması öngörülen İl Gelişme Stratejileri, ülkenin dengeli kalkınması açısından önemlidir. İl Gelişme Planlarında izlenecek stratejilerin yerel ekonomik kaynakları harekete geçiren, alt bölgelerin sosyo-ekonomik düzeyini adil ve dengeli olarak yükselten, kırsal kalkınmayı ve ulusal plan ve programların gerçekleşmesini sağlayan bir çerçevede düzenlenmesi gerekmektedir. Planda ilin kısa, orta, uzun vadelerde izleyeceği stratejilere, öncelikli sektörlerle ve varılmak istenen sosyal ve ekonomik hedeflere yer verilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca ilin üstünlükleri, sektörel öncelikleri ve kısıtlarının da belirtildiği bu planların üst ve alt ölçekteki planlarla ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Türkiye’de tamamlanmış olan İl Gelişme Planları Bolu, Düzce, Mersin, Adana, Çankırı, Batman, Bartın, Samsun, Artvin, Sivas, Şanlıurfa, Manisa, Mardin, Erzurum, Erzincan, Malatya, Diyarbakır, Isparta, Kayseri ve Karaman’a aittir. İl Gelişme Planları için pilot iller olarak seçilen Bolu ve Düzce’de, plan çalışmaları 2004 yılında tamamlanmıştır. 2023 yılını hedefleyen Düzce İl Gelişme Planı hazırlanırken proje yönetimi organizasyon şeması oluşturularak İl Yürütme Kurulu, Bilim Kurulu ve İhtisas Komisyonları oluşturulmuştur. Planın vizyonu; “doğaya ve çevreye duyarlı, katma değeri yüksek tarımsal ve sınai ürünler üreten turizm ve lojistik merkezi” olarak belirlenmiştir. Plan, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci BYKP’na göre düzenlenmiştir. Vizyon doğrultusunda 53 proje önerilmiştir ancak uygulamaya ve performans ölçümüne yönelik ölçüm göstergeleri planda yer almamıştır. Şanlıurfa İli Gelişme Planı’nda (Gedikli, 2004) ise ilk olarak mevcut durum tespitine yönelik analizler yapılmış, kamu kuruluşlarından ve özel sektörden 230 katılımcının davet edildiği toplantıda SWOT analizi yapılmıştır. Çalışmada 1/200000 ölçekli haritalar ile desteklenen yeni bir yönetim modelinin oluşturulması hedeflenmiştir. 2002 yılı Şubat ayından 2003 yılı Temmuz ayına kadar Şanlıurfa’daki yönetim ile Ankara’daki ekip arasında bu çalışma devam etmiştir. Analizler sonrasında 2010 yılı hedefi ile planda çok sektörlü gelişme öngörülmüştür. Katılımcılık konusuna yoğunlaşan çalışmada GAP yönetiminin ve Valiliğin Şanlıurfa SMP çalışmasındaki önemi üzerinde durulmaktadır. Samsun İl Gelişim Stratejisi diğer İl Gelişme Planlarından üst ve alt ölçek planları ile ilişkisi bakımından farklılaşmaktadır. Haşar’ın (2008) belirttiği gibi İl Gelişim Stratejisinin bölgesel düzeydeki Yeşilirmak Havza Gelişim Planıyla aynı zamanda başlaması, planın hazırlanma sürecinde Yeşilirmak Havza Kalkınma Birliğiyle koordinasyon içinde olunmasını ve iki plan arasındaki geri beslemeyi sağlamıştır. Alt kademedeki kurumsal planların da yakın döneme rastlaması ile Büyükşehir Belediyesinin ve İl Özel İdaresinin kurumsal stratejik planları aynı ekibin yönetiminde hazırlanmış, ilgili tüm planlar arasında bütünlük sağlanmıştır. Özellikle İl Özel İdaresinin planı İl Gelişim Stratejisinin uygulama planı olarak görülmüştür.

Türkiye’de il düzeyinde SMPya diğer bir örnek 2006 yılında yürürlüğe giren ve makro plan niteliğindeki Yalova İl Stratejik Planı’dır. Yalova Konseyi olarak adlandırılan Yalova Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Konseyi; stratejik plan çalışmalarına destek olmak ve ortak kararlar oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Planın paydaşları; kamu kurum ve kuruluşları, Uludağ Üniversitesi, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve bazı özel sektör kuruluşlarıdır. Kadınlar, gençler, yaşlılar, engelliler, çocuklar, yaşlılar, işsizler ve emekliler çalışmada ayrı gruplar olarak ele alınmıştır. 2006 yılında 1/100000 ölçekli stratejik plan ve 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile bağlantılı olarak yürürlüğe giren plana göre, Yalova’nın organik tarım ve yerel kültür odaklı alternatif turizmle kalkınması hedeflenmektedir. Planda 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile imar planlarının uyumlu olma zorunluluğu vurgulanmaktadır.

Türkiye’de üst ölçekli plan sorunsalı üzerinde duran bir çalışmada (Mihçı, 2003) Bursa Çevre Düzeni Planı özellikle katılım açısından getirdiği yenilikler ve mevzuatta bulunmayan kurum önerileri bakımından ön plana çıkarılmıştır. Bayındırlık Bakanlığı, Bayındırlık İl Müdürlüğü, Bursa Büyükşehir Belediyesi, planlama büroları ve ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü analiz çalışmaları yapmak üzere bir araya gelmiştir. Planı izlemek, yönlendirmek ve güncelleyebilmek üzere İl ve Metropoliten Planlama Kurulu önerilmiştir. Projenin tüm aşamalarında katılımının sağlandığı belirtilmektedir. Plan 1998 yılında Bursa ili Çevre Düzeni Planı olarak onaylanmıştır (stratejik plan tanımının ilgili kanun ve yönetmelik maddelerinde bulunmaması dolayısıyla planın adı ve içeriği ile tam uyuşmamasına rağmen Bakanlıkça Çevre Düzeni Planı olarak isim değişikliği yapılmıştır). 2002 yılında Çevre Düzeni Planlarının onayında Çevre ve Orman Bakanlığının devreye girmesiyle Batı Bölgesi Planı Bakanlığa gönderilmiş, 1/100000 planla ilgili çalışmalar ile ilgili olarak bir yıl sonuç alınamayınca aradan geçen beş yılda plan güncelliğini yitirmiştir. Bakanlık aynı yıl içinde Bakanlıklar arası yetki sorununu aşmak amacıyla, 1998’de Bursa Çevre Düzeni Planı olarak onayladığı planın adını Bursa Metropoliten Alan Planı şeklinde değiştirmiş, plan hükümlerinde değişiklikler yaparak tekrar onaylamıştır. Mihçı’ya göre; ulusal ve yerel mekanizmaları dikkate alarak hazırlanan ve yerel ölçekte katımcılığın esas alındığı Bursa Strateji Planı, Türkiye’de il düzeyinde hazırlanan stratejik planlar açısından önemli örneklerdendir.

Ataöv (2004) ise; Büyük Ölçekli Sistemlerde Eylem Araştırması çalışmasında kentin iddia sahiplerini bir araya getiren bir stratejik plan olarak nitelendirdiği Kocaeli ili SMP çalışması üzerinde durmaktadır. Kocaeli stratejik planlama süreci, arama konferansı ile başlamıştır. Konferans; yerel yönetimler, valilik, meslek odaları, sivil toplum örgütleri, yerel sanayi ve ticaret odaları, üniversitelerden gelen temsilcilerden oluşan 37 paydaşın bir araya gelmesi için örgütlenmiştir. Kararların her aşamasına halkın dahil edilmesi için halk değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Projelerin uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve yeni eylemlere dönüştürmek için Kent Vizyon İzleme ve Koordinasyon Komitesi kurulmuştur. Ataöv çalışmasında katılımın stratejik planlama sürecini tüm kentin içine alan bir biçime dönüştürmesinin önemini vurgulamaktadır.

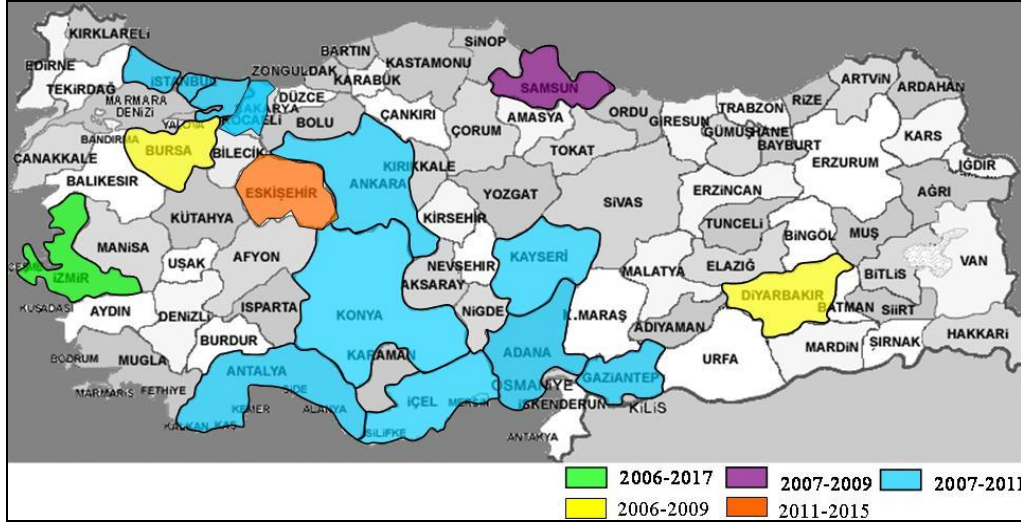
İl Gelişme Planları’na yönelik eleştiriler de mevcuttur. Şehircilikte Reform konulu Dünya Şehircilik Günü Sonuç Bildirisinde (2003); “üst ölçekli planlar nicel ve nitel olarak yeterli biçimde üretilmeyince alt ölçekli planların sorun çözme kapasiteleri düşmektedir. Planlama kademelenmesi ölçekler bazında net olmasına rağmen uygulamada bu kademeler gerçekliğini ve geçerliliğini yitirmektedir. Bazı yerel yönetim birimlerinin bu boşluktan faydalanarak yeni arayışlar içine girdiği görülmektedir. Örneğin, İl Gelişim Planları adı altında planlama gündeminde yer edinen stratejik planlar, sahiplilik ve sorumluluk ilişkisi açısından sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca planlama için anlamlı olabilecek kimi alanlar idari sınırlar ile çakışmazken, idari sınırlar içinde yapılan kimi planlar anlamlı planlama alanlarına denk

düşmemektedir” yorumu yapılmaktadır. Beyhan’a göre de (2008) İl Gelişme Planları’nın izlenebilirliği, ancak stratejik planlar ve il bütünü mekansal planlarla bütünleştirilmeleri durumunda mümkün olabilmektedir.

3.3. Büyükşehir Belediyelerindeki Uygulamalar

2012 yılında 16 Büyükşehir Belediyesi’nden 14’ünün kurumsal stratejik planını tamamlanmış olduğu görülmektedir. Bu planlama belgeleri kente ilişkin genel bilgiler, kurumsal yapılanma, paydaş analizi, mevcut durum analizi, kuruluşa ve kente ait GZFT analizi, misyon, vizyon, ilkeler, amaçlar, stratejiler, projeler, maliyet ve izleme bilgilerini içermektedir.

Harita 1. 2012 Yılında Stratejik Planı Bulunan Büyükşehir Belediyeleri ve Planlama Hedef Yılları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Harita 1’de görüldüğü gibi metropol kent olarak tanımlanan İstanbul ve Ankara kentlerinin mekansal gelişme stratejilerini içeren planlar 2007-2011 yıllarını hedeflemektedir. Her iki kent de stratejik planlarını 2006 yılında tamamlamışlardır. Stratejik planını ilk olarak hazırlayan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’dir. 2008 yılında Büyükşehir Belediyelerinin 5’inin stratejik planı bulunurken, 2012 yılında 14 Büyükşehir Belediyesi stratejik planını tamamlamıştır.

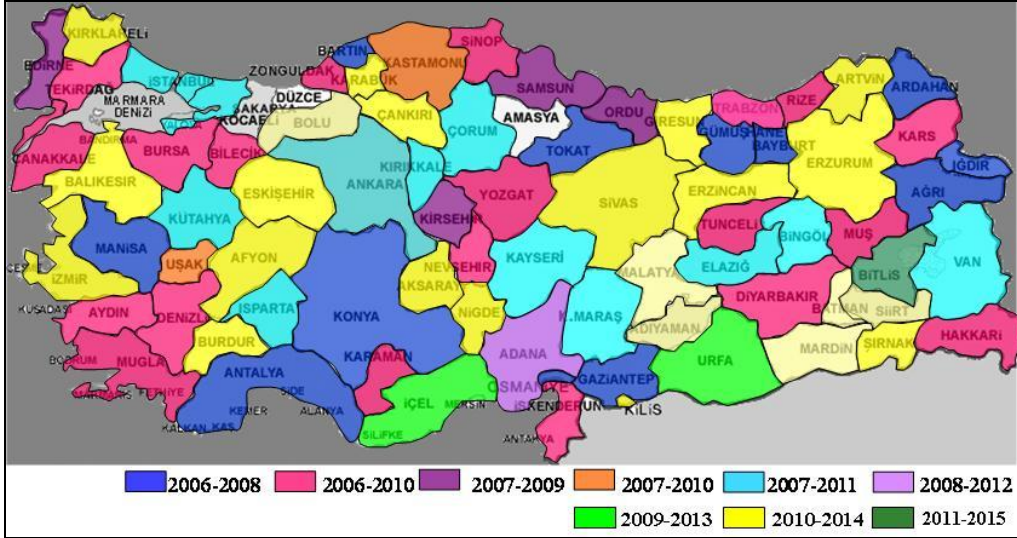
Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planlarının kurumun gelişimi ile beraber mekansal stratejiler ve projeler doğrultusunda uluslararası veya ulusal ölçekte kentsel gelişmeyi hedeflediği görülmektedir. Örneğin; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “Türkiye’nin görünen yüzü ve dünyaya açılan penceresi olan İstanbul’u eşsiz mirasına sahip çıkararak, yaşam kalitesi yüksek, sürdürülebilir bir dünya kenti yapmak” vizyonu ile kenti finans, kültür, turizm alanlarında bölgesel ve uluslararası çekim merkezi haline getirmeyi amaçlanmaktadır. Planın stratejik hedefleri; kurumsal yapı, afet yönetimi, emlak yönetimi, planlama ve imar, tarihi çevre ve kentsel tasarım, çevre koruma, ulaşım, sağlık, kültür ve turizm başlıkları altında oluşturulmuştur. İzmir Büyükşehir Belediyesinin vizyonu “uygarlıkların mirasını geleceğe taşıyan, Akdeniz’in zenginliklerini kentlisine ve dünyaya sunan, özgür ve keyifle yaşanılan, demokraside simge kent” olarak belirlenmiştir. Planlama sürecinde akademik danışmanlık hizmeti alınmış, stratejik planlama koordinasyon ekibi kurulmuş, stratejik planlama üst kurulu, yürütme komitesi ve çalışma grupları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda stratejik alanlar; çevre yönetimi, kentsel koruma, planlama ve kent estetiği, kentsel altyapı, ulaşım, sağlık, spor, kültür, eğitim ve sosyal hizmetler, turizm, afet yönetimi, enerji olarak belirlenmiştir. Diğer bir örnek olarak Mersin Büyükşehir Belediyesi ise vizyonunu “dünyanın her yerinden insanların görmek için arzuladığı temiz bir çevreye sahip, kültür, sanat, tarih, doğa, spor, deniz ve ticareti ile yaşanabilir zengin, refah düzeyi yüksek

uluslar arası metropol kent” olarak belirlemiştir. Geleceğe yönelik planlı kent oluşturmak, kentin tarihini ve doğal yapısını koruyarak kültür, sanat ve turizm şehri yapmak, alt ve üst yapı çalışmalarını kent gelişimiyle paralel yürütmek gibi mekansal hedefler belirlenerek faaliyetler ve performans göstergeleri oluşturulmuştur.

3.4. İl Özel İdareleri Uygulamaları

2005 yılında kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu doğrultusunda mevcut il özel idarelerinin 79’u stratejik plan hazırlamıştır (Harita 2).

Harita 2. 2012 yılında stratejik planı bulunan İl Özel İdareleri

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

İl Özel İdarelerinin (İÖİ) stratejik plan çalışmalarında öncelikle kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik bilgileri incelenmekte, ardından kuruluşun iç yapısının analizi, paydaş analizi, GZFT analizi ve projeksiyonlar yapılarak stratejik amaç, hedef, faaliyet ve performans göstergeleri oluşturulmaktadır. Planların amacının benzer biçimde “yeni kamu yönetimi anlayışına uygun, yerel kaynakları etkin biçimde kullanan, uzun vadeli çözümler üreten bir anlayışla yaşam kalitesini yükseltmek” olarak belirlendiği görülmektedir. İÖİ’lerin tamamında “katılımcılık, etkinlik, saydamlık, ulaşılabilirlik, hesap verebilirlik, insan odaklılık ve adiliyet” temel ilkeler olarak kabul edilmiştir. Stratejik konular hedeflenen gelişme düzeyine ve içeriğine göre farklılaşmaktadır. Örneğin Antalya’da turizmi çeşitlendirmek ve kültür varlıklarını korumak öncelikli iken, Gaziantep’te göçün neden olduğu sosyal sorunlar, Osmaniye’de jeotermal kaynakların değerlendirilmesi konuları ön planda tutulmaktadır. İÖİ’lerin çoğu Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı Stratejik Planlama Kılavuzunda yer alan model ve yaklaşımlardan faydalanmıştır.

İl Özel İdareleri stratejik plan belgeleri incelendiğinde;

- Bu sürece 2003 yılında yasal zorunluluk ile girildiği,
- Misyon ve vizyonun çoğunlukla ilgili Kanunlardan ve DPT Kılavuzundan birebir alındığı,
- Yasalar ile verilen stratejik plan hazırlama süresinin yetersizliğinin eleştirildiği,
- Yetki karmaşasından kaynaklanan problemlerin ortaya çıktığı,
- Katılım yöntemlerinin belirsizliğine rağmen katılımın ön planda tutulmaya çalışıldığı,

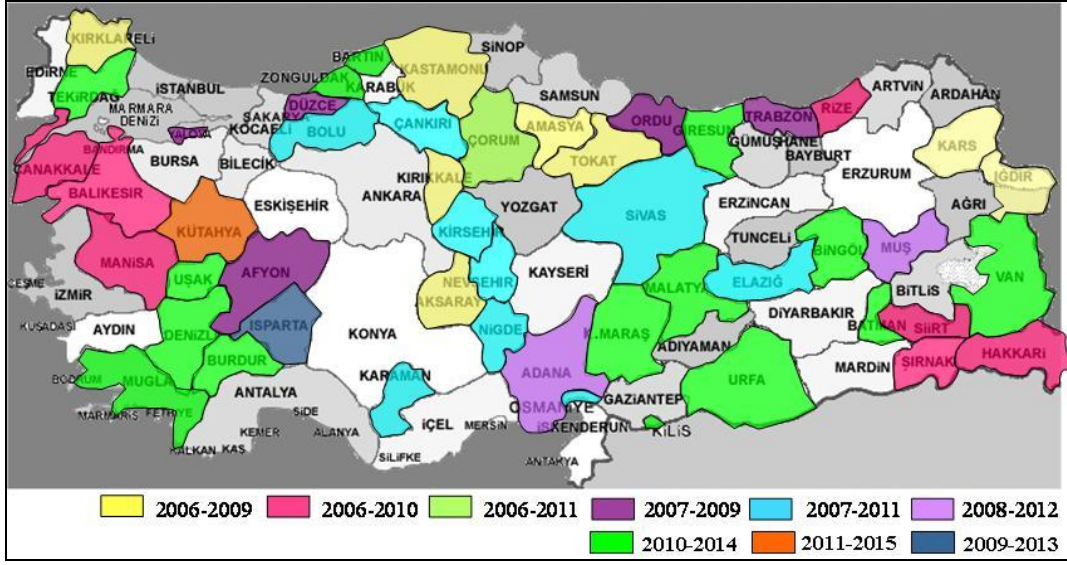

- Üst ölçekli planlardan çoğunlukla referans alınmadığı,
- Hedefler ve faaliyetler içinde AB uyum politikalarının dikkate alındığı,
- Stratejik planın takibi ve denetimi için belirli programların üretilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.5. İl Belediyelerindeki Uygulamalar

Türkiye’de, Büyükşehir Belediyeleri haricinde İl Belediyeleri olarak nitelendirilen 65 belediye bulunmaktadır. 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanununun kabul edilmesiyle belediyelerin stratejik plan hazırlama süreci hız kazanmıştır. 2009 yılı Nisan ayı itibariyle 29 il belediyesinin stratejik planı bulunurken, 2012 yılında bu sayı 58’e ulaşmıştır (Harita 3).

Harita 3. 2012 Yılında Stratejik Planı Bulunan İl Belediyeleri ve Planlama Hedef Yılları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

İl belediyelerinin 24’ünün vizyonu senaryoları doğrultusunda oluşturulmuştur. Amasya, Aksaray, Afyonkarahisar, Ordu, Trabzon, Nevşehir, Kırıkkale, Kırıkkale, Çanakkale, Şırnak illerinde ulusal ve uluslararası düzeyde, Hakkari, Rize ve Çorum’da bölgesel düzeyde ve diğer 13 ilde kentsel düzeyde vizyon geliştirilmiştir. Sektörler açısından stratejik planlar ele alındığında ise, Amasya ili sanayi, Manisa ve Sivas illeri sanayi desantralizasyonu, Aksaray, Hakkari, Rize, Afyonkarahisar, Ordu, Trabzon, Nevşehir ve Osmaniye turizm çeşitliliği, Kırıkkale, Tokat, Siirt, Çorum, Düzce, Yalova, Çankırı ve Kırşehir yerel kültür ve turizm, Kastamonu, Kırıkkale, Balıkesir ve Karaman illeri doğal çevre-koruma ve rekreasyon, Şırnak ili ise kırsal kalkınma konuları üzerine gelişmeyi hedeflemiştir.

3.6. İlçe Belediyelerindeki Uygulamalar

Türkiye’de 2009 yılında 64 ilçe belediyesinin stratejik planı mevcut iken bu sayı 2012 yılında 184’e yükselmiştir. En fazla sayıda stratejik planın hazırlandığı yıl ve planlama dönemi il belediyelerinde olduğu gibi 2006 yılı ve 2007-2011 dönemidir (İl Belediyelerinin resmi internet sitelerinde yayınlanan stratejik planlama belgelerinden yararlanılmıştır) (Harita 4).

2009 yılı Şubat ayı itibariyle stratejik planı mevcut olan 61 ilçe belediyesinin 43’ünün (%70) misyonunu “kanunların verdiği görev ve yetkiler temelinde katılımcı, şeffaf ve çağdaş bir kent oluşturarak yaşam kalitesini arttırmak” olarak ifade etmektedir. 18 ilçe belediyesi ise kentin potansiyellerini belirterek (sanayi, turizm vb.) bu doğrultuda kaliteli belediye hizmeti sunmak

kaynak kullanımında etkinliktir. Strateji belgesinde, sürdürülebilir tarım ve çevre ilişkileri çerçevesinde doğal kaynakların korunması ve sektörün geliştirilmesi açısından bu iki belgenin bütünlüğünün önemi belirtilmektedir.

Sanayi sektöründe ise ulusal ölçekte stratejik kararlar üzerine yoğunlaşan planlar; Türkiye Sanayi Politikası (2003) ile KOBİ Stratejisi ve Eylem Planıdır (2007-2009). Türkiye Sanayi Politikası; Sekizinci BYKP ve Hükümet Programı temelinde hazırlanmış orta vadeli bir politika metnidir. Plan, özellikle imalat sanayine ilişkin mevcut durumu, kurumsal çerçeveyi, amaçları, izlenecek politikaları ve belirli tedbirleri kapsamaktadır. Planda uzun dönem politikaların hedefleri; sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması, enflasyon oranlarının AB seviyesine indirilmesi ve ekonominin rekabet gücünün artırılmasıdır. 2003'te yayınlanan KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı ise, Türkiye'de KOBİ'lere yönelik temel stratejileri belirleyen KOBİ Çalışma Grubu tarafından Kalkınma Planları, Hükümet Programı ve Acil Eylem Planına uyumlu olarak hazırlanmıştır. Planın amacı, KOBİ'lerin yüksek teknolojik kabiliyete ve nitelikli işgücüne sahip, değişen şartlara uyum sağlayabilen, ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü olan bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan Avrupa Birliği Entegre Çevre Uyum Strateji (UÇES) Belgesinin hedef yılları ise 2007-2023'tür. UÇES hazırlanırken daha önce hazırlanmış olan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planından, AB kaynakları ile gerçekleştirilen Entegre Uyumlaştırma Stratejisi Projesinden ve Yüksek Maliyetli Çevre Yatırımların Planlanması Projesinden faydalanılmıştır. Planın vizyonu, "bugünkü ve gelecek kuşakların temel gereksinimlerinin sağlandığı, yaşam kalitesinin artırıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla akılcı yönetildiği, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yasama hakkını gözeten bir ülke olmaktır. Devlet Planlama Teşkilatının 2006-2010 yıllarına yönelik hazırlanmış olduğu Bilgi Toplumu Stratejisinde ise ülkenin bilim ve teknoloji alanındaki öncelikleri belirlenmiştir. Bu öncelikler; sosyal dönüşüm, vatandaş odaklı hizmet dönüşümü, kamu yönetiminde modernizasyon, küresel rekabetçi bilgi teknolojileri sektörü, yaygın ve ucuz iletişim altyapı ve hizmetleri ile Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesidir.

Sektörel düzeyde stratejik planlama çalışmalarının incelendiği bu bölümde, ulusal ölçekteki kurumlara ait stratejik planların misyon, vizyon, ilke ve kararlarının planlamanın diğer kademelerini de etkilemesi bakımından önemi ortaya çıkmaktadır. Stratejik planlamaya yönelik yasal düzenlemelerin de bu planlar arası koordinasyonun düzenlenmesi bakımından büyük önem taşıdığı görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'deki planlama sistemine 2000 yılı sonrasında dahil olan stratejik planlamada; paydaşların ve planlama ekibinin etkileşimi, kurumsal ya da mekansal üst ve alt ölçeklerdeki planların birbiri ile uyumu, planda yer alan faaliyetlere yönelik zamanlama, performans göstergelerine ait kaynak temini, faaliyetlerin denetlenmesi ve planın güncellenmesi önemli dinamikler olarak ifade edilebilmektedir. Belirtilen bu dinamikler doğrultusunda aşağıdaki sonuç ve önerilere ulaşılmaktadır:

- Stratejik mekansal planlama uygulamalarını başarılı ya da başarısız kılan en önemli konuların planlama düzeylerine yönelik yasal düzenlemeler ile süreci yönlendiren ve denetleyen yönetsel düzenlemeler olduğu ilgili literatürden ve uygulamalardan anlaşılmaktadır. Mevcut planlama mevzuatında planlama sürecindeki faaliyetleri gerçekleştirecek olan aktörler ve planlama düzeyleri arasındaki eşgüdümün net olarak tanımlanmaması plan hazırlığında ve uygulamada sorunlara yol açmaktadır. 8.BYK Planı, 5018, 5393, 5216, 5436 ve 5302 sayılı Kanunlar ile tanımlanan il düzeyinde stratejik mekansal planlarda olduğu gibi, bölgesel ve metropoliten düzeye yönelik stratejik mekansal planların da yasal tabanının oluşturulması, tüm bu düzeydeki yetkilerin üst ve alt kademeler ile

ilişkilendirilerek yeni kurumsal model önerileri ile yetki karmaşasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca özellikle bölge planlama ölçeğinde yetki karmaşasının önüne geçilmelidir.

- Mevzuatta planlama kademelerini tarifleyen kavramların kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan karmaşanın da giderilmesi önemlidir. Yeni yasa tasarıları ile yetki karmaşasının yanı sıra kavram karmaşası da ortaya çıkmaktadır.
- Stratejik planlamada “esneklik” sürecin kalitesini arttırmaya yönelik olarak, gerçekleştirilen geri dönüşümler ile değişen koşullara adaptasyonu ve sürekli yenilenmeye açıklığı ifade etmektedir. Planlama üzerinde kontrolü beraberinde getirme özelliği açısından bakıldığında ise esneklik, stratejik planı hazırlayıcı ya da uygulayıcı aktörler açısından bir güç niteliğindedir. Özellikle Türkiye gibi planlamada yetki karmaşası bulunan, denetim mekanizmasında sorunlar yaşanan ve belirli baskı gruplarının planlamaya doğrudan etkisinin bulunduğu ülkelerde stratejik planlama ile özellikle yerel yönetimlere tanınan esneklik verilecek kararlar konusunda gelecekte sıkıntılara yol açabilecektir. Bu nedenle sorumlulukların yasalarda net olarak ifade edilmesi gerekmektedir.
- Bir planlama alanını etkileyecek olan tüm planlarda ilke, strateji, hedef ve mekansal kararların uyumu gözetilerek tutarsızlık engellenmelidir. Stratejik planlamanın arazi kullanım planlamasının yerini alan bir yöntem olmadığı, ancak özellikle ulusal planlar ile bölge planları ölçeğinde yapısal kararların oluşturulmasında ve ifadelendirilmesinde kullanılacak iyi yöntemlerden biri olabileceği açıktır. Bu iki planlama yöntemi birçok çalışmada entegre edilerek başarılı biçimde uygulanmıştır. İstanbul Metropolitan Alan Strateji Planı ile Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının uyumu, Yeşilirmak Havza Gelişim Planı, Samsun İl Gelişim Planı ile İl Özel İdaresi Stratejik Planının ilişkilendirilmesi ve Yalova İl Gelişim Stratejisi'nin üst ölçek planlar ile eşgüdümlü hazırlanması, bu ilişkiler açısından olumlu örneklerdir.
- Paydaşların stratejik mekansal planlama sürecindeki sorumluluklarının ve bir araya gelme yöntemlerinin belirginleşerek yasalarda açık şekilde yer alması, özellikle yerel halkın bu süreçteki rolünün ve sürece katılım haklarının açıkça belirtilmesi gerekmektedir.
- Çalışmadan çıkarılan diğer bir sonuç ise stratejik planların yasal zorunluluklar ile kısa bir sürede hazırlanmış olmasının Belediyeler düzeyinde uygulama açısından olumsuz sonuçlara yol açtığı gerçeğidir.
- Mekansal kararlara yönelik yürütülen bir planlama sistemi içerisinde Belediyelerin stratejik planlama ekiplerinde şehir ve bölge plancısının bulunmaması ya da şehir plancısının süreçteki rolünün anlaşılabilmesi dikkat çekicidir. Mekansal gelişime doğrudan etkisi bulunan hedef ve stratejileri içeren planlama süreçlerinde uygulamaları başarıyla sonuçlanmış tüm örneklerde şehir plancıları ve ilgili diğer disiplinler bir araya gelerek mekana dair analiz aşamalarından izleme-kontrol düzeyine kadar her aşamada karşılıklı görüş ve tecrübelerden yararlanılmaktadır.

Sonuç olarak; farklı düzeylerdeki stratejik planlama çalışmalarını birbirinden bağımsız düşünmemek gerekir. İlgili kurum, kuruluş ve bireylerin mevcut plan ve programları bütünleştiren, birbirinin eksikliklerini tamamlayan ve yönlendirici yasal düzenlemeler çatısı altında hazırlık aşamasından itibaren bir araya gelmeleri önemlidir. Bu şekilde geliştirilen bir sistem, gelecek yıllarda daha başarılı mekansal uygulamalara ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- Albrechts, L. (2006). Bridge the gap from spatial planning to strategic projects, *European Planning Studies*, Vol. 12, s.1487-1500
- Altındağ Belediyesi (2009). *2006 ve 2007 Yılları Faaliyet Raporları*, Altındağ Belediyesi, Ankara, s. 8-60.
- Arslan, S. (2006). Erzurum Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşu ESKİ Genel Müdürlüğü 2007-2011 Stratejik Planı Raporu, Erzurum, s. 4-9.
- Ataöv, A. (2004). Participatory Strategic Planning in Kocaeli, Turkey: Action Research in Large-scale Systems, *34. Annual John Hopkins Urban Fellows Conference*, Venedik.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009). Kentleşme Şurası Sonuç Bildirgesi, Ankara, s. 2-11.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2006). Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesine Ait Etüt ve Teşhis Aşaması, Tasarım Aşaması Süreci Final Raporu, Ankara, s. 4-66.
- Beyhan, B. (2008). "Üst Ölçek Planların İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Üzerine: KentSEL ve Bölgesel Gözlemlerinin Gerekliliği Bildirisi", *3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Mersin, s. 1-9.
- Çamur, K. (2005). Stratejik Planlama Nedir? Fiziki Mekanın Planlanmasında Sunduğu Olanaklar-Taşındığı Riskler", *Planlama*, Ankara, Sayı 7, s. 641-647.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2009). KENTGES Bütünleşik KentSEL Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023), Ankara
- Çukurova Kalkınma Ajansı (2006). Çukurova Kalkınma Ajansı Ön Bölgesel Gelişme Planı 2007-2008, *Adana*, s. 2-36.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2009) Avrupa Birliği Entegre Çevre Uyum Stratejisi Raporu, *Stratejik Planlama Müdürlüğü*, Ankara, s. 13-28.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2009). Ulusal Tarım Stratejisi, Ankara, s. 27-34.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2009). Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006). Ankara, s. 2-55.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2008). Beşinci, Altıncı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2006). Stratejik Yönetim Araştırması Özet Sonuç Raporu, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 4-32.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2004). Bilgi Toplumu Stratejisi, Eylem Planı II-Yatırım, Proje ve Destekler Raporu, Ankara, s. 7-30.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (2004). Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, Ankara, s. 11-30.
- Gedikli, B. (2004). *Stratejik Mekan Planlaması ve Türkiye'de uygulanması: Şanlıurfa İl Gelişme Planlaması Örneği*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s. 11-68.
- Gözlükaya, T. (2007). *Yerel Yönetimler ve Stratejik Planlama: Modeller ve Uygulama Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, s. 3-38.
- Haşar, Ç. (2008). Samsun İl Gelişim Stratejisi Deneyimi Bildirisi, 3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Mersin, s. 2-17.
- Healey, P. (1999). European Developments in Strategic Spatial Planning, *European Planning Studies*, Vol. 7/3, s. 14-27.
- İzmir Kalkınma Ajansı (2009). İzmir Kalkınma Ajansı Ön Bölgesel Gelişme Planı 2007-2008, İzmir, s. 5-22.

Kalkan, S., Çetiz, S., Akay, Z.(2004). Ülkemizde ve Dünyada Stratejik Plan, Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar”, *Stratejik Planlama*, Ankara, s. 597-606.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009). Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Ankara, s. 6-15.

Mıhçı, E. (2003). Üst Ölçekli Planlarda Yeni Yaklaşım Arayışları, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, s. 251-259.

Narinoğlu, A. (2007). Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim ve Planlama, Mart Matbaacılık, İstanbul.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (2000). Kentsel Politika ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 1999 Yılı Stüdyo Çalışması: Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği, Ankara, s. 9-25.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2009). KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı Raporu, Ankara, s. 10-27.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2009).Türkiye Sanayi Politikası Raporu, Ankara, s. 16-40.

Şehir Plancıları Odası, Dünya Şehircilik Günü Sonuç Bildirisi: Şehircilikte Reform, İstanbul, 2003.

Şengül, T.(2002). Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, Planlama Dergisi, Sayı: 2, s. 8-11.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (2009). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Ankara, s. 18-41.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (2009). 2010-2014 Stratejik Plan Hazırlıkları Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, s. 35-46.

Tekel A. (2006). Desantralizasyon ve Türkiye’de Metropolitan Alan Yönetimleri Üzerine Bir Değerlendirme, *H.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5, s. 71-88.

Tekeli, İ. (2009). Akılcı Planlamadan, Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*.

Ulaştırma Bakanlığı (2009). Ulaştırma Bakanlığı Stratejik Planı, Ankara, s. 21-45.

<http://www.sp.gov.tr/spler.html>, 2008

http://www.kbam.metu.edu.tr/published/kentlesme_kalkinma_nufus.pdf, 2008

<http://www.cevresehircilik.gov.tr>, 2011

www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkimaajans, 2009

Özet: Geleneksel planlama yaklaşımlarına alternatif olarak gündeme gelen stratejik mekansal planlama 1990’lı yıllarla birlikte çeşitli ülkelerin yasalarında ve yönetsel düzenlemelerinde yer almaya başlamıştır. Bu düzenlemeler bütüncül, ölçülebilir ve denetlenebilir bir sürecin oluşumuna ve dolayısı ile başarılı uygulamalara rehberlik etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, Türkiye’de 2000 yılından itibaren gerçekleşen stratejik plan çalışmalarını ve bu çalışmalara altlık oluşturan yasal ve yönetsel düzenlemelerin etkinliği sorgulanmaktadır. Bu amaçla Türkiye’de farklı düzeyde gerçekleştirilen stratejik mekansal planlar değerlendirilmektedir. Ulusal, bölgesel ve sektörel düzeyde hazırlanan stratejik planlar, ilgili belge ve dokümanlar üzerinden irdelenmekte, metropolitan kentler ve ilçeler düzeyinde yapılan çalışmalar ise seçilen belediyeler ile yapılan derin görüşmeler doğrultusunda değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca stratejik planlamada önemli yer tutan aktif katılımın ve geri-beslemenin süreç üzerindeki katkıları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Planlama mevzuatı; stratejik mekansal planlama; Türkiye uygulamaları.

FROM COMPREHENSIVE PLANNING TO STRATEGIC SPATIAL PLANNING: TURKISH CASE

Abstract: Strategic spatial planning has occurred in planning laws and administrative regulations of various countries after the 1990s as an alternative to traditional planning approaches. These arrangements target to constitute holistic, measurable and controllable processes and therefore the successful implementations. This article aims to examine strategic planning practices in Turkey after 2000s and explore the effects of legal and administrative arrangements on these practices. For this aim, different level strategic planning studies realized in the country is analyzed. While national, regional and sectoral strategic planning studies are analyzed through

planning documents; metropolitan cities' and towns' levels studies are evaluated according to deep-interviews realized with selected municipalities. The significance of active participation, conceiving contingencies and feedbacks which are crucial instruments for strategic planning process are also emphasized in this article.

Keywords: *Planning legislation; strategic spatial planning; Turkish practices.*

Fulya SINACI: *Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde 2006 yılında lisans eğitimini, 2009 yılında yüksek lisans programını tamamlamıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde doktora çalışması devam etmektedir. Çalışma alanları; planlama kuramları, bölgesel planlama ve stratejik mekansal planlamadır. Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. fsinaci@erciyes.edu.tr, fulyasinaci01@yahoo.com*

N. Aydan SAT: *1993 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans, 1997 yılında ODTÜ, Bölge Planlama Y. Lisans Programından yüksek lisans, 2005 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'den doktora derecesini aldı. Halen Gazi Üniversitesi öğretim üyesidir (Doç. Dr.). İlgili alanları; bölge planlama, yerel ve bölgesel ekonomik kalkınma, ekonomik coğrafya, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çokuluslu şirketlerdir. bnecibe@gazi.edu.tr*

TÜRKİYE’DE KIRSAL ALAN POLİTİKALARINDA SEKSEN SONRASI DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sevinç Bahar YENİGÜL, Dr.

1. GİRİŞ

Doğal, çevresel ve sosyal açıdan kirlenmemiş alanlar olarak tanımlanan kırsal alanlar zaman içinde ekonomik, sosyal ve mekânsal yapılarındaki değişimle birlikte farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Uzun yıllar tarımsal üretim ile özdeşleştirilen kırsal alanlarda kalkınma konuları tarım sektöründe gelişme konularını kapsamış ancak zamanla kırsal alan ve tarımsal faaliyetler makineleşme ve kentleşme etkisiyle güç ve etki erozyonuna maruz kalmış ve bu alanlarda istenen gelişme sağlanamamıştır. Bu süreç zamanla değişen bir kırsal alan ve kırsal yaşam biçimine neden olmuştur. Göçlerle birlikte nüfusun azaldığı, tarıma dayalı ekonominin baskın olduğu ve kentlerle kıyaslandığında eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal hizmetlerden yoksun olan bu alanların kalkınmasına yönelik yeni yaklaşımların uygulanması konusu gündeme gelmiş, bu alanlarda sektörel gelişmenin yanında mekânsal gelişim konularının da ele alınması gerektiği tartışmaları başlamıştır. Farklı istihdam olanaklarının yaratılmasıyla tek bir sektöre dayalı ekonomik gelişmenin yerine çok sektörlü bir yaklaşımın sunulması, ekonomik, sosyal, mekânsal ve çevre boyutu ile kapsamlı bir yaklaşım ile yeniden ele alınması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır (Costis, 2003).

Dünyadaki değişen dinamiklerle birlikte kırsal alanlar çok boyutlu bir kalkınma yaklaşımını, çok sektörlü kamu politikalarını gerekli kılan politikalar ile sektörel ve mekânsal boyutlarıyla ele alınması gereken yapısal bir politika olarak benimsenmeye başlanmıştır. Kırsal alandaki temel ekonomik faaliyetin tarım olması nedeniyle bu politikanın sektörel boyutu daha çok tarım sektöründe gelişmeyi ancak bunun birlikte farklı sektörlerde de istihdamın sağlanmasına yönelik gelişmenin sağlanması, yaşam kalitesinin kentsel ve kırsal alanlar arasında dengeli dağılmaması nedeniyle bu politikanın mekânsal boyutu ile bölgesel gelişme politikalarına konu edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Kırsal alanda yaşayanların ekonomik ve sosyal refahının ve yaşam kalitesinin artırılması dünyada olduğu gibi Türkiye’nin de ele alması gereken önemli konular arasında yer almaya başlamıştır.

Türkiye’de kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik politikalar daha çok kalkınma amaçlı proje ve uygulamaların merkezi idare tarafından yürütülen ancak zaman zaman özel sektör, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının bölgesel ölçekli projeler kapsamında uyguladığı projelerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar daha çok büyük ölçekli, sektörel yaklaşımlı, tarımsal üretimi ve istihdamı artırmayı hedefleyen projelerle yapılmış ancak bu çalışmalarla istenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Ülkenin genel kalkınma yaklaşımlarında kalkınma sorunları kırsal alanlardaki sorunlardan bağımsız ele alınmış ve bu durum kırsal alanlardaki gelişmişlik düzeyinin derinleşmesine neden olmuştur. Kırsal alanlardaki az gelişmişlik sorunları tarımsal üretim ve istihdamında artışı sağlayacak ekonomik kalkınma politikalarıyla çözülmeye çalışılmış; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sanayi, ticaret, istihdam, nüfus, kültür, konut, şehirleşme, enerji, turizm ve çevre gibi sektörlerinde gelişimini sağlayacak politikaların oluşturulmasında gereken başarı sağlanamamıştır. Kırsal alana yönelik bu uygulamalarla hem kırsalda istenen gelişmeye ulaşılamadığı gibi kentlerde de çarpık

kentleşme başta olmak üzere, işsizlik ve yoksulluk gibi kalkınmanın temel sorunları da çözümsüz bir hal almaya başlamıştır.

Bu çalışma; dünyada ve Türkiye’de kırsal alanlara yönelik politikalarındaki değişimi değerlendirerek Türkiye’de özellikle seksen sonrası neoliberal politikalar ve AB’ye uyum süreci kapsamındaki değişimi tartışmaktadır. Çalışma kapsamlı bir literatür çalışmasıyla konuyu ele almakta, dünyada ve Türkiye’de halen yerleşimlerin önemli bir kısmını oluşturan kırsal alanların ekonomik, sosyal gelişiminin yanında, mekansal gelişimini hedefleyen politikalarla kalkınmasının mümkün olacağı sonucunu ortaya koymaktadır.

2. DÜNYADA KIRSAL ALAN POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİM

18. ve 19. yüzyıllarda kırsal alan doğal, çevresel ve sosyal açılardan kirlenmemiş alanlar olarak tanımlanırken, 20. yüzyılın başlarında bu alanlar özellikle tarımsal üretimin merkezleri olarak görülmeye başlanmış ve yirminci yüzyılın ortalarına kadar dönemin ekonomisinde önemli paya sahip olmuştur. 1960lı yıllarla birlikte tarımsal sektörün modernleştirilmesine yönelik çalışmalar gündemde yer almış, tarımda makineleşme ve kentlerdeki sanayileşme süreciyle hızlanan kentleşme kırdaki çözümlerin hızlanmasına neden olmuş ve bu etki 1970li yıllara kadar devam etmiştir. Seksenli yıllarla başlayan ve günümüzde etkisini belirgin bir şekilde hissettiren küreselleşme politikalarıyla birlikte kırsal alan kavramı değişime uğramış kırsal alanlar, gerek bu alandaki yoğun insan ve doğa ilişkileri, gerekse bu alanların kendine özgü toplumsal ve ekonomik yapıları sebebiyle, karma alanlar olarak ele ifade bulmuştur. Bu alanlar, çoğu zaman tarım ve ormancılığın başat olduğu ama bunun yanında turizm küçük ve orta ölçekte sanayinin ve el sanatları gibi diğer iktisadi faaliyetlerin de önemli olduğu, üzerinde insanoğlunun köy, pazar gibi ekonomik ve sosyal yapılar kurduğu, ekolojik açıdan değerli ve kentli insanlarla sürekli etkileşim halinde olan mekanlar olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Doksanlı yıllara kadar birbirinden ayrı ele alınan kırsal ve kentsel alanlar, aralarındaki ilişkinin güçlenmesiyle, günümüzde artık kırsal alanlar; kır-kent ilişkileri göz önünde bulundurarak tanımlanması gereken alanlar olarak tanımlanmayı gerektirmiştir (TKB, 2003, Yenigül, 2010).

1950li yıllarda önem kazanmaya başlayan kırsal kalkınma yaklaşımları, teknoloji ve sosyo ekonomik alandaki gelişmelerle değişime uğramıştır. Kırsal alana ilişkin kalkınma paradigmaları incelendiğinde; araştırmalar, bu paradigmalarda dönemseller değişikliklerin yaşandığı ve bu değişikliklerin kırsal alana yönelik yaklaşımları da değiştirdiğini göstermektedir. 1950li ve 1960lı yıllarda modernizasyon, 1970li yıllarda devlet müdahaleleri, 1980li yıllarda serbest pazar, 1990lı yıllarda katılım ve yetkilendirme ve 2000li yıllarda ise yoksulluğun önlenmesi kırsal alan politikalarının önemli konuları olarak gündemde yer almıştır (Ellis ve Biggs, 2001).

1950li yıllarda modernleşme ve toplum kalkınması konuları ele alınmış ve ileri tarım teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1960lı yıllarda teknoloji transferi, mekanizasyon ve tarımda büyüme konuları ele alınmış bu dönemde üretimde verimlilik konularına yönelik gelişmeler aranmıştır. 1970li yıllara gelindiğinde, keynesyen politikaların kırsal kalkınmada da devletin rolünü yoğunlaştırdığı, bu dönemde devlet tarafından sağlanan krediler ile kırsal alanda desteklerin sağlandığı, devletin tarım politikalarını yönlendirmesiyle entegre kırsal kalkınma yaklaşımlarının yaşandığı bir döneme neden olmuştur. Ancak daha sonraları dünyada özellikle 1980li yıllarla birlikte kırsal kalkınma yaklaşımlarında da köklü değişimlerin yaşandığı söylenebilir. Artan yoksulluk ve açlık, gıda güvenliği, kır-kent, gelişmiş-az gelişmiş bölgeler ve ülkeler arasındaki farklılıkların derinleşmesi, ekonomik dengesizlikler ve adaletsizlikler, hızla kirlenen ve tükenen doğal kaynaklar kalkınmanın ve kırsal kalkınmanın önemli konuları olarak gündemde yer almaya başlamıştır. Bu dönemde serbest

pazar ekonomisi ve değişen ekonomik yaklaşımlar kırsalın da küresel ölçekte rekabetine yönelik düzenlemeleri getirmiştir. Doksanlı yıllarda küreselleşmenin etkileri tüm dünyada hissedilmeye başlanmış ve küreselleşme yerelleşme hareketleriyle katılımcı kalkınma yaklaşımı gelişerek, daha önceki dönemlerde izlenen yukarıdan aşağıya merkezden gelen dikey yaklaşım yerine aşağıdan yukarıya yani yerelin katıldığı yatay bir kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım, kırsal toplumun kırsal kalkınma sürecine kendi öncelikleri doğrultusunda katılımına olanak veren bir kalkınma modelini sağlamıştır. 1980lerden itibaren kalkınmanın en önemli sorunlardan biri olarak belirlenen yoksulluğa ilişkin 1990larda azaltılması yönünde stratejiler geliştirilmiş, 2000li yıllara gelindiğinde ise bu stratejilerin yoksulluğu tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Kırsalda yoksulluğun ve yoksunluğun giderilerek kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiş, kırsal kalkınma alanında Avrupa Birliği (AB), ABD ve uluslararası kuruluşların politika ve uygulamaları ile gelişmekte olan ülkelerde yol göstermeye başlamıştır (Giray vd., 2004, Gülçubuk vd. 2013).

Kalkınma politikalarına yön veren Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Avrupa Birliği’nin (AB) kırsal alanlara yönelik politikaları incelendiğinde;

DB’nin, sürdürülebilir kırsal kalkınma yaklaşımını benimsediği, bu kapsamda kırsal kalkınmanın çok disiplinli, çoğulcu, sektöre özel yaklaşımlar gerektirdiği ve katılımın esas alınması gerektiği görüşünde olduğu görülmektedir. DB, 2000li yıllarla birlikte yoksulluğun azaltılması stratejileri doğrultusunda kırsal alanda yaşayanların da en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam kalitesine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Kırsal toplumlardaki her bireye eşit ekonomik fırsatların sunulması, bu alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici kılınması, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabilir hale getirilmesi gerektiği savunulmaktadır.

BM’lerin kalkınma politikalarındaki hedefleri incelendiğinde; kalkınma politikalarının diğer kuruluşlarla benzer bir yaklaşımda olduğu ve özellikle yoksulluk ve açlığı azaltma konularını gündeme taşıdıkları görülmektedir. Yoksulluk dışında yoksunluk konularını da ele alan örgüt, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumundaki sorunları gidermek, çocuk ölümlerini, cinsiyet eşitsizliğini azaltmak, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel ortaklıklar belirlemeyi amaçlamaktadır. Kırsal alanları kentlerle karşılaştırdığında, bahsi geçen sorunların kırsal alanda daha derinleştiği ve bu nedenle biran önce çözüme kavuşturulması gerektiğine dikkat çekmektedir. BM, bu hedeflere ulaşma konusunda gelişmekte olan ülkelerde teknik ve mali konularda destek sağlamaktadır.

OECD politikaları incelendiğinde; örgütün kırsal alana yönelik politikalarında seksen sonrasında hızlı bir değişimin başladığı ve kırsal kalkınmaya verilen önemin arttığı görülmektedir. Kırsal kalkınma programlarında tarım sektörü yanında diğer sektörlerinde kalkınma politikalarında ele alınması gereken konular içinde yer alması gerektiği belirtilmektedir. Kırsal alanların geliştirilmesine yönelik bütüncül politikaların tarım sektörünün uyumunu kolaylaştıracağı belirtilmiştir. OECD’nin, kırsal alanların geleceği ile ilgili; doğal ve kültürel varlıkların ekonomik potansiyelinin geliştirilmesi ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, kırsal alanı küresel ekonomide rekabetçi kılacak yeni faaliyetlerin araştırılması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sunduğu fırsatlardan yararlanılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gereğine dikkat çekmektedir. OECD ülkelerinde kırsal alanlarda ağ yapıları oluşturma, işbirliği ve yönetişimin stratejik önemi giderek artmaktadır. Üye ülkeler mekânı esas alan kırsal kalkınma politikalarının oluşturulması için yerel aktörlerin katılımının sağlanması, yönetim düzeyleri arasındaki ilişkilerin esnekleşmesi ve işbirliği-ortaklık mekanizmalarının oluşması yönünde yeni yönetim mekanizmaları oluşturmaktadır. Kırsal alanlar için politika belirleme ve

uygulama süreçlerinde kırsal alanın koşulları ile kırsal toplumun ihtiyaçlarına uygunluğunun sağlanması önemli ilkesel yaklaşımlar olarak ele alınmaktadır (Çelik, 2006; OECD, 2006; Gülçubuk vd. 2013).

Başlangıçta ekonomik bir birlik, daha sonra siyasal bir birlik oluşturma arayışıyla kurulan AB; birlik sınırları içinde malların, sermayenin, hizmetler ve işgücünün serbest dolaşımını öngören politikalar ile üye ülkelerdeki mekânsal yapıların düzenlenmesine yönelik politikalar oluşturmaktadır. AB'nin bölgesel gelişme politikaları içerisinde; yerleşim kademelenmesinde geri kalmış bölge kategorisinde sınıflandırılan kırsal alanlar, kentsel alanlarla karşılaştırıldığında yapısal, yerel, finansal sorunları ve işgücü kalitesinin yetersiz olması nedeniyle kalkınmanın en önemli engelleriyle karşı karşıya kalan bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu durum AB'nin bölgesel dengesizlikleri azaltma çalışmalarında kırsal alanın kalkındırılmasına yönelik çalışmalara öncelik verilmesi, kalkınma politikalarında sektörel boyutu nedeniyle tarımın, kalkınmanın mekânsal boyutu nedeniyle de konunun bölgesel gelişme politikaları içinde yer alması gerektiği yaklaşımını oluşturmaktadır. AB'nin bölgesel gelişme politikalarında önemli yer tutan kırsal alanlara yönelik olarak; bölgesel zayıflık, fırsatlar ve tehditlerin değerlendirilmesi, coğrafi konumları, ekonomik güçlülük, sosyal bütünleşme, mekânsal bütünleşme, arazi baskısı, doğal varlıklar ve kültürel varlıklar gibi ölçütlerden yararlanılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda bölgesel ve yerel içerikli politikalarda; tarımsal yeniden yapılandırmayı hızlandırmak ve kırsal alandaki ekonomiyi çeşitlendirmek, kültürel ve doğal kaynakları harekete geçirmek şeklinde temel konular birliğin gündeminde yer almaktadır (Altay, 2005, SPESP, 2000).

Üye ülkelerin coğrafi yapıları, tarım sektörleri, tarımsal altyapıları ve kullandıkları yöntemlerin birbirinden farklı olması nedeniyle, hem ülkeler ve bölgeler arasında dengeli gelişimi sağlamak, hem de yapısal farklılıkları ortadan kaldırmak üzere bölgesel politikalar ve bu bölgesel politikaların finansmanı olarak yapısal fonlar oluşturulmuştur. 1987 tarihinde yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile başlayan tek pazarın tamamlanması sürecinde ekonomik ve sosyal uyumun sağlanabilmesi için yapısal fonların işleyişinde değişikliğe gidilmesi ve bu nedenle bir reform sürecine gidilmesi gereği ortaya çıkmıştır. 1989 yılında yürürlüğe giren reformlarla birlikte AB'nin farklı yapısal araçları ekonomik ve sosyal uyum adıyla tek politika başlığı altında toplanmış, topluluğa üye ülkelerin kullanabileceği Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (ESF), Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (EAGGF) ve Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (FIFG) fon kaynakları oluşturulmuştur. AB'nin kuruluşundan itibaren kırsal alan ve tarım politikaları birliğin gündemindeki temel konular arasında yer almış, birliğin genişleme süreci ile birlikte ise birliğe katılan yeni ülkelerle artan bölgelerarası dengesizlikler ve bununla birlikte kır-kent ikileminin getirdiği kalkınma sorunlarına önem artmıştır. Adaylık döneminde muhtemel üyelikleri düşünülerek, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için; Tarım ve Kırsal Gelişme için Özel Katılım Programı (SAPARD), Polonya ve Macaristan için Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Faaliyeti (PHARE), Katılım Öncesi Süreç için Yapısal Politika Araçları (ISPA) gibi yapısal uyum araçları geliştirilmiştir. Fonların başlıca amaçları; kalkınmada yavaş ilerleyen bölgelerin ekonomik yönden uyumlaştırılmasını sağlamak, gerilemekte olan ekonomik alanları ekonomiye yeniden kazandırmak, gençlerin işsizlik tehdidi ile karşı karşıya olan kesimlerin iş yaşamına yeniden uyumunu sağlayarak uzun dönemli işsizlikle savaşmaktır. Sanayide üretim sistemlerindeki değişimlere işçilerin uyumunu sağlamak, tarım ve balıkçılık sektöründeki yapıları Ortak Tarım Politikaları reformu doğrultusunda uyumlaştırmak ve hassas kırsal alanların ekonomik kullanımını sağlamak amacıyla alternatif faaliyetler geliştirmektir (Oralp, 2001). AB'nin genişleme süreci ile birlikte, birliğe katılan yeni ülkelerle kırsal özellikteki alanlar artmış, genişleme süreciyle birlikte tarım sektöründe çalışan nüfus oranında artış olmuştur. Bu süreçte AB, tarım ve kırsal alan

politikalarına yeni bir düzenleme getirmiştir. Birlik bütçesinden önemli pay tarım ve kırsal alan politikalarına ayrılmıştır. AB’nin mekânsal planlama çalışmalarında kent-kır ilişkili kırsal gelişme ve kentsel gelişme politikalarının yetersizliğine dikkat çekilmiş ve kırsal alanların kapsamlı bir gelişim politikasına ihtiyaç duyduğunun altı çizilmiştir. Kırsal alanın geleceğinin ‘gerçek kırsal kalkınma stratejileri’ olarak entegre bir vizyona dayandırılması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Kırsal alandaki temel problemler; modern hayatın baskısı, kırsalın yok oluşu ve marjinal alanlardaki zorluklar olarak sıralanmaktadır. Kırsal alanlardaki problemlerin çözümüne ilişkin sektörel yaklaşımlı bakışların artık tek başına yeterli olmadığı; kırsal ekonomilerde çeşitlilik, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, yeni teknolojiler, kırsal turizm gibi kilit elemanların bölgesel gelişmede kullanılması gereği kabul görmüştür. Bunun yanında AB’nin kırsal alanda mekânsal politikalara yönelik olarak hizmetlerin artışı, çevrenin korunması dikkate alınması gereken konular arasında yer alması gerektiği; kırsal alanların kentlerle birbirlerine bağlı oldukları ve bu ilişkiye gerekli önemin verilmesi yönünde politikaların oluşturulması gerektiğinde uzlaşmıştır (Yeniğül,2010).

3. TÜRKİYE’DE KIRSAL ALAN POLİTİKALARI

Türkiye’de kırsal alana yönelik politikalar cumhuriyet döneminin modernleşme çabalarıyla tarımda ve kırsal alanda kalkınma programlarıyla etkisini göstermiştir. Bu dönemde nüfusun %75’ini barındıran ve tarıma dayanan ülke ekonomisinde önemli üretim merkezleri olarak görülen kırsal alanlar önemini korumuş, ulusal kalkınma stratejilerinde tarıma ve kırsal alana olan önem devam etmiştir. Tarım sektörünün gerek ekonomi gerekse kırsal alandaki toplumsal yaşam üzerindeki önemi 1970li yıllara kadar devam etmiş, bu dönemde entegre nitelikli, tarımda verimlilik ve modernizasyon odaklı uygulamalar daha çok az gelişmiş bölgelerdeki illerde uygulanmaya başlanmıştır. Ancak teknolojik gelişmelerle tarımda mekanizasyonun artması, kırsal alandan hızlı göçler ve kentleşme sürecindeki artış kırdaki çözümleri hızlandırmış, kırsal alanda büyük ölçekli, sektörel yaklaşımlı tarımsal üretimi artırmayı hedefleyen ve merkezden yönetilen kalkınma yaklaşımlarıyla uygulanan projelerle istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Kır-kent arasındaki gelişmişlik farklılıkları, göç ve hızlı kentleşme hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda sorunlar yaratmaya başlamış, bu durum kırsal alana yönelik politikalarda yeni arayışlara neden olmuştur. Ülkenin iç dinamiklerindeki değişimlerin yanı sıra özellikle dünyada 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar ve 1990lı yıllarla birlikte Avrupa Birliği’ne (AB) katılım süreci diğer alanlardaki politikalarda olduğu gibi kırsal alan politikalarının da değişimine neden olmuştur.

Neo-liberal politika anlayışı devlet bürokrasisinin küçültülmesi gerektiğini, yönetim anlayışında merkezden değil yerinden yönetim ilkesini savunmaktadır. Bu anlayışla devletin bizzat üretime katılmak yerine yasal düzenlemeleri oluşturması ve firmalar arasındaki rekabeti teşvik etmesi beklenmektedir. Yönetim yerine yönetim anlayışını benimseyen neo-liberal politikalar devleti; hizmet sunumuna dahil olan kamu, özel, gönüllü kuruluşlar (STK/NGO; hükümet dışı örgütlenmeler) ve özerk kamu kuruluşlarından oluşan çoklu yapıyı koordine etmekle sınırlandırmakta, devletin ekonomik olarak küçülen, siyasal olarak güçlenen bir yapıda olması gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda dünyada hızla etkisini hissettiren neo-liberal politikaların etkisiyle Türk kamu yönetimi sisteminde de önemli reform çalışmaları gündeme gelmiştir. Bu reformlarla; cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uygulanmakta olan devlet eliyle kalkınma modelinden, devlet elinde bulunan karar ve yürütme yetkilerinin, yerel yönetimlere, yarı özerk kamu kuruluşlarına, meslek kuruluşlarına ve sivil toplum kuruluşlarına kaydırılan bir yönetim şekli benimsenmeye başlanmıştır. Güçlü bir merkezi yönetim yerine, o yerde yaşayanların doğrudan katılımlarını ve yönetimde yer almalarını ön gören, ‘yerindenlik’ olarak ifade edilen çok ortaklı yönetim ve kalkınma modelleri benimsenmeye

başlanmıştır. Bu değişimlerle birlikte yerelin önemli dinamiklerinden kırsal alanlarda da, merkezi yönetimlerin görev ve yetkilerinde daralmaya gidilmesi, yerel yönetimlerin bu görevleri özel sektörle, sivil toplum kuruluşlarıyla ve diğer yerel yönetimlerle ortaklaşa yapmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Böylece merkezden yürütülen çalışmaların artık yerelden yapılmasına başlanmıştır (Kara ve Görün, 2008). Ülkenin politika alanındaki gelişmeleri/değişimleri etkileyen diğer bir konu AB'ye üyelik sürecindeki uyum çalışmaları olmuştur. Öncelikle kısa vadede AB kırsal kalkınma politikasına giriş için bir strateji hazırlanması; orta vadede ise AB kırsal kalkınma politikasının uygulanması için gereken idari yapıların oluşturulması öngörülmüştür. Bu kapsamda Avrupa Birliğine giriş sürecinde en önemli müzakere konularından biri olan tarım konusuna yönelik olarak ortak tarım politikasıyla ilgili mevzuat değişiklikleri yapılmış, destek sistemleri değişmiş, kurumsal yapıda değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren tarımsal sübvansiyonların nitelik değiştirmesi, tarımsal destek türlerindeki çeşitlenme, tarıma ve kırsal alana yüklenen çok işlevlilik, bölgesel politikadaki kurumsallaşma ve AB uyum sürecinin de etkisiyle kırsal kalkınma yeni bir politika alanı olarak kabul görülmeye başlamıştır.

3.1. Cumhuriyet Döneminde Kırsal Alana Yönelik Politikalar

Cumhuriyetin ilk yılları, ülke nüfusunun önemli bir kısmını barındıran ve coğrafi olarak da geniş bir alana sahip olan kırsal alanlara yönelik politikalara olan ilgi ve önemin yoğun olduğu bir dönemi kapsamıştır. O yıllarda ülkede ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesinde itici güç olarak tarım sektörü belirlenmiş ve kırsal alanların kalkınmasına yönelik faaliyetlere başlanmıştır. 1924 yılında dönemin ilk yasalarından biri olan '442 Sayılı Köy Kanunu' çıkarılmıştır. Köy kanununun çıkarılmasını izleyen yıllarda Birinci İktisat Kongresi ve Birinci Köy Kongresinin yapılması, İskân Kanunu'nun çıkarılarak topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasının amaçlanması ve kırsal alanda eğitimin sağlanabilmesi için Köy Enstitüleri'nin kurulması 1950li yıllara kadar ki dönemde kırsal alana yönelik başarılı politikalar olarak görülmüştür. 1950li yıllardan sonra ülkede hızlı bir sanayileşme ve kentleşme süreci yaşanmaya başlamış; bu süreçle birlikte kır-kent arasındaki gelişmişlik farkının hızla artmaya başlaması kırsal kalkınmaya yönelik yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Sanayileşme süreci ile birlikte kırsal alandan kentsel alanlara yaşanan göçe rağmen tarım sektörü ekonomideki önemini korumuştur. 1960lara kadar sanayi politikalarıyla kalkınma süreci devam eden Türkiye 1960lı yıllarda planlı dönemle birlikte kalkınma planlarıyla kalkınma sürecini devam ettirmiştir.

3.2. Planlı Dönemde Kalkınma Planlarında Kırsal Alana Yönelik Politikalar

Kırdan kente göçlerle birlikte hem kentsel hem de kırsal alanda yaşanan sorunlar karmaşık bir hal almaya başladığı dönemlerde ülkede planlama alanında gelişmeler yaşanmış, planlı döneme giren Türkiye bu dönemde beş yıllık kalkınma planlarıyla birlikte sorunları çözmeye yönelik arayışlar içine girmiştir. 1963 yılında birinci beş yıllık kalkınma planı ile başlayan beşer yıllık kalkınma dönemlerinde kırsal alana yönelik politikalar geliştirilmiş ve kırsal alanlarda dönemin sorunlarına ilişkin çözüm arayışları getirilmiş, farklı yaklaşımlarla kırsal alanda kalkınma çalışmaları yürütülmüştür.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal alanda ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi sağlayacak bir 'toplum kalkınması' modeli önerilmiştir. Kırsal yerleşimlerin dağınık ve küçük yapısından ötürü gelişimini olumsuz yönde etkileyen sorunların giderilmesine yönelik çalışmaların yapılması öngörülmüştür. Pilot olarak 'örnek köy' uygulamaları yapılmış, çalışmalar DPT koordinasyonunda, Köyşleri Bakanlığı merkez ve taşra birimleri tarafından yürütülmüştür.

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi ve bu kapsamda toplum kalkınması çalışmalarının devamı niteliğindeki

çalışmalar öngörülmüştür. Bu dönemde çalışmalar bu defa İçişleri Bakanlığı’nın sorumluluk alanına bırakılmıştır. Ancak İçişleri Bakanlığının eşgüdümündeki çalışmalarda da beklenen sonuçlara ulaşılamamıştır.

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; köy kümelerinde merkezi bir yerleşim birimini hizmet istasyonu olarak geliştirerek kırsal toplumu geliştirmeyi amaçlayan merkez köy yaklaşımı benimsenmiştir. Dağınık kırsal yerleşim yapısı kalkınmanın önemli sorunu olarak devam etmiş; yerleşim birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı, merkezden yerleşimlere götürülen yol, içme suyu, elektrik vb. hizmetlerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Belediye, il özel idaresi ve köy idareleri kaynaklarının yetersizliği nedeniyle, kanunlarla belirlenen görevlerini gereği gibi yerine getirememesi nedeniyle; kırsal yerleşim olgusundaki dağınıklığın merkez köyler yaklaşımı ile çözümlenmesi politika olarak öngörülmüştür.

1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, köy kent modeli hükümet programı ile benimsenmiş ve merkez köy çalışmalarının yerini almıştır. Bu uygulamalar sadece iki yıl sürmüş, 1980’li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşmeler belirlenerek kırsal alanlara bu merkezler aracılığıyla hizmet götürülmeye çalışılmıştır. Yerleşimlerin çok sayıda birimden oluşan dağınık yapısı, kırsal alanlara götürülen hizmetler arasında eşgüdümü güçleştirmiş, yaşam koşullarını iyileştirmede kullanılacak olanakları sınırlayarak yatırımların etkinliğini azaltmıştır.

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal yerleşmeye yönelik özel bir düzenleme yer almamış, merkez köylere yönelik kısa bir vurgu yapılmıştır. Yine dağınık kırsal yapının sorunlarında istenen başarıya ulaşılamamıştır.

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında; yerleşimlerin kademelenmesinde dengeye ulaşmak ve metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgelerarası ve bölge içi göçleri yönlendirerek kontrol etmek üzere; metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme birimlerinin tespit edilip, gelişmelerinin desteklenebilmesi, bunun için gerekli araçların oluşturulması politika olarak kabul edilmiştir. Kırsal alan planlama yaklaşımı çerçevesinde hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesinin gereği vurgulanmıştır.

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal alanlara yönelik kırsal altyapı çalışmaları kapsamında toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, tarımsal alt yapının oluşturulması, kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına yönelik çalışmaların önemine değinilmiştir. Su ve toprak kaynaklarının korunarak geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. Planda aynı zamanda bölgesel gelişme konuları ele alınarak, kalkınmada öncelikli yörelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hızlı demografik gelişmeler ve işsizlik sorunlarını çözebilmek amacıyla, yerel kaynakların değerlendirilerek, tarımsal gelişme projelerinin hazırlanması, hayvancılık ve sulu tarıma dayalı alanlarda meyve-sebze ve katma değeri yüksek sınai bitkilerinin yetiştirilmesi ve bunları işleyecek olan kırsal sanayilerin kurulması, kırsal üretken istihdam artırılarak başta konut sektörü olmak üzere emek yoğun projeler uygulamaya konulması hedeflenmiştir. Kırsal kesimde çağdaş ihtiyaçlara uygun hizmet ve bilgi akımının kolaylaştırılması, kooperatifçiliğin etkinleştirilerek yaygınlaştırılması için rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi öngörülmüştür. Çağdaş yaşam koşulları sağlayan bir kırsal ve kentsel mekân organizasyonunun kurulmasına ve ülke düzeyine dengeli dağıtılmış kamu hizmetleri ile herkesin bu hizmetlerden yararlanmasına çalışılması hedeflenmiştir. Endüstriyel

faaliyetlere elverişli olmayan bölgelerin geliştirilmesine yönelik olarak her bölgenin karakteristik özelliklerine göre hayvancılık, tarım, el sanatları gibi faaliyetler desteklenmesi öngörülmüştür.

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal kalkınma ve kırsal yerleşimlere yönelik olarak kırsal alandaki idari örgütlenmenin istenilen düzeye getirilemediğinin altı çizilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek gelir ve istihdamın artırılması, kırsal kalkınmanın temel amacı olarak belirtildikten sonra, kırsal alanda istihdamın artırılması hedeflenmiştir. Kırsal nüfusun gelirini artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, etkili örgütlenme ve her düzeyde katılımcılığın önem kazanacağı bir yapının oluşturulması gerektiği hedeflenmiştir. Kırsal altyapının oluşturulması kapsamında, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik tarımsal altyapının yaygınlaştırılması, kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına dair çalışmaların yapılmasının önemini koruduğuna ilişkin vurgu yapılmıştır.

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında ve bunu takiben 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planında dönemlerde kırsal kalkınma politikalarında özellikle AB'ye üyelik süreci kapsamında Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanması doğrultusunda politikalar geliştirilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planında; istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu belirlenen kalkınma vizyonu çerçevesinde makro dengeleri gözeterek, piyasaların daha etkin işleyişine olanak verecek kurumsal ve yapısal düzenlemeleri öne çıkaran, sorunları önceliklendiren, temel amaç ve önceliklere yoğunlaşan bir stratejik yaklaşımın izlenmesi gereği vurgulanmıştır. Plan, AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji belgesi olarak tasarlanmıştır. Planda öncelikle, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda, Kırsal Kalkınma Planının hazırlanarak uygulamaya konulması öngörülmüştür. Kırsal alanda; üretici örgütlenmelerinin AB ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenlenmesi, e-ticaret de kullanılarak tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetleri geliştirilmesi ve kırsal alanda tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelik insan kaynakları geliştirilmesi ön görülmüştür. Kırsal alanda merkezi yerleşim birimleri öncelikli olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçları karşılanması, hizmet sunumunda bu merkezi birimlere öncelik verilmesi, kırsal yerleşimlerin planlamasının esas ve kriterleri, kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenmesi, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kalkınma girişimlerini aşağıdan yukarıya yaklaşımla güçlendiren, katılımcı projelerin uygulanması, başta il özel idareleri olmak üzere, yerel yönetimler ile birliklerinin kırsal kalkınma konusundaki etkinlikleri artırılması ve AB kırsal kalkınma politikalarına uyum amaçlı kurumsal çerçevenin oluşturulması konuları gündeme getirilmiştir. Bu dönemde kırsal alanda kalkınmanın sağlanmasıyla ilgili öngörülerinin çerçevesi, AB müktesebatına uyum oluşturulması kapsamında geliştirilmiştir.

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planında; Türkiye'nin kırsal kesime yönelik kalkınma politikaları ve uygulamaları konusundaki ulusal kapasitesinin gerek kurumsallaşma gerekse yönetim bakımından güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmiştir. Bu anlayışla, Avrupa Birliği (AB) uyum süreci hazırlıkları kapsamında 2007-2013 döneminden itibaren düzenli olarak hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) belgeleriyle kırsal kalkınma politikalarının daha yönetilebilir bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Onuncu Kalkınma Planı hedefleri ışığında; kırsal kesimdeki ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelinin ulusal kalkınma yolunda en verimli şekilde değerlendirmeye imkân

verecek kırsal politikaların belirlenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejilerinin II’sinin hazırlanması programa alınmıştır.

3.3. Türkiye’de Kırsal Alan Politikalarının Değerlendirmesi: Seksen Sonrası Gelişmeler

Türkiye’de kırsal kalkınma yaklaşımları, dünyada olduğu gibi toplum kalkınması süreci ile başlamış; kırsalda ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedefleyen yaklaşımlar daha sonra kırsal alanda hizmet sunumunda gelişmeyi öngörerek devam etmiştir. Ancak dağınık yerleşim desenine sahip kırsal alanlarda hizmetlerin sunumu açısından istenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Yerleşimlerin çok sayıda birimden oluşan dağınık yapısı, kırsal alanlara götürülen hizmetler arasında eşgüdümü güçleştirmiş, yaşam koşullarını iyileştirmede kullanılacak olanakları sınırlandırarak yatırımların etkinliğini azaltmıştır. Ülkenin sanayileşmeye bağlı kentleşme süreciyle birlikte kırsal alanlarda istenen gelişme sağlanamamış, kırsal itici yapısı ve kentlerin çekici yapısıyla birlikte kırdan kente göçler hızla artmış ve genel kalkınma politikalarında kırsal alanlar ihmal edilmiştir. Ancak gerek bölgeler arası gelişmişlik farkları gerekse de göçlerle şekillenen hızlı ve çarpık kentleşmenin kaynağı olarak görülmeye başlayan kırsal alanlardaki kalkınma sorunları bu alanlara dikkat çekilmesi gerektiği kanısını oluşturmuştur.

Türkiye’de kırsal alana yönelik politikalar bakıldığında dünyada değişen eğilimlerle uyum sağlamaya çalıştığı ve uygulanan modelleri politikaları izlemeye devam ettiği görülmektedir. Ülkenin birçok alanda olduğu gibi kırsal alan politikalarındaki köklü değişimler özellikle 1980 sonrasında izlenen ekonomik programların etkisiyle değişim sürecine girmiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar ve uygulamalar temelde tarım sektörü olmak üzere kırsal alandaki gelişmeleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Küreselleşme süreci doğrultusunda oluşan yeniden yapılanma; devletin tarımsal desteklerini azaltması, tarımın uluslar arası rekabete açılması, bu amaçla birçok kurumsal değişikliklerin yapılması kırsal alanda tarımsal üretimle birlikte sosyo-ekonomik yapıda değişime neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye’de kırsal kalkınma konuları özellikle Dünya Bankası ve Avrupa Birliği destek ve yönlendirme politikalarıyla şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye’de 2 tarımsal sübvansiyonların nitelik değiştirmesi, tarımsal destek türlerindeki çeşitlenme, tarıma ve kırsal alana yüklenen çok işlevlilik, bölgesel politikalarındaki kurumsallaşma ve AB uyum sürecinin de etkisiyle kırsal kalkınma yeni bir politika alanı olarak kabul görülmeye başlanmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde (2007-2013) doğrudan kırsal kalkınma için ilk defa politika Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji ve Kırsal Kalkınma Planı belgeleri yayımlanmıştır. Kırsal alanda sektör uyumu dışında mekânsal uyuma yönelik çalışmalar başlatılmış ve AB’nin mekânsal gelişme perspektifi, kırsal kalkınma fonları ve bunların kullanımıyla birlikte kırsal kalkınma konuları bölgesel gelişme konuları içinde yer almıştır.

Seksenler ve doksanların sürdürülebilir ve katılımcı kalkınma söylemleri kırsal kalkınma politikalarında yer edinmeye başlamış, kaynakların korunarak geliştirilmesine yönelik stratejiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Yedinci ve sekizinci kalkınma dönemlerinde kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına yönelik çalışmaların önemine değinilmiştir. Kırsal kalkınmada emredici merkez uzantılı dikey yaklaşımlar yerine daha yatay işbirliğine dayalı daha katılımcı yaklaşımlara önem verilmesi gereği kalkınma planlarına yansımıştır. Kırsal alanlarda üstten gelen yaklaşımların yerine yerel dinamikleri harekete geçirmeye yönelik katılımcı işbirliğine ve yerelin gücünü ortaya koymaya dayalı yaklaşımların yer alması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar ile kırsal alanlarda örgütlenme sorunlarının aşılmasını sağlanabileceği düşünülmüştür. Kırsal kalkınma planlarının hazırlanmasında merkezi düzeyde kırsal kalkınma ile ilgili kurumlar arasında teknik işbirliği ve

koordinasyon ilişkisi kurularak plan hazırlığı yapılmış ve kırsal politikanın yönetişimi ve kurumsallaşması adına bir adım olarak görülebilir.

4. SONUÇ

Kırsal alanların sorunlarının tek bir çözüme indirgenemeyecek ölçüde karmaşık ve çok yönlü olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, kırsal kalkınma politikalarının kavramsal çerçevesinin hem sektörel ve hem de mekânsal boyutları olan bir politika alanı olarak görmek gerekir. Uzun yıllar kırsal alanlara yönelik politikaların kentleşme sonucu ortaya çıkan sorunlara çözüm aramak çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Dünya genelinde halen yerleşimlerin önemli bir kısmını kırsal alanların oluşturduğunu kabul ettiğimizde bu alanların; kentsel alanlardan uzak, nüfus yoğunluğu düşük, ekonomik ve sosyal ilişki ağları sınırlı, temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetler olan küçük toplum birimlerinden oluştuğunu görmekteyiz. Kalkınmada yaşanan sorunlar sonucunda gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanların kalkınmasına yönelik tüm bileşenlerinin birlikte planlanması ve uygulanması, bu alanlara gerekli kaynağı aktarılması gerektiği ortak kabul görmektedir.

Türkiye’de de benzer süreç yaşanmaktadır. Ülkenin farklı plan dönemlerinde toplum kalkınması, köy kalkınması ve tarımsal kalkınma yaklaşımları ile çözüm aranan konu, 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren kırsal kalkınma olarak kavramsallaştırılmış ve kalkınma politikaları bağlamında farklı ekonomik ve sosyal sektörleri ilgilendiren yeni bir mekansal politika alanı olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu dönemde nüfusun %75’ini barındıran kırsal alanlar, günümüzde nüfus kaybına neden olmuş ve bu oran tam tersi bir değişim göstermiştir. Bugün nüfusun neredeyse yüzde seksenlerini barındıran kentsel alanlar daha iyi yaşam koşullarına erişmek, düzenli iş ve gelire kavuşmak için kentlere göç eden kırsal nüfus hareketinin etkisiyle büyümüştür. Yaşanan göçlerle kırsal alandaki üretken işgücü azalmış ve nüfusun yaşlanmasıyla sonuçlanan nüfus çözülmesi ile karşı karşıya kalınmıştır.

Yukarıda özetlenen süreçle birlikte kırsal alandaki kalkınma sorunları en aza indirmek, kırsal alandaki kaynak potansiyelinin genel ülke kalkınmasında da değerlendirmek, tarım ve tarım dışı sektörlerin birlikte planlanmasına dayanan kırsal kalkınmanın tasarlanması ve etkin bir şekilde uygulanması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de uzun yıllardır parçalı bir şekilde yürütülen, etkileri ölçülemeyen ve sürdürülebilirliği zayıf uygulamalar yerine eşgüdümü kolay, maliyet etkin ve yönetilebilir kırsal kalkınma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi yeni politika anlayışı olarak ele alınmalıdır. Bugün gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de kırsal alanlara yönelik politikaların beşeri ve doğal kaynak potansiyelini sürdürülebilir kılacak, kırsal nüfusun iş ve yaşam koşullarını iyileştirecek ve yaşam kalitesini arttıracak, kırsal kalkınma adına üretken, yenilikçi ve çevreci bir yaklaşımı içeren politikalar oluşturulması ve bu politikaları sadece belge niteliğinde kalmayarak uygulamada da istenen sonuçları sağlaması gerekmektedir.

Kaynakça

Altay, İ. (2005), Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi’nde (ESDP) Kırsal Alan Politikaları, Planlama Dergisi, 32, 82-89.

Costis, H., (2003), Imagining Rurality in the New Europe and Dilemmas for Spatial Policy, European Planning Studies 11(2): 103-113.

Çelik, Z., (2006), Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Ellis, F., Biggs, S., (2001), Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 19(4):437-448.

Giray, F. H., Akın, A. ve Gün, S., (2004), Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler, Türkiye VI Tarım Ekonomisi Kongresi.

Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., Kepoğlu, A. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri, <http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e443d6819ae22b2ek.pdf> (Erişim tarihi 12.05.2013)

Kara, M., ve Görün, M., (2008), Kırsal Kalkınmada İl Özel İdarelerinin Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin ve İlçe Yönetimlerinin Rolü ve Bazı Uygulamalar, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 19 (1):411-433.

OECD, (2006), OECD Rural Policy Reviews, The New Rural Paradigm Policies And Governance, <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/thenewruralparadigmpoliciesandgovernance.htm> (Erişim Tarihi: 12.05.2013)

Oralp, F. (2001), Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikalarının Gelişimi ve Aday Ülke Deneyimleri, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 5. Türkiye Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yay., Ankara, 183-196.

TKB, 2003. Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikaları Raporu, Ankara. <http://www.tarim.gov.tr> (Erişim tarihi:

SPESP, (2004), Study Programme on European Spatial Planning, Final Report, 31 March <http://www.nordregio.se> (Erişim Tarihi: 16.10.2013)

Yenigül S.B., (2010), Urban Rural Relationship for Sustainable Development, Urban Rural Relationship for Sustainable Development, International Sustainable Buildings Symposium, Ankara.

Özet: Dünya’da 1980li yıllara kadar tarımda modernizasyon ve devlet müdahalelerinin şekillendirdiği kırsal alan politikaları 1980li yıllardan sonra serbest piyasa, sürdürülebilir kalkınma, katılım, yönetim gibi kavramlarla geliştirilmeye başlanmış; 1990lı yıllarda yerelleşme, yerel toplulukları güçlendirme, kalkınma süreçlerine tüm paydaşların katılımı, sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi konuları gündeme gelmiştir. 2000li yıllara gelindiğinde ise yoksulluğun önlenmesi kırsal alan politikalarında önemli paradigmlar arasında yer almıştır. Uzun yıllar kırsal alan politikalarının önemli bir bileşeni olan tarım sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal alan politikalarında stratejik sektör olma özelliğini korumuştur. Ancak tarım sektöründeki sorunlar ve kırsal alanda giderek artan yoksulluk ve yoksunluk, kır-kent, gelişmiş-az gelişmiş bölgeler ve ülkeler arasındaki farklılıkların derinleşmesi, ekonomik dengesizlikler ve adaletsizlikler, hızla kirlenen ve tükenen doğal kaynaklar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal alan politikalarının farklılaşmasını gerekli kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberal politikalar, Avrupa Birliği, Kırsal Alan, Kalkınma, Türkiye

EVALUATION OF RURAL POLICY CHANGES AFTER 1980S in TURKEY

Abstract: Until 1980s the policies regarding rural areas in the world was formed based on modernizations in the agriculture and interventions of states. However, after 1980s, policies regarding rural areas started to be developed by concepts such as liberal economy, sustainable development, participation, and governance. In 90s, localization, strengthening of local and civilian community organizations, and involvement of all stakeholders in development process, have become the main issues. In 2000s, preventing poverty has been one of the important paradigm for policies regarding rural areas. Agriculture continued to be the strategically important sector for the rural area policies in developing countries, while being one of the most important components of the development plans of rural areas as well. However, like all over the world, the change of rural area policies in Turkey has become a necessity due to the problem in agricultural sector, the increasing

poverty in rural areas, rural-urban areas, developed-less developed regions and the increase in the differences between the countries, economical instabilities, injustice, rapid pollution and fading of natural sources.

Key Words: Neo-liberal policies, European Union, Rural Area, Development, Turkey

Sevinç Bahar YENİGÜL: 1997 yılında lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Ziraat Mühendisliği'nde, 2001 yılında yüksek lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Çevre Bilimlerinde, 2009 yılında ise doktora eğitimini Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim görevlisidir. İlgili alanları; kentsel saçaklanma, kent çevresindeki kırsal alanlarda değişim süreci, metropoliten alan yönetimi, kırsal alan planlaması, çevre bilimi ve çevre sorunlarıdır.

yenigul@gazi.edu.tr

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ YAKLAŞIMININ MEKÂNSAL PLANLAMA PRATIĞİNE UYARLANMASI: TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR ÖNERİ

*Pınar ZORAL, Y. Şehir Plancısı
Çiğdem VAROL, Doç. Dr.*

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilebilmesi için plan, program ve politikalarda çevresel faktörlerin dikkate alınmasını sağlayacak önemli araçlar tanımlandığı, bu araçlardan özellikle etki değerlendirme yöntemleri üzerine artan bir ilgi olduğu görülmektedir. Bu yöntemlerden en önemlilerinden biri ülkemizde AB Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Direktifi (85/337/EEC ve 97/11/EC) ile uyumlaştırmanın sağlanması için, yönetmeliği en son 2008 yılında revize edilen ÇED yöntemidir. Önemli araçlardan bir diğeri de AB 2001/42/EC Direktifi ile üye ülkelere zorunlu hale getirilen ve ülkemiz mevzuatına uyumlaştırma çalışmaları sürmekte olan Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) yöntemidir.

Gerek dünyada gerekse ülkemizde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarında ve süreçlerinde yaşanan değişiklikler benzer şekilde mekânsal planlama araçlarında da kendini göstermektedir. Bu doğrultuda ÇED 1970'lerden itibaren özellikle çevresel odaklı planlama yaklaşımında olgunlaşmış, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Son dönemde artan ilgi gören stratejik planlama yaklaşımı etki değerlendirme yöntemleri açısından da yeni bir bakış getirmiş, 2000'li yılların başlarında gerek AB gerekse BM tarafından SÇD süreçleri geliştirilerek mevzuata aktarılmıştır. Türkiye, 1993 yılında ÇED yönetmeliğini yayınlamış olmakla beraber, planlamada halen kapsamlı planlamanın etkin olarak sürdürülmesi sebebiyle SÇD yönetmeliğini oluşturma çalışmalarını yavaş ilerletmektedir.

Ülkemiz mevzuatında SÇD çalışmaları devam ederken, dünyada sürdürülebilir kalkınma ilkelerini benimseyen yeni bir plan/belge hazırlanması için ya da mevcut politika dokümanlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ışığında değerlendirmesinin yapılabilmesi için "Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi (SD)" adı altında yeni bir yöntem tartışılmaya başlanmıştır. SD bir plan veya stratejinin hazırlık aşamasında planın/stratejinin uygulanmasının sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığının ortaya konulması ve planın/stratejinin bu yönde geliştirilmesini sağlayan sistematik ve yinelenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Mekânsal planlamada, sürdürülebilirlik ilkelerini yansıtmak adına, bütünlük ve analitik bir süreç tanımladığı için SD'nin yöntem ve amacının iyi anlaşılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, mevcut etki değerlendirme yöntemleri ile yeni geliştirilen SD yöntemi incelenerek karşılaştırılmakta ve mekânsal planlamaya entegrasyonu ortaya konulmaktadır. Çalışma kapsamında iki temel soruya cevap aranmaktadır: SD'nin analitik yöntemi ne olmalıdır? Türkiye'de hazırlanmış bir mekânsal plan, SD yöntemi ile sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda nasıl test edilebilir?

Çalışma kapsamında öncelikle mevcut yazın taraması ile sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları ortaya konularak, mekânsal planlamada kullanılan etki değerlendirme yöntemleri tanımlanmakta, ÇED ve SÇD ve bütünlük bir etki değerlendirme aracı olarak SD süreçleri

karşılaştırılmaktadır. Daha sonra yabancı ülkelerde geliştirilmiş ve mekânsal planlamada pek çok farklı ölçekte kullanılan SD uygulamaları İngiltere, Çek Cumhuriyeti ve İsviçre örnekleri üzerinden irdelenmektedir.

Bundan sonra, yazın taramasına dayanarak ve yabancı ülke örnekleri incelenerek seçilen örnek mekânsal planda uygulanmak üzere Türkiye için uygulanabilir bir SD yöntemi geliştirilmektedir. Geliştirilen yöntemin uygulanması için yapılan örnek çalışmada dönemsel olarak Türkiye’de sürdürülebilirliğin planlamadaki etkilerinin de izlenebileceği şekilde, planlamada değişen yaklaşımlarla bağlantılı iki örnek seçilmesi hedeflenmiştir. SD, ağırlıkla planın vizyonu, hedefleri ve stratejileri üzerinden yapıldığı için, örnek çalışmada Türkiye’de çevresel odaklı planlama yaklaşımını ön plana çıkararak ve aynı zamanda ilk stratejik plan olma niteliğinde olan “Bursa 2020 yılı 1/100 000 ölçekli ÇDP – 1998” ve stratejik planlama temelinde yeni bir yaklaşımla yakın bir tarihte hazırlanmış olan “Bilecik 2030 yılı ÇDP – 2008” planı üzerinde SD uygulanmıştır.

Türkiye için geliştirilen model 3 temel aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle değerlendirilecek planların niteliği, hazırlanma şekli, hedefleri ortaya konulmakta, daha sonra ön hazırlık aşamasında planların SD’ye tabi tutulacak nitelikte olup olmadığının değerlendirilmesi için, seçilen her iki plan da ayrı ayrı ön uygunluk analizine tabi tutulmaktadır. İkinci aşama; ayrıntılı etki değerlendirmesinin analitik hiyerarşi süreci (AHS) yöntemiyle gerçekleştirilmesidir. Öncelikle bu ölçekte bir mekânsal planı değerlendirmekte kullanılacak sürdürülebilirlik ölçütleri belirlenmekte ve ağırlıklandırılmaktadır. Sonra belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilen örnek planlar değerlendirilmekte, sonuç aşamasında çıkan bulgular özetlenerek, değerlendirmeleri yapılmaktadır. Nihai hale gelen plan ve değerlendirme sonuçlarının yayımlanması ve planın uygulandığı sürece sürdürülebilirlik göstergeleri ile izlenmesi de bu çalışmanın kapsamında olmayan ancak uygulamada en önemli aşamalardan biri olarak SD’deki yerini almaktadır. Çalışma, temel bulguların özetlendiği ve çıkarımların yapıldığı sonuç ve değerlendirme bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ve MEKÂNSAL PLANLAMADA KULLANILAN ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Sürdürülebilirlik veya ilk olarak 1972 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Stockholm Konferansı’nda kullanılan sürdürülebilir kalkınma kavramları, SD’nin temelini oluşturmaktadır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan “Brundtland Raporu”na göre sürdürülebilir kalkınma; “Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınmadır” (WCED, 1987).

Sürdürülebilirliğin değerlendirmesi yapılırken süreçte olmazsa olmaz bileşenler, sürdürülebilir olanla olmayanı ayırt eden sürdürülebilirlik ölçütleri ve göstergeleridir. SD ölçütleri geliştirilirken mevcut yazında iki temel yaklaşım olduğu görülmektedir. Birincisi, üçayaklı yaklaşım olarak bilinen çevresel, sosyal ve ekonomik amaç ve hedeflere eşzamanlı ulaşılmasıyla sürdürülebilirliğin sağlandığını kabul ederek ölçütler oluşturulmasıdır. Üçayaklı yaklaşıma alternatif olarak Whitelaw ve diğerleri (2001) SD’de ilke-tabanlı anlayışı önermiştir. İlke-tabanlı yaklaşımın sürdürülebilirliğin üçayağı arasındaki rekabet ve karşılıklı fedakârlıklara değil, bağlantı ve bağımlılıklara vurgu yaptığını savunmaktadır (Whitelaw ve diğerleri, 2001). Sürdürülebilirlik göstergeleri ise, herhangi bir plan/proje ya da programın SD’ye tabi tutularak hazırlandıktan sonra, uygulama ve izleme sürecindeki sorunları ortaya koymada, eylemi teşvik etmede, halkı eğitmede ve revizyonlarda önemli rol oynamaktadır. AB, BM gibi uluslararası kuruluşlar ve Türkiye’nin de içinde olduğu pek çok ülkede farklı adlar altında da olsa sürdürülebilirlik gösterge setleri oluşturulmaya çalışılmıştır (Tekeli ve diğerleri, 2004; Güven, 2007).

Sürdürülebilirlik tartışmaları tüm dünyada devam ederken, mekansal planlama pratiği de değişik tartışmaların, modellerin karmaşık bir aracılığıyla yönlendirilmektedir (Tekeli, 2006). Planlamanın tarihsel gelişimi incelendiğinde, yalnızca tek bir konuya bağlı olarak gelişmediği, birçok kavramdan, kuramdan beslendiği ve dünyadaki değişimleri de göz önünde bulundurarak, toplumların ihtiyaçlarına göre sürekli geliştiği görülmektedir. Bu gelişme içinde planlamanın araçları da dönemlere göre değişim göstermiştir.

Türkiye’deki planlama dönemleri, 1950’lerden günümüze dek etkilerini sürdüren kapsamlı planlama, 1960’lı yıllarda çıkış yapan toplumsal yaklaşımlar çerçevesinde savunmacı planlama, 1970’lerin ortasında ortaya çıkan çevre duyarlı planlama, 1980’lerde gündeme gelen katılımcı planlama ve son dönemde 2000’li yıllarda ortaya çıkan stratejik planlama dönemleri olarak nitelendirilebilir. Ancak elbette bir bütün olarak evrensel düzeyde planlama dönemlerinin kesin sınırlarından söz etmek mümkün değildir.

Birinci dönem 1960 öncesi yaygın olarak uygulamada yer bulan kapsamlı planlama dönemi; kent planlamasının büyük ölçüde mimarlık disiplininin devamı olarak görüldüğü, kapsamlı planların üretildiği dönemdir. Black (1975)’e göre ‘kapsamlı plan’, bir yerel yönetim birimi tarafından hazırlanan ve o yerleşmenin fiziksel gelişimine ilişkin kararların alınmasında başvurulacak siyasa rehberi (policy guide) niteliğinde bir resmi belgedir.

1970’li yıllar, toplumsal olaylarla olduğu kadar, çevre sorunlarının ortaya çıkışına verilen tepkilerle de dikkat çekmektedir. Tüm dünyada yaşanmakta olan çevresel sorunlar, 1980’lerin sonunda sürdürülebilir gelişme kavramının ortaya çıkışı, planlamanın bu dönemdeki kurgusunu sosyal ve ekolojik çerçevede oluşturmaya başlamasına sebep olmuştur (TUPOB, 2007). Sürdürülebilirlik kavramının kent planlamaya etkisinin, Ortak Geleceğimiz Raporu (1987), Yerel Gündem 21 (1992), Kyoto Protokolü (1997) gibi, devletlerin birbirine verdiği taahhütler çerçevesinde oluştuğu söylenebilir.

1970’lerden günümüze ulaşan ve planlamanın bugünkü kurgusunu belirleyen diğer bir unsur, katılım kavramı olmuştur. Planlamada katılım kavramı, sivil toplum merkezli, aşağıdan yukarıya örgütlenmiş bir planlama anlayışını savunmaktadır. Katılımcı planlama arayışları 1980’lerde kuramsal altyapısını güçlendirmiştir (TUPOB, 2007). 2000’li yılların başından itibaren, katılım kavramının kapsamı genişletilmiş ve uygulama alanları çeşitlendirilmeye başlamıştır. Bunda kuşkusuz, 1990’lı yılların başından itibaren geliştirilmeye başlanan ‘stratejik planlama’, ‘iletimsel akılcılık’ gibi kavramların akademik çevrelerde değerlendiriliyor olmasının büyük payı vardır (TUPOB, 2007).

2000’li yıllar planlamada yeni kavramların tartışıldığı ve pek çok gelişmiş ülkede klasik planlama yaklaşımlarının terk edilip, daha stratejik, esnek, uygulama odaklı, bütçe bağlantılı ve yönetim kavramı ile bağlantılı planlama yaklaşımına geçildiği yıllardır (BM HABITAT, 2009). Geleneksel planlama yöntemleri, özellikle büyük kentlerde görülen yeni olgu ve sorunlar karşısında yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilirken; planlama alanının gündemine “daha esnek bir yaklaşım” olarak tanımlanan stratejik mekansal planlama getirilmiştir (Gedikli, 2007). Bu noktada, mekâna ilişkin tüm ekonomik, çevresel ve sosyal alanları birleştiren strateji oluşturma potansiyelini ortaya koyan sürdürülebilir kalkınma kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Albrechts, 2005).

Dünyanın farklı bölgelerinde iklim değişikliği, küresel ekonomik krizler, enerji kaynakları ve etkileri, kent ve kasabalardaki değişen nüfus büyüklükleri, gelir eşitsizliği, kültürel çeşitlilik gibi ortak bazı meseleler sürdürülebilirlik temelli sıkıntılardır. AB’de düzenli olarak yayınlanan Sürdürülebilir

Kalkınma Stratejileri, üye ülkelerin çıkardığı Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri gibi pek çok çalışma temelinde bu sıkıntıların üstesinden gelme amacını taşımaktadır.

Stratejik planlama yaklaşımı, etki değerlendirme yöntemleri açısından da yeni bir bakış getirmiş ve 2000'li yılların başlarında gerek AB, gerekse BM tarafından SÇD süreçleri geliştirilmiş ve mevzuata aktarılmıştır. 2005 yılı sonrasında ÇED ve SÇD'nin yanı sıra, dünyada sürdürülebilirliği amaç edinen ve geliştirilen tüm etki değerlendirme yöntemlerini de içerecek bütünlük değerlendirmeye araçlarının benimsenmeye başladığı görülmektedir.

Şekil 1'de dünyada ve Türkiye'de planlama dönemleri, sürdürülebilir kalkınma ve buna paralel etki değerlendirmenin gelişimine bakıldığında; ülkemizin dünyadaki sürecin gerisinde olduğu, 1993 yılında ÇED yönetmeliğini yayınlamış olmakla beraber, SÇD yönetmeliğini oluşturma çalışmalarına ise halen devam ettiği görülmektedir. Bunun en temel nedeni, Türkiye'deki planlama yaklaşımında halen kapsamlı planlamanın etkin olması olarak görülebilir. Sürdürülebilir ve bütüncül bir değerlendirme yöntemine ilişkin ise henüz hiçbir çalışma yoktur.

2.1. Bütünlük Bir Değerlendirme Aracı Olarak Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi

Bocher ve Spaltenberger (2004)'e göre "SD politika tekliflerinin potansiyel ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin ön değerlendirmesinin yapıldığı, ilgili paydaşların müzakereleri ve halkın katılımına dayanan sistematik bir süreçtir. SD temel politika tedbirlerinin sürdürülebilirlik üzerine olan etkilerini içeren bütüncül bir etki değerlendirme yöntemidir". Bir başka tanımda "SD politikaların, planların, programların ve stratejik projelerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin ön değerlendirmesi için yapılan sistematik ve tekrarlayan bir süreçtir. Hazırlık aşamasında başvurulur ve paydaşların aktif katılımını içerir. Temel amacı; pozitif etkilerin artırılması ve negatif etkilerin gelecek nesillere aktarılmaması için stratejilerin performansını artırmaktır" denilmektedir (Arbter, 2003).

Whitelaw ve diğerleri (2001) çevresel değerlendirme süreçlerinin (ÇED ve SÇD) sürdürülebilirliğe dayalı ölçütlerin uygulanması için en çok umut veren süreçler olduğu tespitini yapmakla beraber, çevresel değerlendirmelerin tek başına sürdürülebilirlik ilkelerini, hedeflerini ve ölçütlerini belirlemek için yeterli bir araç olmadığı kabulünü ortaya koymaktadırlar.

AB'de, 1998 Cardiff Süreci ile bütünlük bir etki değerlendirme yöntemine olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır (Avrupa Komisyonu, 2001). Avrupa Komisyonu 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü ticaret antlaşmalarında Sürdürülebilir Etki Değerlendirmesinin kullanılmasına karar vermiştir (Bocher ve Spaltenberger, 2004). Bununla beraber SD pek çok ülkenin (örn. Belçika, Finlandiya, İsviçre vs.) Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Planlarında da yer bulmaktadır (Berger, 2007).

Son yıllarda bazı AB ülkelerinde (örn. Çek Cumhuriyeti, İngiltere) bölge planı ölçeğinde de uygulama örnekleri başlamıştır. Bunların yanı sıra SD yerel gelişme dokümanlarında da (örn. İngiltere) kullanılmaktadır. AB de bütünlük etki değerlendirmesine olan ihtiyacı yineleyerek, tüm AB kurumları ve üye ülkelere temel politika kararlarını yüksek kalitede bir sürdürülebilirlik etki değerlendirmesine dayandırmalarının sağlanması önermesini yapmıştır (Avrupa Komisyonu, 2009). AB 6. ve 7. (2007-2013) Çerçeve Programlarında da konu ele alınmış olup, bu kapsamda hazırlanan bir proje ile Sürdürülebilir Etki Değerlendirme Aracı (SIAT) geliştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Tarihsel süreç içinde etki değerlendirmelerinin gelişimi

PLANLAMA DÖNEMLERİ	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	DÜNYADA ETKİ DEĞERLENDİRME	TÜRKİYE'DE ETKİ DEĞERLENDİRME
1950			
1960			
1970		1969 - İlk Çevresel Etki Değerlendirmesi - Amerikalı	
		1972 - İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Deklarasyonu)	
		1977 - Avrupa Topluluğunda CED annci kabul edildi / CEP(1977-1981)	
1980			
1990		1987 - Sürdürülebilir Kalkınma Tanımı BM Brundland komisyonu	
		1990 - Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Programı	
		1992 - Gündem21, SK göst./BM Rio Zirvesi, AB Maastricht Ant, Avrupa Kentisel Şartı	
		1993 - AB Sürdürülebilir Kentler Programı, kampanyası	1993 - Türkiye'de CED Yönetmeliği yürürlüğe girdi
		1996 - BM - Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı	
		1997 - SK AB'nin temel hedeflerindendir/Amsterdam Antl. Kentisel Denetleme	1997 - Türkiye CED Yönetmeliği güncellendi
		1999 - Avrupa Mekânsal Gelişim Perspektifi	
		2000 - BM-Birleşmiş Milletler Zirvesi Avrupa Kıtasının Sürd. Mekânsal Gelişimi için Rehber İlke	
2000		2001 - AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayınlandı	
		2002 - Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (WSSD)	2002 - Türkiye CED Yönetmeliği güncellendi
		2003 - Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü BM-AEK ülkelerince imzalanmıştır	2003 - Türkiye CED Yönetmeliği güncellendi
		2004 - AB üye ülkelerinin tamamı SCD'yi uygulamaya başladı. İngiltere'de SD mekânsal planlamada zorunlu oldu. Belçika'da Çek Cumhuriyetinde SD, SENSOR projesi başladı	
		2005 - Avrupa'da Sürdürülebilir Toplumlar Üzerine Bristol Mutabakatı	Türkiye ilk SCD Yönetmeliği taslağını hazırladı.
		2006 - AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayınlandı	
		2007 - AB 7. Çevre programına göre sürdürülebilir kalkınma için değerlendirme araçları desteklenmektedir	
		2008 -	2008 - Türkiye CED Yönetmeliği güncellendi
		2009 - AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayınlandı	2009 - Türkiye son taslak SCD Yönetmeliğini hazırladı
2010			

2.2. Etki Değerlendirme Modellerinin Değerlendirmesi ve Karşılaştırması

SD, etki değerlendirme süreçleri 'ailesi' içinde yer almaktadır ve projelere uygulanan ÇED ve politika, plan ve programlara uygulanan SÇD ile yakından ilgilidir. Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmakta olan ÇED'in genel kabul gören tanımı "gerçekleştirilmesi düşünülen bir faaliyetin ileride ortaya çıkması muhtemel çevresel etkilerini, henüz ortaya çıkmadan önce belirleyerek, o faaliyete gerekli iznin verilip verilmeyeceği konusunda yapılacak değerlendirmedir" (Barker ve Wood, 1999). SÇD ise, plan, program ve politikaların çevre üzerindeki olası olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi ve bu etkilerin en aza indirgenmesi süreci şeklinde tanımlanmaktadır.

Politika, plan ve programların değerlendirilmesi ihtiyacının ÇED'in bir uzantısı olarak doğduğu söylenebilir. 1990'ların başında projeler düzeyinde gerçekleştirilen ÇED'in daha önceki safhalarda ve stratejik düzeylerde alınan kararları işaret etmede ve etkilemede yetersiz olduğu görülmüştür. ÇED süreci ile planlanmış bir faaliyetin alternatiflerini tanımlama ancak proje yeri veya faaliyetin niteliği düzeyinde kalmaktadır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda çevresel değerlendirmenin politika, program ve planlara da uygulanması görüşü savunulmaya başlamış ve bu temel düşünce ile birlikte pek çok SÇD yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Berger, 2007).

ÇED süreci irdelendiğinde, süreç başarılı bir şekilde işlerse kendi içinde tutarlı ve faydalı bir etki değerlendirme olduğu görülmektedir. ÇED'e getirilebilecek en temel eleştirinin; proje düzeyinde kalması nedeniyle projenin etrafındaki geniş alana yaygın etkilerini ölçememesi olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında ÇED'in sadece çevresel odaklı olması ve olası sosyal, ekonomik etkileri göz ardı etmesi de zayıf yönleri arasında sıralanabilir.

Gerek ÇED gerekse SÇD'de 'hedefe yönelik' bir yaklaşım benimsenmiştir. Sadler (1999) 'hedefe yönelik' bir değerlendirmenin yanı sıra 'hedeften uzaklık'ın da değerlendirilmesine ihtiyaç olduğunu tartışmıştır. George (2001) bir adım daha ileri giderek herhangi bir teklifin sürdürülebilirliğe olan katkısının değil, teklifin kendisinin ne kadar sürdürülebilir olup olmadığının belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

ÇED'e ve SÇD'ye göre çok daha kapsamlı olan SD, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte yönetmelikler, programlar, stratejiler, projeler gibi pek çok farklı türde dokümanın sürdürülebilirlik etkisinin hesaplanmasında kullanılabilir. Tablo 1'de ÇED, SÇD ve SD'nin kapsamı, ölçeği ve yöntemiyle ilgili temel farklılıkları verilmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere, uygulamaların değerlendirme konuları ya da düzeyleri de farklıdır. ÇED ve SÇD çevre politikası üzerine odaklanırken, SD, Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri ya da diğer sürdürülebilir kalkınma politika çerçeveleri gibi stratejik politika planlarıyla da ilgilidir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ ÜLKE ÖRNEKLERİ

Dünyada ÇED ve SÇD'nin pratik uygulamasına yönelik pek çok örnek varken, mekânsal planlamada SD üzerine çok az örnek bulunabilmektedir. Bu ülke örnekleri içinden detayda incelenmek ve Türkiye ile karşılaştırmaya olanak sağlayacak biçimde öncelikle süreci yasal açıdan zorunlu olan ve bu konuda güncel çalışmalar yapan İngiltere, İsviçre ve Çek Cumhuriyeti seçilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, İngiltere'nin AB üyesi olmasından öncelere dayanan gelişmiş ve yasal olarak zorunlu bir SD sürecini hem bölgesel hem de yerel ölçekte uyguladığı görülmektedir. 2003 yılında SÇD'nin üye ülkelerde zorunlu hale gelmesinin ardından iki süreç bütünleştirilmiştir. Bu kapsamda ülkede yayınlanan ayrıntılı kılavuzlarda bölgesel ve yerel ölçekte kapsamlı ve bütüncül bir etki değerlendirme yapılmaktadır. Planın hazırlık aşamasında taslağı yönlendiren bir süreçte, Hükümet

üçayaklı yaklaşıma göre önerilerde bulunmakla beraber, uygulamada sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda da değerlendirmeler yapılabildiği görülmektedir (The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005).

Tablo 1. ÇED, SÇD ve SD karşılaştırması

	ÇED	SÇD	SD
Konusu	Projelerin potansiyel çevresel etkileri	Planlar ve programların (bazen politikalar) potansiyel çevresel etkileri	Yasal standartlar, yönetmelikler ve stratejiler, politikalar, planlar, programlar ve projelerin potansiyel sürdürülebilir kalkınma etkileri
Kapsamı	Çevresel etkiler	Çevresel etkiler ve bazen de sosyo-ekonomik etkiler	Sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda çevresel ve sosyo-ekonomik etkiler
Ölçeği	Yerel ölçek	Bölgesel, ulusal, uluslararası ölçek	Yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ölçek (Örn. İklim değişikliği uzun dönem etkileri için kullanılabilir, yerel nüfusun eğitim projesi için uygulanabilir)
Uygulayıcı	İlgili bölgesel veya ulusal idare birimi	İlgili birden fazla bölgesel veya ulusal idare birimi	İlgili birden fazla yerel, bölgesel ya da ulusal idare birimi
Yöntem	Pek çok nicel etki tahmin yöntemleri	Politika belgeleri ve planların önceden tahmin edilemez yapısı düşünülerek nitel tahmin yöntemleri	Hem nicel hem nitel tahmin yöntemleri
Hükümetler tarafından kullanımı	Ulusal ve bölgesel düzeyde hükümetlerin çoğu tarafından kullanılmakta	Ulusal ve bölgesel düzeyde hükümetler tarafından artan bir düzeyde kullanılmakta	AB düzeyinde ortaya çıkmış ve kısıtlı AB ülkelerinde ağırlıklı deneysel olarak kullanılmakta

Kaynak: Pope ve Annandale, 2004; Dalal-Clayton ve Sadler 2004 ve Hřebík, Třebický ve Gremlica, 2007'den uyarlanarak oluşturulmuştur.

2002 yılında ortaya konulan ve Mekânsal Planlama Federal Bürosu tarafından geliştirilen İsviçre SD uygulaması üçayaklı yaklaşım ile ilke tabanlı yaklaşımı bütünleştirmiştir. Plan sürecinin başından itibaren; süreçte yer alıp süreci biçimlendirici SD yaklaşımı, plan seçeneklerini karşılaştırmaya olanak veren SD yaklaşımı ve çalışmanın sonunda durumu gösterir özetleyici SD yaklaşımı olmak üzere üç tip SD yaklaşımı gözetilmektedir.

AB'ye 2004 yılında üye olmuş, kendini yapılandırma ve uyum sürecinde olan Çek Cumhuriyeti'nin BM Kalkınma Programı'nın katkılarıyla son dönemde yaptığı güncel çalışmalarla geliştirmiş olduğu modeldeki sürdürülebilirlik yaklaşımı, üçayaklı yaklaşımdan uzaklaşmış, ilke tabanlıdır. SD, geliştirilen stratejik plan sürecine entegre olarak tasarlanmıştır (Hřebík ve diğerleri, 2007).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR MODEL DENEMESİ

Dönemsel olarak Türkiye'de sürdürülebilirliğin planlamadaki etkilerinin de izlenebileceği şekilde biri çevresel odaklı planlama yaklaşımının uygulandığı "Bursa 2020 yılı 1/100 000 ölçekli ÇDP – 1998" ve diğeri stratejik planlama yaklaşımının uygulandığı "Bilecik 2030 yılı ÇDP – 2008" planları örnek olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada tamamlanmış bir planı değerlendirmek amacıyla geliştirilen SD yönteminin aşamaları Şekil 2'de gösterilmektedir. Çalışmada oluşturulan model 3 temel aşamadan oluşmaktadır. Daire ile gösterilenler değerlendirmenin başlangıcı ve bitişidir. Ara süreçte ön hazırlık aşaması, ayrıntılı olarak etki değerlendirmenin gerçekleştirildiği aşamalar ve sonuçlandırma aşamaları yer almaktadır.

Tablo 2. Ülke örnekleri değerlendirme tablosu

	İngiltere	İsviçre	Çek Cumhuriyeti
Nüfusu	51.446.000	7.623.438	10.211.904
Yüzölçümü	130,395 KM ²	41.277KM ²	78.867 km ²
İdari yapı	Üniter	Federal	Üniter (geçiş)
Kentleşme oranı	% 90	% 73	% 73
AB üyesi	Üye	Değil	Üye (2004)
Sürdürülebilirlik yaklaşımı	Hükümet üç ayaklı yaklaşıma göre önerilerde bulunmakta uygulama sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda değerlendirmeler yapılabilmektedir.	Üç ayaklı yaklaşım yanı sıra sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yapılmaktadır.	Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda yapılmaktadır.
Geliştiren kurum/ kuruluş	Hükümet tarafından Planlama ve Kamulaştırma Yasası ile birlikte mekânsal planlamada zorunludur.	Hükümet tarafından Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi-2002 ile ortaya konulmuş, Mekânsal Planlama Federal Bürosu tarafından süreç geliştirilmiştir	Hükümet, STK, Birleşmiş Milletler ve Bölgesel İdarelerle işbirliği içinde hazırlanan bir proje sonucunda geliştirilmiştir.
SD yasal zorunluluğu	Zorunlu	Zorunlu	Değil
Diğer etki değerlendirme uygulamalarıyla ilişkisi	Şemsiye bir etki değerlendirme konumunda ve SÇD ile bütünlüklü	SÇD de dahil diğer etki değerlendirmelerle uyumu konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır	Gerekli görüldüğü hallerde diğer etki değerlendirmeleri içermesi gerektiği vurgulanmıştır
Plan süreci ile ilişkisi	Planlamadan ayrı bir süreç gibi değil planın hazırlık aşamasında taslağı yönlendiren bir süreç,	3 tip olabilir Biçimlendirici yaklaşım; Karşılaştırmacı yaklaşım; Özetleyici yaklaşım;	Stratejik bölge planlama sürecine entegre
Katılımcılık	Evet	Evet	Evet
Metodoloji	Hem niceliksel hem de niteliksel ölçümlere olanak veren basit puanlama yanı sıra plan hedefleriyle sürdürülebilirlik hedeflerini karşılaştıran matrisler içeren bir sistem.	Süreçteki niceliksel analizler yanı sıra niteliksel değerlendirmelere de olanak veren ve her girişimin doğasına özel kapsamlı olmalıdır. Değerlendirme süreci ve minimum ölçütleri belirlenmiş olmakla beraber metod ve ölçütlerde esneklik vardır. Çalıştaylar, anketler, niceliksel analizler, tahminler, mevcut verilere dayanan istatistikler vs. olabilir.	Süreç, değerlendirmede kullanılacak sürdürülebilirlik ilkeleri, ölçütleri belirlidir. 2 aşamalı (tick-mark matrisi) oluşturularak değerlendirme yapılır.

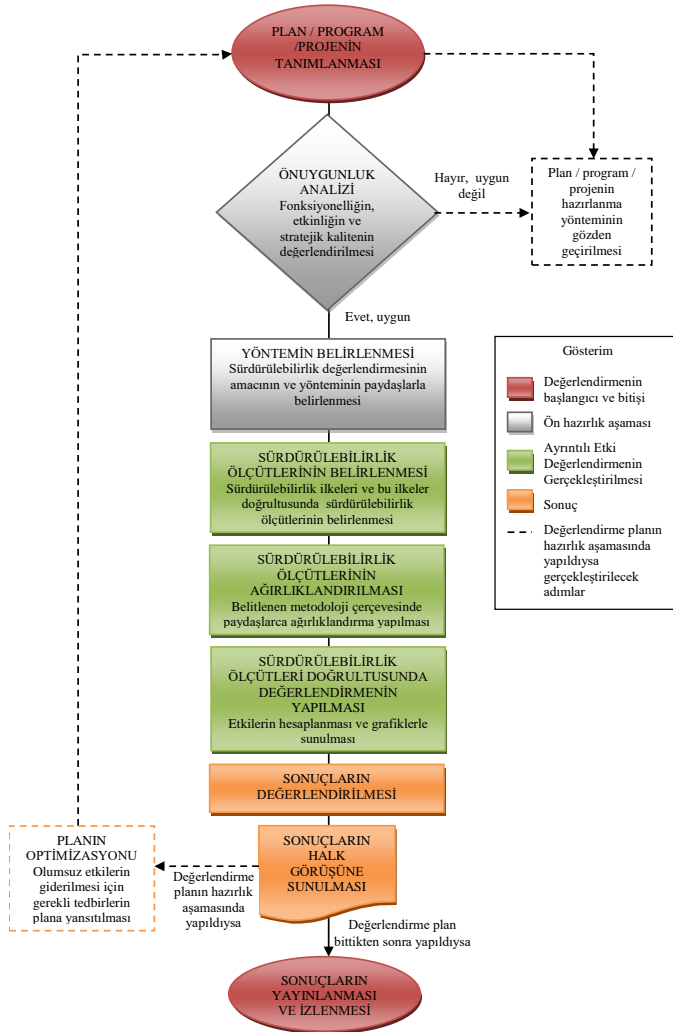
Üç ülkede de SD sürecinin plan süreci ile bütünlüklü olması gerektiği ve diğer etki değerlendirme yöntemleri ile uyum sağlaması vurgulanmış, ayrıca incelenen örneklerde sürecin katılımcı olduğu ve hem niteliksel hem de niceliksel değerlendirmeler içerdiği gözlenmiştir.

A –Plan / program / projenin tanımlanması

SD'ye başlarken plan/program/projenin tanımlanması, hazırlık aşamasındaysa hedefleri, stratejileri hakkında genel bir bilgi verilmesi, tamamlanmışsa biraz daha net olarak plana dair verilerin ortaya konulması gereklidir.

Şekil 2. Çalışmada kullanılan SD sürecinin aşamaları

B - Ön hazırlık aşaması

B1 - Ön uygunluk analizi

Fonksiyonelliğin, etkinliğin ve stratejik kalitenin değerlendirilmesi aşamasıdır. Bir girişimin SD'ye tabi tutulup tutulamayacağını ortaya konulmasını amaçlar. Buna göre aşağıdaki sorulara verilecek basit evet/hayır cevapları ile ön uygunluk analizi gerçekleştirilmektedir (Hřebík ve diğerleri, 2007);

- Plan/program/proje ulusal ve bölgesel plan/stratejilerle uyumlu mudur?
- Vizyonu, hedefleri, stratejileri tanımlanmış mıdır?
- GZFT analizleri var mı?
- Paydaş ve halk katılımı var mıdır?
- Güvenilir verilere ve analizlere dayanmakta mıdır?
- Plan alternatifli olarak üretilmiş midir?
- Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?
- Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?
- Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?

Bu 9 soruya da "Evet" cevabı verilebiliyorsa SD yapılabilir. Ancak SD, tamamlanmış bir plan için gerçekleştiriliyorsa bunlardan bazılarında "Hayır" cevabı verilmesi kabul edilebilir.

B2 - Yöntemin belirlenmesi

Yöntemin belirlenmesi aşamasında değerlendirme sürecine katılacak paydaşlar belirlenmeli, plan/proje/program hazırlık aşamasındaysa paydaş toplantıları yapılmalı, mümkünse planın paydaş toplantılarına paralel olarak hazırlanması sağlanmalıdır.

Daha sonra değerlendirmeyi yapacak ekibin yöneme karar vermesi gerekmektedir. Mevcut yazında genellikle kullanılan yöntemler; Kontrol Listesi ve Skorlama Yöntemi, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), Optimizasyon ve Ekonomik Modeller olarak sıralanabilir.

C – Ayrıntılı etki değerlendirmenin gerçekleştirilmesi

Bu aşamada, öncelikle sürdürülebilirlik ölçütleri belirlenecek, sonra bu ölçütler AHS yöntemi ile ağırlıklandırılacaktır. Daha sonra da her plan ayrı ayrı değerlendirilecektir.

C1 - Sürdürülebilirlik ölçütlerinin belirlenmesi

Bu çalışma kapsamında BM ile beraber geliştirdiği projesinde üçayaklı yaklaşımdan ziyade ilke tabanlı anlayışı benimseyen Çek Cumhuriyeti'nin sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri temel alınmıştır.

Tablo 3'de görülen bu çalışma kapsamında belirlenen ilke ve ölçütler herhangi bir SD çalışması içinde kullanılacak minimum ilke ve ölçütler olup, sürece katılacak paydaşlarca geliştirilip, ilave yapılmaya açıktır.

C2 - Sürdürülebilirlik ölçütlerinin ağırlıklandırılması

Çalışmada ön hazırlık aşamasında belirlenen sürdürülebilirlik ilkeleri ve onun altında yer alan ölçütlerin görece öneminin belirlenmesi, yani ağırlıklandırılması aşamasında, sürecin mümkün olduğunca nesnel bir yaklaşımla ele alınabilmesi için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden biri olan AHS yöntemi kullanılacaktır.

AHS yöntemi; hem nitel, hem de nicel bilgileri karar verme sürecine dahil edebilmesi, sayısal ve grafiksel çıktılarıyla karar vericinin işini kolaylaştırması, kamusal karar alma süreçlerinde önceliklerin karşılaştırmalı verilmesi ile farklı paydaşların görüşünün sürece dahil edilmesine olanak veren yapısı ile avantajlı bir çok ölçütlü değerlendirme sistemi olarak kullanılmaktadır.

AHS'nin uygulanmasında değerlendiricinin aşağıdaki aşamaları izlemesi gerekir (Saaty, 1990, 259-268);

- Seçim ölçütlerin hiyerarşik bir yapıda gösterilmesi,
- Ölçütler arasında ikili karşılaştırmalar yapılması,
- Öznel yargıların tutarlılığının kontrol edilmesi,
- İkili karşılaştırmalar sonucunda ölçütlerin önceliklerinin ve (varsa) alternatiflerin her ölçüte göre tercih derecelerinin belirlenmesi,
- Ölçüt öncelikleri ve tercih derecelerinin sentezi sonucunda alternatiflerle ilgili sıralamanın belirlenmesidir.

Tablo 3. Çalışmada kullanılan sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri

Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk	
A1	<i>Uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve uzun vadeli vizyon</i> Stratejik planlama sürecinin de temelinde yatan uzun vadeli vizyon kısa ve orta vadeli öncelikleri de içerecek şekilde, sürdürülebilir gelişme için kurgulanmış olmalıdır.
A2	<i>Kuşaklar-arası ve bölgeler arası dayanışma</i> Planın farklı sosyal ve yönetsel gruplar arasında dayanışmayı destekleyen kararlar üreterek hayata geçirmesi beklenmektedir.
A3	<i>Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması</i> Sadece günümüz koşullarını ya da etkilerini değil, gelecek kuşaklara yönelik etkilerin de önceden düşünülmesi ve çevresel kalitenin uzun vadede korunması önemlidir.
A4	<i>İhtiyatlılık ilkesinin uygulanması</i> Uzun vadeli etkiler önceden tahmin edilip, değerlendirilerek plan kararları verilmesi gerekmektedir.
Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu	
B1	<i>Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması</i> Plan kapsamındaki ekonomik ve sosyal politikaların çevresel kaynaklardan ödün vermeden, mümkünse karşılıklı fedakârlıklara fırsat verilmeyen oluşturulması gereklidir.
B2	<i>Aktif sosyal bir politikanın/katılımcılığın teşviki</i> Toplumun her kesiminin plana her aşamada katılımı önem taşımaktadır. Bunun sağlanması için süreçlerin şeffaf, anlaşılabilir, yeterince anlatılan ve bilgilendiren süreçler olması önem taşımaktadır.
B3	<i>Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki</i> Sağlıklı bir çevrenin korunması için kirliliğin azaltılması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması gibi konular bu ölçüt kapsamında değerlendirilmektedir.
B4	<i>Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki</i> Plan sınırı ötesinde, örneğin havza bazında su kaynaklarının korunması gibi konularda sınır ötesi işbirliği yapılması önem taşımaktadır.
Katılım ve fikirbirliği	
C1	<i>Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı</i> Sürdürülebilirliğin sağlanması için kamu, yerel yönetimler, STK'lar, özel sektör temsilcileri gibi tüm kesimlerden paydaşların planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine katılı gereklidir.
C2	<i>Karar verme süreçlerinde halkın katılımı</i> Plan kapsamında sadece paydaşların değil halkın da katılımının sağlanması için mekanizmalar geliştirilmelidir.
C3	<i>Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması</i> Planlamadan uygulamaya kadar benimsenen politikaların sapmaması ya da göz ardı edilmemesi önemli bir konudur.
C4	<i>Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması</i> Halkın sürdürülebilir kalkınma hakkındaki farkındalığının artırılması ve paydaşların süreçlere katılımının teşviki için alınan tedbirler bu ölçüt içerisinde değerlendirilmektedir.
Çevresel kaynakların korunması	
D1	<i>Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi</i> Planın artırma tesisleri, atık yönetimi gibi halk sağlığı ile doğrudan bağlantılı konularda politikalar geliştirmiş olması beklenmektedir.
D2	<i>Yenilenebilir kaynakların teşviki</i> Plan kapsamında yenilenebilir kaynakların teşviki için gerekli mekanizmalar geliştirilmesi gereklidir.
D3	<i>Halk sağlığının geliştirilmesi</i> Halkın sağlığını ilgilendiren her türlü konuda sakınımlı sağlayacak tedbirler alınmasıdır. Doğal afetlerden, atık tesislerine kadar her türlü tehlike bu ölçüt kapsamında değerlendirilmelidir.
D4	<i>Kirleten öder ilkesinin uygulanması</i> Kirleten öder ilkesine yönelik araçlar geliştirilmesi gereklidir.
Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması	
E1	<i>Yerindenlik ilkesinin uygulanması</i> Planın uygulanmasında ve izlenmesinde yerindenlik ilkesi gözetilmeli, yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde çok yönlü ilişkiler kurulmalıdır.
E2	<i>Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi</i> Sürdürülebilir bir planın uygulanabilmesi için, hedeflerine ulaşmasını sağlayacak bir bütçenin tanımlanmış olması gereklidir.
E3	<i>Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama</i> Sürdürülebilir bir planın uygulanabilmesini sağlayacak kapasitenin geliştirilmesi için gerçekçi mekanizmalar oluşturulması gereklidir.
E4	<i>Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi</i> Anahtar ekonomik, sosyal ve çevresel hedefler için izlenebilecekleri göstergeler tanımlanmış olmalıdır. Sistem planın stratejilerinin tanımlanan hedeflere ulaşip, ulaşmadığını izlemeli, sürdürülebilirlik adına değerlendirmesini yapmalı ve geri besleme için etkin bir mekanizmaya sahip olmalıdır.

Kaynak: Hřebík ve diğerleri, 2007 ve Kirkpatrick ve diğerleri, 2001'den derlenerek oluşturulmuştur.

Hiyerarşik olarak sıralanan öznel ölçütler arasında ikili karşılaştırmalar yapılırken “Ci ölçütü Cj ölçütüne göre ne kadar önemlidir?” sorusunun cevabının aranması yöntemin temelini oluşturmaktadır. Bu karşılaştırmada Tablo 4'deki değerler kullanılmaktadır (Saaty, 1980).

Tablo 4. AHS değerlendirme ölçeği

Sayısal Değer	Tanım
1	Öğeler eşit önemde veya aralarında kayıtsız kalınıyor
3	Öğe 2.'ye göre biraz daha önemli veya biraz daha tercih ediliyor
5	Öğe 2.'ye göre fazla önemli veya tercih ediliyor
7	Öğe 2.'ye göre çok fazla önemli veya çok fazla tercih ediliyor
9	Öğe 2.'ye göre aşırı derecede önemli veya aşırı derecede tercih ediliyor
2,4,6,8	Ara değerler

Kaynak: Saaty, 1990

Yapılan değerlendirmede Ci ölçütü Cj ölçütüne göre daha önemli ise indeks değeri iki taraflı olarak atanır. Bunlardan elde edilen bilgilere göre AHS'de yargılar Şekil 3'deki gibi bir matrise dönüştürülür.

Şekil 3. Ölçütlerin karşılaştırma matrisi

n	1	2	3	...	m
1	1				
2		1			
3			1		
...				1	
m					1

Kaynak: Söylemez, 2007

Her bir sütun değerinin ayrı ayrı ilgili sütun toplamına bölünmesi ile matrisin normalleştirilmesinden sonra her bir sıra değerinin ortalaması alınır. Elde edilen bu değerler, her bir ölçüt için yüzde önem ağırlıklarıdır. Özel yargıların tutarlılığının kontrol edilmesi aşamasında karar vericinin ölçütler arasında kıyaslama yaparken tutarlı davranıp davranmadığını ölçmek için Tutarlılık Oranı'nın hesaplanması gerekir (Söylemez, 2007).

AHS'nin son adımı ölçütlerin önem ağırlıkları ile alternatiflerin önem ağırlıklarının çarpımı ve her bir alternatif için öncelik değerinin bulunmasıdır. Bu değerlerin toplamı 1'e eşittir. En yüksek değeri alan alternatif, karar problemi için en iyi alternatiftir (Saaty, 1980).

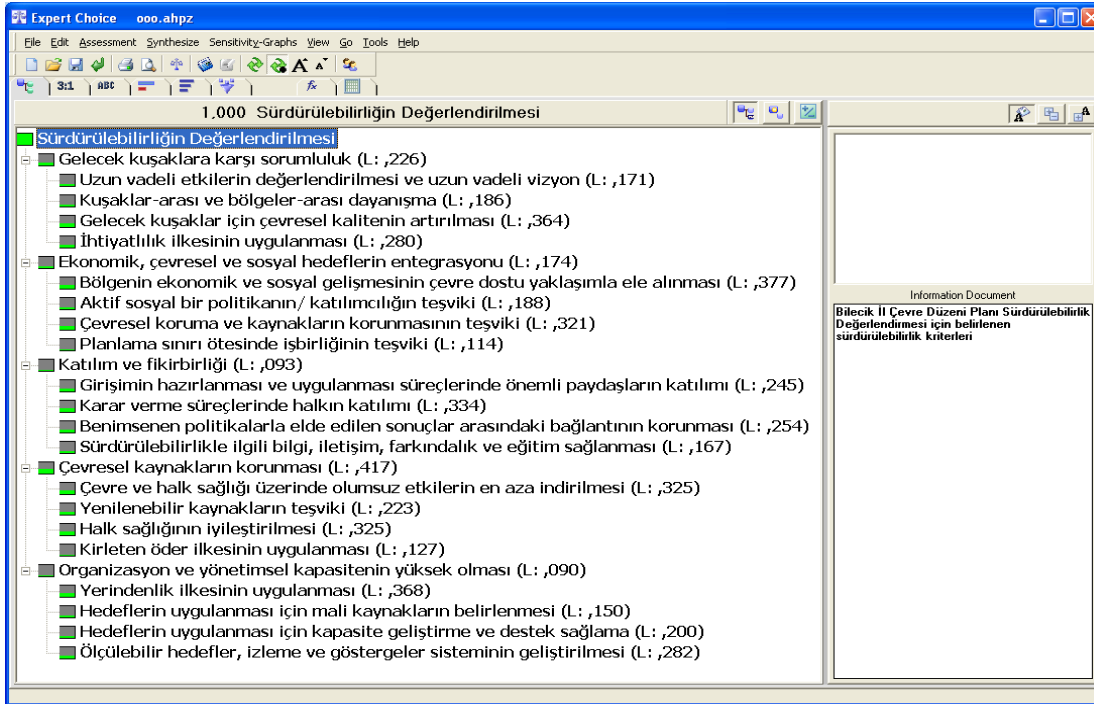
4.1. AHS ile sürdürülebilirlik ölçütlerinin ağırlıklandırılması

Çalışmada AHS yöntemine dayalı Expert Choice programı kullanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. SD'de ilk olarak beş ilkenin ana amaç olan sürdürülebilirliğin değerlendirilmesini sağlamadaki görece önemleri belirlenmektedir. Bunun için yapılması gereken, ölçütleri ikili olarak karşılaştırıp "Karşılaştırılan iki ölçütten hangisi sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi için daha önemlidir?" sorusunun sorulmasıdır. Tüm ilkeler ikili kombinasyonlar halinde karar verici tarafından değerlendirildikten sonra birinci düzey için ikili karşılaştırmalar matrisi elde edilmektedir. Örneğin amaca göre "Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk" ölçütü "Katılım ve fikir birliği" ölçütüne göre 3 kat daha önemlidir.

İlkelerin görece önemlerini yani ağırlıklarını nihai olarak saptamak için ikili karşılaştırmalar matrisinin en büyük özvektörü bulunup normalize edilmiştir. Buna göre sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi amacıyla en fazla etkileyen ölçüt % 41,7 ile "Çevresel kaynakların korunması", en az etkileyen ise %0,9 ile "Organizasyon ve yönetimsel kapasitenin yüksek olması" ölçütüdür. Daha sonra her ilkenin alt ölçütleri arasında ayrı ayrı aynı ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu düzeyde ölçütlerin ilkeleri gerçekleştirme açısından ikili karşılaştırmaları söz konusudur.

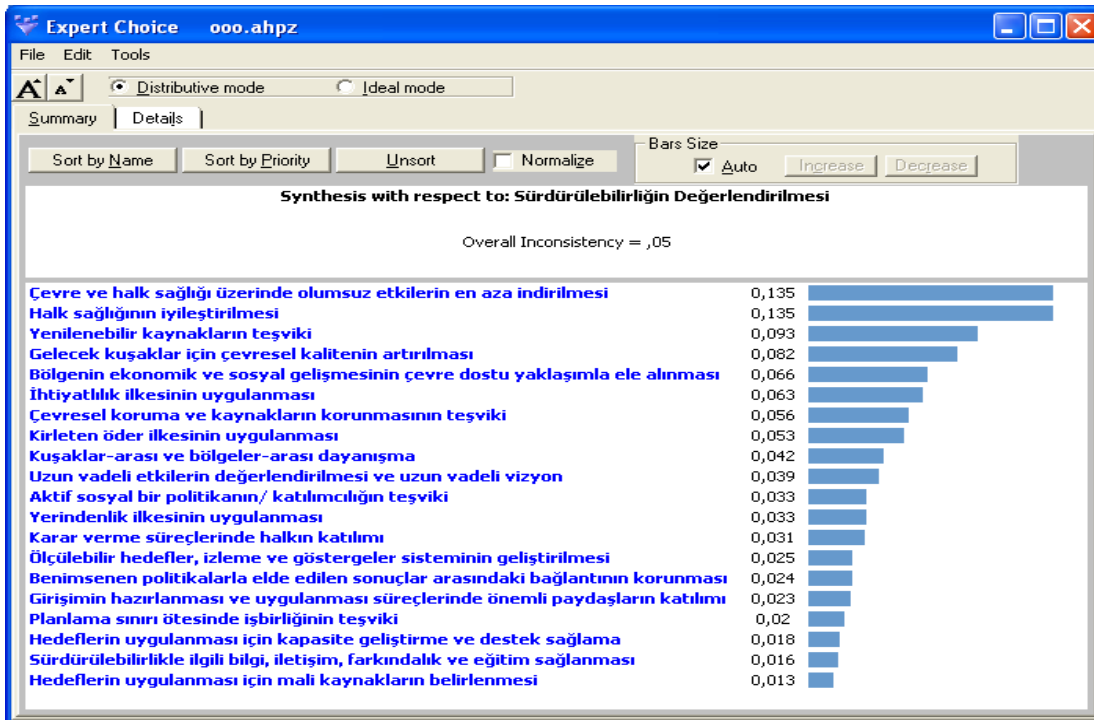
ExpertChoice programı tarafından üretilen tüm ölçütlerin bileşik görelî önem görüntüsü Tablo 5’de verilmektedir. Örneğin tabloda “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesinde en fazla etkileyen %36,4 ile “Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması” ölçütüdür.

Tablo 5. ExpertChoice programı tarafından verilen bileşik görelî önem görüntüsü

İlkelere verilen ağırlıklarla alt ölçütlere verilen ağırlıkların sentezi sonucunda ortaya çıkan görelî önem görüntüsüne göre en yüksek ağırlıklı ölçüt “Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi” ve “Halk sağlığının iyileştirilmesi”dir (Tablo 6).

Tablo 6. ExpertChoice programı tarafından verilen ağırlıklandırılmış görelî önem görüntüsü

C3 - Sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda değerlendirme

Bu aşamada örnek planlar, plan açıklama raporları ve mekânsal şemaları çerçevesinde ağırlıklı ölçütlere göre değerlendirilmektedir.

Örnek planların kendi dinamikleri içinde değerlendirilip ve sonuçların ortaya konulabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle her bir planın ölçütler doğrultusunda değerlendirilmesi için basit ağırlıklandırmaya dayanan ve bir girdi ve bir çıktı sayfasından oluşan bir excel çalışma kitabı geliştirilmiştir.

Excel çalışma kitabının ilk sayfası ölçütlere göre plana belli bir derecelendirme içinde değerler verildiği girdi sayfasıdır. Kullanılan etki değeri çizelgesi ve sözel açıklamaları Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Etki değeri çizelgesi

-3	Yüksek olumsuz etki
-2	Olumsuz etki
-1	Düşük olumsuz etki
0	Etki yok
1	Düşük olumlu etki
2	Olumlu etki
3	Yüksek olumlu etki

Bu aşamada kullanılan yöntemden bağımsız olarak ölçütlerin öznel olmasından kaynaklanan bir kısıt bulunmaktadır. Değerlendirme tamamen öznel olup, uygulamada farklı paydaşların ayrı ayrı değerlendirmesi ile bu öznellik aşılabilecektir.

D- Sonuçlar*D1 - Sonuçların değerlendirilmesi*

Bu aşamada planın SD'den çıkan sonuçları değerlendirilmeli, alternatifler arası bir değerlendirme yapıldıysa en uygun plan alternatifi, nedenleriyle ortaya konulmalı, ortak sonuçların yanı sıra paydaşların farklı görüşleri de bu aşamada aktarılmalıdır. Plan/proje/programın zayıf olduğu yönlerin yanı sıra güçlü olduğu yönler de nedenleriyle açıklanmalı ve sürdürülebilirlik puanının artırılması için yapılması gereken değişiklikler de değerlendirmeyi yapan ekip tarafından açıklanmalıdır.

D2 - Planın optimizasyonu

Değerlendirme, hazırlık aşamasındaki bir plana uygulanıyorsa, olumsuz etkilerin giderilmesi için bir önceki bölümde ortaya konulan gerekli tedbirlerin plana yansıtılması gereklidir. Bu aşamada değerlendirme ekibi planı hazırlayan ekiple beraber çalışmalıdır.

D3 - Sonuçların yayınlanması ve izlenmesi

SD ile sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri vasıtasıyla değerlendirilen plan, tamamlandıktan sonraki süreçte mutlaka devamlı ve periyodik olarak sürdürülebilirlik göstergeleri ile izlenmelidir ve raporlanmalıdır.

İzleme sisteminde ortaya çıkabilecek olumsuzlukların tespit edilmesi ve herkes tarafından rahatça anlaşılabilmesi için göstergeler oldukça önemlidir. Ayrıca göstergelerle izlemeden çıkan sonuçlar planın revizyonlarında da kolaylaştırıcı etki yaratacaktır.

5. TÜRKİYE'DEN BURSA VE BİLECİK ÖRNEK PLANLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ

5.1. Bursa 2020 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (1998)

1998 yılında çevresel odaklı planlama yaklaşımının yaygın olduğu bir dönemde hazırlanmış bulunan Bursa 2020 Strateji Planı, Bursa il sınırlarını kapsamaktadır. Plan, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Bursa Valiliği ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanmıştır. Plan gerek katılımcı yaklaşımı, gerek uzun vadeli vizyonu gerekse ayrıntılı hedef ve stratejileriyle Türkiye'deki ilk stratejik planlama yaklaşımıyla hazırlanmış plan olarak görülebilir (Resim 1). Hazırlık sürecinde politika, plan, program, proje, para biçiminde tanımlanan 5P ilkesinin benimsendiğinin belirtildiği planın önemli bir ilkesi sektörler arası ve sektörel eşgüdümün sağlanmasıdır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997).

Planın amacı (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997, s.159);

“2020 yılında sürdürülebilir, yaşanabilir bir çevre yaratılması, Bursa'nın tarihsel kimliğinin korunması doğrultusunda ve Türkiye'nin kalkınma politikası içinde Bursa ilinin sektörel gelişme hedeflerini, planlama ilkelerini belirleyerek bu ilkeler doğrultusunda sağlıklı gelişmesini ve büyümesini temin etmektir.”

Planlama yaklaşımı (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997, s. 159);

“Üst ölçekli planlar sorunları çözmek, gelişme süreçlerine müdahale etmek amacı taşıyan daha çok politika ve strateji bazında taktik kararları özetleyen dokümanlardır. Üst ölçekli planların hazırlanabilmesi için bir üst düzey politika çerçevesinin oluşturulması gereklidir. Bu yaklaşımla planlama çalışmasında fiziki planlamanın üstünde sektörel verilere göre sorunları, planlama ilkelerini, planlama ana kararlarını ve gelişme önerilerini, sorunlara müdahale stratejilerini belirlemek, bu belirlemeleri yaparken ilgili tüm kurumların görüşlerini alıp, planlama aşamasının her safhasında tartışmak, sorunları doğru tanımlamak ve gerçekçi müdahale biçimlerini oluşturmaktır”

Bu amaç ve yaklaşım doğrultusunda korumaya ve gelişmeye ilişkin ilkeler belirlenmiş, planda amaç ve genel ilkeleri gerçekleştirecek stratejik kararların ortaya konulması için planlama bölgeleri oluşturulmuş ve her planlama bölgesi için ayrı ayrı planlama kararları geliştirilmiştir. Plan raporunda, planın uygulanması ve izlenmesine dair strateji-planlama kararlarının uygulanmasına yönelik; yasa önerileri, kuruluşların görev ve sorumluluklarının tanımlandığı bir kısım bulunmaktadır. Ağırlıklı doğal kaynakların korunması ile ilgili olmak üzere kurumların yapacakları mevzuat ve planlama çalışmaları daha sonra geliştirme alanları ile ilgili olarak kuruluşların görev ve sorumlulukları belirlenmiştir.

5.2. Bursa 2020 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi

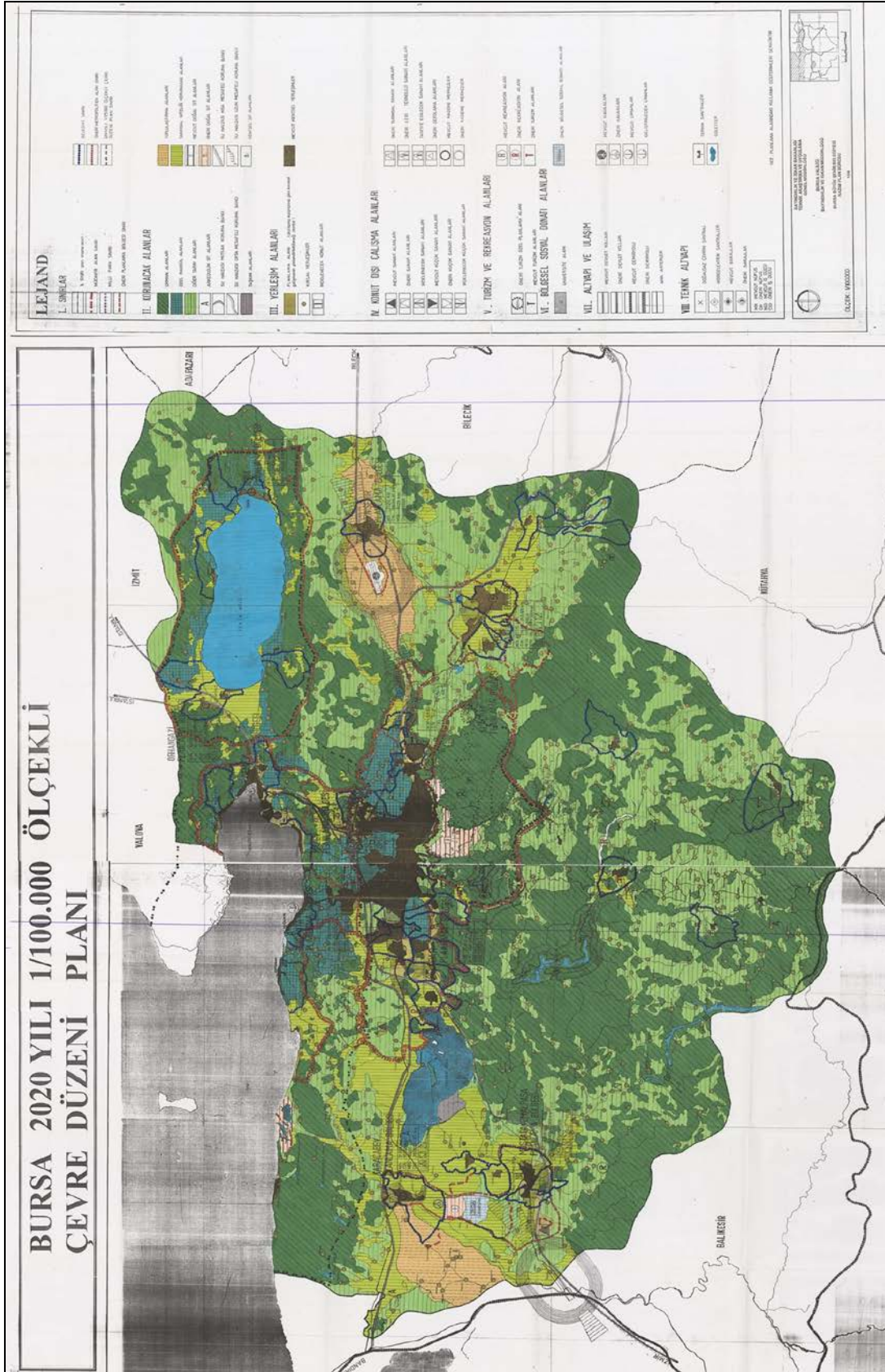
Ön uygunluk analizi

Planın hazırlandığı dönemde henüz Türkiye'de uygulanmamış olan stratejik bir yaklaşım kullanılmıştır. Planın hazırlık sürecinde halk temsilcileri görülmemekle beraber paydaşların katılımı sağlanmış, bölgede diğer plan ve projelerle uyum gözetilmiş, hedefler, stratejiler ve ilkeler ortaya konulmuştur. Ayrıca planın uygulanmasında kurumlara düşen roller tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda planın ön uygunluk analizi yapıldığında plan 4 soruya hayır cevabı vermiş olsa da üretildiği dönemin koşulları içinde SD'ye tabi tutulabilecek bir plan olarak görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizi

Plan/program/proje ulusal ve bölgesel plan/ stratejilerle uyumlu mudur?	Evet
GZFT analizleri var mı?	Hayır
Güvenilir verilere ve analizlere dayanmakta mıdır?	Evet
Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?	Evet
Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?	Hayır
Vizyonu, hedefleri, stratejileri tanımlanmış mıdır?	Evet
Paydaş ve halk katılımı var mıdır?	Evet
Plan alternatifli olarak üretilmiş midir?	Hayır
Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?	Hayır

Resim 1. Bursa 2020 yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Strateji Planı

Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın değerlendirilmesi

Bu kısımda, daha önceki bölümlerde belirlenmiş ve ağırlıklandırılmış olan sürdürülebilirlik ölçütleri kullanılarak Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın değerlendirilmesi yapılacaktır. Girdi sayfasından girilen veriler ve özet açıklamalar çıktı sayfasına aktarılmakta ve Tablo 9'da grafiksel olarak gösterilmektedir.

Tablo 9. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP'nin değerlendirilmesi çıktıları

Sürdürülebilirlik İlkeleri ve Ölçütleri		Etki değeri							Ağırlık	
No.	Açıklama	-3	-2	-1	0	1	2	3		bilmiyor
Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk 23%										
A1	Uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve uzun vadeli vizyon									4%
A2	Kuşaklar-arası ve bölgeler arası dayanışma									4%
A3	Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması									8%
A4	İhtiyatlılık ilkesinin uygulanması									6%
Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu 17%										
B1	Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması									7%
B2	Aktif sosyal bir politikanın/katılımcılığın teşviki									3%
B3	Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki									6%
B4	Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki									2%
Katılım ve fikirbirliği 9%										
C1	Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı									2%
C2	Karar verme süreçlerinde halkın katılımı									3%
C3	Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması									2%
C4	Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması									2%
Çevresel kaynakların korunması 42%										
D1	Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi									14%
D2	Yenilenebilir kaynakların teşviki									9%
D3	Halk sağlığının geliştirilmesi									14%
D4	Kirleten öder ilkesinin uygulanması									5%
Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması 9%										
E1	Yerindenlik ilkesinin uygulanması									3%
E2	Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi									1%
E3	Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama									2%
E4	Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi									3%
TOPLAM DEĞER		1,26								

% 23 ağırlığa sahip “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesi için plan 2,63 puan almıştır. Plan ilkenin alt ölçütlerinde genel olarak yüksek puanlar almıştır. Ancak bölgeler arası dayanışma adına merkez kademelenmeleri ve ilişkilerini tanımlamaktan öteye gidememiş, ayrıca kuşaklar arası dayanışmaya dair herhangi bir karar geliştirememiş olduğu için tam puan alamamıştır.

%17’lik bir ağırlığı bulunan “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ilkesi için toplam 2,15 puan almıştır. Özellikle ekonomik gelişmede ve sanayinin gelişiminde çevre dostu bir yaklaşımı olduğu görülen plan, uygulama ve izlemede kararların yerine getirilebilmesi için teşvik mekanizması geliştirememiştir. Bu ilke ışığında planın puanını düşüren bir diğer ölçüt de planın planlama sınırının ötesinde herhangi bir işbirliği öngörmemesidir. Özellikle de su havzalarının korunması bağlamında böyle bir sınır ötesi işbirliğine olan ihtiyaç açıktır.

%9 ağırlığı olan “Katılım ve fikir birliği” ilkesinde plan -0,10 puan almıştır. Planın hazırlık sürecinde paydaşların katkısı alınmış, uygulamada ise yine paydaşlara görevler verilmiş olması oldukça önemli ve olumludur. Ancak sadece kamu kurum kuruluşları, Belediyeler ve odalarca plana katkı sağlanmış olup rapordaki listede halk temsilcileri görülememektedir. Ayrıca plan hazırlık ve uygulama aşamalarında katılımın önünü açacak herhangi bir iletişim, farkındalık ve eğitim çalışması da yer almamaktadır.

%42 ile en yüksek toplam ağırlığı olan “Çevresel kaynakların korunması” ilkesine ölçütüne göre plan tüm çevre odaklı planlama döneminde üretilmiş olmasına rağmen, beklenenin altında 1,30 puan almıştır. Bunun nedeni kirleten öder gibi uygulama araçlarının yetersizliği, halk sağlığının geliştirilmesine yönelik kararların azlığı, yenilenebilir kaynaklara dair hiç bir ilkenin benimsenmemiş olmasıdır. Kaldı ki planda sürdürülebilirlik açısından ülkemizde önemli bir müdahale alanı olması gereken deprenselliğe dair hiçbir tedbir ya da analiz de yer almamaktadır.

%9 ağırlıkla “Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinde de planın -2,70 gibi çok düşük bir etki değeri aldığı görülmektedir. Bunun en temel nedeni planın herhangi bir izleme ve gösterge sistemi bulunmamasıdır. Uygulamada mali kaynaklar belirlenmemiş sadece genel olarak sorumlu kurumlar belirtilmiştir. Ayrıca planın uygulanma sürecinde kapasite geliştirmeye yönelik herhangi bir destek programı görülmemektedir ve plan kapsamında yerindenlik ilkesini destekleyen herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Sonuçların değerlendirilmesi

Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP çevre odaklı planlama yaklaşımı içinde stratejik bir bakış açısıyla hazırlanmış ilk plan niteliğindedir. Plan gelecek kuşaklara karşı sorumluluğu çevresel ve tarımsal kaynakların özellikle korunmasına vurgu yaparak göstermektedir. Planda ekonomik gelişme sağlanırken çevresel kaynaklar da gözetilmekte ve bu ikisi arasında denge kurulmaya çalışılmaktadır. Planda çevresel kaynakların korunması için bu kadar çaba sarf edilirken aldığı puanın düşük olmasının en temel nedeni buna yönelik uygulama mekanizmalarını geliştirememiş olması gibi görülmektedir.

Plan genel olarak sosyal hedefler konusunda zayıf kalmaktadır. Katılım ve fikir birliğinin ilk örneklerinden olan planda halk temsilcileri yer almamaktadır. Bununla beraber planın en zayıf yanı organizasyonel kapasitenin düşük olması olarak çıkmaktadır. Bunun sebepleri ise planın izleme sisteminin olmayışı dolayısıyla sürdürülebilirliği sağlayamaması, hedeflere ulaşmada herhangi bir kapasite geliştirme çalışması öngörmemesi ve planın uygulamasını kurumların inisiyatifine bırakması olarak sıralanabilir.

5.3. Bilecik 2030 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (2008)

İl çevre düzeni planlaması konusunda etkili ve uygulanabilir planlama süreci ile ilgili sorunlar yaşayan valilik ve belediyelere rehberlik yapılması amacıyla, 2006 yılı içinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca yürütülen “Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesi” kapsamında ele alınan yeni süreç, programlama, başarı ölçüm sistemi ve yönetimi, izleme değerlendirme sistemi, katılımın kurumsallaşması ve plan düzeyleri arasında karar ve bilgi akımı açısından olumlu gelişmeler içermekte ve “yeni planlama sürecinin” yaygın olarak kullanılan “stratejik planlama” anlayışı ile ele alınması gereği, temel prensip olarak kabul edilmektedir. Çalışmada geliştirilen 5 aşamalı bir planlama sistemi yaklaşımı bulunmaktadır (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2008);

- Planlama öncesi hazırlıklar - planlamanın planlaması aşaması
- Etüt ve analiz aşaması - mevcut durum ve kapasitelerin belirlenmesi
- Sentez aşaması
- Stratejik amaç, karar ve programların oluşturulması ve mekânsal plan elde edilmesi aşaması
- Uygulama aşaması - planlamanın yönetimi

Bu projenin sonuçları dikkate alınarak hazırlanan pilot uygulama projesinin çalışma alanı olarak Bilecik İli seçilmiş, il kapsamında çok sayıda yerinde inceleme ve stratejik karar toplantıları düzenlenmiş ve ayrıntılı ve kapsamlı analitik etüt ve sentez raporu hazırlanmıştır (Bilecik İl Özel İdaresi, 2008a). Plan uygulama ilke ve araçlarının tanımlanmasında ortaya konulan sistem yaklaşımı sürecinde, karar hazırlıkları, kararların alınarak planlamaya aktarılması ve üretilen planların uygulamaya geçirilmesinden oluşan ve birbirinden kopmaksızın devam etmesi gereken süreç tasarımı kapsamında üç temel aşama tanımlanmıştır.

Planın ideal ve faaliyet hedefleri

Planın eylem programında 5 başlık altında planın ideal hedefleri ve bu ideal hedeflerin altında faaliyet hedefleri onun altında da ayrıntılarıyla öneri projeler belirlenmiştir. İdeal Faaliyet hedefleri; kentsel alt yapının kurulması (sürdürülebilir kent yönetim araçları), sosyal sermayenin güçlendirilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, ekonomik temel yaratılması, mekânda verimlilik artışının sağlanmasıdır.

Yukarıda açıklanan süreç kapsamında Bilecik Valiliği ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca birlikte elde edilen 1/100.000 ölçekli Bilecik İl ÇDP (Resim 2), 10 adet Tematik Pafta, Plan Açıklama Raporu, Plan Eylem Programı ve Plan Notlarından oluşmaktadır (Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c).

5.4. Bilecik 2030 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi

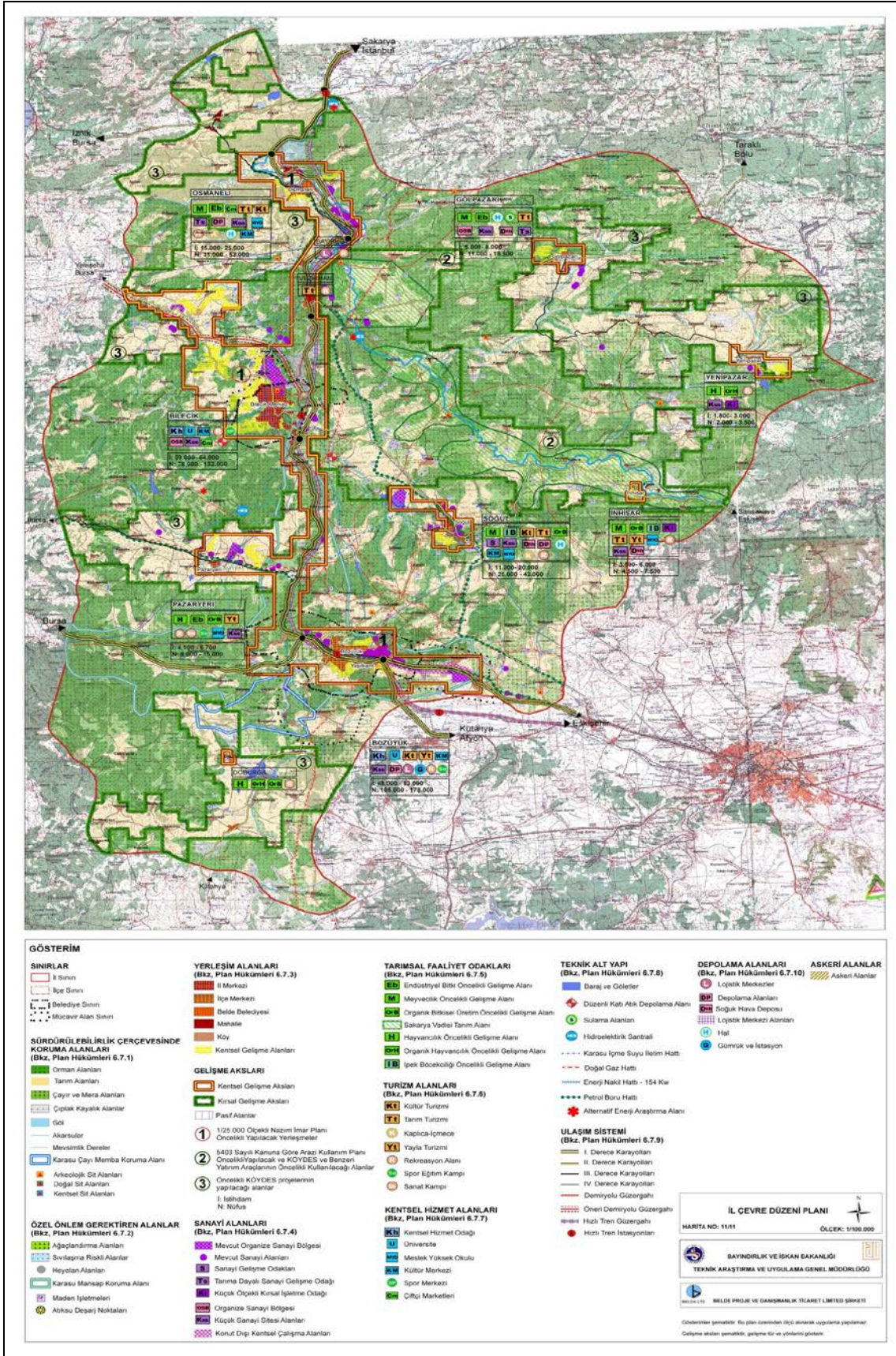
Ön uygunluk analizi

Tablo 10’da görüldüğü üzere plan ön uygunluk analizine tabi tutulduğunda, alternatifli olarak üretilmemiş olmakla beraber bunun dışında tüm koşulları sağladığı için değerlendirmeye alınabilir bulunmuştur.

Tablo 10. Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizi

Plan/program/proje ulusal ve bölgesel plan/ stratejilerle uyumlu mudur?	Evet
GZFT analizleri var mı?	Evet
Güvenilir verilere ve analizlere dayanmakta mıdır?	Evet
Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?	Evet
Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?	Evet
Vizyonu, hedefleri, stratejileri tanımlanmış mıdır?	Evet
Paydaş ve halk katılımı var mıdır?	Evet
Plan alternatifli olarak üretilmiş midir?	Hayır
Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?	Evet

Resim 2. Bilecik İl Çevre Düzeni Planı Mekansal Şeması

Kaynak: Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b

Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın değerlendirilmesi

Programın girdi sayfasında girilen tüm değerler açıklamalarla beraber çıktı sayfasına aktarılmakta ve grafiksel olarak Tablo 11'de gösterilmektedir.

% 23 ağırlığa sahip "Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk" ilkesi 2,35 puan almıştır. Alt ölçütlere genel olarak bakıldığında plan uzun vadeli vizyonu ve çevresel kalitenin artırılmasına yönelik hedefleriyle yüksek değerler alırken, kuşaklar ve bölgeler arası dayanışmada zayıf kalması puanını düşürmüştür.

Tablo 11. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP'nin değerlendirilmesi çıktıları

Sürdürülebilirlik İlkeleri ve Ölçütleri		Etki değeri							Bilinmiyor	Ağırlık
No.	Açıklama	-3	-2	-1	0	1	2	3		
Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk 23%										
A1	Uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve uzun vadeli vizyon									4%
A2	Kuşaklar-arası ve bölgeler arası dayanışma									4%
A3	Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması									8%
A4	İhtiyatlılık ilkesinin uygulanması									6%
Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu 17%										
B1	Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması									7%
B2	Aktif sosyal bir politikanın/katılımcılığın teşviki									3%
B3	Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki									6%
B4	Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki									2%
Katılım ve fikirbirliği 9%										
C1	Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı									2%
C2	Karar verme süreçlerinde halkın katılımı									3%
C3	Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması									2%
C4	Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması									2%
Çevresel kaynakların korunması 42%										
D1	Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi									14%
D2	Yenilenebilir kaynakların teşviki									9%
D3	Halk sağlığının geliştirilmesi									14%
D4	Kirleten öder ilkesinin uygulanması									5%
Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması 9%										
E1	Yerindenlik ilkesinin uygulanması									3%
E2	Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi									1%
E3	Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama									2%
E4	Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi									3%
TOPLAM DEĞER		1,91								

%17'lik bir ağırlığı bulunan “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ilkesinin toplam 2,34 olan etki değeri yüksektir. Ancak “Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki” planda çok kısıtlı olup ulaşım ile sınırlandırıldığı için etki değerini düşürmüştür.

%9 ağırlığı olan “Katılım ve fikir birliği” ilkesinde 2,24 puan almıştır. Buna yönelik olarak Bilecik İl ÇDP Türkiye’deki pek çok planın çok ilerisinde olmakla beraber, gerek katılımcı karar toplantılarından çıkan kararların bir kısmının gerekse bazı hedef ve stratejilerin plan kararlarına ve mekânsal şemaya yansımadağı görülmüştür.

%42 ile en yüksek toplam ağırlığı olan “Çevresel kaynakların korunması” ilkesine göre plan tüm çevreye dair ürettiği hedef ve stratejilere rağmen, beklenenin altında 1,85 puan almıştır. Bunun nedeni çevresel hedeflerin çok net tanımlanmasına rağmen uygulama araçlarının net olmamasıdır. Ayrıca planda yenilenebilir kaynakların teşviki de yetersiz düzeydedir.

%9 ağırlıkla “Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinde de planın beklenenin aksine -0,09 gibi düşük bir etki değeri aldığı görülmektedir. Şöyle ki plan katılımcı karar toplantılarının sonuçlarında vurgulanmış olmasına rağmen yerindenlik ilkesinin uygulanmasına yönelik net kararlar ortaya çıkaramamıştır. Planın izleme ve uygulamasında da mali kaynakların belirlenmiş olması olumlu olmakla beraber planın uygulama sürecindeki göstergeleri çok geneldir ve uygulama sürecinde herhangi bir kapasite geliştirme ve destek sağlama mekanizması görülememiştir.

Planın SD’den aldığı toplam puan 3 üzerinden 1,91 olarak sürdürülebilirlik yolunda önemli bir başarı sağlamıştır denilebilir.

Sonuçların değerlendirilmesi

Bilecik planı öncesinde planlama sürecinin yenilenmesi projesinin hazırlanmış olması, planın yaklaşımını oldukça olumlu yönde etkilemiştir. Plan stratejik ve sürdürülebilir olma yolunda tüm gerekleri teoride yerine getirmiş gibi görünmektedir. Belirlenen sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda test edildiğinde pek çok yönden planın olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Uzun vadeli çevre duyarlı, aktif bir sosyal politikayı destekleyen, katılımcı bir plan olduğu açıktır.

Ekonomik sosyal ve çevresel hedeflerin entegrasyonunda puanı düşüren etmen plan şemasında ana gelişme koridoru olarak öngörülen Osmaneli - Merkez İlçe - Bozüyük Kentsel Gelişme Aksının, büyük ölçüde kaynak koruma ve mansap koruma alanları ile aynı alanda kalmasıdır. Bununla beraber plan katılımcı karar toplantılarından çıkan görüşlerin yansıtılmaması nedeniyle katılım ve fikir birliğinde düşük bir pozitif puan almıştır.

Çevresel kaynakların korunmasında planın aldığı puanı düşüren en temel etmen yaptırım sistemlerinin tam kurulmamış olmasıdır. Ayrıca planda yenilenebilir kaynakların teşviki de çok zayıftır. Organizasyon ve yönetsel kapasite konusunda plan negatif puan almıştır. Bunun başlıca nedeni yerindenlik ilkesinin plan hedef ve stratejilerine yansımamış olmasıdır. Bununla beraber kurgulanan başarı ölçüm sisteminde net izleme göstergelerine rastlanamamıştır.

5.5. Örnek Planlarda Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Sonuçlarının Karşılaştırılması

Planlar arasında gerek planlama dönemleri, gerek coğrafi konum, gerek nüfus büyüklükleri ve gerekse sosyal ekonomik yapı bakımından farklılıklar vardır. Bu nedenle karşılaştırmalı bir değerlendirmeye gidilmemiş ve planlar kendi içlerinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

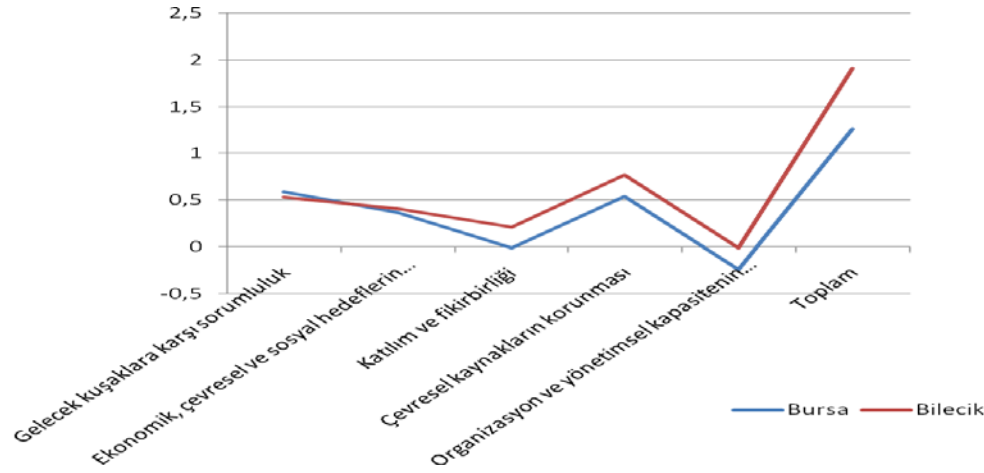
Her iki planda ön uygunluk analizinde ağırlıkla olumlu bulunmuş olmakla beraber Bursa Planı GZFT analizleri içermemesi, uygulamanın izlenmesinde göstergeler ve finansal araçlar tanımlanmaması ile

Bilecik Planından geri kalmıştır. Örnek çalışmada çıkan sonuçlardaki farklılıklar planlama konusunda 10 yıl içinde gerçekleşen bazı değişiklikler olduğunu göstermektedir.

Şekil 4’de de görüldüğü üzere Bursa Planı sürdürülebilirlik kapsamında toplamdaki değerlendirmeden 1,26 değeri alırken Bilecik Planı 1,91 puan almıştır. Bu farkın en büyük nedeni Bilecik Planı’nda katılım ve fikir birliği, organizasyonel ve yönetsel kapasite ve ayrıca çevresel kaynakların korunması konularında daha ileride olması olarak görülmektedir.

Çevresel odaklı planlama yaklaşımı ile üretilmiş olmasına rağmen Bursa Planı’nın çevresel kaynakların korunmasında Bilecik Planı’ndan düşük bir puan almış olması stratejik planlama yaklaşımında da yoğun olarak çevresel kaygıların göz önünde bulundurulmaya çalışıldığı hatta giderek arttığını göstermektedir. Ayrıca yine yetersiz görülmeyle beraber organizasyonel kapasite, katılımçılık gibi konularda Bilecik Planı, Bursa Planı’nın çok önündedir.

Şekil 4. Örnek planlarda SD sonuçlarının karşılaştırılması

Vurgulanması gereken bir diğer konu da bu planlar üzerinde yapılan tadilatlardır. Örnek çalışmada SD modeli planların ilk hazırlandıkları hallerine uygulanmıştır. Hâlbuki her ne kadar Bilecik Planı’nda henüz bir tadilat olmasa da Bursa Planı’nın pek çok tadilat geçirdiği ve bunların planın temel hedeflerini etkilediği bilinmektedir. Buradan plan bittikten sonra da sürdürülebilirliğinin göstergelerle devamlı olarak izlenmesinin ve büyük tadilatlarda SD sürecinin tekrarlanmasının önemi tekrar ortaya çıkmaktadır.

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Dünyada ve AB’de süregelen sürdürülebilir kalkınma çabalarının uygulama bulduğu en güncel yöntem SD’dir. Bu değerlendirme yöntemi sayesinde sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığı ortaya konulabilecektir.

Türkiye’de planlar yapıldıktan sonra çevresel etkilerin ve mevzuat hazırlanması sürecinde bütçe üzerindeki etkilerin kısmen ölçülmesi haricinde sistematik ve bütüncül bir etki değerlendirmesi mevcut değildir. ÇED, proje ölçeğinde potansiyel çevresel etkileri ölçmekte faydalı bir araç olmakla beraber; plan, politika, strateji gibi daha üst ölçekte belgeleri değerlendiremediği için yetersiz kalmaktadır. Son yıllarda SÇD yönetmelik taslağı hazırlanmakta ve buna yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Pek çok olumlu yönü olan bir çalışma olsa da kapsamlı ve tek açıdan değil sürdürülebilir kalkınmanın uçayağını da gözeten bir değerlendirme yöntemine ihtiyaç vardır.

Bir plan veya stratejinin hazırlık aşamasında planın/stratejinin uygulanmasının sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığının ortaya konulması ve planın/stratejinin bu yönde geliştirilmesini sağlayan sistematik ve yinelenen bir süreç olarak tanımlanan SD, bütüncül bir etki değerlendirme yöntemi olarak görülmektedir.

AB düzeyinde ortaya çıkmış ve ağırlıklı AB ülkeleri örneklerinde görülmeye başlanmış olan SD, sürdürülebilirlik ilkelerinin ve ölçütlerinin mekâna yansıtılması için çok önemli bir araçtır. Çalışma kapsamında incelenen ülke örneklerinden İngiltere'deki SÇD süreci ile bütünlük tasarlanan SD süreci mekânsal planlamada zorunludur. İncelenen ülkelerdeki değerlendirme üçayaklı yaklaşımın yanı sıra sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda da yapılabilmekte olup, tüm ülkelerde planlama süreci ile bütünlük olmuş olduğu görülmektedir.

Türkiye'de şu an SÇD yönetmeliğinin tamamlanarak uygulamaya geçmesinin önündeki temel sorunun planlama sürecindeki sıkıntı olduğu açıktır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de planlama yaklaşımları dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Dünyada kapsamlı planlama dönemi geride bırakılmış, çevresel odaklı planlama yaklaşımının etkileri devam etmekte, ancak katılımcı planlama ve bunun ötesinde stratejik planlama yaklaşımına geçiş yaşanmaktadır. Türkiye'de ise temel olarak halen kapsamlı planlama yaklaşımı sürdürülmekte, bu yaklaşıma dünyadaki gelişmelerden katkılar eklenmektedir.

Planlama dönemlerinin evrimine paralel olarak planlama araçları ve etki değerlendirme araçları da evrimleşmektedir. Dünyada 1970'lerden beri süregelen ÇED halen varlığını sürdürmekte olup, 2000'li yıllarla beraber SÇD ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise aslında 1990'lı yıllardan beri tartışılmakta olan bütünlük bir etki değerlendirmesine olan ihtiyaç, değişen planlama konuları içinde SD olarak karşılık bulmuş ve ülkeler artık bu yönde çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Türkiye'de ağırlıklı kapsamlı planlama yaklaşımı ile hazırlanmakta olan planların raporları herhangi bir değerlendirme yapılmasına olanak vermemektedir. Zaten herhangi bir katılım mekanizması içermeyen bir planın çevresel etkilerinin veya sürdürülebilirliğinin değerlendirmesi de bir anlam ifade etmemektedir. Ülkemizde öncelikle planlama süreci ve yaklaşımı tüm dünyada olduğu gibi stratejik düzeye ulaşmalı, yeni planlama konularını içermeli ve planlama sistemini yeniden yapılandırmalıdır.

Çalışma kapsamında Türkiye'de mekânsal planlarda uygulanabilecek bir SD modeli geliştirilip, stratejik kalitesi yüksek planlar üzerinde sınaması yapılmıştır. İdeal süreç tasarımı bu aşamaların plan sürecine paralel olarak işlemesi ve paydaşlarla beraber gerçekleştirilmesidir. Ancak bu çalışma kapsamında hâlihazırda bitmiş planlar üzerinde SD uygulandığı için bu tür bir yaklaşım uygulanamamış olmakla beraber, yapılan örnek çalışma sonucunda ülkemizde hazırlanmış stratejik kalitesi yüksek mekânsal bir plana SD'nin uygulanabileceği ve planın sürdürülebilirliğini test edebileceği ortaya konulmuştur.

Bununla beraber planın hazırlık sürecinde olduğu gibi plan tamamlanıp uygulanmaya geçildiğinde de sürdürülebilirlik kaygıları bir tarafa bırakılmamalı, plan ve SD arasındaki etkileşim plan tamamlandıktan sonra da planın etkinliğinin izlenmesi için devam etmelidir. Bunun en etkin aracı göstergelerle planın izlenmesidir. Göstergeler ve izleme sistemi mutlaka sürdürülebilirliği temel almalıdır. Sonuçta, bir mekânsal planın sürdürülebilirliğinin sağlanması için, stratejik kalitesi yüksek bir süreç ile hazırlanarak SD yapılmış olması ve sürdürülebilirlik göstergeleri ile devamlı izlenmesinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Albrechts, L., "Strategic Spatial Planning Revisited, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar, İstanbul, (2005).
- Arbter, K., "SEA and SIA – Two Participative Assessment Tools for Sustainability", EasyEco 2 Conference, Vienna, 175-181 (2003).
- Avrupa Komisyonu, "Göteborg European Council Presidency Conclusions", Avrupa Komisyonu, Brussels, 4-8 (2001).
- Avrupa Komisyonu, "Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development", Avrupa Komisyonu, Brussels, 3-4 (2009).
- Barker, A., Wood, C., "An Evaluation of EIA System Performance in Eight EU Countries", Environmental Impact Assessment Review, 19: 387-404 (1999).
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, "Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesi Final Raporu", Mattek Matbaacılık Basım Yayın Tanıtım Tic. San. Ltd. Şti., Ankara, 79-95 (2008).
- Berger, G., "Sustainability Impact Assessment: Approaches and applications in Europe", European Sustainable Development Network Quarterly Report, June 2007, Vienna, 1-11 (2007).
- Bilecik İl Özel İdaresi, "Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Analitik Etüt ve Sentez Raporu", Bilecik İl Özel İdaresi, Ankara, 8-10, 218-277 (2008a).
- Bilecik İl Özel İdaresi, "Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu", Bilecik İl Özel İdaresi, Ankara, 23-92 (2008b).
- Bilecik İl Özel İdaresi, "Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Eylem Programı", Bilecik İl Özel İdaresi, Ankara, 1-54 (2008c).
- Black, A., "The Comprehensive Plan", Dowden, Hutchinson and Ross, Inc., Pennsylvania, 219-224 (1975).
- BM HABİTAT, "Planning Sustainable Cities - Global Report on Human Settlements", Earthscan, Londra, 18-19, 113-115 (2009).
- Bocher, C., Spaltenberger, T., "Sustainability Impact Assessment: The Way Ahead?" Geographisches Institut Universität, Tübingen, 2-18 (2004).
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, "1/100.000 Ölçekli Bursa 2020 Çevre Düzeni Strateji Plan Raporu", Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 17-20, 128-186 (1997).
- Dalal-Clayton B. ve Sadler B., "Sustainability Assessment: A review of international experience and practice", International Institute for Environment and Development, London, (2004).
- Gedikli, B., "Stratejik Mekansal Planlama: Planlamada Yeni Anlayışlar, Yöntemler ve Teknikler, M. Ersoy içinde, Kentsel Planlama Kuramları", İmge Kitabevi, Ankara, 229-277 (2007).
- George, C., "Sustainability appraisal for sustainable development: integrating everything from jobs to climate change.", Impact Assessment and Project Appraisal, 19(2), 95-106 (2001).
- Güven, S. "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi: Seçilmiş ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilmiş sürdürülebilir kalkınma göstergeler setlerinin ve endekslerinin mevcut durum raporu", DPT, Ankara, 7-8 (2007).
- Hřebík, Š., Třebický, V. ve Gremlica, T., "Manual for planning and evaluation of Sustainable Development at the regional level", Office of the Government of the Czech Republic, Prague, 9-55 (2007).
- Pope, J., ve Annadale, D. "Conceptualising sustainability assessment", Environmental Impact Assessment Review, 24(6), 595-616 (2004).

Saaty, T. L., "The Analytic Hierarchy Process", McGraw-Hill Comp., N.Y (1980).

Saaty, T. L., "An Exposition on the AHP in Reply to the Paper Remarks on the Analytic Hierarchy Process", Management Science, U.S.A., 259-268 (1990).

Sadler, B., "A framework for environmental sustainability assessment and assurance", Handbook of environmental impact assessment, Blackwell Science Ltd, London 12-32 (1999).

Söylemez, E., "GIS-Based Search Theory Application for Search and Rescue Planning", METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara, 69-71 (2007).

Tekeli, İ., Güler, Ç., Vazioğlu, S., Algan, N., Dünder, A.K., "Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye için Bir Veri Sistemi Önerisi", Türkiye Bilimler Akademisi Raporları No.6, Ankara, 3-10 (2004)

Tekeli, İ., "Siyaset ile Kent Planlamasının İlişkisi Yeniden Tanımlanıyor. Planlama, Siyaset, Siyasalar", IV. Türkiye Şehircilik Kongresi, İzmir, 38-51 (2006).

The Office of the Deputy Prime Minister UK. Sustainability Appraisal of Regional Spatial Strategies and Local Development Documents, ODPM Publications, London, 17-36 (2005).

TUPOB, "Türkiye’de Şehir ve Bölge Planlama Eğitiminde Kalite Geliştirme ve Akreditasyon", TUPOB, İstanbul, 5-18 (2007).

WCED, "Our Common Future", BM, Brundtland, 54-76 (1987).

Whitelaw, G., R. Gibson, S. Hassan, J. Tansey, L. Krebs ve D. Pokorny, "Sustainability Theory, Application and Evaluation, research project on specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining "significance" in environmental assessment", Canadian Environmental Assessment Agency, Ottawa, 9-55, (2001).

Özet: Sürdürülebilir kalkınma çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir kavram olmakla beraber, planlama pratiğine geçirilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilebilmesinde plan, program ve politikalarda çevresel faktörlerin dikkate alınmasını sağlayacak önemli araçlar tanımlandığı görülmektedir. Bu araçlardan özellikle etki değerlendirme yöntemleri üzerine artan bir ilgi olduğu açıktır. Ancak bu araçların planlama pratiğine aktarılacak biçimde tanımlanmamış olması ve bu alanda yeterli deneyimin olmaması temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerek dünyada gerekse ülkemizde planlama dönemleri ve bu dönemler içerisindeki planlama yaklaşımları zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Gelişmiş ülkelerde 1950’li yıllarda hâkim olan kapsamlı planlama yaklaşımı günümüzde yerini stratejik planlama yaklaşımına hatta bunun da ötesinde iklim değişikliği, yeşil büyüme, ekonomik esneklikler, uyum gücü gibi yeni paradigmalara bırakmıştır. Planlamanın bu evrimi içinde planlama araçları da evrim geçirmiştir. Bu doğrultuda Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) 1970’lerden itibaren günümüze kadar varlığını sürdürmüş, 2000’li yılların başlarında stratejik planlama yaklaşımlarıyla gerek Avrupa Birliği gerekse Birleşmiş Milletler tarafından Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) süreçleri geliştirilmiş ve mevzuata aktarılmıştır. Türkiye’de ise dünyada yaşanan süreçten farklı olarak, planlama yaklaşımında halen kapsamlı planlamanın etkin olarak sürdürüldüğü ve stratejik planlama tartışmalarına son dönemde başlandığı görülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini benimseyen yeni bir plan/belge hazırlanması için ya da mevcut politika dokümanlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ışığında değerlendirmesinin yapılabilmesi için tanımlanan en güncel yöntem "Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi"dir. Mekânsal planlamada, sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi için bütünlük ve analitik bir süreç tanımladığı için Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin yöntem ve amacının iyi anlaşılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, mevcut etki değerlendirme yöntemleri ile uygulamaya yeni aktarılmakta olan Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yöntemi incelenerek karşılaştırılmakta ve mekânsal planlamaya entegrasyonu ortaya konulmaktadır. 1950’lerden günümüze planlama dönemleri içinde sürdürülebilir kalkınma ve etki

değerlendirmelerin tarihsel gelişimini de içeren mevcut yazın taraması ve ülke örneklerinin incelenmesi yoluyla mekânsal planlamada kullanılabilecek bir Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi modeli geliştirilmekte ve bu model Türkiye’den iki örnek üst ölçekli mekânsal plan üzerinde sınanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, mekânsal planlama, etki değerlendirme yöntemleri, sürdürülebilirlik değerlendirme

ADAPTING SUSTAINABILITY ASSESSMENT APPROACH TO SPATIAL PLANNING PRACTICE: A NEW PROPOSAL FOR TURKEY

Abstract: Sustainable development is a well-known and widely used concept but there have been serious difficulties in integrating the term with spatial planning practice. Important tools are defined, which ensure environmental factors to be taken into account in plans, programs and policies, in order to implement sustainable development. Among these tools it is clear that there is an increasing interest on impact assessment methods. However the most significant problems encountered are that, these tools are not defined to be applied in planning practice and there is lack of adequate experience.

Both in the world and in our country planning periods and approaches have changed over time. Comprehensive planning approach that was dominant in the 1950s has left its place to strategic planning approach, and above all to the new paradigms like climate change, green growth and global economic crisis in developed countries. In this evolution of planning, planning tools have also evolved. In this respect the presence of Environmental Impact Assessment (EIA) has continued from the 1970s to the present day. Strategic planning period brought also a new look in terms of impact assessment methods and at the beginning of the 2000, the Strategic Environmental Assessment (SEA) process was adapted to legislation both by the EU and the UN. Unlike the process in the World, Turkey’s planning approach, in which comprehensive planning is still active, strategic planning efforts/discussions have started recently.

“Sustainability Assessment” is the current method of preparing a new plan/document which adapts sustainability principles or assesses the existing documents in the light of sustainability principles. Understanding of the purpose and the methods of sustainability assessment is very important because it describes an analytic and integrated process for implementing sustainability development in spatial planning.

In this study, the existing impact assessment methods and Sustainability Assessment (SA) method, which has been transferred to the implementation recently, will be examined and compared, and the integration of spatial planning is revealed. Sustainability Assessment model that can be used in spatial planning is developed through an examination of both existing literature, which includes historical development of sustainable development and impact assessments in the planning periods since the 1950s, and country examples. Finally, the developed model is tested on two smaller scale spatial plans from Turkey.

Key Words: Sustainable development, spatial planning, impact assessment methods, sustainability assessment

Pınar Zoral: 2001’de Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden lisans, 2011’de Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden yüksek lisans derecesini aldı. Halen Çevre ve Şehircilik Bakanlığında Şube Müdürü Vekili olarak görev yapmaktadır. İlgili alanları; üst ölçekli planlama, sürdürülebilir kentsel ve kırsal alan stratejileri, mekânsal strateji planlamasıdır.

pinarzoral@gmail.com

Çiğdem Varol:1992’de Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden lisans, 1996’da ODTÜ Bölge Planlama’dan yüksek lisans ve 2002’de ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama’dan doktora derecesini aldı. Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde doçenttir. İlgili alanları; bölge planlama, yerel ve bölgesel ekonomik kalkınma, sosyo-ekonomik coğrafya, girişimcilik ve ağlardır.

cvarol@gazi.edu.tr

YEREL VE BÖLGESEL KALKINMA, BÖLGENİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ

YENİLİĞİN DEĞİŞEN KURUMSAL VE MEKANSAL DİNAMİKLERİ

Bilge ARMATLI KÖROĞLU

EKONOMİK, SOSYAL VE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER TEMELİNDE AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞİK BÖLGESEL POLİTİKASI: TÜRKİYE'DE UYGULAMA ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Kübra CİHANGİR ÇAMUR, Deniz AKKAHVE

KADINLARIN İŞ GÜCÜNE KATILIMI VE KADIN İŞ GÜCÜNE İLİŞKİN SOSYAL VE POLİTİK GELİŞMELER: ASO I.OSB'DEKİ KADIN İŞGÜCÜ VE ÖZELLİKLERİ

Demet EROL, Kübra YILDIRIM

TURİZM GİRİŞİMCİLİĞİ: BEYPAZARI VE SAFRANBOLU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Fatma ERDOĞANARAS, Ali Haydar ÖZTÜRK

YEREL YÖNETİMLERDE KADIN KATILIMININ TEMSİL, POLİTİKA VE PLANLAMA BOYUTUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA ÖRNEĞİ

Seher ÖZKAZANÇ

YENİLİĞİN DEĞİŞEN KURUMSAL VE MEKANSAL DİNAMİKLERİ

Bilge ARMATLI KÖROĞLU, Doç.Dr

1. GİRİŞ

Sanayiye dayalı ekonomiden bilgi temelli ekonomiye geçişte yenilik büyümenin ve rekabetin temel bileşeni olarak görülmektedir. Bölgesel gelişme yazınında 1990lardan bu yana kendine önemli bir yer edinen yenilikçiliğin mekanlarının nereler olduğu da temel araştırma sorularındandır. Bölgesel gelişme yazınında öğrenen bölgeler yenilikçiliğin mekanları olarak sunulmakta, bölge bilgi ve öğrenmenin temel merkezi olarak değerlendirilmektedir. Öğrenen bölge kavramı yenilikçiliğin mekânsal boyutunu ele alırken dört temel bileşeni içermektedir; öğrenen firmalar ağı, firmalar ve diğer kurumlar arasında öğrenme ağları, öğrenmeyi kolaylaştıran sosyo-ekonomik kurumlar ve öğrenmeye açık değişime adapte olabilen aktörler. Bölgesel gelişme yazınında yenilik büyük oranda ticari boyutlarıyla ele alınmakta, yenilikçiliğin mekanları olan bölgeler de ekonomik büyüme çerçevesinde analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. Ancak günümüzde çevre sorunlarının önem kazanmasıyla yenilikçiliği bölgesel gelişme ile ilişkilendirmekte bu ekonomik çerçeve çok dar kalmaktadır.

Makalenin amacı bölgesel gelişme ve yenilikçilik yazınında üzerinde yeterince durulmamış bir konu olan ekoloji ve yenilikçilik yaklaşımlarının birlikte ele alınmasıdır. “Eko-yenilik yaklaşımının öğrenen bölge kavramına sağlayacağı yeni açılımlar nelerdir?” sorusu makalede yanıt aranan temel sorudur. Ekolojik değişim ve sorunların artmasıyla yapılan yeniliklerin sürdürülebilir gelişmeye katkı sağlayıp sağlamadığı günümüzde daha geniş kesimlerce sorgulanmaktadır. İklim değişikliğine uluslararası tepkiler kamu ve özel yatırımları daha çevre dostu teknolojilere yatırım yapmaya teşvik ederken, ekolojik dönüşüm yeniliğin demokratik ve açık modellerini gerektirmektedir. Yenilik sistemlerindeki değişim kamu sektörü ve sosyal yapabilirliğe dayanmaktadır. Bu ortamda yenilikçi firma sadece diğer firmalarla ilişkili değildir, devletin farklı birimleri, araştırma ortakları ve hatta organize tüketim gruplarıyla da ilişki içindedir. Ekolojik olarak hassas sektörlerde risk ve belirsizlik düzeyi daha yüksektir ve bu durum devletin finans ve düzenleme konularında çok daha aktif rol oynamasını gerektirmektedir.

Bu kapsamda makalenin ilk bölümünde büyümenin ve rekabetin temel bileşeni olan yenilikçilik mevcut yazında yer alan farklı boyutlarıyla tartışılmaktadır. İklim değişikliği ve çevre sorunlarının önem kazanmasıyla ekonomik gelişme yerine sürdürülebilir gelişme, yenilik yerine eko-yenilik kavramları öne çıkmaktadır ve makalenin ikinci bölümünde mevcut yazına eleştirel bakışla yenilikçiliğin değişen dinamikleri, sürdürülebilir gelişme için yenilikçiliğin dönüştürülmesi, eko-yenilik konuları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde eko-yenilik için yönetişimin artan önemi ve sürdürülebilirlik temelli yenilik sistemi açıklanmaktadır. Bu çerçevede “Yenilikçiliğin mekanları öğrenen bölgeler ekolojik yaklaşımlara yanıt verebilir mi?” sorusuna bir sonraki bölümde yanıt aranmaktadır. Sonuç bölümünde ise makalede yer alan eko-yenilik ve öğrenen bölge yaklaşımlarının genel hatlarıyla sunduğu yeni tartışma alanları yer almaktadır.

2. BÜYÜMENİN ve REKABETİN TEMEL BİLEŞENİ YENİLİKÇİLİK

Güncel yazında ekonomistler teknolojik yeniliklerin kapitalist ekonomilerin en önemli dinamiklerinden biri olduğu konusunda birleşmektedir. Neoklasik büyüme yaklaşımlarında büyüme sermaye ve işgücünün fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Sürekli büyümeye ulaşmak için girdilerin verimliliğini arttıracak dışsal faktör olarak teknolojik ilerleme üretim fonksiyonuna sonradan dahil edilmiştir. Yeni büyüme modellerinde ise teknolojik ilerlemenin basit bir zaman trendi sayıldığı geleneksel neoklasik büyüme modelinden ileri gidilerek, teknolojik ilerleme kalkınmanın içsel kaynaklarından biri olarak görülmeye başlanmıştır (Freeman ve Soete, 1997). Romer (1990) içsel büyüme çalışmalarında doğrudan büyüme kaynağı olarak teknolojik yenilikleri göstermekte ve teknolojik yeniliği de Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan kaynakların miktarına bağlamaktadır. Yeni büyüme modelinde emek de neoklasik büyüme yaklaşımından farklı bir nitelik ve anlam yüklenmekte ve bugün yenilik ve Ar&Ge sektörünün ana girdisi nitelikli insan gücü olarak görülmektedir. Dünya Bankasının 1991 yılındaki incelemesi büyüme konusundaki bu değişimi “fiziki varlığı olmayan yatırımlar” (intangible investment) olarak adlandırmaktadır. Burada yatırım süreci teknolojiyi bünyesinde barındıran sermaye mallarının üretimi ve kullanılması kadar, bilginin üretimi ve dağılımı anlamına da gelmektedir.

1990 sonrası yapılan çalışmalarda herhangi bir bölge için yenilik yapma kapasitesi ekonomik büyümenin ardındaki temel faktör olarak görülmektedir. Ancak araştırmalar Ar&Ge, yenilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı yollardan kurmaktadır. Rodreguez-Pose ve Crescenzi (2008)'nin çalışmasında bu konuda üç ana yaklaşım sunulmaktadır. Birinci yaklaşım “lineer yaklaşımdır” ve bu yaklaşımda araştırma buluşa ve daha sonra da yeniliğe dönüşür ve yapılan yenilik daha büyük ekonomik büyümeye neden olur. Bir bölge ya da ülke Ar&Ge'ye ne kadar çok yatırım yaparsa, araştırmalar o kadar çok yeniliğe dönüşür ve yenilik de daha hızlı ekonomik büyümeye dönüşme fırsatı bulabilir. Akademisyenler ve politika analistleri arasında yaygın olan bu yaklaşımda Ar&Ge harcamaları, patent sayıları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir (Rosenberg, 1994).

İkinci yaklaşım “yenilik sistemleri”ni (Lundvall, 1992), “öğrenen bölge”yi (Morgan, 1997) odak alan yaklaşımdır. Yenilik sistemleri yaklaşımında “yenilik” üreticiler, kullanıcılar, üniversiteler, bilgi temelli iş hizmetleri sağlayanlar ve kamu destek kurumları arasında ilişki ve birikimli bir süreçtir. Evrimselci ekonomi ile ilişkili olan bu yaklaşım yeniliği tetikleyecek olan yere ait kurumsal ağlara odaklanmaktadır ve bu kurumsal ağların kapasitesi yenilik sürecinin kolaylaştırıcısı olarak çalışmaktadır. Yenilik mekana gömülü bir süreçtir ve bağımsız değerlendirilemez. Bu ilişki doğasından dolayı diğer mallarda olduğu gibi teknoloji bilgisi tam olarak kodlanamamakta ve ticarileştirilmesinde zorluklar yaşanmaktadır (Nelson, 1994). Bu grup çalışmalarda macro ve mikro düzeyler arasında mezo düzey bölge olarak tanımlanmaktadır.

Üçüncü yaklaşım ise yeniliğin ve bilginin yayılması ile ilgilidir (Audrestch ve Feldman, 1996, Sonn ve Storper, 2008). Bilginin yayılmasıyla ilgili çalışmalarda kodlanmış bilgi ve yere gömülü bilgi (tacit knowledge) arasındaki farklar vurgulanmaktadır. Kodlanmış bilgi bozulmadan uzun mesafede kolayca yayılabilirken, yere gömülü bilginin yayılmasında yüz yüze ilişkiler kilit öneme sahiptir (Sonn ve Storper, 2008). Birbirini tamamlayan bu üç kanal yenilik ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi çözümlenmektedir (Tablo 1).

Tablo.1. Ekonomik Gelişme ve Yenilik Arasındaki İlişkiyi Tanımlayan Yaklaşımlar

	İçsel faktörler	Dışsal faktörler (<i>Yenilik ve bilginin yayılması</i>)
Ar&Ge	Bölgede Ar-Ge yatırımları	Komşu bölgelerde Ar-Ge yatırımları
Bölgesel yenilik sistemleri	Bölgesel yenilik sistemlerinin kurulmasında itici koşullar	Komşu bölgelerde bölgesel yenilik sistemlerinin kurulmasında itici koşullar

Kaynak: Rodreguez-Pose ve Crescenzi, 2008, Tablo.1, syf.55'den uyarlanarak oluşturulmuştur.

Yapılan yenilikçilik çalışmalarında firmalar yeniliğin yapıldığı mikro birimler olarak görülürken, bölge sunduğu kurumsal altyapısı ve bilgi ağlarıyla mezo düzeyi tanımlamaktadır. Yeniliklerin yapılmasında ve desteklenmesinde ulusal düzey politikaların üretilmesinde kritik noktadadır. Farklı mekansal düzeylerde ve farklı süreçlerle tanımlanan yenilik ulusal ve bölgesel ekonomik gelişmede temel unsur olarak görülmektedir. Ele alınan tüm yenilik yaklaşımlarında yapılan yenilik ekonomik büyümeyi getiriyorsa istenen bir faaliyet olarak nitelendirilmekte, yeniliğin içeriği ya da farklı etki alanları yenilik çalışmalarının ilgi alanına girmemektedir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME İÇİN YENİLİKÇİLİĞİN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ: EKO-YENİLİK

Geçmişteki ekonomik aktiviteler dünyayı ekolojik sınırlara dayandırmıştır. Bugün iklim değişikliği tehditlerin en önemlilerinden biri olarak görülmektedir. Gaz emisyonları en acil ve tehlikeli başlık olarak değerlendirilirken, geleneksel ekonomik büyüme kalıpları su, verimli toprak, orman ve biyoçeşitlilik gibi diğer çevresel kaynakları da tahrip etmektedir. Ekolojik değişim ve sorunların artmasıyla yapılan yeniliklerin sürdürülebilir gelişmeye katkı sağlayıp sağlamadığı günümüzde yeniliğin ekonomik getirisi kadar sorgulanan bir diğer alan haline gelmiştir. Daha geniş bakış açısı ile ekonomide rekabet edebilirliği arttırmakla birlikte eko-yenilik ve yeşil büyüme için yeni fırsatlar yaratmak küresel ölçekte önem kazanmaktadır (OECD, 2010).

Büyümenin doğasının büyüme oranı kadar önemli olduğu algısı yeni bir kavrayış değildir. 1972'de "Büyümenin sınırları" çalışması sürdürülebilirlik araştırmalarında bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Meadows ve diğerleri, 1972). Bu çalışmada araştırmacılar ilişki içinde kompleks sistemlerden oluşan bir dünya modeli geliştirmiştir. Model nüfus yoğunluğu, gıda kaynakları, enerji ve çevresel hasar arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Farklı senaryolar ele alınmakla birlikte yaşam standartları ve nüfusta keskin bir düşüş olacağı ön görülmektedir. Sürdürülebilirlik yaklaşımlarında diğer bir önemli dönüm noktası 1987 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletlerin Brundlandt raporudur. Rapor sürdürülebilirliği çevre ve kalkınmanın ayrılmaz konumuna dayandırmaktadır. Ancak ana akım neoklasik ekonomiler çevre boyutunu sistematik olarak ele alamamaktadır. Bu durum evrimselci iktisat ve yenilik sistemleri araştırmalarının büyük bölümü için de geçerli görünmektedir. 1990lara kadar yenilik çalışmalarına sürdürülebilirlik boyutu dahil edilememiştir. Freeman (1992) ekonomik gelişmede "yeşil tekno-ekonomik paradigma"yı ele aldığı çalışmasında teknolojik geçiş sürecinin yönetilmesi ve çevresel maliyetlerin ekonomik karar süreçlerine dahil edilmesini hedeflemektedir.

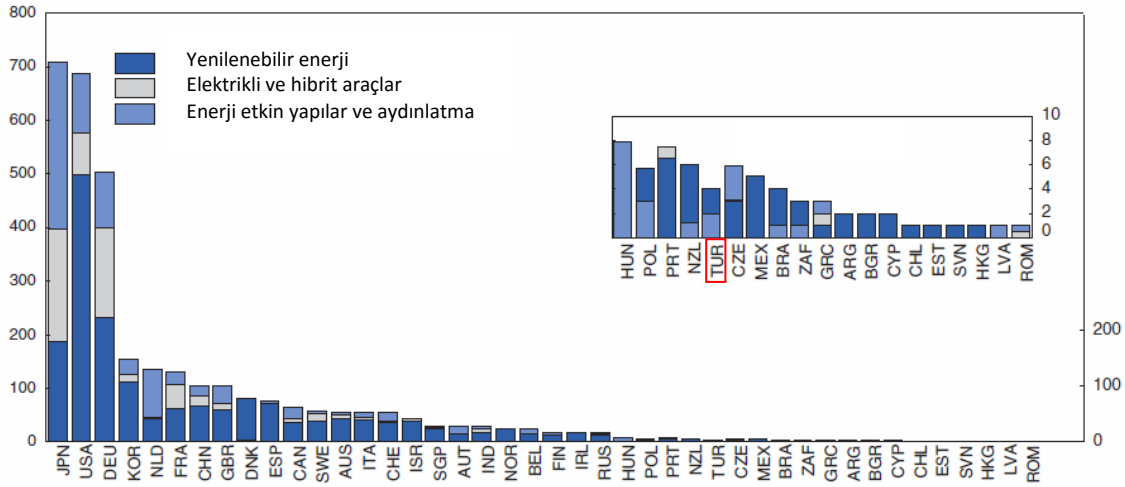
1990ların sonuna gelindiğinde OECD (1999) raporunda eko-yeniliği "ekosistem ve kirlilikle ilgili problemler, hava, su ve topraktaki çevresel hasar ve kirlenmenin ölçülmesi, sınırlandırılması, en aza indirilmesi ya da düzeltilmesi için üretilen mal ve hizmetlerdir" olarak tanımlamaktadır. 2000 yılından sonra yapılan çalışmalarda da eko-yenilik kavramına daha fazla ve doğrudan vurgu yer almaktadır.

OECD patent veri tabanına göre 1999-2008 yılları arasında alınan patentlerde yenilenebilir enerji sektöründe %24, elektrikli ve hibrit araçlar sektöründe %20 ve enerji etkin yapılar ve aydınlatma sektöründe %11 oranında artış kaydedilmiştir (OECD, 2011). Bu oranlar aynı yıllar arasında toplam

patent sayısındaki artış oranı olan %6'nın oldukça üzerindedir. Bu değerler 2000 yılından sonra dünyada eko sanayilerde yapılan eko-yeniliklerin önemli bir oranda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir üretime geçiş sürecinde yapılan eko-yenilikler yerleşik teknolojilerin yıkılmasını ve yeni teknolojilerin desteklenmesini getirmektedir. Kömüre dayalı güç istasyonlarının yerini, yenilenebilir enerjiye dayalı güç istasyonları, arabalarda geleneksel motorların yerini, elektrik motorları almaktadır. Teknolojide bu yerini alma süreci mevcut malların değerini düşürürken, yeni malların da değerini arttırmaktadır. Teknoloji tercihi sosyal tercihlere ve çıkar gruplarına bağlı olduğu kadar, köklü tarihi geçmişe dayanan ulusal ve yerel sosyal norm ve değerleri de yansıtmaktadır. Tarihi, kültürel ve ekonomik farklılıklara sahip ulusların teknoloji ve çevre konularında tutum ve tercihleri de farklılık göstermektedir. OECD 2008 verilerine göre eko-sanayilerde alınan patentlerin az sayıda ülkede yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil.1). Alınan patent türlerinde de ülkeden ülkeye farklılık vardır. İlk sırada yer alan Japonya'da enerji etkin yapılar ve aydınlatma sektörü ilk sırada yer alırken, ikinci sırada olan Amerika'da yenilenebilir enerji sektörünün ağırlığının yüksek olduğu görülmektedir. Japonlar ekolojik ürünleri tercih ederken, Amerikan toplumunu yönlendiren farklı norm ve değerler olmaktadır. Türkiye ise OECD (2008) veri tabanına göre eko-yenilik alanında küresel düzeyde yarışabilir konumda değildir. Türkiye'de alınan patentlerin yenilenebilir enerji ve enerji etkin yapılar ve aydınlatma sektörlerinde yaklaşık eşit olarak dağıldığı görülmektedir (Şekil.1).

Şekil 1. Eko-sanayilerde Alınan Patentlerin Ükelere ve Sektörlere Dağılımı

Kaynak: OECD, Patent Veri tabanı, 2008.

Merkezi konuma sahip eko-sanayilere ek olarak inşaat, otomotiv, bilişim, kağıt, kimya endüstrisi gibi geleneksel sanayiler de eko-sanayi segmenti içinde görülmektedir. Bu durumda eko-sanayilerde yapılan eko-yeniliklerle, geleneksel sanayilerde yapılan eko-yenilikler arasındaki farkın ortaya konması önem taşımaktadır (Sarkar, 2013). Eko-sanayilerde eko-yenilik çevresel teknolojiler, çevresel hizmetler ve çevresel çözümlerle ilişkili iken (yenilenebilir enerji gibi), geleneksel sektörlerde eko-yenilik enerji ve kaynak tasarrufu ile ilişkilendirilmektedir.

Avrupa Birliği düşük karbon toplumuna geçişte, kaynak ve enerji verimliliğiyle ilgili sorunların çözümünde eko-yeniliği anahtar strateji olarak görmektedir. Eko-yeniliğin desteklenmesi stratejisi de sadece çevresel etkileri azaltmayı değil, aynı zamanda maliyetlerin düşürülmesiyle Avrupa Birliği'nin küresel pazarda rekabetçi pozisyonunun arttırmasını da hedeflemektedir (Bleischwitz ve diğerleri, 2009). Gerek eko-sanayilerde, gerekse geleneksel sektörlerde, firmalar sıklıkla kaynak maliyetinde

tasarrufa ihtiyaç duymaktadırlar. Enerji ve ham madde, çevre dostu yaşam döngüsü olan ürünlerin geliştirilmesi, girdi-çıkı ilişkisi olan sektörlerin geliştirilmesi maliyetlerin düşürülmesi ve rekabet gücünün artırılmasında avantajlı eko-yenilik alanlarıdır. Geleneksel sektörlerde alternatif ürün geliştirme, üretim metodlarının yeniden tanımlanması, ulaşım ve paketlemenin yeniden organizasyonu, dağıtım ve depolamanın optimizasyonu, dağıtım zincirinin yeniden tanımlanması finansal ve çevresel maliyetlerin düşürülmesinde yardımcı olabilecek eko-yenilik alanlarıdır (EURADA, 2010). Ürün eko-yeniliğinde ürünün ve fonksiyonunun veriminin artırılması, ürünün tüm yaşam döngüsü boyunca enerji tüketiminin azaltılması, ürünün parça ya da bölümlerinin çevre dostu alternatifleriyle değiştirilmesi, dönüştürülebilir materyallerin seçilmesi, ürünlerin bozulması halinde atılması gerekmeden tamir edilebilir olması sanayide pekçok sektöre uyarlanabilecek eko-tasarım alanları olarak görülmektedir (Panapanaan ve diğerleri., 2013).

Farklı sektörlerde farklı yenilik türleri öne çıkmaktadır. Yenilik türlerinin açıklanmasında ürün, süreç ve organizasyon yeniliği en çok adı geçen türler olmakla birlikte, eko-yenilik türlerini açıklamakta yetersiz kalmakta, “sosyal eko-yenilik” ve “kurumsal eko-yenilik”de yenilik türleri arasındaki yerini almaktadır (Tablo.2).

Tablo 2. Eko-yenilik türleri

<i>Eko-Yenilik Türleri</i>	<i>Temel Özellikleri</i>
<i>Üründe eko-yenilik</i>	Çevresel hasarı en aza indirmek üzere, temiz teknolojilerle üretilen ürünler, mevcut ürünlerde yapılan iyileştirmeler.
<i>Sürecde eko-yenilik</i>	Çevresel hasarı en aza indirmek üzere üretim sürecinde yapılan iyileştirmeler, temiz üretim teknolojilerinin üretim sürecine eklenmesi.
<i>Organizasyonda eko-yenilik</i>	Firma düzeyinde eko-yönetim araçları.
<i>Sosyal eko-yenilik</i>	Tüketim davranışlarında değişim, sürdürülebilir tüketim kalıpları.
<i>Kurumsal eko-yenilik</i>	Eko-yenilikler ve sürdürülebilir gelişme için kurumsal yapılanma

Kaynak: Panapanaan ve diğerleri., 2013

Üründe ve üretim süreçlerinde yapılan eko-yenilikler büyük oranda temiz teknolojilerin geliştirilmesi ve üretim süreçleri ile ilişkilidir. Ekolojik söylemlerdeki değişimle kamu sektörü ve sosyal yapabilirliği de içeren yenilik sistemleri önem kazanmaktadır (Morgan, 2008). Bu yaklaşım firmaların ve teknolojilerin çok daha geniş sosyal ve ekonomik sistemlerde gömülü olduğunu da vurgulamaktadır. Yenilikçi firma sadece diğer firmalarla ilişkili değildir, devletin farklı birimleri, araştırma ortakları ve hatta organize tüketim gruplarıyla da ilişki içindedir (Morgan, 2010). Bu durumda sosyal yapı içinde tüketim davranışlarındaki değişim ve sürdürülebilir tüketim kalıplarının geliştirilmesi yönünde yapılan yenilikler sosyal eko-yenilik olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir gelişme için kurumsal yapılanma ile ilgili yenilikler ise kurumsal eko yenilik kapsamında görülmektedir. Eko-yeniliğe getirilen bu geniş bakış açısı sürdürülebilirlik temelli yenilik sistemi için de yol gösterici niteliktedir.

4. EKO-YENİLİK İÇİN YÖNETİŞİMİN ARTAN ÖNEMİ: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TEMELLİ YENİLİK SİSTEMİ

Küresel ekosistem üzerine baskıların arttığı, çevre sorunlarının önemsendiği bu dönemde piyasa aktörlerinden salt kendi iradeleri ile eko-yenilik yapmaları beklenemez. Günümüz konjonktürü içinde yenilik sürecinde farklı aktörlerin farklı rolleri üstlendikleri sürdürülebilirlik temelli bir yenilik sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilirlik temelli yenilik sistemi dünyanın taşıma kapasitesini gözönünde bulundurarak, çevresel etkileri ve kaynak kullanımını azaltmaya yardımcı yeni

teknolojilerin geliştirilmesi, eko yeniliklerin yapılması ve yayılmasındaki kurumlar arası ağları tanımlamaktadır (Altenburg ve Pegels, 2012).

Sürdürülebilirlik temelli yenilik sistemi kavramı evrimselci yenilik sistemi araştırmalarına dayanmaktadır, ancak ekolojik boyutu öne çıkmakta ve yönetişime vurgu yer almaktadır (Stamm ve diğerleri, 2009). Yenilik sisteminin geliştirilmesinde yönetişime artan vurguyla birlikte, çevresel maliyetlerin ekonomik karar süreçlerine dahil edilmesini ve eko-teknolojilerin geliştirilmesini içeren yeni politikalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Ekolojik olarak hassas sektörlerde risk ve belirsizlik düzeyi daha yüksektir ve bu durum devletin finans ve düzenleme konularında çok daha aktif rol oynamasını gerektirmektedir (Morgan, 2010). Diğer bir deyişle eko-yeniliklerin geliştirilmesindeki piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelmeye ihtiyaç vardır. Eko-yeniliklerle gelen teknoloji değişimi, ve bu süreçte desteklenmesine karar verilen teknoloji seçimi ticarileşmeyi ve paydaşları farklı şekillerde etkilemektedir. Teknolojik değişimin zaman baskısı ve riski göz önünde bulundurulduğunda, değişim sürecinde kaybedenlerin zararının bir oranda karşılanması için politik düzenlemelere ve değişimin yönü konusunda kurumların fikir birliğine ihtiyaç olduğu açıktır (Altenburg ve Pegels, 2012). Ayrıca geleceğe yönelik eko-teknoloji izlerinin belirlenmesinde politikaların yönlendiriciliği kadar sosyal tercihlerin belirleyiciliği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yönetimler örneğin yenilenebilir enerjiye dair yön belirleyebilir, ana hedefleri koyabilir, en iyi teknolojinin seçimini piyasa güçlerine bırakabilirler. Fakat yanlış teknolojik seçimler ulusal politikaları izleyen özel yatırımcılar için büyük mali yükler getirebilir. Örneğin Hindistan'da yönetimin hiçbir zaman yaşayabilir bir iş olmayan biofuel bitkilerin yetiştirmesini desteklemesiyle küçük işletmeler zarar ederek zor durumda kalmıştır (Altenburg ve Pegels, 2012). Sürdürülebilirlik odaklı yenilik sisteminde gereken desteğin düzeyini belirlemede, yönetimle sanayinin yakın ilişkide olmasına ihtiyaç vardır (Khan, 2004).

Devlet politika belirlemenin yanı sıra, eko-yenilik sürecinin başarıya ulaşmasında belli başlı roller de üstlenmek durumundadır. Bunlardan birincisi politika olarak belirledikleri eko-yenilik alanında kamu ya da özel sektör kanalından gelen araştırmalara fon sağlamaktır. Eko-yeniliğin market başarısı önemli ticari riskler içeren ve olgunlaşması zaman alan bir süreçtir. Bu durum eko-yeniliğin güçlendirilmesinde teşvik ve müdahaleleri içeren talebe yönelik yenilik politikalarını gerektirmektedir, ki bu politikaların oluşturulmasında merkezi ve yerel yönetimler belirleyicidir.

Yenilik sistemleri küreselle doğrudan ilişkilidir ve yeniliklerin geliştirilmesinde işbirliği yapan ve rekabet eden aktörler büyük oranda uluslararası hareket eden aktörlerdir. Ayrıca Ar&Ge'de uluslararası ortaklıklar bilginin ve teknolojinin yayılması ve olgunlaşması için gerekli ortamı yaratabilmekte, eko-yeniliğin maliyetinin paylaşılmasına ve ülkeler arası teknoloji transferine de yardımcı olmaktadır (OECD, 2011). Düzenleme ve destek kurumları küresel, bölgesel ya da yerel olmak üzere farklı müdahale düzeylerinde yer almaktadır. Sonuçta hedeflenen düzey yenilik sistemlerinin ilk tartışmalarında olduğu gibi yalnızca "ulusal", ya da sonrasında bölgesel çalışmalarla birlikte vurgu yapılan yalnızca "bölgesel" sistemler değildir. Burada çok düzlemli yönetim bakış açısıyla da örtüşen çok düzlemli yenilik sistemlerinin işletilmesi gerekmektedir. Uluslararası, ulusal ve bölgesel politika çerçevesinin uyumlaştırılması sadece bir zorluk olarak değil, bir fırsat olarak da görülebilir.

5. YENİLİKÇİLİĞİN MEKANLARI ÖĞRENEN BÖLGELER EKOLOJİK YAKLAŞIMLARA YANIT VEREBİLİR Mİ?

1990larda yenilik gelişiminin en önemli bileşeni olarak ele alınırken, bölgeler yeniliklerin mekanı olarak görülmeye başlanmıştır. Florida (1995) öğrenen bölge kavramıyla bölgelerin bilgi ve öğrenmenin kritik noktaları olduğunu vurgulamıştır. Öğrenen bölge kavramı aynı zamanda bilgi ekonomisine artan vurguyu ve ekonomik rekabette yeniliğin rolünü temsil etmektedir. Buradaki temel kabul yenilik ve öğrenme için kurumsal koşulların ekonomik başarının artırılmasında önemli ve belirleyici olduğudur. Yeniliğin mekânsal boyutu son zamanlarda önemli araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır ve “öğrenen bölge” kavramı yenilik çalışmaları ve evrimselci çerçevedeki ekonomik coğrafya arasında bir köprü kurmaktadır. Evrimselci coğrafyada öğrenme mekana bağlı ve yolbağımlı bir süreçtir (Boschma ve Lambooy, 1999).

Öğrenen bölge kavramı yenilik kavramının mekansal vurgusunu güçlendirmektedir (Moulaert ve Sekia, 2003) ve yenilik firmanın rekabet avantajının sürdürülmesinde anahtar kavram olarak görülmektedir (Malmberg, 1997; Amin ve Cohendet, 2004). Bölgesel ölçeğin öneminde üç özellik öne çıkmaktadır. Birincisi örtük bilgi, ikincisi kurumsal ortam, üçüncü ise organizasyonel yapının rolüdür. Öğrenen bölge dört anahtar boyutu içermektedir; öğrenen firmalar ağı, firmalar ve diğer organizasyonlar arasında öğrenme ağları, öğrenmeyi kolaylaştıran sosyo-ekonomik kurumlar, bir grup reaksiyon verebilen bölgesel aktör.

Aynı bölgede mekânsal yakınlıkta yer alan firmalar, aynı tedarik zincirinin içinde bilgi ve üretim ağlarıyla birbirlerine bağlıdırlar. Bölgesel ağda eko-yenilik yapan firmalarla tedarik zincirindeki diğer firmalar arasında önemli düzeyde ilişki bulunmaktadır. Böylece eko-yenilik yapan firma piyasa bilgisini, iyi deneyimleri, teknoloji bilgisini bölgede ilişki içinde olduğu diğer firma ve kurumlarla paylaşabilmektedir. Bu durumda firma ağları bilgi değişiminde, deneyimlerin yayılmasında, çevresel, teknolojik ve organizasyonel problemlerin ortak çözümünde, çevresel kaynakların paylaşımında etkin rol üstlenmektedir. Aynı bölgede faaliyet gösteren firmalar, ister eko-sanayilerde olsun, ister geleneksel sektörlerde olsun, benzer çevresel problemlerle yüz yüze kalmakta, atıksu aynı akarsuya deşarj edilirken, katı atıklar aynı toplama alanında biriktirilmektedir. Bölgedeki ortak ekolojik sorunlar yerel ağların etkisiyle ortak ekolojik üretim politikalarının gelişmesine de neden olmaktadır. Tüm dünyada eko-yenilikler ulus altı düzeylerde ortak ekolojik sorunlarla yüz yüze kalan firmalar ve kurumların yığıldığı bölgelerde sürdürülmektedir. Örneğin yeni solar enerji teknolojileri Austin, Texas'ta; karbon tutma depolama New Haven, West Virginia'da; genel olarak temiz teknolojiler California'da; konutlar için yenilenebilir enerji Marburg, Almanya'da, kentsel gıda güvenliği Belo Horizonte, Brazilya'da; sıfır emisyon otobüslerinin üretimi Helsinki'dedir (Morgan, 2008).

Ekolojik dönüşümle birlikte, sürdürülebilirlik temelli yenilik sistemleri firmaların kapasitesine bağlı olduğu kadar, sosyal tercihlere, toplumsal kapasiteye ve kamu sektörüne de bağlı hale gelmiştir. Yenilik araştırmalarının firma düzeyindeki yaklaşımlardan daha geniş sosyal ilişkilerin rolüne odaklanan yaklaşımlara kayması ekolojik tartışmalara yanıt verebilecek daha etkin yenilik sistemlerinin kurgulanması için önem taşımaktadır (Smith ve diğerleri, 2005). Sosyal kurallar ve yönetim yapısı enerji, ulaşım, yapı gibi iklim değişikliği konularında belirleyici sektörlerde ana rol oynamaktadır. Bu ekolojik hassas sektörlerde yenilikçi firma sadece diğer firmalarla ilişkili değil, açık yenilik modelinde, devlet kurumlarından, araştırma ortaklarına, ve örgütlenmiş tüketici gruplarına kadar çok geniş bir yelpazede paydaşları içermektedir. Ayrıca ekolojik sektörlerde risk ve belirsizlik

düzeinin çok yüksek olması nedeni ile yenilik sistemlerinin devletin mali konularda ve düzenleme alanında ortaklığı olmaksızın başarılması mümkün görülmemektedir (Morgan, 2010).

Ekolojik üretime dönüşü gerektiren nedenler ve ekolojik sektörlere geçiş tüm bölgeler için fırsatlar ve tehditler sunsa da, özellikle özel sektörün zayıf olduğu ve kamu sektörüne bağımlılığın yüksek olduğu az gelişmiş bölgeler için ilginç ve çekicidir. Ancak az gelişmiş bölgelerin kısa süre içinde sürdürülebilirlik temelli yenilik sistemini kurmuş “öğrenen bölgelere” dönüşmesini beklemek gerçekçi değildir. Gerçekçi görünen yenilikçi ve değişime hızlı yanıt verebilen aktörler olarak kamu sektörünün az gelişmiş bölgelerin ortak öğrenme süreçlerine eklenmesinde kolaylaştırıcı rol üstlenmesidir. Bu durumda az gelişmiş bölgelerin yönetim sistemlerinin fonksiyonunda önemli değişimler gerekmektedir. Kamu sektörü dışında yönetişimin hiçbir aktörü az gelişmiş bölgelerde gelişmenin yol bağımlı doğasını kırabilecek güçte ve özellikle değildir. Bu bölgeler gelişmemiş sanayi yapısı ile yeni yönelimlere, desteklenecek yeni sektörlerle ve bu süreçte güçlü aktörlere en çok ihtiyaç duyan yerlerdir (Healy ve Morgan, 2012).

Geleneksel öğrenen bölge yazınının eleştirilen yönlerinden biri devleti önemli bir aktör olarak görmesi ancak devletin rolünü gerçeklikle temellendirememesidir (Hassink, 2004). Daha yeşil, daha sürdürülebilir bir ekonomiye geçişte, iklim dostu teknolojilerin üretilmesi ve yayılması piyasanın yönlendirdiği, gönüllülük esasına dayalı süreçlerce güven altına alınamaz (UNEP, 2008). Bu nedenle eko-sektörlerin ve eko-yeniliğin desteklenmesi politikalarında devletin rolü açıklık kazanmalıdır. Ekolojik dönüşüm ekolojik temelli yaklaşımlara yanıt olarak öğrenen bölgelerin geliştirilmesi sürecinde devletin rolünün yeniden tanımlanmasında yardımcı olabilecek niteliktedir.

Devlet desteğiyle eko-yenilikleri geliştiren Avrupa ülkelerinde başarılı bölge örnekleri bulunmaktadır. Örneğin Puglia Avrupa birliğinin en fakir bölgelerinden biriyken, sürdürülebilir su yönetimi ve yenilenebilir enerjiler alanında hızla İtalya'nın liderlerinden biri konumuna gelmiştir. Öğrenen bölge kavramı yenilik organizasyonunda ve yönetişimde yararlı bir rol üstlenebilecek açılımlar sunmaktadır. Ancak bu açılımın başarıya dönüştürülmesinde yenilik kavramının daha kapsamlı değerlendirilmesi bir zorunluluktur. Kapsamlı ele alışıta yenilik kavramının sosyal yenilikleri içermesine, sürdürülebilir kalkınma için tabandan gelen hareketlerin, toplulukların farkında olunmasına ve yönetim süreçlerinin iyi kurgulandığı bir yenilik sistemine gereksinim duyulmaktadır.

6. SONUÇ

Makalede iklim değişikliği sorunu ve çevre sorunlarının artmasıyla öne çıkan ekolojik yaklaşımın yenilik çalışmalarına etkisi kurumsal ve mekânsal boyutlarıyla ele alınmıştır. Yenilik yaklaşımının ekonomik ve bölgesel çalışmalarda yer almasının tarihsel geçmişi 1990lı yıllarda bilgi ekonomisine geçiş tartışmalarına dayanmaktadır. Bu dönemde yapılan çalışmalarda bir bölge için yenilik yapma kapasitesi ekonomik büyümenin ardındaki temel faktör olarak görülmektedir. Yine aynı yıllarda “öğrenen bölge” yeniliğin mekanı olarak sunulurken, “yenilik sistemleri” yeniliğin kurumsal boyutunu öne çıkarmaktadır. Yenilik sistemleri yeniliği tetikleyen kurumsal ağlara odaklanmakta ve kurumsal ağların kapasitesi yenilik sistemlerinin kolaylaştırıcısı olarak görmektedir. Öğrenen bölge ve yenilik sistemleri üzerine yapılan çalışmalarda temel yaklaşım yenilik ve ekonomik büyüme-rekabet gücü arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır ve bu araştırmalarda eğer ekonomik büyümeyi getiriyorsa yeniliğin içeriği tartışılmaksızın yenilik istenilen bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir.

Makalede yenilik kavramının içeriğinin ekolojik yaklaşımlarla ilişkilendirilmesi gerektiğinin ve “eko-yenilik” kavramının altı çizilmektedir. Eko-yenilik kavramıyla her ne kadar çevresel riskleri azaltmayı hedefleyen teknolojiler, ürünler, servisler hedeflense de ne politika düzeyinde ne de uygulama

düzeyinde ekonomik başarı ve rekabetçi pozisyonun geliştirilmesi hedeflerinden vaz geçmek mümkün değildir. Sanayide iki farklı eko-yenilik yaklaşımı belirlenebilmektedir. Bunlardan birincisi çevre konularında üretim yapan eko-sanayilerde (yenilenebilir enerji vb.) yapılan eko-yeniliklerdir. OECD ve Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan çalışmalar eko-sanayilerde yapılan yeniliklerde son yıllarda önemli bir artış yaşandığını göstermektedir. İkinci yaklaşım geleneksel sektörlerde eko-yenilik süreçlerinin eklenmesidir. Geleneksel sektörlerde eko-yenilik yaklaşımıyla enerji hammadde kullanımı, üretim süreçlerinde yapılan yeniliklerle çevreye verilen hasarın en aza indirilmesi hedeflenmektedir.

Makalede altı çizilen bir diğer konu eko-yenilik ve sürdürülebilirlik temelli yenilik sisteminin uygulamasında yönetişimin artan önemidir. Yenilik çalışmalarının ilk yıllarında yenilik firmayı ilgilendiren, firma içinde gerçekleşen bir süreçken, yenilik çalışmalarında sistem yaklaşımının gelişmesiyle kurumlar, farklı aktörler ve bu aktörler arasında farklı konularda geliştirilen kurumsal ağlar önem kazanmıştır. Ancak özellikle eko-sektörlerde risk ve belirsizlik düzeyinin yüksek olması kadar tüketimi belirleyen sosyal norm ve değerlerin belirleyiciliği devlet ve merkezi yönetim başta olmak üzere farklı aktörlerin süreçte birlikte çalışmasının en iyi yollarını sunan yönetim sistemlerine gereksinimi arttırmaktadır.

Makalede son olarak eko-yenilik ve yönetişimin mekanları “öğrenen bölgeler” olabilir mi? sorusu tartışmaya açılmaktadır. Yenilik ve öğrenmenin mekanı olan “öğrenen bölgeler” kurumsal yapının ve ağların önemine de vurgu yapmaktadır. Ancak öğrenen bölgeler kurumsal ağları ifade eden yönetim sisteminin etkin kurulamaması ve toplumsal ve sosyal sahiplenmenin eksiliği nedeniyle gerçekleştirilememekle eleştirilmektedir. Aynı bölgede yer alan firmalar benzer çevre sorunlarıyla yüz yüze kalmakta, çevresel sorunların giderilmesinde kullanılan yol ve yöntemler bölgesel ağlarla kolaylıkla yayılabilir potansiyeli taşımaktadır. Eko-yenilikler ve eko-sektörler firmaların kapasitesine bağlı olduğu kadar sosyal tercihlere, toplumsal kapasiteye ve kamu sektörüne de bağlı hale gelmiştir. Eko-sektörlere yeni yatırımların yapılması ve yeni sektörlerin geliştirilmesi hem yenilik hem de üretim kapasitesine yapılacak yatırımlarda kamu sektörünü önemli bir aktör haline getirmektedir. Devletin eko-sektörler ve eko-yenilik alanında tanımlanan belirleyici rolü, aynı zamanda az gelişmiş bölgelerde öğrenen bölge yaklaşımıyla eko-yeniliklerin ve eko-sanayilerin desteklenmesinde de önemli bir politika olma potansiyeline sahiptir.

Avrupa Birliği Ülkelerinde özellikli 2000 yılından sonra eko-yenilikler bölgesel düzeyde küme yaklaşımlarıyla desteklenmektedir. Avrupa Birliğinde bir grup ülke (Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Slovenya, İsviçre ve Almanya) küme politikalarında eko-sektörlerde ve geleneksel sektörlerde eko-yeniliğe doğrudan vurgu yaparken, bir grup ülke küme politikalarında eko-yeniliğe çok sınırlı ve dolaylı olarak vurgu yapılmakta, bir grup ülke de küme politikalarında eko-yeniliğe hiç referans vermemektedir (Barsoumion ve diğerleri, 2011). Türkiye Avrupa Birliğine üyelik sürecinde bu alandaki tutumunu netleştirmek ve hangi grup içinde yer alacağını belirlemek durumundadır. Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesinde (2011-2014) yenilik ve yenilik kapasitesi önemli bir konu olarak vurgulanmaktadır, ancak eko-yenilik kavramının açıkça adı geçmemektedir. Türkiye’de son dönemde eko-sanayilerde önemli bir gelişim izlenmektedir ve iklim değişikliği, çevre konuları da üzerinde çalışılan konulardır. 2011-2023 İklim Değişikliği Eylem Planında da sanayi sektörü üst başlık olarak ele alınmış, sanayide enerji verimliliğinin artırılması, CO2 yoğunluğunun azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik olarak sanayi sektörünün kapasitesinin artırılması üç ana amaç olarak belirlenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012). Raporda sanayide eko-yeniliği gerektiren alt amaçlar olmakla birlikte, eko-yenilik kavramı doğrudan yer almamaktadır. Türkiye ulusal politikalarında sanayinin gelişimi ve ekonomik gelişme konularıyla birlikte “eko-yenilik” ve “öğrenen

bölge” (kümelenme) kavramlarının da yer alması, Türkiye’nin Avrupa Birliğine giriş sürecinde, bölgesel gelişme, küresel rekabet edebilirlik ve bölgesel eşitsizlik alanlarında da etkin stratejiler geliştirmesinde yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

Altenburg, T. ve Pegels, A. (2012) “Sustainability- oriented innovation systems – managing the green Transformation” *Innovation and Development*, 2 (1), 5–22.

Amin, A. ve Cohendet, P. (2004) *Architectures of Knowledge: Firms, Capabilities, and Communities*. Oxford University Press, Oxford.

Audretsch, D. B. ve Feldman, M. P. (1996) "R&D Spillovers and the Geography of Innovation and Production," *American Economic Review*, 86 (3), 630-640.

Barsoumian S., A. Severin T. ve van der Spek (2011) *Eco-Innovation And National Cluster Policies in Europe A Qualitative Review*, Europe EEIG.

Bleischwitz, R., B-W., Bettina, Irrek, W., Schepelmann, P., Schmidt-Bleek, F., Giljum, S., Lutter, S., Bohunovski, L. ve Hinterberger, F. 2009. "Eco-Innovation - putting the EU on the path to a resource and energy efficient economy," *Institute for Climate, Environment and Energy*, 38, 38.

Boschma, R. ve Lambooy, J. (1999) “Evolutionary economics and economic geography”, *Journal of Evolutionary Economics*, 9, 411–429.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012) 2011-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

EURADA (2008) *Eco-Innovation At The Heart Of Regional Development Green For Growth (G4G)*

Florida, R. (1995) “Towards the learning region”, *Futures*, 27(5), 527–536.

Freeman, C. (1992) “A green techno-economic paradigm for the world economy”, in: C. Freeman (ed.) *The Economics of Hope: Essays on technological change, economic growth and the environment*, pp. 190–211 London: Pinter

Freeman, C. ve Soete, L. (1997) *The Economics of Industrial Innovation*, 3. Edition, London.

Hassink, R. ve Klaering, C. (2012) “The End of the Learning Region as We Know It; Towards Learning in Space”, *Regional Studies*, 46(8), 1055-1066.

Hassink, R. (2004) “Learning Region: A Policy Concept to Unlock Regional Economies from Path Dependency” *Conference Regionalization of Innovation Policy Options and Experiences*, June2004, Berlin, 1-21.

Healy, A. ve Morgan, K. (2012) “Spaces of Innovation: Learning, Proximity and the Ecological Turn”, *Regional Studies*, 46(8), 1041-1053.

Khan, M.H. (2004) “Strategies for state-led social transformation: Rent management, technology acquisition and long-term growth” Paper presented at the ADB Workshop on Making Markets Work Better for the Poor, Hanoi, April 2004.

Lundvall, B.A. (1992) *National innovation systems: Towards a theory of innovation and interactive learning* London: Pinter.

Malmberg, A. (1997) “Industrial geography: location and learning”, *Progress in Human Geography*, 21, 573-582.

Meadows, D., Randers, J., Meadows, D., ve Behrens, W. (1972) *The Limits to Growth* (London: Potomac Associates).

Morgan, K. (1997) “The learning region: institutions, innovation and regional renewal”, *Regional Studies*, 31(5), 491–503.

Morgan, K. (2008) "Greening the realm: cities and regions as laboratories of innovation and sustainable development." Plenary presentation to The Greening of Industry Network Conference, Leeuwarden, the Netherlands, 26–28 June 2008.

Morgan, K. (2010) "The green state: sustainability and the power of purchase", in Pike A., Rodriguez-Pose A. and Tomaney J. (Eds) Handbook of Local and Regional Development, pp. 87–96. Routledge, Abingdon.

Moulaert, F. ve Sekia, F. (2003) "Territorial innovation models: a critical survey", Regional Studies, 37(3), 289–302.

Nelson, R. (1994) "The Co-evolution of technology, industrial structure, and supporting institutions", Industrial and Corporate Change, 3(1), 47–63.

Organisation For Economic Co-Operation and Development OECD (2010), Managing National Innovation Systems, OECD Publishing, Paris

Organisation For Economic Co-Operation and Development OECD (2010), Eco-Innovation in Industry: Enabling Green Growth, OECD Publishing, Paris

Organisation For Economic Co-Operation and Development (OECD) (2011) Towards Green Growth. OECD, Paris.

Panapanaan, V. Uotila T. ve Jalkala A. (2013) "Creation and Alignment of the Eco-innovation Strategy Model to Regional Innovation Strategy: A Case from Lahti (Pa"ija"t-Ha"me Region), Finland", European Planning Studies,

Rodriguez-Pose A. ve Crescenzi, R. (2008) "Research and development, spillovers, innovation systems and the genesis of regional growth in Europe", Regional Studies, 42(1), 51–67.

Romer, P.M. (1990) "Endogenous Technological Change", Journal of Political Economy, 98(5), 71-102.

Rosenberg, N. (1994) Exploring the Black Box: Technology, Economics, and History, Cambridge University Press, New York.

Sarkar, A.N. (2013) "Promoting Eco-Innovations to Leverage Sustainable Development of Eco-industry and Green Growth" European Journal of Sustainable Development, 2(1), 171-224.

Smith, A., Stirling, A. ve Berkout, F. (2005) "The governance of sustainable socio-technical transitions", Research Policy, 34, 1491–1510.

Sonn, J.W. and Storper, M. (2008) "The increasing importance of geographical proximity in knowledge production: an analysis of US patent citations, 1975-1997." Environment and Planning A, 40(5), 1020-1039.

Stamm, A., Dantas, E., Fischer, D., Ganguly, S., ve Rennkamp, B. (2009) Sustainability-oriented innovation systems: Towards decoupling economic growth from environmental pressures? Discussion Paper 20/2009 German Development Institute (DIE)

United Nations Environment Programme (UNEP) (2008) Green Jobs: Towards Sustainable Work in a Low Carbon World. UNEP, Nairobi.

World Bank Development Report (1991).

Özet: Bilgi ekonomisine geçiş sürecinde malların üretim ve dağılımından çok bilginin küresel düzeyde üretim ve dağılımına vurgu yapılmaktadır. Yeniliklerin ekonomik büyümenin ve gelişmenin itici gücü olduğu konusunda ilgili yazın birleşirken, özellikle 1990larda yeniliğin ekonomik büyüme ve rekabet gücüne olumlu etkisi üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ekonomik gelişme üzerine yapılan bu çalışmalarda yenilik ekonomik büyüme için istenen bir faaliyet olarak nitelenmekte, ancak yeniliğin içeriği çalışma dışında bırakılmaktadır. Çevre sorunlarının yaşandığı, ekolojik dengenin bozulduğu 2000li yıllarda yenilikçiliği algılamakta bu ticari yaklaşım dar bir çerçeve sunmaktadır. Sürdürülebilir gelişme teknolojik, kurumsal değişimi ve yenilikleri gerektirmektedir. Bu bakış açısında "eko-yenilik" sürdürülebilir gelişme için önemli bir girdi, sürdürülebilirlik temelli yenilik sisteminin de çıkış noktası olarak değerlendirilmektedir. "Bölge" yeniliğin mekânı, "öğrenen

bölge” yenilikçiliği ve öğrenmeyi destekleyen önemli bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır. Ancak ilgili yazında öğrenen bölgelere yöneltilen en önemli eleştiri, bu yaklaşımın gelişmiş bölgelerin daha fazla gelişmesi yönünde bir politika olabildiği, gelişmemiş bölgeler için gelişme umudu sağlayan açık ve operasyonel bir yapıya sahip olmadığı yönündedir. Makalenin amacı bölgesel gelişme ve yenilikçilik yazınında üzerinde yeterince durulmamış bir konu olan “eko-yenilik” kavramının kurumsal ve mekânsal boyutlarıyla tartışmaya açılması, bu kapsamda “öğrenen bölge” yaklaşımının sağlayacağı açılımlara dikkat çekilmesidir. Makalede “yenilik” sosyal, ilişkisel ve kurumsal boyutları içeren, açık bir sistem olarak ele alınmakta, tanımlanan yönetim sisteminde merkezi yönetimlerin olmazsa olmaz rolü ortaya konulmaktadır. Yenilikçilik ve öğrenen bölge kavramlarına getirilen sürdürülebilirlik temelli yaklaşım gelişmemiş bölgeler için de gelişme umudu olabilecek potansiyeli içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Eko-yenilik, öğrenen bölge, yenilik sistemi, sürdürülebilirlik, yönetim.

THE TRANSFORMING INSTITUTIONAL AND SPATIAL DYNAMICS OF INNOVATION

Abstract: Within the transition to the knowledge economy, the emphasis is on production and distribution of information on global level, rather than the production and distribution of goods. As the related literature concedes that innovation is the driving force of economic growth and development, especially in the 1990s, a number of studies have been conducted stating the positive impact of innovation on economic growth and competitiveness. Although innovation is regarded as an activity that is required for economic growth and the nature of innovation is excluded at these economic development studies. With the increasing environmental problems in the 2000s the commercial approach provides only a narrow frame to understand innovation. Sustainable development necessitates both technologic and institutional transformation and innovation. In this perspective "eco-innovation" should be considered as an important contribution to sustainable development, and the starting point for a sustainability-based innovation system. Since "region" is considered as the space of innovation, the "learning region" concept emerges as an important policy tool to support innovation and learning. However, the main criticism directed against the “learning region” in literature is that it is a policy for regions already developed, and provides no hope for undeveloped regions due to its closed and inoperative structure. The purpose of this paper is to discuss the institutional and spatial dimensions of “eco-innovation” concept, which has been underestimated in the innovation literature, and to highlight the opportunities brought by the “learning region”. In the paper, “innovation” is recognized as an open system including social, relational and institutional dimensions, and within its governance system the essential role of the central government is presented. A sustainability-based approach to the innovation and learning-region concepts prospects the potential of development for the less favored regions.

Key Words: Eco-innovation, learning region, innovation system, sustainability, governance.

Bilge ARMATLI KÖROĞLU: Lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde (1995), yüksek lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde (1999) Bölge Planlama alanında tamamlamıştır. 2004 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden doktora derecesini almıştır. 1995 yılından bu yana çalışmakta olduğu Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde halen öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İlgi alanları bölge planlama, yerel ekonomik kalkınma, bölgesel yenilik sistemleri, KOBİ ağları, sanayi kümeleridir.

armatli@gazi.edu.tr,

EKONOMİK, SOSYAL VE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER TEMELİNDE AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞİK BÖLGESEL POLİTİKASI: TÜRKİYE’DE UYGULAMA ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Kübra CİHANGİR ÇAMUR, Doç. Dr.

Deniz AKKAHVE, Yüksek Şehir Plancısı

1. GİRİŞ

Türkiye 1999 yılında Avrupa Birliği’ne (AB) aday ülke statüsünü kazanmış; AB devlet ve hükümet başkanlarının 17 Aralık 2004 tarihli Zirvesinde aldığı karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan Katılım Konferansı ile resmen AB’ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Bu aşamada artık siyasi kriterlere ilaveten ekonomik kriterler ve özellikle müktesebat (AB hukuk sistemi) uyumu ön plana çıkmaktadır.

Müktesebat; AB’yi kuran ve daha sonra değişikliğe uğrayan antlaşmaları; aday ülkelerin AB’ye katılırken imzaladıkları katılım antlaşmalarını; Konsey, Komisyon, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı gibi Topluluk organlarının çıkardıkları tüm mevzuatı ifade etmektedir. Türkiye ile başlayan müzakere sürecinde Müktesebat 35 başlık altında sınıflandırılmıştır. 22 numaralı ‘Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu’ Faslı Yapısal Fonların kullanımına ilişkin sistem kurgusunu içermekte olup, temel 6 alanda müktesebata uyumu gerektirmektedir.

Bu alanlar; yasal çerçeve, kurumsal çerçeve, idari kapasite, programlama, izleme ve değerlendirme ile mali yönetim ve kontroldür. Fasla ilişkin tarama süreci 11-12 Eylül 2006 tarihindeki ‘tanıtıcı tarama’ ve 9-10 Ekim 2006 tarihindeki ‘ayrıntılı tarama’ toplantıları ile tamamlanmıştır. 13 Kasım 2006 tarihinde gerçekleştirilen ek toplantının ardından uzun süre Komisyon tarafından bir geri dönüş alınmayan Fasıl, 5 Kasım 2013 tarihinde Brüksel’de düzenlenen ‘Hükümetler arası Konferans’ta açılmıştır.

2004-2006 Programlama döneminde Ön Ulusal Kalkınma Planında belirlenen 12 İstatistikî Bölge Birimi Düzey 2 bölgesinde Avrupa Birliğinin “Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım” başlığı altındaki fonlarından yararlanarak uygulamaya konulan bölgesel kalkınma programları Türkiye’nin Yapısal Fonlara hazırlığında önemli bir deneyim olmuştur. Bu programlarda kazanılan deneyimin 22. Fasıl çerçevesinde yürütülen müzakere sürecinde önemli yere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim programlar yapısal fon ilke ve kurallarına uygun olarak tasarlanmış ve yönetilmiş; böylece programların hazırlık ve uygulama süreci ile programlarda alınan başarılı sonuçlar 22. Fasıla ilişkin müzakere sürecini olumlu yönde etkilemiştir.

Bu çerçevede öncelikle AB bölgesel politikasına değinilmekte; politikanın temel ilkeleri ve araçları incelenmektedir. Türkiye ile AB mali işbirliği süreci ve geline aşama değerlendirildikten sonra 22. Fasıl hakkında bilgi verilmektedir. Bölgesel kalkınma programlarının uygulama ve yönetim süreci 22. Fasılın gerekleri ile karşılaştırılarak genel değerlendirmeye sonuç bölümünde yer verilmektedir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL POLİTİKA

Avrupa Birliği (AB), II. Dünya Savaşı'nın ardından 1950'li yıllarda Avrupa ülkeleri arasında gelişen uzlaşma, birlik ve beraberlik düşüncesinin sonucu olarak, üretim faktörlerinin serbest olarak dolaşabildiği, ortak gümrük tarifesinin ve ticaret politikasının uygulandığı bir "Ortak Pazar" olarak kurulmuştur (Butler, 1997:423, Bongers, 1992:5-6). AB'nin temel amaçları; "ekonomik ve sosyal bütünleşme"yi sağlamak; uluslar arası platformda "AB kimliğini" oluşturmaya çalışmak; özgürlük, güvenlik ve adalet ilkelerinin hâkim olduğu bir birlik oluşturmak; AB organlarının oluşturduğu bir "Avrupa Hukuku" sisteminin uygulanmasını sağlamak ve "Avrupa vatandaşlığı" ilkesini uygulamak olarak sayılabilir (Köseçik; Koçak, 2004).

Avrupa Birliği, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri farklı üye ülkeler ve bu ülkelerin farklı gelişmişlik seviyeleriyle Topluluk içinde ekonomik ve sosyal farklar yaratan bölgelerinden oluşmaktadır. "Ulus devletlerin aşılması bir büyük siyasal birliğin oluşturulması" projesi olan AB, bölgeler arası farkların azaltılmasına ve uyuma büyük önem vermektedir (Tekeli, 2006:423). AB bütünleşmesi, ekonomik ve parasal birliğin başarısı ancak bütün üye ülkelerin ortaklıktan kazançlı çıkmasıyla mümkün olabilir (Armstrong, 1990:171). Aksi halde uzun ömürlü bir Avrupa Birliği'nin mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla üye ülkeler ve bölgeler arasında farkların azaltılması ve üye ülkelerin az gelişmiş bölgelerinde ortalama AB gelişmişlik seviyesinin yakalanması, Topluluk politikalarının daima önemli bir unsuru olmuştur.

Bu çerçevede doğrudan ekonomik, sosyal ve bölgesel eşitsizlikleri hedef alan Uyum Politikası; AB içerisinde bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yardımcı olmak; ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla, Topluluğun ortak çıkarlarına yönelik projelere fon tahsis etmek suretiyle beşeri ve fiziki sermayeye yatırım yaparak üye devletler arasında kaynak transferini içermektedir. Temel yaklaşım dayanışma anlayışı içinde gelişme ve refahın bütün Topluluk coğrafi alanına yayılması ile ekonomik ve sosyal uyumun güçlendirilmesidir.

Uyum Politikası Avrupa Birliği içinde ekonomik, sosyal ve alansal bütünleşmenin gerçekleşmesini hedefler. Avrupa'da bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılmasına yönelik bir politikadır. Politikanın bütüncül yaklaşımı Avrupa'da bölgesel gelişme ve alansal bütünleşmeye büyük katkı sağlamaktadır.

2.1. Uyum Politikasının Ortaya Çıkışı

Uyum Politikasına rehberlik eden prensipler, Avrupa Birliği'nin temellerinin atıldığı Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşmasına kadar dayanmaktadır. Söz konusu Antlaşmada Topluluğun dengeli kalkınma ihtiyacına dikkat çekilmekte; başlangıç hükümlerinde, Topluluğun temel öncelikleri arasında, Antlaşmayı imzalayan ülkelerin ekonomilerinin güçlendirilmesi ve bölgeler arasındaki farkların azaltılması yoluyla ahenkli kalkınmanın sağlanması ihtiyacına atıfta bulunmaktadır.

1986 Lüksemburg Zirvesinde kabul edilen Avrupa Tek Senedi ile ülkeler ve bölgeler arasında "uyum" (cohesion) unsuru ön plana çıkmıştır. Böylece Topluluğun dayalı olduğu; tek piyasa ekonomisi, genişleme, dış ticaret serbestliği ve rekabet ilkelerine "ekonomik ve sosyal uyum" unsurunun eklenmesiyle bölgesel politika etkin bir konum kazanmıştır.

1993 Yılında Maastricht Antlaşmasınının 130b maddesi ile "Topluluk farklı bölgelerin kalkınmışlık düzeyleri arasındaki dengesizlikleri azaltmayı hedefleyecektir." hükmü getirilmiş ve ekonomik ve

sosyal uyum ilkesi Topluluğun temel ilkelerinden birisi olarak siyasi ve hukuki yönden yükümlülük haline gelmiştir.

2000 Yılı, Lizbon Stratejisinin ortaya koyduğu büyüme ve istihdam stratejisine göre AB politikalarında yeni bir dönemin başlangıcı ve bir dönüm noktası kabul edilebilir. Lizbon Stratejisi ile AB’nin amacı; “Birliği 2010’da sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, daha fazla ve iyi iş imkânlarıyla ve daha büyük sosyal uyumla sağlama yeteneğine sahip, dünyanın en rekabetçi, en dinamik ve bilgiye dayalı ekonomisi haline getirmek” olarak bildirilmiştir (Council of the European Union, 2000:1-2; DPT, 2008:131).

Lizbon Stratejisi bu bağlamda ekonomik yenilenme, sosyal yenilenme ve çevresel boyut olmak üzere üç ana eksene sahiptir. Haziran 2001 Gothenburg Zirvesi’nde Lizbon Stratejisi genişletilmiş; çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması konularına vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda “ekonomik faaliyetlerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir gelişiminin desteklenmesi” hedefi, Birliğin temel hedefleri arasında sayılmıştır (Akşahin, 2008:44).

Gündem 2000 ve Lizbon Stratejileri ışığında, AB bölgesel politikası yeniden yapılandırılmış; ekonomik ve sosyal alanda daha uyumlu bir bütünleşme sağlamayı ve bölgeler arası farkları gidermeyi böylece Birlik içerisinde dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemiş; özgün bölgesel politikaya geçiş yaşanmıştır (Akşahin, 2008:44; Manzella and Mendez, 2009:21).

Lizbon hedeflerine ulaşılmasını sağlamak üzere, Komisyon tarafından Ekonomik ve Sosyal Uyum’a ilişkin 3. Rapor ışığında 2007-2013 dönemi “Uyum için Topluluk Strateji Rehberi: Büyüme ve İş İmkânlarının Artırılmasını Destekleyen Uyum Politikası” belgesi hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu belge ile 2007-2013 dönemindeki yeni Uyum Politikasının ana hatları belirlenmiştir. Buna göre iki temel hedef; Topluluk politikaları ile ulusal ve bölgesel gelişme programlarını birleştirerek Uyum Politikasının stratejik boyutunu güçlendirmek; üye devletler ile bölgeler arasındaki ortaklığı güçlendirerek ve Komisyon, üye devlet ve Parlamento arasındaki yetki ve sorumluluk dağılımını daha net tanımlayarak Uyum Politikasının daha çok sahiplenilmesini sağlamak olarak belirlenmiştir.

Stratejik Rehberde göre Uyum Politikası kapsamında finanse edilmesi öngörülen programların; yakınsama, bölgesel rekabet edebilirlik ve istihdam ile Avrupa mekânsal işbirliği olmak üzere üç tematik önceliğe odaklanması benimsenmiştir.

Yakınsama Hedefi: Bir önceki Hedef 1’in yerini alan bu hedef çerçevesinde bölgeler arası farkların uzun dönemde azaltılması ve Birliğin tamamının rekabet edebilirliğine katkıda bulunulması ana faaliyet alanını oluşturmaktadır (Council Regulation EC, 2005:8-9). Bu önceliğin amacı; az gelişmiş bölgelerin beşeri ve fiziki sermayeye yatırım yapılması yoluyla büyüme ve istihdam koşullarının iyileştirilmesi, yenilikçilik ve bilgi toplumunun gelişmesi, ekonomik ve sosyal değişime uyumun güçlendirilmesi, çevrenin korunması, idari verimliliğin sağlanması sayesinde ekonomik ve sosyal yakınsamanın hızlandırılmasıdır (Council Regulation EC, 2006). Bu hedef için Topluluk tarafından 264 milyar Avro kaynak ayrılmıştır.

2007-2013 Döneminde müdahale ilkeleri tamamlayıcılık (complementarity), uygunluk (coherence), koordinasyon, mutabakat (conformity), mali tamamlayıcılık (additionality) olmak üzere bir önceki dönem olan 2000-2006 dönemi ile aynıdır. Bunlara ilave olarak; ölçülülük ilkesi (proportionality), erkek kadın eşitliği ve ayrımcılığın önlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve Fonların Lizbon stratejik önceliklerine odaklanması ilkeleri tanımlanmıştır (Council Regulation EC 2006, Articles 9-17 ve 74).

Mali tamamlayıcılık ilkesi uyarınca yakınsama hedefindeki bölgeler için Komisyon ve üye ülke kamu

harcamalarının doğruluğunu inceleyecektir. Yapısal Fonlar devletin altyapı harcamalarının yerini almayacaktır. Yeni dönemde bu ilkenin yerine getirilmesi için bir öncekinde olmayan bir finansal doğrulama mekanizmasının kullanımı öngörülmektedir.

Fonlar rekabetin teşviki ve istihdam yaratılması açısından Avrupa Birliği önceliklerini hedeflemelidir. Bütün üye ülkelerin harcamalarının en az yüzde 60'ı yakınsama hedefine; yüzde 75'i bölgesel rekabet edebilirlik ve istihdam hedefine yönelik olmalıdır.

Ölçülülük ilkesi üye ülkeye yüklenen yükümlülüklerin operasyonel programdaki toplam harcamaya tabi olarak ayarlanmasıdır. Bu kural; Yönetmelikteki Madde 13.1'e göre; bir programı ölçmek üzere kullanılan göstergelerin seçimiyle, değerlendirme, yönetme ve raporlama yükümlülüğüyle, kontrol ve izleme ile ilgilidir. Madde 74'de belirtildiği üzere 750 milyon Avro tutarının altında ve Komisyon katkısının kamu harcamalarının yüzde 40'ını geçmediği programlarda Üye ülkenin yükümlülüğü daha az olmakta ve Denetim Otoritesi Komisyon'a denetim stratejisini sunmak zorunda kalmamaktadır.

Yakınsama hedefi için yararlanma ölçütleri ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Council Regulation EC 2006):

Yakınsama Hedefi altında Yapısal Fonlar için uygun olan bölgeler, satın alma gücü paritesine göre GSYİH'sı 2000-2002 dönemi için AB-25 GSYİH ortalamasının yüzde 75'inden yine aynı dönem içerisinde az olan ve 1059/2003 sayılı Tüzük çerçevesinde Düzey 2'ye tekabül eden bölgelerdir.

Uyum Fonu için uygun üye devletler, satın alma gücü paritesine göre kişi başı Gayri Safi Milli Geliri (GSMG), 2001-2003 dönemi için AB-25 GSMG ortalamasının yüzde 90'ından az olan ve Antlaşmanın 104. Maddesinde belirtilen ekonomik yakınsama koşullarını karşılamak üzere bir programı olan üye devletlerdir.

Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve İstihdam Hedefi: Bu hedef altında özellikle yenilik, erişilebilirlik ve yeni iş oluşturulması olmak üzere az sayıda önceliğe odaklanılmıştır (Council Regulation EC, 2005:9-10). Yeni bölgesel rekabet edebilirlik ve istihdam hedefinin amacı; ekonomik dönüşümü sağlamak üzere AB bölgelerinin rekabet edebilirliğinin ve çekiciliğinin artırılmasıdır. Bu amaçla; bilgi ekonomisi, girişimcilik, araştırma, üniversite-firma işbirlikleri, yenilik, ulaşım ve iletişim altyapısı, enerji, sağlık, riskle mücadele, işçilerin ve işletmelerin yeni üretim süreçlerine uyumunun sağlanması, işgücü piyasasına katılımın desteklenmesi ve sosyal içerme konularında yatırım yapılması öngörülmektedir.

Yakınsama hedefi tarafından kapsanmayan bütün bölgeler rekabet edebilirlik ve istihdam hedefinden yararlanabilecektir. Üye devletlerin, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonundan finanse edilecek programları uygulayacakları Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerinin listesini Komisyona sunması Tüzüğün yürürlüğe girmesinin ardından uygun bölgelerin listesinin Komisyon tarafından yayımlanması öngörülmüştür. Bu hedef için ayrılan kaynak 57.9 milyar Avrodur.

Avrupa Mekânsal İşbirliği Hedefi: Bu yeni işbirliğinin hedefi AB mekânının tüm boyutlarıyla daha güçlü bir şekilde bütünleşmesinin desteklenmesidir. 13.2 Milyar Avro kaynak ayrılmış olan bu hedefte ilke olarak iç ve dış sınırlar ile kara ve deniz sınırları boyunca bütün Düzey 3 bölgelerinin sınır ötesi işbirliği kapsamında olması kararlaştırılmıştır.

Diğer taraftan uyumun mekânsal boyutu yeni anayasa taslağıyla birlikte ele alınarak mekânsal uyumun AB hedefi olarak ekonomik ve sosyal uyum başlığı altında değerlendirilmesi gündeme gelmiştir.

2.2. Temel İlkeler

Avrupa Tek Senedi’nin yürürlüğe girmesinden sonra, AB bölgesel politikasında yeni düzenlemeler yapılarak politikanın ana mekanizmasını oluşturan temel ilkeler belirlenmiştir. 1988 yılında gerçekleştirilen yapısal fonlar reformu, mali taahhütlerin ciddi biçimde artmasını ve halen Yapısal Fon olarak adlandırılan fonların hedeflerinde ve uygulama sisteminde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu ve Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu “Yapısal Fonlar” başlığı altında toplanmıştır. Söz konusu reformla Yapısal Fon uygulamaları Avrupa bölgesel politikasının mali araçları olarak Topluluk bütçesinin yüzde 25’ine varacak şekilde genişlemiştir.

Gerçekleştirilen yapısal düzenlemeler kapsamında, Yapısal Fonların amacı; AB’yi oluşturan devletlerdeki ekonomik gelişme, yaşam standartları ve istihdam oranı farklılıklarını gidererek hep birlikte dengeli ve mümkün olduğunca eşit bir refah düzeyini sağlamak olarak belirlenmiştir.

AB bölgesel politikasının ana mekanizmasını ve yapısal fonların işleyişini oluşturan dört temel ilke; ortaklık (partnership), programlama (programming), odaklanma (concentration) ve mali tamamlayıcılık (additionality) ilkeleridir.

Ortaklık ilkesi başta yerel ve bölgesel kurumların yapısal fonlara ilişkin konularda ulusal otoriteler ve Toplulukla yakın işbirliği anlamını taşımakla birlikte 1993 yılında yapılan düzenleme ile ekonomik ve sosyal ortakları da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu ilke merkezi düzeyde rehberlik ve koordinasyonu; amaçların tanımlanmasında ve gerekli müdahalelerde yerindenlik ilkesinin uygulanmasını; karar verme süreçlerinde merkezi olmayan yapılanmayı; bilgi ve uzmanlık yayılımı için merkezi olmayan sistemde ağ oluşumunu gerekli kılmaktadır.

Programlama ilkesi, yapısal fonlarla desteklenecek projelerin hazırlanmasından uygulama aşamasında etkin yönetimine kadar geçen tüm “Proje Döngüsü”nü kapsamaktadır. Bu ilkenin uygulamaya konulması ile stratejik planlama yaklaşımı; karar verme süreçlerinde esneklik (farklı uygulama mekanizmaları) ve şeffaflık; proje uygulamalarında izleme ve değerlendirme; yerel aktörler arasında uyum; uzun ve orta dönemli yaklaşımda sürdürülebilirlik; proje geliştirmede kalite ve yerel düzeyde teknik destek garanti altına alınmaktadır.

Odaklanma ilkesi Topluluk fon kaynaklarının dağılımında en çok ihtiyacı olan bölgelere öncelik verilmesini öngörmektedir.

Mali tamamlayıcılık ilkesi ise yapısal fonların ulusal düzeydeki yapısal harcamaları tamamlayıcı nitelikte olması, onların yerini almaması anlamını taşımaktadır (DPT, 2008:130). Fon uygulamalarında temel yaklaşım ise fonların ‘katılımcılık ve basitlik (simplification)’ yaklaşımıyla yapılandırılmasıdır.

2.3. Temel Araçlar

2.3.1. Avrupa Sosyal Fonu

1950 ve 1960’larda Avrupa’da ana kaygı Tek Pazarın işleyişinin başarılması ve genel ekonomik büyümedir. Bu dönemde büyük ölçekli imalat sanayi üretimi kalkınmanın motoru olarak kabul edildiğinden bölgesel kalkınmanın büyük ölçüde bölgeye sermayenin çekilmesine ve büyük ölçekli üretimin ihtiyacı olan fiziksel altyapının geliştirilmesine dayalı olduğu bölgesel gelişme politikaları hâkim olmuştur (DPT, 2008:129).

Bu dönemde gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya yönelik oluşturulan ortak ekonomik

politikanın etkinliğini sağlayacak fonlar oluşturulmuştur. Avrupa Sosyal Fonu ve Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ilk tasarlanan fon mekanizmalarıdır. Avrupa Sosyal Fonu 1957 Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Antlaşmanın 123. maddesinde Fonun, Ortak Pazar içinde işçiler için istihdam imkânlarını iyileştirmek ve böylece yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Görevinin ise; Topluluk içinde istihdamı kolaylaştırmak ve işçilerin coğrafi ve mesleki hareketliliğini artırmak olduğu ifade edilmiştir. 124. Maddede ise Fonun Komisyon tarafından yönetileceği hükme bağlanmıştır (Şahin, 1998:71).

2.3.2. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu

1967'de Topluluğun yürütme organı Avrupa Komisyonu olmuştur. Komisyonun içinde bölgesel politikadan sorumlu bir genel müdürlük kurulmuştur. 1969'dan sonra Komisyon'un ulusal sanayi teşviklerini kontrol altına alma çabası, İngiltere ve İrlanda'nın Topluluğa katılımı ve ekonomik ve parasal birlik tartışmaları güçlü ülkelerin bütünleşmenin olumlu etkilerinden daha çok yararlanacakları, zayıfların ise daha da geriye düşecekleri endişelerini gündeme getirmiştir. Avrupa Komisyonu, Topluluk tarafından Avrupa Tek Pazarı ve Ekonomik Parasal Birliğin tesisi aracılığıyla desteklenen ekonomik bütünleşme sürecinin, AB içinde bölgesel eşitsizlikleri derinleştirdiğini değerlendirmekte; bu durumun Topluluğun uyumunu (kohezyonunu) ve Avrupa Ekonomik ve Politik Bütünleşme Projesine olan desteği ve bunun siyasi uygulanabilirliğini zayıflatabileceği endişesi taşımaktadır.

Bunun sonucunda 1974 Paris Zirvesinde bir bölgesel politika oluşturulması konusunda mutabakata varılmıştır. Avrupa Topluluğunun geri kalmış ve ekonomik zorluk yaşayan bölgelerinin kalkınmasına yardım etmek ve Avrupa Ekonomik Bütünleşmesinin negatif yeniden dağıtım etkilerini telafi etmek üzere, 1975 yılında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund-ERDF) kurulmuştur. AB içinde bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan bu fon mekanizması, üye ülkelerin geri kalmış bölgelerine üye ülkelerin bütçelerinden kaynak aktarılması prensibini taşımaktadır.

2.3.3. Uyum Fonu

1993 yılında kabul edilen Maastricht Antlaşması ile GSMH'si Topluluk ortalamasının yüzde 90'ından az olan ülkeleri desteklemek üzere Uyum Fonu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Fonun amacı; Topluluğun en fakir ülkelerinin hızla kalkınmalarını sağlamak ve ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak, üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal uyumun geliştirilmesini mümkün kılmak, ekonomik ve sosyal gelişmeyi teşvik etmek, ülkeler ve bölgeler arasındaki yaşam farklılıklarını ortadan kaldırmaktır.

Avrupa Tek Senediyle birlikte Yapısal Fonların 'programlama dönemleri' olarak adlandırılan çok yıllık uygulama dönemleri içerisinde fonksiyonlarını yerine getirmeleri kararlaştırılmış ve fonlara ayrılacak kaynaklar söz konusu dönemler itibarıyla belirlenmeye başlanmıştır. 1988 reformundan sonraki programlama dönemleri; 1989-1993, 1994-1999, 2000-2006, 2007-2013'dür.

2.4. Prensipler

Uygulamada bütüncülük, tutarlılık ve uyum: Fonlar altında yapılan müdahaleler ulusal, bölgesel, yerel öncelikler ile Topluluk önceliklerini tamamlar; stratejik çerçeveye tutarlıdır ve Kurucu Antlaşmaya uyar.

Çok yıllık programlama: Devamlılığı sağlar.

Ortaklık: Sürece bölgesel, kentsel, yerel otoritelerin, ekonomik sosyal ortakların ve sivil toplumun dahil edilmesini gerektirir.

Orantılı Müdahale: müdahaleler Üye Devletin kurumsal yapısını gözetir ve kontrol, izleme ve değerlendirme alanlarında yönetim Topluluk katkısıyla orantılıdır.

Müşterek Yönetim: Bütçenin kontrolü için Üye Devlet ve Komisyon sorumluluğu paylaşır. Mali Tamamlayıcılık: Fonlar ulusal kamu harcamasını ikame edemez.

Kadın ve Erkek Eşitliği: fon yönetiminin bütün aşamalarına uygulanır.

3. TÜRKİYE-AB MALİ İŞBİRLİĞİ

Türkiye ile AB arasındaki mali işbirliği; kapsamı, uygulama araçları ve yönetimi açısından genel anlamda gümrük birliği öncesi dönem, gümrük birliği dönemi ve adaylık dönemi (katılım öncesi dönem) olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır.

3.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönem (1964-1996)

Türkiye, 31 Mayıs 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) üyelik başvurusunda bulunmuş AET, Türkiye’nin gelişmişlik düzeyinin tam üyelik için yeterli olmadığını ileri sürerek “ortaklık ilişkisi” önermiştir. Bu öneri kabul edilerek 12 Eylül 1963 yılında bir ortaklık antlaşması (Ankara Antlaşması) imzalanmıştır. 1987 yılında ise AT’ ye tam üyelik başvurusu yapmış ancak başvurusu kabul edilmemiş, cevaben Türkiye’nin üyelik için uygun (eligible) olduğu ifade edilmiştir (Gençkol, 2002: 154).

Gümrük Birliği öncesi dönemde (1964-1996) Türkiye’ye yönelik mali yardımlar, mali protokollerle düzenlenmiştir. Türkiye’ye yönelik dört mali yardım protokolü imzalanmıştır. Bu dönemde Türkiye’ye 78 milyon ECU’su hibe olmak üzere toplam 830 milyon ECU tutarında yardım sağlanmıştır (Gençkol, 2002:155).

3.2. Gümrük Birliği Dönemi (1996-1999)

Türkiye-AB mali işbirliği süreci, 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısı ile yeni bir döneme (1996-2000) girmiştir. Bu dönemde 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşmasının olumsuz etkilerini gidermek amacıyla AB bütçe kaynaklarından ve MEDA Programından yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ekinde mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen tek taraflı Topluluk Deklarasyonu yayımlanmıştır. Bu Deklarasyona göre mali yardımların amacı; Türk sanayi sektörünün rekabet gücünü artırmak, Türkiye’nin AB ile altyapı bağlantısını geliştirmek, Türkiye ve AB ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak olarak belirlenmiştir (Eriş, 2000:288).

Bu dönemde Türkiye’ye tahsis edilen mali kaynak 750 milyon ECU’su hibe olmak üzere toplam 2.800 milyon ECU olup, bunun 376 milyon ECU’luk bölümü MEDA Fonlarından sağlanmıştır.

Bu yardımların kullanımı aşamasında AB tarafından birtakım prosedür engelleri çıkarılmıştır. Akdeniz ülkeleri arasında sadece Türkiye’nin sunacağı projeler için Avrupa Parlamentosunun onayı şartı getirilmiş böylece süreç yavaşlamıştır. Diğer taraftan Akdeniz Ortaklığı kapsamında finanse edilen projelerin uygulamalarıyla ilgili genel şartları belirleyen çerçeve antlaşma imzalanması şartı ancak çerçeve antlaşmanın 7 Temmuz 2000 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmasıyla aşılabilmiş, o tarihe kadar projeler destek alamamıştır. Ardından 2001 yılında Türkiye’den diğer aday ülkelerde uygulanan Merkezi Olmayan Uygulama Sistemini (DIS) kurması talep edilmiş; böylelikle Türkiye, ihalesi yapılmış projeleri bile hayata geçirme imkânı bulamamıştır (Gençkol, 2002:166,167).

3.3. Katılım Öncesi Dönem (Adaylık Dönemi)

Katılım öncesi dönem, 1999 yılında Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsünü kazanmasıyla başlamaktadır. 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde, Türkiye'nin AB üyeliğine aday bir devlet olduğu ilan edilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı ifade edilmiştir (ABGS, 2007). Bu çerçevede Türkiye'nin diğer aday ülkeler gibi reformlarını destekleyen ve hızlandıran bir katılım öncesi stratejiden yararlandırılması kararı alınmış; diğer aday ülkelere katılım ortaklığı düzenlemeleri çerçevesinde sağlanmakta olan katılım öncesi yardımlardan Türkiye'nin de yararlandırılması gündeme gelmiştir.

26 Şubat 2001 tarih ve 390/2001 sayılı Konsey Tüzüğü¹ ile adaylık döneminde Türkiye'ye verilecek katılım öncesi mali yardımların tek çerçeve altına alınması kararlaştırılmıştır. Komisyon tarafından 2007 yılına kadar uygulanan katılım öncesi temel destek araçları; AB müktesebatının uygulanmasına, ekonomik ve sosyal uyum alanında yapılacak yatırımlara ve sınır ötesi işbirliğine yönelik PHARE; çevre ve ulaştırma altyapısını geliştirmek amaçlı büyük ölçekli projelere destek sağlayan ISPA; ortak tarım müktesebatına uyumu ve kırsal kalkınma yatırımlarını içeren SAPARD'dır. Ancak söz konusu Tüzük'te; Türkiye'nin yararlanması öngörülen mali kaynaklar arasında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin yararlandıkları bu programlara yer verilmemiştir. Bunun yerine AB, Türkiye'yi Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta ile birlikte gruplandırarak, Akdeniz Yardım Programı (MEDA) kapsamında sağlanan mali yardımların statüsünü "Katılım Öncesi Yardımlar" olarak değiştirmiştir (Kamiloğlu, 2004:129).

Adaylık öncesi dönemde ve 2002 yılı mali işbirliği programlamasına kadarki 1999-2001 yılları arasındaki ara dönemde Türkiye'ye sağlanan mali destekler, 1996-2001 yıllarını kapsayan "MEDA Çerçeve Anlaşması"na göre sağlanmış olup Komisyon tarafından Brüksel merkezli olarak yönetilmiştir². 2002 yılından başlamak üzere 2007-2013 yeni programlama dönemine kadar 17 Aralık 2001 tarihinde Konsey tarafından kabul edilen "Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardıma Dair Çerçeve Tüzük" çerçevesinde destek alınabilmektedir.

2002-2004 yılları arasında AB tarafından sağlanan destekler Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından hazırlanan Ulusal Program önceliklerinde yer alan hususlara göre tanımlanmış ve yıllık programlar şeklinde uygulanmıştır. Söz konusu dönemde Komisyon ilgili belgelerde kapasite geliştirme konusuna odaklanmış, büyük ölçekli altyapı yatırımları için diğer aday ülkelerin kullanımına açılan PHARE ve ISPA fonlarından yararlanılamaması nedeniyle Türkiye yatırım projesi uygulama imkânı bulamamıştır.

4. TÜRKİYE'NİN UYUMA YÖNELİK HAZIRLIKLARI

4.1. İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması

Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde; mülga Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) koordinasyonunda ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nın (Türkiye İstatistik Kurumu) katkılarıyla İstatistik Bölge Birimleri (İBB) Sınıflandırması çalışması tamamlanmıştır. Bu çalışma sonucunda; Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26 ve Düzey 3 olarak da 81 (il) İstatistik Bölge Birimi tanımlanmış olup, Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararı 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında bölgesel istatistiklerin AB istatistik sistemine uyumlu bir şekilde toplanması yoluyla bölgesel politika ve uygulamalarına dayanak oluşturulması amaçlanmıştır.

4.2.Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP)

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik çalışmalar, AB’nin 1999 yılında Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin AB üyeliğine aday bir devlet olduğunu açıklaması ile ivme kazanmıştır. Söz konusu kararın ardından AB Konseyi, Türkiye-AB Katılım Ortaklığı Belgesini 2001 yılında onaylamış, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı kabul etmiştir.

Bu gelişmelerin ardından aynı yılın Ekim Ayında Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye’nin diğer aday ülkeler gibi ekonomik ve sosyal uyum kapsamındaki yardımları kullanabilmesi için bir strateji belgesi hazırlaması istenmiştir. Ulusal Programın eki mahiyetinde olması öngörülen bu belgede ülke genelinde bir ekonomik ve sosyal uyum politikası ve AB’ye yakınsama sağlanması yönünde stratejik çerçevenin ortaya konulması talep edilmiştir.

2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde Türkiye’den; “Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” başlığı altında, Ulusal Kalkınma Planı ve İstatistikî Bölge Birimleri (İBB) Sınıflaması Düzey 2 Bölgeleri düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlayarak bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikası geliştirmesi talep edilmiştir. 2002 ve 2003 yılı İlerleme Raporlarında da bu husus vurgulanmıştır.

Bu çerçevede 2004–2006 döneminde Türkiye’ye sağlanması öngörülen ekonomik ve sosyal uyuma yönelik katılım öncesi mali yardımların kullanımına temel teşkil edecek strateji belgesi olan Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP), mülga Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının (DPT) koordinasyonunda hazırlanmıştır. ÖUKP’de; Katılım Ortaklığı Belgesi, İlerleme Raporları ve Ulusal Programdaki hususlar ile yürürlükte olan Uzun Vadeli Strateji (2001–2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005) dikkate alınarak ülke genelinde bir ekonomik ve sosyal uyum politikasının oluşturulması ve AB’ye yakınsama sağlanması yönünde stratejik bir çerçevenin ortaya konulması amaçlanmıştır. ÖUKP döneminde katılım öncesi mali yardımın etkili bir şekilde kullanılması ve üyelik sonrası yapısal fonların kullanımına ilişkin altyapının oluşturulmaya başlanması hedeflenmiştir.

Planda ekonomik ve sosyal uyum ‘sektör’ ve ‘bölge’ olmak üzere birbirini tamamlayıcı iki boyutta ele alınmıştır. Sektör boyutu ulusal ölçekte ve AB’nin desteklediği sektörler çerçevesinde belirlenmiş olup Plan ile tanımlanan ilk üç eksen bununla ilgilidir. Bölgesel gelişme ise ayrı olarak Planın dördüncü ekseninde ele alınmıştır. Planın bölgesel gelişme stratejisi İBB Sınıflaması Düzey 2 Bölgeleri bazında belirlenmiş ve gelişmişlik düzeyi görece düşük 12 düzey 2 bölgesine odaklanmıştır.

Söz konusu öncelikli bölgeler, 26 bölge arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre en alt sırada bulunan 12 İBB Düzey 2 bölgesidir. Bu bölgeler 42 ili kapsamakta olup, uygulama sırasına göre; TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa), TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak); TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van); TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop), TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat), TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum); TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars), TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat), TR52 (Karaman, Konya), TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) ve TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon) olarak sıralanmaktadır.

Türkiye için katılım öncesi mali yardım, 17 Aralık 2001 tarih ve 2500/2001/EC sayılı Konsey Tüzüğü ile 26 Şubat 2001 tarih ve 390/2001/EC sayılı Konsey Tüzüğü ile düzenlenmiştir. Bu çerçevede 2004–2006 döneminde üç yıllık perspektifte toplam 1 milyar 50 milyon Avro olarak öngörülmüş olup bunun yüzde 35’i ekonomik ve sosyal uyum kapsamındadır. Bu çerçevede ÖUKP’nin mali yapısı toplam 528

milyon Avro olarak belirlenmiş, en büyük bütçe payını 207 milyon Avro ile bölgesel gelişme almıştır (DPT, 2003). ÖUKP, Yüksek Planlama Kurulu'nun 22 Aralık 2003 tarih ve 2003/61 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

4.3.AB-Türkiye Ortak Finansmanı ile Uygulamaya Konulan Bölgesel Kalkınma Programları³

ÖUKP'de tanımlanan bölgesel kalkınma programları, Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım kapsamında yer alan diğer program ve projelere uygulanmakta olan Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi (DIS) kurallarına tabidir. Adaylık döneminde, mali işbirliğinin hızlı ve etkin işleyebilmesini teminen, diğer aday ülkelerde de olduğu gibi, Türkiye'de de 'Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi'nin unsurlarını oluşturan yeni bir mali işbirliği yapılanmasına gidilmiştir. AB tarafından öngörülen bu yapılanmada, mali işbirliğinin değişik evrelerinin farklı birimler ve kişilerce uygulanması ve denetlenmesi söz konusudur. Bu kapsamda, AB ile mali işbirliğini yürütmek üzere; Ulusal Mali Yardım Koordinatörlüğü, Ulusal Fon, Merkezi Finans ve İhale Birimi, Mali İşbirliği Komitesi ve Ortak İzleme Komitesi oluşturulmuş ve bir Ulusal Yetkilendirme Görevlisi belirlenmiştir. Söz konusu düzenleme, 18 Temmuz 2001 tarih ve 2001/41 sayılı Başbakanlık Genelgesi ve Mutabakat Zabıtları ile gerçekleştirilmiştir.

Merkezi olmayan yapılanmanın tüm bileşenleri ile işlemeye başlaması, Avrupa Komisyonu tarafından onaylanması anlamına gelen akreditasyonun alınmasına bağlıdır. Bu kapsamda, Komisyonun ilgili birimlerince, merkezi olmayan yapılanmanın her bir unsuruna ilişkin olarak yerinde yapılan incelemeler sonucu 8 Ekim 2003 itibarıyla Türkiye'de merkezi olmayan yapılanma akredite olmuş ve uygulamaya geçmiştir.

Bunlara ek olarak hibe programlarının yönetimine yönelik akreditasyon çalışmaları çerçevesinde Hazine Müsteşarlığının koordinasyonunda İŞKUR Genel Müdürlüğü ile yürütülmekte olan akreditasyon çalışmalarına⁴ mülga DPT'de katılmıştır. DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, bölgesel kalkınma programlarının yönetimini üstlenen birim olarak akreditasyon için DIS çerçevesinde, PRAG kurallarına göre oluşturulması gereken sistemi kurgulamış; teklif çağrısı sürecini tarif eden 'Hibe Yönetim Rehberi'ni hazırlamıştır.

Bu rehberde, hibe programları sürecinde rol alması öngörülen yapılar belirlenmiş, bu yapıların görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır (görev tanımları ve görevlerin ayrımı prensibine göre). Program yönetiminin farklı düzeylerinde, merkezde mülga DPT içerisinde ve bölgelerde Program Koordinasyon Merkezi/Program Uygulama Birimlerinde (PUB), görev alan personelin iş tanımları ve iş akışları netleştirilmiş (görev tahsisleri), işlemleri tanımlayan ve standart formları içeren belgeler hazırlanmıştır. Bu düzenlemelerin ardından Türkiye hibe programı uygulamaları için Temmuz 2004 yılında akredite olmuştur (Akkahve, 2006:174).

Bölgesel kalkınma programlarının yönetim sistemi Hibe Yönetim Rehberinde tanımlanmış olup, sistemde yer alan birimler ve sorumluluk alanları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi

	Merkez ve Bölgede Yer Alan Birimler	Sorumluluk Alanı
I	Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu	Ön onay
II	Merkezi Finans ve İhale Birimi	İhale, sözleşme, ödeme, raporlama
III	Kıdemli Program Görevlisi (DPT AB Bölgesel Programları Daire Başkanlığı)	Delegasyonla müzakere, koordinasyon, programlama belgelerinin hazırlığı, raporlama, eğitim ve bilgilendirme
IV	Program Uygulama Birimi (Bölgelerde) Birlik Müdürü Program Uygulama Birimi Teknik Yardım Ekibi	Teknik Yardım Ekibi ile çalışma, faaliyetlerin yerelde koordinasyonu, raporlama, izleme

Kaynak: Akkahve ve Çamur, 2011 (sunudan uyarlanmıştır)

Merkezdeki bu çalışmalara paralel olarak bölgelerde ÖUKP kapsamındaki illerde ‘Hizmet Birlikleri’nin⁵ hazırlıkları, İçişleri Bakanlığı ile mülga DPT’nin işbirliğinde valiliklerin girişimiyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede DIS altında hibe programı uygulamaları için yerelde hizmet birliklerinin tüzükleri hazırlanmış, PUB’larda teknik elemanların görevlendirilmeleri valilikler kanalıyla tamamlanmıştır. Son programın bitim yılı olan 2008 sonu itibarıyla bölgelerdeki birimlerde toplam 116 personel görev yapmıştır.

Tablo 2: Bölgesel Kalkınma Programlarının İzleme Sistemi

	Merkez ve Bölgede Yer Alan Birimler	Sorumluluk Alanı
I	Kıdemli Program Görevlisi (DPT İzleme ve Değerlendirme Daire Başkanlığı)	Merkezi Finans ve İhale Birimi İzleme sisteminin koordinasyonu
II	Bölgedeki İzleme Birimi Program Uygulama Birimi Teknik Yardım Ekibi Kısa dönemli uzman	Bölgedeki faaliyetlerin koordinasyonu ve faydalanıcılara teknik destek
III	İzleyiciler (3-6 kişi/il)	Proje ziyaretleri ve raporlama
IV	Faydalanıcılar	Projelerin uygulanması

Kaynak: Akkahve ve Çamur, 2011 (sunudan uyarlanmıştır)

Programların izleme ve değerlendirme faaliyetlerine yönelik olarak DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü İzleme Rehberi hazırlayarak merkezde ve bölgelerde yürütülecek izleme faaliyetlerine yönelik sistemi tanımlamıştır. Tablo 2’de yer alan bu sistem 3 aşamalı tanımlanmıştır.

ÖUKP’de belirlenen öncelikli İBB düzey 2 bölgelerine yönelik olarak tasarlanan bölgesel kalkınma programları AB Yapısal Fon ilke ve prensiplerine uygun olarak 2004–2006 döneminde DIS altında uygulamaya konulmuştur. Mülga Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı’nın yönetiminde uygulamaya konulan toplam 235 milyon Avroluk bütçeye sahip bölgesel kalkınma programları 9 düzey 2 bölgesinde 33 ili kapsamıştır. GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi’nin sorumluluğunda uygulamaya konulan program ile birlikte ÖUKP’de hedeflenen 12 düzey 2 bölgesi kapsama alınmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları

Program	Düzye 2 bölgesi	il sayısı	AB Desteği (milyon €)	Türkiye Katkısı (milyon €)	Toplam Bütçe (milyon €)	
DAKP		1	4	45	–	45
GAP BKP		3	8	47	–	47
TR82, TR83, TRA1		3	10	40	12.33	52.33
TR72, TR52, TRA2, TRB1		4	13	70	20.67	90.67
TR90		1	6	18	6	24
Toplam		12	42	220	39	259

Kaynak: Akkahve, 2006:174

DAKP: Doğu Anadolu Kalkınma Programı

GAP BKP: GAP Bölgesel Kalkınma Programı

Bölgesel kalkınma programlarında bölgelerin ihtiyaçlarına göre belirlenen öncelik alanları ‘tarım ve kırsal kalkınma’, ‘küçük ölçekli altyapının desteklenmesi’, ‘KOBİ’lerin desteklenmesi’, ‘yerel inisiyatiflerin desteklenmesi’ ve ‘sosyal kalkınma’dır. Bölgesel gelişme ekseninin öncelik alanlarında nihai faydalanıcılar tarafından hazırlanacak projelerin desteklenmesi ile bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Bölgesel kalkınma programlarında belirlenen önceliklerin tasarlanmış hibe programları (teklif çağrısı yöntemi) vasıtasıyla uygulamaya geçirilmesi öngörülmüştür. AB mali yönetmelikleri, uygunluk şartlarını taşıyan gerçek ve tüzel kişiler için eşit erişim ve adil muamele ilkelerini uygulamayı öngörmektedir. Bu ilkeler uyarınca yapılacak seçimin, ekonomik açıdan en avantajlı teklif olması gereklidir.

AB koşullarında tasarlanmış bir teklif çağrısı mekanizması; oyunun kuralının önceden belirlenmiş olması nedeniyle proje başvurusu ve seçiminde şeffaflık sağlaması, eşit erişim ve adil muamele ilkelerini uygulamaya koyması, proje döngüsünü içselleştirmiş, kalkınma vizyonu olan ve stratejik düşünebilen gerçek ve tüzel kişiler için projelerini hayata geçirebilmelerine imkân tanınması, işbirliği ve ortaklıkları özendirilmesi açısından oldukça önemli bir yöntemdir.

Bu çerçevede Hibe Programları, rekabete açık bir ortamda önceden belirlenmiş objektif ölçütlere göre seçilen projelerin hibe ile desteklenmesi sistemidir. Avrupa Komisyonu mali desteği şeffaf seçim işlemleri uyarınca sağlanır. Projeler tam şeffaflık ve tarafsızlık ilkeleri uyarınca, yarışmacı usullerle seçilir. İhale ve sözleşmelere ilişkin kurallar ve uygunluk kriterleri ihale başvurusundan önce belirlenir ve hazırlanan ‘Hibe Başvuru Rehberi’ ile paydaşlara duyurulur. Diğer taraftan bölgesel kalkınma programlarında hizmet ve mal alımı olmak üzere tedarik ihaleleri ve yapım ihaleleri PRAG kuralları çerçevesinde hayata geçirilmiştir.

Tablo 4: Bölgesel Kalkınma Programlarında Hibelere Ayrılan Kaynağın Kullanım Oranları

Düzye 2 bölgesi	Proje	Bütçe (milyon €)	Sözleşmeye bağlama oranı (%)	Hibe kullanım oranı (%)	
DAKP		309	29,00	86,6	98
TR82		84	13,4		
TR83		193	23,1		
TRA1		119	11,8		
SKE Toplamı		396	48,3	98	97
TRA2		58	16,43		
TRB1		104	21,77		
TR52		194	23,05		
TR72		153	23,09		
AKKM Toplamı		509	84,33	104*	98
TR90		214	24	100	96
TOPLAM		1428	185,63	Ortalama 97,15	Ortalama 97,25

Kaynak: Akkahve, Çamur 2011’den uyarlanmıştır.

*Bütçe içi aktarma ile ek kaynak sağlanmıştır.

DAKP: Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Programı

SKE: TR82, TR83, TRA1 Düzye 2 Bölgeleri Kalkınma Programı

AKKM: TRA2, TRB1, TR52, TR72 Düzye 2 Bölgeleri Bölgesel Kalkınma Programı

4.4.2007-2013 Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) Dönemi

2007-2013 dönemine ilişkin katılım öncesi mali yardım ise 17 Temmuz 2006 tarihli ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü ile aday ülkelere ve ileride aday olması muhtemel ülkelere yönelik olarak oluşturulan Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre- Accession Assistance - IPA) çerçevesinde sağlanmaktadır.

2007-2013 döneminde, AB tarafından aday (Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya) ve potansiyel aday (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ,) ülkelere yapılacak mali yardımları düzenleyen Katılım Öncesi Mali Yardım Tüzüğü (IPA) çerçevesinde belirlenen bütçe 11.468 milyon Avro’dur.

AB bu yeni dönemde Türkiye’den farklı bakanlık çatıları altında yeni bir sistem kurgusu beklemiş; bunun sonucunda IPA yapılanmasında operasyonel program bazında beş farklı bakanlık sorumluluk almıştır. 2004-2006 Döneminde bölgesel kalkınma programlarının koordinasyon, yönetim ve izlemesini üstlenen mülga DPT ise sektörel koordinatör olarak rol üstlenmiş; ancak hibelerin kullanım ve yönetiminde aktif rolü kalmamıştır. Bu dönemde operasyonel program uygulayacak bakanlıkların akredite olması gündeme gelmiş bir önceki dönemde gerçekleştirilen tüm çabalar bu defa 5 bakanlık çatısı altında yeniden ele alınmıştır.

Bölgesel politika alanında ise 2006 yılında kurulan 2 kalkınma ajansına ilave olarak 2008’de 8 ajans ve 2009 yılında 16 ajans olmak üzere toplam 26 kalkınma ajansının kuruluşu tamamlanmıştır. Kalkınma ajanslarının bölgesel stratejilerin ve bölge planlarının hazırlanmasında; kamu, özel kesim ve STK’lar arasında işbirliğinin geliştirilmesinde; kırsal kalkınma ve yerel kalkınma faaliyetlerine, KOBİ’lere, yeni girişimcilere destek sağlanmasında; proje geliştirme kapasitesinin geliştirilmesinde; bölgelerin iş ve yatırım imkanlarının artırılmasında; izleme ve değerlendirme faaliyetlerinde etkin rol üstlenmesi öngörülmüştür.

6223 Sayılı Yetki Kanunu’na göre Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile kamu yönetiminde büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda 641 sayılı Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında

Kanun Hükmünde Kararname⁶ ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT), Kalkınma Bakanlığına dönüştürülmüştür. Diğer taraftan 649 sayılı KHK'nın⁷ 29 ve 30 numaralı maddeleriyle 641 sayılı KHK'ya eklenen 23/A maddesi ile koordinasyon yapıları oluşturulmuştur. Bölgesel kalkınma ve bölgesel planlama konularında yaşanan koordinasyon problemine yönelik olarak, "merkezi politikalar ile bölgesel gelişme politikaları arasında planlama, uygulama ve izleme bakımından uyum ve koordinasyonu sağlayarak yönetişimi geliştirmek amacıyla" Başbakanın başkanlığında ve bölgesel kalkınmaya ilişkin konularda üst karar organı olan 'Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu'⁸ kurulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2013:20).

Kurulun temel görevleri; genel politika ve önceliklerin tayini, sektörel ve tematik politikaların bölgesel politikalarla uyumunun sağlanması, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi ile GAP, DAP, DOKAP ve KOP gibi plan, strateji ve eylem planlarının onayı şeklinde belirlenmiştir. "Bölgesel gelişme alanında ulusal düzeyde genel politikaları ve öncelikleri tayin etmek, bu kapsamda bölgesel gelişme ulusal stratejisini onaylamak"; "tarım, sanayi, turizm, ulaştırma, mekânsal gelişme, kırsal kalkınma, girişimcilik, yenilik, küçük ve orta ölçekli işletmeler gibi ana politika alanlarıyla bölgesel gelişme politikalarının bütünlüğünü ve koordinasyonunu sağlayacak üst düzey kararlar almak" söz konusu Kurulun görevleri arasında sayılmıştır.

Bölgesel kalkınma konularının teknik düzeyde tartışılacağı ve Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunun karar almasına yönelik önerilerin geliştirileceği teknik organ ise aynı maddenin üçüncü fıkrasında belirlenmiş olan 'Bölgesel Gelişme Komitesi'dir. "Ulusal ve bölgesel düzeyde mekânsal gelişme stratejileriyle kalkınma politikaları arasında bütünlük sağlamaya yönelik çalışmalarını yönlendirmek" Komitenin görevleri arasında sayılmıştır. Komitenin, Kalkınma Bakanlığı Müsteşarının başkanlığında, Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarları ile Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunda temsil edilen bakanlıkların müsteşarlarından oluşması hükmüne bağlanmıştır. Komitenin gündemine göre kamu kesimi, özel kesim veya sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin de toplantıya davet edilebilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:21).

2011 Yılı İlerleme Raporunda Komisyon'un Bölgesel Kalkınma Yüksek Kurulu ve Komitesinin kurulmasını olumlu bir ilerleme olarak kaydettiği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak Raporda "Bölgesel Kalkınma Komitesinin, sektörel, tematik ve bölgesel politikaların planlanmasını, uygulanmasını ve izlenmesini ulusal düzeyde uyumlu hale getirmesi, bölgesel planlar ile ulusal düzeydeki stratejiler arasında daha iyi bağlantı kurması ve tamamlandığında Bölgesel Kalkınma Ulusal Stratejisini yönlendirmesi beklenmektedir." ifadesi yer almıştır (Avrupa Komisyonu, 2011:82).

5. KATILIM MÜZAKERELERİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL POLİTİKA VE YAPISAL ARAÇLARIN KOORDİNASYONU FASLI

Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının 17 Aralık 2004 tarihli Zirvesinde aldığı karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetler arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Bu toplantıda müzakerelerin hangi usul ve esaslar çerçevesinde yürütüleceğini düzenleyen "Müzakere Çerçeve Belgesi" de kabul edilmiştir. Söz konusu belgede müzakerelerin 3 temel unsur üzerinden yürütüleceği belirtilmektedir. Bunlar;

Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi;

AB Müktesebatinin üstlenilmesi ve uygulanması;

Sivil toplum diyalogunun güçlendirilmesi ve bu çerçevede AB ülkelerinin kamuoylarına ve Türkiye

kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesidir.

AB hukuk sistemi olan AB Müktesebatı, Katılım Müzakereleri Fasılları çerçevesinde 35 başlık altında sınıflandırılmıştır. 22 Numara ile Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu Başlığı altında yer alan direktifler, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonuna ilişkin AB mevzuatına uyumun sağlanması ve söz konusu mevzuatın uygulanması için gerekli yapılanmanın ortaya konmasını öngörmektedir.

Müzakereler, sürecin ilk aşaması olan ‘tarama’ ile başlatılmıştır. Türkiye'nin müzakerelere hazırlanmasını ve katılım öncesi sürecin hızlandırılmasını hedefleyen ‘tarama’ döneminde esas olarak, AB müktesebatı kapsamındaki mevzuat hakkında bilgi verilmekte, AB müktesebatı ile aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar belirlenmekte ve uyum sürecinin çok genel bir takvimi ve bu süreçte karşılaşılabilecek muhtemel sorunlar saptanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye için Tarama Sürecinin ilk aşaması olan tarama toplantıları 20 Ekim 2005 tarihinde yapılan Bilim ve Araştırma faslı tanıtıcı tarama toplantısı ile başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihinde yapılan Yargı ve Temel Haklar faslı ayrıntılı tarama toplantısı ile sona ermiştir⁹.

Her bir müzakere faslının taraması bittikten sonra, Komisyon tarafından üye ülkelere ‘tarama sonu raporu’ adı altında bir rapor sunulmaktadır. Buradaki değerlendirme ve öneriler, o faslıda müzakerelerin açılmasına temel teşkil etmektedir. Komisyon, raporlarında, ayrıntılı tarama sırasında ülkemizce verilen bilgilere dayanarak ülkemizin müzakerelere hazır olup olmadığını değerlendirmekte ve sonuç kısmında ya faslın müzakereye açılmasını önermekte; ya da bunun için tamamlanması gereken açılış kriterlerini (benchmarks) ortaya koymaktadır.

Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslının tanıtıcı toplantısı 11-12 Eylül 2006 tarihinde ve ayrıntılı tarama toplantısı 9-10 Ekim 2006 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilmiştir. 13 Kasım 2006’da Komisyon’un talebi ile ek bir toplantı yapılmıştır. Fransa’nın bloke ettiği ve doğrudan üyelikle ilgili olan 5 fasıldan biri olması nedeniyle bu Faslıda müzakereleri başlatacak olan tarama sonu raporu resmen gönderilmemiştir. Altı yıllık bir bekleme süresinin sonunda ulaşılan tarama sonu raporunda Türkiye’nin, Komisyona Topluluk uyum politikasının düzenleyici ve operasyonel gereksinimlerini karşılamak amacıyla net hedefleri ve ilgili bir zaman çizelgesi olan bir eylem planı sunması açılış kriteri olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda Türkiye’nin hazırladığı eylem planını içeren pozisyon belgesini Mayıs 2013’de Komisyon’a sunmasının ardından 5 Kasım 2013 tarihinde Brüksel’de düzenlenen ‘Hükümetler arası Konferans’ta 22. Faslın açılışı gerçekleştirilmiştir.

22 numaralı ‘Bölgesel Gelişme ve Yapısal Araçların Koordinasyonu’ Faslında müktesebat genellikle iç mevzuata doğrudan aktarma gerektirmeyen çerçeve mevzuatı ve uygulama kurallarını içermektedir. Bu Fasil Yapısal Fonlar ve Uyum Fonunun kullanımını içermektedir. Bu fonları kullanabilmek için, Türk Mevzuatının AB Müktesebatına altı temel alanda uyumunun tamamlanması gerekmektedir. Bunlar;

Yasal Çerçeve (bütçe mekanizması, eş-finansman, özellikle de bölgesel yapılanma);

Kurumsal Çerçeve (Yapısal Fonlardan ve Uyum Fonundan sorumlu kurumlar/otoriteler, Bakanlıklar arası Koordinasyon);

İdari Kapasite;

Programlama (Programlama belgelerinin hazırlanması, proje havuzu); İzleme ve Değerlendirme;

Mali Yönetim ve Kontroldür.

Bu çerçevede merkezi ve bölgesel düzeyde çok yıllık programlamayı öngören ve bütçe esnekliği sağlayan; eş-finansman altyapısı oluşturan; gerçekleştirilecek müdahaleler için geçerli ve verimli mali kontrol ve denetim sistemini garanti eden bir Yasal Çerçeve tanımlanmalıdır. Üye ülkeler proje seçimi ve uygulamasında kamu alımları, rekabet ve çevre, eşit muamele ve kadın erkek eşitliği gibi genel konularda mevzuat uyumunu gerçekleştirmelidir.

Üye ülkeler Yapısal Fonlardan ve Uyum Fonundan sorumlu yapılarını Kurumsal Çerçeve altında tanımlamalıdır. Bu kapsamda Tüzüklerin öngördüğü merkezi ve bölgesel yapıların belirlenmesi; uygulama sisteminin kurgulanması ve bu sistemde yer alan birimlerin görev ve sorumluluklarının net olarak tanımının ve ayrımının yapılması gerekmektedir. Programların hazırlığında ve uygulanmasında bakanlıklar arası koordinasyon yanında kurumların geniş katılımı ve ortaklıkları için etkin bir mekanizma kurulması gerekmektedir.

İlgili tüm birimlerde uygun ve yeterli İdari Kapasite garanti edilmelidir. Bu alan tecrübeli ve kalifiye eleman alımını; eğitimini ve istihdamın devamlılığını içermektedir. Bu çerçevede kurumsal gelişme stratejilerinin belirlenmesi, ulusal ve bölgesel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesi için eğitim planları ve mekanizmaları oluşturulması gerekmektedir.

Programlama ulusal stratejik referans çerçevesi ile operasyonel programların hazırlanmasını gerektirmektedir. Üye ülkeler programlama belgelerinin hazırlığı için geniş bir ortaklık zemini oluşturmalıdır. Yeterli ve kaliteli proje havuzu oluşturulması; ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde proje yönetim kapasitesi ve etkin proje uygulaması için gerekli altyapının kurulması gerekmektedir.

İzleme ve Değerlendirme Sistemi değerlendirme yapılarının kurulmasını, süreçlerin tanımlanmasını, ilgili tüm tarafların erişimine açık kapsamlı ve bilgisayar bağlantılı bir yönetim bilgi sistemi kurulmasını içermektedir.

Üye ülkelerin Mali Yönetim ve Kontrol ile denetimi de içeren bir sistem oluşturması beklenmektedir. Bu konuda ilgili birimlerin teşkilatlanması; görev ve sorumlulukların tanımlanması; fonksiyonel ayrımların yapılmış olması; çıkar çatışmasının önlenmesi ve iyi yönetim konularında önlemlerin alınması beklenmektedir.

6. DEĞERLENDİRME

Sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri farklı üye ülkeler ve bu ülkelerin farklı gelişmişlik seviyeleriyle Topluluk içinde ekonomik ve sosyal farklar yaratan bölgelerinden oluşan Avrupa Birliği (AB) için bölgesel politika her zaman büyük önem taşımıştır.

AB bölgesel politikası diğer ifadesiyle Uyum Politikası; Avrupa Birliği içinde ekonomik, sosyal ve alansal bütünleşmenin gerçekleşmesini hedefler. Doğrudan ekonomik, sosyal ve bölgesel eşitsizlikleri hedef alan bölgesel politika; beşeri ve fiziki sermayeye yatırım yaparak ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla, üye devletlerarasında AB bütçesi aracılığıyla kaynak transferini içermektedir. Politikanın bütünleşmiş yaklaşımı Avrupa'da bölgesel gelişme ve alansal bütünleşmeye büyük katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin AB ile ilişkisi 50 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu sürede AB'nin Türkiye'ye yaklaşımının hep farklı statüde özel şartlar çerçevesinde ele alındığı söylenebilir. Özellikle adaylık öncesi dönemde mali yardımların kullanımında AB tarafından Türkiye için özel düzenlemeler yapılması; Türkiye tarafında AB kurallarına uygun nitelikte hazır proje demetinin bulunmayışı hibelerin etkin kullanılamaması ve

projelerin hayata geçirilememesi ile sonuçlanmıştır.

17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Birliği Zirvesinde alınan karar doğrultusunda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Müzakerelerin ilk ayağını oluşturan ve müktesebat fasılları itibarıyla yürütülen tarama süreci 20 Ekim 2005 tarihinde başlamış ve 13 Ekim 2006’da tamamlanmıştır.

Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu isimli 22 numaralı Fasılda ise tanıtıcı toplantı 11-12 Eylül 2006 tarihinde ve ayrıntılı tarama toplantısı 9-10 Ekim 2006 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilmiştir. 5 Kasım 2013 tarihinde ise Brüksel’de düzenlenen ‘Hükümetler arası Konferans’ta 22. Fasılın açılışı gerçekleştirilmiştir.

22. Fasıl Yapısal Fonların ve Uyum Fonunun kullanımına yönelik olup bu fasılda doğrudan aktarılacak bir müktesebat bulunmamaktadır. Bu fasılda aday ülkenin sistem kurgusunun ve uygulamaya yönelik kapasitesinin Yapısal Fon uygulamalarının kural ve prensipleriyle örtüşmesi sorgulanmaktadır. Bu kapsamda Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) çerçevesinde hayata geçirilen ve gerek kapsamı gerekse uygulama yöntemleri itibarıyla AB Yapısal Fon uygulamalarının bir örneğini oluşturan bölgesel kalkınma programlarının Türkiye için Yapısal Fon Tüzüklerinde yer alan koşulların yerine getirilmesinde önemli bir adım olduğu düşünülmektedir.

ÖUKP, AB Uyum Politikasına katılıma ilişkin ilk çok yıllık programlama belgesi olması, bu kapsamda Uyum Politikasının temel kavramlarına ilişkin farkındalık kazanılması, Yapısal Fonların kullanımına ilişkin gerekli altyapı için vizyon oluşturulması açısından önemli bir belge niteliğindedir.

Diğer taraftan Türkiye’nin nüfus ve coğrafi büyüklüğü ile ekonomik ve sosyal uyum alanındaki mevcut sorunların ağırlığı dikkate alındığında ÖUKP’nin son derece kısıtlı kaldığı görülmektedir. Planın hazırlandığı dönemde tam üyelik ve katılım müzakerelerine ilişkin takvimdeki belirsizlik, bütçe kaynaklarının yetersizliği ve AB’nin beklentilerine uygun operasyonel programların ve proje havuzunun bulunmayışı Türkiye’nin kapsamlı ve sağlam adımlar atmasına engel olmuştur.

Ayrıca AB’nin ÖUKP hazırlık döneminde henüz aday bile sayılmayan Türkiye’den, diğer aday ülkelerin PHARE, ISPA ve SAPARD desteklerinde kazandığı tecrübeyi edinmeksizin, Yapısal Fonların temel ilkelerine göre hareket etmesini istemesi; üye ülkelerde olduğu gibi stratejik öncelikler çerçevesinde tam ve kapsamlı bir mali destek talebinde bulunmasını beklemesi oldukça şaşırtıcıdır.

Nitekim Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporlarında ilk etapta Türkiye’den kapasite geliştirme projelerine odaklanılmasının talep edildiği dolayısıyla Komisyon’un Türkiye’ye yatırım projesi uygulama imkânı tanımadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, diğer aday ülkelere sağlanan mali yardımlarla kıyaslandığında oldukça sınırlı kalan bir miktar için AB’nin ağır bürokrasisinin gerektirdiği sistemi kurgulamak ve ikili bir sistem kurmak zorunda kalmış; kalkınmaya yönelik yatırımlardan çok kapasite oluşturmaya odaklanmıştır.

Bu çerçevede yöntem olarak seçilen hibe mekanizması; dağınık bir coğrafyada, geniş bir öncelik setinde, proje hazırlama ve uygulama kapasitesi değişken aktörlerle uygulanmaya çalışılmıştır. Sosyo ekonomik gelişmişlik açısından görece geri kalmış 33 ilde kırsal kalkınmadan KOBİ’lere, çevre altyapısından yerel kalkınma girişimlerine kadar geniş bir öncelik setinde projelerin desteklenebilmesine imkân tanıyan bölgesel kalkınma programları tasarlanmıştır.

Böylece ÖUKP’nin bölgesel gelişmeye ilişkin dördüncü ekseninin hazırlanan bölgesel kalkınma programları aracılığıyla tam manasıyla hayata geçirilebildiği ve gerek sözleşmeye bağlanma oranları

gerekse kullanım kapasitesi açısından PHARE ülkeleriyle kıyaslandığında (ortalama yüzde 70 ile yüzde 80 arası) başarılı sonuçlara (ortalama yüzde 97) ulaşıldığı söylenebilir.

Programların tasarımında Yapısal Fonların temel prensiplerine uyulduğu söylenebilir. Bu çerçevede uygulamada bütüncülük, tutarlılık ve uyumun sağlanabilmesi için hibeler altında yapılacak müdahalelerin ulusal, bölgesel ve yerel öncelikler ile Topluluk öncelikleriyle uyumuna dikkat edilmiştir. Bu amaçla programların öncelik alanlarının stratejik çerçeveye (ÖUKP) tutarlı olması gözetilmiştir.

Uygulamada çok yıllık programlama yaklaşımı benimsenmiştir. Buna göre program uygulamalarının hibe anlaşmalarının imzalandığı tarihten itibaren 2 yıl içerisinde (n+2) tamamlanması öngörülmüştür. Bu yaklaşım uygulamanın devamlılığını sağlamıştır. Özellikle programların tasarımında ve onayında yaşanan gecikmeler nedeniyle uygulamaya yeterli süre kalmaması sonucu Komisyonla müzakere edilerek alınan uzatmalar ile uygulamaların zamanında sonuçlanması sağlanabilmiştir.

Programların özellikle uygulama sürecinde ortaklık prensibine uyulmuştur. Yapısal Fon uygulamaları çerçevesinde sürece bölgesel, kentsel, yerel otoritelerin; ekonomik ve sosyal ortakların ve sivil toplumun dahil edilmesi gerekmektedir. Özellikle 'hizmet birlikleri' kurgusu düzey 2 bazında valiliklerin programları sahiplenmesini sağlamış; yerel yönetimler, ticaret odaları, üniversite ve yüksek okullar, sivil toplum kuruluşları, kooperatifler, birlikler, çiftçiler ve hazırlanan projelere "iştirakçi" sıfatıyla destek veren yatırımcı kuruluşların bölge müdürlükleri ile il müdürlükleri nihai faydalanıcı olarak belirlenmiştir.

Bölgesel kalkınma programlarına sağlanan bütçenin kontrolü için Türkiye ve Komisyon sorumluluğu paylaşmış; ilgili birimlerin oluşturulması ile izleme ve değerlendirme süreci ortak yürütülmüştür. Bildirilen harcamaların doğruluğunu ve usulünce olduğunu sağlayan prosedürler belirlenerek bilgisayar ortamında güvenilir muhasebe, yönetim ve mali raporlama sistemi kurulmuştur.

Programlarda merkezde ve bölgelerde görev alan uzman personelin eğitimi ve sürekliliğinin sağlanması için insan kaynaklarına yönelik plan hazırlanmış mülga DPT tarafından sağlanan eğitim programları ile personelin AB kural, düzenleme ve usulleri konusunda bilgi birikimi sağlaması hedeflenmiştir. Programlarda verilen eğitimlerde standart sağlanmış olmakla birlikte eğitim alan kitlenin çok geniş bir coğrafyada ve farklı tüzel kişiliklerde oluşu belirli bir grubun üzerine odaklanılmasına engel olmuş ve tüm eğitimler başlangıç seviyesinden öte gidememiştir. Eğitim alanların bir sonraki dönemde AB projelerine ve/veya yeni dönemde Kalkınma Ajanslarının ülke çapında uygulamakta olduğu hibe programlarına başvurusuna ilişkin tespitler yapılmadığı için bu eğitimlerin faydası ölçülememiştir.

AB destekli bölgesel kalkınma programlarının yönetiminde, AB'nin ilgili tüm tüzük ve yönetmeliklerine ve rehberlerine uygun olarak hareket edilmiş, AB'nin büyük önem verdiği izleme ve denetim sistemi kurularak proje uygulamaları yakın takibe alınmıştır. Yerel paydaşların, kalkınma çabalarında geniş katılımı daha çok sorumluluk alması teşvik edilmiş, tüm süreç baştan itibaren mülga DPT'nin gözetim ve kontrolünde yönetilmiştir.

Bu kapsamda Yapısal Fon temel prensipleriyle örtüşen program uygulamalarının aynı zamanda 22. Fasıl hazırlığında Türkiye için büyük bir deneyim olduğu söylenebilir. Burada diğer önemli konu bu deneyimin müzakere sürecine aktarılabilmesidir. Bu aşamada programların değerlendirilmesi ile sürecin izlenmesi; eğitilmiş ve deneyimli uzman kadroların sürdürülebilirliğinin temini; uygulamaların denetimi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akkahve, Deniz (2006) “AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık”, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu,7-8 Eylül 2006, Ankara.
- Akkahve, Deniz ve Çamur, Cihangir Kübra (2011) “Yenilikçi Bölgesel Politika/Planlama Yaklaşımları ve Uygulamalar: Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Bölgesel Kalkınma Programları”, Kentel ve Bölgesel Araştırmalar 2. Sempozyumu,8-9 Aralık 2011, Ankara.
- Akşahin Selenge Banu (2008) Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye’nin Uyumu, AB Uzmanlık Tezi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- Armstrong, Harvey (1990) Community Regional Policy, The European Community and The Challenge of The Future, London.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, (<http://www.abgs.gov.tr/indextr.html>), erişim tarihi 16 Mart 2007.
- Avrupa Komisyonu, SEC(2011) 1201, Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel 12 Ekim 2011, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/İlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf.
- Butler F. (1997) “Regionalism and Integration”, The Globalisation of World Politics, J. Baylis and S. Smith (ed.), Oxford University Press.
- Bongers, Paul (1992) Local Government in the Single European Market, Longman.
- Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund Official Journal, L 210, 21.07.2006.
- Council of the European Union, “Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions”, 24 March 2000.
- DPT (2003) Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf>.
- DPT (2008) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık, DPT Yayın No DPT 2766, ÖİK:702, Ankara.
- Eriş, Meral Gezgin (2000) “Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin AB’ye Entegrasyonu”, Yeni Türkiye, Sayı:35.
- European Commission, Europe’s Agenda 2000: Strengthening and Widening European Union, 1999, (http://ec.europa.eu/agenda2000/index_en.htm) erişim tarihi 28 Ekim 2006.
- European Commission, Communication from the Commission Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs: Community Strategic Guidelines, 2007-2013, Brussels, 05.07.2005 COM(2005)0299.
- European Commission, Working For the Regions, 06.06.2006, (http://ec.europa.eu/regional_policy/intro/working3_en.htm), erişim tarihi 2 Ağustos 2006.
- Gençkol, Metin (2002) Türkiye-AB Mali İşbirliği, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2013) Onuncu Kalkınma Planı, Mekansal Planlama Özel İhtisas Komisyonu Raporu, basılmamış rapor.
- Kamiloğlu, Mesut (2004) Avrupa Birliğine Aday Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Katılım Öncesi Fonlar, Uygulama Mekanizmaları ve Türkiye Uygulaması, Basılmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- Karluk, Rıdvan (2005) Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınevi, Avrupa Birliği Dizisi, Yayın No:1313, No:3, 8. Baskı, Ankara.
- Kösecik Muhammet ve S. Yaman Koçak (2004) “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar”, Kentel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Mart 2004, Ankara.
- Manzella, Gian Paolo and Mendez, Carlos (2009) "The Turning Points of EU Cohesion Policy", Report Working Paper, European Policies Research Centre, United Kingdom: University of Strathclyde.
- Merkezi Finans ve İhale Birimi, (<http://www.cfcu.gov.tr/hibe.php?Ing=en>), erişim tarihi 10 Eylül 2011.

Şahin, Ragıp (1998) Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, DPT, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Tekeli, İlhan (2006) Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Genel Değerlendirme Paneli, 7-8 Eylül 2006, Ankara.

Özet: Türkiye'nin AB ile ilişkisi 50 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu sürede AB'nin Türkiye'ye yaklaşımının farklı statüde özel şartlar çerçevesinde ele alındığı söylenebilir. Özellikle adaylık öncesi dönemde mali yardımların kullanımında AB tarafından Türkiye için özel düzenlemeler yapılması; Türkiye tarafında AB kurallarına uygun nitelikte hazır proje demetinin bulunmayışı; hibelerin etkin kullanılmaması ve projelerin hayata geçirilememesi ile sonuçlanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Birliği Zirvesinde alınan karar doğrultusunda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Bu kapsamda Yapısal Fon temel prensipleriyle örtüşen program uygulamalarının Türkiye için önemli bir deneyim olduğu söylenebilir ve bu deneyimin müzakere sürecine aktarılabilmesi önem taşımaktadır. Bu aşamada programların değerlendirilmesi ile sürecin izlenmesi; eğitilmiş ve deneyimli uzman kadroların sürdürülebilirliğinin temini; uygulamaların denetimi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: bölgesel gelişme, AB bölgesel politikası, AB destekli bölgesel kalkınma programları, hibe programları, bütünleşik planlama, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi politikaları.

EUROPEAN UNION REGIONAL DEVELOPMENT POLICY WITHIN THE FRAMEWORK OF ECONOMIC, SOCIAL AND REGIONAL INEQUALITIES: AN ASSESSMENT OF TURKISH CASE

Abstract: Turkey has benefited from the EU pre-accession assistance during 2002-2006. Regional development programmes implemented in the 12 NUTS-2 regions of the Turkish Pre National Development Plan comprise approximately 30 percent of the funds donated by EU during 2004-2006 programming period. These programmes are implemented under the main principles of Structural Funds. The aim of this paper is to evaluate the process and the findings of the regional development programmes since these programmes are one of the most important parts of Turkey's attempts in social and economic cohesion. Depending on the findings of this study some suggestions for the future studies are also made.

Key Words: regional development, EU regional policy, EU cofunded regional development programmes, grant programmes, integrated planning, policies for eliminating regional inequalities.

Kübra CİHANGİR ÇAMUR: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 1986 yılında lisans, 1991 yılında bölge planlama yüksek lisans derecesini aldı. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentleşme ve Çevre Bilimleri Anabilim dalında doktorasını 2000 yılında tamamladı ve 2009 yılında doçentlik unvanını aldı. Halen Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmekte ve İstanbul IV Numaralı Bölge Koruma Kurulu'nda görev yapmaktadır. Çalışma alanları; kent planlama, kentsel coğrafya, kentsel politikalar, çevre politikası, imar hukuku ve kentsel korumadır.

ccamurster@gmail.com

Deniz AKKAHVE: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Daire Başkanı; GÜ, MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi

1986 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden mezun oldu. 1990 yılında ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalında şehir planlama yüksek lisans derecesini aldı. 1986-1994 yılları arasında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nda çalıştı. 1994 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na (DPT) girdi. 1997 yılında Birleşmiş Milletler Bölgesel Kalkınma Merkezinin Japonya'daki sertifika programına katıldı. DPT-GTZ Eğitim Projesi (1997-1999) kapsamında Proje Döngüsü Yönetimi programına

katılarak İleri Düzeyde ZOPP ve Moderasyon Teknikleri sertifikası aldı. 26 Şubat-19 Temmuz 2007 tarihlerinde Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı'nın Programına katılarak diploma aldı. 2004 yılında DPT’de AB Bölgesel Programları Dairesi Başkanlığı görevine atandı. 2004-2009 yılları arasında daire başkanlığı görevi sırasında AB destekli bölgesel kalkınma programlarının yönetimini ve AB katılım müzakerelerinde 22. Faslın koordinasyonunu üstlendi. DPT’nin İtalya Kalkınma ve Uyum Politikaları Başkanlığı ile yürüttüğü Eşleştirme Projesinde Yerleşik Eşleştirme Danışmanı Eşi olarak görev yaptı. 2010 yılı Şubat Ayından itibaren Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak 3. sınıf atölye çalışmalarına katkı vermektedir. Aynı Bölümde doktora çalışmasını sürdürmektedir.

dakkahve@gmail.com; deniz.akkahve@kalkinma.gov.tr.

¹ Council Regulation No390/2001 on assistance to Turkey in the framework of the pre-accession strategy and in particular on the establishment of an Accession Partnership Official Journal, L 58, 28.02.2001

² 2001 yılı bütçesinden desteklenen iki bölgesel kalkınma programından GAP Kalkınma Programı Brüksel merkezli yönetilmekle birlikte Doğu Anadolu Kalkınma Programının yönetimi, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının hibe yönetimi konusunda akredite olması üzerine Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi çerçevesinde Türkiye’ye devredilmiştir.

³ Bu bölümün kaleme alınmasında Akkahve, 2006 ile Akkahve ve Çamur, 2011’den yararlanılmıştır.

⁴ İŞKUR Projesi tümüyle bir hibe programı olarak tasarlanmış olduğundan akreditasyon çalışması İŞKUR’la başlatılmıştır.

⁵ Bölgesel kalkınma programlarında bölgesel düzeyde (düzey 2) etkin koordinasyonun sağlanabilmesini teminen 1996 yılında kurulan Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği model olarak benimsenmiş ve tüm düzey 2’lerde hizmet birliklerinin kurulması öngörülmüştür.

⁶ 641 sayılı Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011 tarih ve 27958 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁷ 649 sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (17 Ağustos 2011 tarih ve 28028 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir).

⁸ Aynı maddenin birinci fıkrasında, Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu’nun (BGYK) Başbakan ve Kalkınma Bakanı ile Başbakanın belirleyeceği Bakanlardan oluşması hükmüne bağlanmıştır. 2012/5 sayılı Genelge (3 Mart 2012 tarih ve 28222 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır) uyarınca BGYK; Başbakanın başkanlığında, Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, Kalkınma Bakanı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Çevre ve Şehircilik Bakanı, Ekonomi Bakanı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı, İçişleri Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Maliye Bakanı, Orman ve Su İşleri Bakanı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanından oluşmaktadır.

⁹ www.abgs.gov.tr

KADINLARIN İŞ GÜCÜNE KATILIMI VE KADIN İŞ GÜCÜNE İLİŞKİN SOSYAL VE POLİTİK GELİŞMELER: ASO I.OSB'DEKİ KADIN İŞGÜCÜ VE ÖZELLİKLERİ

Demet EROL, Yrd.Doç.Dr.

Kübra YILDIRIM, Arş.Gör.Dr.

1. GİRİŞ

Geçmiş çağlarda ve toplumlarda kadının görevi, ağırlıklı olarak hane ile hane halkının temizlik, bakım, giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılama ekseninde şekillenmektedir. 16. yüzyıla gelindiğinde kadının görev aldığı alanlar, haneye ilişkin görevlerin yanı sıra temel anlamda tarım sektörü, el sanatları ve evde iş yapması olarak değerlendirilebilir. Belli bir ücret karşılığı çalışan işçi sınıfının oluşması ve giderek artması ise belirgin olarak 18. ve 19. yüzyıllar arasında ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nde görülmektedir[Gürol ve Marşap, 2007]. Fabrika sayılarının artması, ürün çeşitliliği ve çokluğu, girdi maliyetlerinin düşmesine karşılık daha fazla kapital ve kara yönelen fabrika sahipleri, çalışma sürelerini arttırma, ücret düzeylerini düşürme ve kadın ile çocuk iş gücünün ucuz olması sebebiyle ağırlıklı olarak bu iş gücünü kullanma eğilimine girmişlerdir. Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte ilk olarak maden işlerinde çalışan kadınlar ve çocuklar hem maddi hem de manevi anlamda kötü çalışma koşulları sebebiyle birçok zarara uğramışlardır. Sanayileşme ile birlikte gelişen bir diğer iş kolu da tekstildir. 19. Yüzyıla gelindiğinde evde yapılan işlerin yanı sıra sanayi alanında kadınların en çok çalıştığı iş kolu tekstil olmuş ve bu iş kolundaki vasıfsız iş gücünün neredeyse yarısını kadınlar oluşturmuştur. Vasıflı işleri ise genellikle erkekler yürütmüştür. Tekstil fabrikalarında özellikle Amerika ve İngiltere'nin kırsal alanlarındaki kız çocukları, fabrikalardaki ilk düzenli iş gücünü oluşturmuşlardır[Boydston, 2001].

Kadın iş gücüne katılım oranlarının artışına asıl sebep olan olaylar I. ve II. Dünya Savaşları olmuştur. Özellikle bu dönemlerde büyük Avrupa devletlerinde kitlesel kadın iş gücünün ağırlıklı olarak cephane ve tekstil fabrikalarında çalıştığı görülmüştür. Bir kısım kadınlar vatanseverlik amacıyla çalışırken diğerleri ekonomik olarak gelirin düşmesi ve ev işlerinin azalması sebebiyle çalışmak durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra erkek iş gücünün azalmasıyla fabrikaların iş gücüne olan talebini daha yüksek ücretlerde çalışmak üzere kadınlar karşılamıştır. Her ne kadar erkekler savaştan sonra eve dönseler de bir kısım kadınlar çalışmaya devam etmişlerdir. Bunda etken olan sebepler; kadınların kendine ait ekonomik ve sosyal bir statü kazanarak bağımsızlıklarını elde etmeleri, savaş sonrasında ev aletlerinin ve teknolojinin gelişmesi, sağlık alanındaki gelişmelerle birlikte çocuk ölüm oranlarının azalması ve böylece istenilen aile büyüklüğüne ulaşabilmek için çok sayıda doğum yapmaya gerek kalmamasıdır. Savaş sonrasında iş gücünde olduğu gibi sektörel anlamda da değişiklikler meydana gelmiştir. Tekstil sanayisinin yanı sıra hafif metal, gıda ve hizmetler sektörü de gelişmeye başlamıştır. Kadınların bir kısmı yeni gelişen bu sektörlerle kaymaya başlamıştır. Başlangıçta hizmetler sektöründe olduğu gibi bazı masa başı iş olanakları her ne kadar kadınları cezbetse de uzun çalışma saatleri ve ücret düşüklüğü gibi kötü çalışma koşulları bu durumu ortadan kaldırmıştır. Bunların yanı sıra tarımda makineleşme sonucu; kırsal alanlarda işsiz kalan kadınlar, kentlerde hizmetler sektöründe, temizlikçi vb. gibi görevlerde yerlerini almışlardır. İngiltere'de başlayan sanayileşme içerisindeki kadın iş

gücünün bu değişimi ve sektörel gelişme süreçleri zamanla bütün Avrupa ülkelerine yayılmıştır [Özer ve Biçerli, 2003 ve Eraydın, 1999].

1970'lerin başından itibaren fordist sistemde verimlilik düşüşlerinin yaşanması, globalleşmeye bağlı olarak uluslar arası ticaretin genişlemesi ve standart ürünlerden çok özelliği olan ürünlere talebin artması, sistemin değişen durumlara uyum sağlayamamasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle Japonya'da uygulanan esnek üretim biçiminin başarılı sonuç vermesi diğer ülkelerin de üretim sistemlerini değiştirmelerine neden olmuştur [Özer ve Biçerli, 2003]. Fordist üretimde olduğu gibi kitlesel ve büyük miktardaki standartlaşmış üretimler yerine müşteri talebine uygun, ürün çeşitliliği daha fazla olan küçük miktarlarda üretimin yapıldığı "esnek üretim" biçimine geçilmiştir. Esnek üretim biçimiyle birlikte yarı ve tam zamanlı, günlük ve haftalık çalışma düzenlerine ve sürelerine işçiler ve firmalar birlikte karar vermişlerdir. Buna ek olarak, sanayileşme süreci içerisinde ev ve iş yerinin birbirinden ayrılması ve aile içerisinde kadına yüklenen annelik ve eşlik gibi misyonların söz konusu olması ve iş yerlerine ulaşımın özellikle zaman konusunda sıkıntı oluşturması sebebiyle de kadınlar daha çok evde, yarı zamanlı ya da geçici zamanlı olmak üzere farklı çalışma şekillerinde iş gücüne katılmaya yönelmişlerdir. Buna örnek olarak evde çalışma şekillerinden biri olan parça başı iş yapma, daha önceki tarihlerde olduğu gibi günümüzde de artan rekabetle yeniden gündeme gelerek; ağırlıklı olarak gıda, el sanatları ve tekstil alanlarında kadınlar tarafından yapılmaktadır [Eraydın, 1999]. Bunların yanı sıra, günümüzde artan teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan daha esnek çalışma biçimleri de bulunmaktadır. Örneğin evden ve internet üzerinden yapılan çalışmalar ile kişiler istedikleri saatlerde çalışabilmekte ve yapılan işle alakalı olan birçok kişiyle de bu sürede iletişim halinde olabilmektedirler.

Ülkemizde kadınların iş gücüne katılmaları konusunda yaşanan ilk gelişme ise; 19. yüzyılda kadınların dokumacılık alanında iş yaşamına girişleridir. Tanzimat Dönemi'ne kadar iş gücüne tam anlamıyla dahil olamayan kadınlar, 1913 yılında ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başlamışlardır. 1914 yılında ise tüccar ve esnaf olarak çalışma yaşamında yerlerini almışlardır. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle erkeklerden geriye kalan iş alanlarına kadın iş gücü yönlendirilmiştir. 1950'li yıllarda hızlanan sanayileşme ve tarımda makineleşme ile birlikte köyden kente göçün artması ve şehirlerdeki ekonomik sıkıntılar, aile içerisinde erkeklerin yanında kadınlarında iş yaşamına katılmalarını gerekli kılmıştır. Bu dönemde kadınlar, genellikle meslek eğitimi gerektirmeyen iş gücünün bolluğuna ve ucuzluğuna dayalı işlerde istihdam edilmiştir. Bunlar daha çok tütün, gıda, dokuma, kimya gibi kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu hafif imalat sanayi ve hizmet kesimindeki işler olmuştur [Altan, 2006]. Günümüzde ise tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kamusal ve özel sektör içerisindeki birçok alanda, kadın iş gücünü görmek mümkündür. Eğitim olanakları, teknolojinin gelişmesi, kadın haklarına yönelik sivil toplum örgütlenmelerinin oluşarak hızla gelişmesi, yasalarla kadınların ve kadın çalışanların haklarının güvence altına alınması ve kadın girişimciliğinin desteklenmesi sonucu 21. Yüzyılda, kadınların iş gücüne katılım oranının arttığı görülmektedir.

2. KADIN İŞ GÜCÜNE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Klasik İktisat Teorisi'nde işgücü emek arzını temel olarak nüfus ve ücretler belirlemektedir. İşgücü ücretleri de iş gücü arzı ve talebine bağlıdır. İstihdam arttıkça emeğin marjinal verimi azalmaktadır. Reel ücret ise emeğin marjinal verimine eşittir. Dolayısıyla işçi ve işveren arasındaki ücret anlaşmaları reel ücreti belirleyen emeğin marjinal verimidir. Bu teoride işsizlik nedeni ise, işçilerin tam istihdamdaki marjinal verime eşit ücrete razı olmamaları, daha yüksek ücret talep etmeleridir

[Kazgan, 1980]. Keynesyen İktisat Teorisi'nde ise; piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlayamamakta ve dolayısıyla hükümetlerin piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale ederek; iktisat politikaları uygulamaları beklenmektedir [Ünsal, 2004]. Her iki teoride kadınların iş gücü piyasaları içerisindeki sorunları göz ardı edilmiş; emek piyasaları cinsiyet farklılıklarından çok bir bütün olarak ele alınmıştır.

Neoklasik kuramlara göre, iş gücü piyasasının talepleri önemli olup; işçilerin daima en iyi ücreti ödeyen işi aradıkları ve işverenlerin de verimliliği ve karı maksimize etmeye çalıştıkları varsayılarak; işçilerin ve işverenlerin rasyonel davrandıkları savunulur. Ancak Neoklasik görüşler, erkeklerle aynı eğitim ve deneyim seviyesinde olsalar bile kadınların çocuk bakımı ve ev işleri gibi diğer görevlerinin olması sebebiyle iş gücü piyasasına erkeklere nazaran daha düşük oranda katıldıklarını kabul etmektedirler. Bu nedenle Neoklasik görüşler, kadınların düşük seviyede insan sermayesi oluşturduklarını ve böylece daha az iş gücüne katılım ve düşük verimliliğin oluştuğunu vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla, kadınlar iş hayatında düşük ücret almaktadırlar [Anker, 1997].

Marksist yaklaşımda ise; aile içerisinde erkek burjuva, kadın ise proleterya olarak değerlendirilmektedir [Bebel, 2000]. Bu yaklaşıma göre kapitalist sistem yedek işgücü piyasası oluşturarak işgücü piyasasını kontrol eder. Ekonomideki dalgalanmalara göre, bu yedek işgücü devreye girmektedir. Kadınlar da bu grubun içinde yer almaktadırlar. Dolayısıyla kriz dönemlerinde en kolay işten çıkarılabilen kesimi oluşturmaktadırlar. Çünkü bu yaklaşım içerisinde kadınların özelliklerine ve vasıflarına çok dikkat edilmemektedir. Marksist yaklaşım, kadın işgücünün düşük ücretli ve denetlenebilir kesim olarak ifade etmektedir [Eyüboğlu vd., 2000].

Feminist kurama göre, cinsiyet açısından kendinden önceki teorilere karşı farklı bir yaklaşım söz konusu olup; kadınların faaliyetleri iktisatta göz ardı edilmektedir [Kirton, 2006]. Başka bir deyişle; ev içindeki temel gereksinimleri karşılayan üretim alanları piyasa üretim döngüsünün devamı niteliğinde ve ikincil konumdadır. Geleneksel iktisat teorisi bakış açısına göre de ev içi üretim, iktisadi sayılmamaktadır [Folbre, 1986]. Oysa ev içerisindeki üretim, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği, yeni nesil iş gücünün yetiştirilmesi, mevcut işgücünün yeniden üretilebilirliği, refah koşullarının sağlanması gibi çok farklı işlevleri yerine getirmektedir [Ajas, 1999]. Ayrıca feministler, erkekler tarafından kadının biyolojik rolünün çocuk doğurmak ve sosyal rolünün de çocuk yetiştirmek olarak algılanmasına karşı çıkmaktadırlar [Kuper and Kuper, 1996].

Marksist Feministlere göre, kadınların işgücüne katılımını kapitalizm ve ataerkil aile yapısı belirlemekte olup; bu sistemler birbirileri ile etkileşim halindedirler. Ayrıca ekonomide erkek egemen sistemlerin varlığına ve çalışma hayatı içerisinde meslek ve cinsiyet ayrımı yapıldığında vurgu yapan Marksist Feministler, kadınların belirli işlerde çalışmasının neredeyse zorunlu hale geldiğini ve böylece bazı mesleklere mensup kadınların çalışma hayatı dışında bırakıldıklarını savunmaktadırlar. Bunların yanı sıra Marksist Feministler, kadınların daha düşük ücretlerde daha ağır işlerde çalıştırıldığını da savunmaktadırlar [Blau and Ferber, 1992]. Liberal Feminizm, sahip olunan potansiyel zihinsel kapasite açısından insanlar arasında herhangi bir farklılığının olmadığını ve kadının zihinsel kapasitesini erkekten daha az kullanmasının eğitimdeki fırsat eşitsizliğinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla liberal feministler, aynı eğitimden geçmeleri durumunda erkeklerle aynı işleri yapabileceklerini savunmaktadırlar. Radikal Feministlere göre; tarihin motorunu, marksizmin öngördüğü gibi iktisadi sınıflar arasındaki çatışma değil, farklı cinsiyet sınıfları arasındaki çelişki oluşturmaktadır. Ne liberal feministlerin iddia ettikleri gibi kanunları düzeltmek, ne de marksist feministlerin iddia ettikleri gibi kanunları toptan kaldırmak yeterlidir. Radikal feministlere göre

kadının kurtuluşu için hem kapitalizm hem de erkek egemenliğinin tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir. Postmodern feministler ise; erkek-kadın, beden-ruh, nesne-özne, bilgi-inanç gibi ikilemleri ortadan kaldırma eğilimindedirler. Buna göre, kadın ve erkekler arasındaki farklılıklar kabul edilerek; erkekliğin kadınlığın sadece zıddı olmadığı çünkü bu ikisinin birbirine bağlı olduğu kabul edilmektedir [Demir, 1997].

3. TARİH İÇERİSİNDE KADIN İŞ GÜCÜNÜN SOSYAL VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Tarihsel olarak, ücretli kadın iş gücünün sosyal ve demografik özellikleri çeşitlenmekte ve değişmektedir. Dünya çapında özellikle evli kadınların işgücüne katılımları 1880 ile 2000 yılları arasında yaklaşık %2'den %70 oranına kadar çıkmıştır. Aynı artış kadınların iş hayatında kazandıkları ücretlerde de yaşanmıştır. Bu artışların birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden bazıları, esnek üretim sistemlerine geçişle birlikte yarı zamanlı ya da kısmi zamanlı çalışma biçimleri gibi esnek çalışma saat ve koşullarının oluşmasıdır. Diğer sebepler ise; ev ve iş yerlerinde teknolojinin gelişmesi, tıbbi konulardaki gelişmelerle birlikte sağlıklı yaşam koşullarının da artması ile sosyal, ekonomik ve hukuki düzenlemelerle evlilik, aile ve çocuk kavramlarına önem verilmesi olarak sıralanabilir [Fernandez, 2008].

Avrupa Ülkeleri'ne baktığımızda sanayileşmenin ilk döneminde, imalat sanayisinde çalışan kadınların oranı %50'lere kadar çıkmıştır. Buna örnek olarak; İngiltere'de kadın istihdamının 1851 yılında tekstil sektöründe % 45, evlerde temizlikçi olarak çalışan kadınların oranı ise % 40 düzeyinde olması verilebilir [Tilly ve Scott, 1987]. Daha sonraları istihdam eğilimi sanayiden hizmet sektörüne kaymaya başlamış ve özellikle masa başında çalışanların sayısı artmıştır. II. Dünya Savaşı'nda ise; erkeklerin ağırlıklı olarak savaşa gitmeleri sebebiyle kadın iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin bu dönemde Almanya'da kadın işçi sayısı %230 artmıştır. Çok geçmeden, metal sanayisinde ve makine araçları sanayisinde yalnızca kadın işçiler çalışır olmuştur. İşverenler, düşük ücretli bu kadın emeğinden büyük kârlar elde etmişlerdir. II. Dünya Savaşı'na kadar bu emek arzını oluşturan kadınların medeni durumlarına bakıldığında; ağırlıklı olarak evlenmemiş ya da dul kadınlar olduğu görülmüştür. Bunun sebebi, çalışmanın evlilik için gerek sosyal gerekse kültürel boyutlarda engel teşkil etmesidir. Savaş sonrasında ise evli kadınların iş gücüne katılım oranının arttığı gözlemlenmiştir [Boydston, 2001 and Humphries, 2001]

Amerika'da yapılan bir çalışmada 1930'lara kadar ücretli işlerde çalışan kadınların yaklaşık %4'ünün evli olduğu, 1960'ların sonlarına doğru iş gücüne katılım oranının ise 1/3'ünü evli kadınlar oluşturduğu ve 20. yüzyılın sonlarına doğru bu durumun biraz daha değişerek evli kadınların iş gücüne katılım oranının %60'ları bulduğu saptanmıştır. 1963 yılında yayınlanan rakamlara göre de, kadınların %9.8'i vasıflı işlerde, %41.8'i vasıfsız işlerde, %25.3'ü ise masa başı işlerde çalıştıkları belirtilmiştir. 1965'te kadınlar iş gücünün %34.8'ini, 2001 yılında ise %50'den fazlasını oluşturmuşlardır [Boydston, 2001 and Humphries, 2001]. 1970 yılında ise; 25-34 yaş arasındaki kadınların iş gücüne katılım oranları ise; 16-24 yaş arasındaki kadınların iş gücüne katılımından daha azdır çünkü, kadınlar evlendikten ya da ilk çocuklarına sahip olduktan sonra çalışmayı bırakmışlardır. 35-44 yaş arasındaki bayanlar ise; çocuklarını yetiştirdikten sonra iş hayatına yeniden katıldıkları için kadınların iş gücüne katılım oranı artmıştır. Bu artış, 45-54 yaş arasındaki bayanlarda daha fazla olmuştur [Fullerton, 1999]. 1985 yılına gelindiğinde çalışma yaşamındaki aktif kadın nüfus oranı %49'a çıkmış ve bu oran endüstrileşmiş ülkelerde %58'i bulmuştur. Aktif çalışma yaşamında yer alan kadınların %87'sinin ise tarım dışı sektörlerde yer aldığı görülmüştür. Ancak bu durumun kadınlara özgü iş alanlarıyla sınırlı kaldığı unutulmamalıdır. Avrupa Birliğine üye ülkelerde kadınların %73 gibi büyük bir çoğunluğu hizmet

sektöründe çalışmakta ancak bu sektörde çalışan kadınlar daha çok kadınlara uygun olduğu düşünülen bir kaç sektör ve iş kolunda yoğunlaşmaktadır. Bunlar sekreterlik, öğretmenlik sağlık hizmetleri (hemşirelik, ebelik vb.) ve güzellik uzmanlığı gibi işlerdir. Buna karşın çalışan kadınların %20'si erkeklerin ise %42'si sanayi kesiminde çalışmaktadır. Bugün dünya üzerinde kadınlar dünya nüfusunun %50'sinden fazlasını temsil ettikleri, iş saatlerinin %66'sını doldurdıkları halde dünya gelirlerinin ancak %10'una mülkiyetlerinde %1'ine sahiptirler [Üner, 2008].

Tablo 1: Amerika'da İşgücüne Katılım Oranları (%)

Yaş	1950		1960		1970		1980		1990		1998	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
16 yaş ve altı	33.9	86.4	37.7	83.3	43.3	79.7	51.5	77.4	57.5	76.1	59.8	74.9
16-24	43.9	77.3	42.8	71.7	51.3	69.4	61.9	74.4	63.1	71.5	63.3	68.4
25-34	34.0	96.0	36.0	97.5	45.0	96.4	65.5	95.2	73.6	94.2	76.3	93.2
35-44	39.1	97.6	43.4	97.7	51.1	96.8	65.5	95.5	76.5	94.4	77.1	92.6
45-54	37.9	95.8	49.9	95.7	54.4	94.3	59.9	91.2	71.2	90.7	76.2	89.2
55-64	27.0	86.9	37.2	87.3	43.0	83.0	41.3	72.1	45.3	67.7	51.2	68.1
65 yaş ve üstü	9.7	45.8	10.8	33.1	9.7	26.8	8.1	19.0	8.7	16.4	8.6	16.5

Kaynak: Macionis J.J.,2000, Society, PrenticeHall, N.J., s.277. Alsodatasareavailablefrom U.S. Department of Labor, Bureau of LaborStatisticswebsite: <http://www.bls.gov> and <ftp://ftp.bls.gov/pub/special.requests/ep/labor.force/cla8098.txt>.

Tablo 2: Dünya İşgücüne Katılma Oranları (%) (1980-2008)

Bölgeler	1980		1990		2000		2008	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Doğu Asya-Pasifik	64,38	85,44	66,73	83,51	64,87	82,42	62,85	79,46
Avrupa-Merkez Asya	49,14	74,57	50,07	72,01	48,66	67,25	50,48	67,32
Latin Amerika	36,07	81,16	40,40	81,92	46,84	80,38	51,60	80,12
Ortadoğu-Kuzey Afrika	21,07	76,27	22,10	77,14	25,01	75,75	26,44	74,86
Kuzey Amerika	51,00	77,38	57,00	75,82	59,41	74,18	72,50	72,34
Güney Asya	33,43	86,41	35,19	84,61	34,20	82,69	81,74	81,52
Sahra Altı Afrika	56,96	82,70	57,08	81,86	59,13	81,07	60,45	80,81

Kaynak: World Bank, 2010, World Development Indicators, Washington D.C. ve Tan M., ve Diğerleri, 2008, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, TÜSİAD Yayınları Ya. No: 468, s.201-202, İstanbul.

Amerika'da 1920 yılında kadın iş gücü yaklaşık olarak 8.25 milyon olup; bu yaklaşık olarak fabrikalarda çalışan işçilerin üçte birini oluşturmaktaydı. Ancak toplam istihdam içerisinde kadın istihdam oranı %20'nin altındaydı. Ayrıca 35 ve 64 yaş aralığındaki kadınların sadece %18'i ücretli olarak çalışmaktaydı [U.S. Department of Labor, 1990]. Tablo 1 ve 2'den de görüldüğü üzere kadınların işgücüne katılım oranları yıllar itibariyle artmıştır. Amerika'da kadınların işgücüne katılım oranları Afrika ve Güney Asya'dan daha fazladır. Bununla birlikte Merkez ve Doğu Asya'daki kadın işgücüne katılım oranları Amerika'dan daha fazladır. Ayrıca Tablo 3'ten de görüldüğü üzere kadınların kısmi süreli istihdam içerisindeki oranları yıllar itibariyle artmakla beraber erkeklerin kısmi süreli istihdam içerisindeki oranından daha fazladır. Tablo 4'e baktığımızda işveren olan veya kendi hesabına çalışan erkeklerin dünya genelinde işveren olan veya kendi hesabına kadınlardan daha fazla olduğunu görebiliriz. Ayrıca yine Tablo 4'te de görüldüğü üzere yardımcı aile işçilerinin dünya genelinde daha çok kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3: OECD Ülkelerinde Yıllar İtibariyle Toplam Kadın ve Erkek İstihdamı İçinde Kısmi Süreli İstihdamın Oranı (%)

Ülke	1994		2005	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İzlanda	9,2	37,9	-	-
Danimarka	9,8	26,2	12,0	24,9
Kanada	10,8	28,8	10,8	26,9
Avustralya	12,9	40,1	15,7	41,7
Fransa	5,3	24,5	5,3	23,3
Japonya	11,7	35,7	14,2	42,3
Belçika	4,4	30,0	6,2	33,1
Macaristan	-	-	1,8	5,0
Yunanistan	5,0	13,1	3,0	11,1
Kore	2,9	6,8	6,5	12,5
İtalya	4,2	20,6	5,3	29,2
Meksika	-	-	-	-
Türkiye	5,1	18,8	3,2	13,4

Kaynak: OECD, 2006, Employment Outlook, s.263

Tablo 4: 2006 Yılında Toplam Kadın ve Erkek İstihdamının İşteki Statü İtibariyle Dağılımı (%)

Bölgeler	Bağımlı Çalışanlar		İşverenler		Kendi Hesabına Çalışanlar		Yardımcı Aile İşçileri	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Dünya	47,9	49,2	1,4	3,3	25,7	35,9	25,1	11,6
Gelişmiş Ekonomiler ve A.B.	89,5	83,1	3,0	6,9	5,4	9,3	2,1	0,7
Batı Asya	40,8	48,7	0,8	1,5	37,4	37,0	20,9	12,8
Güneydoğu Asya ve Pasifik	34,9	41,4	1,0	2,6	27,1	41,4	37,1	14,6
Güney Asya	15,3	27,2	0,4	1,4	21,7	55,2	62,6	16,2
Latin Amerika ve Karayipler	67,5	60,7	1,7	4,4	25,6	31,1	5,1	3,7
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	56,2	55,4	4,1	11,4	11,3	21,2	28,4	11,9
Sahra Altı Afrika	17,0	29,5	1,4	2,7	42,3	44,4	39,3	23,3

Kaynak: ILO, 2007, Global Employment Trends for WomenBrief, s.16

Gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde, Amerika ve Avrupa Birliği'nde Tablo 5'ten de görüldüğü üzere kadın çalışanlar daha çok hizmetler sektörlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Oysa Asya ve Afrika Ülkeleri'nde kadın çalışanlar daha çok tarım ve sanayi sektöründe yer almaktadırlar.

Tablo 5: Dünyada Seçilmiş Bölgeler İtibariyle 2006 Yılında Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

Bölgeler	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
Gelişmiş Ekonomiler ve A.B.	2,5	12,4	85,1
Batı Asya	52,1	24,7	23,3
Güneydoğu Asya ve Pasifik	47,2	15,4	37,3
Güney Asya	64,5	17,7	17,9
Latin Amerika ve Karayipler	9,9	14,3	75,8
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	39,1	11,7	49,2
Sahra Altı Afrika	64,2	5,5	30,3
Dünya	40,4	17,2	42,4

Kaynak: ILO, 2007, Global EmploymentTrendsforWomenBrief, s.17-20.

Ülkemizde ise; kadın iş gücünün demografik ve sosyal verilerine bakıldığında; I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle işçi statüsünde çalışanların %35'ini kadın işçiler oluşturmuştur. Savaşlar sonucunda kadınların bir kısmı işçi sınıfı olarak çalışma yaşamına dahil olmuş ve orta sınıf kentli kadınları oluşturan diğer bir kısmı da devlet memuriyeti, hastanelerve ordudaçalışmaya

başlamışlardır [Yörü, 2009 ve Dalkıranoglu, 2006]. 1950 ve sonrasında yaşanan tarımda makineleşme ve kente göç hareketleri sonucu kadınlar, kentsel alanlarda sanayi ve hizmetler sektörlerinde ücretli işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. 1980 sonrası dışa açılma ve ihracatı geliştirme politikaları ile birlikte kadın istihdamı artmaya başlamıştır. Kadın girişimcilerin oranı ise; son yıllarda artmakla birlikte tüm girişimcilerin yalnızca %8.4'ünü oluşturmaktadır. Bu durumun en önemli sebepleri; piyasa araştırması, ürün ve kalite geliştirme, pazarlama teknikleri gibi konularda bilgi eksikliği, teknoloji kullanımındaki yüksek maliyetler, ataerkil değerler, yetersiz krediler ile mevcut kredilere ulaşmakta yaşanan zorluklardır. Parlemontoda kadınların temsili ise erkeklerle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinden bir yıl sonra, 1935'te yapılan seçimlerde 395 milletvekili bulunan parlamentodaki kadın oranı %4.6 olduğu halde, bundan tam 72 yıl sonra; 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde parlamentodaki kadın milletvekili sayısı 50'ye yükselmiş ve kadınların erkek milletvekillerine oranı %9.1 olmuştur. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi yıllar içerisinde kadınların parlamentoda temsili konusunda önemli boyutta bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu süreçlerde kadınların eksik temsili, sorunların çözümsüz kalmasına bu da kadınların eksik temsiliyle sürekliliğine yol açmaktadır [Seyman, 2010].

Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranları 2009 itibarıyla %23,5'tir. Buna karşılık OECD ve AB-19 Ülkeleri'nde bu oran 2007 itibarıyla sırasıyla %62 ve %64'tür. Kadınların işsizlik oranlarına baktığımızda ise; Ülkemizde 2009 itibarıyla bu oran %15,2, 2007 itibarıyla OECD ve AB-19 Ülkeleri'nde sırasıyla %7,1 ve 8,0'dır. Bu durumun Ülkemizdeki kentleşme ve göç süreciyle yakından ilgisi bulunmaktadır. Kırdan kente yaşanan göç süreci içerisinde birçok kadın işsiz kalmış olup; buna karşılık birçok kadın da kırsal alanlarda ücretsiz tarım işçisi olarak çalışmak yerine kentlerdeki ücretli işlerde kendilerine yer bulmuşlardır. Gerek kadın eğitim durumlarının erkek eğitim durumlarından daha düşük oranlarda olması ve gerekse de sosyal imkansızlıklar başlıca sebepler olarak gündeme gelmektedir. Örneğin kreş imkanlarının olmaması ve geleneksel aile yapısında kadının eşi tarafından çalıştırılmaması gibi sosyal ve kültürel boyutlarda yaşanan sorunlar bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma için kadınların işgücüne katılımı elzemdir. Dolayısıyla 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadınların işgücüne katılım oranlarının artırılması için bazı hedefler belirlenmiştir [DPT ve Dünya Bankası, 2009].

Kadınları iş gücüne katılımın dışında tutan sebepler arasında sosyal ve kültürel baskılar, işyerinin uzaklığı, gelişmiş sosyal politikaların bulunmaması, yaşlı ve çocuk bakımı konularındaki desteklerin yetersiz kalması, kadınların iş hayatı ve haklarının yeterince korunmaması ve esnek çalışma biçimlerinin her işkolunda yeterince sağlanmamış olması örnek gösterilebilir. Çünkü kadınlar iş hayatlarının yanı sıra kentin farklı yerlerinde farklı bir dizi işi (çocuğu kreşten alma, alışveriş vb.) yerine getirmektedirler. Bunun için daha fazla zamana ihtiyaçları olmaktadır. Örneğin toplu taşıma araçlarının mesai saatleri dışında azalması kadınlar için büyük bir sorun oluştururken; mesai saatleri sonrası yapması gereken işleri yaptıktan sonra geç saatlere kalan kadınların işi zorlaşmaktadır. Ayrıca uzmanlaşmış iş gücünde erkeklerden daha az ücret almaları da kadınların iş gücünün dışında kalmasında etken rol oynamaktadır. Bütün bunlara ek olarak ülkemizde kadın iş gücüne katılım oranı yapılan sayımlarda gerçekte olduğundan daha az çıkmaktadır. Bunun nedenleri ise evde parça başı iş yapan kadınların kayıt dışı istihdam gurubunu teşkil etmesi ve bu kadınların kendilerini ev hanımı olarak tanıtmalarındandır.

Tablo 6: Türkiye'de İşgücüne Katılma Oranları (%)

Bölgeler	1990		2000		2008	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Türkiye	35,3	80,5	73,7	26,6	70,1	24,5

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 7: Türkiye’de İşsizlik Oranları

	1990		2000		2008	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Türkiye	7,6	7,3	6,3	6,6	11,6	10,7

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 6 ve 7’ye baktığımızda kadınların işgücüne katılma oranlarının yıllar itibariyle giderek artarken; erkeklerin işgücüne katılma oranlarının azaldığını görmek mümkündür. Ayrıca, işsizlik oranlarının da bu durumun aksine kadınlarda yıllar itibariyle azaldığını erkeklerde ise arttığını görebiliriz.

Tablo 8: Türkiye’de Kadınlarda İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (1988-2010) (Bin Kişi)

	İş bulma ümidi yok	İş aramayıp çalışmaya hazır olan	Mevsimlik çalışan	Ev işleri ile meşgul	Öğrenci	Emekli	Özürlü yaşlı veya hasta	Diğer
1990	93	49	85	9.408	655	194	1.100	128
2000	49	171	339	12.339	1.144	443	1.359	931
2008	241	778	243	12.186	1.671	682	2.144	1.582

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 8’de kadınların işgücüne dahil olmama nedenleri içerisinde başta hasta ya da özürlü bir akraba yada yakınına baktıkları görülmektedir. Bir diğer önemli neden ise kadınların; ev işleri ile meşgul olmalarıdır. Bununla birlikte Tablo 9’da kadınların ülkemizde daha çok tarım ve hizmetler sektörlerinde çalıştıkları görülmektedir. Hizmetler sektöründe kadın çalışanların sayısı ise yıllar itibariyle artarken; tarım sektöründe çalışan kadınların sayısı azalmıştır.

Tablo 9: Türkiye’de Kadın İstihdamının Yıllara ve Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	1990	2000	2008
Tarım	0,75	0,60	0,42
Sanayi	0,10	0,13	0,15
İnşaat	0,002	0,006	0,008
Hizmetler	0,15	0,26	0,42

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 10: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Kadın İşgücü Durumu (Bin Kişi)

	1990		2000		2008	
	İşgücü	İstihdam	İşgücü	İstihdam	İşgücü	İstihdam
Okur-Yazar Olmayanlar	1.787	1.721	1.275	1.247	689	672
Lise Altı Eğitimliler	3.369	3.067	3.309	3.163	3.119	2.841
Lise	524	360	909	760	703	558
Yükseköğretim	254	224	695	632	1.281	1.098

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 11: Türkiye’de Kadın İşgücünün İşteki Durumu

	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi
1990	1.311.000	31.000	631.000	3.929.000
2000	2.047.000	43.000	687.000	3.024.000
2008	2.975.000	77.000	616.000	1.927.000

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Ülkemizde kadınların eğitim durumuna göre iş gücü durumlarına bakıldığında; Tablo 10'da da görüldüğü üzere lise altı eğitilmişlerin kadın istihdam içerisindeki oranı diğer eğitim düzeylerindeki kadın çalışanlardan daha fazladır. Bununla birlikte Tablo 11'de de ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların diğer statülerdeki kadın çalışanlara nazaran kadın istihdamı içerisinde daha fazla oldukları görülmektedir.

Tablo 12: Türkiye'de Kayıt Dışı Kadın İstihdam Sayıları ve Oranları (%)

	Kayıt Dışılık Oranı	Kayıt Dışı İstihdam	İstihdam
1990	80,87	4.773.000	5.902.000
2000	69,50	4.031.000	5.800.000
2008	58,42	3.269.000	5.596.000

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 12'ye baktığımızda kayıt dışı istihdam oranlarının yıllar itibarıyla azaldığını görebiliriz. "Kayıtdışı istihdamın nedenleri; hızla artan nüfus, tarım kesiminin istihdam içerisindeki payının yüksekliği, göç, kentleşme, gelirin adaletsiz dağılımı, yoksulluk, yüksek işsizlik, düşük eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak bilgi ve bilinç eksikliği, sanayinin yapısı ve düşük rekabet gücü, vergi oranlarının yüksek olması ve vergilerin adil toplanamaması, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, erken emeklilik ve isteğe bağlı sigorta uygulaması gibi sosyal güvenlik uygulamaları, sosyal güvenlik kurumları hizmetlerinden hoşnutsuzluk, kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği eksikliği, kayıtlı istihdamda esnek çalışmayı düzenleyen yasa ve yönetmeliklerin uygulamasındaki yetersizlikler olarak sıralanabilir." [KSGM, 2008].

Tablo 13: Ülkemizde Yıllar İtibarıyla Medeni Durumlarına Göre İş Gücüne Katılım Oranları (%)

Yıllar	Medeni Durum							
	Hiç Evlenmedi		Evli		Boşandı		Eşi Öldü	
	K	E	K	E	K	E	K	E
1990	46,6	70,7	32,5	84,5	41,7	77,1	14,4	31,3
1995	41,0	64,5	29,0	84,9	43,7	83,7	14,5	34,2
2000	35,0	59,4	25,2	81,1	41,0	72,5	11,5	29,7
2005	33,6	57,3	21,3	77,4	42,7	69,7	9,2	22,3
2010	36,6	59,2	26,4	77,0	47,8	72,8	9,2	19,0

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 13'te ülkemizdeki kadınların iş gücüne katılım oranları içerisinde hiç evlenmemiş veya boşanmış olan kadın çalışanların oranlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Buna ek olarak Tablo 14'te sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlılık oranlarının erkek çalışanlara göre kadın çalışanlarda daha az olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 15'te kadın çalışanların iş gücüne katılım oranlarının erkek çalışanların iş gücüne katılım oranlarına nazaran daha az olduğu ve 20 ve 44 yaş aralığındaki kadın çalışanların 15 ve 20 ile 45 ve üstü yaş grubundaki kadın çalışanlara göre işgücüne katılım oranlarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Ülkemizde Yıllar İtibarıyla Yaş Gruplarına Göre Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılık Oranı (%)

Yıllar	K	E
2000	30,16	55,64
2005	35,04	57,56
2010	41,50	62,80

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 15: Ülkemizde Yıllar İtibariyle Yaş Gruplarına Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

		1990	1995	2000	2005	2010
15-19	K	38,4	32,3	24,4	17,1	17,0
	E	61,8	50,4	45,6	35,4	35,6
20-24	K	40,7	36,2	31,5	31,7	36,0
	E	88,0	81,2	71,9	72,7	71,6
25-29	K	35,8	34,1	31,7	31,3	38,0
	E	96,8	96,2	90,9	93,1	92,3
30-34	K	36,3	33,1	29,4	28,2	35,7
	E	97,9	97,8	94,4	95,2	95,5
35-39	K	37,4	33,6	29,7	29,5	37,4
	E	98,2	97,8	95,3	95,3	95,4
40-44	K	37,0	34,7	28,3	27,2	36,0
	E	95,9	95,2	93,3	93,5	93,7
45-49	K	35,4	31,0	25,5	23,6	28,7
	E	90,4	87,3	82,6	81,9	85,0
50-54	K	33,1	30,1	25,6	19,4	23,4
	E	78,7	77,2	69,0	64,0	66,4
55-59	K	30,3	27,9	24,3	16,0	19,1
	E	66,8	65,7	58,4	50,6	50,7
60-64	K	22,2	21,8	18,6	13,3	15,0
	E	54,8	55,2	47,8	37,1	40,0
65+	K	9,3	11,0	11,3	6,5	5,9
	E	30,8	32,9	32,3	22,1	19,9

Kaynak: TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

4. KADIN İŞGÜCÜNE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI

17. yüzyılda, madencilik bölgelerinde kız ve erkek çocuklar çalışmışlardır. Kadınlar ise; evlenmeden önce ve evlendikten sonra evdeki işlerde, atölye ve madenlerde, balıkhanelerde, tarla ve çiftliklerde çalışmışlardır. Bu çalışan kadınların aldıkları ücretler erkeklerden düşük olup; çalışma saatleri ise, oldukça uzun tutulmuştur [Heaton, 1985]. Bu ağır çalışma koşullarına ek olarak 18. ve 19. yüzyıllar arasında sözleşme serbetisi ve hukuki eşitlik ilkeleri, ekonomik gücü elinde bulunduran fabrika sahiplerine geniş inisiyatif tanımıştır. Bu dönemde Adam Smith ile arkadaşlarının savunduğu klasik liberalizm; devlet müdahalesinden uzak girişimcilğe ve serbest rekabet ilkelerine dayalı bir ekonomik düzeni öngörmektedir. Böylece liberal ekonomik hareketle gelişen ve büyüyen kapitalin karşısında, yokluk içerisindeki işçi kesimi oluşmuştur. Çalışma yaşamı ve iş ilişkilerini düzenleme ihtiyacı ise; Sanayi Devrimi'nde zor ve sağlıksız çalışma koşulları altında çalışan işçi kesiminin oluşmaya başlamasıyla duyulmaya başlanmıştır. Bu dönem içerisinde iş ilişkileri özel hukuk kapsamında incelenirken; bu konuda detaylı ve kapsamlı bir düzenleme yapılmamıştır. Örneğin Amerika'ya bakıldığında özel hukuki düzenlemeler dışında kadınlar iş sözleşmelerinde, kendi mal ve mülkiyetleri üzerinde imza hakkına ve ücretlerini talep etmek için dava açma hakkına sahip değillerdir. Fakat kadınlar sırf ücret için çalışmışlardır. Özellikle bekar ve dul bayanlar düşük ücretlerle çalıştırılan bir kümeyi temsil etmiştir. Ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerde iş yaşamındaki kadınlar ve kattıkları değerler ikinci plana atılmıştır. Kadınlara yasalarla mülkiyet ve ücret haklarının verilmesi 19. yüzyılda mümkün olabilmıştır. 20. yüzyılda ise federal çabalar ile eyalet çabaları gebelik ve erken çocukluk yıllarında iş kadınlarına koruma sağlamasına rağmen, düşük ücret ve iş güvensizliği sorunlarına karşı savunmasız kalmıştır. Bu reformlar sanayileşen bir toplumda, kadınlar için işçi haklarını korumak amacıyla yapılmıştır [Karacan Akademi, 2010].

Göçmen kadınların ise iş gücüne katılımı ve eğitim olanakları Avrupa'daki bazı ülkelerde hemen her dönem göç politikaları ile kısıtlanmıştır. Yaşanan bu hukuki boşluk ve ekonomik dengesizlikler ile iş koşullarından kaynaklanan salgın hastalıklar ve erken ölümlere karşı ilk tepki 1802 yılında İngiltere

dokuma sanayisinde çalışan çocukların iş süreleri ve koşulları yönünden düzenlemelerin yapılması olmuş ve bu düzenlemeler, dünyada iş hukuku alanında ilk atılan adım olmuştur. Ayrıca bu dönemlerde kadınlar yerel olarak örgütlenmiş ve zamanla kitlesel anlamda örgütlenmeye başlamışlardır. Zaman zaman işveren ve vasıflı işlere sahip erkeklerin direnmesiyle karşılaşmış olsalar da kapitalist sistemin bu sömürüsüne karşı tek yolun örgütlenmek olduğu görülmüş ve böylece sendikalar kurularak; grevler başlamıştır. Kadınlar ve erkekler arasındaki iş ayrımları, düşük ücret, çalışma koşullarının kötü olması sebebiyle sendikalar gelişmeye başlamıştır. Özellikle maden ve tekstil fabrikalarındaki kadınların çocuklarının neredeyse %40'ı ölü doğmakta ve doğan çocukların da %50'sinin 5 yaşına kadar gelebildiği tespit edilmiştir. 1874'te Dewsbury'de kadın dokumacıların grevini örgütleyen Kadınları Koruma ve Destekleme Birliği Emma Patterson tarafından kurulmuş ve bu birlik daha sonra Ulusal Kadın İşçiler Birliğine dönüşmüştür. Bütün bunlardan sonra 1886 yılında tekstil alanında Birleşik Tarakçılar ve Hallaçlar Sendikası'nın kurulmasının yanı sıra hizmetler sektöründe Ev Hizmetçileri Sendikası kurulmuştur. Kadın işçilerin bulunduğu diğer sendikalar; Ulusal Birleşik Tezgâhtarlar Birliği, Büro İşçileri ve Sekreterleri Birliği idi. Bu dönemlerde sendikalardaki kadın üye sayısı sürekli artmıştır. Daha sonra Kadın Sendikalar Birliği Sendikalar Kongresiyle; Kadın İşçiler Ulusal Federasyonu Genel İşçi Ulusal Birliği ile birleşmiştir. Britanya'yı Amerika izlemiş ve özellikle tekstil sektöründeki kadınlar Kadın Sendika Birliği'nde örgütlenmişlerdir. Vasıfsız işçilerin örgütlenmesine bakıldığında ise kadınların yer aldığı grevlerin en ünlüsü olan kibritçi kızlar grevi görülmektedir. Kibritçi kızlar ve kadınlar, kötü koşullar altında çalışmaktaydı. Çoğu, beyaz fosforla çalışmanın bir sonucu olarak çene kemiği hastalıklarına yakalanıyordu. Çene kemikleri çürüyor ve yemek yiyemiyorlardı. Çalışma koşullarının düzeltilmesi için yaptıkları grev kitlesel bir destek görmüş ve 1908'de, "beyaz fosfor" maddesi, sendikal hareket sayesinde yasaklanmıştır. 1909-1910 yıllarında ise 20.000 New York gömlek işçisi grev yaparak, ülkenin en büyük sendikalarından biri olan Uluslararası Bayan Hazır Giyim İşçileri Birliği'nin açılmasında etkin rol oynamıştır [Humphries, 2001].

Dünya Savaşları'nın yapıldığı dönemlerde cephane ve tekstil fabrikalarında düşük ücretlerle çalışan kadınlar için sendikalar müdahale etmek amacıyla çalışmaya başlamıştır. Ancak hükümetlerin savaş için yaptıkları politika ve girişimler sebebiyle sendikalar yaptıkları çalışmalarda etkin olamamışlardır. Hatta gece işini yasaklamak gibi kadın işçileri koruyan bütün yasalar, savaş döneminde nerdeyse hiç uygulanmamıştır. Savaş sonrasında ise hafif metal, gıda ve hizmetler sektörü gibi yeni iş alanları oluşmuş olsa da çalışma koşullarının kötü olmasına karşı mücadele eden sendikal hareketler de sonuç vermemiştir. II. Dünya Savaşı döneminde hükümetin kadınları iş gücü katılımına teşvik etmesiyle kamusal kreş ve yemekhaneler yaygınlaşmış; bunlar da kadının yükümlülüklerini hafifletmiştir. Sosyal imkanları geliştirilen kadınlar için eğitim olanakları da geliştirilerek; kadınların iş gücüne katılım oranı bu dönemde artmıştır. II.Dünya Savaşı sonrasında evli Afrikalı-Amerikalı kadınların çabalarına savaş öncesi durum etken olmuş ve yirminci yüzyılda, kadınların daha iyi iş ve daha iyi çalışma koşulları için sivil haklar hareketi ve ikinci dalga feminizm hareketleri başlamıştır. Bunların yanı sıra erkeklerin örgütlendiği iş kollarında çalışma yapan sendikalarda da kadın ve çocukların katıldığı grevler görülmüştür. Bunun sebebi iş hayatında toplumu cinsiyet farkına göre değil sınıf farkına göre ele alan sendikaların artmasıdır. Bütün bunların sonucunda birçok önemli ilerleme kaydedilmiştir. Bunlardan birisi de 1917 ve 1926 yılları arasında kadınlara eşit ücret, eğitim hakkı ve paralı doğum izni verilmesi yönündeki yasaların çıkmasıdır [Boydston ve Humphries, 2001].

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki "1929 Ekonomik Bunalım" ile beraber sendikalar daha da güçlenerek toplu mücadelelere başlamış ve böylece devletin toplumsal ve ekonomik hayata müdahalesinde etkin rol oynamıştır. Yine savaş sonrası dönemde kadınlar evlerine ya da ev

hizmetçiliğine dönmek istememişlerdir. Ancak 1930'larda, Nazi Almanya'sında kadınlar zorla işlerinden edilerek yerlerine erkekler işe alınmıştır. Almanya ve Avusturya'da 1929 krizinin yol açtığı kitlesel işsizliğin en ağır yüklerine katlanmak zorunda kalan kadınlar, sigortasız çalıştırılmış, bu yüzden de işsizlik yardımı hakkını kaybetmişlerdir. Sendikalar ve sosyal demokrat partiler gibi işçi sınıfının geleneksel örgütleri bile, kadınları ve onların çalışma hakkını koruyamamışlardır. Avusturya Komünist Partisi, 1930'ların Stalin Rusya'sında olduğu gibi, kadınları "ev ve iş gibi iki ağır yükten" kurtarma işinde yoğunlaşmışlardır. Devlet dairelerinde çalışan kadınlardan, önce işlerini bırakmaları istenmiş; Almanya'da iktidarı Nazilerin ele geçirmesinin ardından, kadınların iş gücünün dışına itilmesi, işsizliği alt seviyelerde tutmak için kullanılmıştır. Kadınlar 1930'lardaki ekonomik çöküş sırasında işsiz bırakılmışlardır. Ekonomi, silahlanma temelinde büyümeye başladığında ve özellikle 1939'da savaş patlak verdiğinde, Nazi rejimi dahi kadınları iş gücünden dışlama politikasını terk etmek zorunda kalmıştır. Çalışma şartları sıkı kontrol altında tutulup, erkeklerden daha az ücret alan kadınlar kendilerine uygun olduğu düşünülen işlerde istihdam edilmişlerdir [Humphries, 2001]. Bunların yanı sıra Sanayi Devrimi'nden itibaren özel sektördeki fabrikaların eşit ücret konusunda kendi tutumlarını devam ettirmekte kararlı olmasına karşın, sendikaların teşviki ve çalışmaları ile grev yapan çeşitli sektördeki kadın işçilerin uğraşları sonucunda 1976 yılında "eşit ücret" yasalaştırılmıştır. Yasada kadın işlerinde, kadın işçilerin yoğunlaşmış olması ile birlikte erkeklerin yapmış olduğu işlerle karşılaştırılmayacağı kanısı hakim olmuştur. Bu da 1975 yılında çıkarılan Cinsiyet Ayrımı Karşıtı yasa ile engellenmiştir. Kapitalist sistem ile işçi grubunun karşı karşıya geldiği bu zaman dilimleri içerisinde, çeşitli kamusal kesintiler ve sebeplerle bu yasalar tam olarak uygulanamamıştır. Her ne kadar eğitilmiş ve deneyimli kadın iş gücü, iş dünyasında büyük bir rol oynasa da pek çok durumda erkeklerden daha az kazanmaya devam etmiştir. Hatta ekonomik açıdan başarılı profesyonel ve yönetsel kadınların çoğunun ilerlemeleri önyargılar sebebiyle engellenmiştir [Boydston, 2001].

Bugün OECD Ülkeleri'nde kadınların işgücüne katılımını etkileyen aile vergilendirmesi politikası uygulanmaktadır. Oysa daha hassas kesimi oluşturan kadınların ve bilhassa annelerin daha az vergilendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, Avrupa Ülkeleri'nde çocuk bakım masraflarının sübvansede edilmesi ya da çocuk bakım izni gibi çeşitli politikalar ve desteklerle kadınların işgücüne katılımı arttırılmaya çalışılmaktadır. Bunlarla birlikte, temel anlamda cinsiyetler arasındaki ayrımı ve ücret farklılığını gidermeye, kadınların iş ve aile hayatlarını uyumlaştırmaya ve eğitim ile iş deneyimi seviyelerini arttırmaya ilişkin politikalar ve uygulamalar yapılmaktadır [OECD, 2002].

Ülkemizde uygulanan sosyal politika ve düzenlemelere bakıldığında ise I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle Osmanlı Ticaret Nezareti tarafından kadın amele ordusu oluşturulması için bir kanun taslağı hazırlanmış; kadınlar işçi olarak çalışmaya zorunlu kılınmışlardır. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türk toplumunun yeniden yapılandırılması için devrimler yapılmış; 1924 anayasası ve 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile kanunlar nezdinde kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. 1930'da kabul edilen Belediye Kanunu ile kadınlara seçmen olarak seçime katılma hakkı tanınırken; 1934 yılında kabul edilen yasa değişikliği ile de kadınlara Millet Meclisi seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 24 Nisan 1930 yılında kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda yetişkin, kadın ve çocuk işçilerin çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu ile kadınların çalışma yaşamında haklarını koruması sağlanmaya çalışılmış; fakat bu kanunda ücret eşitliği ilkesine ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Ülkemizde 23 Haziran 1937 tarihinde çıkarılan 3229 sayılı kanun ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 45 numaralı sözleşmesi imzalanmıştır. 1945 yılında kabul edilen İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu ile kadın işçiler ilk kez sosyal

güvenceye kavuşmuşlardır. 1961 Anayasası ile kadın işçilerin korunmasına yönelik mevzuatın gelişmesi sağlanmış; 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmiştir. Uzun yıllar yürürlükte kalan bu kanun, yerini 10 Haziran 2003 tarihinde kadın erkek eşitliğine dayalı 4857 sayılı yeni İş Kanununa bırakmıştır [Ertürk, 2008]. 4857 sayılı İş Kanunu ile kadınların iş hayatlarına özgü birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Hamile ve küçük çocuğu olan kadınların çalışma saatleri ile koşullarının yanı sıra hangi işlerde ve hangi zamanlarda çalıştırılıp çalıştırılmayacaklarını belirleyen bu düzenlemeler, kadının iş hayatındaki hakları güvenceye alınmıştır. Bu tarihten itibaren yapılan diğer yasal düzenlemeler ve çıkarılan yönetmeliklerle gerek kamu gerekse de özel sektörde kadının normal çalışma zamanları ile hamilelik durumlarındaki çalışma usul ve esasları ile statüsü belirlenmiştir. Bununla birlikte birçok üniversitede Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezleri kurulmuştur. Ayrıca TBMM içerisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurularak; çalışma alanlarında kadın ve erkeklerin eşitliği sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kadın çalışanlara yönelik olarak Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Uluslar arası Çalışma Örgütü olan ILO tarafından destek verici ve istihdamı arttırmak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar içerisinde Avrupa Konseyi tarafından yapılan düzenlemeler; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'dır. AB tarafından yapılan düzenlemeler ise; Avrupa Birliği Sosyal Şartı, 1957 yılında gerçekleştirilen Roma Antlaşması, Maastricht Anlaşması ve 1997 yılında gerçekleştirilen Amsterdam Antlaşması ile çeşitli yönergelerdir. Bu düzenlemelerle toplumsal cinsiyet eşitliği kabul edilerek; yasal bir zemine oturmuştur. Avrupa İstihdam Stratejisi, işsizlikle mücadele için Avrupa Konseyi tarafından 1997 yılında başlatılmıştır. Bu strateji, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmakta ve işgücü piyasalarında herkese eşit fırsatın sağlanmasını, gelişim ve değişim sürecine uyum sağlayabilmeyi, girişimciliği ve istihdam edilebilirliği arttırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda da yatırımların artırılmasını, yeni ve daha fazla iş imkanlarının oluşturulmasını, rekabeti koruyucu bir ekonomik ortamın oluşturulmasını, beşeri sermayenin geliştirilmesi ve işgücünün eğitilmiş duruma getirilmesini amaçlamaktadır [Ecevit, 2010]. Bu stratejinin yanı sıra AB'nin en önemli mali araçlarından biri olan Avrupa Sosyal Fonu bulunmaktadır. Bu fon, istihdam edilebilirliğin artırılmasına ve insan kaynaklarının geliştirmeye yönelik olup; özellikle kadınların istihdam edilebilirliğini ve işgücüne katılımını arttırmayı hedeflemektedir. Bu finansal kaynağın yanı sıra Birlik içerisinde yine konuyla ilişkili bir diğer finansal kaynak ise; PROGRESS Topluluk Programı'dır. Avrupa Sosyal Fonu'ndan yalnızca üye devletler faydalanmakta olup; Türkiye gibi aday ve potansiyel aday ülkeler Avrupa Sosyal Fonu'na hazırlık amacıyla katılım öncesi mali yardım aracından (IPA) yararlanmaktadır. Ülkemizin de katılım gösterdiği PROGRESS Topluluk Programı 2007-2013 dönemi için 743 milyon Euro bütçe ayrılmıştır. Bu bütçe programa katılan ülkelerin istihdam, sosyal içerme ve sosyal koruma, çalışma koşulları, ayrımcılık yapmama ve toplumsal cinsiyet eşitliği olmak üzere beş alandaki değişim ve iyileştirme projeleri için kullanılmaktadır [Kuşlu ve Karaşahin, 2010]. Ayrıca, Avrupa Birliği Antlaşmasının temel hükümleri gereği Birlik tüm plan, program ve uygulamalarda eşitlik perspektifini gözetmekle sorumlu tutulmuştur. Avrupa Birliği Komisyonu içinde İstihdam, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Genel Müdürlüğü altında faaliyette bulunan Kadın Erkek Eşitliği Komitesi bulunmaktadır. Yine Avrupa Birliği Parlamentosu bünyesinde Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Hakları Parlamenter Komisyonu, İstihdam ve Sosyal İşler Parlamenter Komisyonu ve Kişisel Özgürlük ve Adalet ve İçişleri Parlamenter Komisyonu faaliyet göstermektedir. İstihdam, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde Cinsiyet Eşitliğinden sorumlu ilki Strateji ve Program ünitesi, diğeri ise Hukuki Sorunlar üniteleri bulunmaktadır [T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2010]. Son olarak, Stockholm ve Lizbon Zirveleri'nde kadınların istihdam oranlarının artırılması hedeflenmiştir.

Ülkemizin AB uyum süreci içerisinde düzenlemiş olduğu ilerleme raporlarında kadın işgücüne katılım durumları ve kadın istihdamına ilişkin detaylı bilgiler verilmektedir. Bununla birlikte Ülkemizin de onaylamış olduğu Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) bulunmaktadır. Türkiye’de kadın istihdamını arttırmaya yönelik olarak faaliyet gösteren Dünya Bankası (World Bank), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Birliği (EU) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslar arası kuruluşlar da bulunmaktadır.

Türkiye’de kadın istihdamını arttırmaya yönelik olarak faaliyet gösteren ulusal kuruluşlar; Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (GAP-ÇATOM), Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Girişimci Destekleme Merkezleri (GAP-GİDEM), Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Milli Eğitim Bakanlığı-Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı-Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, çeşitli bankalar, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) olarak sıralanabilir. Türkiye’de kadın istihdamına yönelik olarak faaliyet gösteren uluslar arası kuruluşlar arasında en bilinenleri; Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-BMKP (UNDP), Avrupa Birliği-AB (EU) ve Uluslararası Çalışma Örgütü-UÇÖ (ILO)’dur. Türkiye’de kadın istihdamına yönelik olarak faaliyet gösteren ulusal sivil toplum kuruluşlarında baktığımızda ise; Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV), Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV), Kadın Merkezi (KAMER), Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı (ÇKGV), Türkiye GrameenMikrokrediProgramı, Kibele Kooperatifi, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Karaburun Agro Turizm Kadın Kooperatifi, Diyarbakır Bağlar Kadın Kooperatifi, HAK-YAD (Hanımlar Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı) Diyarbakır ve SELİS (Diyarbakır) gibi kuruluşlar örnek verilebilir [Tan vd., 2008]. Tüm bunların yanı sıra kadın istihdamını arttırmaya yönelik çalışmalar yapan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK), Hak-İş Konfederasyonu, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) bulunmaktadır. Son olarak Türkiye’deki üniversiteler içerisinde Kadın çalışmaları Anabilim Dalları ve Araştırma ve Uygulama Merkezleri’nde kadınlara ve kadın istihdamını arttırmaya ilişkin çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

5. ANKARA SANAYİ ODASI 1.ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ İMALAT SANAYİİNDE ÇALIŞAN KADIN İŞGÜCÜ VE ÖZELLİKLERİ

Ankara Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi’nin 1978 yılında temeli atılmıştır. 1990 yılında üretime başlayan bölge 1000 hektar alan üzerine kurulu olup; 320 sanayi parseline sahiptir. 245 fabrikanın hizmet verdiği bölgede 320 fabrikanın daha hizmet vermesi beklenmektedir. Bu da bölgedeki gelişme alanının büyüklüğünü göstermektedir. Bölgedeki mevcut istihdam ise; 30.000 kişidir. Bölge karma bir organize sanayi bölgesi olup; içerisinde mobilya, döküm, gıda, elektrik, elektronik, makine üretimi, alüminyum, tekstil, zirai aletler, savunma sanayi, kimya, metal işleri, madeni eşya vb. alanlarda üretim yapılmaktadır. Ayrıca Bölge, organize sanayi bölgeleri içerisinde 1999 yılında ISO Kalite Yönetim Sistemi Belgesi, 2005 yılında da OHSAS 18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Belgesi ile 2007 yılında EPDK tarafından OSB Dağıtım Lisansı alan ilk bölge olma özelliğini taşımaktadır [http://www.aosb.org.tr, 2013].

ASO 1.OSB içerisindeki kadın iş gücünün fazla olduğu ambalaj, paketleme, gıda ve tekstil fabrikalarındaki kadın işçi ve yönetici personellerle yapılmış olan yüz yüze görüşmeler ve anketler

sonucunda çeşitli veriler elde edilmiştir. Birçok firma Ankara'daki diğer sanayi bölgeleri ya da kuruluş yerlerinden bölgeye gelmiştir. Bunun sebebi firmaların Bölge'nin altyapı ve sosyal hizmetleri ile diğer olanaklarıdır. Tüm bunların yanı sıra önemli olan bir diğer neden ise; firmaların ölçek ekonomilerinden faydalanmayı istemeleridir. Örneğin firmalar, emek yoğun olan işlerde özellikle işçi maliyetlerini düşürebilmek amacıyla işçilerin ağırlıklı olarak ikamet ettiği Sincan'a yakın olması sebebiyle bölgeyi tercih etmişlerdir. Çok çeşitli sektör ve firmaların bulunduğu bölgede özellikle gıda ve tekstil fabrikalarının bir kısmı sektördeki dalgalanmalarla birlikte fason iş alıp vermekte ve üretimin yoğun olduğu dönemlerde kalifiye ara eleman yetersizliğinden dolayı sıkıntı çekmektedirler. Genel itibarıyla orta ölçekli işletmelerin yer aldığı bölgede, kadın iş gücünün fazla olduğu büyük ölçekli işletmeler de bulunmaktadır.

Fabrikalarda çalışan kadın iş gücü yaşı genel olarak 20 ile 35 arasında değişmektedir. Niteliksiz ve kırılğan kesim genellikle lise ve ortaokul mezunu olup, asgari ücretle işe başlarken; meslek liselerinden mezun ve nitelikli, başka bir deyişle kendini geliştirmiş deneyimli kadın iş gücü kesimi ise asgari ücretten daha fazlasını almaktadır. Ancak yüz yüze yapılan görüşmelerin ışığında kadınların işe başlarken niteliksiz kesimi firmanın belirlediği koşullarda işe başlamaktadır. Buna karşılık, nitelikli kadın işçiler ise kendi taleplerini ve çalışma koşullarını bir nebze de olsa belirleyebilmektedirler. Bilhassa üretim aşamasındaki vasıflı ve vasıfsız kadın işçiler genellikle Sincan İlçesi'nde ikamet ederken; yönetici veya üniversite mezunu kesimi oluşturan bayan personelin ikamet ettiği yerler değişmektedir.

Bölge'nin Sincan İlçesi ve civarına servis olanağının olması da firmalar açısından ayrı bir avantaj olmuş ve işçilerin ulaşım maliyetlerini düşürmüştür. Bunun yanı sıra Ankara'nın farklı yerlerinde ikamet eden işçi kadınların oranı çok düşük olsa da verilen ücretlerde bölgeye göre bir değişiklik yoktur. Bu sebeple, bu işçi kesiminden bir kısmı Sincan İlçesi ve yakınına taşınmıştır. Asgari ücretle çalışan kadın işçilerden bir kısmı zor şartlar altında, bir kısmı ise çalışma koşullarının daha iyi olduğu firmalarda yer almıştır. Genellikle bu işçi kesiminin çalıştığı firmada bir kaç yılı doldurması ve yaptığı işlerle kendini geliştirmesi sonucu ücretleri de artmaktadır. Bir süre deneyim kazanmış olan bu kesimin de hangi firma olursa olsun kendi içerisinde yaptığı işe göre de ücretleri değişmektedir. Ayrıca firmalarda çocuk işçi bulunmamakla beraber bütün kadın işçilerin sosyal güvencesi firmalarca sağlanmaktadır. Bütün bunlarla birlikte haftalık çalışma saatleri değişen kadın işçilerin üretimin yoğun olduğu dönemlerde fazla mesai yaptıkları belirtilmiştir. Ancak işverenler fazla mesai dışında eve iş vermemektedirler.

İmalat sanayide özellikle paketleme ve dikiş alanlarında üretim aşamasındaki kadın iş gücüne bakıldığında 40 yaşını aşmış kadınların varlığı da göz ardı edilmeksizin genel olarak 20 ile 35 yaş arasında değişmektedir. Bu kadınların yaklaşık %60'ı evli olup, eğitim durumları çeşitlenmektedir. Bekar olanlar ise genellikle çalıştığı sektörlere yönelik meslek veya düz lise mezunudur. Kadın işçilerin ortalama aile büyüklükleri 3.6'dır. Evli kadınların çoğunun okulöncesi eğitim çağında çocukları bulunmakta olup, ekonomik anlamda ailenin geliri yetersiz olduğu için çocuk bakım hizmeti alamamaktadırlar. Bunun yanı sıra hemen hepsinin eşi de çalıştığı için okulöncesi eğitim çağındaki çocuklara aile büyükleri bakmaktadır. Sırf bu sebepten ötürü Sincan içerisinde aile büyüklerine yakın olmak amacıyla konut değiştirenler bulunmaktadır. Üretim aşamasında çalışan bu kesimin genellikle çalışmaya başlama yaşı 19 olup 30 yaşından sonra da maddi sıkıntı sebebiyle evli kadınların çalışmaya başladığı görülmüştür. %87'si maddi sıkıntı sebebiyle çalışma hayatına atılmış olan bu kesimin %13'lük kısmını oluşturan kadınlar ise genellikle bekar ve vasıfsız iş gücünü oluşturduklarından boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla çalışmaktadırlar. Yine üretim aşamasında çalışan kadınların yaklaşık %90'ının çalıştığı işten ve işyerinden bir beklentisi olmayıp; diğer kesimin beklentisi sosyal

anlamda çevre edinme ve yaptığı işte yeni kazanımlar elde edebilmektir. Ayrıca yaklaşık %70'inin çalışmak için aile büyüklerinden ya da eşlerinden izin veyahut onay alması gerekmektedir. Kendi gelirlerinin kontrolünü yapan kesim %50'dir. Özellikle evli bayanların gelir kontrolünde eşlerin baskın bir şekilde söz hakkı olduğu görülmektedir. Buldukları işlerde tecrübeleri değişen kadın işçilerin daha önceleri yine gıda ve tekstil sektörü ile tezgahçılık, kasiyerlik ve sekterlik yaptıkları saptanmıştır. Bu işlerden çıkmaları ve şu an çalıştıkları işlerde devam etmelerinin sebepleri çeşitlenmekte olup, çoğu eski işyerlerinde ücretlerini zamanında alamadıklarını veya daha düşük ücretlerle çalıştıklarını, şu an çalıştıkları firmaların olanaklarının ve çalışma koşullarının eski işyerlerine göre iyi olduğunu ve maaşlarının zamanında ödendiğini belirtmişlerdir. Bu sebeplerle de buldukları yerde çalışmaya devam etmek istediklerini bildirmişlerdir. Bu kadın işçilerin %90'ı sosyal ağlarla, geriye kalan kısım ise internet ve gazete ilanlarından şu an çalıştıkları işlerini bulmuşlardır. Üretimin fazla olduğu dönemlerde kadınlar bir kaç saat fazla mesai yapmaktadırlar. Ancak vardiya sistemiyle çalışanlar fabrikalarda kadın işçiler gece vardiyasına kalmaktadırlar. %20'si toplumsal baskı ve önyargı altında çalışmakta olan kadınların çoğu gece vardiyasına kalmaktan ötürü özellikle bekar kadınlar çok sıkıntı çekmektedirler. Yıllık ücretli izinleri ise; iş tecrübelerine göre 14 ile 26 gün arasında değişim göstermektedir. Hemen hepsi işlerinden memnun olup, bir kısmının çalışma mekanı ve tesis alanı içerisindeki ihtiyaç konuları çerçevesinde sıkıntıları söz konusudur. Bir kısmı işyerine uygun olmayan kıyafetlerle çalışmak zorunda kalırken; bir diğer kesim ise çalışma ortamındaki sağlık ve giyim ünitelerinin eksikliğinden, kreşin olmamasından ve çalışma koşullarının kötü olmasından dolayı sıkıntı çektiklerini belirtmişlerdir. Yine üretimin yoğun olduğu dönemlerde hafta sonu tatillerinden feragat etmek zorunda olan kadınların bir kısmı gece vardiyasında çalışmak zorunda olduklarından ötürü bir bayan olarak çekincelerini dile getirmişlerdir. Bekar olan kadınların çoğunluğu çalışmakta oldukları işte ve firmada evlenene kadar devam etmeyi düşünürken; evli olan kadınların çoğunluğu ise emekli olana kadar devam etmeyi düşünmektedir. Evli olan kadınların eşleri ise düzenli bir işe sahip olup 700- 1000 TL arasında değişen ücretler almaktadırlar. Bu durumda ekonomik olarak tüm işçi kadınların %75'inin tasarruf yaptığı bir alan söz konusu değildir. Ancak %25'lik diğer kesim konut ve araba kredisine ödeme yapmaktadırlar. İşçi kadınların hiç birisi başka işlerde çalışmamakta olup, %50'si kirada oturmakta ve ortalama 350 TL kira ödemektedirler. Genellikle Sincan içerisinde konut değiştiren kadın işçilerin servisle ulaşımının sağlandığı ve işe gidiş-geliş sürelerinin 20 dakikayı geçmediği saptanmıştır. İşletmelerin kendi bünyelerinde spor, dinlenme vb. sosyal tesis alanları bulunmamakta olup, çok sıcak ortamlarda çalışan kadın işçiler için sağlık ünitelerinin eksik olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte havalandırma sistemleri kötü olan bazı firmalarda bu kadın işçilerin dışarıya çıkıp hava almaları için herhangi bir süre ayrılmamış ve izin verilmemiştir.

Kadın işçilerin işe alınırken firmalar tarafından verilen oryantasyon eğitimleri dışında çalışma süreci içerisinde verilen mesleki eğitimlerden başka kendi çalışma alanlarına yönelik almış oldukları eğitim bulunmamaktadır. Yaklaşık %15'lik kesim performans yüksekliği sebebiyle firmalar tarafından verilen para ödülü dışında başka ödül almamışlardır. Ayrıca yine gıda ve tekstil sektörlerinde erzak ve kıyafet yardımları yapılırken bayram ve yılbaşlarında ikramiye veren firmalar da söz konusudur.

Firmalarda ya da OSB genelinde kadın iş gücüne yönelik belli bir örgütlenme bulunmamakla beraber küçük bir kesim Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonuna üye olup, sendikaların yardım fonlarından ve yeni yapılmış olan toplu iş sözleşmelerinden yararlanmaktadırlar.

Bütün bunların dışında idari kadroda veya nitelikli olarak çalışan kadın personellere bakıldığında; 25 ile 40 yaşları arasında oldukları ve işe başlama yaşlarının ortalama 25 olduğu belirlenmiştir. Yine yapılan anketler çerçevesinde bu kadın personelin %60'ının bekar olduğu ve öncelikli hedefinin

kariyer yapmak olduğu görülmüştür. Evliliği düşündükleri yaş aralığı ise 30-35'tir. Hemen hepsi üniversite mezunu olup, aile büyüklükleri ortalama 4'tür. Evli olan kadınların ortalama 1 çocuğu bulunmakta ve okul öncesi eğitim ve ilköğretim çağlarında bulunmaktadır. Aldıkları ücretler ve toplam hane gelirleri neredeyse işçi kadınların 3 katı olan nitelikli kadın çalışanların çocukları genellikle kreş ve anaokullarına gitmektedirler. Çalışmak için hemen hiç biri eşinden ya da babasından onay veya izin almamaktadır. Genellikle halkla ilişkiler, muhasebe, pazarlama ve üretim sorumlusu olarak çalışan bu kadınların iş bulma biçimlerine bakıldığında yaklaşık %60'ının tanıdık vasıtasıyla iş buldukları gözlemlenmiştir. İş değiştirme nedenleri ise özellikle eski işyerlerindeki ücret düşüklüğüdür. Hepsinin sosyal güvencesi yine firma tarafından sağlanmakta ve üretimin yoğun olduğu dönemlerde sadece üretim alanlarında çalışan kadınlar fazla mesai yapmaktadırlar. Herhangi bir sosyal ya da toplumsal baskı veya önyargı ile karşılaşmayan bu kesim işinden ve işyerinden memnun olduklarını ve ortalama 5 yıl daha deneyim edinme amaçlı çalışmaya devam etmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu kesim de yine işçi kesim gibi ücretlerini aylık olarak almakta ve başka bir işte çalışmamaktadırlar. Yine nitelikli kesim içerisinde evli olan kadınların eşleri de işçi kesimde çalışan kadınların eşlerinden daha fazla ücret aldıkları işlerde çalışmaktadırlar. Bir kısmı kendi aracıyla işyerine ulaşımı sağlarken; çoğunluğu yine servis imkanlarından yararlanmaktadır. Yönetici kadrosunda bulunan kadınlara baktığımızda ise; genellikle şirket aracıyla işe gidip gelmektedirler. İkamet ettikleri yerler çeşitlilik gösterirken; gidiş geliş süreleri de işçi kadınlara göre çeşitlenmekte ve artmaktadır. İş yerinde herhangi bir sıkıntılar olmadığını belirten bu kesim sosyal yardım veya ödül almadıklarını belirtmişlerdir. Ancak değişiklik gösteren bir durum vardır ki; bazı firmalarda bina dışında dinlenme ve spor alanları bulunmakta ve bunlardan yalnızca nitelikli kadın personeller ve yönetici kadrosunda çalışan kadınlar yararlanabilmektedir. Yine bu nitelikli kesimin de kendi arasında herhangi bir örgütlenme veya sendika üyeliği bulunmamaktadır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde hala Avrupa'daki gibi iş ve işçi güvenliğine, çalışma koşullarına ve ücret eşitliğine her kuruluşun aynı özeni gösterdiği söylenemez. Görüldüğü gibi kapitalist sistem kadının hem ev hem de iş yaşamı gibi iki yükü birden omuzladığı halde kadınları korumasız bırakmak için elinden geleni yapmaktadır. İşçi hareketleri ise feminizm akımlarının da etkisiyle tüm dünyada, bilhassa gelişmesini tamamlamamış ülkelerde, kapitalist sisteme karşı çalışmalarına devam etmektedir.

Dünyada sanayi alanında çalışan kadın işçilerin özellikleri farklılık göstermektedir. Bu kadın işçilerin çalışma yaşları değişmekte olup, çoğunluğu bekar ve 20-30 yaşları arasındaki genç nüfustan oluşmaktadır. Evli kesimin ise çocuk sayısı ve yaşları yine değişkenlik gösterip okul öncesi eğitim çağındaki çocukları olan özellikle niteliksiz ve vasıfsız iş gücünü oluşturan kadınların diğer aile bireylerine yakın oturmasına sebep olmaktadır. Çünkü bu kesimin ekonomik durumu ayrı bir bakım hizmetini karşılamaya yetmemektedir. Çalışmaya başlama yaşı vasıfsız ve niteliksiz bu kesim için daha genç yaşlar iken nitelikli kesimde eğitim sonrası 25 yaş civarındadır. Yine tüm dünyada olduğu gibi bu kırılma kesimin ülkemizde de örneklem alandan yola çıkılarak çalışma sebebi ağırlıklı olarak maddi sıkıntı olup; işten beklentisi yine ekonomik boyuttadır. Ancak nitelikli kesimin işten beklentisi çevre edinme ve kariyer sahibi olmak iken; çalışma sebebi deneyim kazanmaktır. Avrupa Ülkeleri'nde çalışmak için izin veya onay alma durumu, bireysel gelir kontrolünün eş veya aile büyüğü tarafından yapılması neredeyse hiç görülmezken; sosyo-kültürel yapısı daha baskıcı olan ülkemizde görülmektedir. İş deneyimleri ve değişik iş yerlerinde farklı kazanımlar sağlanması konusu, ülke hatta yerel ölçeklerde bile farklılık göstermektedir. Ancak nitelikli kesim görüldüğü gibi kendi eğitimini aldığı mesleği devam ettirmekte ve deneyim kazanma eğilimindedir. İş bulma şekilleri Avrupa

Ülkeleri'nde genellikle kitle iletişim araçlarıyla sağlanırken ülkemizde daha çok sosyal ağlarla sağlanmaktadır. Yapılan çalışmada örneklem alan içerisindeki oranlar bunu açıkça göstermektedir. Artık günümüzde sosyal güvence kanunlarla hemen her ülke ve kesimde sağlanmakta ve uygulanmaktadır. Ancak tüm dünyada olduğu gibi örneklem alanda da görülmektedir ki; niteliksiz ve kırılgan kesimde iş koşulları ve şartları daha kötüdür. Bu sebeple birçok insan işinden memnun olmayıp; işyeri değiştirme oranları diğer nitelikli kesime nazaran daha fazladır.

Yatırım konularına bakıldığında her çalışan kadın için değişmektedir. Çalışma alanı içerisinde de gayrimenkul yatırımı sadece nitelikli kesimin uğraşısı olmakta ve kırılgan kesim daha çok ekonomik sıkıntılarını gidermeye odaklanmaktadır. Bu sebeple kırılgan kesim yatırım konularını ikinci planda tutmaktadır. Ayrıca ekonomik olarak tüm dünyada firmalar işçi maliyetlerini düşürmek için işçi kesimine yakın yer seçmektedirler. Bu da işçiler açısından ulaşım maliyetlerinin düşmesi demektir. Dolayısıyla işçiler de sanayi alanlarına yakın olarak ikamet etmeyi tercih etmektedirler. Ancak bu durum nitelikli kesim için hemen hiç bir ülkede geçerli değildir. Avrupa Ülkeleri'nde yine işçilerin molalarını değerlendirmesi amacıyla düşünülen tesis alanları veya mekanlar genellikle ülkemizde görülmemekte; bu fark bazı büyük firmalarda yapılan sosyal yardımlarla kapatılmaya çalışılmaktadır. En önemli farklılıklardan birisi de ülkemizde sosyo-kültürel boyutlarda toplumsal bir baskının söz konusu olmasıdır. Özellikle geç saatlere kadar çalışan veyahut gece vardiyasına kalan çoğu bayan bu durumla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak bu oran nitelikli kesim için daha düşüktür ki; bahsedildiği gibi geç saatlere kadar çalışma ve gece vardiyasına kalma durumu nitelikli olan bu kesimde zaten pek söz konusu olmamaktadır. Oysa Avrupa Ülkeleri'nde de günün farklı saatlerinde farklı vasıflarda nitelikli ya da niteliksiz kadın çalışanları görmek mümkündür. Yine nitelikli kadın çalışanlar aldığı eğitimi daha iyi bir yere taşıyabilmek adına çeşitli kurs, seminer ve konferanslara katılırken; niteliksiz kesimde bu durum pek söz konusu değildir. Sendikal örgütlenmeler ise; ülkemizde olduğu gibi genellikle niteliksiz kesimde özellikle kapitalist sisteme karşı gösterilen bir tepki olup, faaliyet göstermektedir. Faaliyet konularına bakıldığında ise yasal boyutlarda toplu iş sözleşmesi, sosyal boyutlarda ise daha çok yardım fonlarının söz konusu olduğu görülmektedir.

Erkek egemen düşünceden kaynaklanan ev ve işyeri ayrımı sonucu kadının yerinin ev olarak görülmesi, bilhassa gelişmesini tamamlayamamış ülkelerde görülen bir durumdur. Bu da mekansal planlamaya yansımakta ve cinsiyetleşmiş mekanları ortaya çıkarmaktadır. Ankara 1. Sanayi Bölgesi'nde yapılmış olan bu çalışmada bilhassa işletmelerde erkek egemen mekanların olduğu ve yine evli bayanların eşlerinin aynı işi yapmasına rağmen daha fazla kazandıkları gözlemlenmiştir. Örneğin işletmelerin içerisinde bayanlara yönelik bir sağlık bölümü veya iş elbiselerini giymek için bir soyunma kabinin bile bulunmadığı görülmüştür. Ancak Avrupa ülkelerinde yasal yaptırımlar söz konusu olduğundan bu tarz sıkıntılar pek yaşanmamaktadır. Bu sebeple ülkemizde de bu konuda gerekli ceza ve yaptırımların oluşturulmasında fayda vardır. Kadınların iş yaşamına entegre olabilmesi ve kadın işgücü katılım oranlarının arttırılması için çalışma düzen ve koşulları ile çalışma mekanlarının düzenlenmesi ve bütüncül bir yaklaşımla cinsiyet duyarlı planlamaların yapılması gerekmekte ve ayrıca güvenlik konusunu ön planda bulundurulmalıdır. Bunun olabilmesi için de kısacası gerek sanayi gerek kent merkezi ve gerekse de konut alanları gibi kentsel alanlar ve yapılar içerisindeki mekansal kullanımların her ölçekteki planlarına kadınların katılımlarının sağlanması elzemdir.

Kadınların iş hayatına kazandırılabilmesi için hükümete, yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına ve üniversitelere önemli görevler düşmektedir. Ancak mevcutta ülkemizde yer alan kadınlara ilişkin çeşitli kurum ve kuruluşların koordinasyon eksikliği söz konusudur. Birçok kamu kurum ve özel sektör kuruluşlarının kadınlara ve kadın istihdamını arttırmaya ilişkin farklı projeleri söz konusu olup; bu

kurum ve kuruluşlar tekil olarak hareket etmektedirler. Bunlara ek olarak; UÇÖ (ILO), AB (EU) ve BMKP (UNDP) gibi ülkemizde faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların da kadınlara ilişkin projeleri bulunmaktadır. Sonuç ve çözüme ulaşma anlamında koordineli olarak hareket etmekte fayda vardır. Mevcut çalışma ve deneyimlerden de faydalanılarak; öncelikle kadınların iş hayatında tutunabilmesi için daha esnek çalışma biçimleri yaratılması ve çocuk ile yaşlı bakımına yönelik politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Küreselleşen dünyada artan işletme sayıları ve bilhassa gelişmekte olan ülkelerdeki kadın çalışan ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Bu sebeple de ülkemizde olduğu gibi özellikle kadınların vermiş olduğu hizmetler devletten özel sektöre kaymaktadır. Bu da özel sektörün kapitalist çalışma koşullarında kadınların yükünü arttırmaktadır. Her ne kadar çağdaş ve gelişmiş toplumlarda eşit hak dağılımı görülürken; kadın özellikle üretimde, ekonomik ve iktisadi anlamda bir meta olarak görülmekten kurtulamamaktadır. Bu durumu başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; toplumun kadını ikinci planda tutması hemen her çağda ve her toplumda görülmektedir. Bu sebeple ortak politik ve stratejik bakış açısına sahip olmak ve bunun içinde bütüncül bir sistem içerisinde, kadınlara yönelik kolaylaştırıcı ve destekleyici uygulamalar ile yol olmak gereklidir.

Gerek tarihsel gelişim içerisindeki baskın rolü, gerekse iş gücüne katılım oranları arasında büyük bir dilime sahip olan kadın iş gücüne yönelik olarak; ülkemizin tamamında (hem kırsal hem de kentsel alanlarda) bütüncül bir strateji ile gerek AB ve ILO gerekse Dünya Bankası ve BM tarafından verilen kaynaklar ve yapılmakta olan projelerden yararlanılarak; makro ekonomik gelişme adına, kadın istihdamını arttırmak için sosyal, mekansal ve ekonomik boyutlarda iş gücüne katılımı artırıcı programlar düzenlenebilir. Bu noktada AB fonlarının katkısı ile T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yanı sıra konuya ilişkin diğer kurum ve kuruluşların yapmakta olduğu çalışmalar söz konusudur. Ancak yapılan çalışmalara STK, üniversiteler, iş bulma kanallarında faaliyet gösteren diğer kurum ve kuruluşların da katılımının sağlanması daha hızlı sonuç alınmasında faydalı olacaktır. Çünkü düzenlenecek bu programlar da ulusal ölçekte kurum ve kuruluşlar arasında koordinenin sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kadınların eğitim olanak ve koşulları artırılarak; mesleki eğitim programlarına katılımın artırılması konusuna daha fazla ağırlık verilebilir. Bu noktada belediyelerin çeşitli el sanatları ya da teknik konulara ilişkin meslek edindirme kursları ile İşkur'un Meslek Edindirme Kursları bulunmaktadır. Ancak bu kurslardan mezun olan kadınların çoğu iş bulamamaktadırlar. Bunun en önemli sebebi uzmanlaşan sektörel yapılar içerisinde daha nitelikli personel arayışında olan firmaların daha vasıflı kadınları tercih etmeleridir. Bir diğer sebep ise; bazı işverenlerin birçok alanda kadının çocuk, ev ve aile ile ilgili sorumlulukları sebebiyle işi aksatma endişeleridir. Bu sebeple çalışan alımında, erkek personeli tercih edebilmektedirler. Bu doğrultuda mekansal anlamda kreş ve yaşlı bakım birimleri özel sektör ya da kamu kurumlarında bulundurulabilir, bu konuda ekonomik ve sosyal anlamda destek verilebilir ve gerekli yasal düzenlemeler yapılabilir. Bu konuyla ilgili ayrıca, kadın istihdamı arttırabilmek amacıyla işverenlerin üzerindeki vergi, prim vs. gibi yükler azaltılabilir. Yine kadınların hem evdeki hem de işyerindeki yükünün gerek kamusal gerekse özel sektör tarafından azaltılması için; yasal düzenlemeler ve teşvikler oluşturulabilir. Ayrıca kadının ürettiği ve kazandırdığı değerlerin görülmesi ve uygulanan sosyo-kültürel baskının azalması ve ortadan kaldırılması amacıyla toplumsal bilinçlendirme eğitimleri yapılabilir. Kadınların işgücüne katılımı açısından uygulamada çıkan sıkıntıları gidermek için daha kapsamlı ve detaylı yasal düzenlemelere gidilebilir. Bunun için de işsizlikle mücadele anlamında kadınlara daha fazla öncelik verilebilir. Ayrıca bunun için iş garantili meslek kursları da açılarak; kadınların kurs sonrasında iş arama ve bulma sıkıntıları ortadan kaldırılabilir.

Ülkemizde kadın istihdam içerisinde kayıt dışı istihdam oranları yıllar itibariyle azalmaktadır. Bunun nedenleri içerisinde; yapılan eğitim düzeyinin artırılmasına ilişkin çalışmalar, yasal düzenlemeler ve verilen teşviklerin etkisi bulunmakta ancak yine de kayıt dışı istihdamın önlenemediği görülmektedir. Son yıllarda kayıt dışı kadın istihdam, toplam kadın istihdamının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu da yapılan düzenleme ve verilen teşviklerin yetersizliğini göstermektedir. Bu durum ayrıca kurumlar arasında konuyla ilişkili eşgüdümün olmadığını ve yapılan çalışmaların tekil olarak mikro ölçekte kalmasından da kaynaklanmaktadır. Bunların yanı sıra bu durumu açıklayan bir diğer örnek ise; eğitim düzeyini arttırmak için verilen mesleki eğitimlerden mezun olanların çeşitli sebeplerle yine işsiz kalmalarıdır.

İşgücüne katılım noktasında bir diğer sorunsal ise; erkek çalışanların ücretlerinin kadın çalışanların ücretlerine oranla oldukça yüksek olması ve aradaki ücret dengesizliği sebebiyle birçok kadının çalışmaktan vazgeçmesidir. Burada ücret eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca işgücüne katılan nitelikli ve yüksek eğitim düzeyindeki kadınların çoğu geç yaşta evlenmekte ve kariyer yapmayı hedeflemektedirler. Bu da doğurganlık oranlarını azaltmaktadır. Ayrıca son zamanlarda yapılan araştırmalar içerisinde kadınların işgücüne katılımını azaltmaya yönelik bir sebep daha bulunmuştur. Bu da çocukların okulda geçirdikleri sürenin az olmasıdır. Bu durum birçok anneyi çalışma hayatının dışında tutmakta veyahut yarı zamanlı işlerden tam zamanlı işlere geçmesi noktasında engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla yinelemek gerekirse; aile ve çalışma hayatına yönelik politikaların kadınların işgücüne katılımını arttırmaya yönelik olarak düzenlenmesi ve bebek, çocuk ve yaşlı bakım ünitelerinin özel sektör ve kamu kurumlarında olması ya da bu anlamda destek verilerek; gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu amaçla, özellikle ekonomik gelir durumu kısıtlı aileler için çocukların tüm okul öncesi eğitimlerinin devlet tarafından karşılanabilir ya da çalışan annelere ekonomik ve sosyal anlamda bebek, çocuk ve yaşlı bakım destekleri sağlanabilir.

Sonuç olarak, 4857 sayılı İşçi Kanunu'nda kadınların ve bilhassa annelerin çalışma koşul ve saatlerine ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Ancak bu düzenlemeler kadınların gerek biyolojik ve fiziksel gerekse de psikolojik anlamda çalışma koşul, biçim ve mekanlarına ilişkin yeterli düzenlemeleri içermemektedir. Aynı şekilde hem kadın işçiler hem de işverenler açısından kadınların istihdama katılımının artırılması için yeterli teşvik uygulaması söz konusu değildir. Bununla birlikte mevzuat kapsamında kadınların çalışma hayatlarına ilişkin yapılması gereken düzenlemelerin yapılmaması koşulunda yaptırım uygulamaları da yetersizdir. Bu sebeplerle, kadınların çalışma hayatlarına ilişkin yeni yasal düzenlemelerin ve kadınların katılımlarının sağlandığı gerek kentsel gerekse de mekansal planlamaların yapılması gerekmektedir. Bu noktada, oluşturulacak politika ve stratejilerde kent içerisinde kadına yönelik sivil toplum kuruluşlarının, kadın çalışanların, kamu ile özel sektörün ve üniversitelerin katılımlarının sağlanması kaçınılmazdır.

Kaynakça

Ajas, İ., , 1999, Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümlü ve İstihdama Dayalı Sosyal Güvenlik, İş'te Sosyal Güvenlik Dergisi, S. 1, s.71.

Altan Ö.Z., 2006, Sosyal politika. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Anker R., 1997, Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview, International Labour Review, 136(3), pp.316-336.

ASO İ. OSB, Ankara Sanayi Odası İ. Organize Sanayi Bölgesi Tarihçesi, 01.12.2013 tarihinde <http://www.aosb.org.tr> adresinden erişildi.

- Bebel, A. ve Diğerleri, (Çev. Öncü Ufuk), 2000, Kadın ve Marksizm, Sorun Ya., 8. Ba., Ankara, s.111-112.
- Blau F.D. and Ferber M.A., 1992, The Economics of Women, Men and Work, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Boydston J., 2001, Women in the Labor Force, The Oxford Companion to United States History, Paul S. Boyer, ed., Oxford and New York: Oxford University Press, 2001, pp. 35-834.
- Dalkıranoğlu T. 2006, Çalışma yaşamında kadın işgücü ve cinsiyet ayrımcılığı: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, s.17.
- Demir, Z., 1997, Modern ve Postmodern Feminizm, İz Yayıncılık, İstanbul, s.144.
- Ecevit Y., 2010, İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı, 07.12.2013 tarihinde http://statik.iskur.gov.tr/tr/proje_protokol/kad_ist_des_BC_kitapcik_18022010_sm.pdf adresinden erişildi.
- Eraydın A., 1999, Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, ISBN 975-19-2302-6.
- Ertürk Ş., 2008, Uluslararası Belgeler ve Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın Erkek Eşitliği, Belediye – İş sendikası AB'ye Sosyal Uyum Dizisi, Ankara.
- Eyüboğlu D. ve Diğerleri, 2000, Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, KSSGM Yayınları, Ankara.
- Fernandez R., 2008, Culture as Learning: The Evolution of Female Labor Force Participation Over a Century, New York University, Centre for Economic Policy Research, National Bureau of Economic Research, IZA.
- Folbre, N., 1986, Hearts and Spades: Paradigms of Household Economics, World Development, Vol. 14, No. 2, s.245-255.
- Fullerton, Howard N Jr., 1999, The Laborforce: Steadygrowth, Changing Composition, Monthly Labor Review, pp. 19-32.
- Gürol, M., Marşap A., 2007, Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın, Bilig, 4: 95-109.
- Heaton H., 1985, Avrupa İktisat Tarihi 1, (çeviren: M. Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş), Teori Yayınları, Ankara, ss.340-341.
- Humphries,B.,Women and Capitalism, 2001, 27 Mart 2010 tarihinde www.marxist.com adresinden erişildi.
- ILO, 2007, Global Employment Trends for Women Brief, s.16-20.
- Karacan Akademi, 2010, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Ders Kitabı, Karacan Yayınları, Ankara.
- Kazgan G., 1980, İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi. İkinci Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kirton G., 2006, The Making of Women Trade Unionist, Ashgate Publishing, England, s.4.
- Kuper A. And Kuper J., 1996, The Social Encyclopedia, Routledge, London, s.916.
- Kuşlu G. ve Karaşahin M., 2010, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Kadın –Erkek Eşit(siz)liği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı:53.
- Macionis J.J., 2000, Society, Prentice Hall, N.J., s.277.
- OECD, 2002, Babies and Boses-Reconciling Work and Family Life, Volume 1: Australia, Denmark and the Netherlands, Paris.
- OECD, 2006, Employment Outlook, 2006, s.263
- Özer M. ve Biçerli K., 2003, Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Seyman, Y., 2010, Kadınların Toplumsal Konumu, Kamuda Sosyal Politika Dergisi, Türkiye'de Kadın Olmak, Sayı:4.

Tan M., ve Diğerleri, 2008, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, TÜSİAD Yayınları Ya. No: 468, İstanbul, s.201-202.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Dünya Bankası (World Bank), 2009, Beşeri Kalkınma Sektörü, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi, Rapor No 48508-TR, 05.12.2013 tarihinde http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1268839345767/Female_LFP-tr.pdf adresinden erişildi.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, KSGM, 2008, Politika Dokümanı: Kadın ve Ekonomi, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2010, Uluslararası Kuruluşlar, Avrupa Birliği, 07.12.2013 tarihinde http://www.ksgm.gov.tr/uluslararasi_kuruluslarAB.php adresinden erişildi.

Tilly, L. A., Scott, J. W., 1987, Women, Work and Family, Holt, Rinehart and Winston, New York, s. 66-68.

TÜİK, 2010, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

U.S. Department of Labor, Bureau of Labor 05.12.2013 tarihinde <ftp://ftp.bls.gov/pub/special.requests/ep/labor.force/cla8098.txt> adresinden erişildi.

U.S. Department of Labor, 1990, 70 Years of Women’s Labor History, 06.12.2013 tarihinde <http://mith.umd.edu/WomensStudies/GenderIssues/WomenInWorkforce/womens-labor-history> adresinden erişildi.

Üner S., 2008, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, 04.12.2013 tarihinde <http://www.ailecisisiddet.net/egitim/set/Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi.pdf> adresinden erişildi.

Ünsal E. M., 2004, Makro İktisat, Ankara: Turhan Kitabevi.

World Bank, 2010, World Development Indicators, Washington D.C.

Yörü H., 2009, Türkiye’deki Üniversite Kütüphanelerinde Kadın İşgücü, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Sayı:2, s.353-354.

Özet: Kadın emek arzının iş gücü piyasalarında çok önemli bir yeri vardır. Tarihsel süreç içerisinde kadınlar, ailedeki annelik ve eşlik görevlerini yerine getirirken; aynı zamanda tarım ve el sanatları gibi alanlarda ücretli işçi veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışmışlardır. Kadınlar, geçmişten günümüze kadar gerek ev içinde gerekse de ev dışında yaptığı işlerle ekonomiye büyük katkılar sağlamışlardır. Sanayileşme ile birlikte artan kadın iş gücü ve çalışma koşullarının olumsuzluğu yeni ekonomik ve sosyal düzenlemelerin yapılmasında etken olmuştur. Ancak çalışma koşullarının zaman içerisinde iyileştirilmesine rağmen, mekansal kullanımlarda ve iş gücüne katılımı kadının iş gücündeki yeri, ikinci plana atılmıştır. Dolayısıyla geçmişten günümüze kadar olan süreçte, kadınların iş gücüne katılım oranları erkeklerden daha az olmuştur. Kadınların iş gücüne katılımını arttırmak amacıyla dünyada birçok kurum ve kuruluş tarafından çalışmalar yapılmakta ve ilgili merciler tarafından çeşitli politikalar oluşturulmaktadır. Çalışma kapsamında dünyada ve ülkemizde konuyla ilişkili sosyal, ekonomik ve politik gelişmeler incelenerek; TÜİK, OECD, ILO ve diğer ilgili kuruluşlardan gerekli veriler elde edilmiş ve ASO I. OSB içerisinde yer alan çeşitli sektörlerdeki 20 adet firmada çalışan 100 kadın ile anket yapılmıştır. Yapılan anketler sonucunda, örneklem alan içerisinde kadın istihdam oranları belirlenmiş ve iş gücü ile çalışma mekanlarının özellikleri tespit edilmiştir. Tüm bu veriler ışığında değerlendirmeler yapılmış ve Ülkemizdeki kadın istihdamını arttırmak için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Tarihi, Politik, Sosyal ve Ekonomik Gelişmeler, Sanayi Devrimi, İşgücü, Kadın İstihdamı.

WOMEN’S LABOR FORCE PARTICIPATION AND SOCIAL AND POLITICAL DEVELOPMENTS RELATED TO WOMEN’S LABOR FORCE: WOMEN’S LABOR FORCE AND ITS FEATURES IN ASO I. OIZ

Abstract: Women's labor supply, in markets workforce, has a very important place .In the historical process, women, have made the motherhood and accompaniment tasks in family, at the same time they have worked in are as such as agriculture and handicrafts as an unpaid family workers. Women have made great contributions to the economy to present by their works in home as well as in outside.The female labor force

increased with industrialization and negativity of working conditions were factors to making new economic and social regulations. But despite the working conditions have been improved, spatial usages and participation to laborforce, woman's place in labor force have taken to second place. Therefore in the process of the past to the present, women's labor force participation rates have been less than men. Inorder to increase the labor force participation of women, Works were done by many institutions and organizations and various policies were formed by the relevant authorities. Scope of thestudy, by social, economic and politicaldevelopments were analyzedand in the worldand in our country, required data were obtained from TUIK, OECD, ILO and other releated organizations and survey were done with 100 women employee working in 20 firms invarious sectors in ASO I. OIZ.As the conducted survey result, in the sample are a the women's employment rates were determined and labor force and workin gplaces' features were identified. Inthelight of all these data evaluates were done and to increase women employment in ourcountry, recommendations were made.

Keywords: Historical, Political, Social and Economic Developments, Industrial Revolution, Labor Force, Women's Employment.

Demet Erol; ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve bölge Planlama bölümü mezunudur. Yıldık Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD yüksek lisans, AÜ A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Enstitüsünde doktorasını tamamlamıştır. Gecekondu, kentsel dönüşüm, endüstriyel firma davranışları konusunda birçok yayını ve ödülleri vardır. Geçmiş dönemlerde Bölüm Başkan Yardımcılığı görevi yapmıştır. 2013-2016 (Temmuz) tarihleri arasında Dekan Yardımcılığı görevi yapmıştır.

edemet@gazi.edu.tr.

Kubra Yıldırım: Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunudur. Yüksek Lisans ve doktorayı Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde tamamlamıştır. Niğde Üniversitesi ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmıştır. Sanayi kümelenmeleri ve lojistik kümelenmelerin yanı sıra turizm konularında birçok yayını ve ödülü bulunmaktadır.

kyildirim@ybu.edu.tr.

TURİZM GİRİŞİMCİLİĞİ: BEYPAZARI VE SAFRANBOLU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA¹

Fatma ERDOĞANARAS, Doç.Dr.

Ali Haydar ÖZTÜRK, Y.Şehir ve Bölge Plancısı

1. GİRİŞ

1980'lere kadar turizmin yol açtığı ekonomik gelişme, turizm alanlarının geleneksel deniz- kum- güneş ağırlıklı kitlesel turizm faaliyetlerine dayalı olarak dar çerçevede pazarlanmasını içerirken, 1980'den sonra uluslararasılaşma sürecinin artması, yeni ulusal ekonomilerin turizme açılmasıyla dünyanın ikinci küresel sektörü turizm olmuştur. Artan ulaşım ve iletişim sistemlerinin seyahat zamanını ve maliyetini azaltması, iş yolculuk sayılarının artması, sosyal kazançların turizmin gelişmesini ve uluslararasılaşma sürecini hızlandırması sözkonusudur. Bu süreçte, turizm yerel yönetimlerin ekonomik gelişme stratejilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Turizm sektörü, turizm ürünlerinin üretildiği yerde tüketilmesi nedeniyle diğer sektörlerden farklılaşmaktadır. Turizm bu özelliğinden dolayı eğlence, ticaret, ulaşım, konaklama, seyahat acentaları vb. destekleyici hizmetleri içeren diğer ekonomik faaliyetlerin gelişmesini uyarmakta, altyapının gelişmesini, yerel işlerin ve gelirin yaratılmasını sağlamakta, dolayısıyla yerel gelişmeyi desteklemektedir.

Bir yerin turizmde öne çıkması ve rekabetini sürdürülebilir kılması için turistlerin memnuniyeti önemli hale gelmektedir. Turist memnuniyeti çevre ve hizmet kalitesinden oluşan birincil faktörler (Cunha ve Cunha, 2005) ile fiziksel altyapı, finansal olanaklar ve insan sermayesi gibi destekleyici faktörlere bağlıdır. Turizm girişimcisi olduğu zaman bir yerleşimin sahip olduğu değerler turizm ürününe dönüştürülmektedir. Girişimciler olmadığında ise yerleşim çok önemli turizm kaynaklarına sahip olsa bile turizmin gelişmeyebileceği ifade edilmektedir (Koh ve Hatten, 2002).

Girişimcilik üzerine geliştirilen kuramsal tartışmalar ağırlıklı imalat ve teknoloji sanayileri üzerine yoğunlaşmış, turizm endüstrisinde girişimciliğin önemi 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında anlaşılmaya başlamıştır (Shaw ve Williams, 1998). Son yıllarda turizmin dünyada en temel ekonomik güçlerden biri haline gelmesiyle, bu konu üzerinde ilginin giderek arttığı görülmekte, girişimciliğin turizm gelişmesi üzerine katkısını çalışan araştırmaların (Koh, 2006; Lerner ve Haber, 2000; Getz ve Petersen, 2005, Getz ve Carlsen, 2000; Page ve ark., 1999; Nieman ve ark, 2008; Jaafar ve ark., 2010,2011; Ateljevic ve Doorne, 2003; Valdez, 2009; Avcıkurt, 2003; Akbaba, 2012; Shaw ve Williams, 1998) sayısı hızla artmaktadır. Bu çalışmalarda, girişimciliğin yerel, bölgesel ve küresel turizmin gelişmesinde kritik rol oynadığı ortaya konulmaktadır.

Turizm girişimciliğinin öneminin henüz yeni anlaşılmış olması, çok farklı disiplinler (ekonomi, sosyoloji, psikoloji vb.) tarafından ele alınması, ağırlıklı konunun bir yönünü (girişimcinin demografik özellikleri, girişimcinin insan sermayesi özellikleri, girişimcilik iklimi vb.) ele alan parçacı yaklaşımların bulunması söz konusudur.

¹ Bu çalışma, Ali Haydar Öztürk'ün "Turizm Gelişiminin Girişimcilik Faktörleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Beypazarı ve Safranbolu Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma" başlıklı tezinin bulgularından yararlanılarak oluşturulmuştur

Bunların yanısıra, turizm girişimciliği konusunda yapılan görgül çalışmalar ve bilgi birikimi sınırlıdır. Bu alanda yapılacak çalışmaların, turizm girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik politika geliştirme düzeyinde ve başarı faktörlerinin belirlenmesi konusunda akademik düzeyde katkı sağlaması beklenmektedir. Turizm girişimciliği üzerine yoğunlaşan bu çalışmada, ‘Turizm girişimciliğinde etkili olan girişimcilik faktörleri nelerdir’ ve ‘İşletme başarısında etkili olan girişimcilik faktörleri yerleşimlere göre değişir mi?’ şeklinde iki temel araştırma sorusu ele alınmıştır.

Alan çalışmasına konu olan Beypazarı ve Safranbolu yerleşimleri turizmin gelişmesi açısından benzer özellikler taşımaları nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmişlerdir. Bu çalışmada her iki yerleşim için işletme ve girişimci özellikleriyle, girişimcilik iklimi faktörleri ayrı ayrı ele alınmış ve başarı faktörleri sorgulanmıştır. Beypazarı’nda 32, Safranbolu’da ise 87 olmak üzere toplam 119 turizm işletmesine (konaklama ve yeme-içme işletmesi) anket uygulanmıştır. Sonuçlar SPSS ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, girişimcilik başarı faktörlerinin belirlenmesi amacıyla lojistik regresyon yönteminden yararlanılmıştır. Alan çalışması bulguları, işletme başarısındaki etkili girişimcilik faktörlerinin belirlenmesi ve benzer yerleşimler için bunların farklılaşıp farklılaşmadığı konularına ilişkin olarak ilginç sonuçlar sunmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: TURİZM GİRİŞİMCİLİĞİ

Kuramsal çerçevede, araştırma soruları doğrultusunda girişimcilik sürecinde etkili olan girişimcilik faktörleri ve onların işletme başarısı ile ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Alan çalışmasının konusunu oluşturan Beypazarı ve Safranbolu turizm yerleşimindeki girişimcilik faktörleri bu çerçevede değerlendirilmektedir.

2.1. Turizm Girişimciliği Faktörleri

Tüm girişimcilik bileşenlerini bir bütün halinde ele alarak değerlendiren sınırlı sayıdaki kuramsal çalışmada girişimcilik sürecinin yeni firma kurma aşaması ve firma kurulduktan sonraki aşama olmak üzere iki dönemden oluştuğu vurgulanmaktadır (Tamasy,2006). Yeni firma kurma aşamasında; girişimciye ilişkin faktörler ile girişimcilik iklimi faktörleri belirleyici iken, firma kurulduktan sonraki aşamada, işletme özellikleri, girişimciye ilişkin faktörler ve girişimcilik iklimi özellikleri olmak üzere üç grup faktörün belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Tablo 1.).

Tablo 1. Turizm girişimciliği faktörleri

Girişimcilik Süreci	Yeni firma kurma aşaması	Firma kurulduktan sonraki aşama
Girişimcilik süreci belirleyicileri	Yeni kurulacak işletmeler	Firma başarısı-firmaların büyümesi ve hedeflerine ulaşması
İşletme özellikleri	-	+
Girişimciye ilişkin faktörler	+	+
Girişimcilik iklimi faktörleri (coğrafi çevre ve sanayi çevresi)	+	+

Kaynak: Tamasy, 2006.

Bu çerçevede, işletme kurulduktan sonra işletmelerin gelişmesini ve başarısını etkileyen girişimcilik faktörlerden biri işletme özellikleridir.

2.2. İşletme Özellikleri

İlgili yazında işletmelerin yaşı, büyüklüğü ve genç olup olmaması ölçütlerine bağlı olarak işletme performansına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Organizasyonel ekoloji perspektifine (organizational ecology perspective) göre işletmelerin kapanma riski işletme yaşlandıkça ve ölçeği büyüdükçe azalmaktadır. Ayrıca bu tartışmalarda işletmelerin başlangıçta kullanabileceği finansal ve finansal olmayan kaynaklara sahip olduğu için kapanma tehlikesinin düşük olduğu, ancak gençlik döneminin sonunda tehlikenin en yüksek düzeye çıktığı, daha sonra bu oranların tekrar düşme eğilimine girdiği belirtilmektedir (Tamasy, 2006).

İşletme büyüklüğüne ilişkin olarak bazı araştırmacılar büyük işletmelerdeki ölçek ekonomilerine işaret ederek, bu ekonomilerin işletme başarısını artırdığını ortaya koymaktadır. Bazıları da işletme büyüdükçe ve belli bir büyüklüğün üstüne çıktığında işlem maliyetlerinin arttığını belirterek, işletme büyüklüğü ile performansı arasındaki ilişkinin bir süre sonra işletme performansını düşürdüğünü savunmaktadır.

Turizm girişimciliği ve küçük işletmeler üzerine oldukça sınırlı araştırmalara rağmen, küçük girişimcilerin ekonomik kazançlarını en çoğa çıkarma amacıyla hareket etmedikleri, çok düşük düzeyde istihdamla çalıştıkları ve yönetim kararlarının yüksek düzeyde kişiselleşmiş kriterlere dayandığı dikkat çekmektedir. Özellikle yaşam tarzı girişimcilerinin olması gereken altındaki kar düzeylerini kabul ederek bir bölgenin ekonomik ve turizm gelişmesini ciddi olarak sınırladıklarını belirtmektedir (Shaw ve Williams, 1998; Ateljevic ve Doorne, 2003).

Bunların yanısıra, Girişim Özellikleri Yaklaşımına (Venture Features Approach) göre turizm sektöründe girişimci başarısını etkileyen özelliklerden biri de sağlanan servislerin sayısıdır. Turizm; konaklama, ulaşım, alışveriş, tur hizmetleri ve rekreasyon gibi çeşitli faaliyetleri içeren parçalı bir yapı göstermektedir (Lerner ve Haber, 2000). Dolayısıyla sektördeki girişimcilerin bu alanlardan biri üzerinde veya daha fazla alanda faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bazı çalışmalarda, ana faaliyet alanı ile diğer hizmet alanları arasındaki koordinasyonun sağlanması ve insan kaynakları yönetimi için daha fazla ilgiye ihtiyaç duyulduğu belirtilmekte, ancak esas hizmet alanının dışında bir hizmet yelpazesi sunulmasının girişim için rekabet gücü sağladığı vurgulanmaktadır (Lerner ve Haber, 2000).

2.3. Girişimciye İlişkin Faktörler

Girişimci birey bir işletme kurma sürecinin en kritik parçasıdır. Girişimcilerin doğuştan gelen yeteneklerle birlikte, sonradan öğrenilebilecek özellikleri de vardır. Geleneksel olarak girişimcilere ilişkin özellikler, girişimciliğin başarı ve başarısızlığını açıklamakta kullanılmaktadır. Girişimciye ilişkin faktörler girişimcilerin davranışsal özellikleri, sosyo-demografik özellikleri, insan sermayesine ilişkin özellikleri ve girişimciliğe ilişkin itici ve çekici faktörleri kapsamaktadır.

2.3.1. Girişimcilerin davranışsal özellikleri

Girişimciye ilişkin özelliklerden biri girişimcilerin davranışsal özellikleridir. Bu özelliklerin en belli başlı olanları kendine güven duyma, yüksek başarı gereksinimine sahip olma, risk alma, belirsizliğe karşı tolerans gösterme, içsel kontrol odağına sahip olma ve yenilik yapma olarak tanımlanmaktadır (Kayalar ve Ömürbek, 2007). Bazı çalışmalarda girişimcilerin bu özelliklerinin bir girişimin oluşmasına olumlu etki yaptığı vurgulanmaktadır (Lerner ve Haber, 2000). Ancak araştırmacılar arasında hangi özellik/özelliklerin girişimciliğin özünü etkilediği konusunda halen tam bir görüş birliği yoktur.

2.3.2. Girişimcilerin sosyal-demografik özellikleri

Girişimcilerin yaş, cinsiyet gibi demografik özellikleri ölçülmesi kolay olduğu için girişimcilik çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Girişimci faaliyetine başlama yaşı 25-34 yaş grupları arasında en fazla, 55 yaş ve üzerinde en az oranda görülmesine rağmen, yapılan çalışmalarda girişimci yaşı ile işletme başarısı arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, başarılı olan işletme sahiplerinin ilerleyen yaşlarda bu pozisyonlarını devam ettirdiklerini göstermektedir. Diğer taraftan turizm sektöründe girişimcilerin yaş durumuna ilişkin bulgular, küçük işletme sahipleri/yöneticilerinin en fazla orta ve ileri yaşlarda bulduklarını (Ahmad, 2005; Avcıkurt, 2003) ve çoğunlukla evli olduklarını (Getz ve Carlsen, 2000) göstermektedir.

Cinsiyet konusunda ise, yapılan çalışmalar kadın ve erkek girişimciliğini etkileyen faktörlerin hemen hemen aynı olduklarını, bu benzerliğe rağmen kadınların girişimcilik oranlarının insan ve sosyal sermaye farklılıklarından dolayı erkeklerden daha düşük olduğunu belirtmektedir (Arenius ve Minniti, 2005; Avcıkurt, 2003; Jaafar ve ark., 2011).

İş statüsü ve hane geliri, girişimcilerin ortaya çıkmasında ön plana çıkan sosyal özelliklerin içerisinde yer almaktadır. Birçok çalışma, kişilerin girişimcilik kararları ile istihdam olanaklarının bulunabilirliği arasında varolan ilişkiye dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, mevcut durumda gerek tam zamanlı, gerekse kısmi zamanlı istihdam edilmiş bireylerin yeni bir işletme açmasının çok daha muhtemel olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan, yaşanan deneyimler girişimci olma kararı ile kişilerin hane gelirleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermekte, daha fazla aile serveti olanların daha yüksek oranda girişimciliğe geçiş yaptıklarını ortaya koymaktadır (Arenius ve Minniti, 2005).

2.3.3. Girişimcilerin insan sermayesine ilişkin özellikleri

Girişimci kişilere ilişkin diğer bir açıklamada insan sermayesi yaklaşımından gelmektedir. İnsan sermayesi yaklaşımı girişimcinin başarı düzeyini girişimcinin davranışsal girişimcilik özellikleri kadar eğitimine, deneyimine ve becerisine de bağlamaktadır. Buna göre girişimciler daha yüksek gelir elde etmek için eğitim ve öğretim yoluyla kendilerine yatırım yapmaktadır. İnsan sermayesine daha fazla yatırım yapmak, daha fazla işgücü verimliliği yaratmakta ve girişimci başarısını desteklemektedir. Özellikle uzmanlaşmış, ileri düzeyde eğitim gerektiren sanayilerde formel eğitimin girişimcinin başarısı ile yakından ilişkili olduğu saptanmıştır (Lerner ve Haber, 2000). Ayrıca bu yaklaşım insan sermayesinin, genel insan sermayesi, sanayiye özgü insan sermayesi ve işletmeye özgü insan sermayesi olmak üzere 3 şekilde bulunduğunu belirtmektedir (Tamas, 2006).

Birçok çalışma iş başarısında girişimci aile geçmişinin etkisini incelemiştir. Bu çalışmaların çoğunda girişimci bir geçmişin-ebeveyninde girişimci bulunmasının- girişimci başarısını olumlu etkilediği ortaya konulmuştur (Lerner ve Haber, 2000).

Önceki deneyim, bir girişimci için yeniden girişimde bulunmak ve başarılı bir yol çizmekte iyi bir göstergedir. İş deneyiminin sanayi içi bilgiye dayalı olduğu rekabetçi sektörlerde (lokanta vb.) önemli olduğu ortaya konulmuştur. Turizm sektöründe sektöre kolay girilmesinden dolayı, birçok işletme sahibinin/yöneticisinin değişik mesleklerinin ve bu girişim öncesine dayanan iş deneyimlerinin olduğu belirtilmiştir (Szivas, 2001).

2.3.4. Girişimciye ilişkin itici ve çekici faktörler

Girişimci olmak için ortaya çıkan iyi fırsatları değerlendirme gibi çekici faktörlerin yanısıra, iş güvencesizliği ve işsizlik gibi itici nedenler de söz konusudur. Ancak yaşanan deneyimler girişimciliğe yönlendiren motivasyonların rolünün, bir iş başlatma veya onu takip eden geliştirme dönemlerinde

başarı sağlamada birbiriyle çelişen sonuçlar ortaya çıkarması nedeniyle pek net olmadığını göstermektedir. Busstra ve ark. (1993) girişimciliğe başlayanlarda en az başarılı olanların daha fazla oranda çekici faktörlere dayalı olarak girişimciliğe başladığını saptarken, tam tersine Smallbone (1990) bir girişimcinin itici faktörlerden olan işsizlik nedeniyle girişimciliğe başladığı durumlarda onun başarısızlık olasılığının daha fazla olduğu sonucuna varmıştır (Tamasy, 2006).

2.4..Girişimcilik İklimi Faktörleri

Toplum içerisinde girişimcilik faaliyetini desteklemenin bir yolu da girişimcilerin ortaya çıkacağı bir iklimi yaratmaktır. Yeni işletme kurulması ve başarısı, işletme ve girişimci dışında yer alan girişimcinin faaliyet göstereceği sanayiyle ve coğrafi çevreyle yakından ilişkilidir (Arenius ve Minniti, 2005).

Görgül çalışmalarda yerel yönetimin küçük işletmelerin ihtiyaçlarına yanıt vermesi, halkın girişimcilere karşı tutumları, toplumun büyüklüğü, metropoliten alanlara yakınlık, fiziksel altyapının kalitesi, yüksek hızda internete erişim, toplumsal yaşam kalitesinin niteliği, yapılaşmanın uygunluğu, iş ağları, iş hizmetleri, küçük işletme eğitimi ve finansal kaynaklar gibi faktörlerin toplumun girişimcilik iklimini etkilediği genel kabul görmektedir (Malecki, 2009). Girişimcilik iklimini gerçekten ölçmeye yarayan birkaç çalışma olmasına rağmen, onu tanımlayan özellikler seti konusunda henüz tam bir uzlaşma yoktur.

Girişimcilik ikliminde etkili olan başarı faktörleri üzerine çalışan araştırmacılar bunları makro faktörler (uluslararası ve ulusal), mezo faktörler (bölgesel) ve mikro faktörler (yerel, firma, aile ve birey) olmak üzere 3 düzeyde tanımlamaktadır (Kline ve Milburn, 2010). Makro ve mezo faktörlerin girişimcilik iklimi üzerinde güçlü bir etkisi varken, mikro iklim faktörlerinin kolayca şekillendirilebilmesi nedeniyle iş sektörünü ve toplum liderlerini özel olarak ilgilendirdiği görülmektedir. Bu faktörler; fiziksel altyapı, finansal altyapı, iş destek hizmetleri, insan sermayesi, ağ oluşturma/sosyal sermaye, eğitim/öğretim hizmetleri, yönetim/liderlik, toplum kültürü, yaşam kalitesi, genel şartlar'dan oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında girişimcilik iklimi faktörleri mikro faktörler bazında değerlendirileceği için konu bunlara ilişkin kuramsal tartışmalar ile sınırlandırılmıştır.

2.4.1. Fiziksel altyapı

Fiziksel altyapının önemli bir bölümü girişimcilik iklimini desteklemek için önem taşımaktadır. Girişimcilerin bazı anahtar konumlarda ofis alanı veya kendi işletmeleri için yapılaşmış alan satın alma veya kiralama olanağına sahip olması gerekir. Birçok durumda, iş alanlarına yönelik düzenlemeler, hizmet kümelerinin yaratılmasına yardımcı olmakta iş sahipleri için bir destek ağı yaratabilmekte ve turizmle ilişkili olanlar kadar diğer yerel iş fırsatlarını da desteklemektedir. Ayrıca, turizm alanları düzenli bir ziyaretçi trafiği sağlanabilmesi için karayolu ve havayolu ile ulaşılabilir olmaya ihtiyaç duymaktadır. Kötü nitelikli ve tehlikeli yollar, ziyaretçiler için yıldıracı bir unsurdur, işletmelere teçhizat ve mal sağlanmasında problemlere yol açmaktadır. Ayrıca, su ve kanalizasyon hizmetleri gibi yeterli kamu hizmetlerine erişim yaşam kalitesi koşullarıdır. Bunlar yerleşiklerin sağlık ve genel verimliliğini yükselttiği gibi, ziyaretçilere sağladığı rahatlık ve konfor gidilecek yerin estetiğini geliştirir. Yeterli telefon hizmetlerinin, cep telefonu kapsama alanlarının ve güvenli sabit hatların bulunması, turizm girişimcileri için sağlanması gereken minimum standartlardır. Aynı zamanda, güvenli yüksek hızlı internet iş sahiplerinin rekabet edebilmeleri için de bir gerekliliktir (Kline ve Milburn, 2010).

2.4.2. Finansal Altyapı:

Finansal altyapı bankaların kaynaklarının yanı sıra toplumun kaynaklarını içermektedir. Bu kaynaklar toplumun bazı özelliklerini güçlendirerek turizm girişimcilerinin çabalarını destekleyebilir. Yatırım

teşvikleri ve uyum fonları gibi uygulamalar da finansal desteğin diğer çeşitleridir. Küçük miktarda borç verme, iş açma veya iş genişletme fonları gibi finansal ürünlere erişim, özellikle turizm girişimcileri için oldukça önemlidir. Finansal sermayeye ek olarak, finansal araçlar ve hizmetlerle uygun geri ödeme miktarları ve uygun takvime göre ödemeler sağlanmalıdır. Ayrıca yerel finans kuruluşları için girişimcileri tanıma ve onlara alışık olma para verme işini kolaylaştırmanın yanısıra, ödünç verenlerin iş kurma veya iş geliştirme durumlarında gerekli esnekliği sağlamasında istekli olacakları bir ortam yaratacaktır (Kline ve Milburn, 2010).

2.4.3. İş destek hizmetleri:

Hukuk, vergi ve muhasebe uzmanlarına erişim, yalnızca özel sektörde değil, kar amacı gütmeyen girişimciler hatta kamu sektöründeki turizm girişimcileri için de çok önemlidir. Basım hizmetlerine kolay erişim girişimci için belli bir rahatlık sağlar ve harcamalarını azaltır. Pazarlama hizmetleri, strateji ve medya satın alma danışmanları, sınırlı bir pazarlama bütçesinin kullanımıyla tanıtım yapmada yardımcı olur. Bunların yanısıra, sektörde bilgisayar/teknik destek hizmetleri ile ofis ve perakende tedarikçilerine de ihtiyaç duyulmaktadır (Kline ve Milburn, 2010).

2.4.4. İnsan sermayesi:

Bir girişimcinin güvenebileceği insan sermayesine erişimi, işletmenin çalışmasında istikrar için oldukça kritik bir öneme sahiptir. Yerel işgücü havuzunun büyüklüğü, onun beceri düzeyi ve okuma yazma oranları yeterli düzeyde olmalıdır. Bunlara ek olarak, değişik etnik gruplar ile yaratıcı beceriye sahip insanları içeren bir işgücü havuzu sağlıklı bir ekonominin de göstergesi olarak ele alınmaktadır (Florida, 2002).

2.4.5. Ağ oluşturma/sosyal sermaye:

Bir yerin sosyal altyapısı orada ne olup, ne olamayacağını büyük ölçüde belirlemektedir. Girişimciler, resmi veya enformel olarak girişimcileri sermayeye, tedarikçilere, çalışanlara, ortaklara ve müşterilere bağlayan ağlar oluşturmalarıdır. Ağlar, arz zincirinin yukarı ve aşağı tüm yönlerinde, sanayi sektörleri ile kamu, özel ve kar amacı gütmeyen girişimler arasında ve farklı ölçeklerde (yerel, bölgesel, küresel) olmalıdır. Mevcut ağlar, üyeleri yeni olup olmamasına, belli bir sanayide bulunup bulunmamasına ve ait olduğu topluma bakmadan içine almalıdır. Nesiller arası kılavuzluk programları, güçlü ve büyüyen turizm girişimcilik iklimi için oldukça yararlıdır. Böylece, eski deneyimli girişimciler kendi kaynaklarını paylaşmakta, yeni ve genç profesyonelleri desteklemektedir (Kline ve Milburn, 2010).

2.4.6. Eğitim/ öğretim hizmetleri:

Turizm girişimcileri, turizm gelişmesine ve desteklenmesine yönelik bilgiye ve teknik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Eğitimin veriş formatı ve amacı içerik kadar önemlidir. Eğitim programları girişimcinin zamanlamasına ve yaşam tarzına uygun olmalı, gereksinim duydukları ihtiyaçlarına destek sağlayabilmelidir. Eğitim ve öğretim resmi olarak gerçekleştiği gibi, gayri resmi ve enformel olarak da gerçekleşmeli, karşılıklı olmalıdır. Bu durumda girişimci hem öğrenen, hem de öğretenden olmalıdır. Yüksek öğretim kurumları, girişimcilere deneyimlere dayalı bir eğitim vermeli, yüksek okul öğrencileri ve gençler yerel işletmelerde staj yaparak, turizm girişimciliğine ilişkin bir eğitimden geçmelidir. Girişimcilik eğitimi ve dernekleri, ilkökul ve ortaokul öğrencilerine girişimcilik fırsatlarını ve yönetim türlerini göstermelidir (Kline ve Milburn, 2010).

2.4.7. Yönetişim/liderlik:

Yönetişim ve liderlik rolleri kamu sektörünün, özel sektörün ve toplumun organizatör ve yöneticileri tarafından üstlenilmektedir. Yerel ve merkezi yönetimler yeni küçük işletmelerle ilgili ve onları

destekleyici birçok Şey yapabilirler. Açık bir sistem girişimcilerin yenilik yapmalarını ve dış koşullara daha rahat uyum sağlamalarını mümkün kılmaktadır. Girişimci toplumlarda yönetim sisteminde, esnek ve yaygın bir toplum liderliğine dikkat çekilmektedir. Toplumda oldukça geniş ve çeşitlilik gösteren bir grup, toplum kaynaklarının dağıtılmasına ve kullanılmasına yönelik karar ve programları etkileme gücüne sahip olmalıdır. İdeal olan, bu grubun sürdürülebilir geleceğe ilişkin bir vizyonu paylaşması, kendilerini güçlü kesimin yanısıra, marjinal toplum üyeleriyle çalışma ve karşılıklı etkileşimde rahat hissetmesidir (Flora ve Flora, 1988). Toplum liderleri ideal olarak stratejik planla ve yere dayalı gelişme ile ilgilenmelidir. Eş zamanlı olarak sektörel gelişme için çok çeşitli taktikleri kullanmalı, bir alanın değerlerini dikkate alan niş pazarlara odaklanmalıdır. Tüm sektörlerdeki liderler, araştırma ve eğitime yatırım yapmaya hevesli olmalı, iş ortamını paylaşmalı ve mevcut eğilimleri izlemelidir.

2.4.8. Toplum kültürü:

Girişimciler sosyal ağların etkisine duyarlı olmalıdır. Çeşitli kültürel değerler ve tutumlar, girişimcinin ev sahibi toplum içerisindeki başarısını etkilemektedir. İlk olarak toplumda yeniliğe, değişime, risk almaya karşı genel destekleyici görüşün olması yeni işletmeleri benimseyen bir atmosfer yaratmaktadır. Buna ek olarak, toplumun turizme karşı olumlu tutumları olmalıdır. Ödül programları veya teşvikler yoluyla işletmelerin başarısının kutlanması, toplumda sağlıklı işbirlikçi ruhu desteklemektedir. Yerleşiklerin genel olarak olumlu, yapabilir, problem çözücü tutumları girişimcilik faaliyetlerini destekleme kültürünü teşvik etmektedir. Girişimci bir toplum, tüketicileri yerel girişimciden satın alma konusunda desteklemektedir (Flora ve Flora,1993).

2.4.9. Yaşam kalitesi

Toplumların yaşam kalitesi özellikleri; ekonomik-satın alınabilir konuta ve sağlık hizmetine erişimden, güvenlik, doğal ortamda konfor ve kişisel mutluluk sağlayan rekreasyonel ve kültürel olanaklara, yaşanabilir bir yerleşmeye ve yaya alanlarına sahip olmaya kadar uzanmaktadır. Ayrıca, deneyimli, sağlam ve yansız sivil toplum örgütleri toplumun daha iyi koşullara sahip olması yönünde çalışarak, kesinlikle bazı programları, görüşleri, fonları etkileyebilmektedir (Kline ve Milburn, 2010).

2.4.10. Genel Şartlar:

Turizm gelişmesinde; nüfus yoğunluğu, kırım Őehirle coğrafik ilişkisi (kopukluk), yerel ekonominin ölçeği, ekonomik faaliyetler, dış ve iç göç durumu, sektörel yapıdaki çeşitlenme ve toplumun ekonomisi etkili olmaktadır. Bir toplumun turizm kalkınmasında bulunduğu aşama da, turizm ürün çeşitliliğini ve turizm hareketliliğini önemli ölçüde etkilemektedir (Koh, 2002).

3. ALAN ARAşTIRMASI: BEYPAZARI VE SAFRANBOLU'DA TURİZM GİRİŞİMCİLİğİ

Alan araştirmasında Beypazarı ve Safranbolu'da turizm gelişmesinde etkili girişimcilik faktörlerinin çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde, öncelikle araştırmanın yöntemi verildikten sonra, Beypazarı ve Safranbolu'daki turizm gelişimi, etkili girişimcilik faktörlerinin karşılaştırılmalı analizi ve işletmelerin başarı faktörleri ele alınacaktır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye 2023 turizm stratejisiyle, deniz-kum-güneş turizmine dayalı kitlesel turizm alanlarından farklı olarak, iç bölgelerde yer alan, tarihi ve kültürel değerleriyle ön plana çıkan yerleşimlerin potansiyellerine uygun şekilde alternatif turizm alanları olarak desteklenmesi ve özellikle yarattığı iş olanaklarıyla bölgesel gelişmeyi destekleyen turizmin ülkenin en önemli sektörlerinden biri olması amaçlanmıştır (TÜROFED,2011). Safranbolu ve Beypazarı, var olan tarihi ve kültürel değerleri koruma

altına alınarak Beypazarı'nda yerel yönetimin büyük katkıları, Safranbolu'da ise Dünya Mirası Listesine alınmasıyla beraber turizme başlamıştır. Son yıllarda önemli ölçüde turist sayılarını ve turizm gelirlerini artırmışlardır. İki yerleşim alanı; geleneksel turizm alanlarından uzakta bulunmaları, önemli tarihi ve kültürel değerlere sahip olmaları, kültür turizmine dayalı olarak turizme başlamaları, nüfus büyüklüklerinin birbirine çok yakın olması, geçmişlerinde önemli bir ticaret merkezi olmaları, gelen turist sayıları, ağırlıklı yerel turizme yönelik olmaları gibi çok benzer özellikler taşımaları nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmişlerdir. Turizm ofislerinden tüm konaklama ve yeme içme işletmelerinin listeleri elde edilmiştir ve mümkün olduğunca güncellenmeye çalışılmıştır. Bu problemler giderildikten sonra, Beypazarı'nda toplam 45 konaklama ve yeme-içme işletmesinin 32'sine (%71), Safranbolu'da ise toplam 140 işletmenin 87'sine (%62) anket verilebilmiştir. Her iki alan çalışmalarında toplam olarak 119 konaklama ve yeme-içme işletmesine anket uygulanmıştır.

Anket föyünde girişimcilik faktörleri ile işletme başarısına ilişkin sorular yer almaktadır. Araştırma soruları, evet-hayır şeklinde, açık ve kapalı uçlu olarak tasarlanmıştır. Anket verileri SPSS ile değerlendirilmiş, verilerin frekans ve yüzdelere göre dağılımları elde edilmiştir. Girişimcilik faktörleriyle işletme başarısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için işletme başarısı ile girişimcilik faktörleri arasındaki ilişki lojistik regresyon yöntemiyle sorgulanmıştır. Bu çalışma kapsamında en kritik soru işletmelerin başarılı olup olmadığını ortaya koyan "Son birkaç yıl içerisindeki karlılık durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur? a-kar ettim, b-ne kar ne zarar ettim, c-zarar ettim" şeklinde olan sorudur. Bu soruya kar ettim cevabını verenler başarılı kabul edilmekte, başarı ile girişimcilik faktörleri arasında bir ilişki olup olmadığı ortaya konulmaktadır.

3.2. Beypazarı Ve Safranbolu'da Turizm Sektörünün Gelişimi

Beypazarı, İstanbul-Adapazarı-Ankara karayolu üzerinde Ankara'nın 100 km. batısında yer alan 4. büyük ilçesidir. 2012 yılı itibariyle Beypazarı kentinin nüfusu 37 097'dir. İlçedeki birinci sektör tarımdır. Özellikle tarihi ahşap evleri, yöresel yemekleri ve telkâri gümüş işlemeciliği iç turizmde dikkat çekmektedir. Mağaraları ve kaya kiliseleri ile kaya mezarları, arkeolojik sit, bağlık alanları ile doğal sit alanı, turizm sektörü açısından Beypazarı'nın önemli potansiyelleridir.

Harita 1. Beypazarı'nın konumu

Resim 1. Beypazarı'ndan bir görünüş

Beypazarı'nda, turizm sektörünün gelişimi 1999 yılında Belediye Başkanı'nın geleneksel evlerinin korunarak kültürünün yaşatılmasına dayalı kentte yeni bir vizyon oluşturması ile başlamıştır (Özmen, 2007). Bu süreçte ilk olarak, Beypazarı Belediyesi'nin tarihi özelliklere sahip ahşap evlerin cephelerini boyatmasıyla kentin görünümünün değişmesi sağlanmıştır. Sokak sağlıklılaştırması projesi ile devam eden süreci tarihi evlerin restorasyonu takip etmiştir. Turizm sektörünün kentin ekonomisine getirdiği canlılık diğer sektörlerdeki girişimleri de artırmıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte ilçeye gelen turist sayısında önemli bir artış meydana gelmiş, ilçeye gelen turist sayısı 2000 yılı itibariyle yaklaşık 4 000 iken, bu sayı 2005 yılında 200 000'e, 2012 yılı itibariyle de 950 000'e ulaşmıştır. İlçe iç turizmde adından başarıyla söz ettiren bir düzeye gelmiştir.

Safranbolu ise, Batı Karadeniz Bölgesinde ve denizden 65 km. içeride yer alan Karabük ilinin merkezi ilçelerinden biridir. 2012 yılı itibariyle Safranbolu kentinin nüfusu 43 060'dır. İlçenin ekonomisi 1970'li yıllara kadar sanayi ve tarıma dayalı iken, son yıllarda turizmin en önemli sektör haline geldiği görülmektedir. Turizm Bakanlığı 1976 yılında Safranbolu'yu koruma altına almış ve 1991 yılında koruma planı uygulamaya konulmuştur (Baştemur ve Güneş,2011). Tarihi ve turistik zenginlikleri, doğal güzellikleri ile önemli tarım potansiyelleri olan Safranbolu, 1994 yılında Dünya Kültür Mirası listesinde yer almasıyla dünya genelinde önemli bir turizm çekim noktası haline gelmiştir. Safranbolu'yu ülkemizde ve dünyada ön plana çıkaran en önemli unsur geleneksel mimari tarzındaki Safranbolu evleridir. Safranbolu'da turizmin diğer çekici unsurları kanyon vadileri, mağaralar, yüksek platolar, nehirler, göller, zengin bitki örtüsü ve ormanlar gibi doğal güzellikleri yanısıra, tarihi el sanatları ve tarihi köyleridir. Safranbolu'nun çevresindeki köyler (Yörük Köyü) yerel gelenekleri, tarımı, yaşam şekli ve doğal güzellikleri içeren kırsal özelliklere sahiptir ve alternatif turizm türlerini desteklemektedir. İlçeye gelen turist sayısı 1995 yılında 30 283 iken 2012 yılı itibariyle 889 528'e çıkmıştır ve ziyaretçilerin %83'ünü yerli ziyaretçiler oluşturmaktadır.

Harita 2. Safranbolu'nun konumu

Resim 2: Safranbolu'dan bir görünüş

3.3. Beypazarı ve Safranbolu'nun Turizm Girişimcilik Faktörlerinin Karşılaştırması

Çalışmanın bu bölümünde her iki yerleşim alanındaki girişimcilik faktörleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ilk olarak işletme özellikleri karşılaştırılmıştır. Araştırma alanında konaklama ve yeme-içme hizmeti veren toplam girişimci sayısı değerlendirildiğinde, Safranbolu'daki girişimci sayısının Beypazarı'ndaki girişimcilerin 3 katından ve Safranbolu'daki yatak sayısının (2 572) Beypazarı'ndaki yatak sayısının 5 katından fazla olması, Safranbolu'nun turizm fiziksel altyapısı güçlü, canlı bir turizm kenti olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, fiziksel altyapı eksikliği olarak satılık ve kiralık işyeri bulma probleminin olduğunu ifade edenlerin oranı Beypazarı'nda (%75) Safranbolu'nun (%32,2) iki katından fazladır. Ayrıca, genç işletme oranları açısından Safranbolu'nun (%17,1) Beypazarı'ndan(%12,5) yüksek olması yeni işletme kurmayı destekleyen dinamik bir yapının olduğunu, Safranbolu'da yaşlı işletme oranının yüksek olması (%14,1) aynı zamanda kentte köklü işletmelerin de bulunduğunu göstermektedir. Safranbolu'da aileden kalan işletme oranı (%25,0) daha yüksektir (Tablo 1). Tüm bunlar, Safranbolu'da girişimcilerin işletme kurmak ve işletmelerini geliştirmek için daha uygun koşullara sahip olduğunu işaret etmektedir.

Her iki yerleşmedeki turizm işletmelerinin çalışan sayılarına bakıldığında, Beypazarı'nda işletmelerin %66,7'si ile Safranbolu'da %67,4'ünün 1-9 kişi çalıştıran küçük işletmelerden oluştuğu ve bunların ağırlıklı mülkiyeti tek kişinin elinde olan aile işletmeleri olduğu görülmektedir. Ortalama işletme büyüklüğünün Beypazarı'nda 8, Safranbolu'da 10 olması, sektörde küçük işletmelerin hakim olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 1.).

Tablo 1. İşletme özellikleri

Özellikler	Beypazarı	Safranbolu
Ortalama işletme büyüklüğü(kişi)	8,00	10,00
1-9 kişi çalıştıran işletme oranı(%)	66,70	67,40
Hizmet çeşitliliği(%)	18,80	43,70
Tek kişilik işletme oranı (%)	53,10	69,00
Ortalama işletme yaşı	11,21	13,45
Genç işletme oranı (5 yıl ve daha az zamanda kurulanlar) (%)	12,50	17,10
Yaşlı işletme oranı (21 yıl ve üstü zamanda kurulanlar)(%)	9,40	14,10
Aileden kalan işletme oranı(%)	15,60	25,00

Kaynak: Anket çalışması sonuçları

Beypazarı ve Safranbolu’da işletme açma ve geliştirmede formel kredi kaynaklarının sınırlı kullanımı ve işletmelerin sermaye yapısının büyük oranda aile kaynaklarına dayalı olması, işletmeleri küçük olmaya zorlamaktadır (Tablo 2 ve 3). Ancak, Safranbolu’daki firmaların finans altyapısı, formel kredi kaynakları ve sınırlı da olsa devlet desteği alması Beypazarı’na görece olarak işletmelerin büyümesinde avantaj sağlamaktadır. İlgili yazında bazı çalışmaların (Page ve ark., 1999; Rogerson, 2004a, 2004b) gösterdiği gibi küçük işletmelerin finans kaynağını banka kredisi gibi formel finans kaynaklarından çok işletmecilerin kendi kişisel kaynakları oluşturmaktadır. Bu işletmelerin finansmanında formelden ziyade enformel kaynaklar kullanıldığı için, firmaların yönetim stratejisine veya iş planlarına çok sınırlı ihtiyaç duyduğu, küçük işletmelerin finansal hedeflerden çok aileye ilişkin hedeflerle yönetildiği belirtilmektedir. İşletme sahiplerinin profesyonellik, bilgi, deneyim ve özel uzmanlık konularındaki eksiklikler nedeniyle stratejik düşünemedikleri de ifade edilmektedir (Getz ve Petersen, 2005).

İşletmeleri küçük olmaya zorlayan diğer bir faktör de talebin azlığı ve mevsimselliğidir. Beypazarı’nda ve Safranbolu’da turistlerin yoğun geldikleri ayların sınırlı oluşu, özellikle geceleme sayısının her iki yerleşimde 1 günü geçmemesi işletme büyüklüğünü kısıtlayan en temel unsurlardan biridir. Ayrıca, rekabet ortamında avantaj sağlayan hizmet sunumundaki çeşitlilik işletme büyüklüğünü etkilemektedir. Safranbolu’daki işletmelerin neredeyse yarıya yakını birden fazla turizm hizmeti (konaklama+yeme-içme) verirken, bu durum Beypazarı’ndaki işletmelerde oldukça düşük (1/5) düzeyde kalmaktadır (Tablo 1.). Bu açıdan da Safranbolu’nun avantaj sahibi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Beypazarı’nda işletme kurarken ve geliştirirken kullanılan sermaye kaynağı

Sermaye Kaynağı	İşletme Kurma Sermayesi		İşletme Geliştirme Sermayesi	
	Sayı	%	Sayı	%
Kendi birikimi	29	87,9	22	73,3
Aile ve arkadaşlarından alınan para	2	6,1	1	3,3
Devlet desteği	1	3,0	-	-
Ticari Bankalardan edinilen kredi	1	3,0	7	23,3
Toplam	33	100,0	30	100,0

Tablo 3. Safranbolu’da işletme kurarken ve geliştirirken kullanılan sermaye kaynağı

Sermaye Kaynağı	İşletme Kurma Sermayesi		İşletme Geliştirme Sermayesi	
	Sayı	%	Sayı	%
Kendi birikimi	72	84,7	72	76,6
Aile ve arkadaşlarından alınan para	7	8,2	5	5,3
Devlet desteği	3	3,5	2	2,1
Ticari Bankalardan edinilen kredi	14	16,5	13	13,8
Diğer	4	4,7	2	2,1
Toplam	100	100,00	94	100,00

Kaynak: Anket çalışması sonuçları

Girişimcilik çalışmalarında işletme büyüklüğünü belirleyen en temel faktörlerden birisini girişimciliğe yönelten itici ve çekici nedenler oluşturmaktadır. Beypazarı ve Safranbolu’da işletmelerin yarısından fazlası gelecekte işletmelerinin en büyük hedefinin işletmeyi büyütmek olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda işletmelerin çoğunluğunun büyüme-kar odaklı işletmeler olduğu söylenebilir. Bu oran Beypazarı’na(%62,5) görel olarak Safranbolu’da (%73.8) biraz daha yüksektir. Ayrıca, araştırmada çalışma alanlarında çok para kazanmanın en önemli faktör olmadığı ifade edilmiştir. İşletmelerin işe başlama nedenleri sorgulandığında, Beypazarı’nda en yüksek derecede otonomiye yönelik “kendi kendinin patronu olmak” faktörü ile yaşam tarzı faktörlerinden “yaşam şekline uygun bir ortam sunması” ve “aileyi bir arada tutma”nın belirleyici olduğu, benzer şekilde Safranbolu’da da “kendi kendinin patronu olmak” ile “yaşam şekline uygun ortam sunması”nın en temel nedenleri oluşturduğu görülmektedir. Kısacası Beypazarı ve Safranbolu’da otonomi ile yaşam tarzı faktörlerinin bu işe başlamadaki temel nedenleri oluşturduğu, bu durumda yerleşimlerdeki işletmelerin önemli bir bölümünün yaşam tarzı girişimcisi olduğu görülmektedir. Kısacası her iki yerleşimin, büyüme-kar odaklı girişimciler ile yaşam tarzı girişimcilerinden oluşan bir yapı gösterdiği, ancak Safranbolu’da büyüme kar odaklı işletmelerin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir.

İlgili yazında yaşam tarzı girişimcilerinin ekonomik olmayan amaçlarla hareket ettikleri, olması gereken altındaki kar düzeylerini kabul ederek bir bölgenin ekonomik ve turizm gelişmesini ciddi olarak sınırladıkları belirtilmektedir (Shaw ve Williams, 1998; Aleljevic ve Doorne, 2003). Bu işletmelerin ailenin ihtiyaçlarını, gelirini ve yaşam tarzını dengeleyen şeçili bir yaşam tarzı yaratma ihtiyacıyla oluşturulduğuna, bu işletmeleri saran en anahtar konunun ekonomik olarak ayakta kalabilmek ve yaşayabilmek olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu durum alan çalışmasının yapıldığı yerleşimlerde turizmin gelişimi açasından bir probleme işaret etmektedir.

Her iki çalışma alanında turizm sektöründe yer alan girişimcilerin ağırlıklı orta yaş ve üzerinde (45 ve üzeri) buldukları görülmektedir. Turizm sektörü, sektöre girişin kolay olması ve çok fazla istihdam gerektirmemesi nedeniyle özellikle emeklilik sonrası ikinci iş veya ek iş olarak yapılabilmektedir. Bazen de başka sektörlerde çalışanların iş fırsatlarını algılayıp sektöre girmesiyle turizm girişimciliği başlamaktadır. Bu süreçler nedeniyle girişimci yaşlarının orta yaş ve üzerinde yoğunlaşması diğer ülkelerdeki alan çalışmalarında da (Getz ve Petersen, 2005, Getz ve Carlsen, 2000; Rogerson, 2004; Valdez, 2009) karşımıza çıkmaktadır.

Beypazarı ve Safranbolu’da turizm sektöründe yer alan girişimcilerin erkek ağırlılığının fazla olduğu görülmektedir. Beypazarı’nda kadınların oranı toplam girişimcilerin 1/10’ine yakınken, Safranbolu’da girişimcilerin yaklaşık olarak 1/3’ini kadınlar oluşturmaktadır. Kuramsal tartışmalarda küçük işletmelerde kadınların, büyük işletmelerde ise erkeklerin görel sayısal üstünlüğü olduğu

belirtilmektedir (Getz ve Petersen, 2005). Alan çalışmasının gerçekleştiği Beypazarı ve Safranbolu'da küçük işletme yapısı hakimdir; ve her iki yerleşimde de erkeklerin görece sayısal üstünlüğü vardır (Tablo 3.). Bu durumda, Türkiye'de turizm girişimciliğinde kadının toplumdaki ve aile içindeki rolünün belirleyici olduğu ve kadını yönetici pozisyonundan uzak tutan faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

İlgili yazında en fazla tartışılan konulardan biri de sektörde başarılı olmak için eğitimin gerekli olup olmadığı üzerinedir. Formel eğitim gerekli becerilerin sağlanmasında önemli bir faktördür (Rogerson, 2004a). Her iki yerleşimdeki girişimcilerin eğitim düzeyi genel ilçenin eğitim seviyesinden yüksektir. Safranbolu'da girişimcilerin eğitim düzeyi oldukça yüksektir ve girişimciler en fazla yüksekokul/üniversite mezunu(%44,8) grubunda yığılmaktadır. Beypazarı'ndaki girişimcilerin eğitim düzeyi ise ağırlıklı lise/meslek lisesi mezunu (%43,8) düzeyindedir. Yüksekokul/üniversite mezunlarının oranı toplam girişimcilerin yaklaşık olarak 1/3'üne yakındır. Yüksekokul ve üniversite mezunlarının Safranbolu'da daha ağırlıklı olmaları Avcıkurt'un (2003) Türkiye'de turizm girişimcileri profili üzerindeki saptamalarıyla uyumlu iken, Beypazarı örneği lise mezunlarının ağırlığıyla farklılık göstermektedir. Safranbolu'nun turizm girişimciliğinde bu açıdan daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Girişimcinin demografik ve insan sermayesi özellikleri

	Beypazarı	Safranbolu
Cinsiyet	%90,6 Erkek %9,4 Kadın	%69,8 Erkek %30,2 Kadın
Ortalama Yaş	44,22	44,52
Orta yaş ve üzeri (45 yaş ve üzeri) olanların oranı(%)	53,2	45,8
Eğitim Düzeyi		
Ağırlıklı eğitim düzeyi	%43,8 lise	%44,8 üniversite ve yüksekokul
Deneyim		
Daha önceki girişimcilik deneyimi (yıl)	3,16	6,54
Sektördeki Girişimcilik Deneyimi (yıl)	11,06	7,59
Son işinde çalışma süresi	11,59	8,75
Aile Geçmişi (ebeveyninin aynı sektörde çalışmış/çalışıyor olması)	%28,1	%25,9

Kaynak: Anket çalışması sonuçları

Önceki deneyim girişimci için yeniden işletme açmak ve başarılı bir yol çizmekte iyi bir göstergedir. Turizm sektöründe sektöre kolay girilmesinden dolayı, birçok işletme sahibinin/yöneticisinin değişik mesleklerinin ve son girişim öncesine dayanan iş deneyimlerinin olduğu bilinmektedir (Szivas, 2001). Örneğin, Yeni Zelanda'da turizm ve eğlence sektöründe daha önceden iş deneyiminin olmadığı, en fazla deneyimlerin çiftçilik, öğretmenlik, pazarlama ve inşaatla ilgili olduğu saptanmıştır. İngiltere'de girişimcilerin 1/3'ünün turizm ve eğlence sektöründe deneyiminin olduğu, genellikle önceki iş deneyimlerinin tarım, ticaret, eğitim ve diğer sektörlerle dayandığı belirtilmektedir.

Safranbolu'da önceki iş deneyiminin yüksek olduğu ve girişimcilerin bir bölümünün fırsatları algılayarak başka sektörlerden geçiş yaptıkları saptanmıştır (Tablo 4.). Beypazarı'nda ise önceki girişimcilik deneyiminin az, ancak sektördeki deneyimin yüksek olduğu, daha çok sektörde birbirinden görerek ve öğrenerek girişimciliğin başladığı belirtilmektedir. İş aileden öğrenenlerin oranı (%38,7) ile

ebeveyninin daha önce veya şimdi bu işte çalışıyor olma oranlarının yüksek olması da bu durumu ortaya koymaktadır. Ayrıca, girişimcilerin daha çok Beypazarı doğumlu olduğu (%93,7) ve girişimcilik sürecinde Beypazarı kültürünü en iyi Beypazarı'ndan olanların yansıtabileceği düşüncesiyle yerel yönetimin Beypazarı doğumlu olanları desteklediği ifade edilmektedir. Ayrıca, girişimcilerin sektöre girmelerini belirleyen faktörler ve davranış özelliklerine bakıldığında, girişimciliğe başlamada her iki yerleşimde de “bir iş kurmak için gerekli bilgi beceri ve deneyime sahip olduğuna inanmak” faktörünün belirleyici rol oynadığı saptanmıştır.

Beypazarı ve Safranbolu girişimcilik iklimi açısından da farklılıklar göstermektedir. Turizmin pazarlanmasını içeren iş destek hizmetleri bunlardan biridir. İlgili yazında, sektörde yöneticilerin çoğunun herhangi bir turizm eğitimi ve öğretimi almadığı için işletmelerin çağdaş bir yönetim altyapısına sahip olmadığı, stratejik bir yönetim yaklaşımından ziyade geleneksel bir yaklaşımla idare edildiği vurgulanmaktadır. Özellikle aile işletmesi sahipleri daha çok günlük işlerle ilgilenmekte, uzun dönemli faaliyet ve planlama ile ilgilenmemektedir (Avcıkurt, 2003). Yine işletmelerin nitelikli ziyaretçiyi cezbeden sertifika programlarına sahip olma çabasına girmemelerinin daha zayıf bir işletme yapısına yol açtığı, işletmelerin rekabetinin düştüğü ve karlılığının azaldığı ortaya konulmaktadır. Sınırlı sayıda pazarlama planına sahip olanlar ile yerli ve yabancı turiste yönelik pazarlamada internet kullananlar en fazla Safranbolu'da bulunmaktadır. Beypazarı ve Safranbolu'da nitelikli ziyaretçiyi cezbeden sertifika programlarına sahip olma çabasına giren işletme bulunmamaktadır. Ayrıca, Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer almak Safranbolu'ya doğal bir tanıtım imkanı vermekte ve turizmin pazarlanmasında avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle işe başlarken pazarlama ve tanıtım eksikliğini hissedenlerin oranının en fazla Beypazarı'nda olduğu belirtilmektedir.

Yönetişim açısından yerel ve merkezi yönetimin turizmin gelişmesinde katkısının en fazla hissedildiği yerleşme Safranbolu'dur. Beypazarı'nda tanıtım ve pazarlamaya en fazla yerel yönetim katkı koyarken, Safranbolu'da altyapı anlamında yerel yönetim desteğinin daha fazla hissedildiği, tanıtım ve pazarlama alanında ise merkezi yönetimin etkili olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Halkın turiste karşı olumlu tavırlarının olması her iki yerleşimde toplum kültürü açısından olumlu bir tablo çizmektedir. Ancak yerel kültürel öğelerin kullanımında, yöresel yemek ve ürünler anlamında Beypazarı'nın, konaklama amaçlı olarak geleneksel dokunun kullanımında ise Safranbolu'nun daha önde olduğu görülmektedir. Reyonlarda Çin mallarının yaygınlaşması gibi yerel kültüre ilişkin tehditlerin Safranbolu'da daha fazla algılandığı görülmektedir. Yaşam kalitesi anlamında bu yerleşimlerde suç oranlarının düşük, toplum güvenliğinin ise yüksek olduğu ifade edilmektedir.

Beypazarı, genel şartlardan; Ankara metropoliten kentine yakın olması ve onun bir ilçesi olması, turizmin yoğun olarak 7 aya yayılmış olmasından ve yöresel gıdanın gelişmiş olmasından avantaj sağlarken, Safranbolu'nun son yıllarda tekrar gelişme göstermeye başlayan deniz kum güneş turizminin olduğu Amasra gibi turizm alanına yakın olması, oraya yönelik turların güzergahında bulunması, kırsal turizm olanaklarına (Yörük Köyü) sahip olması, Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer almasının olanaklarına ve daha fazla işletme, yatak sayısı ile işletme çeşitliliğini içeren turizm altyapısına sahip olmasından dolayı avantaj sahibi olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Girişimcilik iklimi özellikleri

	Beypazarı (%)	Safranbolu (%)
Fiziksel Altyapı		
Fiziksel altyapı eksikliği (Satılık ve kiralık işyeri bulma problemi) ifade edenlerin oranı	75,00	32,20
Finansal Altyapı		
İşletme açarken öz sermaye kullananların oranı	90,60	84,70
İşletme açarken aile ve arkadaşlardan para alanların oranı	6,30	8,20
İşletme açarken devlet desteği alanların oranı	3,10	3,50
İşletme açarken banka kredisi kullananların oranı	3,10	16,50
İşletme geliştirmede öz sermaye kullananların oranı	73,30	90,00
İşletme geliştirmede aile ve arkadaşlardan para alanların oranı	3,30	6,30
İşletme geliştirme devlet desteği alanların oranı	-	2,50
İşletme geliştirmede banka kredisi kullananların oranı	23,30	16,30
Ev sahibi olma	68,80	82,90
İnsan Sermayesi		
İlçede okuma yazma oranı	98,90	95,84
İlçe merkezinde Genel Eğitim Düzeyi		
Lise ve meslek lisesi mezunu olanların oranı	19,00	25,61
Üniversite-yüksekokul ve üzeri eğitim alanların oranı	9,50	16,20
Toplumsal çeşitlilik		
Girişimciler arasında aynı yer doğumlu olanların oranı	93,70	66,60
Eğitim ,Öğretim Hizmetleri		
Lise,meslek lisesi mezunlarının oranı	46,90	29,80
Yüksekokul, üniversite ve üzeri mezunların oranı	25,00	45,90
Formel eğitim alanların oranı	9,70	6,40
Aileden işi öğrenenlerin oranı	38,70	15,40
İş eğitimi alanların oranı	-	35,90
İş Destek Hizmetleri		
Formel/enformel pazarlama planları olanların oranı	15,60	26,40
Yerli turiste pazarlamada internet kullananların oranı	65,60	79,30
Yabancı turiste pazarlamada internet kullananların oranı	67,70	82,10
Girişimciliğe başlarken pazarlama ve tanıtım eksikliğini ifade edenlerin oranı	75,00	46,40
Yönetişim/Liderlik		
<i>Yerel Yönetimin turizm gelişmesine katkısı</i>		
Turizmin gelişmesinde yerel yönetim katkısının bulunmadığını ifade edenlerin	53,60	47,40
Yerel yönetimin altyapı hizmetlerine katkısını ifade edenlerin oranı	3,60	31,60

Yerel yönetimin tanıtım ve pazarlamaya katkısını ifade edenlerin oranı	42,90	15,80
Yerel yönetimin tarihi ve doğal güzellikleri korumaya katkısını ifade edenlerin oranı	-	3,50
Yerel yönetimin sağladığı teşvik ve yardımları ifade edenlerin oranı	-	1,80
<i>Merkezi yönetimin turizm gelişmesine katkısı</i>		
Turizmin gelişmesinde merkezi yönetim katkısının bulunmadığını ifade edenlerin oranı	73,10	64,30
Merkezi yönetimin tanıtım ve pazarlamaya katkısını ifade edenlerin oranı	7,70	25,00
Merkezi yönetimin tarihi ve doğal güzellikleri korumaya katkısını ifade edenlerin oranı	7,70	5,40
Merkezi yönetimin sağladığı destek ve teşvikleri ifade edenlerin oranı	11,50	5,40

Not: Girişimcilik iklimi faktörlerinden toplum kültürü, yaşam kalitesi ve genel şartların değerlendirmesi sayısal verilere bağlı olarak değerlendirilmediğinden tabloda yer almamaktadır.

Kaynak: Anket çalışması sonuçları

3.4. İşletmelerin Başarı Faktörleri

Bu bölümde benzer yapı gösteren Beypazarı ve Safranbolu'nun turizm girişimciliği başarı faktörlerinin neler olduğu sorgulanmıştır. Kar ettiğini belirten işletmelerle (başarılı işletmelerin) hangi girişimcilik faktörleri arasında anlamlı bir ilişki olduğuna bakılmıştır. Bu amaçla lojistik regresyon yöntemi kullanılarak yapılan değerlendirmenin sonucunda, her iki yerleşimdeki turizm girişimciliği demografik faktörlerinden yaş, insan sermayesi faktörlerinden daha önceki girişimcilik deneyimi ile sektördeki girişimcilik deneyimi, girişimcilik iklimi faktörlerinden formel/enformel pazarlama planına sahip olma konusunda benzer bir yapı gösterdiği, ancak yerleşimlerin birbirlerinden farklı girişimcilik başarı faktörlerinin de bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Beypazarı ve Safranbolu'da girişimcilik faktörleriyle işletme başarısı arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı değerlendirilmesi

Girişimcilik Faktörleri	Beypazarı	Safranbolu
İşletme Özellikleri		
İşletme Büyüklüğü	Yok	Yok
Yatak sayısı (50 den az yatak sayısı)	Yok	Var
İşletme türü (tek kişi işletmeleri)	Yok	Var
Yeme-içme işletmesi olması	Yok	Yok
Müşteri profili (%50 ve az oranda yabancı müşterisi olması)	Yok	Var
Girişimcinin Davranışsal Özellikleri		
Kendine güvenme	Uygulanamadı	Yok
Bu iş konusunda fırsatları algılamış olma	Yok	Var
Demografik ve İnsan sermayesine İlişkin faktörler		
Yaş	Var (45-64 yaş grubu)	Var(18-29 ve 45-64 yaş grubu)
Cinsiyet	(var (erkek olma)	Yok
Aile deneyimi	Yok	Var
Beceri	Yok	Var (aileden öğrenenler

		ve formel eğitim alanlar)
Eğitim Düzeyi	Var (Yüksekokul mezunu olma ve üniversite mezunu olma)	Yok
Daha önceki girişimcilik deneyimi	Var(1-5, 6-10, 11-20 yıl deneyimi olanlar)	Var (6-10,11-20 yıl deneyimi olanlar)
Sektördeki girişimcilik deneyimi	Var (1-5 yıl deneyimi olanlar)	Var (11-20 yıl deneyimi olanlar)
Girişimcilik İklimine ilişkin faktörler		
Finansal altyapı		
<i>Devlet desteği</i>	Yok	Yok
İş Destek Hizmetleri		
<i>Formel pazarlama planına sahip olma</i>	Var	Var
<i>Enformel pazarlama planına sahip olma</i>	Var	Var
<i>Ulusal /uluslararası sertifika programına sahip olma</i>	Yok	Yok
Eğitim/öğretim ve destek hizmetleri		
<i>Kursa gitmek</i>	Yok	Yok
Ağ oluşturma/sosyal sermaye		
<i>Bağlantılı çalışma</i>	Yok	Yok
<i>Diğer girişimcileri bilmek</i>	Yok	Yok
<i>Doğum yeri</i>	Var	Yok
Fiziksel Altyapı		
<i>Açık alan büyüklüğü</i>	Yok	Yok
<i>Kapalı alan büyüklüğü</i>	Yok	Var
<i>Merkezi konumda bulunma</i>	Yok	Var
<i>Turistik tarihi dokuda bulunma</i>	Yok	Yok

Beypazarı'nda demografik özelliklerden erkek olmak, insan sermayesi faktörlerinden yüksekokul/üniversite mezunu olmak, girişimcilik iklimi faktörlerinden aynı yer doğumlu olmak ile işletme başarısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Safranbolu'da işletme özelliklerinden 50 ve daha az yatağının bulunması, tek kişi işletmesi olması, hizmet verilen yabancı turist oranının %50'den az olması, girişimcinin demografik özelliklerinden 45 ve üzeri yaş grubu yanısıra 18-29 yaş grubunda olması, girişimcinin davranışsal özelliklerinden fırsatları daha önceden algılaması, insan sermayesi faktörlerinden aile deneyimine ve beceriye sahip olması, fiziksel altyapı faktörlerinden kapalı alan büyüklüğü ve merkezi konumda bulunması ile işletme başarısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Görüldüğü üzere Safranbolu'nun turizm girişimciliği başarı faktörlerinin çeşitliliği, turizmin gelişmesinde daha fazla potansiyellerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yerleşimlere özgü bağlam bağımlı koşullar gereği farklı başarı faktörlerinin bulunması "Benzer turizm gelişmesi gösteren yerleşimler için turizm girişimciliğindeki başarı faktörleri farklılaşmaktadır" öngörüsünü kısmen doğrulamaktadır. Deniz, kum, güneş turizminden farklı olarak kültür turizmine bağlı olarak ülkenin iç kesimlerindeki iki turizm alanı için turizm girişimciliği faktörlerinden "45 yaş ve üzerinde olmak", "deneyim" ve "formel/enformel pazarlama planına sahip olmak" işletme başarısında ortak belirleyici faktörler olarak ön plana çıkmaktadır (Tablo 6.).

Türkiye'de kitlesel turizme dayalı geleneksel turizm alanlarında yapılan alan çalışmasının (Erkuş, 2009) bulguları işletme büyüklüğü arttıkça firma başarısının yükseldiğini ve küresel piyasalara

eklemlenen firmaların daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun aksine, alan çalışmasının bulguları Safranbolu örneğinde 50 yataktan az yatağı bulunan butik işletmelerin ve yabancı müşteri oranı %50'den az olan işletmelerin daha başarılı olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ

Turizmin gelişmesi, Beypazarı'nda kendi içsel dinamiklerini yerel yönetimin harekete geçirmesiyle başlarken, Safranbolu'da dışsal bir faktörün etkisiyle, diğer bir deyişle Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmasıyla başlamıştır. Her iki yerleşme bir çok açıdan benzerlik göstermesine karşın, Beypazarı; Ankara metropoliten kentine yakınlığı, turizmin yoğun olarak 7 aya yayılmış olması ve yöresel gıdanın gelişmiş olmasından avantaj sağlarken, Safranbolu; deniz-kum-güneş turizmine dayalı olarak tekrar gelişme göstermeye başlayan Amasra'ya yakın olması ve oraya yönelik turların güzergahında bulunması, Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer almasının olanaklarına sahip olması, işletme ve yatak sayısı ile işletme çeşitliliği açısından daha gelişmiş turizm altyapısına sahip olması gibi rekabet üstünlüklerine sahiptir. Ayrıca, halkın turiste karşı tavırlarının her iki yerleşimde olumlu olduğu, suç oranlarının düşük ve toplum güvenliğinin yüksek olmasının yaşam kalitesini artırdığı ifade edilmektedir. Beypazarı'nın, yerel kültürel öğelerin özellikle yöresel yemek ve ürünlerin bir turizm ürünü olarak pazarlanmasında, Safranbolu'nun ise geleneksel dokunun konaklama amaçlı kullanımında daha önde olduğu görülmektedir.

Alan çalışmasının bulguları, Beypazarı ve Safranbolu'da turizm sektöründe küçük aile işletmelerinin hakim olduğu bir yapıyı gösterirken, girişimcilerin yaşam tarzı ve otonomi faktörleriyle ilişkili olarak sektöre giren, çoğunlukla orta yaş ve üzerindeki erkeklerden oluştuklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Beypazarı'nda girişimcilerin orta eğitim düzeyine, Safranbolu'da ise yüksek eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. İki yerleşim alanında 45 yaş ve üzerinde olmak, deneyim sahibi olmak ve turizm pazarlama planına sahip olmak ortak başarı faktörleri olarak ortaya çıkarken, özellikle Safranbolu'nun çok çeşitli başarı faktörleriyle turizm sektöründe daha yüksek gelişme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmanın bulguları, Beypazarı ve Safranbolu'da turizm girişimciliği başarı faktörlerinin Türkiye'deki gelişmiş turizm alanlarında ön plana çıkan başarı faktörlerinden farklı bir yapı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de kitlesel turizmin gelişmiş olduğu turizm alanlarında büyük işletmelerle ve küresel piyasalara entegrasyonla başarı sağlanırken (Erkuş,2009), Beypazarı ve Safranbolu'da işletme başarısında büyük işletme olmanın ve yabancı turistlere yönelik çalışmanın başarı faktörü olmadığı görülmektedir. Aksine Safranbolu'da az yatak sayısına sahip olan butik işletmelerin rekabet avantajı sağladığı görülmektedir.

Safranbolu'nun Beypazarı'na göreli olarak diğer bir rekabet avantajını da yenilikçi kentsel projeler oluşturmaktadır. Safranbolu'da son dönemde yapılan 3 yenilikçi proje oldukça ilgi çekmektedir. Bunlar kanyon üzerinde seyir imkanı sunan cam teras projesi, golf arabalarıyla her dilden yapılan kent turu ile yine kanyon içindeki işlevini de sürdüren ve çay bahçesi olarak kullanılan un değirmenidir. Bu kentsel projeleri gerçekleştirenlerin ağırlıkla Safranbolu dışından gelen girişimciler olduğu göz önüne alınacak olursa, girişimcilikteki bu toplumsal çeşitliliğin önemli bir avantaj sağladığı görülmektedir. Her ne kadar Safranbolu'da yüksek öğrenim gören girişimciler sektöre hakim ise de, turizmin formel eğitimini alanların daha başarılı olduğu görülmektedir. Beypazarı'nda ise ağırlıkla girişimcilerin Beypazarı doğumlu oldukları, aralarındaki dayanışma ve turizm pazarlamasında gösterdikleri işbirliği ile rekabet avantajı sağladıkları, işi birbirlerinden görerek öğrendikleri ve yerel kültürel öğeleri turizm ürününe dönüştürdükleri görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada, Beypazarı'nda girişimcilerin eğitim seviyesi ortalama olarak lise düzeyinde ise de, yüksek okul mezunlarının daha başarılı olduğu görülmektedir. Kısacası, her iki yerleşimde yaşanan deneyimler dikkate alındığında yüksek eğitim

özellikle de sektöre yönelik yüksek eğitimin ön plana çıktığı, Safranbolu’da olduğu gibi dışarıdan gelen girişimcileri de benimseyen yaklaşımların gerek yenilik yapmakta, gerekse daha farklı bilgi ve deneyim aktarımında avantaj sağladığı, turizm gelişmesinde ve sürdürülebilirliğinde ihtiyaç duyulan hizmet çeşitliliğini artırdığı ve yeni turizm ürünlerini ortaya çıkmasında avantaj sağladığı söylenebilir. Beypazarı’nın içe kapalı ve homojen yapısı, her ne kadar yerel ürünlere dayalı olarak öne çıkmasında bir avantaj oluşturmuş ise de, yenilik yapma ve farklı deneyimlere açık olarak yeni turizm ürünü oluşturma açılarından gelişmesini kilitleyebileceği bir görüntü vermekte, bu durum işletmeler tarafından da dile getirilmektedir.

Yine de, yerleşimlerin turizm olanakları dikkate alındığında, Beypazarı ve Safranbolu’da turizm girişimciliği gelişmeye açık bir potansiyel olarak görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın sağlanması açısından turizm alanındaki fırsatların değerlendirilmesi, bu çerçevede turizm girişimciliğinin desteklenmesi gereklidir. Gerek ülkemizde gerekse dünyada turizm sektörünün son yıllarda büyük ivme kazanması, bu süreçten daha fazla faydalanabilmek ve karlı çıkabilmek için turizm girişimciliğindeki başarı faktörlerinin belirlenmesini ve buna göre politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sağlandığında turizm girişimcileri daha sonraki yıllarda ülke kalkınmasında önemli rol oynayacaklardır.

Bu çalışmanın bulguları daha sonra yapılacak çalışmalarda, Türkiye’nin kıyı alanları dışındaki iç kesimler ve geleneksel kıyı turizm alanları, daha büyük ve daha küçük turizm yerleşmeleri, gelişme süreçlerinin farklı aşamalarında olanlar, aynı tür turizme yönelik olanlar gibi farklı kategoriler oluşturularak hangi başarı faktörlerinin ortak, hangilerinin farklı olduklarının saptanacağı bir tipoloji çalışmasına gidilebileceği konusunda cesaret vermektedir. Böylece ortak bazı politikaların oluşturulması ve başarı faktörlerinin desteklenerek turizm hedeflerinin yakalanması mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Ahmad, G., 2005, “Small Firm Owner-Managers Networks in Tourism and Hospitality”, *International Journal of Business and Society*, 4(2): 37-55.
- Akbaba, A., 2012, “Business Performance of Small Tourism Enterprises: A Comparison Among Three Sub-Sectors of The Industry”, *Anatolia-An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 23(2):177-195.
- Arenius, P., 2005, Minniti, M., “Perceptual Variables and Nascent Entrepreneurship”, *Small Business Economics*, 24:233-247.
- Ateljevic, I., Doorne, S., 2003, “Unpacking the Local: A Cultural Analysis of Tourism Entrepreneurship in Murter, Croatia”, *Tourism Geographies*, 5(2):123-150.
- Avcıkurt, C., 2003, “Auditing Managerial Training Needs of Turkish Small and Medium-Sized Hotel Enterprises”, *Managerial Auditing Journal*, 18(5):399-404.
- Baştemur, C., Güneş, G., 2011, “Worls Heritage Sites as Tourism Resources: The Case of Safranbolu-Turkey”, *EuroCHRIE 2011-Tourism and Hospitality: Drivers of Transition*, Dubrovnik, 103-115.
- Cunha, S. K., Cunha, J. C., 2005, “Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development”, *Brazilian Administration Review*, 2(2): 47-62.
- Chatman, D., Altman, I., Johnson, T., 2008, “Community Entrepreneurial Climate: An Analysis of Small Business Owners’ Perspectives in 12 Small Towns in Missouri, USA”, *Journal of Rural and Community Development*, 60-77.

- Erkuş-Öztürk, H., 2009, "Neden Büyük Firmalar Turizmle Yerel Ekonomik Kalkınmayı Sağlamada Halen Önemli? Antalya Örneği", *Planlama*, 2: 73-79.
- Flora, C. B., Flora, J. L., 1988, "Characteristics of Entrepreneurial Communities in a Time of Crises", *Rural Development News*,12(2).
- Flora,C.B.,Flora,J.L.,1993,"Entrepreneurial Social Infrastructure:A Necessary Ingredient",*Annals of The American Academy of Political and Social Science*,529,48-58
- Flora, J. L., Sharp, J., Flora, C., Newlon, B., 1997, "Enterepreneurial Social Infrastructure and Locally Initiated Economic Development in The Nonmetropolitan United States", *The Sociological Quarterly*, 38(4): 623-645.
- Florida,R.,2002, "Bohemia and Economic Geography", *Journal of Economic Geography*, 2, 55-71.
- Getz, D., Carlsen, J., 2000, "Characteristics and Goals of Family and Owner-Operated Businesses in the Rural Tourism and Hospitality Sectors", *Tourism Management*, 21, 547-560.
- Getz, D., Petersen, T., 2005, "Growth and Profit-Oriented Entrepreneurship Among Family Business Owners in the Tourism and Hospitality Industry", *Hospitality Management*, 24:219-242.
- Gülbahar, O., 2009, "1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1):151-177.
- Jaafar, M., Maiden, S. A., Sukarno, S. Z. M., 2010, "Entrepreneurship Characteristics of Small and Medium Hotel Owner-Managers", *World Appilied Journal* 10 (Special Issue of Tourism and Hospitality), 54-12.
- Jaafar, M., Abdul-aziz, Maideen, S.A., Mohd, S. Z., 2011, "Entrepreneurship in the Tourism Industry: Issues in Developing Countries", *International Journal of Hospitality Management*, 30:827-835.
- Kline, C., Milburn, L. A., 2010, "Ten Categories of Entrepreneurial Climate to Encourage Rural Tourism Development", *Annals of Leisure Research*, 13(1-2): 320-348.
- Kayalar, M., Ömürbek, N., 2007, "Girişimci Adaylarının Risk Almaya Yatkınlık Özelliğinin Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1):185-200.
- Koh, K., 2002, "Explaining a Community Touristscape An Entrepreneurism Model", *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 3(2):29-61.
- Koh, K. Y., 2006, "Tourism Entrepreneurship: People, Place, and Process", *Tourism Analysis*, 11:115-131.
- Koh, K. Y., Hatten, T. S., 2002,"The Tourism Entrepreneur: The Overlooked Player in Tourism Development Studies", *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 3(1): 21-48.
- Lerner, M., Haber, S., 2000,"Performance Factors of Small Tourism Ventures: The Interface of Tourism, Entrepreneurship and the Environment, *Journal of Business Venturing*, 16: 77-100.
- Malecki, E. J., 2009, "Geographical Environments for Entrepreneurship", *Entrepreneurship and Small Business*, 7(2): 175-190.
- Özmen, C. A., 2007, "Yerel Ekonomik Kalkınma Girişimi ve Etkileri: Beypazarı Örneği", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstittüsü, Ankara.
- Page, S. J., Forer, P., Lawton, G. R., 1999,"Small Business Development and Tourism: Terra Incognita?", *Tourism Management*, 20:435-459.
- Rogerson, C. M., 2004a, "Urban Tourism and Small Tourism Enterprise Development in Johannesburg: The Case of Township Tourism", *Geojournal*, 60: 249-257.
- Rogerson, C. M., 2004b, "Transforming South African Tourism: The Emerging Black-Owned Bed and Breakfast Economy", *GeoJournal*, 60(3): 273-281.

Shaw, G., Williams, A. M., 1998, "Entrepreneurship, Small Business Culture and Economic Development", the Economic Geography of the Tourist Industry: A Supply-Side Analysis, Ioannides, D., Debbage, K.G. (ed.), Routledge, Londra, 235-255.

Szivas, E., 2001, "Entrance into Tourism Entrepreneurship: A UK Case Study", Tourism and Hospitality Research, 3(2):173-172.

Tamasy, C., 2006, "Determinants of Regional Entrepreneurship Dynamics in Contemporary Germany: A Conceptual and Empirical Analysis", Regional Studies, 40(4):365-384.

TÜROFED, 2011, "Turizm Raporu", TÜROFED, 16.

Valdez, E. B., 2009, "The Socio-Economic Impact of Tourism and Entrepreneurship in Vigan City", International Scientific Research Journal, 1(1): 25-33.

Özet: Küreselleşme süreci, ulaşımın gelişmesi ve teknolojik gelişmeler dünyadaki turizm gelişimini hızlandırmıştır. 1970 sonrası küresel ekonomik yeniden yapılanma ve dünyanın birçok kentinde imalat sanayinin önemini kaybetmesi nedeniyle, kent yönetimlerinin yerel ekonomik kalkınmayı sağlamak ve kentleri ekonomik olarak canlandırmak amacı ile turizme yöneldikleri görülmektedir. Bu çerçevede, turizm girişimciliğinin temel bileşenlerini oluşturan işletme özellikleri, girişimciye ilişkin özellikler, sosyal, mekansal ve ekonomik çevreyi kapsayan girişimcilik iklimi faktörlerinin turizm gelişimine etkisinin irdelenmesi ve başarı faktörlerinin belirlenerek desteklenmesi, bölgesel gelişiminin sağlanması ve hedeflenen turizm gelişiminin gerçekleştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de son yıllarda turizm sektörünün ivme kazanmasıyla, gelişmiş turizm alanlarının yoğunlaştığı kıyı bölgeleri dışında iç kesimlerde de turizme dayalı ekonomik gelişimin başladığı görülmektedir (Gülbahar, 2009). Beypazarı ve Safranbolu ilçeleri, son yıllarda kültür turizmine yönelik olarak hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu durum, her iki yerleşimde turizm sektöründe işletme başarısında etkili olan girişimcilik faktörlerinin belirlenmesini önemli bir araştırma alanı haline getirmektedir. Araştırmada konaklama ve yeme-içme hizmeti sunan Safranbolu’da 87, Beypazarı’nda 32 olmak üzere toplam 119 turizm girişimcisiyle anket çalışması ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sonuçlar SPSS ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, girişimcilik başarı faktörlerinin belirlenmesi amacıyla lojistik regresyon yönteminden yararlanılmıştır.

Alan çalışmasının bulguları, Beypazarı ve Safranbolu’da turizm sektöründe küçük aile işletmelerinin hakim olduğu bir yapıyı gösterirken, girişimcilerin yaşam tarzı ve otonomi faktörleriyle ilişkili olarak sektöre giren, çoğunlukla orta yaş ve üzerindeki erkeklerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Beypazarı’nda girişimcilerin orta eğitim düzeyine, Safranbolu’da ise yüksek eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. İki yerleşim alanında deneyim sahibi olmak ve turizm pazarlama planına sahip olmak ortak başarı faktörleri olarak ortaya çıkarken, özellikle Safranbolu’nun çok çeşitli başarı faktörleriyle turizm sektöründe daha yüksek gelişme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmanın bulguları, Beypazarı ve Safranbolu’da turizm girişimciliği başarı faktörlerinin, Türkiye’deki gelişmiş kitleli turizm alanlarında ön plana çıkan başarı faktörlerinden farklı bir yapı gösterdiğini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm girişimciliği, girişimcilik faktörleri, girişimcilik iklimi, Beypazarı, Safranbolu

TOURISM ENTREPRENEURSHIP: A COMPARATIVE STUDY ON BEYPAZARI AND SAFRANBOLU

Abstract: The process of globalization, the development of transport and technological advances have accelerated the development of tourism in the world. Because of the global economic restructuring and decreasing importance of the manufacturing industry in the world’s most developed cities, the local governments tend to develop tourism to provide local economic development and to stimulate their economies. In this context, it is important to evaluate the effects of tourism entrepreneurship factors (including characteristics of firms, abilities of entrepreneurs, entrepreneurship climate factors consisting of social, geographical and economic environments) on tourism development and to determine and encourage performance factors to achieve regional development and tourism development goals.

With stimulating of tourism sector in Turkey in recent years, economic development based on tourism have begun in the inland areas outside the tourism areas in the coastal regions. In recent years, Beypazarı and Safranbolu districts have experienced a rapid development based on cultural tourism. This study aims at determining effective entrepreneurship factors for Beypazarı and Safranbolu districts where tourism development has based on the conservation of traditional houses. As a total, 119 questionnary survey and face to face interviews were conducted in the study. 87 of them were done with the entrepreneurs in Safranbolu and 32 of them with the entrepreneurs in Beypazarı. The results were evaluated by using SPSS. In addition, the logistic regression method was used to determine the success factors of entrepreneurship.

The findings of the study shows that the small family-owned businesses dominate the tourism sector in Safranbolu and Beypazarı. Also results indicate that entrepreneurs are mostly middle or upper aged males who enter the industry sector in relation to lifestyle and autonomy factors. According to the study, entrepreneurs in Beypazarı have secondary education level, while higher education level dominates the Safranbolu case. Having experience and having tourism marketing plan appear to be the common success factors in both areas. In addition to this fact, Safranbolu has a higher growth potential with various success factors in tourism industry. Also the findings of the study reveal that the success factors of tourism entrepreneurship in Safranbolu and Beypazarı are different from the other developed mass tourism areas in Turkey.

Key Words: Tourism Entrepreneurship, Entrepreneurship Factors, Entrepreneurship Climate, Beypazarı, Safranbolu.

Fatma ERDOğANARAS, Doç. Dr.: 1962'de Ankara'da doğdu. 1986 yılında Orta Doğu Teknik Üniversite Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 1989 yılında ODTÜ Şehir Planlama Yüksek Lisans programını bitirdi. 2002 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde doktora çalışmasını tamamladı. 2014 tarihinde doçent unvanını aldı. Sanayi üretim dinamikleri, sanayi hareketliliği ve işgücü piyasası ile ilgili çalışmalar yürütmektedir. Halen Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

fcetin@gazi.edu.tr

Ali Haydar ÖZTÜRK: 1983 yılında Ankara'da doğdu. 2008 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 2013 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans programını bitirdi. 2008 yılından bu yana Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda Kültür ve Turizm uzmanı olarak görev yapmaktadır.

alhozturk@hotmail.com

YEREL YÖNETİMLERDE KADIN KATILIMININ TEMSİL, POLİTİKA VE PLANLAMA BOYUTUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA ÖRNEĞİ¹

Seher Özkazanç, Arş. Gör.Dr.

1. GİRİŞ

Sermayenin küreselleşmesi ile birlikte ortaya çıkan neo-liberal politikalar, gelir dağılımında eşitsizliğe ve dolayısıyla yoksulluğa neden olmuş, hükümetler eğitim, sağlık vb. sosyal hizmetleri kısıtlamış ve sosyal devlet giderek çözülmeye başlamıştır. Sosyal devletteki bu çözümler yerel yönetimlerin de kamu harcamalarını önemli ölçüde daraltmıştır. Halka hizmet eden en yakın birim olan yerel yönetimlerin kamusal hizmetlerinin çoğunu yerine getirememesi kadınların kentsel yaşamdaki konumunu da değişime uğratmaktadır. Nitekim yerel yönetimlerin görevleri arasında sıralanan hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, çocukların okul öncesi eğitimi vb. birçok kamusal hizmet kadınlar tarafından yerine getirilmektedir.

Küresel kapitalist politikalar kendini en çok cinsiyet rollerinin farklılaşarak birbirinden ayrıldığı, sosyal, ekonomik ve fiziksel alanlardaki dönüşümlerde göstermiş ve bu dönemde cinsiyetler arası görevler yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlama yapılırken toplum, kadınları daha çok hane içinde yapılan faaliyetlere itmiş özellikle erken-endüstri toplumlarında kadınların yaşam alanı; ev ve komşuluk birimi olarak şekillenmeye başlamıştır. Kadınlar, günümüze kadar geçen tarihsel süreç içerisinde, yaşamın her alanında cinsiyete dayalı ayrıma maruz kalmış; fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak erkeklerle eşit fırsatlara erişimde güçlük yaşamıştır. Bu güçlüklerle mücadele etmek ve toplumda kadınların görünür kılınmasını sağlamak amacıyla 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada örgütlü/örgütsüz kadın mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele aslında kadının (sosyal, fiziksel, ekonomik ve siyasal olarak)erkek ile aynı haklara sahip olması ve topluma eşit katılımının sağlanması için verilmektedir. Eşitlik çabalarının başlangıç noktası ise yerel düzeydir. Bu durum yerel yönetimlerin görevleri arasında kadınların yaşam çevresiyle (ev ve yakın çevre) ilgili olarak mekansal, toplumsal, sosyo-kültürel, ekonomik tüm ortak gereksinmelerinin karşılanması ve ortak sorunlarının çözülmesinin yer alması ile açıklanabilir. Çalışma bu nedenle insanların ortak ve yerel nitelikteki gereksinimlerini karşılayan bu anayasal kuruluşlar ölçeğinde ele alınmaktadır.

Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kentsel yönetim, planlama ve kadın katılımı üzerine etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmada ilk olarak yerel yönetimlerde kadın katılımı kentsel yönetim ve kentsel planlama başlıkları altında tartışılacak daha sonra ise planlamaya kadın katılımı başlığı Ankara örneğinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda çalışmanın varsayımları şunlardır:

- Kadınlar toplumsal cinsiyet ayrımına maruz kalmaktadır.
- Kadınların yerel düzeyde, planlamaya ve yönetime kentsel katılımı erkeklere oranla çok düşüktür.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Feral EKE danışmanlığında bitirilen "YEREL YÖNETİMLER ÖLÇEĞİNDE PLANLAMAYA KADIN KATILIMI: ANKARA ÖRNEĞİ" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

•Toplumsal cinsiyetten dolayı her iki cinsin de ihtiyaçları ve beklentileri farklılık göstermektedir, bu sebeple kadınlar ayrı bir planlama – yönetim yaklaşımıyla ele alınmalıdır.

Çalışmanın problemlerini ise;

- Kadınların yerel yönetimlerden beklentisi nedir?
- Kentsel yaşamda karşılaşılan en önemli kadın sorunları nelerdir?
- Türkiye’de yerel yönetimlerde planlamaya optimum kadın katılımı nasıl sağlanır? soruları oluşturmaktadır.

Çalışmada ikincil olarak bu problemlerin cevaplanabilmesi amacıyla hem kentsel sorunlarla karşılaşan hem de kentsel sorunları algılayıp çözmeye çalışan “planlama meslek disiplinindeki kadınların” kentten beklentileri ve yerel katılım düzeyleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde planlamaya kadın katılımı konusu planlama meslek alanı, kentsel politikalar ve kadın temsili, planlama ve halk katılımı olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmaktadır.

Çalışma yerel yönetimlerde kadın katılımının temsil, politika ve planlama boyutunda değerlendirilmesine ilişkin sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. YEREL YÖNETİMLERDE KADIN KATILIMI

Dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak katılım kavramı ön plana çıkarken yerellik, yerel demokrasi ve yerel kalkınma önem kazanmaktadır. Bu durum ülkemizde yerel yönetimlerin daha katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya bürünmesinin önünü açmaktadır. Bu süreçte kadın katılımı da yerel düzeyden bağımsız düşünülmemelidir. Yerel yönetimlerde kadın katılımı sorunsalının aslında yönetim ve planlama olarak iki başlığa ayrıldığı görülmektedir. Nitekim yerel yönetimler fiziksel ve toplumsal çevrede yaşanan sorunları çözümlerken kent planlamadan etkin bir şekilde yararlanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde kent planlama ve yerel yönetimde kadın katılımı ilişkisi ayrı olarak ele alınacaktır.

2.1. Kentsel Yönetim Boyutunda Kadın Katılımı

Yerel yönetimler yasalarla birlikte hizmet alanlarını tariflemekte ve varlık amaçları olan “toplumun her kesimine eşit hizmet” ilkesini en etkin biçimde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Yasa ve yönetmelikler kadın özelinde incelendiğinde kadın haklarını gözeten bazı maddeler dikkat çekicidir. Örneğin 5302 sayılı kanuna göre İl Özel İdareleri kadınlara yönelik olarak sosyal hizmet ve yardım yapmak, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları açmak, eğitim tesislerinin sayısını ve niteliğini artırmak (belediye sınırları dışında) ile görevli ve yetkilidir. Belediyelerin kadınlara ilişkin hizmetleri ise 5393 sayılı kanunun 14/a maddesinde tanımlanmış, nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri ile okul öncesi eğitim kurumları açmakla yetkili kılınmıştır. 5216 sayılı kanunun 7. maddesinde ise Büyükşehir Belediyeleri, sağlık merkezleri kurmak, yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, meslek ve beceri kazandırma kursları açmakla görevlidir. Bu tanımlamalar her ne kadar olumlu görünse de bazı altyapı yetersizlikleri (maddi yetersizlikler, teknik eleman azlığı, plan ve programların hazır olmaması vb.) yerel yönetimlerin böylesine bir sorumluluğu yüklenmesini olanaksız kılmaktadır. Böyle bir durumda farklı sorunlar görülmekte ve yerel hizmetler aksamaktadır. Yerel yönetimlerdeki bu hizmet aksaklıkları çoğu zaman kadınları erkeklerden daha fazla etkilemektedir. Alkan (2004), yerel hizmetteki eksikliklerin kadınlar tarafından giderilmeye çalışıldığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Ortak yaşam çevresine yönelik politika(sızlık)lar kadınlarla erkekleri farklı biçimlerde etkiler. Sözgelimi, yerel düzeyde sunulması gereken birçok hizmetin yeterli nitelik ve uygun maliyette sunulmaması durumunda ortaya

çıkan boşluk ağırlıklı olarak kadınlarca doldurulur ya da kadınların üstlenmek durumunda olduğu birtakım işleri yerine getirmeleri güçleşir. Örneğin, yaygın kamusal çocuk bakım hizmetinin sunulmadığı bir beldede bu toplumsal sorumluluk kadınlarca ve kadınlar arası dayanışma ağları kanalıyla yerine getirilir. (...) Ya da özellikle kırsal yerleşimlerde ve geçekundu alanlarında, düzenli kullanma ve içme suyu sağlanmaması durumunda suyu uzaktan taşıyıp kaynatanlar, çamaşırı yıkamak için su kaynağına götürüp getirenler, çöplerin sokaktan toplanmaması durumunda belli bir yere taşımak zorunda kalanlar ağırlıklı olarak kadınlar ve kız çocuklarıdır.”

Alkan'ın verdiği örnekler kuşkusuz çoğaltılabilir ancak buradaki temel nokta yerel yönetimlerin sunduğu çoğu hizmetin (ve politikaların) cinsiyet açısından tarafsız görünse de ne yazık ki yarattığı sonuçlar açısından kadın yanlısı olmamasıdır. Kadının kendi düşüncelerini aktarabilmesinin başat yolu yerel karar alma sürecine entegrasyonu ile gerçekleşebilir. Ancak yerel yönetimde temsil durumuna bakıldığında, ciddi bir perspektif ve politika eksikliği göze çarpmaktadır. Çünkü kadınların yerel demokrasi ve kalkınmaya katılımı bütünsellikten ve kalıcı olmaktan uzaktır (UNDP, 2007).

Tablo 1. Yerel Yönetim Seçim Sonuçları (1999-2009)

	Kadın	Toplam	Kadın %
2009			
Belediye Başkanı	27	2.948	0,91
Belediye Meclis Üyesi	1.340	31.790	4,21
İl Genel Meclisi Üyesi	110	3.379	3,25
2004			
Belediye Başkanı	18	3.225	0,56
Belediye Meclis Üyesi	834	34.477	2,42
İl Genel Meclisi Üyesi	58	3.208	1,81
1999			
Belediye Başkanı	18	3.215	0,56
Belediye Meclis Üyesi	541	34.084	1,59
İl Genel Meclisi Üyesi	44	3.122	1,41

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2014)

Ülkemizde 1999, 2004 ve 2009 yılı yerel seçim sonuçlarına ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Buna göre belediye başkanı, belediye ve il genel meclis üyesi olan kadınların oranı%5’i geçmemektedir. Yıllara göre sonuçlar değerlendirildiğinde kadınlar açısından pozitif bir eğilim görünse de 2009 yılı için toplamda (köy ve mahalle muhtarı dahil yerel seçilmişlerin içinde) kadınlar %1,23 temsil oranına sahiptir. Dünya örneklerine bakıldığında ülkemizdeki tablo daha net anlaşılabilir. Nitekim yerel meclislerdeki kadın oranı ortalaması İsveç’te %47, Danimarka’da %30, Almanya’da %31, İspanya’da %29, İngiltere’de %27, Hollanda’da %26, Fransa’da %26, Avusturya’da %27, Belçika’da %21, Portekiz’de %12 ve İtalya’da %10’dur (Ka-Der, 2003). Bu sonuçlar aslında erkek egemen zihniyetin hem ulusal, hem de yerel siyasette kadın katılımı önünde görünmez bir engel oluşturduğunu göstermektedir.

2.2. Kentsel Planlama Sürecinde Kadın Katılımı

Toplumsal gereksinmelerin sağlıklı olarak yerine getirilmesini hedefleyen kent planlaması toplumun her kesimi için beklenti, ihtiyaç ve sorunlara cevap verebilir nitelikte olmalıdır. Planlama her ne kadar cinsiyet ayrımı yapmasa da aslında kadınların mekanı erkeklerden farklı algıladığı ve kentsel mekana ilişkin beklentilerinin bu farklılığa göre biçimlendiği de bilinen bir gerçektir. Ortak yaşam çevresinin sunduğu ekonomik, toplumsal ve mekansal olanaklardan yararlanma fırsatları, beklenti ve gereksinimlerinin farklılığı sebebiyle kentsel mekana ilişkin politikalar, kadınlar ve erkekleri farklı biçimde etkilemekte ve hatta yönlendirmektedir (Greed, 1994). Kadın ve erkeğin cinsiyetinden kaynaklanan bu farklılığı Eke (2001) şu şekilde ifade etmektedir:

“Planlama disiplininin temel ilkelerinden biri olan “toplum yararı” pek de “kadın yararı” olarak işletilmemektedir. Toplumda kadın ve erkeğin bazen benzer, bazen farklı gündelik yaşamları ve bazen kesişen, bazen çelişen görevleri vardır. Her ne kadar bu görevlerin sınırı, toplumun kültür, organizasyon veya

kurumsallaşma aşaması veya ailenin sosyal sınıf ve gelir düzeyine göre değişebilmekteyse de kadın ve erkeğin toplumdaki görev, beklenti ve gereksinimleri farklıdır.”

Planlama tarihi incelendiğinde bu cinsiyet farklılığının ibrenin olumsuz yönünde geliştiği görülmektedir. Nitekim 19. yüzyıl sonlarına kadar kent planlama ve planlama anlayışı, kadınların işgücüne katılabileceğini göz ardı etmiş ve oldukça ataerkil bir tutum sergilenmiştir. Ütopist planlar incelendiğinde kadınların ikincilleştirildiği göze çarpmaktadır. Örneğin R. Owen'ın 19. yüzyılın başlarında yaptığı New Lanark kenti yerleşim şeması; okul, kütüphane, dini yapı, toplantı salonu, ortak mutfak, konut, çalışma ve dinlenme ünitelerinden oluşmaktadır. Ortak üretim ve işbölümü modelinde hem Owen hem de Fourier kadınların görevlerini çocuk bakımı ve ev işleri olarak tanımlamıştır. Bu akımdan etkilenen Le Corbusier 20. yüzyılda Çağdaş Kent Projesi ile kadının yerini ve görevini sadece ev ile ilişkilendirmiştir (Eke, 2001). Tüm bu çalışmalar kadınların kamusal mekanlarda değil özel mekanlarda varlığını sürdürmeye zorlandığını göstermektedir. Nitekim İngiltere'de çalışmalarına devam eden Greed (1994) ülkedeki mekansal bölünmenin en önemli örneğini “yeni kentler” uygulaması ile açıklamaktadır. Yeni kentlerdeki komşuluk üniteleri aslında merkezden uzakta “kadınlar ve çocuklar bölgesi” olarak planlanmıştır. Burada kadınlar annelik görevlerini (çocuk bakım ve sağlık hizmeti, çocuğun okula ya da parka götürülmesi vb.) ve evle ilgili diğer işleri (alışveriş, temizlik vb.) yerine getirmekle yükümlüdür.

21. yüzyıla gelindiğinde, mekana yönelik feminist eleştiriler ve sorgulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Mekanın değişimindeki bu ilgi “feminist coğrafya” akımını tetiklemiş ve bu dönemde “cinsiyet duyarlı planlama” tartışmaları başlamıştır. Bu bağlamda kadınların mekan etkileşiminde istek ve beklentilerinin artmasını etkileyen en önemli olgu işgücüne katılımıdır ki çalışma yaşamına dahil olan kadınlar, mekanı erkeklerle eşit oranda kullanmaya başlamıştır. Bu durum kadınların ev-komşuluk ünitesi olan yaşam çevrelerini genişletmiş ve ulaşım ihtiyaçlarını da arttırmıştır (Kayasü, 2002). Kadınlar yol üzerinde daha çok mekana uğradıkları için (kreş, alışveriş merkezi vb.) daha kısa süreli yolculuk yapmakta, az gelir elde ettikleri için daha az devingenlik göstermekte, özel otomobil sahipliği oranı çok düşük olduğu için toplu taşıma araçlarını erkeklere oranla daha fazla tercih etmektedir (Eke, 2001). Bu gelişmeler cinsiyetin kentsel yapıyı çevre ile ilişkilerde kadınların karşılaştıkları sorunların korelatif mekansal ve davranışsal bir çerçevede araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak Batıda yaşanan gelişmelerin aksine ülkemizde hala başarılı bir cinsiyet duyarlı planlamadan söz edilememektedir.

Cinsiyet duyarlı planlamanın Türkiye'de gerçekleşebilmesi için katılımcı planlama anlayışının desteklenmesi gerekmektedir. Tekeli (1993) planlamada değişik işlevleri yerine getirmek için beş farklı düzeyde katılımdan söz etmektedir. Bunlardan ilki, planın halka benimsetilmesidir. İkincisi katılım yoluyla plancının bilgilenmesidir ki halkın kültürel, sosyal yapısının bilinmesi beklentilerin sağlanmasında önemli bir adımdır. Üçüncüsü halkın plan kararına katılması, dördüncüsü ise katılımın “Kritik Rasyonalizm” in gerçekleşme aracı olarak görülmesidir. Bu pozitivist bir ele alıştır ve teori ile pratiğin birbirinden ayrılmasını gerektirmektedir. Tekeli'nin beşinci ve son katılım yaklaşımı bölüşmeye değil yaratmanın heyecanına katılımıdır. Katılım var olan belli bir kaynağın kullanım alanlarını halkın özelemleriyle daha tutarlı hale getirmek için yapılmaktadır ve burada söz konusu olan paylaşmaya katılımıdır. Tekeli'nin belirttiği katılımlarda ülkemizde yaygın olarak görüleni aslında planın halka benimsetilmesi yaklaşımıdır. Genellikle planlar yapım sürecinde plancının bilgisi doğrultusunda şekillenmekte, oluşturulan planlara askı süresince yapılan itirazlar değerlendirilmekte ve plan son düzenlemelerle birlikte onanmaktadır. Bu sebeple planlama sürecinde aktif bir katılım yerine pasif bir katılım söz konusudur.

İnsanların yaşadıkları mekanların ve çevrelerinin oluşumunda karar sahibi olmaları olarak tanımlanan planlamaya katılım, uygulama aşamasında kadınları dışlamaktadır. Bu süreçte karşılaşılan sorunlar belediye imar müdürlükleri ile kendileri arasında duvar ören kadınların çoğu zaman bunu bir “eril iş” olarak tanımlaması, plandan habersiz kalması ve kendisini ifade edememesidir. Ayrıca teknik bilgi eksikliğinden dolayı kadınlar erkekler gibi planı kavrayamamakta, ekonomik yönden bağımlı oldukları ve mülk sahibi olmadıkları için de katılımcı bir kimlik kazanamamaktadır.

3. PLANLAMAYA KADIN KATILIMININ ANKARA ÖRNEĞİ'NDE İNCELENMESİ

Planlamaya kadın katılımının farklı boyutlarının bulunması nedeniyle çalışmada üç temel konu esas alınmıştır. Bunlar; yerel yönetimlerde planlama meslek alanına, yerel yönetimlerde yönetim boyutuna ve son olarak planlamaya halk katılımı bağlamında kadın katılımıdır. Daha önce belirtilen varsayımların sınanabilmesi, problemlere cevap bulunabilmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın örneklem alanı olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi ve metropoliten alan içerisinde kalan ilçe belediyeleri ¹(Ankara Büyükşehir Belediyesi ve 15 ilçe belediyesi²) belirlenmiştir (Bkz Ek-1).

Örneklem evreni imar ve şehircilik birimlerinde çalışan teknik personelden oluşmaktadır. Böylece planlamanın içerisinde yer alan ve planlamaya yön veren kişilerin “kadın katılımı” hakkındaki görüşleri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken salt kadın personel ile görüşülmemiştir. Aksine planlama mesleğinde ve yaşanan toplumda kadınların erkeklerden farklılaşan (kesişen) yönlerinin belirlenebilmesi ve toplumsal cinsiyet duyarlılığının tespit edilebilmesi amacıyla çalışmaya hem kadın hem de erkek personel dahil edilmiştir. Çalışmada örneklem evrenine ilişkin birtakım kısıtlılıklar da bulunmaktadır. Nitekim bazı belediyelerde imar ve şehircilik birimlerinin bazısında şehir plancısının bazısında ise kadın personelin bulunmaması bu kısıtlılıklar³ arasındadır.

Araştırma evreninde, Ankara Büyükşehir ve 15 ilçe belediyesi imar ve şehircilik/fen işleri birimlerinde çalışan toplam 657 kişi bulunmaktadır. Çalışmada%25,7'lik bir örneklem oranı kullanılmış (örneklem 169 kişi), çalışmanın hata payı 0,5 güven aralığı ise %95 olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümde planlamada kadın katılımına ilişkin hazırlanan anket sorularının genel çerçevesine bakıldığında ilk olarak sosyo- demografik değişkenler ile birlikte çalışma yaşamı içerisinde kadının yeri, karşılaşılan sorunlar ile yapılan iş, kariyer vb. ölçütlerde toplumsal cinsiyet eşitlik düzeyi saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın diğer başlığını kentsel sorunlar algısı oluşturmaktadır. Son olarak ankette yerel yönetim politikaları ve kadın temsili ile kadınlar için planlama ve planlamaya katılım başlıkları yer almaktadır.

3.1. Planlama Meslek Alanında Kadın

Planlama meslek alanında kadın; temel demografik değişkenler, çalışma yaşamı ve kentsel sorunların algılanması bağlamında irdelenmektedir.

Temel demografik değişkenler incelendiğinde; katılımcıların %44'ünün kadın, %56'sının erkek olduğu, yaş aralığının 25-30 arasında yoğunlaştığı, meslek durumu verileri incelendiğinde ise katılımcıların %24'ünün şehir plancısı, %22'sinin mimar, %18'inin inşaat mühendisi, %17'sinin harita mühendisi ve %13'ünün teknikerden oluştuğu görülmektedir. Mesleklerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında şehir plancısı ve mimarlarda çoğunluğu kadınların, inşaat mühendisi ve teknikerlerde çoğunluğu ise erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Mesleki seçimlerde yine cinsiyet ayrımı dikkat çekicidir.

Çalışma yaşamına ilişkin değerlendirme yapıldığında, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerinde kadın çalışanların oranının (Çankaya Belediyesi hariç) %20'yi geçmediği görülmektedir. Bu durum kadınların istihdama katılım oranının düşüklüğünü bir kez daha ortaya koymaktadır.

Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı işbölümü ve mesleki ayrışmanın varlığı kadınların çalıştıkları birim ve müdürlükler incelendiğinde de görülmekte, yazı işlerinde kadın çalışanlar, fen işleri ve destek hizmetlerinde ise erkek çalışanlar yoğunlaşmaktadır. Bu ayrışmanın nedeni toplumda sekreterlik, daktilografi vb. işlerin kadın mesleği olarak; inşaat, harita vb. teknik işlerin erkek mesleği olarak algılanmasıdır.

Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunların başında çalışanlar arası cinsiyet ayrımı, evde ve işte çalışmanın yoruculuğu ve çocukları için kreş ve servis yetersizliği gelmektedir. Erkekler ise teknik elaman yetersizliğinden, teknik araç – gereç yetersizliğinden ve halkın bilinçsizliğinden yakınmaktadır. Diğer sorunlar değerlendirildiğinde aslında teknik eleman yetersizliği, teknik araç – gereç yetersizliği ve halkın bilinçsizliği her cinsiyet için ortak sorun alanı iken kadınların erkelerden farklılaşan sorunları cinsiyet ayrımı, kreş (çocuk bakımı) ve servis istekleridir.

Çalışma yaşamında erkeklerin %92'si kadınlarla eşit haklara sahip olduğunu düşünürken kadınların %76'sı iki cinsiyetin eşit imkânlarla sahip olmadığını ifade etmektedir. Eşit imkanlara sahip olmadığını düşünen katılımcılara cinsiyet ayrımcılığına maruz kalma nedenleri sorulmuştur. Kadınlar bunları; hem yerel yönetimlerce hem de halk tarafından ciddiye alınmama, üst düzey yöneticiliğe atamalarda engellenme, erkek idarecilerin kendilerine olan sert tutumu ve sadece kadın oldukları için sosyal ortamlardan dışlanma şeklinde sıralamaktadır. Erkekler ise kılık kıyafet, doğum izni ve arazi gezilerine gönderilmeme konusunda kadınlara daha çok anlayış gösterildiğini belirtmektedir.

Katılımcılara planlama disiplini kadını çalışanlar hakkındaki görüşleri sorulduğunda ise erkeklerin %57'si olumsuz görüş bildirmiş, planlılığın sık seyahat gerektirmesi, verimliliğin düşük olması, karar verme aşamasında çok titiz davranıldığı için zaman kaybı yaşatması sebebiyle planlamanın kadınlara uygun olmadığını belirtmiştir. Kadınların %84'ü olumlu görüş belirterek; kamusal hak ve eşitlik ilkelerine kadın çalışanların daha duyarlı olduğunu ve hemcinslerinin işini daha ciddiye aldığını ifade etmiştir.

Kentsel sorunların algılanmasına ilişkin katılımcılardan Ankara kent düzeyi, yaşadıkları belediye ve mahallelerinde karşılaştıkları en önemli üç sorunu belirtmeleri istenmiştir. Ankara kent düzeyinde kadınların ve erkeklerin ortak sorunları su kesintileri⁴ ve trafik yoğunluğudur. Kadınların erkelerden farklılaşan sorunları alt geçitlerde yetersiz aydınlatma nedeniyle yaşanan güvenlik sorunu, üst geçitlerin yetersizliği, bazı alanlarda çok dik merdivenlerin hem çocuklu hem de çocuğu olmayan kadınlar için yürüme zorluğu yaratması, toplu taşıma araçlarındaki sıkışıklık ve tacize uğrama sıklığı ile otobüs duraklarının yanlış yer seçimidir. Belediye düzeyindeki sorunlara bakıldığında altyapı yetersizliği her iki cinsiyetin öncelikli gördüğü sorun alanını oluşturmaktadır. Kadınlar özellikle çevre kirliliği, sosyo-kültürel tesis yetersizliğine, erkekler ise yine ulaşım sorununa dikkat çekmektedir. Mahalle düzeyinde sorunlara bakıldığında ise her iki cinsiyetin belirttiği sorunlar; altyapı yetersizliği, çevre kirliliği ve sosyo-kültürel tesis yetersizliğidir. Mahalle boyutunda dikkat çekici olan kadınların güvenlik problemini belirtmelerine karşın erkeklerin bu konudaki kaygısının oldukça düşük oluşudur. Kadınların yaşam alanlarında belirttikleri güvenlik problemleri تنها oyun alanları ve parklar, gece lambalarının aydınlatmadığı karanlık sokaklar, belirli saatlerde tinercilerin ve sokakta yaşayanların mekanı haline dönüşen alt geçitler ve kapalı üst geçitler, hızlı ve yoğun bir şekilde akan trafik,

kalabalık (özellikle toplu taşıma araçlarında), çöküntü mekanları ve inşaat halindeki alanlarda tacize ya da kapkaç uğrama kaygısıdır.

3.2. Kentsel Politikalar ve Kadın Temsili⁵

Yerel yönetimlerde kentsel hizmet kararını gerçekleştirenlerin belediye başkanı (yönetimi), belediye meclis ve encümen üyeleri olduğu düşünüldüğünde bu organlardaki kadın sayısı önem kazanmaktadır. Yerel ölçekte kadın temsili bağlamında ilk olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerinde görev yapan belediye başkanları incelenmiş, belediye başkanlarının tamamının erkeklerden oluştuğu ve belediye başkan yardımcılığını üstlenen kadın sayısının 3'ü geçmediği gözlenmiştir. Üst düzey yöneticilere bakıldığında ise Kazan ilçesi dışındaki tüm belediyelerin şehircilik ve imar/fen işleri müdürlüklerinde yine erkeklerin görev aldığı görülmüştür.

Ankara belediyeleri belediye meclisi ve encümen üye sayısı verileri incelendiğinde kadınların temsili oldukça düşüktür. Nitekim Bala, Çubuk, Gölbaşı, Kalecik ve Kazan ilçe belediyelerinde belediye meclis ve encümen üyeleri içerisinde kadın bulunmamakta; Sincan, Mamak, Keçiören ve Elmadağ ilçe belediyelerinde ise belediye encümen üyelerinin tamamını erkeklerden oluşmaktadır. Belediye başkanlığında, meclis ve encümen üyeliklerinde kadınların temsil oranının çok düşük olması/hiç olmaması sebebiyle katılımcılara “yerel politikada yer alsaydınız hangi konulara ağırlık vermek isterdiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Erkekler eğitim ve eğitime ilişkin diğer yatırımlar, kentsel iyileştirme projeleri, toplu taşıma, ulaşım ve istihdamın sağlanması konularını belirtmektedir. Kadınların ağırlık vermek istediği konular ise sosyal projeler (kadınlar için sığınma evi, çocuk bakım evi ve kreşleri, huzurevleri ile engelliler için özel çalışmalar), kentsel iyileştirme projeleri, yeşil alanların artırılması ve çevre kalitesinin sağlanmasına yönelik projeler olarak sıralanmaktadır.

Belediye meclis ve encümen üyeliğinde erkeklerin çoğunluğu oluşturması nedeniyle katılımcılara kota uygulanması hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Kadınların %81'i belediye meclis üyesi seçimlerinde kota uygulamasını, %61'i yarı yarıya kadın kotasını desteklerken; erkeklerin %40'ı kota uygulamasını ve %17'si yarı yarıya kadın kotasını desteklemektedir. Kota uygulamasını istemeyen erkeklerin oranı %60 kadınların oranı ise %19'dur. Kadınların %99'u erkek egemen bir meclisin sorunlarına belirli oranda çözüm bulacağını ya da hiç çözüm bulamayacağını düşünürken %19'unun kota istemediğini belirtmesi bir çelişki gibi görünse de asıl neden demokratik bir seçimde pozitif ayrımcılık yapılmasının demokrasiye uygun olmayacağı görüşüdür. Fakat kota uygulaması anti-demokratiklik adına yapılmayıp aksine kadınların yetersiz temsili ortadan kaldırarak cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır.

3.3. Planlama ve Halk Katılımı Boyutunda Kadın

Planlama ve halk katılımı boyutunda kadın başlığı altında halk katılımının düzeyi, kadınlar için planlama ve planlamaya katılım konuları değerlendirilmektedir.

Halk katılımının düzeyine ilişkin ilk olarak Ankara ve ilçe belediyelerinde kent konseylerinin varlığı ve etkinlik düzeyleri incelenmiştir. Kent konseyleri Kent Konseyi Yönetmeliğinde (4. madde b bendi) “merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku çerçevesinde bulunduğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetim mekanizmaları” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu sebeple belediyelerde kent konseyinin bulunması halkın düşüncelerini belirtmesi ve yönetime katılması bağlamında önem kazanmaktadır.

Çalışma alanı incelendiğinde Altındağ, Ayaş, Bala, Elmadağ, Kalecik, Sincan ve Yenimahalle ilçe belediyelerinde kent konseyinin bulunmadığı, Çubuk, Etimesgut, Gölbaşı, Mamak ve Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde hazırlık aşamasında olduğu, Akyurt, Çankaya, Kazan ve Keçiören ilçe belediyelerinde faaliyet gösterdiği saptanmıştır⁶. Kent konseylerinin alt komisyonları incelendiğinde ise Akyurt ve Çankaya ilçe belediyelerinde “kadın” başlığı altında çalışma kollarının oluşturulması katılım açısından olumlu bir gelişmedir ancak bu oluşumun etkinlik düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Belediyelerin son yıllarda yaptığı diğer bir çalışma ise “katılım masaları”dır. Bu masaların halkın dilek, şikayet ve önerinin değerlendirildiği başvuru merkezi olarak çalışması amaçlanmaktadır. Akyurt, Ayaş, Bala, Kalecik ve Keçiören’de herhangi bir katılım masasının bulunmadığı, Çubuk, Elmadağ ve Gölbaşı’nda yer alan Beyaz Masa’ların ise halk katılımını gerçekleştirmekten çok uzakta olduğu gözlenmektedir. Burada genellikle güvenlik görevlileri bulunmakta ve halk belediye birimlerine yönlendirmektedir. Halkın ziyaret sıklığı ve dilekçe örnekleri incelendiğinde katılımı en faal belediyenin Altındağ olduğu söylenebilir. Altın Masa adı altında hizmet veren birimlere internetten, telefonla, yüz yüze ve dilekçe ile katılım mümkündür. Genellikle imar ve çevre sağlığı üzerine gelen şikayetler ilgili birimlere merkezi bir ağ sistemiyle aktarılmaktadır. Ayrıca Altındağ ilçe belediyesinin ekonomik olarak güç durumdaki ailelere Hayır Çarşısı adı altında yardım etmesi halkın Altın Masa’yı kentsel sorunlar için kullanmasını kolaylaştırmaktadır. Altındağ ilçesini Çankaya ve Yenimahalle ilçe belediyeleri izlemektedir. Ancak Yenimahalle’de katılım masasına başvuran halkın %90’ı belediyeden ekonomik yardım talebinde bulunmaktadır. Bu durum diğer belediyeler için de geçerli olup aslında halk katılım masaları alt gelir grubunun ekonomik ihtiyaçlarını ilettikleri birimler olarak kullanılmaktadır.

Erkeklerin bu masalara kadınlardan daha fazla bir oranda başvurduğu, kadınların öncelikli ilk üç sorununu ekonomik yardım ve istihdam, çevre sağlığı ve kirlilik ile su, kanalizasyon vb. altyapı eksikliğinin, erkeklerin başvuruda buldukları sorun alanlarını ise imar itirazları ve inşaat tapu ve ruhsat izni ile altyapıya ilişkin konuların oluşturduğu gözlenmektedir. Ekonomik yardım ve istihdam konularının özellikle kadınlar tarafından talep edilmesi küreselleşme sürecinde “yoksulluğunun kadınlaştırılması” ile ilişkilendirilebilir. Nitekim başvuru masalarıyla yapılan detaylı görüşmelerde ekonomik yardım isteyenlerin büyük bir çoğunluğunu 40 yaşın üzerindeki dul kadınların oluşturduğu görülmekte ve kadının erkeğe bağımlılığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Kadınların ekonomik yardım ve istihdam konusunda başvuruda bulunduğu ilk beş ilçe belediyesi sırasıyla Ayaş, Çubuk, Elmadağ, Gölbaşı ve Kalecik’tir ki bunlar kırsal bir özellik taşıyan kadınların istihdama katılım oranının düşük olduğu yerleşimlerdir.

Kadınlar için planlama ve planlamaya katılım düzeyi belirlenirken ilk olarak cinsiyet duyarlı bir planlamaya ihtiyaç duyulup duyulmadığı sorgulanmıştır. “Sizce kentinizde cinsiyete duyarlı bir planlamaya ihtiyaç var mı?” sorusuna erkek katılımcıların %52’si hayır yanıtını verirken kadın katılımcıların %67’si cinsiyet duyarlı bir planlamanın gerekliliğini savunmaktadır. Cinsiyet duyarlı bir planlamanın yapılmasını belirten 50 kadın ve 21 erkek katılımcı bunun nedenlerini ilk olarak kadınlar için daha güvenli mekan oluşturma gerekliliği şeklinde belirtmiştir. Bu durum daha önce kadınların güvenlik kaynaklı kaygıları ile ilişkilendirilebilir. Sonrasında sıralanan sebepler ise kadınlar için özel sosyal donatı alanlarının düzenlenmesi (kreş, park vb.), kente aktif katılımın sağlanarak kadınlara kentte yaşadıklarının hissettirilmesi, muhafazakar toplum yapısının kadınları ezmediği daha demokratik ortamların oluşturulmasıdır.

Cinsiyet duyarlı planlamanın yapılacağı varsayımı ile ankette “cinsiyet duyarlı planlama sürecinde kadın plancıların yer almasının gerekliliğine inanıyor musunuz?” sorusuna yer verilmiş; kadınların %80'i ile erkeklerin %35'i kadın plancıların gerektiğini ifade etmiştir. Erkek plancıların da kadınlar için planlama yapabileceğini savunanların oranı ise kadınlarda %4, erkeklerde ise %48'dir.

Cinsiyet duyarlı planlama denildiğinde imar ve şehircilik/fen işlerinde çalışan teknik personelin hangi konularda ve ne şekilde bir planlama anlayışı benimseyeceğinin belirlenmesi için katılımcılara sekiz seçenekten oluşan “cinsiyet duyarlı planlama yapıldığı varsayılırsa öncelikle düzenlenmesi gereken kentsel mekanlar hangisi/hangileridir?” sorusu yöneltilmiş, katılımcılardan öncelik sıralaması yapmaları istenmiş ve değerlendirmede ilk üç önceliğe yer verilmiştir. Buna göre kadınların %45'i ilk öncelik olarak sokak ışıklandırmaları, yaya yolu düzenlemeleri vb. güvenliğe ilişkin, erkeklerin %34'ü ise ulaşım ve altyapıya ilişkin düzenlemelerin gerekliliğini belirtmektedir. Her iki cinsiyet de ikincil önceliklerinde sosyal ve kültürel donatılar ile ilkökul, anaokulu, kreş vb. eğitim tesislerine ilişkin kentsel mekanların düzenlenmesini belirtmiş son olarak konut sorununu konusuna dikkat çekilmiştir.

Katılımcılardan planlamada kadın katılımı konusunun dünya örnekleri ile karşılaştırılması istenmiş, buna göre kadınların %80'i ve erkeklerin %44'ü kadın katılımının ülkemizde yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Kadın katılımcılar bu yetersizliğin sırası ile erkek egemen idareden, eş baskısı ve toplumun kültürel yapısından (kadını eve hapseden örf ve adetlerden), toplumda kadına yüklenen ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı vb. sorumluluklardan kaynaklandığını belirtmektedir. Erkekler ise aktif katılımın olmamasını, eğitimsizlik/bilinçsizlik ve kadınların yeterince temsil edilememesiyle ilişkilendirmektedir.

Kadınlara yönelik planlama ve kadın katılımına ilişkin sorulardan bir diğeri de “yerel yönetimlerde (mecliste, muhtarlık ve belediye başkanlıklarında) ya da planlamada kadın çalışan sayısının artırılması sizce kadın katılımını etkiler mi?” sorusu olmuş, kadınların %77'si bu durumun olumlu etkileri olacağını belirtirken erkeklerin %12'si olumsuz etkilerinin, %30'u olumlu etkilerinin olacağını; %51'i ise herhangi bir etkisinin olmayacağını ifade etmiştir.

Yerel yönetimlerde kadın sayısını arttırmanın kadın katılımını olumlu etkilediğini düşünen erkeklerin %52'si çalışan sayısındaki artışın sosyalleşmeyi geliştireceği ve kadınların kendine olan güvenini arttıracağını savunmaktadır. Kadınların %43'ü ve erkeklerin %35'i yerel yönetimlerde (mecliste, muhtarlık ve belediye başkanlıklarında) yada planlamada kadın çalışan sayısının artırılması ile kadınların sorunlarını daha rahat anlatacağını ve dolayısıyla iletişimin artacağını belirtmektedir. Diğer olumlu etkiler ise yerel yönetimlerde düzen ve disiplinin artması, birlikte daha güçlü ve etkin katılımın sağlanması olarak sıralanmaktadır.

Kadınlar için planlama ve planlamaya katılım başlığı altında katılımcılara son olarak “yerel yönetimler ölçeğinde planlama sürecinde kadın katılımının artırılması için ne gibi önlemler alınabilir?” sorusu yöneltilmiş; her iki cinsiyet de benzer yanıtlar vermiştir. Bu önlemler; eğitim desteği ile kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanması, teşvik edici/destekleyici kampanyalar düzenlenmesi ve toplumdaki düşünce yapısının değiştirilmesi, planlama sürecinde kadın sayısının artırılması ve eşit görev dağılımı, kadın komisyonu, anket vb. yöntemlerle kadın taleplerinin değerlendirilmesi, kadınlar için politikalar geliştirilerek yasal düzenleme yapılmasıdır.

Katılımcıların %25'i bu konu hakkında hiçbir görüş belirtmezken kadınların %8'i ile erkeklerin %41'i planlamada kadın katılımına gerek olmadığı cevabını vermiştir. Bu cevap aslında ataerkil kent kimliğinin nedenini de açıklar niteliktedir. Böylece kadınlar planlama sürecinde yer alamayan istemedikleri, beklentilerini karşılamayan çoğunlukla güvensiz mekanlara mahkum edilmektedir.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye’de hızlı kentleşme ve sanayileşme döneminde kadın hakları yükselişe geçse de dünyada endüstri devrimi sonrasında yaşanan değişimler ve sosyal devlet anlayışındaki çözünme sonrası kadınların ikincilleştirildiği görülmektedir. Nitekim erken endüstri olarak adlandırılabilir bu dönemde cinsiyet rolleri kadınlar aleyhine şekillenmiş, kadınlar ev içi işler ve aile bakımı görevleri yüklenirken erkekler (ataerkil bir aile yapısı) hane reisliğini üstlenmiştir. Kadının çalışma yaşamında yer alamaması onun erkeğe bağımlı olarak yaşamasına, toplumsal yapıda ve kentte azınlık olarak görülmesine ve dolaylı olarak kamusal alanlardan soyutlanmasına neden olmuştur. Bu sürece bir de küreselleşmenin dünya çapında yarattığı etkiler eklendiğinde gelir dağılımında ciddi dengesizlikler, sınıfsal, bölgesel ve ulusal ayırım artmıştır. Sermayenin küreselleşmesi kadın istihdamını geliştirecek bir olgu gibi görünse de durum emek yoğun üretimde emeğin sömürülmesi, sosyal güvenlik ve çalışma koşullarındaki yetersizliklerin ötesine geçememiş, cinsiyetler arası uçurumu derinleştirmiş ve yoksulluk; “kadın yoksulluğu” olarak yeniden tanımlanmaya başlamıştır.

Ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda atılan adımların ise 1980’li yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermeyi amaçlayarak kadın haklarını savunan feminizm hareketlerinin ivme kazanmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet ve kadın hakları akademik çevrede tartışılan konular arasında yer almıştır. Feminizm hareketlerinin merkezinde toplumda kadın saygınlığının artırılması, siyasal, ekonomik ve kültürel bilinç uyandırma çabaları yer almaktadır. Ancak bu çabalar içerisinde mekana yönelik politikalar çoğunlukla göz ardı edilmiş ve kentler bu süreçte eril bir kimlik kazanmıştır. Oysa ki toplumsal cinsiyet eşitliğinin öncelikle yaşanılan mekanda/kentte sağlanması gerekmektedir. Bunun için en önemli iki aktör kent planlama ve yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimlerde temsil ve politika boyutunda kadınların varlığı kentlerin kadın dostu olabilmesi için oldukça önem taşımaktadır. Nitekim kadınların seslerini duyurabilmesi için erkek hegemonyasının kırılması gerekmektedir.

Planlama ve planlamaya katılım boyutunda ise planlamanın toplumun tüm bireyleri için eşit hak sunması ve öncelikle kamu menfaatlerini gözetmesi ilkesi unutulmamalıdır. Bu ilkelerin uygulayıcısı olarak planlama meslek alanında çalışan planlılar/teknik elemanlar objektifliğini korumalı ve katılımcı planlamaya olanak sağlamalıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde katılım; politika, temsil ve planlama boyutları ile “Ankara Örneği” üzerinden incelenmektedir. Öncelikle temsil ve politika konuları değerlendirildiğinde kadınların yönetim boyutunda yerel yönetim organlarında azınlık konumunda olduğu görülmektedir. Batıdaki eğilimin aksine ülkemizde yönetim hala erkek egemen özelliğini korumaktadır. Ancak kadınlar, erkeklerden oluşan bir meclisin cinsiyet duyarlı bir yaklaşımla kendi sorunlarına çözüm getirebileceğini düşünmemektedir. Nitekim yerel politikalarda ağırlık verilmek istenen konularda kadınlar sosyal projelerin eksikliğini vurgularken erkeklerin çok küçük bir kısmının bu konuya değinmesi kadınların pek de haksız olmadığını göstermektedir. Bu durum yerel yönetimlerde kadın sayısının artırılması gerekliliği bir kez daha ortaya koysa da, yönetimde kadın sayısını arttırmaya yönelik kota uygulamasını erkeklerin sadece %17’si desteklemektedir.

Planlama meslek alanında yine cinsiyet eşitliğinden söz edilememekte, kadınlar erkeklere oranla daha az sayıda istihdam edilmekte ve cinsiyete dayalı mesleki ayrışmaya maruz kalmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi ve 15 ilçe belediyesinde görev alan kadınların %76’sı erkeklerle eşit haklara sahip olmadığını, bunların %35’i ise cinsiyet ayırımına maruz kaldığını belirtmektedir. Cinsiyet ayırımında en büyük etmen olarak ise idareciler, çalışanlar veya halk tarafından ciddiye alınmama

gösterilmektedir. Erkekler de planlama melek alanında kadınları dışlamaktadır. Nitekim erkeklerin %36'sı kadın bir amir istemezken, %57'si planlama meslek alanında kadınların bulunmasına ilişkin olumsuz görüş belirtmektedir. Bu durumun temelinde planlamanın eril bir meslek olarak algılanması yatmaktadır. Hâlbuki planlama her iki cinsiyet için de ortak mekanlar sunmaktadır. İki cinsiyetin de kentsel sorunları algılaması ve sorunlara ilişkin çözüm yöntemleri farklılık gösterdiğinden planlama meslek alanı kadınlardan bağımsız düşünülemez. Örneğin kadınlar kente dair (erkeklerden farklı olarak) kaldırımlarda ve geçitlerde çok dik merdivenlerin hem çocuklu hem de çocuğu olmayan kadınlar için yürüme zorluğu yaratması, تنها oyun alanları ve parklar, gece lambalarının aydınlatmadığı karanlık sokaklar, belirli saatlerde tinercilerin ve sokakta yaşayanların mekanı haline dönüşen alt geçitler ve kapalı üst geçitler, hızlı ve yoğun bir şekilde akan trafik, çöküntü mekanları ve inşaat halindeki alanlarda tacize ya da kapkaça uğramalarına ilişkin birçok sorun sıralamaktadır. Kadın plancıların bu sorunları bizzat yaşamaları nedeniyle sorunları algılaması ve etkin çözüm üretebilme olasılığı erkeklere nazaran daha yüksektir.

Planlamada halk katılımı konusuna bakıldığında yine yerel yönetimlerdeki projelerin toplumsal eşitliğe hizmet etmesi ve hayata geçirilmesinin en etkin aracı olduğu görülmektedir. Nitekim aktif katılımı birlikte; halkın yaşadığı çevreden memnuniyeti artmakta, çıkar gruplarının yerel yönetimler üzerindeki baskıları azalmakta, günümüz toplumlarındaki bireylerin yalnızlaşma ve yabancılaşma sorunu ise katılımın getirdiği sosyalleşme ile birlikte en aza indirgenmektedir [Polat ve Aras, 2007]. Ancak yerel yönetimlere halk katılımının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Planlamada kadın katılımının sağlanması cinsiyet duyarlı bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu bağlamda Greed (1994) kısıtlı kentsel mekanı en verimli şekilde kullanmayı amaçlayan planlamada, kentsel mekana ilişkin yapılacak çoğu fedakarlığın kadınlar tarafından beklendiğini vurgulayarak cinsiyet yanlı bir planlama yaklaşımının gerekli olduğunu savunmaktadır. Nitekim kadın – erkek sorunlarının ve planlama yaklaşımlarının farklılığı nedeniyle cinsiyet tarafsız planlama cinsiyetler arası eşitsizliği daha da derinleştirecektir.

Planlama süreçlerine kadınların erkeklere oranla yine düşük katılım göstermesi katılım kanallarının işlevini tam olarak yerine getirememesinin göstergesidir. Belediyelerde oluşturulan katılım organları başvuru masası niteliğinin ötesine geçememektedir.

Toplumda kadına yüklenen sorumluluk, istihdam ve eğitim olanaklarının kısıtlılığı, kadınların yerel yönetimlerde politika ve temsil bağlamında yer alamaması, planlamanın rant alanı haline dönüştürülmesi, cinsiyeti göz ardı eden mekânsal düzenlemeler Ankara'da katılımı önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır.

Kaynakça

Alkan, A. (2004). Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?. Birikim Dergisi, İstanbul, 179: 71-77

Eke, F. (2001). Kent ve Konut Planlamasında Kadın Boyutu. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 10 (1): 39-50

Greed, C.H. (1994). Womanand Planning, CreatingGenderedRealities. Rroutledge, Londonand New York, 34-49, 173-189

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2014). <http://www.migm.gov.tr>

Ka-Der. (2003). Kadın Sorunlarına Çözüm Arayışı Kurultayı Siyasette ve Karar Alma Süreçlerinde Kadın Çalışma Grubu. Ka-Der Yayınları, İstanbul, 2-18)

Kayasü, S. (2002). Kadın ve Mekan Etkileşimi. Mimarlık ve Kadın Kimliği, Boyut Yayınları, İstanbul, 5

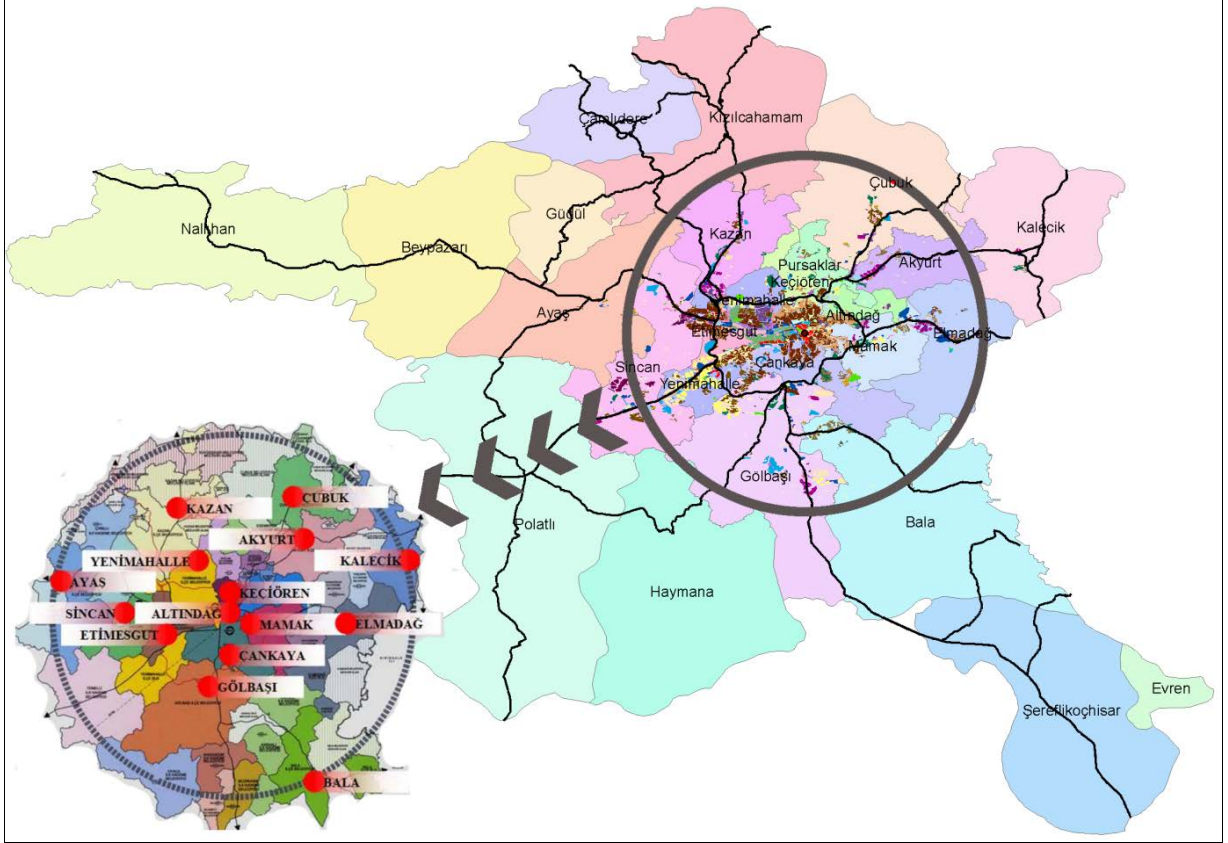

Polat, S., Aras, M. Ö. (2007). Yerel Yönetimlerde Demokrasi Sorunsalı; Yerel Katılım. Yerel Yönetimlerde Dönüşüm Sempozyumu, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, Ankara

UNDP. (2007). Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar. Taslak Rapor, <http://www.undp.org.tr/undp/docs/taslakRapor30Mayis.doc>

EKLER

Ek-1. Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropolitan Alan Sınırı

Kaynak: Bu Harita Ankara Büyükşehir Belediyesi verilerinden derlenmiştir.

Özet: 1980 sonrası dünyada ve Türkiye’de yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinde demokrasi, bireysel özgürlük ve eşitlik kavramlarının daha fazla tartışıldığı bilinmektedir. Yerel yönetimler, demokratikleşmenin bir gereği olarak insan haklarını gözeten, daha şeffaf ve halk katılımını öne çıkaran kuruluşlar olması nedeniyle bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Nitekim ulusal demokratikleşme çabalarının ivme kazanabilmesi için yerel demokrasinin sağlanması gerekmektedir.

Demokratikleşme yolunda özellikle yerel katılımın sağlanmasına ve artırılmasına yönelik çalışma yapan yerel yönetimler, dezavantajlı gruplar içerisinde kadınları çoğu zaman göz ardı etmektedir. Kentsel ve kamusal mekânın eşit kullanılabilmesi, toplumun tüm üyeleri tarafından yaşanılan kentin sahiplenebilmesi için hem kentsel politika hem de mekânsal planlama boyutunda kadınların görüşleri önemsenmeli, kadın katılımına destek verilmelidir.

Bu çalışmada yerel yönetimlerde kadın katılımı toplumsal cinsiyet bakış açısıyla iki boyutta ele alınmaktadır. İlk olarak yerel yönetimlerde kentsel yönetim boyutunda kadın katılımı irdelenmektedir. Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler ve karar alma süreçlerinde cinsiyet duyarlı bakış açısının sağlanabilmesi ve kadın sorunlarının çözümü için karar verme mekanizmalarında kadınların yer alması gerekmektedir. Çalışmanın ikinci boyutunu ise kentsel planlama sürecinde kadın katılımı oluşturmaktadır. Bu bölümde Ankara metropoliten alanında yer alan belediyelerin imar ve şehircilik birimlerinde çalışan teknik personel görüşleri toplumsal cinsiyet yönünden

ele alınmakta, yerel yönetimlerde çalışma yaşamında karşılaşılan güçlükler, temsil sorunsalı, kentsel katılımın boyutu, kentsel problemlerin algılanma düzeyi ile cinsiyet duyarlı planlama konuları irdelenmektedir.

Çalışmanın amacı, erkek egemen toplum yapısı içerisinde kadınların ikincilleştirildiğinin, toplumsal cinsiyet ayrımına maruz kaldığının ve kentsel yaşamda sorun, istek ve beklentilerinin erkeklerden farklılık gösterdiğinin ortaya konması, yerel yönetimlerde bu ayrımcılığın kentsel planlama, kentsel yönetim ve kadın katılımı üzerine etkilerinin saptanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik yerel yönetim, kadın katılımı, toplumsal cinsiyet, cinsiyet duyarlı planlama

THE EVALUATION OF WOMEN'S PARTICIPATION IN LOCAL GOVERNMENT IN THE EXTENT OF REPRESENTATION, POLICY AND PLANNING: THE CASE OF ANKARA

Abstract: During the change and transformation process experienced in the world and also in Turkey after the 1980s, issues about notions of democracy, individual liberty and equality have been widely discussed. Local governments are located at the center of these debates since they are organizations that guard human rights as a requirement of democratization, are more transparent and they emphasize public participation. Hence, local democracy should be ensured in order to accelerate the efforts in national democratization.

Local governments that are working to ensure and improve local participation, especially, towards democratization, often ignore women within the disadvantaged groups. For the equal utilization of urban and public space and embracement of the city by all members of the local society, opinions of women on urban policy as well as spatial planning of the city should be considered widely and support should be given to women's participation.

Aim of this study is to claim that women are subordinated in the male-dominated social structure, exposed to social gender discrimination. Put forth how their problems, demands and expectations vary from men in urban life, and to determine the impacts of this discrimination on urban planning, urban administration and women participation in local governments.

In this study, women's participation in local governments with a gender perspective is discussed under two dimensions. Firstly, women's participation in local governments in the extent of urban administration is discussed. In order to ensure gender sensitive approaches and solve the problems of women in the services offered and in the decision-taking processes by the local government, the inclusion of women in decision-making processes is required. The second dimension of the study discusses women's participation in the process of urban planning. In this section, the views of technical staff who work in the urban planning and development departments in the municipalities located in Ankara metropolitan area, are examined from the social gender viewpoint and difficulties encountered while working in local governments, representation problems, dimension of urban participation, perception level of urban problems and gender sensitive planning issues are further discussed.

Key Words: Democratic local government, participation of women, social gender, gender sensitive planning

Seher ÖZKAZANÇ; 1981 yılında Ankara'da doğdu. Lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde 2004 yılında tamamladı. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında yaptığı yüksek lisans eğitimini 2008 yılında tamamlamıştır. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında doktora eğitimini ise 2016 yılında tamamlamıştır.

¹ Çalışma 12.11.2012 tarihinden önce yapıldığı için "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"dan önceki Büyükşehir Belediyesi metropoliten alan sınırı örneklem alanı olarak kabul edilmiştir.

² Akyurt, Altındağ, Ayaş, Bala, Çankaya, Çubuk, Elmadağ, Etimesgut, Gölbaşı, Kalecik, Kazan, Keçiören, Mamak, Sincan, Yenimahalle

³ Bu sebeple imar ve şehircilik birimlerinin olmadığı ilçe belediyelerinde fen işlerinde çalışan, imar konularıyla yetkili teknik elemanlarla görüşme yapılmıştır. Şehir plancısı olmayan ilçe belediyelerinde ise şehircilik konularıyla ilgilenen inşaat mühendisi, harita mühendisi, mimar vb. teknik elemanların görüşlerine yer verilmiştir.

⁴ Bu durum anketin yapıldığı dönemde Ankara'da kuraklık sorununun ve dolayısı ile çok sık su kesintilerinin yaşanmasından kaynaklanmaktadır.

⁵ Bu bölüm 2007 yılı itibari ile Ankara Büyükşehir Belediyesi ve diğer 15 ilçe belediyelerindeki temsil durumunu belirtmektedir.

⁶ Bu veriler 2007 yılına aittir.

KENTSEL TASARIM

TÜRKİYE'DE KENTSEL TASARIMIN SON OTUZ YILI ÜZERİNE BİR OKUMA

Mehmet Nazım ÖZER

MEKANI DENETLEMEDE YENİ ARAÇ: KENTSEL KODLAMA

Aybike CEYLAN

YÜRÜNEBİLİRLİK KAVRAMI VE YÜRÜNEBİLİRLİĞİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Ayşe TEKEL, Nilgün GÖRER TAMER

BİR KENT BULVARI'NDAN ANA ARTERE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: ATATÜRK BULVARI ÖRNEĞİ

Nihan Oya MEMLÜK, Müge AKKAR ERCAN

TÜRKİYE’DE KENTSEL TASARIMIN SON OTUZ YILI ÜZERİNE BİR OKUMA

Mehmet Nazım ÖZER, Yüksek Şehir Plancısı

1. KENTSEL TASARIM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE KAVRAMSAL GELİŞİMİNİ OKUMAK

1.1. Kentsel Tasarım Tanımına İlişkin Okumalar

Dünyada kentsel tasarımın karmaşık ve birçok farklı disiplin ile etkileşimde olması nedeniyle içeriğine ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Ülkemizde ise kentsel tasarımın uğraş alanının tam olarak anlaşılabilmesi ve yetkilerinin kurumsallaşmamasından, meşruiyetinin olmamasından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

Kentsel tasarım kavramı ilk kez 1950’li yıllarda kullanılmaya başlanılmış olup, günümüze kadar planlama süreci içinde farklı içerik ve kapsamda ele alınmıştır. Buna göre kentsel tasarım kavramı ilk dönemlerde city architecture (kent mimarlığı), civic design (kamu alanları tasarımı) kavramları ile anılmaya başlamıştır. Bu iki yaklaşımın dar anlamı ile yalnız kamusal yapıları ile çevrelere yönelik yaklaşımı sergileyen tutum, son otuz yıldır da urban design (kentsel tasarım) kavramı ile mekân kalitesine yönelik ve estetik bir bilgi alanı olarak geniş bir açılıma bırakmıştır. Bu değişim sürecinde estetik değerlere yönelik yaklaşımlar, mekân kimliği, yaşam kalitesi bağlamında yeni zengin değerlere yönelirken mekânda, fiziksel olduğu kadar sosyo / kültürel anlamlar da üreten boyutları ile yeni değerlendirmeler ve açılımlara yönelmiştir. (Güzin, 2005; Gürel, 1997)

José Luis Sert de 1956 yılında düzenlenen Birinci Kentsel Tasarım Kongresinde; kentsel tasarımı; “planlamanın fiziksel formu ile ilgilenen bölümü ve kent planlamanın en yaratıcı ve artistik yetkinliklerin rol oynadığı aşaması” şeklinde tanımlanmıştır (Bilsel, 2010).

Kentsel tasarımın çok değişkenli bir disiplin olması tanımında da farklılıkları ortaya koymaktadır. Ancak, Edmund Bacon, Kevin Lynch, Christian Norberg –Schulz, Camillo Sitte, Jane Jacobs, David Mackay, Francis Tibbalds gibi kuramcılarının ve uygulamacıların geliştirdikleri çalışma ve tartışmalar doğrultusunda kentsel tasarımın kavramlaştırıldığı bir yapının olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmacılar kentsel tasarımda morfolojik ve mekânın görsel algısına yönelik çözümler ile estetik ilkeler oluşturmuşlar ve daha yaşanabilir, kimlikli çevrelerin oluşturulması için çeşitli ilkeler ortaya koymuşlardır. Tüm bu çalışmalar sonucunda kentsel tasarım eyleminin tanımlanmasını şu şekilde gruplayabiliriz:

- Yaşanabilir kentin biyofizik çevresi (ya da kentin ekolojik dengesinin kurulması),
- Yaşanabilir kentin sosyo-psikolojik çevresi (sosyal yaşamın parçaları olan yer’lerin ortak yaşam, güven duygularının, kentlerin anlamının, imgelerinin, karakterinin ve kimliğinin korunması),
- Yaşanabilir kentin mimarlık, estetik çevresi (kentsel tasarım kütle-mekân-biçim ilişkilerinin kurgulanarak görsel değerlere, estetik kaygılara, tarihsel değerlerine göre yorumlanması)
- Yaşanabilir kentin üretim sürecidir. (kentsel tasarım, belirlenen kriterlerin istenilen düzeyde tutulması zorunluluğu nedeniyle kenti inşa etme süreci olarak düşünülmelidir) (Günay,1997,s.56).

Bununla birlikte bir kentsel tasarımın gerçekleştirilmesi gereken kaliteleri ya da değerleri yedi ölçüt altında sıralayabiliriz. Bunlar:

- Yaşanabilirlik; insanların yaşamını ve faaliyetlerini sürdüreceği kentsel mekânlarda yaşam kalitesinin sağlanması,
- İşlevine uygunluk; insan ölçeğine, kültürel davranışına, kent içindeki konumuna göre düzenlemeler,
- Kolayca okunurluk; insanın mekânı algılamasını kolayca öğrenebilmesi,
- Görsel doyum sağlamak; mekân ölçeği, oranları, renkleri, dokusu vs. öğelerin estetik değerleri karşılaması,
- Çağrısız algılama yoluyla anlam yüklemiş olmak; kentsel tasarımla mekânın yer niteliğine ulaşarak yer kimlik kazandırılması ve bunun yanında algılamayla ona anlam yüklenmesi,
- Özel ve kamu denetiminde olan mekânlar dengesi; kenti kullananların faaliyetlerinin kamusal alanlarda görsel ve simgesel değerlere ulaşabilmesi,
- Gerçekleştirilebilirlik; tasarım ürününün belli bir yaşamsal kalitesini sağlayacak şekilde alt ve üst yapıların yapılmasında kapital ve uygulamasının sağlanabilmesidir. (Tekeli, 2011: 51-53)

Sonuç olarak kentsel tasarımı, kentin karakteristiklerini yansıtan “kent” ve tasarımın çok boyutlu yapısını / örüntüsünü içeren “tasarım” ile birleşmiş problem çözücü ve süreci örgütleyici bir eylem süreci olarak tanımlayabiliriz (Güzin, 2005).

1.2. Kentsel Tasarım-Planlama İlişkisine İlişkin Okumalar

Dünyadaki kent planlama anlayışında; katılımcı, belli bilimsel temellere dayanan matematiksel modellerin kullanıldığı, bilgiye ulaşmada teknolojilerin kullanıldığı, alternatif seçeneklerin üretildiği, estetik, mekân kalitesinin ön plana alındığı ve toplumla birlikte yaşayan, üretilen, dinamik bir planlama yaklaşımı benimsenmektedir (Özer, 2009).

Bunun sonucunda kentsel tasarım; kentsel yerleşmelerin bütünündeki politikalar, kentsel karakteristikle uyumlu, kısaca kentsel planlamanın devamlılığı ve ilişkisi içinde sonuçlanan, üç boyutlu tasarım projeleri ile kentsel yaşam kalitesini artırıcı eylem planları olarak (mimari-peyzaj-altyapı uygulamalarını yönlendiren) önemli bir araçtır.

Kentsel tasarım, kent planlama olgusunun ayrılmaz bir sürecidir. Bu nedenle son otuz yılda kent planlaması ve kent araştırmalarının değişiminde etkili olan olaylara kısaca değinilirse;

- Türkiye'nin yaşamında önemli bir dönüm noktasını oluşturan 24 Ocak kararları ve 12 Eylül müdahalesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması,
- Ülkenin özellikle telekomünikasyon yatırımlarına dönük altyapı geliştirme stratejisi,
- Ülkenin liman kentleri ve sahillerinin önem kazanarak nüfus dağılımında kıyı bölgelerine taleplerin artması,
- İstanbul'un dünya kenti olarak Türkiye ekonomisinin gelişme dinamiğini yönlendirme beklentisi,
- Türkiye'nin 2000'li yıllara yaklaşırken ve demografik geçiş ve kentleşme dönüşümlerini büyük ölçüde tamamlarken, bilgi toplumuna geçiş ve küreselleşme denilen yeni bir dönüşümü yaşamaya başlaması,
- Modernitenin akılcılığı yerine eleştirel akılcılığa geçiş sürecinde planlama yaklaşımının bir demokrasi projesi olarak yeniden tanımlanması,
- Konut sunumunun 1980 sonrasında çıkarılan toplu konut yasalarıyla kurumsallaşması,

- Kentleşme olgusunu yönlendirmek için yeni kurumsal oluşumlar,
- 1983 ve 1984’de çıkartılan yasalarla belediyelerin kaynaklarının artırılması, merkezi yönetimin denetiminin azaltılması ve imar planı yapımı ve onayının belediyelere devredilmesi şeklinde özetlemek mümkündür (Tekeli, 2010).

Bunun sonucunda kentlerin değişiminde 1980’lerde, küreselleşme dalgasının son bularak, uluslararası ekonomik ilişkilerin önemini yitirmesiyle tekrar başlayan yerelleşme dönemi, kentler ve bölgeler arası ekonomik ilişkiler dünya ekonomisine yön vermeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinde ülkelerin yerine kentlerin rolü giderek artmaktadır.

Tüm bu olgularla planlama pratiğinde kapsamlı rasyonel planlama anlayışından iki yönde ayrılma olmuştur. Bunlardan birincisi stratejik planlama yaklaşımının benimsenmesi, ikincisi ise katı bağlayıcı planlamadan esnek planlamaya geçiştir (Tekeli, 2010).

Bu yaklaşım sonucunda Ülkemizde; mekânsal düzenlemeyi ön planda tutan, klasik imar planı anlayışı dışında, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi, sosyal ve kültürel etkileri de dikkate alan bir planlama anlayışına geçilmesi ve yeni kentsel düzen ilkelerinin belirlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Özer, 1998).

Bademli (2005, 21), bu süreci kentsel strateji planlaması olarak tanımlamakta ve dört ana başlıkta değerlendirmektedir;

- Kentsel gelişmenin mekânsal olan ve olmayan boyutlarını birlikte ele alan (bütüncül, fiziksel / mekânsal, sosyal/sosyo-ekonomik siyasal planlama),
- Katılımcı planlama yöntem ve tekniklerini kullanan (katılımcı, müzakereci planlama),
- Uygulayıcılar ve kullanıcılar ile uygulama süreçlerini esas alan; plancı rolünün karar verici, belirleyici, yargılayıcı, yönlendirici olmaktan çok kolaylaştırıcı, düşündürücü, buldurucu, uzlaştırıcı ve karar verdirici nitelikler taşıyan ve
- Plancının araştırmacılık, tasarımcılık özellikleri yanı sıra, toplumsal iletişim, dönüşüm uzmanlığı ile süreç yöneticiliği becerilerinin de gündeme geldiği, bir aktif planlama çerçevesi, bir planlama zihniyeti, bir bakış, anlayış, yaklaşım ve uygulama bütünlüğüdür.

Türkiye’de Planlama Sistemi 1980’lere kadar merkezi yönetimin etkinliğinde olmuştur. 1980 sonrasında ise bir dizi mevzuat düzenlemesi ile yerel yönetimlerin planlama sistematiğinde etkinliği artırılmıştır. Ancak bu süreçte yerel yönetimler için gerekli kaynağı oluşturması ve yeterli sayıda teknik elemanın istihdam edilmemesi nedeniyle süreç olumlu yürütülmemiştir.

Şehircilik; planlamayı, mimarlığı, peyzaj mimarlığını, mühendisliği kapsayan bir alan, kenti yapma sanatı olarak değerlendirildiğinde kent planlama, kentsel tasarım, mimarlık ve peyzaj mimarlığının bir araç olduğunun ve şehirciliğin kültür ürünü üretme sorunsalının altı Günay (2003) tarafından çizilmektedir.

Kentsel tasarım, kentsel yerleşmelerin bütünündeki politikalar, kentsel karakteristikle uyumlu, kısaca kentsel planlamanın devamlılığı ve ilişkisi içinde sonuçlanan, üç boyutlu tasarım projeleri ile kentsel yaşam kalitesini artırıcı eylem planları olarak tanımlamaktadır (Günay, 2003).

Böyle bir kapsamda sit alanı, turizm alanı, kıyı alanı, rekreasyon alanları, yeşil alanlar, özel çevre veya kentin sorunlu bir alanı planlanırken kentsel tasarım da bu süreç içerisinde ve problem çözümüne yönelik alt detay planı olarak görülmeli ve plan bütünlüğünü bozucu uygulamalar ortadan kaldırılmalıdır. Bu alt detay planlar ile mekânın fiziksel yapısını oluşturan yapılar ve yapılar arasında

kalan boşlukların biçimlenmesi ve böylece mimarlık-peyzaj mimarlığı ile bağların kurulması görevini kentsel tasarım eylemi yüklenmelidir (Özer,1998).

Kentsel mekânın biçimlenmesine ilişkin stratejilerin belirlenmesinde, kentsel tasarım projeleri üç temel ilkede toplanabilir;

- Mekânsal kimliği oluşturması

Kentsel Tasarım projeleri, ortak tasarım ilkeleri / dili ile oluşturulan yapılar ve yapı gruplarının bir araya gelmesi sonucu kentsel mekânın aidiyet duygusu oluşmasını sağlayarak mekânsal kimliği oluşturur. Dünyada kentsel tasarım çalışmaları ile kentlinin ortak yaşam kültürünü oluşturmak, mekânsal kaliteyi yükseltmek ve kentlilik bilincini artırmak amaçlanmaktadır.

- Mekânsal örüntüyü oluşturması

Kentsel Tasarım projeleri, yapıların, sokakların, yeşil alanların ve kamusal mekânların bir bütün ve anlamlı bir parça olarak oluşturulması sürecidir. Kent formu; binaların topografya, iklimsel veriler ve tarihsel bağlamı da dikkate alınarak konumlanması ve kent peyzajı ile uyumlu bir mekânsal düzenleme sonucunda anlamlı bir örüntü oluşturmaktadır.

- Mekânın biçimlenmesinin denetlenmesi

Kentsel tasarım projeleri ve rehberleri, ortak tasarım ilkeleri / dili ile oluşturulan yapılar ve yapı grupları için bir tasarım denetimi ile kentsel mekânın değişiminin yönetilmesi için önemli araçlardır. Bu süreçte mekânın biçimlenmesinde denetim, kentsel planlamanın tüm araçları ve planlama sürecinin en önemli odağı olan kentsel tasarımın bütünsel olarak kullanımı ile başarıya ulaşacaktır. Sadece planlama veya tasarım ile yaşanabilir ve kimlikli mekânlar oluşturulamaz.

1.3. Kentsel Tasarım Eğitime İlişkin Okumalar

Kentsel tasarım eğitiminin temeli 1956 yılında Harvard Üniversitesinde yapılan bir toplantıda Josep Lois Sert tarafından atılmış ve eğitimi ise birkaç yıl sonra Harvard ve Pennsylvania Üniversitelerinde başlamıştır (Karaman, 2005).

Ülkemizde özellikle Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme (1986), Antalya Kent Merkezi İçinde Kale Kapısı ve Çevresi (1990), Ankara Merkezi İş Alanı Kuzey Kesimi (1993) gibi kentin parçalarına ilişkin kentsel tasarım proje yarışmaları sürecinde üniversitelerin Şehir ve Bölge Planlama bölümlerinde kentsel tasarım yüksek lisans programları açılmış ve Mimar Sinan Üniversitesi bu dönemde "Kentsel Tasarım Sempozyumları" düzenlemeye başlamıştır.

Kentsel tasarımın; sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik, ekolojik, estetik ve yasal öğelerin etkileşimini dikkate alarak, kentsel mekanın yaşam kalitesini geliştirmeye dönük bir uzmanlık alanı olduğu ve bu alanda kent planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı disiplinlerini ilgilendirdiği görülmektedir (Çubuk, 1997).

Türkiye’de kentsel tasarım eğitimi incelendiğinde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. İlki MSÜ, İTÜ, İYTE, ODTÜ gibi üniversitelerde kentsel tasarım yüksek lisans eğitim programları; konuya ilgi duyan kent planlama, mimarlık ve peyzaj mimarlığı temel disiplinlerinden öğrencilerin daha ileri düzeyde eğitilmesinin hedeflendiği bir uzmanlık yaklaşımı şeklinde ele alınmaktadır. İkinci yaklaşımda ise Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi Lisans programında kentsel tasarım ve peyzaj mimarlığı lisans eğitimi ile meslek diploması verilmektedir.

Kentsel tasarım uzmanlık eğitiminde belirtilen disiplinlerin diğer iki disipline ilişkin olarak belli bilimsel hazırlık dersleri almaları farklı formasyonlar elde edilmesi açısından olumlu olacaktır. Bu nedenle bazı üniversitelerde mimar kökenli öğrencilere, bazılarında ise mimar ve kent planlama kökenli öğrencilere bilimsel hazırlık programı ile temel eğitim verilmektedir.

Ayrıca son yıllarda çeşitli üniversitelerde “Mimarlık Fakülteleri” veya “Mimarlık ve Tasarım Fakülteleri” veya “Mimarlık, Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakülteleri” adı altında şehir planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı ve sanat vb. bölümlerin açılmasıyla birlikte lisans eğitiminde meslekler arası işbirliği artırılacak ve ortak dersler verilerek yeni kentsel tasarım paradigmaları oluşmasında önemli bir etki yaratılacaktır.

Yüksek lisans düzeyinde veya lisans düzeyinde birbirine yakın ve farklı disiplinlerin katkısı ile oluşturulan ortak bir eğitim programı çerçevesinde verilecek formasyon, mekan düzenleme aracı olan kentsel tasarım kullanımını olumlu yönde etkileyebilecektir. Ancak unutulmaması gereken husus kentsel tasarım eğitiminin lisans sonrası bir uzmanlık olduğudur.

Bunun için “nasıl bir kentsel tasarım uzmanlık eğitimi?” sorusuna cevap verilmesi gerekir.

Bugünkü eğitim sistemi kentsel tasarımcıyı, daha önce bahsedildiği gibi plançı, mimar, peyzaj mimarı disiplinlerinden olabirliğini sağlamaktadır. Bu temel disiplin eğitimine sahip olanlar yüksek lisans ve doktora eğitimi yaparak bazı nosyonlara sahip olmalıdır. Ancak bunun yanında kentsel tasarım eğitimi veren hocaların yâda yarışmalarda ödül alan meslek adamlarının kazanmış olduğu bilgi ve deneyimler de unutulmamalıdır.

Kentsel tasarımcının mekanların korunması, yönetimi, ekonomik ve sosyal dinamiklerin değişimi ve erişimi ölçütü, estetik, üçüncü boyutun sunacağı vizyon, farklı bakış açısı, hayal gücü ve yeteneğine ihtiyaç vardır. Genellikle ve bireysel olarak kentsel tasarımcı sorunların çözümünde Lang’ın belirttiği;

- Sosyal, ekonomik, kültürel ve uzlaştırıcı güç olarak kentsel tasarımcı kent planlama bakış açısı,
- İmge yaratıcı ve artist olarak kentsel tasarımcı mimari bakış açısı,
- Uygulamalı ekolojist olarak kentsel tasarımcı peyzaj mimarlığı bakış açısı ve
- Altyapı tasarımcısı olarak kentsel tasarımcı mühendislik bakış açılarına sahip olmalıdır (Karaman,1999, 236).

Bu uzman profiline sahip kentsel tasarımcı nasıl yetiştirilebilir? K. Lynch kentsel tasarımın nasıl öğretileceği üzerinde düşünerek üç temel becerinin zorunlu olarak verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunlar;

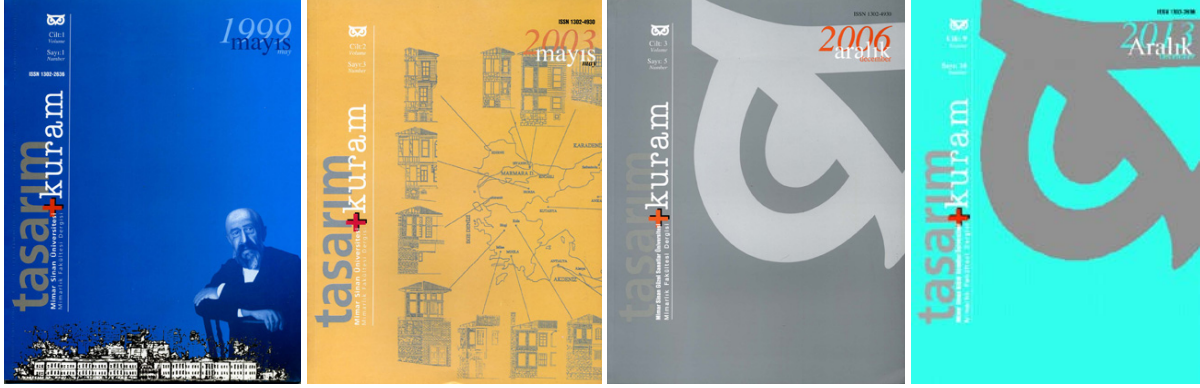
- İnsan, mekân ve olaylar arasındaki ilişkiyi ve bunları düzenleyen kurumları anlayabilen keskin bir görüş ve kavrayış becerisi,
- Kent tasarım teorisine, tekniklerine ve değer sistemine ilişkin sağlıklı bilgilenme,
- İletişim, öğrenme ve ifade etme heves ve yeteneğidir (Şanlı, 1991).

1.3.1. Kentsel Tasarım Sempozyumları

Yaklaşık 30 yıllık bir kentsel tasarım eğitim programına sahip olan Mimar Sinan Üniversitesi, **Kentsel Tasarım Uygulama ve Sempozyumları** ve 1999 yılında yayınlanmaya başlayan **Tasarım + Kuram** hakemli dergisi ile kentsel tasarımın kuramsal yapısını oluşturmaya yönelik bilimsel ortamları sağlamaktadır. Bu bilimsel ortamlarda kentsel tasarımın uzmanlık eğitimi olduğu üzerinde durulmaktadır. Kent planlama ilkelerine göre gelişen kentlerde kentsel tasarımın canlılığı yaşanabilirliğin ve kendine özgü yaşam kalitesinin geliştirilmesinde kent planlama sürecinin önemli bir

aracı olarak kabul edilmektedir.

Şekil 1. Tasarım + Kuram Dergi Sayıları

Kaynak: <http://tasarimkuram.msgsu.edu.tr/index.php/tasarimkuram> Erişim tarihi:01.05.2014

Türkiye’de son yirmi beş yılda Kentsel Tasarım Sempozyumları, kentsel tasarımın güncel teorik, eğitime ilişkin ve uygulamaya dönük yönlerinin tartışıldığı bir platform haline Mimar Sinan Üniversitesi sayesinde gelmiştir. Etkinlik kentsel tasarım alanındaki yerli ve yabancı akademisyenler ile meslek adamlarını ve de siyasetçileri bir araya getirmekte öncü bir role sahiptir. 2013 yılında 23. sü düzenlenen Kentsel Tasarım Sempozyumlarında genelde şu alt başlıklar altında tartışma platformları yapılmıştır. Bunlar;

Şekil 2. Kentsel Tasarım Sempozyumlarının afişlerinden örnekler.

Kaynak: <http://www.arkitera.com/etkinlik/1275/23-kentsel-tasarim-ve-uygulamalar-sempozyumu> Erişim tarihi:01.05.2014

- **Kentsel tasarım kavram, kuram ve disiplinine ilişkin tartışmaların yapıldığı platformlar;**
- 3. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu (KTUS) 1992: “Post-urbanisme ve Kentsel Tasarım”
- 5. KTUS 1994; “Kentsel Tasarım ve Ekoloji: Kentsel Tasarıma Ekolojik Yaklaşım”
- 8. KTUS 1997; “Kentsel Tasarım Formasyonu”
- 10. KTUS 1999; 1. KENTSEL TASARIM KONGRESİ “Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü”
- 11. KTUS 2000; “Kentsel Çevreye Çok Disiplinli Bir Yaklaşım Aracı Olarak Kentsel Tasarım”
- 12. KTUS 2001; 1. Uluslararası Kentsel Tasarım Buluşması (RENDEZ-VOUS İSTANBUL1), 2001 Mayıs ayında; “Küreselleşme Sürecinde Kentsel Tasarım ve Yerel özellikler”

- 14. Uluslararası KTUS 2003; “Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım”
- 15. KTUS 2004; “Değişimde Kentsel Tasarım ve Kentsel Tasarımda Değişim”.
- 20. KTUS 2009; Uluslararası 4. Kentsel Tasarım Kongresi ile Kentsel tasarımın çeşitli ölçekleri ve disiplinler arası karakteri düşünülerek, bir kentsel tasarım deklarasyonu oluşturma
- 21. KTUS 2010; "Kentsel Tasarım ve Kültürel Politikalar"
- 23. KTUS 2013; "Kentsel Mekâna Müdahale: Projeler, Yaklaşımlar, Kavramlar, Boyutlar"
- **Kentsel tasarım kavramının kentsel projelerin ve özellikle İstanbul özelindeki kentsel projelerin ve uygulamalarının tartışıldığı platformlar;**
  - 2. KTUS 1991; “Toplu Konut Uygulamaları Çerçevesinde Tasarımlar Bütünü Olarak; Kentsel Tasarım”
  - 4. KTUS 1993; “Büyük Kentsel Projeler, Tasarım Ve Uygulama Yöntemleri, Teknikleri Ve Araçları”
  - 9. KTUS 1998; “Farklı Ölçeklerde Kentsel Tasarım”
  - 13. KTUS 2002; 1. ULUSLARARASI KENTSEL TASARIM ZİRVESİ “İstanbul İçin Bir Vizyon Projesi”
  - 17. KTUS 2007; “İstanbul Bağlamında Kamusal Mekâna Farklı Bakışlar Paneli”
  - 18. KTUS 2007; “Mekânsal gelişme stratejileri ve Kentsel Projeler”
  - 19. KTUS 2008; “Yeni Şehircilik ve Kentsel Projeler Paneli”
  - 22. KTUS 2011; Kamusal Mekâna Müdahale-Taksim Meydanı ve Gezi Parkı- Toplantısı
- **Kentsel tasarım kavramının kamusal mekânlardaki düzenlemede, ürünü ortaya koyan, kent plastiği ve kent mobilyaları vb. ile ilgili olarak Kentsel Mikro Ortam Tasarımı çalışmalarının tartışıldığı platformlar;**
  - 1. KTUS 1989; “Kamu Mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları”
  - 6. KTUS 1995; “Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro-ortam Tasarımı”
  - 7. KTUS 1996; “Temel Donatılar ve Kamusal Mekânların Tasarımı-Düzenlenmesinde Norm Ve Standartlar”
  - 16. KTUS 2005; “Yenileşme bağlamında Komşuluk birimi, sosyal ve mekânsal boyutları”

Kentsel Tasarım Sempozyumları; ülkemizde kentsel tasarım kavramının yayılması, kitlelerin bilinçlendirilmesi ve ülkeye özgü sonuçların çıkarılmasını sağlamıştır. Sempozyumlarda sunulan bilimsel araştırmalar, denemeler ile kentsel tasarımın, dünyadaki gelişmelerin, yeniliklerin, teknolojilerin ve akım yaratan kavramların, toplumsal yaşamı etkileyen ve etkileyecek olan olayların ülke platformuna taşınması ve tartışılması için fırsat ve zemin oluşturularak bu konuda model oluşturulmasına neden olmuştur (Çubuk, 2011).

Kentsel Tasarım Sempozyumları; sunulan bildiriler, tartışmalar ve panel sonuçlarının birer yayına dönüştürülmesiyle kamuoyunda ve akademik çevrelerde kentsel tasarım kavramının yayılmasına, paylaşılmasına ve en önemlisi meşrulaştırılmasına ön ayak olmuştur.

Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Sonuç Bildirgelerinde, “Kentlerde imar yönetmelikleri yerine tasarımı yönlendiren kentsel tasarım rehberleri” geliştirilmesine ve planlama kademesi içinde sürecin bir parçası olarak kentsel tasarımın yer alması gereğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Şehircilik Çerçeve Yasası’nın düzenlenmesi önerilmektedir.

1.3.2. Planlama Dergisinde Kentsel Tasarım Çalışmaları

Şehir Plancıları Odası’nın yayını olan Planlama Dergisinin, kentsel tasarım üzerine çeşitli sayıları yayınlanmıştır. Özellikle Kentsel Tasarım kavramını meslek camiası içinde yaymak, meslektaşlarımızı

bilinçlendirmek için editörlüğünü Ali Vardar'ın yaptığı "Kentsel Tasarım" ile Olgu Çalışkan'ın yaptığı "Kenti Tasarlamak" konulu Planlama Dergileri önemli bir işlev görmüştür. Bununla birlikte Mehmet Nazım Özer ile Savaş Zafer Şahin'in hazırlamış olduğu "Kent Planlama Yarışmaları ile Kentsel Tasarım Yarışmaları" konulu dosya sayılarında; yarışmalar temalarına göre derinleştirilerek ve yarışma projeleri, proje raporları, jüri raporları, kolokyum tutanakları birlikte değerlendirilerek ciddi bir veri tabanı oluşturulmuş, böylelikle mesleki alanın gelişimini, şehircilik ve planlama tarihi açısından sorgulayan son derece önemli bir yayın ortaya konulmuştur. Bu yayın çalışması ile şehircilik camiasının yarışmalar konusundaki ilgisizliğinin ve konunun sahipsizliğinin ortadan kaldırılması da hedeflenmiştir.

Şekil 3. Kentsel Tasarım Dosya Konulu Planlama Dergilerinin Kapakları

Kaynak: http://www.spo.org.tr/yayinlar/dergi_listele.php?dergi=3 Erişim tarihi:01.05.2014

Planlama Dergisi'nin 2001/4 sayısında Kadıköy Yarışmasının yayınlanması, yarışmaların derlenerek meslektaşlar ile paylaşılması açısından önemli bir başlangıç olmuştur. Bu çabalar 2005/3 sayısı sonrasında yoğunlaşmış ve 2005-2013 yılları arasında 30 kentsel tasarım yarışmasının 23'ü planlama dergisinde yayınlanarak meslek camiası ile paylaşılmıştır. Bu paylaşım sadece görsel imajlar ile değil, planlama ve tasarım ilkeleri, jüri raporları ile birlikte bir bütün olarak yapılmıştır. Böyle bir çaba kişiye bağlı olarak yürütülmüş ama bu birikim ne Oda bünyesinde yer alan Kentsel Tasarım Komisyonunda ne de başka bir platformda tartışılmamıştır. "Kent Planlama Yarışmaları ile Kentsel Tasarım Yarışmaları" konulu dosya sayılarında; yarışmalarda aldıkları ödüller ile isimlerini duyuran ve pratiğin içinde olan meslektaşlarımızdan kentsel tasarım yarışmalarının amaçları, süreci ve sonuçları üzerinde görüş ve eleştirilerini yazmaları istenmiş ve bu tartışmanın başlangıcının yapılması amaçlanmıştır.

2. KENTSEL TASARIM PROJE YARIŞMALARI ÜZERİNDEN KENTSEL TASARIMI OKUMAK

Ülkemizdeki yarışmalar 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun 23 ve 53 üncü maddeleri kapsamında idarelerce, mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir plan veya tasarım projesi elde edilmesine yönelik hazırlanan "Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliğine" göre düzenlenmektedir. Yönetmeliğin 4. Maddesine göre yarışmalar kamu yararını esas alarak;

- Ait olduğu konu özelinde; kültür, sanat, bilim ve çevre değerlerinin rekabet yoluyla geliştirilmesini, çok sayıda seçenekten en ekonomik, en işlevsel ve yenilikçi çözümlerin seçilmesini, müelliflerinin saptanmasını ve güzel sanatların teşvikini,
- Ayrıca, Yönetmelik kapsamına giren mesleklerin gelişmesini, etik değerlerin yerleşmesini ve

uluslararası rekabet gücü kazanmalarını amaçlamaktadır.

Bu hedefler ile mimarlık, mühendislik proje, şehir ve bölge planlama, peyzaj mimarlığı proje, kentsel tasarım proje, güzel sanat eserleri konuları fikir yarışmaları olarak düzenlenebilir. Yönetmeliğin 7. Maddesinde; kentsel tasarım proje yarışmaları; *“Stratejik planlarla uygulama önceliği belirlenmiş kamusal alanlarda, kent kimliğini belirleyici, kentin doğal, kültürel, tarihi ve sosyal özellikleri ile kullanımları açısından önem taşıyan kesimleri için özel uygulama ayrıntıları içerecek biçimde hazırlanan plan ve projeler ile üst ölçekte kimlik-imaaj çalışması, orta ölçekte yapı ve çevresinin bütüncül bir anlayışla tasarlanmasını amaçlayan kitle-açık alan düzenleme çalışması, alt ölçeklerde ise kitleler arası boşlukların çevresel tasarımını içeren yarışmalardır. Ayrıca bu yarışmalar, olabilirlik, yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik, maliyet analizi konularında da stratejiler geliştirmesi”* şeklinde tanımlanmaktadır.

Kentsel Tasarım proje yarışmaları, bir organizasyon projesi olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte tasarım disiplinleri (mimarlık, şehir planlama, peyzaj mimarlığı) başta olmak üzere, işin konusuna göre diğer disiplinlerin de yer alması gerektiği unutulmamalıdır. Yarışmaların amacı, çağın gerektirdiği teknolojik atılımları yakalayarak, **özgün tasarım ve özgür irade ile kısıtlayıcı koşulları maksimum düzeyde aşmış bir uzlaşma sağlanması, toplumun her kesimini memnun etmeye çalışan yaratıcı fikirlerin desteklenmesidir.** Kısaca, yaratıcı düşüncelerin ödüllendirilmesidir (Demiralp, 2006).

Yarışmalar; mesleki bilgiyi kısa sürede yenileyen, sağlamlaştıran çok ciddi eğitim kurumu olarak algılanmalıdır. Yarışmalar, Avrupa ülkelerinde ve özellikle Almanya’da, **bir proje kültürü** olarak yenilikçi fikirlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Yarışma yöntemi, Avrupa’da kentsel mekânların biçimlenmesinde proje elde etmede en zengin sonuç alınan bir süreç olarak görülmektedir. Ancak ülkemizde yarışmalarla oluşan proje kültürü ile yeni kavramlar ve fikirler planlama ve tasarım gündemine bir türlü getirilememiştir.

Yerel yönetimler, zaman zaman kentsel kaliteyi ve kent kimliğini geliştirmek amacıyla kentsel kamusal mekânları düzenlemeye ve sosyal yaşamı canlandırmaya yönelik projeler üretmekte veya yarışmalar düzenlemektedirler.

Aslında yarışmalar, bir tasarım ürünü elde etmek için araç olmaları yanında mesleki ortamımıza yeni fikirlerin sunulduğu, yeni kuramların üretildiği, tasarımcıların çeşitli fikirleri tartıştığı katılımcı bir platformdur. Bu platform genç meslek sahiplerinin kendilerini sınaması, geliştirmesi ve kanıtlaması için de bir ortam sunmaktadır.

Yarışmaların ülkemizde 90 yılı aşkın bir deneyimi bulunmaktadır. Ülkemizde yarışmalar, Cumhuriyetin ilanından sonra kentlerin imarı ve kamusal alanların tasarımı için sık başvurulan bir yöntem olarak seçilmiştir.

Günümüzde ise yarışmalar özellikle kent meydanları ve kentsel açık alanlarının çevrelerinin düzenlenmesine yönelik konularda yapılmaktayken, artık daha geniş alanlar için özellikle anakent ölçeğindeki kentsel tasarım projelerinde de kullanılmaktadır. Ayrıca bu dönemde özel sektör, konut ve ticaret ağırlıklı yatırımları için büyük ve temalı geliştirme projelerini (özellikle 2000’li yılından sonra) kentsel tasarım projeleri ile elde etmektedir. Özel sektörün kentsel tasarım proje elde etme yöntemlerinden birisi de ağırlıklı olarak davetli yarışma düzenlemektir.

1930 yılından günümüze kadar Ülkemizde çeşitli konularda ve çeşitli adlar altında 800’ü aşkın tasarım yarışması yapıldığı görülmektedir. Bu yarışmaların dörtte üçü yapı ölçeğinde kalırken dörtte biri (182 yarışma ki yılda ortalama 2 yarışmaya denk düşmektedir) kent veya kentsel mekânın düzenlenmesine

ilişkin yarışmalardır (Özer ve Şahin, 2011).

Tablo 1 incelendiğinde; Türkiye’de kentsel tasarım yarışmalarının başlangıcında üç önemli noktanın altını çizmek gerekir. Bunlar;

- 1928 yılında davetli Ankara Kent Planı yarışması ile başlayan ve 1973 yılında Gaziantep Kent Bütünü İmar Planı Yarışması ile son bulan kent bütünü imar planı yarışmaları,
- 1940’lı yıllar ile 1970’li yıllar arasında bir yapının mimari düzenlemesi yanında veya bir anıtın yakın çevresine ilişkin bahçe düzenlemesini ele alan bir yaklaşımla açılan çevre düzenleme başlıklı yarışmalar ile 1957 yılında Topkapı Müdürlüğüne açılan “Rumeli Hisarı Bahçe Düzenlemesi” yarışmaları,
- 1981 yılında İller Bankası tarafından çıkarılan “Eskişehir Fuarı ve Dinlence Eğlence Kültür Alanları Kentsel Tasarım” yarışması

dönemin kent planlama, peyzaj mimarlığı ve kentsel tasarım pratiği ve bunun sonucunda kuramsal bilginin tartışılmaya başlandığı dönemin odağını oluşturmuş hatta ilgili meslek disiplinlerinin eğitimlerinin biçimlenmesinde de önemli rol oynamıştır. 1981 yılındaki Eskişehir Fuarı ve Dinlence Eğlence Kültür Alanı yarışması sonrasında özellikle kentsel tasarım eğitiminin başlaması ve kentsel tasarım sempozyumlarının düzenlenmesi hız kazanmıştır.

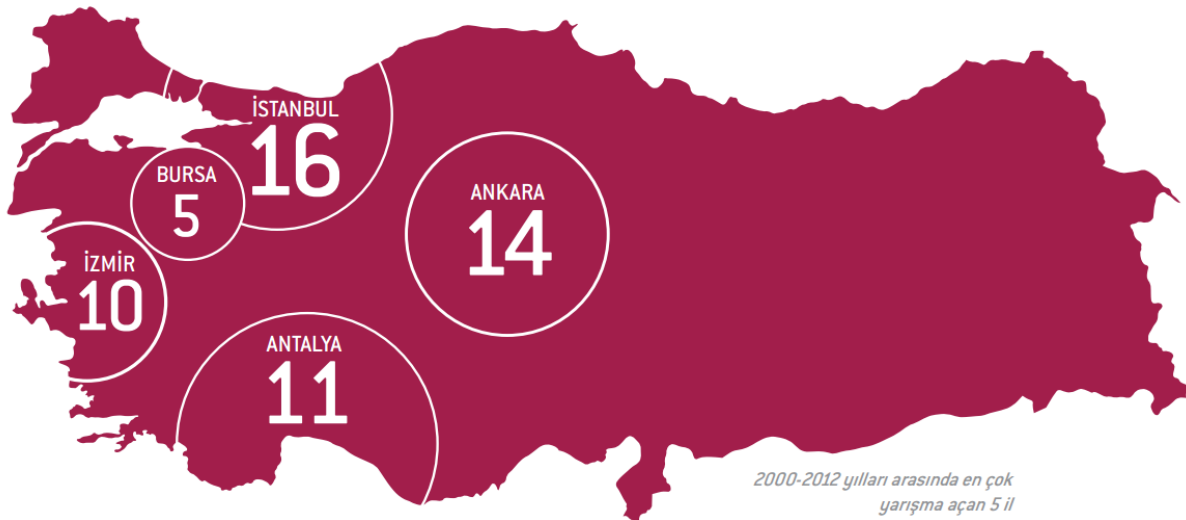
Tablo 1. 1930-2013 yılları arasında açılan yarışmaların türlerine göre dağılımı

Yıl	Yapı	Anıt	Spor Alanları Çevre düzenleme	Kentsel tasarım	İmar planı	Toplam
1930-1950	83	7	5		4	99
1951-1980	285	15	22		19	341
1981-2001	196	15	13	27	2	253
2002-2013	53	3	6	43	1	106
toplam	619	40	46	70	26	801

Kaynak: Özer, Şahin, 2011

Ayrıca Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme (1986), Antalya Kent Merkezi İçinde Kale Kapısı ve Çevresi (1990), Ankara Merkezi İş Alanı Kuzey Kesimi (1993) gibi kentin parçalarına ilişkin kentsel tasarım proje yarışmaları, kentsel tasarım kavramını yerleştirmek ve alanını genişletmek için önemli bir etken olmuştur.

Şekil 3. 2000-2012 yılları arasında en çok yarışma açan 5 il ¹

Kaynak: Arkitera, 2012; 3.

2000-2012 yılları arasında en çok yarışma açan özellikle İstanbul, Antalya ve İzmir illerindeki yarışmalar sürecinin özellikle incelenmesi gerekir.

İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezinin(İMP) önemli bir birimi olan Kentsel Tasarım ve Yarışmalar Gurubu, 2005 yılından itibaren İstanbul ilinde Ulusal Kentsel Tasarım Proje Yarışmaları ve ulusal ve uluslararası davetli yarışmalar organize ederek yarışma kültürünün oluşumuna katkı sağlayan önemli bir kurum olmuştur. İMP, yarışmalarda tarihsel bağlam, sosyal, ekonomik, kültür ve fiziki özelliklerin detaylı araştırıldığı analizler doğrultusunda “uygulanabilir, çağdaş ve yenilikçi tasarımlarla” kent ve kentlinin yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaçlamıştır.

Tüm illerde yarışmaların çıkmasında yerel yönetimlerin ve özellikle Ankara’da merkezi hükümetin kamu yapılarını elde etme yöntemi olarak yarışmaları kullanmış olmalarındaki çok büyük katkılar unutulmamalıdır. Bunun yanında bazı sivil toplum kuruluşlarının da (özellikle Mimarlar Odası Antalya ve İzmir Şubeleri) kentsel tasarım yarışmalarının çıkarılmasında önemli katkılar koyduğunu söylemek gerekir.

Türkiye’deki kentsel tasarım proje yarışmaları;

- Tarihi dokuya yönelik proje yarışmaları,
- Kentin peyzaj (bölge parkı, kent parkı...) değerlerine yönelik proje yarışmaları,
- Estetiğe ve kent kimliğine (cephe düzenlemesi ve sokak – meydan düzenlemesi gibi) yönelik proje yarışmaları,
- Kent merkezlerinin canlandırılmasına yönelik proje yarışmaları,
- Gayrimenkul geliştirmeye yönelik özellikle davetli proje yarışmaları

olmak üzere 5 farklı başlık altında toplanabilir.

Yarışma kültürümüz Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok zayıf kalmakla birlikte yarışmalar özelinde bir mesleki değerlendirme yapabilme fırsatı verebilecek bir deneyim oluştuğunun da unutulmaması gerekir.

Ancak yarışma yoluyla elde edilen kentsel tasarım projelerinin büyük çoğunluğunun uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Bunun nedenleri olarak; idarenin finansal kaynaklarının bulunmaması, mülkiyet sorunları, idari yapılanmadaki yetki karmaşası ve kurumlar arası koordinasyondaki eksiklikler gibi nedenlerin yanında;

- Kentsel tasarım projelerinin, kentlerin veya kentsel mekânın değişimi, kentsel mekânın alabileceği biçimlerin alternatif kentsel tasarım projeleri ile ortaya konulması ve bu süreçte kentlilerin katılımıyla daha da zenginleştirilecek yöntemler ile proje üretilmesi zorunluluğunun unutulması,
- Yarışma sonuçlarının ve jüri raporlarının meslek çevrelerinde tartışılmaması ya da tartışılmaması ve belgelenememesi,
- Kentsel tasarımın disiplinler arası bir ekip çalışması olmasına rağmen bu tür ekiplerin oluşumundan ortaya çıkan fikir zenginliğinin sağlanamaması,
- Siyasi kararların teknik, çevre ve kültürel uzmanlık alanlarına müdahalesi ve
- Kentsel tasarım projelerinin sadece tasarım boyutuyla ele alınması, bu projelerin uygulanmasına yönelik bir modelin veya sürecin bütüncül olarak düşünülmemesi belirtilebilir.

Ayrıca, genelde yarışmaya katılan ekipler tarafından, teknolojinin tüm olanakları kullanılarak oldukça zengin ve renkli sunuşlar elde edilmektedir. Ancak projelerin sadece grafiksel tasarımın anlatımına

yoğunlaştığı, yarışma alanına ilişkin düşüncede, düşünceyi kurmada, alan ile bağlantıyı oluşturmada, problemi anlamada ve neler yapılabileceğini saptamada, şartnameyi anlama ve projeye dönüştürmede, her şeyden önemlisi de doğru düşünerek, sağlıklı karar vermede aynı başarıyı gösteremediği izlenmektedir. Ülkemizdeki birçok yarışmada jürinin şartnamedeki temel amaç ve hedefleri, buna bağlı olarak öncelikleri belirleyememesi ve yarışmacıların bu sorunları düşünmemesi olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Bunun sonucunda harcanan emek ve zaman yarışma için hedeflenen sonuçlara ulaşamamaktadır.

Ülkemizde kent mekânının biçimlendirilmesinde yönlendirici olan kentsel tasarım yarışmalarında, tasarıma konu yapıların kent bütününden bağımsız ele alındıkları ve kentsel tasarım kavram, kapsam ve sürecine yönelik önemli eksiklikler içerdikleri görülmektedir. Bu konuda ekolojik duyarlılık, yer ve anlam bağlamsallığı saptamaya yönelik bir kentsel tasarım çerçevesinin eksikliği açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Alanın kendine özgü değerlerini dikkate almayan, başka bir bölgedeki önerilerin veya küresel mekândaki benzerliklerin kullanılması da tasarım yarışmalarının önemli sorunlarından.

Tasarlama eylemi özünde yaratıcılık, bilgi ve deneyim bulunmaktadır. Kentsel tasarım ise yerin özüne ve biçimine ilişkin olarak elde edilmeye yönelik estetik kuram ve ilkeler ile oluşturulmaktadır. Bu nedenle çok disiplinli bir çalışma alanı olan kentsel tasarımda çoğunlukla objektif kriterler yerine, sübjektif kriterlere dayalı değerlendirmeler yapılmaktadır.

Ancak ülkemizdeki kentsel tasarım yarışmalarının proje üretimindeki öneminin artırılması için şunlar yapılmalıdır.

- *Kent planlama boyutu:*

Kentsel mekânda sorunların ne olduğu ve saptanan sorunun nasıl çözümleneceğine ilişkin yöntemin belirlenmesi gerekir. Böylece sorunları algılama ve tanımlama yaklaşımı, belirlenecek politikalara karar verilmesinde önemli rol oynar. Ayrıca kentsel tasarım projelerinin planlama sürecinden soyutlanarak parçacı üretilmemesi amacıyla kentle entegre olması sağlanmalıdır.

Kenti yeniden yapma sürecinde kentin etapları da dikkate alınarak öncelikli alanlar için üretilen uygulama imar planları kentsel tasarım projeleriyle beraber ele alınmalıdır. Bu oluşumlar ile çerçeve yasada bulunması gereken tanımların yanı sıra imar planları üzerinde çizili, plan notlarında yazılı olarak kesinlik ve belirginlik kazandırılmalı ve hatta kentsel tasarım projelerinin onanarak yasal bağlayıcı ek belgeler olabilmesi sağlanmalıdır.

- *Kent kültürü ve kimliği boyutu:*

Kentsel tasarım projeleri sadece kentin fiziksel dokusunu değiştirmekle kalmamakta, ayrıca kentsel yaşam yâda kent kültürünü de etkilemektedir. Sonuçta yerin doğasına, sorunlarına ve potansiyellerine uymayan ve yerel halkın dışlandığı kentsel yaşam vizyonu yaratılmamış uygulamalar ile kent kültürü ve kimliği olumsuz etkilenmektedir.

- *Şeffaflık ve katılım boyutu:*

Kentsel tasarım yarışma ortamı ile kentsel kararlarda demokratik bir sürecin işletilerek halkın bilgilendirildiği, yerel ve kent sakinlerinin eşit ortaklar olarak görüldüğü süreçlere olanak sağlanacaktır.

Kentsel tasarım proje yarışmaları; çok seçenekli, kenti planlama bütününde değerlendirerek kent kültürü ve kimliğine olumlu katkılar sağlayan ve katılımcı bir tartışma ortamının da üretilmesine

olanak tanımaktadır.

3. MEVZUATTA VE STRATEJİ BELGELERİNDE KENTSEL TASARIMI OKUMAK

3.1. KENTGES Strateji Belgesinde Kentsel Tasarım

Türkiye’deki kent planlama eylemini biçimlendiren ve yasal çerçeveyi oluşturan 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde bir “kentsel tasarım” tanımı bulunmamaktadır. Ayrıca, Türkiye’deki kentlerin hemen tümünde ciddi planlama, mekânsal düzenleme ve sosyo-ekonomik sorunların yaşandığı açıktır. Özellikle kentsel mekân kalite sorunlarının aşılmasına yönelik kapsamlı ve tutarlı politikalar geliştirilememektedir. Bu amaçla mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından bu eksikliğin giderilmesi ve kapsamlı bir strateji belgesi elde etmek için çalışmalar yapılmış ve sonuçlandırılmıştır.

“Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES)”; sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yerleşme ve kentleşme ile yerleşme ve mekânsal planlamanın alan, tema ve boyutlarını kapsayan, mekâna ilişkin sektörleri bütünleşik bir yaklaşımla ilişkilendiren, temel ulusal politikalarla uyumlu bir belgedir (Şura, 2010).

KENTGES Strateji Belgesi, son yıllarda akademik ve mesleki çevrelerde önemli yankılar yaratmıştır. KENTGES kapsamında, mekân kalitesi ve kentsel tasarım sorunlarına ilişkin çok önemli saptamalar yapılmış ve sorunların çözümüne yönelik önemli eylemler belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle ülkemizde bu alanda yaşanan sorunlar ve Kentleşme Şurası’nın bu konudaki yaklaşımı ve Strateji Belgesi’nde kentsel tasarım olgusuna ilişkin genel çerçeve araştırılmıştır.

3.2. Kentleşme Şûrasında Kentsel Tasarım²

Şûra kapsamında kurulan “Kentsel Miras, Mekân Kalitesi ve Kentsel Tasarım Komisyonu”nda, ülkemizin kültürel ve doğal değerlerinin korunarak geliştirilmesi, kentsel mekân kalitesinin artırılması ve tasarım odaklı sorunlardan yola çıkarak, yeni bir yapılanma önerisi geliştirmesi amaçlanmıştır.

Bu ana yaklaşımın temelinde; mekân kalitesi yüksek yaşam çevreleri yaratmaya dönük bir hedef geliştirme fikri yatmaktadır. Ayrıca ülkemizin sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunarak geliştirilmesini amaçlayan yenilikçi “tasarım” ve “planlama” altyapısının oluşturulmasının altı çizilmiştir.

Kentleşme Şûrası’nın ana hedefi; nitelikli bir kentsel yaşamın ve mekânın sağlanması ve bunun sürdürülebilmesidir. Komisyon, kentsel kalitenin yükseltilmesinin, bu kavramın yaşama geçirilmesindeki en önemli amaç olduğunu ve yurt planlamasına dayandırılan bölgesel tasarımın ardından kentsel tasarımın da bu amaca ulaşmak için etkin bir araç olarak kullanılması gerektiğini kabul etmiştir.

Günümüzde kentleşme olgusu, kentsel mekânlarda olumsuz etkiler sergilemektedir. Bunun temel nedeni kentlerde yaratıcılığı önleyen ve bozulmayı artıran uygulamalardır. Çok hızlı değişimin yarattığı bu uygulamalar, kentsel mekânın görsel zenginliklerini yok etmekte ve niteliksiz ticari amaçlı gereksiz bir yapı yoğunlaşmasına itmektedir. Şûrada; Kentsel kalite ve kentsel tasarım grubunun çalışmaları açısından kentlerimizin karşılaştığı ve karşılaşacağı kalite ve tasarım sorunları belirlenmiştir.

2007 yılında mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından başlatılan Kentleşme Şûrasında nitelikli kentsel yaşam ve mekânın sağlanmasında “kentsel tasarımın” etkin rol oynadığı hususunun altı çizilmiştir.

Buna göre kentlerimizdeki genel kalite ve kentsel tasarım sorunları şöyledir⁴;

- Planlamadan sorumlu kuruluşların herhangi bir eşgüdüm (denetim değil) düzeneği olmadığından, planlama bilimsel ve nesnel konumunu yitirmiş ve bunun sonucunda tasarım ve kalite anlayışından yoksun kentsel çevreler ortaya çıkmıştır.
- Ortak bir kent kimliği oluşturacak tasarım felsefesi gözlenmemektedir.
- Kentlerde çevre kirliliği (koku, toz duman, gürültü), güvenlik ve kentsel standart sorunları bulunmaktadır.
- Kentsel kalite ve kentsel tasarıma ilişkin bir mevzuat bütünlüğü bulunmamakta ve İmar mevzuatı bu konuları kapsamamaktadır.
- Kentsel kalite ve tasarımın eşgüdümünü sağlayacak bir otorite bulunmamakta, konu yerel yönetimlerin tutumlarına bırakılmaktadır. Bu durum, kentsel kalite ve bunun tasarımının kurumsallaşmasını önlemektedir.
- Şehir planlamasının diğer mekân tasarımı ile uğraşan disiplinlerle (mimarlık, peyzaj, sanat, vb.) arasındaki bağlar zayıflamış ve yeni planlama paradigmaları geliştirilememektedir.

Kentsel kalite ve kentsel tasarım grubunun çalışmaları yukarıda tanımlanan sorunların çözümü kapsamında aşağıdaki strateji ve eylem kararlarını ortaya koymuştur. Mekân kalitesi ve kentsel tasarıma ilişkin stratejiler ve eylem alanları ⁴;

- Kentsel tasarımın ülke planlama hiyerarşisi içerisinde tanımlı bir yeri olmadığından mekân kalitesinin yükseltilmesinde, planlama ile mimarlığı bütünleştiren “kentsel tasarım”ın ülke planlama sisteminde yerini alması gerekmektedir.
- Kentsel mekânın biçimlendirilmesi bir süreç yönetimi olarak algılanmalı ve mekânın farklı niteliklerine yönelik farklı tasarım ilkeleri üretilmelidir.
- Kentsel tasarımın kentin özel alanlarına (kütle - mekân yapısı) biçim verme sanatı olduğu vurgulanmalıdır.
- Her kent ve kent parçası için sosyal donatı alanları bırakılmakla kalınmamalı, çağdaş sosyal ve kültürel eylemlere açık mekânlar inşa edilmelidir.
- Kentsel kalite ve kentsel tasarım mevzuatı imar mevzuatına koşul olarak geliştirilmelidir.
- Süreklilik içinde çalışacak, kalıcı, gereğinde doğrudan planlayan gereğinde denetleyen örgütlenmeler gereklidir.
- Bu konuda gelişmiş ülkelerdeki örneklerin kuruluş ve çalışma sistemleri ve yöntemleri incelenmeli ve gerekli araştırma ve dokümantasyon merkezleri kurulmalıdır.
- Okullar, kentsel çalışmalar, toplumsal araştırmalarla birlikte, farklı planlama türlerini geliştirmeli, mekânın tasarımı ile ilgili tüm alanlar mutlaka eğitimin bir parçası haline getirilmelidir.

Mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca ön hazırlık çalışmaları Nisan 2007’de başlatılan, ilk aşaması 30 Mayıs 2008 – 4 Mayıs 2009 tarihleri arasında istişare toplantıları, Kentleşme Şurası Komisyonları ve Genel Kurul Çalışmaları ile tamamlanan ve ikinci aşaması 3 Mart 2010 tarihinde deklare edilerek sonuçlandırılan Sürdürülebilir Kentsel Gelişme İçin Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı Hazırlama Projesi’nin (KENTGES) sonuç dokümanı; “KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010–2023)” Yüksek Planlama Kurulu’nun 25.10.2010 tarih ve 2010/34 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 4 Kasım 2010 tarih ve 27749 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

2010 yılında yasal bir doküman olan KENTGES Strateji Belgesinde; ülkemizde kentsel kalite ve kentsel tasarıma ilişkin bir mevzuat bütünlüğü bulunmadığı ve İmar mevzuatının kentsel tasarıma ilişkin bir tanımlamanın getirmediği belirlenmiş ve buna yönelik strateji ve eylemler geliştirilmiştir. Buna göre

KENTGES Strateji Belgesinde, çerçeve kanun, mekânsal planlama eğitimi ve Ar-Ge çalışmalarına yönelik stratejilere göre kentsel tasarım konusunun etkinliği kapsamında eylemler saptanmıştır.

Kentleşme Şurası ve KENTGES Strateji Belgesi, Türkiye’nin Kentleşme ve İmar vizyonu belirlenmesinde ve kentleşme/imar konularında ilk üst düzey strateji belgesi olarak tanıtılmış ve üst düzey referans belgesi, yol haritası olarak oluşturulmuştur. Belgede; yerleşmelerin yaşanabilirlik düzeyinin, mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların güçlendirilmesi ifadesiyle kentsel tasarımın sınırlarına ilişkin önemli saptamalar yer almıştır.

KENTGES Strateji Belgesinde ³ az sayıda eylem oluşturulmuş olmasına rağmen bu eylemler kentsel tasarımın yeri, kapsamı, araçları ve tekniklerinin neler olabileceği üzerinde şu önemli saptamalarda bulunmaktadır:

- Kent planlama sürecinde kentsel tasarımın etkinliğinin artırılabilmesi için öncelikle bugünkü İmar Kanunu, kenti ve doğal çevreyi bütünüyle kapsayacak bir çerçeve kanun olarak geliştirilmelidir.
- Kentsel tasarımın kuramsal ve pratik uygulamaları için gerekli bilimsel çalışmalar ve mevzuat uygulamaları yapılmalıdır.
- Kentsel tasarımın sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik, ekolojik, estetik ve yasal öğelerin etkileşimini dikkate alarak, kentsel mekanın yaşam kalitesini geliştirmeye dönük bir uzmanlık alanıdır. Bu alanda kent planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı disiplinlerinin katkısı ile oluşturulan ortak bir yüksek lisans eğitim programı çerçevesinde verilecek formasyon, mekan düzenleme aracı olan kentsel tasarımın kullanımını olumlu yönde etkileyebilecektir.
- Kentsel tasarımın etkinliğinin artırılabilmesi için kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına dönük Kentsel Tasarım Rehberlerinin usul ve esasları belirlenerek uygulanmalıdır.

Sonuçta; Kentleşme Şurası ve KENTGES Strateji Belgesi ile Kentsel Tasarımın meşrulaşmasında çok önemli ve somut adımlar atılmıştır. Belgenin Kentsel Tasarım bağlamında taşıdığı önem ise; mevcut imar yönetmeliklerinin yeniden ele alınması için yasal bir yönlendirme yapmış olmasıdır (Çubuk, 2013; Özer, 2009).

3.3. Mevzuat Çalışmalarında Kentsel Tasarım

4.7.2011 tarih ve 27984 sayılı Resmi Gazete’de 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yayınlanmış ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kurulması ile birlikte “Kentsel Tasarım” a mevzuat alt yapısı oluşturan önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar;

- 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü’nün görevlerini belirten 7. Maddenin (e) bendinde; “*Depreme karşı dayanıksız yapılar ile imar mevzuatına, plan, proje ve eklerine aykırı yapıların ve bunların bulunduğu alanlarda her ölçekteki imar planı ve imar uygulamalarını, **kentsel tasarım projelerini yapmak, yaptırmak ve onaylamak.***” ifadesi yer almış ve böylece, kentsel tasarım projeleri için ilk defa yasal bir zemin oluşturulmuştur.
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun⁴ Uygulama işlemleri başlıklı 6. Maddesinin (6) nolu bendinde; “*Bakanlık, riskli alanlardaki ve rezerv yapı alanlarındaki uygulamalarda faydalanılmak üzere; özel kanunlar ile öngörülen alanlara ilişkin olanlar da dâhil, her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye ve gerek görülmesi hâlinde bu standartları plan kararları ile tayin etmeye veya*

özel standartlar ihtiva eden planlar yapmaya, onaylamaya ve **kent tasarımları** hazırlamaya yetkilidir.” ifadesiyle, kentsel tasarımların hazırlanması için yetkin idare belirtilmiştir.

- Kanunun Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin⁵ Planlama süreci başlıklı 18. maddesi (4) bendinde; “Plan teklifleri; İdarece veya ilgililerince, riskli alanlarda ve rezerv yapı alanlarında **kentsel tasarım projesi** ile birlikte, riskli yapı veya yapıların bulunduğu parsellerde ise, Bakanlıkça talep edilmesi halinde kentsel tasarım projesi ile birlikte hazırlanır ve planlama alanı ile yakın çevresinin meri planları, mevcut durumu gösteren bilgi ve belgeler ve ilgili kurum ve kuruluş görüşleri ile birlikte Bakanlığa iletilir. Bakanlıkça uygun görülen plan teklifleri, aynen veya değiştirilerek onaylanır.” ifadesi ile Kentsel Tasarımın bir düzenleme aracı olarak yeri belirlenmiştir.

Bu kapsamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 6306 sayılı Kanun kapsamında uygulama alanı ilan edilen alanlar ile 644 sayılı KHK kapsamında Bakanlığın yetkili olduğu alanlarda imar planları ile birlikte kentsel tasarım projelerini incelemek üzere Bakanlık bünyesinde Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü altında Kentsel Tasarım Daire Başkanlığı oluşturulmuştur.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, bu kapsamda kentsel tasarım tanımı ve içeriğine ilişkin usul ve esasları belirlemeye yönelik mevzuat altlığını oluşturmak amacıyla Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği çalışmalarını yürütmektedir.

3.3.1. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği⁶

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği 14 Haziran 2014 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin mekânsal planların yapımına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla hazırlandığı ve bu yönde bir görev tanımı yapıldığı görülmektedir.

Yönetmeliğin Tanımlar ve Mekânsal kullanım Hükümleri başlıklı İkinci Bölümünde; Kentsel Tasarım Projesi “Doğal, tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik özellikler ile arazi yapısı dikkate alınarak, tasarım amacına göre kütle ve yapılanma düzeni veya açık alan düzenlemelerini içeren; taşıt ulaşımı, otopark ve servis ilişkileri ve yaya dolaşım ilişkilerini kuran; yapı, sokak, doku, açık ve yeşil alanların ilişkisini ve kentsel mobilya detaylarını gösteren; altyapı unsurlarını bütüncül bir yaklaşımla disiplinler arası olarak ele alan; imge, anlam ve kimlik özelliklerini ifade eden; tasarım ilke ve araçlarını içeren uygun ölçekteki proje” olarak tanımlanmıştır.

Kentsel tasarım, mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları, imar planları gibi mekânsal planlama kademelenmesi olarak görülmemekte ve özellikli alanlarda uygulama imar planları (madde 24, (g) fıkrası) ile birlikte hazırlanması gerektiği ortaya konulmuştur.

Yönetmeliğin “Kentsel Tasarım Projelerine Dair Esaslar” başlıklı Onuncu Bölümünde kentsel tasarım projenin nasıl hazırlanacağı 30. madde ile açıklanmıştır:

- Kentsel Tasarım Kavram Planı ile Kentsel Tasarım Projesinin tanımı,
- İmar Planı içinde özel tasarım alanında yapılacak Kentsel Tasarım Projeleri uygulama koşulları,
- Kentsel Tasarım Projesinde dikkate alınacak araştırma verileri,
- Farklı işlevde planlama bölgelerinde yapı adası bazında yapılacak Kentsel Tasarım Projeleri için yapılacak çalışmalar,
- Kentsel Tasarım Rehberleri

gibi kavram, kapsam ve sürecine ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır.

Buna göre Kentsel Tasarım Projesi hazırlanmasına ilişkin hükümler belirlenirken, aynı zamanda Kentsel Tasarım kavramına ilişkin yaklaşımlar da ortaya konmaktadır. Yönetmelikte; imar planlarında yer alan özel tasarım bölgelerinde yapılacak Kentsel Tasarım Projelerinin imar planları onaylanmadan uygulanamayacağı ve kentsel tasarım karar ve ilkelerinin imar planlarına işleneceği hususu belirtilmektedir. Ayrıca, mekânsal planlar sistematığı içinde kılavuz ve tavsiye kararları ile Kentsel Tasarım Rehberinin hazırlanması da istenilmektedir.

Yönetmelik ile Kentsel Tasarım Projelerinin hazırlanmasında ve değerlendirilmesinde kullanılacak esaslar ve nitelik ve standart belirleyen hükümler ile önemli bir boşluk doldurulmuş olacaktır. Hatta kavrama ilişkin bazı mesleki paylaşım tartışmalarını da çözecektir (Çubuk, 2013).

Ayrıca yönetmelik ile uygulamada elde edilen kentsel tasarım projelerinin, yasal bir belge olan imar planı tekniğine dönüştürülmesi gereği tanımlanmaktadır. Hâlbuki imar planları mekânın arazi kullanımı, yoğunluğu, çekme mesafeleri, yükseklik denetlemeleri ile sınırlı kalmış ve bunun sonucu kentin kimliğini yitirmesine neden olmuştur. İmar planlarındaki yeterli araçların oluşturulmaması nedeniyle kentsel tasarım, imar planlarının bir aracı olarak ortaya konulmuş idi. Kentsel tasarım rehberleri imar yönetmeliklerine ve imar planı notlarına bu nedenle dönüştürülemediğinden uygulamalarda başarısızlıkların ortaya çıkma olasılığı bulunmaktadır.

4. SON OTUZ YILIN KENTSEL TASARIM DENEYİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüzde kentleşme olgusu, oluşturduğu kentsel mekânlarda insan üzerinde olumsuz etkiler sergilemektedir. Bunun temel nedeni kentlerde yaratıcılığı önleyen planlama anlayışının, kentsel mekânın görsel zenginliklerini yok etmesi ve niteliksiz ticari amaçlı gereksiz bir yapı yoğunlaşmasına itmesidir. Bu sorunların oluşmasında en önemli etmenler, hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşme, arsa spekülasyonu, kentsel rantların müteahhitlere gitmesi, yerel yönetimlerin bu değer paylaşımındaki olumsuz tutum ve davranışları, meslekler arası diyalog ve işbirliğinin yeterince olmaması, sanat ve bilim insanların kentsel mekanların oluşumundaki yetersiz katılım ve etkileri sayılabilir.

Çağdaş, yaşanabilir, sağlıklı, nitelikli fiziksel çevrelerin oluşturulabilmesi için planlama sistemi yeniden tanımlanmakta ve bu sistemin içerisinde kentsel tasarım eyleminin yeri ile niteliği yeniden değerlendirilmektedir. Türkiye'deki şehir planlama sistemini oluşturan yasalar ve yönetmelikler incelendiğinde, sistemin temel dayanağının kapsamlı planlama yaklaşımına dayandırıldığını belirtebiliriz. Buna karşın dünyadaki şehir planlama anlayışında, katılımcı, belli bilimsel temellere dayanan matematiksel modellerin kullanıldığı, bilgiye ulaşmada ve bilginin kullanımında teknolojiden yararlandığı, alternatifler üretildiği, estetik, mekân kalitesinin ön plana alındığı ve toplumla birlikte yaşayan, üretilen, dinamik bir planlama yaklaşımı benimsendiği görülmektedir.

Dünyada kentlerin vizyonu sadece yerel yönetimlerin veya plancının tek başına oluşturacağı bir çalışma olmamaktadır. Burada kentin vizyonu, kentin birçok paydaşı ile yani toplum ve kentli ile birlikte müzakere edilerek üretilmektedir. Bu süreçte kentin önemli parçaları bir plan bütünüde kentsel tasarım projeleri ile katılımcı önerilere açık bir uygulama modeliyle ele alınmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde kentsel tasarım gelecek için yaşam çevrelerinin ortaklaşa tasarlanması, düzenlenmesi ve birlikte yönetme fikrinin en önemli aşamasıdır. Bu nedenle kentsel tasarım projeleri veya yarışmaları toplumsal uzlaşma için önemli bir araçtır.

Kentsel tasarımın disiplinler arası bir ekip çalışması olması gerekmektedir. Özellikle son dönem kentsel tasarım yarışmalarında ekip içerisinde kent plancısı, mimar ve peyzaj mimarı bulunması zorunluluğu, zengin, dinamik, uygulanabilir ve yaratıcı kentsel tasarım projelerinin ortaya çıkmasına

neden olmaktadır. Kentsel tasarım projeleri ise; belirli bir yöre için geçerli olacak tüm standartlar, yöntem ve teknikleri açıklayıcı ve yönlendirici olmalıdır. Projeler; imar planları raporundaki plan notları ve kararlarından farklı olarak üçüncü boyut mimari karakter, detay, malzeme ve ulaşım gibi konuları içermeli ve denetlenmelidir.

Kaynakça

Arkitera, 2012, 2012 Yarışma Raporu, Erişim Tarihi 15.01.2014
<http://www.arkitera.com/files/haber/12397/yarisma-raporu-2012-baski.pdf>

Ayataç, H.K. 1999, "Gerçek Kent Tasarımcısı Kimdir?", 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi; Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü, MSÜ Mim.Fak. Yayını, ss. 250-257, İstanbul.

Bademli, R.,(2005), Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar, Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.

Bilsel, C., 2010, ss.6-14 Kent Tasarımı ve çevre Estetiği, Dosya 23 Kent Estetiği, TMMOB Ankara Şubesi Yayını, ss 6-14.

Çubuk, M, 1997, "Kentsel Tasarım Formasyonu ve Eğitimi Sunuş Bidirisi ve Sonuç Metni", VIII. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu 15-16 Mayıs 1997, MSÜ Mim. Fak. Yayını, İstanbul.

Demiralp S., 2006, "Peyzaj Mimarlığı Açısından Kentsel Tasarım Proje Yarışmalarına Tarihsel Ve Eleştirel Yaklaşım", www.promimproje.com

Günay, B, 1992, "Mekân Planlamasında Temel Yaklaşımlar ve Temel sorunlar Türkiye Gerçeğinde Bir Değerlendirme", Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Formu için Hazırlanan Ana Tebliğ, Çırağan Palace Kompinski, İstanbul.

Günay, B, 1997, "Kentsel Tasarım Kültürü ve Yaratıcılığın Sınırları", Planlama Dergisi 97/2, Şehir Plancıları Odası Yayını, ss. 54-61, Ankara.

Günay, B, 2003, "Şehircilik; Bir Kültür Ürünü Üretme Sorunsalı" 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokyum; Şehircilikte Reform – 6-7-8 Kasım 2003, TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Mersin Üniversitesi Yayını, ss. 1-19, Mersin.

Gürel, S, 1997, "Kentsel Tasarım Eğitiminin Dünü-Bugünü-Yarını", Planlama Dergisi 97/2, Şehir Plancıları Odası Yayını, ss. 4-5, Ankara.

Güzin, K., 2005, Çağdaş Gelişim Çerçevesinde Kentsel Tasarımın Farklılaşan Rolü, 15. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu 2004; "Değişimde Kentsel Tasarım ve Kentsel Tasarımda değişim", MSÜ Yayını, İstanbul, ss.13-21

Karaman, A, 1999, "Bir Disiplin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeri, Konumu ve İçeriği", 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi; Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü 26-28 Mayıs 1999, MSÜ Mim. Fak. Yayını, ss. 234-239, İstanbul.

Karaman, A., 2005, Kentsel Tasarımın Değişen Paradigmaları, 15. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu 2004; "Değişimde Kentsel Tasarım ve Kentsel Tasarımda değişim". MSÜ Yayını, İstanbul, ss.26-28)

Morley,D, Robins,K, (1997), Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Öktem, B,(2005), "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü; Büyükdere – Maslak Aksı", Yayına Hazırlayan; Kurtuluş, H., İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.25-76.

Özer, M.N., 1998, Planlı ve Tasarlı Yaşam alanlarının Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri, Antalya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özer, M.N., 1998, Planlı ve Tasarlı Yaşam alanlarının Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri, Antalya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özer, M.N., Özer, G., 2011, “KENTGES Belgesinde Bir Bütün Olarak Kentsel Tasarım Boyutu”, Belediyeler Dergisi sayı 49 Mart 2011, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yayını, ss. 36-43, Ankara.

Özer, M.N., Özer, G., 2013, “Kentsel Mekâna Katılımcı Müdahalenin Bir Aracı Olarak Kentsel Tasarım Yarışmaları”, 23. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu 11-12 Aralık 2013, İstanbul.

Özer, M.N., Şahin, S.Z., 2011, “Kent Planlama Yarışmaları”, Planlama Dergisi 50. Sayı, 2010/3-4, Şehir Plancıları Odası Yayını, Dosya Editörü Özer, M.N., Şahin, S.Z., Ankara.

Özer, M.N., Şahin, S.Z., 2011, “Kentsel Tasarım Yarışmaları”, Planlama Dergisi 51. Sayı, 2011/1-2, Şehir Plancıları Odası Yayını, Dosya Editörü Özer, M.N., Şahin, S.Z., Ankara.

Şanlı, İ., 1991, “Kentsel Tasarım Eğitimi Üzerine Yanıtlanmamış Bazı Temel Sorunlar”, 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ Mim.Fak. Yayını, ss. 5-9, İstanbul.

TEKELİ, İ., 2011, “Bir Kentsel Tasarım Kuramının Geliştirilmesi Üzerine Düşünceler”, Tasarım, Mimarlık ve Mimarlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İlhan Tekeli Toplu Eserleri 16, ss. 35-56, İstanbul.

Tekeli, İ. (2010), “Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent araştırmaları Tarihi Yazıları”, Tarih vakfı Yayınları İlhan Tekeli Toplu Eserleri 15, s.335-343, İstanbul.

Ünlü, T., 2006, “Kentsel Mekanda Değişimin Yönetilmesi”, METU JFA 2006/2, ODTU Mim.Fak. Yayını, ss. 63-92, Ankara.

Yüksel, F, Çevik, O, Ardıç, K, (2005), “Belediye Başkanlarının Vizyon Ölçümlerine İlişkin Bir Araştırma: Belde Belediyeleri Örneği”, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi , Cilt 19, Sayı 2, s.263-277.

Özet: Kentsel tasarım; kent gelişme sürecinin ayrılmaz bir parçası olmakla beraber, ülkemizde kent planlama sürecinde yeteri kadar yer edinememiş bir eylemdir. Kentsel mekânlar için üretilen projeler, kentsel tasarımdan bağımsız belirlenmiş yapılaşma haklarına göre (imar planı) biçimlenmektedir. Bu bağlamda mekânın yer aldığı özgün kentsel çevreyle bağlantılarını yeterince kuramamış yapılaşmalar oluşmuştur. Bunun sonucunda ise ülkemizde yaşam çevrelerimizi oluşturan kentler, plansız ve tasarımsız olarak kimliksiz ve betonlaşmış bir şekilde biçimlenmektedir. Dünyada kentsel yaşam kalitesini elde etmede, kentsel alanlardaki sorunların çözümlenmesinde çağdaş ve yeni bir kent planlama yaklaşımı içerisinde kentsel tasarımın önemi daha da artacaktır.

“Türkiye’de Kentsel Tasarımın Son Otuz Yılı Üzerine Bir Okuma” başlıklı bu çalışmada kentsel tasarım olgusunun, Türkiye’deki yerinin tartışılması yazarın⁷, yaşamsal deneyimleriyle yapılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada son 30 yıllık dönemin performansına ve uğraş alanları olan kentsel tasarımın meşruiyetine ilişkin olarak eğitim, kentsel tasarım sempozyumları, kentsel tasarım yarışmaları ve uygulamaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel tasarım, Kentsel tasarım yarışmaları, Mevzuat, KENTGES

AN EVALUATION FOR 30 YEARS OF URBAN DESIGN IN TURKEY

Abstract: Urban design; an integral part of the process of urban development, although the urban planning process in our country was unable to obtain enough space is an action . The projects produced for urban spaces , urban design, construction rights determined by the independent (development plan) is determined. In this context, the original urban environment of space where the connection has been unable to adequately structuring has occurred. As a result, the urban spaces of our country, unplanned and poorly-designed urban living environment with an arrangement that make up our identity and are evaluated by a judgment has been cemented . In obtaining the quality of urban life in the world , in the analysis of contemporary issues in urban areas , and a new approach to urban planning , urban design will further increase the importance of .

"An Evaluation For 30 Years Of Urban Design In Turkey" titled In this study of the phenomenon of urban design in Turkey to discuss the role of the author , will be attempted with life experiences . This is the last 30 -year

period of performance and pursuit of education in relation to the legitimacy of the urban design , urban design symposium , urban design competition and will be put out on the implementation .

Keywords; Urban design, urban design competitions, Regulatory, KENTGES

Mehmet Nazım ÖZER:1971 yılında Antalya’da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimi Antalya’da tamamladım. 1994 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden mezun oldum. Nisan 1995’de Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak başlayan çalışma hayatım Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğünde İmar Planlama Dairesi, Stratejik Fiziki Planlama Dairesi ve Kırsal Alanlara Dairesinde şehir plancısı olarak ve akabinde ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğünde Kentsel Tasarım Şube Müdürü olarak devam etmektedir.

Planlama, tasarım ve peyzaj planlama üzerine 100’e yakın sempozyum, çalıştay ve yayın çalışmaları yaptım. Girdiğim 35’e aşkın ulusal ve uluslararası çeşitli yarışmalardan altı ödül, beş mansiyon, dört satın alma kazandım. Bazı ulusal ve uluslararası kentsel tasarım yarışmalarında asli ve yedek jüri üyeliklerim de bulunmaktadır.

mnazimozer@gmail.com

¹ Mimarlık ve kentsel tasarım yarışmaları olmak üzere 112 adet yarışmanın %50’si bu illerde gerçekleşmiştir.

² Bu bölüm, <http://kentges.bayindirlik.gov.tr/KentlesmeSurasi/KomisyonRaporlari.aspx> adresinde Komisyon Raporu dikkate alınarak yazılmıştır.

³ http://www.kentges.gov.tr/_dosyalar/100eylem.pdf

⁴ Resmi Gazetede 31/05/2012 tarih ve 28309 sayı ile yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanun.

⁵ 15 Aralık 2012 tarih ve 28498 sayı ile Resmî Gazete yayınlanan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği

⁶ 14 Haziran 2014 tarih ve 29030 sayı ile Resmî Gazete yayınlanan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği

⁷ Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde 1989 yılında başlayan eğitim sürecim, bugün itibarıyla mesleki deneyimim 25 yılına ulaşmıştır. Bu süre içerisinde yazar, edindiği deneyimleri planlama ve özellikle kentsel tasarım uygulamaları ve akademik ortama aktarabilen bir plancı ve tasarımcı kimliği, son üç yıldır da Çevre ve Şehircilik Bakanlığında Kentsel Tasarım şube müdürlüğü görevi ile kentsel tasarımın meşrutiyetine uğraş vermektedir. Ayrıca 1995 yılında başlayan ve 35’in üzerinde, 20 yakın ödül ve mansiyon ile jüri üyelikleri önemli bir kentsel tasarım yarışma deneyimi de yaşamıştır.

MEKAN ODAKLI BİR DENETİM ARACI OLARAK KENTSEL KODLAMA

Aybike CEYLAN KIZILTAŞ, Arş.Gör.Dr.

1. GİRİŞ

Kentsel kodlama kent mekanını oluşturan elemanların biçim, ölçü, yönelim ve birbiri ile ilişkileri gibi çeşitli özelliklerini farklı düzeylerde denetleyen kurallar bütünü olarak değerlendirilebilir. Tarih boyunca yerleşimlerin biçimlenmeleri belirli kodlamalarla gerçekleşmiştir. Plato ve Aristo'nun yazılarından Antik Yunan'da sokak ve agoraların belirli kurallarla düzenlendiklerini biliyoruz (Talen, 2009: 147). Romalılar zamanında belirlenmiş sokak standartları vardı, Vitruvius'un Mimarlık Üzerine On Kitap'ı şehirlerin yerleşim biçimlerinden kamusal ve özel yapılara kadar pek çok konuda bilgiler içermektedir.

Her ne kadar kentsel kodlama tarih boyunca süregelen bir pratik olsa da, kentsel tasarımla beraber esnek bir denetim biçimi olarak kurumsallaşması, 1980'lerle beraber gelişen bir takım nesnel ve öznel durumların sonucudur. Bu dönemde bir yandan kapsamlı planlama ve modernist kentsel tasarımın ürettiği mekanların niteliği sorgulanmaya başlamış, diğer yandan ise liberalizasyon ve özelleştirme politikaları ile devletin artık Refah Devleti zamanındaki gücü kalmamış, özel mülkiyeti denetlemede daha esnek araçların kullanılması bir zorunluluk ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda yazıda ilk bölümde kentsel kodlamanın ortaya çıkmasında etkili olan süreçler irdelenecek, ikinci bölüm ise kentsel kodlamanın temel özelliklerine odaklanacak, yaygın kodlama praiklerinden farkları tartışılacaktır.

2. KENTSEL KODLAMANIN KURUMSALLAŞMASI

Daha önce belirtildiği üzere kentsel tasarımın bir kamu politikası haline gelmesi ikili bir sürecin ürünüdür. Bu bölümde bu ikili süreç nesnel etkenler ve öznel etkenler olmak üzere iki başlık altında incelenecektir. Nesnel etkenler başlığı altında kentsel kodlamanın ne tür süreçler sonucunda bir nevi zorunluluk olarak ortaya çıktığı tartışılacaktır. Bu daha çok değişen mülkiyet ilişkileri sonucu kentsel kodlamanın daha esnek bir araç olarak ön plana çıkması ile ilgilidir. Öznel etkenler bölümü ise tasarım yaklaşımlarında meydana gelen değişimler, mekanı denetlemede daha biçim odaklı araçların ön plana çıkması ve dolayısı ile kentsel tasarımın önem kazanması ile ilgilidir.

2.1. Nesnel Etkenler

1930'larda yükselen ve 2. dünya savaşı sonrası batı ülkelerindeki mekan üretiminde hakim anlayış haline gelen modernist kentsel tasarım anlayışı planlama ve mimarlık birbirinden kopuk iki ayrı süreç olarak işlemekteydi. Başka bir deyişle kentsel tasarım planlama sürecinin sonucunda gerçekleştirilen ve mimarlar tarafından tasarlanan büyük çaplı projeler olarak gerçekleşmekteydi.

Bu bağlamda, modernist kentsel tasarım modernist-kapsamlı planlamanın mekanı biçimlendirme aracı olarak işlev görmüştür. Devletin mekan üzerinde bütüncül kontrolü, özel mekandansa kamusal mekanın hakimiyeti çerçevesi CIAM tarafından tanımlanan modernist kentsel tasarım ile kapsamlı planlamanın kesiştiği noktalarıdır. Bu bağlamda kapsamlı planlamanın temel aracı olan master plan bütün kullanım, yoğunluk ve dolaşım kararlarını içermekteydi. Planlama kararlarını uygulamanın en

temel aracı ise bölgeleme idi. Kamusal mülkiyetin hakimiyetinde kentsel tasarım ise bir mimari tasarım olarak işlev görmekteydi.

Bu dönemde mimarların büyük ölçekte tek mülkiyette tasarım yapıyor olmaları, mekanı biçimlendirmekte mimarlar için büyük bir güç ve esneklik sağlamıştır. Bu esneklik içerisinde modernist mimarlar kendi tasarım anlayışlarını kent mekanına yansıtabilmişlerdir. Toplumun her kesimi için 'güneş, mekan ve yeşillik' sağlayacak, standartlaşmış, evrensel yapılar içinde geçmişten kopmuş, ilerlemeci bir yaklaşım içinde çok katlı geometrik düzende yapılar bu dönemin temel özellikleridir.

Öte yandan 1980'lerde neo-liberal politikalar ve özelleştirme sonucunda, artık devletin, refah devleti zamanında, yani modern dönemdeki gibi mekan üzerinde güçlü bir denetimi olması söz konusu değildir. Devlet küçülmekte, kent mekanından elini çekmektedir. Artık büyüklü küçüklü pek çok aktörün yer aldığı kent mekanını denetleyebilmek yeni bir sorun alanı olarak belirmektedir.

Kentsel tasarımı, diğer tasarımlardan ayıran temel özelliği tam da bu noktada, mülkiyet ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır (Günay, 1999; Sternberg, 2000). Günay (1999:44) mimari tasarımı tek mülkiyette tasarım olarak tanımlarken, kentsel tasarımın en önemli özelliğinin; arsa sahipleri, politikacılar, bürokratlar, yatırımcılar, halk gibi çok aktörlü dolayısıyla çok mülkiyetli bir ortamda gerçekleştirilmekte olduğunu belirtmektedir. Sternberg (2000:66) de mimari ve kentsel tasarımı ayıranın literatürde geçen tanımların aksine; ölçek değil, mülkiyet ilişkileri olduğunu vurgularken, ne zaman tasarım tek parseli aşar, ve kamusal alanı da kapsamına alırsa işte o zaman kentsel tasarımın söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Bu kapsamda kentsel tasarımın mimari tasarımdan farklılaştığı alanlar şöyle özetlenebilir:

Tablo 1. Mimari tasarım kentsel tasarım farklılaşması

	MİMARİ TASARIM	KENTSEL TASARIM
MÜLKİYET	Tek mülkiyette tasarım	Çok mülkiyetli ortamda tasarım
MÜŞTERİ	Tek müşteri	Birden çok müşteri
KARAR ÜRETİLEN ÇEVRE	Görece sabit Kapalı sistem	Değişime açık Açık sistem Politize çevre
KARAR VERME	Merkezi karar verme	Distributed decision making
PARÇA-BÜTÜN İLİŞKİSİ	parça	Parçalardan oluşan bütün
ÜRÜN	Sonuç ürün tasarımı	Süreç tasarımı

Kaynak: Tiesdell ve MacFarlane' (2007: 408) den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Dolayısıyla kentsel tasarım pek çok farklı aktörün bulunduğu komplike bir çevrede işlemektedir (Lang, 2005; Hall, 1996; Bentley,1999), bu ortam mimari tasarımdan farklı olarak politize olmuş bir karar verme ortamıdır (Mc Glynn, 1994). Doğrudan ortaya sonuç ürünü çıkaran diğer tasarım ürünlerinden farklı olarak kentsel tasarım "dolaylı bir tasarım" işidir (George, 1997: 145), ve bu tasarım işini kodlar, standartlar gibi araçlarla "görünmez bir ağ" yaratarak yapar (Lai, 1994). Dolayısıyla kent mekanına ilişkin sonuç ürünler üretmektense, istenilen niteliklere sahip mekanların üretilmesini sağlayacak süreçler ve araçlar önem kazanmaya başlamıştır.

Kentsel tasarım artık bir kamu politikası olarak ele alınmaktadır (Barnett, 1974; Günay, 1999). Buradan hareketle Barnett (1982:55) kentsel tasarımı 'yapıları tasarlamadan kenti tasarlamak' olarak tanımlamaktadır. Görülmektedir ki kentsel tasarımın yeni kodlama mekanizmaları aracılığı ile planlama ve mimarlığın entegrasyonundan esnek bir mekanizma olarak doğuşu aslındaki kentlerdeki nesnel süreçlerin bir sonucu olarak ele alınabilir.

2.2. Öznel Etkenler

Diğer yandan kentsel tasarımın kurumsallaşması ve yeni araçların oluşturulması sadece sürece ilişkin kaygılara indirgenemez. Bir önceki bölümde belirtilen planlama ve mimarlık arasında (modern dönemde) süregelen kopukluğun kent mekanında, özellikle de kamusal mekanlarda çöküntüye neden olduğu gözlemlenmiş (Mc Glynn, 1993: 3), bu süreçte kentsel tasarım iki disiplini birleştirecek yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

1933'te modern mimarlık ve şehirciliğin temellerini atan CIAM'ın Atina kongresinden sonra, 1954 yılında postmodern eleştiri Team X'den geldi. Bu konferansta CIAM'ın geçmişle bağlarını koparıp geleceğe bakan, soyut geometriler, "güneş, mekan ve yeşil alan" mottosuna karşı, Günay'ın (1988) 'kültürcü' olarak tanımladığı Team X; karma kullanım ve zaman içinde toplum tarafından oluşturulmuş organik kent dokularını savunuyorlardı.

Team X sonrasında da benzer kritikler devam etti. Jane Jacobs The Death and Life of Great American Cities adlı kitabında modernizmin monoton ve sıkıcı çevreler yarattığını öne sürmüş, canlı bir kent hayatı için sokak, karma kullanım ve yüksek yoğunluklu yapılaşmayı önermiştir. Bir yandan Krier'ler ve Rossi'nin içinde bulunduğu yeni-rasyonalist grup tipoloji çalışmaları ile geçmişten gelen zamansız kent formlarını araştırmış, diğer yandan Lynch, Cullen, Alexander, Rapaport, Porteous gibi yeni-ampirisitler insan-çevre ilişkilerine odaklanarak, ortaçağ kentlerinin mekanlarının idealize etmişlerdir.

Dolayısıyla 1950'lerle beraber modernizmin tasarım ilkeleri ve bunun sonucunda üretilen mekanlar yoğun bir biçimde eleştiriye tutulmuş; postmodern kentsel tasarım üst başlığı altında toplayabileceğimiz çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunların ortak noktaları; karma kullanım, endüstri öncesi kentlerinin mekanlarını ve ölçeğini savunmaları, sokak ve meydanların kentin bütünleştirici elemanları olarak ele alınması olarak sıralanabilir.

Yakın geçmişte ortaya çıkan Yeni Şehircilik akımı da aynı doğrultuda, Amerika'da 1980'lerin ortasında ve 1990'ların başında ortaya çıkan bir tarafta geleneksel komşuluk birimlerinin mekansal özelliklerini yücelten Amerikanın doğu kıyısında Duany ve Plater-Zyberk'in başını çektiği daha mimari yaklaşım, diğer tarafta batı kıyısında Peter Calthorpe ve diğerlerinin öncülüğünde gelişen 'yaya cepleri', 'Transit odaklı gelişim' gibi toplu taşıma merkezli komşuluk birimlerini savunan daha üst ölçekli bir takım hareketlerin ortak adıdır. Bu hareketler karma kullanım, çevreye duyarlılık, tanımlı merkez ve kenarlar, yürünebilirlik gibi bir takım ortak konular üzerinde birleşmekte. 1993'te yapılan Yeni Şehirler Kongresi'nde bu fikirler somutlaşmış, fiziksel çözümlerin ekonomik ve sosyal sorunları çözmede başlı başına etken olamayacağının farkında olmakla birlikte; uyumlu ve destekleyici bir fiziksel çerçevenin yokluğu durumunda yerleşimlerin ne ekonomik, ne sosyal olarak yaşanabilir olmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır (Carmona ve diğerleri, 2003: 10-11).

Modernist kentsel tasarıma karşı süregelen bu eleştiriler sonucunda kent mekanının denetim araçları da yeniden ele alınmış, ve bu dönemde özellikle kent mekanının biçimine odaklanan kentsel kodlar ön plana çıkmaya başlamıştır.

3. KENTSEL KODLAMA

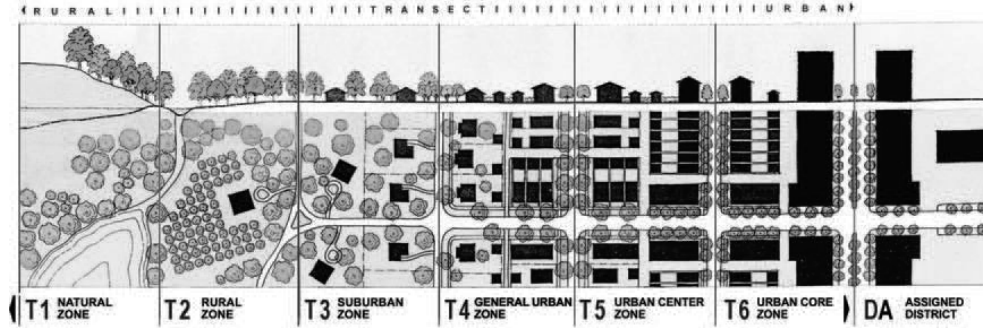
Daha önce belirtildiği gibi; her ne kadar kentsel kodlama mekanın denetlendiği çok eski zamanlardan günümüze kadar kullanılagelen bir araç olsa da, mekan odaklı bir kentsel tasarım aracı olarak kurumsallaşması 1980'lere denk gelmektedir. Bu bölümde kentsel kodlamanın iki temel bileşeni master plan ve kodlar daha detaylı olarak incelenecek, ve bu araçlarla beraber getirilen yeniliklere değinilecektir.

3.1. Master Plan

Kentsel kodlamada planlar kentsel ve mimari formu tüm detayları ile belirlemeye yönelik 'blueprint' planlardan farklılaşmaktadır. Blueprint planlar bir yerleşimin gelecek bir zamanda nasıl biçimleneceğine bütün ayrıntılarıyla belirleyen statik araçlardı. Kodlu master planların ise en önemli özelliği gelişmenin ana hatlarını belirleyerek farklı alternatiflerin oluşmasına olanak bırakmaları, sonuç ürünü üretmektense sonuç ürün için bir bağlam oluşturmalarıdır.

Bu planlarda kullanıma odaklı bir bölgeleme yerine 'karakter alanları' (İngiltere'de) ya da 'morfolojik bölgeler' (Amerika'da) in belirlenmesi esastır. Duany and Plater-Zyberk tarafından geliştirilen 'Transect' te kent merkezinden çeperine kadar giden hiyerarşik morfolojik bölgeler bazında bir bölgeleme ve kodlama söz konusudur (Şekil 1). Bu şekilde bölgeleme ile amaçlanan kentte merkezden çepere bir süreklilik oluşturmak, aradaki bölgelerde sert sınırlardan oluşan geçişlerdense daha yumuşak ve kademeli bir geçiş sağlayabilmektir. (Parolek ve diğerleri, 2008: 11-12)

Şekil 1. Transect: Morfolojik özelliklere dayalı bölgeleme; kent merkezinden çepere doğru

Kaynak: Walters, 2007:111

Karakter alanları örneğin komşuluk birimi omurgası, komşuluk birimi merkezi, ya da kenarı şeklindedir. Her bir karakter alanı farklı kodlar bütünü ile denetlenmektedir. Dolayısı ile mekan üzerindeki kontrol farklı alanlarda farklı niteliklerde olabilmektedir (Şekil 2). Bunun bir önemi de soyut olarak tanımlanan amaçların mekansallaşması için bir araç oluşturmalarıdır (Hall, 1997: 223-224).

Diğer yandan bu şekilde bir karakter bölgelemesi kent mekanını bir ada ve parseller bütünü olarak algılamayı teşvik eden, ve kent mekanının önemli elemanları olan yollar nehirler gibi elemanları sadece parselleri birbirinden ayıran sınırlar olarak gören bölgelemeye dayalı planlardan farklı olarak bu elemanları kentin bütünleştirici elemanları olarak algılamayı gerekli kılmaktadır Hall, 1997: 224).

Diğer yandan bu tür bir bölgeleme farklı alanlarda farklı derecelerde kontrol uygulayabilmek açısından da önem kazanmaktadır. Madanipour (2003) şehirciliğin en temel rolünün kamusal ve özel alanlar arasında denge kurmak olduğunu belirtmektedir ve bu kapsamda kentsel tasarımın rolünü "Farklı grupların kolektif ihtiyaçları ile özel alanı ve çıkarları bir araya getiren kamusal alan üzerinde durmak" olarak belirtmektedir. Benzer bir biçimde Hall (1996: 5) planlamadaki müdahalelerin ancak kamusal çıkarları ön plana çıkardığı ölçüde savunulabileceğini belirtirken farklı alanlarda özel-ortak alan dengesinin farklı olduğunu dolayısıyla bu alanlardaki kontrol derecesinin de farklılaşması gerektiğini savunmaktadır. Burada özel alanların denetimi, kentin kamusal mekanlarını etkilediği ölçüde daha esnek ya da katı olabilmekte, dolayısıyla kent içinde farklı karakter alanlarının belirlenmesi bu alanlarda farklı seviyelerde ve niteliklerde denetim yapılmasına da olanak

vermektedir. Görülmektedir ki farklılaşan tasarım bölgeleri aslında kontrolün derecesi niteliği ve türü açısından dayanak oluşturacak bir bağlam sağlamaktadır.

Şekil 2. Karakter alanlarına göre bölgeleme (Upton/İngiltere Tasarım Kodu)

					
	URBAN BOULEVARD (WEEDON ROAD)	NEIGHBOURHOOD SPINE	NEIGHBOURHOOD GENERAL	NEIGHBOURHOOD EDGE	CHAPTER
Street Type	Urban Boulevard	Main Street Street Mews	Main Street Street Lane Mews	Main Street Street Lane	6
Land Use	Offices, Live work, Shops Restaurants/Pub Housing Community Facilities	Housing Local Shops Community Facilities School	Housing	Housing	9
Building Type	Mixed Use	Apartments Townhouses Mixed Use, Mews, School	Townhouses Apartments Mews Semi-detached	Townhouses Detached Semi-detached	9
Height	Minimum 4 Storeys	Varies	Varies	Varies	10
Boundary Treatment		Varies	Varies	Varies	8
Parks and Open Space		Upton Square	Neighbourhood Square SUDS Upton Country Park	Ashby Wood SUDS Upton Country Park	11

Kaynak: Upton Design Code, 2005: 18

3.2. Kentsel Kodlar

Yeni gelişen kentsel kodları kontrol derecesi ve kapsamı olmak üzere iki temel başlık altında inceleyebiliriz.

3.2.1. Kentsel Kodlar ve Kontrol Dereceleri

Kodlamalar bütünü içeren bir tasarım rehberinin 3 temel özelliği olması gerekmektedir; amaç, amaca ulaşmak için gerekli olan form, ya da örüntü, ve tanımlanan form ya da örüntünün istenilen amaca yönelik olduğunu gösteren bir takım örnekler (Lang, 2005:206).

Bu kapsamda Jon Lang (2005:205) kontrol derecesine göre üç tür tasarım rehberi tanımlamaktadır. Bunlar belirleyici (prescriptive), performans ve tavsiye niteliğindeki kodlamalardır. Belirleyici kodlamalar yoruma yer bırakmadan gerekli parametreleri net bir şekilde tanımlarlar. Örneğin sokak ve meydanlar gibi açık alanlar için ölçüler, yapıların kütleleri, yükseklikleri, bir takım cephe özellikleri bunlardan sayılabilir. Performans kriterleri ise bir yapının nasıl çalışması gerektiğine dair bir performans ölçütü getirebilir; örneğin 'belirli bir açık alanda belirli bir saat aralığında gölge oluşmasına neden olmaması çok tanımlı olmamakla beraber bir binanın yerleşim ve yüksekliği açısından bir kriter getirmektedir.

Öte yandan; genel geçer (generic) ve alana özgü (site-specific) olarak iki tür kod tanımlayabiliriz. Örneğin bir tasarım rehberi olarak değerlendirilebilecek olan Christopher Alexander'ın (Alexander ve diğerleri, 1977) Örüntü Dili kitabı, belirli bir yere özgü değil, genel-geçer bir rehberdir (Lang, 2005:205). Amerika'da yeni şehircilik akımı kapsamında geliştirmiş olan 'Smart Code' da genel-geçer bir rehberdir. Planlama süreçlerinde yer bulan mekanın biçimlenmesine ilişkin yönetmelikler de bu bağlamda genel-geçer kodlamalardır.

3.2.2.Kentsel Kodların Kapsamı

Biçim - Kullanım

Bölgeleme 20. yy.ın başlarında özel mülkiyetin çıkarlarını korumak için geliştirilmiş bir araçtı. Kullanımların bölgenmesi ile; istenmeyen kullanımların mevcut gayri-menkulların değerini düşürmesi engelleniyordu. Dolayısıyla belirli bir alanda kabul edilebilir kullanımlar belirleniyor, mekanın denetimi ise geri çekme mesafeleri ve emsal belirlenmesine indirgeniyordu.

Bölgeleme kapsamında kullanılan standartlar ve kodlamalar sadece belirli durumları engellemek, ve insanların en temel biyo-fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik daha çok 'önleyici' kodlamalardır. Olması isteneni belirleyen değil, olması istenmeyeni engelleyen negatif ve reaktif kodlardı.

Form-odaklı kodlar, öncelikli olarak forma, gerekli görülen durumlarda aynı zamanda kullanım ve başka faktörlere odaklanarak; yürünebilir, insan ölçeğinde komşuluk birimleri yaratmak amaçındadır. Forma ilişkin detaylar yapıların kamusal mekanı sınırlayan ve belirleyen yerleşim, yükseklik, genişlik ve cephe gibi özelliklerini içerir. Aynı zamanda sokak ve adaların yerleşimine ilişkin kodlamalar da vardır. Örneğin gerek yaya ve bisiklet gerekse de otomobil ve toplu taşımın daha iyi işleyebilmesi için geçirgen, nispeten dar ve ızgara sistemli sokaklar tercih edilmektedir (Parolek ve diğerleri, 2008: 12)

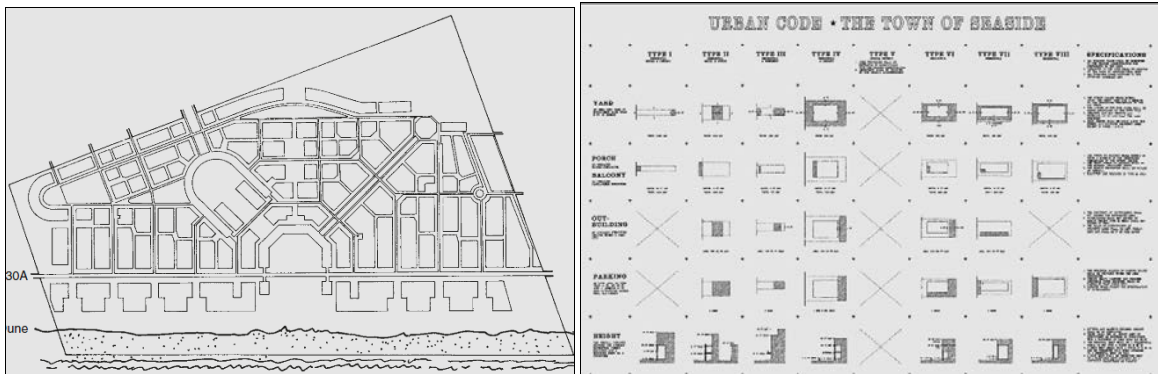
Biçim odaklı kodlarda, işte bütün bu fiziksel özellikler denetlenerek mekan yaratmaya ilişkin olması gerekenler kodlanmaktadır. Dolayısıyla önleyici ve negatif değil; yönlendirici ve pozitif kodlardır.

Kentsel - Mimari

Genel sınıflandırmaya göre kodlar mimari ve kentsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mimari kodlar doğrudan yapının kendi özelliklerine ilişkidir. Bu tür kodlar yeni gelişimin görsel veya mimari karakterini oluşturacak mimari stil, pencere şekil ve boyutları ve kullanılacak malzeme detayına kadar inebilmektedir. (Tiesdell and MacFarlane, 2007: 410). Amerika'da özel sektör tarafından üretilen Örüntü Kitaplar (Pattern Books) ya da Yeni Şehircilik kodlarının bir kısmı bunun örneklerindedir.

1981 yılında Florida'da Duany Plater-Zyberk tarafından tasarlanan Seaside'in kodları mimari ağırlıktaydı. Tek bir sayfadan oluşan koddaki 8 yapı türü grafik olarak tanımlanmaktaydı.

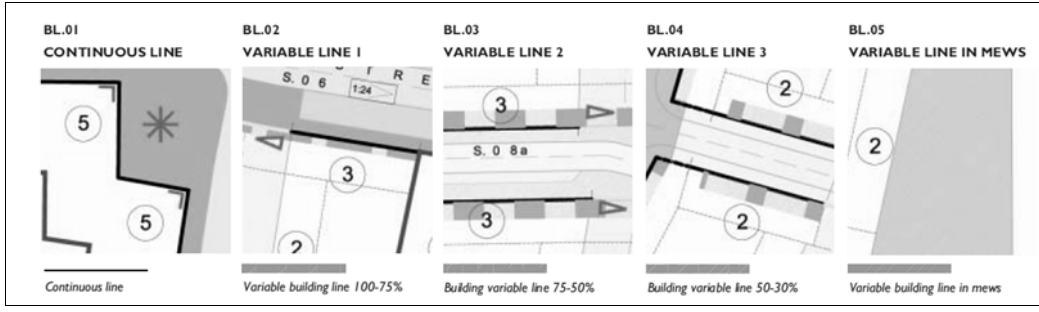
Şekil 3. Kentsel kodlamanın ilk örneği olarak görülen Florida Seaside'in kodları kent mekanındansa mimari elemanlar üzerine yoğunlaşmaktadır (Carmona ve diğerleri, 2003: 251)

Kentsel kodlar ise kütle-mekan ilişkilerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla 3 boyutlu formlar olan yapıların hem birbirleri ile hem de sokak gibi kamusal alanlarla kurduğu ilişkiler bu kodlarla tanımlanmaktadır. Dolayısıyla yerleşimlerin kütle-mekan ilişkileri bu sayede proaktif bir biçimde tanımlanmaktadır (Punter, 1997: 202).

Şekil 4. Yapı-Sokak ilişkisi; yapının kamusal mekanı tanımlamak için ne kadar sürekli bir hat oluşturmasının gerektiği yüzdelerle tanımlanıyor. (Rotherham Design Code)

Tipolojik - Morfolojik

Diğer bir sınıflandırma ise tipolojik ve morfolojik kodlar şeklindedir. Kodlamalardaki formlar genel olarak tipler üzerinden tanımlanmaktadır, örneğin sıra evler, apartmanlar, kent meydanı, bulvar, komşuluk birimi sokağı gibi. Yapı ve mekan tipleri üzerindeki bu vurgudan dolayı bu tür kodlar tipolojik kodlar olarak da tanımlanmaktadır. Kent dokusu ya da kentsel altyapıya ilişkin kodlar ise morfolojik kodlar olarak tanımlanmaktadır. (Walters, 2007 :97)

Emsal gibi soyut bir ölçünün yerini tasarım kodlarında açık alan, sokaklar, yapılar, peyzaja ilişkin somut tipler alır. Tipler bazında yapılan kodlama, farklı dönemlerde farklı kişilerce gerçekleştirilecek yapıların birbiriyle uyum içerisinde olmasını sağlar.

Tasarım rehberleri ise tasarım kodlarının daha esnek biçimleridir. Daha çok performans kriteri şeklindedirler. Örneğin emsal ve geri çekme mesafesi tanımlamak yerine, performans kriteri alanda yapıların alması gereken gün ışığı miktarını belirleyerek daha esnek bir kriter sağlayabilir. (Lang, 1997;82)

Kapsamlı Planlama ve Bölgeleme Kodları	Tasarım Kodları
Otomobil odaklı, kullanımların ayrıştırılmasına dayalı	Karma kullanım, yürünebilir, kompakt gelişim odaklı
Tek bir kullanıma ayrılmış bölgeler	Kentsel hiyerarşiyi tanımlayan mwkansal organizasyon ilkeleri
Kullanım odaklı	Öncelikli olan form ve karakter, kullanım ikincil önemde
Reaktif	Proaktif ve topluluk vizyonu ürünü
Engelleyici kurallar; yoğunluk ve emsal gibi öngörülemez sayısal değerlere dayalı, ve neyin kabul edilemez olduğuna odaklı	Tanımlayıcı kurallar; neyin gerekli olduğunun tanımlanması Örn: birleştirilmiş min. Max. Bina yükseklikleri ya da çekme mesafesi yerine binaların tanımlayacağı hattın belirlenmesi (build-to-line, variable line)
Yapı odaklı	Mekan odaklı

Kaynak: Parolek ve diğerleri, 2008: 13.

4. SONUÇ

Günümüzde Türkiye’de planlamanın ve mekanı düzenleyen mevcut kodların yarattığı mekanlardan yaygın bir hoşnutsuzluk söz konusudur. Bu hoşnutsuzluk, kent merkezinde apartmanların oluşturduğu monoton ve banalleşmiş yapılaşmayı da (Günay, 1997, 1999; Baş, 2003), kent çeperinde parça parça gelişen, tanımsız mekanlar topluluğundan oluşan kent çeperlerini (Ceylan Kızıldaş, 2010) de hedef almaktadır.

Türkiye’de de kent mekanı Tip İmar Yönetmeliği, İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Dair Esaslara İlişkin Yönetmelik, İmar Kanununun 18. Maddesi, Otopark Kanunu vs. Gibi bir kolar bütünü ile denetlenmektedir. Ancak kentsel tasarımın Türkiye’deki planlama anlayışı ve mekanizmaları

içerisinde kendisine yer bulamaması nedeniyle kent mekanının tasarımı 2 boyutta arazi düzenlemesine, 3 boyutta ise imar haklarının belirlenmesine indirgenmiştir. Ünlü (2005:10) Türkiye’de mevcut planlama sisteminde imar planlarının sadece imar haklarının dağıtılmasına odaklandığını ve denetimin parsel bazında ve sadece niceliksel olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda en son yapılması gereken imar planı, yani yasal belge en başta yapılmakta, denetim tip imar yönetmeliklerine bırakılmaktadır

Bugünkü imar planlama pratiğimiz içinde kentsel tasarım yer almamaktadır. Bu bağlamda planlıların temel yaklaşımları arazi kullanımı, yoğunluk, çekme mesafeleri ve yükseklik denetimleri ile sınırlı kalmış, bu ölçütlere uyan her tasarım planlama çevresince kabul edilmiştir. Ancak bu davranışın sonucu da hayal kırıklığı olmuş, bu tür uygulamalar yalnızca kentin estetik değerlerini yıkmakla kalmamış, kentlerin sosyal ve psikolojik çevrelerinin en belirgin ögesi olan “yer”ler de üretilmemiştir. Yalnızca fiziksel ölçütlere dayanan bu denetimin kentlerin biyofizik gereksinimini karşılayıp karşılamadıkları da soru işaretidir. (Günay, 1997: 58)

Dünyada son dönemde gelişen kodlama pratiklerinin de elbette eleştirilecek yönleri bulunmakla, bunlar araçların kendisine değil, nasıl uygulandığına yönelik olacaktır. Nitekim Baş (2003)’ın gösterdiği gibi Türkiye’deki mevcut kodlama araçları ile bile çevremizde gözlemlediğimizden çok daha nitelikli mekanlar yaratmak mümkündür. Ancak daha nitelikli mekanlar yaratmaya yönelik bu tür araçlar kurumsallaşmış, planlama sisteminin bir parçası haline gelmediği sürece, bu ancak tekil çabalarla sınırlı olacaktır.

Kaynakça

- Alexander, C., Ishikawa, S. And Silverstein, M. (1977), A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction, Oxford University Press, Oxford.
- BARNETT, J. (1974), Urban Design as a Public Policy, Architectural Record Books, New York.
- BARNETT, J. (1982), An Introduction to Urban Design, Harper & Row, New York.
- BAŞ, Y. (2003), Designing Urban Space with the Tools of the Development Legislation, basılmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- BEN-JOSEPH, E. (2005), “On Standards”, Regulating Place: Standards and the Shaping of Urban America. Routledge, New York.
- BENTLEY, I. (1999), *Urban Transformations: Power, People and Urban Design*, Routledge, London.
- CABE. (2003), The Use of Urban Design Codes Building Sustainable Communities, London: CABE.
- CABE, & DCLG. (2006), Preparing Design Codes - A Practice Manual, RIBA Publishing, London.
- CARMONA, M.; OC, T.; TIESDELL, S.; HEATH, T. (2003), Public Places, Urban Spaces, Architectural Press, Oxford.
- CARMONA, M., MARSHALL, S., & STEVENS, Q. (2006), “Design Codes: Their Use and Potential”, Progress in Planning, (65), 209-289.
- CEYLAN KIZILTAŞ, A. (2010) Role of Design Control on Urban Form: Çayyolu, Ankara, basılmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- ENGLISH PARTNERSHIPS (2005). Upton Design Code (Version 2). London: English Partnerships.
- GEORGE, R. V. (1997), “A Procedural Explanation for Contemporary Urban Design”, Journal of Urban Design, 2:2, 143 – 161, Springer, London, New York.
- GÜNAY, B. (1988), History of CIAM and TEAM 10, METU JFA (8:1), sayfa:23-44
- GÜNAY, B. (1999), Urban Design is a Public Policy, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.

- HALL, A. C. (1996), *Design Control: Towards a New Approach*, Butterworth Architecture, Oxford
- KNOX, P and OZOLINS, P. (2000), "The Built Environment", in KNOX, P and OZOLINS, P (editörler), *Design Professionals and the Built Environment: An Introduction*, Wiley, London.
- LAI, R.T.-Y. (1994), *Law in Urban Design and Planning: The Invisible Web*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- LANG, J. (1987), *Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- LANG, J. (2005), *Urban Design: A Typology of Procedures and Products*, Architectural Press, Oxford.
- MADANIPOUR, A. (2003), *Public and Private Spaces of the City*, Routledge, London and New York.
- PAROLEK, D., PAROLEK, K. AND CRAWFORD, P. (2008), *Form-based Codes: A Guide for Planners, Urban Designers, Municipalities, and Developers*. Hoboken, John Wiley & Sons, NJ.
- PUNTER, J.V. (2002), "Urban Design as Public Policy: Evaluating the Design Dimension of Vancouver's Planning System", *International Planning Studies*, 7:4, 265 – 282.
- STERNBERG, E (2000), "An Integrative Theory of Urban Design", *Journal of the American Planning Association*, Vol. 66, No. 3; Summer 2000.
- TALEN, E (2009), *Design by the Rules: The Historical Underpinnings of Form-Based Codes*, *Journal of the Planning Association*, Vol. 75, No. 2, Spring 2009.
- TIESDELL, S. and MACFARLANE, G. (2007), "The Part and the Whole: Implementing Masterplans in Glasgow's New Gorbals", *Journal of Urban Design*, 12:3, p.p. 407 – 433.
- ÜNLÜ, T. (2005), *Plan Modifications Within The Contexts Of Planning Control Mechanisms Mersin Case*, basılmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara.
- WALTERS, D. (2007), *Designing Community, Charrettes, Masterplans and Form-based Codes*, Architectural Press, Oxford.

Özet: 1980'lerle beraber mimarlık ve planlamanın ilişkisinde yaşanan dönüşümler ve bunun sonucunda kentsel tasarım disiplininin ortaya çıkması ile beraber mekanı denetlemede kullanılan kodlamalarda da dönüşüm yaşanmış; kapsamlı planlama ve bölgeleme esaslı kodlamalar yerini mekan odaklı daha sofistike araçlara bırakmıştır. Bu kapsamda bir dönüşüm pek çok ülkenin planlama süreci ve araçlarında da kendisini göstermiş, Amerika, İngiltere ve Avrupa'daki pek çok ülke tasarımı planlama sürecinin bir parçası olarak kurumsallaştırmışlardır. Kentsel kodlama bu süreçte en önemli araç olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı kent mekanını denetlemede yeni bir araç olarak ortaya çıkan kentsel kodlamanın ortaya çıkış dinamikleri ve temel özelliklerini irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: kentsel tasarım, kentsel kodlama, kent mekanı

URBAN CODING AS AN URBAN SPACE FOCUSED CONTROL TOOL

Abstract: Emergence of urban design as an outcome of the changing relations between architecture and planning together with the 1980's, resulted in transformation of urban codes; codes of comprehensive planning and zoning gave way to more sophisticated codes that focus on urban space. This transformation showed itself in the planning processes and tools utilized in many countries such as USA, England and many European countries, and urban design has been institutionalized as a part of urban planning process. Urban coding appears as the fundamental tool of this transformation.

The aim of this study is to analyse the basic characteristics of urban coding as well as the dynamics behind its appearance.

Key Words: urban design, urban coding, urban space

Aybike CEYLAN KIZILTAŞ, Dr.: 2000 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 2003 yılında ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nün Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programını tamamladı. 2010 yılında ise ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir Planlama doktora programını tamamladı. 2002 yılından itibaren Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünde görev almaktadır. İlgi alanları kentsel tasarım, temel tasarım ve kent morfolojisidir.

aybike.ceylan@gmail.com

YÜRÜNEBİLİRLİK KAVRAMI VE YÜRÜNEBİLİRLİĞİ

ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Ayşe TEKEL, Doç.Dr.

Nilgün GÖRER TAMER, Doç.Dr.

1. GİRİŞ

İnsanların kentsel mekânda yaptıkları en temel aktivelere birisi yürümektir. Kentsel mekanda hareket ve erişilebilirlik ağırlıklı yürüme eylemi ile gerçekleştirilmektedir. Yürüme eylemi ulaşım aracı olmasının yanı sıra insanın kentle ve diğer insanlar ile bağının kurulmasında önemli rol oynamaktadır. Yürüme insanlar arası etkileşimi arttırmakta, sosyal ve ekonomik ilişkilere, beden ve ruh sağlığına olumlu katkılar sağlamakta; yaşam kalitesini çok yönlü etkilemektedir.

Yürünebilirlik bir çevrenin yürüyüş için ne kadar dost olduğunu ifade etmektedir. Yürünebilirlik tartışmalarının gündeme gelmesinin temel nedeni ABD’de başlayan ve daha sonra birçok ülkede hayata geçirilen kent merkezinden kopuk, araç bağımlı yerleşim alanlarında hareketsiz bir yaşam biçiminin insan sağlığı üzerinde yarattığı fiziksel ve ruhsal anlamda sorunlardır. Bu sorunların başında fiziksel aktivite eksikliğine bağlı olarak gelişen ve halk sağlığını ciddi anlamda tehdit eden obezite, gelmektedir. (Alliance for biking and walking Benchmarking Report 2012).

Yürünebilirlik ülkemizde henüz bir tartışma gündemi oluşturmamış olsa da, ölçeksiz / sınırsız bir yapılaşma baskısı altındaki kentlerimizin bugün geldiği noktada, bu konunun üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çalışmada ülkemizde yaya erişilebilirliği, yürünebilirlik konularında sınırlı sayıda araştırmanın (Yazıcıoğlu vd.2011, Baran vd. 2009) olmasından hareketle, “yürünebilirlik” kavramı ve yürünebilirliği etkileyen temel faktörlerin neler olduğu, literatürde yer alan tartışmalara bağlı olarak özetlenmektedir.

2. YÜRÜNEBİLİRLİK

Yürümek insanların günlük yaşamlarında kullandıkları en basit, en ucuz ve çevreye en az zarar veren ulaşım biçimidir. Yürüme insanlar arasındaki iletişimi arttırmakta, sosyal ve ekonomik ilişkilere de olanak sağlamaktadır. Yürümenin insan yaşamı üzerinde birleştiricilik, sağlık, sosyalleşme, insan aktivitelerinin zenginlik kazanması gibi birçok olumlu etkisi bulunmaktadır (Leyden, 2003; Cervero ve Kockelmann, 1997, Pucher ve Dijkstra, 2003). Yürünebilirlik ise “yapılı çevrenin, yayaaların güvenli ve konforlu şekilde belli noktalara ulaşmasını sağlayacak; görsel anlamda ilgi çekici vistalar sunarak, yürümeyi destekleyip teşvik edecek bir yapı sunmasıdır” (Southworth, 2005). Bir diğer deyişle yürünebilirlik, mekân kalitesinin bir ifadesidir. Pikora ve arkadaşlarına (2003) göre, yürünebilirlik, kentsel yapı çevrenin fiziksel özellikleri (tasarım ölçütleri) ve bireysel tepkileri içeren nesnel-öznel etkileşiminde gerçekleşen bir olgudur (Pikora vd.2003).

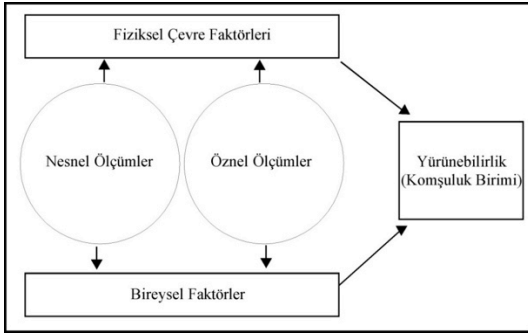
Yürünebilirlik çalışmaları, birçok yönden yaşam kalitesi ve kentsel çevre kalitesi ile ilişkilendirilmektedir. Talen (2002), kentsel donatılara yaya olarak erişilebilirliği ele aldığı çalışmada, kentsel kalite ölçütü olarak yürünebilirliğin önemini ortaya koymaktadır. Rogers ve arkadaşları (2011), Frank ve arkadaşlarının (2010) yaptıkları çalışmalarda sürdürülebilir çevre ve

toplum bağlamında, enerji maliyetlerinin azaltılması için yürünebilir yaşam alanlarının planlanması ve tasarımının önemi; yürünebilirliğin çevresel ve sosyal faydaları vurgulanmaktadır. Günümüzde, “yürünebilirlik” yaşam kalitesinin tüm boyutlarını etkileyen bir kavram olarak görülmekte ve bu anlamda farklı bilim alanlarında yapılan çalışmalar ile literatür zenginleşmektedir.

3. YÜRÜNEBİLİRLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Pikora ve arkadaşları (2003) yürünebilirliği etkileyen faktörleri, kentsel yapılı çevrenin fiziksel özellikleri (tasarım ölçütleri) ve bireysel tepkiler olarak ikiye ayırmakta; bu faktörlerin yürünebilirlik üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi için de hem öznel hem de nesnel ölçümlere başvurulması gerektiğini belirtmektedirler.

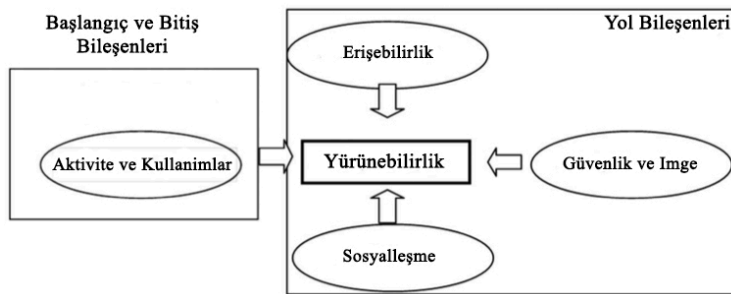
Şekil 1. Yürünebilirlik

Kaynak: Pikora, T., Giles-Corti, B., Bull, F., Jamrozik, K., ve Donovan, R., (2003) “Developing A Framework for Assessment of the Environmental Determinants of Walking and Cycling”, *Social Science and Medicine*, 56(8): 1, 693-703.

Mekânı yürünebilir yapan nedir? sorusuna Yin (2013) ‘yürüme amaçlı yolculukların başlangıç-bitiş noktası ile bu iki noktayı birbirine bağlayan güzergâhın (rota/iz) özelliğidir’ şeklinde yanıt vermektedir. Yin’e göre yürüme eyleminin başlangıç ve bitiş noktası arasındaki aktiviteler ve kullanımlar, erişebilirlik, sosyalleşme, güvenlik ve imge olarak sıralanan yol bileşenleri yürünebilirliği etkilemektedir (Şekil 1).

Şekil 2. Yürünebilirlik

Kaynak: Yin, L., (2013), “Assessing Walkability in the City of Buffalo: Application of Agent-Based Simulation”, *Journal of Urban Planning and Development*, 139, 166-175.

Boarnet ve Crane (2001) yürünebilirliği etkileyen faktörleri; fiziki çevre özellikleri ve sosyal etmenlerin olarak ikiye ayırmakta; sosyal çevrenin daha çok bireyin yürümeyi tercih etme veya etmeme konusunda, fiziksel çevre özelliklerinin ise daha çok yürümeyi tercih eden bireyler üzerinde, yürüme isteğini arttıracak şekilde etkili olduğunu belirtmektedirler.

Raport (1990) yürüme isteğini etkileyen parametreleri dokuz başlık altında toplamaktadır. Bunlar;

- Mekanın algısal ve fiziksel niteliği
- Çevresel faktörler
- Güvenlik
- İklim ve hava koşulları
- Topoğrafya
- Mesafe-Uzaklık
- Servis-hizmet imkanları
- Kültür (yürümenin kabul edilebilirliği vb) ve
- Teknoloji olarak sıralanmaktadır.

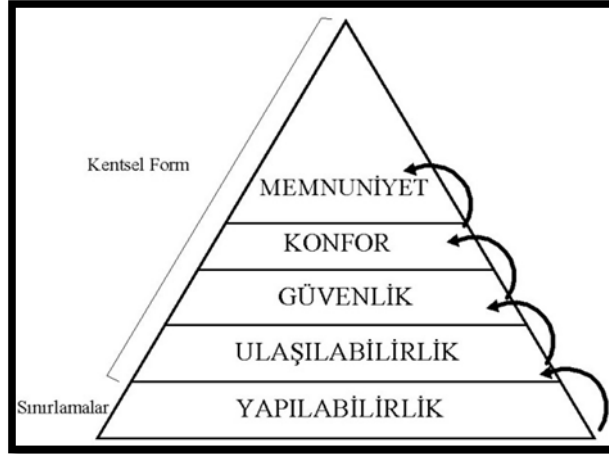
Birçok çalışmada yürünebilirliği etkileyen temel bileşenler;

- Mekânın fiziksel ve algısal niteliği
- Sosyal çevre ve bireysel tepkiler olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

3.1. Mekânın Fiziksel ve Algısal Niteliği

Alfonzo (2005) yürünebilirliği etkileyen temel faktörlerin çevresel faktörler ve yaşam koşullar olarak ikiye ayırmaktadır. Alfonzo (2005) yürümeyi etkileyen çevresel faktörleri aşağıdaki şekilde modellemektedir. Alfonzo'nun çevresel faktörler olarak adlandırdığı ve insanın yürümeye karar vermesini etkileyen parametreleri ortaya koyduğu model Maslow'un (1954) insan ihtiyaçları hiyerarşisine dayanmaktadır. Maslow'un teorisine göre insanın motivasyonu, ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmekte; bu ihtiyaçlar önceliğe göre sıralanmaktadır. Temel ve basit ihtiyaçlar tatmin edilmeden bir sonraki ihtiyaca geçilememektedir. Alfonzo (2005) ihtiyaçlar hiyerarşisini, insanların yürümeye karar vermelerini etkileyen çevresel faktörler bağlamında değerlendirmektedir.

Şekil 3. Yürünebilirliği Etkileyen Çevresel Faktörler

Kaynak: Alfonzo, M.A., (2005), "To Walk or Not to Walk? The Hierarchy of Walking Needs", Environment and Behavior, 37(6), 808-836.

Alfonzo'nun önerdiği modelde çevresel faktörler hiyerarşisinin en alt kademesinde yapabilirlik yer almaktadır. Yürüme eyleminin gerçekleşmesi için öncelikle kişinin yürümeyi istemesine neden olan durumun ortaya çıkması gerekmektedir. Bireyin hareketliliği, zamanı ve sorumlulukları yürüme eyleminin nasıl şekillendiğini belirlemektedir.

Çevresel faktörler hiyerarşinin ikinci basamağında erişilebilirlik (ulaşılabilirlik) yer almaktadır. Yürüme alt yapısı, yaya mekânlarının kalitesi, kullanımlar arası bağlantılar erişebilirliği etkilemektedir. Erişilebilirlik belli bir sürede ulaşılabilecek nokta çeşitliliğini de içine almaktadır. Belli süreler içinde konut dışı kullanımlara, rekreasyon alanlarına, toplu taşıma olanaklarına erişim yürünebilirliği pozitif yönde; dışa kapalı konut grupları, nehir vb. fiziksel elemanlarla yürünecek aksın bölünmesi ve sürekliliğinin bozulması, erişilebilirliği negatif yönde etkilemektedir. Yürünebilirliğin gerçekleşmesinde yürüme mesafesindeki kullanımlar (dükkânlar, kafeler, rekreatif faaliyetler, vb. kullanıcı çekecek çeşitli aktif kullanımlar) ve kullanımdaki çeşitlilikte önemli rol oynamaktadır. John ve arkadaşlarının (2012) yapmış oldukları çalışmada mekânda ticari işlevlerin bulunmasının yürümeye olan talebi arttırdığı; benzer şekilde Handy ve Clifton (2001)'in yaptıkları çalışmada, mahallede ticari fonksiyonların varlığının yürümeyi teşvik etmede kuvvetli bir etmen olduğu saptanmıştır. Bunun dışında pek çok çalışmada da ticari ya da karma kullanıma, açık alanlara yakın yaşayanların o bölgelere uzakta yaşayanlara oranla daha fazla yürüdükleri tespit edilmiştir.

Yürünebilirliğin sağlanmasında bireyin yürürken kendini güvende hissetmesi önemlidir. Jane Jacob'ın (1961) "Sokaktaki Gözler" (Eyes on the Street) ve Oscar Newman'ın (1972) "Savunulabilir Mekân" (Defensible Space) çalışmalarında güvenlik için yaya-ölçeğinde çevrelerin önemi vurgulanmaktadır (aktaran Joh vd., 2012). Bu konuda yapılan çalışmaların çoğunda yapı çevrenin fiziksel özelliklerinin, suçu azaltan ya da artıran temel etmen olduğu belirtilmektedir. Suç oranları yürüme seyahatleri üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahip bulunmaktadır. McDonald'ın (2008) yapmış olduğu bir çalışmada şiddet suçunun yürüme davranışı üzerinde belirgin negatif etkisinin olduğu belirtilmekte; Satariano ve arkadaşlarının (2010) yapmış oldukları çalışmada ise mahallesini güvensiz algılayan yaşlıların güvenli algılayanlara oranla yürümek için daha az zaman ayırdıkları ifade edilmektedir (aktaran Joh vd., 2012). Alfonzo (2005) güvenliğin sağlanması için fiziksel nezaketsizlik ve suç korkusuna neden olacak kentsel tasarım uygulamalarından kaçınılması gerektiğini, arazi kullanımındaki çeşitliliğin ve insan yoğunluğunun güvenlik duygusunu arttıracaklarını belirtmektedir.

Yürüme eyleminin gerçekleştirilmesinde mekânın bireye sunduğu konfor önem taşımaktadır. Konforun sağlanmasında yürümeye teşvik eden tasarımlar önemli rol oynamaktadır. Yürüme mekanlarında saçaklar, arkadlar, sokak peyzaj elemanları, su vb. öğeler konforun sağlanmasında araç olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber yaya hareketlerini kısıtlamayan düzenlemeler konforu arttırmaktadır.

Bir mekân yürüyüş için ne kadar keyifli, ilginç ve çekici ise mekândan memnuniyet o oranda artmaktadır. Mekândaki çeşitlilik, karmaşa (çeşitlilikten doğan zenginlik), aktivite düzeyi, canlılık, mimari uygunluk ve ölçek, estetik çekicilik mekândan memnuniyeti arttırmaktadır. Karma kullanım, özellikli mimari, renk, kamusal mekân varlığı, üçüncü mekânların varlığı memnuniyeti etkilemektedir (Alfonzo, 2005).

Mekanın algısal niteliği yürünebilirliği etkilemektedir. Mekânın algısal niteliğinin sorgulanmasında kullanılan bileşenleri Ewing ve Handy (2009) altı temel başlık altında incelemektedir. Bunlar;

- Zihinde Canlandırma
- Okunabilirlik
- Kapalılık
- İnsan Ölçeği
- Saydamlık
- Bağlantılar' ve
- Karmaşıklık' tır.

Zihinde canlandırma bir mekânı farklı, hatırlanabilir ve unutulmaz yapan niteliktir. Karakteri olmayan mekânların zihinde canlandırılma nitelikleri de bulunmamaktadır. Tarihi yapılar, referans noktaları ve mekânın özgünlüğü zihinde canlandırmayı kolaylaştırmaktadır (Lynch, 1960).

Okunabilirlik, mekânın zihinde canlandırılmasına yardımcı olan nitelikleri/özellikleridir (Herzog ve Leverich, 2003; O’Neil, 1991) Mekânsal kurgunun karmaşıklığı ve işaret öğelerinin tanımlanabilirliği okunabilirlik derecesini değiştirmektedir. Bir yerin okunabilirliği; oryantasyonu ve yön bulmayı kolaylaştıran sokak ve yaya yollarının, referans noktası olacak fiziksel elemanların varlığı ile arttırılabilmektedir. Mekânın okunabilir olması ikinci boyutta plan kurgusuna ve karmaşıklık derecesine, (Abu-Obeid, 1998; O’Neill, 1991; Hunt, 1984) üçüncü boyutta ise mekândaki elemanların ve mimari bileşenlerin fark edilebilir olmasına bağlıdır. Eğer mekânda belirli fiziksel elemanlar ve bunların organizasyonlarında birlik dikkati çekiyor, belirli hisler uyandırıyor ve kalıcı bir etki bırakıyorsa o yerin okunabilirlik niteliği yüksektir. Okunabilirliğin alt bileşenlerini psikolojik, fiziksel ve mekânsal olarak üç temel başlık altında irdelemek mümkündür. Psikolojik bileşenler içerisinde oryantasyon ve yön bulma; fiziksel bileşenler içerisinde mekanın algılanmasını kolaylaştıran temel öğeler (izler, odaklar, sınırlar, bölgeler, nirengi noktalarının varlığı); mekânsal bileşenler içerisinde mekânda düzen, ritim, yakınlık, benzerlik, kapalılık, devamlılık ilkelerinin varlığı önem kazanmaktadır (Eraydın, 2007).

Kapalılık, sokak ve diğer kamusal alanların; binalar, duvarlar, ağaçlar ve diğer fiziksel elemanlar ile görsel olarak tanımlanmasının derecesini ifade etmektedir. Mekânı çerçeveleyen binaların bir bütün olarak okunması kapalılığın sağlanması ile mümkündür. Mekânı tanımlayan dikey elemanların ve bu elemanlar arasındaki yatay boşlukların oranı kapalılık kalitesini belirlemektedir. Spreiregen’e (1965) göre mekânda kapalılık hissinin oluşabilmesi için mekânı tanımlayan dikey elemanlar ile bu elemanlar arasındaki yatay boşluğun oluşturduğu düzlemde açının minimum 30 derece olması gerekmektedir. Bu açıdan düşük açılarda mekânda kapalılık hissi oluşmamakta, 45 dereceden büyük açılarda ise klostrofobik düzeyde kapalı alanlar oluşmaktadır.

İnsan ölçeği, mekânı tanımlayan fiziksel öğelerin boyut, yapı ve oranlarının, kullanıcılar tarafından algılanabilir derecede olmasını ifade etmektedir. İnsan ölçeği, görsel olarak, bir objenin bir bütün olarak algılanabildiği, ayırt edilebilir parçalarının modüler olarak okunabildiği uzaklık olarak da tanımlanmaktadır. İnsan ölçeği, yapılı çevrede birçok değişkene bağlı olduğundan ötürü net bir ölçü ile ifadelendirilememektedir. Lucic (1995) yürüme kalitesi ile ilintili, insan ölçeğini etkileyen değişkenleri birincil ve ikincil faktörler olarak iki gruba ayırmaktadır. Birincil faktörler içerisinde; sokağın genişliği, sokağı çevreleyen yapıların yüksekliği ve sokağın uzunluğunu; İkincil faktörler içerisinde ise cephe düzenlemeleri, mekânı bölen öğeler (kent mobilyaları, peyzaj öğeleri) ve sokak tiplerini (daralan, kıvrılan) saymaktadır.

Saydamlık, sokaktan veya sokağın köşesinden, bir başka kamusal alanın girişinden, bu mekânların ve mekândaki aktivitelerin potansiyel kullanıcılar tarafından görülebilmesi ve algılanabilir olmasını ifade etmektedir. Duvarlar, pencereler, kapılar, bina girişleri, parmaklıklar, peyzaj elemanları, avlulara açılan kemerler saydamlığı etkilemektedir.

Geçirgenlik hareket kolaylığının bir ölçümü olarak da ifadelendirilmektedir. Mekânın geçirgenlik derecesini bağlantılar belirlemektedir. Geçirgenlik görsel ve fiziksel geçirgenlik başlıkları altında irdelenmektedir. Görsel geçirgenlik bir çevrenin içinden geçen rotaları görebilme durumunu anlatmaktadır. Fiziksel geçirgenlik ise bir çevrenin içinde hareket edilebilirliğe işaret etmektedir.

Karmaşıklık bir yerdeki görsel zenginliği ifade etmektedir. Karmaşıklık, fiziksel çevredeki çeşitlilik ile ölçülmektedir. Bina çeşitleri, cepheleri ve sayıları, peyzaj elemanları, kent mobilyaları, tabelalar mekânı zenginleştiren öğeleri oluşturmaktadır. Uyum ile görsel tutarlılık ve düzen duygusu ifade edilmektedir. Tutarlılık derecesi, ölçek, karakter, binaların, kent mobilyalarının ve peyzaj öğelerinin düzenlenmesinde, kullanılan malzemelerde tamamlayıcılık ilkesinin gözetilmesi ile bağlıdır.

3.2. Sosyal Çevre ve Bireysel Tepkiler

Yürünebilirlik sadece mekanın fiziksel ve algısal niteliklerine bağlı olarak sorgulanmamaktadır. Sosyal çevre ve bireysel tepkilerde yürünebilirliği etkilemektedir. Literatürde sosyal çevre ile yürüme davranışı arasındaki ilişki üzerine oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak sınırlı sayıdaki çalışmada da sosyal çevrenin yürüme davranışı üzerinde fiziksel çevre kadar etkili olduğu görülmektedir. Bireysel seviyede biyolojik, psikolojik ve demografik özellikler, toplumsal seviyede sosyolojik ve kültürel özellikler yürünebilirliği etkilemektedir. Alfonzo (2005) yürünebilirliği etkileyen bireysel ve toplumsal yapıya ilişkin değişkenleri aşağıdaki şekilde özetlemektedir.

Psikolojik ve bilişsel etmenler bireyde yürüme isteğinin oluşmasında etkili olmakta; kişi yaş ve kilosundan kaynaklanan nedenlerden dolayı mekanın fiziksel ve algısal niteliği yüksek dahi olsa yürümeyebilmektedir.

Joh ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında, yapılı çevre kadar sosyal etkenlerin de yürünebilirlik üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Yürüme eylemi bireylerin tutum, davranış ve tercihlerine bağlı olarak değişim gösterebilmektedir (Kitamura vd. 1997; Lund, 2003). Kültürel-sosyal faktörlerin yürüme davranışı üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Bireyin yürümeye karşı tutumu da yürünebilirliği etkilemektedir. Joh ve arkadaşlarının 2012 yılında yapmış oldukları çalışmada yürümeye karşı pozitif ve negatif tutumların yürümeyi etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu; pozitif yürüme tutumunun kazandırılması için yürünebilirlik kavramının sosyal boyutu ile ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada ayrıca yürümeye karşı pozitif tutum içerisinde bulunan bireylerin, bu davranışlarının daha önceki deneyimleri tarafından biçimlendirilmiş olduğu; ön yargıların yürüme tutumu üzerinde oldukça etkili olduğu; yürümeye karşı pozitif ve negatif tutum içerisinde olan bireylerin çevrenin fiziki özelliklerinden etkilenmedikleri; çevrenin fiziki kalitesi ne kadar güçlü olursa olsun yürüme eylemine karşı negatif tutum içerisinde olanların bundan etkilenmedikleri belirtilmektedir.

Tablo 1. Yürünebilirliği Etkileyen Bireysel Özellikler ve Toplumsal Yapı

	Etmenler	Değişkenler
Bireysel Özellikler	Psikolojik ve Bilişsel Etmenler	Subjektif normlar Alışkanlıklar Bilinç Kişisel tercihler Fiziksel aktiviteden zevk almak
	Demografik Etmenler	Yaş Cinsiyet
	Biyolojik Etmenler	Ağırlık
Toplumsal Yapı	Sosyo-Ekonomik Etmenler	Sosyal çevrenin etkilemesi Hane halkı büyüklüğü Eğitim Meslek
	Kültürel Etmenler	Yürünebilirliğin kabul edilebilirliği

Kaynak: Alfonzo, M.A., (2005), "To Walk or Not to Walk? The Hierarchy of Walking Needs", *Environment and Behavior*, 37(6), 808-836

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yürünebilirlik konusunu ele alan birçok disiplinin varlığı, bu konudaki çalışmaların çok boyutlu ele alınmasını sağladığı kadar sonuçlarının da disiplinlerarası kullanılabilirliğini arttırmaktadır. Yürünebilirlik, sürdürülebilir kentsel planlama ve tasarım için önemli bir kavramdır. Yürünebilirliği etkileyen temel bileşenler mekânın fiziksel özelliği, algısal niteliği ve bireysel tutum ve davranışlardır. Sosyal çevrede yürünebilirliği etkilemektedir. Başta Amerika ve Kanada'daki yerel ve bölgesel yönetimler yaya dostu yaşam çevrelerinin planlaması ve tasarımını bir kentsel politika olarak benimsemektedirler. Özellikle ABD'de yerel ve bölgesel düzeyde yönetimler kentlerin yürünebilirlik düzeylerini arttıracak planlama ve tasarım çalışmalarına önem vermekte ve en iyi uygulamaları ödüllendirmektedir. Günümüzde artan çevre sorunlarının ve toplum sağlığındaki bozulmaların önüne geçilmesinde, yaya dostu yaşam çevrelerinin oluşumunda planlama ve tasarım önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu aracı kullanan politikacıların, yerel yöneticilerin kentlerin geleceğinin piyasa mekanizmalarına terk edilemeyecek kadar yaşamsal olduğuna inanmaları gerekmektedir. Nitekim kentlerin yaşanabilir çevreler olarak sürdürülebilir gelişimi planlamanın içinden bulunacak çözümler ile doğrudan bağlantılıdır.

Kaynakça

- Abu-Obeid, N., 1998, "Abstract and Scenographic Imagery: The Effect of Environmental Form on Wayfinding", *Journal of Environmental Psychology*, 18, pp.159-173.
- Alfonzo, M.A., 2005, "To Walk or Not to Walk? The Hierarchy of Walking Needs", *Environment and Behavior*, 37(6), pp.808-836.
- Alliance for Biking and Walking, 2012, *Bicycling and Walking in the United States Benchmarking Report*.
- Baran, K.P., Smith, R.W., Türkoğlu, D. H., Marans, W.R., Bölen, F., 2009, "Walking Behavior in Istanbul: Individual Attributes, Neighborhood Context and Perceived Safety", *ITU AZ*, 6 (1), pp.21-49.
- Boarnet, M., and Crane, R., 2001, *Travel by Design: The Influence of Urban Design on Travel*. New York: Oxford University Press.
- Crane, R., 1996, 'On Form Versus Function: Will the New Urbanism Reduce Traffic, or Increase it?', *Journal of Planning Education and Research*, 15, pp. 117-26.
- Cervero, R., and Kockelman. K., 1997, *Travel Demand and the 3Ds: Density, Diversity, and Design*. *Transportation Research D 2*: pp. 199-219.
- Eraydın, Z., 2007, *Building a Legible City: How Far Planning is Successful in Ankara*, Unpublished Thesis, METU
- Ewing, R., and Cervero, R., 2001, *Travel and The Built Environment: A Synthesis*. *Transportation Research Record*, 1780, pp.87-114.
- Ewing, R., and Cervero, R., 2010, 'Travel and The Built Environment: A Meta-Analysis', *Journal of the American Planning Association*, 76 (3), pp.265-94.
- Ewing and R., Handy, S., 2009, 'Measuring The Unmeasurable: Urban Design Qualities', Related to Walkability, *Journal of Urban Design*, 14 (1), pp.65-84.
- Frank, L .D., Sallis, J.F., Saelens, B, E., Leary, L., Cain, K., Conway, Hess, P. M., (2010) "The development of a Walkability Index: Application to the Neighborhood Quality of Life Study Br J Sports Med, 44, pp.924-933
- Handy, S., and Clifton. K., 2001, 'Local Shopping As A Strategy for Reducing Automobile Travel', *Transportation*, 28, pp. 317-46.
- Herzog, T.R., and Leverich, O.L., 2003, "Searching For Legibility", *Environment and Behavior*, 35, pp.459-477.

- Hunt, M., 1984, "Environmental Learning Without Being There", *Environment and Behavior*, 16 (3), pp.307-334.
- Jacobs, J., 1961, *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage.
- Joh, K., Nguyen, M.T., and Boarnet M. G., 2012, 'Can Built and Social Environmental Factors Encourage Walking Among Individuals with Negative Walking Attitudes?', *Journal of Planning Education and Research*, 32 (2), pp.219-236.
- Kitamura, R., Mokhtarian, P.L., and Laidet. L., 1997, Micro-Analysis of Land Use and Travel in Five Neighborhoods in The San Francisco Bay Area. *Transportation*, 24 (2), pp.125-58.
- Leyden, K. M., 2003, "Social Capital and the Built Environment: The Importance of Walkable Neighborhoods." *American Journal of Public Health*, 93, pp.1546-1551
- Lucic, K., 1995, *Human Scale in the Urban Design of Montreal Residential Developments*.
- Lynch, K., 1960, *The Image of the City*, Cambridge, MA: Joint Center for Urban Studies.
- Lund, H., 2003, 'Testing the claims of New Urbanism: Local Access, Pedestrian Travel, and Neighboring Behaviors', *Journal of American Planning Association*, 69 (4), pp. 414-29.
- Maghelal P.K and Capp C.J., 2011, 'Walkability: A Review of Existing Pedestrian Indices', *URISA Journal*, 23(2), pp. 5-20.
- McDonald, N. C., 2008, 'The Effect of Objectively Measured Crime on Walking in Minority Adults', *American Journal of Health Promotion*, 22 (6), pp. 433-36.
- Newman, O., 1972, *Defensible Space*. New York: Macmillan.
- O'Neill, M.J., 1991, "Evaluation of a Conceptual Model of Architectural Legibility", *Environment and Behavior*, 23:3, p.259.
- Rapoport, A., 1990, *History and Precedent in Environmental Design*, New York: Kluwer Academic Publishers, Plenum Press.
- Pikora, T., Giles-Corti, B., Bull, F., Jamrozik, K., and Donovan, R., 2003, Developing A Framework for Assessment of the Environmental Determinants of Walking and Cycling, *Social Science and Medicine* 56(8): 1, pp. 693-703.
- Pucher, J., and Dijkstra, L., 2003, Promoting safe walking and cycling to improve public health: Lessons from the Netherlands and Germany. *American Journal of Public Health*, 93 (9), pp. 1509-16.
- Rogers, S.H., Halstead, J.M., Gardner, K.H., Carlson, C.H., 2011, "Examining Walkability and Social Capital as Indicators of Quality of Life at the Municipal and Neighborhood Scales", *Applied Research in Quality of Life* June, 6(2), pp.201-213
- Satariano, W., Ivey, S., Kurtovich, E., Kealey, M., Hubbard, A., Bayles, C., Bryant, L., Hunter, R., and Prohaska, T., 2010, 'Lower Body Function, Neighborhoods, and Walking in An Older Population', *American Journal of Preventive Medicine*, 38 (4), pp.419-28.
- Spreiregen, P. D., 1965, *Urban Design: The Architecture of Towns and Cities*, McGraw-Hill (New York).
- Southworth, M., 2005, Designing the Walkable City. *Journal of Urban Planning and Development*, 131, pp.246-257.
- Talen, E., (2002) "Pedestrian Access as a Measure of Urban Quality", *Planning, Practice and Research*, 17 (3), pp. 257-278.
- Yazicioğlu, H. Z., Yürekli, F., 2011, "Yürünebilirlik Kavramı ve Kentsel Mekânlarda Yürüme", *ITU Journal Series A: Architecture, Planning, Design*, 10 (2), ss.29-38.
- Yin, L., 2013, "Assessing Walkability in the City of Buffalo: Application of Agent-Based Simulation", *Journal of Urban Planning and Development*, 139, pp.166-175.

Özet: Bu çalışmanın amacı okuyucuları için “yürünebilirlik” konusunda bir çerçeve sağlamaktır. Bu nedenle literatürde son dönem yapılan kapsamlı araştırma makaleleri özetlenerek, “yürünebilirliği” etkileyen boyutların neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca yürünebilir konut yaşam çevrelerinin planlanmasının ve tasarımının, yaşam kalitesine çok boyutlu katkıları olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yürünebilirlik, yürünebilirliği etkileyen faktörler, sürdürülebilir kentsel tasarım, yaşam kalitesi.

THE CONCEPT OF WALKABILITY AND THE MAIN FACTORS AFFECTING WALKABILITY

Abstract: The aims of this study is to provide a framework on the issue of walkability for readers. In this regard, recent literature on walkability, including extensive research articles, have been evaluated in this paper. Also it is emphasized multidimensional contributions for quality of life on designed and planned walkable environments.

Key Words: Walkability, factors affecting walkability, sustaniable urban design, quality of life

Ayşe TEKEL, Doç.Dr.: 1990 yılında Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden mezun oldu. 1994 yılında Gazi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama anabilim dalında Yüksek Lisans derecesi, 2000 yılında A.Ü. SBF, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi, Kent ve Çevre Bilimleri alanında doktora derecesi aldı. 2010 yılında Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları alanında doçent oldu. 1991 yılından bu yana Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde görev yapmaktadır. Temel tasarım, kentsel tasarım, kent planlama, metropoliten planlama konularında ulusal ve uluslararası yayınları ve yarışmalarda ödülleri bulunmaktadır.

atekel@gazi.edu.tr

Nilgün GÖRER TAMER, Doç.Dr.: 1986 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 1990 yılında ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama Anabilim Dalında yüksek lisans, 2000 yılında A.Ü. SBF, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi, Kent ve Çevre Bilimleri alanında doktora diplomalarını aldı. 2009 yılında Mimarlık planlama alanında doçent oldu. 1986 yılından bu yana Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde görev yapmaktadır. İlk yıl şehir planlama atölyelerinde temel tasarım eğitiminin geliştirilmesi, kent planlama, yaşam kalitesi, yaşlı nüfus ve yaşam alanları, kentsel altyapı ve kentsel su planlaması konularında araştırmaları, yayınları ve kentsel tasarım yarışmalarında ödülleri bulunmaktadır.

gorer@gazi.edu.tr

BİR KENT BULVARI'NDAN ANA ARTERE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: ATATÜRK BULVARI ÖRNEĞİ¹

Nihan Oya MEMLÜK, Arş. Gör.

Müge AKKAR ERCAN, Doç. Dr.

1. GİRİŞ

Bulvarlar büyük sosyo-mekânsal dönüşümlere tanıklık etmiş ve zamanlarının öncü tasarım yaklaşımlarının izlerini taşıyan kalıcı kent parçalarıdır. Bulvarlar yalnızca trafik arterleri değil, içerdiği insan ve mal hareketliliği, canlı kamusal yaşamlarıyla kentlilerin iletişim ihtiyacının giderildiği, yüz-yüze ilişkiler için zemin oluşturan kentsel omurgalardır (Jacobs, MacDonald ve Rofé, 2002). Aynı zamanda, kentlerin kolektif belleğine katkı sağlayan, kentlilerin yere dair anılarının oluştuğu kamusal mekânlardan biridir (Hayden, 1995; Rossi, 1988). Bulvarlar, her ne kadar kalıcı kent parçaları olarak tanımlansalar da, zaman içerisinde köklü değişikliklere uğramışlardır. 1960'lardan başlayarak, trafik mühendisliği disiplininin ortaya çıkmasıyla, kentlerde sokak ve bulvarların hızlı taşıt trafiği öncelikli tasarlanması ve işlevleri basitleştirilerek sınıflandırılması, yaya ve taşıt hareketlerinin bu tür kamusal mekanlarda dengeli bir biçimde kurgulanamamasına ve 'kamusallıkları'nın azalmasına neden olmuştur (Jacobs, MacDonald ve Rofé 2002). Bununla birlikte, basitleştirilmiş fonksiyonel sınıflamalar içerisinde konumlandırılmayan bulvarlar, kent parçalarını birbirine bağlayan bir omurga işlevi görmek yerine; parçaları ayırıştıran, yalnızca hızlı taşıt trafiğine hizmet eden ana arterlere dönüşmeye başlamıştır. Bu çalışmada, Ankara'da kentsel bir omurgadan, ana bir ulaşım arterine dönüşen Atatürk Bulvarı, yukarıda tanımlanan sorunsal bağlamında incelenmektedir.

Ulus Meydanı'ndan (Hakimiyet-i Milliye Meydanı) başlayarak Çankaya Köşkü'ne uzanan Atatürk Bulvarı, Türkiye Cumhuriyeti devrimlerinin temsil mekanı olarak kurgulanmıştır. Bulvar, ilk olarak, pek çok kamu binası, açık kamusal alan, anıt ve modern mimari örnekleriyle çevrili ve 'orta kaldırımı' olarak tasarlanmıştır. Bulvarın bulunduğu eksen, eski kent merkezi Ulus ile Yenışehir'in etrafında kümelenmeye başlayan yeni kent dokusunu bütünleştirmek amacıyla belirlenmiştir. Atatürk Bulvarı inşa edildikten sonraki ilk dönüşüm, 1957 Yücel-Uybadin Planı ile gerçekleşmiştir. Planda öngörülen kat yüksekliği artışı bulvarın 'insan' ölçeğini yitirmesine, öngörülen taşıt yolu genişliğinin artırılması ise, orta kaldırımın kaybolmasına ve Bulvar üzerindeki açık kamusal alanların daralmasına sebep olmuştur. 1961 yılında yürürlüğe giren Bölge Kat Nizamı Planı'yla kat yükseklikleri daha da artırılarak, bulvar üzerindeki açık kamusal alanlardan birkaçı tamamen kaybedilmiştir. 1980'lere gelindiğinde ise Atatürk Bulvarı'nın 'bulvar' yapısı tamamen değişmiştir. 2000'lerden itibaren katlı-kavşakların ve yayalar için alt ve üst geçitlerin inşasıyla, Bulvar üzerindeki yaya hareketi tamamen kısıtlanmıştır. Ayrıca, Bulvar üzerindeki iki önemli odak noktasını oluşturan tiyatrolar kapatılmaya çalışılmış; bulvarın cephesini tanımlayan binalara tarihi değerlerini göz ardı eden uyumsuz cephe kaplamaları önerilmiştir.

¹Bu çalışma AESOP / ACSP 5th Joint Congress 2013, Planning for Resilient Cities and Regions, Temmuz 15-19, 2013, University College Dublin, Ireland kapsamında Oya Memlük, Müge Akkar Ercan tarafından sunulan, "From a public spine of a city to a high-speed inner-city artery: Discussing socio-spatial changes of Atatürk Boulevard in Ankara", başlıklı bildiri çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu araştırma, Atatürk Bulvarı'nın mekânsal dönüşümünü, ve bu dönüşümün, Atatürk Bulvarı'nın 'bulvar' nitelikleri ve toplumsal kent yaşamına etkilerini üç farklı tarihsel süreç bağlamında ele almaktadır. İlk dönem, 1924'te eski kent merkezini Yenişehir'e bağlayan bir kentsel omurga olarak tasarlandığı tarihten, 1950'lerin sonundaki köklü değişikliklere kadar uzanmaktadır. İkinci dönem, Bulvarın mekânsal organizasyonunun tamamıyla dönüştürüldüğü 1960-1980 aralığını kapsamaktadır. Son olarak, Bulvar'da yapılan mekansal değişikliklerin sonucunda, Atatürk Bulvarı'nın ana omurgadan ana bir artere dönüşümünün tam anlamıyla gerçekleştiği 1980'lerden günümüze ulaşan dönemdir.

2. SOKAK TASARIMINDA DEĞİŞEN YAKLAŞIMLAR:

TAŞIT ÖNCELİKLİ TASARIM ve BASİTLEŞTİRİLMİŞ FONKSİYONEL SINIFLAMALAR

"Modernizm şehri doğradı, omurgayı ve kaburgaları kentsel dokudan sıyırdı ve yol ağını ayrı bir sistem olarak kurdu." (Marshall, 2005: 6)

Sokak tasarımı, şehir planlamadan, ulaşım mühendisliğine, mimarlıktan, peyzaj mimarlığına pek çok disiplinin çalışma alanına girmektedir. Ulaşım mühendisliği konuya ulaşılabilirlik çerçevesinden bakarken, plancılar kentin sosyal yaşamının birer parçası olarak yaklaşmaktadırlar. Disiplinlerarası yaklaşımlardaki bu farklılıklar, aynı disiplin içerisinde de gözlemlenebilmektedir. Yolların tekil ulaşım koridorlarına dönüştürülmesinden mühendislik yaklaşımları sorumlu tutulsa da, bu dönüşümde kentsel dokudan ayrı modern karayolu tasarımlarıyla Le Corbusier'in de içinde bulunduğu modernist mimarların etkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, sokakların yalnızca ulaşım kanalları olarak algılandığı iki boyutlu planlama ölçeklerine indirgenmelerinde modernist şehir plancıların da rolü bulunmaktadır (Anderson, 1986: vii).

Taşıtlı öncelikli sokak tasarımı anlayışı, 1963 tarihinde İngiltere Ulaştırma Bakanlığı tarafından hazırlanan, Buchanan Raporu olarak da bilinen, Kentlerde Ulaşım (Traffic in Towns) raporu ile açıkça ortaya konmuştur. Raporda, ulaşım problemlerinin çözümüne yönelik çok şeritli otoyollar, çok katlı otoparklar, kule bloklar ve yaya üst geçitleri önerilmektedir. Bu rapor, geleceğin kentleri için önerdiği ulaşım çözümlerleriyle betimlediği kent imgesini, Marshall (2005: 1) 'ulaşım kanyonları' olarak tanımlamaktadır. 1970 Atina Tüzüğü'nde de, ulaşım sistemleri, konut ve çalışma alanlarıyla ilişki kurmayan, ayrı bir işlev olarak ortaya konmuştur. 1960'lardaki ulaşım sistemlerini kentin kamusal mekanlarından ayırıştırma ve tek işlevli kentsel elemanlara indirgeyen bu yaygın anlayışa karşı çıkan yaklaşımlarda ortaya konmuştur. Örneğin Jane Jacobs (1993), sokakları altyapı, ulaşım kanalı ya da insan ve mal akışının mekânı olmanın ötesinde, toplumsal etkileşimlerin sağlandığı iletişim mekânı olarak tanımlamaktadır (Jacobs, 1993).

Jacobs vd. (2002) taşıtlı öncelikli yaklaşımların yarattığı ulaşım problemini, kentin ihtiyaçları (ulaşılabilirlik) ile kentlilerin günlük yaşamlarını etkileyen ihtiyaçlar (taşıtlı ve yayaların ihtiyaçları) arasındaki dengenin kurulamaması olarak tanımlamaktadır. Kamusal mekânı tekil işlevlere indirgemeci yaklaşımlar, Jacobs vd. (2002) belirttiği gibi, günümüzde sokak, cadde ve bulvarların toplanma, sosyalleşme, gezinti ve vitrin seyri gibi işlevlerini yitirmesine neden olmaktadır. Sokakların fonksiyonel sınıflamalar altında ele alınmasındaki temel sebep, ulaşılabilirlik ile erişim arasında varsayılan ters orantı ilişkisidir. Bu varsayım, sokakların farklı kullanımlara ve farklı ulaşım türlerine elverişli kompleks yapılarını açıklamada yetersiz kalmaktadır (LaPlante ve McCann, 2011). (Şekil 1) Bu ikilem, Patton (2007) tarafından 'akış' ve 'yer' arasında varsayılan çelişki olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda, sokak, cadde ve bulvarların araç trafiğine terk edilmesi, bu tür kamusal mekanların (başka deyişle, pek çok kentsel omurganın) 'yer' olma özelliklerini yitirmelerine neden olmaktadır.

Şekil 1. Ulaşılabilirlik ve Erişilebilirlik Arasında Varsayılan Ters Orantı

Kaynak: Marshall, 2005: 50

Yolların sınıflandırılmasındaki fonksiyonel yaklaşımlar, 1960'lardan itibaren nüfus ve taşıt trafiğindeki artışın etkisi altında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Antik Yunan'daki Decumanus ve Cardo, kemeraltı ile düzenlenmiş sokaklar, Ebenezer Howard'ın bulvar ve sokak tanımlamaları gibi kentsel doku üzerinden yapılan sınıflandırmaların yerini, birinci, ikinci derece yollar, ana arter, toplar ve dağıtıcı yollar gibi basitleştirilmiş trafik hacmine dayalı hiyerarşik sınıflandırmalar almıştır (Marshall,2005). Buna karşılık, 21. yy. başında, sokakların kaybettiği fonksiyonların geri kazanımı için, sınıflama yaklaşımlarında değişiklik içeren girişimler olmuştur. Bu kapsamda, örneğin Amerikan Mimarlar Enstitüsü (American Institute of Architects, 1990) 'kapasite' ve 'kimlik' üzerinden bir sınıflama ortaya koymuştur (Tablo 1). 'Kapasite', sokağın araç ve yaya dolaşımına işaret ederken; 'kimlik' ise, sokağın ne tür yaya kullanımlarına, bina çeşitliliğine, cephe ve peyzaj düzenlemelerine uygunluk gösterdiğinin ifadesidir (Forbes, 1999). Bunun yanı sıra, aynı dönemde ortaya çıkan Yeni Şehircilik (New Urbanism) akımı da yaya ve taşıtı ayırıştıran sınıflamalara karşı çıkmış; sokakların taşıt trafiğine terk edilmesinin yerine yürümeyi özendirici sokak tasarımlarının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu yaklaşımlar sayesinde, fonksiyonel sınıflamadan daha ileri ve karmaşık sokak dokularının oluşumuna elverişli sınıflamalar olabileceği ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Yol Sınıflandırmasında Farklılaşan Yaklaşımlar

Kentlerde Ulaşım, 1963	Amerikan Mimarlar Enstitüsü, 1990
Birinci Derece Dağıtıcı Yol Bölgesel Dağıtıcı Yol Yerel Dağıtıcı Yol Servis Yolu	Otoyol
	Bulvar
	Cadde
	Ana yol
	Sokak
	Yol
	Yaya yolu
	Dar sokak
	Geçit
	Patika

Kaynak: Forbes, 1999

Sonuç olarak, basitleştirilmiş fonksiyonel sınıflamalar ve sokakların taşıt trafiğine terki, farklı sokak tiplerinin ve bulvarlar gibi hareketli kent yaşamının deneyimlenebildiği kentsel omurgaların kent

içerisinde tasarlanabilme olasılıklarını kısıtlamaktadır. Bu sınıflamaların dışında bırakılan ve kent merkezinde kalmış olan tarihi bulvarlar ise, bu yaklaşımlar nedeniyle niteliklerini kaybetmektedirler. Bu nedenle, fonksiyonel ve indirgemeci sınıflamalardan daha ileri, karmaşık özellikler ve işlevler yüklenen sokak ve dokularının ele alınmasını ve tasarımını sağlayacak alternatif yaklaşımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Hebbert (2005: 49), bu kapsamda 21. yy kentlerinin ana sokaklarının yeniden keşfi ile, sokakların tekil fonksiyonlarından arındırılarak, hareketli, canlı, kapsayıcılığı (inclusivity) yüksek ve daha kamusal ve karmaşık kentsel mekanlara dönüşeceğini ve bu dönemin, bulvarların altın çağı olacağını savunmaktadır.

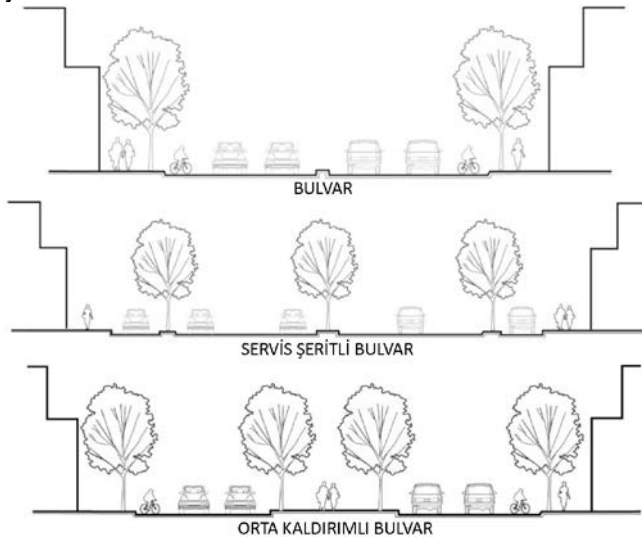
3. BULVAR TASARIMINDA TEMEL UNSURLAR

“Bulvarlar, iyi tasarlandığında, uygun şekilde inşa edildiğinde ve iyi korunduğunda muazzam sokaklardır. Haşmetleri ve edebi yanlarıyla hayal gücünü yakalarlar. Şehirlerin, kentsel mekânların sihri ve gücü hakkında iyimser ifadelerdir.” (Jacobs, MacDonald and Rofé 2002: 243)

Bulvarlar, tarihsel olarak 16. yy'da kent surlarının yıkılması ve üzerine ağaç sıralarıyla tanımlanmış gezinti yollarının inşasıyla ortaya çıkmışlardır. Yine 16. yy'da Roma'da Papa Sixtus V tarafından bazilikaları birbirine bağlamak amacıyla oluşturulan ışınal yollar da, bulvar olarak adlandırılmıştır. Bugün bildiğimiz anlamıyla geleneksel bulvar ise, 19. yy'da Hausmann'ın tasarımlarına dayanmaktadır. Hausmann tarafından Paris'te tasarlanan bulvarlar, tarihi dokuyu yok sayan bir yaklaşım içerisinde uygulanmış olmasına karşın, bulvar kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Paris, Barcelona ve Buenos Aires gibi metropoliten kentlerdeki bulvarlar, kentlerin en çok hafızalara kazınmış parçalarıdır (Bosselmann vd., 1999: 168).

Çeşitli türleri olmasına karşın (Şekil 2) bulvar niteliğini oluşturan temel mekânsal organizasyon, sıra ağaçlarla ayrıştırılmış, geniş ve hızlı taşıt trafiğine ayrılmış alan ile geniş yaya mekânlarının dengeli biçimde bir arada olması ile ortaya çıkmaktadır. Sıra ağaçlar, hem bir iletişim hem de bir sınır aracı olarak kullanılmaktadır (Kostof, 1991). Olmsted tarafından Amerika'da tasarlanan bulvarlar ise, çoğunlukla konut alanlarını besleyen ve servis şeridini de içeren başka bir tür olarak ortaya çıkmaktadır. Servis şeritlerinin güvenlik açısından yarattığı problemler tartışılmasına rağmen, yaşayan sokaklar yaratılması için vazgeçilmez birer unsur oldukları kanıtlanmıştır (Bosselmann vd., 1999: 168).

Şekil 2. Bulvar Türleri

Kaynak: Andrews, 2012: 37,38

Bulvarlar, bugünün yalnızca hızlı taşıt trafiği talebini karşılayan ana yollarına kıyasla, büyük bir gelişmişliği temsil ederler. Bulvarlar, ana yolların gelişmiş türevleri olarak da tanımlanabilirler. Birçok fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik işlevleri en üst düzeyde üstlenirler (Jacobs, MacDonald ve Rofé 2002: 243; Kostof 1991). Güçlü kimlik, hareketlilik ve kentselliğe sahip kent sokaklarıdır. Anderson'a (1986) göre, bulvarlar ekonomik hayatın verimlilik, sosyal, ahlaki ve toplumsal ilerlemenin araçlarıdır; birer anıt ve modern eser, vista, hareket mekânı ve sosyal yaşamın kalbidirler. Bulvarlar, aynı zamanda, belleğin kilidini açan ve kolaylıkla hatırlanabilen mekânlardır (Jacobs, 1993). Gold (1998), bulvarların sunduğu kentsel deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

“Sıra ağaçlıklı, tiyatro ve restoranlarla çevrelenmiş olan bulvarlar, kentsel deneyimin önemli bir parçasını oluştururlar; vitrin izleyenlerin ve flaneur'lerin, aynı zamanda, şoför ve kuryelerin, aynı ölçüde, mekânıdır. Modern mimarlar taşıt koridorunun getirdiği katılıklar ve sorunlar üzerinde yoğunlaşarak, yaya ve taşıtların yararlı karışımı sonucunda ortaya çıkan bu eşsiz atmosferi görme yetilerini kaybettiler.” (Gold, 1998: 45)

Bu bağlamda, bulvarların ana işlevleri, i) metropoliten alanın formunu biçimlendirmek; ii) ara sokaklara, dükkanlara, konutlara ve rekreasyon alanlarına erişimi sağlamak; iii) kente estetik değer katmak; iv) insan ve mal akışını sağlayarak iletişim ve altyapıyı güçlendirmek; ve v) önemli varış noktaları arasında anıtsal bağlantılar kurmak olarak özetlenebilir (Jacobs 1993, Jacobs, MacDonald ve Rofé, 2002).

Bulvar tasarımında, söz edilen işlev ve niteliklerin sağlanması için, kesin ölçütler verilmesi yanıltıcı olacağından, bunu teşvik edecek mekânsal unsurlar tarif edilebilir. Bu unsurlar, aynı zamanda, bulvarların kimliğini de ortaya koymaktadır. Bu unsurlar temelde 3 başlık altında incelenebilir: 'ulaşımda çok türülük' (yaya, toplu taşıma, özel araç gibi ulaşım türlerinin çeşitliliği), 'tanımlı yapı çevre' ve 'açık alan kurgusu' (Tablo 2).

Ulaşım ve dolaşım açısından en önemli unsur, farklı ulaşım türlerinin bir arada kurgulanmasıdır. Yaya, bisiklet ve taşıt ağları birbirine bütünleşmiş şekilde kurgulanmalıdır. Yaya dolaşımı öncelikli olarak ortaya konmalı ve yaya dolaşımını rahat ve güvenli kılacak güçlü yaya mekânları tasarlanmalıdır. Bulvar üzerindeki yapı çevrenin düzenlenmesinde en önemli unsur tanımlı ve okunabilir olmasıdır. Bulvarın okunabilirliği yatayda bulvarın kesitine, dikeyde ise bulvarı çevreleyen yapıların (bina, anıt vb.) ölçeği ve inşaat niteliklerine, peyzaj düzenlenmelerine (ağaç sıralarının sıklığı ve konumu vb.) bağlıdır. Bulvarların başlangıç ve bitiş noktalarının meydan veya anıtsal düzenlemeler ile tanımlı hale getirilmiş olması da önemlidir. Bu bağlamda, Paris'te Concorde Meydanı ile Charles de Gaulle Meydanı arasında uzanan ve Zafer Takı'nı da içeren Champs Elysée Caddesi öne çıkan örnekler arasındadır. Açık alan kurgusu, diğer unsurlarla birlikte, bulvar düzenlenmesindeki önemli etmenlerden biridir. Açık alanlar düzenlenirken kullanıcıların aktif ya da pasif kullanımlarına elverişli mekânlar sunmalıdır. Açık alanların bir hiyerarşi içerisinde, farklı işlev ve kullanıcı grupları için farklılaşan mekânsal gereksinimleri karşılaması gerekmektedir. Mekânsal unsurların yanı sıra, kullanımların çeşitliliği ve bulvarın muhafazası da, bulvarın niteliğini belirleyen etmenlerdir.

Bu bağlamda, Atatürk Bulvarı örneğinde, bulvarın niteliği ve kimliğini oluşturan temel unsurlar olan ulaşım türlerinin çeşitliliğindeki, yapı çevredeki, açık alan kurgusundaki ve kullanım dağılımındaki değişim ve dönüşümler çalışmanın ikinci kısmında incelenmiştir.

Tablo 2: Bulvar Tasarımında Temel Unsurlar

TEMEL UNSURLAR	ÖLÇÜTLER
ÇOK-TÜRLÜLÜK (ULAŞIM TÜRLERİNİN ÇEŞİTLİLİĞİ)	<ul style="list-style-type: none"> • Güçlü yaya mekânları ve yakın çevredeki yaya yolları ile bağlantılar • Bisiklet, toplu taşıma ve özel araç ağlarının bütünleşmesi
TANIMLI YAPILI ÇEVRE	<ul style="list-style-type: none"> • Yatayda yol kesitinin, dikeyde yapıların tanımlı bir çevre oluşturması • Başlangıç ya da bitiş noktalarının açık kamusal alan düzenlemeleriyle tanımlı olması • Yapıların niteliği
AÇIK ALAN KURGUSU	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif ya da pasif farklılaşan kullanım ve farklı kullanıcılara uygun mekân sunumu • Açık alan hiyerarşisi (Kamusal/yarı kamusal, yarı özel/özel)
KARMA KULLANIM	<ul style="list-style-type: none"> • İşlev çeşitliliği
MUHAFAZA	<ul style="list-style-type: none"> • Bakım ve onarım

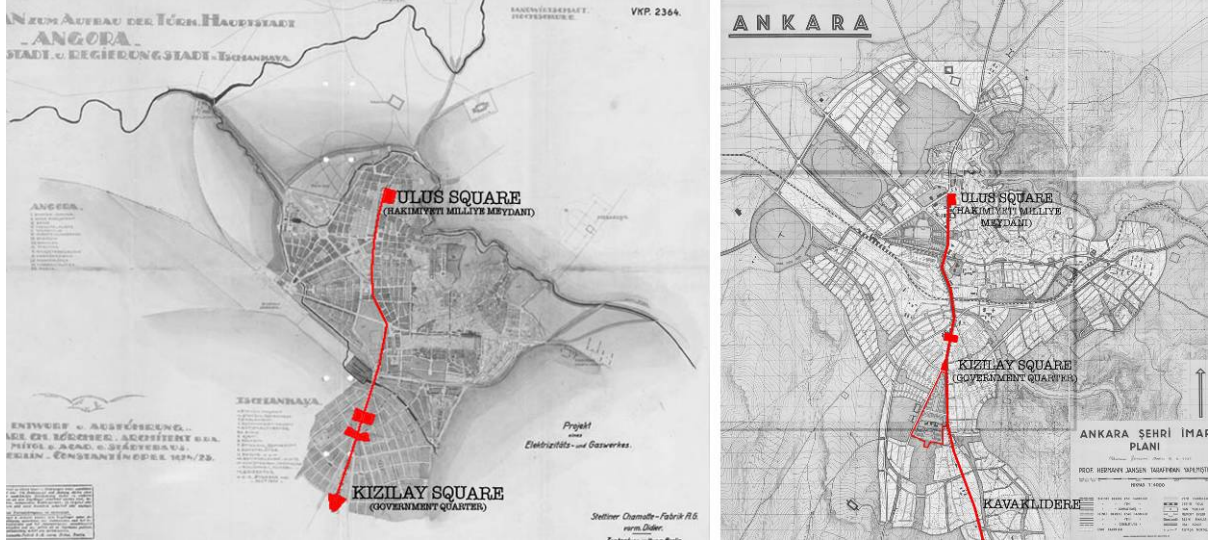
4. ATATÜRK BULVARI'NIN TARİHSEL OLUŞUMU

Ulus Meydanı'ndan Çankaya Köşkü'ne uzanan Atatürk Bulvarı, erken Cumhuriyet döneminin modernleşme hareketinin mekânda temsilinin en belirgin örneklerindedir. Bulvar, yeni başkent kurulmasının ve Cumhuriyet ideolojisi kapsamında halka kazandırılmaya çalışılan çağdaş yaşam biçiminin önemli bir sahnesi olarak tasarlanmış ve buna dayalı bir ölçü ve düzen içerisinde şekillenmiştir (Keskinok, 2009). Kamu kurumları, kültürel işlevler, açık kamusal alanlar ve mimari eserlerle bezenen Atatürk Bulvarı, erken Cumhuriyet döneminin açık hava müzesi olarak ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze bulvar, değişken politik ve ekonomik süreçlere tanıklık etmiş ve bunlara paralel olarak dönüşüm geçirmiştir.

1923'te Ankara'nın başkent ilan edilmesinden önce, Bulvarın olduğu eksen kırsal nitelikteydi ve Atatürk'ün Çankaya'daki evinden meclis binasına ulaşmakta kullandığı bir iz olarak varlığını sürdürmekteydi (Erkan, 2009). Ankara'nın başkent ilanından sonra, yeni rejimin gerektirdiği yapısal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla, bu yapılaşmaya rehberlik edecek bir plana ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda, 1924 yılında Ankara'nın Cumhuriyet sonrası ilk planı olan Lörcher Planı yapılmıştır. Lörcher Planı, varolan bu iz üzerinde Ulus Meydanı'ndan bugünkü Kızılay Meydanı'na uzanan ve ilk olarak gelişen kısmı vurgulamıştır. Bulvar, bu plan kapsamında, Ankara'nın ana omurgası olarak öngörülmüş; böylece, Ulus civarındaki eski kent dokusuyla, yeni kent dokusunun bütünleştirilmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyet'in modern başkentinin inşası için yapılan çalışmalar, 1927'den sonra daha da hızlandırılmıştır. Bu amaçla, davetli yarışma aracılığıyla, Ankara'nın planının elde edilmesine karar verilmiş; yarışma kapsamında Ankara'ya çağırılan üç yabancı mimardan (H. Jansen, L. Jausseley ve J.Brix), Jansen yarışmayı kazanmış; ve planı 1932 yılında tamamlamıştır. Jansen'in Planı'nda da, kentsel büyüme, Atatürk Bulvarı'nı temel omurga olarak alan kuzey-güney ekseninde öngörülmüştür. Jansen Planı'nda farklı olarak, Ulus Meydanı'ndan başlayan Bulvar, Kızılay yerine kentin daha kuzeyinde bulunan Kavaklıdere Mahallesi yakınlarına kadar uzanmaktadır. (Şekil 3) Bunun yanı sıra, ilk olarak, bu plan çerçevesinde, bu kentsel omurga, çağdaşı olduğu bulvarların niteliklerine eş olarak tasarlanmıştır.

Şekil 3. Lörcher Planı, 1924-1925 (sol) ve Jansen Planı, 1932 (sağ)

Kaynak: Cengizkan, 2004 (sol), Architecturmuseum der TU Berlin, 2012 (sağ)

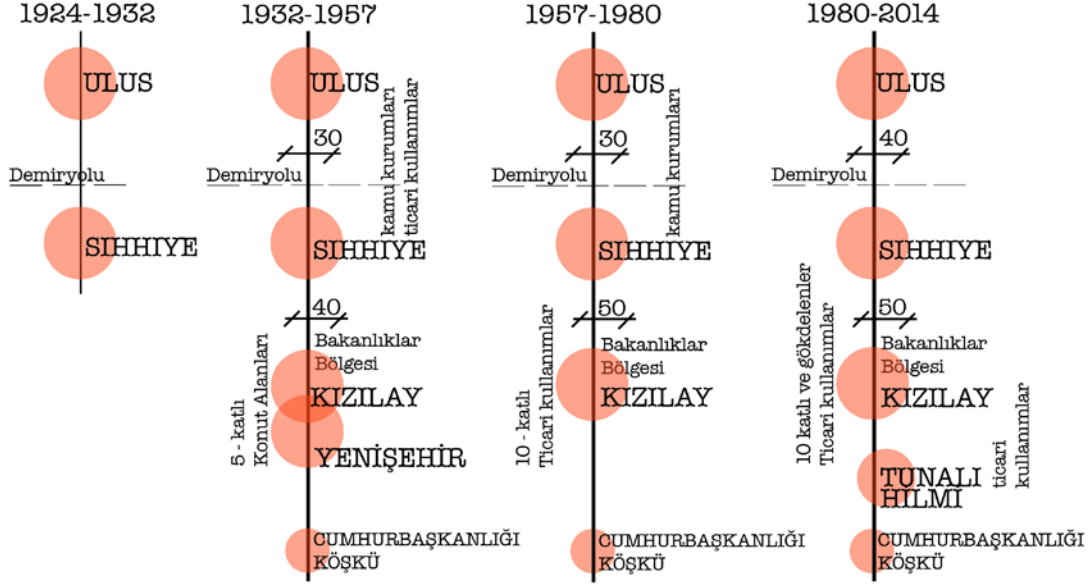
Hızla artan kent nüfusu ve araç trafiğinin sonucu olarak, Ankara için 1957'de yeni bir plan (Yücel-Uybadin Planı) hazırlanmıştır. Bu plan, Bulvarın hem ölçeğini, hem de mekânsal kurgusunu büyük ölçüde değiştirmiştir. Plan, bulvar üzerinde kat artışı ve taşıt trafiğine ayrılmış olan şeritlerin genişlemesini önermektedir. Bunun sonucunda, Bulvar üzerindeki pek çok yapı çok-katlı hale gelmiş; ve Bulvar, araç trafiği öncelikli bir yapıya dönüşmüştür. Aynı dönemde, Bulvar üzerindeki sosyo-kültürel işlevlerin yerini ticari faaliyetler almaya başlamıştır. Keskinok (2009: 53), bu dönemi şu şekilde aktarmaktadır: "Jansen dönemi planlamasının kentin tasarımına ve imgelerine önem veren yaklaşımını tümüyle reddeden 'iktisadi belirleyicilik' baskındır artık". 1970'lerde Bulvarın eski canlılığına ve kimliğine kavuşması için, Kızılay bölgesinde bulvarı besleyen yaya sokaklarının düzenlenmesi gibi girişimler olduysa da, Atatürk Bulvarı kentlilerin sosyalleşme mekânı olarak önceliğini yitirmiştir.

Bulvar üzerindeki en önemli yeşil alanlardan biri olan Güvenpark'ın bir bölümü, 1970'li yıllarda yenilenmiş; parkın bir parçası otobüs ve dolmuş duraklarına ayrılmış; ve 1997 yılında açılan Kızılay metro durağı ile, Bulvar'ın Kızılay kısmı tamamıyla bir ulaşım odağına dönüşerek, içinden transit geçilen bir mekan formunu almıştır. Atatürk Bulvarı, kentlilerin bir araya gelip sosyalleştiği ve boş zamanlarında gezintiler yaptığı bir yerken, bu düzenlemeler sonucunda kentlilerin bir başka odağa giderken geçiş yaptıkları bir istasyona dönüşmüştür.

2000'li yıllara gelindiğinde, hızlı taşıt trafiğinin öncelikli hale getirildiği, katlı kavşaklar, yayalar için alt ve üst geçit düzenlemeleriyle, Bulvar tamamen taşıt kullanımına terk edilmiş; yaya mekânları yayalara sadece hareket etme imkânı verecek şekilde kısıtlanmış; Bulvarın kamusal alan niteliği zarar görmüştür. 2012 yılında, Bulvar üzerinde 'atıl görünümlü' binalar olduğu ifade edilerek, bu binaların özgün nitelikleri yok sayılarak, Büyükşehir Belediyesi tarafından, tek-tip Selçuklu özellikleri taşıyan cephe kaplamaları önerilmiştir. Bu durum, Atatürk Bulvarı üzerindeki binaların özgün değerlerinin korunması açısından sakıncalı, hem de Bulvarın -tarihsel, siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel bir kapsam çerçevesinde kentin en önemli kamusal mekanlarından biri olarak- sorunlarının temelini inemeyen bir yaklaşımdır. 2013 yılına gelindiğinde, Bulvar üzerindeki iki devlet tiyatrosunun (Akün ve Şinasi Sahneleri) içinde bulunduğu bina satışa sunulmuş; fakat yoğun halk itirazları ve yürütülen kampanyalar sonucunda başarısız olmuştur. Sonuç olarak, Bulvarın kamusal bir mekân olarak kimliğini şekillendiren temel unsurlar zarara uğramıştır. Bulvarın mekânsal organizasyonunun

değişmesi sebebiyle, Bulvar taşıt trafiğini öncelikli hale getiren ana bir yola dönüşürken, kamusal mekan işlevlerinin büyük bir kısmından yoksun bırakılır hale getirilmiştir. (Şekil 4)

Şekil 4. Atatürk Bulvarının mekansal organizasyonundaki dönüşümler

Kaynak: Eldemir Ortabay, 1991: 66 yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.

5. ATATÜRK BULVARI'NIN SOSYO-MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ

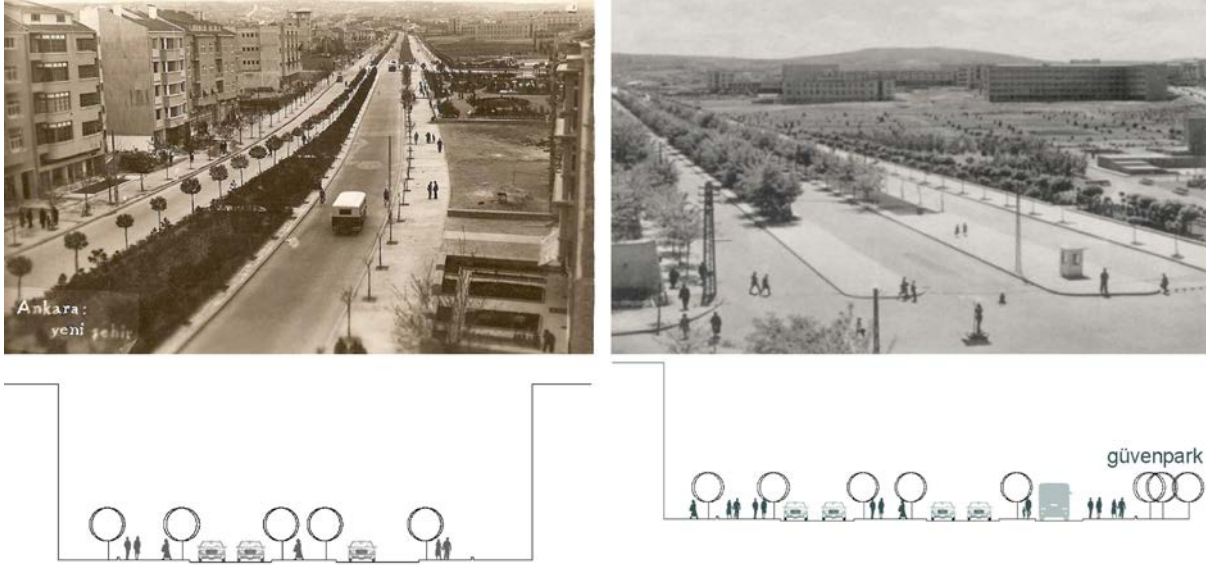
5.1. Ulaşım Türlerinin Dağılımındaki Dönüşümler

1920-1950 tarihleri arasında, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, daha önce de bahsedildiği gibi, Atatürk Bulvarı iki plan kapsamında tasarlanmıştır. İlk olarak Lörcher Planı'nda, mevcut kırsal iz üzerinde bulvar düzenlemesi öngörülmüştür. Planda, yaya mekânları olarak, bulvara çıkan yeşil izler öngörülmüş ve bu izlerin bulvarla bütünleştiği noktalarda küçük ölçekli toplanma alanları önerilmiştir. Bu izler, daha sonra, Bulvar üzerinde, günümüzde de varlığını sürdüren yaya yollarına (Tuna ve İzmir Caddeleri) dönüşmüştür.

Jansen'in Ankara Plan Notları'nda, yollar 4 kademede sınıflandırılmıştır: i) birinci ve ikinci derece yollar, ii) toplayıcı yollar, iii) yerel dağıtıcılar ve iv) çıkmaz sokaklar (cul-de-sac). Bunun yanı sıra, Atatürk Bulvarı tek başına bir tasarım problemi olarak ele alınmıştır. Bulvarın kendi başına ele alınması gerektiği ve ölçütlerinin bu bağlamda tasarlanması gerektiği Jansen Planı'nın notlarında vurgulanmıştır. Jansen, Ulus Meydanı'ndan Kızılay'a kadar olan bölümü 30 metrelik orta kaldırımlı bulvar olarak tasarlamıştır. Kızılay'dan Kavaklıdere'ye uzanan ikinci bölümde ise, genişlik 40 metreye çıkarılmıştır. Bulvar tasarımında bisiklet şeridi de önerilmiştir. Kızılay'daki Bakanlıklar bölgesinde ise, ek olarak tahsisli otobüs yolu önerilmiştir. Plan notlarında, yaya öncelikli tasarım açıkça ifade edilmiş; ve Lörcher Planı'ndaki Bulvar'a bağlanan yaya izleri korunmuştur. Ayrıca, kaldırım ve orta kaldırım üzerindeki peyzaj tasarımı, Bulvarın temel ögesi olan ağaç sıralarını içerecek şekilde düzenlenmiştir (Jansen, 1937: 25).

Sonuç olarak, bu dönemde bulvar, geniş yaya kaldırımları, bisiklet şeridi ve toplu taşıma tahsisli yol düzenlemeleriyle yaya öncelikli ve çok-türlü ulaşım olanaklarının sunulduğu bir bulvar niteliği taşımaktadır. (Şekil 5)

Şekil 5. Atatürk Bulvarı'nın Kesiti (30 m, orta kaldırımlı kısım), 1934 (sağ), Atatürk Bulvarı'nın Kesiti (40 m servis şeritli kısım), 1936(sol)

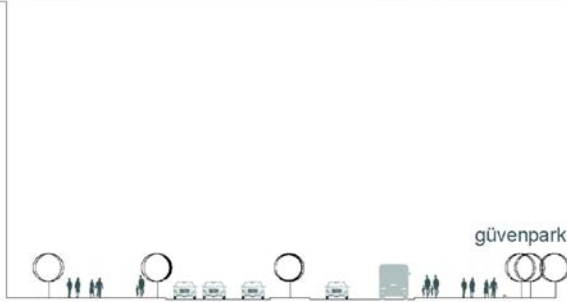
Kaynak: Kartpostal, Y. Memlük kişisel arşivi (sağ), 16.02.2014 tarihinde <http://4.bp.blogspot.com/-Z3F57b2XtQU/UBPFko-UPI/AAAAAAAAAio/NEI41d22Zjs/s1600/566.jpg> adresinden erişildi (sol).

1950'lerde nüfus ve araç sahipliğindeki artış, 1980'lere kadar Bulvar üzerinde pek çok değişime neden olmuştur. Bu dönemde, Atatürk Bulvarı yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda, Yücel-Uybadin Planı hazırlanmış; ve 1957'de yürürlüğe girmiştir. Plan'da, Bulvarın taşıt şeritlerinin genişletilmesi önerilmiş; bunun sonucunda yapılan çalışmalarla, 1959 yılında orta kaldırım yaya ve yeşil alan olmaktan çıkmış; şeritleri ayırmakta kullanılan ince bir refüje dönüşmüştür. (Şekil 6) Aynı zamanda, Bulvar boyunca yaya hareketi kısıtlanmış; bisiklet yolu tamamen kaldırılmıştır. Bunun sonucunda, Bulvarın yaya öncelikli olma özelliği zarar görmüştür. 1970'lerde, yaya mekânlarındaki bu zayıflama, Atatürk Bulvarı'na açılan yaya yollarının tasarlanması ve otobüs tahsisli yolların düzenlenmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. 1978'de Sakarya Caddesi, İzmir Caddesi ve Yüksel Caddesi yayalaştırılmıştır. Sonuç olarak, bu dönemde, Atatürk Bulvarı üzerindeki kaldırımlar daraltılmış, bulvara bağlanan bazı sokaklar yayalaştırılmıştır. Taşıt öncelikli bulvar tasarımına yönelik uygulamalar gerçekleşmiş, yapılan tasarım ve planlama müdahaleleri farklı ulaşım türlerinin birbirlerine eklenmesi ve bütünleşmesini sağlayamamıştır.

1970'li yılların başlarında, Güvenpark'ın bir bölümünün toplu taşıma duraklarına dönüştürülmesiyle Bulvar'daki yaya önceliği tamamıyla geri plana itilmiş; yaya mekânlarının sürekliliği bozulmuştur. 1990'lardan günümüze uzanan dönemde ise, Atatürk Bulvarı üzerindeki öncelikli ulaşım türü özel araçlar haline gelmiştir; Bulvar sosyalleşme mekânından çok, araçlar için hızlı bir geçiş yoluna dönüşmüştür (Şekil 7, 8). 1994 Ankara Ulaşım Planı'nda da, yaya ve taşıt mekânları ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu bakış açısı çerçevesinde, yaya konforu ve güvenliği adı altında meşru gösterilerek, Bulvar üzerinde pek çok alt ve üst geçit inşa edilmiştir. Buna karşın, günümüzde yayalar alt ve üst geçitleri kullanmamaktadırlar; ve hızlandırılmış araç trafiğinin içinden güvenli olmayan geçişler gerçekleşmektedir (Şekil 9). Bulvar'ın son dönemdeki tasarımıyla, yayaların karşıdan karşıya geçişleri azaltılarak, bulvardaki yatay hareketler kısıtlanmıştır (Kesim, 2009).

Şekil 6. Atatürk Bulvarının Kesiti (50 m.lik kısım), 1960

Kaynak: 16.02.2014 tarihinde <http://www.inankara.com.tr/uploads/fotoalbum/832.jpg> adresinden erişildi.

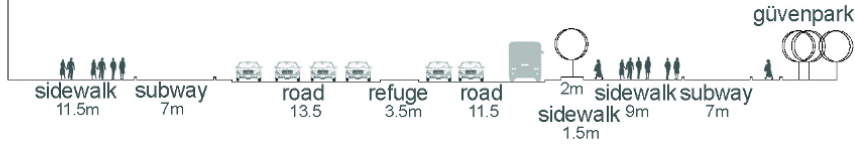
Şekil 7. Atatürk Bulvarı, 2013

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir

Şekil 8. Atatürk Bulvarının Kesiti, 2013

Kaynak: Kesim, 2009: 143

Şekil 9. Kullanılmayan yaya üst geçitleri, Atatürk Bulvarı, 2013

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir.

Bulvar üzerindeki araç trafiğini hızlandırmak amacıyla, 1997 yılında Sıhhiye U-köprüsü, 2001 yılında Akay katlı-kavşağı ve 2007 yılında Kuğulu katlı-kavşağı kullanıma açılmıştır. Yalnızca araç trafiğini rahatlatmak; özel araç sahiplerinin taleplerini karşılamak amacıyla yapılan bu düzenlemeler, yaya dolaşımını engellemenin yanı sıra, araç trafiğine de çözüm olmamıştır. Bu düzenlemeler sonucunda, Atatürk Bulvarı'nın bazı bölümlerinde (örneğin, Kavaklıdere bölgesinde), kaldırımların tamamen kaybolduğu gözlemlenmektedir (Şekil 10). Bu uygulamalar, Bulvar üzerindeki hem tarihi, hem ekolojik değeri olan pek çok ağacın sökülmesine de neden olmuştur. 1980'lerden günümüze kadar süregelen bu taşıt öncelikli uygulamalar sonucunda, Atatürk Bulvarı transit bir araç koridoru halini almış ve yaya dolaşımının konfor ve güvenliği göz ardı edilmiştir.

Şekil 10. Katlı kavşak uygulamaları sonucu yok olan kaldırımlar, Atatürk Bulvarı, 2013

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir.

5.2.Yapılı Çevredeki Dönüşümler

1924 Lörcher Planı'nda Atatürk Bulvarı'nın oluşacağı eksenin tanımlanmasının ardından, bu eksen üzerindeki araziler 1925 yılında kamulaştırılmış; bu arazilerde, yeni kurulan Cumhuriyet'in gereksinim duyduğu kamu binalarının inşası başlatılmıştır. Lörcher ve Jansen Planları'nda kamu binalarının bu eksen üzerinde toplanmaya çalışıldığı açıkça görülmektedir. Çoğunlukla eğitim, kültür ve idari işlevleri barındırması planlanan bu binaların tasarlanması için, Mimar Kemaleddin, Giulio Mongeri, Bruno Taut, Clemens Holzmeister gibi pek çok tanınmış mimar Ankara'ya davet edilmiş; bu sayede, Bulvar, bu dönemde pek çok mimari eserle donatılmıştır (Şekil 11). Atatürk Bulvarı'nın Ulus ile Bakanlıklar arasındaki kısmının yanı sıra, Bulvar'ın Bakanlıklar Bölgesi ile Çankaya Köşkü arasında yer alan kısmında da konsolosluklar inşa edilerek, farklı mimari ürünlerin aynı eksen üzerinde yer almasına katkı koymuşlardır (Kesim, 2009:112). Jansen Planı'nda, Bulvar üzerindeki kat yüksekliği sınırı ise 5 kat olarak belirlenmiştir.

Bu dönemde, binaların yanı sıra, Atatürk Bulvarı üzerindeki meydanlarda Cumhuriyet ideolojisini simgeleyen pek çok anıt ve heykel yer almıştır. Bu anıt ve heykellerden pek çoğu günümüze değin varlığını sürdürmüştür (Şekil 12). Bu kamusal sanat eserlerinin bulunduğu alanlar, aynı zamanda, bulvarın başlangıç ve bitiş noktalarında tanımlı birer odağa dönüşmüşlerdir.

Şekil 11. a) 2. Vakıf Apartmanı, 1928-1930, Mimar Kemaleddin Bey. b) Türkiye İs Bankası, 1929, Giulio Mongeri. c) Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, 1937-1939, Bruno Taut. d) Merkez Bankası, 1931-1935, Clemens Holzmeister.

Kaynak: a) 16.02.2014 tarihinde <http://www.mimaristil.com/wp-content/uploads/kincivakfapartmanlarlutw61.jpg> adresinden erişildi.

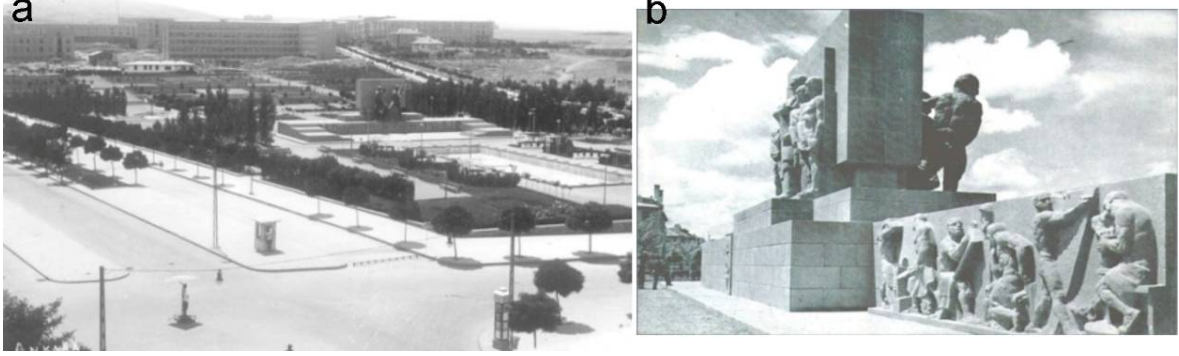
b) 16.02.2014 tarihinde <http://www.math.sunysb.edu/~kalafat/ankara/> adresinden erişildi.

c) 16.02.2014 tarihinde <http://www.maxihayat.net/maxiforum/soru-cevap/193493-ataturkun-kurdugu-dil-ve-tarih-cografya-fakultesi-hakkinda-bilgiler.html> adresinden erişildi.

d) 16.02.2014 tarihinde <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/ban/zen/trindex.htm> adresinden erişildi.

Şekil 12: Güvenlik Anıtı (Emniyet Abidesi), Güvenpark,1936, Anton Hanak ve Josef Throak

Kaynak: a) 16.02.2014 tarihinde <http://v3.arkitera.com/UserFiles/Image/news/2010/08/25/17%20kizilay-guvenpark.jpg> adresinden erişildi.

b) 16.02.2014 tarihinde <http://v3.arkitera.com/UserFiles/Image/news/2010/08/25/16%20guvenparkaniti.jpg> adresinden erişildi.

Yapılı çevredeki temel dönüşüm, 1950-1990 yılları arasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönüşümdeki en önemli etken, 1961 yılında yürürlüğe giren Kat Nizam Planı'dır. Plan, Atatürk Bulvarı üzerindeki kat yüksekliklerinin 5 kattan 10 kata arttırılmasını öngörmüş; ve zamanla Bulvar üzerindeki binalar yükselmeye başlamıştır; pek çok bina özel izinlerle 10 katın üzerinde inşa edilmiştir (Şekil 13). Bu dönemde, Atatürk Bulvarı üzerinde Ankara'nın ilk gökdeleni olan Emek İşhanı mimar Enver Tokay ve İlhan Tayman tarafından tasarlanmış ve 1959-1965 yılları arasında inşa edilmiştir. Artan kat sayıları sonucunda, bu dönemde Bulvarın ölçeği ve yapılı çevresi oldukça değişmiştir. Ayrıca, verilen özel imar izinlerinin teşvikiyle Bulvar üzerindeki nokta blokların yerini uzun blok almaya başlamıştır.

Şekil 13. 1961 sonrasında, Atatürk Bulvarı üzerindeki yapılı çevrenin dönüşümü

Kaynak: Eldemir Ortaboy, 1991: 120-121

1980'lerden günümüze kadar olan dönemde ise, özellikle prestijli ticaretin kent merkezinden alışveriş merkezlerine taşınması, yerlerini daha çok küçük ve orta ölçekli ticari ve ofis kullanımlarının alması, kentin orta ve üst-orta gelirli kesimlerinin kent dışında gelişen konut alanlarına taşınmasına paralel olarak, Atatürk Bulvarı'nın niteliği ve ekonomik canlılığı azalmıştır. Bulvar'da süregelen çökme, binaların bakımsızlaşmasından ve bina cephelerinin bakımsız bir görüntüye bürünmesinden kendini belli etmektedir. Buna ek olarak, binalara pek çok kaçak kat inşaatı yapılmıştır. Günümüzde bu bakımsız cepheler, aynı zamanda, ticari işletmelerin niteliksiz ve uyumsuz tabela ve reklamlarıyla işgal edilmiş durumdadır (Şekil 14). Bulvar'da yaşanan çok yönlü bozulma ve çökme sorunsalını yalnızca fiziksel boyuta indirgeyen bir yaklaşımla; Büyükşehir Belediyesi 2012 yılında cephelerin tek tip bir cephe kaplamasıyla düzenlenmesini önermiştir (Şekil 15). Bu öneri, farklı tarihsel dönemlere ait binaların özgün mimari niteliklerinin yok olmasına neden olmanın yanı sıra, aynı zamanda Mimarlar Odası tarafından 'mimarların özlük haklarının ihlali' olarak da nitelendirilmiştir ("Kızılay'a makyaj", 2012).

Şekil 14. Atatürk Bulvarı üzerindeki binaların cephelerini kaplayan tabela ve reklamlar,2013

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir.

Şekil 15. Atatürk Bulvarı üzerindeki binalar için önerilen cephe kaplaması,2012

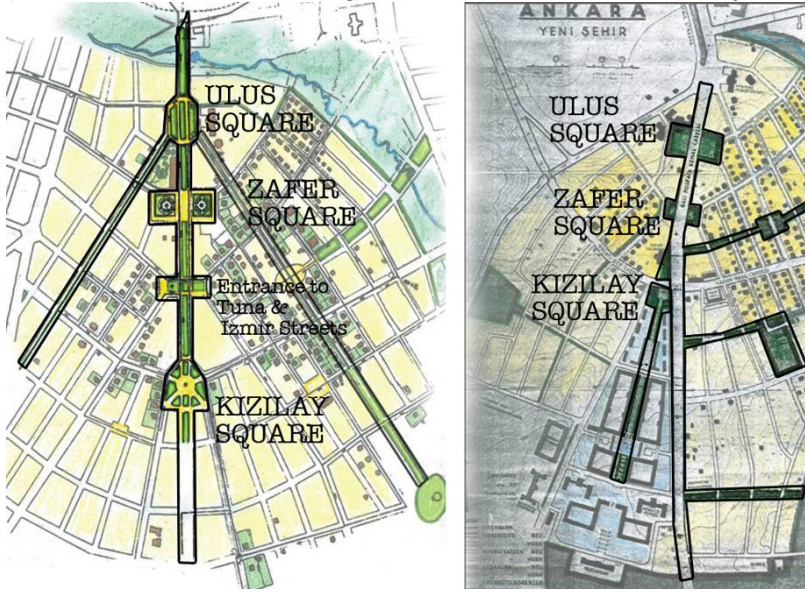
Kaynak: 16.02.2014 tarihinde <http://www.gazetesobe.org/media/1/89b.jpg> adresinden erişildi.

5.3. Açık Alan Kurgusundaki Dönüşümler

Lörcher Planı'nın önemli özelliklerinden biri, Barok Dönemine özgü aynı meydana çıkan üçlü ışınal yol sistemlerini içermesidir. Bu düşüncenin ürünü olarak Atatürk Bulvarı, bir meydanla başlayan bu ışınal yol sisteminin parçası olarak kurgulanmıştır. Bulvarın başlangıcında bulunan Ulus Meydanı'nın yanı sıra, Atatürk Bulvarı üzerinde farklı aralıklarla ve farklı ölçeklerde bir dizi meydan öngörülmüştür.

Ulus Meydanı, Lörcher Planı öncesinde de, bir toplanma mekanı olarak kullanılırken, Bulvarın en önemli açık kamusal alanlarını oluşturan Sıhhiye ve Zafer Meydanları, Lörcher Planı sayesinde inşa edilmişlerdir. Bulvar üzerinde öngörülen daha küçük ölçekli meydanlar ise, daha sonra 1970'lerin sonlarında düzenlenerek, yaya sokaklarının giriş noktalarını oluşturmuşlardır. İzmir ve Tuna Caddeleri'nin girişleri, bu tür toplanma alanlarına örneklerdir. Jansen Planı doğrultusunda tasarlanan Bakanlıklar Mahallesi ise, Bulvarın kalbinde kamu kullanımına açık bir yaya mekânı sunmaktadır. Jansen Planı'nda meydanların ölçek ve formları değiştirilmiş olsa da, Lörcher Planı'ndaki konumları korunmuştur (Şekil 16). Camillo Sitte'nin Bahçeşehir yaklaşımından etkilenen Jansen, meydanlara ek olarak, Bulvar üzerindeki açık yeşil alanları da tasarımına ekleyerek, bu alanların tasarımını vurgulamıştır. Örneğin, bu kapsamda öngördüğü Atatürk Bulvarı'nın en önemli yeşil parçalarından biri olan Gençlik Parkı, 1943'te kullanıma açılmıştır.

Şekil 16. Lörcher (sol) ve Jansen (sağ) tarafından bulvar üzerinde önerilen açık kamusal alanlar

Kaynak: ODTU, Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Arşivi

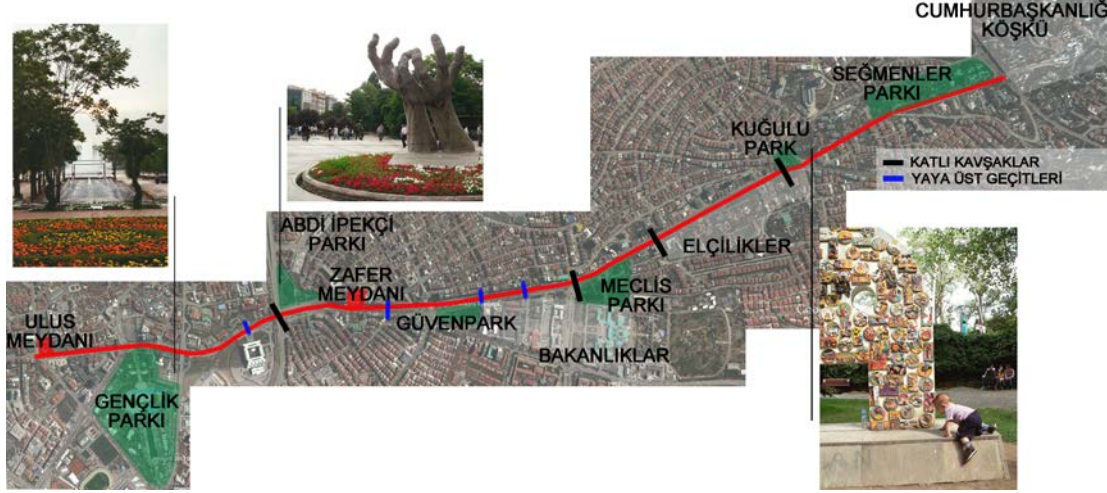
Kamusal alan hiyerarşisi kapsamında incelendiğinde, Bulvarın bu dönemde çeşitli mekân kademelerine sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, binaların giriş katlarında bulunan kafe ve restoranların ön bahçeleri ve bina girişleri, Bulvar üzerindeki yarı-kamusal alanlar oluşturmaktadır. Kamusal mekândan özel mekâna geçişteki bu kademelenme, bulvar üzerindeki yaya eylemlerini de esnek hale getirmiş ve farklı etkinliklere olanak sağlamıştır.

1950'li yıllarla başlayan ikinci dönemde ise, Atatürk Bulvarı üzerindeki Zafer Meydanı ve Güvenpark yakınındaki Havuzbaşı gibi pek çok açık kamusal alan, yol genişletme ve özel izinlerle gerçekleşen yapılaşmalar sonucunda daraltılmıştır. Bu uygulamalar sonucunda, Bulvar üzerindeki meydanlar dönüşüme uğrayarak kavşak noktası halini almıştır. Bulvar üzerinde açık kamusal alanların sürekliliğini sağlayan orta kaldırım ise, dar bir refüje dönüşmüştür. Benzer biçimde kaldırımlar da bu uygulamalar sonucunda daraltılmış; yapılarla taşıt yolu arasındaki mesafe kısaltılmıştır. Bunun sonucunda, pek çok yapının ön bahçesi kaldırıma dahil edildiğinden, kafe ve restoranların giriş olarak kullandığı yarı-kamusal mekanlar ortadan kalkmıştır. Bulvar üzerindeki mekân hiyerarşisi zedelenmiş, kamusal alan ve özel alan arasında tanımlı ara yüzler yok edilmiştir.

1980 sonrasında ise, açık alandaki bu tahribatlar giderilememiş; ve Bulvar üzerindeki iki önemli açık alan olan Kuğulu Park ve Seğmenler Parkı yol düzenlemeleri kapsamında zarar görmüş; yüzey alanları daraltılmıştır. Katlı kavşak çalışmaları sonucunda, yaya yollarının yer yer neredeyse kaybolması sebebiyle, açık kamusal alanların sürekliliği de tamamen kaybolmuştur (Şekil 17).

Şekil 17. Atatürk Bulvarı üzerindeki açık kamusal alanlar, katlı kavşaklar ve yaya üst geçitleri, 2013

Kaynak: Harita Google Earth görüntüsünden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.
Fotoğraflar yazarlar tarafından çekilmiştir.

5.4. Kullanım Dağılımındaki Dönüşümler

Erken Cumhuriyet döneminde, kamusal kullanımların yanı sıra, Atatürk Bulvarı üzerinde Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi gibi yükseköğrenim kurumları ve Ulus'taki Opera binası, Sinema Ankara, Sinema Ulus gibi kültür yapıları da yer almaktadır. Jansen Planı'nda, Bulvar üzerindeki ticari kullanımlar sınırlandırılmış; bunun yerine kültür, sanat, eğitim ve idari fonksiyonlar öncelikli olarak tercih edilmiştir (Keskinok, 2009:43).

Buna karşın, 1950-1980 yılları arasında artan ticari kullanımlar, bulvar üzerindeki kentsel kullanımlar arasında baskın hale gelmiştir. Jansen Planı'nda konut olarak ayrılmış alanların çoğu, bu dönemde hızlı bir şekilde ticari alana dönüşmüştür; ancak bu alanların altyapı gereksinimleri göz ardı edilmiştir. Yol genişletme çalışmaları da bu sürecin bir sonucudur. Bütün bu gelişmeler paralelinde, 1960'larda Atatürk Bulvarı, halen kentlilerin sosyalleşmek için tercih ettikleri kamusal mekanlar arasındadır. Ankaralılar arasında, bu dönemde de, Bulvar'da akşamüstü gezintilerine çıkmak, kafe ve pastanelerde zaman geçirmek popülerliğini korumaktadır. Örneğin, Ankara'nın nostaljik ayaküstü yemek yenilen yerlerinden Piknik ve Goralı bu dönemde açılmıştır. Ayrıca, Atatürk Bulvarı üzerinde iki önemli sinema salonu olan Büyük Sinema ve Ulus Sineması, 1950'lerde açılmıştır. 1949 yılında da Sergi Evi, Opera binasına dönüştürülmüştür.

1990'lardan bugüne, Atatürk Bulvarı'ndaki en baskın kullanımın halen ticaret olmasına rağmen, ticari kullanımların niteliği değişmektedir. Yüksek gelir gruplarına hitap eden Vakko, Beymen gibi prestijli markalar, yeni açılan alışveriş merkezlerine taşınırken, onların yerleri küçük ve orta ölçekli, niteliği düşük, daha çok orta ve alt gelir gruplarına hitap eden ticari işletmeler tarafından doldurulmaktadır. Ticari işletmelerdeki bu niteliksel dönüşüm, özellikle üst gelir gruplarının, Kızılay ve Atatürk Bulvarı'nı alışveriş yapmak, sosyalleşmek ya da başka amaçlarla tercih etmemesine neden olmuştur. Bulvar üzerindeki kamu kuruluşlarının kentlinin batı koridoruna, Dumlupınar Bulvarı (Eskişehir Yolu) üzerindeki

yeni kamu binalarına taşınmasıyla birlikte, Atatürk Bulvarı idari işlevlerini de yitirmektedir. Ticari faaliyetlerdeki kalite düşüşü, birçok kamu hizmet işlevinin Bulvar'daki binaları boşaltması sonucunda, Atatürk Bulvarı'nın çekiciliği azalmıştır; bu durum kullanıcıların içinden geçmenin dışında içerisinde zaman geçirdikleri bir mekân olma özelliğini de yitirmesine neden olmuştur. Bulvar üzerindeki meydan, park ve yaya mekânlarının daraltılması ve niteliklerinin korunamaması sonucunda, Atatürk Bulvarı'nın kamusal kullanımı da kısıtlanmaktadır. Buna karşın, Bulvarda yer alan bazı geleneksel ticari kullanımların (sahaflar, iplik kumaş satan mağazalar) bulvarın ekonomik canlılığını korunmasına önemli katkıda bulunduğu gözlenmektedir.

DEĞERLENDİRME

Ankara'nın en önemli kamusal alanlarından biri olan Atatürk Bulvarı, tarihsel olarak köklü değişikliklere uğramıştır. Bulvar'ın kaldırımlarının daraltılarak araç şeritlerinin artırılması, katlı kavşaklar gibi taşıt trafiğini öncelikli hale getiren uygulamalar, Atatürk Bulvarı'nın geçmişte çok-türlü ulaşım biçimlerinin bir arada kurgulandığı yapısını tahrip etmiştir. Bulvarın yalnızca ana ulaşım arteri olarak ele alınması sonucunda, bu kamusal mekan ulaşım işlevinin altında ezilirken, diğer çok yönlü kamusal işlevleri ve değerleri göz ardı edilmektedir. Bulvar'da yer alan pek çok yaya mekânı ortadan kaldırılmıştır; bulvarın açık kamusal alanları, bulvardan ayrıştırılmıştır. Bulvarı çevreleyen yapıların bakım ve onarımı ertelenerek köhneleşmeye terk edilmiştir. Ayrıca, bulvar üzerindeki temel ekonomik işlev salt ticarete indirgenmiş; ticaretin niteliği ise düşmüştür. Bütün bunların sonucunda, Atatürk Bulvarı, kentlilerin sosyal yaşamında kullandıkları bir mekândan, başka odaklara ulaşmakta kullandıkları bir istasyon alanına ve üzerinden hızla geçilip gidilen bir ulaşım arterine dönüşmüştür.

Atatürk Bulvarı üzerindeki bu dönüşüm, karamsar bir tablo sunmaktadır. Bulvarın fiziksel, sosyo-kültürel, ekonomik ve doğal yapısı tahrip edilmiş durumda olsa da, Ankara'nın halen ana omurgası olması, toplumsal bellekteki yeri, kalıcılığı ve tarihi değerleriyle Bulvar, dirençliliğe sahiptir. Bulvarın tarihi ve kültürel değerlerinin korunması, kaybolan değerlerin yeniden canlandırılmasına yönelik hassas uygulamalar, ulaşım türlerinin çeşitliliğini öngören tasarımlar, işlevlerin çeşitlendirilmesi ve niteliklerinin arttırılması, yapılı çevrenin ve açık kamusal alanların bakım ve onarımının kentsel belleğe duyarlı biçimde gerçekleştirilmesi kapsamında yapılacak planlama çalışmalarıyla, Atatürk Bulvarı'nın kimliği, canlılığı ve kamusalılığı geri kazanılabilir. Atatürk Bulvarı'nın 'bulvar' niteliğine kavuşması, diğer kentler için de örnek bir deneyim teşkil edecektir. Atatürk Bulvarı'nın dönüşüm hikayesinden çıkarılacak bir diğer önemli sonuç, 21. yy'ın kentinin işlevsel ve indirgemeci sınıflamalardan daha ileri, karmaşık özellikler ve işlevler yüklenen sokak ve dokular olarak ele alınmasını ve planlanmasını sağlayacak alternatif yaklaşımlara ihtiyaç bulunduğuudur.

Kaynakça

Anderson, S. (1986). Preface. Anderson, S. (Ed.), *On Streets* içinde. Cambridge: MIT Press.

Andrews, R. V. (2012). *Examining the form and function of San Diego boulevards: A planning implementation tool for boulevard revitalization*. Master tezi. 10.02.2014 tarihinde http://sdsu-dspace.calstate.edu/bitstream/handle/10211.10/2286/Andrews_Rachelle.pdf?sequence=1 adresinden erişildi.

Architekturmuseum der TU Berlin (2012). 10.02.2014 tarihinde Architekturmuseum der TU Berlin webbsitesi, <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/images/1600WM/22643.jpg>

<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/images/1600WM/22644.jpg>,

<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=153948>,

<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=153941>,

<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=153936>,

<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=153931>

<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=153927> adreslerinden erişildi .

Bosselmann, P., Macdonald, E. ve Kronemeyer, T. (1999). Livable streets revisited. *Journal of the American Planning Association*, 65(2), s. 168-180.

Bölükbaş, E. ve Uysal, Y. (Ed.) (2012). *Building Identities: Ankara, 50 years of the Republic* .Ankara: Chamber of Architects of Turkey - Ankara Branch

Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitü Vakfı.

Eldemir Ortaboy, Ö. (1991). *Reevaluating the historical spatial structure of the Ankara Atatürk Boulevard as a sequence of urban spaces and plazas*. Master tezi, ODTU.

Erkan, K. (2009). Cumhuriyet devriminin yolu: Atatürk bulvarı. Ç. Keskinok (Ed.) *Cumhuriyet Devriminin Yolu: Atatürk Bulvarı* içinde, s. 1-10. Ankara: Koleksiyoncular Derneği.

Forbes, G. (1999). Urban Roadway Classification: Before the Design Begins. In: *Proceedings of the 1st Urban Street Symposium*. TRB: USA.

Gold, J. R. (1998) . The death of the boulevard. N. R. Fyfe (Ed.) *Images of the Street: Planning Identity and Control in Public Space* içinde, s. 44-57. London and New York: Routledge.

Hayden, D. (1997). *The Power of Place: Urban Landscapes As Public History*. MIT Press.

Hebbert, M. (2005). Engineering, urbanism and the struggle for street design. *Journal of urban design*, 10(1), s. 39-59.

Jacobs, Allan B. (1993). *Great Streets*. UC Berkeley: University of California Transportation Center.

Jacobs, A. B., MacDonald, E. ve Rofé, Y. (2002). *The boulevard book: History, evolution, design of multiway boulevards*. Cambridge: MIT Press

Jansen, H. (1937). *Ankara İmar Planı*. İstanbul: Alaeddin Kral basımevi.

Kesim, B. (2009). *The boulevard as a communication tool; Atatürk boulevard*. Master tezi, ODTU.

Keskinok, Ç. (2009). Ankara kentinin planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu. Ç. Keskinok (Ed.) *Cumhuriyet Devriminin Yolu: Atatürk Bulvarı* içinde, s. 37-58. Ankara: Koleksiyoncular Derneği.

Kızılay Kent Merkezi Çalışma Grubu (2004). *Kızılay'da yayalar ve yaya ulaşımı: Sorunlar, sebepler ve süreçler*. Ankara: Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası

Kızılay'a makyaj (2012). Şubat,24. SOBE. 10.02.2014 tarihinde <http://www.gazetesobe.org/index.php?Did=140> adresinden erişildi.

Koçak, F. A. (2008). *Social and spatial production of Atatürk Boulevard in Ankara*. Doktora tezi, ODTU.

Kostof, S. (1991). *The city shaped*. London: Thames and Hudson Ltd.

LaPlante, J. N. ve McCann, B. (2011). Complete Streets in the United States. *90th Annual Meeting of the Transportation Research Board* içinde. Washington, DC.

Marshall, S., 2005. *Streets & Patterns*. (1st ed.). London and New York: Spon Press, Taylor & Francis.

Patton, J. W. (2007). A pedestrian world: Competing rationalities and the calculation of transportation change. *Environment and Planning A*, 39, s. 928-944.

Rossi, A. (1982). *The Architecture of the City*. MIT Press.

Sahil, S. (1986). *Cumhuriyet sonrası Türk toplumsal yapı değişimlerinin Ankara Atatürk Bulvarı mekansal yapısında örneklenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Sahil, S. (1990) Ankara Atatürk Bulvarı'nda Yapıtılan Özel Sektör Yapılarının Gelişimi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(1-2): 81-93.

Özet: Bulvarlar, yalnızca kentsel ulaşım ağının bir parçası olmaktan öte işlevler ve anlamlar taşırlar. Pek çok metropolde bulvarlar, kentsel yaşamın hareketliliğini yansıtan kamusal açık alanlar olarak işlev görmektedirler. Bulvarlar, aynı zamanda, kentsel yapılı çevrenin en kalıcı öğelerinden biridir; bu nedenle, kentlerin tarihini okumak açısından bulvarlar önem kazanmaktadır. Ayrıca, bulvarlar farklı zaman dilimlerinde, farklı kentsel politikaların ve tasarım yaklaşımlarının en belirgin gözlemlenebileceği kentsel parçalardır.

1960'lı yıllardan itibaren başlayan ve 1980'lerde hızlanan sokak tasarımında taşıt-öncelikli yaklaşımların ön plana çıkması ve sokakların basitleştirilmiş fonksiyonel sınıflamalar kapsamında ele alınması, bulvarların kentlerin ana ulaşım arterlerine dönüşmesine neden olmuştur. Yeni tasarımlarıyla kent bulvarları, ulaşım işlevinin altında ezilirken, sosyo-kültürel işlevlerini, tarihsel ve kültürel değerlerini kaybetmeye başlamıştır. Bu süreçte, ulaşım da çok-türlülük, tanımlı bir yapılı çevre ve açık alan kurgusu oluşturma gibi bulvarın kimliğini oluşturan temel işlevleri de zarar görmektedir.

Yukarıda betimlenmeye çalışılan benzer bir süreç, Ankara'da Ulus Meydanı'ndan başlayıp Çankaya Köşkü'ne kadar uzanan Atatürk Bulvarı'nda gözlemlenmektedir. Atatürk Bulvarı'ndaki bu değişim ve dönüşüm sürecini inceleyen bu araştırma, bulvarın dönüşüm sürecini üç ana zaman diliminde ele almaktadır. Birinci dönem, 1924-1950 yılları arasında bulvarın eski ve yeni kenti birleştiren bir kent omurgası olarak işlev kazandığı dönemdir. İkinci dönem, 1950'lerin sonundan 1980'e uzanan, artan araç sahipliği ve trafik problemleri nedeniyle, yol genişletme ve kat yüksekliklerinde artış düzenlemeleri sonucunda bulvarın kesitinin ve niteliğinin dönüşüme uğradığı dönemdir. 1980'lerden günümüze kadar süregelen son dönemde ise, özellikle 2000'li yılların başında bulvar üzerinde yaya ve taşıtın tamamen ayrı kurgulandığı, bulvarın toplumsal işlevlerini ve kamusallığını azaltan, buna karşılık taşıt öncelikli bir anlayışı hakim hale getiren düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı 'bulvar' kavramı bağlamında, Atatürk Bulvarı'nın 'bulvar' niteliğini kaybetmesine neden olan süreçleri ve faktörleri ortaya koymak ve kentsel yaşamın vazgeçilmez parçalarından olan bulvarların kente geri kazanımının gerekliliğini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal mekan, Atatürk Bulvarı

TRANSFORMATION FROM AN URBAN BOULEVARD TO A MAJOR ARTERIAL ROAD: THE CASE OF ATATÜRK BOULEVARD

Abstract: Boulevards are designed to embrace other functions and meanings than being solely part of the urban transportation network. They are public spaces that reflect the vibrant life of the modern metropolitan cities. Since they are one of the permanent structures of urban built environments, they are important in terms of reading and re-visiting the history of cities. Likewise, they are urban places where one can observe different political policies and design approaches in different temporalities of cities.

From the 1960s onwards, but especially accelerated in the 1980s, the street design approaches that have given priority to car traffic and simplified functional classifications on streets have resulted in the transformation of boulevards into major arterial roads. Although they did not fit into those definitions, the boulevards were crushed under their mobility functions, while losing their socio-cultural functions and values. In this context, the key attributes of the boulevards, such as their ability of acquiring multi-modal movement, well-defined built form and open space configuration, were destructed.

A similar process was experienced in Atatürk Boulevard, starting from Ulus Square extending to Çankaya Palace in Ankara. The transformation of the Boulevard is examined via three historic periods within the scope of this study. The first period extends from 1924 to the late-1950s through which boulevard was designed as an urban spine that connected the old city with the 'new town'. The second period extends from 1960 to 1980 when the

section and the quality of the boulevard transformed drastically due to the road widening practices and rising building heights on the boulevard along with the increasing population and car ownership. Finally, from the 1980s up to the present time, the spatial reorganization of the boulevard includes the design interventions leading to the separation of car and pedestrian movement, diminishing social functions and prioritizing car traffic. Thus, along with the discourse on boulevards, this study aims to discuss the processes that have resulted in the loss of 'boulevard' qualifications of Atatürk Boulevard, while putting an emphasis on the great importance of the boulevards as the essential parts of the urban social life.

Keywords: Public space, Atatürk Boulevard

Nihan Oya MEMLÜK: 1988 yılı Ankara doğumludur. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2009 yılında mezun oldu. Yine aynı bölümde, 2012 yılında Kentsel Tasarım Programında yüksek lisansını tamamladı. 2011 yılından bu yana Gazi Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta ve ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde Doktora eğitimine devam etmektedir. Kentsel tasarım, kamusal alan ve tarihi kent merkezleri konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

oyamemluk@gmail.com

Müge AKKAR ERCAN: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans ve yüksek lisans, University of Newcastle'dan kentsel tasarım alanında doktora derecesi almıştır. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir. Kentsel tasarım ve kentsel dönüşüm konularında ders vermektedir. Kentsel tasarım, kamusal mekan, kamusal sanat, kentsel dönüşüm ve koruma, topluluk-odaklı planlama, sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve yürünebilirlik gibi konularda ulusal ve uluslararası kitap ve dergilerde yayınları bulunmaktadır.

akkar@metu.edu.tr

KORUMA

1980 SONRASINDA MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİNİN KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ KORUNMASINDAKİ ETKİNLİĞİ

Nevin TURGUT GÜLTEKİN

1980'den GÜNÜMÜZE KORUMA PLANLAMASINA GENEL BİR BAKIŞ: ANKARA, BERGAMA, PATARA ÖRNEKLERİ

Mehmet TUNÇER

KENTSEL KORUMA/YENİLEME İKİLEMİNDE 1980'LERDEN BUGÜNE SAĞLIK(LI)LAŞTIRMA: ANKARA - HAMAMÖNÜ ÖRNEĞİ

Nevin TURGUT GÜLTEKİN-Teoman ARSLAN

TARİHİ ÇEVRELERİ KORUMA SÜRECİNDE YAŞANAN FİZİKSEL VE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM, ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ İSTİKLAL MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Pınar ŞAHİN KADAKAL, Gülseven UBAY TÖNÜK

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİNİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DEĞİŞEN MEKANSAL DEĞERİ

Hazal İrem GÖĞÜŞ, Erman AKSOY

1980 SONRASINDA MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİNİN KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ KORUNMASINDAKİ ETKİNLİĞİ

Nevin TURGUT GÜLTEKİN, Doç.Dr.

1. BAŞLARKEN

1980'li yıllarla küreselleşme sürecinde kentler arası rekabette neoliberal projelerle, yaşam kalitesini yükseltmek, bozulan veya yitirilen kent imgesini yeniden oluşturma çabaları, kentsel mekâna dolayısıyla tarihi ve geleneksel dokuya müdahaleyi gerekli kılmıştır. Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, neoliberalleşmeye dayatılarak başlatılan kentsel dönüşüm (Dinçer, 2011-a; Brenner, Theodore, 2002; Harvey 1989) başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde, tarihi kent merkezlerinin sağlıklılaştırılmasında kısmen kamu, kısmen yeni yatırımcılar tarafından soylulaştırılması (Enlil, 2000) kentsel koruma ve planlamada kargaşaya neden olmaktadır. Bu ortamda taşınmaz kültürel mirasın farklılaşma, markalaşma, saygınlık kazandırma ve böylece kültür turizmine sağladığı avantajlarla önemsenen “kentsel koruma” ile bu değerleri gayrimenkul sermaye piyasasında yatırım alanı görerek yıkıp-yeni yapma ile kamu yararından kentsel değer artışına kayan “kentsel yenileme” anlayışı çatışmaktadır.

Türkiye’de 1980’lerde başlayan ranta odaklı bu yeni ekonomik sürecin tamamlayıcısı niteliğinde olan ve kentsel mekânın değişim değeri üzerinde uzlaşmayı yada çatışmayı körükleyen, 2000’li yıllara tarihlenen yasal düzenlemelerin, taşınmaz kültür mirasını koruma ve yaşatmaya etkileri, bu çalışmada değerlendirilmektedir. Ülkenin siyasi, sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişimi ve dünyadaki eğilimlerle biçimlenen kentsel koruma ve planlama ilişkisi üzerine yapılan bu değerlendirmede, 1980 sonrasında koruma mevzuatında yapılan değişikliklerle, korumayı yadsıyan düzenlemeler birlikte ele alınmaktadır.

2. NEOLİBERAL POLİTİKALARA GEÇİŞTE 80’Lİ YILLAR; KENTSEL KORUMADA YASAL ve KURUMSAL YAPILANMA

Türkiye’de taşınmaz kültür mirasını korumayı toplum içselleştiremediği için 2000’li yıllardaki yasal düzenlemelerin, kentsel ölçekte korumanın sadece fiziki mekâna odaklı değil, sosyo ekonomik tedbirleri ve araçlarıyla uygulama boyutu da içermesi, 1980’lerle başlayan yeniden yapılanma süreçlerinin etkileridir. Bu sürecin ilk aşaması olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Kanun değişiklikleri ile bunu hazırlayan koşullar ve uygulamadaki başarı(sızlık), bugünü değerlendirmede öncelikle sorgulanmaktadır.

2.1. 1980 Öncesi Dönemden Devralınanlar

Osmanlı Döneminde 19. yüzyılda Avrupa’da doğan ve gelişen modernitenin yansımalarıyla koruma kuram ve pratiklerinde mevzuat ve örgütlenme en etkin araç olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımla (1869-1874-1884-1906 tarihli) Asar-ı Atika Nizamnameleri ve 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu ile korumanın yasal tabanı, Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni ile kurumsal yapılanma ilk kez oluşturulmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde modernite projesinin gereği kentlerin yeni yapılanmasına karşın, 1936 tarihli Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatnamesi’nde ile

mevcut şehirlerin karakterlerini mümkün olduğunca muhafaza etme anlayışı yer almış, böylece protokol alanı adı altında -Eski Ankara'da gibi- koruma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak, sadece anıt eserler ve mimari yapılarla sınırlı koruma anlayışı, 1951 yılında 5805 sayılı yasa ile kurulan -1976'a kadar İstanbul'da, 1983'e kadar Ankara'da anıt eserlerin korunmasında bilimsel görüş hazırlayan- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ile etkin olmuştur.

1956 tarihli 6785 sayılı İmar Kanunu, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile anıt esere 10 m. yaklaşma mesafesini tanımlayan koruma anlayışı, 1710 sayılı Eski Eserler Kanununun yürürlüğe girdiği 1973 yılına kadar sürdürülmüştür. Cumhuriyetin ilk koruma kanunu olan ve kentsel ölçekte koruma kavramını ve anıtların dışındaki yapıların da korunması anlayışını kurumsallaştırmasını ilk kez bu Kanun öngörmesine karşın, kendinden önceki 1906 tarihli Nizamnameye göre sistem değişikliği getirmemiş, eser üzerindeki mülkiyet ve kullanım haklarını kamu yararı adına kısıtlayan yeni kurallar tanımlamıştır (Dinçer, 2010-a; Gültekin, 2001). Bu Kanun ile korumada devlet güvencesi hükme bağlanmasına karşın, devletin sanayi ve altyapı önceliğiyle nedeniyle, koruma ile gelişme bütünleştirilememiş, tarihi çevreyi bütün olarak koruma anlayışı uygulamaya aktarılamamış, eser belgeleme çalışmaları ve kamunun önemseydiği bazı anıtların onarımıyla yetinilmiştir. Dönemin bu koruma yaklaşımıyla birlikte 1970'li yıllarda kentlerde yeni yerleşim alanları yerine, mevcut dokuda yeniden çok katlı ve turizm teşvikleriyle kıyılarda yapılaşmanın getirdiği imar rantı baskılarıyla çoğu taşınmaz kültür mirasının yok edilmesi engellenememiştir. 1970'lerde geniş kapsamlı planlama anlayışının tip imar planlamasına bırakıldığı hızlı değişim sürecinde, dönemin ikinci yarısıyla topluma benimsettirilmeye çalışılan koruma kavramları kaybolup gitmiştir (Dinçer, 2010-a).

2.2. 80'li Yıllarla Yeniden Yapılanmada; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

1970'li yılların başında, petrol krizine paralel biçimde refah devlet ve kitlesel üretim anlayışının yerini postmodernizm, post-fordizm, bilgi toplumu gibi sanayi ötesi dinamikler almış ve önemli dönüşümlere neden olmuştur. 1980'li yılların başlarında bu dinamikler yeni liberal anlayışlara eklenerek, pek çok ülkede siyasi iktidar düzlemine taşınmıştır. Türkiye'de bu süreç, yeni liberal öğretisi, özellikle 1980 askeri müdahalenin oluşturduğu koşullar ve 24 Ocak kararları, ekonomik sistemle birlikte yönetim alanında da yeniden yapılanmayı dolayısıyla yerleşme sisteminde ve miras koruma yaklaşımlarında değişimi zorunlu kılmıştır. Bu değişim nedeniyle hukuk sisteminde, başta Anayasa olmak üzere birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1982 tarihli yeni Anayasa'nın 63. Maddesine göre; Devletin, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlayacağı, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirler alacağı hükmü ile koruma alanında ilk kez anayasal güvence sağlanmış ve korumanın yasal yaptırımlarla ve kamu yararı adına gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu amaçla 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KVTVKK) 1983 yılında yürürlüğe girerek, korumada Kültür Bakanlığını sorumlu ve yetkili kılmıştır.

KVTVKK ile kültür varlığı, tabiat varlığı kavramları örneklendirilerek listelenmiş, koruma, korunma gibi yeni kavramlar tanımlanmış ve devlet malı statüsü getirilmiştir. Korunması gereken alanlar ise sit kavramının farklı (kentsel, tarihi, arkeolojik ve tabii) nitelikleriyle açıklanmış, planlı ve kapsamlı koruma yaklaşımıyla bu alanlar için ilk kez koruma amaçlı imar planı öngörülmüştür. Neoliberalizmin, ulus devleti aşındırma ve yerel otoritelere erk sağlama eğilimleriyle, imar planlamasının desentralizasyonu benimsenerek (3194 sayılı İmar Kanunu, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu gibi) merkezi yönetimin onama yetkisi belediyelere devredilmesine karşın, korumada kurumsal yapı ile birlikte koruma amaçlı imar planı onama yetkisi Kültür Bakanlığı'na bırakılmıştır. Ancak, KVTVKK göre bu planları hazırlamakla sorumlu olan belediyelerin

genellikle bu konuda koruma bilinci, bütçe ve teknik olarak yetersizlikleri, popülist yaklaşımlarla istekli olmamaları ve onama sürelerinin tahammül sınırlarını aşmasıyla bu konudaki hedeflere ulaşamamıştır. Koruma planlarının, imar planlarından ayrı zamanlarda ve bağımsız olarak kullanımı kısıtlayan salt korumacılıkla hazırlanmasıyla bu planlar kamusal ve toplumsal alanda gelişmeyi engelleyen sorun olarak algılanmıştır.

Kurumsal yeniden yapılanmada Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak anıtların taşınmaz kültür varlığı niteliğine karşın, bu eserlerde iki farklı genel müdürlüğün sorumlu olması, kurumsal yapıdan kaynaklanan koruma sorunlarının bir göstergesidir¹. Aynı dönemde, kentsel gelişmede dolayısıyla korumada farklı kurumların (Belediye, Kültür ve Turizm, Orman, Bayındırlık ve İskân, Çevre Bakanlıkları, Vakıflar Genel Müdürlüğü, T.B.M.M. Milli Saraylar Dairesi gibi) yetkili olmasına bağlı karmaşa ve denetimsizlik de birçok yasal düzenlemelere karşın günümüzde de aşılamamıştır (Gültekin, 2001).

KVTVKK göre; korumada karar yetkisi, bu konudaki hız ve işlem yoğunluğa yetişemeyen GEEAYK yerine, arkeolog, sanat tarihçi, mimar ve şehir plancılarıyla oluşturulan bölgesel kurullara bırakılmıştır. Merkezde ise çoğunluğu Bakanlıkların üst düzey bürokratlarının oluşturduğu yüksek kurul, koruma ilkelerini ve genel sorunlara ilişkin görüşleri belirleyerek, bölgesel kurullar arası eşgüdüm sağlamaya dolayısıyla korumaya işlerlik kazandırmaya çalışmıştır. Ancak bu kurulların, kuruluşundan günümüze değiştirilen ya da yargı tarafından iptal edilen kararları, tespit ve tescille başlayan koruma sürecinde neyi, ne kadar, nasıl korumaya? ilişkin uygulanabilir kararlar oluşturmadığını göstermektedir. 17.06.1987 tarihli 3386 sayılı Kanunla KVTVKK'na eklenen bazı maddeler de yaşanan sorunları çözememiştir.

3. 90'LI YILLARA YENİ EKONOMİK POLİTİKALARIN YANSIMALARI; TARİHİ KENT MERKEZLERİNİ CANLANDIRMA

90'lı yıllarla Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde küresel strateji olarak kamu-özel sektör ortaklığına temellenen serbest piyasa ekonomisiyle, kent politikalarının hedefleri sanayisizleşme olarak belirlenmiştir. Böylece kent toprağının ekonomik değer artışıyla, gayrimenkul değerlendirme alanında soylulaştırma artık ekonomik bir yatırım stratejisi olmuştur (Şen, 2011). Bu süreçte kent planlama, kapsamlı planlama anlayışının karşısındaki postmodernizmle kent parçalarının tasarımı boyutuna indirgenmiştir. Kamunun desteği ve sermayenin yönlendirilmesiyle hızla üretilen, kent çeperlerinde parçacı ve içine kapalı lüks konut ve siteleri sosyal ve mekânsal ayrışmaya, köhneleşen ancak toprak rantı yüksek kentsel alanlarda ve özellikle tarihi merkezlerde yeniden canlandırma (urban regeneration) projeleri ise yanlış uygulanmalarıyla soylulaştırmaya (gentrification) neden olmuştur.

Bu ortamda, kentsel ölçekte koruma anlayışı yaygınlaştırılmaya, bu amaçla kurumsal alt yapı oluşturulmaya çalışılmasına karşın kent merkezlerinde giderek artan gayrimenkul rantı ile taşınmaz kültür varlıklarının getirisi arasında eşdeyişle parsel ederinin ile korunacak yapı değerinin çok üstüne çıkması ve bakım-onarım için vaat edilen maddi desteğin sağlanamaması, taşınmaz kültür mirasının rantı artıracak biçimde yenilenmesini ya da yok edilmesini tetiklemiştir. Bu döneme tarihlenen koruma amaçlı imar planlarının da sosyo-ekonomik boyutu yadsıyarak fiziki mekân kararları düzeyinde kalması, gerilimi artırmış ve böylece tarihi mekânlarda yenilemeyi kolaylaştıracak yasal düzenlemeleri çağırmıştır.

4. 2000'Lİ YILLARLA TAŞINMAZ KÜLTÜR MİRASINI KORUMA/MA

2000'li yıllar, modern planlamanın yerine sürdürülebilirlik, katılımcı planlama, yönetim gibi kavramlarla yeni ekonomik politikanın altyapısını oluşturma çabalarıyla yapılan kente parçacı müdahaleler, kentsel yoksulluğu, mekânsal ve sosyal ayrışmayı keskinleştirdiği ve bunun özel yasal düzenlemelerle desteklendiği dönemdir. Ekonomi politişin kentsel toprak üzerinden kazanılacak artı değer önceliğiyle, kent ve koruma planlamaları arasındaki ilişkiler de benzer yasal düzenlemelerle yeniden tanımlanmıştır. Böylece, 2000'li yıllarla imar kanunu ve ilgili mevzuatın dışlandığı sürece tanıklık edilmekte, kent ve koruma planlamasının meşruiyetini yitirme endişeleri giderek güçlenmektedir.

4.1. 2004 Tarihli 5226 Sayılı Kanun ile Değişik 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ile Yapılan Değişiklikler ve İlgili Yönetmelikler

2000'li yıllarla, küreselleşmeye eklemleme veya dışa açılma politikaları, Avrupa Birliği'ne katılma ideali ve yerleşmeye koşut yönetim hedefi ile yapılan çok sayıda mevzuat değişiklikleri süregelmektedir. Koruma alanındaki olumlu değişikliklere Tarihi Kentler Birliği'ne üye olan yerel yönetimlerin korumayı sahiplenmesi, yerinden yönetimi (subsidiarity) ve özellikle demokratikleşme sürecinde paydaş katılımı ivme kazandırmıştır. 14.7.2004 tarihli 5226 sayılı Kanun ile 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ile Yapılan Değişiklikler, sürdürülebilir koruma yaklaşımıyla, sosyo-ekonomik ve çevresel konuları daha çok önemseyen ve katılımcı, şeffaf ve adil olma ilkelerini temel alan, korumada farkındalık yaratmayı hedefleyen strateji ve yöntemlere yakınlaşmaktadır. Böylece taşınmaz kültür mirasını koruma-yaşatmada süregelen sorunlar aşılmaya çalışılmıştır.

4.1.1. Yeni(lenen) kavramlar, açıklamalar

2863 sayılı KVTVKK'nda kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar, sit; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari, vb. özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tabiat özelliklerine sahip alanlar" olarak tanımlanmıştır². 5226 sayılı Kanunla değişik 2863 sayılı KVTVKK ile kültür varlığı tanımına "sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan taşınır ve taşınmazlar", sit kavramına "kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş yerler" ifadeleri (1., 3. Madde, (a) bendi, 1., 3. alt bentlerinde) ilave edilmiştir. Böylece, fizikî koruma yanında sosyo-kültürel değerlerinin de korunması hedeflenmiştir. Uygulamada ise sosyal yapının sürekliliği ve yaşam alanlarıyla kurdukları aidiyet yadsınarak, soylulaştırma başarı olarak görülmektedir (Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerinde olduğu gibi). Kentsel korumada anı ve bellek değeri de uygulamada ret edilmektedir (AKTVKK'nun Türkiye'nin ilk gökdeleni olan Kızılay Emek İş Hanı Binasını, kültürel miras olarak tescile değer görmemesi gibi). 1992'de Avrupa Konseyinin Malta'da imzaladığı Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesini, (European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage) Türkiye 1999'da 4434 sayılı Kanun ile kabul etmiş olmasına karşın, ancak 2005 yılında 5226 sayılı Kanuna dayalı olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun (KTVKYK) 703 sayılı ilke kararıyla kentsel-arkeolojik sit kavramı yasallaştırılmıştır. Böylece arkeolojik mirasın bulunduğu yerde korunması (in-situ) ilkesi kentsel korumaya da farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ancak, farklı değerlere sahip diğer sit türlerinin mevzuata alınmaması birçok taşınmaz kültür mirasının yok edilmesine dayanak olabilmektedir (Cumhuriyet'in kuruluş döneminin ilk fabrika örneklerinden olan Ankara Havagazı Fabrikası, AKTVKK'nun 19.03.1991 tarih ve 1679 sayılı kararıyla

tescillemiş olmasına karşın, 26.05.2006'da mevzuatta endüstriyel sit tanımı olmadığı gerekçesiyle tescilin kaldırılması ve yapının 14.6.2006'da bir gecede yıktırılması gibi).

Bu Kanun değişikliğiyle (1. Madde) daha önceki koruma kanunlarında bulunmayan ören yeri, yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası kavramlarına yer verilmesi, koruma planlamasında farklı yaklaşımla yönetimi ve bütüncül korumanın önemi vurgulanmaktadır. Ancak miras yönetimi arkeolojik sit alanlarıyla ilişkilendirilmiş, kentsel sit alanları yeterince önemsenmemiştir. Aynı Kanunda , Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) ve Çevre Düzenleme Projesi (ÇDP) tanımları ilk kez (3. Madde, (a) bendi/8., 9. alt bentleri) yapılmışsa da planlamanın bu özel alanında plan ölçekleri yeterince açıklanmamıştır. ÇDP'nin amacı ise koruma değil -bu Kanun ve 26.07.2005 tarihli Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelikle tanımlandığı gibi- ören yerlerini turizm ve ticarete açmaktır (Truva, Kanlıdivane ÇDP gibi).

Bu Kanun, taşınmaz kültür mirasını koruma-yaşatma süreçlerinde "alan yönetimi"³ (Ek Madde 2) öngörüsüyle yeni örgütlenme modelleri, planlama etapları, uygulama sorumlulukları, kullanıcı katılımı ve böylece sağlanacak kullanım olanakları ve sürdürülebilir yönetim çabasıyla, bugüne kadarki koruma kanunlarından ayrılmakta ve uluslar arası normlara yakınlaşmaktadır. Kanundan yaklaşık bir yıl sonra 27.11.2005'de çıkarılan Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik ile yönetim alanı, yönetim planı ve aşamaları belirlenmiş ve böylece uygulamaya yön ve hız verilmeye çalışılmıştır. Ancak, alan yönetimi bazı dünya kültür mirası alanlarında (Nemrut Dağı, Edirne Selimiye Cami ve Külliyesi gibi) uygulanabilmektedir. Bu konuda ilk kapsamlı deneyim olan İstanbul'un Tarihi Alanları için Dünya Miras Komitesinin (The World Heritage Committee) ısrarlarıyla 2006'da başlatılan süreçte, "İstanbul Sit Alanları Alan Yönetim Başkanlığı", İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulmuştur. Alanda söz sahibi olan kurum ve kuruluşlarla 2011 Ekim ayında son halini kazanan Yönetim Planı yaklaşık altı yıl sonra 11 Mayıs 2012'de kamuoyuyla paylaşılmıştır. Sonuç olarak; kentsel korumada çoklu yetki ve örgütlenme yapısı (aynı Kanun değişikliği ile Koruma Kurullarının korumada en etkin ve belirleyici biçimde çalışmalarına devam etmesi, KAİP, ÇDP ile alan yönetimi ilişkisinin kurulamaması gibi) ve demokratikleşme düzeyi düşünüldüğünde, bu modelin yasal yaptırımlara rağmen uygulamaya geçmesinin uzun yıllar alacağı söylenebilir.

4.1.2. Yetki ve sorumlulukların yeniden tanımlanması

5226 sayılı Kanununun (10. maddeye 4. madde ile yapılan ek ile) taşınmaz kültürel mirasının korunmasında, yerel yönetimleri de yetkili kılması ve kurumsal yapılanmada koruma kurullarına ilişkin yeni düzenlemeler getirmesiyle, yerinden yönetim ilkesine yaklaşmaktadır. Büyükşehir Belediyeleri, Valilikler, Bakanlıkça izin verilen Belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı, "Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları"nın (KUDEB) kurulması sağlanmıştır. Bu bürolar koruma bölge kurulları tarafından uygun görülen KAİP göre proje ve malzeme değişiklikleri, inşaat denetimi dâhil olmak üzere uygulamayı denetlemekle yükümlüdür. 11.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren *KUDEB ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliğe* göre KUDEB'ler;

- Sit alanları ile koruma alanları ve tek yapı ölçeğindeki tadilat ve tamiratları,
- Onaylı koruma amaçlı imar planı ile restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamalarının denetimi,

- Aykırı uygulamaların tespiti,
- Tehlike arz eden yapıların tespiti,
- Teknik ve mali desteklerin düzenlenmesi konularında yetki ve sorumlu kılınmıştır. Böylece, koruma kurullarının iş yükü azaltılarak, tahammül edilebilir sürede ve doğru karar almaları umut edilmiştir.

İl Özel İdareleri bünyesinde Proje Büroları kurulmasının amacı ise tescilli yapıların mülk sahiplerinin gereksinimi olan teknik desteğe ulaşımı kolaylaştırmaktır. Böylece yerel yönetimlerin koruma sürecinde yetkili ve sorumlu kılınması, uygulamadaki denetimsizliği ve karmaşayı en aza indirecektir.

4.1.3. Uygulamaya ilişkin değişiklikler

5226 sayılı Kanunla koruma planlaması, KAİP olarak görülmekte ve bu sürece paydaş katılımı ilk kez gündeme gelmektedir. Bu değişiklik öncesinde bir alanın koruma bölge kurulunca sit olarak ilanıya, bu alandaki imar uygulamalarının durdurulacağı ve Belediyeler veya Valilikçe iki yıl içinde koruma amaçlı imar planlarının yapılacağı belirtilmiştir. Ancak KAİP tanımı, nasıl ve kimler tarafından hazırlanması gerektiği ve onay süreci açıklanmadığı için uygulamada sıkıntılara neden olmuştu. 5226 sayılı Kanunla, ilk kez nazım ve uygulama imar planları olarak farklı ölçeklerde, sadece fiziki yapıyı düzenleyen ve mülkiyet haklarına çözüm üreten değil, sürdürülebilir korumayı sağlayan böylece sosyo-ekonomik gelişmeye yön veren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri ve katılımcı alan yönetim modellerini ve finansman ilkelerini belirleyen KAİP tanımı yapılmıştır. Bu planların hazırlanmasında, planlama ekibindeki uzmanlıklar da (müellifi şehir plancısı, ekibi mimar, restoratör mimar, sanat tarihçisi, arkeolog, sosyolog, mühendis, peyzaj mimarı) tanımlanmıştır. 5226 sayılı kanun öncesinde sit ilanından itibaren 2 yıl içerisinde KAİP hazırlanması öngörülmüş ancak idareler bu süreye uymadıkları için uygulama, uzun yıllar koruma bölge kurullarının belirlediği geçiş dönemi yapılaşma koşullarına göre yapılmıştır. Bu nedenle 5226 sayılı Kanunla, KAİP yapım süresi, zorunlu nedenlerle ve koruma bölge kurulu kararıyla 1 (toplamda 3) yıl uzatılmıştır. Aynı Kanuna göre koruma kurullarına sunulan KAİP en geç altı ayda, uygulama projelerinin en geç üç ayda karara bağlanması hükmüyle, geçmiş dönemlerdeki uzun onay süreleri -koruma kurul müdürlüklerinin bulmak istedikleri eksiklikler, iş yükünün çokluğu, KAİP değişikliklerinin bu bekleme süresinde yapılması gibi bahanelerle- yine aşılamamıştır (Bolu Merkez, Kentsel Arkeolojik Sit Alanı, Sokak Sağıklaştırma Projesinin onay süresinin yaklaşık 2 yıl olması gibi). Ayrıca, kent imar planları ile koruma imar planının bütünleştirilmesi ve eş zamanlı hazırlanması bu Kanunda da konu edilmemiştir.

5226 sayılı Kanunla, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (KTVKKBK) olarak değiştirilen koruma kurullarında önceki düzenlemedeki (iki YÖK, üç Bakanlık üyesi) beş sürekli üye (iki YÖK, beş Bakanlık üyesi) mimarlık, şehir planlama, sanat tarihi ve arkeoloji alanına, hukuk eklenerek yedi üyeye çıkartılmıştır. Bu oluşumda, belirlenen alanlarda korumada uzmanlık aranmamasına karşın, YÖK üyelerinin -koruma alanında uzmanlardan seçilmesine rağmen- sayısının arttırılmaması manidardır.

Taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri, sokak sağıklaştırma, çevre düzenleme projeleri ve bunların uygulamaları ile değerlendirme, muhafaza, nakil işleri ve kazı çalışmalarına ilişkin mal ve hizmet alımlarının, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun (3. Maddesi, (i) bendi) dışına alınması ve 5226 sayılı Kanunla (21. Madde, Ek Fıkra) 4708 sayılı Yapı Denetim Kanun hükümlerinin uygulanmaması, idarelerin ve mülk sahiplerinin uzmanlık gerektiren bu projeleri elde etme ve uygulamaları kolaylaştırılmıştır. Bu konuda KUDEB ve Proje Büroları destek sağlamaktadır.

Koruma bölge kurul kararlarına itirazlar Mahkeme yoluyla yapılmaktayken, bu Kanun ile karar tarihi sonrasında altmış gün içinde Koruma Yüksek Kuruluna itiraz edebilme olanağı tanınmış ve itirazların en geç altı ay içinde karara bağlanması öngörülmüştür. Bu durum itiraz edecekler için süre açısından olumlu gibi görünmesine karşın, koruma kurullarının oluşumu ve siyasi iktidarın vesayeti dikkate alındığında hata olasılığı yüksektir (İstanbul Topçu Kışlası'na ilişkin Koruma Yüksek Kurulunun 27.02.2013 tarih ve 139 sayılı kararında olduğu gibi).

4.1.4. Katılım

5226 sayılı Kanunla, koruma planlamasında sosyo-kültürel boyutu önemsemiş ve katılım konusuna ilişkin hükümler ilk kez getirilmiştir.

- Taşınmaz kültür mirasını korumada esas olan alan yönetiminin alt yapısı, yönetim alanı tanımı ile başlatılmıştır. Ancak, katılım ve farkındalık yaratmayı, dokümantasyon ve belgeleme çalışmalarını koruma-yaşatma sürecinin her aşamasında zorunlu kılan alan yönetimi, bu içerikle vurgulanmamış, uygulama paydaşların gayretine kalmış bırakılmış ve kentsel sit alanları unutulmuş gibidir.
- KAİP elde etme sürecinde katılımı (17. madde) sağlamak amacıyla, üniversiteler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve plandan etkilenen hemşehrilerin katılacağı en az iki toplantı yapılması, yerinden yönetimi desteklemektedir. Böylece korumada toplumsal duyarlılığı geliştirme ve katılımın sağlanması konusunda, yasal tedbirlerin ilk kez alınmıştır. Ancak uygulamada bu toplantılarla elde edilen görüş ve öneriler değil sadece yapıp yapılmadığı sorgulanmış, incelenmemiş, dosyasında yer alması yeterli görülmüş (Hattuşa KAİP, Ankara AOÇ KAİP gibi örnekler çoğaltılabilir) ve kısa bir süre sonra bu zorunluluk kaldırılmıştır.
- Bu Kanuna (58. Madde, (c) bendi), Koruma Bölge Kurullarında görüşülecek konu belediye sınırları içinde ise ilgili belediye başkanı veya teknik temsilcisi, dışında ise valilikçe seçilecek teknik temsilcisi yer alabilmektedir. Bu uygulamanın amacı yerel yönetimin alınan kararlarda fikir belirtmesini ve korumaya yerel ölçekte çözümler önermesini sağlamaktadır. Aynı amaçla, ilgili meslek odaları koruma bölge kurulu toplantılarına gözlemci olarak katılabilmektedir. Ancak kurul toplantılarında meslek odalarının temsilcilerine görüş bildirme, konuşma hakkı genellikle tanınmamıştır.

4.1.5. Kaynak Temini, Finansman Desteği

Bu Kanun ile koruma-yaşatmaya yönelik müdahaleler için finansman ve maliklerin korumadan kaynaklanan mağduriyetini gidermeye yönelik (takas, kamulaştırma) araçlar aşağıda açıklanmaktadır.

- *Takas*: Sit alanlarında özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetindeki taşınmazlara – 2009'da yapılan değişikliklerle; aynı ada içerisindeki bütün parsel- maliklerinin başvurusuyla, belediye ve il özel idaresine ait taşınmazlarla takas izni verilmesiyle -daha önceki Bakanlık mülkleriyle kısıtlı olan- takas yöntemine işlerlik sağlanmıştır. Ancak, KAİP olmayan sit alanlarına –2009'da yapılan değişikliklerle kazı alanları hariç- takas getirilmediği için yapılaşma yasağı olan 1. derece arkeolojik ve doğal sit alanlarında –sınır belirtilip, ilgili ilke kararının plan notu olduğu- KAİP hazırlanması, ironi bir durumdur.
- *Kamulaştırma*; 2863 sayılı KTVKK'nun 15. Maddesine göre; gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetindeki taşınmaz kültür varlıkları ile korunma alanlarının Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak programlara göre kamulaştırılması hükmü getirilmiştir. 5226 sayılı Kanunla bu maddeye yapılan ilave ile kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahallî

idare birliklerinin koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla kamulaştırabilmesi, korumada yerleşme adına olumlu, bedel takdirinde, taşınmaz kültür varlıklarının eskilik, enderlik ve sanat değeri dikkate alınmadığı için malikler adına düşündürücüdür.

- *Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlanan katkı payı:* 5226 sayılı Kanunla, özel ve tüzel mülkiyete ait taşınmaz kültür varlıklarının onarımına Kültür ve Turizm Bakanlığı aynı, nakdi ve teknik destek sağlanmaktadır (12.Madde, Ek fıkra). Kültür varlığı olarak tescillenen taşınmazların bakım ve onarım bedellerini karşılayamayan mülk sahipleri için önemli bir düzenlemedir. 2005’den itibaren kullanılmaya başlayan katkı payı, ilk yılda başvuru yapılan her yapının tüm restorasyon maliyetini karşılayabilmesine karşın, başvuruların artmasıyla giderek azalmıştır. Bu katkı payı başlangıçta özellikle tek yapı ölçeğinde rölöve ve restorasyon projeleri için hoyratça ve denetimsiz kullanılmış, uzmanların değil iş arayan teknikerlerin hazırladığı projelerin bedelleri ödenmiştir.
- *İl Özel İdaresi tarafından sağlanan katkı payı:* Aynı Kanunla (12.Madde, Ek fıkra) Belediye ve İl Özel İdarelerin görev alanındaki emlak vergilerinden 29.7.1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununa (8., 18. Madde) göre %10’u oranında tahakkuk ettirilen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı, bu kurumların kamulaştırma, projelendirme, planlama ve uygulama konularında kullanması sağlanmıştır. Belediyelerin emlak vergisi içinde tahsil ettikleri katkı payları, İl Özel İdaresi bütçesinde toplanmakta ve Koruma Bölge Kurulu’nun uygun gördüğü projelere Vali izniyle aktarılmaktadır (2009 tarihli Değişik 6.,7. Fıkra). Belediyelerin çoğunluğu katkı paylarını İl Özel İdareye aktarmadıkları için 2006’da 5226 sayılı Kanununda yapılan düzenlemelerle (12. Madde, Ek Fıkralar), bu konuda Belediye Başkanının sorumlu tutulması ve Belediyenin İller Bankasından alacağı paydan bu katkı payını gecikme zammı ile res’ en kesme yetkisinin Valiliğe verilmesi hükümleri getirilmiştir.
- *Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kredileri:* 5226 sayılı Kanunla (12. Madde, Ek Fıkra) TOKİ’nin vereceği kredilerin en az %10’u, tescilli yapıların bakım- onarım ve restorasyon bedellerinin en fazla % 70’ini karşılamak üzere ayrılma zorunluluğu getirilmiştir. Ancak, TOKİ’nin bu konudaki isteği ve katkısı, bu kurumun yenileme ve dönüşüm projelerine ağırlık vermesiyle son beş yılda azalmıştır.

4.1.6. Koruma bilinci ve farkındalık yaratma

Korumada başarının temel araçları olan koruma bilinci oluşturma ve farkındalık yaratma bu Kanun değişikliğinde de yadsınmıştır. Koruma sürecine katılım -daha sonra vazgeçilecek olan- KAİP hazırlık aşamasında paydaşların bilgilendirilmesi ve koruma bölge kurul toplantılarına sivil inisiyatif ve ilgili kamu kurumlarının temsilcilerinin -genellikle gözlemci olarak bulunmasıyla- sınırlı kalmıştır. Eğitim konusu ise usta yetiştirme çabası dışında, örgün ve yaygın öğretimde gerekli görülmemiştir.

4.2. 2004 yılı sonrasında Korumayı Etkileyen/Engelleyen Diğer Yasal Düzenlemeler

14.7.2004 tarihli 5226 sayılı Kanun ile 2863 sayılı KTVKK’nda yapılan değişikliklerle Türkiye koruma alanında uluslar arası normlara yaklaşmışken, bu gelişmelere karşıt olan- aşağıda kısaca açıklanan- kanunlar ve yeni yasal düzenlemeler de süregelmektedir.

- 05.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5366 sayılı “*Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun*” ile 14.12.2005 tarihinde yürürlüğe giren “uygulama yönetmeliği”, kentsel sit alanları ile bu bölgelere ait koruma alanlarının “yenileme bölgeleri” ilan edilmesi, bu miras alanlarını korumada endişeleri artırmaktadır. Uygulamada -İstanbul Tarihi Yarımada’daki örnekler gibi- karma sit

alanları da bu kanun kapsamına alınmaktadır. Aynı Kanun birbiriyle çelişkili ve aynı anda uygulanamayacak yenileme ve koruma stratejilerini de içermekte, bu nedenle yenileme ve korumanın hangi koşullarda uygulanacağı açıklanmamaktadır (Ataöv, Osmay, 2007). Yenileme alanlarının nasıl belirlendiği ve hangi kriterlerle yenilenmesi gerektiğini açıklanmayan bu Kanun ile kentsel sit alanları –tescilli taşınmazlar hariç- yıkılarak, yatırım aracı olarak gayrimenkul piyasasına terk edilmektedir. Bu Kanunla, avan ve uygulama projelerinin hangi üst ölçek karara göre hazırlanacağı ve onaylanacağı da belirsizdir. Eşdeyişle, plan kavramının ve katılımın ret edildiği, işlev değişiklikleriyle kent bütününden kopuk, ranta odaklı projelendirme ve uygulama süreci, merkezîyetçi ve emredici yaklaşımlarla yetkili idarenin ve profesyonellerin inisiyatiflerine bırakılmış, konunun ilgililerinin sadece bilgilendirilmesi yeterli görülmüştür. Yenileme alanlarındaki uygulamaların her türlü vergi, resim, harç ve ücretlerden muaf tutulması ve kamulaştırmanın kolaylaştırılması belediye, özel sektör işbirliğinde uygulamaları teşvik edici, iştah kabartıcıdır. Bu izlencede korumanın kamu, toplum ve insanlığın yararı, kamulaştırma yöntemiyle tamamen ret edilmektedir. (Dinçer, 2008; Gültekin, 2007). Bu Kanun (4. Madde) ve Yönetmeliği (23., 24. Madde) yenileme alanlarının kamulaştırılmasında anlaşma yolu esas olmasına karşın, anlaşma sağlanamadığında yetkili idarelerin iskân projeleri için kamulaştırma yapılabilmesi ve üçüncü şahıslara satılabilmesini de öngörmesiyle, kültürel miras alanlarını gayrimenkul piyasasına açmaktadır. 2005 yılından itibaren, daha çok İstanbul ve Ankara’da ilan edilen yenileme alanları, kurulan Yenileme Alanı KTVKK’ları ve onaylanan projeler, 2007 yılından itibaren çok yoğun tartışmalarla yargıya taşınmaktadır (Gültekin, 2007, Dinçer, 2010-b).

- 13.7.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı *Belediye Kanununun 73. Maddesine göre*; belediye ve mücavir alan sınırları içerisindeki tarihi ve kültürel dokuyu “korumak” amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulanabilmektedir. Kültürel miras alanlarını koruma-yaşatmada 2863 sayılı Kanun ve belediyelerin yükümlülükleri geçerli iken, aynı amacı dönüşümle zikreden bu Kanununla, eskiyi yıkarak yeniden yapılaşma ve böylece kentsel değer artışını ele geçirme niyeti açıktır. 2000’li yıllarla dönüşüm stratejisinin sadece kentsel yenileme (urban renewal) olarak algılanması ve uygulamada yeni kent politikası olarak belediyelere tanınan yasal haklarla yaygınlaştırılması bu iddiayı doğrulamaktadır.
- 17.3. 1984 tarihinde yürürlüğe giren 2985 sayılı *Toplu Konut Kanunu*, TOKİ’ne, koruma alanları dışında, kentsel yerleşik alanların yenilenmesi konusunda önemli yetkiler vermektedir. TOKİ yenileme alanı ilan edilen kentsel sit alanlarında, bu Kanuna dayalı haklarla⁴, İstanbul Neslişah (Sulukule) ve Hatice Sultan Mahalleleri Yenileme Alanında olduğu gibi- uygulama ortaklıkları kurabilmekte ve sağladığı kredi ve sübvansiyonlarıyla etkin olabilmektedir.
- 03.07.2005 tarihli 5398 sayılı *Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ve *Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, 24.07.2008 tarihli 5793 sayılı *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, 2863 sayılı KTVKK başta olmak üzere, koruma amaçlı tüm kanunları hükümsüz bırakmaktadır. Özelleştirme programına alınan taşınmazlarda yapılacak her ölçekteki planlarda, 2863 sayılı Kanunun 17. Madde, (a) bendi, 2. ve 8. paragrafındaki hükümleri yok sayılmaktadır. Böylece, sit alanı içinde kalan ve özelleştirmeye konu olan taşınmazlarda sit statüsünün dolaylı olarak kaldırılmaktadır (Dinçer, 2008).
- 4.7.2011 tarihinde yürürlüğe giren 644 sayılı *Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin* (KHK), 51. Maddesi ile 2863 sayılı Kanuna getirilen 4. Ek Madde ile tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili iş, işlem ve kararlarda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) görevli ve yetkili kılınmıştır. 17.8.2011 tarihli 648 sayılı KHK (17. Madde, 6. Geçici Madde/1., 2. bendi) göre; bu Bakanlığın bu değerleri yeniden değerlendirmesi için altı aylık sürede, bu alanlara ilişkin

konuların ÇŞB devir edilmesi öngörülmektedir. Bu süreçte arkeolojik, kentsel, tarihi sitlerin ve kültür varlıklarının bulunduğu alanların doğal sitler, tabiat varlıkları ile benzeri diğer koruma alanlarıyla çakışması durumunda değerlendirmelerin kültür varlıklarını koruma bölge kurullarınca, yönetiminin ise Kültür Bakanlığının talebiyle bu iki Bakanlığın birlikte karar vererek yapılması hükmü getirilmiştir. Ancak, ÇŞB, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün 648 sayılı KHK uygulanması konusundaki 08.09.2011 tarih ve 2011/5 sayılı Genelgesi 9.Maddesine göre; söz konusu bu çakışma durumunda koruma ve kullanma esaslarını, ilgili bakanlıkların görüşü alınarak belirlemek ve bu alanların kısmen ya da tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar vermek, her tür ve ölçekte planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylamak bu genel müdürlüğün yetkisine verilmiştir. Ayrıca, 644 sayılı KHK, 2. Madde (n) bendi ile (EK:16.5.2012-6306/19) ÇŞB'nin Atatürk'ün Doğumunun 100 üncü Yılı'nın Kutlanması kapsamında AKM iyileştirme, güzelleştirme, yenileme ve ihya etmek amacıyla; Kültür ve Turizm Bakanlığının da görüşü alınarak, bu alan için her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ile yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma ve ruhsatlandırma işlemleri ile diğer iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamak hükmü manidardır. Bu hükümlerle taşınmaz kültür mirasını koruma sürecinde yaşanan karmaşa devam edecek gibi görünmektedir. Özellikle doğal sit alanlarının yer aldığı karma sit alanlarında ve turizm alanı ilan edilen doğal sit alanlarında, bürokrasinin hantallığı düşünüldüğünde, bu yapılanma yeni birçok soruna neden olacaktır.

Devir sonrası ÇŞB korumaya ilişkin görevlerini, merkezde müsteşarlığına bağlı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ve biyolog, peyzaj mimarı, ziraat, çevre, orman ve su ürünleri mühendisleri ve hukukçular ile bu Bakanlıkça uygun görülecek uzmanlardan oluşturulan Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu, taşrada ise temsilcisinin başkanlığında, aynı meslek alanlarından yeterli sayıda uzmanla oluşturulan Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonları ile yerine getirmektedir. Bu komisyonların oluşumuna bakıldığında, daha önce 2863 sayılı Kanunla kurulan ve tabiat varlıkları ile doğal sit alanlarında karar yetkisine sahip olan Koruma Yüksek Kurulu ile Bölge Koruma Kurullarında konuya ilişkin uzmanların bulunmaması dikkate alındığında doğru bir yaklaşımdır.

- 31.05.2012 tarihli 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun*'un 9. Madde (1) bendine göre; bu Kanun uyarınca yapılacak olan planlar, 3194 sayılı İmar Kanununda ve imara ilişkin hükümler içeren özel kanunlar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalara tabi değildir. Aynı Maddenin (2) bendi ile bu Kanun kapsamındaki alanlarda, bu Kanuna aykırı diğer kanun hükümlerinin uygulanmaması, (3) bendi ile 2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun kapsamındaki alanlarda bulunması durumunda sit statüsü de gözetilerek Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşünün alınması hükümleri getirilmiştir. 15.12.2012 tarihinde yürürlüğe giren Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliğin, 6. bölüm, 18. Madde (5) bendine göre; sit alanları için Kültür ve Turizm Bakanlığından görüşü almak tekrarlanmış ve bu maddeye 02.07.2013 tarihinde yapılan ek ibare ile bu Bakanlığın görüşünü otuz gün içerisinde bildirmesi koşulu getirilmiştir. Böylece koruma alanlarında ilgili Bakanlıktan görüş alma ile korumanın önemsenmediği kolaylıkla anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ YERİNE

Türkiye'de 2000'li yıllarda -AB süreci heyecanıyla- yapılan yasal düzenlemelerin çoğunlukla kentsel alanla ilgili olması, 1980'lerle başlatılan yeni ekonomik sürecin tamamlayıcısı olarak kentlerin ana sermayesi haline gelen arsa ve emlak değerine odaklanmasıyla açıklanabilir. Bu düzenlemeler, kent çeperine doğru yayılmanın artan maliyetine karşın, dünya kenti vizyonunun tarihi alanlar üzerinden de tarif edilmeye başlanması ve giderek yaygınlaşan kültür turizminin kentsel miras alanlarına olan ilgiyi artırmasıyla, koruma alanlarını doğrudan ya da dolaylı etkileyen biçimde süregelmektedir.

Böylece, kentsel değer artışı sağlayacak kentsel yatırımları engelleyici görülen koruma amaçlı tüm kanunlar devre dışı bırakılarak, inşaat sanayisinin daha da geliştiği bu dönemde kamulaştırma ve üçüncü şahsa satma kolaylıklarıyla, özel sektör işbirliği kurularak koruma alanlarında, alanda hak sahibi olanların dışındakilere hızla yeni prestij alanları yaratılmaktadır. Diğer yandan, kentsel yönetim (governance) aldatmacasıyla kentsel mekânla ilişkili her kurum taşınmaz kültür mirasını korumaya karşı biçimde, kent planlamayı da yadsıyarak, bağımsız biçimde karar alma, onaylama ve uygulamada yasal hak sahibi olmakta ve denetim mekanizmalarını engellemektedir (Dinçer, 2011-b).

Kaynakça

Brenner, N., Theodore, N. (2002) "Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism" , Antipode, July 2002, vol 34, issue 3, 349-379.

Enlil, Z.M. (2000) "Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi", domus, Aralık 2000(8), 46-49. more

Harvey, D. (1989) The Urban Experience, Johns Hopkins University Pres.

Dinçer, İ. (2011-a) "The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul", International Planning Studies, Special Issue: Urban Development And Planning in Istanbul, Volume 16, Issue 1, 43-60.

Dinçer, İ. (2011-b) "Seçmenin kritik tercihi: "Daha çok demokrasi"mi "daha çok proje"mi? Mimarlık Gündem, Mimarlık, s.360, 10-11.

http://dl.dropboxusercontent.com/u/52941951/Makaleler/IclalDincer_2011_M%C4%B0MARLIK_GUNDEM.pdf

Dinçer, İ. (2010-a) "Türkiye'de Kent Ölçeğinde Koruma ve Kent Planlamanın Yollarının Kesişmesi ve Yeniden Ayrılması: Protokol Alanından Yenileme Alanına", Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları, (Ed: D. Özdemir) Nobel Yayınevi, Ankara, 225-255.

Dinçer,İ. (2010-b) "Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekânsal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları", Mimarlık, s.352, 24-27.

Dinçer, İ. (2008) "İmar Yasası'na eklenen bir maddenin düşündürdükleri: Siyasi erk - ekonomik güç ve egemen sınıf birlikteliği", Batı Akdeniz Mimarlık, Mimarlar Odası Antalya Şubesi, s. 41 12/2008, 8-11.

Gültekin, N. (2010). Kültürel Miras Alanlarının Yönetimi, Yasal ve Yönetimsel Boyutlarıyla Planlama, Prof.Dr. Feral Eke Anısına, GÜ. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 258-269.

Gültekin, N. (2007) Kentsel Korumada Yenileme Tercihli Yasal Yaptırımlar, Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar, Prof. Dr. Orhan Kuntay Anısına, GÜ. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Ankara, 377-393

Gültekin, T. N. (2001) "Türkiye'de Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Sürecinde Yaşanan Açmazlar", Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul, 213-218.

ICOMOS, 2008, Resolutions Of The General Assembly, 16th General Assembly of ICOMOS, Quebec, Canada (erişim 20.12.2013).

http://www.international.icomos.org/quebec2008/resolutions/pdf/GA16_Resolutions_final_EN.pdf

Madran, E. (2008) "Kültürel Miras Yönetimi", Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu'08 Bildiriler Kitabı, İstanbul, 203-208.

Şen, B. (2011) "Kentsel Mekânda Üçlü İttifak; Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:44. (Mart 2011), 1-21.

Thomas, L., Middleton, J, (2003) Guidelines for Management Planning of Protected Areas (Ed. A. Philips) IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK.

Özet: 1980’li yıllar “modernite projesinin” aşındığı, ülkede yeniden yapılanmanın başlangıç/kırılma noktası olan dönemdir. Bunu izleyen yıllarda, ülke yeni Anayasa ile yönetilmeye ve liberal ekonomi tüm kurumlarda etkin olmaya başlamıştır. Bu süreçte her siyasî dönemde olduğu gibi kentsel koruma, Anayasal düzeyde yer almış, 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu da ilk kez koruma alanlarında planlı korumayı öngörmüştür. Ancak, daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu Kanun ve birçok kez yapılan Kanun değişiklikleri, uluslararası gelişmelere referanslarla ve kamu müdahalesi ve bunu gerçekleştirecek kurumsallaşmayı esas alan anlayışla belirlenmiştir. Yasal yaptırımlarla dayatılan koruma olgusunu bu nedenle toplum içselleştirememiş, planlama boyutunda ise koruma amaçlı imar planları ile kent imar planları bütünleştirilememiş ve eş zamanlı hazırlanması sağlanamamıştır.

1980 sonrasında ülkenin farklı siyasi ve ekonomik dönemleriyle çakışan sürelerde yürürlüğe giren farklı ve karşıt Kanunlarla oluşturulan politikalar, uygulama yöntemleri, çok sayıda ilgili kurumlar; koruma alanları üzerinde, yetki ve sorumluluk karmaşasına, çelişkilere hatta aşılamayacak sorunlara neden olmuştur. 2000’li yıllarla, küreselleşmeye eklenme veya dışa açılma politikaları, Avrupa Birliği’ne katılma ideali, kentsel dönüşüm ve yenileme ile gündeme gelen “koruma eksenli yenileme anlayışı” ile yapılan mevzuat değişiklikleriyle bu sorunlar süregelmektedir. Bu süreçte, paydaş katılımı ve yerinden yönetim anlayışı, kültürel mirasın turizme ve kentsel ranta sunduğu olanakların sermaye ve iktidarlar tarafından keşfedilmesi gibi sosyal ve ekonomik etkenler de belirleyici olmuştur. Sonuç olarak, Türkiye’de kültürel miras alanlarını koruma, yasal yaptırımlarla ve/veya korumada etken faktörlerin yasallaştırılmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada koruma mevzuatı ve mevzuatta yapılan değişikliklerin, başarı performansı farklı boyutlarda sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1980 Sonrası Dönem, Koruma Mevzuatı, Kültürel miras.

IMPACT OF THE LEGISLATION CHANGES IN THE POST-1980 PERIOD ON THE CONSERVATION OF THE CULTURAL HERITAGE AREAS

Abstract: 1980s are the years that comprise a period lived through in the country when the “modernity project” was eroded and also a period that marked the beginning/failure point for reconstruction. In the years that followed, the country was governed within the framework of the new Constitution and liberal economy started to exhibit its impacts over all institutions. During this process, as witnessed in all political eras, urban conservation was positioned on a Constitutional level. The Law on “Protecting the Cultural and Natural Assets,” dated 1983, has, for the first time, foreseen a planned conservation over the “conservation areas.” However, as in the former eras, this Law, and the many alterations made to it, was defined by the understanding that incorporates references to international developments along with public interventions, thus institutionalizing the process in order to achieve the targeted initiatives for the conservation of the cultural assets. Due to this reason, the society was unable to internalize this phenomenon as it was enforced by legal sanctions. On the other hand, when we review the issue from the perspective of planning, the protective development plans and urban development plans could not be integrated and their synchronization could not be ensured.

In the post-1980 period, different and controversial policies which were generated and put into effect during the periods in time that overlapped with the distinct political and economic eras of the country, their methods of implementation, existence of many a number of related institutions, all vested with the responsibility, led to authorization and responsibility complications, discrepancies, and to even further issues that could not be overcome. The issues shortly cited above still continue in our day owing to the policies which, during the years of 2000, were articulated with globalization or, in other words, the policies that have foreseen outreach beyond the borders, the cherished ideal for integration into the European Union, urban regeneration, the agenda item of renewal, all coupled with the legislation alterations generated upon the concept of “renewal pivoted on the purpose of conservation.” In this process, social factors, such as the participation of

stakeholders and the concept of decentralized management, and economic factors, such as the capital owners and the political powers that discovered the extent of the contributions of the cultural heritage to tourism and urban financial profits, played a decisive role. As a result, the conservation of cultural heritage areas in Turkey is tried to be realized by legal sanctions and / or the legalization of the effective factors in conservation. Therefore, in this study, the success of the performance on different dimensions of conservation legislation and the legislation changes will be questioned.

Key Words: The Post-1980 Period, The Legislation of Conservation, Cultural Heritage.

Nevin TURGUT GÜLTEKİN: 1977'de Gazi Eğitim Enstitüsü, Resim Öğretmenliği, 1983'de Mimarlık, 1987'de Yüksek Lisans, 1995'de Doktora programlarını Gazi Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1998-2006; T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Yüksek Denetleme Kurulu, Geçici Uzman Danışman, 2006-2007; Ankara 1. Bölge Estetik Kurul Başkanlığı, 2005-2011; Ankara KTVKBK, YÖK Üyeliği görevlerini sürdürmüştür. Kentsel koruma ve yenileme alanında ulusal ve uluslar arası bilimsel çalışmaları, yayınları ve proje yarışmalarında ödülleri bulunmaktadır.

neving@gazi.edu.tr

¹ 1946'da kurulan Millî Eğitim Bakanlığı'na "Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü" olarak bu Bakanlığa, 1965'de Kültür Müsteşarlığı'na, 1971'de Kültür Bakanlığı'na, 1972'de bu Bakanlığın müsteşarlık olmasıyla Başbakanlığa bağlanmıştır. 1974'de yeniden kurulan Kültür Bakanlığı'na, 1977'de Kültür Bakanlığı kaldırılarak kurulan Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na, aynı yıl kaldırılan bu Bakanlık yerine Kültür Bakanlığı'na, 1982'de Kültür Bakanlığı kaldırılarak kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, 1989'da kurulan Kültür Bakanlığı'na bağlanıp, 364 sayılı KHK ile adı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı olmuştur. 379 sayılı KHK ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü olarak iki ayrı genel müdürlüğe ayrılmış, 2003'de 4848 sayılı Kanunla birleştirilen Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanıp Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmuştur.

² Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (International Council on Monuments and Sites, ICOMOS) 2008'de 16. Genel Kurulu ve Uluslararası Bilimsel Sempozyumu (16th General Assembly and International Scientific Symposium) sonucunda hazırlanan tüzükte "tarihi ve kültürel önemi dolayısıyla yasal olarak korunan alan, doğal görünüm, mimari kompleks veya mekân" olarak yapılan kültürel miras alanı tanımı (ICOMOS, 2008), Türkiye'de ilgili yazın dışında korunması gereken yapı; "taşınmaz kültür varlığı", doku "kentsel sit alanı" olarak anılmaktadır.

³ Kültürel Miras Yönetimi; "miras değerlerinin korunması ve yaşatılmasında, bu değerlerin durumu ve kullanımına ilişkin sürekli veri ve bilgi girişi gerektiren, döngü biçiminde ve beş aşamalı süreç olarak tanımlanmaktadır.

- Dokümantasyon; belgeleme, kültürel miras konusunda farkındalığın yaratılması,
- Yasaların çıkarılması; kültürel miras değerlerinin belirlenmesi ve korunması için oluşturulan yasalarla merkezi yönetimde kurulacak ilgili birimlerin diğer kamu, özel kurumlarla bütünleşmesi,
- Uzmanlığın artması; Uzmanlarla birlikte, Uluslararası hükümet (Inter Governmental Organizations-IGO) ve hükümet dışı örgütlerin (Non-governmental organization-NGO) kurulması, koruma ilke, yöntem vb. belirlenmesi,
- Paydaşlara danışma-katılım; paydaşların genişletilmesi, çok kapsamlı, çok yönlü içeriğin uzlaşmayla oluşturulması,
- Gözden geçirme; sorumlulukların yeniden tanımlanması, bütünleşmiş planlama-uygulamaların gerçekleştirilmesi, diğer kullanıcılarla işbirliği, yeni paradigmalardan tanımlanması (Madran, 2008; Thomas, Middleton, vd. 2003).

⁴ 2985 sayılı Kanunun; TOKİ'nin kaynak kullanımına ilişkin 2. Madde (a) bendi (Değişik: 31/7/2003-4966/3) .....tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup, yenilenmesine, Toplu Konut Fonunun denetimine ilişkin: Ek 1.Madde (ı) bendi (Ek: 31/7/2003-4966/4.; Değişik: 8/12/2004-5273/8) ....tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik uygulamalar yapmak ve projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak, (k) bendi (Ek: 31/7/2003-4966/4) idareye kaynak sağlanması için kâr amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak,... hükümleri

1980'DEN GÜNÜMÜZE KORUMA PLANLAMASINA GENEL BİR BAKIŞ: ANKARA, BERGAMA, PATARA ÖRNEKLERİ

Mehmet TUNÇER, Prof. Dr.

1. ANKARA ÖRNEĞİNDE KORUMA PLANLAMASI ÇALIŞMALARI

Ankara, günümüze kadar özgün ve önemli planlama kararlarına sahne olmuş, bu kararlar doğrultusunda üretilen yapılar ve kentsel mekânlar ile günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur. Ankara'nın önemli odaklarından birisi olan Ulus Meydanı ve çevresindeki yapılaşma süreci Geç Osmanlı Dönemi'nde başlamış ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) devam etmiş, daha sonra 1950'lerin toplumsal ve ekonomik koşullarına uygun dönüşümün özelliklerini taşıyarak sürmüştür. Bu süreç sonucunda Ulus Tarihi kent Merkezi, 20. yüzyıl boyunca Türkiye'de üretilen yapı çevrenin farklı mimarlık anlayışlarını barındıran ve sergileyen bir bölge olarak önem kazanmıştır. Ulus Meydanı ve çevresindeki yapılar, kültürel kimliğin ve kent belleğinin önemli bileşenleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Ankara'nın tarihsel ve işlevsel kalbi olan "Ulus Tarihi Kent Merkezi" yıllardır süren ihmaller, yanlışlar ve Ulus'a ilişkin olarak üniversitelerin, meslek odalarının ve sivil toplum örgütlerinin ürettikleri birikimin göz ardı edilmesi sonucunda her geçen gün yok olmaktadır. 1980'lerin başında başlayan bütüncül koruma planlaması çalışmaları ne yazık ki sürdürülememiş ve yanlışlar dizisinin son halkası olarak, sadece sansasyonel ve rant amaçlı projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla Ulus "Yenileme Alanı" ilan edilmiştir.

Şekil 1. Ankara'nın 16. Yüzyılda Yapıldığı Sanılan Eski Bir Resmi (Hollanda Ryksmuseum'dadır)

1.1 Merkez İşlev ve Nitelikleri

Bir şehrin mekânsal yapısı, şehrsel mekâna bağlı eylemler, bu eylemler arasındaki ilişki ve bunun şehir mekanındaki görelî yer seçimi olarak tanımlanabilir. Bir şehirdeki işlevler ise, şehrin toplumsal yapıdaki yerine bağlı olarak belirlenmektedir.

Şehirlerin belirli bir zaman kesiti içindeki mekânsal yapısı, ekonomik yapıya, kültürel yaşantıya ve teknolojik düzeye bağımlı olarak oluşmaktadır.

Bir şehrin ekonomik yapısının, teknolojik düzeyinin, sosyal ve kültürel yaşantısının göstergesi olan en önemli kesimi "Ticaret Merkezi" dir. Osmanlı-Türk şehirlerinde köklü bir ticaret organizasyonu ve ticari yapı geleneği bulunmaktadır. Günümüzde, Ankara, Tokat, Kastamonu, Konya ve benzeri bir çok şehrimizin geleneksel ticaret merkezleri, bu geleneğin fiziki olarak günümüze kadar ulaşmış kanıtlarıdır. Bu ticaret merkezlerinin günümüzde yeniden düzenlenmesi, eski yapılara yeni kullanımlar verilmesi gerekmektedir.

1.2. Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Çalışmaları

Ankara'da eski kent dokusunun protokol alanı adı altında uzun yıllar dondurulması, içinde devam eden yaşantının gerektirdiği onarımlara olanak tanımaması bu bölgenin yıpranması ve tahribini getirmiştir. Kentin bu parçasının yaşamı için, karar verilememesi, politika saptanamaması buradaki dokuyu ve yaşamı felce uğratmış ve bölgede yer yer karakteristik dokunun yok olması sonucunu getirmiştir.

Sonuç olarak, kent bütününde öncelikle korunması ve çözümlenmesi gereken bölge olan Eski Ankara, ihmal edilmesinden dolayı kentin en gayri sıhhi bölgesi haline gelmiştir. Prof. Hermann Jansen Planı'nda "Protokol Alanı" olarak belirlenen Hacıbayram Çevresi, Kaleiçi, Samanpazarı, Koyunpazarı, Atpazarı tarihi ticaret bölgeleri "Eski Şehir Nizamnamesi" hazırlanarak 1980'lere kadar "Koruma Amaçlı" bir plandan yoksun olarak parçacı uygulamalarla günümüze kadar ulaşabilmiştir.

1983 yılında yürürlüğe giren 2863 Sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu", Madde 17' ye göre Belediyeler koruma amaçlı imar planını onaylamak üzere, en geç iki yıl sonunda, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na sunmak zorundadırlar. Belediyeler gerekli görürlerse, plan hazırlık safhasında, ilgili Bakanlıklardan teknik yardım da isteyeceklerdir.

1.3. Koruma Planlama Çalışmaları Öncesinde Ulus'daki Durum

1957'de Ankara İmar Planı yarışmasını kazanan Yücel Uybadin Planı, Ankara Tarihi Kent Dokusu'nun bir kısmına da plan kararları getirmiştir. Bu plan, tarihi kent dokusunu hemen hiç göz önüne almadan dar ve çıkmaz sokakları ile meydancıkları korunması gerekli sivil mimarlık örnekleri olan Eski Ankara Evlerini sanki hiç yokmuşçasına silip parsellemiştir.

Hacıbayram Camii ve civarında, Suluhan Çevresinde, Tarihi Yahudi Mahallesi'nde, Hanlar Bölgesi'nde, Ulucanlar ve Anafartalar Caddesi'nde, Talatpaşa Bulvarı üzerinde, imar parselasyon düzeni getirilmiş ve buna göre uygulama yapılmıştır. Mevcut dokuya silüet açısından da uygun olmayan gabariler verilmiş, parsel birleştirilmeleri (şüyu) yapılarak, taban alanları arttırılmıştır. Prof. Hermann Jansen planında vurgulanmış olan "*Kalenin kentin her tarafından görülmesi, silüetlere önem verilmesi, iki kattın yüksek inşaatı izin verilmemesi*" gibi özellikler göz önünde bulundurulmadan bu tür uygulamalar yapılmış, ana caddeler kenarlarına 4,6 ve hatta 8 kata kadar inşaat müsaadesi verilmiştir.

Ana caddeler üzerinde büyük bir oranda uygulanmış olan bu plan, caddelerin hemen arkasında doğal eğimin çok fazla olması, planın özgün konuya uyum göstermemesi ve en önemlisi kişilerin ve

kamunun uygulama için, gerekli finans gücünden yoksun bulunmaları v.b. gibi nedenlerle uygulanamamıştır. Tarihi Kent Dokusu blokların ardında adeta gizlenmiş, fonksiyon değişmesi, çevre kalitesinin düşmesi ve doğal yıpranma dışında olduğu gibi korunarak, 1980'lere kadar ulaşabilmiştir.

Tarihi Kent Dokusunun bazı kesimleri birkaç kez plan değişikliğine uğramıştır. Her bir plan ile mülkiyetler de değişmiş, İmar Yasası 42. maddesinin uygulanması ile Düzenleme Ortaklık Payından yeşil alanlar ve yollar kamuya terk edilmiştir.

1.4. Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma Geliştirme Çalışma Toplantıları

1980 sonrasında, Eski Ankara Koruma – Geliştirme projesini hazırlamak amacı ile Ankara Belediyesi, Ankara Şehri İmar Müdürlüğü (AŞİM), çalışmalara başlamış, İmar Planlama Şubesi bünyesinde “Kentsel Koruma – Geliştirme Planlama Bürosu” oluşturulmuştur.

“Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma – Geliştirme Çalışmaları” başlığı altında yapılan toplantılardan ilki 28.9.1983 tarihinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nde yapılmıştır. Bu toplantıda, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Bölümü ve İç Kale koruma – Geliştirme projesinin birinci aşaması olarak hazırlanan, tespit ön değerlendirmeler, yeniden yapılan incelemeler ve çalışmalar anlatılmıştır¹.

İkinci toplantı, 11.10.1983 tarihinde, Ankara Şehri İmar Müdürlüğü’nde yapılmıştır. Ankara Kenti Sit Alanlarının, planlama ve uygulama sorunları anlatılmış, ODTÜ – AŞİM ortak çalışması ile hazırlanan, “Hacıbayram II. Çevre Koruma Planı” sunulmuştur.

4.11.1983 tarihinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nde yapılan üçüncü toplantıda ise, kısa ve uzun vadeli öneriler tartışılmıştır. Öncelikle mülkiyeti Belediyeye ait, Kale içindeki üç evin onarımın gerçekleştirilmesi, uzun süredir boş ve bakımsız duran tarihi ve kültürel değeri bulunan bu yapıların onararak, çevredeki halka örnek göstermek ve Belediyenin bu konudaki duyarlılığını vurgulamanın uygun olacağı belirtilmiştir.

13 Aralık 1983 tarihinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde yapılan dördüncü üst düzey toplantıda, “Koruma politikalarının saptanması, Hacıbayram çevresinde uygulama yapılması, Kaledeki üç evin restorasyonu, Suluhan’ın restorasyonu sorunları ve Sit Bölgelerin hâlihazır haritalarının alımı” gibi konular tartışılmıştır.

Mülkiyeti Ankara Belediyesi’ne ait Kaleiçi’ndeki üç evinin restorasyon projelerinin revizyonu ve restorasyonunun yapılmasını Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 1984 programına alması, yaklaşık 200 ha. civarında bulunan Sit Alanlarının hali hazır harita alımının ise, Ankara Şehri İmar Müdürlüğü tarafından ihale ve finanse etmesi kararlaştırılmıştır.

1.5. Ankara Dış Ve İç Kale Koruma – Geliştirme Çalışmaları

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından 1980 yılında Ankara Kaleiçi’ne yönelik sosyal ve fiziki araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Kaleiçi’ndeki fiziki durum, yapı nitelikleri, sosyal ve ekonomik yapı saptanmış ve Kaleiçi’ne yönelik birtakım stratejiler geliştirilmiştir².

Ankara Kalesi konusunda genel yönelişler saptanmadan, bir genel koruma, geliştirme politikası benimsemeden, bu amaçla ne tür bir yönetsel ve parasal çerçeve kurulacağı kararlaştırılmadan plan ve proje önerileri getirmenin yararı kısıtlıdır. Dolayısıyla öncelikle bazı genel gözlemler ortaya konulmuştur:

- Binaların sağlıklılaştırılması, onarımı, bakımı
- Boş alanlarda çevreye uygun yeni yapılaşmalara gidilmesi
- Dış mekân düzenlemeleri
- Ulaşım/dolaşım dizgelerinin düzeltilmesi
- Teknik ve sosyal altyapının iyileştirilmesi
- Arazi ve bina kullanım biçimlerinin değiştirilmesi veya sınırlandırılması
- Yoğunluk düzenlemeleri
- Sosyal değişimlerin yönlendirilmesi
- Yakın çevrede şekillenmiş ya da şekillenilecek olumsuz toplumsal ve/veya mekânsal boyutlu gelişmelere müdahale edilmesi
- Kent bütünü ile sağlıklı bağlantıların kurulması

Bütün bu birbirinden farklı ama iç içe eylemin bir bütün içinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunların bir bölümü fiziksel/mekânsal düzenleme, bir bölümü de sosyo-ekonomik veya kurumsal düzenlemeleri getirmektedir. Tek parselden tüm Ankara metropoliten alanına dağılan bir yelpaze içinde bu sorunları değerlendirmek gerekmektedir. Koruma-geliştirmeye yönelik yeni kaynakların yaratılması, yeni örgütlerin düzenlenmesi, yeni planlama araçları geliştirilmesi gereklidir.

Aslında yukarıda kısaca değinilen bütün bu konular salt Ankara için, değil, tüm ülkenin koruma politikasını saptamaya yarayacak tek veriler olmak durumundadır.

Bazı mülkiyetler, kadastral mülkiyetten imar parsellerine dönüştürülmüş, tapuya tescil edilmiştir. Bazı durumlarda bu tescil işlemi mahkeme kararı ile olmuştur. Ankara Tarihi Kent Dokusunun günümüze kadar ulaşabilmiş kesimlerinin korunabilmesi, koruma amaçlı bir imar planına bu karmaşık mülkiyet dokusunun çözülebilmeye bağlı görülmektedir. Öncelikle 1957 İmar Planı ile getirilmiş olan İmar Parselasyon düzeninden kadastral parselasyon düzenini esas alacak yeni bir parselasyon sistemi geliştirilmesi, bunun mümkün olmadığı hallerde bir başka çözüm olan ada mülkiyetine gidilmesi gereklidir³.

Bunu yapabilmek için, tapuya tescil edilmiş ya da edilmemiş parsellerin saptanması, mülkiyetlerin araştırılması, kamu mülklerinin tespiti, yeni inşaatların ve eski dokunun belirlenmesi ve ortaya çıkacak olan mülkiyet dokusunun arazi kullanımına göre öneriler geliştirilmesi öngörülmüştür.

1.5.1. Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı Proje Yarışması

1986 yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Altındağ Belediyesi, Büyük Şehir Belediyesi' nin de katkılarıyla, "Ankara Kalesi' nin çağdaş şehircilik, ulaşım, peyzaj ve restorasyon ilkeleri açısından günümüz ve geleceğin gereksinimlerini karşılayacak biçimde şekillenmesini sağlayacak tasarımları elde etmek" amacıyla, "**Ankara Kalesi Koruma Geliştirme (İmar Planı) Projesi**" yarışmasını açmıştır.

Bu yarışmanın amacı; "*.....Ankara Kalesi ve çevresinin bugün içerdiği tarihi ve kültürel değerleriyle, geleneksel dokusuyla, turistik çekiciliğiyle korunması ve geliştirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için; Kaleiçi'nde teknik ve sosyal altyapının düzenlenmesi, kent bütünüyle doğru bir bağlantı kurulması, yapıların sağlıklılaştırılması, bakım ve onarımları ile boş alanların çevreye uyumlu olarak değerlendirilmesi gibi hem fiziki hem de sosyal, kültürel, ekonomik düzenlemelerin bir bütün içinde ele alınması...*" olarak belirlenmiştir⁴.

Yarışma; konusunda şehircilik, mimarlık ve restorasyon disiplinlerinin bu daldaki bilgi birikimi, beceri ve duyarlılığını bütünleştirmeyi ve türünün ilk örneği olması bakımından meslek çevrelerinde büyük ilgi çekmeyi başarmıştır. 118 şartnamenin satın alınmış ve 40 projenin teslim edilmiş olması, yarışmanın ilgi çektiğinin bir göstergesidir⁵.

Ancak, yarışmada birinci seçilen Mimar Tülin AKMAN Altındağ Belediyesi ile birlikte yarışmaya girdiği elemanları tarafından telif hakları olduğu iddiası ile dava edilmiştir. Mahkeme devam ederken, Altındağ Belediye Başkanlığı tarafından Koruma Planı yapım sözleşmesi onaylanmış ve yaklaşık yedi ay sonra plan ön çalışmaları tamamlanmıştır⁶. Belediye 1/5000 ölçekli çalışmanın yetersiz olduğunu belirtmiş, ancak 1/5000 ve 1/1000 ölçekli **“Ankara Kalesi Koruma ve Geliştirme Projesi”**, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koşullu olarak onaylanmıştır⁷.

Altındağ Belediyesi' nin de davalı olduğu mahkeme süresince Koruma Planı yapımı sürdürülmüş, ancak mahkeme kararı davacılar lehinde olduğundan, T.K.T.V. Ankara Koruma Kurulu onayına rağmen plan uygulaması durdurulmuştur.

Ankara Kaleiçi' ni bir **“Kültür ve Turizm Merkezi”** haline getirmeyi amaçlayan ve bu fikri ile uygulamaya en yatkın projeyi geliştirerek yarışmayı kazanan proje tamamlanmış olmasına rağmen uygulamaya geçememiştir. Bu dönemde Kale içinde tek yapı onarım projeleri dahi Altındağ Belediyesi tarafından onaylanmayarak bekletilmektedir.

Bu belirsiz durum spekülâtorlerin işine yaramış en az 10-15 misli artan emlak fiyatları karşısında, kaçak yapılaşma ve onarımlar alabildiğine artmıştır. Belirgin bir denetim mekanizması olmamasından kaynaklanan kaçak işlemler zaten bozulmuş olan dokuyu daha da bozmaya başlamıştır.

Kaleiçi'nin korunmasına yönelik **“Koruma Amaçlı Planlama”** çalışmaları, son yıllara kadar tamamlanamamış, yaklaşık 20 yıl boyunca Kaleiçi bireysel Koruma Kurul kararları ve yasal olmayan uygulamalarla şekillenmiştir. Bu durumda Kaleiçi dokusunun giderek daha da çöküntü alanı niteliği kazanmasına neden olmuştur.

2012 yılından bu yana, Altındağ Belediyesi ve Ankara Büyükşehir Belediyesi Kalekapısı sokak üzerindeki yapılarda onarım çalışmaları yapmaya başlamıştır.

1.5.2. Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Planlaması Çalışmaları

Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması, 20.05.1986 tarihinde açılmış, 21.11.1986 tarihinde sonuçlanmıştır. Bu yarışma ile Ulus'un 100 hektarlık bir bölümü ele alınmış, daha önce hazırlanan parçacı plan ve projeler bütünleştirilerek Jansen'den bu yana ilk olarak bütüncül **“Koruma Amaçlı”** planlama çabaları başlamıştır.

- Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması

Hacı Bayram Camii ve Augustus (Ogüst) Mabedi' nin bulunduğu, 1989 yılı öncesi otopark ve dolmuş durağı olarak kullanılan meydan ile yolu içeren kısmın 1/ 500 Ölçekli Çevre Düzenleme Projeleri **“Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması”** sonucunda elde edilmiştir (Plan 1).

Yarışmada birinciliği kazanan Prof. Dr. Raci BADEMLİ başkanlığındaki ODTÜ Proje Ekibi ile yapılan sözleşme gereğince öncelikle Hacıbayram Camii Meydan ve çevresinin detaylı projeleri yapılmış ve uygulanmıştır⁸.

Plan 1. Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı (ODTÜ)

Kaynak: M.Tunçer Arşivi

1.5.3. Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Planı, Niteliği Ve İptaline İlişkin Gereçler

Ankara Büyükşehir Belediyesi 15.07.2005 tarihinde, 5366 Sayılı Kanun uyarınca, Ulus'un da içerisinde bulunduğu Ankara Tarihi Kent Merkezi'ni "Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı" olarak ilan etmiştir⁹ (Plan 2). Yenileme Alanı Sınırı belirlenirken;

1. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Ankara Bölge Kurulu'nun 954 Sayılı Kararı ile uygun bulunan "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma-İslah İmar Planı" ile
2. Gene aynı Kurulun 9280 Sayılı Kararı ile uygun bulunan "Ankara Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağıklaştırılması ve Koruması Projesi" nin,

Plan Onama Sınırları, "Yenileme Alanı Sınırı" olarak kabul edilmiş ve bu Sınır Bakanlar Kurulu'nun 2005/9289 sayı ve 08.08.2005 tarihli kararı ile kabul edilmiştir¹⁰.

5366 Sayılı Kanunun, 1. Maddesinde "Sit Alanı Olarak Tescil Ve İlan Edilen Bölgeler İle Bu Bölgelere Ait Koruma Alanlarının", "yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması" amacının gerçekleştirilmesi için, 5366 Sayılı Kanunun 2. Maddesinde, Yenileme Alanlarının Bakanlar Kurulu tarafından tespit edileceğine hükmedilmiştir¹¹.

Plan 2. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2005 yılında belirlenen Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı

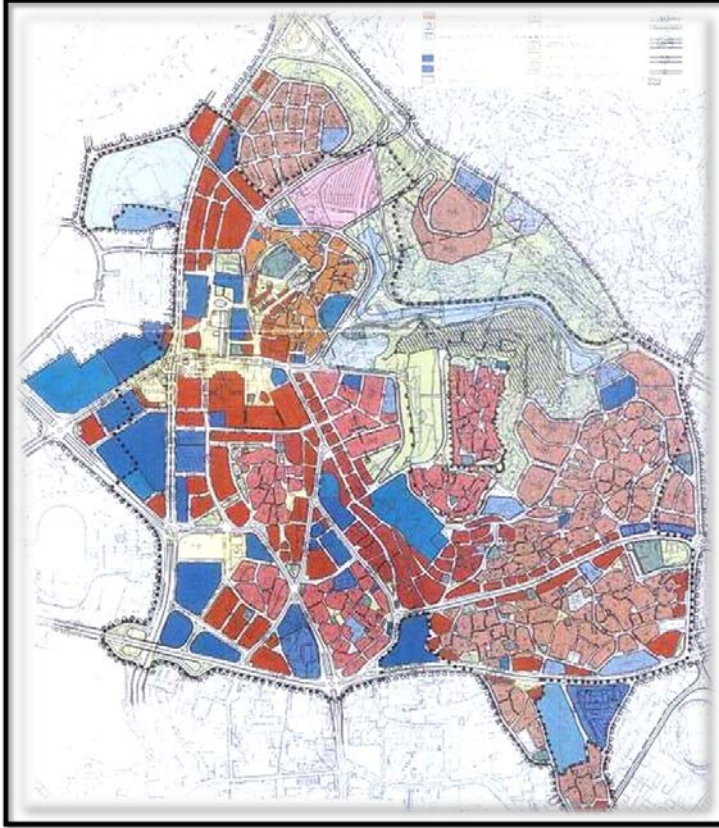
Kaynak : <http://www.ugurkentseldonusum.com.tr>

Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı'na ait 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları, Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından Mayıs 2007 tarihinde uygun görülmüştür¹².

Uygun bulunan Koruma Planı; Koruma Kurulu'nun yetkisi altında bulunan aşağıdaki alanları içermektedir;

1. Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı (210 Hektar),
  2. İsmetpaşa Kentsel Dönüşüm Alanı (13 Hektar),
  3. Atıfbey-Hıdırlıktepe Kentsel Dönüşüm Alanı (103 Hektar),
  4. Şükriye Mahallesi Kentsel Dönüşüm Alanları (15 Hektar),
- nın da bir kısmını içine alacak şekilde 341 hektar büyüklüğündedir (Plan 2).

Plan 3. Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı (1/000)

Kaynak: Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı, Hassa Mimarlık Ltd.

Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı içerisinde bu plan öncesinde onaylanan ve halen yürürlükte bulunan 3 adet koruma amaçlı imar planı bulunmaktadır.

Bu planlar: "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı" (Ulus Projesi) (Plan 1), "Ankara Kalesi ve Çevresi Koruma Planı" ve "Ankara Merkez Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağıklaştırılması ve Korunması Projesidir.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. Maddesi'nin (c) Fıkrasında; "*Planlar, yeni bir koruma amaçlı imar planı veya koruma amaçlı imar planı revizyonu hazırlanıp onaylanmadan veya herhangi bir yargı kararı bulunmadan ilgili idarece iptal edilemez...*" denilmesine rağmen, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.01.1990 tarih ve 33 sayılı kararı ile onaylanan "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı" Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi Kararı ile iptal edilmiştir¹³ (Plan 3).

Söz konusu planlama alanında Ulus Projesi dışında 2 ayrı Koruma Projesi (“Kale ve Çevresi Planı”, “Ankara Merkez Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağıklaştırılması ve Korunması Projesi”) de bulunmasına rağmen; bu planları yok sayarak yeni bir plan önerisi getirilmiş olması yürürlükteki yasalara aykırıdır”¹⁴.

Ankara 10. İdare Mahkemesi, Ulus Tarihi Kent Merkezi ve çevresini içeren “Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” ve “1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları”¹⁵ ve eki Plan Notlarının yürütmesinin durdurulmasına ve iptaline karar vermiştir.

Ankara 10. İdare Mahkemesinin 23.07.2008 tarih ve E: 2007/885, K: 2008/2258 sayılı kararıyla iptal edildiği görüldüğünden, bu karara bağılı olarak 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının onaylanmasına ilişkin dava konusu Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi kararının hukuki dayanaktan yoksun kaldığı sonucuna varılmıştır. Açıklanan nedenlerle, dava konusu işlemin iptaline 08.01.2009 tarihinde oybirliğiyle karar verilmiştir.

2014 yılına gelindiğinde Ulus'ta parçacı uygulamalar sürmekte, Hamamönü ve Hacıbayram'da onarım ve yeniden inşa çalışmaları yapılmaktadır. Yeniden “Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı” hazırlanmaktadır. Böylece; Ulus'ta ilk Koruma Amaçlı Planlama çalışmalarının başladığı 1980 tarihinden bu yana geçen 34 yılda gelinen nokta çok düşündürücüdür.

Şekil 2. Bergama Akropolis ve Zeus Sunağı

2. BERGAMA (PERGAMON) ÖRNEĞİNDE KORUMA PLANLAMASI ÇALIŞMALARI

Bergama (Pergamon), ülkemiz uygarlık tarihinin en eski yerleşmelerinden biri olarak, M.Ö.5000 yıllarından, 19.yüzyılın sonlarına kadar uzanan bir tarihi perspektif içinde, dünya çapında önemi olan Arkeolojik eserler ile yöresel mimarinin güzel örneklerini içermektedir.

Bergama'da, antik dönemden, Selçuklu ve Osmanlı Dönemine, Cumhuriyet Dönemine kadar pek çok tarihsel ve kültürel miras günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu mirasın kapsamlı plan ve projelerle korunması ve değerlendirilmesi gereklidir. Kentte 14. - 19. yüzyıllardan günümüze kalan anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri ile bu yapıların oluşturduğu tarihi kent dokusu günümüze kadar oldukça korunmuştur.

Ancak, 1960'lardan sonra hız kazanan turizm ve kentin gelişmesi ile yoğunlaşan çok katlı yapılaşmalar ile gecekondulu olgusu, Bergama'nın sahip olduğu arkeolojik, kentsel ve doğal değerleri hızla tahrip etme sürecine girmiştir.

1979 yılında yapılan “**Bergama Revizyon İmar Planı**” (1/5000, 1/1000) Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından incelenmiş ve sonucunda, Bergama içinde tek yapıya yönelik ve 1710 Sayılı Eski eserler Yasası'nın 8. Maddesi'ne göre yapılacak saptama ve belgeleme çalışmalarına öncelikle başlanması gerektiği belirtilmiştir.

Bu İnceleme Raporu'nda:

1. Bergama Belediyesi'nin, özellikle arkeolojik alanlardaki sağlıksız ve kaçak yapılaşmayı önlemesi,
2. Musella Mezarlığı yöresinde başlayan gecekondulaşmanın hemen durdurulması,
3. Bu bölgedeki halk için imar planında gerekli önlemlerin alınması,
4. gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen, yeterli önlem alınmadığından Musella Tepesi çevresi zaman içinde tamamen gecekondularla dolmuştur.

1992 Yılında Kültür Bakanlığı'nın başlattığı ilk kapsamlı “Koruma Planlaması” deneyimi, 1994 yılında planın onaylanamaması ve mahkemelik oluşu sonrası, Bergama'da koruma konusu 2000'li yılların başına kadar plansız ve belirsiz olarak gelmiştir.

2.1. Bergama Kent Bütününün Korunması ve Geliştirilmesi

Bergama, iki bin yıldır aynı adı korumuş ender kentlerden biridir. Bergama Krallığı'nın başkenti olan bu kent, kuruluşundan bugüne bilim ve kültür tarihi açısından pek çok olaya ev sahipliği yapmış bir yerdir. Ancak, günümüzde Bergama'nın kültürel miras açısından hak ettiği ilgiyi gördüğünü söylemek oldukça zordur. Bu yönde Bergama Belediyesi'nin UNESCO'nun Kültürel Miras listesinde yer almak için sarf ettiği çaba çok yerinde bir girişim olarak değerlendirilmelidir.

Tarihi Kent Merkezi sınırlarının önceki yıllarda daraltılması sonucu, bu tarihte Kentsel Sit Alanı Kestel Çayının kuzeyindeki kesime kadar küçülmüştür. **Tarihi Ticaret Merkezi** çok dar sınırlar içinde tutulmuş, çevresindeki Osmanlı ve Selçuk Dönemi tarihi kent dokusu (ve kısmen ticaret merkezi) kentsel sit alanı dışında kalmıştır. Bütüncül planlama açısından bu durum sakınca yaratmakta, kentsel korumayı güçleştirmektedir. Bergama'da Kent bütününde yürürlükte olan İmar Planı koruma endişesi taşımamakta, tamamen çok katlı kentsel yenileme ve yoğunlaşma amacı gütmektedir.

2.2. Bergama Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanlarında Koruma Sorunları ve Korumaya İlişkin Çalışmalar

“**Bergama Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanları**”; yani iki bin yılı aşkın bir süredir şehir plancılarının, mimarların, sanat tarihçilerinin, heykeltıraşların, sanat ve kültür adamlarının hayranlıkla bahsettikleri, üzerine araştırmalar yapıp, yazılar yazdıkları ve övgü ile bahsettikleri tarihi kent bugün yer yer yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır¹⁶.

Özellikle; kent merkezi çevresinin önceleri kentsel sit alanı olan kesiminin sit alanından çıkarılması ve bu kesim için yenilemeye yönelik bir imar planı yapılması, kent ile iç içe olan Arkeolojik alanlardaki kaçak yapılaşmalar, Musalla Tepesi ile arkeolojik sit alanları ile iç içe olan askeri alanlar, kentin Selçuk ve Osmanlı Dönemi tarihsel kent dokusu ile Roma Döneminde kentin en önemli iki tiyatrosunu yok olma noktasına getirmiştir.

Bu tiyatrolardan biri, Anadolu'da ender rastlanan bir mimari özelliğe sahiptir ve herhangi bir doğal dayanağı bulunmadan tamamen yapay olarak inşa edilmiştir. Side ve Aspendos örnekleri benzeri ya da Roma, Collesseum benzeri yapıdadır. Bir başka ilginç yanı bir derenin (Tellidere) üzerine, iki tepe arasına tonozlar üstünde inşa edilmiş olması ve suyun önünün kesilerek zaman zaman su sporları ve çeşitli gösteriler için de kullanılmış olmasıdır.

Diğer antik tiyatro, Viran Kapı yanında bulunmaktadır, tepeye yaslanmış, kaveası içinde yer alan zeytin ağaçları ile şeklini korumaya çalışmaktadır. Her iki anıtsal yapının çevresi tamamen gecekondularla dolmuş, yol, su, elektrik gibi kentsel altyapı servisleri getirilerek gecekonduların ıslah tapuları alınma yolu açılmıştır. I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olan bu kesimlerdeki kaçak yapılaşmaların önlenmesi, var olanların tasfiye edilmesi ile bu alanlar Bergama için bir "Arkeolojik Park (Arkeopark)" olarak düzenlenmelidir¹⁷.

2.3. Bergama Koruma Planlaması Çalışmaları

2.3.1. Saptama ve belgeleme çalışmaları

Bergama Arkeolojik Sit Alanlarında hiç bir yapılaşmanın yer alamayacağı konusunda Gayr-i Menkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun pek çok kararı bulunmaktadır¹⁸.

Bergama'da korunması gerekli kentsel ve arkeolojik sit alanlarının saptanması ve belgelenmesi (tespit ve tescili) 1983 yılında yapılmış¹⁹ ve bu kararlar 1984 yılında yeniden irdelenmiştir²⁰.

1989 Yılında arkeolojik ve kentsel sit alanları yeniden değişikliğe uğramıştır²¹. Pek çok kentte, bu dönemde Kültür Bakanlığı tarafından yapılan sit alan sınır değişikliği ve tescilden düşülme uygulamaları Bergama'da da gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde; Antik Kent'teki pek çok eseri; oluşturacağı nem artışı ile etkileyecek olan Kestel Barajı inşa edilmiştir. Baraj aynı zamanda antik dönemin darphane kesimini sular altında bırakmıştır²².

Bergama'da bulunan 110 sivil mimarlık örneği yapı ile 38 anıtsal yapı bu dönemde tescil edilmiştir.

2.3.2. Bergama Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları

- 1989 Yılında Tamamlanan Bergama Revizyon İmar Planı

1989 Yılında tamamlanan Bergama 1/1000 Ölçekli Revizyon İmar Planı ve 1/500 Ölçekli Kültür Düzenleme Planları Sonuç Raporuna göre planlanan alan 1430 hektardır²³. Plan raporunda Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 26.10.1984 tarihli kararına dayanarak sit alanlarının yeniden irdelendiği ve Planın "Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı" olarak gösterildiği belirtilmektedir. Bu alanlar, Arkeolojik Sit Alanı 250 hektar, Kentsel Sit Alanı ise 20 hektar olarak saptanmıştır²⁴.

Plan Raporu'nda ; " ... Bergama'nın arkeolojik ve tarihsel dokusunun bir kültür mirası olarak kabullenildiği, korunmasını sağlamak, diğer yandan bu tarihsel potansiyeli değerlendirmek amacıyla turizmi teşvik edici bir plan hazırlanmaya çalışıldığı, tescilli yapıların korunarak Planda özel bir lejantla gösterildiği..." belirtilmektedir²⁵.

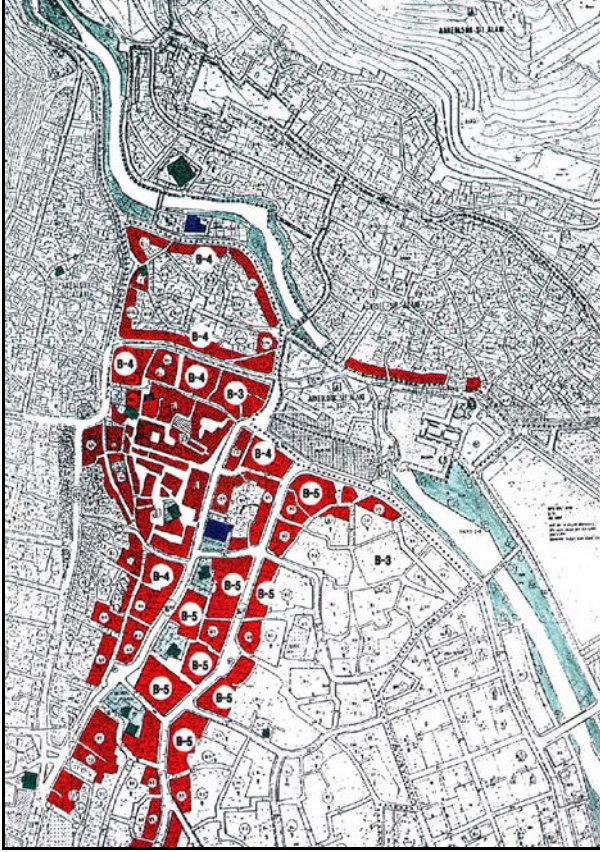
Uygulama İmar Planı incelendiğinde, bu kararın plana yansımadağı anlaşılmaktadır. Bu Plan ile Bergama'nın Selçuk ve Osmanlı Dönemi Tarihi Kent Dokusu tamamen yok sayılarak, dokuya uygun olmayan yeni yollar önerilmiş ve yer yer uygulanmıştır. Geleneksel parsel ve yapı düzeni ile çelişen büyük parseller ve çok katlı (4–5 Kat) yapılaşma düzeni önerilmiştir (Plan 4) .

Bu plan ile Bergama'nın 1–2 katlı geleneksel dokusuna uyumsuz, 5 katlı bitişik nizam yoğun bir yapılaşma getirilmiş, yer yer 1600 kişi/hektara ulaşan çok yüksek yoğunluklar önerilmiştir. Plan

kararlarına uygun olarak merkez içinde caddeler açılmış, eski Bergama Evleri yıkılarak, çok katlı yeni yapılaşmalar başlamıştır. Bu plan doğrultusunda yeni inşa edilen yapılar kent içinde, özellikle Tarihi Kent Merkezi çevresinde yükselmeye başlamış ve Bergama'nın İzmir girişindeki etkileyici Akropol'ün görünüşü örtülmeye başlamıştır.

Plan 4. Bergama İmar Planı (1995)

Kaynak : M. Tunçer, Bergama Bulguç Planı üzerinde kişisel çalışma.

Akropol'den Bergama'ya bakıldığında 2000 yıllık kentin silüetinin ve görselliğinin dokuya uyumsuz, estetikten uzak ve çirkin beton bloklar tarafından bozulduğu ve kentin kimliğinin yitirmeye başladığı gözlenmektedir. Bu yoğunlaşma olgusu günümüze kadar ulaşabilmiş doğal, tarihi, sosyal ve kültürel değerlerin kaybolmasına neden olmaktadır.

Hâlbuki kentin güneye, ovaya doğru gelişmesinde -değerli tarım topraklarının korunması koşuluyla- hiç bir engel bulunmadığı gibi, kentin doğal gelişmesi de tarih içinde bu yönde olmuştur.

Kentsel Sit Alanı, Tarihi Kent Merkezi çevresine kadar daraltıldığından, bu alan dışında kalan kesimlerde uygulanmakta olan bu plan, Bergama'nın tarihsel kent dokusunun ve kent kimliğinin tamamen yok olmasına neden olacaktır.

Bu nedenle, halen sit alanı olmayan geniş bir bölgede yapılaşmanın denetlenmesi, Bergama geleneksel dokusu ve Akropolis silüetinin korunabilmesi amacı ile özel olarak planlanması gereklidir.

Tarihi kent dokusunu bütüncül koruyabilmek amacıyla, 1926 tarihli harita sınırlarında açıkça belli olan tarihi kent dokusu sınırlarına kadar kentsel sit alanının genişletilmesi gerekmektedir ²⁶.

- 1991-1994 Arası Kültür Bakanlığı Koruma Planlaması Çalışmaları

1991 yılında Kültür Bakanlığı, Koruma Kurulu' nun aldığı bir karar doğrultusunda²⁷, Bergama Koruma Amaçlı İmar Planı'nı yaptırmaya başlamıştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından ihale edilen "**Bergama Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planı**" 'nın hazırlanması yaklaşık 1 yıl sürmüş, ancak onama süreci çok daha uzun zaman aldığından, daha sonra da dava konusu olduğundan korunması gerekli bazı yapılar bu arada yok olmuştur.

Bergama Koruma İmar Planının elde edilmesine yönelik araştırma çalışması, Kültür Bakanlığı ihalesini yükümlenen Akman Proje Ltd. tarafından oluşturulan Danışmanlar Grubu ve Araştırma Grubunun yerinde ortaklaşa çalışmaları ile yürütülmüştür²⁸.

Kültür Bakanlığı elemanları, Belediye, Kaymakamlık, Müze Müdürlüğü ve Alman Kazı Heyeti elemanlarının katkılarıyla yerinde tespit, dış ve iç tespit fişlemesi ve sosyal anket çalışmaları tamamlanmıştır. 400 adet dış ve 320 iç ve dış olmak üzere toplam 720 yapı envanter fişi doldurulmuştur. Toplam 527 adet sosyal anket uygulanmıştır. Araştırma çalışmaları 1991 yılı Ağustos Ayı içinde tamamlanmıştır.

Büro çalışmaları ile oluşturulan Analitik Etüdler ve Sosyal Anket Dökümü ve değerlendirilmesi sonucunda 1/5000 Ölçekli Nazım Plan Şeması geliştirilmiştir.

Kültür Bakanlığı, K.T.V. Koruma Genel Müdürlüğü ile İzmir K.T.V. Koruma Kurulu'na sunulan 1/5000 Ölçekli Bergama Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, Analitik Etüdüleri ve Plan Şeması uygun bulunmuş ve 1/1000 Ölçekli Koruma İmar Plan Çalışmalarına geçilmiştir²⁹.

Proje inceleme ve onama sürecinin uzun olması ve Bakanlık tarafından bu arada Müellife ödeme yapılmaması nedeni ile Danışmanlar kadrosunun sürekli bir arada çalışması mümkün olamamıştır.

Bu arada, Bergama Kentsel Sit Alanı içinde ve Koruma Planı sınırı dahilinde yer alan bazı alanlarda 1/500, 1/200.....1/1 ölçeklere kadar uzanan kentsel tasarım, peyzaj ve kent mobilyası tasarımlarının gerekli olduğu bildirilmiştir³⁰.

Bergama'da uygulamaya yönelik kentsel tasarım gerektiren özel proje alanları:

- **Kızıl Avlu Çevre Düzenlemesi,**
- **Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenlemesi,**
- **Domuz Alanı Çevre Düzenlemesi,**
- **Akropol Giriş Kapısı Düzenlemesi,**
- **Asklepeion Giriş Kapısı Düzenlemesi,**
- **Bergama Çayı (Selinus) Çevre Düzenlemesi,**
- **Arkeopark Kentsel / Arkeolojik Park Düzenlemesi.**

Bu düzenlemeler için yurt dışındaki kurum, kuruluşlar (UNESCO, ICCROM vb) ile Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı'ndan parasal ve teknik destek alınabileceği belirtilmektedir.

Bergama Belediyesi, Kültür Bakanlığı'nın desteğini alarak "**Bergama Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Projesi**" ni yaptırmıştır. Bu projeler, Koruma Genel Müdürlüğü, Plan İnceleme ve Değerlendirme Kurulu'nun (PİDK) 18.12.1992/6 Sayılı Toplantısı ve 5 No'lu kararıyla uygun görülmüştür. Bu olumlu karara rağmen Koruma Kurulu tarafından görüşülmemiş, Koruma Planı'nın sonuçlanmasından sonraya bırakılmıştır.

Ancak, bu Proje de Koruma Planı gibi uzun süre onaylanmayarak bekletilmiş, Bergama Belediyesi'nin uygulama istemine rağmen sürüncemede bırakılmıştır. Sonuçta, 1995 Mart ayında yüklenici Firma projenin durdurulmasını, aşırı maddi ve manevi kayba uğradığını bildirmiştir.

Ancak, Plan İnceleme ve Değerlendirme Kurulu'nun (PİDK) kararından yaklaşık beş ay sonra alınan Kurul Kararı'nda; **"Etkileme ve Geçiş Alanlarının"** III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmasını, Yerel Yönetimin de etkisiyle kabul etmemiştir³¹. Bu karar ile, antik dünya'nın en önemli anıt kentlerinden Bergama'nın arkeolojik kültür katları modern yapılaşmanın insafına terk edilmiştir.

Planlama Ekibi, Kurul'un bu yönde alınmış bir kararı bulunmamasına karşın Bergama Arkeolojik Sit Alanları dışında yeniden detaylı saptama ve belgeleme çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, bölgede yaygın bir arkeolojik değer bulunduğu ve alanın **"Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı"** olması gerektiğini yetkililere iletmışlerdir³².

*"Toplantının Bergama'da yapılmış olmasının amacının Plan Sınırı içindeki en son gelişmeleri yerinde değerlendirmek ve PİDK önerilerini yerinde gözden geçirmek iken, Bergama Koruma Amaçlı Planı'nın değerlendirilmesi gündemin en son maddesi olarak ele alınmış ve çok yetersiz bir süre içinde değerlendirme yapılmıştır"*³³.

Kurul Başkan Yardımcısı ; *".....Bergama gibi önemli bir merkezin kültür varlıklarını korumaya yönelik en önemli hukuki belge, "İmar Planı" için Kurul'un göstermiş olduğu ilgiyi yeterince duyarlı bulmamakta ve bu gerçeklerden hareketle, konunun yerinde, bilimsel esaslara dayalı, geniş katılımlı olarak yeniden tartışılmasını..."* istemektedir³⁴.

Plan ile ilgili tartışmalar sürerken; Bergama'da sorunlar da çözümsüz kalmakta, zaten bunca yıl gecikmiş olan Koruma Planı'nın olmaması çok katlı yapılanma istemleri ve uygulamaları için bir gerekçe olmaktadır.

Temmuz 1991 tarihinde sözleşmesi imzalanarak çalışmalarına başlanan ve bir yıl içinde tamamlanan Bergama Koruma Amaçlı İmar Planı; 1994 yılına gelindiğinde halen Koruma Kurulu tarafından onaylanmamıştır. Kurul' un Kentsel Sit Alanı'na ilişkin 1/500 Ölçekli Proje talebi de Proje Grubu tarafından hazırlanmış, buna rağmen Planlama süreci tamamlanamamıştır.

Parasal olarak sıkıntıya giren Yüklenici Firma, fiyat artışı talebinde bulunmuş, ancak Sözleşmede Fiyat Artışı verilmeyeceğine ilişkin hüküm olmasını gerekçe gösteren Kültür Bakanlığı bu talebi reddetmiştir. Yüklenici Firma, uzun yazışmalar sonucunda Kültür Bakanlığı aleyhine maddi ve manevi tazminat davası istemi ile dava açmıştır.

2.3.3. Koruma Planı'nın başlıca amaç ve ilkeleri

1. Bergama'nın Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan çevresel, kentsel ve arkeolojik değerlerini geliştirerek korumak başlıca amaç ve hedeftir.
2. Koruma ile geleceğin Bergama'sının gereksinimlerine karşılık verecek ıslah, geliştirme ve yenilemeler birlikte düşünülmüştür.
3. Koruma ve geliştirmenin sağlanabilmesi için kamu ve halkın katılımını sağlayacak, yörenin mevcut turizm potansiyelini değerlendirip geliştirecek bir planlama hedeflenmektedir.
4. Kentin yaya ve taşıt trafiğinin en yoğun olduğu Tarihi Kent Merkezinde, ulaşım sorunlarını yaya ağırlıklı çözecek bir düzenleme hedeflenmektedir.
5. Arkeolojik Alanlarda, özellikle Musella Tepesinde yer alan iki büyük Roma Tiyatrosunu koruyup, ortaya çıkarılmasını sağlayan radikal önlem ve öneriler geliştirilmiştir.
6. Akropolis, Orta Şehir, Aşağı Şehir, Kızıl Avlu ve Asklepieion'u birbirine bağlayan ve yaya ağırlıklı tur güzergahı çevrelerinin geliştirilmesi düşünülmüştür.

7. Kentsel Sit Alanı içinde birebir tek yapı ölçeğinde, koruma, sağlıklılaştırma ve geliştirme/yenileme kararları verilmiştir. Kentsel sit alanı dışında dokunun özelliğine göre, koruma, islah, tasfiye ve yenileme kararları verilmiştir.

2.3.4. Bergama Belediyesi'nin tarihsel ve kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesine ilişkin çalışmaları

"Tarihsel Çevrenin Korunması" konusunda, Merkezi Yönetimin ve Yerel Yönetimlerin bir arada ve işbirliği içinde, köklü yönetsel, yasal, ekonomik ve akçalı çözüm yolları ve olanakları geliştirmeleri gereklidir. Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimlere, yürürlükte olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası (2863/3386 ve 5226 Sayılı³⁵) ile İmar Yasası (3194), Belediye Yasası'nda (5393) tarihsel çevrenin korunması konusunda bazı görev ve yetkiler verilmiştir. Ancak, özellikle Yerel Yönetimlerin bu yetkileri tam ve doğru olarak kullandıklarını söylemek olası değildir³⁶.

1991 - 94 arasında yapılmış olan Koruma Amaçlı Planlama Çalışmaları ve Tarihi Kent Merkezi Düzenleme Projesi, Koruma Kurulu ile Kültür Bakanlığı arasındaki uzun yıllar süren tartışmalar nedeni ile sonuçlandırılmamıştır. Bu kurumların, müellifle mahkemelik olması nedeni ile de plan ve projeler onaylanmamış ve uygulamaya geçilememiştir.

Bu dönemde, "Bergama Belediyesinin örgüt yapısında ileriye yönelik düzenlemeler yapılması, doğrudan başkana ve imar müdürüne bağlı Tarihsel Çevre Koruma Müdürlüğü oluşturulması, bu birimlerin ilgili uzman meslek dalları ile donatılması gerekli" olduğu vurgulanmıştı. Arkeolog, sanat tarihçisi, restorasyon uzmanı mimar ve şehir plancısı bu birimlerin temel kadroları olmalıdır. Gerçekleştirilmesi güç ve zaman alıcı kadroların oluşturulması yanı sıra, belediyelerin ellerindeki olanakları kısa vadede bilinçle kullanmaları, tarihsel çevrelerde koruma ve geliştirme çalışmalarında başarı getirecektir³⁷.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Belediyelere Önderlik yapmak ve tarihsel çevre korunması çalışmaları için eğitimi vermek gibi bir sorumluluk düşmektedir.

Bergama Belediyesi, 2001 yılında "Rölöve ve Restorasyon Bürosu"nu kurmuş ve "İnsanlığın Evrensel Kültür Mirası: Bergama Projesi" ni başlatmıştır. ÇEKÜL Vakfı önderliğinde başlatılan "Kuzey Turizm Projesi" kapsamında "tarih turizmini" canlandırmak hedeflenmiştir.

Bu dönemde, Bazilika Bölgesi'nde 21 evin röleve ve restorasyon projeleri hazırlanarak, cephe ve sokak sağlıklılaştırma çalışmaları tamamlanmış, tarihi Bergama evlerini küçük pansiyon, motel, restoran ve eğlence yerlerine dönüştürerek turistleri ağırlamak hedeflenmiştir³⁸.

İl Özel İdaresi desteği ile yıkılmaktan kurtarılan eski Kız Meslek Lisesi, Belediye kaynakları ile restore edilen Eski Belediye Binası, Arasta içerisinde bulunan Mescitaltı Mescidi onarılmıştır. İl Özel İdaresi'nden Belediyeye aktarılan ödenekle, Osmanlı Çarşısı Arasta 'da bulunan Küplü Hamam, Vakıflar tarafından ise çarşı içerisinde bulunan Hacı Hekim Hamamı aslına uygun olarak restore edilmiştir. 2006 yılında ise; Bergama Belediyesi tarafından Rum evlerinin yoğunlukta olduğu Kale Mahallesi ile Tarihi Osmanlı Çarşısı Arastası onarılmıştır.

2.3.5. Bergama'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesi için yapılmakta olan çalışmalar

Bergama UNESCO Dünya Mirası ve Alan Yönetimi Birimi, Bergama Belediyesi bünyesinde Aralık 2011'de oluşturulmuştur. Röleve Restorasyon Bürosu altyapısıyla Bergama antik kenti Unesco dünya mirası adaylık dosyası hazırlıkları çalışmalarına başlanılmıştır. Büronun adı "Unesco Dünya Mirası ve

Alan Yönetimi Birimi” olarak değiştirilmiştir. Paydaşlarla Bergama Alan Yönetimi Eşgüdüm toplantıları yapılmış ve konu bütün yönleriyle tartışılmıştır.

27 Eylül 2012’de Bergama Belediyesi tarafından hazırlanan Bergama’nın UNESCO Dünya Miras Listesi adaylık dosyasının ilk taslağı UNESCO Dünya Miras Komitesine iletmek üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı’na sunulmuştur³⁹. Bergama UNESCO Dünya Mirası Adaylık dosyası ilk incelemeyi başarı ile geçmiş ve adaylık dosyası ICOMOS ve diğer ilgili alt inceleme kurullarına gönderilmiştir. 257 Sayfalık Başvuru Dosyasında Bergama’nın kültürel ve tarihi değerleri ile ilgili olarak sunulan her bilgi sayısı 150 yi geçen görsel malzeme ile de desteklenmiştir. Bakanlık tarafından incelenen Adaylık Dosyası Merkezi Paris te bulunan 2013 Ocak ayında UNESCO Dünya Miras Merkezi’nin Paris’te bulunan Genel Merkezine (Dünya Miras Komitesine) iletildi. Böylece Bergama’nın Dünya Mirası olması yolundaki bir adım daha tamamlanmış oldu.

Birkaç kez yeniden ele alınan Bergama Doğal, Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planı nihayet 2013 yılında onaylanabilmiştir. Ankara Kaleiçi ve Ulus örneğine benzer şekilde, Bergama da, Koruma Amaçlı bir plandan yoksun olarak 30 yıl boyunca bağımsız parçacı kararlarla ele alınmıştır. Bu durum Bergama’nın kentsel ve arkeolojik sit alanlarının denetimsiz ve başıboş kalmasına ve yer yer tahribatına neden olmuştur. 2014 Yılı içinde de Bergama “Kültürel Peyzaj” olarak UNESCO’nun Dünya Miras Listesi’ne girmiştir.

Resim 3. Patara Tiyatrosu, Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları

3. PATARA (LİKYA) ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE KORUMA PLANLAMASI ÇALIŞMALARI

Patara “*Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi*” (ÖÇKB), Patara Antik Kenti ve Gelemiş Köyü içindeki doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik alınan kararlar ve sorunlar aktarılacak, korumaya yönelik politikalar irdelenerek, öneriler geliştirilecektir.

3.1. Doğal ve Kültürel Değerler

Patara Antik Dönemde Likya’ nın başkentidir. Korunması gerekli doğal ve kültürel değerlerin yoğunlaştığı ÖÇKB içinde (193 km²) yer almaktadır. Antik Kentin Nekropol Alanı ise, Gelemiş Köyü içinde yer almaktadır.

Bölgede korunması gerekli en önemli kültürel değerler *Pyndai ve Xanthos Antik Yerleşimleri, Gemicik Adası, Tavas Tepesi’dir*. Doğal değerleri; Akdeniz’de Caretta Caretta türü kaplumbağaların

yumurtlama yeri olan "**Patara Kumsalı**" ve bu kesimde alüvyonel birikintiyi sağlayan ve Kumul'un ortasından Akdeniz'e dökülen "**Eşen Çayı**" oluşturmaktadır⁴⁰.

Düzlükler; doğuda günümüzde kısmen kurutulmuş bulunan "**Ova Gölü**" ile son bulmaktadır. Biyo-çeşitlilik bakımından da, Akdeniz fito-coğrafik bölgesi içinde yer alan Patara ÖÇKB bitki ve hayvan örtüsü ile, eko-sistem çeşitliliği yönünden önemli bir zenginlik içermektedir.

Patara Antik Kenti'nin orta kesimlerinde Antik Dönem Limanı iken bataklığa dönüşmüş olan "**Gelemiş Gölü**", hem kent kalıntılarını hem de özel bir ekosistemi içermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

3.2. Turizm Olgusu

Ülkemizde; 1980 sonrasında kıyılarda, doğal, tarihsel ve arkeolojik değeri yüksek olan kesimlerde, plan dışı yoğun gelişmeler yaşanmaktadır. Patara'da 1986 yılında başlayan pansiyon turizmi, 1990'ların başına kadar hızla gelişmiştir. Bu yıllardan sonra da "**paket tur**" denilen yöntem ile, sadece "deniz, güneş, kum ve arkeolojik alan" özelliklerini pazarlamaya yönelik turizm şirketleri Patara'ya gelmeye başlamıştır⁴¹. Özellikle, İngiltere'den *Sun-Med*, *Turkish Delight* ve *ILG (Intasun ve Lancaster)* gibi acentalar köylülerle yaptığı anlaşmalarla yaz sezonunda getirecekleri müşteriler için konaklama yerleri yapılmasını desteklemişlerdir. Bu dönemde Gelemiş, yaklaşık 1000 yatak kapasitesi ve diğer hizmet sektörleri ile bir Turizm Köyü'ne dönüşmektedir. Elektrik ve su altyapısı küçük yerleşimin kapasitesine göre planlandığı için, hızlı bir yaz nüfusu artışını kaldıramamış, bu durum turizm hizmetinde aksamalara yol açmıştır⁴².

3.3. Korumaya Yönelik Kararlar Ve Koruma Dışı Gelişmeler

Patara'da korumaya yönelik ilk karar 1978 yılında alınmış ve başlangıçta sit sınırları saptanmamıştır. ÖÇKB sınırları içerisinde, "Eski Eserler Yasası"nın getirdiği "**Sit Alanı**" tanımı ilk kez Patara'da yapılmış, sadece bir tarihsel-arkeolojik alanın varlığı vurgulanmıştır⁴³.

1978 - 1988 arasında, Patara ile ilgili önemli bir sorun yaşanmadığı için Koruma Kurulları'nın gündeminde özel bir yer tutmadığı görülmektedir. Bu dönemde **A, B, C SİT BÖLGELERİ** oluşturulmuş, bu alanlarda yapılaşma yasağı ve denetimi getirilmiştir⁴⁴.

Antik Kent Ve Liman Kesimi (A Bölgesi): Korunması gerekli değerlerin yoğun olduğu Antik Liman (Gelemiş Gölü) çevresinde hiçbir yapılaşmaya izin verilmemesi, Mettius Modestus (Zafer Takı) Anıtından kıyıya inen yolun batısında sadece mevsimlik tarım yapılması kararları alınmıştır.

Yolun Doğusu İle Orman Alanı Arası (B Bölgesi): Ağaç dikilmesi, mevsimlik tarım yapılması yanı sıra seracılık yapılabilmesi, Zafer Takı'nın doğusunda, su yolu ve Nekropol Alanında yapılaşmaya izin verilmemesi, ancak mevsimlik tarım (seracılık hariç) yapılabilmesi, Antik Liman batısında inşaata kesinlikle izin verilmemesi kararları verilmiştir.

Gelemiş Köyü Kesimi (C Bölgesi): Patara kuzeyinde yer alan Gelemiş Köyü'nün batıya ve kuzeye doğru gelişmesi uygun bulunmuştur.

A ve B Bölgeleri'nde tarla sürülürken, C Bölgesi'nde ise temel kazısı yapıldığı sırada eski esere rastlandığında Müzesine bilgi verilmesine karar verilmiştir⁴⁵

Sit Sınırları'nın kesin olarak saptanamaması ve Gelemiş Köyü'nün **(C Bölgesi)** 'nin denetimli yapılaşmaya açık olması ve yerleşim alanı olarak belirlenmesi, artan rant ile birlikte gelecekteki sorunları hazırlamıştır. 1986 yılında; "*Kumko Kooperatifi* ve *Yeni Hitit Kooperatifi*", Koruma Kurulu yerine "Antalya Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü" 'ne Gelemiş Köyü kuzeyinde inşaat izni için

başvurmuştur. Bayındırlık Müdürlüğü, Antalya Müzesi'nden görüş sormuş⁴⁶ ve aldığı yanıt ile gerekli izni vermiştir .

Antalya İl İdare Kurulu Kararı ile oluşan izni, Valilik onaylamıştır. Yapı Kooperatif alanlarını içeren kesimler **"Toplu Konut Yerleşim Alanı"** olarak kabul edilmiş ve her iki kooperatif de Antalya Valiliğinden inşaat ruhsatlarını almışlardır. 1990 yılında; A, B, C alanları derecelendirilmiş ve **I., II., III. Derece Sit Alanları** olarak belirlenmiştir⁴⁷. Yüksek Kurulun 1990 yılında aldığı bir kararda Patara ilk defa **I. Derece Doğal Sit Alanı** ilan edilmiştir.

Antalya KTV Koruma Kurulu, Kazı Başkanı ile birlikte Patara için bir dizi olumlu karar üretmiştir. Bu kararlar⁴⁸ :

- Gelemiş köy girişinde, Akdam'da yer alan geçite Phaselis benzeri bir giriş kapısı yapılması ve 08⁰⁰ - 19⁰⁰ saatleri arası giriş yasağı uygulanması,
- Arkeolojik Sit Alanı girişinin ve çevresinin denetim altına alınması, kaçak olarak yapılan 30 kadar pansiyonun yıktırılması veya kamulaştırılması,
- Antik kent yolu ile deniz yolunun ayrılması, Sit Alanını turist baskısından kurtarmaya yönelik seçenек turizm köyü kurulması çalışmalarının hızlandırılması.

Ancak, Yüksek Kurul'un tavsiye ettiği **"Milli Park"** gerçekleşmemiştir⁴⁹. I. Derece Sit Alanı'na daha ciddi kontrol getirilmiş, alanın denetlenmesi amacı ile Köy meydanında karşılama ana merkezi, Akdam Yöresi'nde de bir bekçi kulübesi yapılabilmektedir.

3.4. Patara ÖÇKB İlanı ve Sonrası

Patara'nın da içinde bulunduğu bölge, Bakanlar Kurulu Kararı ile **"Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi" (ÖÇKB)** olarak belirlenmiştir⁵⁰. Tahribatın ve yağmalama sürecinin hızla arttığı yörede, yönetim ve kararlardaki çok başlılık, kargaşa Patara'nın koruma süreci içinde 10 yılını yitirmesine neden olmuştur⁵¹. Antalya Koruma Kurulu, Özel Çevre Koruma Kurumu (ÖÇK) tarafından hazırlanan **"Çevre Düzeni Planı"** (1/25000) ile III. Derece Arkeolojik ve Doğal Sit Alanları (Gelemiş Köyü) için hazırlanan **"Uygulama İmar Planı"** nı (1/1000) uygun bulmamıştır⁵². Ancak, ÖÇK; 2863 Sayılı Yasa hükümlerine rağmen hazırladığı "İmar Planı" nı onaylamıştır.

Koruma Kurulu, bu plan ile III. Derece Arkeolojik Sit Alanı'na 4-5 bin nüfusun gelmesi nedeniyle birçok olumsuzlukların olacağı vurgulamaktadır⁵³. Koruma Kurulu; aldığı çeşitli kararlar ile, ÖÇK tarafından hazırlanan, Çevre Düzeni Planı ile Uygulama İmar Planlarının; **"çevreye uyumlu, yerleşme dokusunun ve kendine has yapı ve görüntünün özgün silüetlerin oluşmasını sağlamayı amaçlaması"** gerektiğini vurgulamakta, planlarda bu hedeflerin bulunmadığı belirtilmektedir⁵⁴.

Koruma Kurulu, Antik Kentin Gelemiş Köyü ile birlikte bir bütün olduğunu, bu nedenle yörede Kültür Bakanlığı'nca **"Koruma Amaçlı İmar Planı"** hazırlanması kararını vermiştir⁵⁵.

3.5. Patara ÖÇKB Yönetim Planı ve Koruma Planlaması Çalışmaları

Temmuz 1996 - Ağustos 1997 tarihleri arasında, ÖÇK Kurumu Başkanlığı ile Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Gn. Md., Dünya Bankası finansmanlı **"Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı Bilimsel Çalışmaları"** nı hazırlatmıştır. Bu çalışmada; Patara'da **"Fiziki ve Doğal Değerler"**, **"Doğal ve Kültürel Miras"**, **"İnsan Kaynakları"**, **"Kurumsal Yapı"** üzerine bilimsel araştırmalar hazırlanmıştır. Patara ÖÇKB **"Yönetim Stratejisi"** ile **"Eylem Planı"** hazırlanmıştır⁵⁶.

Halkın katılımının sağlanması amacıyla yerinde iki kez yerel toplantılar düzenlenmiş, çalışma grupları oluşturularak sorunlar ve çözüm önerileri araştırılmıştır.

Kültür Bakanlığı tarafından, Antalya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü aracılığıyla, 1997 yılı sonlarında **“Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı”** çalışmaları ile ⁵⁷, ilave ve revizyon harita alımı çalışmaları başlatılmıştır. Hazırlanan 1/25 000 ölçekli plan revizyonu, 1/5000 ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Planlar, Plan Raporları ve Analiz /Değerlendirme çalışmaları, 1998 yılı sonunda, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'ne incelenmek üzere sunulmuştur. Ancak bu planlama çalışması, Kültür Bakanlığı'nın 13 ay gibi uzun süren inceleme sürecinden sonra uygun bulunmuş ⁵⁸ ancak en az 4-5 yıl süreli plan hükümleri ve plan kararları üzerinde sürekli tartışmalar yapılmıştır.

Bu dönem içinde Patara'da kaçak yapılaşmalar, yangınlar vb tahribat süregelmektedir. Planlamada; Gelemiş Köyü bir yumuşak turizm (soft turizm) alanı olarak yerel dokusu ile korunmuş, kooperatif alanlarının ikinci konut olarak yoğun yapılaşmaları engellenerek, çadırli kamp, mokamp vb. açık alanlar şeklinde düzenlenmeleri öngörülmüştür. Kaçak yapıların da, korumaya yönelik plan kararlarına uygun hale getirilmeleri, olanaksız ise tasfiye edilmeleri öngörülmektedir. Köy girişinde bir karşılama mekanı oluşturulması, Antik Kent'e bir giriş kapısı düzenlemesi ile, özel taşıt sistemi güzergahı belirlenerek arkeolojik alanların gezilmesi önerileri ana plan kararlarından. Arkeolojik Sit Alanı'na giriş kapısı kentsel tasarım projeleri hazırlanmıştır.

3.6. Patara ÖÇKB Örneğinde Doğal ve Kültürel Çevrelerin Korunmasına Yönelik Sorunlar ve Öneriler

Türkiye'nin Akdeniz kıyı sahillerinde deniz kaplumbağalarının 17 yumurtlama ve üreme sahasından biri olan Patara Kumsalı, 1.derece önemli yumurtlama ve üreme alanı olarak koruma altındadır. Ayrıca geçtiğimiz aylarda 34 Akdeniz ülkesini kapsayan uluslararası bir çalışmayla Patara sahip olduğu biyolojik çeşitliliğinden dolayı Önemli Doğa Alanı (ÖDA) olarak seçilmiştir.

Patara Antik kenti, arkeolojik ve doğal değerleri açısından Likya Bölgesi'nin en önemli merkezlerinden biridir. Eski çağlardan günümüze dek süren yerleşim, Patara'nın sınırlarını oluşturan bu günkü Gelemiş Köyü'nün zamanımızda tanınmasına ve tercih edilmesine olanak hazırlamıştır.

Patara I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilen antik kent kesiminin korunmasında büyük sorunlar yaşanmaktadır. Antik Kentin bir bölümü özellikle NEKROPOL ALANI (Antik Dönem Kent Mezarlığı) Gelemiş Köyü'nün altında kalmıştır.

Doğal Sit Alanları ile birlikte kentin “I. Derece Arkeolojik ve Doğal Sit Alanları”nın büyük bir bölümü bu gün için hala kumlar altındadır.

Kasım - Aralık 2010 tarihlerinde Gelemiş'te yeni bir yapılaşmanın başlayacağı aşağıdaki haberlerle öğrenilmiştir.

“Dünyanın en değerli kumsallarından birini barındıran ve üç ayrı koruma statüsü bulunan Kaş'a bağlı antik Patara kentine 400 villa yapılacak. Koruma imar planı çerçevesinde yapılacak olan villaların bir kısmının inşaatına başlanması bölgede tartışma yarattı. Uzmanlar, Patara'nın ikinci bir Side olacağını öne sürüyor”⁵⁹

Kooperatiflerin yapılaşmasına açılan alanlar hem “Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi” içinde kalmakta, hem de III. Derece Arkeolojik ve Doğal Sit Alanı'dır. Patara'nın da içinde bulunduğu bölge, Bakanlar Kurulu Kararı ile "Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi" (ÖÇKB) olarak belirlenmiştir.

Özel Çevre Koruma Bölgeleri; tarihi, doğal, kültürel v.b. değerler açısından bütünlük gösteren ve gerek ülke gerek dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan alanlardır.

Özel Çevre Koruma Bölgesinde yapılacak her türlü yapı ve tesis için belirlenmiş Koruma ve Yapılanma Esasları aşağıdadır:

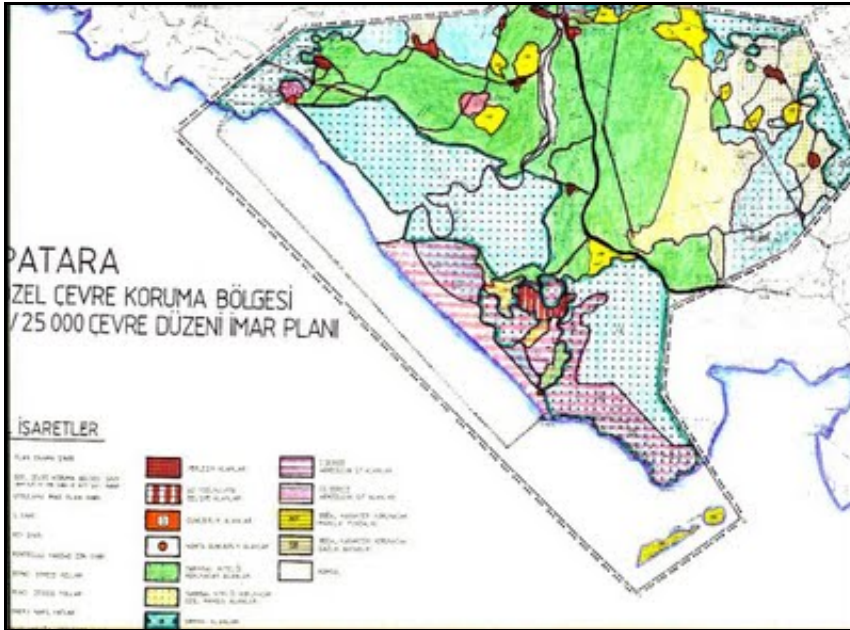
Madde 6 - Özel Çevre Koruma Bölgesinde yapılacak her türlü yapı ve tesis Kurulca belirlenecek esaslar çerçevesinde Başkanlığın iznine tabidir.

Bu bölge için kat sınırlaması konulabilir; inşaatların deniz cephesini en az işgal edecek şekilde planlanması ve kanalizasyon atık ve artıkların çevreyi ve denizi kirletmeyecek şekilde yapılması zorunludur. Alt yapı yapılması, atık ve artıkların arıtılması veya açık denize atılmasını sağlayacak şekilde düzenlenir.

“Doğayı bozmamak ve doğa ile uyum sağlamak şartıyla restoran, kafeterya, büfe, plaj, satış yeri, ofis, iskele, yat ikmal, bakım ve onarım yerleri ile bölgenin gerektirdiği diğer tesisler, günübirlik hizmet tesisleri ve müstemilatı ile yat yolcularının kısa süre dinlenmelerini sağlamak üzere az sayıda sınırlı yatak kapasitesine sahip yat-oteller (yatel) için inşaat ve işletme izni verilebilir.”

Katıldığımız uluslararası koruma sözleşmeleri ile çevre mevzuatı esasları dikkate alınarak düzenlenecek özel koruma bölgesi planlarının yürürlüğe konulması suretiyle yeni uygulama imar planları yapılıncaya kadar; mevcut uygulama imar planlarına göre yapı ruhsatı almış binaların durumları, Başkanlıkça incelenerek uygun görüşlerin inşaatının devamına veya projesinin değiştirilmesi şartıyla devamına müsaade edilebilir. Mevcut nazım ve uygulama imar planlarına ve mevzuata aykırı her türlü yapı, usulüne göre yıktırılır.

Plan 5. Patara ÖÇKB Çevre Düzeni Planı (1/25 000)

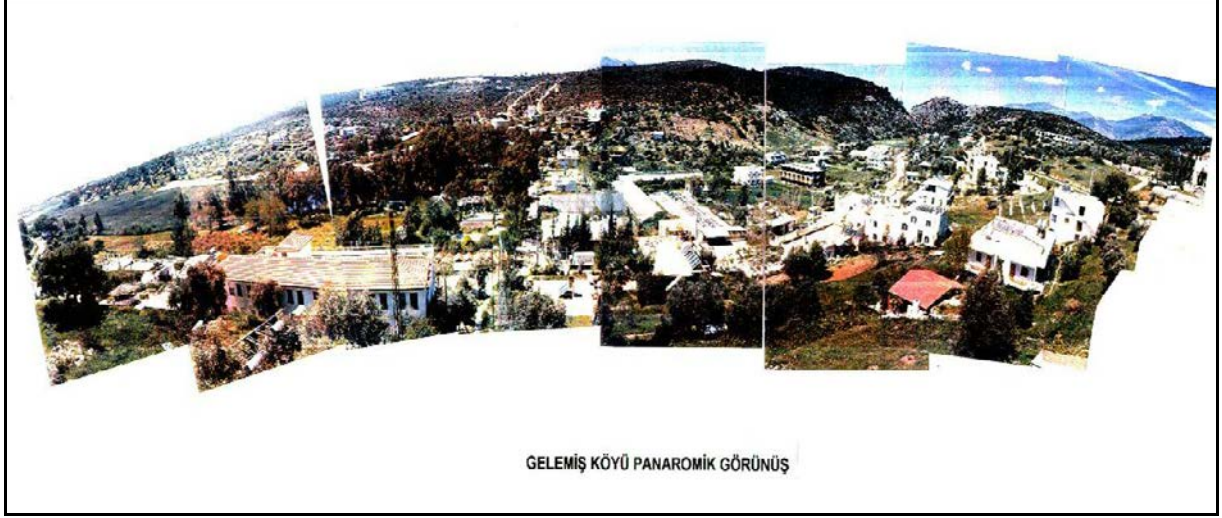
Kaynak: Özel Çevre Koruma Kurumu

3.6.1. Patara Yönetim Planı açısından durumun değerlendirilmesi

“Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı Bilimsel Çalışmaları” ‘nda; Patara’da “Fiziki ve Doğal Değerler”, “Doğal ve Kültürel Miras”, “İnsan Kaynakları”, “Kurumsal Yapı” üzerine bilimsel araştırmalar hazırlanmıştır⁶⁰.

Yönetim Planı kararları arasında; Gelemiş Köyü yerleşiminin Patara Antik Kenti Giriş Kapısı olarak düzenlenmesi, kaçak yapılaşmaların tasfiye edilmesi ve Gelemiş'in mevcut nüfusu ile küçük bir eko-köy olarak düzenlenmesi bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Patara (Gelemiş) Ruhsatsız ve Kaçak Yapılaşmalar

Kaynak: M. Tunçer Arşivi

3.6.2. Gelemiş'in koruma planları açısından durumun değerlendirilmesi

1997 yılı sonlarında "Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı" Kültür Bakanlığı'nın uzun süren inceleme sürecinden sonra uygun bulunmuştur (Plan 6. Nazım Plan).

Planlamada; Gelemiş Köyü bir yumuşak turizm (soft turizm) alanı olarak yerel dokusu ile korunmuş, kooperatif alanlarının ikinci konut olarak yoğun yapılaşmaları engellenerek, çadırlı kamp, mokamp vb. açık alanlar şeklinde düzenlenmeleri öngörülmüştür.

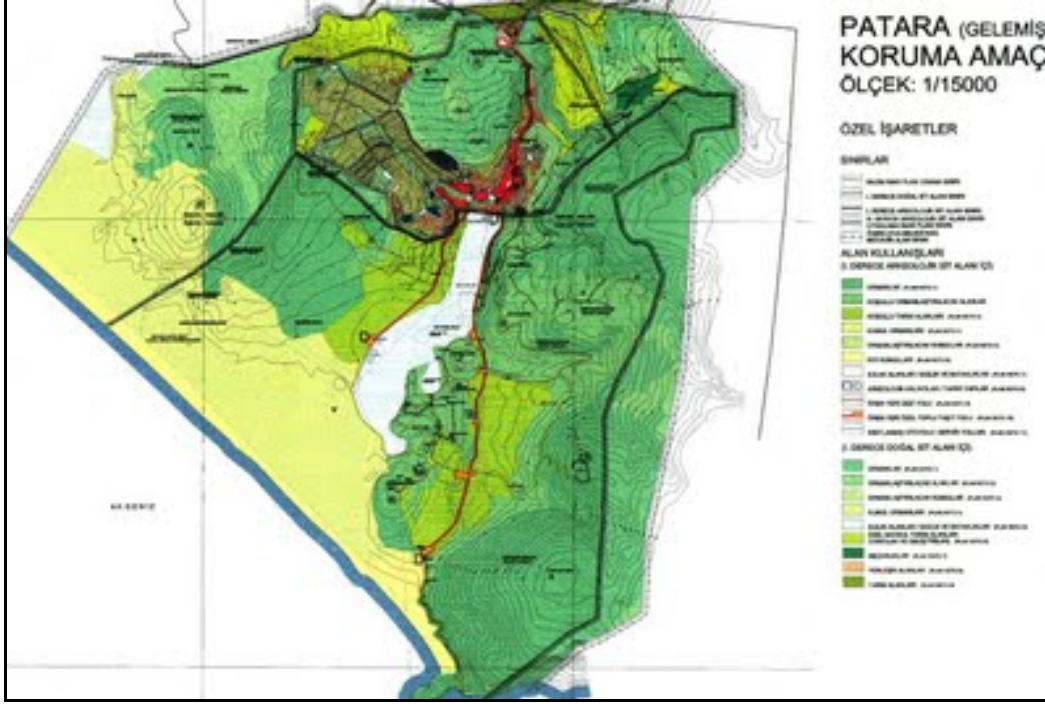
Kaçak yapıların da, korumaya yönelik plan kararlarına uygun hale getirilmeleri, olanaksız ise tasfiye edilmeleri öngörülmektedir. Köy girişinde bir karşılama mekânı oluşturulması, Antik Kent'e bir giriş kapısı düzenlemesi ile özel taşıt sistemi güzergâhı belirlenerek arkeolojik alanların gezilmesi önerileri ana plan kararlarındandır.

Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı (Halihazır Kotlu Plan ve Çevre Düzenleme İşi) Açıklama Raporu'na göre ;

- Özellikle III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde arkeolojik değerlerin korunması ve toplumlara sunulması, turizm için gerekli hizmetlerin yapılması ve hizmeti yapanların var olan ve gelişecek olan faaliyetlere (tarım, turizm, ticaret, hizmetler vb) olanak sağlanması hedeflenmiştir. (S.32) Gelemiş'te sürekli oturan nüfusa yönelik olarak kentsel sosyal donatı standartları dışında yeni bir donatı önerilmemiştir. (S.33) Planda, "Bölgede sürekli korunacak nüfus için de bu olanaklar planda yeterince yer almıştır" denmektedir. Yani, Plan yeni bir nüfus getirmemiş, bu nedenle yeni bir donatı alanı da önermemiştir.
- Denize kadar inen ve ANTİK KENT ile ANITSAL MEZARLAR'ın büyük bir bölümünü tahrip eden asfalt yolun yapımı ile konut yapımını özendiren tutum zamanımızdaki kaçak yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir.
- Arkeolojik sit alanlarının yeniden sürdürülebilirlik kavramı içinde kullanım ve şimdiye kadar oluşan kaosal durumun tekrar gözden geçirilmesi gereklidir.

Plan 6. Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı (1/5000)

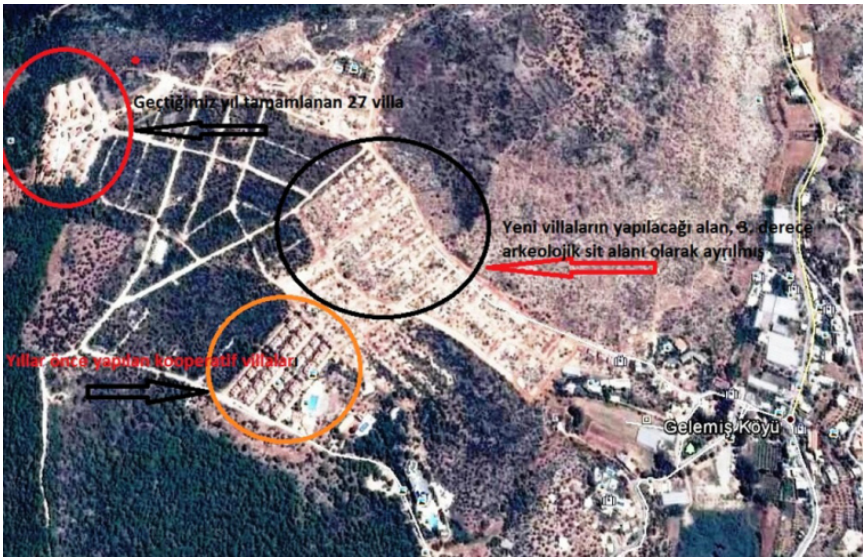

Kaynak: UTТА Planlama, Projelendirme, Danışmanlık Ltd.

Patara Arkeolojik Sit Alanları'nın Korunması ve toplum/kamu yararına uygun kullanılabilmesini hedefleyen 1/1000 Ölçekli "Koruma İmar Planı" özellikle bu hedefin gerçekleştirilmesini sağlayacak araçları birlikte getirmiştir (Şekil 3).

"Bunların başında, alanın özel kullanımlar yerine topluma/kamuya açık olarak kullanılması öngörüsü gelmektedir. Kuşkusuz, topluma/kamuya açık kullanım şartı, alanın kamu idarelerince yönetilmesini gerektirmektedir. ⁶¹" (Plan Raporu, S.33)

Plan 7. Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı, SEÇENEK I, Düşük Yoğunlukta (KAKS :0, 10) Turizm, Konaklama ve Rekreasyon (Örgün Girişim) Alanlarında Yer Seçen Kooperatif Alanları

Kaynak : M.Tunçer arşivi.

Kooperatif alanların yer seçtiği alan için Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı (1/1000), III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Plan Notları (3)'e göre;

Plan Notu 3: Özel Koşullu Turizm yerleşme Alanları (Ö): *Bağımsız veya hisseli mülkiyette bulunan çok sayıdaki imar ve kadastro parsellerinin toplu uygulamaya girecekleri alanlardır. Bu alanlar “Özel İmar Uygulama Bölgeleri” olarak sınırlandırılacak ve gruplandırılacaktır.*

“Bu Alanlarda; Ancak Çadırılı Veya Sökülüp Takılabilir Bungalov Yatak Üniteleri Olan Kamping Ve Mokamp Türü Konaklama Ve Lokanta, Gazino, Kır Kahvesi Vb Yeme-İçme, Diskotek Vb Eğlence Günübürlük Tesisleri Yer Alabilir”. Bu kullanışlar tek tek veya birlikte de oluşturulabilir.

Bunun dışında; II. KONUT, PANSİYON, KONUT, OTEL-MOTEL, APART OTEL, TATİL KÖYÜ VB HİÇBİR KONAKLAMA TESİSİ YER ALAMAZ.

Görüldüğü gibi alanda II. Konut ve benzeri yapılaşmalar bu planla yasaklanmıştır. Ancak, yeni yapılan plan bütün ÖÇK ve Koruma Kanunlarına, yönetmeliklerine ve ilkelerine aykırı olarak alanda yapılaşmalara yer vermiştir.

Tespit ve tescil edilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunma alanlarının tespiti ve bu alanlar içinde inşaat ve tesisat yapılıp yapılamayacağı konusunda karar alma yetkisi Korunma alanı ile ilgili karar alma yetkisi Koruma Kurullarına aittir (2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Madde 8). Korunma alanlarının tespitinde, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınır.

Ancak, Antalya K.T.V. Koruma Kurulu'nun 3. Derece Arkeolojik Sit Sınırları içinde Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı tarafından yapılmış olan **“Koruma – ma Amaçlı İmar Planı”** nı uygun görmesi, daha önceden burada çok düşük bir eko-turizm amaçlı sökülüp takılabilir yapılaşma öngörülürken burada ikinci konut türü çevreye aykırı yapılaşmaya açılmasına yol açacaktır. Ayrıca; tarihi ve doğal dokusuyla üç ayrı koruma statüsü bulunan Patara'da, için hazırlanan ve 2008 yılında onanan koruma amaçlı imar planının, geçmişte durdurulan yazlık amaçlı kooperatiflere düşük yoğunluklu yapı izni vermesi Türkiye'yi uluslararası arenada zora sokacaktır. Merkezi Londra'da bulunan Uluslararası Akdeniz Deniz Kaplumbağalarını Koruma Birliği (MEDASSET), Patara'daki yapılaşmaya ilişkin hazırladığı şikâyet dosyasını Bern Konvansiyonu Daimi Kurulu'na sunmuştur. Bu durum da ülkenin uluslararası arenadaki imajına olumsuz yansıyacaktır.

MEDASSET Yazısında : *“Patara sorununun ilk kez 1988’de kongrenin gündemine geldiği belirtilerek, 1996’da takip dosyası açıldı ve 54 no’lu tavsiye uygulandı. Dosya 2001’de kapatıldı, fakat MEDASSET 2009 yılına kadar komiteye rapor sunmaya devam etti. Patara dört ayrı uygarlığa ve caretta caretta yavrulama alanına sahip. 2012’de MEDASSET büyük tatil köyü projesi konusunda şikâyette bulundu. Bu proje ile ilgili Çevresel Etki Raporu ve taşıma kapasitesi konusunda bilgi yok. Bu proje kısmen ya da tamamen uygulanırsa kaplumbağalara zarar verecek. 2013’te 27 villa ve yüzme havuzu tamamlandı. 2014’te daha fazlası yapılacak. Bu projenin kapsamı acil olarak değerlendirilmelidir. Türk temsilci, bakanlık değişimi nedeniyle bir cevap alınamadığını belirtti” görüşüne yer verilirken, MEDASSET’in kongreye sunduğu takip dosyası önerisinin de kabul edildiği öğrenildi.”⁶²denilmiştir.*

Patara gibi benzersiz ve çok özel olarak korunan bir alanda başlatılan villa ve yazlık konutların inşaatından MEDASSET olarak ciddi endişe duyduklarını ifade eden MEDASSET Başkanı Lily Venizelos Venizelos, *“bu gelişmenin, Türkiye'nin Patara'yı UNESCO 'Dünya Mirası' listesine alınmasına yönelik isteğiyle çeliştiğini vurguladı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, 6 Şubat 2009 tarihinde UNESCO'ya bu yönde bir belge sunduğunu anımsatan Venizelos, bölgenin yapılaşması projesinin ayrıca Bern*

Sözleşmesi çerçevesinde, 1988, 1991, 1996 ve 1998 yıllarında alınan Patara ile ilgili tavsiye kararlarını ihlal ettiğinin altını çizdi.”

4. SONUÇLAR

Patara, Gelemiş III. Derece Sit Alanı, hatta Gelemiş köyünün tamamı, Patara Antik Kenti ve Patara Kumsalının korunması için “Koruma Alanı” olarak belirlenmelidir. Kaçak yapılaşmalar tasfiye edilmeli kesinlikle yeni hiçbir yapılaşmaya izin verilmemelidir. Bu kesimde yeniden arkeolojik sondaj ve araştırmalar yapılarak Nekropol Alanı'nın yeri belirlenmeli ve I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmelidir. **Aksi takdirde yapılaşmalar giderek artacak ve Patara Antik Kenti içi ve çevresi, arkeolojik alanları hemen tamamen tahrip edilmiş yeni bir Side, Halikarnasos (Bodrum), Keramos, Perinthos olacaktır.**

Ülkemizde Kentsel, Arkeolojik, Doğal Sit Alanları, Özel Çevre Koruma Alanları İle Kültürel Çevre Koruma Alanlarının Korunması ve Gelecek Kuşaklara Aktarılması Konusunda On Yıllardır Süregelen İhmal ve Yağmanın Sonucunda Geline Nokta, Bu Varlıkları Tümüyle Olmasa Bile, Büyük Bir Kısmını Kaybetme Noktasıdır.

Buna Önlem Alması Gerekli Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Bu Konularda Teknik ve Mali Yetersizlikleri ve Hatta İhmalî Gözlenmektedir. Buna Derhal Dur Denilmeli, “Sürdürülebilir Kalkınma” İçin Yukarıda Sıralanan Önerilerin Gerçekleştirilmesi İçin Çaba Gösterilmelidir.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarına, Sivil Toplum Örgütlerine, Özel Sektöre Ve Her Bireye Düşen Görev, Doğal, Kültürel Ve Tarihsel Değerlerin Korunması Çabalarında Aktif Yer Almalıdır.

Kaynakça

Ankara Şehri İmar Müdürlüğü, Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma-Geliştirme Çalışmaları”, Der. Tunçer, M., 1983, Yayınlanmamış Teksir.

Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Projesi, Tespit, Değerlendirme, Ön Kararlar, 1980. T.C. Kültür Ve Turizm Bak. , O.D.T.Ü. Restorasyon Bölümü.

Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Projesi, Broşür, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Bulguç, H., Bergama 1/1000 Ölçekli Revizyon İmar Planı ve 1/500 Ölçekli Külte Düzenleme Planları Sonuç Raporuna, MATU Organizasyon A.Ş., 1989, S.7.

Bergama Arkeolojik Sit Alanı Kazı Başkanı Dr. Wolfgang Radt, Kültür Bakanlığı temsilcileri Aynur Özet ve Jale Dedeoğlu'nun hazırlamış oldukları 24.8.1989 tarihli ortak rapor ve Doç.Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'nun hazırladığı bölgenin karakteristiğine ilişkin raporlar.

ATİK, A., S. (Proje Yönetimi); DOĞANER, Y., GÜNER, A., MAT, H., ÖZCAN, Z., ÖZGÜNEL, C., TUNÇER, M., ULUĞ, E., ÜNLÜ, H., 1996-97, “Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı - Sektör Raporları ve Final Rapor”.

TUNÇER, M., “ Ankara Tarihi Kent Dokusu Nasıl Korunuyor ? Ne Yapılabilir? ”, 1990, PLANLAMA Dergisi, Sayı 90 / 3-4.

MORRISON, P., March 1990, “An Assessment of The Environmental Impact of Tourism on Patara, Turkey”, Bsc, Department of Environmental Science, University of Stirling.

ÖZGÜNEL, C., “Arkeoloji Sektörü Final Raporu”, “Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı Bilimsel Araştırmaları Sektör Raporları”, Kasım 1996. UTTA Planlama, Projelendirme ve Danışmanlık Ltd., 1998, “Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırma Raporu.

Patara (Gelemiş) III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, "Planlama Raporu", 1998- 2004, UTTA Planlama, Projelendirme, Danışmanlık Ltd. Şti, Kültür Bakanlığı ve Antalya İl Kültür Müdürlüğü.

Tunçer, M., 1993, İSTANBUL, "I. KENTSEL KORUMA VE YENİLEME UYGULAMALAR KOLOKYUMU", Sunulan Bildiri: "Bergama Ve Perge'nin Güncel Koruma Sorunları", Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Tunçer, M., 1993, Konutbirlik Dergisi, "Bergama Tarihi Kent Dokusu Sosyal Yapısı Ve Korumaya Yönelik Öneriler", Ank.

Tunçer, M., 2000, "Patara Özel Çevre Koruma Bölgesinde Doğal Ve Kültürel Çevrenin Korunması", 2000'li Yıllarda Yaşadığımız Çevre Ve Peyzaj Mimarlığı, Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü (Oturum 2 : Ülkesel Açından Çevre Politikası).

Tunçer, M., "Tarihsel Çevre Koruma Politikaları : Ankara", Kültür Bakanlığı Yayınları 2520, Aralık 2000, Kültür Eserleri Dizisi : 281.

Tunçer, M., 2013, "Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Planı, Niteliği Ve İptaline İlişkin Gerekçeler", VEKAM Ankara Araştırmaları Dergisi (Journal of Ankara Studies), Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2013, s. 10-34.

Tunçer, M., 2007, "Bilim, Sanat ve Kültür Kenti Bergama'da (Pergamon) Kültürel Turizm Amaçlı Koruma Politikaları", International Symposium, Pergamon (Bergama), Hollanda Alkmaar Kenti, Hollanda Belediyeler Birliği (Vng) İle Bergama Belediyesi, Hollanda Ve Türkiye Belediyeler Birliği'nin Yürüttüğü Logo East Programı Kapsamında Yer Alan "İnsanlığın Evrensel Kültür Mirası: Bergama Projesi".

Tunçer, M., 2007, Doğu Akdeniz Üniversitesi, KIBRIS, "Perge- Antalya – Kaş - Patara Koridorunda Korumanın Son 15 Yılına Değerlendirilmesi, Sonuçlar Ve Öneriler", International Gazi Magusa Symposium 2007; Gazi Magosa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Tunçer, M., 2013, Dünya Şehircilik Günü 37. Kollokyumu: Kent Yönetimi ve Planlama: Sunulan Bildiri; "Türkiye'deki Kültür Miraslarının UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Alınması İçin Yapılması Gerekenler : Bergama (Pergamon) Örneğinde Değerlendirmeler", 6-7-8 Kasım 2013, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Bergama Kuzey Turizm Projesi ile kültür ve tarih turizminde merkez oluyor", <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/192/AND11.htm>

<http://www.odatv.com/n.php?n=noel-babanin-kemikleri-sizlayacak-0612101200>

<http://gazeteci yazaryusufyavuz.wordpress.com/2014/02/09/pataraya-villa-onayi-turkiyeyi-zora-soktu/>

Kanunlar, Resmi Yazılar ve Kurul Kararları

5226 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi 14.07.2004.

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun.

Akman Proje'nin Altındağ Belediyesi İmar Müdürlüğü'ne yazdığı 24. 07.1990 gün ve Kale/03 sayılı yazısı.

Akman Proje Ltd.Şti'nin Bergama Belediye Başkanlığı'na yazdığı 15.01.1992 tarihli yazı.

T.K.T.V. Ankara Bölge Kurulu'nun 2. 08. 1991 gün ve 1075 sayılı yazısı.

Ankara Kalesi Yarışması Sonuçları ile ilgili 03.03.1988 Tarihli Jüri Değerlendirme Raporu

Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.07.2005 tarih ve 1964 sayılı kararı

Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.05.2007 Gün ve 25 Sayılı Kararı.

Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 14.01.2005 Tarih Ve 210 Sayılı Kararı.

G.E.E.A.Y.K.'nun 13.06.1970 Tarih ve 5427 Sayılı Kararı.,

G.E.E.A.Y.K.'nun 11.06.1974 Tarih ve A-611 Sayılı Kararı.,
G.E.E.A.Y.K.'nun 13.07.1974 Tarih ve 7932 Sayılı Kararı
G.E.E.A.Y.K.'nun 13.07.1974 Tarih ve 7953 Sayılı Kararı.,
G.E.E.A.Y.K.'nun 08.01.1983 Tarih ve 1/4330 Sayılı Kararı.,
G.E.E.A.Y.K.'nun 21.01.1983 Tarih ve A-4051 Sayılı Kararı.
G.E.E.A.Y.K.'nun 08.07.1977 Tarih ve A-650 Sayılı Kararı.
G.E.E.A.Y.K.'nun 08.09.1978 Tarih ve a-1292 Sayılı Kararı.
G.E.E.A.Y.K.'nun 08.09.1978 Tarih ve a-1292 Sayılı Kararı.
G.E.E.A.Y.K.'nun 09.04.1983 Tarih ve a-4244 Sayılı Kararı.
G.E.E.A.Y.K.'nun 10.09.1982 Tarih ve A-3780 Sayılı Kararı.
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu' nun (T.K.T.V.Y.K.) 02.02.1990 Tarih ve 113 Sayılı Kararı.
T.K.T.V.Y.K. 28.12.1989 Tarih ve 1527 Sayılı Kararı.
T.K.T.V.Y.K. 13.01.1984 Tarih ve 85 Sayılı Kararı.
İzmir 1 Numaralı K.T.V.K. Kurulu'nun 23.09.1992 Tarih ve 3977 Sayılı Kararı.
İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu' nun 22.2.1991 gün ve 2724 Sayılı Kararı
İzmir 1 Numaralı K.T.V. Koruma Kurulu'nun 23.09.1992 Tarih ve 3977 Sayılı Kararı.
İzmir 1 Numaralı K.T.V.K.Kurulu'nun 03.02.1994 Gün ve 4873 Sayılı Kararı.
TUNA, N., Kurul Başkan Yardımcısı, İzmir 1 Numaralı K.T.V.K.Kurulu'nun 03.02.1994 Tarih ve 316 Sayılı Toplantısı İçin Yazılan Karşılıklı Yazısı.
28.3.1986 Gün Ve 5/600 Sayılı Antalya İl İdare Kurulu Kararı.
18.01.1990-90/77 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. 02.03.1990 tarih ve 20449 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.
Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 05.02.1991 Tarih ve 1028 Sayılı Kararı.
Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 19.12.1990 Tarih ve 1000 Sayılı Kararı.
Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 21.1.1993 Tarih ve 1732 Sayılı Kararı.
Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 7.4.1993 Tarih ve 1801 Sayılı Kararı.
Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 11.2.1994 Tarih ve 2134 Sayılı Kararı.
Antalya K.T. V. K. K. 'nun 12.05.1992 Tarih ve 1417 Sayılı Kararı.
Antalya K.T. V. K. K. 'nun 27.03.1990 Tarih ve 713 Sayılı Kararı.
K.T.V.K. Yüksek Kurulu' nun 23.8.1996 Tarih ve 481 Sayılı Kararı.

Mehmet TUNÇER: Gazi üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Böl. Öğ. Görevlisi ve Ankara Üniversitesi, Sosyal Çevre ABD Öğretim Görevlisi

mehmettuncer56@gmail.com

---

¹ Ankara Şehri İmar Müdürlüğü, Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma-Geliştirme Çalışmaları", Der. Tunçer, M., 1983, Yayınlanmamış Teksir.

- ² Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Projesi, Tespit, Değerlendirme, Ön Kararlar, 1980. T.C. Kültür Ve Turizm Bak. , O.D.T.Ü. Restorasyon Bölümü.
- ³ TUNÇER, M., “Ankara Tarihi Kent Dokusu Nasıl Korunuyor ? Ne Yapılabilir? ”, 1990, PLANLAMA Dergisi, Sayı 90 / 3-4.
- ⁴ Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Projesi, Broşür, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- ⁵ Ankara Kalesi Yarışması Sonuçları ile ilgili 03.03.1988 Tarihli Jüri Değerlendirme Raporu.
- ⁶ Akman Proje'nin Altındağ Belediyesi İmar Müdürlüğü'ne yazdığı 24. 07.1990 gün ve Kale/03 sayılı yazısı.
- ⁷ T.K.T.V. Ankara Bölge Kurulu'nun 2. 08. 1991 gün ve 1075 sayılı yazısı.
- ⁸ Hacıbayram ve Ankara Kaleiçi'ndeki bu dönemdeki planlama ve uygulamalar için Bkz: Tunçer, M., “Tarihsel Çevre Koruma Politikaları : Ankara”, Kültür Bakanlığı Yayınları 2520, Aralık 2000, Kültür Eserleri Dizisi : 281.
- ⁹ Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.07.2005 tarih ve 1964 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Yaklaşık olarak 1.300.000 m² alanı kapsamaktadır.
- ¹⁰ 07.09.2005 Tarih Ve 25929 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanarak Yürürlüğe Girmiştir.
- ¹¹ 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun.
- ¹² Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.05.2007 Gün ve 25 Sayılı Kararı.
- ¹³ Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 14.01.2005 Tarih Ve 210 Sayılı Kararı.
- ¹⁴ Tunçer, M., 2013, “Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Planı, Niteliği Ve İptaline İlişkin Gereçler”, VEKAM Ankara Araştırmaları Dergisi (Journal of Ankara Studies), Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2013, s. 10-34.
- ¹⁵ Ankara BŞB tarafından hazırlanan ve Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nün 17.05.2007 tarih ve 25 sayılı kararı ile uygun bulunan bu planlar Ankara BŞB'nin 1619 sayılı kararı ile onaylanmıştır.
- ¹⁶ Tuncer, M., 2007, “Bilim, Sanat ve Kültür Kenti Bergama'da (Pergamon) Kültürel Turizm Amaçlı Koruma Politikaları”, International Symposium, Pergamon (Bergama), Hollanda Alkmaar Kenti, Hollanda Belediyeler Birliği (Vng) İle Bergama Belediyesi, Hollanda Ve Türkiye Belediyeler Birliği'nin Yürüttüğü Logo East Programı Kapsamında Yer Alan “İnsanlığın Evrensel Kültür Mirası: Bergama Projesi”.
- ¹⁷ Tunçer, M., 1993, İSTANBUL, “I. KENTSEL KORUMA VE YENİLEME UYGULAMALAR KOLOKYUMU”, Sunulan Bildiri: “Bergama Ve Perge'nin Güncel Koruma Sorunları”, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- ¹⁸ Bu Kurul Kararları'na örnek olarak :
G.E.E.A.Y.K.'nun 13.06.1970 Tarih ve 5427 Sayılı Kararı., G.E.E.A.Y.K.'nun 11.06.1974 Tarih ve A-611 Sayılı Kararı.,
G.E.E.A.Y.K.'nun 13.07.1974 Tarih ve 7932 Sayılı Kararı verilebilir., G.E.E.A.Y.K.'nun 13.07.1974 Tarih ve 7953 Sayılı Kararı.,
- ¹⁹ G.E.E.A.Y.K.'nun 08.01.1983 Tarih ve 1/4330 Sayılı Kararı., G.E.E.A.Y.K.'nun 21.01.1983 Tarih ve A-4051 Sayılı Kararı.
- ²⁰ Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun (T.K.T.V.Y.K.) 13.01.1984 Tarih ve 85 Sayılı Kararı.
- ²¹ T.K.T.V.Y.K. 28.12.1989 Tarih ve 1527 Sayılı Kararı.
- ²² G.E.E.A.Y.K.'nun 08.07.1977 Tarih ve A-650 Sayılı Kararı.
- ²³ Bulguç, H., Bergama 1/1000 Ölçekli Revizyon İmar Planı ve 1/500 Ölçekli Külte Düzenleme Planları Sonuç Raporuna, MATU Organizasyon A.Ş., 1989, S.7.
- ²⁴ İzmir 1 Numaralı K.T.V.K. Kurulu'nun 23.09.1992 Tarih ve 3977 Sayılı Kararı.
- ²⁵ Bulguç, H., 1989, y.a.g.e., S.7.
- ²⁶ Bergama Arkeolojik Sit Alanı Kazı Başkanı Dr. Wolfgang Radt, Kültür Bakanlığı temsilcileri Aynur Özet ve Jale Dedeoğlu'nun hazırlamış oldukları 24.8.1989 tarihli ortak rapor ve Doç.Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'nun hazırladığı bölgenin karakteristiğine ilişkin raporlar.
- ²⁷ İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu' nun 22.2.1991 gün ve 2724 Sayılı Kararı
- ²⁸ Proje Yöneticisi (Mimar), Tülin Akman, Danışmanlar: Restorasyon Uzmanı, Y. Mimar, Can M. Hersek Şehir / Koruma Plancısı: Mehmet Tunçer, Mimarlık: Mehmet Usalp, Sanat Tarihi: Doç. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu
Arkeoloji: Prof. Dr. Vedat İdil, Sosyal Bilimci: Doç. Dr. Can Hamamcı

- ²⁹ İzmir 1 Numaralı K.T.V. Koruma Kurulu'nun 23.09.1992 Tarih ve 3977 Sayılı Kararı.
- ³⁰ Akman Proje Ltd.Şti'nin Bergama Belediye Başkanlığı'na yazdığı 15.01.1992 tarihli yazı.
- ³¹ İzmir 1 Numaralı K.T.V.K.Kurulu'nun 03.02.1994 Gün ve 4873 Sayılı Kararı.
- ³² Saptama/belgeleme çalışmalarında, bu alanlarda yapı içlerinde, yapı ve duvarlarda yaygın olarak antik parçaların (sütun başlığı, sütun parçaları, süsleme vb) kullanıldığı fotoğraflarla ve halihazır haritalar üzerine yerleri belirtilerek belgelenmiştir.
- ³³ TUNA, N., 1994, Karşı Oy Yazısı.
- ³⁴ TUNA, N., Kurul Başkan Yardımcısı, İzmir 1 Numaralı K.T.V.K.Kurulu'nun 03.02.1994 Tarih ve 316 Sayılı Toplantısında, Bergama Koruma Amaçlı İmar Planı için aldığı **"olumsuz"** kararını gerekçeleriyle **"yetersiz ve sorumsuz"** bulmaktadır.
- ³⁵ 5226 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi 14.07.2004.
- ³⁶ Tuncer, M., 2007, "Bilim, Sanat ve Kültür Kenti Bergama'da (Pergamon) Kültürel Turizm Amaçlı Koruma Politikaları", International Symposium, Pergamon (Bergama), **"İnsanlığın Evrensel Kültür Mirası: Bergama Projesi"**, y.a.g.e,
- ³⁷ Tunçer, M., 1993, Konutbirlik Dergisi, "Bergama Tarihi Kent Dokusu Sosyal Yapısı Ve Korumaya Yönelik Öneriler", Ank.
- ³⁸ "Bergama Kuzey Turizm Projesi ile kültür ve tarih turizminde merkez oluyor", <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/192/AND11.htm>
- ³⁹ Tunçer, M., 2013, Dünya Şehircilik Günü 37. Kollokyumu: Kent Yönetimi ve Planlama: Sunulan Bildiri; "Türkiye'deki Kültür Miraslarının UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Alınması İçin Yapılması Gerekenler : Bergama (Pergamon) Örneğinde Değerlendirmeler", 6-7-8 Kasım 2013, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- ⁴⁰ Tunçer, M., 2000, "Patara Özel Çevre Koruma Bölgesinde Doğal Ve Kültürel Çevrenin Korunması", 2000'li Yıllarda Yaşadığımız Çevre Ve Peyzaj Mimarlığı, Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü (Oturum 2 : Ülkesel Açından Çevre Politikası).
- ⁴¹ ÖZGÜNEL, C., "Arkeoloji Sektörü Final Raporu", "Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı Bilimsel Araştırmaları Sektör Raporları", Kasım 1996. UTTA Planlama, Projelendirme ve Danışmanlık Ltd., 1998, "Patara (Gelemiş) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırma Raporu.
- ⁴² MORRISON, P., March 1990, "An Assessment of The Environmental Impact of Tourism on Patara, Turkey", Bsc, Department of Environmental Science, University of Stirling.
- ⁴³ G.E.E.A.Y.K.'nun 08.09.1978 Tarih ve a-1292 Sayılı Kararı.
- ⁴⁴ G.E.E.A.Y.K.'nun 09.04.1983 Tarih ve a-4244 Sayılı Kararı. Ancak Antik Liman yakınlarında, doğu yamaçlarda bu karar sonrası yapılaşma görülmektedir.
- ⁴⁵ G.E.E.A.Y.K.'nun 10.09.1982 Tarih ve A-3780 Sayılı Kararı.
- ⁴⁶ 28.3.1986 Gün Ve 5/600 Sayılı Antalya İl İdare Kurulu Kararı.
- ⁴⁷ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu' nun 02.02.1990 Tarih ve 113 Sayılı Kararı.
- ⁴⁸ Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 05.02.1991 Tarih ve 1028 Sayılı Kararı.
- ⁴⁹ Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 19.12.1990 Tarih ve 1000 Sayılı Kararı.
- ⁵⁰ 18.01.1990-90/77 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. 02.03.1990 tarih ve 20449 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.
- ⁵¹ Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 21.1.1993 Tarih ve 1732 Sayılı Kararı.
- ⁵² Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 7.4.1993 Tarih ve 1801 Sayılı Kararı.
- ⁵³ Antalya K.T.V.K. Kurulu' nun 11.2.1994 Tarih ve 2134 Sayılı Kararı.
- ⁵⁴ Antalya K.T. V. K. K. 'nun 12.05.1992 Tarih ve 1417 Sayılı Kararı ve 27.03.1990 Tarih ve 713 Sayılı Kararı.
- ⁵⁵ K.T.V.K. Yüksek Kurulu' nun 23.8.1996 Tarih ve 481 Sayılı Kararı.
- ⁵⁶ ATIK, A., S. (Proje Yönetimi); DOĞANER, Y., GÜNER, A., MAT, H., ÖZCAN, Z., ÖZGÜNEL, C., TUNÇER, M., ULUĞ, E., ÜNLÜ, H., 1996-97, "Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı - Sektör Raporları ve Final Rapor".
- ⁵⁷ "Patara Halihazır Kotlu Plan ve Çevre Düzenleme Projesi"; 23.10.1997 Tarihinde UTTA Planlama, Projelendirme & Danışmanlık Ltd. Tarafından üstlenilmiştir.
- ⁵⁸ 14.04.1999, 15.06.1999, 25.08.1999, 23.12.1999, tarihlerinde Plan İnceleme ve Değerlendirme Kurulları Yapılmıştır. Koruma Planı'na (III. Aşama) ilişkin sonuç karar 14.01.2000 tarihinde Antalya K.T.V.K. Kuruluna gönderilmiştir. Kurumda bu

dönem içinde 3 kez Genel Müdür değişikliği olması kültür politikalarındaki değişkenlik ve belirsizliğe de bir örnektir. Koruma Planı, Koruma Kurulu'nun 25.01.2000 Tarih ve 4501 Sayılı Kararı ile uygun bulunmuştur.

⁵⁹ <http://www.odatv.com/n.php?n=noel-babanin-kemikleri-sizlayacak-0612101200>

⁶⁰ Tunçer, M., 2007, Doğu Akdeniz Üniversitesi, KIBRIS, "Perge- Antalya – Kaş - Patara Koridorunda Korumanın Son 15 Yılına Değerlendirilmesi, Sonuçlar Ve Öneriler", International Gazi Magusa Symposium 2007; Gazi Magosa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

⁶¹ Patara (Gelemiş) III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, "Planlama Raporu", 1998- 2004, UTTA Planlama, Projelendirme, Danışmanlık Ltd. Şti, Kültür Bakanlığı ve Antalya İl Kültür Müdürlüğü.

⁶² <http://gazeteciyazaryusufyavuz.wordpress.com/2014/02/09/pataraya-villa-onayi-turkiyeyi-zora-soktu/>

KENTSEL KORUMA/YENİLEME İKİLEMİNDE 1980'LERDEN BUGÜNE SAĞLIKLAŞTIRMA: ANKARA - HAMAMÖNÜ ÖRNEĞİ

Nevin Turgut GÜLTEKİN, Doç.Dr.

Mehmet Teoman ASLAN, Y. Şehir Plancısı

1. GİRİŞ

2000'li yıllarla Türkiye'de küreselleşme referans gösterilerek, sermaye ve siyasi politikanın tercihleriyle, kentlerin yeniden biçimlendirilmesinde, taşınmaz kültürel miras alanlarında koruma ile yıkıp-yeniden yapma ile kamu yararından kentsel değer artışına kayan kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme çatışmaktadır. Ranta odaklı bu çatışmada, bu müdahale biçimlerinin kavramsal içeriğinde ve hedeflerinde yer alan "sağlıklaştırma", koruma ile uzlaşma aracı olarak kullanılmaktadır. Bu eğilim ve 2004 yılı ve sonrasında koruma mevzuatındaki değişikliklerle yerel yönetimlere yetki tanınması ve maddi destek sağlanmasıyla, kültürel miras alanlarında sağlıklaştırma adı altındaki müdahaleler hızla yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmanın amacı, genelleme iddiası taşımayan Ankara-Hamamönü kentsel sit alanının toprak ederi yüksek olan kısmında tamamlanan sağlıklaştırma uygulamalarının sonuçları değerlendirilerek, devam eden uygulamalara katkı sağlayabilmektir.

2. KENTSEL KORUMADA SAĞLIKLAŞTIRMA

Kentsel ölçekte özgün niteliğini henüz kaybetmemiş ancak fiziksel ve işlevsel deformasyonun başladığı, yıpranmış eski kent dokusunun ve çöküntü alanlarının kısmi yenileme ile kullanıma açılmasıdır. Türkiye'de taşınmaz kültür mirasını koruma ve yaşatmada 2004 yılı ve sonrasında yapılan mevzuat değişiklikleri ve ilgili yönetmeliklerle sağlıklaştırma projeleri, tahammül süresini aşan koruma amaçlı imar planları yerine ya da bu planları uygulama ölçeği olarak –Hamamönü'de olduğu gibi– sıklıkla izlenmektedir. Bu yöntem taşınmaz kültürel miras niteliğindeki yapıda, bu yapıların sokak ya da doku ölçeğinde tipoloji oluşturmasına bağlı olarak yetkili koruma kurulunun belirlediği sınırlara göre sokak ölçeğinde ya da kentsel ölçekte uygulanmaktadır.

Yapıyı sağlıklaştırma (*building rehabilitation*): Korunması gerekli özgün niteliklere sahip yapıda zamanla oluşan fiziksel ve işlevsel yıpranmayı gidermek için yapı elemanlarının özgün malzemeyle onarılması, iyileştirilmesi ya da bozulan veya kaybolan elemanların orijinaline uygun olarak değiştirilmesidir.

Sokak sağlıklaştırma (*street rehabilitation*): Tipoloji oluşturacak biçimde aynı sokak üzerinde mimari özelliklerini sürdüren, fiziksel ve sosyal ömrünü tamamlamamış ancak kullanımı güç yapıların ve sokak dokusunun yeniden kullanılabilir duruma getirilmesidir.

Kentsel sağlıklaştırma (*urban rehabilitation*): İşlevlerini karşılayamayan ancak özgün niteliğini henüz kaybetmemiş, yıpranmış eski kent dokusunun ve çöküntü alanlarının kısmi yenileme ile kullanıma açılmasıdır. Her ölçekte yapılacak fiziksel, işlevsel ve ekonomik sağlıklaştırma eylemlerinde işlevini yitirmiş yapılara yeni işlevler verildiğinde, yapının özgünlüğü kaybedilmemeli ve geri dönülebilir olmalıdır.

Sağlıklaştırma teknikleri restorasyon tekniklerinin tamamına eşitlenerek, fiziksel yapı ve çevrenin müdahale anındaki duruma göre; en az müdahale ve müdahale derecesi basit bakım-onarım (repair-maintenance) ve sağlamaştırmadan (consolidation) yeniden yapmaya (reconstitution) doğru artırılarak uygulanmaktadır (Ahunbay, 2011: 3,9). Bakım-onarımın uzun süreli ve pahalı olduğu için yeniden yapma ya da mevcut yapıyı yok varsayma, günü kurtarma adına tercih edilse de bugün ve gelecek adına kültürel ve tarihi değer taşımayacaktır.

3. ANKARA-HAMAMÖNÜ KENTSEL SİT ALANI ve 1 no'lu CANLANDIRMA BÖLGESİ

Ankara kentinin, XV. yüzyılın yüzyılın ikinci yarısında Kale dışına doğru gelişmesiyle Kaleiçi; Yukarı Yüz, bugünkü Anafartalar Caddesinin altında, Hacı Bayram Camiden Karaca Bey Külliyesine kadar uzanan bölge; Aşağı Yüz (Şekil 1) olarak adlandırılmıştır. Ümerâdan Karaca Bey'in Aşağı Yüzde kurduğu cami, hamam ve imaret, sof ticaretinin kentsel alt yapısını oluşturup, kentin geliştirilmesine yöneliktir. Bu külliyeğin etrafında Samanpazarı esnafı ile sof üretimi ve ticareti ile uğraşan Müslüman tebaanın yerleşmesiyle İmâret-i Karaca Bey Mahallesi kurulmuştur (Ergenç, 2012: 24-32). İmaret ve diğer toplumsal giderler için gelir sağlayan Karaca Bey Hamamı da bu semte adını vermiş, hamamın önünde (güneyde) kalan bölgeye Hamamönü, arkasında (kuzeyde) kalan bölgeye Hamamarkası adı verilmiştir. Ankara'nın Başkent olmasıyla farklı sosyal, kültürel ve siyasal nedenlerle göz ardı edildiği için varlığını sürdürebilen bu bölgeler mekânsal kurgusu ve mimari özellikleriyle Cumhuriyet ve öncesini bugüne aktaran, kentin tarihi kimlik alanıdır. Hamamönü kent ölçeğinde eski kenti ve tarihi ticaret merkezini kente bağlayan önemli ana ulaşım arterlerinden olan Talat Paşa Bulvarının güneyinde yer almaktadır.

Hamamönü'nde, 2004 yılında onaylanan Ankara Eski Kent Dokusunun Korunması-Yaşatılması-Sağlıklaştırılması Koruma Amaçlı İmar Planı (AEKDKYS-KAİP) kapsamında "1 nolu Canlandırma Bölgesi" olarak belirlenen Sarıkadın Sokak ile Mehmet Akif Ersoy Sokakları arasındaki tarihi ve geleneksel dokunun (Şekil 1, 2) çalışma alanı olarak seçilmesindeki diğer etkenler aşağıda açıklanmaktadır.

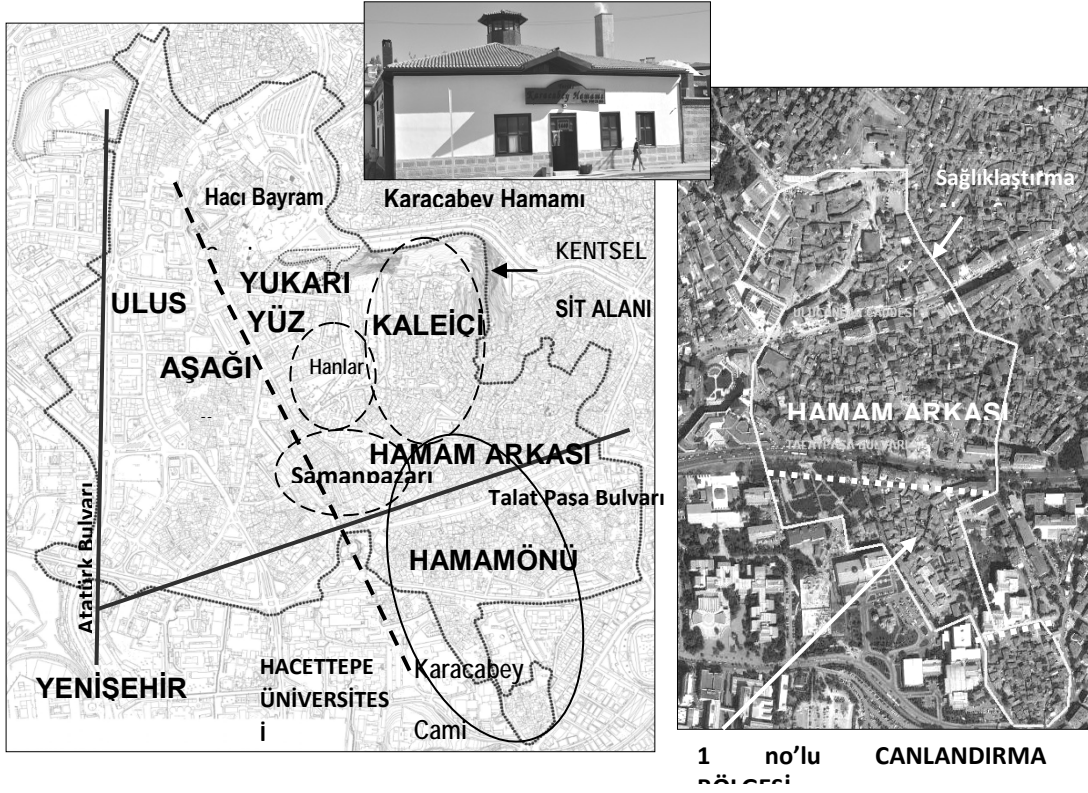
- Ankara'da 2004 yılı sonrasında, koruma mevzuatı değişikliklerinin sağladığı olanaklarla (maddi giderlerini % 70 oranında kamunun karşılaması, Altındağ Belediyesi'nin kamulaştırma ile süreci sahiplenmesiyle) uygulanan ve tamamlanan ilk sağlıklaştırma projesi olması,
- Projelerin uygulanması ile alanın kentsel ölçekte turizm ve rekreasyon odağına dönüşmesi ve böylece diğer uygulamalara (Hacıbayram ve Kaleiçi) ivme kazandırması,
- Uygulamanın ulusal ve uluslararası ölçeklerde ödüllendirmesi,

2009-Tarihi Kentler Birliği, Kültürel Mirası Koruma Proje Yarışması "Proje Ödülü",

2011-Tarihi Kentler Birliği, Özendirme Yarışması "Süreklilik Ödülü" ve 2011- Avrupa Birliği- Avrupalı Seçkin Destinasyonu "Turizm ve Fiziksel Mekânların İyileştirilmesi Avrupa Turizm Destinasyonu",

2012- Dünya Turizm Gazetecileri ve Yazarları Federasyonu "Altın Elma Turizm Ödülü" ve

2013- ArkiPARC 2013 "Belediye Ödülü"ne değer bulunması, bu alanın koruma adına eleştirel bir bakışla değerlendirilmesinde belirleyici olmuştur.

Şekil 1. Hamamönü'nün ve Sağlıklaştırma alanının kentsel konumu

Kaynak. AYAKTVKK'nun 19.11.2008 gün ve 244 sayılı karar ekinde yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.1. Hamamönü ve Yakın Çevresinin Tarihi Arka Planı; Mekânsal ve Sosyo-ekonomik Yapı Değişimi

Ankara'da Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlere ilişkin önemi bilgi kaynağı olan taşınmaz kültürel miras alanı Hamamönü'nde mekânsal gelişme ve değişme süreci bu farklı dönemlerde incelenmektedir.

3.1.1. Cumhuriyet öncesi dönem

14. yüzyılın 16. yüzyılın sonuna kadarki dönemde Ankara kenti, kent güvenliğinin sağlanması, tarımsal artı ürün, sof üretimi ve Bursa-Tebriz İpek Yolu, Halep-Şam Yolu ve Antalya-İskenderiye Deniz yolunun kesişme noktasındaki avantajla uzak mesafe ticaretiyle kent nüfus, üretim, parasal sermaye bakımından gelişmiştir. Bu koşullar mekânsal büyümeyi gerektirdiği için Kale'nin dışındaki yamaçta ve onu izleyen düzlük alanda yapılan çok sayıda cami ve mescidin her biriyle yeni mahallelerin çekirdeği oluşturulmaya başlanmıştır (Aktüre, 1978:11-14). Osmanlı Padişahı II. Murat'ın kadı askeri Celalettin Karacabey İbn-i Abdullah tarafından yaptırılan (1427-1440) cami, hamam ve çeşmeden oluşan külliye'nin etrafında İmaret, Buryacı ve Hacı Seydi Mahallelerinin ve adını Karacabey Hamamından alan Hamamönü semtinin oluşumu ile kentin güneye doğru yayıldığı bilinmektedir (Aktüre, 1978: 58; Bayartan, 2005: 32; Tuncer, 2001: 25-29).

16. yüzyılda bu gelişmede Hamamönü Aşağı Yüz'de, ticaret merkezine sınırdas ve çoğunlukla Müslüman esnafın yaşadığı ve evlerde sof tezgâhlarının çalıştırıldığı konut ve üretim alanıdır.

17. yüzyılın başlarında Celali İsyanları ile Kale dışındaki yerleşmelerle birlikte Karacabey Hamamı çevresindeki bütün çarşı ve mahalleler de yakılmıştır. Bu saldırılara karşı 1604-1606 yılları arasında

halkın yaptırdığı kenti bütünüyle saran üçüncü kale surları içerisinde kalan Hamamönü de yeniden yapılandırılmıştır (Atauz, 2004: 68).

18. yüzyıl ortalarında İngilizlerin sof üretiminde gelişen teknolojileri ile piyasayı ele geçirmeleri ve 1838 Ticaret Anlaşması ile tiftiğin hammadde olarak ihracına izin verilmesiyle, kentte sof üretimi azalmış, ekonomik ve sosyal yaşamda gerileyince Hamamönü önemini yitirmiş ve yakın kırsala göç vermiştir.

19. yüzyılda kent ve Hamamönü'nde geçmiş yüzyılın güçlü ekonomisinin izleri kalmamış, dar ve düzensiz sokaklarda zemin katlardaki tiftik yıkama ve depolama alanları işlevsiz kalan avlulu, sofalı, zemin katı dışı kapalı evler, 1881'de Mahmut Paşa Bedesteni, Kale içi ve çevresiyle birlikte kısmen, 1917'de Samanpazarı ve Balıkpazarıyla birlikte tamamen yanmıştır. Böylece değişen kent strüktürü ile birlikte yenilenmeye çalışılmıştır (Özdemir, 1986: 88, 94). Ankara'nın 1892'de demiryolu ile İstanbul'a bağlanmasıyla sosyo-ekonomik yaşamda ve fiziksel mekânda önemli değişiklikler olmuş, kentin modernleşme sürecinde istasyonla kent arasında açılan cadde ile kentin idari ve ticaret merkezi (Taşhan ve Karaoğlan Çarşısı ile) bugünkü Ulus Meydanı çevresinde geliştirilmesiyle (Georgeon, 1996: 99–115; Ortaylı, 2000: 208,211) bu merkeze uzak kalan Hamamönü konut ve iş alanında saygınlığını kaybetmeye başlamıştır.

3.1.2. Cumhuriyet'ten bugüne gelişme/değişme

Cumhuriyetin ilk döneminde Başkent Ankara'nın bu ideoloji ile yeniden yaratılma sürecinde, kentteki "modern" ve "geleneksel" ayrışması keskinleşmiş ve Hamamönü eski kent merkezi Samanpazarı ile Yenışehir arasında kentin büyük ancak geleneksel konut alanı olarak kalmıştır. Bu dönemde konut açığının, eski mahallelere ve konutlara yapılan yeni bölmeler, eklemeler ve dokuya sızan apartmanlarla karşılanmaya çalışılan süreçte Hamamönü'nde de özgün fiziksel, mekânsal yapı tahrip edilmiş, ekonomideki değer ve payı değişmeden artan nüfusla fiziksel çevre standartları da düşmüştür (Tankut, 1993: 27).

Cumhuriyet döneminin ilk kent planlarında (1925-Lörcher Planı, 1927-Jansen Planı) kentin omurgası eski kenti yeni kente bağlayan güney-kuzey yönündeki Atatürk Bulvarı ve doğu-batı yönünde Talat Paşa Bulvarı olarak planlanmışsa da kentsel gelişme güneye Çankaya'ya yönlendirilmiş, böylece Talat Paşa Bulvarı güzergâhındaki Hamamönü kaderine terk edilmiştir.

Demokrat Parti iktidarı döneminde 1957 yılında açılan Talat Paşa Bulvarı Hamamönü'nü ikiye bölmüş, Yücel-Uybadin planı ile (1957-1968) tarihi ve geleneksel dokuya aykırı biçimde küçük parsellerin birleştirilerek oluşturulacak büyük taban alanlarında kat sayısının artırılması ve 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu ile Hamamönü ve yakın çevresinde apartmanlaşma başlamıştır. 1968 yılında Bölge Kat Nizamı Planıyla da bugünkü yoğunluk ve yapı yükseklikleri belirlenerek Talat Paşa Bulvarına cepheli parsellerde 8 katlı yapılar yapılmıştır. Ana caddelerde yüksek katlı yapılaşma hakkına karşın arka sokakların az katlı bırakılmasıyla, caddelerin arkasında kalan geleneksel konut dokusu varlığını sürdürebilmişse de çöküntü alanına dönüşmüştür. 1950'li yıllarla gecekonduların Kale etrafında yayılması ve Hamamönü'nün bu nedenle giderek köhneleşmesiyle, orta ve yüksek gelirli gruplar yeni konut alanlarını tercih etmeye ve Hamamönü'nü terk etmeye başlamıştır. Bu gruplar, konutlarını alt gelir gruplarına satmışlar ya da yeni göçmenlerin yoğun kiralık konut talebini karşısında kira gelirlerini arttırmak için binaları bölerek, eklentiler yaparak, avluları kapatarak kiraya vermişler ve böylece konutların birbiriyle ve sokaklarla olan özgün mekânsal düzeni değişmiştir (Atauz, 2004: 74).

Kentsel ölçekteki imar ve koruma planları da Hamamönü'ndeki özgün dokunun korunmasına ilişkin kararlar getirmemiştir. 1990 Ankara Nazım Planı, 2015 Planlama Çalışmaları bu alanda yeni bir karar üretmemiş, 1990 Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı parsel bazında uygulama kararlarıyla parsellerin birleştirilmesi özendirerek yapı sahiplerine de imar hakkı sağlamışsa da Hamamönü'nde bu kararlar uygulanmamıştır. 2025 Ankara Nazım İmar Planı çalışmalarında Hamamönü ve çevresi mevcut eğilime bırakılmıştır. 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planında (BANİP) ise Hamamönü'nü de kapsayan Ulus Tarihi Kent Merkezinin tarihi, kültürel dokusu ve geleneksel ticaret yapısıyla uyumlu canlandırma, sağlıklaştırma projelerinin gerçekleştirilmesi ve turizm potansiyelinin değerlendirilmesi öngörülmektedir (2023 BANİP: 512,535).

Üst ölçek planlama çalışmalarından bağımsız olarak 2004'de onaylanan AEKDYS-KAİP ile Hamamönü'nde sağlıklaştırma projeleri ve uygulamaları başlatılmışsa da bu plan öncesinde olduğu gibi sonrasında da Türkiye'de süregelen kentsel koruma alanındaki yetki ve sorumluluk karmaşası¹ bu süreci zorlamaktadır.

3.2. Hamamönü'nde Taşınmaz Kültürel Miras Değerleri

Hamamönü'nde kentsel sit alanında sağlıklaştırma ilişkin uygulamaların tamamlandığı bölgedeki anıtsal yapıların ve geleneksel konut dokusunun özgün nitelikleri, alanın kentsel, kültürel değerini açıklamak için aşağıda özetle konu edilmektedir.

3.2.1. Anıtsal nitelikli yapılar

Osmanlı döneminde dinsel ve sosyal yapılar topluluğu olan imaretler ve/veya ibadet mekânları kentsel gelişme aracıdır. Hamamönü'nde Karacabey (İmaret) Cami, Türbesi ve Çifte Hamamı, kentin bu yöndeki gelişmesinin tarihini belgelemektedir. İmaretin 1484 tarihli vakfiyesine göre; 1427'de yaptırılan Karacabey Cami, eyvanlı cami plan tipinin Ankara'daki tek örneğidir. 1892 depreminde yıkılan caminin onarımında beş kubbeli olan ibadet mekânı ahşap tavanla örtülmüştür, ancak son

¹ Alanda korumaya ilişkin ilk karar Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun (GEEAYK) 14.10.1972 tarih ve 6691 sayılı kararı ile Hamamönü'nde 43 adet eski eserin tescil edilip, Ankara genelinde toplam 213 eski eserin tescillendiği bölgede sit anlayışlı planın gerektirdiği bütün dokümanların istenmesiyle başlamıştır. Aynı Kurulun 12.04.1980 gün ve A-2167 sayılı kararıyla 55 adet Hamamönü'nde yer alan Ankara genelinde 353 adet yapı tescillenmiş ve sit sınırları belirlenmiştir. GEEAYK'nun 10.07.1986 tarih ve 2458 sayılı kararıyla sit sınırları yenilenmiştir. Ancak Hamamönü'nde koruma planlaması Ankara eski kent dokusuna (2. derece kentsel sit alanı) ait Koruma Amaçlı İmar Planının (KAİP) Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun (AKTVKK) 26.11.1991 tarih ve 2069 sayılı kararıyla istenmesiyle başlatılmıştır. Aynı Kurulun 13.06.1997 gün ve 5245 sayılı kararıyla sınırları belirlenen "Ankara Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağlıklaştırılması ve Korunması Projesi", İl Özel İdare Heyeti tarafından 1999 yılı başında ihale edilmiş ve aynı yıl çalışmalara başlanmıştır. Bu aşamada hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Hamamönü ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları, AKTVKK'nun 02.07.2004 tarih ve 9280 sayılı kararı ve Altındağ Belediye Meclisi'nin 08.02.2005 tarih ve 26 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Ancak, planlama alanının Bakanlar Kurulunun 08.08.2005 tarih ve 2005/9289 sayılı kararıyla ilan edilen "Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı" içerisinde kalması nedeniyle 14.09.2005 tarih ve 2405 sayılı Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ile kabul edilmemiştir. 19.07.2006 tarihinde kurulan Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (AYAKTVKBK) 9.11.2008 tarih ve 244 sayılı kararıyla yeniden belirlenen sit sınırlarına göre Hamamönü kentsel sit alanı içerisindeydi. Aynı Kurul'un 18.12.2008 tarihli ve 263 sayılı kararıyla Ulus, Hamamönü ve Kale Sit Alanlarına ilişkin "Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanım Şartları" yürürlüğe girmiştir. Ancak, Danıştay 6.Dairesi 08.06.2009 kararı ile iptal edilen Yenileme Alanı sınırları birlikte AYAKTVKBK kapatılmış, "Hamamönü ve Ulucanlar Bölgesini Kapsayan Kentsel Sit Alanına İlişkin Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartları" AKTVKBK'nun 10.12.2010 tarih ve 5612 sayılı kararıyla yeniden belirlenmiştir. 21.02.2010 tarihinde AYAKTVKBK tekrar kurulmuş, ancak Hamamönü yenileme alanı dışında bırakılmıştır. Bu Kurulun 25.06.2012 tarih ve 2012/330 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Ankara II Numaralı KVKBK olmasıyla Hamamönü tekrar bu Kurula bağlanmış ve tekrar geçiş dönemi yapılaşma koşulları tekrar belirlenmiştir.

cemaat yeri ve yan mekânları özgündür. Taş ve tuğla yapılan cami beş kubbe ile örtülüdür. Minaresi sırlı tuğla ve çini işçiliği ile önemli bir örnek olan minaresi kuzebatıdadır. Caminin yanında Karacabey'in türbesi bulunmaktadır. Karacabey Hamamı, 1440'da yaklaşık iki bin metrekarelik kapalı alanda çifte hamam olarak yapılmıştır (Aslanoğlu, 1988:11,13, Tüfekçioğlu, 2001:29). Tacettin Cami, Bayramiye Celvetiye Şeyhi olan Tacettin-i Veli ve cemaati tarafından 17. yüzyıl başında yaptırıldığı bilinmektedir. Planı uzunlamasına dikdörtgen ve son cemaatlidir. Batısında türbe, kuzebatısında kare kaideli, silindirik gövdeli minaresi yer almaktadır. 1826'da Sultan Abdülmecit camiye onartarak türbe, dergâh evi, çeşme, hazire ve camiden oluşan bir külliye haline getirmiştir. Sarıkadı (Mimarzâde) Cami, 18. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı cami taş temelli, ahşap hatıllı, kerpiç duvarlı, kiremit çatılıdır. Kadınlar mahfilindeki sülüs yazı, mihrâbı, tavanı, pencerelerinde 18. yüzyıl, üst pencerelerin alçı şebekesinde ve müezzin mahveli altındaki göbekte rokoko etkisi görülür (Galib,1996:16,19; Konyalı, 1978:29; Öney, 1971: 11,23). Bahçesinin doğusunda mimarzâdelerin aile mezarlığı, batısında medrese bulunmaktadır (Foto 1).

Mehmet Akif Ersoy Evi ve Müzesi, ünlü şairin milletvekili iken İstiklal Marşımızı yazdığı, Tacettin Şeydi tarafından kendisine tahsis edilen eve ithafen Tacettin Cami köşesindeki ev, 1949'da Mehmet Akif Ersoy Evi olarak ilan edilmiş ve müzeye dönüştürülmüştür (Foto 1). Bu yapı mütevazı ölçekli geleneksel konut binası olmasına karşın, yürürlükteki mevzuata göre anıtsal nitelikli olarak tescillenmiştir.

Foto 1. Hamamönü'nde anıtsal nitelikli taşınmaz kültür mirası

Tacettin Cami

Mehmet Akif Ersoy Evi

Karaca Bey Cami

Sarı Kadı Cami

Alanda, 19. yüzyıla tarihlenen konaklar (Şekil 3), Cumhuriyetin kuruluşuna da tanıklık etmiştir. Beynamlızade Konağı (Foto 6) konağa adını veren Beynamlızade Hacı Mustafa Efendi'nin II. Osmanlı Mebusan Meclisindeki milletvekilliği (1908-1920) sonrası Kocabey Medresesine geri dönüp, TBMM 1. dönem Ankara Milletvekili seçildiğinde yaşadığı evdir. Mehmet Akif Ersoy Sokağı ile Hamamönü Sokağı köşesinde yer almaktadır. Kamil Paşa Konağını (Foto 4,9), 19. yüzyıl sonlarında Mavağa (Mavi Ağa) tarafından Dutlu Sokak girişinde yaptırılmış, 1918'e kadar konağı satın alan ve adını veren Ankara Merkez Kumandanı Kamil Paşa, 1970'lere kadar kardeşi tarafından kullanılmıştır. Konağın son sahibi bu aileden, TBMM'nin açıldığında Zabıt Müdürü olan Osman Zeki Öğretmenoğlu'dur. Kabakçı Konağı (Foto 5) 1900'lerin başında Sarıkadın / Hamamönü Sokakları köşesinde inşa edilmiş, konağa adını veren Kabakçı ailesi tarafından 1930'da satın alınmıştır. Ulusta ayakkabıcılık ve manifaturacılık yapan bu aile 1970'e kadar konakta yaşamıştır (Aslan, 2012; 92).

3.2.2. Geleneksel konut ve dokusu

19. yüzyıl sonuna tarihlenen genellikle mütevazı ölçekli yapılardan oluşan konut ve dokusunun özellikleri aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

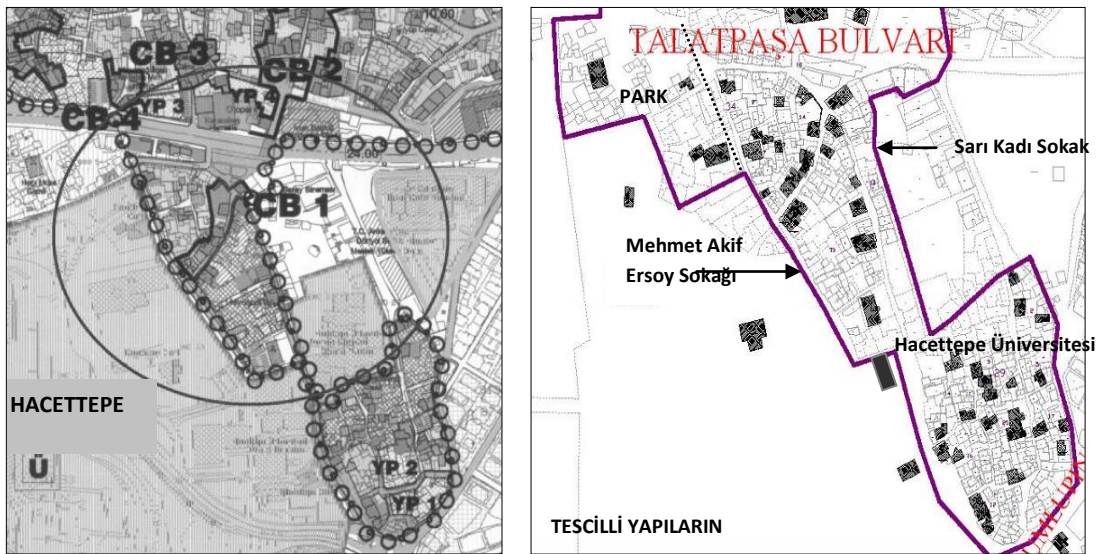

- Genellikle bitişik nizam yapılaşma ile doğrudan sokağa açılarak, sokak sınırlarını belirlemektedir.
- Mütevazı ölçeğin dışındaki görece büyük konutlarda avlu ya da bahçe ile sokak sınırdadır.
- Avlu U Tipi Plan özelliğinde ise üç çevresi odalarla çevrili avlunun bir duvarı sokağa bakmaktadır.
- L Tipi Plan özelliğine sahip avluda komşu iki kenar odalarla çevrilidir, açıkta kalan duvarların önü ise bahçedir.
- Küçük parsellerde avlunun dörtkenarının odalarla çevrildiği tiplere de rastlanmaktadır.
- Konutların zemin katlarında tiftik tezgâhları için oylumlar bulunmaktadır.
- Yapılar, taş temel üzeri hımış sistemde genellikle bağdadi ya da tuğla duvar yöntemiyle üretilmiştir.

4. HAMAMÖNÜ KENTSEL SİT ALANI 1 NO'LU CANLANDIRMA BÖLGESİNDE SAĞLIKLAŞTIRMA SÜRECİ

AEKDYS-KAİP'nında "Canlandırma Bölgeleri, Yeniden Yapılaşma Alanları, Yeni Proje Alanları, Kapsamlı Dönüşüm Alanları" olarak dört farklı karar bölgesi belirlenmiştir. Canlandırma Bölgeleri öncelikli sağlıklaştırma bölgeleri ve işlevsel dönüşümlerin özendirileceği alanlar olarak tanımlanmıştır. Bu planla, canlandırma bölgelerine kamusal hizmet, lokanta, kahvehane, günlük ticaret, pansiyon, geleneksel imalat gibi işlevlerle müdahale öncelikli görülmüştür. Hamamönü-Talat Paşa Bulvarı'nın güneyinde Sarı Kadı Cami'ye kadarki geleneksel dokunun 1 no'lu Canlandırma Bölgesi (Şekil 2) olarak belirlenmesinde bu alanın Hacettepe Hastanesi'ne yakınlığı belirleyici olmuş, kullanıcı potansiyeli dikkate alınarak, sağlıklaştırma uygulamalarıyla Hamamönü'nün yeniden kazanımı hedeflenmiştir. Hamamönü'nde sağlıklaştırma sürecinin ilk etabı olan 1 no'lu Canlandırma Bölgesinde, 2006'da sokak sağlıklaştırma projeleri onaylanmış, uygulamalara 2007'de farklı yöntem ve tekniklerle başlatılmış ve 2010 yılında tamamlanmıştır. Bu bölgede Sarı Kadı Caminin güneyine sınırdış olan Hacettepe Üniversitesi mülkiyetindeki yeni yapılaşma Hacettepe Hastanesinin kullanımındadır. Mehmet Akif Ersoy Sokağının devamındaki bu sokak üzerindeki geleneksel yapılarda ise kısmen cephe yenilemesi yapılmıştır. Sarı Kadı Caminin batı cephesinin yanına aynı parsel içerisine aynı adla rekonstrüksiyonu yapılan medrese binası 2012 yılında tamamlanmıştır.

Şekil 2. (1 nolu) Canlandırma Bölgesi –Sağlıklaştırma Sınırı

Kaynak: AEKDYS-KAİP. 2004, Hassa Mimarlık.

Kaynak: AKTVKK 13.06.1997 gün ve 5245 sayılı karar eki.

4.1. Sokak Sağlıklaştırma Projeleriyle Cephe Yenileme

1 nolu Canlandırma Bölgesinde dört adet sokak sağlıklaştırma projesi hazırlanmış ve uygulanmıştır.

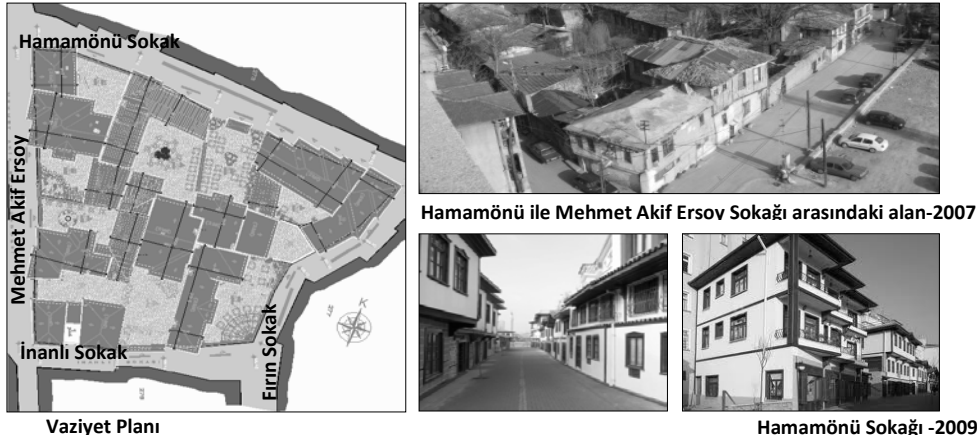
İnci ve Dutlu Sokaklar Sağlıklaştırma Projesi; AKTVKBK'nun 16.06.2006 tarih ve 1597 sayılı kararı ile onaylanmıştır. 2007'de İnci Sokakta 2008'de Dutlu Sokak'ta (Foto 2) başlatılan cephe yenilenmesi (face-lifting) ve teknik alt-yapının iyileştirilmesine ilişkin müdahaleler aynı yılda tamamlanmıştır (Aslan,2012:56-61).

Foto 2. Dutlu Sokak cephe onarımı öncesi ve sonrası

Mehmet Akif Ersoy ve Hamamönü Sokakları Sağlıklaştırma Projesi; Mehmet Akif Ersoy, Hamamönü, Fırın ve İnanlı Sokaklarını kapsamaktadır. Projeyi 2007'de Altındağ Belediyesi hazırlamış, aynı yıl onaylanarak uygulama başlatılmış ve Park ile aynı tarihte 2009'da tamamlanmıştır.

Foto 3. Hamamönü ve Mehmet Akif Ersoy Sokağı arasındaki koruma müdahaleleri

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi.

Sarıkadın Sokak Sağlıklaştırma Projesi; Sokağın güney ucunda bulunan Sarı Kadı Cami'nin zamanla ifade değişikliği ile sokak Sarıkadın olarak adlandırılmıştır. Bu sokağa ait sağlıklaştırma projesi 2007'de onaylanmış, 2009'da tamamlanmıştır. Proje kapsamında Tacettin ve Sarı Kadı Cami hariç 11 adet tescilli olmak üzere 38 adet yapıdan 4 adedi mülk sahipleri, 1 adedi Hacettepe Üniversitesi, diğerleri ve teknik alt yapı Belediye tarafından yenilenmiştir. Turizm ve ticaret amaçlı müdahalelerde özgün iç mekân organizasyonu değiştirilmiş, iç duvarlar yıkılarak odalar büyütülmüş, cephelerde pencere norm ve formları bozulmuş, özgün olmayan cephe elemanları (söve, kat kuşakları, saçak, alınlık, vb.) ilave edilmiş, zemin katların tamamı ticarete dönüştürülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Sarıkadın Sokak Sağlıklaştırma Öncesi (2005) ve Sonrası (2010)

Kaynak: Aslan, M.T.(2012) Kültürel Miras Alanlarında Sağlık(lı)laştırma ve Yenileme- Hamamönü, Hacıbayram Ankara Örnekleri (Basılmamış Y.Lisans Tezi) G.Ü. Fen bilimleri, Ankara.

4.2. Rekonstrüksiyon Uygulamaları

Altındağ Belediyesi'nin satın aldığı veya kamulaştırdığı tescilli ve görece büyük yapıların tamamında, taşıyıcı sistemi konusunda risk almamak, uygulamayı daha ucuz ve hızlı tamamlayabilmek için mail-i inhidam kararı sonrasında yıkılıp, yeniden yapılmıştır. Bu uygulamaların tamamında orjinaline uygun olarak ahşap taşıyıcı sistem tercih edilmişse de plan ve cephe özellikleri değiştirilmiş, silme, söve gibi elemanlarla süslenmiştir.

1 nolu Canlandırma Bölgesinde yer alan Kamil Paşa, Kabakçı ve Beynamlızâde Konakları mülk sahipleri tarafından 1970'li yıllarla terk edilmiş, 1980'lerin başında kadar kiralık verilmiş ve 1990'lı yıllarla bakımsızlıktan harabeye dönüşmüştür. 2004 ve 2005 yıllarında bu yapılar Altındağ Belediyesi mülkiyetine geçerek, 2006 yılında onaylanan rekonstrüksiyon projeleri sonrasında yıkılıp yeniden yapılmışlardır (Foto 4, 5, 6). Bu yapıların 2008'den itibaren kullanılmaya başlanması, alandaki diğer uygulamalara ivme kazandırmıştır.

Foto 4. Rekonstrüksiyon sonrası Kamil Paşa Konağı'nın (meydan) cephesi ve avlusu

Foto 5. Rekonstrüksiyon sonrası ön Kabakçı Konağı

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi.

Rekonstrüksiyon yönteminin restorasyon uygulamalarına göre daha kısa sürede tamamlanması nedeniyle 2006 yılı itibariyle bu yöntem sıklıkla kullanılmış ve Mehmet Akif Ersoy Sokak ile Sarıkadı Sokak arasındaki alanda 7 yapıda (274 ada 3, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11 parsellerde), Hamamönü ile İnanlı Sokak arasındaki alanda 11 olmak üzere toplam 18 yapıda uygulanmıştır (Aslan, 2012:74,82). Bu uygulamalar incelendiğinde;

- Cephe elemanlarının (bodrum katlara dükkân pencerelerinin açılması veya büyütülmesi, zemin ve üst katlarda pencere sayısı, ölçü ve bölünmelerinin artırılması- Şekil 4, Foto 6, Foto 7 gibi), değiştirilmiştir.
- Orijinal olmayan (kat kuşaklama, silme, söve hatta dükkân girişlerinde saçak –Foto 6 - ve şaşırtmalı çıkma gibi - Foto 6, Foto 7) birçok yapı ve cephe elemanlarının kullanılmıştır.
- Tüm uygulamalarda yapı taban alanı büyütülmüş ve bodrum kat ilavesi (Foto 6) yapılmıştır.
- Sarı Kadı Medresesinin 2014 yılında yeniden inşa edilerek kullanıma açılması, bugünkü konumuyla anlam ve kullanım bütünlüğü olan yapıların ihya edilmesi konusunda iyi bir örnek olduğu söylenebilir.

Foto 6. Hamamönü Sokak-Mehmet Akif Ersoy Sokak köşesindeki Beynamlızade Konağı

(274 ada/3 parsel) rekonstrüksiyon uygulaması öncesi ve sonrası

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi.

Foto 7. Mehmet Akif Ersoy Sokak'ta (274 ada/6 parsel) rekonstrüksiyon uygulaması örneği

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi.

4.3. Restorasyon uygulamaları

Sağlıklaştırma sürecinde anıtsal nitelikli ibadet ve müze binalarında (Hacı Musa, Tacettin, Sarı Kadı Camileri, Mehmet Akif Ersoy Evi) restorasyon uygulamalarını (Foto 1) Vakıflar Genel Müdürlüğü gerçekleştirmiştir. Böylece, alanın tarihsel ve kültürel değeri vurgulanmıştır.

4.4. Yenileme-Yeni Yapılaşma

Hamamönü Sanat Sokağı Sergi Salonu ve El Sanatları Merkezi; Sarıkadı ve Mehmet Akif Ersoy Sokaklar arasında (355 ada 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11 ve 48 parsellerde) mülkiyeti Hacettepe

Üniversitesine (HÜ) ait olan yaklaşık 1000 m² alanda, Belediye tarafından 10 yıllığına yap-işlet-devret modeli ile 2009'da onaylanan projesinin uygulaması 2010'da tamamlanmıştır (Aslan, 2012:86). Koruma adına ödüllendirilen bu yapılaşmanın aynı alandaki özgün yapılaşmaya uygunluğu, bazı özgün mimari öğelerin (çıkma, saçak, pencere vb.) kullanılmasına karşın özgün bir yapı olmadığı bilinmemektedir (Foto 8).

Foto 8. Hamamönü Sanat Sokağı Sergi Salonu ve El Sanatları Merkezi alanı uygulama öncesi (2004) ve sonrası (2010)

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi.

Altındağ Kültür ve Sanat Merkezi: Dutlu Sokakta (355 ada 18 ve 20 parsellerde) mülkiyeti HÜ olan yaklaşık 575 m² alanda, sergi, sunum, toplantı ve açık hava sineması işlevleri olan bu merkezin projesi 2009'da onaylanmış, uygulama 2010 yılında tamamlanmıştır (Aslan, 2012:92). Konut işlevi dışındaki bu yapılaşmanın geleneksel Ankara konut mimarisine öykünerek yapılması düşündürücüdür (Foto 9).

Foto 9. Altındağ Kültür ve Sanat Merkezi Alanı uygulama öncesi (2009) ve sonrası (2010)

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi.

4.5. Açık ve yeşil alan düzenlemeleri

Sağlıklaştırma sürecinde özgün dokuda var olan Hamamönü (Panayır) Meydanı ile eşzamanlı olarak Mehmet Akif Ersoy Parkı'nın geleneksel konut yapılarının yıkılarak yapılması, geçmişi koruma çabasıyla çelişmektedir.

Mehmet Akif Ersoy Parkı; Talat Paşa Bulvarı'ndan HÜ yerleşkesine kadarki yaklaşık 2 dönümlük alanda Belediye tarafından 2008'de geleneksel konut dokusu yok sayılıp, yıkılarak yapılmıştır (Foto 10). Park alanında kalan Hacı Musa Cami'nin restorasyonunu ise parkla eşzamanlı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü gerçekleştirmiştir.

Foto 10. Mehmet Akif Ersoy Parkı'nın 2007'de hazırlanan ve uygulanan planı ve günümüzdeki durumu

Onaylanan projedeki müzeler ve oto-park gerçekleştirilmemiştir.

Şubesi Arşivi.

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma

Hamamönü –Panayır- Meydanı; Karacabey Hamamının karşısında Hamamönü ve Dutlu Sokakların önünde geçmişteki panayır alanındaki kaçak Belediye dükkânları 2004'de yıkılmış, alan Belediye tarafından meydan olarak düzenlenmiştir (Foto 11).

Foto 11. Dünden Bugüne Hamamönü Meydanı

Meydanın konumu

1930'lu yıllarda panayır alanı

1950'li yıllarda meydan + Kamil Paşa Konağı

Meydanı işgal eden dükkânlar-1999

Dükkanların yıkılması-2005

Hamamönü Meydanı ve Saat Kulesi 2006

Kaynak: Ankara-Altındağ Belediyesi, Tarihi Alanları Koruma Şubesi Arşivi

5. SONUÇ; DÜNDEN/BUGÜNE VAROLAN/YOKOLAN DEĞERLER

Hamamönü, 1 nolu Canlandırma Bölgesinde 2004 yılı sonrasında, Dutlu Sokak Sağlıklaştırma Projesi, Mehmet Akif Ersoy ve Hamamönü Sokakları Sağlıklaştırma Projesi, Sarıkadı Sokak Sağlıklaştırma Projesi ile 32 yapıda cephe sağlıklaştırma, Beynamlızâde, Kabakçı ve Kamil Paşa Konağı dâhil olmak üzere 13 adet tescilli konut, 5 adet tescilsiz konut yapısında rekonstrüksiyon uygulanmıştır.

5.1. Yasal ve yönetsel boyutta sürecin değerlendirilmesi

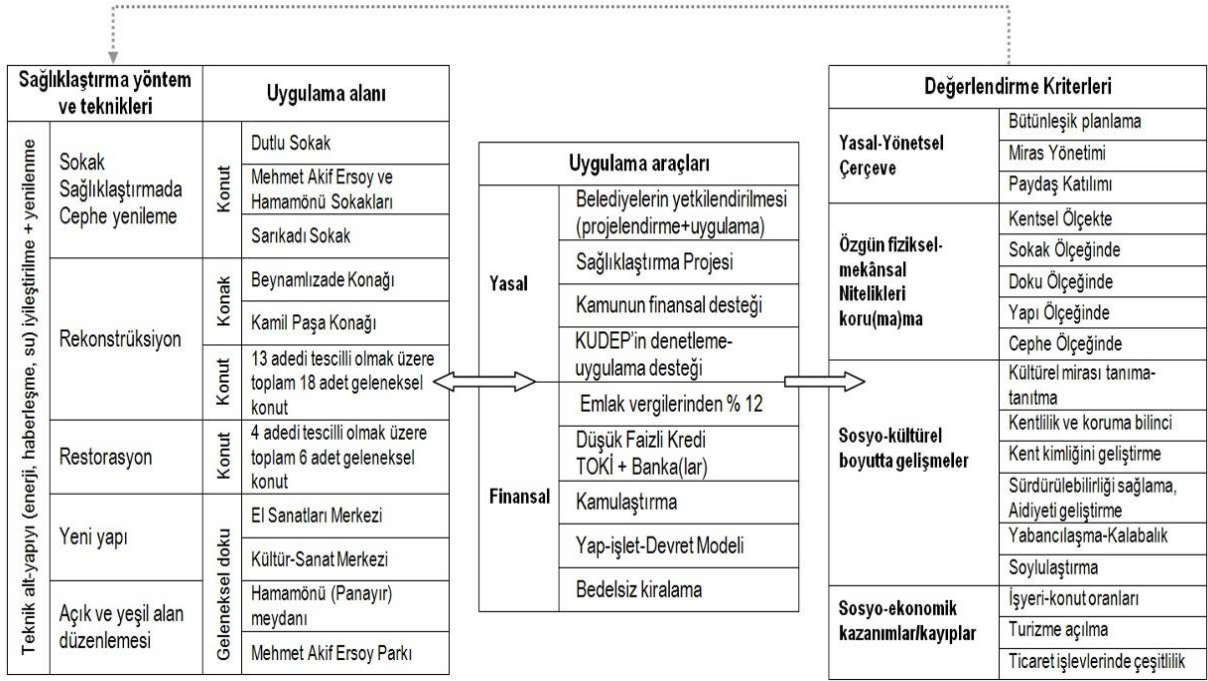
- Sağlıklaştırma, koruma mevzuatına uygun bir müdahale biçimidir. Hamamönü 1 nolu Canlandırma Bölgesinde tarihi, geleneksel dokuda yürürlükteki koruma mevzuatı hükümleri doğrultusunda bu

teknik, parçacı yaklaşımlarla çoğunlukla yenileme müdahaleleriyle gerçekleştirilmiştir. Eşdeyişle kentle ve Ankara Tarihi Ticaret Merkezi ile bütünleşik koruma yaklaşımları yadsınmıştır.

- "Alan yönetimi" de yadsındığı için kültüre sahip çıkma ve sürekliliği sağlamada paydaş katılımı değil idare ve uygulayıcıların tercihleri kabul görmüş ve ödüllendirilmiştir.
- Uygulamalarda ekonomiklik ve hız avantajı ile tercih edilen rekonstrüksiyon ve yenilemeye ilişkin uygulamaların AKTVTKBK ve sonrasında AYAKTVKBK kurulları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu (KUDEB) dahil almak üzere yetkili uzmanlar tarafından yeterince denetlenmediği, izlenmediği ve restorasyon ilkelerinin kolayca yadsındığı söylenebilir.

Tablo.1. Hamamönü Sağlıklaştırmaya ilişkin uygulamaları değerlendirme izlencesi ve kriterleri

- Hamamönü müdahaleler sonrasında Başkent Ankara'nın en popüler kültürel kimlik ve turizm alanı olmuştur.
- Çöküntü alanına dönüşmüş Hamamönü'ndeki koruma-yenileme müdahaleleriyle bu alan kentsel yaşama kazandırılmış, sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Geçmişte marjinal grupların (bağımlı, fuhuş sektörü çalışanları, evsiz, işsiz vb.) kullanımında suç odağı olarak bilinen bu alan, müdahaleler sonrasında güvenli ve yaşanabilir bir kentsel alan olmuştur.
- Koruma gelişme ekonomilerini uzlaştırarak, toprak rantı dışında koruma ile de ekonomik katma değer elde etmenin kanıtı olmuştur.
- Tarihi geleneksel yapıyı çevreyi koruma-yaşatmanın gerçekleştirilebileceği, sürekli kılınabileceği konusunda kentte var olan diğer kültürel miras alanlarının kazanılmasında somut örnek olmuş ve korumaya ivme kazandırmıştır. Hacı Bayram Senti'nde de bu yönelme ile çalışmalar başlatılmıştır.
- Doku işlev değişikliği ile çoğunlukla turizm ve ticarete açılarak gastronomi odağına dönüşmüştür. Yeni işlevlere dekor olmuştur.
- Alan gece terk edilmekte ve yaşatılmamaktadır.

Doku ölçeğinde ayırıcılıklar, çelişkiler;

- Tarihi ve geleneksel dokunun yerleşim deseni sadece sokak genişliği ve formuyla korunmuş ancak özgün sokak-parsel-yapı ilişkisi bozulmuştur. Yapı taban alanlarının büyütülmesi, yenilenen yapılara bodrum ilavesi, zemin ve bodrum katlara dükkânların yapılması, özgün olmayan bahçe-avlu giriş ve duvarları özgün yapılaşma biçimi de değiştirilmiştir.
- Sağlıklaştırmaya ilişkin müdahalelerin tek hedefi haline gelen işlev değişiklikleriyle bölgenin turizm ve ticaret alanına dönüştürülmesi (Tablo 2), geleneksel konut ve dokusunun özgün niteliklerini yitirmesine eşdeyişle yeni (imitasyon) geleneksel dokunun yaratılmasına neden olduğu görülmektedir.
- Mehmet Akif Ersoy Parkı dokuya aykırı açık ve yeşil alan düzenlemesi olduğu gibi, bugünkü park alanındaki geleneksel konutlar, kültürel miras yok edilmiştir.
- Geleneksel konutların yıkılmasıyla park alanında kalan Hacı Musa Cami, Osmanlı Dönemi mahalle kurgusundaki işlev ve konumunu okutamadığı için tanımsız ve orantısız kalmıştır.

Tablo 2. Geleneksel dokuda işlev değişikliği yapılan bina sayı ve oranları

Sokak Sağlıklaştırma Projeleri	Sokak Adı	Uygulama Öncesi -2005		Uygulama Sonrası-2012	
		Konut (sayı)	Ticaret (sayı)	Konut (sayı)	Ticaret (sayı)
Mehmet Akif Ersoy ve Hamamönü Sokakları	Mehmet Akif	12	3	4	14
	Hamamönü	6	8	0	19
	İnanlı	6	0	0	8
	Fırın	17	0	5	4
Sarıkadın Sokak	Sarıkadın	6	18	3	30
İnci ve Dutlu	Dutlu	23	5	8	10
Toplam		70	34	19	85
%		67.3	32.7	19	81

- Geleneksel dokuda geçmişte panayır alanı, sof pazarı ve düğün alayları, bayram kutlamaları gibi sosyal olaylarda toplanma mekânı olan açık alanın, orijinalinden daha büyük ölçülerde, sert zemin kaplaması olduğundan, saat kulesi ve heykel gibi donatıları dokuya ve özgün işlevine aykırı görülmektedir.
- Kentsel sit alanında dokuya aykırı olmayan yeni yapı 2863 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılabilir. Ancak özgün yerleşme ve yapılaşma düzeni yok varsayılarak rekonstrüksiyon adı altında yeni işlevle çelişkili biçimde geleneksel konut mimarisi kopyalanarak üretilen yapılar, dokunun oluşum kurgusunu ve yerleşme deseni hakkında bugüne ve geleceğe yanlış bilgi aktarmaktadır. Hamamönü'ndeki El Sanatları Merkezi (Sanat Sokağı) ve Kültür Sanat Merkezi imitasyon yapılar olup bu hata ile üretilmiştir.
- Cephe sağlıklaştırmaya ilişkin müdahalelerde sadece sokak üzerindeki cepheler onarılmış, avlulu evler ve çıkmaz sokaklar ve bu sokaklardaki evler kaderine terk edilmiştir. Böylece dokunun sağlıklaştırılması gerçekleştirilmemiştir.
- Geçmiş canlandırmada geleneksel konut dokusunu oluşturan ortak kullanım alanlarının yeniden kullanıma kazandırılması ile geçmişin mahalle oluşumunun fiziksel-mekânsal yapısı bugüne ve

geleceğe aktarılmalıdır. Adından da anlaşılabilirliği gibi Fırın Sokak'taki mahalle fırınının, teknoloji ürünü su sebilleri yerine çeşmelerin yaşatılması doğru olacaktır.

- Kentsel ölçekte erişilebilirliği yüksek bu alanda oto-park ve toplu taşın durakları düşünülmemiştir.
- Talat Paşa Bulvarı üzerinde ve alanı güney ve güney doğudan çevreleyen çok katlı yeni yapılaşma ve park düzenlemeleri dokuya aykırıdır.

Doku ölçeğinde koruma-yaşatma adına olumlu müdahaleler, gelişmeler

- Teknik alt yapı sistem ve elemanlarının (enerji, haberleşme, su şebekesi gibi) onarılması-yenilenmesi ve toprak altına alınması, alanın geleneksel yapısına uygun görülmektedir.
- Alanın yayalaştırılması imajına hem de geçmişin sirkülasyon sistemine uygun olduğu için alanın fiziksel olarak yıpranmasını da engellemektedir.
- Koruma adına müdahalelerle dokunun fiziksel-mekânsal yapısı iyileştirilmiş, yeniden kullanımıyla sürdürülebilirliği sağlanmıştır.
- Dokuya aykırı çok katlı yeni yapılarda kat sayısı azaltılması için yıkımlar başlamıştır. Ancak yıkım sonrası geriye bırakılacak katlara geleneksel motiflerle cephe giydirme yapılacak olması düşündürücüdür.
- Dokuya aykırı ilave ve kaçak yapılaşma ayıklanarak özgün boşluk/doluluk oranları ve yapıların kitle büyüklüğü yeniden oluşturulmuştur.

Sokak ölçeğinde;

- Cephe sağlıklaştırma müdahaleleriyle sokaklar geleneksel izleri taşıyan günün turizm ve ticaret aktivitelerine (ramazan şenlikleri, iftar-sahur yemekleri, turist-misafir ağırlama, siyasilerin buluşma alanı, hafta sonu rekreasyon alanı) uygun bir dekor olarak kullanıma açılmıştır.
- Dokuya yerleştirilen birçok sokak mobilyası dokunun kimliğine ve ölçeğine aykırıdır. İngiliz telefon kulübeleri, kentsel dokuda orak, tırmık, düven gibi kırsal alanda kullanılan aletlerin sokaklarda yer alması, avlu duvarlarına bugünün beğenisi ferforje çiçekliklerin asılması, özgün olmayan büyüklükte ve demir öğelerle süslü avlu, bahçe kapıları, geleneksel dokuda olmayan oturma bankları, heykeller, çöp kovaları, aydınlatma elemanları bu iddiayı doğrulamaktadır.
- Geleneksel sokak formunun ve kaplama malzemesinin kullanımına özen gösterilmemesi, dokuya aykırı bir tutumdur. Hamamönü'nde tüm sokakların küp granit taş yerine kırmızı tuğla ile döşenmesiyle özgün olan yağmur suyunun deşarj yatakları bozulmuştur. Bu müdahale biçimi süregelmektedir.
- Sokaklarda turizm ve ticarete yönelik pano, levha, tabela, gölge elemanları dokuda görsel kirliliğe neden olmakta ve dokunun algılanmasını engellemektedir.

Yapı Ölçeğinde;

- Restorasyon teknikleri açısından, yapının yapısal durumuna göre bakım-onarımdan yenilemeye doğru müdahalenin artırılması esas ilke olmasına karşın rekonstrüksiyon yönteminin sıklıkla tercih edilmesi doğru değildir. Bu yöntemle tarihi, geleneksel yapının kütle ve mekânlarını ancak biçimsel olarak canlandırabilir, yerini alması olanaksızdır ve bu nedenle tarihi bir değer taşımaz. Hamamönü'nde rekonstrüksiyon tekniği gereksiz biçimde sıklıkla kullanılmıştır. Mehmet Akif Ersoy Sokağın bir kısmı, Hamamönü Sokak ve Sanat Sokağının tamamı rekonstrüksiyon tekniği ile yıkılıp tekrar yapılmıştır. Bu uygulamalarda geleneksel izler, motifler ya da dokuya aykırı biçimdeki yeni işlevlere dekor olarak ilgi çekmek için kullanılmıştır.
- Restorasyon uygulamalarında işlev değişikliği (Tablo 2) öncelikli olduğu için odalar, merdivenler büyütülerek, farklı giriş mekânları, tuvaletler eklenerek özgün iç mekân organizasyonu bozulmuştur.

- Tüm müdahale tekniklerinde yapıların cephelerinde popüler ve abartılı yaklaşımlarla yapılan değişiklikler özgün cephe estetiğinin yalın kurgusunu yok etmiştir.
- Restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulanan yapıların yeniden kullanımı sağlanmışsa da kapasitesinin üzerinde kullanım söz konusudur.

Cephe sağlıklılaştırma;

- Cephe sağlıklılaştırmada özgün olmayan mimari öge (kat kuşakları, silme, söve, alınlık, saçak vb.) ve malzeme kullanılmıştır.
- Cephe sağlıklılaştırması yapılan yapıların iç mekânlarının çoğunluğu kullanılamaz durumdadır.
- Özgün cephe düzeni ve dolu/boş oranları değiştirilmiştir.

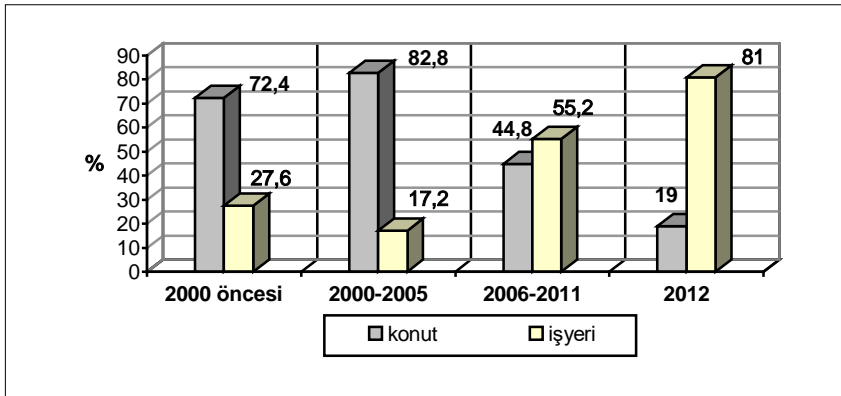
5.3. Sosyo-Kültürel Boyutta Olumlu/Olumsuz Gelişmeler

- Kentliye tarihle birlikte yaşama olanağı sağlamış, kentlilik ve aidiyet duygusunu güçlendirmiştir.
- Turizm ve özellikle hafta sonu rekreasyon amaçlı kullanımlar sosyal ve kültürel iletişim ortamı yaratılmıştır.
- Geçmişte kullanıcının 1950'li yıllarla alandan ayrılması ve 1970'li yıllarla tamamen terk etmesiyle, doku alt gelir grubu kullanımıyla köhneleşmiştir. Ancak, uzun yıllar bölgede yaşayan ve kendini buraya ait hisseden bu kullanıcı grubu, koruma-yenileme müdahaleleri sonrası alanı terk etmek zorunda kalmıştır. Eşdeyişle korumanın sosyal boyutundaki hedeflere ulaşamadığı ve soylulaşmanın oluşturulduğu görülmektedir.
- Geleneksel dokuda Belediyenin gayretleriyle yapılan söyleşi, panel gibi toplantılarla alanın tarihi ve kültürel değerleri konusunda bilgilendirme çabaları etkisiz kalmakta, ziyaretçilerle, işyeri sahipleri ve çalışanlarıyla yapılan rastgele derin görüşmelerde, alanın hafta içi HÜ tarafından gastronomi için hafta sonu kentlinin rekreasyon amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla paydaş katılımı sağlanamamıştır.

5.4. Sosyo-Ekonomik Kazanımlar/Kayıplar

Belediye arşivlerinde ve yerinde yapılan incelemelere göre; 2004 yılı sonunda işyerlerinin (% 17.2) inşaat faaliyetleri nedeniyle kapandığı, konut yapılarının (% 82.8) ise bu işleyle tanımlı olmasına karşın (Tablo 2, Grafik 1) çoğunluğunun harap durumda ve kullanım biçiminin marjinal grupların ve işgalcilerin geçici olarak kullanıldığı bilinmektedir (Ankara Yenileme Alanı, 2006).

Grafik 1. Geleneksel dokuda işlev değişikliği

Ancak, 2006 yılı sonrasında sağlıklılaştırmaya ilişkin müdahalelerin kısmen tamamlanmasıyla tarihi, geleneksel doku turizm ve ticaret odağına dönüşmeye başlamıştır. 2012 yılı sonrasında işyerlerinin %

81 oranına ulaşması, alanın ödüllere ve medya aracılığı ile tanıtılmasına ve kentliye alternatif rekreasyon alanı sunmasına bağlı olduğu söylenebilir (Tablo 2, Grafik 1).

- Ticaret mekânlarında gastronominin (% 65) yer'e özgü yemek kültürüyle değil popüler eğilimlerle çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Bakkal, kasap gibi dokuda mevcut olan perakende satış mekânları (% 5 oranında) ile terzi, saraç gibi meslek alanlarına ait işlikler (% 2) korunmaya çalışılmışsa da turizm, ticaretteki gelişme karşısındaki sayıca azlığı geleneksel yaşam biçimini aktaramamaktadır.
- Restoranların dışındaki yeme-içme mekânları (gözlemci, kahvaltı salonu, kafe gibi) gün boyu özellikle öğrenciler tarafından eğlenme (bilgisayar, kâğıt ve taş oyunları) amaçlı kullanılmaktadır.
- Alandaki turizm ve ticaret mekânları özellikle kış aylarında gece kullanılmamaktadır. Bu hizmetlerle konut (% 19) ve konaklama (% 2) işlevlerinin birleştirilmesi ve/veya karma kullanımla desteklenmesi, alanı gece güvenli kılmakla birlikte kullanım süresini uzatarak ekonomik katma değeri artırabilir.
- 2000 yılı öncesi işyeri sahipleri (müzik aletleri üretim, tamir ve satışı, kunduracılar, demirciler, sobacılar gibi) alanı terk etmek zorunda kalmışlardır. Sağlıklaştırma uygulamaları tamamlanan çoğunlukla belediye mülkiyetindeki yapıların 2007 yılı itibarıyla gastronomide marka olan işletmelere belli sürelerle bedelsiz kiralanmasıyla bu kullanım biçiminin çekiciliğinin artırılması ve yaygınlaştırılması, yerli esnafa çalışma alanı bırakmamıştır. Dolayısıyla, alanın işlevsel dönüşümüyle elde edilen getirinin paylaşımı adil olmamıştır.
- Kamulaştırma ve satın alma çoklu mirasçısı olan yapılarda doğru ve kolay bir araç olarak görülse de, korumadan elde edilen kentsel değer artışından mülk sahibi ya da kullanıcı pay almamıştır. Bu konuda mahkeme süreci devam etmektedir.
- İşlev değişikliğiyle alanda çok düşük oranlarda yer alan açık hava sineması (%2), müze (%2) ve toplantı mekânları (%5) kamusal kullanıma yönelik, ticari kaygısı olmayan belediye işletmeleridir. Ancak kentli bu mekânların kullanımını tercih etmemektedir.

Kaynakça

Ahunbay, Z. (2011). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. (6.Baskı) İstanbul: Yem Yayınları.

Aktüre, S. (1978). 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi. Ankara:ODTÜ Mim. Fak. Baskı Atölyesi.

Ankara yenileme alanı koruma amaçlı imar planı raporu.(2006). Hassa Mimarlık.

Aslan, M.T.(2012). Kültürel Miras Alanlarında Sağlık(lı)laştırma ve Yenileme- Hamamönü, Hacıbayram Ankara Örnekleri, (Basılmamış Y.Lisans Tezi) G.Ü. Fen bilimleri, Ankara.

Aslanoğlu, İ. (1988). Ankara Karacabey Külliyesi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Atauz, A.(2004). Kale ve Sur: Ankara Kal'ası. Şehrin Zulası Ankara Kalesi (61-220). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayartan, M.(2005). Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle. İÜ Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, (13)1: 93-107.

Ergenç, Ö. (2012). XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Kitapları.

Galib, M. (1996). Ankara Mescidler, Camiler Mezarlıklar, Kitabeler. Ankara: Altındağ Belediyesi Yayınları.

Georgeon, F. (1996). Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi. Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri (99–115). İstanbul: Yurt Yayınları.

Konyalı, İ. H. (1978). Ankara Camileri. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Ortaylı, İ. (2000). 19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolunun Gelişi, Hinterlandının ve Hinterlandaki Üretim Eylemlerinin Değişimi (207-219). Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri. (2.Baskı) Ankara: ODTÜ, Ankaralılar Vakfı.

Öney, G. (1971). Ankara'da Türk Devri Dini Ve Sosyal Yapıları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tankut, G. (1993). *Bir Başkent'in İmarı*, Anahtar Kitaplar, İstanbul.

Tuncer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20.yy)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tüfekçioğlu, A. (2001) *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara: Kültür Bakanlığı, Sanat Eserleri Dizisi:365.

Altındağ Belediyesi, Erişim: 02. 12.2013, http://www.altindag.bel.tr/kultur_sanat.asp?kategori=kultur_merkezleri

2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı, Plan Açıklama Raporu, Planlama Bölgeleri, Erişim: 02. 12.2013

<http://www.ankara.bel.tr/files/9013/5901/7141/9-planlama-bolgeleri.pdf>

Özet: Türkiye’de 1960’lı yıllarla başlayan kapitalist endüstri yönelimli kentsel canlandırma hedeflerinde, tarihi alanların korunması 1980’li yıllara kadar edilgen biçimde sürdürülmüştür. 1980’li yıllarla liberal politika, post-modern hareketler ve planlama yetkilerinin yerel yönetimlere aktarılmasıyla bu alanların planla korunması, yeniden kullanımı ve sağlıklılaştırılması büyük kentlerde önem kazanmıştır. Bu dönemde kentsel yeniden yapılandırma politikalarının yaygınlaştırılmasıyla, kentsel dönüşüm projeleri planlama, tasarım ve koruma disiplinlerinin uygulama araçları olarak kullanılmıştır. 1990’lı yıllarla günümüze kültürel miras alanlarına turizmin talepleri doğrultusunda müdahale, kente rant yönelimli yaklaşımlarla süregelmektedir. Özellikle 2000’li yıllarla, koruma mevzuatındaki değişiklikler ve koruma alanlarını ilgilendiren farklı kanunlarla koruma ile yenileme karşıtlığı desteklenmektedir. Böylece “sağlıklaştırma projeleri” adı altında geleneksel-tarihsel kent dokularının yeniden yapımı ve rant’ın yükseltilmesi tercih edilmektedir. Bu süreç, bu çalışma ile 1980 sonrasında 2006 yılında Altındağ Belediyesi tarafından sınırları belirlenerek Hamamönü’nde başlatılan ve günümüzde de devam eden kentsel sit alanı sağlıklaştırma projesinin uygulama biçimi ve sonuçları koruma/yenileme karşıtlığına göre değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler; Kentsel Koruma, Kentsel Yeniden Yapılandırma, Sağlıklaştırma, Ankara-Hamamönü

REHABILITATION WITHIN THE URBAN CONSERVATION/ RECONSTRUCTION CONTROVERSY FROM THE 1980s to THE PRESENT: THE CASE OF THE ANKARA-HAMAMÖNÜ

Abstract: From the perspective of the objectives of urban rehabilitation which was initiated in Turkey in the 1960s, the protection of the historical sites were continued, in a passive manner, until the 1980s. With the onset of the 1980s and by means of the liberal policies, post-modern movements and the transfer of the planning authority to local administrations, the planned protection of such sites, their recycling and rehabilitation came into prominence in large cities. During this period, owing to the prevalence of the urban reconstruction policies, urban regeneration projects were utilized as the tools for the disciplines of planning, design and protection. As of the 1990s, intervention in the cultural heritage sites, in line with the demands of tourism, is continued to our day by way of adopting approaches that are inclined towards providing income for the city. Particularly in the years of 2000, it is observed that the contradiction between protection and renovation is supported through the laws of different nature. As such, it is preferred, under the title of “rehabilitation projects,” reconstructing historical, traditional urban pattern to increase financial stakes. By the venue of this study, the above mentioned process, that is, the controversy between conservation/renewal witnessed after the 1980s will be evaluated through the exemplary Hamamönü Project, the rehabilitation project of a protected urban area, initiated by the Altındağ Municipality in 2006 and which is still continued in our day from the aspects of its implementation style and results.

Keywords: Urban Heritage Conservation, Urban Reconstruction, Rehabilitation, Ankara-Hamamönü

Nevin Turgut Gültekin, Doç.Dr.: 1977'de Gazi Eğitim Enstitüsü, Resim Öğretmenliği, 1983'de Mimarlık, 1987'de Yüksek Lisans, 1995'de Doktora programlarını Gazi Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1998-2005;T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Yüksek Denetleme Kurulu, Geçici Uzman Danışman, 2006-2007; Ankara 1. Bölge Estetik Kurul Başkanlığı, 2005-2011; Ankara KTVKKB, YÖK Üyeliği görevlerini sürdürmüştür. Kentsel koruma ve yenileme alanında ulusal ve uluslar arası bilimsel çalışmaları, yayınları ve proje yarışmalarında ödülleri bulunmaktadır.

neving@gazi.edu.tr

Mehmet Teoman Aslan, Y.Şehir Plancısı,1994'de Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, Yüksek Lisans programını 2012'de aynı Üniversite, Fen Bilimleri Enstitüsünde tamamlamıştır. 1996-2009; Altındağ Belediyesi'nde Şehir Plancısı, Planlama Şube Şefi, Tarihi Alanları Koruma Şube Şefi, 2005-2009; AKTVKKB'nda Altındağ Belediye Temsilcisi görevlerini yapmıştır. 2009-2012; Ankara Büyükşehir Belediyesi, KUDEB Müdürü olmuştur. 2012'den itibaren aynı kurumda İmar Planlama Şube Müdürlüğü ile Diyarbakır KTVKKB üyeliğini sürdürmektedir.

tmaslan@hotmail.com

TARİHİ ÇEVRELERİ KORUMA SÜRECİNDE YAŞANAN FİZİKSEL VE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM, ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ İSTİKLAL MAHALLESİ ÖRNEĞİ

*Pınar ŞAHİN KADAKAL, Yüksek Şehir Plancısı,
Gülseven UBAY TÖNÜK, Prof.Dr.*

1. GİRİŞ

Ülkemizde kentsel mirasın önemli bir parçası olan tarihi çevreleri koruma süreci gerek yasal düzenlemeler, gerek korunan değerlerin kullanıcısının bilinç düzeyi gerekse de uygulamadaki örnekleri açısından tartışılmaya gelmektedir. Koruma bir süreçtir, sahiplilik, sorumluluk ve dolayısıyla koruma bilinci olmadan, koruma stratejileri (saklamak adına korumak, sergilemek üzere korumak, değiştirmeden kullanmak, değiştirerek kullanmak, yenileyerek kullanmak, belgelemek dışında müdahale etmemek) belirlenmeden ve koruma ekonomisi oluşturulmadan koruma mümkün olamaz.

Tarihi çevrelerin korunması anlayışı Avrupa’da 19. yüzyıl sonunda kentsel dokuların korunması ile başlamış olup, 1931’de Uluslararası Müzeler örgütü tarafından düzenlenen Atina Konferansı, 1945’de II. Dünya Savaşı sonrasında karakterleri bozulan tarihi kentlerin uğradığı kayıplarla bilinçlenen kamuoyu çalışmaları, 1964 Venedik Tüzüğü ile gelişmiştir. Bu Tüzük ülkemizde GEEAYK tarafından benimsenmiş, bu kapsamda gerekli yasal çerçeve 1970’lerde oluşturulabilmiştir.

1973’de 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmış, daha sonra bu kanun yürürlükten kaldırılarak 21/07/1983’de 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. 14/07/2004’de 5226 sayılı Kanun ile değişikliğe uğramıştır.

26/07/2005 tarihli ve 25887 sayılı Resmi Gazetede “Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Koruma amaçlı planlama 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” Kanunu ve ona bağlı 14/12/2005 tarihli ve 26023 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe giren “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği” ile yeni bir boyut kazanmıştır. Yine alan yönetim planlaması ise 2863/5226 sayılı Kanun kapsamında “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulu’nun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ise 27/11/2005 tarihli ve 26006 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girerek koruma amaçlı planlamaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Mülkiyet yapısının bölünmüşlüğü, küçük parselli oluşu ve karmaşıklığı, kaynak kıtlığı, bugünkü kullanıcıları, vb. kaynaklı sorunlar sebebiyle eski kent dokuları kaderlerine terk edilmekte, bu çevreler köhneme sürecine girmektedir.

“Koruma” kavramı, korunacak değer ve bu değerlerin kullanıcılarından bağımsız düşünülemez. Bu anlamda çalışma kapsamında kuramsal olarak ele alınan bu konunun, Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi içerisinde yer alan Yahudi Mahallesi olarak bilinen İstiklal Mahallesi özelinde irdelenerek, yaşanan fiziksel, sosyo-kültürel değişim, koruma, koruma-planlama, planlama süreçleriyle ortaya konması hedeflenmektedir.

Tarihi çevrelerde kendiliğinden yaşanan demografik dönüşüm köhneleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Mülkler satın alınarak ya da miras yoluyla el değiştirmektedir. Düşük gelir gruplarına kiraya verilen bu yapılar ve oluşturdukları çevrelerin yaşam kaliteleri düşmektedir. Düşük gelir grupları yaşama kalitesi düşük bu alanlarda yaşamayı tercih etmektedir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Türkiye'de siyasal, sosyal ve ekonomik yansımaları olan bir çok devrim yapılmıştır ve tüm bu devrimlerin başta yeni başkent Ankara'da olmak üzere bütün kentlerimizde mekansal yansımaları vardır.

Çalışmanın örneklem alanı Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezini içine alan koruma yenileme alanı içerisinde bulunan İstiklal Mahallesi (İstiklal, Sakalar)'dır. Koruma yenileme alanına ilişkin planlama süreci ve İstiklal Mahallesi'nin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Bu alan içerisinde yer alan mahallelerin demografik yapıları analiz edilerek, İstiklal Mahallesi'nin yeri ortaya konulmuştur. Mahallede hane halkı ve konut anketi uygulanarak, muhtarlık kayıtları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tarihi çevreleri koruma sürecinde, koruma mevzuatında meydana gelen değişiklikler, inceleme alanı ve çevresi özelinde koruma karar ve uygulamaları, demografik nitelikler, süreçle birlikte alanın kullanıcı grubunda yaşanan değişiklik, kullanıcısının koruma bilinci ve mülklerin el değiştirme biçimlerine paralel olarak oluşan fiziksel yıpranmanın ve sosyo-kültürel değişimin Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi içerisinde yer alan ve Yahudi mahallesi olarak bilinen "İstiklal Mahallesi" örneklem alanında değerlendirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Mahallede yer alan tescilli yapılara ilişkin tapu kütükleri taranarak mülklerin el değiştirme biçimleri ortaya konulmuştur. Mülklerin el değiştirme biçimlerinin incelenmesinde İstiklal Mahallesi içerisinde yer alan tescilli yapıların tümü incelenmiştir. Bunun nedeni her bir plan ya da parselasyon planı ile ada parsel numaraları değişen yapılar için bu tür bir veriyi toplamak zordur. Bu nedenle tescilli yapılar özelinde araştırma verileri toparlanmıştır.

Çalışmanın ana hipotezi, "kentsel mirasın bir parçası olan tarihi çevreleri koruma bilinci, koruma süreci, karar ve uygulamalarına bağlı olarak zaman geçtikçe azalmakta, bu ise söz konusu mekanda fiziksel bozulma, köhneme ve sosyo-kültürel değişiklik ile düşük yaşam kalitesini beraberinde getirmesi"dir. Alt hipotezleri ise "tarihi çevrelerde konutlar düşük gelir gruplarına kiraya verilmekte, bu nedenle bu yapılar değişime uğramakta ve bozulmakta, birden fazla hane tarafından kullanılan bu yapılar hızla yıpranma ve köhneme sürecine girmekte, bu ise tarihi çevreye ait yaşam kalitesini düşürmektedir" ve "geleneksel, tescilli konutlara ait mülkiyet yapısı çok hisseli bir yapı göstermekte, bu ise yapının koruma tasarrufunun geliştirilmesinde ortak karar verebilmeye engel olmaktadır. Tarihi çevrelerde konutlar düşük gelir gruplarınca düşük kira bedelleri ve önemli merkezlere yakınlıktan ötürü tercih edilmektedir" şeklinde belirlenmiştir.

Çalışmada yöntem olarak, öncelikle araştırmanın kuramsal temelini oluşturabilmek için tarihi çevre koruma süreci ile ilgili literatür taraması yapılmış ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar ve Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi ile ilgili süreç incelenmiştir. Altındağ Belediyesi, Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, KUDEB ile Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden gerekli veriler temin edilmiştir. Çalışmanın örneklem alanını oluşturan İstiklal Mahallesi'nin tarih boyunca geçirdiği değişimler araştırılmıştır. Mahallenin demografik yapısı, TÜİK'den elde edilen 2000 yılı genel nüfus sayımına göre yenileme alanı bütünü mahalleri içindeki yeri ile haritalar ve grafikler ile ortaya konmuştur. Altındağ 2. Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi'nde, Tapu Kütüklerinden 1935-2007 yılları arasında tescilli mülklerin el değiştirme biçimleri toplanmıştır. Veriler istatistiki ve mekansal açıdan değerlendirilmiş, grafikler ve haritalar oluşturulmuştur.

Mahallede %15 örneklem ile anket uygulanmış, çalışma alanının tescilli yapıların bugünkü sahipleri ile görüşmeler yapılmış, anket çıktıları, Anafartalar Mahallesi Muhtarlığı'ndan elde edilen veriler, alanda yapılan arazi kullanımı verileri ve mahalleye ilişkin ODTÜ'de İstiklal Mahallesi Koruma Geliştirme Projesi Arch. 505 stüdyosunda 1983-1984 güz dönemi içerisinde konu olarak ele alınarak sonuçlandırılan ve 1988 yılında yayımlanan çalışma ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bütün bu veriler doğrultusunda İstiklal Mahallesi koruma süreci ile yaşanan fiziksel ve sosyo-kültürel değişim ortaya konulmuştur.

2. ARAŞTIRMA ALANI

Bu bölümde araştırma alanı Ulus Tarihi Kent Merkezi'ne, Ankara tarihi, bölge bütününde sınırları ve nitelikleri ile planlama süreci açısından değerlendirildikten sonra, çalışma alanı olarak seçilen İstiklal Mahallesi özeline inilmektedir. Ankara, antik kökenlerini, bir Anadolu yerleşimi olarak Osmanlı döneminin sonuna kadar yaşadığı gelişmeleri, Cumhuriyet'in başkenti olarak yapıldığı süreçten günümüze kadar uzanan tüm dönemleri bünyesinde barındıran bir yerleşimdir (Mimarlar Odası, Planlama, 2005). İlk çağdan bu yana bölgesel konumu, Anadolu'nun doğu-batı yönündeki posta, ticaret, ordu yollarının üzerinde yer alması itibarıyla sürekliliğini korumuştur. İlk çağda M.Ö. 8.yy da bir Frig şehri olan Ankara kale-kent özelliği taşımıştır. M.Ö. 2.yy ile M.Ö. 25 tarihleri arasında Galatların başkenti olarak yönetim ve ticari merkez niteliğine kavuşmuştur. M.Ö. 25 den sonra Romalılar döneminde bir "metropolis" olarak ulaşım ağı içerisinde önemini korumuştur. 7.yy dan sonra Ortaçağ boyunca bir Bizans sınır-kenti özelliğine kavuşmuştur. Selçuklular döneminde Anadolu'da süren doğu-batı ticaretinde; ikinci derece yollar üzerinde kalmış, sınır kenti niteliğindedir.

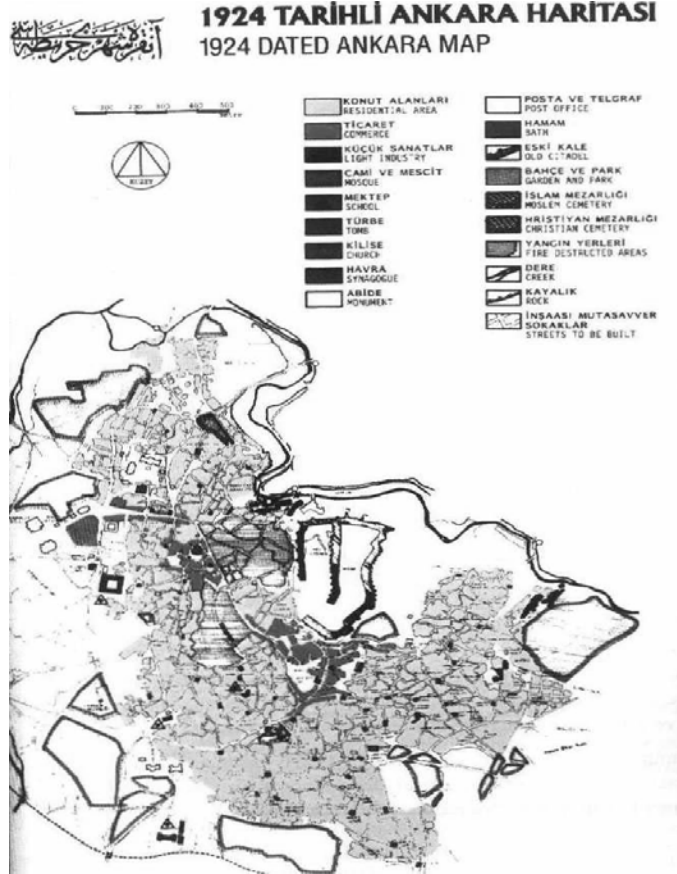
Daha sonra İlhanlıların yönetimine giren şehir, 1362'lere kadar etkin bir Ahi örgütünün "kent devleti" olarak yönetilmiştir. Osmanlı Beyliği 1363'de Ankara'yı yönetim altına almıştır. Şehrin Osmanlı kenti niteliğine kavuştuğu bu dönemlerde, mahalle birimleri, esnaf örgütlenmeleri şehrin mekansal yapısını tariflemektedir. 16. ve 17. yy. kentte süren nüfus dalgalanmaları mahalle yapısı ve sayısında farklılaşma olmamıştır. 17. yy. da sof kumaşı üretimi zengin ve yaygın bir kenttir. Üretim ve ticaret 18.yy. dan itibaren durağanlığa geçmiştir. 19. yy. da kent dokusu geleneksel Osmanlı Kültürü etkilerini taşır ancak ekonomik çöküntü görsel ve mekansal sonuçları ile gözlemlenebilmektedir. Bu dönemde kent nüfusunda azalma olmuştur. 16. ve 17. yy. da var olan mahalle isimleri 19. yy. da mekansal olarak değişmemiştir ancak, nüfus özellikleri korunmamıştır. 19. yy. dayeni imar hareketleri (1892'de batıdan gelen demiryolu -İstanbul-İzmit-Ankara-, kente Elmadağ suyunun bağlanması, yerel yönetimin örgütlenmesi, Tulumba ve Posta İdaresi'nin kurulması) gerçekleştirilmiştir (Şahin, N., 1988).

2.1. Cumhuriyetin İlanı, Ankara'da Planlama Çalışmaları

Ankara yeni Cumhuriyetin Başkent kimliğine geçiş sürecinde, özgün ve önemli planlama kararlarına sahne olmuştur. Ankara'nın kimlik mekanları Ulus, Kızılay, Bakanlıklardır. Özellikle Ulus, geçmişten günümüze toprak altı ve toprak üstü tüm kültürel katmanları, değerleri ve çeşitliliği ile öne çıkan bir bölgedir (Mimarlar Odası, 2005). Ankara Cumhuriyetin ilanı ile Başkent olmuştur, 4 ay sonra 16 Şubat 1924'de kabul edilen 417 sayılı Kanun ile bir Şehremini ve 24 üyeden oluşacak bir "Cemiyet-i Umumiye Belediye" olması öngörülüyordu (Şekil 1). Ancak bu Kanunun uygulanmasına yürürlükteki 1882 Ebniye Yasası engel olmaktaydı. Devlet kendi öncülüğünde önemli gelişmeleri gerçekleştirmek istiyordu. O dönemde "Ankara hızla geliştirilecek ama mevcut kent üzerinde yapılacak işlemlerle mi, yoksa kentin çevresindeki boş alanların değerlendirilmesi yoluyla mı yapılmalı?" sorusu vardı. Bu sorunun cevabı ise, Ebniye Yasası'nın aşılmasıyla 24 Mart 1925 gün ve 583 sayılı "Ankara'da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle için Merkezi Yerler ile Bataklik ve Mergazi Şehremaneti'nin İstimlakı

Hakkında” özel Kanun’un çıkması ile sağlandı. Bu yasanın gerekçesi Eski Ankara’da arsa spekülasyonu kaynaklı yapılacak girişimlerin maliyeti ve güçlüğüdür. Yasa’ya karşı çıkanlar Eski Ankara’nın geliştirilmesini savunmaktaydılar (ABBB, 1986). 22 Mayıs 1926 gün ve 884 sayılı yasa ile Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. O yıllarda Lörcher’in hazırladığı Sıhhiye Planı; Sıhhiye’de 150 hektarlık bir alanda, Ankara’nın geleneksel kent dokusundan ayrı önemli bir yerleşme haline gelmesine neden olarak Eski Ankara-Yeni Ankara ikilemini doğurmuştur (Şahin, N., 1988).

Şekil 1. 1924 Ankara Haritası

Kaynak: Tunçer, M., 2001.

Daha sonra 1927 de Uluslararası bir yarışma açılmıştır. Hermann Jansen 1928’de Lörcher Planı’nın uygulanan kısımlarının değiştirilmesini kabul ederek Ankara Planı’nı hazırlamıştır. Yarışma şartlarından biri olan geleneksel dokunun korunmasına yönelik olarak, Jansen Planı bir “Protokol Sahası” öngörmektedir (Şekil 2.a., 2.b.) (1937).

Ankara İmar Planı’nda (1937):

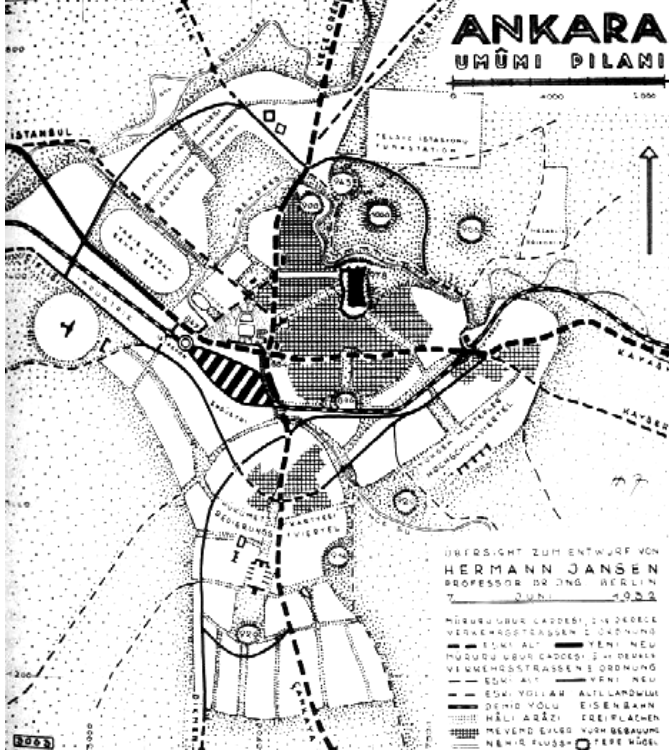
“ Yeni şehircilikte yeni şehir kısımlarının kurulmasını eski kısmın yayılışından tamamen ayırmak lazımdır(6)...Eski şehrin zamanla tazyik görmesinden kendimizi korumalıyız, kale ve etrafındaki mozaik gibi olan ahşap iskeletli dolma duvarlı Türk evleri, daima hükümet merkezinin göz bebeği olarak kalmalıdır(sf. 7). Ankara’nın eski şehir kısmında, tarihi kıymetin pek fazla olmasında işlenmesinde çok itina etmek lazım gelecektir (sf.40).” ifadeleri yer almaktadır.

28 Mayıs 1928 gün ve 1351 sayılı yasa ile Ankara Şehri İmar Müdürlüğü başlangıçta Şehremanetine değil İçişleri Bakanlığına bağlı kurulmuştur. Bu yasa 1930 ve 1933 yıllarında değişikliğe uğramıştır (ABBB, 1986). Cumhuriyet’in 1923 tarihinde ilanı ve Ankara’nın başkent oluşu ile eski Ankara’yı etkileyecek pek çok uygulama yapılmıştır. Ancak eski Ankara’ya dokunulmadan, yeni bir kentin

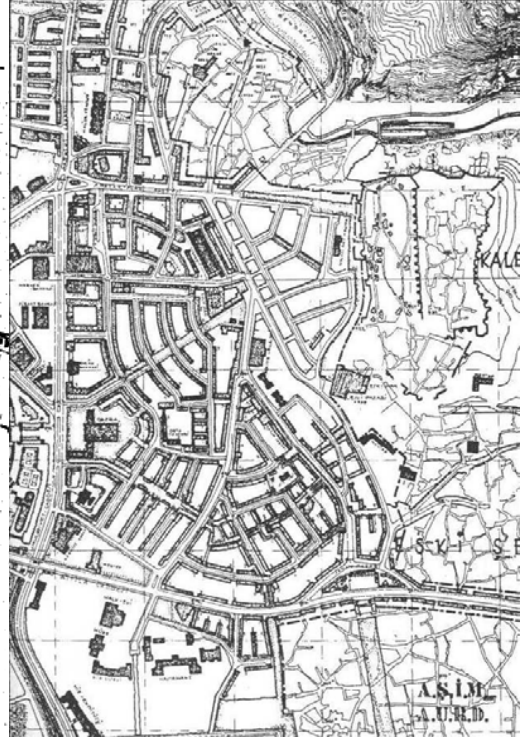
kurulması kararı, eski Ankara'yı kendi kaderine terk edilmiş, yenilme, işlev değiştirme, kullanım yoğunluğu arttırma ve onarmadan kullanma gibi süreçlerle değişikliğe uğramasına neden olmuştur (Tunçer, M., 2000).

Şekil 2.a. Jansen Planı

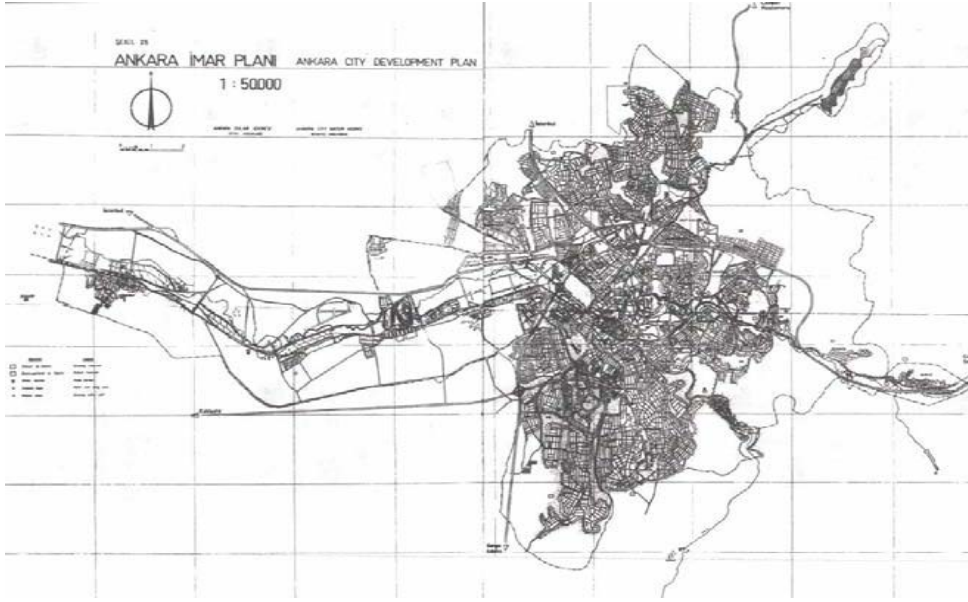
Kaynak: Tunçer, 2000.

Şekil 2.b. Jansen Planı

Kaynak: Tunçer, 2000.

1932'den 1950 yıllarına kadar yalnız Jansen Planı'nda gösterildiği gibi değil, aynı zamanda politik baskılar sonucu spekülasyonların desteklenmesi ile birçok uygulama yapılmıştır. Bu arada 1932-1937 yılları arasında geleneksel doku içerisinde yapılan uygulamalar ise şöyledir; Talatpaşa Bulvarı, Ulucanlar Caddesi, Denizciler Caddesi ve Anafartalar Caddesi açılmıştır. 1955 yılında yeni bir yarışma ile 5720 hektar alanda Nihat Yücel ve Raşit Uybadin tarafında hazırlanan imar planı 1957 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir. Yağ lekesi şeklinde bir gelişme öngörülmüştür. Bu planda ana caddeler boyunca küçük tapulama parselleri şuyulandırılarak taban alanları arttırılmıştır (Tunçer, M., 2000).

Şekil 3. Yücel-Uybadin Planı

Kaynak: ABBB, 2008.

1968'de Bölge Kat Nizamı Planı devreye sokulmuştur. Tarihi kent dokusu yüksek blokların arkasında sıkışmış bir yapı göstermektedir. Bu dönem planlarda yoğunluklar arttırılmış, tarihi dokuya uygun olmayan yükseklikler verilmiştir. 4-10kat arasında değişen kat nizamı söz konusudur. 1969 yılında özel bir kararname ile Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu kurulmuştur. Ankara 1990 Nazım Planı 1982 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Ankara 1990 Nazım Planı, eski Ankara üzerindeki baskıları azaltmak ve Ulus Tarihi Kent Merkezi'ni koruyarak, gelişmesini sağlamak amacıyla, merkezi iş alanlarını Çankırı Caddesi batısında yer alan "Kazıkıçı Bostanları" olarak adlandırılan kesime doğru gelişmesi kararını vermiştir (Tunçer, M., 2000).

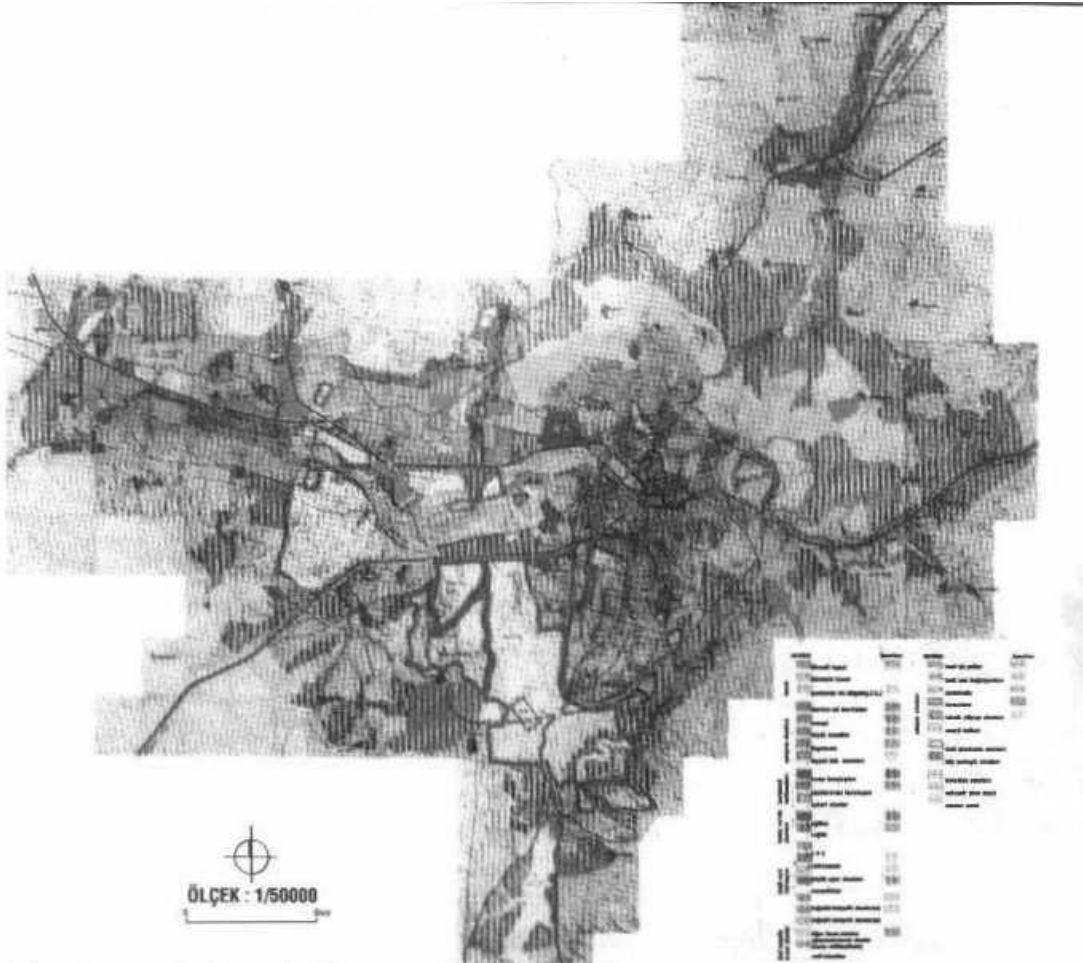
2.2. Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi Sınırları ve Nitelikleri

1979 yılında, Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Ankara Belediyesi saptama ve belgeleme çalışması yapılarak "Geçit Dönemi Koruma Geliştirme Planı" onaylanmıştır (Şekil 4) (Tunçer, M., 2000). Ulus Tarihi Kent Merkezi yaklaşık 110 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Bu alan kentsel, arkeolojik ve tarihi sitler üzerinde bulunmakta ve korunması gerekli tarihi ve kültürel varlıkları; tescilli sivil mimari örneklerini, anıtsal yapıları ve arkeolojik kalıntıları, bünyesinde barındırmaktadır.

2.3. Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Planlama Süreci ("İslah"dan"Yenile"meye)

Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı ve Projeleri Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi'nde yaklaşık 110 hektarlık bir alanda, 1986 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen bir planlama yarışması sonucunda, R. Raci Bademli ve ekibi tarafından 1987-1989 yıllarında ODTÜAGUDÖS Projesi kapsamında hazırlanmıştır. 1989-1994 yılları arasında Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığını yürüten R. Raci Bademli "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı"nın uygulanması ve onaylanması sürecini de yönetmiştir. Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 10/11/1989 tarihli ve 954 sayılı kararı ile uygun bulunan bu plan Ankara Büyükşehir Belediye Meclisininin 15/01/1990 tarihli ve 33 sayılı kararı ile onaylanmıştır (KTB,KVMGM Arşivi, 2008).

Şekil 4. Ankara Nazım Planı

Kaynak: Tunçer, M., 2000.

Ulus planlama çalışmaları kapsamında merkezi iş alanının yapısı, gelişme eğilimleri, metropoliten ölçekteki makroform ilişkileri değerlendirilerek, sorun ve olanakların tespiti, vizyon ve hedeflerin oluşturulması, stratejilerin belirlenmesi, uygulamanın yönetimi çalışmaları planlama ve uygulama süreci içerisinde geliştirilmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı tarafından 1982 yılında başlatılan çalışmalarda, uygulama öncelikli paket proje alanları saptanarak planlanmıştır. Özelliklerine göre bu proje alanlarında koruma amaçlı kentsel tasarım çalışmaları (1/1000 ve 1/500 ölçekler) yapılmıştır. Bu çalışmalar;

- Hacıbayram Çevresi,
- Suluhan Çevresi,
- Çıkırıkçılar Yokuşu Çevresi,
- Anadolu Medeniyetleri Müzesi Çevresi,
- Karyağdı Türbesi Çevresi,
- Hasırcılar-Osmanlı Kavşağı Bağlantısı ve Eski Hamam Çevresi,
- Bend Deresi Dolmuş Durakları Çevresi, Akköprü Çevresi gibi özel ve öncelikli alanlarda yoğunlaşmıştır.

1986 yılında açılan Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması Şartnamesi'nde ise; 1/500 ve 1/1000 ölçekli planlama çalışmalarının yanı sıra, 1/500 Ölçekte bazı alanların düzenlenmesi yarışmacılardan istenmiştir. Öncelikli planlama alanları olarak saptanan bu kent kesimleri;

- Düzenlenecek Meydanlar (Hükümet Meydanı, Atpazarı Meydanı)
- Düzenlenecek Ulaşım Bölgeleri (Güvercin Sokak, Çerkeş Sokak, AtpazarıYokuşu)

Çevre Düzenlemesi Yapılacak Yapı ve Yapı Grupları (Hacıbayram Camii,Antik Roma Tiyatrosu, Eski Hamam Çevresi)'dir.

1/500 ölçekte düzenlenen meydan, yaya yolu ve tek yapı çevrelerinde önerilen zemin kaplaması, kentsel mobilya (dinlenme grubu düzenlemesi, bank, sokak lambaları,çöp kutuları, çiçeklikler vb.) görsel elemanlara ilişkin detaylarında anılan düzenlemelerle beraber gösterilmesi istenmiştir.Bu proje alanlarından "Hacıbayram Çevre Düzenlemesi" "Bend Deresi Dolmuş Durakları Projesi", İstiklal (Yahudi) Mahallesi Projesi gibi projeler tamamlanarak uygulamaya konulmuştur (Tunçer, M., 2008).

Uygulamalarda Belediye ile eşgüdüm içinde bir çalışma ile sürdürülmüştür. Raci Bademli'nin Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na 30/05/2001 tarihli yazısında planlama alanı içerisinde üç tür program olduğu ifade edilir ve bunlar Koruma Program Alanı, Sağıklaştırma Program Alanı, Yenileme Program Alanı olarak tanımlanır. Her bir program alanı içinde farklı koruma, kullanma, onarım ve yapılaşma tutumları ile mülkiyet, kullanım, yapılaşma, ulaşım-dolaşım, altyapı,kentsel peyzaj ve uygulama süreç esasları her bir program için ayrı ayrı belirlendiği belirtilmektedir (Şahin, P., 2008, EK-17) (Erkal F., vd., 2005).

2.4. Yenileme Alanı Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları

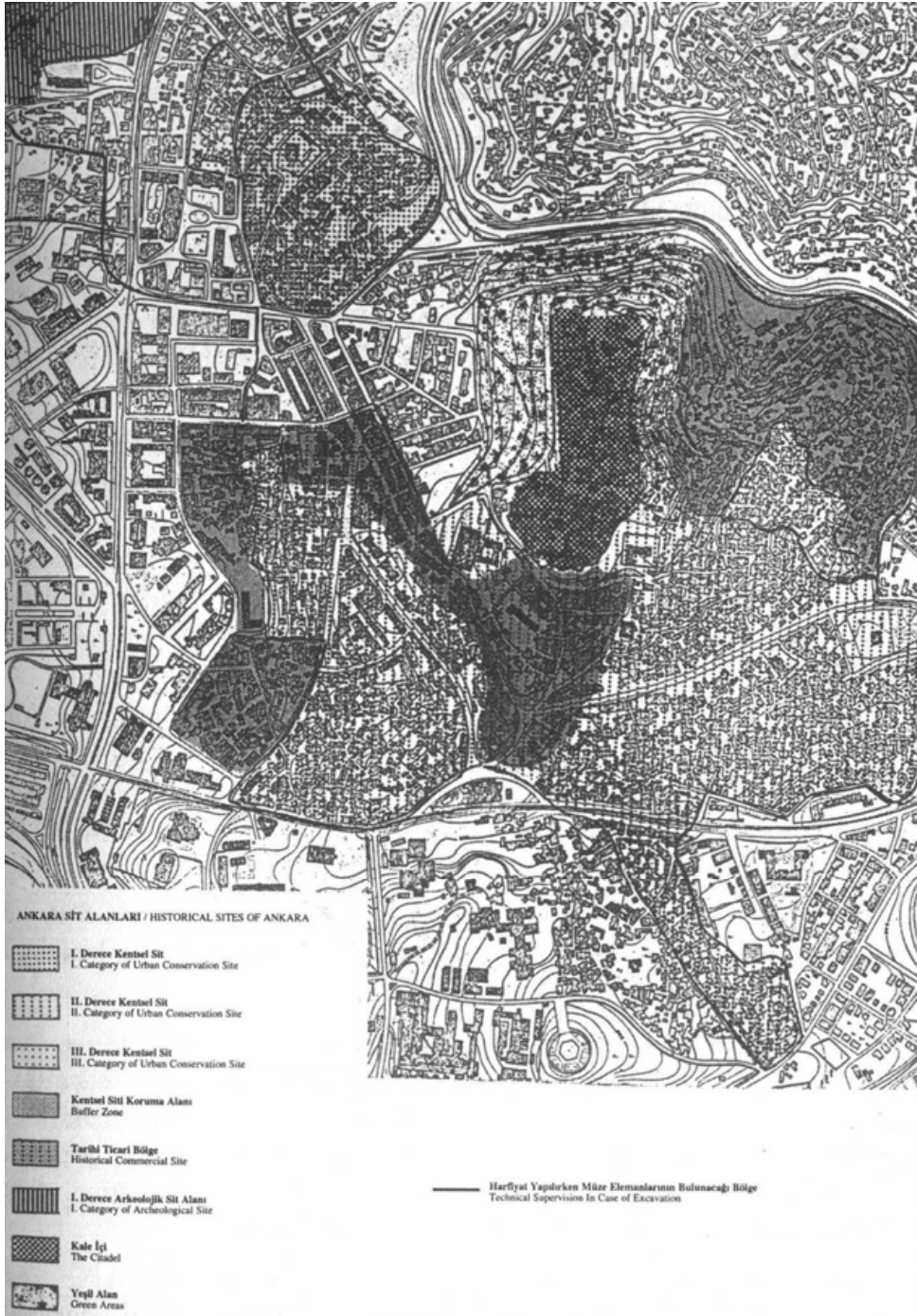
2.4.1.Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı;

".....sit kararının alındığı 1980 yılından itibaren Ulus Tarihi Kent Merkezinde köklüdeğişim/dönüşüm sağlanamadığından, mevcut dokudaki yapılar yıkılmaya,yıpranmaya yüz tutmuş, alan mezbelelik görünüm kazandığı, eski dokusunun kullanılarak yaşatılan bir tarihi merkez haline getirmek amacıyla hızlı, hayata geçebilecek güncelleştirilmiş yeni bir "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı" oluşturma ihtiyacı doğduğu" gerekçesiyle 14/01/2005 tarihinde Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından iptal edilmiş, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 14/01/2005 tarihli ve 210 sayılı kararı ile 24/12/2004 tarih ve 5272 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesine dayanarak "Ulus Tarihi ve Kültürel Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı" oluşturulmuştur.

Bu alan "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı'nın tamamını, "Tarihi Kale İçi"ni, Kale'nin doğusunda yer alan bölgeye ait "Eski Kent Dokusu Koruma İmar Planı"nın kuzey bölümünü Atıf Bey 1. Etap Park ve Rekreasyon Alanı Uygulama İmar Planı'nı, "İsmetpaşa Mahallesi"ni ve "Roma Hamamı"ni kapsamaktadır. Daha sonra Ankara Büyükşehir Belediyesi, 53661 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından 15/07/2005 tarihinde söz konusu alanları "Yenileme Alanı" olarak belirlemiştir. Bu alanlar ilgili Kanunun 2. maddesine göre Bakanlar Kurulu'nun 08/08/2005 tarihli ve 9289 sayılı kararı ile "Yenileme Alanı" olarak ilan edilmiştir. Ancak sit alanları ilke olarak yenileme alanı olarak ilan edilemezler. Koruma-geliştirme-yenileme alanı olabilirler. Plan, Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Hassa Mimarlık Mühendislik İnşaat San. ve Tic. Ltd. Şirketleri arasında yapılan sözleşme ile Doruk Planlama Ltd. Şirketi, Şehir Plancısı İsmail Günal'ın müellifliğinde beraberinde oluşturulan ekip tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 5. Geçiş Dönemi Koruma Geliştirme Planı

Kaynak: Tunçer, M., 2000.

Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ile 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 17/05/2007 tarihli ve 25 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur (Şahin, P.,2008, EK-7). Ancak daha sonra bu kararın yürütmesi 23/07/2008 tarihli ve E:2007/1397 sayılı ve 23/07/2008 tarihli ve E:2007/885 sayılı mahkeme kararları doğrultusunda durdurulmuştur. Bunun üzerine söz konusu kararlara uyulması yönünde Ankara 1 Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun.2 19/06/2008 tarihli ve 26233 sayılı Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu'nun Karar Sayısı: 2006/10688.Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

28/08/2008 tarihli ve 207 sayılı kararını almıştır (Şahin, P.,2008, EK-10). Bu haliyle Ulus Tarihi Kent Merkezi plansız kalmıştır.

Şekil 6. Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı

Kaynak: http://www.yapiworld.com/cevre/tuncer_ankara.htm, 2008.

2.5. Diğer Planlar

2.5.1. Ankara Kalesi Koruma ve Geliştirme İmar Planı

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Altındağ Belediyesi, Büyük Şehir Belediyesi'nin de katkılarıyla, "...Ankara Kalesi ve çevresinin bugün içerdiği tarihi ve kültürel değerleriyle, geleneksel dokusuyla, turistik çekiciliğiyle korunması ve geliştirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için; Kaleiçi'nde teknik ve sosyal altyapının düzenlenmesi, kent bütünüyle doğru bir bağlantı kurulması, yapıların sağlıklılaştırılması, bakım ve onarımları ile boş alanların çevreye uyumlu olarak değerlendirilmesi gibi hem fiziki hem de sosyal, kültürel, ekonomik düzenlemelerin bir bütün içinde ele alınması..." olarak belirlenen amaç doğrultusunda "Ankara Kalesi Koruma Geliştirme (İmar Planı) Projesi" yarışmasını açmıştır.

Dış Kale'de turizm amaçlı ticaret, geleneksel üretim, turizm tanıtma büroları vb. kullanımlar, İç Kale'de ise Kale surlarının ortaya çıkarılması hedeflenmiş, sınırları belli kamu proje alanları, çevre ve meydan düzenlemeleri, seyir ve baki terasları, yaya yolları vb. planlanmıştır. Ayrıca plan tescilli ve diğer korunması gerekli yapılarda fonksiyon değişikliği getirmiştir (Şekil 7).

2.5.2. Ankara Eski Kent Dokusu Koruma Amaçlı İmar Planı

Ankara Eski Kent Dokusunun Planlanması, Korunması ve Sağlıklılaştırılması Projesi kapsamında, Kültür ve Turizm Banklığı tarafında yaptırılan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı, 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve 1/500 ölçekli Kentsel Tasarım Projesi, Altındağ Belediye Meclisininin 08/02/2005 tarihli ve 26

sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Bu planla geleneksel kent dokusunun korunmasına yönelik kararlar alınmıştır. Ulus Tarihi Kent Merkezi için yapılan planlama çalışmaları özetlenmiştir. Aşağıda İstiklal Mahallesi özeline inilerek, mahalle, tarihi ve planlama kararları açısından incelenmektedir.

3. İSTİKLAL MAHALLESİ

Bu bölümde İstiklal Mahallesinin genel yapısı, Ulus Tarihi Kent Merkezi içerisindeki konumu ve tarihsel gelişimi üzerinde durulmaktadır. İstiklal Mahallesi; Ulus Tarihi Kent Merkezi güneyinde, kentsel sit alanı içerisinde kalan, doğuda Anafartalar Caddesi, batıda Adnan Saygun (Hasırcılar) ve Denizciler Caddeleri ile Güneyde İnönü Caddesi ile sınırlanan bir mahalledir. Alan içerisinde Hamam (Şengül Hamamı) ve hamam kalıntısı, Havra, Cami (Leblebicioğlu Cami, Eskicioğlu Cami, Örtmeli Cami), 1 adet Meslek Lisesi, 1 adet ilköğretim okulu ile pek çok tescilli ve geleneksel yapı bulunduran ve Ankara eski kentinin, mahalle ve sokak dokusu, geleneksel mimarisi ile günümüze gelen nadir örneklerinden biridir.

Şekil 7. Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı

Kaynak: Tunçer, M., 45, 2000.

Mahallesi tipik bir Osmanlı Mahallesi idi. Cami yerine Havra, çocuklara özgü Talmud Torah dershanesi ve hamamı vardı. Osmanlı'da Yahudi mahallelerinin, Avrupa'daki duvarlarla çevrilmiş, gece kapıları kapanan Getto'larla hiçbir benzerliği, tarihin hiçbir döneminde olmamıştır (Bahar, B.L., 2003).

3.1. İstiklal Mahallesi tarihi

Murat Hüdavendigar 1356 yılında kenti ele geçirdiği zaman, Ankara'da yerleşik bir Yahudi cemaati olduğunu ifade eden Bahar (2003) "Yahudilerin 1492'de İberik Yarımadası'ndan göçmesinden tam 136 yıl önce Anadolu'nun orta yerinde bir Yahudi cemaati... Ankara, Yahudi cemaati için oldukça şaşırtıcı bir kent. Yahudiler hiçbir zaman büyük bir mahallede, büyük bir kalabalık teşkil etmediler ama her zaman, toplumla kaynaşmış bir şekilde bulundular. Ankara'nın yapısı da buna uygundu.

Osmanlı'daki Ahilik sisteminden gelen bir kardeşlik ortamı vardı. Her zaman bir toplum, Havra hatta Osmanlı kent yapısı mahallelerden oluşurdu. Ankara'da sırf Müslümanların oturduğu mahalleler olduğu gibi, azınlık ve Müslümanların karışık olarak birlikte yaşadıkları mahallelerde vardı. Yahudilerin inançlarına uygun yapılmış bir hamam bulunmuş bu çevrede. Anlaşılan, Yahudi Mahallesi Bizans'tan beri aynı yerde kurulu kalmış" demektir.

Çeşitli kaynaklarda 1522 yılında Ankara'da 30 Yahudi evi, 1555'te ise 200 Yahudi olduğu ifade edilmekte Yahudi nüfusunun genellikle bin kişiyi aşmadığı ve sadece 1935-1955 yılları arasında 3 bine çıktığı fikrinde birleşmektedir. Ankara da yaşayan halk içinde; Ermeniler ve Rumların yaşam standartları yüksektir, yabancı dil öğreten okullar, organize yardım kurumları ve kiliseleri vardır. İthalat ve ihracat işlerine kondukları gibi, il yönetiminin her kademesinde yer almaktadırlar (Bahar, B.L., 2003).

Şekil 8.a. Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi-Yenileme alanı sınırı

Şekil 8.b. İstiklal Mahallesi

Kaynak: Ankara Yenileme Alanı Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Google Earth, 2008

Ankara'nın en canlı döneminde (1640) kent'e gelen Evliya Çelebi, kent halkının çoğunun sofçuluktan dolayı seyahat ve ticaret yaptığını belirterek: "Ermenisi, Yahudisi gayet çoktur. Sade Yahudileri on iki mahalledir" demiştir (Şahin, N., 1988).

3.1.1. Sosyo-Kültürel Yapı

İstiklal Mahallesi Osmanlı döneminde Yahudi Mahallesi adıyla anılan ve Yahudi topluluğuna konut alanı olarak hizmet veren bir bölge olduğu, Yahudilerin onlara göre daha fakir oldukları ve seyyar satıcılık, hırdavat, tuhafiyeye gibi küçük işler yapanlar çoğunlukta olup ayrıca hırdavat ve inşaat malzemeleri ticareti yapan az sayıda zenginlerinde bulunduğu belirtilmektedir. 1892 de Ankara da Alliance¹ kendi açmasa da benzer okulların kurulmasına maddi destek verirdi. Benzeri beş sınıflı bir erkek okulu görülür. Daha sonra Yahudi mahallesinin bir ucundan Eskicioğlu Camisi'nin tam karşı sokağının genişleyip küçük bir meydana dönüştüğü yerdeki bir binada kızlara da üç sınıflı bir okul açılır. 1924'de Milli Eğitim Bakanlığınca ilkokullarda karma eğitim kabul edilince erkek okulu karma bir okula dönüştürülür. 1930'larda 25-30 kadar Müslüman, 2-3 Ermeni talebe vardı. Okul, Havranın yanı başında, son yıllara kadar ayakta kalan tahta, heybetli iki kanatlı bir kapıyla bir avluya açılan binalardan oluşurdu. Sokağa bakan giriş binasının üst katında müdürün oturduğu bölüm vardı. Isıtma tertibatı veya soba yoktu (Bahar, B.L., 2003).

3.1.2. Kent Dokusu

Ankara' da evler genelde kerpiçten yapılırdı. 17. yüzyılda Ankara' da bulunmuş olan Evliya Çelebi "Seyahatname" adlı eserinde Ankara evlerinin kargir olmayıp kerpiçten olduğu, şehirde kiremit örtülü imaret olmadığı ve Engürü kerpiçinin taştan daha sert olduğu belirtilmektedir (Şahin, N., 1988).

Akok, M. (1951) Nazım Çerkeş Evi üzerinden anlattığı Ankara evlerinin daima iki katlı olduğunu, üst katların ikamet, alt katların ise, küçük odalarla hizmet yerleri (ahır, depo) için kullanıldığını, yapı malzemesinin ise, temel duvarlarının geniş şekilde taş örgülü olduğu, bu duvarların bazı evlerde yüksekliği birinci kat seviyesine kadar taş olarak devam ettiği halde, bazıları kerpiç ile örülü olduğunu belirtmektedir

ve:

"Geniş taş ve kerpiç kısımlar yer yer ağaç kuşak ve hatıllarla çatkılanmıştır. Üst katların duvarları bazen kalın kerpiçle örülmüş olduğu gibi birçokları da ağaç çatkılı Hımiş denilen şekildedir. Üst katlarda da kalın kerpiç duvarlar muntazam bir şekilde ağaç kuşaklarla bağlanmıştır. Hımiş çatkıların araları bazı evlerde ince ve yatısı tuğla ile örülmüş ve bazıları ise Hımiş örgülerinin kerpiç ile yapıldığı

da görülmüştür.”(Akok, M., 5, 1951)demektedir. Ayrıca eski Ankara evleri, düzgün parseller üzerine kurulmamış olduğundan, alt katları üzerine, cumba şeklinde çıkıntılar yaparak üst katlarında düzgün plana kavuşmaktadır. Dar sokaklar nedeniyle bu sokaklara bakan yapı duvarları köşelikli bir şekilde örüldüğü görülmektedir (Akok, M., 1951).

Yahudi mahallesindeki evler ise bitişik nizamda, dış cepheleri farklı renklerde, yapıların pencerelerinin durumu çoğu zaman asimetrik, damları oluklu kiremit, saçakları ise daha çıkıntılı, ahşap dıştan görünmeyen dayanakların arası kerpiç, tuğla,taş gibi malzemeyle doldurularak duvar yapısı ise sağlamlaştırılmıştır (Bahar, B.L., 2003).Otuzlu ve kırklı yıllarda en güzel evlerin Havra'nın karşısında bulunan, birbirlerine bitişik olmakla beraber her biri ayrı dış ve iç görünüme sahip evler olduğunu belirten Bahar, Havra'nın karşısındaki evin Havra'yı yapan İtalyan mimarın eseri olduğunu ve her ikisinin de aynı zamanda, 1909'da bittiğini belirtmektedir. Bu evlerin genel özellikleri konusunda şu bilgileri vermektedir:

Bu zengin evleri Ankara'ya özgü mimari stili yansıtmazlardı. Eskililiğini koruyan tipik Ankara evleri, girişi taş döşeli, genellikle üstü kapalı bir olurdu. Tuvalet bu giriş avlusunda, çoğu zaman kapı yanında olurdu. Evler de bir tek tuvalet bulunurdu. Bu giriş avlularında büyükçe bir mutfak ve en serin yerinde tüm kiracıların müştereken kullandığı bir ve ya iki tane sota-zahirenin bulunduğu ambar- olurdu” Kırklı yıllarda mahallenin kuzeyi Samanpazarı meydanına açılmaktaydı. Güneybatıda Eskicioğlu Cami'nde, doğusunda ise Şengül Hamamı'nda noktalanmaktaydı. Yine o yıllarda mahallenin kuzeyi Samanpazarı meydanından Mahalleye Anafartalar' a doğru sırayla üç ayrı merdivenden; birincisi, Arnavut taşı döşeli geniş bir merdiven, ikincisi bundan yirmi-otuz metre ileride Havranın bulunduğu mevkiye inen tahta bir merdiven, üçüncüsü ise az ilerisinde Şengül Hamamı sokağına inen beton merdivendi. Anafartalar Cadde'sine altmışlı yıllardan sonra yapılan yüksek binalar, aşağıda kalan Birlik Sokağı'nı ve bu sokakta yer alan Havra ve çevresini kendine haline terk edilmesine neden olmuştur. Havranın dış avlu duvarı ise daha bir koruyucu kılınmak üzere değişikliğe uğramıştır. Yetmişlerde dışarıdan demir parmaklıklar arasından atılan taşlardan korunmak üzere, bu parmaklıkların en tepedeki mızrak benzeri uçları dışarıda bırakılarak, parmaklıkların arasına duvar örülerek dikenli tel ile çevrilmiştir. Dış cephenin o görkemli estetiği yok edilmiş, günümüzde görünüm yüksek bir hapisane duvarını andırır hale gelmiştir (Bahar, B.L., 2003).

4. BULGULAR

4.1. Koruma Karar ve Uygulamalarının Yıllara Göre Değerlendirilmesi

İstiklal Mahallesinde araştırma kapsamında incelenen sivil mimarlık örnekleri, önce Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 12/04/1980 tarihli ve 2167sayılı kararı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 10/07/1986tarihli ve 2458 sayılı kararı, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01/05/1990 tarihli ve 1219 sayılı kararı ve son olarak da Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17/05/2007tarihli ve 25 sayılı kararınca tescil edilmiştir. Ulus Tarihi Kent Merkezine yönelik hazırlanan ve onaylanan planlar ise Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10/10/1989 tarihli ve 954sayılı kararı ve Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 15/01/1990 tarihli ve 33sayılı kararı ile onaylanan Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı ile bu planın iptal edilerek Ankara Yenileme Alanı Koruma Bölge Kurulunun17/05/2007 tarihli ve 25 sayılı kararı ile onaylanan Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı'dır. Araştırma içerisinde kullanılan taşınmazlar ise, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211,212, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 230, 231, **232**, 233, 235,236, 237, 240, 243, 244, 245, Y 192, Y 194, Y 195, Y 196, Y 198, Y 199, Y 200, Y201, Y 202, Y 204, Y

205 envanter numaraları ile kayıtlı 41 adet tescilli sivil mimarlık örneğidir.(232 nolu yapıya ait tescil fişi bulunmamaktadır)

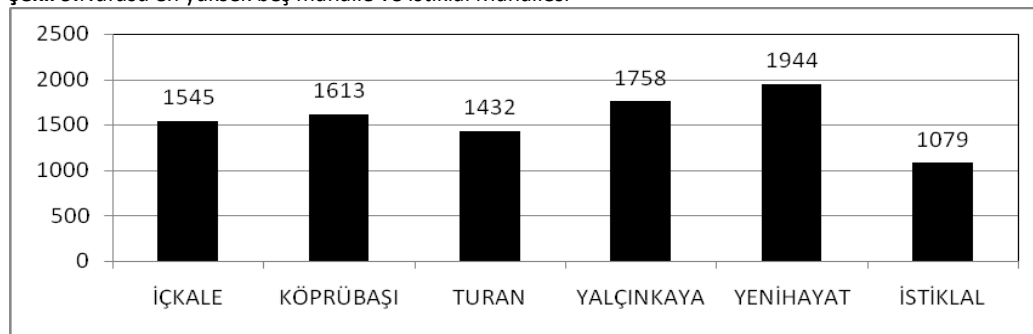
4.2. Sosyo-Kültürel ve Demografik Bulgular

Bu bölümde 2000 yılı genel nüfus sayımına göre gerek yalnız İstiklal Mahallesi'nin sosyo-demografik yapısı gerekse de mahallenin Ulus Tarihi Kent Merkezi mahalleri içerisindeki yeri, İstiklal Mahallesi'nde yapılan hane halkı ve konut anketleri ile mülklerin el değiştirme biçimleri ortaya konulmaktadır.

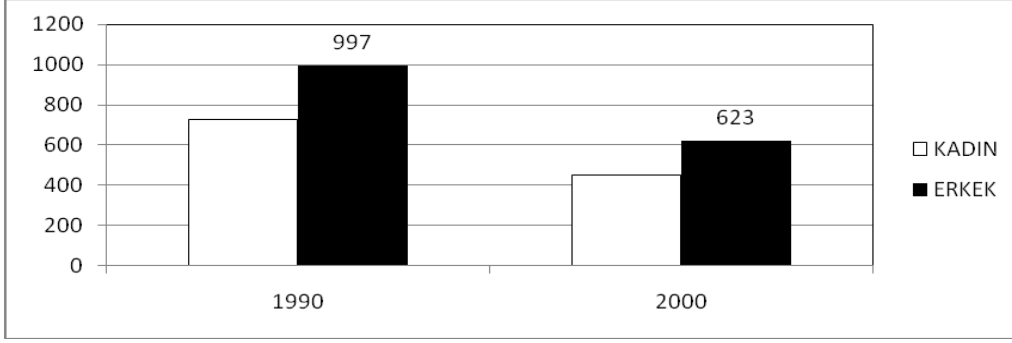
4.2.1. 2000 yılı genel nüfus sayımına göre genel durum

Çalışmanın bu bölümünde TÜİK'den alınan ve mülga DİE tarafından yapılan 2000 yılı genel nüfus sayımına ait doğum yerine göre nüfus, cinsiyete göre nüfus, hane halkı büyüklüğü, oturlan konutun mülkiyet durumuna göre toplam hane halkı sayısı, doğum yerine göre nüfus, okuma yazma durumu, eğitim durumu ve cinsiyete göre nüfus, esas meslek ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfus verileri Ulus Tarihi Kent Merkezi mahalleleri (Akalar, Akbaş, Alpaslan, Altıntaş, Anafartalar, Başkır,Bozkurt, Çeşme, Çimentepe, Demirfırka, Doğanbey, İçkale, İnkılap, İstiklal, İzzettin, Kılıçaslan, Kızılelma, Koyunpazarı, Köprübaşı, Meydan, Misakımilli, Nazımbey, Necatibey, Oğuz, Özbekler, Özgen, Öztürk, Pazar, Sakalar, Sığınaklar, Sutepe, Sümer, Şenyurt, Tabakhane, Turan, Yalçinkaya, Yeğenbey, Yenice, Yenihayat) bazında analiz edilerek İstiklal Mahallesi'nin (Sakalar ve İstiklal Mahallesi) yenileme alanı içerisindeki yeri incelenmiştir. Ulus Tarihi Kent Merkezi 1990 yılında 32489 kişiyken, 2000 yılı toplam nüfusu22539 kişiye gerilemiştir. Tarihi kent merkezi nüfusunda %30 bir azalma görülmektedir. İstiklal Mahallesi'ne bakıldığında ise nüfusunun 1990 yılında 1723kişiyken, 2000 yılında %38 lik bir azalma ile 1075 kişiye gerilediği görülmektedir. Tarihi kent merkezi mahalleri içinde nüfusu en yüksek beş mahalle Yenihayat, Yalçinkaya, Köprübaşı, İçkale ve Turan'dır. Bu mahallere ait 2000 yılı nüfus değerleri Şekil 9'da verilmiştir. Mahallenin cinsiyete göre nüfus yapısına bakıldığında, 1990 yılında nüfusun %58'inerkek, %42'si kadınlardan oluşmaktadır. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı 2000 yılında da değişmemektedir (Şekil 10).Doğum yerine göre nüfusun dağılımı incelendiğinde, mahallenin %34'ü Ankara,%7'si Kayseri, %49'u ise diğer iller doğumludur (Şekil 11).

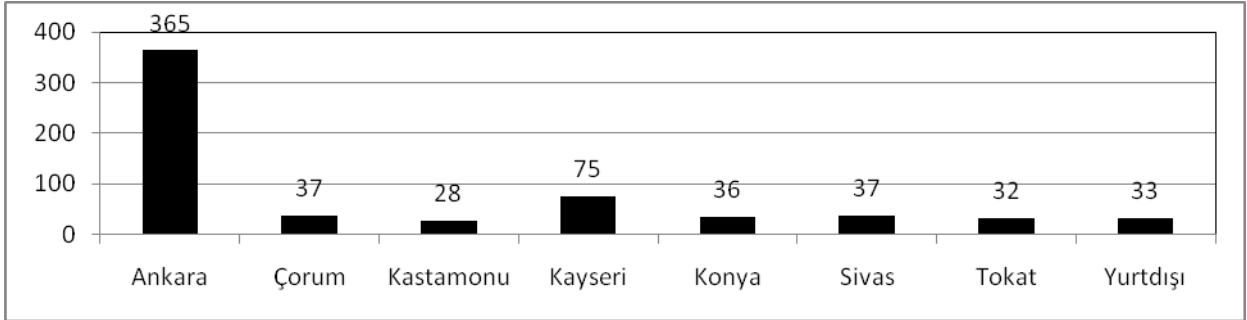
Şekil 9.Nüfusu en yüksek beş mahalle ve İstiklal Mahallesi

Şekil 10. Cinsiyete Göre Nüfus

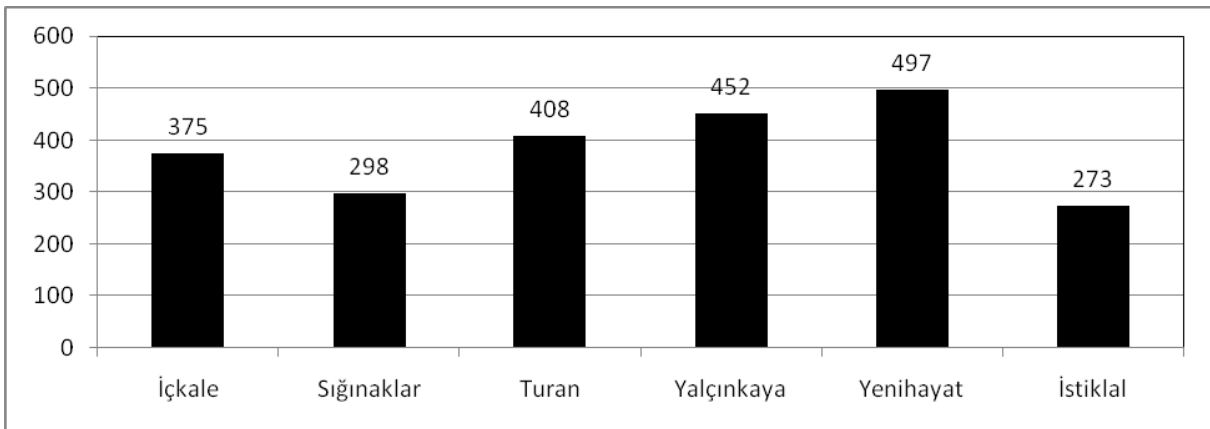
Şekil 11. İstiklal Mahallesi doğum yerine göre nüfusun dağılımı

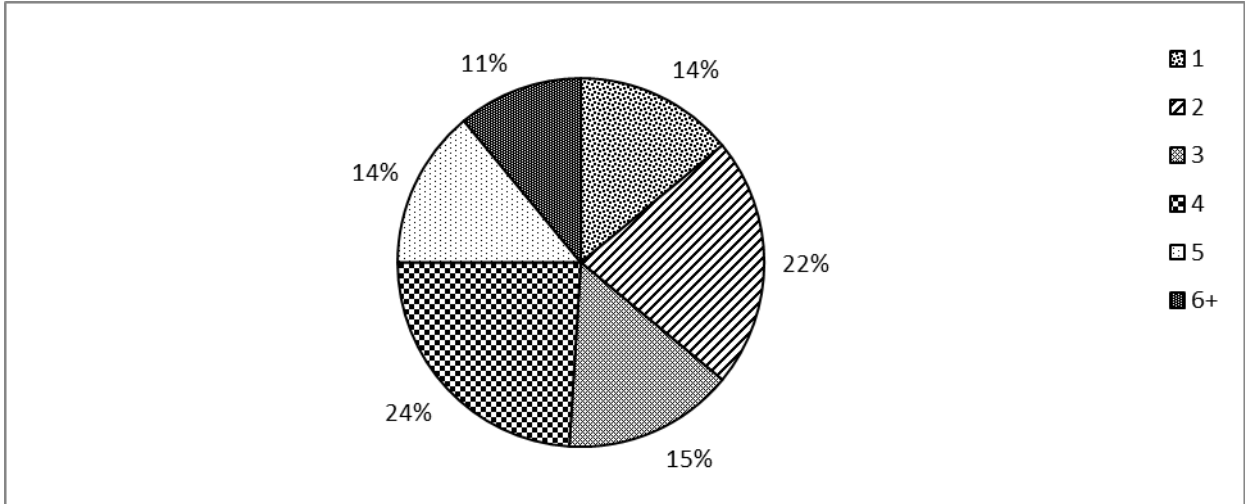
Tarihi kent merkezi mahalleri içerisinde hane halkı sayısı verileri incelendiğinde hanehalkı sayısı en yüksek beş mahalle, İçkale, Sığınaklar, Turan, Yalçinkaya, Yenihayat mahalleleridir (Şekil 12) Tarihi kent merkezi ortalama hane halkı büyüklüğü 3,36'dır. İstiklal Mahallesi ortalama hane halkı büyüklüğü ise tarihi kent merkezi ortalama hane halkı büyüklüğünden yüksek ve 3.41'dir. Tarihi kent merkezi içerisinde hane halkı sayısı en yüksek beş mahallenin ise ortalama hane halkı büyüklükleri mahalle genel ortalamasının üzerinde ve İçkale-4,08, Sığınaklar-4,11, Turan-3,46, Yalçinkaya-3,90, Yenihayat-3,87 dir.

İstiklal Mahallesi hane halkı büyüklüğünün dağılımına bakıldığında, %14'ü 1, %22'si 2, %15'i 3, %24'ü 4, %14'ü 5 ve %11'i 6 kişi ve üzeri olduğu görülmektedir (Şekil 13).

Şekil 12. Hane halkı sayısı en yüksek beş mahalle ve İstiklal Mahallesi

Şekil 13. İstiklal Mahallesi hane halkı büyüklüğüne göre dağılım

Ulus Tarihi Kent Merkezinde oturan konutun mülkiyet durumuna bakıldığında, %68 oranla oturanların kiracı olduğu görülmektedir. Bunu %22 ile ev sahibi olanlar izlemektedir. Geri kalan %10'luk kısım ise, lojmanda oturmakta (%2), ev sahibi değildir ama kira ödememekte (%2) ya da diğer (%6) kategorisine girmektedir.

İstiklal Mahallesi özelinde oturan konutun mülkiyet durumuna bakıldığında ise, kiracıların oranının %65, ev sahiplerinin oranının %30 olduğu görülmektedir. Geriye kalan %5 ise, lojmanda oturmakta (%1) veya ev sahibi değil ama kira ödememektedir (%4).

Okuma yazma durumu, eğitim durumu ve cinsiyete göre nüfus incelendiğinde, İstiklal Mahallesinde okuma yazma bilenlerin oranı %91 iken, okuma yazma bilmeyenlerin oranı %9'dur (TÜİK, 2000 GNS).

İstiklal Mahallesinde mezun olunan okula göre nüfusun dağılımına bakıldığında, %43'ünün ilköğretim, %9'unun ortaokul, %3'ünün ilköğretim, %15'in ise lise, %5'ünün lise dengi, %7'sinin yüksek öğretim mezunu, %18'inin ise bir okul bitirmediği olduğu görülmektedir.

2000 yılı GNS esas meslek ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfus verileri incelendiğinde, İstiklal Mahallesi'nde çalışabilir nüfusun oranının %73, 65+ nüfusun %6, 15 yaş altı nüfusun da %21 olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre istihdam edilen nüfusun dağılımına bakıldığında ise %85 in erkek olduğu görülmektedir. Esas mesleğe göre nüfusun dağılımına bakıldığında, nüfusun %38 tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları kullananlar ve %20 ise hizmet işlerinde çalışanlardır (Tablo 1).

Tablo 1. İstiklal Mahallesi esas mesleğe göre nüfusun dağılımı

Meslekler	%
Tarım Dışı Üretim faaliyetlerinde Çalışanlar ve Ulaştırma Makinaları Kullananlar	38
Hizmet İşlerinde Çalışanlar	20
İdari Personel ve Benzeri Çalışanlar	15
İlmi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri ve İlgili Diğer Meslekler	13
Ticaret ve Satış Personeli	12
Müteşebbisler, direktörler ve Üst Kademe Yöneticileri	2

4.3. Anket Bulguları

Anafartalar Mahallesi² muhtarlığından alınan bilgiye göre 200³hane halkından, 30 hanelik örneklem seçilerek anket uygulanmıştır. Anketler kişisel görüşme ile uygulanmıştır. “Hane halkı” ve “Konut” anketi olarak düzenlenen formlar (Şahin, P.,2008, EK 12) genel anlamda kullanıcıların alanla ilişkilerinin saptanması, mahallenin demografik ve sosyo-kültürel resminin ortaya konması, yaşam kalitesi, yoksulluk vb. Durumu%15 örneklem alınarak ortaya konulmuştur. Anketler, hane sayısı, eğitim yapısı, sosyal güvenlik, alanın sorunları, koruma onarma tepki ve dolayısıyla koruma bilinci, yaşam kalitesi...vb. tespitlere yönelik hazırlanan sorularından oluşmaktadır.

Bu bölümde 2008 yılı bulguları ile İstiklal Mahallesi Koruma Geliştirme Projesi Arch. 505 stüdyosunda 1983-1984 güz dönemi içerisinde konu olarak ele alınarak sonuçlandırılan ve 1988 yılında yayımlanan çalışma bulguları ile karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır (Şahin, N., 1988 -“1988 yılı çalışması” olarak anılacaktır). Meslek dağılımı, aile reisi sosyal güvenlik durumu, aile reisi eğitim durumu, doğum yerine göre nüfusun dağılımı, kira bedeli, oturlan evden memnun olma, başka bir mahalleye taşınmak isteyenler, hane halkı büyüklüğü, yaşadığı mekanı önemli bulup bulmaması durumu, mülkiyet durumu, kiracı-oda sayısı durumu, oturlan konutun konfor koşulları, mahallede oturma nedenleri, yerine ne yapılınsın, onarım isteği, belediye hizmetlerinden memnuniyete ilişkin karşılaştırmalar aşağıda yapılmaktadır. Aile reislerinin %23’ü emekli, %7’si ise ev hanımıdır. %10’u işsiz, %13’ü esnaf,%33’ü işçi, %14’ü ise marjinal işlerde çalışmaktadır. 1988 yılı çalışmasında kullanıcıların %20,5’inin esnaf, %31’inin işçi, %4’ünün işsiz ve%1.5’inin ise marjinal işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. 80’lerden günümüze İstiklal Mahallesinde marjinal işlerde çalışanların, işçilerin ve işsizlerin oranı artarken, esnafların oranının azaldığı görülmektedir. Aile reislerinin sosyal güvenlik durumu incelendiğinde %30’unun sosyal güvencesinin bulunmadığı, %50’sinin SSK’ya, %7’sinin BAĞ-KUR’a bağlı olduğu ve %13’ünün ise “Yeşil Kart’ının” bulunduğu anlaşılmaktadır .

1988 yılı çalışmasında çalışanların %32’si SSK’ya, %30’u Emekli Sandığı’na, %6’sı ise Bağkur’a bağlıdır. %32’si hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir. 80’lerden günümüze İstiklal Mahallesinde herhangi bir sosyal güvencesi bulunmayan kişi sayısı azalmıştır. Günümüzde SSK’ya bağlı nüfusun oranı artmıştır.

Aile reislerinin eğitim durumlarına bakıldığında %60’nın ilkokul mezunu, %13’ünün ortaokul ve %10’unun lise mezunu, %3’ünün ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. %7 oranında ise okuma yazma bilmeyen ve % 7 bir okul mezunu olmayıp okur-yazar aile reisi bulunmaktadır. 1988 yılı çalışmasında aile reislerinin %55,1’inin ilkokul mezunu olduğu, %5’inin ise yüksekokul mezunu olduğu saptanmıştır. 80’lerden günümüze İstiklal Mahallesinde yaşayan aile reislerinin eğitim durumlarında belirgin bir fark görülmemekle beraber, ilkokul mezunu oranında artış, yüksekokul mezunu oranında ise azalma söz konusudur.

1988 yılı çalışmasında kullanıcıların %75’ini kiracıların oluşturduğu, %26,5’i 4.000-5.000, %24’ü 2.000-3.000, %24’ü 1.000-2.000, %13’ü 3.000-4000, %11’i ise 5000+ödediği belirtilmektedir (Şahin, P., 2008, EK-13).2008 yılı itibariyle mahallenin %80’i kiracıdır. Kiracıların %20’si kira ödeyememektedir. %10’u100 TL nin altında öderken, %33’ü 101-150 TL, %23’ü 151-200 TL, %13’ü201-250 TL ödemektedir.

İstiklal Mahallesinde 80’lerden günümüze, kiracılık oranının arttığı ve konutların kira bedellerinin oldukça düşük olmasına rağmen kira ödemeyenler olduğu görülmektedir. Oturdıkları evden memnun olup olmadığı sorusuna ise %43 evet cevabı verirken,%57 hayır demiştir. Hayır diyenlerin ise %47’si başka bir mahalleye taşınmak isterken, %29 ise bu soruya hayır cevabını vermiştir. %24 ise fikir beyan

etmemiştir. 1988 yılı çalışmasında kullanıcıların %33'ünün taşınmayı düşünmediği, %50'sinin taşınmayı düşündüğü ve % 17'sinin ise bu soruyu yanıtızsız bıraktığı tespit edilmiştir(Şahin, P., 2008,EK-13).

Alanın bugünkü kullanıcılarının oturdukları konutlardan memnun olmamalarına rağmen, 80'lerden günümüzde taşınmak istememe oranında artış olduğu görülmektedir. 1988 yılı çalışmasında ortalama hane halkı büyüklüğünün 5 olduğu, hanedeki kişi sayısının dağılımının ise, %31'inin 4 kişi, %18'nin 5 kişi, %12'sinin 3 ve 6, %8'nin 1 ve 7 kişi, %6'sının 2, 8 ve 8+ kişi olduğu belirlenmiştir (Şahin, P., 2008, EK-13).Bugün mahallede ortalama hane halkı büyüklüğü 4 kişidir. Burada 1 ve 4 kişilik hane halklarının oranı %23 dür, onu %17 ile 3 kişilik, %10 ile 2 ve 5 kişilik ve %7 ile 6 kişilik, %3 ile 7, 8, 9+ kişilik nüfuslu hane halkları izlemektedir.

80'lerden günümüze ortalama hane halkı büyüklüğünün azaldığı, yalnız yaşama oranında artış olduğu görülürken, yine 80'lerde 4 kişilik ailelerin baskın olduğu, günümüzde ise 1, 3 ve 4 kişilik ailelerin ortalama aynı oranda alanda dağıldığını görmekteyiz. Konut anketinin birinci sorusu olan "Sizce yaşadığınız bu mahalle Ankara'nın önemli bir mahallesi mi?" sorusuna %44 evet, %46 hayır cevabını verirken %10 ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Evet diyenler mahallenin tarihi hakkında fikir sahibidir ve Yahudi Mahallesi olduğunu bilmektedir.

1988 yılı çalışması, %75'inin kiracı olduğunu ortaya koymaktadır. Kiracıların konutlarındaki oda sayısı %43'ü 2, %28'i 3, %22'si 4, %6'sı 1 odalıdır. Ortalama oda sayısı 2'dir (Şahin, P., 2008, EK-13).Günümüzde mahallede konutların %93'ü kiracılar tarafından kullanılmakta olup, konutların oda sayıları %7'si 1, %50'si 2 odalıdır. %21'i 3 odalı ve %11'i ise 4 odalıdır.

Oturulan konutta sahip olunan kullanımların sorulduğu bu soruda mutfak, banyo, tuvalet, banyo+ tuvalet, su, elektrik, telefon ve sobanın >%80 değerle var olduğu görülmektedir. Ancak %17 oranla banyo ve tuvalet bir arada bulunmaktadır. Evlerin konfor koşulları oldukça düşüktür. Mahalle genelinde soba ile ısınılmaktadır.

80'lerden günümüze kiracılık oranı artmıştır. Yapıların bölünmüşlüğü, tuvalet, banyo, mutfak gibi servis birimlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Avlular içine yapılan eklentiler bu servis birimleri için kullanılmaktadır.

Mahallede oturmalarının en önemli nedeninin sorulduğu bu soruya %80 "gelirim ancak burada oturmama müsaade ediyor" cevabını vermiştir. %3 kira vermiyorum derken, %10 "iş yerime yakın" demiştir. Komşuluk ilişkileri, merkezler ve hastanelere yakınlık ile terörden kaçış ise diğer kategorisinde %7'lik bir çoğunluğun cevabıdır.

Yaşadığınız yerin onarılmasını ya da sağlıklılaştırılmasını ister misiniz? Sorusuna %70 evet ve %17 hayır cevabını vermiştir. Hayır cevabı verenlerin %42'si "apartmanda oturmak" istemektedir. Yine %8 "eski evin yapılmasını" isterken, %50 fikir beyan etmemiştir. "Onarım isteyip istemeyen" sorusuna yönelik %13'lik fikrim yok cevabı veren kitle ise "bu kararı ev sahibinin vereceği"ni söyleyerek desteklemektedir.

1988 yılı çalışmasında kullanıcıların %80'i "konutlar onarılabilir mi?" sorusuna evet derken, %20'si hayır demiştir. Yine %70 konutlarını onarmaya değer bulmaktadır(Şahin, P.,2008, EK-13).Yapıların bakım ve onarımı sorunu mülkiyetle doğru orantılıdır. Kiracılık bakım onarım talebini aslında bir istekten öteye götürmemektedir. Bugün "Belediye hizmetlerinden memnun musunuz?" sorusuna

yaşanların %67'si öncelikle belediye yardımlarını söyleyerek evet demektedir. Memnun olmayan %33'lük kısım ise çevredeki kalitesiz koşulları ve yeşil alan eksikliğini öne sürmektedir.

1988 yılı çalışmasında kullanıcıların %30,9'unun çocuklar için, %28,57'sinin yol, %25'inin çöp, %4,76'sinin su eksikliği, %3,57'sinin yangından şikayetçi olduğu saptanmıştır (Şahin, P., 2008, EK-13).

4.4. Mülklerin El Değiştirme Biçimleri

Bu bölümde İstiklal Mahallesi içerisinde yer alan daha önce belirtilen envanter numaraları ile kayıtlı 41 adet tescilli sivil mimarlık örneğine ait el değiştirme verileri ele alınmıştır. Altındağ 2. Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü'nde, söz konusu taşınmazlara ilişkin ada parsel numaraları üzerinden defter numaralarının tespiti sonrasında, 1935 yılından 2007 yılına kadarki süreçte incelenerek, satış ve miras yoluyla el değiştirme biçimleri olarak sınıflandırılarak, bu veri yıllara göre ve taşınmazlara göre değerlendirilmiştir.(Şahin, P., 2008, EK-14, EK-15).

4.4.1. Yıllara göre el değiştirme

Yıllara göre el değiştirme biçimlerine bakıldığında (Şahin, P., 2008, EK-14) 1946, 1954, 1978, 1985, 1992, 1993, 1994, 1995 ve 2006 yıllarında herhangi bir el değiştirme hareketinin olmadığı görülmektedir. El değiştirme hareketini, el değiştirme hareketinin olmadığı bu noktalar baz alınarak, 1935-1946, 1946-1954, 1954-1978, 1978-1985, 1985-1992, 1995-2006, 2006- olarak sınıflandırabilmek mümkündür. El değiştirme hareketine toplamda 1954-1978 yılları arasındaki dönemde rastlanmaktadır. 1992-1995 yılları arasındaki dönemde bu anlamda herhangi bir hareket söz konusu değildir. Yıllara göre satış ve miras yoluyla el değiştirme toplamına bakıldığında, 1949 yılında bu değer en yüksek noktada olduğunu onu ise, 1963, 1962 ve 1944 yıllarının takip ettiği görülmektedir. Toplamda satış yoluyla el değiştirme sayısı miras yoluyla el değiştirme sayısından fazla olsa da, bu yıllara göre değişkenlik göstermektedir.

4.4.2. Taşınmazların El Değiştirme Biçimleri

Mülkler bazında el değiştirme biçimlerine bakıldığında toplamda en fazla el değiştirme hareketinin Y 199, 244, 212, Y 204, 204, 205 ve 210 tescil numaraları ile kayıtlı yapılarda olduğu görülmektedir (Şahin, P., 2008, EK-15).

4.5. Fiziksel Yapıya İlişkin Bulgular

1932-1937 yılları arasında imar planının ilk uygulamaları olarak açılan ve alanı çevreleyen caddeler ve bu caddeler boyunca yapılara verilen kat yüksekliği, topografya mahalleyi adeta bir duvar gibi çevrelemektedir. Mahallenin, Ulus Tarihi kent merkezi içerisindeki konumu, eski kent merkezi içerisindeki kentsel hizmetlere yakın olması, mahalleyi çevreleyen yapılar ve caddeler ile içine kapalı olması, hastanelere yakınlığı ile önemli bir yere sahiptir. Alanda Havra, Eskicioğlu Cami (17. yy. sonu 18. yy. başı)(Şahin, N., 1988.), Lelebicioğlu Cami (18.yy.), Örtmeli Mescit (14. yy. sonu-15. yy. başı) bugün hala işlevlerini sürdüren dini yapılardır. Lelebicioğlu Cami'si restore edilmektedir. Yine alanda ilkokul, lise ve Anafartalar ve Denizciler Caddesi'nde kamu yapıları bulunmaktadır. Tarihi Şengül Hamamı (16-19. yy.) ve Marmara Hamamı bugünde hala kullanılmaktadır.

Mahalleyi çevreleyen ana akslar boyunca ticari faaliyetler söz konusudur. Mahalle etrafını çevreleyen ticari faaliyetler dışında ayakkabı tamiri ve tente üretimi (Adnan Saygun Caddesi (Hasırcılar) boyunca) yapılan küçük çaplı imalathaneler de bulunmaktadır.

Mahallenin geleneksel konut dokusu iç kesimlerde, İnan Sokak, Kargalı Sokak, Birlik Sokak, Eskicioğlu Sokak, Eskici Sokak, Güler Sokak'ta korunabilmiştir. Ancak yapılar özgün hallerini yitirmişlerdir.

Tescilli yapıların birçoğu kullanılmamaktadır ve yıkılma tehdidi altındadır. Diğer sivil mimarlık örneklerinin ise bazıları iyi durumdadır. Mahallenin muhtelif boş alanlarında otopark alanları söz konusudur. Alanda genel olarak yapı kalitesi düşüktür. Konutların çoğu kiracılar tarafından kullanılmaktadır. Kiracılar hali hazırda düşük gelir grubuna mensup kişiler olduğundan bu yapıların bakım ve onarımlarına yönelik her hangi bir harcamada bulunmadıkları gözlemlenmiştir.

Mahalle içerisindeki boş parseller yıkılan konutların hafriyatları ile sağlıksız bir görüntü ortaya koymaktadır. Bu boşluklar zaman zaman çocukların oyun alanları zaman zaman ise otopark alanı olarak kullanılmaktadır. Mahallede yaşayan kadınlar günün büyük bir kısmını sokakta bir arada geçirirler, hatta bazı işleri de sokağa taşıyarak yine kırsal geleneklerini sürdürmektedirler. Mahallede çocuklara ait oyun alanları bulunmamaktadır. Çocuklar bazen boş parselleri, bazen terk edilmiş otomobilleri ya da avluları oyun alanı olarak kullanmaktadırlar.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Ulus Tarihi Kent Merkezi içerisinde Ankara eski kentinin, mahalle ve sokak dokusu, geleneksel mimarisi ile günümüze gelen nadir örneklerden biri olan İstiklal Mahallesi, mahallenin fiziksel ve sosyo-kültürel yapısı ile planlama süreci açısından incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen istatistiki sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

- 1990-2000 yılları arasında nüfus Ulus Tarihi Kent Merkezi'nde %30 ve İstiklal Mahallesi'nde %38'lik bir azalma göstermiş, cinsiyete göre nüfus yapısının ise bu yıllar arasında değişmediği görülmüştür.
- İstiklal Mahallesi'nin ortalama hane halkı büyüklüğü ile tarihi kent merkezinin ortalama hanehalkı büyüklüğü hemen hemen aynıdır (Tarihi kent merkezi: 3,36, İstiklal Mahallesi: 3,41). Ancak mahallenin ortalama hane halkı büyüklüğünün 80'lerden günümüze azaldığı, yalnız yaşama oranında artış olduğu, yine 80'lerde 4 kişilik ailelerin baskın olduğu, günümüzde ise 1, 3 ve 4 kişilik ailelerin ortalama aynı oranda alanda dağıldığı görülmüştür.
- Ulus Tarihi Kent Merkezinde oturanların %68'i kiracı, %22'si ev sahibidir. İstiklal Mahallesi'nde ise bu oranlar sırası ile %65 ve %30'dur. Başka bir deyişle tarihi kent merkezi bütününde ve mahallede mülkiyet yapısı açısından önemli bir fark bulunmamakla birlikte kiracılık oranının yüksek olduğu görülmüştür.
- İstiklal Mahallesi'nde 80'lerden günümüze aile reislerinin, marjinal işlerde çalışanların, işçilerin ve işsizlerin oranı artarken, esnafın oranının azaldığı görülmektedir.
- 80'lerden günümüze İstiklal Mahallesi'nde herhangi bir sosyal güvencesi bulunmayan kişi sayısı azalmıştır. Günümüzde SSK'ya bağlı nüfusun oranı artmıştır.
- İstiklal Mahallesi'nde okuma yazma bilenlerin oranının %91, okuma yazma bilmeyenlerin oranının %9, nüfusun %43'ü ilköğretim mezunu, %18'inin bir okul bitirmediği, %15'in ise lise mezunu olduğu görülmüştür. Mahallede okuma yazma oranının yüksek ancak eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir.
- İstiklal Mahallesi'nde çalışabilir nüfusun oranının %73 ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfusun %85'in erkek olduğu görülmüştür.
- Esas mesleğe göre nüfusun %38'nin tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar ile %20 oranında hizmet işlerinde çalışanlardan oluştuğu görülmüştür.

İstiklal Mahallesi'nde yaşayanların neredeyse tamamı düşük gelir grubuna dahil olmakla birlikte, sürekli bir geliri olmayan nüfus ise oldukça fazladır. Yine büyük bir çoğunluğu kiracı olan kullanıcılar oldukça düşük standartlardaki konutlarda yaşamaktadırlar.

5.1. Konut ve Mülkiyet Yapısı Açısından Değerlendirme

- İstiklal Mahallesinde 80'lerden günümüze, kiracılık oranının arttığı ve konutların kira bedellerinin oldukça düşük olmasına rağmen kira ödemeyenler olduğu, yapıların bölünmüşlüğü, tuvalet, banyo, mutfak gibi servis birimlerinin yetersiz kalmasına neden olduğu ve avlular içindeki muhdes yapıların bu servis birimleri için kullanıldığı görülmüştür.
- Günümüzde kullanıcının mahallede oturmalarının en önemli nedeni %80 ile "gelirim ancak burada oturmama müsaade ediyor" dur.
- Mahallenin bugünkü kullanıcılarının oturdukları konutlardan memnun olmamalarına rağmen, 80'lerden günümüzde taşınmak istememe oranında artış olduğu görülmüştür.
- Bugün mahallede yaşayanların %67'si özellikle belediye yardımlarından dolayı belediye hizmetlerinden memnun olduğunu belirtirken, %33'ü kalitesiz çevre koşulları ve yeşil alan eksikliği nedeniyle belediye hizmetlerinden memnun olmadıklarını söylemiştir.
- Mülklerin el değiştirmesine ait verilerin incelenmesi sonucu, el değiştirme hareketine toplamda 1954-1978 yılları arasındaki dönemde rastlandığı görülmekle birlikte 1992-1995 yılları arasındaki dönemde bu anlamda herhangi bir hareket söz konusu değildir. Yıllara göre satış ve miras yoluyla el değiştirme toplamına bakıldığında, 1949 yılında bu değer en yüksek noktada olduğunu onu ise, 1963, 1962 ve 1944 yıllarının takip ettiği görülmüştür. Toplamda satış yoluyla el değiştirme sayısı miras yoluyla el değiştirme sayısından fazla olsa da, bu yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Mülkler bazında el değiştirme biçimlerine bakıldığında toplamda en fazla el değiştirme hareketinin Y 199, 244,212, Y 204, 204, 205 ve 210 tescil numaraları ile kayıtlı yapılarda olduğu görülmüştür. Gerek yapılan anketler gerekse de gözlemler neticesinde yapılan değerlendirmeye göre topluluk düzeyinde yaşam kalitesi; yerleşme kalitesi, keyifli ve yer duygusu oluşturan bir yaşam açısından oldukça düşüktür. Bölünmeler sonucunda orijinal yapıları bozulan konutlarda yine oldukça düşük yaşam kalitesinde, çevre kirliliği, altyapı sorunu (ısınma en büyük sorun) ve güvenliğin sağlanamaması gibi olumsuz şartlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Birey düzeyinde yaşam kalitesi de; yaşanan yerleşmenin kalitesi açısından kötü ancak yaşanan yerleşmeden ve kurduğu sosyal ilişkilerden tatmin duygusu açısından iyi durumdadır. Mahallenin geleneksel konut dokusu, İnan Sokak, Kargalı Sokak, Birlik Sokak, Eskicioğlu Sokak, Eskici Sokak, Güler Sokak'ta korunabilmiştir. Ancak yapılar özgün hallerini yitirmişlerdir. Tescilli yapılar büyük bir çoğunluğu günümüzde kullanılmamaktadır. Bu yapıların yıkılma tehdidi altında olduğu ve diğer sivil mimarlık örneklerinin bazılarının ise iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Alanda genel olarak yapı kalitesi düşüktür. Konutların çoğu kiracılar tarafından kullanılmaktadır. Kiracılar hali hazırda düşük gelir grubuna mensup kişiler olduğundan, bu yapıların bakım ve onarımlarına yönelik her hangi bir harcamada bulunmadıkları gözlemlenmiştir. Yapıların bakım ve onarımı sorunu mülkiyetle doğru orantılıdır. Kiracılık, bakım onarım talebini aslında bir istekten öteye götürmemektedir. Mahallenin muhtelif boş alanlarında otopark alanları söz konusudur. Bu mahalle çevresindeki kentsel alan kullanımlarının arasında baskı altında olduğunun bir başka göstergesidir. Mahalle içerisindeki boş parseller yıkılan konutların hafriyatları ile sağlıksız bir görüntü ortaya koymaktadır. Mahallede çocuklara ve kadınlara ait alanlar bulunmamaktadır. Boş parseller çocukların oyun alanları olarak kullanılmaktadır.

5.2. Planlama Çalışmaları Açısından Değerlendirme

İstiklal Mahallesinde korumayı etkileyen plan ve uygulamalarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 1925-1932, Lörcher Planı: Eski Ankara-Yeni Ankara ikilemini doğuran kararlar bulunmaktadır.
- 1937-1950, Jansen Planı: Protokol Sahası önermektedir. Ancak burada eski kente dokunulmazlık veren yaklaşımı bu alanı çürümeye bırakılmıştır.
- 1957, Yücel-Uybadin Planı: Ana caddeler boyunca küçük tapulama parselleri şuyulandırılarak taban alanları arttırılmıştır.
- 1968, Bölge Kat Nazım Planı: Tarihi kent dokusu yüksek blokların arkasında sıkışmış bir yapı göstermektedir. Bu dönem planlarda yoğunluklar arttırılmış, tarihi dokuya uygun olmayan yükseklikler verilmiştir.
- 1980, Ankara Eski Kent Dokusu Geçit Dönemi Koruma ve Geliştirme Planı: Bölge ölçeğinde korumayı amaçlayan ilk karardır.
- 1980, Hasırcılar Caddesinin açılması, Ankara Belediyesi'nin Kuzey-Güney Trafik Aksı projesi: Bu proje ile, Talatpaşa ve Hasırcılar Caddesi arasında kalan alan bütünüyle tahrip olmuş ve yıkılmıştır. Yakın çevreye ve özellikle doğusunda kalan ve korunması gerekli sokaklarda, yapıların yoğunlaştığı alanı topoğrafyayda zorlayan ve bu yıkımın yarattığı olumsuz etki görülmektedir.
- 1983, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun sit alanlarındaki kat yüksekliklerini düşürmesi kararı ile, Hasırcılar Caddesi 2, Anafartalar ve Denizciler Caddesi 4, Talatpaşa Bulvarının İstiklal Mahallesi kenarından geçen bölümünde 6 kat olarak kararlaştırılmıştır.
- 1990, Ulus Tarihi Kent Merkezi Islah İmar Planı: Mahallenin genelinde yapılar ve konut amaçlı kullanım açısından "korunacak yapı" kararı olduğu görülmektedir. Denizciler Caddesinin yol genişliği 9 m, Adnan Saygun Caddesinin (Hasırcılar) genişliği ise 14 m. dir. Planda koruma amaçlı toplulaştırılacak ve kamulaştırılacak parseller (Kt) belirlenmiştir. Yeni yapılaşma için toplulaştırılacak veya kamulaştırılacak alanlar (Yt) belirlenmiştir.
- 2005, Ulus Tarihi Kent Merkezi Islah İmar Planı'nın iptal edilerek bu alan yenileme alanı olarak ilan edilmiştir.
- 2007, Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı: Mahalle içerisinde 10 adet yapı daha tescillenmiştir. 1/5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planında İstiklal Mahallesi, "Turizm+Ticaret alanı" kararı getirilmiştir. 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planında "Turizm+Ticaret alanı" kararını görmekteyiz. Alan genelinde "meydan+yaya bölgesi" kararı getirilmiş alanlar bulunmakta olup, Anafartalar Caddesi ve İnönü Caddesine paralel adalara bitişik nizam 4 kat kararı verilmiştir. Denizciler Caddesi, Adnan Saygun Caddesi(Hasırcılar) genişliği 20 m. ye çıkarılmıştır.
- 2008, Yenileme amaçlı koruma amaçlı imar planının yürütmesi durdurulmuştur. İstiklal Mahallesi'nin konumu itibariyle üzerinde bulunduğu arazinin eğimi sebebiyle, mahallenin planlama süreci içerisinde mahalleyi yaralayan oldukça önemli kararların alındığını ve uygulamaların gerçekleştirildiğini görüyoruz. Mahalleyi sınırlayan caddeler birçok yapının yıkılmasına neden olmuştur. Arazinin eğimi ve Anafartalar Caddesi, Denizciler Caddesi, Talatpaşa Bulvarı üzerindeki yapıların kat yüksekliği nedeniyle konut dokusu adeta hapis olmuş ve bu da mahallenin kendi haline bırakılmasına neden olmuştur. Ayrıca planlama süreci açısından yalnızca tarihi ve kültürel mirasın korunmasına öncelik veren ve eski kent mekanlarının bugünkü sahiplerinin isteklerini, beklentilerini dikkate almayan kentsel koruma ve yenileme kararları, salt mekanda düşünülen tasarım önerileri, bu alanların kullanıcılarının

beklentilerini hiçe ayılmaktadır. Oysa ki bu araştırmada da ortaya koyulduğu gibi, İstiklal Mahallesi'nde bugün yaşayanların büyük bir kısmının bu mekanla olan bağı çok kuvvetlidir ve bu mekanda yaşamaya kendilerini zorunlu hissetmektedirler. Bu nedendir ki koruma karar ve uygulamaları mekanın bugünkü kullanıcılarından bağımsız düşünülmemelidir.

5.3. Genel Değerlendirme

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre zengin bir kentsel mirasa sahip olan İstiklal Mahallesi'nin bugünkü sorunlarını:

- Bugün Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi ve dolayısıyla İstiklal Mahallesi plansızlığı,
- Yüksek katlı binalar gerisinde, anayollarla etrafından izole olması,
- Yapı stokunun, tescil edildiğinden bugüne bakıldığında eskimeye uğraması,
- Çevresindeki sağlık kullanımları ve ticari kullanımlara hizmet eden, fiziksel anlamda da mevcut boşluklarından otopark olarak yararlanılması,
- Kentsel alt yapı hizmetlerinden belli oranda faydalanılabilmesi, yeşil alan, çocuk oyun alanı vb. eksiklikler ve beraberinde kentsel yoksulluğun var olması,
- •Giderek yıpranma ve dolayısıyla köhneme sürecine girmesi,
- Kullanıcı grubu açısından bakıldığında, koruma kültürü, ait olma bilinci ile farkındalık ve mekandaki yaşam kalitesi sorunsalının var olması,
- Mülklere ilişkin tasarruflar açısından bakıldığında, süzülme, el değiştirme ve kaderine terk edilmiş olması,

olarak sıralamak mümkündür.

80'lerden bu yana mahallede oldukça önemli değişiklikler olduğu ortaya konmuştur. Gerek nüfus yapısı gerekse de fiziki şartlar değişmiştir. 80'lerin demografik yapısı bugünkü kullanıcıya ait demografik yapı ile benzerlik gösterse de, fiziksel anlamda gözle görülür değişiklikler olmuştur. İstiklal Mahallesi'nde tarihi çevrelerde karşılaşılan tüm problemleri barındırdığından dolayı kendiliğinden yaşanan demografik dönüşüm köhneleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Birçok yapı yıkılmıştır. 80'lerden günümüze tescilli sivil mimarlık örneklerinin eskidiklerini gözlemlemek mümkündür. Ev sahipleri konutlarını kendi kaderlerine terk etmektedirler. Kullanıcıların çoğu koruma bilinciyle değil, göç ettikleri bu şehirde tutunabilmek için burada yaşamaktadırlar. Zira İstiklal Mahallesi'nde yaşama nedenlerinin başında düşük kira bedelleri ve kentin her türlü imkanına kolayca erişim imkanı sayılabilmek gelmektedir. Kullanıcıların meslek dağılımı, aile reisi sosyal güvenlik durumu, aile reisi eğitim durumu, doğum yerine göre nüfusun dağılımı, kira bedeli, oturlan evden memnun olma, başka bir mahalleye taşınmak isteyenler, hane halkı büyüklüğü, yaşadığı mekanı önemli bulup bulmama durumu, mülkiyet durumu, kiracı-oda sayısı durumu, oturlan konutun konfor koşulları, mahallede oturma nedenleri, yerine yapılacak yapının işlevi, onarım isteği, belediye hizmetlerinden memnuniyete ilişkin yapılan karşılaştırmalar, 80'lerden günümüze kullanıcı profilinin, beklentilerinin, mekan algısının, kalitesinin değiştiğini göstermiştir. Kentsel mirasın bir parçası olan tarihi çevrelerde koruma bilinci, koruma süreci, karar ve uygulamalarına bağlı olarak zaman geçtikçe azalmakta, bu ise mekanda fiziksel bozulma, köhneme ve sosyo-kültürel değişiklik ile düşük yaşam kalitesini beraberinde getirmektedir. Ayrıca düşük yaşam kalitesi koşulları, sosyo-kültürel değişim ve dönüşüm tarihi çevrelerin yıpranmasının nedenidir.

Bu çalışma ile, geleneksel kent dokusunu muhafaza etmiş nadir bir mahalle olan İstiklal Mahallesi'nde de konutların düşük gelir gruplarına kiraya verildiği, bu nedenle kiraya verilen bu yapıların değişime

uğradığı ve bozulduğu, birden fazla hane tarafından kullanılan bu yapıların hızla yıpranma ve köhneme sürecine girdiği, içinde buldukları tarihi çevreye ait yaşam kalitesinin düşürdüğü bir kez daha görülmüştür.

Tarihi çevreleri koruma sürecinde mekan ve kullanıcısı değişmekte, dönüşmektedir. Bu çevreler demografik açıdan; kiracılık, kentte ve dolayısıyla mekanda kalış süresi, aile büyüklüğü, göç, sosyo-kültürel açıdan; eğitim, kültür yapısı, fiziksel açıdan; mekanda yaşanan eskime, köhneme, terk edilme, kullanılmama süreçleri ile değişmektedir. Mekan ve yaşayanlar değişmektedir. Bu çalışmayla da ortaya konulduğu gibi, İstiklal Mahallesi geçmişten günümüze yaşadığı dönüşümlere rağmen eski kent dokusunu yitirmemiş zengin kentsel miras alanlarından biridir. Mekanın kullanıcı profili takip edilmediği, kullanıcıların eğitim ve meslek edinme gibi konularda bilinç düzeyleri arttırılmalıdır, kentsel yaşam kalitesi arttırılmalıdır, sosyal-teknik altyapıya ilişkin sorunlar çözümlenmelidir, geleneksel dokunun görsel kirlilik öğelerinden arındırılması gerekmektedir, tescilli yapılara yönelik tespit ve envanter çalışmaları periyodik olarak yenilenmelidir, bu yapılara ilişkin projelerin hazırlanması ve bu konuda ilgili finans kaynaklarının kullanılması teşvik edilmelidir, eskiyen terk edilen yapıların restorasyonları yapılmalıdır. Mahallenin geçmişten günümüze geçirdiği süreç ve bundan sonraki süreç sağlıklı bir şekilde izlenmelidir. İstiklal Mahallesi ve onun gibi geleneksel kent dokusunu muhafaza etmiş eski kent mekanlarının koruma sürecinin bu mekanlarda yaşayanlarla bütüncül bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Teşekkür

Değerli katkılarından dolayı Sayın Prof.Dr. Zühal ÖZCAN'a çok teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akok, M., "Ankara'nın Eski Evleri", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 3-11,(1951).
- Ankara İmar Planı, Alaeddin Kırıl Basımevi, İstanbul, 39-41, (1937).
- Neriman Şahin(yayına hazırlayan) Altınsay, B., Gökalp, S., Hersek, C., Kayademir, M., Morçöl, E., Özkaya, Y., Paytar, G., Şahin, N., Tuncer, S., "İstiklal Mahallesi", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 1-36, (1988).
- Bahar, B., L., "Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri", Pan Yayıncılık, İstanbul, 1-199, (2003).
- Erkal, F., Kırıl, Ö., Günay, B. "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı:1986-2006 Koruma Planından Yenileme Planına Ankara Kentini Tartışmak",Planlama, 4: 34: 34-50, (2005).
- Şahin, P., Tarihi Çevreleri Koruma Sürecinde Yaşanan Fiziksel ve Sosyo-kültürel Değişim, Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi İstiklal Mahallesi Örneği, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.(2008).
- TMMOB Mimarlar Odası, "Ulus Tarihi Kent Merkezi", Planlama, 4: 34: 51-53, (2005).
- Tunçer, M., "Tarihsel Çevre Koruma Politikaları Ankara", T.C. Kültür Bakanlığı,Ankara, 1-124, (2000).
- Tunçer, M., "Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20.yy)", T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1-110, (2001).
- Tunçer, M., "Ankaram Platformu Ulus Girişimi, Ulus Paneli, Açılış ve Sunumlar, 17Mayıs 2005, Jansen'den Bugüne Tarihsel Çevre Koruma Süreci ve Politikaları",http://www.yapiworld.com, Mart, (2008).
- Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması, Yarışma Şartnamesi,Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı, (1986).

“Tapu Arşiv Rehberi”, <http://www.tkgm.gov.tr/ana.php?Sayfa=icerikana&ICID=10&DID=84&DHID=165>, Mart, 2008
“Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Sözlüğü”, <http://www.tkgm.gov.tr/ana.php?Sayfa=sozluk#T>, Mart, 2008

“Türk Medeni Kanunu”, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?Mevzuat Kod=1.5.4721&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, Mart, 2008

“Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı ilanı sonrasında ilgili Tescil Fişleri, Plan örnekleri” Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

“Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı ilanı öncesinde ilgili Tescil Fişleri, Plan örnekleri” Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi

Özet: Tarihi çevreler, gerek alan bazında (kentsel sit ilan edilmiş olsun, olmasın) gerekse yapı bazında (tescilli olsun, olmasın) zaman içerisinde değişim, eskime ve dolayısıyla köhneme sürecine girmektedir. Bu alanların ülkemiz koruma mevzuatı çerçevesinde korunabilmesi ve dolayısıyla gelecek kuşaklara aktarılabilmesi, şüphesiz kamu eliyle üretilen politikaların hayata geçirilmesi, bu alanlarda yaşayanların bilinç ve desteğiyle mümkün olabilmektedir.

Kentsel mirasın bir parçası olan tarihi çevreler, geçmişten gelen ve yok olmaya yüz tutmuş birçok değeri taşımaktadırlar. Mahalle kavramı, komşuluk ilişkileri, geleneksel yapı teknolojisi, uzmanlaşmış üretim ve ticaret gibi birçok değer tarihi çevrelerin özelliklerindedir.

Tarihi çevrelerde gerek tescilli gerekse bunlarla bir bütün oluşturan diğer geleneksel konutların mülk sahiplerince terk edilmesi, bu mülklerin kente göç eden düşük gelirli nüfusa bırakılması, bu mekanların toplumsal ve fiziksel yapısını değiştirmektedir. Satış ve miras yoluyla el değiştiren mülkler süreç içerisinde birçok mirasçının olmakta ya da satın alan kişice uzun vadede farklı tasarruf için kullanılması düşünülmekte ve dolayısıyla koruma bilinci ortadan kalkmaktadır. Ayrıca bu yapıların mülkiyet yapısına bakıldığında, mülkiyet yapısının bölünmüşlüğü, küçük parselli oluşu, karmaşıklığı, finansal ve bugünkü kullanıcıları kaynaklı vb. sorunlar sebebiyle, koruma ve yapının geleceği adına, rölöve ve tipoloji çalışmaları, sağlıklılaştırma, onarım, yenileme, temizleme işlemlerinin yapılması, bu çevreleri yıpratıcı, kirleten işlevlerden arındırılması, kültürel işlevler gibi yeniden kullanım alternatiflerinin geliştirilmesi vb. fikir üretmeyi, bu anlamda harekete geçebilmeyi imkansız hale getirmektedir.

Tarihi çevrelerin bugünkü sahipleri ya da kullanıcısının yaşadığı yer hakkındaki bilinci oranınca o yeri sahiplendiği ve dolayısıyla koruduğu ortadadır. Bu anlamda geleneksel kültür değerlerinin (mahalle, komşuluk vb.) yapı çevre ile bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir ve sosyal-kültürel yapıdaki hareket sürekli olarak izlenerek koruma sürecine olan etkileri değerlendirilmelidir. Kentsel miras bilincini ayakta tutabilmek için, gerek mirasçılar gerekse tek başına mülk sahiplerinin mülk hakkındaki tasarrufunun takip edilmesi, bir yönetim ve örgütlenme modeli ile hareket etmelerinin sağlanması gereklidir.

Bu araştırma ile, Ankara-Ulus tarihi kent merkezi, yenileme alanı içerisinde yer alan Cumhuriyet’in ilanından önce Yahudi Mahallesi olarak bilinen İstiklal Mahallesi (İstiklal ve Sakalar Mahalleleri), bu mahalleyi koruma sürecinde yaşanan fiziksel ve sosyo-kültürel değişim, mahallenin sosyo-demografik yapısı, tescilli yapılara ait el değiştirme verileri, planlama süreci ve geçmişten gelen araştırmalar ile karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihi çevre, kentsel miras, koruma-yenileme alanı, yaşam kalitesi, koruma süreci, mülklerin el değiştirme biçimleri, Ankara İstiklal Mahallesi.

PHYSICAL AND SOCIO-CULTURAL CHANGES IN THE CONSERVATION PROCESS OF HISTORICAL ENVIRONMENTS ANKARA-ULUS HISTORICAL CITY CENTER ISTIKLAL QUARTER SAMPLE

Abstract: Historical environment with both urban sites and historical buildings generally go into the process of change and depreciation in time. Conservation of historical environment within the context of the conservation legislation in the country and transfer it to the next generations are undoubtedly depends on the actualization of the government policies and support and consciousness of the residents.

Historical environments, which are parts of urban heritage, have many values coming from the past and which are about to disappear. The concept of neighborhoods and neighbor relations, traditional building technology, specialized production and commerce facilities are of those values historical environments have.

Moving of the owners out of the neighborhood and to let the low-incomemigrants settle in historical buildings result in a change in social and physical structure of the neighborhood. Properties already passing through many hands by inheritance or sale are exploited for different purposes of different owners in the process and this leads to the loss of conservation consciousness. Shared small-plotted and complex pattern of ownership make it almost impossible to create ideas about conservation, maintenance, renewal, refunctioning of historical environment and to come into action in that manner.

It is obvious that the more the residents and users of those sites are conscious about the place they live, the more they claim to be the owner of the site and so conserve it. That's why; traditional cultural values (such as neighborhood and neighbor relations) should be considered together with the built environment movement in the socio-cultural structure should be followed continuously and its effect on conservation process should be evaluated. In order to keep urban heritage consciousness alive, development rights of both owners and inheritors should be followed and it should be provided that they act in accordance with a management and organization model.

By this study, it is aimed to reveal physical, socio-cultural and socio demographic change and data of ownership change of listed buildings in Istiklal Quarter (which in older times also called as Jewish Quarter and located in Ankara-Ulus Historical City Center Renewal Area) comparatively to present land-use pattern and past studies.

Key Words : Historical environment, urban heritage, conservation renewal area, quality of life, conservation process, ownership change pattern of properties, Ankara Istiklal Quarter.

Pınar ŞAHİN KADAKAL: 1983 yılında Ankara'da doğan Pınar Şahin Kadakal 2005 yılında Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olmuş, 2008 yılında G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezini tamamlamıştır. 2006 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda) Şehir Plancısı olarak çalışmaktadır.

pinarshn@gmail.com

Gülseven UBAY TÖNÜK: 1965 yılında Rize'de doğdu. 1982 yılında İstanbul-Nişantaşı Kız Lisesi'nden, 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Programında 1989 yılında yüksek lisansını, 1993 yılında doktorasını tamamladı. Ocak 1995'te İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Çevre Bilimleri Anabilim Dalına Yardımcı Doçent olarak atandı. 4 Ekim 1996'da Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Çevre Teknolojisi-Su Kirliliği ve Kontrolü Bilim Dalında Doçent unvanını aldı. Haziran 1997'de aynı bölümde doçent kadrosuna atandı. Mart 1998 – Mart 1999 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri, Marquette University, Department of Civil and Environmental Engineering'de araştırmalar yaptı. 2001 yılından itibaren Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde akademik çalışmalarına devam eden Gülseven Ubay Tönük, Mart 2008'te aynı bölümde profesörlüğe yükseltildi. 12 tanesi SCI tarafından taranan hakemli dergilerde yayınlanmış toplam 19 adet yurt dışı, 10 adet yurt içi makale olmak üzere yaklaşık 64 adet yayını bulunmaktadır. Ayrıca 13 adet araştırma projesi ve 9 adet mesleki araştırma uygulama projesinde aktif görev alan Prof.Dr. Gülseven Ubay Tönük, evli ve iki çocuk annesidir.

gulseven@gazi.edu.tr

¹ Alliance: Bu okullarda Fransa doğrultusunda eğitim verilirdi.

² Altındağ Belediye Başkanlığı, Belediye Meclisi'nin, "Bir alanda nüfus ve seçmen sayısı az birçok mahalle bulunduğu, bazı mahallerin ise yüzölçümünün büyük nüfusunun ise yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Yerel yönetim olarak ilçemizde bulunan mahallere sunulan kamu hizmetlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması için yollarında durumu dikkate alınarak uygun bir şekilde birleştirilmiş, mahalle sınırları yeniden çizilerek belirlenmiş olup, Ulus, Kalenin çevresi ve Eski Altındağ'ın bir kısmı ile Siteler dahil toplam 75mahalle 19 Mahalleye düşürülmüş ve isimlendirilmiştir. İsimlendirmeye de dikkat edilerek var olan isimlerden biri yeni oluşan mahallelere verilmiş, yalnız Hacı Bayram civarına yeni isim olarak Hacı Bayram Mahallesi adı verilmiş olup, yeni oluşan mahallerin isimleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir..." 30/07/2004 tarihli ve 185 sayılı kararı ve Ankara Valiliğinin 13/12/2004 sayılı oluru ile Anafartalar, Misaki Milli, Yeğenbey, Yenice, Özgen, İstiklal ve Sakalar mahalleleri Anafartalar Mahallesi adı altında birleştirilmiştir. (Şahin, P.,2008, EK-11) (Altındağ Belediye Başkanlığı, 2008). Daha sonra Altındağ Belediye Meclisinin 10/10/2007 tarihli ve 1377 sayılı kararı ve Valiliğin 13/11/2007 sayılı Oluru aynı gerekçe ile son halini almıştır. Ancak Anafartalar Mahallesi'nde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

³ Mahalle muhtarlığında tek tek nüfus kayıt bilgilerin taranması ile elde edilen bu değer yaklaşıktır.

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİNİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DEĞİŞEN MEKÂNSAL DEĞERİ¹

Hazal İrem GÖĞÜŞ, Kent Plancı,
Erman AKSOY, Arş. Gör. Dr

1. GİRİŞ

Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ), 05.05.1925 tarihinde, Ankara’da önce 20.000 dekar, daha sonra Balgat, Etimesgut, Çakırlar, Macun, Güvercinlik, Tatar ve Yağmurbaba gibi arazilerin, sahiplerinden satın alınmasıyla 55.470 dekarlık arazi üzerine Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Çiftlik; Ankara’nın çeperinde, batı yönüne doğru Ankara Çayı’nın her iki yanında uzanan büyük arazilerden oluşan çiftlik kurulduğunda Mustafa Kemal’in özel mülküdür. Atatürk’ün yaşamı boyunca en ufak bir sapma olmaksızın inandığı, değer verdiği felsefesi, yeşile olan tutkusu ve özlemi “yeşili görmeyen gözler renk zevkenden mahrumdur. Burasını öyle ağaçlandırınız ki kör bir insan dahi yeşillikler arasında olduğunu fark etsin” düşüncesi Atatürk Orman Çiftliği’nin kurulmasında en önemli etken olmuştur (www.aoc.gov.tr).

Çiftliğin kuruluş amaçları; hububat cinslerinin ıslahı için İç Anadolu Bölgesi koşullarına uygun yeni türlerin araştırılması, halka tanıtılması ve dağıtılması, hayvancılığın geliştirilmesi, elde edilen tarım ürünlerinin işlenmesi, bilimsel yöntemlerle ağaçlandırma çalışmaları yapılması, tarımda makineleşmenin teşvik edilmesi, Ankara halkına temiz ve ucuz gıda maddeleri sunarak kooperatifleşmenin sağlanması, çiftliğin ürettiği tarım ürünlerini alarak piyasada düzenleyici rol oynaması, Ankara çevresinin ağaçlandırılması, sosyo-kültürel ve rekreatif alanların oluşturulmasıdır (Atak,2008).

Atatürk, 11.06.1937 ve 13.06.1937 tarihli iki yazısı ile tüm çiftliklerini hazineye bağışlamıştır. Bağışın ardından, bu Çiftliklerin yönetilmesi için 01.01.1938 günlü 3308 sayılı Yasa ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu (DZİK) kurulmuş ve bütün taşınmazlar bu kuruma devredilmiştir. Bu dönemde Orman Çiftliği, “Gazi Orman Çiftliği” adını alarak faaliyetlerini sürdürmüştür (Kılıç ve Seylam, 2000). Atatürk’ün bağışladığı çiftlikler, bu statülerini yalnızca 11 yıl sürdürebilmiştir. 1950 yılına gelene kadar, AOÇ ile ilgili yasal bir düzenlemeye gerek duyulmamış, Çiftliğin özelliği dikkate alınarak 24.03.1950 tarihinde 5659 sayılı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu ile Çiftlik, “Atatürk Orman Çiftliği” adı altında Tarım Bakanlığı’na bağlı tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş haline getirilmiştir.

Halen yürürlükte olan 5659 sayılı Yasa Atatürk Orman Çiftliği arazisinin kullanımı ve korunmasına yönelik maddeleri içermektedir. 9. ve 10. maddeler Çiftliğin arazilerinin devredilmesini zorlaştırmayı amaçlar. Yasanın 9. maddesi “Müdürlüğün bütün malları devlet malı hükmündedir. Bu mallar aleyhine suç işleyenler devlet malları aleyhine suç işleyenler gibi ceza görür.”, 10. maddesi “Atatürk Orman Çiftliği’nin bu kanunun yayımı tarihindeki sınırları içinde bulunan gayrimenkullerin gerçek veya tüzel kişilere devir ve temlik ve kamulaştırılması özel bir kanunla izin alınmasına bağlıdır.” hükümlerini getirir (Atak, 2008).

¹ Bu makale, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2012-2013 Öğretim Yılı I. Dönem ŞBP482 Bitirme Ödevi dersinde yapılan çalışmadan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Atatürk Orman Çiftliği sınırları içinde kamulaştırma gerekçeli bir işlem yapılmasını engellemek, Atatürk Orman Çiftliği'ni bu tür projelerden uzak tutmak ve bütünlüğünü korumak amacıyla, özel yasalara da engel konulmuş ve Çiftlik arazisi içinde kamulaştırma yapmak için bile özel bir kanun çıkarılması koşulu getirilmiştir.

2. ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİNİN PARÇALANMA VE KÜÇÜLME SÜRECİ

Kurulduğunda 52.000 dekar olan Atatürk Orman Çiftliği arazisi, geçen zaman içinde yasayla devir ya da satış yoluyla arazi varlığının %36'sını kaybetmiştir. Buna kiraya verilen alanlardaki amaç dışındaki kullanımlar da eklenince bu oran %45'lere çıkmaktadır. Çiftlik arazilerinin devri, genelde dört değişik yöntemle yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Devirleri

Devir Yöntemi	Dekar	Açıklama
Özel Kanunla Devir	22000 Dekar	1939-1983 yılları arasında çıkarılan 6 özel kanunla devredilmiş veya satılmıştır. AOÇ arazisi, Mili Savunma Bakanlığı başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluşla devredilmiştir.
Protokol Yolu İle Devir	*bulunamamıştır	En somut örneği Ankara Şehirlerarası Otobüs Terminali (AŞTi)'dir.
Kiralama Yolu İle Devir	7000 dekar	Günümüzde de en çok uygulanan 1-49; 1-99 yıllığına kiralama yolu ile devirler ve devredilen arazilerdeki yapılaşmalar devam etmektedir. Mülkiyetin gayri aynı hak tesis ettiği taşınmazların sayısı 112dir. Kamu kurumlarının payı %62, spor kulüplerinin payı %32,79'dur
Yasasız, Protokolsüz Devir	250 dekar	Bir siyasi parti liderine Atatürk Orman Çiftliği arazisinde yer tahsis edilmiş ve arazi anıt mezar haline getirilmiştir.

Kaynak: Atak ve Şahin, 2004.

2.1.1938-1950 Döneminde Devlet Ziraat İşletmeleri İdare Meclisi Kararları İle AOÇ Arazisinden Yapılan Arazi Satışı-Devirleri

07.01.1938'de kabul edilen ve 13.01.1938'de yayımlanarak yürürlüğe giren 3308 sayılı Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Hakkındaki Kanunla "Gazi Orman Çiftliği" bu kuruma geçmiştir. Bu değişiklikte çiftlik toprakları Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu İdare Meclisi kararıyla satılabilir bir statü kazanmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2006).

Çiftlik daha sonra, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumundan, 07.06.1949'da kabul edilen ve 13.06.1949'da yayımlanarak yürürlüğe giren 5453 sayılı Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu ile Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. 1938'de Devlet Ziraat İşletmeleri haline gelen AOÇ, 1948'e kadar geçen süre içinde kamu kuruluşlarına satış yoluyla, önemli ölçüde toprak kaybetmeye başlamıştır (Tablo 2).

2.2.1950-1983 5659 Sayılı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu Dönemi AOÇ Arazisinden Yapılan Arazi Satışı-Devirleri

5659 sayılı Yasa Atatürk Orman Çiftliği arazisinin kullanımı ve korunmasına yönelik 10. maddesinin 1. fıkrasında, "Atatürk Orman Çiftliğinin bu kanunun yayımı tarihindeki sınırları içinde bulunan gayrimenkullerin gerçek veya tüzel kişiliklere devir ve temlik ve kamulaştırılması özel bir kanunla izin alınmasına bağlıdır." hükmü ile 2. fıkrasında "Bu Kanunun yayımı tarihinden önce resmi daire ve teşekküllere, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu İdare Meclisi kararı ve Tarım Bakanlığının muvafakatiyle satışı takarrür etmiş gayrimenkuller hakkında yukarıdaki fıkra hükmü uygulanmaz."

hükümleri ve toprak satabilmek için özel yasa çıkarmak zorunluluğunun getirilmesi satışları durdurmamış, artırmıştır. Başka bir deyişle, özel bir yasa çıkmasına karşın bu dönemde de AOÇ parçalanmaya devam etmiştir (Öztoprak, 2006).

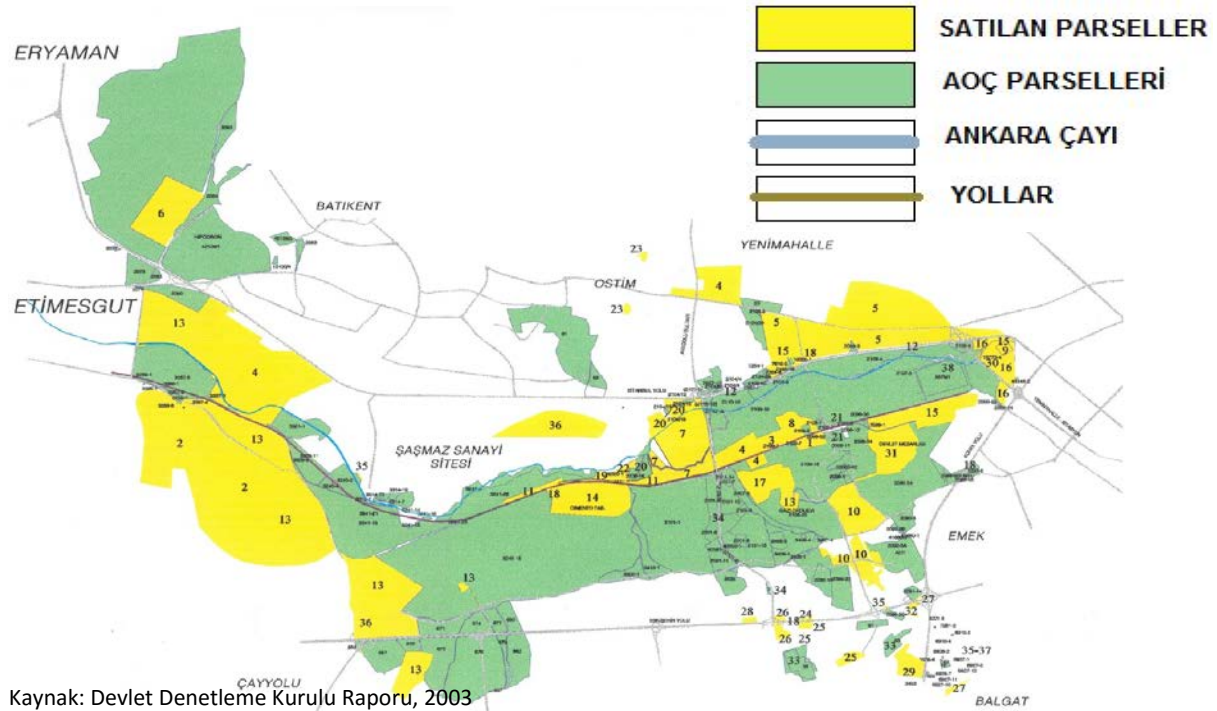
Tablo 2. 1938-1950 3308 Sayılı Kanun Dönemi'nde Yapılan Satışlar

Satış Yapılan Kurum/Kuruluş	Tarih	Alan (m ²)
Tekel Bira Fabrikası	1948	96.060
TRT (BasınYayın Gn.Md.) Kısa dalga radyo verici istas. (2085)	1942	720.000
MSB Hava Birlikleri	-	1.103.123
THK, MKE, Hazine Planör sahası ve Uçak Fab.(I) (2100/5, 2108/5)	1945	2.136.515
Tarım Bakanlığı Tohum Islah İstasyonu	1946	2.151.899
Sümerbank Dokuma Sanayi (TCDD Marşandiz Garı)	1948	904.208
TZDK (Bir bölümü MITAŞ'a satılmış)	-	105.000
Hazine DUÇ Merkez Atölyesi (2108/3) (TIGEM)	1948	204.940
Toplam		7.421.745

Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2006

Bu kanunlarla çiftlikten ayrılmış olan arazinin büyük kısmı, kamu ihtiyaçlarına yönelik tesislerin yapımı, devlet yolu inşası ve askeri amaçlar için kullanılmış ise de, bir kısım arazi istekliler veya yapı kooperatifleri ihtiyaçlarına tahsis olmuş mesken yapımı için 941 dekar arazi satılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Atatürk Orman Çiftliği Mevcut ve Satılan Araziler

Kaynak: Devlet Denetleme Kurulu Raporu, 2003

Satılan araziler içinde en büyük pay çeşitli askeri tesislerin kurulması amacıyla Milli Savunma Bakanlığı'na yapılan satışlardır. Söz konusu satışlar toplam satışların %46'sını oluşturmaktadır. Diğer taraftan AOÇ arazisi içinden demiryolu ve karayolu geçişleri mevcuttur. Özel kanunla yol geçişleri için verilen toplam arazi miktarı ise 1070 dekadır. Ayrıca mahkeme kararı ile toplam 43 dekar arazinin çeşitli şahıslara verildiği görülmektedir (Mumcu, 2002).

Çiftlik arazilerinin 22.119 dekarı satılmak (Tablo 3), 7.000 dekarı ise kiraya verilmek (Tablo 4) suretiyle toplam 29.119 dekar alan kamu kurum - kuruluşları ile özel kişilerin kullanımına bırakılmıştır. Yani arazilerin yaklaşık % 50'si farklı amaçlarda kullanılmak üzere devredilmiştir.

Tablo 3. Atatürk Orman Çiftliği Satılan Araziler

Arazi Kullanımı	Alan (m ²)
Kentsel Altyapı Amaçlı	3.165.591
Kamu Kurumları	7.002.546
Askeri Kurumlar	10.017.906
Özel Kuruluşlar	1.797.175
Toplam	21.983.218

Tablo 4. Atatürk Orman Çiftliği Kiralanan Araziler

Arazi Kullanımı	Yüzde (%)
Kentsel Altyapı Amaçlı	29.14
Kamu Kurumları	7.90
Çeşitli Kulüpler	32.79
Otobüs Terminali, depo, benzin istasyonu	7.36
Restoran, büfe, market	0.45
Tarımsal Amaçlı	19.31

Kaynak: Varol, 2005

Kaynak: Varol, 2005

2.3. Çiftliğin Koruma Statüsü Kazanması ve 2000li yıllara Kadar Çiftliğin Durumu

Atatürk Orman Çiftliği, 02.06.1992 tarih ve 2436 sayılı Kurul Kararı ile doğal ve tarihi sit alanı ilan edilmiş, 27.07.1993 tarih ve 3097 sayılı Kurul Kararı ile sınırları belirlenmiştir. Buna ilave olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 07.05.1998 tarih ve 5742 sayılı Kararı ile de birinci derece sit alanı olarak ilan edilmiştir (www.ankarabarasu.org.tr). Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun sit derecesinin saptanmasına ilişkin 7.5.1998 günlü ve 5742 sayılı kararıyla 1. derece doğal ve tarihi sit olarak belirlenen Atatürk Orman Çiftliği'nin sit alanı olarak tescil edilmesine ilişkin aynı Kurulun 2.6.1992 günlü ve 2436 sayılı kararının gerekçesinde; "...çiftçiye önderlik ederek modern tarım yönteminin yurdun her köşesinde uygulanabilmesi ilkesinden hareketle tarım olgusunu önemli bir öğe olarak ele alan, bunun yanı sıra başkent Ankara'ya yeşil alan kazandırmak amacıyla Atatürk'ün mirası olan ve çağdaş gereksinimlere göre geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılacak yaşatılması gereken Atatürk Orman Çiftliğinin içerdiği tarihi, kültürel ve doğal özellikleri.." nedeniyle sit alanı olarak tescil edildiği belirtilmektedir (www2.tbmm.gov.tr).

Bu alanda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun tarihi sitlere yönelik 19.4.1996 gün ve 417 ve 421 sayılı ilke kararları ile 5.11.1999 tarih ve 659 sayılı ilke kararındaki korumaya yönelik şartlar geçerlidir. Bu nedenle, çiftlik arazisi üzerinde yapılacak tasarrufların, sit kararlarına uygun olması zorunlu görülmektedir.

Ancak; bu kararlar bile AOÇ arazisinin bütünlüğünü korumaya yetmemiştir. Atatürk Orman Çiftliği arazisinde yaşanan yağma, arazi kaybı ile çiftlik arazisinde mülkiyet sorunlarını da doğurmuştur (www.ankarabarasu.org.tr).

Diğer taraftan 27.11.1994 tarihinde çıkarılan 4046 sayılı Özelleştirme Yasası çerçevesinde özelleştirilen ve çiftlik arazisinden özel kanunlarla yer verilen Sümerbank, Tekel Genel Müdürlüğü, Zirai Donatım Kurumu gibi kuruluşların çiftlikten almış olduğu bu araziler de özel şahısların eline geçmiştir. Böylece AOÇ arazileri içinde yeni özel mülkiyet adacıkları meydana gelmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2006). AOÇ'de meydana gelen arazi kayıpları çiftliğin arazi bütünlüğünü bozduğundan, halen Çiftliğin elinde bulunan parçalı alanların işletilmesi bazı sorunlar yaratan mekânlar haline dönüşmüştür.

AOÇ'nin tarihsel sürecinde en çok tartışmaya ve davaya konu olan gelişme 2006 yılında TBMM'ye sunulan bir yasa teklifi ile gündeme gelmiştir. Ancak bu yasa teklifiyle Büyükşehir Belediyesine AOÇ üzerinde neredeyse sınırsız tasarruf hakkı verildiği, Belediyenin AOÇ'nin bir kısmını bedelsiz, bir kısmını da bedeliyle istediği gibi kullanabileceği; Kanunda tanımlanmasa da bedeli ile satın alınan arazilerde ticaret, konut ve diğer kullanımların yapılabilmesinin önünde herhangi bir engel kalmayacağı; üst ölçek planlarda ve ulaşım ana planlarında bulunmayan keyfi ulaşım hattı, alt-üst geçit ve altyapı hattı kararlarıyla AOÇ'nin daha fazla parçalanacağı; Çiftlik alanının tabanda yüzde %5'inin yapılaşmaya açıldığı, bunun 1 milyon 674 bin metrekarelik bir büyüklük olduğu, üstelik yapı yüksekliğinin de belirtilmediği, bu nedenle Çiftliğin tamamen betonlaşacağı gerekçeleriyle Ankara'daki demokratik kitle örgütleri, TMMOB'ye bağlı Meslek Odaları ve Ana Muhalefet Partisi milletvekilleri tarafından Yasa teklifine şiddetle karşı çıkmıştır (www.ankarabarusu.org.tr).

2.4. Atatürk Orman Çiftliği Koruma Amaçlı İmar Planı ve Son Dönemdeki Gelişmeler

Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne 5524 sayılı Yasayla verilen planlama yetkisi doğrultusunda Belediye tarafından AOÇ Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanarak 12.01.2007 tarihinde Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından onaylanmıştır. Ancak hazırlanan bu plan, gerek hazırlanma yöntemi, gerekse içeriğindeki plan kararları ile üniversiteler, kentteki meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarınca çeşitli açılardan eleştirilmiş ve dava konusu olmuştur (Tablo 5). (Ek-2, Ek-3)

Temel eleştiri noktalarından biri, 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı olan AOÇ için hazırlanan planda katılımcı süreçlerin işletilmemesidir. Ankara Büyükşehir Belediyesi sadece Tarım ve Köy İşleri Bakanlığını muhatap alarak AOÇ'nin koruma amaçlı imar planını hazırlamış, kentliler ve meslek odaları planlama sürecinin dışında tutulmuştur. Hazırlanan planda yasa gereği yapılması öngörülen katılım amaçlı toplantılarda demokratik kitle örgütleri, Üniversitelerin Şehircilik ve Peyzaj bölümleri ve meslek odaları tarafından iletilen görüşler Büyükşehir Belediyesince dikkate alınmamıştır (Atak, 2008).

2010 yılının Mayıs ayında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/10000 ölçekli Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1/10000 ölçekli Ulaşım Şeması ile 1/10000 ölçekli Ulaşım Uygulama Projesi T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca uygun görülmüş, ardından bu süreç yargıya intikal etmiştir (Tablo 5).

2011 yılının Mart ayında Gazi Tesisleri Eski Fidanlık alanının 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddesine göre Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı ilan edilmesine ilişkin Bakanlar Kurulu kararının Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. *"Ancak kentsel dönüşümün tanımlarına ve gerekçelerine bakıldığında Atatürk Orman Çiftliği'nin kentsel dönüşüm ilan edilmesinin sadece rant amaçlı bir girişim olduğu ortaya çıkmaktadır"* (www.zmo.org.tr). Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 10.08.2011 tarihli ve 6281 sayılı kararı ile Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesislerinin 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı şerhinin kaldırılması ve sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmesi; Tarihi Sit statüsünün kaldırılmıştır (Tablo 5).

Atatürk Orman Çiftliği 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit içerisinde yer alan mülkiyeti Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne ait 2100 ada 16 parsel ve mülkiyeti Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü ve Ankara Büyükşehir Belediyesine ait olan yaklaşık 7 hektarlık alanın 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı şerhi kaldırılarak sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Yürürlükteki mevzuat ile yürürlükteki ilke kararlarındaki 1. Derece Doğal Sit Alanı özellikleri taşımadığı, bölgedeki bitki dokusunun insan eliyle oluşturulan yapay bir çevre olarak geliştirildiği gerekçeleriyle söz konusu alandaki 1. Derece Doğal Sit şerhinin kaldırılarak sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil

edilmesine ilişkin Ankara Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonununun 02.02.2012 gün ve 15 sayılı kararı uygun görülmüştür. “Ancak bu kararlar; Koruma mevzuatı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde; Parsel ölçeğinde Atatürk Orman Çiftliği ile aynı ismi taşıyarak “Çiftliğin Kuruluş Esasları”nın uygulanması niteliğindeki alanın bilimsel ve teknik gerekçe olmaksızın yeni yapılaşmanın yolunun açılması koruma mevzuatına, AOÇ'nin kuruluş amacına ve Atatürk'ün vasiyetine açıkça aykırıdır.” (www.zmo.org.tr) (Tablo 5).

Tablo 5. Atatürk Orman Çiftliği Hakkında Alınan Kararlara Açılan Davalar

Yıl	Dava	Dava Gerekçesi	Gelişmeler
2007	AOÇ Arazileri ve Doğal SİT alanına ilişkin 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Plan ile 1/10000 ölçekli Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı Nazım İmar Planlarının iptalinin istemi	Plan aşamasında katılım sürecinin gerçekleşmemesi, plan kararlarının anayasa ihlali gerekçesi, Koruma Amaçlı İmar Planı gerekçelerinin sağlanamamış olması	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 12.01.2007 tarih ve 207 sayılı kararının ve bu karar ile onaylanan planların Ankara 13. İdare Mahkemesinin 2007/2394 E. 2008/1795 K. sayılı kararı ile iptal edilmiştir.
2010	1 / 10 000 ölçekli Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1/10 000 ölçekli Ulaşım Şeması ve 1/1000 ölçekli Ulaşım Uygulama Projesi'nin iptalinin istemi	Kuruluş amacı ile özgünleşen AOÇ'nin tarihi ve doğal dokusunun yok edilerek toplumsal hafızanın, tarihi değerlerin iğdiş edilmesi	Mart 2012 tarihinde bilirkişi keşfi yapılmıştır.
2011	6281 sayılı kararın yürütmesinin durdurulmasının istenmesi	Gazi Tesisleri'nin 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı şerhinin kaldırılarak, sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmesi	Henüz verilmiş bir yürütmenin durdurulması kararı ya da yapılmış bir keşif ve bilirkişi incelemesi bulunmamaktadır.
2011	1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planının durdurulmasının istenmesi	Planda Atatürk Orman Çiftliği'nin koruma anlayışının bulunmaması	Henüz verilmiş bir yürütmenin durdurulması kararı ya da yapılmış bir keşif ve bilirkişi incelemesi bulunmamaktadır.
2012	AOÇ 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit içerisinde yer alan mülkiyeti AOÇ Müdürlüğüne ait parsellerin yaklaşık 7 ha'lık alanın 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı şerhinin kaldırılarak, sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescilinin iptalinin istenmesi	Atatürk Orman Çiftliğinin koruma statüsünün değişimiyle alanın korunmasının sağlanamayacak olması	Henüz verilmiş bir yürütmenin durdurulması kararı ya da yapılmış bir keşif ve bilirkişi incelemesi bulunmamaktadır.
2012	Gazi Yerleşkesi ve civarının; 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddesi uyarınca Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı ilanının iptalinin istenmesi	AOÇ'nin kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesi; kentin içindeki bu yeşil alanın yok olmasına sebep olacak bir karar olması	Henüz verilmiş bir yürütmenin durdurulması kararı ya da yapılmış bir keşif ve bilirkişi incelemesi bulunmamaktadır.

Kaynak: www.ankarabaru.org.tr, www.mimarlarodasianskara.org.tr, www.spoçorg.tr, www2.tbmm.gov.tr, www.zmo.org.tr

Ankara kent bütünü içinde değerlendirildiğinde, hemen tüm derelerin üstünün kapatıldığı, kent içindeki yeşil alanların ticari birimler, kapalı spor tesisi, otopark vb farklı kullanımlar ile bir şekilde yapılaşma ile küçültüldüğü için niteliğinin kaybolduğu, birçoğunun da farklı amaçlarla yapılaşma açıldığı gerçeği nedeniyle AOÇ Ankara için “ender nitelikli” doğal alandır. Kent içinde doğal topografyası korunarak kent bütünü, kent halkı açısından vazgeçilmez öneme sahip başka bir doğal alan yoktur. Bu kararlar ile alanda açıkça yeni yapılaşmaya izin verilmektedir (Tablo 5).

Son zamanlarda yaşanan bir başka gelişme de Atatürk Orman Çiftliği'nin yapılaşmasına, kamusal yarar ve kuruluş amaçlarından çıkmasına neden olmaktadır. 2012 Şubat ayında Orman Genel Müdürlüğü Tesisleri alanının "Başbakanlık Hizmet Binası" yapılmak üzere TOKİ 'ye devredilmesine ilişkin protokol Başbakanlık, Orman Genel Müdürlüğü ve TOKİ arasında imzalanmıştır. Bu protokolden iki ay sonra Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesisleri ile Atatürk Orman Çiftliği alanlarından toplam 90 hektarlık alanın Başbakanlık Yerleşkesi yapılmak üzere 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddesine göre Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı ilan edilmesine ilişkin 16.4.2012 tarihli Bakanlar Kurulu kararının Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (Tablo 5).

3. PLANLAMA SURECİ İÇERİSİNDE ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ

Atatürk Orman Çiftliği kurulduğu günden bu yana korunması, kullanılması konusunda birçok tartışmaya konu olmuştur. Şüphesiz Atatürk Orman Çiftliği'nin korunması, Ankara kentine kazandırılması, üst ölçekli ve alt ölçekli planlarla mümkün olacaktır. Nitekim Atatürk Orman Çiftliği'nin korunamamasındaki önemli nedenlerden biri de, üst ölçekli planlarda AOÇ'ye verilen rolün eksikliği, planlarda bu alanların sadece AOÇ arazisi olarak bırakılmasıdır.

3.1. 1932 Jansen Planı, Jansen ve Ernst Eglı'nin Atatürk Orman Çiftliği Tasarım Çalışmaları

Ankara kentinin ilk planlama çalışmaları sırasında AOÇ arazisi üzerinde önemli planlama kararına varılmamakla beraber, Jansen ve Ernst Eglı'nin Atatürk Orman Çiftliği tasarım çalışmalarında Çiftliğin, çağdaş görünüm kazanmasını amaçlamıştır. Bu dönemde yapılan tasarımlar ve inşa edilen binalar çiftlikteki önemli odaklar haline gelmiştir.

1932 yılı onaylı Herman Jansen tarafından hazırlanan imar planında; AOÇ yalnızca bir veri olarak alınmıştır. Bununla birlikte, Atatürk'ün Ankara'yı çağdaş bir kent görme özlemi, kentin olabildiğince yeşillendirmekle hemen hemen özdeşleşmiştir. Ankara imar planında bu ilginin sayısız izleri, kanıtları vardır; Gençlik Parkı, Hipodrom, Ziraat Fakültesi yerleşkesi ve Atatürk Orman Çiftliği, bu yakın ilginin sonuçlarıdır. Bu alanlar kentin açık ve yeşil alanları olarak yorumlanmıştır. 1936 yılında Jansen'in yaptığı planda, fabrikanın güneyindeki geniş alanı, lokanta, otel, teraslı büyük bir bahçe, tenis kortları ve lunaparktan oluşan eğlenme ve dinlenme merkezi olarak biçimlendirmektedir. Eksenin güneyinde kalan hamam ve konutların, mevcut yapılarla birlikte yerleri belirlenmiştir (Alpagut, 2010). Eglı'nin, Jansen'in bu planı doğrultusunda hazırladığı "Orman Çiftliği Vaziyet Planı"nda birçoğu kendi tasarımı olan, Bira Fabrikası, fabrika ve Çiftlik çalışanlarının kullanımı için Hamam, Memur ve İşçi Konutları, Postane, İlkokul ve Lokanta, Yönetim binası, tamir atölyesi tanımlanmış, ağaçların ve diğer bitkilerin sınırlandırdığı, birbiri ile kesişen düzenli yollar, park ve bahçe düzenlemeleri ayrıntılı olarak işlenmiştir.

3.2. 1957 Yücel- Uybadın İmar Planı

Nihat Yücel ve Raşid Uybadın tarafından hazırlanan 1957 yılı onaylı 1/5000 ölçekli imar planında da bir veri olarak kabul edilmiş olan AOÇ alanları, 5659 sayılı yasada öngörüldüğü biçimde "AOÇ Alanı" olarak belirtilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2006).

3.3. 1990 Ankara Nazım Planı

Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu tarafından hazırlanan 1982 yılı onaylı "1/50000 ölçekli Ankara 1990 Nazım Planı" da Atatürk Orman Çiftliği alanları, "AOÇ Alanı" olarak statüsü korunmuştur. Plan Hükümlerinde "*Yeşil-Rekreasyon-Spor ve Diğer Açık Alanlar*" başlığı altında "*Atatürk Orman Çiftliği Metropolitan kent ölçeğinde hizmet verecek büyük bir rekreasyon alanıdır. Rekreasyon amaçlı (Hayvanat Bahçesi, Tarım Fuarı, Piknik Alanları, Tarım Alanları vb.) kullanımlara*

açılması ilgili kurumca hazırlanan ve Bakanlıkça onanan 1/25000 ve 1/5000 ölçekli planlama ilkelerine göre olacaktır. 1/1000 ölçekli uygulama planları Bakanlıkça onanmadan kapalı tesislere ait inşaat uygulamasına geçilemez.” hükmü getirilmiştir.

3.4. 1/100.000 Ölçekli 2015 Ankara Yapısal Planı

Orta Doğu Teknik Üniversitesince hazırlanan “Ankara: 1985’ten 2015’e “ adlı araştırma sonucu hazırlanan ancak yasal onama sürecinden geçmediği için resmi olmayan 2015 makroform önerisi şeklindeki 100.000 ölçekli yapısal planda AOÇ alanlarının statüsü korunmuştur.

3.5. 2023 Ankara Nazım İmar Planı

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun geçici 1. maddesi uyarınca hazırlanan ve Büyükşehir Belediye Meclisinde onay sürecinde bulunan 2023 hedefli imar planında AOÇ Alanları; 5659 sayılı AOÇ Müdürlüğü Kuruluş Kanunu ve 5524 sayılı kanunla bu kanuna eklenen ek 1 maddesinde öngörülen koşullar doğrultusunda, açık ve yeşil alan potansiyelinin, Atatürk’ün başlığı doğrultusunda modern tarım tekniklerinin araştırıldığı ve uygulandığı “modern tarım alanları” ile halkın eğlenmesi, dinlenmesi için “rekreasyon işlevleri” ne yönelik olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır (2023 Başkent Ankara Nazım İmar Plan Açıklama Raporu, 2006). Ancak plan ve plan notları incelendiğinde bu konuda ayrıntılı bir kararın olmaması, koruma amaçlı imar planı kararlarının geçerli olduğu belirtilerek bu amaçların plana yansımadağı görülmektedir.

4. ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİNİN KENTSEL ROLÜ

Kentlerde açık ve yeşil alanların, peyzaj öğelerinin, kültürel değerlerin önemi yadsınamayacak kadar fazladır. Açık ve yeşil alanlar; kentlere karakter kazandıran, doğal yaşamın sürdürülebilirliğini arttıran, yaşam kalitesiyle doğrudan bağlantılı alanlardır. Atatürk Orman Çiftliği’ de tarihsel değerlerinin yanı sıra Ankara kenti ve kentli için yeşil alan gereksinimi açısından ve kent planlaması açısından yüksek bir potansiyel barındırmaktadır.

4.1. Atatürk Orman Çiftliği’nin Günümüzdeki Kullanımları

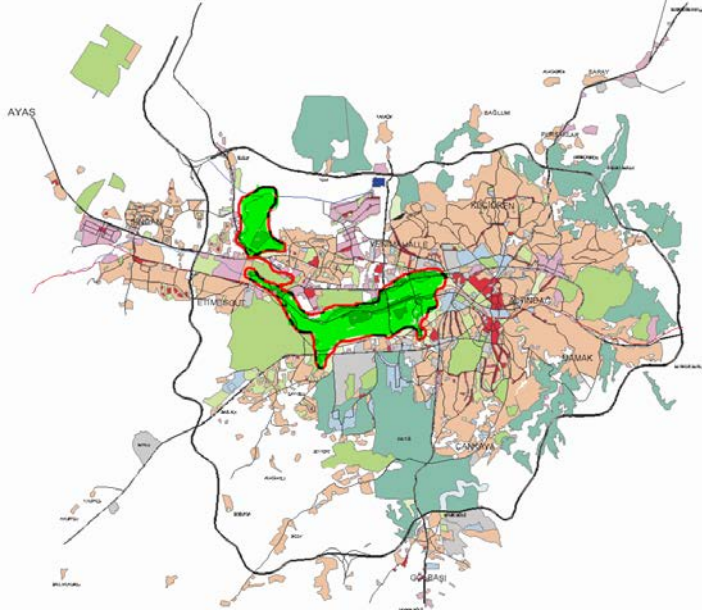
Atatürk Orman Çiftliği’nin tarım ve hayvancılık üretimi giderek azalan bir seyir izlemektedir. 1960’lı yıllarla kadar kentin çeperinde kalan AOÇ; kuzeyinde Yenimahalle, Demetevler ve Batıkent, güneyinde ise Eskişehir Yolu koridoru üzerindeki Balgat, Üniversiteler, Bilkent, Ümitköy ve Çayyolu yerleşimleri sonucu kentin büyümesi, çevre yolları ve çevre yollarına bağlantılar, Otogar gibi kullanımlar nedeniyle kent içerisinde bir ada şeklinde kalmıştır. Gerek kent içerisinde kalması, gerekse tarımsal üretim maliyetinin yüksekliği nedeniyle tarımsal üretim oranı düşmüştür. Kentin altyapısının gerektirdiği ana ulaşım yolları, su ve doğalgaz boruları, kanalizasyon, enerji nakil hatları ile bir ağ gibi sarıldığı için, üretim yapılabilecek tarlalarda da parçalanmalar olmuştur (DDK, 2008). Hayvancılıktan büyük ölçüde vazgeçildiği için deri fabrikası ile daha sonraları pulluk fabrikasına dönüşen demir atölyesi kapatılmıştır. Bağcılık yapılmadığı için, şarap üretimi özellikle Nevşehir bölgesinden satın alınan üzümlerle sürdürülmektedir. Çiftlikte az sayıda büyükbaş hayvan yetiştirilmekte ve bu nedenle fabrikada işlenen süt satın alınmaktadır. Çiftlik Müdürlüğüne, 2007 yılında hayvancılık faaliyetinin sona erdirileceği ifade edilmiştir (Ekonomist, 2007). Süt-yoğurt fabrikasının tek vardiyada günde 50.000 litre süt pastörize edecek ve ayrıca 20 ton sütü de yoğurda dönüştürecek kapasitesi vardır. Ankara ve çevresinin taleplerine cevap vermek üzere, 762 dekarlık alan fidancılığa ayrılmış olup, özellikle son yıllarda fidancılık faaliyetlerine önem verildiği belirtilmektedir. Çiftlikte üretilen süt ve süt ürünleri, meyve suları, şarap, dondurma gibi ürünler Ankara ve çevresinde pazarlanmaktadır. Özellikle AOÇ tarafından üretilen süt ve dondurma, Ankaralılar açısından geçmişle gelecek arasında

köprü kuran, kuşaktan kuşağa aktarılan özelliği ile ticari bir malın ötesinde yoğun anı değeri içeren, korunması gerekli değerli bir kültür ürününe dönüşmüştür. Çiftlik Müdürlüğüne, AOÇ alanının yüzde 42'si olan 13700 dekarının orman, ağaçlandırılan alan ve parklardan oluştuğu, 20.812 dekarında ise tarla tarımı yapıldığı belirtilmektedir (Atak, 2008).

4.2. Açık ve Yeşil Alan Sisteminde Atatürk Orman Çiftliği

Ankara kentinin topografyası kuzey, güney ve doğu yönlerinde dağlık ve engebelidir. Kentin açıklık olan ve hava hareketlerinin gerçekleşebildiği yön batı yönüdür. Batı yönü geniş düzlüklerden oluşmaktadır.

Şekil 2. Ankara kent bütününde AOÇ'nin yeri

Kaynak: Atak, 2008

Ankara'nın hava koridorunu oluşturan öğelere bakıldığında kentin güney kesiminden batı yönüne doğru uzanan bir dizi halinde; Mogan-Eymir Gölleri, İmrahor Vadisi, 50.Yıl parkı, Kurtuluş Parkı, Gençlik Parkı, AOÇ, Şeker Fabrikası, Yeni Hipodrom, Zir ve Mürted Ovaları yer almakta kenti saran bu yeşil ve açık alanların merkezini ise AOÇ oluşturmaktadır. Ayrıca; güneyde İmrahor ve devamında İncesu, Dikmen, Doğuda Bentderesi, Kuzeyde Hatip ve Çubuk Çayı (Kalaba) Vadilerinin açılım noktası doğrudan AOÇ arazisidir (Şekil 2). Bu ekolojik sistemin devamında bulunan AOÇ arazisi, kentin hava alma koridoru ve yeşil bir omurgası niteliğindedir (Mumcu,2002).

5. DEĞERLENDİRME

Atatürk Orman Çiftliği Ankara için tarihsel ve doğal bir değerdir. Atatürk'ten bir emanettir. Oysa bugün, AOÇ'de kimlik ve tarihsel izler silinmeye başlamış, AOÇ'nin arazileri parça parça harcanmış (parsellenmiş, kurumlara -Askeriye, Orman Bakanlığı, Belediye vb.- tahsis edilmiş, kişilere ya da şirketlere kiralanmış), "çiftlik" işlevleri sanallaştırılmış, kültür varlığı olarak tescil edilmiş yapılar ihmal edilmiş kamuya açık olmayan kullanım alanları (tarlalar, etrafı dikenli telle çevrili ağaçlıklar) oluşmuştur (Bademli, 2004). Bu durum Atatürk Orman Çiftliği'nin birçok anlamda sorunlarla karşılaşmasının, korunamamasının ve sahiplenilmemesinin sonuçlarındandır.

- Atatürk'ün kurduğu, 1937 yılında vasiyet mektubuyla Türk halkına armağan edilen Atatürk Orman Çiftliği kuruluş amaçları, barındırdığı tarihsel değerler açısından Türk halkı ve Ankara için büyük önem taşımaktadır. Yıllar içinde bir marka halini almış, her noktasında tarihten, gelişmişlik için

atılan adımlardan, Atatürk'ten izler taşıyan AOÇ arazileri zamanla yitirilmektedir. Orman Çiftliği arazilerinin büyük bir kısmı kiralama ve devir yoluyla çiftlik arazisinden çıkmıştır. Kuruluşunda 55.000 dekar olan araziler günümüzde 22.440 dekara inmiştir. Ne yazık ki bu kullanımlar Atatürk'ün vasiyet mektubunda yazan kullanımlarla uyuşmamaktadır. Atatürk Orman Çiftliği tarihsel değerleri, doğal varlığı, kentle bütünleşik bir şekilde düşünülmemektedir. AOÇ'nin değerleri gün geçtikte yitirilmektedir (Ek-6).

- Atatürk Orman Çiftliği, Ankara kent bütünü içinde kamunun elinde bulunan çok büyük bir açık yeşil alandır. Ankara, hem Başkent, hem de Türkiye'nin ikinci büyük metropolü olma niteliğiyle hızlı bir nüfus artışı ve kentsel büyümeyle karşı karşıyadır. Ankara'da spekülasyon eğilimleri hızla artmaktadır (Köksal, 1996). Ankara kentinin Çiftliğin kurulduğu yıllarda 50-60 bin olan nüfusu, günümüzde 4 milyonun üzerine çıkmıştır. 1990'lardan sonra kentin gelişiminin batı yönünde olması AOÇ'nin kentin merkezinde, rant değeri yüksek alanların ortasında kalmasına neden olmuştur. Bu durum, AOÇ'nin arsa olarak değişim değerini hızla artırmıştır. Zira, Ekonomist Dergisinin bugünkü Çiftlik Müdürü ile röportajında "AOÇ'nin Milyarlarca TL'lik Gayrimenkulü var" başlığı atılarak verilen yazıda, AOÇ "**Türkiye'nin en zengin gayrimenkul portföyüne sahip kuruluşlarından biri**" olarak tanımlanmakta, Çiftliğin simgesel, tarihsel ve çevresel açıdan değerine ise hemen hiç vurgu yapılmamaktadır (Atak, 2008). AOÇ hem devlet, hem de özel kişi ve kurumlarca yatırım yapılarak değerlendirilmesi gereken "boş bir arazi" olarak görülmektedir. Çiftliğin yeterince korunamaması, tarımsal işlevlerini yitirmesi, ölü mekânların oluşması çiftliğin boş bir arazi olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu durum, AOÇ üzerindeki baskı ve talepleri artıran bir sonuç yaratmaktadır. Öncelikle bu algılamının değişmesi gerekmektedir.
- Atatürk Orman Çiftliği arazileri yapılan üst ölçekli planlarda net olarak tanımlanmamakta; AOÇ arazisi olarak bırakılmaktadır. AOÇ bütünü içinde de bu alanın hangi işlevlerle korunması gerektiğine karar verilmemektedir. AOÇ arazisinin gerek yasal, gerekse yasadışı olarak başka kullanımlara ayrılması süreci, hem kent, hem de AOÇ açısından plansız ve yanlış kararlara dayandırılmıştır. Arazinin başka kullanımlara ayrılması sırasında Çiftlik arazisi bütünlük ve sürekliliğini yitirmiş, günümüzde parçalardan oluşan, işletmesi giderek güçleşen bir "kayıp mekâna" dönüşmüştür (ODTÜ Raporu, 1998).
- Atatürk Orman Çiftliği teşkilat yapısı oluşturulurken bir tarımsal işletme olarak kurgulanmıştır. Ancak, geçen 80 yılda Çiftliğin kent içinde kalarak tarımsal fonksiyonlarını yitirmesinden dolayı, tarım ve tarım ürünlerinin işlenmesiyle ilgili olarak yapılandırılmış olan müdürlükler, denetim ve bakımı konusunda son derece yetersiz kalmıştır. Çiftlik Müdürlüğü ise bu büyük alanın yönetiminde, artan arazi taleplerine karşı yeterince direnç gösterememiş, yeni politikalar oluşturamamıştır.
- Atatürk Orman Çiftliği; çıkarılan özel yasalara rağmen korunamamış, yaşanan sorunlara çözüm önerileriyle beraber bir yaklaşım gerçekleştirilmemiştir. Süreç içindeki tek kazanım, 1990'ların başında alınan sit alanı kararıdır. AOÇ, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 02.06.1992 tarih 2436 sayılı kararı ile 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit alanı olarak tescil edilmiştir. Ancak, bu statülerini AOÇ yıllar içinde kaybetmiş, 1.derece sit dereceleri 3. dereceye düşürülmüş, tarihi sit statüsü kaldırılmıştır. AOÇ arazilerinden 90 hektarlık bir alanda başbakanlık yerleşkesi yapılmak için kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilmiştir. AOÇ arazileri üzerinde koruma anlayışı gelişmesi gerekirken, arazilerin yağmalanması gün geçtikçe artmakta koruma anlayışları terk edilmektedir. Ayrıca koruma varlığı olarak tescil edilen yapılar korunamamaktadır. Örneğin; Gazi istasyonu kapalı, Tescilli Hamam yıkık, Bira Fabrikası, atıl durumdadır (Bademli, 2004).

- Atatürk Orman Çiftliği'nin korunamamasındaki en önemli etkenlerden biri de Ankaralıların büyük bölümünün AOÇ'yi tanımaması ve kullanamamasıdır. Büyüklüğü ve kent içinde bir alan olmasına rağmen Ankaralılar, Atatürk Orman Çiftliği'nin çok az bir bölümünü tanımakta ve kullanabilmektedir. AOÇ arazilerinin %70'i tel örgülerle çevrilidir ve halk tarafından aktif kullanılamamaktadır. Kent halkı, Çiftlikteki tarımsal faaliyetleri gözleyememekte, ya da etkin bir parçası olamamaktadır. Bu durum, Çiftliğin Ankaralılarca sahiplenilmesini engellemektedir. Dolayısıyla Ankaralılar, kullanmadıkları bir alanın farklı kişi ve kurumlara satılmasını ya da kiraya verilmesine karşı ortak bir tepki geliştirememektedir.

Kaynakça

- Alpagut, L., 2010, Atatürk Orman Çiftliği'nde Ernst Egli'nin İzleri, METU JFA (Sayı:27:2),
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2006, 2023 Nazım İmar Planı, Ankara,
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2006, Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırma Raporu, Ankara,
- Atak, E., Şahin Z., 2004, Atatürk Orman Çiftliği'nin 78 Yılı ve Çiftliğin Korunmasına Yönelik Politika Arayışları, Şehir Plancıları Odası Dergisi (Sayı:04-3) Sf:80-88,
- Atak, E., 2008, Kayıp Mekan Atatürk Orman Çiftliği, Mülkiye Dergisi,
- Bademli, R., 2004, AOÇ Kimin?, Şehir Plancıları Odası Dergisi, 2004-3 (Sf:89-91),
- Devlet Denetleme Kurulu Raporu, 2003, Atatürk Orman Çiftliği Taşınmazlarının Yönetilip İşletilmesine İlişkin Araştırma Denetleme Raporu, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, Sayı: 2003/3, 05.02.2003,
- Ekonomist, 2007, Ekonomist Dergisi, Aslı Işık Tarafından AOÇ Müdürü ile Yapılan Ropörtaj, 38-39,
- Güldaş, H., 2004, Atatürk Orman Çiftliği Nasıl Korunmalı, Panel Kitabı, Ankara: TMMOB Ankara İl Koordinasyon Kurulu, 40-47,
- Kılıç, E., Seylam, S. G., 2000, Atatürk Orman Çiftliği, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara.
- Köksal, Reyhan, (1996), Ankara Metropolünde Atatürk Orman Çiftliği ve Geleceği, Y.Lisans Tezi, Ankara Ü. Sos. Bil.Ent. Kamu Yö. ve Siy. Bil., Ankara.
- Mumcu, T., 2002, Atatürk Orman Çiftliği, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı,
- ODTÜ Raporu, 1998, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kentsel Tasarım Stüdyosu Araştırma Raporu, Ankara, Yayımlanmamış Çalışma,
- Öztoprak, İ., 2006, Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,
- Ünal, R., 2004, Atatürk Orman Çiftliği Nasıl Korunmalı, Panel Kitabı, Ankara: TMMOB Ankara İl Koordinasyon Kurulu, 48-62,
- Varol Ç., 2005, Gazi University, International Summer School 2005, Ankara.

İnternet Kaynakları

www.zmo.org.tr, 03.01.2013

www.aoc.gov.tr, 24.11.2012

www.ankarabarosus.org.tr, 04.01.2013

www2.tbmm.gov.tr, 04.01.2013

www.peyzajmimoda.org.tr, 25.12.2012

www.mimarlarodasiankara.org.tr, 03.01.2013

www.spo.org.tr, 03.01.2012

www.mevzuat.adalet.gov.tr, 23.11.2012

www.tmmob.org.tr, 29.12.2012

Özet: Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara, ülkenin kaderini değiştiren aydınlık, çağdaş yaşamın öncüsü bir kent rolünde büyük gelişmeler yaşamıştır. Ankara kentinin başkent olmasıyla başlayan modernleşme projesi ve çağdaşlaşma atılımı, kentin ötesine taşınarak; modern tarım yaşamının, çağdaş üretimin, sosyal yaşamın öncüsü olan alanlara yansımıştır. Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) de bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma politikasının hem mekânsal hem de hukuki bir görünümü olmuştur. 1937 yılında Çiftliğin Türk Milletine armağan edilmesi ile kentli için önemli bir miras, tarihi ve fiziksel bir odak haline gelmiştir. Kuruluşundan yaklaşık on yıl sonra bir marka haline alan AOÇ ulusal çapta örnek olan bir iktisadi kuruluş haline almıştır. AOÇ hem tarımsal gelişmenin öncüsü, hem üretimin destekleyicisi, hem de çağdaş ve sosyal yaşamın örnek teşkil edeceği bir mekâna dönüşmüştür. Yıllar içinde AOÇ'nin nasıl korunması gerektiği, arazilerinin ne amaçlarla kullanılacağı ve tahsisler çok büyük tartışmalara neden olmuştur. Oluşturulma ve kuruluş süreci örnek teşkil edecek kadar olumluyken, geçen yıllar içinde korunması ve geliştirilmesi yönünde yaşanan süreç ise aynı biçimde olumsuzluklarla doludur. Arazilerinin önemli bölümünü yitirmekle kalmayarak, kimliğini, tarihi izlerini de yitirmektedir. Ankara'nın yeni kentsel gelişme alanı içinde kalan AOÇ, özellikle 1980 sonrası kenti şekillendiren neo-liberal politikalar altında rant odaklı kentsel gelişme dinamiklerinin hedefi olmuştur. Önceleri teknik altyapı gereksinimleri ile parçalanmış AOÇ arazisi, sonradan çılgın projeler ile yağmalanmaya başlanmıştır. AOÇ; üst ölçekli planlarla uyumlu, Ankara kentiyle bütünleşik düşünülmesi gereken bir koruma anlayışıyla yaşatılmıyken, rant odaklı gelişmelerin etkisinde kimlik değeri ortadan kaldırılan, kentsel arsa gözüyle görüldüğü bir alana dönüşmüştür. AOÇ'nin yiten değerlerinin kazanılması, kayıp bir mekâna dönüşmemesi, Atatürk'ün mirasına sadık kalınması, çiftliğin yeniden halka kazandırılması gerekmektedir. Türkiye başkentinin en önemli belleği, fiziksel-tarihsel bir odak olması, AOÇ'nin tarihsel, çevresel ve kent planlaması açısından gerek Türkiye, gerekse dünya ülkeleri içinde değerinin göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Forest Farm, Ankara, Kentsel Açık Alan, Kayıp Mekan

CHANGING SPATIAL VALUE OF ATATÜRK FOREST FARM FROM ITS FOUNDATION TILL TODAY

Abstract: In the first years of Turkish Republic, Ankara has experienced major developments by being a role model of the country's changing destiny to an enlightened and modern life. Modernization project and thrust that began with Ankara being the capital city of the Republic, moved beyond the city and transferred to areas of modern agricultural life, modern production and social life. This is the period when Atatürk Forest Farm (AFF) became both the spatial and legal facets of Turkish Republic's development policy. The farm has become an important heritage and a historical and physical focus for the citizens in 1937 when it was presented as a gift to the Turkish nation. About ten years after its foundation, AFF became a brand, a economic organization setting a good example for the nation. AFF has transformed to an area leading to agricultural development, supporting production and setting the pace of modern social life. Over the years, how AFF should be protected, how its lands will be used, for what purposes and assignments have become the center of discussions. Although the creation and foundation processes were so positive that AFF has become a good example, the process of its conservation and development is full of negativities. It has been losing not only an important part of its lands but its identity and traces of history. AFF, now within the limits of Ankara's new urban development areas, has become a target of rent-oriented urban development dynamics especially after the 1980s with neo-liberal urban policies. AFF lands which were first damaged with the requirements of technical infrastructure,

began to be looted with “crazy projects”. AFF which has to be perpetuated with a conservation understanding compatible with upper-scale plans and integrated to the city of Ankara, has become an area losing its identity. It is now seen as an urban building plot under the effect of rent-oriented developments. AFF’s vanishing values have to be regained, it has not to be transferred to a lost space. We have to be faithful to the heritage of Atatürk. The farm has to be re-earned to the citizens. Being the most important memory of Turkey’s capital, a physical-historical focus, are the indicators of AFF’s environmental and urban planning value for not only Turkey but for all over the world.

Key Words: Atatürk Forest Farm, Ankara, Urban Open Space, Lost Space

Hazal İrem Göğüş: *Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2013 yılında mezun olmuştur.*

hazaliremg@gmail.com

Erman Aksoy, Dr.: *Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde 2005 yılından günümüze Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Başlıca çalışma alanları, Kentsel Çevre Koruma, Kent ve Suç, Güvenli Kent Planlama, Kent Planlamadır.*

eaksoy@gazi.edu.tr

KENTSEL DÖNÜŞÜM

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİ ve GÜNCEL PROBLEMLER

Şule KARAASLAN

TÜRKİYE ve DÜNYA'DAN BAŞARILI KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ

Şule KARAASLAN, Kaan SAKAKLI

GECEKONDU OLGUSUNUN SOSYO MEKANSAL TEMSİLİ

Aysu UŐURLAR

SARAŐOĐLU MAHALLESİNİN DEĞERİNİN DEĞİŞİMİ

Demet EROL, Kaan SAKAKLI

1980 SONRASI ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ ANTALYA KALEİCİ'NİN TURİZM ODAKLI DÖNÜŞÜMÜ

AÇalya ALPAN

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE GÜNCEL PROBLEMLER

Şule KARAASLAN, Prof. Dr.

1. YASALAR VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

1 Mayıs 1948 günü bir gazetede “kat ve daire mülkiyeti” için Medeni Kanun’un düzeltilmesine gerek olup olmadığı tartışılmıştır. Bu yazıda “bugün büyük kasabalarımızda mesken buhranı yüzünden kat mülkiyeti lehinde ehemmiyetli bir cereyan vardır. Bir çok kimseler birleşip beraberce ekseriya mütevazi sermaye koyarak arsa edindikten sonra yaptıracakları apartmanların, her kat veya dairesi içlerinden münhasıran birine ait olmak üzere yer yer müşterek inşaatla girişmektedirler (Opr.Dr.Ebul’ula Mardin, Hürriyet- 1 Mayıs 1948,s.2).” ifadesi dikkatimi çekti. Apartmanlaşmanın medeni kanundaki hakları ihlal etmeden nasıl gerçekleştirilebileceğinin ilk ip uçları İsviçre ve Almanya Medeni Kanunu esas alınarak açıklanmaktaydı. Bir arsa üzerindeki farklı kişilerin ortaklığı irtifak, intifa, şufa hakları açısından tartışılmaktaydı. Daha kırdan kente göçün hemen hemen çok az düzeyde olduğu yıllarda dahi o günün kasabası, bugünün kentlerindeki değişimden söz edilmekteydi. Bu olgu 1960lı yıllara geldiğinde gecekondular yasası ile birlikte daha güncel bir hal aldı. Kentsel mekandaki ilk değişim/dönüşümün habercisi olan gecekondular günümüze kadar pek çok açıdan incelendi. Şüphesiz ki kentlerdeki değişim, yalnızca konut sektörü ile ilgili değildir. Ancak bu makalede konut ağırlıklı olmak üzere, diğer kullanımlara da zaman zaman değinilerek, konu açıklanacaktır.

Gecekondunun gelişiminin dört farklı dönemde incelenebilir:

1. Birinci dönemde gecekondular gerçek konut ihtiyacı olan kişilerin başkasına ait şahıs arsası ve arazisi, vakıf, hazine, belediye mülkü üzerine yapılmış alanları ifade eder. Bu aşamada gecekondular kelimesi yalnızca konut için kullanılmıştır. Bu dönemde gecekondular hiyerarşik katı planlama sistemine bağlı olarak ele alınmış ve 775 sayılı yasa kapsamına bağlı olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.(775 sayılı yasa).
2. İkinci dönemde eskiden gecekondular olup, işyerine dönüşen mülklerin de af kapsamına alınmasıyla, bu mülklerin de gecekondular olarak adlandırılması ve gecekondulara sağlanan imkanların bu mülklere de tanınarak çözüm aranması dönemidir. Böylece kaçak işyerleri hatta sanayi alanları gecekondular olarak adlandırılmış, gecekondunun anlamı genişletilmiştir. Bu yapıları alanlar gecekondular ve af yasalarından yararlanmışlardır. Üst ölçekli planlamanın katı hiyerarşisinden arınmış biçimde ıslah imar planı yolu ile mülkiyet çözümlenmeye çalışılmıştır.
3. Üçüncü dönemde artık yalnızca başkasının arsasına yapılmış konut ve önce konut sonra işyerleri değil, hisseli mülkiyetler ve kentlerin imarlı alanlarındaki kaçak yapılaşmanın affedilmesi ve ıslah imar planları kapsamına alınan bu alanların da 4 katlı mülkiyet hakkını elde etmesi, biçimindedir.
4. Son dönemde ise gecekondular tanımı iyice genişletilmiş olduğundan artık gerçek konut ihtiyacından kat be kat uzak hisseli, şahıs mülkü, vakıf, başkasının arazisi üzerine kaçak yapılmış ve hatta imar planı olup mülkiyet açısından çözümlenemeyen alanlar ıslah imar planları ile çözümlenmeye çalışılmış ve 3414 sayılı KHK ile alınıp, satılmaya müteahhide devredilmeye başlanmıştır (İnankul,Ş,1990,1995, Karaaslan,Ş.2005,).

Birinci evredeki kent mekanındaki değişiklikler kırdan kente göçle gelen gerçek ihtiyaç sahiplerinin genellikle çalışma alanları veya kentin merkezlerine yakın başkalarının vakıf, belediye, hazine mülkiyetindeki arazi ve arsalarda yaşamlarını sürdürme savaşı, gün geçtikçe kentin merkezindeki kıymetli arazileri üzerinde de yer almaları nedeniyle yatırımcıların dikkatini çekmesi, mevcut planların alt üst edilerek gelişmelerini sürdürmelerine neden oldu. Af yasalarıyla ise kent planları sürekli olarak değişime uğramıştır. Bu arada kentin hem plansız alanları, problemlili planlı alanları, hem kaçak yapılaşma alanları, hisseli araziler üzerindeki yapılaşmalar, hepsi gecekondulu alanıymış gibi yorumlanıp, önce ıslah imar planları, sonra bu planların üzerine çevre düzeni planı, nazım ve uygulama planları yapılmış ve tüm bu alanlar gecekondulu alanıymış gibi sosyal ve ekonomik araştırmalar sürdürülmüştür.

Islah imar planları ile o güne kadarki değiştirilemez hiyerarşik plan anlayışından, üst ölçek planlardan bağımsız olan bir ara yol formülü ile, yerel yönetimler yalnızca alt ölçek yetkisi ile bu planları üretmiştir. Islah imar planları uygulama imar planları düzeyinde olup, üst ölçekli planlara da ihtiyaç hissetmemekteydi. Böyle bir anlayışla kentler üst ölçekli planları olsa dahi, bu plandan bağımsız, yerel yönetimin inisiyatifinde değişmesini sürdürmüştür. Böylece Büyükşehir Belediyesi olan yerlerde, ilçe belediyeleri ve belde belediyeleri planlama yetkisine alt ölçekte sahip olarak, kentin gelişmesini üst ölçek plandan (nazım ve çevre düzeni planlarından)bağımsız sürdürmelerine neden olmuştur. Planlamadaki bu iki başlılığın yanı sıra, ıslah imar planları donatıları yetersiz kentsel yaşam kalitesi düşük mekanlar yaratırken, üst ölçekli planın uygulanma şansını da ortadan kaldırmıştır. Islah imar planları kentin kendi planının uygulanmadığı, kaçak yapılaşmaların olduğu alanları da içerdiğinden, kentsel değişimde çok başlılık dönemi yaratmıştır. Bütün bunlar süregiderken, 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanun'unun 73 üncü maddesi ile belediyelere "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" ilan etme yetkisi verilmiştir. Yine 17.06.2010 tarihli 5998 sayılı Kanun ile 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73 üncü maddesinde kapsamlı değişiklik yapılmıştır. Ayrıca 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 17 inci maddesi ile de; 5998 sayılı Kanun ile düzenlenen "Ancak, kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca bu yönde karar alınması şarttır." şekline dönüştürülmüştür.

5393/5998 sayılı yasa ile;

- Yasa'da "kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı" olarak belirlenecek alanların, "imarlı veya imarsız", "üzerinde yapı olan veya olmayan", belediye veya mücavir alan sınırları içindeki tüm alanları kapsaması; çok büyük alanların büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyeler tarafından "kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı" olarak belirlenebilmesine imkan tanımaktadır. "İmarlı veya imarsız" tanımı, yürürlükteki planlarda kentsel gelişmeye açılmamış alanların da "kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı" olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Kamulaştırma ve projelendirme büyükşehir belediyelerince yapılacağı, ilçe belediyelerinin yetkilerini kısıtlamaktadır.
- Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu yeni bir kanun olarak çıkarılması yerine 5393/5998 sayılı Kanun ile tek bir madde ile yürürlüğe konmuştur. Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı dışındaki tüm kamu taşınmazlarının bu amaçla devredilebileceğinden sözedilmektedir.
- Tüm yetkiler, sınırsız ve denetimsiz şekilde Büyükşehir Belediye Meclislerine verilmiştir. İlçe belediyelerinin planlama sürecine katkı sunmalarına ilişkin bir düzenleme yer almadığı gibi

dönüşüm alanında mülkiyet sahiplerinin sürece katılmaları yönünde de bir düzenleme yoktur. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında yapılacak alt yapı ve rekreasyon harcamaları, proje ortak gideri sayılacağı ve taşınmaz sahiplerinden alınacağı dikkate alındığında projelerin şeffaf olması ve ödenebilir olması yönünde herhangi bir denetleme mümkün olmayacağı açıktır.

- Vatandaşın mülkiyet hakkını koruması için mevzuatta çok sayıda düzenleme olmasına rağmen 5393/5998 sayılı Kanun ile mağdur olduğunu düşünen dar gelirli vatandaşların yargıya başvurma hakları da kısıtlanmaktadır. Tasarının genel gerekçesinde “gönüllülük” esastan bahsedilmiş ise de, zor kullanma yöntemleri de tarif edilmiştir. Hak arama özgürlüğü kısıtlanmaktadır.
- 5393/5998 sayılı Kanun kapsamında yapılan çoğu uygulama kentsel dönüşüm uygulaması olmayıp; bu uygulamalar kentsel yenileme ve değerlendirilmiş kent merkezlerindeki topraklarda yaşamını sürdüren dar gelirli insanların tasfiyesi ile sonuçlanan yüksek gelir grubuna lüks konut ve ticari tesisler yapılması ve kentsel rantın paylaştırıldığı uygulamalar durumuna dönüşmüştür.
- Üst ölçekli planlara uyma şartının düzenlemede yer almaması nedeniyle, uygulamalarda imar hakkı artışı dışında özendirilecek bir yaklaşım sergilenmediğinden mülkiyet sahiplerinin taleplerinin fazla imar hakkı elde edilmesi yönünde olması ortaya çıkmıştır. Planlamanın hiyerarşik birlikteliği bu şekilde zedelenmiştir.
- 2012 yılına gelindiğinde 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (16.05.2012, RG31.05.2012, 28309) ile dönüşüme ilişkin kapsamlı değişiklik yapılmış ve belediyelerin belirlemiş olduğu kentsel dönüşüm bölgelerinin sınırlarına ve içeriğine 30 gün gibi çok kısa bir zamanda dava açılacağı hükmü getirilmiştir. Bu da çok kısa bir süre olduğundan dolayı dava açılmayacağı anlamını taşımaktadır.
- Ayrıca 6306 sayılı Yasanın 23 üncü ve 24 üncü maddesi uyarınca 24/2/1984 tarihli ve 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun 2015 yılında yürürlükten kaldırılacaktır.
- Bütün yetki 644 sayılı KHK’ye göre Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ’ye verilmiştir. Yerel yönetimlerin yetkilerini ortadan kaldırmaktadır. Çevre ve şehircilik Bakanlığı proje üretebilmekte, ruhsat verebilmektedir.
- Kentsel dönüşümün yüksek yapılaşma/yüksek yoğunluk anlamını taşıdığı ve mülkiyet sahiplerinin de beklentilerinin bu yönde olduğu, bunun önüne de geçilemediği görülmektedir. Bu olgunun Afet riski altındaki alanlarda da aynı şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Hatta doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunmasını amaçlayan bütün hukuk kuralları geçerliliğini yitirmiştir.
- Planlar İmar Kanunu ile imara ilişkin hükümler ihtiva eden özel kanunlar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalar ve askı ilan sürelerine bağlı değildir. İmar mevzuatı ve planlama yaklaşımları yok sayılmaktadır.
- Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun, Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu ile Mera, Orman, Boğaziçi, Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri ve Kıyı Kanunları, kapsam dışında tutulmakta ve planlama sürecindeki koruma ve kullanmaya ilişkin tüm yaklaşımlar ortadan kaldırılmaktadır.
- Proje dağıtım değerinin paydaşlar arasında eşitlik ve adalet içinde belirlemeye ilişkin “Şerefiye-Değerleme” yöntemine ilişkin, bir yönetmelik oluşturulmadığından mülkiyet

sahipleri ile anlaşmazlıklar ortaya çıkabilecek ve sonuçsuz kalma ihtimali olsa da yargı süreçleri yaşanabilecektir. Geniş kapsamlı olan bu kanunun dönüşüm alanındaki mülk sahiplerinin kendi m2'leri üzerinde mülk edinebilme hakkını da tanımaktadır. Fark ödeyerek bu hakka sahip olabilmek şansları da vardır.

- Kırsal kalkınma ve hayvancılığın geliştirilmesi için 4342 sayılı Mera Kanunu 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Köylülerin ortak malı olan meralar riskli yapılar bahanesi ile ve nasıl kullanılacağı belirsiz şekilde Hazine adına tapu tescillerinin yapılacağı öngörülmektedir. (Md. 3-6).
- Her ne kadar “.....bu Kanunun öngördüğü uygulamalar sırasında, bahsedilen kanunların amaçları ayrıca gözetilir. Uygulamalar için 6831 sayılı Kanuna tabi alanların kullanılması zaruri olduğu takdirde, başka yerlerde en az bu alanlar kadar alanın ağaçlandırılması, 3573 sayılı Kanuna tabi alanların kullanılması zaruri olduğu takdirde de, başka yerlerde en az bu alanlar kadar alanın zeytinlik alan haline getirilmesi mecburidir.” şeklindeki düzenleme olsa da her biri bir Bakanlığın temel yetki ve görevleri içerisinde olan yasal düzenlemelerin engelleyici hükümlerinin bu Kanuna aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı önemli bir sorundur (5393/5998 sayılı yasalar, TUPOB , 2010).
- Kısaca Belediyeler Yasası'nın 73. maddesinde yapılan değişik ile kent içerisinde kalan çok değerli kamu arazileri, gecekondular, açık alanlar, büyük ölçekli kentsel yeşil alanlar, tarım alanları ve askeri alanlar ile askerlerin ağaçlandırdıkları açık alanlar yargısal denetim dahil tüm engeller kaldırılarak, büyükşehir belediyelerine verilen yetkilerle, kentsel dönüşüm projesi uygulaması adı altında, lüks konutların ticari tesislerinin yapımına olanak tanınmaktadır (MO Antalya Şubesi:ww2.antmimod.org.tr).

Görüldüğü gibi” kentsel dönüşüm” kentsel politikaların bir ürünüdür, kentin yıpranmış alanlarının ve afete maruz alanların yeniden fen koşullarında inşasını öngörürken, bazı kırsal özellikli kullanımların yok edilmesi tehlikesiyle de karşı karşıya kalınacağı habercisidir.

Diğer taraftan 21.08.1991 tarih ve 20967 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 443 sayılı Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2/C maddesi uyarınca Çevre Düzeni Planlarının yapımı öngörülmüştür. Uzun bir süre bu yetki kullanılmamış ve Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yayımlanan 01.09.2000 tarihli ve 3848/9631.348 sayılı Genelge ile; Çevre Bakanlığının kuruluş, görev ve yetki sorumluluğunu düzenleyen 443 sayılı KHK'nin 2. maddesinin (c) fıkrası ile çevre düzeni planlarının yürürlüğe sokulması ve uygulanmasına ilişkin görev ve yetkinin Çevre Bakanlığına verildiğinden bahsedilerek; "01.11.2000 tarihinden itibaren ilgili kurumlarca 3194 sayılı İmar Kanununa göre hazırlanmakta olan Çevre Düzeni Planı, revizyonu, ilavesi değişikliği veya tadilatı tekliflerinin inceleme ve onay işlemlerinin Çevre Bakanlığı tarafından yapılacağı” belirtilmiş ve Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik (04.11.2000 tarih ve 24220 sayılı R.G) ile gerekli ayrıntı düzenlenmiştir. Ancak Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile yaşanan yetki sorunlarına ilişkin yargı süreçlerinden sonra 2003 yılında yayımlanan 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun “Bakanlığın Görevleri” başlıklı 2. maddesinin (h) bendi ile “Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların birarada düşünülmesine imkân veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma plânları ve bölge plânları temel alınarak çevre düzeni plânlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak.” görevi Çevre ve Orman Bakanlığı'na verilmiştir. Çevre düzeni planları konusunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı arasındaki yetki karmaşası 2006 yılında kesin olarak çözümlenmiştir. 26.04.2006 tarihli ve 5491 sayılı Kanunun 6. maddesi ile 2872

sayılı Çevre Kanunu’nun 9. maddesi değiştirilerek çevre düzeni planı yapımı yetkisi Çevre ve Orman Bakanlığı’na verilmiştir. Söz konusu Kanunun 9. maddesinin (b) bendinde “Ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, koruma-kullanma dengesi gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000-1/100.000 ölçekli çevre düzeni plânları Bakanlıkça yapılır, yaptırılır ve onaylanır. Bölge ve havza bazında çevre düzeni plânlarının yapılmasına ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.” hükmü yer almaktadır. 29.06.2011 tarihli 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 7 inci maddesi ile “Çevre Düzeni Planı” yapma yetkisi bu Bakanlığa tanınarak tüm yetki sorunları çözüme ulaşmıştır. Daha sonra da Bayındırlık ve İskan Bakanlığının kapatılarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmesi bu sorunun kökten çözümüne neden olmuştur.

Ayrıca 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile İl Çevre Düzeni Planlarının yapılmasına karar verilmiştir. Yine 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu’nun “Geçici Madde 1- Büyükşehir belediyeleri, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç iki yıl içinde büyükşehirin 1/25.000 ölçekli nazım imar plânlarını yapar veya yaptırır.” maddesi ile nüfus esasına göre belirlenen büyükşehir belediye sınırlarında 1/25000 ölçekli nazım imar planı yapımına ilişkin düzenleme yer almıştır. 2012 yılına gelindiğinde yasalar gereği hazırlanması istenen 1/100.000 ve 1/25.000 planlar hiçe sayılarak “Kentsel Dönüşüm” adı altında boş arsa/araziler, orman arazileri bir müteahhide verilerek sadece konut, bazende iş alanları yaratılmaktadır. Hatta öyle öteye gidilmisti ki, alınan kararlardaki güçlülük, reklamlarda “ben yaptım oldu”, “tarih hayal edenleri değil gerçekleştirenleri yazacaktır” cümleleri dahi planlamanın hiçe sayıldığı belgeleri haline getirilmiştir.

Büyükşehir ve ilçe belediyeleri ve Çevre Bakanlığının yetkileri yanısıra Toplu Konut İdaresi halen yürürlükte bulunan 775 sayılı Gecekondu Kanunu’nun uygulanmasındaki görev ve yetkisiyle dönüşümde oldukça aktif yer almaya başlamıştır. 775 sayılı Gecekondu Kanunu madde 19; “*İslaha muhtaç veya tasfiyesi gereken gecekondu bölgeleri ile yeniden halk konutu veya nüve konut yapımına tahsis edilecek sahaların seçimi, haritalarının hazırlanması, imar ve ıslah planlarının düzenlenmesi, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın denetimi altında, ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, hazırlanan harita ve planları redde, düzeltilmek üzere geri göndermeye, olduğu gibi veya değiştirerek onaylamaya ve lüzum gördüğü hallerde bu hizmetleri kendisi yapmaya veya yaptırmaya yetkilidir*” demek suretiyle; ıslaha muhtaç veya tasfiyesi gereken gecekondu bölgeleri ile yeniden halk konutu veya nüve konut yapımına tahsis edilecek alanların seçimi, haritaların hazırlanması, imar ve ıslah planlarının düzenlenmesinin Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın denetimi altında ilgili belediyelerce yapılacağı veya yaptırılacağını belirtmiştir. TOKİ Başkanlığı ise bu planları reddetme, onaylama veya değiştirerek onaylama veya gerek duyuyorsa bizzat yapmaya yetkilidir (www.kentseldonusumvehukuk).

2014 yılına gelindiğinde kentsel dönüşümde en etkili kurum TOKİ ve TOKİ ile işbirliği içine giren yerel yönetimler olmaktadır. Kamuya ait alanlar TOKİ’ye devredilmekte, TOKİ proje çalışmalarını bazen kendisi, bazen yerel yönetimlerle ortaklaşa, bazen de müteahhit firmaların proje çalışmalarını kontrolü biçiminde yürüterek, hızlıca konut üretmektedir. Ancak bu hız daha çok kentin sorunlu bölgelerinin ıslahı biçiminde olmayıp, kent merkezlerinde rantın yüksek alanlarında donatı alanlarından yine yoksun kentsel mekanlar üretme şeklinde devam etmektedir. İslah imar planlarıyla nasıl üst planlardan bağımsız, kentsel toplam nüfus ve donatı dengesini bozan, dolayısıyla altyapı sorunları doğuran bir kentleşme öngörülmüşse, bugün de yine aynı şekilde nüfus, donatı, altyapı,

ulaşım kararlarını hiçe sayan gökdelenler dönemi başlamıştır. Bu acımasız oluşum sadece müteahhitleri memnun edebilmiştir.

Halbuki TOKİ elindeki imkanlarla, şehir planlama, kentsel tasarım ve enerjiyi birlikte yorumlayacak bir ekiple kent enerji bütçesini azaltacak ve öncü olacak yüksek teknolojiyle, yenilenebilir enerji kaynaklarını devreye sokarak, ülkeye çok fazla katkı sağlayabilirdi. Bugünkü TOKİ'nin başarısı klasik yöntemle üretilmiş gökdelen, konut sayısı ve her kentte aynı biçimde mimari özellikleriyle ürettiği apartman sayısı ile ölçülmektedir.

2. TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ YARATTIĞI SORUNLAR

Kentsel Dönüşüme etki eden yasalar kısaca incelendikten sonra bu bölümde "Kentsel Dönüşümün" sorunları şöyle özetlenebilir:

- Kentsel dönüşüm üst ölçek plan kararlarından bağımsız olarak ele alınmaktadır.
- Afet riski taşıyan alanlarla, konut alanlarının ıslahı ve yeni gelişim alanları aynı yasaya bağlı olarak ele alınmaktadır. Genellikle riskli alanlar ikinci planda ele alınmaktadır.
- Gerçek dönüşüme ihtiyaç duyulan alanlar ana plan kararlarını bozmayacak biçimde belirlenmemektedir. Yoğunluklar gereğinden fazla artırılmakta, donatı alanları yok edilmektedir.
- Türkiye'de dönüşümden anlanan sadece fiziki alandaki değişikliklerdir. Bu değişiklik çok katlı apartman yapılaşmalarının yaygınlaşmasını arttırmıştır. Bu konu o kadar ileri gitmiştir ki yerele özgü yoğunluk ve mimari özellikleri ortadan kalkmaktadır.
- Yapılan uygulamalar yeni apartman gecekonduları yaratmaktadır. İstanbul, Kayseri, Trabzon, Konya ve daha pek çok il örneğinde olduğu gibi yapı yaklaşma mesafeleri gölge mesafelerini hiçe saymaktadır.
- Hak sahipleri dönüşüm sonucu aynı alanda kalıyorsa genellikle borçlandırılmakta ya da çok uzak yerlerden tahsis yapılmaktadır.
- Dönüşüm sonucu alanda rant ve yoğunluk artmakta, bu aşamada belediyelerin konut piyasasını dengeleyici konut yatırımı yapması beklenmektedir.
- Dönüşüm belediye, müteahhit, hak sahibi, TOKİ arasında gerçekleştirilmekte, kamu yerine (TOKİ) daha çok özel sektöre pay ayrılmakta, kamu arsa ve arazileri dönüşüm adı altında özel sektöre devredilmektedir. İstanbul'daki bir uygulamada 2B yasası sonucu orman arazisinde çok yoğun yatırımlar gerçekleştirilmektedir.
- Konut alanlarının gerçekleştirilmesinde çok disiplinli çalışma ve yenilenebilir enerji kullanımı konuları göz ardı edilmektedir.
- Kıyı, turizm, sanayi alanlarının dönüşümünde konut alanı yaratma politikası yoğunlukla sürdürülmektedir.
- Dönüşümün sosyal boyutu ele alınmamaktadır.
- Dönüşümün ekonomik boyutu özel sektöre aktarılan rantla sınırlı olmakta, iyileştirilmesi düşünülen alandakilere Londra - Doçland örneğinde olduğu gibi istihdam olanakları yaratılmamakta/araştırılmamaktadır.
- Dönüşüm disiplinlerarası olarak görülmemektedir. Her düzeydeki katılımdan yoksundur.
- Sağlık ve eğitime ait alanlar dışında kalan kamu alanları yerel yönetime devredilip, dönüşüm alanı ilan edilebilmektedir.
- Zeytin alanları, mera alanları özel mülkiyete devredilmektedir.

- Değişim/dönüşüm sonrası yaşam kalitesi artmamakta, donatı alanları yine eksikliğini sürdürmekte, dönüştürülen alanın yoğunluğuna bağlı ulaşım kararları revize edilmemektedir. İstanbul Ataşehir 1/200.000 plandaki global yoğunluğa göre 1,50 olması gerekli emsali, kolayca 5 emsale çıkarılmakta, 35 metrelik yollar 12 metreye indirilerek, emsale bağlı daha fazla daire elde edilmekte, plan revizyonlarıyla yeşil alanlar, okul alanları, PTT, çocuk bahçesi, kamu tesis alanları gibi pek çok donatıdan eksik silme konut alanları yaratılmaktadır.
- Dönüşüm sonucu kentin enerji tüketiminde düşme görülmemekte, enerji etkin planlamanın ve tasarımın ne olduğu konusunda henüz hiçbir bilgiye sahip olunmamakta, bu konuda ne Enerji Bakanlığı’nın ne de Şehircilik Bakanlığı’nın uygulamalarının bulunmadığı, dolayısıyla yaptırımlarının bulunmadığı, uygulamanın nasıl yapılacağı bu iki Bakanlık tarafından bilinmemektedir. Uygulanmaya çalışılan tek bina enerji tasarrufu, kentsel planlama ve kentsel tasarımla elde edilen enerji tasarrufunun çok küçük bir bölümüdür.
- Kentlerinekolojik duyarlılığı gözardı edilmekte, vadiler, orman alanları mera alanları yapılaşmaya açılmaktadır. Kentsel ve kırsal koruma alanları tahrip edilmektedir. Tarihsel zenginlikler gözardı edilmektedir.
- Üst ölçek planlarda yapılaşmaya açılmamış alanlar, kentsel dönüşüm ve yenileme kararlarıyla kırsal nitelikli toprakların hızla tüketilmesine neden olmakta, kontrolsüz bir kent büyümesi ve saçaklanma ortaya çıkmaktadır.

3. SONUÇ

Gecekondu gerçek konut ihtiyacından ortaya çıkmış olup, başlangıçtaki masumiyetini hızlı kentleşme sonucu kaybetmiştir. Bu sorunun aşılabilmesi için en etkili çözüm yolu olarak ıslah imar planları ile mülkiyet çözümlenmeye çalışılmıştır. Bir yandan mülkiyet çözümlenirken, diğer yandan hisseli alanlardaki kaçak yapılar, daha önce konut olup, sanayi ve işyerine dönüşmüş yapılar, giderek imar planlı alanlardaki kaçak yapılar da gecekondu olarak nitelendirilmiş, ıslah imar planlarıyla kamu ve şahıs mülkiyetleri el değiştirmiş, başka şahıslara geçmiştir. Böylece büyük kentlerin üst ölçek plan kararlarından bağımsız tam bir plan olmayıp uygulama planları olan ıslah imar planları aracılığıyla, hatta parselasyon planları dahi ıslah imar planıymış gibi onaylandığından, büyük kentlerin ortalama %70’i 1990 yılında (İnankul Şule,1990) kent planlarından bağımsız silme konut alanlarına dönüşmüştür. Donatı alanları çok eksik olan ıslah imar planlı alanlara ara çözüm yolu olarak, bu planların üzerine yeniden üst ölçekli planlar yaparak, eksik donatı alanları bir nebze giderilmeye çalışılmıştır.

2004 yılına kadar kentsel dönüşüm yetkisi, 5216 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle 7-b maddesinde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre; çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve imar ıslah plânlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek yetkisiyle büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde her tür planlama yetkisini büyükşehir olan yerlerde büyükşehir belediyeleri eline almıştır. Bu dönemdeki kentsel mekanın değişimi yine de üst ölçekli planlara bağlıdır.

Asıl büyük değişim 5393 sayılı yasanın 2005 yılında yürürlüğe girmesiyle yaşanmaya başlanmıştır. 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanun’unun 73 üncü maddesi ile belediyelere “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” ilan etme yetkisi verilmiştir. Yine 17.06.2010 tarihli 5998 sayılı Kanun ile 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73 üncü maddesinde kapsamlı değişiklik yapılmıştır. Ayrıca

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 17 inci maddesi ile de; 5998 sayılı Kanun ile düzenlenen "Ancak, kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca bu yönde karar alınması şarttır." şekline dönüştürülmüştür.

Kısaca kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesine karar vermek, projelerini hazırlatmak, ihale etmek, ruhsatlandırma işlerinin hangi idareye ait olduğu konusunu ilgilendiren yasalar, bir alanın kentsel dönüşüm projesi kapsamında kalıp kalmayacağına ilişkin karar verilmesi yetkisinin hangi idareye ait olduğu konusu 5393/5998 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, , 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 2863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 644 sayılı Çevre Bakanlığı Kuruluş Hakkında Kanun ve Kentsel Dönüşüm Yasası olarak da bilinen 6306 sayılı Afet Riskli Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile düzenlenmiş bulunmaktadır.Özel yasa olarak da 5104 sayılı Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu yer almaktadır.

2012 yılında yapılan bir araştırmada, 5393 sayılı yasanın çıktığı döneme kadarki zamanda, Türkiye'de planlara sadık kalınarak yürütülen kentsel dönüşüm projelerinin, konut sorununu bir dereceye kadar çözdüğü, ancak dönüşüm alanlarındaki ranta bağlı olarak soylulaştırmanın önüne geçilemediğini ortaya koymuştur (Sakaklı Kaan,2012). Özellikle 5393/5998 sayılı yasalar ve 6306 sayılı yasa sonrası yönetmeliklerinde yürürlüğe girmesiyle, pek çok kamusal alan kentsel dönüşüm alanı ilan edilmekte, üst ölçek planlardan bağımsız yoğun gökdelen konut alanları kentleri altyapı eksiklikleri ile tehdit eder duruma gelmekte, kentler kontrolsüz biçimde plan dışı kırsal alanlarda, bir prototipin tekrarı şeklinde, apartman gecekonduyla genişlemekte ve saçaklanmaktadır. Rantın yüksek olduğu İstanbul Ataşehir örneklerinde TOKİ'nin onadığı planlarda 35 metrelik yollar 12 metreye indirilerek biraz daha fazla emsalin getirdiği gelirin peşinde koşar hale geldiği gözlenmiştir. Bugünkü uygulamalarda görüldüğü üzere, planlamadan bağımsız gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin ne yazık ki pek çoğu gerçekte afet riski olan alanların ve kentin çarpık mahallelerini veya eskiyen alanlarının rehabilitasyonu yerine, kamu mülklerinin şahıslara devredilmesi şeklinde süre giderek, kent makroformunu plansız gelişmeye itmektedir.

Kaynakça

Kaan Sakaklı. (2012) Metropoliten Alanda Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yoksulluk ve Mülkiyete Yönelik Bir Model Önerisi, GÜ: Haziran 2012, Ankara.Doktora tezi-Danışman Şule Karaaslan.

Karaaslan Şule, (2005) "Gecekondu Dönüşüm", Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 20. Yıl Anısına "Şehircilik Çalışmaları", Nobel yayınları, s.217-241.

İnankul Şule.,Kumbaracıbaşı,Can.,Erol,Demet. (1995) "TheTransformation in theMeaning of Gecekondu", AESOP Association of - European Schools of Planning, Yıldız Teknik Üniversitesi, 24-27 Ağustos 1994, İstanbul. AESOP Planning For a BroaderEurope VIII. AESOP Congress, Proceedings Vol.4., YTÜ:1995, İstanbul, s,168-175.

İnankul Şule (1990) Planlama Politikaları Açısından Gecekondu SorununaGenel Bakış - Kentsel Gelişimde Islah İmar Planlarının İşlevsel Özelliklerinin İncelenmesi; BakırköyÖrnekleri. MSÜ; Mart 1990. (Doçentlik tezi).

TUPOB: 5393 Sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair 5998 Sayılı Kanuna İlişkin Görüşü, 30.06.2010, Cumhuriyet gazetesi.

www.kentseldonusumvehukuk

<http://ww2.antmimod.org.tr>, 24.10. tarih ve 27621 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 5998 Sayılı Kanun Hakkında Mimarlar Odası Antalya Şubesi Raporu, 31.01.2014.

Yasalar

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (16.05.2012, RG:31.05.2012,28309)

5998 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Kabul tarihi:17.06.2010.

Çevre ve Orman Bakanlığı :01.09.2000 tarihli ve 3848/9631.348 sayılı Genelge ile; Çevre Bakanlığının kuruluş, görev ve yetki

5393 sayılı Belediye Kanunu, RG: 3.07.2005, sayı:25874.

4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 1.05.2003.

443 sayılı Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname RG:21.08.1991 tarih ve sayı:20967.

775 sayılı Gecekondu Yasası, Kabul Tarihi : 20/7/1966 R. G : Tarih : 30/7/1966 Sayı : 12362

2981,3290,3366 sayılı yasalar

3414 sayılı KHK.

Özet: Türkiye’de 1948 yılından başlayıp, 1960 yılına kadar hızla devam eden gecekondu olgusuna, 1966 yılında kabul edilen Gecekondu Yasası ile çözüm aranmıştır. Kentlerdeki ilk önemli değişim bu yasa ile başlamış, daha sonra bir dizi gecekondu ve af yasalarıyla, kentlerin %70’i plansız olarak gelişmeye başlamıştır. Gecekondu ve af yasalarının kentsel değişimde/dönüşümde etkisi 1966 yılından başlayıp 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyeleri Kanunu”nun 7-b maddesinin 2004 yılında yürürlüğe girmesine kadar etkin biçimde devam etmiştir. 2004 yılı öncesi, kentsel planlama ilkelerine tam olmasa dahi bağlı olarak, hatta ıslah imar planlarıyla büyük alanlarda dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde daha çok mülkiyetin çözülmesi birinci plandadır. 5393 sayılı “Belediye Kanunu” 2005 yılında yürürlüğe girerek tüm kentlerde 73.madde ile özellikle kentin yıpranmış kısımlarının yenilenmesi amacına yönelik olmakla birlikte, Belediyelere konut dışı büyük ticari kullanımlara gizli de olsa izin vererek; kentsel mekanda hızlı ve büyük değişimlere neden olunmuştur. Daha sonra 5393 sayılı yasanın sadece 73. maddesini değiştiren 5998 sayılı “Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” 17.06.2010 yılında yürürlüğe girerek belediyelere imarlı, imarsız her tür alanda dönüşüm ve gelişim projeleri uygulama yetkisini ile yalnızca kentin eskiyen alanlarını yenilemek değil; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, yetkisini de vermiştir. 2012 yılına gelindiğinde 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile dönüşüme ilişkin kapsamlı değişiklik yapılmış ve belediyelerin belirlemiş olduğu kentsel dönüşüm bölgelerinin sınırlarına ve içeriğine 30 gün gibi kısa bir sürede dava açılabilceği hükmü getirilmiştir. Tüm yetkinin Toplu Konut İdaresi ve Belediyelere verilmesi işi hızlandırmış, plan kararlarından bağımsız kentsel mekanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu makale ile “ Yasalar ve Kentsel Dönüşüm”, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Yarattığı Sorunlar” açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dönüşüm, kentsel dönüşü yasaları, güncel problemler

URBAN TRANSFORMATION PROCESS AND PROBLEMS IN TURKEY

Abstract: In Turkey, the solution to the slum phenomenon between 1948 and 1960 has been sought by the Slum Act which was rectified in 1966. The first major change in cities began with this law, followed by a series of slums and amnesty laws, and then the 70% of cities have begun unplanned development. The influence of the slums and the amnesty laws on urban change / transformation has continued starting from 1966 until the Metropolitan Municipalities Law number 5216, article 7-b was put into force in 2004. Before the year 2004, depending at least partially on the principles of urban planning, and even with improvement plans, a

transformation in large areas has been experienced. During this period, particularly the rehabilitation plan of the property was prioritised. In 2005, the "Municipal Act" with the number 5393 was entered into force and resulted rapid and major changes in urban space by allowing secretly municipalities to make non-residential large land uses although with the article 73th it was intended especially in the worn parts of the cities. Then, the Municipal Law Amending with the number 5998 in 17/06/2010 came into force, of which indeed only the article 73 of the law 5393 was changed, and the right to implement every type of transformation and development projects in both planned and unplanned areas of the city was given to the municipalities, in addition to create the residential areas, industrial areas, commercial areas, technology parks, public service areas, recreation areas, and all kinds of social reinforcement areas, and not only to the the city's aging fields which were not renewed. By the year of 2012, extensive changes were made in the Transformation of Disaster Risk Areas Act numbered 6306, one of which the provision has been made for municipalities to go to court about the limits and the content of the urban renewal regions within a short time of 30 days. In this article "Laws and Urban Transformation", "The Problems Resulted by Urban Transformation Implementations" will be explained.

Key Words: Urban transformation, urban transformation laws, actual problems

Şule KARAASLAN: İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Lisans, Y.Lisans, Şehircilik Anabilim Dalında Doktorasını tamamlamıştır. MSÜ'nde Kentsel Planlama alanında doçent, 1996 yılında profesör olmuştur. Halen Gazi Üniversitesi'nde çalışmaktadır.

Ulusal ve uluslararası makale, bildiri, tez, araştırma, kitapta bölüm olarak çeşitli yayınları, mesleki üyelikleri bulunmaktadır. Farklı üniversitelerde anabilim başkanlığı, bölüm başkanlığı, fakülte ve fakülte yönetim kurulu üyelikleri olan Karaaslan'ın ihtisaslaştığı konular, Kentsel Planlamada- Planlama Teorileri, Gecekondu ve Kentsel Dönüşüm, Afet Planlaması, Çevre, Enerji Etkin Planlama ve Tasarım, Turizmdir.

sulekara@gmail.com

TÜRKİYE ve DÜNYA'DAN BAŞARILI KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ

Şule KARAASLAN, Prof. Dr.

Kaan SAKAKLI, Dr.

1. GİRİŞ

Türkiye’de planlama hiyerarşisine bağlı kalınarak üretilen kentsel dönüşüm projeleri zaman zaman eleştirilerek, yerel yönetimler sorgulanmıştır. Bu projeler 3194 sayılı yasa, gecekondu ve af yasaları kapsamında ele alınmış projelerdir. Türkiye’de uygulanan dönüşüm projelerinin kavramsal içeriğinin yetersiz olması ve kısa vadeli uygulamalara dönük modellerle geliştirilmeleri nedeniyle bölgede yaşayan halkı daha da zor durumda bırakmış, uygulama sonucu kentlerin fiziksel ve sosyal yapısında karmaşa ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra kentsel dönüşümün en önemli amaçlarından ve devletin önemli kamu politikalarından biri olması gereken kentsel yoksulluğun ortadan kaldırılması konusundaki eksiklikler hala giderilememiştir. Finansal açıdan en başarılı olan projeler dahi yörede yaşayan halkı gözardı etmiş, yerinde tutmaya yeterli olamamış, bu kesime cevap verememiştir.

2005 yılına gelindiğinde 5393 Sayılı Belediye Yasası’nın 73 maddesi ile belediyelere “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” ilan etme yetkisi ile kent makroformları, özellikle metropolitan alanların makroformları tamamen 3194 sayılı yasa, gecekondu yasası ve af yasalarından bağımsız biçimde, hem kentlerin rantlarının yüksek olduğu alanlarda, hem de kırsal alanlarda hızla dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu hızlı dönüşümü destekleyen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın ve TOKİ’nin yetkileri ve 5998, 6306 yasaları da unutmamak gerekir.

Bu makale ile Dünyada ve Türkiye’de dönüşüm alanında yaşayan halkı bazılarında sürece katan, başarılı Kentsel Dönüşüm örnekleri incelenerek; başarı öyküleri ortaya konacaktır.

2. ÖRNEKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dünyadan ve Türkiye’den seçilen kentsel dönüşüm örnekleri Birleşmiş Milletler Habitat Deklerasyonu kapsamında yürüttüğü Birleşmiş Milletler Kentsel Şartı ve Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu maddeleri esas alınarak kriterleri seçilmiş, başarılı örnekler belirlenmiştir.

Seçilen başarı kriterleri, Birleşmiş Milletler Kentsel Şartları ve Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonunda belirtilen öneme göre sıralanmıştır.

Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu sırasıyla 1) Halk Katılımı, 2) Ekonomik kalkınma, 3) İstihdam, 4) Sağlık, 5) İşlevlerin uyumu, 6) Konut, 7) Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, 8) Eşitlik, 9) Belediyeler arası işbirliği, 10) Mal ve hizmetler, 11) Dolaşım, 12) Güvenlik. 13) Kirletilmemiş, sağlıklı bir çevre 14)Sürdürülebilir kalkınma, 15) Spor ve dinlenme, 16)Doğal zenginlikler ve kaynaklar, 17) Kişisel bütünlük, 18) Kültürlerarası kaynaşma, 19)Finansal yapı ve mekanizmalar ve 20) Kültür olarak belirlenmiştir.

BM Kentsel Şartı ise sırasıyla, 1) Halk katılımı, kent yönetimi ve kent planlaması, 2) Kentlerde ekonomik kalkınma, 3) Kent güvenliğinin sağlanması ve suçların önlenmesi, 4) Tarihi kentsel yapı mirası, 5) Konut, 6) Kentlerin fiziki yapıları, 7) Kentlerdeki özürü ve sosyo-ekonomik bakımdan

engelliler, 8)Kentsel alanlarda spor ve boş zamanları değerlendirme, 9)Yerleşimlerde kültür, (10)Yerleşimlerde kültürlerarası kaynaşma, 11) Kentlerde sağlık, (12) Ulaşım ve dolaşım ve13)Kentlerde çevre ve doğa olarak belirlenmiştir. ana başlıkları altında yer alan ilkelerden oluşmaktadır (Palabıyık, 2004).

Bütün bu yaşam kalitesi ölçütleri incelendiğinde aşağıdaki 8 özelliğin tüm deklarasyonlarda yer aldığı görülmektedir.

Değişik kentsel dönüşüm örnekleri incelendiğinde öne çıkan ortak özellikler şunlardır:

1. Kent planlarıyla entegrasyon,
2. Koruma/İslah stratejileriyle uyumluluk,
3. Bölgesel gelişim stratejilerine uyumluluk,
4. Ekonomi üzerine geliştirici etkisi,
5. Kentsel dönüşüm alanında ortaya çıkan yeni olanaklar,
6. Dönüşümün fiziksel yapı üzerine etkileri,
7. Dönüşümün sosyal yapı üzerine etkileri,
8. Olumlu ve olumsuz yan etkiler.

Kentsel dönüşüm Dünyaya yayılan bir politika olmasına karşın her ülkenin şehircilik politikalarına göre farklılık gösteren örgütlenmeler ve modeller içermektedir. Bu araştırmada Metropoliten alanda düzensiz konut alanlarını içeren Türkiye ve Dünya örnekleri seçilmiştir. Bu seçimde uygulanan farklı politikalar ve mülkiyet hakları önemli rol oynamıştır.

Dönüşüm projeleri arasında karşılaştırma yapabilmek için pek çok kentsel dönüşüm projesi incelenmiş, bu inceleme sonucu yukarıdaki özellikleri ihtiva eden ve en gelişmiş 7 Dünya örneği ve 6 Türkiye uygulaması detaylı incelenmek üzere belirlenmiştir. Bu seçim yapılırken özellikle düzensiz konut alanlarını içeren örnekler üzerinde durulmuştur.

Dünya'dan seçilen dönüşüm projeleri ve yer aldığı ülkeler şunlardır:

- Paddington Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi (İngiltere),
- Curitiba Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi (Brezilya),
- Hapdong Kentsel Dönüşüm ve Uygulama Projesi (Kore)
- Poblenou Kentsel Dönüşüm ve Uygulama Projesi (İspanya),
- Amsterdam Doğu Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Hollanda),
- Beyrut Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi (Lübnan),
- Londra Doklar Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi (İngiltere) örnekleridir.

Yukarıda sıralanan 8 ana/ortak özellik hem Türkiye'den seçilen örneklerin hem de dünya örneklerinin karşılaştırılmasında kullanılmıştır. Seçilen örneklere ait özellikler Tablo 1 ve 2'de özetlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde Dünya örneklerinin sonuçları şu şekilde özetlenebilir: Kentsel dönüşüm Dünya örnekleri incelendiğinde, kentin üst ölçekli planlarıyla tam bütünlük içeren çözümler ürettiği saptanmıştır. İslah stratejilerine uyum açısından Beyrut kentsel dönüşüm projesi dışındaki diğer projelerde planlı bir koruma anlayışı benimsenmiştir. Beyrut kentsel dönüşüm projesi savaş sonrası mevcut dokuyu ikinci plana bırakarak koruma stratejileri düşünülmeden projelendirilmiştir. Bölgesel gelişim stratejilerine uyumluluk açısından Beyrut dışında diğer örnekler, bölgesel gelişim stratejileri ile tam uyumludur. Ekonomik yapı üzerine geliştirici etkilerine bakıldığında, örnek projelerin tümü

alanda yeni istihdam olanakları sağlayarak kentlerin ekonomisinde geliştirici etkileri görülmektedir. Curitiba kentsel dönüşüm projesi ile dönüşüm alanında 50.000 kişilik yeni istihdam olanağı sağlanmıştır. Bunun yanısıra kent bütününde atıl durumdaki alanlarda yeni konut ve ticaret alanlarının geliştirilmesi, projenin yer aldığı bölgelerindeki ekonomiyi canlandırmıştır. Londra Doklar Bölgesi kentsel dönüşüm projesi hem bölgesel gelişim stratejileri açısından hem de ekonomiyi geliştirici etkisi açısından diğer örneklerden daha üstün bir performans göstermektedir.

Tablo: 1. Kentsel Dönüşüm Dünya Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

8 ortak özellik	Paddington Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi	Curitiba Kentsel Dönüşüm Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	Büyük Londra Planı Güney Gelişim Raporu ve Londra Dönüşüm ofisinin belirlediği genel stratejiler kapsamında bölgesel gelişim ofisleri önderliğinde dönüşümün sağlanması ana hedefdir.	Alanda Curitiba Kent bütünü master planı çerçevesinde belirlenen lineer gelişim stratejilerine tam uyumlu ve birden çok alanı kapsayan dönüşüm projeleri bulunmaktadır.
Koruma/İslah Stratejilerine Uyumluluk	İslah stratejileri kapsamında bölgenin ulaşım bağlantı noktasında bulunması nedeniyle az yoğun yapılaşmanın nehir kıyısı kesimi hariç olan alanlarda artarak yoğun yapılaşmış alanlar haline gelmiştir.	Koruma stratejileri kapsamında bölgenin mevcut dokusunun korunarak gelişiminin sağlanması esastır ve kent bütünü planlarıyla tam uyumluluk sağlanmıştır.
Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Kent bütününde bulunan dönüşüm ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması ve kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi.	Kent bütününde bulunan dönüşüm ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması ve kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi bölgesel gelişim stratejileriyle uyumludur.
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Kent bütününde yeni bir yerleşim, yaşam ve rekreasyon alanları yaratılarak alanın ekonomik değerini arttırmış hem de 30.000 kişiye istihdam sağlayarak kentin ekonomik yapısı üzerine geliştirici etkisi olmuştur.	Kent bütününde küçük birimlerde uygulanan dönüşüm projeleri ve ticaret kasabalarının oluşturulmasıyla 50.000 kişilik yeni istihdam alanı yaratılması sağlanmıştır.
Yeni Olanaklar	Çöküntü bölgeleri <ul style="list-style-type: none"> • Yeni apartman alanlarına, • Rekreatif alanlara, • Sağlık merkezlerine, • Ticaret merkezlerine, dönüşmüştür. 	Çöküntü bölgeleri yerini rekreatif alanlara ve sağlık birimlerine bırakmıştır.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	<ul style="list-style-type: none"> • Kentin kentsel yaşam kalitesi artmıştır. • Çöküntü bölgeleri dönüşmüştür. 	Kentsel yaşam kalitesindeki gelişmelerin yanı sıra kent bütününde yetersiz bulunan sosyal donatı alanlarında artış sağlanmıştır.
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine dâhil olarak her aşamada görüş birliğine varılmıştır. Bu sayede alanda soylulaştırma yerine belirli bölgelerde dışarıdan üst gelir seviyesine sahip halk bölgeye gelmiştir. Bununla birlikte mevcut halk dönüşüm alanı içerisinde kalmıştır.	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine dâhil olarak her aşamada görüş birliğine varılmıştır. Oluşturulan yasal düzenlemelerle bölge halkı kendi bölgesinde yada yakınındaki başka bir alanda kalmıştır. Yeni istihdam olanaklarından bölge halkı yararlanmıştır. Yeni sosyal donatı alanları ile sosyal yapı iyileştirilmiştir.
Yan Etkileri	<ul style="list-style-type: none"> • Nüfus artışı, • Dönüşüm bölgesindeki rantın kontrolsüz artışı. 	Kentte bulunan sağlıksız sanayi alanları kent dışına çıkarılmış ve lineer gelişme sayesinde hava koridorları oluşturularak temiz bir çevre yaratılmıştır.

Kaynak: Kocabaş (2005), Schwartz (2004)

Tablo.1'in devamı: Kentsel Dönüşüm Dünya Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

8 ortak özellik	Hapdong Kentsel Dönüşüm Projesi	Barcelona Poblenou Dönüşüm Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	Hapdong Kentsel Dönüşüm Projesi Mal Sahipleri Birliği'nin yapmış olduğu önemli projelerdendir. Kentsel Dönüşüm kentin master planlarındaki ana stratejiyi oluşturması nedeniyle kent planlarıyla entegrasyonu tamdır.	Kentin güneydoğusundaki eski sanayi alanının kente bütünleştirilmesi kentin master planındaki en temel stratejidir.
Koruma/İslah Stratejilerine Uyumluluk	Koruma stratejileri kapsamında bölgenin mevcut dokusunun korunarak gelişiminin sağlanması ve kent bütünü planlarıyla tam uyumluluk çerçevesinde uygulanması sağlanmıştır. Az yoğun konut alanları yerini yoğun konut alanlarına bırakmıştır.	* Barselona kentinin ekonomik ve kültürel gelişmesinin hedefleri birlikte geliştirilmiştir. * Kentin bilgi kentine dönüştürülmesi vizyonuna yönelik tekno-park geliştirilmiştir. * Poblenou, Barselona kent merkezindeki tarihi dokunun hemen yanında bulunmaktadır. Alanın yenilenmesi, yerel kimliğin korunması için gerekli görülmüştür. * Bölgedeki tarihi sanayi alanlarına konut ve diğer işlevler verilerek, korunmuştur.
Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Kent bütününde bulunan dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması ve kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi bölgesel gelişim stratejilerine uyumu göstermektedir.	* Kentin güneydoğusunun kıyı ile bütünleşmesi * Konut stoğunun değerlendirilmesi * Yeni teknolojiler ve üretimin yeni biçimleri ile kültür üretimi ve yaygınlaştırılması * Özellikle sanatçılara yönelik olarak oluşturulan sanat atölyeleri ile kentin bu bölgesine yeni bir imaj kazandırılması
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Ekonomik yapıyı geliştirici etkisi, dönüşüm sonrası birçok yeni iş kolunun ve hizmetin alanda ortaya çıkmasıdır. Bunun yanında alanda çalışan inşaat şirketlerinin oluşturduğu artı kazanç bulunmaktadır.	* Olimpik Köy, Marina, kültür tesisleri ve sanat atölyeleri ile yeni iş alanları oluşturulmuştur. * Alana çok sayıda turist çekmesi sağlanmıştır. * Restore edilen binalar, kentin konut açığını ortadan kaldırarak gelişimi ekonomik olarak desteklemiştir.
Yeni Olanaklar	Çöküntü bölgeleri yerini sağlıklı konut birimlerine bırakmıştır. Bunun yanında ticaret ve kültür alanları oluşmuştur.	Eski sanayi alanı * Yeni Konut Alanları * Yeni Kültürel Alanlar * Yeni Rekreasyon alanlarına dönüşmüştür.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	Kent bütününde atıl durumdaki konut alanları yerini sosyal konutlara bırakmıştır. Kentsel yaşam kalitesindeki gelişmelerin yanı sıra kent bütününde yetersiz bulunan sosyal donatı alanlarında artış sağlanmıştır.	Kentsel kalitenin artması konut alanlarının yenilenmesi kirliliğin önlenmesi kente kıyının entegrasyonu kıyı kullanımının sağlanması
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine dâhil olarak her aşamada görüş birliğine varılmıştır. Bu sayede alanda soylulaştırma yerine belirli bölgelerde dışarıdan üst gelir seviyesine sahip halk bölgeye gelmiştir. Bununla birlikte mevcut halk dönüşüm alanı içerisinde kalmıştır.	1970'den 1990'lara kadar nüfus kaybeden, terk edilmiş ve çöküntü halindeki alanın yeni kullanımlar sonucu bir prestij alanına dönüşmesi sonucu, alanın eski kullanıcıları, yerine kentin seçkinlerinin ve turistlerin kullandığı bir alan haline gelmiştir. Alanda yaşayan yaşlı ve işçi nüfus buradan ayrılmış ve yerine genç bir nüfus yerleşmiştir. Poblenou projesi soylulaştırma amaçlı bir projedir.
Yan Etkileri	Kentte bulunan kullanılmayan sağlıksız konut alanları ortadan kaldırılmış ve kent bütününde sağlıklı konut alanları oluşturulmuştur.	Kirlilik yaratan sanayinin, kültür sanayine dönüştürülmesi yoluyla, Barselona kıyılarının kullanılan, yaşayan temiz alanlara dönüştürülmesi sağlanmıştır. Büyük yeşil alanlar yaratılmış, kente açık kamusal alanlar kazandırılmıştır.

Kaynak: Lee (2000), Seong (2002), Chang and Jong (2003), Koh and Yoon (2002), Erden (2003)

Tablo1'in Devamı: Kentsel Dönüşüm Dünya Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

8 ortak özellik	Amsterdam Doğu Liman Bölgesi Dönüşüm Projesi	Beyrut (Lübnan) Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	Amsterdam Doğu bölgesi Dönüşümü kent bütününde uygulanan Mastır planlarıyla tam bir uyum halindedir. Güneydoğu bölge konseyi, Amsterdam ve Rochdale Konut Birliğinin ortak girişimleri ile oluşturulan bütüncül bir kentsel dönüşüm projesidir.	Beyrut (Lübnan) Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi kent planlarıyla bütüncül bir yapıya sahiptir.
Koruma/İslah Stratejilerine Uyumluluk	Koruma stratejileri kapsamında bölgenin mevcut dokusunun korunarak gelişiminin sağlanması ve kent bütünü planlarıyla tam uyumluluk çerçevesinde uygulanması sağlanmıştır. Sadece fiziksel bir proje olmayıp 20.000 konutu ilgilendiren sosyal bir projedir.	Savaş sonrası mevcut doku ikinci plana bırakılarak koruma stratejileri düşünülmemiştir.
Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Bölgesel gelişim stratejilerinden olan VİNEX programı dâhilinde yapılan kentsel dönüşüm uygulaması kent bütününde dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün yapılmasını sağlar.	Yapılan çalışmalar yerel ölçekte kalarak bölgesel gelişim stratejilerine referans vermemektedir.
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Kent bütününde ekonomik yapıyı geliştirici etkisi, atıl durumdaki kullanılmayan ve kentsel yoksunluğun en üst düzeyde hissedildiği alanlar üzerine yeni işlevler getirerek ekonomik yapıyı canlandırmıştır.	Kent bütününde ekonomik yapıyı geliştirici etkisi, alanları dönüşümü sonucu birçok yeni iş kolunun ve servisin ortaya çıkmasıdır.
Yeni Olanaklar	Çöküntü bölgeleri yerini sağlıklı konut birimlerine bırakmıştır.	Savaşın etkileri silinerek yeni sağlıklı yerleşim birimleri meydana getirilmiştir.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	Kent bütününde konut alanlarındaki mimari tarzın dışına çıkmıştır. Kentsel yaşam kalitesindeki gelişmelerin yanı sıra kent bütününde yetersiz bulunan sosyal donatı alanlarında artış sağlanmıştır.	Savaşın etkileri silinerek yeni sağlıklı yerleşim birimleri meydana getirilmiştir.
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine dâhil olarak her aşamada görüş birliğine varılmıştır.	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine dâhil olarak her aşamada görüş birliğine varılmıştır. Buda yaşam kalitesindeki artışı beraberinde getirmiştir.
Yan Etkileri	Bölgenin konut fiyatlarında artış meydana gelmiş bölgenin nüfus yoğunluğu azalmıştır. Kent bütününde sağlıklı konut alanları oluşturulmuştur.	Kentte bulunan sağlıksız konut alanları ortadan kaldırılmış ve kent bütününde sağlıklı konut alanları oluşturulmuştur.

Kaynak: Priemus (2004), Boxmeer and Beckhoven (2005), Verhage (2005), Koh and Yoon (2002), Davoudi and Graham (1995),Tadmari (2004), Demirsoy (2006)

Tablo1.'in devamı: Kentsel Dönüşüm Dünya Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

8 ortak özellik	Londra Doklar Bölgesi (İngiltere) Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	Londra Doklar Bölgesi Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi kent planlarıyla bütüncül bir yapıya sahiptir.
Koruma/İslah Stratejilerine Uyumluluk	Londra Dockları Geliştirme Ortaklığı, 1981 yılında çalışmaya başladığında o güne kadar geliştirilmiş koruma politikalarını gözden geçirmiştir. 1970'de ortaya konan 19. Yüzyıl harap binalarının yıkılması stratejisine göre hareket ederek kentsel dönüşümü uygulamaya koymuştur. Buda koruma stratejileri ile tam uyum içerisinde olduğunu göstermektedir.

Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Yapılan çalışmalar yerel ölçekte kalarak bölgesel gelişim stratejilerine referans vermektedir. Londra Doklarının master planı tamamlanmadan, otoyol ve tren yoluna bağlı olarak bölgenin stratejik gelişme çerçevesinin temel politikaları oluşturulmuştur.
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Kent bütününde ekonomik yapıyı geliştirici etkisi olmuştur. Alanda dönüşüm sonucu birçok yeni iş kolu yer almış, hizmet sektörü gelişmiştir. Dockland'da 120 000 den fazla yeni istihdam yaratılmış ve yerleşme hayli rağbet görmüştür.
Yeni Olanaklar	Wapping ve LimeHouse Bölgesindeki el sanatlarının yer aldığı küçük alışveriş alanları ve imalat yerleri ile, Royal Dock bölgesi açık yeşil alanları ile diğer bölgeler iş ve konut alanları ile yeni olanakları ortaya koymaktadır.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	İstihdam olanaklarının artırılmasının yanında vasıfsız konut ve depolanma alanlarının yerine yeni alanlar oluşturulmuştur.
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	1981 yılında kurulan Londra Doklar Bölgesi Geliştirme Şirketi (LDDC) alanın vasıfsız işlevini silerek yeni konut kültür ve yeşil alanlar yaratmıştır. Buda sosyal çevre için olumlu etkileri beraberinde getirmiştir.
Yan Etkileri	Alanda bulunan sağlıksız konut alanları ortadan kaldırılmış, bir kısım konutlar restore edilerek küçük sanat atölyeleri ve yaşam alanlarına dönüştürülmüş ve kent bütününde sağlıklı konut alanları oluşturulmuştur.

Kaynak: Karaaslan (1996), Duygu (1995)

Dönüşüm örnekleri incelendiğinde, proje alanlarında yeni ve olumlu ilave olanakların ortaya çıktığı görülmektedir. Tüm örneklerde çöküntü bölgeleri yerini sağlıklı konut ve ticaret bölgelerine bırakmıştır. Dönüşümün fiziksel yapı üzerine etkileri kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve sosyal donatı alanları ve rekreatif alanlardaki artış ile gözlenmektedir.

Dönüşümün sosyal yapı üzerine etkileri olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılabilir. Beyrut ve Amsterdam kentsel dönüşüm örneklerinde soylulaştırma projenin istenmeyen sonuçları arasındadır. Ancak Barselona'da soylulaştırma dönüşümün amacı olarak belirlenmiştir. Bunun yanısıra dönüşümde halk katılımı bütün örnek bölgelerde dikkat edilerek her aşamada halk dâhil edilmeye çalışılmıştır.

Dünyada incelenen dönüşüme ilişkin tüm örneklerdeki nüfus artışı, olumsuz yan etkilerin başında gelmektedir. Nüfus artışıdaki temel neden bölgede kazançlı çıkan grupların kazanç artışı istemesi nedeniyle çok katlı yapılaşmanın tercih edilmesidir. Bunun yanısıra artan nüfusla birlikte rantın kontrolsüz artışı da projelerin yan etkisidir.

Kentsel dönüşüm Dünya örneklerinin her biri yer aldığı bölge koşulları ve izlenen kentsel politikalar açısından başarılı örnekler sayılabilir. Fakat bu örneklerin sadece küçük bir kısmında bölgede kiracı olarak oturan kişilerin hakları düşünülmüştür. Bunun yanısıra sosyal yapı mümkün olduğunca korunmaya çalışılmışsa da başarı sağlanamamıştır.

Türkiye'den ise 6 kentsel dönüşüm uygulaması örnek olarak seçilmiştir. Bunlar:

- Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi (Ankara),
- Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi (Ankara),
- Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi (İstanbul),
- Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi (Bursa),

- Zeytinburnu Kentsel Dönüşüm Projesi (İstanbul),
- Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi (Ankara)'dir. Bu örnekler aynen dünya örneklerinde olduğu gibi 8 ana başlık olarak incelenmiş ve özellikleri Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: Kentsel Dönüşüm Türkiye Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

8 ortak özellik	Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi	Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	1/5000 ölçekli "Kuzey Ankara girişi kentsel dönüşüm projesi öncelikli proje alanı nazım imar planı" yapım aşamasında kent bütünü 1/100.000 ölçekli planlar ile entegrasyonu sağlanmış ve Büyükşehir Belediyesi tarafından onanmıştır.	1/5000 ölçekli "Dikmen Vadisi kentsel dönüşüm projesi" yapım aşamasında kent bütünü planlarına göre yeşil alan olarak bırakılması gerekirken plan değişiklikleri ile konut alanına dönüşmüştür.
İslah Stratejilerine Uyumluluk	İslah stratejileri kapsamında bölgenin havaalanı ulaşım bağlantı noktasında bulunması nedeniyle görüntü kirliliğinin önüne geçilmiş ve sağlıklı sosyal konutlar ortaya konmuştur.	İslah stratejileri kapsamında bölgenin şehrin hava koridoru olması nedeniyle hava kirliliğinin önüne geçilmeye çalışılmış ama başarılamamış ve sağlıklı sosyal konutlar ortaya çıkarılmamıştır.
Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Kent bütününde bulunan dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması ve kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi bölgesel gelişim stratejilerine uyumu göstermektedir.	a) Kent bütününde bulunan dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması, a) Kent içerisinde düzenli yeşil alanlar oluşturmak, c) Kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi, stratejilerine uyumlu geliştirilmiştir.
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Kent bütününde yeni bir yerleşim, yaşam ve rekreasyon alanları yaratılarak alanın ekonomik değerini arttırmış ve bölgeye yeni potansiyeller yaratılarak halkın ihtiyaçları karşılanmıştır.	Kent bütününde yeni bir yerleşim, yaşam ve rekreasyon alanları yaratılarak alanın ekonomik değerini arttırmış, bölgeye yeni potansiyeller yaratılarak halkın ihtiyaçları karşılanmıştır. Ancak iş potansiyeli yaratamamıştır.
Yeni Olanaklar	Çöküntü bölgeleri yerini yeni apartman alanlarına, rekreatif alanlarına, sağlık ve ticaret merkezlerine bırakmıştır.	Çöküntü bölgeleri yerini yeni apartman alanlarına, rekreatif alanlara, sağlık ve ticaret merkezlerine bırakmıştır.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	Kent ve kentsel yaşam kalitesi artmıştır. Çöküntü bölgeleri dönüşmüştür.	Kent ve kentsel yaşam kalitesi artmıştır. Çöküntü bölgeleri dönüşmüştür.
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisinde belirli aşamalarda dâhil olmuştur. Proje alanına bölge dışından üst gelir seviyesine sahip halk gelmiştir. Bununla birlikte mevcut halk dönüşüm alanı içerisinde kalmıştır. Tam bir soylulaştırma yoktur.	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisinde belirli aşamalarda dahil olmuştur. Şirket ve belediye yöneticileri ile arsa sahiplerinin kooperatifler çatısı altında örgütlenecek, temsilcileri aracılığıyla katıldıkları 'Proje Karar Kurulu' yöntemiyle halk dahil olmuştur. Alanda ilk etaplarda işletilen düzende soylulaştırma etkin olmazken ilerleyen etaplarda soylulaştırma ve rant kaygısı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte mevcut halk dönüşüm alanı içerisinde kalamamıştır.
Yan Etkileri	Dönüşüm bölgesindeki rantın kontrolsüz artışı	a) Nüfus artışı b) Dönüşüm bölgesindeki rantın kontrolsüz artışı c) Soylulaştırma yüksek seviyede

Kaynak: Göksu (2006), Yağlı (2002), Uludağ (2006), Çopuroğlu (2006)

Tablo 2:(Devam) Kentsel Dönüşüm Türkiye Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

8 ortak başarı özelliği	Sulukule Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi	Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	Projenin sosyal bir proje olarak uygulanabilmesinin ancak kamu desteği ile mümkün olabilmesi nedeniyle belediye, İBB ve TOKİ ile temasa geçmiştir. Konut üretiminde uzmanlaşmış olan ve Kuzey Ankara girişi kentsel dönüşüm projesinde de yer alan TOKİ, projedeki konutları maliyetine yapmayı kabul etmiştir. İBB tarafından proje alanı kent planlarıyla bütünleşmiş bir şekilde planlanmıştır.	1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan değişiklikleri ile parselasyon planının yapılması ve kentsel tasarımın hazırlanması kent planlarında da bölgenin Kentsel Dönüşüm Alanı olarak görülmesi entegrasyonun tam olduğunu göstermektedir.
Islah Stratejilerine Uyumluluk	Islah stratejilerine tam uyum yine İBB tarafından sağlanmaya çalışılmıştır.	Islah stratejilerine tam uyum Belediye tarafından sağlanmaya çalışılmıştır.
Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Kent bütününde bulunan dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması. Bölgenin atıl durumunu ortadan kaldırmak. Kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi, stratejilerine uygun gerçekleştirilmiştir.	Kent bütününde bulunan dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması, bölgenin atıl durumunu ortadan kaldırmak ve kent bütününde konut stoğunda artışa gidilmesi bölgesel gelişim stratejilerine uygun gerçekleştirilmiştir.
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Kent bütününde atıl durumdaki alanlarda dönüşüme gidilerek turizm potansiyellerinin geliştirilmesi yanında ekonomik gelişmeye sebep olmuştur. Fakat bölgede yaşayan halk düşünülmemiştir.	Alt gelir grubuna mensup insanların yaşadığı bu mahallenin, sosyal çöküntü boyutlarına gelmemesi, alanda yaşayan kişilerin büyük çoğunluğunun doğduğundan beri bu alanda yaşayan yerli halk olmasındandır. Fakat alanda ekonomik yapıyı geliştirici etki sağlayan bir imkan bulunmamaktadır.
Yeni Olanaklar	Çöküntü bölgeleri yerini yenilenmiş alanlara bırakmıştır. Rekreatif alanlar, Sağlık merkezleri, ticaret merkezleri tasarlanmıştır.	Çöküntü bölgeleri yerini; yenilenmiş alanlara bırakması dışında yeni olanak bulunmamaktadır.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	Mevcut durumdaki yeşil alan yüzölçümü büyük ölçüde artırılması planlanmış ve bütün adaların orta kısımlarında yeşil alanlar oluşturulmuştur. Bunun yanında konut alanlarında kalite artışı görülmektedir.	Dönüşüm sonrası yapılaşma, 505.000 m ² toplam inşaat alanı oluşacak şekilde planlanmıştır. Toplam inşaat alanının 398.000 m ² 'si konut alanı, geri kalan 107.000 m ² 'si ise dönüşümden sonra mülkiyeti TOKİ'ye ait olacak ticaret alanı olarak ayrılmıştır. Konut ve ticaret alanlarının yanı sıra dönüşüm alanı için toplam 20.000 m ² sosyal servis alanı bırakılmıştır. Alanda mevcut olan bir ilköğretim okulu dışında ayrılan sosyal alanlar tescilli yapıların onarılmasıyla hayata geçirilecektir.
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	Mevcut yeşil alanların büyük ölçüde artırılması planlanmış ve bütün adaların orta kısımlarında yeşil alanlar oluşturulmuştur. Bölgede, Sulukule Konaklama Tesisi tasarlanmıştır. Yerel yönetim bu tesis ile birlikte bölgenin hareketlenmesini ve ekonomik refah seviyesinin yükselmesini beklemektedir.	Dönüşüm projesi alanı içinde kalan tescilli yapılar, sosyal işlevler verilerek korunması sağlanmaktadır. Proje sonrasında gerçekleştirilecek çok katlı yapılaşma ile yaratılacak konut ve nüfus yoğunluğu, dönüşüm alanında merkezi iş alanı işlevinden farklı bir yapı ortaya çıkmasına neden olacaktır.
Yan Etkileri	Dönüşüm bölgesinde rantın kontrolsüz artışı, zorunlu soylulaştırma vardır.	Dönüşüm bölgesindeki rantın kontrolsüz artışı ve çok katlı yapılaşma mevcuttur.

Kaynak: Gümüş (2007), Özden (2008)

Tablo 2:(Devam) Kentsel Dönüşüm Türkiye Örnekleri Başarı Başlıkları ve İçeriği

Başlıklar	Zeytinburnu Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi	Portakal Çiçeği Vadisi K. D. Uygulama Projesi
Kent Planıyla Entegrasyon	Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü İstanbul Şehircilik Atölyesi tarafından hazırlanmış olan Zeytinburnu Pilot Projesi verileri farklı bir bakış açısı ile değerlendirilerek kentsel tasarım projesine altlık oluşturacak analiz ve sentez çalışmaları yapılmıştır. Ardından kentsel tasarım modeli oluşturulmuş ve yapı adası bazında tasarım çalışmaları hazırlanmıştır. Kent Planlarıyla entegrasyon sağlanmıştır.	Kentin 1/25000 ve 1/5000 planlarında kentin hava koridoru olan ve yeşil bırakılması gereken alanlarının ıslahı sağlanarak entegrasyon sağlanmıştır.
Islah Stratejilerine Uyumluluk	Islah stratejileri kapsamında Kuzeyde merkezi iş alanından başlayıp güneyde çeşitli ulaşım biçimlerinin düğüm noktası olan sahil bandı bölgesine uzanan bu aks çevresinde, kısa-orta-uzun vadede ada bazında kullanımlar ve mekanların oluşması istenmektedir. Oluşturulan bu şemayla aynı zamanda uygulamaya olanak yaratacak bütünleştirilmiş yapı adası birimleri oluşturulmuştur.	Koruma stratejileri kapsamında bölgenin mevcut dokusu yerine yeşil alanların önde olduğu gelişiminin sağlanması ve kent bütünü planlarıyla tam uyumluluk çerçevesinde uygulanması sağlanmıştır.
Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyumluluk	Konum ve Yakın Çevre İlişkileri, Doğal Riskler Analizi, Yerleşime Uygunluk Analizi, Ulaşım İlişkileri Analizi Kentsel Doku Analizi, Kentsel Tasarım Proje Alanları Şeması oluşturularak, sentez yapılmış ve kentsel tasarım alanları tespit edilmiş, ardından bölgesel gelişme stratejileri şemalaştırılmıştır.	Kent bütününde bulunan dönüşüme ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması kent bütününde yeşil alan ihtiyacının karşılanması
Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etki	Kentsel dönüşümü tetiklemesi öngörülen ve toplumsal hareketliliği arttıracak düşünülen kuzey-güney doğrultulu bir ticaret aksı önerilmiştir.	Ansera ve ticaret merkezi alanda ekonomik yapıyı geliştirici etkilerdir.
Yeni Olanaklar	Yeni ticaret aksı ve konut alanları ile olanaklar yaratılmıştır.	Ankara'ya çağdaş ve kentsel standardı yüksek bir alan kazandırılması, Belediye'nin kaynak ayırmadan, kendi kaynağını kendi yaratan bir proje gerçekleştirmesi, Arsa sahiplerinin, geçmişte aldıkları imar hakkı karşılığında, projede yaratılacak değerden pay alması amaçlanmıştır.
Dönüşümün Fiziksel Yapı Üzerine Etkileri	Bölgenin dönüşüm projesine etki edecek özellikleri ve konumları üzerinde durulmuş, buralardaki potansiyellerin bölgede öngörülen mekânsal gelişime katkısını araştırılmıştır. Odak noktaları ve bu odak noktalarını birbirine bağlayan ticari bir kaburga ile gelişecek mekânsal yapılanmayı tanımlanmıştır.	Kentsel yaşam kalitesindeki gelişmelerin yanı sıra kent bütününde yetersiz bulunan sosyal donatı alanlarında artış sağlanmıştır.
Dönüşümün Sosyal Yapı Üzerine Etkileri	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine belirli aşamalarda dâhil olmuştur. Kamu ve özel sektör ortaklığının gerçekleştireceği 'Zeytinburnu Proje Ortaklığı(ZPO)', diğeri ise daha çok mahalle ölçeğinde gerçekleştirilecek toplumsal ve ekonomik dönüşümü dikkate alan 'Zeytinburnu Geliştirme Ortaklığı(ZGO)'dir. ZPO'nun amacı proje yatırımlarını belirlemek, projeleri geliştirmek, projeler arası irtibatı sağlamak, ortak altyapıyı geliştirmek ve proje finansmanını yaratmak üzere stratejik kararların alınmasıdır. ZGO'nun amacı ise mahalleler arası sosyal eşitsizliği azaltan ve ekonomik gelişmeyi teşvik eden projelerin geliştirilmesi ve bu süreçte yerel halkın aktif rol almasını sağlamaktır.	Dönüşüm bölgesinde yaşayan halk sürecin içerisine dâhil olarak her aşamada görüş birliğine varılmıştır. Oluşturulan yasal düzenlemelerle bölge halkı başka bir alanda sosyal konutlara yerleştirilmiştir. Bununla birlikte oluşturulan yeni sosyal donatı alanları sosyal yapı üzerinde olumlu etkiler sağlamıştır.
Yan Etkileri	Nüfus artışı Dönüşüm bölgesindeki rantın kontrolsüz artışı Soylulaştırma yüksek seviyede	Soylulaştırma yüksek seviyede

Kaynak: Şenyapılı (1998), Göksu (2002)

Türkiye’de uygulanan kentsel dönüşüm örnekleri incelendiğinde kent planlarıyla dönüşüm alanlarının entegrasyonunun tam olduğu ve yapılan çalışmaların üst ölçek planlarına göre şekillendiği saptanmıştır. Tüm örneklerde koruma stratejilerine uyumlu çalışmalar vardır. Bölgesel gelişim stratejilerine uyum açısından Zeytinburnu kentsel dönüşüm projesi en kapsamlı çalışmadır. Zeytinburnu kentsel dönüşüm projesinde Konum ve Yakın Çevre İlişkileri, Doğal Riskler Analizi, Yerleşime Uygunluk Analizi, Ulaşım İlişkileri Analizi, Kentsel Doku Analizi, Kimlik ve İmaj Analizi çalışmaları yapılmış, bunların sentezi sonucunda mekânsal dönüşüme yönelik kentsel tasarım alanları tespit edilmiş, ardından bölgesel gelişme stratejileri uyumlu bir şekilde şemalaştırılmıştır. Ekonomik yapı üzerindeki geliştirici etkilere bakıldığında, kent bütününde yeni bir yerleşim, yaşam ve rekreasyon alanları yaratılarak alanın ekonomik değeri arttırılmıştır. Bunun yanında yeni oluşturulan ticaret alanları sayesinde istihdam olanaklarında artış meydana gelmiştir.

Kentsel dönüşüm Türkiye örneklerinin tümünde yeni olanaklar proje ile birlikte hayata geçmiştir. Çöküntü bölgeleri yerini; yeni apartman alanlarına, rekreatif alanlara, sağlık merkezlerine, ticaret merkezlerine bırakmış olması en büyük olanak olarak ortaya çıkmıştır. Portakal Çiçeği Vadisi kentsel dönüşüm projesinde Belediye’nin kaynak ayırmadan, “kendi kaynağını kendi yaratan” bir proje gerçekleştirmesi ve arsa sahiplerinin, geçmişte aldıkları imar hakkı karşılığında, projede yaratılacak değerden pay alması en önemli olanaklardandır. Kentsel dönüşüm Türkiye örneklerinin tümünde dönüşümün fiziksel yapı üzerinde olumlu etkileri vardır. Kentsel yaşam kalitesi artması ve çöküntü bölgeleri yerini yeni konut bölgelerine bırakması fiziksel yapı üzerindeki olumlu etkileridir. Örneklerinin tümünde sosyal yapı üzerine olumlu etkiler görülmektedir. Örneklerde soylulaştırma istenmese de kontrolsüz rant artışının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

3. SONUÇ

Kentsel dönüşüm Dünyaya yayılan bir politika olmasına karşın her ülkenin şehircilik politikalarına göre farklılık gösteren örgütlenmeler içermektedir. Yapılan çalışmada Dünya üzerinde etkin olarak uygulanan 7 farklı Kentsel dönüşüm örneği ile Türkiye üzerinde uygulanan 6 farklı kentsel dönüşüm örneği incelenerek hepsinde yer alan 8 özellik açıklanmıştır.

İncelenen Kentsel dönüşüm Dünya örneklerinde birinci ortak başarı özelliği olan “Kent Planlarıyla Entegrasyonu”na bakıldığında, Paddington ve Londra Doklar Bölgesi kentsel dönüşüm örnekleri Büyük Londra Planı Güney Gelişim Raporu ve Londra Dönüşüm ofisinin belirlediği genel stratejiler kapsamında geliştirilmiş olup, tüm kentin planları ile entegrasyonu tamdır. Diğer kentsel dönüşüm dünya örneklerinde bir dereceye kadar kent planları ile entegrasyonunun olmasına rağmen Paddington ve Londra Doklar Bölgesi kentsel dönüşüm örneklerinin aksine kent planına sonradan eklenerek, gelişim sağlanmıştır.

“Koruma ve İslah Stratejileri” açısından Beyrut kentsel dönüşüm örneği dışındaki tüm projelerde mülk sahipleri, yatırımcılar ve bölge içerisinde yer alan sağlık ve ulaşım firmalarının katılımıyla oluşturulan ortaklıklar çerçevesinde koruma ve ıslah gerçekleştirilmiştir. Beyrut örneğinde ise savaş sonrası kentin acil çözümlere ihtiyaç duyması nedeniyle mevcut doku önemsenmemiştir.

“Bölgesel Gelişim Stratejilerine Uyum” tüm örneklerde tam olarak sağlanmıştır. Tüm projelerin bölgesel gelişim stratejilerinin ana hedeflerinden olan konut stoğunda artış ve sosyal dokuda iyileşme tüm projelerde etkin olarak uygulanmıştır.

“Ekonomik Yapı Üzerine Geliştirici Etkileri”ne bakıldığında, örnek projelerin tümü alanda yeni istihdam olanaklarını sağlandığı görülmektedir. Curitiba kentsel dönüşüm projesi ile dönüşüm

alanında 50.000 kişilik yeni istihdam olanağı sağlanmıştır. 2016 yılı sonuna kadar Paddington bölgesinde 30.000 kişilik iş olanağı ve 3000 yeni konut sağlama hedefi bulunmaktadır. Hapdong kentsel dönüşüm projesinde 2300, Poblenou bölgesinde 32000, Amsterdam Doğu liman bölgesinde ise 1000 kişilik yeni istihdam olanakları yaratılmıştır. Londra Doklar Bölgesi kentsel dönüşüm örneği ekonomiyi geliştirici etkisi açısından diğer projelerden daha üstün bir performans göstermiştir. 120.000 kişilik yeni istihdam olanağı ile neredeyse diğer kentsel dönüşüm örneklerinin toplamı kadar istihdam yaratmıştır.

Rekreatif, sağlıklı konut ve ticaret alanlarında artış tüm projelerin ortak sonucudur. Bu artış bilinçli olarak yeni olanakların yaratılması için bölgesel gelişim stratejileri içine dahil edilmiştir. Rekreatif, sağlıklı konut ve ticaret alanlarında artış beraberinde fiziksel yapı üzerine olumlu etkileri de sağlamıştır. Kentsel dönüşüm Dünya örneklerinin sosyal yapı üzerindeki etkileri incelendiğinde soylulaştırmanın Barselona kentsel dönüşüm örneğinde asıl amaç olduğu, Beyrut ve Amsterdam kentsel dönüşüm örneklerinde ise istenmeyen bir sonuç olduğu görülmektedir. Diğer örneklerde ise halk dönüşüm projesinin içerisine bir paydaş olarak dahil edilmesi nedeniyle sosyal yapıda iyileşmeler görülmüştür. Dünyada incelenen dönüşüme ilişkin tüm örneklerdeki nüfus artışı, olumsuz yan etkilerin başında gelmekle beraber, tüm projeler kendi içlerinde başarılı örneklerdir.

İncelenen Türkiye Kentsel Dönüşüm örneklerinin hepsi 5393 sayılı yasa öncesi gerçekleşmiş, en azından projeleri tamamlanmış olduğundan üst ölçek planları ile tam uyumludur. Bu özellikleri ile planlama mevzuatı ile getirilen yasal sınırlar içinde gerekli süreci tamamlamışlardır. Projeler arasında Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi kendisine özel yasa ile diğer projelerden ayrılmaktadır. İslah stratejileri açısından projeler değerlendirildiğinde tüm projelerin ıslah stratejilerine göre oluşturulduğu ve Zeytinburnu kentsel dönüşüm projesinin bu konuda diğer projelere göre daha başarılı olduğu görülmektedir. Projeler bölgesel gelişim stratejileri ile uyumu Konum ve Yakın Çevre İlişkileri, Doğal Riskler Analizi, Yerleşime Uygunluk Analizi, Ulaşım İlişkileri Analizi Kentsel Doku Analizi, Kentsel Tasarım Proje Alanları Şeması gibi analizlerle ispatlamıştır. Bölgesel gelişim stratejileri arasında konut stoğundaki artış tüm projelerde görülmektedir. Tüm projeler çöküntü bölgelerine yeni olanaklar kazandırarak ekonomik yapı üzerinde olumlu etkiler kazandırmışlardır. Fakat özellikle Sulukule kentsel dönüşüm projesinde rantın kontrolsüz artmasıyla birlikte bölge halkının istenmeyerek bölgeden çıkmasına sebep olunmuştur. Zorunlu soylulaştırma ön plana çıkmıştır. Zeytinburnu Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi'nde diğer projelerden farklı olarak halk katılımı ön planda tutularak, oluşturulan birlik içerisine dahil edilmiştir. Bu nedenle Zeytinburnu kentsel dönüşüm projesi Türkiye'de finansman ve örgütlenmesi ile örnek projeler arasındadır.

İncelenen kentsel dönüşüm Dünya ve Türkiye örnekleri bölge dinamiklerine göre şekillenerek kendi alanlarında başarılı örnekler arasındadır. Fakat her kentsel dönüşüm kendine ait yerel özellikler, kültür, yaşam biçimi gibi birçok bileşeni içermektedir. Başarılı bir kentsel dönüşüm modeli ortaya koymak için tüm bileşenler ayrıntılı incelenmeli ve bölgeye özgü koşullara göre modeller üretilmelidir.

Sonuç olarak, Kentsel dönüşüm, Dünyada ve Türkiye'de farklı süreçlerden geçerek projeler hazırlanmakta ve uygulamaktadır. Bu farklılık; farklı gelişmişlik düzeyi sorunları, ülkelerin yoksulluk için izledikleri politikalara ve farklı mülkiyet yapısı ve yasal prosedüre göre değişiklik göstermektedir. Kentsel dönüşüm kamu tarafından günün sosyo-ekonomik ve fiziksel koşullarına uygun olarak kentin yıpranmış ve sorunlu bölgelerini kente kazandırma süreci olması gerektiği ve bu alanlarda fiziksel iyileşmenin yanı sıra ekonomik iyileşmenin burada yaşayanlara kazandırılması esas olmalıdır. 5393 sayılı yasaya kadar gerçekleşmiş Dünya ve Türkiye örneklerinde sosyal alanlarda görece de olsa bir

iyileşme görüldüğü söylenebilir. Bu açıdan Dünya ve Türkiye örnekleri benzerlik taşımaktadır. Unutmamak gerekir ki tüm incelenen Türkiye Örnekleri 5393/5998 ve 6306 sayılı yasalardan öncedir. Kentsel dönüşümün özellikle Türkiye’de zaman içinde günün şartlarına göre anlam değiştirdiğini, rant yaratmanın ön plana çıkmasıyla günün koşullarına uyum sağladığını unutmamak gerekir

Kaynakça

- Boxmeer, B. and Beckhoven, E., 2005. “Public-Private Partnership in UrbanRegeneration: A Comparison of Dutch and Spanish PPPs”, European Journal ofHousing Policy. Vol. 5, No. 1, p.16.
- Vermeijden, B., 2001.
- Brindley, T., Rydin. Y., Stoker. G., “Remaking Planning”, Unwin Hyman, Londra, 96-120, (1989).
- Chang, L. and Jong, H., “A Revenue-Sharing Model of Residential Redevelopment Projects: The Case of the Hapdong Redevelopment Scheme in Seoul, Korea”, Urban Studies, 40(11): 222, (2003).
- Çopuroğlu, M.A., “Kentsel Dönüşüm Projeleri”, Kentsel Dönüşüm, , Planlama Dergisi TMMOB ŞPO Yayını, 36, Ankara, 147-153, (2006).
- Davoudi S. ve Graham S., “Managing Cities: The New Urban Context”, John Wiley and Sons Ltd, 13 (1995).
- Demirsoy, M.S., “Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 230-235, (2006).
- Duygu, B., 'Bir Kentsel Yenileme Örneği: Londra Eski Liman Alanı Projesi, BIB. Dergisi, 5, 24-26, (1995).
- Erden, Y. D., “Kentsel yenileşmede bir araç olarak kentsel dönüşüm projeleri”, Doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,152-186 (2003).
- Göksu, A. Faruk, “Kentsel Dönüşüm ve Proje Ortaklıkları”, Kentsel Dönüşüm Tartışmaları, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Bülten 40, Ankara, 40-44, (2006).
- Göksu, F., “Ankara Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi, İmar Haklarının Topluştırılması Modeli”, Kentsel Dönüşüm, 4, (2002).
- Gümüş, K., “Sulukule Projesinin Asıl Amacı Ne?”, 120-127, (2007).
- Karaaslan,İ.Ş.,"Londra Doklar (Liman) Bölgesi Yenileme Girişimleri - Kentsel Koruma ve Kentsel Tasarım İlkeleri", TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Dergisi, 33(268): 16-18, (1996).
- Kocabaş, A., “Londra’da kentsel Yenileşme Uygulaması: Toplum Gelişim Kurumlarının Rolü”, Mimarist, 18:39-46, (2005).
- Koh, C. and Yoon, J., “Urban Squatter Policies: The Case of Korea and UK”, Research Institute for Human Settlements, Korea, 76-95, (2002).
- Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Öncelikli Proje Alanı (1.Etap) 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, (2005).
- Lee, J., “The Practice of Urban Renewal in Seoul Korea: Mode, Governace and Sustainability”, Second International Critical Geography Conference, Taegu, Korea, 2, 385-399, (2000).
- Özden, P.P, “Kentsel Yenileme”, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 11-388, (2008).
- Palabıyık, H., "Avrupa Kentsel Şartı", Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmaları, Z. Toprak, H. Yavaş, M. Görün (Ed.), 197-253, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004.
- Priemus, H., “The Path to Successful Urban Renewal: Current Policy Debates in the Netherlands”, Journal of Housing and the Built Environment, 19, 199, (2004).
- Sakaklı, K.,“Metropolitan Alanda Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yoksulluk ve Mülkiyete Yönelik Bir Model Önerisi”, GÜ: Haziran 2012, Ankara. Doktora tezi. (2012) Danışman Prof.Dr.Şule Karaaslan.

Schwartz H., "Urban Renewal, Municipal Revitalization: The Case of Curitiba, Brazil", Alexandria, VA, Brazil, (2004)

Seong, K., "Developing a Community-Based Approach to Urban Redevelopment", GeoJournal, Korea, 53, 39. (2002).

Şenyapılı, T., 1998. Cumhuriyet'in 75.yılı Gecekonduunun 50. Yılı, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 301-316, (1998).

Tadmari K., "Lübnan-Trablus Kentsel Sit Alanının Koruma Sorunsalı Ve Koruma Planlaması İçin Yönlendirici Kavramsal Çerçeve", Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,85-96, (2004).

Uludağ, Z., "Kentsel Dönüşüm Sürecinde Farlılaşan Kimlik Değerleri: Yıldız Hilal 6.Cadde Örneğinde Kentsel Kimliğin Sorgulanması", Kentsel Dönüşüm Tartışmaları , TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Bülten 42, Ankara, 35-42, (2006).

Verhage, R., "Towards a Territorialized Approach to Urban Renewal", International Planning Studies, 10(2): 129. (2005).

Yağlı, B., "Ankara'da Gecekondu Bölgeleri için Öngörülen Proje ve Uygulamalar", Konut Kurultayı, YTÜ İstanbul, Ankara, 85-96, (2002).

Özet: Türkiye'de 2004 yılına kadar kentsel dönüşüm, belediyelerin mevcut planlama sistemi içinde, daha çok gecekondu ve ıslah imar planlı alanların geliştirilmesi/değiştirilmesi yönündedir. 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanun'un 73 üncü maddesi ile belediyelere "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" ilan etme yetkisi verilmiştir. Yine 17.06.2010 tarihli 5998 sayılı Kanun ile 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73 üncü maddesinde kapsamlı değişiklik yapılmıştır. Ayrıca 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 17 inci maddesi ile de; 5998 sayılı Kanun ile düzenlenen "Ancak, kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca bu yönde karar alınması şarttır." şekline dönüştürülmüştür. Bu yasalar yürürlüğe girinceye kadar Türkiye'de dünyadaki çeşitli ülkelerde olduğu gibi planlama hiyerarşisi içinde kendini finanse eden kentsel dönüşüm projeleri, kentsel mekanda çok büyük farklılığa neden olmamışlardır. Bu projeler kentin gelişim stratejilerini çok fazla değiştirmemiş, çoğunda soylulaştırmadan kaçınılamamış, ancak oturan halkın gelişimine de katkıda bulunmuşlardır. Aralarında farklılıklar olmakla birlikte başarılı sayılabilecek bu projeler bu makalede incelenerek, başarı öyküleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dönüşüm örnekleri, başarı kriterleri

SUCCESSFUL URBAN TRANSFORMATION PROJECTS IN TURKEY AND THE WORLD

Abstract: Until 2004, urban transformation in Turkey, in the existing planning system of municipalities, was more likely in the tendency to development/change of slums and breeding zones. With the Article 73 of the Law No.5393-Municipalities' Law which was issued on 03.07.2005, the authority to declare urban transformation and development areas has been given to municipalities. Again with the Law No. 5998 dated 17.06.2010, comprehensive changes have been amended in the Article 73 of the Law No.5393. In addition, with a change in the Article 17 of the Law nr. 6306- Transformation of the Areas under Disaster Risk, the Law nr 5998 was organized as, "However, in the areas under government ownership or use, for the announcement for urban renewal and development projects and their implications, the Council of Ministers decision is necessary, which is followed by the demand of the relevant municipality and the proposal of the Ministry of Environment and Urban Planning in this direction. Until these laws came into effect, in Turkey as well as in various countries around the world, self-financed urban transformation projects in the planning hierarchy, have not resulted important differences in urban space. These projects have not changed urban development strategies; although gentrification could not be avoided, contributions to the development of residents have been

observed. In this chapter, these successful projects will be explained despite the fact that they have some differences.

Key Words: Urban transformation cases, success criteria

Şule KARAASLAN: İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Lisans, Y.Lisans, Şehircilik Anabilim Dalında Doktorasını tamamlamıştır. MSÜ'nde Kentsel Planlama alanında doçent, 1996 yılında profesör olmuştur. Halen Gazi Üniversitesi'nde çalışmaktadır.

Ulusal ve uluslararası makale, bildiri, tez, araştırma, kitapta bölüm olarak çeşitli yayınları, mesleki üyelikleri bulunmaktadır. Farklı üniversitelerde anabilim başkanlığı, bölüm başkanlığı, fakülte ve fakülte yönetim kurulu üyelikleri olan Karaaslan'ın ihtisaslaştığı konular, Kentsel Planlamada- Planlama Teorileri, Gecekondu ve Kentsel Dönüşüm, Afet Planlaması, Çevre, Enerji Etkin Planlama ve Tasarım, Turizmdir.

sulekara@gmail.com

Kaan SAKAKLI: Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Lisans, Y.Lisans, 2012 yılında Doktorasını tamamlamıştır. Sakaklı'nın ihtisaslaştığı konular, Kentsel dönüşüm, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Mekansal Veri Entegrasyonudur.

kaansakakli@gmail.com

GECEKONDU OLGUSUNUN SOSYO MEKÂNSAL TEMSİLİ

Aysu UĞURLAR, Yrd. Doç.Dr.

1. GİRİŞ

Mekân, 1970'lere kadar insan davranışlarını belirleyen önemli bir etken olarak görülürken, 1980'lere kadar sosyal ilişkiler üzerinden tanımlanmıştır. 1980 sonrası ise sosyal olguların anlaşılmasında mekânsal farklılaşmaların göz ardı edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Mekân kavramının görelî mi yoksa mutlak mı olduğu fizik ve felsefe alanının önemli temel tartışma konularındandır. Newton mekânı mutlak olarak ele alırken, Leibniz mekânı görelî olarak ele almaktadır. Lefebvre'e göre ise, mekân içinde yer alan nesnelerin birbirleriyle ilişkilerinden oluşmakta ve aynı zamanda bu ilişkilerin yaratıcısı olmaktadır. Bir başka deyişle Lefebvre, sosyal süreçle mekân arasındaki ilişkinin birbirinden bağımsız olmayacağını ve sosyal sürecin mekâna kazanmış olacağını söylemektedir.

Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonra görülen ekonomik yapının, değişmesinin bir sonucu olarak hızlı kentleşme süreci başlamıştır. Kentlerde istihdam olanaklarının artması, sanayi sektöründe gelirin diğer sektörlerle oranla daha fazla olması, tarımda makineleşme ve tarımsal gelir düşüklüğü kırdan kente nüfus akımının başlamasına sebep olmuştur. Kırdan kente göç akım sürecinde göç eden toplumun barınma sorununa karşı geliştirdiği sosyal bir süreç olarak "gecekondu" olgusu tarihsel süreç içinde kendini yeniden üretmekte ve yeniden farklı biçimlerde mekâna kazanmaktadır.

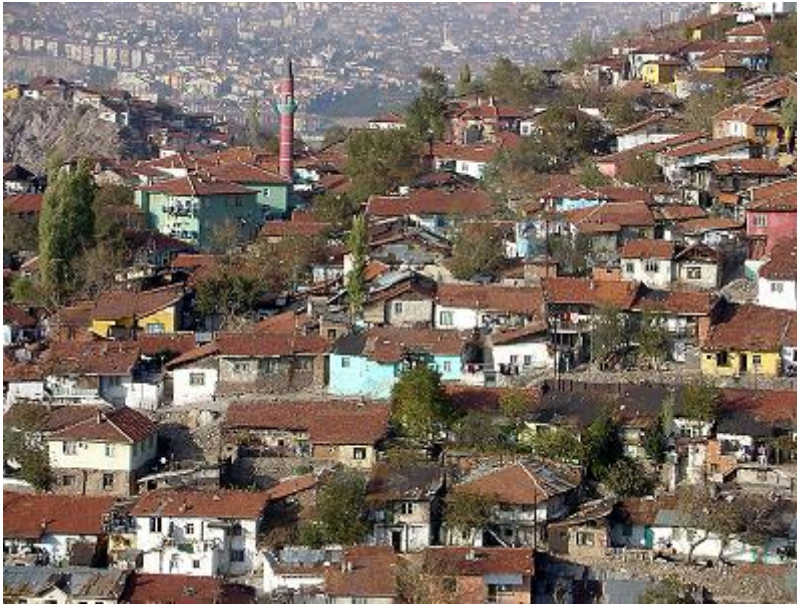
2. GECEKONDU OLGUSU

Gecekonduyunun ilk yansıması 1930'lu yıllarda Ankara'nın başkent olması üzerine kırdan kente göç eden nüfusun kentte barınma sorununa yönelik geliştirdiği derme çatma baraka tipi yapılarıdır. Bu çerçevede gecekondu, temel olarak kente göç edenlerin kentsel toprakları "barınak" amacıyla işgal etmeleri anlamını ifade etmektedir. Bu süreç İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 1945-1950 yılları arası yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelere koşut olarak hızlanmıştır. Bu tür gecekondulaşmanın iki özelliği vardır: Birincisi, konutun yapıldığı toprağa para ödememe; ikincisi ise konutun yine para ödmeden kullanıcılar tarafından yapılmasıdır. Bu tür bir konut edinme sadece kentte var olmayı sağlayan, "barınma amaçlı" dolayısıyla salt kullanım değeri olan bir konut edinme anlamını taşımaktadır. Bu kavramsal çerçevede, işgalci, yapımçı ve kullanıcının aynı toplumsal birim olması söz konusudur (Çetin, 2012). Kentin çeşitli bölgelerinde sıkışık ve geniş kümeler halinde inşa edilen bu gibi yapı ve semtler gecekondu alanlarını oluşturmaktadır (Karpas, 1976).

Salt bir barınma sorunu olmayan çok yönlü ve karmaşık bir olgu olan gecekondu olgusuna yönelik farklı tanımlamalar getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Kıray (1972) gecekondu olgusunu, özellikle az gelişmiş ülke kentlerinde sanayi ve ona koşut gelişmelerde (konut talebi gibi) örgütlenme yeterli olmadığı için toplumun kırsal kesimlerinden kopmuş nüfusun, kentte emilememesi ve bunun mekâna yansıması olarak değerlendirmektedir. Arslan (1989) gecekondu olgusunun toplumsal bir olgu olarak sürekli değişim ve gelişim içinde olduğunu ve fiziki mekana "gecekondu" olarak yansıyan bu somut görünümün toplumsal ve ekonomik yapının değişimi ile biçimlendiğini belirtmektedir. Dinçel ve Erdoğan'a (1989) göre gecekondu nüfus, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan sürekli değişim gösteren sosyal bir kesim olup, oluşturduğu mekânlar bu esnekliği gösteren ve

değişime açık mekânlardır. Işık ve Pınarcıoğlu'na (2001) göre gecekondular enformel bir olgu olup, formel ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dışında enformel süreçlerde doğar ve gelişir ve bu süreçler vasıtasıyla sakinlerine kente bir yaşam sunar.

Şenyapılı (2006) kentleşme olgusunu 20.yüzyıla damgasını vuran en önemli olgu olarak görmekte ve geçmişten günümüze gecekondular olgusunu, "hem kendi içinde hem de kent mekanları ile kurduğu ilişkiler açısından, 20.yüzyıl kentlerinin en hızlı değişmiş, kentsel yaşam kalitesini en fazla etkilemiş ve kenti oluşturan mekanlar arasında en açık ve izlenebilir ilişkileri kurmuş ögesi" olarak tanımlamaktadır. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi başlangıçta yapım özellikleriyle fizikî bir mekân tanımı olarak kullanılan gecekondular giderek bir yaşam biçimini nitelendiren içeriğiyle, sosyolojik bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda gecekondular toplumsal, ekonomik ve mekânsal faktörlerin oluşturduğu çok boyutlu bir sosyo mekânsal olgudur.

Resim 1. Gecekondular alanlarından bir görüntü

Kaynak: Aslan, 2008.

3. SOSYO-MEKÂNSAL BİR SÜREÇ OLARAK GECEKONDULAR

Toplum bilimlerinde, belirli dönemlerde hakim olan ontolojik ve epistemolojik kabullerin, toplumsal olguların çözümlenmesindeki ideolojik rolleri de hesaba katıldığında, gecekondular geleneksel tarım toplumundan, modern kapitalist topluma geçiş halindeki ülkelerde ortaya çıkan özgün-geçici yerleşim formları olarak ele alınmaktadır (Çetin, 2012) Gecekondular yerleşimlerinin en başta gelen özellikleri, neredeyse bütün üçüncü dünya uluslarının kentlerinde bulunmaları ve ikinci olarak evrimleri, kentle olan ilişkileri bakımından çoğu kez birbirlerine benzemeleridir (Karpas, 2003). Türkiye'de özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelen göç, kentleşme ve gecekondular olgusu birbirleri ile ilişkilidir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de başlangıçta salt barınma amacı ile doğan gecekondular süreci daha sonra ticari bir sürece dönüşmüş ve enformel konut piyasasını doğurmuştur.

3.1. Dönemsel Gelişimi

1945'li yıllardan günümüze her anlamda içeriği değişen, farklı boyutlar kazanan (Eraydın, 2006) bir sosyo-mekânsal süreç olarak gecekondular olgusunun aşamaları aşağıdaki gibi irdelenebilir. 1950-1960

döneminde, düzenli işi olmayan, düşük aile geliri dalgalanmalar gösteren, meşru sayılan konut yapımının bürokratik kalıplarını yerine getiremeyen, köyden kente göçmüş gruplar başlangıçta kentin emek pazarına yakın kesimlerde, topografik koşulları zor olan, hazine topraklarında, birçok kez yıkıldığında kolayca tekrar yapılabilecek nitelikteki gecekondu yapılmaya başlamışlardır (Tekeli, 1996). Bu dönemde gecekondu yapılarının temel özelliği, kırdan göçenlerin kamu arazisi üzerinde esas olarak kendi emekleri ile yapım sürecini gerçekleştirmeleridir. Aile yakın çevresinden yardım alınsa ve hatta belli durumlarda işçi ya da usta çalıştırılsa bile ilk kuşak gecekondu yapılarının temel özelliği, konut sahibi ile yapım ve kullanıcı arasında ayrışma olmamasıdır. Bu dönem gecekondu yapılarının bir diğer özelliği de kullanıcının gereksinimlerine göre zaman içinde genişletilebilmesidir. Bu gecekondu yapıları, piyasada satılmak üzere değil, kullanıcının gereksinimlerine yanıt vermek amacıyla üretilmiştir. İlk kuşak gecekondu yapıları, piyasa ilişkilerinin dışındaki mekanizmalarla üretilmiş ve bu süreçte de kullanıcıların gereksinimleri belirleyici olmuştur (Erder,1999). Diğer bir deyişle söz konusu süreçte gecekondu yapmaktaki temel amaç, satın alma gücünden yoksun göç edenlerin olanak ölçüsünde ucuz konut sahibi olabilmesidir. Bu dönemin bir başka özelliği kiracılığın istisna olmasıdır. İlk dönem gecekondu yapıları, köyden kente göçen kitleler için çok önemli bir işlev görmüş, kentte bir anlamda ilk deneyimlerini edindikleri bir mekân haline dönüşmüştür. Erder (1999) gecekondu yapılaşma sürecinin bu ilk evresinin Türkiye kentleşmesinin ilk evresine ilişkin de önemli ipuçları verdiğini belirtmektedir. Erder'e(1999) göre öncelikle kırdan kente göç, aşamalı ve belirli ilişki ağları içinde gerçekleştirilen bir süreçtir. Kırdan göçen kişi, çoğunlukla kendinden önce göç etmiş hemşerileri ile ilişkiye girmekte ve işgücü piyasasında kendine bir yer bulabileceğinden emin olarak kente gelmektedir. Öte yandan en azından belirli bir süre kırsal kesimle ilişkiler sürdürülmekte ve bu, kente yeni göçen kitlenin refah düzeyi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. İşte bu sayede kente göçün yaratabileceği olası toplumsal sorunlar kolaylıkla atlatılabilmektedir (Erder, 1999).

Gecekondu 1950'li yıllarda Ankara'nın yanı sıra diğer bazı kentlerde de hızla gelişmiştir. Böylece sadece yereli değil, merkezi iktidarı da ilgilendiren düzeye ulaşmıştır (Aslan, 2008). Torlak'a (2003) göre bu yıllar liberal döneme geçiştir ve gecekondu emeği ucuzlatmakta ve kapitalin konut alanında değil üretim alanında kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle sermaye kendisinin karşılaması gereken işçi barınma ihtiyacını böyle çözmüş, iktidarlar gecekonduya göz yummuştur (Torlak, 2003). 1950 yılı Demokrat Parti'nin kentlerde özellikle gecekondu kesiminin de oylarını alarak iktidara geldiği bir dönemdir. 1945-1950 döneminde dağınık bir barakalaşma, yoğun ve yaygın bir fakirlik yansıtan gecekondu yapılaşma sürecinde 1950-60 dönemindeki kırılma noktası ile gecekondu sakinlerine su vb. altyapı hizmetlerinin sunulmaya başlandığı ve "mahalleleşme", kente "yerleşme" dönemidir (Şenyapılı, 1998). Torlak(2003), 1950-1960 yıllarındaki gecekondu yapılaşmalarının yapsatçıların oluşturduğu dokulara göre; yapı ve nüfus yoğunluğunun düşük olması, toprakla bire bir ilişkiye olanak vermesi, kullanıcıların sahiplenmesi, sokak, mahalle komşuluk ilişkilerinde canlılık gibi üstünlükleri olduğunu ifade etmektedir. Modernleşme kuramının hakim olduğu bu dönemde, sosyal bilimciler gecekondu yapılaşmasını geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde ortaya çıkan, ve zaman içerisinde toplumun gelişmesi ve köyden kente göçenin kentleşmesi sonucunda eriyebilecek olan geçici bir olgu olarak görmektedir (kentli-modern değer ve yaşam tarzını benimseyememiş, ne köylü ne de kentli olan bir kişi olarak görülmektedir, ancak eninde sonunda kentli olacağı beklenmektedir)(Erman, 2004). Bu çerçevede içinde gecekondu halkı homojen bir grup olarak görülmekte, bu grubu kentteki diğer insanlardan ayırtıran temel farklılık kırsal özellikleri taşıması olarak sunulmaktadır. Böylece gecekondu yapıları, "kentli" ailelerden farklı "öteki" olarak kurgulanmaktadır (Tok 1999; Erman 2004 içinde). İlk kuşak gecekondu yapılaşmasına ilişkin genel kanı bunların o dönemde kent yöneticiler ve

sakinleri tarafından geçici olarak görüldükleri yönündedir (Çetin, 2012). Olgunun boyutları, kentte yığılma hızı ve kendine özgü ama kentsel ortamdan çok farklı özellikleri, yönetimleri ve kamuoyunu şaşırtmıştır. Gecekondu yaşayanları düşük ücretlerle çalıştırılmaya karşı çıkmak yerine yaşadıkları ortam ve şartlarla bütünleşmeye çalışmakta ve vasıfsız işgücü olarak her işi yapmaya hazırdır. Bir sektörde istihdam kapandığında başka bir sektörde beceri gerektirmeyen işlere yönelebilmektedirler. Bu hareketlilik bu nüfusun geliştirdiği konuta yansiyarak gecekondu tarihinde görülmemiş bir esnek konut türüne dönüştürmüştür. Hem yatay hem düşey olarak esnek bir konut türü olan gecekondu barındırdığı nüfusun ekonomik mekândaki hareketliliğini de olduğu gibi yansıtmaktadır. Bununla birlikte 1950-1960 yıllarında göç etmiş bu işgücü ekonomik mekanda “marjinal”, sosyal mekanda istenmeyendir. Böylece fiziksel mekânda “kabul” almada başarısızlık yaşanmıştır (Şenyapılı, 2006).

1960-1970 döneminde, 1960’ların başında ithal ikame modelinin benimsenmesi ikinci kırılma noktası olmuştur. İthal ikameci planlı kalkınma eğiliminin benimsendiği bu yeni modelde sanayileşme önemli bir kentsel olgu olarak daha çok kentsel merkezlerde yayılmaktadır. Gecekondu yaşayanları iş gücü kaynağı ve tüketici olarak sanayinin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Diğer bir deyişle sanayinin yer seçme ve üretim süreçleriyle gecekondulaşma arasındaki dolaysız bağ açık şekilde gözlenebilmektedir (Aslan, 2008). 1950’lerin sonlarında göçen nüfus hareketli iş gücü ile gelişmekte olan sektörlerin özellikle hizmet, dağıtım, küçük parça üretimi gibi eksikliklerini tamamlamanın yanı sıra ithal edilen teknolojinin ve kapitalin bakım, tamir, yedek parça ve bazı durumlarda yeniden üretim işini üstlendiler. Bu süreçte gecekondu halkının bir oy potansiyeli ve nüfuslarının giderek artmasının ötesinde ekonomik mekânda yükledikleri işlev öne çıkmaktadır. Böylece 1940’lı yıllarda sokaklarda sigara, gazete satan, inşaat ameleliği yapan göçenleri, literatürde 1960’lar’ın ortasına doğru “marjinal sektör” etiketini atarak yerini çok farklı bir içeriği olan “enformel sektör” etiketini kazandılar (Şenyapılı, 1998).

İthal ikame modelinde çok kritik olabilecek iç pazardaki talebin ve kar hadlerinin düşmesinin engellemesinde yurtdışından gelen döviz desteği ve kırsal kesimin sübvansiyonun yanı sıra, gecekondu nüfusu kentle bütünleşebilme amacıyla kentli gibi tüketim talebi geliştirmiş, bu talebi karşılamak için arz boşluklarının olduğu noktada kendisi üretim yapıp bu boşlukları kapatmış ve gene kendisi “enformel” dağıtım kanalları kurarak arzın talebe ulaşmasını sağlamış, talebi canlı tutup pazar yüzeyini genişletebilmiştir. Bu yeni katkılarından başka, tüm ekonomik sektörlere ucuz işçi sunmayı sürdürmüş, kırdan transfer ettiği sınırlı kapital, aile içi biriktirimler, iç borçlanmalar, iç ilişki ağları ile mekândaki yerleşmesini güçlendirip yenilemiştir. Bu durum kırdan kente göçün artmasına neden olmuştur. Bu yıllarda gecekondu nüfusun iç piyasayı destekleyici işlevlerinin yanı sıra politik mekanda kazandıkları baskınlıkları kentsel ekonomik mekanda daimilik özelliği kazandırmıştır (Şenyapılı, 1998). Bu kalıcılık 1966 yılı 775 sayılı Gecekondu Yasası ile gecekonduyunun varlığı resmen kabul edilmiştir. Erman(2001) bu kanunla gecekondu alanlarının tanınmasını kentlerde büyüyen bu nüfusun politik potansiyeli ile bu dönemde benimsenen merkezi planlı ekonominin sonucu iç piyasanın ihtiyaç duyduğu potansiyel tüketici kitlesi olarak yaratılacak taleple ilişkilendirir(Çetin, 2012). Tüm bunlara ek olarak söz konusu dönemde gecekondu sahibinin emeğinden yararlanılarak yapılan; ancak kiraya verilme oranı yüksek olan bir konut sistemini getirmiştir (Keleş, 2002).

1970-1980 döneminde ise, aile düzeyinde büyükçe kamu arazilerini spekülâtif amaçlı işgal etme olgusu artmıştır. Yeterli konut, ucuz arsa olmamasından doğan yığılma talebi sonucu (Torlak, 2003) 1970’li yıllarla birlikte ilk kuşak gecekonducuların temel özelliklerinden olan yapımcı-konut sahibi özdeşliği ortadan kalkmış ve gecekonducular artan oranlarda başka gruplar tarafından inşa edilip, kullanıcılara satılan bir meta haline dönüşmüştür. Sonuçta da salt gecekonduculara hizmet eden bir arsa

piyahasına ek olarak, gecekondulara özgü bir inşaat piyasası da gelişmiştir. Dolayısıyla öncelikle arsa elde edilmesinde, daha sonra da yapım sürecinde ilk kuşak gecekondularını tanımlayan piyasa dışı ilişkiler yıkılmış, yerini kendine özgü koşulların hüküm sürdüğü bir piyasa almıştır (Erder,1999). Gecekondular olgusuna kamu müdahalesinin zayıfladığı bu dönemde kamu konut piyasasından çekilmiyor ancak kredi, finansman konusunda yeni çözümler aramaktadır (Çetin,2012). Arslan (1989), bu yaklaşımların yetersiz olduğunu buna bağlı olarak gecekonduların arz ve talebinin “bir gecekondular piyasası” doğurduğunu dolayısıyla gecekondular yapımçıların oluşmasının bu arz ve talep açığının sonucu olarak ifade etmektedir.

1970’lerde gecekondular (yasallaştırılmasının etkisiyle) yirmi sene önceki teneke barakalar, kentlerin düzgün, düşük yoğunluklu, alt yapıya sahip ve yeşil ağırlıklı mahallelerine dönüşmeye başlamıştır. Kentlerin fiziksel olarak genişlemesi ile kentin ortasında kalmış bazı eski gecekondular mahallelerinin ana caddelere ve merkeze yakınları inşaat firmalarına dönüştürülmeye başlanmıştır. Eski nüfus başka alanlara taşınmaya başlamıştır. Merkezdeki diğer gecekondular ise sahiplerinin kent çeperlerindeki küçük apartmanlara taşınmasıyla boşalmaya başlamıştır. Bu süreçte de ikinci kuşağa geçmiş olan gecekondular, sahipleri tarafından yeni göç edenlere kiraya verilmeye başlanmıştır. Böylece Türkiye’de ilk kez kent alanında yaygın geçiş ve çöküntü bölgeleri oluşmuştur (Rittersberg ve Ergin., 2009)

1970’li yılların sonlarında sosyal bilimlerde paradigma değişmesi yaşanmış, toplumsal olayları açıklamada evrimci modernleşme kuramının yerine ekonomi-politik ağırlıklı kuramlar hakimiyet kazanmış ve gecekondular, gelenekselden moderne geçiş süreci içinde yaşanan geçici bir olgu yerine, kapitalist sistemdeki çeper ülkelerin yaşadıkları kentleşme olgusunun kalıcı bir ürünü olarak görülmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak “gecekondular” kurgulamasında da farklılıklar olmuş, gecekondular, sorunların kaynağı yerine şartların mağduru olarak görülmeye, “Sömürülen/Dezavantajlı Öteki” olarak kurgulanmaya başlanmıştır. Gecekondular artık, kapitalist sistemin getirdiği dengesiz gelişmenin ve çarpıklıkların sonucunda oluşan konumundan dolayı kentle bütünleşemeyen, kentin hizmet ve olanaklarından yararlanamayan kişidir. Gecekonduların kentle bütünleşme arzusunda olduğu, ama yapısal şartların ve devlet politikalarının, ya da devletin bu konuda yeterli politikalar üretememesinin, buna olanak vermediği söylenmektedir(Erman, 2004.) Bu çerçevede Şenyapılı(1998) gecekondular nüfusunun, gecekonduların ilk ortaya çıktıkları zaman gözlenen marjinal konumunun zamanla değiştiğini, hem üretim hem de tüketim alanlarındaki katılımları ile gecekonduların ekonomik olarak toplumla bütünleştiklerini, ancak kentli kesim tarafından sosyo-kültürel boyutta kabul görmediklerini ifade etmektedir. Sosyolojik açıdan her iki dönemde de kentle bütünleşememe sorunsalından bahsedilmekte ve köyden kente göç eden homojen bir sosyal grup olarak ifade edilmiştir. Ancak 1970’lerin sonu gecekondular halkının kırsal kültürünün birleştirdiği homojen bir bütün olmadığını, içinde birbiriyle çatışan farklı kültürler ve siyasi görüşler barındırdığını göstermiştir(Erman, 2004).

1980 sonrasında ise gecekondular, artık piyasa dışı ilişkilerle üretilen bir ürün olmaktan çıkmış, kendine özgü işleyiş kuralları olan ilişki ağları gecekondular üretim ve kullanımına hakim olmuştur. Yeni toplumsal grupların gecekondular yapım ve kullanma sürecine katılması ile gecekondular, kırdan göçen kitleler için esnek bir çözüm olmaktan çıkmış ve gecekondular yapımı, herkesin rahatlıkla girip kendi evini yaptığı bir süreç olmaktan uzaklaşmıştır. Artık gecekondular piyasası, kendine özgü işleyiş kuralları olan, giriş ve çıkışların sıkı sıkıya denetlendiği bir piyasadır. İkinci kuşak gecekondular, ilk dönem gecekonduları kadar esnek bir çözüm sağlamamakta, sadece belirli bir miktarda birikimi olanların girebildiği bir alan haline dönüşmüş bulunmaktadır (Erder,1999). Bu dönemde artık gecekondular kar

amaçlı bir meta haline dönmüş ve yoksul kitle için arsa sağlayıp yapı gereçlerini bulan, bunları satışa çıkaran arazi mafyası olarak isimlendirilen “gecekondu firmaları” türemiştir (Keleş,2002). 1980’lerde gecekonduların apartmanlara dönüşmesi ve böylece ticarileşmesiyle birlikte gecekondu sakinleri gecekonducularını kiraya vererek /satarak veya arsası iyi bir yerde ise kat karşılığı müteahhide verip bundan finansal kazanç elde etme yoluna gitmişlerdir (Çetin, 2012). Öte yandan 1980 sonrası gecekondu yapım sürecinin ticarileşmesi, büyük kentlerde yoksul kitle için arsa sağlayıp yapı gereçlerini bulan ve gecekondu yapısını yaparak bunları satışa çıkaran “gecekondu firmalarının” türemesi, kitleler halinde kentlere yığılan yoksul insanların, barınak sorununu önceki göç süreçlerinde yaşananlardan daha zor kılmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001) .

1983 seçimi sonrası kent yöneticilerinin misyonu kente gelen hemşehrilerinin sorunlarını çözmek olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kentte kökene dayalı, sınıfsal temele oturmayan, kapsayıcı, çok amaçlı, farklı toplumsal katmanları içeren esas olarak güvene ve dayanışmaya dayanan enformel örgütlenmelerin ağırlığının artmış olmasıdır (Çetin, 2012). Bu çerçevede, kentleşme hızı ile sanayileşme ve modernleşme hızı arasındaki eşzamansızlığın yarattığı spontan yerleşim biçimleri olarak ele alınan gecekonducular, sırasıyla illegal yapılaşma süreçleri; barındırdıkları nüfusun işgücü olarak niteliği ve kentle bütünleşme sorunları; arazi ve konut piyasası ile bütünleşme ve ticarileşme süreçleri; yoksullukla mücadele stratejileri; yarattıkları özgün kültürel formlar birikimi dolayısıyla kırılğan kentsel sanayiler içi ucuz emek deposu; kent planlaması bakış açıları ile geç modernleşen toplumların yarı-modern mekânsal-kültürel formunun bir parçası olarak ele alınan gecekonducuların, 1980’li yıllardan itibaren girdikleri yeni dönüşüm evresi bilimsel bir yeniden sorgulama gereğini ortaya çıkarmaktadır (Kurtuluş 2005; Alıntılan Çetin,2012, s.53). Sosyolojik açıdan gecekonduculunun homojen bir topluluk olarak kurgulanması, yerini 1980 ve 1990’larda topluluk içindeki etnik, mezhepsel ve cinsiyete dayalı farklılaşmaya bırakmıştır. Bu durum Batı dünyasında hakim olmaya başlayan, ve kimlik ve farklılıkların vurgulandığı post-modern söyleme denk düşmüştür. Ayrıca kentte büyüyen ikinci ve üçüncü kuşakların ortaya çıkması gecekondu halkının kendi içindeki farklılığa da dikkat çekmiştir. Özellikle 1990 sonrası gecekondu araştırmalarında da gecekondu mahallelerinin farklı yörelerden gelmiş, farklı kültür ve inançları beraberinde getirmiş, farklı siyasi görüşlere sahip, kendi içlerinde çekişen, çatışan gruplardan oluştuğu kabul edilmeye başlanmıştır (Erman, 2004).

Türkiye büyük sermayesinin özellikle 1990’lardan sonra kentsel alanlara yönelerek perakende tüketim, arsa spekülasyonu, orta ve büyük burjuvaziye dönük (lüks) konut üretimi, iş ve alışveriş merkezleri, eğlence ve turizm yatırımları, özel sağlık, eğitim kurumları vb. üzerinden rant elde etme eğilimi barınma sorununu göç edenler açısından, içinden çıkılmaz bir hale getirmiş, pek çoğu için kentin çeperlerinde (gecekondu alanlarında) yerleşim olanağı olamamış ve kentin merkezindeki derme çatma yapılanmalar ya da naylon korunaklar ve çadırlar yaşam alanı olmuştur. Dolayısıyla yaşanan son dönem göç diğerlerinden farklı olarak tedrici uyum olanaklarından yoksun kalmış, yumuşak ve bütünleştirici olmaktan uzak, gergin ve dışlayıcı olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Şenyapılı’ya(2006) göre 1990’lardan sorunun odağı sorunun gecekondu konut türü değil hatta gecekondu nüfusu bile değildir. Farklı koşullarla, farklı nedenlerle kente gelmiş, kentsel rantı farklı yöntem ve düzeylerde paylaşabilen, yoksulluk tanımının farklı kesimlerinde yer alan, kimliğini kent ile kuran ilişkilerin ilişki kurma biçimlerinin saptadığı, bu ilişkiler çerçevesinde gruplar vardır. Bu kapsamda artık gecekondu olgusunun, kimlik uyum gibi iç sorunları üzerine yoğunlaşmaktan çok hemşehrilik, rant paylaşımı, iç ve dış sosyal gerilim, varoş kavramının açılımı ve bu kavramı tanımlayan yaşam ve kent ile kurulan ilişkiler örüntüsü gibi konuları kapsadığını belirtmektedir.

2000'li yıllara doğru "varoşlu" kavramı "gecekondu"nun yerine geçmeye başlamıştır. Varoşun "şiddet" "anarşi" "sistem karşıtlığı" "toplumsal tehdit" çerçevesinde kurgulanması eğilimi, "mazbut ama kültürsüz köylü" olarak kurgulanan ve yukarıdan bakılarak kabullenilen gecekondu portresini ortadan kaldırmakta; yerine sıradan şiddet ile toplum için, ve siyasal şiddet ile Cumhuriyet için tehlike oluşturan, dolayısıyla birinci durumda uzak durulması, ve ikinci durumda devletin üzerine baskı, şiddet ve güçle gitmesi gereken varoşlu portresini koymaktadır. Günümüzde gecekondu çok farklı iki kurgu ve bunların dayandığı iki farklı gerçeklikle karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan "köseyi dönen," öte taraftan ise "yoksulluk içine hapsolan"dır (Erman, 2004).

3.2. Müdahale Araçları: Yasal Boyut-Meşrulaştırma

Geçmişten günümüze gecekondu olgusuna farklı dönemlerde farklı yasal araçlarla müdahale edilmiştir. Cumhuriyetten sonrası konut sorunu kendini ilk defa 2. Dünya Savaşı sonrasında hissettirmiş ve 4626 sayılı Memur Konutları Yasası hariç 1947 yılına kadar hiçbir hükümet programında konut sorunu ve politikasıyla ilgili bir yaklaşım yer almamaktadır. İlk defa 1947 yılında hükümet programında "konut sorunundan" söz edilmekte ve çözüm olarak da inşaat malzemelerinin arttırılması ve ucuzlatılması önerilmektedir (Arslan, 1989). Planlı dönem öncesi gecekondu sorununun çözümüne yönelik ilk yasa, 1948 tarihli 5218 sayılı yasadır. Bu yasanın amacı Ankara Belediyesi sınırları içindeki gecekondu durumunun iyileştirilmesi ve yeniden gecekondu yapacak alanlara arsa sağlayarak, gecekondu önlenmesidir. Aynı yıl, arsa yardımı alanların konut kredisinden de yararlanabilmeleri için çıkarılan 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Yasası ile Türkiye Emlak Kredi Bankası'na, gereksinme sahiplerine yapı parasının %75'ine kadar %5 faizle kredi vermek yetkisi tanınmıştır. Bu yasa, sadece Ankara'yı değil tüm Türkiye'yi kapsamaktadır (Keleş, 2002). Yerel düzeydeki ilk yasadaki farklı olarak 5228 sayılı yasa ülke düzeyinde imar planı sınırları içinde arsa üretimi yapılabileceğini hükme bağlamıştır. Bu yasanın ardından, gecekondulaşmanın hızlanmasına bağlı olarak iyelik haklarının çığnendiği gerekçesiyle, 1949 yılında gecekondu yapmanın önlenmesini, yapılanların da yıkılmasını öngören 5431 Sayılı Ruhsatsız Yapıların Yıkılması Yasası ve 2290 Sayılı Belediye Yapı Yollar Kanununun 13. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Yasa çıkarılmıştır. 5218 sayılı yasanın devamı niteliğindedir. Bu anlamda 5431 sayılı yasa 5218 sayılı yasayı da içermekte ve 5218 sayılı yasadaki getirilen hüküm ülke geneline yayılmaktadır (Aslan, 2008). Kentleşme süreci ile 1950 sonrası konut sorunu ve gecekondu olgusu bu sorun içinde kendini daha fazla göstermiştir. Bununla birlikte 1950'li yıllar ile 1940'lı yıllar arasında aslında köklü farklılıklar olduğunu söylemek zordur. Daha çok aynı bakış açısının eksikliklerini tamamlama ve yeni ihtiyaçlara yanıt verme/arama süreci olduğu gözlenmektedir. 4 Ocak 1950'de kabul edilen 5503 Sayılı Bina Yapımını Teşvik Yasası 10. Maddesinin Değiştirilmesine Dair olup kendi binasını yapacak olanlara belirli muafiyetler getirmektedir (Aslan, 2008). Ardından 1953 yılında 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında Yasa ile belediyelerin elinde bulunan ya da türlü yollardan belediyelerin eline geçecek olan arsaları, konut yapmak amacıyla, gereksinme duyulan ailelere "tahsis" ederek, konut bunalımını gidermeye çalışmak istemiştir. Sökonusu yasa 1953 yılına değin yaptırılmış bulunan gecekonduları yasallaştırmış ve o tarihten sonra gecekondu yapmayı yasaklamıştır. 9 Temmuz 1956 yılında çıkarılan 6785 Sayılı İmar Yasası 1950'li yıllardaki önemli yasalardan biridir. Kapsamlı niteliğine karşın yasa gecekondu ile ilgili bölümler içermemektedir. Yasanın çıkarılmasını izleyen dönemin önemli gelişmelerinden birisi de kentlerin ve köylerin imarının giderek bir zorunluluk haline gelmesi ve bu karmaşanın bir düzene kavuşturulması amacıyla 1958 yılında İmar İskân Bakanlığı kurulmuş olmasıdır. Bu yasa konut sorununun merkezi düzeyde ele alınacağını somut olarak anlatmaktadır (Aslan, 2008). İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulmasıyla, konunun sahibi belirlenmiştir (Arslan, 1989). Ardından 1959

tarihinde çıkarılan 7367 sayılı "Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Yasa" hazine arsalarından, belediye sınırları içinde bulunanların, imar planı bulunsun ya da bulunmasın karşılıksız olarak belediyelere geçmesini öngörmüş ve bunları gecekondu yapımını önleme amacına ayırmışsa da, bu da olumlu sonuç vermemiştir (Arslan, 1989; Aslan, 2008). 1960 yıllarına kadar diğer bir deyişle planlı döneme kadar olan hükümetlerin konuya bakış açısı iki noktada toplanmaktadır. Birincisi konunun konut sıkıntısı olarak algılanması, ikincisi ise gecekondulaşmaya, yasallaştırma ve bir mülkiyet sorunu olarak bakılmasıdır (Arslan, 1989). Bunun yanısıra sanayileşmenin bir sonucu olarak gördüğü gecekondulaşmaya karşı tutum almayı genel çıkarılara uygun görmemiştir (Aslan, 2008).

Planlı dönemin başlarında 1963 yılında 327 Sayılı Yasa ile kullanma izni bulunmayan yapılara, yani gecekonduya, bir kez olmak üzere kent hizmetlerinin bağlanması öngörülmüştür. Bununla birlikte 1953 yılından 1966 yılına dek gecekondu yapımının önlenmesinde sözkonusu yasalar büyük bir başarı sağlayamamıştır (Keleş, 2002). Refah politikalarının izlendiği 1960'lı yıllarda, kamunun konuya bakış açısının değiştiği söylenebilir. Aslan'a (2008) göre 1960'larda gecekondu olgusuna yönelik kapsayıcı ve dönüştürücü somut ve berrak bir bakış ortaya çıkmış ve planlı/dengeli kentleşme eğilimi içine girilmiştir. Bu çerçevede 1963 yılında yapılan Birinci Kalkınma Planı temelde bu anlayışı yansıtmaktadır (Aslan, 2008). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan görüşlere göre "gecekondular içinde oturanlara konut bulmadan yıkılmamalı, gecekonduların mülkiyet problemi görülmeli ve kamu hizmetlerinin tamamlanarak durumlarının düzeltilmesi ve gecekondu içinde yaşayanların konut ihtiyacını karşılamak koşuluyla ortadan kaldırmalıdır". Bu politikanın uygulamadaki araçları 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Yasası ve bu yasanın öngördüğü, ıslah, tasfiye, önleme bölgeleri uygulamaları ile arsa elde etme amacıyla 1969 yılında çıkarılan Arsa Ofisi Yasası'dır (Arslan, 1989). 775 Sayılı Yasa ile gecekondu terimi ilk defa kullanılmış ve tanımlanmıştır. Yasa'nın ortaya koyduğu gecekondu kavramı; yasalara aykırı, başkalarına ait yerde yapılmış, izinsiz, kaçak yapıdır (Çakır, 2011). Bu isimle bir kanunun çıkarılması hem sorundaki büyümeye hem soruna yönelik ilgideki yoğunlaşmaya ve kalkınma planında belirlenen ilkesel yaklaşıma işaret etmektedir (Aslan, 2008). Gecekondu Yasası 12. maddesi ile gecekondu yapımını önleme ve ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak konut üretme amacını gerçekleştirmek amacıyla arsa üretimi sorunundan başka maliyet sorunu da ayrıntılı olarak kurallara bağlamış ve uygulama için Türkiye Emlak Bankası bünyesinde fon kurulması öngörülmüştür (1988 yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'ne devredilecektir). Yasada fonlarda biriken gelirlerin, gecekondu ıslah ve önleme bölgelerinde halk konutu veya nüve konut yapacaklara, mevcut gecekonduyunu düzelterek ve onaracak olanlara kredi verilmesinde kullanılması öngörülmüştür. Ayrıca yasaya göre bir yandan geçmişe dönük olarak çözümleyici önlemleri belirtirken diğer yandan (18. Madde) yeni gecekondu yapımını önlemeye yönelik açık yükümlülük getirmiştir. Yasa'nın 19. Maddesinde yer alan "ıslaha muhtaç veya tasfiyesi gereken gecekondu bölgeleri ile yeniden halk konutu veya nüve konut yapımına tahsis edilecek sahaların seçimi, haritalarının hazırlanması, İmar ve ıslah planlarının düzenlenmesi, İmar ve İskân Bakanlığının denetimi altında, ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır" hükmü bu konuda belediyelerin uygulamalarının aslında merkezi hükümete bağlı olduğunu göstermektedir (Aslan, 2008). Bunların yanı sıra sosyal adaleti sağlayacağı düşüncesi ile gecekondu sahipleri ya da kiracı olanların mağdur edilmemesine yönelik önlemler de getirilmiştir.

Özetle, planlı dönemin başlarında gecekondu olgusuna farklı bir açıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu yaklaşıma göre (kamunun konuyu kendi görevi olarak görmesi) gecekondu kentleşmenin doğal bir sonucu olarak dışlanamayacak bir olgu ve kent gerçeği olup salt yıkım ile bu gerçeğe ilişkin sorunlar kentsel hizmetler ve altyapıdan hizmetleri sunulmalıdır. Kamu konuyu kendine bir görevi olarak

görmektedir. Buna karşın yasanın sosyal kapsamının yetersiz olduğu ve kamunun tavrını bütünüyle yansıtmadığı söylenebilir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da (1968-1972) bir önceki planla aynı amaçları içermektedir (Çakır, 2011). 1976 yılında 1990 sayılı yasa ile küçük bir değişikliğe uğramışsa da, bütünlüğünü korumuştur. Bu yasa çerçevesince 1 Mart 1976 gününden önce yapıldıkları tespit edilen gecekondu hakkında 775 Sayılı Yasa'nın hükümleri uygulanacaktır (Keleş, 2002; Çetin, 2012). Daha açık bir ifade ile 775 Sayılı Yasa'nın 20 Temmuz 1966 yılına kadar öngördüğü af, 1 Mart 1976 tarihine kadar uzatılmaktadır. Söz konusu süreçleri kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977) gecekondu konusunu önemsememiş ve konut ve barınma sorunu olarak ele almıştır (Keleş,2002). Birinci, ikinci ve üçüncü plan dönemlerindeki konut açığı 500 bin olarak açıklanmış ve bu açığın kent çevrelerini saran gecekondu tipi konutlarla kapatıldığı vurgulanmıştır(Çakır, 2012).

1980 sonrasında emek pazarına yönelen önlemler ve kısıtlamalar sonucu reel ücretler azalmış, sendikal haklar ve kamu sektöründe istihdam kısıtlanmıştır bu nedenle ekonomik mekandaki bu kısıtlamalara karşın fiziksel mekanda taviz verilerek, Toplu Konut Yasaları ve özellikle gecekondu rant paylaşım hakkı getiren ıslah imar planı kavramı ve uygulaması getirilerek 1983–1988 yılları arasında beş adet birbiri ile amaçta ilişkili af yasası çıkarılmıştır (Şenyapılı, 1998). Gecekondu affının açıkça gündeme geldiği ilk yasa olarak kabul edilen yasa 1983 tarihinde çıkarılan 2805 sayılı İmar ve Gecekondu Affı Yasası'dır. Gecekondu; korunacak, iyileştirilerek korunacak ve yıkılacaklar olarak sınıflanmıştır. Yasa kapsamında, yine bu tarihe kadar olan gecekondu bağışlanmıştır. Bu alandaki son gelişme, 1984'te 2811 sayılı yasayla sağlanmıştır. 2805 ve 2811 sayılı yasalar, Eylül 1980'de gecekondu yapımının bir bildiriyle yasaklandığı tarihten Haziran 1981'e kadar yapılan gecekonduları bağışlamıştır. 2811 yasasının çıkarılmasıyla 2805 yasası yürürlükten kaldırılmış ve hem zamanı hem kapsamı genişletilmiştir. Gecekonduyla ilgili yasal düzenlemelerin en kapsamlısı olarak değerlendirilen 2811, çok küçük bölgeler dışında hem gecekonduları hem imarlı alanlardaki yapıları af kapsamına alarak ülke yüzeyinde çok geniş bir alana yayılmaktadır (Mutlu, 2007). Yasa çerçevesince bağışlanacak gecekondu için işlemler kolaylaştırılması, cezalar azaltılması ya da kaldırılması, öngörülmüştür. 2805 Sayılı Yasa'da yer alan "hisseli araziler üzerindeki yapılar ve ıslah imar planları" bu yasada da geçerlidir. Bunlara ek olarak "Tapu Tahsis Belgesi" ve "Yeminli Özel teknik Bürolar" yeni kavramlar olarak geliştirilmiştir. Böylece yasa, tapu tahsis belgesi ile tapu verme kimliği kazanmıştır. Yeminli özel teknik bürolar ise işlemlerin hızlandırılması için vatandaşlara başvurularında yardımcı olmak ve ıslah imar planlarının hazırlanmasında belediye ve valilikler adına tespit ve değerlendirme işlemlerini yapmak üzere görevlendirilmişlerdir (Mutlu, 2007). Daha sonraki tarihlerde yapılan kimi yasal düzenlemeler (3290, 3366, 3414 vb. Sayılı Yasalar), esas olarak 2811 sayılı yasanın amaçları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Keleş, 2002). 3290 Sayılı Yasa ile af kapsamı genişletilerek gecekondu alanları potansiyel kentsel arsa stoğu olarak benimsenmiş ve bu yaklaşım kamu arsa ve arazilerinin spekülâtorler tarafından yağmalanmasına neden olmuştur. 3414'ün getirdiği haklarla gecekondu ve kaçak yapılara resmi ve yasal nitelik kazandırarak arsa pazarına katılmasına katkıda bulunmuştur (Mutlu, 2007). Bu yasalar ile mülkiyetin elde edilmesine öncelik ve ağırlık verilmektedir. İmar-ıslah planları ile kentsel düzenlemeyi sağlayacak imar hakları vermek yoluyla bu alanların yenilenmesini, böylece düzenli kent dokuları elde edilerek kentsel entegrasyonun sağlanması amaçlanmaktadır. Arslan'a (1989) göre bu yönüyle orta ve uzun dönemde rant artışı yoluyla yenilenme (Yık-Yap-Sat-Sistemi) ve konut üretme ile kentsel entegrasyonun sağlanması olası ise de gecekonduya talep yaratanların konut sorununu çözebileceği tartışma konusu olmuştur. Kamunun konut sorununa bakışı daha önceki dönemlerde olmayan bir konut fonunun oluşturulması ve toplu konut uygulamasına ağırlık verilmesidir. Buna karşın uygulama daha önceki dönemlerde kamu

kuruluşları ve bankalarca verilen kredilerin kullanıldığı orta gelir gruplarının altına inmemektedir (Arslan, 1989).

1992 yılında 3811 Sayılı Yasa ile ise 775 Sayılı Yasa'nın uygulanmasında bütün yetkilerin belediyelere devredilmesi kararlaştırılmıştır. Ardından 2001 yılında 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ile hazineye ait taşınmazlardan, 31.12.2000 tarihinden önce üzerinde yapılanma olanlar; öncelikle yapı sahipleri ile bunlara kanuni ve akdi haleflerine satılmak ya da ilgili belediyelere bedelsiz olarak devredilir. 2004 yılında 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "İmar Kirliliğine Neden Olma" başlıklı 184. Maddesi gereğince; a) yapı ruhsatı alınmadan ya da ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılır b) yapı ruhsatı olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlanmasına izin veren kişi yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır. 2006 yılı Bütçe Yasası'nda da 2004 yılından önce inşaat ruhsatı alınmış ve yapmış olup, kullanma izni verilmeyen ve alınmayan yapılara; yol, elektrik, su, telefon, kanalizasyon, doğal gaz gibi alt yapı hizmetlerinden birininin veya birkaçının görüldüğünün belgelenmesi ile kullanım izni alınmaya kadar geçici olarak su ya da elektrik bağlanabilir. Ancak bu durum herhangi bir hak teşkil etmez (Çetin, 2012). Özellikle 2000 sonrası yasaların artık gecekonduyu bir sorun alanı ve suç unsuru olarak gördüğü görülmektedir. Bir diğer deyişle artık gecekondulu ile ittifakı bozan anlayışın ya da politikaların yasalara ve kalkınma planlarına (Örneğin Sekizinci Kalkınma Planı'nda kaçak ve gecekondulu yapımının önlenmesi öngörülmektedir) yansıdığı görülmektedir.

Özetle, ikinci Dünya savaşı sonrası dönemde kentleşme sürecine damgasını vuran gelişme gecekondulu merkezli kentleşme olgusudur. Gecekonduların ıslah edilerek plana dâhil edilmesi, mevcut yapıları korunarak alt yapılarının iyileştirilmesi evini yapana yardım ve benzeri türden kapsamlı akılcı planlama anlayışında içerilmeyen yaklaşımlar özellikle, 1960'ların sonları ve 1970'li yılların başlarında savunulan bir görüş olmuştur. Modernite eleştirisi anlayışı çerçevesinde gecekonduya bakış diğer yaklaşımlara göre daha kritik bir konumdadır. Özellikle postmodernist bakış açısının yukarıdan aşağıya planlama anlayışını tümüyle reddeden ve aşağıdan yukarıya direniş çerçevesinde algıladığı planlama süreci gözönünde tutulduğunda, gecekondulu olgusu yukarıdan aşağıya bir kentleşme deneyimi olarak özel bir konum kazanmaktadır. Devlet ve planlama kurumu, gelişimin ilk aşamalarında gecekondularını görmezlikten gelen planlama kararlarında gözetmeyen bir anlayış içinde olmuştur (Şengül, 2007).

1980'li yıllarda liberal politikalara paralel gecekonduların affına yönelik bir dizi yasa çıkartılmıştır. Kurtuluş (2005) gecekondulu mekânlarının dönüşümünün 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir boyut ve nitelik kazandığını metropolitan alanda, gecekonduların "yere" bağlı olarak dönüşüm evresine girdiklerini ifade etmektedir (Çetin, 2012). Bu evre yukarıdaki yasalarla desteklenmektedir. 80 sonrası dönemde ardı ardına gelen af yasalarının her biri bir öncekinin yetkilerini ve uygulama alanını genişleten ancak temel amacı gecekondulu alanlarındaki mülkiyet sorunlarını çözerek, bu alanlara yasal statü kazandırmak ve gecekonduların düzenli apartman türü konut stoğuna dönüştürülmesini sağlamaktır. Yerel yönetimlerin baş aktör olduğu kamu özel sektör işbirliği ve katılımcı söylemi ile geliştirilen yüksek rantlı alanlarda uygulamaya konulan ıslah imar planlarına tek alternatif olarak görülen kentsel dönüşüm projeleri uygulamaya başlamıştır. Diğer bir deyişle bu dışsal müdahaleler ile elde edilen yasal statü sonrası, içsel dinamikler ile dönüşüm ve sonrada planlama ve uygulamalar başlamıştır. Genellikle gecekondulu alanlarının lüks konutlara çevrilerek prestijli alanlara kentsel çevreler oluşturulması amacıyla yürütülen bu yenileme projeleri 1980'lerin sonundan itibaren büyük yatırımcıları kendine çekmiştir. Bu kapsamda yaşanan dönüşüm, kent

makroformu içinde en avantajlı noktalarda yer alan mahallelerde gerçekleşmiştir. Benzer nitelikli diğer mahallelerde, eğer arsa boyutları ve yasa ile sağlanan olanaklar büyük girişimciyi tatmin edici kar bırakacak düzeyde ise mahalle bu girişimcinin müşterisini çekebilecek sosyal ve fiziksel olanaklara sahip ise dönüşüm bir başka yol izlemiştir. Bu mahallelerde ortaya çıkan karmaşık mülkiyet sorunlarını hızla çözebilecek güç ve parasal kaynağı bulunan büyük girişimciler işe el atarak sınırlı da olsa dönüşümü sağlamışlardır. Ancak mekânsal konumu avantajlı olmayan gecekondu alanlarında ise dönüşüm aile birikimlerine dayanmakta, bu yetersiz birikimlerin yanı sıra bu mahallelerin üzerinde yapılandığı karmaşık ve düzensiz mülkiyet biçimi ve sorunları çözülemediği ve gerçek rantlar ile beklentiler uyuşmadığı için dönüşüm gerçekleşmemektedir (Şenyapılı, 1998).

2000'li yıllarda Türkiye'de kentsel mekânın yeniden yapılanmasını içeren haberler medyada kentsel dönüşüm projeleri, TOKİ'nin faaliyetleri öne çıkmaktadır. Çünkü özellikle 2003 yılından başlayarak önemli bir güç alanı elde etmiştir. 2003 yılında 4966 sayılı yasayla, bazı kanunlarda ve Bayındırlık İskân Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkındaki kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmış ve TOKİ'ye 2985 Sayılı yasadaki görevlerine ek olarak yeni görevler verilmiştir. Bu yasayla TOKİ'ye konut sektörü ile ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek; yurtiçi ve yurtdışındaki konut dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; alt yapı ve sosyal uygulamaları yapmak veya yaptırmak; idareye kaynak sağlanmasını temin için kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak gibi görev ve yetkiler verilmiştir. 2004 tarihinde, 5162 sayılı yasayla Toplu Konut Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve TOKİ gecekondu dönüşüm projesi uygulanacak alanlarda plan yapma ve yaptırma yetkisini kazanmıştır. 2005 tarihinde yerel yönetimlere yenileme alanlarında, TOKİ ile ortak uygulama yapılabilme veya TOKİ'ye uygulama yaptırılabilme yetkisi getirilmiştir (Türkün vd., 2007). Bu yetkiye dayalı olarak uygulamaya konan kentsel dönüşüm projeleri ile artık kentleri saran bir tümör olarak tanımlanan ve cerrahi müdahaleyi gerektirdiği söylenen gecekondu yıkılarak, gecekondu halkı, yerinden etme ve zorunlu yer değiştirme pratikleri içine sokulmuştur (Erman, 2011). 2007 tarihinde ise 5609 sayılı Gecekondu Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda değişiklik yapılmış, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın kanundaki görevleri TOKİ'ye devredilmiştir. Belediye sınırları içindeki alanlarda, TOKİ gecekondu ıslah bölgeleri, gecekondu tasfiye bölgeleri, gecekondu önleme bölgelerinin sınır onayını yapmaya yetkili kılınmıştır. 2008 tarihinde ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TOKİ) Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. "İmar ile ilgili esaslar" başlıklı "genel esaslar" kısmında yer alan "Bu bölümdeki hükümler Gecekondu Kanunu'nun kapsamına giren tasfiye, ıslah ve önleme bölgelerinde uygulanır" hükmüne "dönüşüm bölgeleri" de eklenmiştir. Bu ekleme, bundan sonra yapılabilecekler konusunda TOKİ'ye ciddi bir alan açmış durumdadır (Türkün vd., 2007).

Kısaca gecekondu olgusunun farklı dönemlerde, farklı biçimlerde kendini üreterek mekâna kazındığı söylenebilir. Bu olguyu genel geçer ve süreklilik taşıyan bir durum olarak değerlendirmek olanaklı değildir. Toplumsal olgular ve aktörler her an yeniden tanımlanmakta, iktidar ilişkileri içindeki konumları sürekli biçimde yeniden belirlenmekte (Şengül, 2007) ve mekâna kazanılmaktadır.

4. SONUÇ YERİNE

Gecekondu olgusu özellikle 1945-1950 yılları arasında yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelere koşut ortaya çıkan bir olgudur. Yasal olarak kent mekanında enformel bir fiziki yansıma, mülkiyet, imar planı ve mevzuata aykırı bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte geçmişten bugüne

sosyal, ekonomik ve fiziksel boyutları ile gecekondulu olgusu, kendi mekânsallığında kendi sosyo ekonomik yapısını oluşturan sosyo mekânsal bir olgudur.

Gecekondulu olgusu 1960 öncesi çözülebilir ve kısmen göz ardı edilebilir görülürken, refah politikalarını benimsendiği 1960'lı yılların başlarında merkezi müdahale ile gecekondulu yapımının önlenmesi, kentlerdeki istihdam olanakları ile göç arasında dengenin sağlanması, ucuz arsa ve ucuz kiralık konut ve ya halk konutlarının yapımı öngörülmüştür. Daha sonraki yıllarda da siyasi ve planlanma açısından "olguya" rasyonel bakılarak kent gerçeği olarak kabul edilmiş ve af vb. yasalar ve imar ıslah planları ile çözüm arayışına gidilmiştir. ıslah imar planları ile gecekondulu sorununun çözümü mevcut dokunun yıkılarak tamamen yeniden yap-sat ile yapılması olarak gösterilmiş; ancak bu bölgelerde sağlıklı bir kent dokusu elde edilememiştir. Ayrıca salt avantajlı (kentsel rant sağlayacak alanlar) alanlarda uygulanan dönüşümlerde de fiziki açıdan başarıya ulaşılsa bile sosyal açıdan başarıya ulaşamamıştır. 2000 sonrası kamunun gecekonduluya bakış açısı kabullenici ve çözüm arayıcı olmaktan çok dışlayıcı olmuştur. Diğer bir deyişle 2000'li yıllardan sonra ise gecekondulu kentte sorunlu ve yıkılması zorunlu alanlar olarak görülerek dönüşüm süreçlerinin öznesi haline gelmiştir (Tablo 1.).

Tablo 1. Sosyo mekânsal bir süreç olarak gecekondulu olgusu

Süreçler	Aktörler	Mekâna yansımaları	Müdahale Araçları-Meşrulaştırma	Ekonomik Mekanda İşlevleri-Gecekondulu Toplumunun İşlevi	Sosyolojik Açıdan Gecekondulu Toplumu	Siyasi Bakış Açısı	Siyasi Yapı	
Gecekondulu Yerleşmelerinin Doğuşu	1945-1950	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Gecekondulu Toplumu	Barakalar, yoğun yoğun ve yaygın bir fakirlik yansıtan mekanlar	5218, 5228 5431 6188 Sayılı yasalarla gecekondulu alanlarının ıslahı, önlenmesi,	Marjinal sektör	Köylü/Kırsal Öteki	Çözülebilir	Tek Parti Dönemi Sanayileşme Politikaları
	1951-1960 Birinci Kırılma Demokrat Parti	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Gecekondulu Toplumu	Yerleşik Düzene geçiş	6188 arsa üretimi Altyapı hizmetleri götürme	Marjinal sektör		Oy potansiyeli-Çözülebilir	Çok partili Hayata Geçiş ve Sanayileşme Politikaları
Gecekonduların ticarileşmesi ve kentle bütünleşmesi	1961-1970 İkinci kırılma İthal ikame politikalarının benimsenmesi	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Gecekondulu Toplumu	Düşük yoğunluklu altyapılı mahallelerine dönüşme	327 sayılı yasa 1966-775 sayılı Gecekondulu Yasası	Enformel sektör	Sömürülen/Dezavantajlı Öteki" Olarak Gecekondulu	Çözülebilir	Planlı Dönem (Refah politikaları) ve sanayileşme
	1970-1980	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Gecekondulu Toplumu	gecekondular artan oranlarda başka gruplar	1990 Yasası(775 sayılı yasanın bütünlüğü)	Enformel sektör	Etnik, Mezhepsel ve Cinsiyete Bağlı Olarak	Oy potansiyeli	

		Gecekondu Firmaları	tarafından inşa edilip, kullanıcılar a satılan bir meta haline dönüşmüş tür.	<i>nü koruduğu , küçül düzeltmelerin yapıldığı</i>		Farklılaşan Gecekondu-Sakıncalı Öteki		politik aları
Liberalleşme-özelleşme-Dönüşüm süreci ve arsa spekülasyonu	1981-1990	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Özel sektör(büyük girişimciler, küçük girişimciler/yap satçılar)	gecekondu yapım süreci tamamiyle ticarileşmesi	2805 2981(daha sonra çıkarılanlar bu yasa çerçevesinde düzenlendi)	Enformel sektör	“Ötekiler” Olarak Gecekondu -Etnik, Mezhepsel ve Cinsiyete Bağlı Olarak Farklılaşan Gecekondu - “Haksız Kazanç Sahibi Olarak Gecekondu”ya Karşı “Kent Yoksulu Olarak Gecekondu”	İllegal sorunlu alanlar	Neoliberal Politikalar ve Küreselleşme Süreci
Yerel idarelerin piyasa (rant) odaklı politikaları/taba kalaşma	1991-2000	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Özel sektör(büyük girişimciler, küçük girişimciler/yap satçılar)	Kent çepçerplerinde barınamayan, kent merkezi çöküntü alanlarında yoğunlaşma	Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı	Enformel sektör	“Sakıncalı Öteki Olarak Varoşlu”ya Karşı “Özne Olarak Gecekondu”	İllegal sorunlu alanlar - yıkılması gereken /Kentsel Dönüşüm	
	2000 sonrası	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim TOKİ Özel sektör(büyük girişimciler, küçük girişimciler/yap satçılar)	Dönüşüme bağlı rant beklentisi –rant yaratan alanlara dönüşüm	5609 Sayılı Yasa ile Gecekondu Yasası’nın da Değişiklik ve tüm yetkilerin TOKİ’ye devredilmesi 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi	Enformel sektör	“Köşeyi Dönen” “Yoksulluk İçine Hapsolan”		

Kaynak: Erman, 2004’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Günümüzde neoliberal politikaların etkisiyle konutun/kiralık konutun değişim değerinin öne çıkması ile kent mekanında farklı yaşam tarzlarını yansıtan kapalı siteler, rezidanslar özellikle rant potansiyeli yüksek bölgelerde kentsel projeler yoluyla ve büyük parçalar halinde dönüştürülmektedir. Dönüşüm projeleri ile gecekondu vb. sağlıksız konut alanları arazi piyasasına daha yüksek rantlarla kazandırılmaya çalışılmaktadır. Burada önemli olan, tarihsel süreç içerisinde gecekondu da yaşayanların artık kent nüfusuna ait bir gerçek olduğunu kabul etmektir. Bu kapsamda gecekondu

olgusuna sosyo-mekânsal bir süreç olarak yaklaşım, gecekondulu kesimini baskın kültürden soyutlanan bir alt kültür olarak görmemek gerekmektedir. Eşitlikçi bir yaklaşımla baskın gruplar ile bu grup arasındaki iletişim kurulabilmesi ve söz konusu grubun bir "özne" olarak kendilerini nasıl tanımladıklarını anlamaya çalışmalıdır. Çünkü gerçeklik öznenin dünyaya ilişkin yorumuna verdiği anlamdır. Kentte yaşayan veya herhangi bir nedenle kentte bulunan insanın sahip olduğu kentli haklarına bağlamında, demokratik bir kamu alanının oluşturulduğu kamu, özel, yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri ile tüm aktörlerin yer aldığı bir planlama yaklaşımı izlenmelidir. Bu noktada planlıya düşen görev ise karar vericiler ve karardan etkilenen halk grupları ile çok yakın bir işbirliği içine girmelidir.

Kaynakça

- Arslan, R., 1989, "Gecekondulaşmanın Evrimi", Mimarlık Dergisi, Sayı:89/6, s.34-37
- Aslan, Ş., 2008, Türkiye'de Gecekondular ve Yasalar, Erişim tarihi: 18 Ocak 2014, <http://www.mimdap.org/?p=8436>
- Çakır, S., 2011, "Türkiye'de Göç Kentleşme/Gecekondulu Sorunu ve Üretilen Politikalar", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, 209-222.
- Çetin, İ., 2012, Gecekondunun Mekan Sosyolojisi İzmir Araştırması, Yaba Yayınları, İstanbul.
- Dinçel,H., Erdoğan N., 1989, "Gecekondunun Potansiyeli", Mimarlık Dergisi, Sayı:89/6, s.41-42
- Eraydın, A., 2006, "Mekansal Süreçlere Toplu Bakış", (A.,Eraydın,Der.) Değişen Mekan, Dost Kitabevi,25-67, Ankara.
- Erder, S., 1999, Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri,TÜSİAD Yayınları,Ankara.
- Erman, T., 2004, Gecekondulu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondulu Kurguları' European Journal of Turkish Studies Thematic Issue N:1, Gecekondulu, Erişim tarihi: 21 Mart 2014, URL: <http://www.ejts.org/document85.html>.
- Erman, T., 2011, Ankara'da Kent Çeperinin Dönüşümüne İçeriden Bakmak, İdealkent, Sayı: 4, ss.176-196.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M., 2001, Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği , İletişim Yayınları.
- Karpat, K.1976, The Gecekondulu: Rural Migration and Urbanization ,Cambrige Unveity Pres, London, New York, Malbourne .
- Karpat, Kemal H., 2003, Türkiye'de Toplumsal dönüşüm,(A. Sönmez, Çev.), İmge Kitabevi, 133-135.
- Keleş, R., 2002, Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, s.541-590, Ankara
- Kıray,M., 1972,"Gecekondulu; Az Gelişmiş Ülkelerde, Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe." SBF dergisi, Cem Sar'a Armağan. C.27, S.3, s. 561-573.
- Mutlu,S., 2007, "Türkiye'de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi(Kent ve Çevre Anabilim Dalı), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 39-56, Ankara.
- Rittersberg Tılıç, H., Ergin, Nazihe B., 2013, "Kentsel Yenilemeye Karşı Taban Direnişi: İstanbul Güzeltepe Örneği", VI.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar, Aydın.
- Şengül, T.,2007, Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, (M. Ersoy, Der.), Kent Planlama Kuramları, s.59-113. Ankara,.
- Şenyapılı, T., "1998, Cumhuriyet'in 75. Yılı, Gecekondunun 50.Yılı", 75. yılda Değişen Kent ve Mimarlık,s.301-316, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Şenyapılı, T., 2006, Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar, (A. Eraydın,Der.) Değişen Mekân, s.84-122, Dost Kitabevi, Ankara.

Tekeli, İ., 1996, Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi, Ankara.

Torlak, S., 2003, “Gecekondulaşmanın Gelişimi”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt :12, Sayı:1, 64-73.

Türkün, A.,Şen, B., Ünsal Öktem, B., Yapıcı, M., “İstanbul’da Eski Kent Merkezleri ve Gecekondu Mahallelerinde Kentsel Dönüşüm ve Sosyo-mekansal Değişim”, 108K134 Nolu SOBAG TÜBİTAK Projesi, Ankara.

Özet: Türkiye’de özellikle 1950’lerden sonra görülen ekonomik yapının değişmesinin bir sonucu olarak hızlı kentleşme süreci başlamıştır. Kentlerde istihdam olanaklarının artması, sanayi sektöründe gelirin diğer sektörlerle oranla daha fazla olması, tarımda makineleşme ve tarımsal gelir düşüklüğü kırdan kente nüfus akımının başlamasına sebep olmuştur. Kırdan kente göç akım sürecinde göç eden toplumun barınma sorununa karşı geliştirdiği sosyal bir süreç olarak “gecekondu olgusu” çok yönlü toplumsal, ekonomik ve fiziksel mekân faktörlerinin oluşturduğu karmaşık bir olgudur. Bu olgu tarihsel süreç içinde kendini yeniden üretmekte ve yeniden farklı biçimlerde mekâna kazanmaktadır. Bu çalışmada geçmişte günümüze, gecekondu olgusunun sosyo mekânsal temsili, süreçler, aktörler, ekonomik ve sosyolojik bağlamda ele alınmaktadır. Böylece gecekondu olgusunun farklı biçimlerde kendini yeniden üreterek mekâna kazanma süreçleri tartışılmakta ve bu süreç içerisindeki planlama yaklaşımları, müdahale araçları ortaya konulmaktadır

Anahtar Kelimeler: Gecekondu, sosyo mekânsal temsil, müdahale araçları-meşrulaştırma

SOCIO-SPATIAL REPRESENTATION OF THE SQUATTER HOUSING PHENOMENON

Abstract: Turkey has witnessed with rapid urbanization especially since 1950s due to the change of economic structure of the country. The increase of employment opportunities probability, existing more income in the industry sector comparing with the other sectors, mechanization in agricultural sector and agricultural income decrease has caused the population flow from rural to urban. As a social process, the term “squatter housing” is a complex fact which is comprised of sophisticated social, economical and physical factors that is developed opposing the housing problem of the people who has come from rural to urban. The “squatter housing” fact reproduces itself in the historical process and it is scraped to the space as different ways. In this study, the “squatter housing” fact is discussed, from past to present, considering socio-spatial representation, processes, actors, economic and sociologic contexts. Therefore, the integration processes of the “squatter housing” fact to the space by reproducing itself in different ways is discussed. Additionally, planning processes and intervention instruments are exposed in this process.

Key Words: squatter housing, socio spatial representation, intervention tools -legitimation

Aysu UĞURLAR: 1999 yılında lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, 2000 yılında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nde dil hazırlık eğitimini tamamlamıştır. 2004-2014 yılları arasında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünde öğretim elemanı olarak çalışan Aysu Uğurlar, 2006 yılında yüksek lisans eğitimini sürdürülebilir turizm konusunda tamamlamıştır. 2013 yılında, aynı üniversitenin aynı anabilim dalında “Türkiye’de Kiralık Konut: Ankara Örneğinde Talep ve Kullanım Özellikleri” başlıklı tezi ile doktora programını bitirerek doktor unvanını kazanmıştır. 2014 yılı itibari ile Yüzüncü Yıl Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

auqurlar@gmail.com.tr

SARAÇOĞLU MAHALLESİ'NİN DEĞERİNİN DEĞİŞİMİ

Demet EROL, Yrd. Doç.Dr.

Kaan SAKAKLI, Dr.

1. GİRİŞ

Saraçoğlu Mahallesi, Müdafaa Caddesi, Kumrular Sokak, Necatibey Caddesi ve Yahya Galip Caddesi ile çevrilidir. Jansen Planı'nda da konut alanı olarak yer almıştır. Saraçoğlu Mahallesi, Emlak ve Eytam Bankası tarafından gerçekleştirilen ilk toplu konut uygulamalarından biridir. Aynı zamanda, Saraçoğlu Mahallesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin doğrudan müdahalesiyle kamu personeline için gerçekleştirdiği ilk lojman projesidir. Cumhuriyet'in ilanından ikinci Dünya Savaşı'na kadar çeşitli yasal düzenlemelerle bulunan çözüm arayışları sonunda, devletin girişimci olarak rol aldığı önemli örneklerdir.

2. BİRİNCİ DÖNEM; CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DEVLETİN KONUT SORUNUNA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Ankara başkent ilan edilmeden üç yıl önce Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, ilk meclisin milletvekilleri de İstanbul başta olmak üzere Ankara'ya gelmişti. 1923 yılında Ankara'nın genç cumhuriyetin başkenti ilan edilmesi ile birlikte, kurumsal yapının tüm alt yapısının hazırlığı da başlamıştır. Artık, Devletin temel faaliyetleri olan yasama, yürütme ve yargı işlevleri başkentte toplanacaktır. Cumhuriyetin ilanı, yasama, yürütme ve yargı işlevlerindeki tüm kamu personelinin merkez ve taşra teşkilatlarında barınacakları konut da büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yasal düzenlemeler zorunlu olmuştur. Cumhuriyet yönetiminin devletçilik ilkesinin ilk evresinde kooperatifçilik desteklenmiştir. Bu amaçla yapılan ilk düzenlemelerden biri de 24.03.1925 yılında Resmi Gazete yayınlanarak yürürlüğe giren 586 sayılı yasa olup, amacı da memurların kooperatif yoluyla konut edinmesini teşvikidir. 586 sayılı, "Ankara'da Me'mûrîn Ko'operâtifi Teşkilî için Ankara'da Bulunan Bi'l-umûm Me'mûrînin Me'a Tahsîsât-ı Nısf-ı Ma'âşlarının Avans Olarak İ'tâsı Hakkında Kânun"un birinci maddesi; "Ankara'da teşekkül edecek Memurin Kooperatifine sermaye olmak üzere Ankara'da Muvazenei Umumiye ve mülhak bütçelerden maaş ve tahsisat ve ücret alan memurin ve müstahdemine maatahsisatı fevkalâde nısf (yarısı) maaşlarını avans olarak kooperatif şirketine¹ itaya mezuniyet verilmiştir, İşbu avans her ay maaş ve tahsisatı fevkalâde yüzde beşi nispetinde mahsup edilmek suretiyle itfa edilecektir" olarak ifade edilmiştir. Böylece memurlara konut kooperatifi kurmaları için kolaylıklar tanınmıştır. Memurlara aylıklarının yarısı kadar avans verilecek ve geri ödemesi ise maaşın yüzde beşi oranında olacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi 1341/1925 İ:82).

1925 yılında en önemli yasal düzenlemelerden biri de Ankara'nın güneye doğru gelişeceğini gösteren yasadır². Eski kentin güneyindeki alanların kamulaştırılması sağlayan 583 sayılı yasa aynı zamanda en

¹ Ticaret Vekili Ali Cenani Bey (Gaziantep milletvekili) "Nısf maaşlarını avans olarak kooperatif şirketine İtaya mezuniyet verilmiştir" olarak ifade ettiği bir teklif yapmıştır. Teklif kabul edilmiştir. Böylece "kooperatif şirketi" kelimesi de metne eklenerek Kabul edilmiştir.

² Gönül Tankutun da belirttiği gibi; büyük kamulaştırmayı öngören 24 Mart 1925 gün ve 583 sayılı yasa, Cumhuriyet Meclisi'nin çıkardığı en yaratıcı, en adil ve en sosyal içerikli yasalardan biridir. Ayrıca, yeni başkent

radikal plan kararıdır. 583 Sayılı, Ankara'da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle için Muktezî Yerler ile Bataklik ve Merzâğî Arâzînin Şehr-i Emânetçe İstimlâki Hakkında Kânun'dur. Bu Kanun'un birinci maddesi "Merbut harita mucibince Ankara' da tesis ve inşası tekarrür eden yeni mahalleye muktezi yerlerin dörtte biri sahiplerine bırakılmak şartıyla mütebaki dörtte üçü ve sıhhati umumiyei beldeyi siyaneten bataklik ve merzağî arazinin tamamı Şehremaneti nâmına istimlâk olunur" olarak ifade edilmiştir. İkinci maddesi ise "Birinci madde mucibince istimlâk edilecek yerler için rayici hazıra göre tadil görmeyen, bin üç yüz kırk sene iptidasındaki kıymeti muharrirelerinin on beş misli, değer paha addolunur. Asbabı tarafından tasarruf senedi ibraz olunamıyan tapuca kaydı bulunamıyan arazide emlâk kıymeti muteberdir" ifadeleriyle kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1341/1925 İ: 78). Böylece bu Kanun ile Ankara'da kurulması kararlaştırılan (Yenişehir) için gerekli yerlerin dörtte biri sahiplerine bırakılmak koşuluyla, geri kalan dörtte üçü ve kentin genel sağlığını korumak için bataklik yerlerin tamamı Şehremaneti adına kamulaştırılması kararı alınmıştır. (Yavuz, 1980). 583 sayılı Kanunun 2 yıl yürürlükte kalacağı hükmü 4. maddede yer almıştır³. Kanunun Ekli haritasına göre batakliklarla birlikte kamulaştırılan toprakların 4 milyon m² yöresinde olabileceği, haritanın sınırlarından⁴ anlaşılmaktadır (Tankut, 1988).

583 sayılı Yasa ile Yenişehir'deki yönetim binaları biçimlenmiştir. Yönetim binalarının başkent kenti merkezinde yer alması aynı zamanda yeni gelecek tüm idari kadronun konut sorununun çözülmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle de; 1352 Sayılı Ankara'da İnşa Edilecek Vekâlet ve Devair Binaları ile Memurin Apartmanları Hakkında Kanun 24 Mayıs 1928 de, TBMM Kabul edilip, 30 Mayıs 1928 tarihinde 902 sayılı Resmi Gazete yayınlanıp, 01. Haziran 1928 tarihinden itibaren "muteber" olmuştur. Kanun'un birinci maddesi; "Ankara şehrinde inşa edilecek vekâlet ve devair binaları ile memurin apartmanları için her sene bütçesine vaz edilecek miktarı bir buçuk milyon lirayı geçmemek ve asgari altı senede tediye edilmek üzere dokuz milyon liraya kadar taahhüdât icrasına ve bu miktar da bono ihracına Maliye Vekili mezundur." olarak ifade edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi 1928). Bu dönemde Devlet doğrudan konut yapımı yerine öncelikle devlet memurlarına maddi destek politikası gütmüştür. Bu amaçla, devlet memuru maaşlarında konut yardımını da içeren iyileştirmeye girmiştir. 1929 yılında "1452 sayılı Devlet Memurlarının Maaşatının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun" ile Devlet personel sisteminin maaş durumu düzenlenmiştir. Başkent olmanın getirdiği doğal bir sonuç olarak Ankara, memurların konut sorununun çözüleceği kenttir. Giderek yükselen konut kiralardan memurları bir ölçüde de korumak amacıyla ilk kez 1929'da Ankara'da oturan memurlar için "Mesken Tazminatı" ödenmeye başlanmış, bu yardım 1951 yılına değin sürdürülmüştür. Bu düzenlemeyi, 01.06.1929 tarihinde 1498 numaralı Maaşatın Tevhid ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun, 29.12.1931 tarihinde 1912 numaralı Devlet Memurları Maaşatının Tevhid ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Müzeyyel ve İktisat Vekaleti Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Kanun, 29.5.1932 tarihinde 1992 numaralı Maaşatın Tevhid ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Merbut Cetvelde Tadilat İcrasına Dair Kanun, 22.5.1933 tarihinde 2201 numaralı Devlet Memurları Maaşatının Tevhit ve Teadülü Hakkındaki 1452 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun

yeni yerleşme alanı da bu yasa ile belirlenmiştir. Diğer taraftan bu Yasa, yeni kenti, Eski Ankara'nın güneyindeki boş arazi üzerinde kurma tercihinin de belirlemiştir. Bu tercihin anlamı, Ankara'nın büyümesinin "yağ lekesi" biçiminde değil de yeni bir makro-form sınırları içinde olacağıdır

³ 583 sayılı Yasanın 4. Maddesi: İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle mer'iyülicradır.

⁴ Haritada yaklaşık olarak şuraları içine almıştır: Kuzey sınırı Cebeci caddesi, Ankara-Kırşehir yolunun batısındaki, Maltepe'ye kadar uzanan topraklar; Güney'de Çankaya sirtlarına yakın topraklar; Doğu'da Cebeci caddesinin güneyinde kalan dar bir şerit, Kâzım Özalp (Ziya Gökalp) caddesinin güneydoğusunda kalan bir kısım topraklar.

izlemiştir. Destek politikaları 1950li yıllara kadar devam etmiştir. 1929'da çıkarılan 1452 sayılı Kanunun 18 nci maddesi ile, Ankara'daki memurlara mesken ödeneği verilmesi öngörülmüştür. Tavanı 30, tabanı 10 lira olan bu ödenek 1951 de kaldırılmıştır.

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Cumhuriyet döneminde ilk kez konut yapımı devletin kamu işlevleri arasında yer almış ve belediyelere kiralık konut ve arsa üretimi görevleri verilmiştir. Belediye kanunuyla beraber 1930 tarihli, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda konutla sağlık yönünden ilgilenilmiştir. 1930lu yıllarda konut sorunu basının da ilgisini çekmeye başlamıştır. Ulus Gazetesi 1936 yılında(Yavuz, 1980) "Ankara'da Mesken Meselesini Nasıl Halledebiliriz" konulu bir anket düzenlemiştir⁵. Basının 1936'daki tüm çabalarına, birbirini kovalayan kampanyalara rağmen devlet, hem de Devletçilik ilkesine" bağlı bir devlet, konut üretiminde kesin bir davranış sergilemeyecektir. Çünkü, ne imarlı alan içindeki mevcut ve hala boş arsa stokunu yapılaşmaya açacak yaptırımları, ne arsa fiyat artışlarını kamu yararına frenleyecek yasa ve yönetmelikleri, ya da özgül imar vergileri, ne yaygın ve ucuz ev üretecek, kooperatifleri özendirecek parasal kaynakları, ne de kendi elindeki arsaları yapılaşmaya açacak örgütleri vardır (Tankut. 1993).Ancak her şeye rağmen ilk toplu konut uygulamasının yanı sıra konut sektöründeki ilk kooperatif örgütlenmesi de Ankara'da gerçekleşmiştir.1935 yılında üst düzey memurların kurdukları Bahçelievler Kooperatifinin öncülük ettiği "ilk" ler arasında bahçe kent yaklaşımı da bulunmaktadır⁶.

2.1. Savaş Yılları ile Artan Konut Sorununa Doğrudan Müdahale Dönemi; 4626 Sayılı Memur Meskenleri İnşaa Hakkında Kanun

Türkiye İkinci Dünya savaşına aktif olarak katılmamış, fakat savaşın getirdiği ekonomik sorunlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Savaş yılları öncesinde Ankara'da yıllık kentleşme hızı % 6 gibi yüksek düzeyde iken, savaş sırası ve sonrasında bütün büyük şehirlere benzer kentleşme deneyimleri yaşanmıştır (Altaban,1998) Nihayet savaş nedeniyle Ankara'da nüfus artıp, konut buhranı daha katlanılmaz hale gelince, devlet girişimi, savaş içinde, 1944 yılında, "Saraçoğlu Mahallesi" olarak gerçekleşecektir. Saraçoğlu Mahallesi'nin dayanağı olan Kanun ise 4626 sayılı Memur Meskenleri İnşaa Hakkında Kanun'dur⁷ (Yavuz,1980). 18.07.1944 tarihli 4626 sayılı Kanunun ilk maddesinde; "Lüzum görülen yerlerde memurlar için mesken yaptırmaya ve bu maksatla 25 milyon lirayı geçmemek ve mali programı taahhüde girişmeden evvel Maliye ve Nafia Vekilliklerince müştereken tayin ve tesbit edilmek üzere gelecek yıllara geçici taahhüde girişmeğe Nafia Vekili mezundur. Bu maksatla iki buçuk milyon liradan eksik olmamak üzere her sene Nafia Vekaleti bütçesinin (Yapı ve imar işleri, inşaat, istimlak ve esaslı tamirat masrafları) faslının Maliye Vekaleti tertibine yeter tahsisat

⁵ Anketin giriş kısmında da "Ankara'da bulunan memurları yerleştirmek, yalnız onlara bir hizmet olmakla kalmayacak, Ankara'nın bayındırlığını ve nüfusunu büyük bir hızla artıracaktır" ifadeleri yer almıştır. Temel amaç ise "memurları yerleştirmek", "Ankara nüfusunu büyük bir hızla artırmak"dır. Başka bir soru ise yaptırılacak konutların mülkiyetinin Devlette kalması, ya da memurlara devredilmesi seçenekleri içermektedir.

⁶ Daha sonraki yıllarda bunu yeni kooperatifler izlemiş, 1935 - 1944 yılları arasında Ankara'da 22 konut kooperatifi kurulduğu bilinmektedir.

⁷ 4626 sayılı Yasa, 09.11.1983 tarihli 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu'nun 12 maddesinde yer alan "1/7/1944 tarihli ve 4626 sayılı Memur Meskenleri İnşaa Hakkında Kanunun 5 inci maddesi, 9/7/1953 tarihli ve 6126 sayılı Memur Meskenleri İnşaa hakkında 4626 sayılı Kanuna Ek Kanun, 25/12/1953 tarih ve 6200 sayılı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanunun 52 nci maddesi, 29/12/1960 tarihli ve 190 sayılı Millî Savunma Bakanlığına Muhassas Lojmanların Bakım, Onarım, İdame ve Muhafazalarına Dair Kanun, 14/7/1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 194 üncü maddesi, 27/7/1967 tarih ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 184, 185 ve 186 nci maddeleri ve diğer kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır" ifadesi ile uygulanmadan kaldırılmıştır.

konur. Nerelerde kaç memur için ne büyüklükte ev yaptırılması lazım geleceği İcra Vekilleri Heyetince kararlaştırılır (RG. 1944)” ifadesi yer almıştır. Aynı Yasa'nın 5. Maddesi “ Bu kanun mucibince inşa ettirilecek evlere ait tahsisatın sarf şekli ve İnşası biten evlerin idare, kira ve tamir tarzları İcra Vekilleri Heyetince tesbit edilir. Bu inşaatın yapıldığı şehir ve kasabalarda mesken veya akarı olan memurlar inşa edilen evlerden istifade edemezler. Devlete ait meskenlerde oturacak memurlardan alınacak kira, aylıklarından kesilmek suretiyle istifa olunur. Hazine uhdesindeki binalardan Maliye Vekilliğince bu maksada tahsisine lüzum görülenler hakkında dahi yukardaki fıkralar hükmü tatbik edilir” şeklindedir. Cumhuriyet, kendi kadrosunda çalışacak kamu persolenin ve şüphesiz memurları korumak için konut yapmayı ve memurlardan da düşük kira bedel almayı hedeflemiştir.

Kanun'un gerekçe metninde “Resmi dairelerin bina ihtiyacını karşılamak ve mesken buhranı kısmen olsun azaltmak maksatlarıyla, Ankara'da Vekalet binaları ve memurin apartmanları inşası için 24.5.1928 tarihli ve 1352 numaralı kanunla dokuz milyon lira sarfı hususunda Hükümete mezuniyet verilmiştir. Bu kanunla alınan salahiyet ve tahsisata istinaden Ankara'da bazı Vekalet binaları yapılmış ve inşaa edilecek memur apartmanları için mütehasıslarınca muvafık görülen Milli Müdafa Vekilliliği bitişindeki sahanın istimlakine başlanmıştır. Mütaakıp yıllarda bu sahanın istimlak muamelesi, inşa etütleri, proje ve planları tamamlanarak inşaata geçilecek bir durum hasıl olmuşsa da, İkinci Dünya Harbinin malzeme piyasasında husulle getirdiği darlık ve pahalılık sebebiyle resmi inşaat faaliyeti Hükümetçe en zaruri ve mübrem olanlara hasredilmiş olduğundan, memur apartmanlarının inşası işi de geri bırakılmıştır” (BMUM, TM 1944) ifadesi yer almıştır. Kanunun gerekçe metninden de anlaşılacağı üzere II.Dünya Savaşının yarattığı kriz nedeniyle “memur apartmanları işinin” ertelendiği kabul edilmektedir.

Gerekçe metninde; “malzeme tedarikindeki güçlük ve pahalılığa ilaveten kiralara sabit tutulması, esasen diğer iktisadi sahalar derecesinde rağbet görmeyen mesken inşası faaliyetlerin hususi sermaye ve teşebbüsleri tamamen uzaklaştırmış ve bunun neticesi olarak da Ankara'da zaten mevcut olan mesken sıkıntısı son senelerde had bir şekil almış bulunmaktadır. Bugün inşaat malzemesi tedarikindeki güçlükler malûm olmakla beraber, çimento, çubuk demiri, font boru, kalorifer tesisatı, kereste gibi belli başlı malzeme Devlete ait müesseselerden temin edileceğine göre, senelerce evvel arsası, proje ve planları 450 lojmana göre hazırlanmış olan memur apartmanlarının inşasına başlandığı takdirde bunların mümkün mertebe süratle bitirilmesi ve bu suretle Ankara'daki mesken sıkıntısının kısmen hafifletilmesi mümkün görülmektedir” (BMUM, TM 1944)” denilmiştir. Böylece daha evvel ki politikaların başarısızlığı da kabul edilmiştir.

Ayrıca bu Kanun sadece Ankara'yı kapsamamaktadır. Kanunun gerekçe metnin de “Malûm olduğu üzere mesken sıkıntısı, esas itibariyle, belirli bölgelerdeki mesken kiralalarının aile gelirleriyle mütenasip olmayan bir derecede yüksek olması halini ifade ettiği gibi, bazı bölgelerde bu sıkıntı medeni bir insanın asgari rahatlık ihtiyacını karşılayacak meskenlerin mevcut olmaması şeklinde kendini göstermektedir. Bu ikinci nevi sıkıntı bakımından Şark bölgelerindeki şehir ve kasabalarımızın üzerinde ehemmiyetle durulması icabeder. Bu bölgelerde dışardan gönderilmiş olan memurların ekserisi, alışkın oldukları yaşama tarzlarına uygun bir bina bulamamaktan mesken sıkıntısına maruz kalmaktadırlar. Bu halde bulunan şehir ve kasabaların hemen hepsi I, III ve IVncü umumi müfettişlik bölgelerinde toplanmış bulunmaktadır. Bu umumi müfettişlik bölgelerinde 19 vilayet, 107 kaza ve 265 nahiyeye olmak üzere 391 şehir ve kasaba bulunmaktadır”ifadesi de yer alır. Bu Kanun ile, Cumhuriyet taşra teşkilatında görev alacak persoleni korumayı hedeflemiştir. Bunun yanında devletin temel işlevini gerçekleştirecek tüm taşra teşkilatında çalışacak insan sermayesine de değer vermiştir.

Ankara örneğindeki, Saraçoğlu Mahallesine geri dönülürse; Kanun metni ve gerekçelerinden de anlaşılacağı gibi; "Memurin Meskenleri İnşası hakkında 4626 sayılı Kanun" ile Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Emlak ve Eytam Bankası'na bağlı Emlak Yapı Limited Şirketi'nin Saraçoğlu Memurin Konutları'nı "maliyet artı kar" esasına göre bir sözleşme yapılması kararlaştırılmıştır. 29 Ekim 1944'te sembolik olarak temel atılmıştır. 450 konut, bir ilkokul, bir gazino, bir yönetim binası, dükkanlar, oyun alanları, yollar ve teknik alt yapı ile bir komşuluk birimi olarak planlanan bu önemli projenin mimarı Alman asıllı Paul Bonatz'dır. Planlama sahası Jansen Planında yer alması da, mevcut yönetim binaları arasında konumlanmıştır (Plan 1) İnşaat fiilen Mart 1945'te başlamış ve 240 günde 150 konutluk ilk kısmı iskana açılmıştır. Bu projenin kısa sürede gerçekleştirilmesi Emlak ve Eytam Bankası için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sonrası Bakanlıklar'da çalışan memurların konut sorununu azaltmak için çok iyi örgütlenmiş bir şekilde hızla gerçekleştirilen Saraçoğlu Mahallesi planlama ve mimarisi ile de Cumhuriyet döneminin özgün eserlerindedir (Altaban 1988).

3. SARAÇOĞLU MAHALLESİ'NİN ÖNEMİ

Saraçoğlu Mahallesi, Müdafaa Caddesi, Kumrular Sokak, Necatibey Caddesi ve Yahya Galip Caddesi ile çevrilidir. Jansen Planında da konut alanı olarak yer almıştır. Saraçoğlu Mahallesi, Emlak ve Eytam Bankası tarafından gerçekleştirilen ilk toplu konut uygulamalarından biridir.

Proje dönemin mimarları tarafın eleştirilmiştir. Oysa dönemin mimarları dahi, projenin gerçekleşmesini sağlayan Yasa bir "ilk" tir ve bir kez daha tekrarlanmayacaktır. Proje ise, dönemin mimari anlayışını yansıtmaktadır. 1946 yılında Zeki Sayar girişimi "Ankara'daki mesken buhranını önlemek üzere iki yıldan beri bakanlıkların güneyindeki sahaya 180 dairelik müteaddit bloklardan yeni bir mahalle inşa edilmektedir" olarak ifade etmiştir. Z. Sayar, Saraçoğlu Mahallesi Projesinin bir konut sorununa çözüm olduğunuaaten bugün de Saraçoğlu aynı gerekçelerle önemini korumaktadır.. Sayar 1946 yılında projeyi "Saraçoğlu Mahallesi adı verilen bu mahallenin yapılarından bir çoğu bitmiş ve iskân edilmişlerdir. Mahallenin gerek şehircilik projesi, gerekse apartmanlarının planları Millî Eğitim Bakanlığı teknik bürosu mütehassisi Profesör Paul Bonatz tarafından tertip edilmiştir. Saraçoğlu Mahallesi, Ankara'da "Bahçeli evler" "Güven evleri", "Tasarruf evleri" gibi yeni teşekkül etmiş ayrı nizamda yapıların, hilâfına olarak; bitişik yanı guruplandırılmış apartmanlardan ibarettir. Bunun sebebi, topraktan ve yapının maliyetinden ekonomi temimi içindedir. Saraçoğlu Mahallesi Emlak Ltd. Şirketi her türlü masraflar çıkdıktan sonra % 7 nisbetinde bir komisyon alarak emanet usulü ile yapmaktadır" olarak ifade etmektedir. (Artiktekt,1946) . Saraçoğlu Mahallesi'ndeki farklı apartman tiplerinin "yanlız dış tesirin arandığı" şeklinde eleştirilen cephelerinde, giriş üstündeki katların destekler üzerine yaptığı cumba benzeri çıkmalar, dar dikdörtgen biçimli pencereler, geniş saçaklar ve sacdan yapılmış kafes desenli korkuluklarıyla Türk evi görüntüsünü yaratmak isterken, iç mekan düzenlemelerinde böyle bir kaygısı olmamıştır. Bu konuda da "eski Türk evlerinin dış görünüşüne benzetmek isteği ile binaların içlerinin dışlarına feda edildiği" eleştirisi yapılmıştır (Aslanoğlu,1980). Ancak, projenin veya konut tiplerinin başarısı, Cumhuriyet döneminin sosyal devlet ilkesi uygulamalarının başarısı yanında çok da önemli değildir. Zira, Mahalleyi ortaya çıkartan yasa toplumsal amaç taşımaktadır. Aynı zamanda dönemin temel ilkelerini yansıtmaktadır. Bu amaçla Saraçoğlu Mahallesi'nin önemi 5 farklı özellik ile anlatılmıştır, bunlar; mimari, tasarım, örgütlenme, tescil ve insan sermayesi farklılığıdır.

Mimari Farklılığı

Ankara'daki mesken sorunun önlemek üzere 1944 yılında çıkarılan yasa ile II. Ulusal Mimarlık Akımının önemli bir örneği gerçekleşmiştir. Lojmanların bulunduğu bloklar iki, üç ve dört katlı olarak

planlanmıştır. Yapılar İkinci Ulusal Mimarlık Üslubu'nun özelliklerini taşır. Alman mimar Paul Bonatz'ın planladığı Mahallede 435 lojman, okullar, sosyal amaçlı binalar, dükkânlar ve oyun sahaları tasarlanmıştır. Ankara'da özellikle üst düzey memur ailelerinin konut sorununu çözmek için 1939 yılında geliştirilen proje savaş nedeniyle ertelense de savaş sonrasında gerçekleşmiştir. Mahallede yer alan tüm yapılar bir bütün olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir.

Geleneksel Türk Konut Mimarlığı'nın önemli öğelerinden olan çıkmaların, saçakların ve kafeslerin kullanıldığı dış cepheler gereğinden fazla önemsenmiştir. Ayrıca genel planlama açısından bakıldığında tüm mahallede Jansen'in bahçeli ev anlayışının izleri görülür. (Madran 2013).

Yapıların birbirleri ve doğal çevreyle uyumları, insan ölçeğinde olmaları, dengeli bir kapalı-açık mekân oranına sahip olması kent için önemli ve olumlu potansiyeller olarak değerlendirilmektedir. Sonradan adı Namık Kemal Mahallesi'ne dönüştürülen Saraçoğlu Mahallesi hem planlama, hem de mimarlık açısından Cumhuriyet Dönemi'nin özgün yapıtlarından biridir (Plan 1 ve Plan 2). Saraçoğlu Mahallesi Cumhuriyet döneminin mimari anlayışının da bir göstergesidir. Mahalle bu nedenle "Cumhuriyetin izi"dir. Modernleşme, çağdaş ülkeler seviyesine gelme sürecinde sosyal devlet anlayışının memuruna sahip çıkma yöntemlerinden biridir. Bu nedenle mahallenin Cumhuriyet tarihindeki sosyal devlet anlayışının izlerinin de göstergesidir.

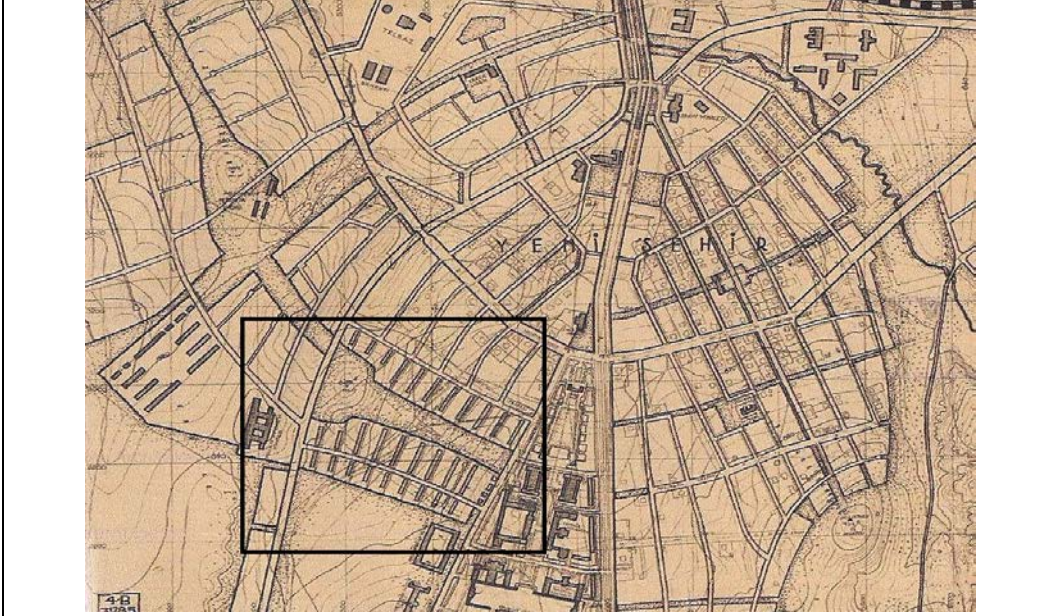
Tasarım Farklılığı

Mahallenin tasarımı, dönemin mimari özelliklerini taşıdığı için farklıdır. Özellikle "yerellik" anlayışına verdiği önem ile farklıdır. Kullanılan malzeme yereldir. Yaratmaya çalıştığı yaşam çevresi yerel özellik taşımaktadır. Ayrıca, Mimar, 1920ler Almanyasının Siedlung anlayışı ile yaptığı tasarım Jansen planı ile bütünlük taşımaktadır. Aslında, 1920-1930'lu yıllarda Almanya'nın konut sahibi olmakta yeterli geliri olmayan işçilere konut sağlamak için geliştirdiği bahçeli kent konut mahalleleridir. Türkiye'ye gelen Alman planı ve mimarlar da bu modeli kullanmışlardır. Siedlung'lar sadece mekansal bir tasarım modeli değil, bunun gerçekleşmesini sağlayan kooperatif örgütlenmesidir. "Bahçe Şehir" kavramını esas alan 1920'lerin "Siedlung" anlayışının uygulandığı Saraçoğlu Mahallesi de, mekansal tasarımı benzerlik taşısa da örgütlenme modeli ile farklıdır. Kooperatifçilik anlayışı ile örgütlenen "Siedlung"lar özel mülkiyet temellidir. Oysa Saraçoğlu "lojman" fikrini temel almıştır. Kooperatifçilik fikrini temel alan örgütlenme modelinin yine Ankara'daki örneği (ve ilk örnek) Bahçelievlerdir.

Saraçoğlu Mahallesi bir "Bonatz senaryosu" değil bir "Jansen senaryosu"dur. Herman Jansen "Ulus semtini koruyunuz, şehrin tacıdır, buna karşın ben size yeni şehir kuruyorum, orada yeni modernite projenizi geliştiriniz" temel fikriyle, Ankara'nın yeni gelişimini güneye Yenışehir'e doğru öngörmüştür. Bunun bir parçası Güvenpark'la başlayan ve kamu yapılarının Meclise kadar uzaması, hemen yakınında da bu bağlamda bir konut olgusunun yer almasıdır. Jansen buna bir "Saraçoğlu Mahallesi" şeklinde değil, üst düzey bir konut olgusu, Cumhuriyetin "Vekaletler Kartiyesi"ne hizmet veren bir alan olarak görür ve tanımlar (Madran 2013).

Diğer taraftan, 1946 yılında, dönemin en önemli mimarlık dergisi olan Arkitekt'te Mimar Zeki Sayar Saraçoğlu Mahallesi'ni ciddi olarak eleştirmektedir. Bu eleştirilerin haklılık payı şüphesiz büyüktür. Yerellik, ulusallık söylemleri içinde yabancı mimarların baskın rolleri sorgulanmaya değerdir. Sayar'a göre; Saraçoğlu Mahallesi; "iyi bir şekilde hal edilen vaziyet planı hilafına blokların oryantasyon nazarı dikkate alınmadan gelişigüzel konulduğu, yalnız dış mimarî tesir arandığı, küçük bir tetkikten anlaşılmaktadır. Dairelere gelince maalesef bunların plan tertibi hiç de başarılı değildir. P. Bonatz mahallenin şehirciliğinde ne kadar muvaffak olmuşsa, apartmanlarda bunun aksine birçok

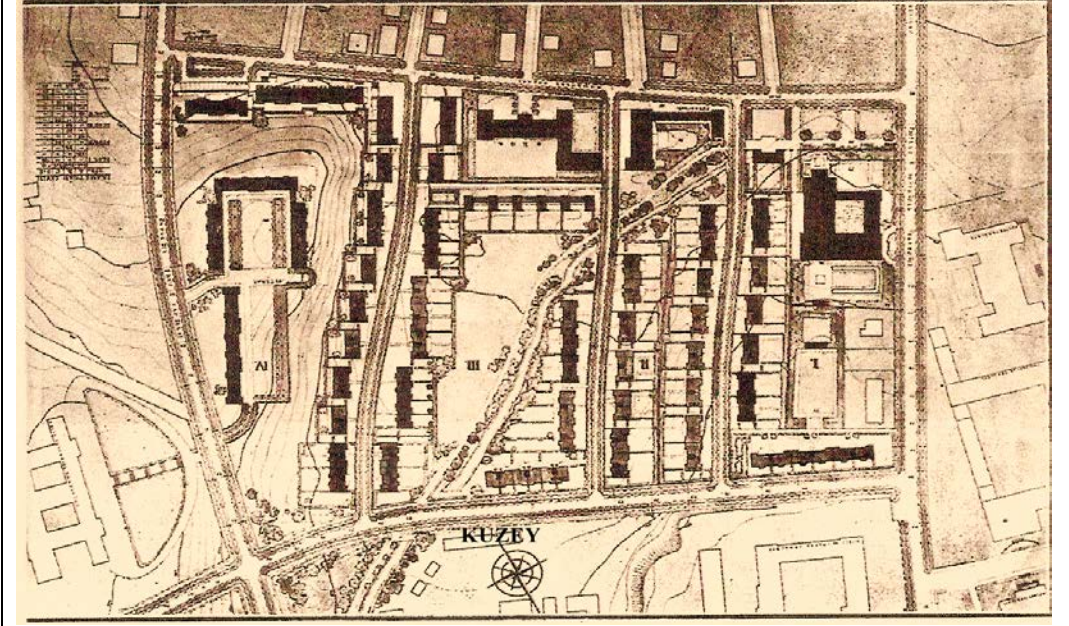
hatalara düşmüştür. Planlarda uzun incelemelere lüzum kalmadan yapılan hataları kolaylıkla görmek kabildir. Memurlar için yapılan bu ikametgâhların planları ucuz mesken prensiplerine hiç de uymadığı gibi, Plânlayış itibarile de aile hayatımızla kabili telif değildir” (Arkitekt 1946). Sayar Türk aile yaşam tarzına uymayan konut planları eleştirmektedir. Diğer taraftan doğu ve batı sentezi zaten dönemin önemli anlayışdır. Hem çağdaş ülkeler gibi olmak, hem de ulusal değerlere sahip çıkmak temel ilkeler arasındadır. Z.Sayar mimari çözümden “sentez”in pek olmadığını da vurgulamıştır.

Plan 1: Jansenin Planında Saraçoğlu (Gesamtbebauungs Plan Ankara (1930) Hermann Jansen TU Berlin Arhitektur Museum, Inv. Nr: 22708)

Z.Sayar yazısında mimari açıdan da çözülmeyen hususları vurgulamaktadır. Sayar “her daire en basit bir şekilde yalnız odalara ve servislere ayrılan bölmelerden ibarettir denilebilir. Bugünkü ikametgâhta yerli dolapların rolü başlı başına bir problemdir. Evin iç hayatının tanziminde rol alan dolapların ihmal edilmesi, hiçte doğru olmamıştır. Esasen banyolara ve koridorlara ibzal edilerek pek küçültülmüş olan yatak odalarının pek azında yerli dolaba rastladık. Binaları gezdiğimiz zaman mutfakla da ise dolap ve etajer ve saire gibi modern teçhizata hemen hemen hiç tesadüf edilmediğini hayretle gördük. Halen İngiltere’de, Amerika’da, yapılmakta olan amele ve halk tipi ikametgâhlardaki plân konsepsiyonunun, dolayisile sağlanacak konfor vasıtalarının en küçük nişanesine bile maalesef Saraçoğlu Mahallesi evlerinin hiç birinde rastlayamadık. Bu evlerdeki, iç hayatı kolaylaştıracak vasıtaların bu harbden önce Almanya da yapılmış olan ucuz evlerdeki teçhizat fikrinden bile çok geride hattâ mahrum olduğunu esefle gördük” olarak ifade etmektedir.

Plan 2: Saraçoğlu Mahallesi'nin Tasarımı

Kaynak: Arkitekt, (1946), Saraçoğlu Mahallesi, Ankara sayı 169-107, s.58⁸

Sayar yazısını "Saraçoğlu evlerinin plânlan ve mimarisi nasıl bir şöhrete kurban edilmişse; yapısı da, himayeli bir şirkete verildiği için muvaffak olmamıştır (Arkitekt 1946)" olarak ifade ederek bitirmektedir Saraçoğlu evleri her ne kadar eleştirilse de özgün mimarisi, dönemin memurlarının konut sorununa bulunmuş radikal bir çözüm olması açısından son derece önemlidir.

Örgütlenme Farklılığı

Saraçoğlu Mahallesi projesi, devletin memurunu doğrudan ve açıktan koruduğu için farklıdır. 1944 yılında yapımına başlanan Saracoğlu Mahallesi de, kendi alanında ilkleri temsil etmektedir. Kızılay'da üst düzeydeki bürokratların barınma sorununu çözmek üzere tasarlanan ve hem kiralık konut, hem de toplu konut yapımını Türkiye ile tanıştıran Saracoğlu Mahallesi dönemin Başbakanının adını taşımaktadır.

Modern bir ülke yaratmak için radikal bir dönüşüm sürecine giren Türkiye'nin bu örgütlenme modeli, cumhuriyetin sosyal devlet anlayışını da göstermektedir. Sosyal devletin yönetim biçimi olarak seçtiği cumhuriyeti sürdürebilmesi için de tüm kurumsal yapı yeni baştan oluşturulmuştur. Bu kurumsal yapının yasama, yürütme ve yargı gibi temel organlarını oluşturacak insan sermayesine de önem verilmiştir. İnsan sermayesine verilen önem Cumhuriyet tarihinde bir kez daha tekrarlanmayacağı için çok önemli ve bir o kadar da dramatiktir. Bir önceki dönemde kooperatifçiliğe dayalı Bahçelievler örneğinden sonra, Saraçoğlu Mahallesi Ankara'da insan sermayesini tutabilmek için devletin yaptığı çabayı göstermektedir.

Konut sorununa çözüm arayışlarında, memurlara kira yardımı verilmesi ve sonuçta Saraçoğlu Mahallesi gibi "kamu konutları" / "lojman" girişimi öncü niteliğindedir.

⁸ Planın Dergideki orijinal hali "güney" yönünü göstermektedir. Jansen Planındaki yerinin açıklanabilmesi için, plan "kuzey" yönüne göre çevrilmiştir.

Tescil Farklılığı

Saraçoğlu Mahallesi, Cumhuriyet döneminin izlerini günümüze taşıyabilmek için tescillenmiştir. Cumhuriyetin tüm diğer değerleri, üstünlükleri “tescillenemediği” için, tescillenenler “farklılık” taşımaktadır. Bu farklılık da “ayrıcılık” yaratmaktadır. Cumhuriyetin sosyal ideolojisini tescillenmediği için, günümüze gelememiştir. Saraçoğlu Mahallesi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) 14.04.1979 gün ve A-1610 sayılı kararı ile 1. derece kentsel sit alanı ilan edilmiş, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (AKTVKKBK) 02.03.1993 gün ve 2877 sayılı kararı ile de sınırları belirlenmiştir. Daha sonra, GEEAYK'nun 15.09.1973 gün ve 7406 sayılı kararı ile idari sit olarak belirlenen Bakanlıklar sahası Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (AKTVKKBK) 13.04.2007 gün ve 2281 sayılı kararı ile kentsel sit olarak belirlenerek Saraçoğlu Mahallesi kentsel sit alanı ile bütünleştirilmiştir(ABB 2007).

Kentsel sit; mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte buldukları alanları ifade etmektedir. Tarihsel özelliği, yapıldığı dönemin izlerini taşıdığı için önemlidir. Mahalle 1979 yılında “kurumsal” olarak tescillenmiştir. Ancak en önemli vurgu, kentte yaşayanların belleğindeki “tescil”dir. Kentsel siteler, kentte yaşayanların anılarını da saklamaktadır. Saraçoğlu Mahallesi de Ankaralıların belleğinde izler ile tescillenmiştir.

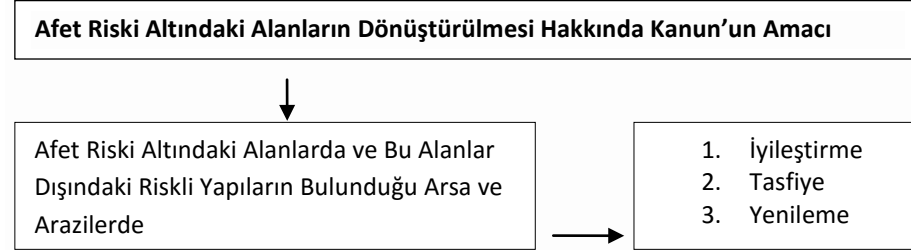
İnsan Sermayesi Farklılığı

Saraçoğlu Mahallesi, 4626 sayılı; Memur Meskenleri İnşaa Hakkında Kanun'da da belirtildiği gibi “Maliye ve Nafia Vekilliklerince müştereken” lüzum görülen yerlerde memurlar için mesken yaptırmaya yetkili kılındığı bir dönemin eseridir. Ankara başta olmak üzere Anadolunun diğer kentlerindeki memurlar için lojman yapılmasının önemi, insan sermayesine verilen önemdir. Tüm kamu uygulamalarının gerçekleşmesi için görev yapacak “insan” a verilen değerdir. Ankara kamu kurumlarının merkez teşkilatının tüm birimlerinde yer alacak “insan sermayesi” değerli olarak görüldüğü bir dönemin ürünüdür. 4626 sayılı yasa ile kamu hizmeti verecek “insan” değerli görülmüştür. Saraçoğlu Mahallesi, Ankara kent merkezinde yer seçmiştir. Seçildiği yıllardaki ekonomik değeri ile bugün ki ekonomik değeri çok farklı değildir. Buna rağmen Devlet, en değerli bölgesini kamuda görev yapacak bürokratlara ayırmıştır. Kanun uygulaması tüm Anadolu kentlerine de öncülük etmiştir. Çok büyük bir yaygınlık sağlanamasa da kamunun bakış açısı ve niyeti kayda değerdir. Mahalle, günümüze kadar hem görünümünü, hem de işlevini yitirmeden gelmeyi başarmıştır. Döneminde “insan sermayesi” ne verdiği değeri göstermesi bakımından “örnek” teşkil etmeli, sonuçlar çıkarılmalıdır.

4. İKİNCİ DÖNEM; SARAÇOĞLU MAHALLESİ'NİN AFET RİSKLİ ALAN OLARAK İLAN EDİLMESİ VE DAYANAĞI YASALAR

16 05 2012 tarihinde 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu Kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir (RG 31.05.2012). Bu Yasa'nın peşinden, Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi sınırları içerisinde bulunan ve ekli kroki ile listede sınır ve koordinatları gösterilen alanın riskli alan ilan edilmesi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 21.01.2013 tarihli ve 271 sayılı yazısı üzerine, 6306 sayılı

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun 2 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 28.01.2013 tarihinde kararlaştırılmıştır (RG 08.02.2013). Aşağıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun'un amacı riskli arsa ve arazilerde üç temel amacı gerçekleştirmektir. Sonuçta temel eylem dönüşümdür. Dönüşüm amacına da iyileştirme, tasfiye veya yenileme yoluyla ulaşılabacaktır. Risk alan olduğu varsayılan Saraçoğlu Mahallesi'nin dönüşümü için üç amaçtan biri uygulanacaktır.

Saraçoğlu Mahallesinde üç temel amacı gerçekleştirilmesi için Afet Riski Altındaki Alan olduğuna karar verilmiş ve daha sonra da dönüştürülecektir. Kanunun 2. Maddesinde alttaki şekilde de görüldüğü gibi üç önemli tanım bulunmaktadır. Birincisi; Rezerv yapı alanı, ikincisi; riskli alan, üçüncüsü ise riskli yapıyı tanımlamaktadır. Kanun metnindeki tanıma göre "Rezerv yapı alanı: Bu Kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere, TOKİ'nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen, Maliye Bakanlığı'nın uygun görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenen alanları, Riskli alan: Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alanı, riskli yapı: Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapıyı," ifade etmektedir.

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği 15.12.2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe geçmiştir (RG 15.12.2012). Bu Yönetmeliğin amacı; 16/5/2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca, riskli yapılar ile riskli alan ve rezerv yapı alanlarının tespitine, riskli yapıların yıktırılmasına, yapılacak planlamaya, dönüştürmeye tabi tutulacak taşınmazların değerinin tespitine, hak sahibi olacaklarla yapılacak anlaşmaya ve yapılacak yardımlara, yeniden yapılacak yapılara ve 6306 sayılı Kanun kapsamındaki diğer uygulamalara ilişkin usûl ve esasları belirlemektir.

Aşağıda şemalaştırılarak verilen Yönetmeliğin amacına bakıldığında, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un amaçları ile pek örtüşmediği görülmektedir.

Rezerv yapı alanı	→	1. Gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere	2. TOKİ'nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen,	3. Maliye Bakanlığı'nın uygun görüşü alınarak,	4. Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca belirlenen <u>alanları</u>
Riskli alan	→	1. Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle	2. Can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan	3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı veya belediye veya il özel idaresi tarafından belirlenen	4. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı teklifi ile Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan <u>alan</u>
Riskli yapı	→	1. Riskli Alan İçinde veya Dışında	2. Ekonomik Ömrünü Tamamlamış	3. Yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı	4. İlmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen <u>yapıyı</u>

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin Amacı				
1. riskli yapılar ile riskli alan ve rezerv yapı alanlarının tespitine	2. riskli yapıların yıktırılmasına	3. yapılacak planlamaya, dönüştürmeye tabi tutulacak taşınmazların değerinin tespitine	4. hak sahibi olacaklarla yapılacak anlaşmaya ve yapılacak yardımlara,	5. yeniden yapılacak yapılara ve 6306 sayılı Kanun kapsamındaki diğer uygulamalara ilişkin usûl ve esasları belirlemektir

Kanunun uygulama Yönetmeliğinde, Kanunda bulunan üç temel amaca ilişkin uygulama araçlarına yer verilmemiştir. Kanunun amacında bulunan “iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere” dair usul ve esaslar Yönetmelikte yer almamaktadır. Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin amacı; 16.05.2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca, riskli yapılar ile riskli alan ve rezerv yapı alanlarının tespitine, riskli yapıların yıktırılmasına, yapılacak planlamaya, dönüştürmeye tabi tutulacak taşınmazların değerinin tespitine, hak sahibi olacaklarla yapılacak anlaşmaya ve yapılacak yardımlara, yeniden yapılacak yapılara ve 6306 sayılı Kanun kapsamındaki diğer uygulamalara ilişkin usûl ve esasları belirlemek” olarak ifade edilmiştir.

6306 sayılı Kanunda “yenileme” ile hususlar, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun 2., 3., maddelerini değiştiren maddeler ile yer almıştır. Başka bir anlatımla 6306 sayılı Yasa içine “yenileme” “iyileştirme” konuları, ilgili diğer Yasaların değiştirilen maddeleri de yerleştirilerek açıklanmıştır. Saraçoğlu Mahallesi de 6306 sayılı Yasa kapsamında “riskli alan” ilan edildiğine göre, uygulamasında kullanılacak yöntem çok önemlidir. Yasanın amacında “iyileştirme, tasfiye ve yenileme” olmasına karşın, uygulama yönetmeliğinde sadece “yıkım” ile ilgili hususlar yer almaktadır. Yapılan tespitlerde sadece Saraçoğlu Mahallesi'nin bulunduğu ada risklidir. Yarattığı risk depreme karşı dayanaksız, ya da başka jeolojik nedenlere göre olması gereklidir. Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıdığını gösteren bilimsel veriler de henüz belirtilmemiştir.

Yasada riskli yapı tanımı “riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapı” olarak ifade edilmiştir. Bu durumda Saraçoğlu Mahallesi’nin riskli alan içinde olması gerekmediği söylenebilir. Bu durumda “ekonomik ömrünü tamamladığı” verisi tartışmaya açılabilir. Ekonomik ömür için tanımlanmış veya uzlaşmış bir tanım da bulunmamaktadır.

5. SARAÇOĞLU MAHALLESİ’NİN RİSKLİ ALAN İLAN EDİLMESİNİN DANIŞTAY SÜRECİ

Namık Kemal Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Saraçoğlu Lojmanlarının riskli alan ilan edilmesi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın 21.01.2013 tarihli ve 271 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 28.01.2013 tarihinde kararlaştırılmıştır. Ancak aynı yıl içinde bu kararın iptali Danıştay tarafından değerlendirip karara bağlanmıştır. Başka bir anlatımla, 10.09.2013 tarihinde Danıştay On Dördüncü Dairesi ‘ne açılan davada⁹ Saraçoğlu Mahallesi için umut verici karar çıkabilmiştir. Danıştay On Dördüncü Dairesinin E: 2013/1493 K:2013/5670 sayılı kararı ile sonuçlanan dava; Namık Kemal Mahallesi’nin, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanununun 2. Maddesi uyarınca riskli alan olarak ilan edilmesine ilişkin 28.01.2013 günlü, 2013/4248 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının iptali istemiyle açılmıştır. Kanununun maddesinde Riskli alan, Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alanı olarak tanımlanmış, 9.maddenin 3. Fıkrasında da “2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun kapsamındaki alanlarda uygulamada bulunulması hâlinde alanın sit statüsü de gözetilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın görüşü alınır” ifadelerine yer verilmiştir. İlgili Kanunun Uygulama Yönetmeliğinin 5. Maddesinde ise, “ Riskli alan; a) Alanın, zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski, taşıdığına dair teknik raporu, b) Alanda daha önceden meydana gelmiş afetler varsa, bunlara dair bilgileri, c) Alanın büyüklüğünü de içeren koordinatlı sınırlandırma haritasını, varsa uygulama imar planını, ç) Alanda bulunan kamuya ait taşınmazların listesini, d) Alanın uydu görüntüsünü veya ortofoto haritasını, e) Zemin yapısı sebebiyle riskli alan olarak tespit edilmek istenilmesi halinde yerbilimsel etüd raporunu, f) Alanın özelliğine göre Bakanlıkça istenecek sair bilgi ve belgeleri, ihtiva edecek şekilde hazırlanmış olan dosyaya istinaden ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenir ve teklif olarak Bakanlar Kuruluna sunulur” hükümlerine yer verilmiştir.

Dava konusu alanda, 1944 yılında yapılaşmaya Saraçoğlu Lojmanlarının bulunduğu da belirtilerek, söz konusu alanın “ilk”lerin temsili olduğu belirtilmiştir. Mahalledeki yapıların devlet eliyle yapılan ilk toplu konut uygulaması olduğu vurgulanmıştır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın 21.01.2013 günlü, 271 sayılı yazısıyla da; Namık Kemal Mahallesi sınırları içinde bulunan yaklaşık 11,8 ha., alanda 1940’lı yıllarda yapılaşmanın başladığı ve yapıların ekonomik ömürlerini tamamladığı, alanın köhneleşmeye yüz tuttuğu, çöküntü alanlarının oluşmaya başladığı belirtilerek alanın üzerindeki yapılaşmanın can ve mal kaybına yol açma riski taşıdığı gerekçesiyle riskli alan olarak ilan edilmesi tabep edilmesine ilişkin bir dosyayı Başbakanlığı sunmuştur. Bakanlık ayrıca, dava konusu alandaki münferit yapılar için 13.07.1992, 02.09.1994 ve 28.03.2003 günlü raporlar düzenlemiş, en son olarak da Riskli alan teklifi aşamasında bir rapor daha hazırlamıştır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığında alana ilişkin olarak Bakanlar Kurulu kararı

⁹ Davacılar; riskli alan ilan edilen alanda bulunan kamu konutlarında ikamet eden kişilerdir

ile alınmış bir afete maruz kararı da bulunmamasına rağmen sözü geçen Bakanlar Kurulu Kararı alınmıştır.

Danıştay On Dördüncü Dairesi'nin E: 2013/1493 K:2013/5670 sayılı kararında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Rapor'un, alanın riskli alan ilan edilebilmesi için gerekçeleri taşımadığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan 9.maddenin 3. Fıkrasında da "2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun kapsamındaki alanlarda uygulamada bulunulması hâlinde alanın sit statüsü de gözetilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görüşü alınır" hükmü mevcuttur. Bu hükme göre Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görüşü alınması gerekirken, davalı idareler "uygulama" aşamasında görüş alınacağını belirtmiştir. Ancak uygulama başladığında alındığında telafisi güç sorunlar yaratacağı da açıktır.

10.09.2013 tarihinde, Danıştay On Dördüncü Dairesi'nin E: 2013/1493 K:2013/5670 sayılı kararı ile " uyuşmazlığa konu alanın 6306 sayılı kanunda belirtilen "riskli alan" özelliğini taşıdığına dair düzenlenen raporun somut bilgi ve belge içermediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görüşünün alınmadığı da belirtilerek, dava konusu Bakanlar Kurulu Kararında hukuka uyarlılık görülmediği kanaatine varılmıştır.

6. SARAÇOĞLU MAHALLESİ'NİN İKİNCİ KEZ BAKANLAR KURULUNCA RİSKLİ ALAN İLAN EDİLMESİ

Bakanlar Kurulu, 17 Aralık 2013 tarih ve 28854 sayılı Resmi Gazetede yayınlarak Saraçoğlu Mahallesi'ni tekrar riskli alan olarak ilan etmiştir. Bakanlar Kurulunun 2013/5594 sayılı kararı " Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal ve Yenışehir mahalleri sınırları içerisinde bulunan ve ekli kroki ile listede sınır ve koordinatları gösterilen alanın riskli alan ilan edilmesi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 7/11/2013 tarihli ve 7090 sayılı yazısı üzerine, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanununun 2 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 18/11/2013 tarihinde kararlaştırılmıştır" olarak ifade edilmiştir.

Oysa; Saraçoğlu Mahallesi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) 14.04.1979 gün ve A-1610 sayılı kararı ile 1. derece kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Bu nedenle de Kanununun 9/3 maddesi gereğince Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görüşü alınması gerektiği halde bu görüşün alınıp alınmadığı belli değildir. Bir alanın riskli alan ilan edilebilmesi için ciddi bilimsel çalışmalar yapılması, analizlerle tespit edilmesi gereklidir. Bu hususa ne yapıldığı da açık değildir. Söz konusu alanın korunması gerekliliği açıktır, tersi görüşlerin de ne olduğu belirsizdir. Sonuç olarak kesin ve açık olan tek görüş vardır. Saraçoğlu Mahallesi Kızılay kent merkezinin bir parçasıdır. Yapılacak müdahalelerin tek amacı da ranttır. Saraçoğlu Mahallesi'nin tarihsel önemi, belleklerdeki yeri, rantın cazibesi karşısında sönük kalmıştır.

7. SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bir devletin idaresinde yer alacak tüm kamu kurumları başkente toplanmıştır. Ankara'da insan sermayesinin olmayışı nedeniyle diğer kentlerden önemli bir beyin göçü başlamıştır. Kamu sektöründe çalışacak "memurların" başkente gelmesiyle birlikte devlet soruna sahip çıkmıştır. Memurlar kira yardımı, kooperatifçiliğin desteklenmesi ve kamu lojmanı çözümleri ile desteklenmiştir. Saraçoğlu Mahallesi devletin konut sunum modelleri içinde farkı ile önemlidir. Mahalle döneminin mimari, tasarım özelliklerini günümüze kadar taşımaktadır. Cumhuriyet ideolojisinin günümüze yansımalarıdır. Ancak Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Mahalle'nin sahip olduğu tüm değerlerden vazgeçilme riski bulunmaktadır. Saraçoğlu için asıl risk, sahip olduğu değerlerin, farklılıkların ortadan kalkmasıdır. Artık, riskli olduğu iddia edilen

Saraçoğlu Mahallesi Kızılay'ın cazibe merkezi olacağı, turizm açısından büyük gelirler getireceği tartışılmaktadır. Cumhuriyetin, sosyal devlet anlayışının önemi tartışılmamaktadır. Riski ortadan kaldırmak için Ankara için önem taşıyan konutların yıkılması en büyük risktir. Kent belleğinin yok edilmemesi, yerine kimliksiz alışveriş mekanlarının yaratılmaması gerekmektedir. Mahale'ye sahip çıkan tarafların (kentliler, meslek odaları ve girişimci gruplar) uzlaşacağı projenin çıkması artık sadece temennidir.

Kaynakça

ABŞB (2007) 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı, Plan Açıklama Raporu (Etudler ve Mudahale Biçimleri) İmar ve Şehircilik Dairesi

Altaban, Özcan., (1998) Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı ortak yayını

Arkitekt, (1946), Saraçoğlu Mahallesi, Ankara sayı 169-107, s.56-59

Aslanoğlu İ. (1980) 1923-1950 Döneminde Yabancı Mimarların Geleneksel Türk Mimarlığı Üzerine Düşünce Ve Uygulamaları Ankara: METU Faculty of Architecture Pres, 1980

BMUM, TM (1944) Memur Meskenleri İnşası Hakkında Kanun Layihası ve Nafia Ve Bütçe Encümenleri Mazbataları (1/324) Tarih: 03.07.1944 T.C. Başvekalet Muamelat Umum Müdürlüğü Tetkik Müdürlüğü Sayı 71 - 213 6/1885

Danıştay On Dördüncü Dairesi E: 2013/1493 ve K:2013/5670 sayılı Kararı

Madran Emre, 2013 Solfasol Dergisi Mart 2013 s:58-64

R.G. (1944) Memur Meskenleri İnşası Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4626, Kabul Tarihi : 18/7/1944, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih : 22/7/1944 Sayı : 5763, Yayımlandığı Düstur : Tertip : 3 Cilt: 25 Sayfa : 1233

RG. (2012) 16 05 2012 .6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Kanun Numarası : 6306 Kabul Tarihi : 16/5/2012 Yayımlandığı R.Gazete : Tarih: 31 /5/2012 Sayı : 28309Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 52

RG ; 08.02.2013 tarih ve 28553 Sayılı Resmi Gazete,Bakanlar Kurulu Kararı, Karar Sayısı : 2013/4248

RG ;17 .12 .2013 tarih ve 28854 sayılı Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, Karar Sayısı : 2013/5594

RG (15.12.2012) Resmi Gazete Sayısı: 28498 Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği

Tankut, Gönül. (1993) Bir Başkent'in İmarı Ankara: (1929-1939) 1991 Yunus Nadi Sosyal Bilim Ödülü Anahtar Kitaplar Yayınevi

Tankut, Gönül (1988) "Ankara'nın Başkent Olma Süreci" ODTÜ MFD 1988 (8:2) 93-104

TBMM Zabıt Ceridesi (1925) "Ankara'da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle için Muktezî Yerler ile Bataklık ve Merzâğî Arâzînin Şehr-i Emânetçe İstimlâki Hakkında Kânun " Devre II Cilt 15 İçtima Senesi II TBMM Zabıt Ceridesi Yetmiş sekizinci içtima 15.03.1341 Pazar

TBMM Zabıt Ceridesi (1925) "Ankara'da Me'mûrîn Ko'operâtîfi Teşkilî için Ankara'da Bulunan Bi'l-umûm Me'mûrînin Me'a Tahsîsât-ı Nısf-ı Ma'âşlarının Avans Olarak İ'tâsı Hakkında Kânun" Devre II Cilt 16 İçtima Senesi II TBMM Zabıt Ceridesi Seksenikinci içtima 19.3.1341 Perşembe

TBMM Zabıt Ceridesi (1928) "24.Mayıs.1928 TBMM Zabıt Ceridesi Seksen ikinci İnikat Devre:III, Cilt IV İçtima Senesi: 1 Ankara'da inşa edilecek vekâlet ve devair binaları ile memurin apartmanları hakkında (1/152)

numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası. (1352 Sayılı Ankara'da İnşa Edilecek Vekâlet ve Devair Binaları ile Memurin Apartmanları Hakkında Kanun)

Yavuz. F.,(1980) Kentsel Topraklar Ülkemizde ve Başka Ülkelerde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayinlari No. 452 (s:14-15).

Özet: Saraçoğlu Mahallesi, Cumhuriyetin kurulduğu yılların temel ilkelerini yansıtmaktadır. Bu dönemde, sosyal devlet anlayışı ve devletçilik ilkesine bağlı konut üretim modellerini gecikmeli olarak uygulama olanağı bulmuştur. Dönemin ideolojik özellikleri yanında mimari özelliklerini yansıtan Saraçoğlu Mahallesi, günümüze kadar özelliklerini korumuştur. Ancak son yıllarda, ilkeler gibi yapılarda önemini kaybetmiştir. Yeni çıkan yasalarla Saraçoğlu Mahallesi de yok olma tehlikesi altındadır. Makalenin amacı Mahalle'nin korunması gerekliliğinin nedenlerini ortaya koymaktır. Makale, konuyu iki temel temada toplamıştır. İlki; Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal devlet anlayışının konut sorununa bakış açısını, ikincisinde ise 2000li yıllarda, Mahalleyi tehdit eden düzenlemeler anlatılmaktadır. Sonuçta ise birbirinden farklı iki süreç değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konut sorunu, konut politikaları, kentsel dönüşüm

CHANGING VALUE OF SARAÇOĞLU

Abstract: Saracoglu district, reflects the basic principles of the Republic's foundation of formative years. Social state approach and adhere to the principle of statism housing production models have the opportunity to practice has been delayed. Besides the architectural features of the period, reflecting the ideological character of the Saracoglu district, has remained its features. But in the recent years, it has lost its importance in structures such as policies. Saracoglu district with new laws also is in danger of being lost. The purpose of the article reveals the cause of the need to protect the neighborhood. The article was collected in the two main headings. The first one is, the concept of welfare state in the early years of the Republic, describes the law with the perspective of the subject. Secondly, the current arrangements of the district are mentioned as threatening. Eventually, the two different process from each other is being evaluated.

Key Words: Housing problem, housing policies, urban regeneration

Demet EroL: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama bölümü mezunudur. Yıldık Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD yüksek lisans, AÜ A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Enstitüsünde doktorasını tamamlamıştır. Gecekondu, kentsel dönüşüm, endüstriyel firma davranışları konusunda birçok yayını ve ödülleri vardır. Geçmiş dönemlerde Bölüm Başkan Yardımcılığı görevi yapmıştır. 2013-2016 (Temmuz) tarihleri arasında Dekan Yardımcılığı görevi yapmıştır.

eroldemet@gmail.com

Kaan SAKAKLI: Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Lisans, Y.Lisans, 2012 yılında Doktorasını tamamlamıştır. Sakaklı'nın ihtisaslaştığı konular, Kentsel dönüşüm, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Mekansal Veri Entegrasyonudur.

kaansakli@gmail.com

1980 SONRASI ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ ANTALYA KALEİÇİ'NİN TURİZM ODAKLI DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Açalya ALPAN, Dr.

1. GİRİŞ

Antalya tarih içinde her zaman doğal güzellikleri ve konumsal avantajı nedeniyle ayrıcalıklı yere sahip bir kent olmuştur. Bölgenin doğal güzellikleri, verimli tarım toprakları ve konumsal olarak yoğun ticaret yolları üzerinde bulunması Antalya ve civarının tarih içinde pek çok uygarlık tarafından yerleşilmesine vesile olmuş; bu tarihi-kültürel zenginlik, doğal güzellikler ile birleşince Antalya günümüzde sadece ulusal ölçekte değil, uluslararası ölçekte de bir turistik çekim merkezi haline gelmiştir. Öyle ki, 2012 verilerine göre dünyanın en çok ziyaret edilen kentleri sıralamasında Antalya üçüncü sırayı alarak pek çok dünya kentini geride bırakmıştır (<http://www.timeout.com/travel/features/1287/the-resort-sceptics-guide-to-antalya>).

Antalya'nın turizm merkezine dönüşümü, 1960'larda Birleşmiş Milletler (BM) aracılığı ile başlamış bir serüvendir. Bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak amaçlı başlamış olan ve turizmi öncelikli geliştirilecek endüstriler arasında ele alan bu serüven 1970 sonrasında Güney Antalya Turizm Gelişim projesi ile devam etmiş, 1973 yılında Antalya Kaleiçi de bu serüvene eklenmiştir. Bu yıllar aynı zamanda savaş sonrası dönemde Kuzey ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından deniz-kum-güneş turizminin talep edildiği, ve bu talebin Akdeniz ülkeleri arasındaki turizm sektörü rekabetiyle karşılaşmaya başlamış olduğu yıllardır. Bu uluslararası koşulların etkisinde Kaleiçi'ndeki dönüşümün aracı, doğrudan ulusal turizm politikaları ile alakalı olarak, bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınma politikaları ile uyumlu şekilde 'turizm' olarak belirlenmiştir. 1973 yılında yürürlüğe giren Eski Eserler Kanunu ile birlikte Kaleiçi'nin turizm odaklı planlama aracı 'koruma planlaması' olmuş ve böylelikle Kaleiçi'nde bir yeniden-üretim süreci başlamıştır.

Kaleiçi'nin yeniden-üretim süreci devam ederken, Türkiye'de 1980 sonrası gelişen liberal politikalar ve yerleşme ile birlikte ülkenin güney bandındaki turizm gelişimi taşıma kapasitesinin üzerine çıkmış, bir yandan herşey-dahil-sistem çalışan turistik tesisler hızla türerken diğer yandan bu mekânsal gelişimin sosyal paydaşları yeni bir örgütsel ağ oluşturmaya başlamıştır. Bu ağın dışında kalan Kaleiçi ise kendi iç imkânları doğrultusunda yeniden-üretim sürecini halen devam ettirmektedir.

Bu bağlamda bu yazının amacı, 1980 sonrası ulusal turizm politikalarının Antalya Kaleiçi'nin yeniden üretilmesini nasıl etkilemiş ve etkilemekte olduğunu kısaca ortaya koymaktır. Bunu yapabilmek için öncelikle Antalya'nın bir ana turizm merkezi olma potansiyelinin ortaya çıktığı 1960-1980 arası döneme kısaca değinilecek, böylece 1980 öncesinde serüvenin nasıl başlamış olduğu özetlenecektir. Daha sonra 1980 sonrası dönem, ulusal turizm politikalarındaki eğilimlere göre üç grup altında kısaca ele alınacaktır: kitle-turizmi odaklı gelişim dönemi, kültür turizmine geçiş dönemi, kültür turizmi odaklı gelişim dönemi. Sonuç bölümünde bu politik alt dönemlerin Antalya Kaleiçi'nin dönüşümündeki etkileri değerlendirilecektir.

2. 1980 ÖNCESİ ULUSAL TURİZM POLİTİKALARI VE BU POLİTİKALAR EŞLİĞİNDE ANTALYA’NIN TÜRKİYE’NİN TURİZM MERKEZİ OLARAK ÖNE ÇIKIŞI

Antalya, kendi içsel özelliklerinden ötürü tarih içinde her zaman gözde bir kent olmuş, bölgenin doğal güzellikleri 1920’lerde Mussolini’nin demeçlerinde yer almış, kent 1930’larda Atatürk tarafından kışlık başkent olarak düşünülmüştür (Çimnir: 2012). Roma Dönemi’nin ihtişamlı tiyatrosu Aspendos’u barındırmasının önemli etkileriyle kent 1950’lerde turizm açısından gelişmeye başlamıştır. Bu iç dinamiklerle gelişme küçük adımlarla devam etmekteyken 1960’larda Birleşmiş Milletler’e(BM) bağlı Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) devreye girmesiyle Antalya’nın turizm sektöründe gelişmesi ulusal bir politikaya dönüşmüştür. FAO’nun Akdeniz Gelişim Projesi ile başlayan bu büyük ölçekli serüven daha sonra bölgenin kaderini değiştirmiş olan Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi ile devam etmiştir.

2.1. Akdeniz Gelişim Projesi dönemi

Antalya bölgesinin gelişiminde 1945 yılında Birleşmiş Milletler’in(BM) ve hemen ardından BM’in bir alt organizasyonu olan Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) kurulmasının önemli etkileri olmuştur. FAO’nun kuruluş amacı, açlıkla mücadele etmek ve tarımsal verimliliği artırarak beslenme ve yaşam kalitesini iyileştirmektir. Bu çerçevede FAO 1957 yılında Akdeniz bölgesini pilot bölge seçerek Akdeniz Gelişim Projesi’ni başlatmıştır. Proje kapsamında FAO Akdeniz ülkelerinde ön araştırma yürütmüş ve bu araştırmanın sonucunda projenin verimini artırmak için aktivitelerin yoğunlaşacağı ‘öncü bölgeler’ belirleyerek Antalya bölgesini ‘öncü bölge’ ilan etmiştir. Hemen ardından 1958 yılında BM, belirli dallarda teknik desteğin ölçeğini büyütmek amacıyla ‘Özel Fon’u devreye sokmuş, Türkiye’nin bu fona başvurmasıyla birlikte 1960 yılında Akdeniz Gelişim Projesi kapsamında Türk Hükümeti ve BM Özel Fon arasında anlaşma yapılmış ve 1961 yılında İşletim Planı yürürlüğe konmuştur. Projenin genel amacı Antalya bölgesinin ekonomik gelişme programının temeli olacak çalışmaları yürütmek, Türkiye’nin diğer bölgelerinde benzer gelişme programlarını hazırlamak için tecrübe kazanılmasını sağlamak ve konuyla ilgili Türk uzmanlar yetiştirmektir.

Projenin yürürlüğe konma aşamasında 1960 yılında Türkiye’de gerçekleşen askeri darbenin ardından 1961 yılında yeni anayasanın kabul edilmesiyle birlikte Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve Türkiye planlı döneme geçmiştir. Böylelikle projenin BM sorumlusu FAO, Türkiye sorumlusu ise DPT olmuş; bu çerçevede projenin Türkiye’nin ulusal planlama politikaları ile bütünleştirilmesi sorumluluğunu DPT Müsteşarlığı üstlenmiştir.

Türkiye’nin planlı döneme geçmesiyle birlikte dengeli bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlama amaçlı beş yıllık kalkınma planları (BYKP) devreye girmiştir. Bu planların hazırlanma aşamasında sektörel değerlendirme ve öngörülerin yapılabilmesi için Özel İhtisas Komisyonları kurulmuş, ve ilk BYKP 1963-1968 dönemini kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Bu komisyonlardan biri olarak Turizm Özel İhtisas Komisyonu ilk buluşmasını 1961 yılında gerçekleştirmiş ve komisyonun çalışmaları doğrultusunda turizm yatırımları, tarihi, dini ve arkeolojik eserlerin restorasyonu ve turizm tesislerinin inşası olmak üzere iki grup altında toplanmıştır. Bu bağlamda, Side antik kentinin restorasyonunun öncelikli on proje içinde yer almasıyla Antalya’nın turistik gelişimine vurguda bulunduğu görülmektedir. Turizmin geliştirilmesi amacıyla yapılan bu ön hazırlıklar doğrultusunda birinci BYKP çeşitli pilot projelerin başlatılmasını, tatil köyleri ve kamplarının inşa edilmesini, hatıralık eşya sektörünün geliştirilmesini, turistleri çekmek amacıyla sektörde deneyimi olan yabancı şirketlerle işbirliği yapılmasını, turizm konularından sorumlu ayrı bir otoritenin kurulmasını, Turizm Bankası’nın görev alanının genişletilmesini, turizm personelinin eğitimine önem verilmesini öngörmüştür. Böylece

1957 yılında Basın ve Tanıtım adıyla kurulmuş olan birim yeniden yapılandırılarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı adıyla ve turizmi destekleme, turizmle ilgili konularda rehberlik etme ve koordinasyonu sağlama amacıyla 1963 yılında turizm alanından sorumlu devlet kuruluşu olarak devreye sokulmuştur. Turizm Bankası'na ise model turizm tesislerinin oluşturulması amacıyla kredi verme ve teknik destek sağlama yetkileri tanınmıştır.

İkinci BYKP, 1968-1972 dönemini kapsamaktadır. İlk BYKP'nin öngörmüş olduğu turizm arzının sağlanamamış olduğunu belirten ikinci BYKP, en önemli döviz kaynağının turizm olduğunu vurgulayarak bundan faydalanmak için tüm imkânların kullanılması gerektiğinin altını çizmiştir. Böylelikle ikinci BYKP'de yüksek turizm potansiyeline sahip bölgelerde kitle turizmine yönelik yatırımların yapılması öngörülmüştür.

DPT'nin plan hazırlama çalışmaları esnasında hazırlanan alt raporlar, Turizm Özel İhtisas Komisyonu'nun hazırlamış olduğu 1967 tarihli Birinci Beş Yıllık Turizm Planı, FAO'nun DPT ile yapmış olduğu yazışmalar, BYKP'lerin yıllık icra planları incelendiğinde, Güney Antalya Turizm Projesi'nin devreye girmesinden önceki dönemde ülke ölçeğinde öncelikli bölgelerin, Antalya bölgesi ölçeğinde ise öncelikli alanların tercihi konusunda kararsızlık yaşandığı görülmektedir. Ancak, FAO'nun Akdeniz Gelişim Projesi'nin 'öncü bölgesi' olması nedeniyle Antalya bölgesi bu kararsızlık içinde bir adım öne çıkabilmiş ve Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi ile sonuçlanan dönem başlamıştır.

2.2. Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi dönemi

BM'nin Akdeniz Gelişim Projesi kapsamındaki İşletim Planı bir yandan devam etmekteyken, bir başka plan Antalya bölgesinin kaderini değiştirici ana etkiyi göstermiştir. 1969 yılında Bakanlar Kurulu 'turizm gelişim bölgesi' kavramını tanıtmış ve bu çerçevede Antalya-Çanakkale kıyı bandını 'Turizm Gelişim Bölgesi' olarak ilan etmiştir. Antalya-Çanakkale Turizm Gelişim Bölgesi 80 km uzunluğunda ve 3 km derinliğinde bir kıyı bandını kapsamaktadır. İlanın hemen akabinde Batı Antalya ve Doğu Antalya öncelikli turizm geliştirme alanları olarak belirlenmiş ve DPT Müsteşarlığı tarafından ilgili fiziki planlar hazırlanmıştır.

Türkiye 1970'lere 1971 Askeri Darbesi ile başlamış ve askeri hükümetin sıkı kontrolü altında kapalı ekonomi sistemine geçmiştir. Ekonomik yaklaşımın değişmesiyle beraber turizmin milli gelirin ana bir ayağı olması politikasında değişiklik olmamış, ve turizm sektörü ana döviz kaynağı olarak görülerek kitle turizmi desteklenmeye devam etmiş; ancak kitle turizmi politikalarında değişiklik yapılmıştır. İkinci BYKP'nin 1971 tarihli İcra Planında o tarihe kadar desteklenmiş olan çoğu turistik tesisin üst gelir gruplarına hitap ettiği, dolayısı ile de kitle turizmi politikası ile uyumlu olmadığı savunulmuş; 'grup seyahati' kavramının kitle turizminin geliştirilmesinde önemli olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşımların ışığında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, İmar İskân Bakanlığı ve Orman Bakanlığı'nın ortak çalışması ile Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi hazırlanmış ve proje 07.07.1972 tarihinde İmar İskân Bakanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Projenin planlama objektiflerinin (Inskeep and Kallenberger: 1992) arasında Kaleiçi'ni doğrudan etkileme potansiyeli olanlar şu şekilde sıralanabilir:

- Bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak amacıyla turizm sektörünün desteklenmesi;
- Dengeli bir bölgesel kalkınma gerçekleştirmek amacıyla turizm sektörünün diğer sektörlerle bağlantısının kurulması;
- Kendi kendine yetebilen turistik tesislerin desteklenmesi yerine, ihtiyaçların karşılanmasında yakın çevreyi kullanan turistik tesislerin desteklenmesi.

Bu süreç esnasında, projenin yukarıda sayılan amaçlarıyla da bağlantısı öngörülebilecek şekilde Antalya Kaleiçi'nin kaderini değiştirecek olan bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 6/122209 sayılı kararına göre Antalya'daki yerleşimler bundan böyle turizme yönelik fiziksel planlama ile uyumlu olacak şekilde planlanacak, var olan planlar ise bu yaklaşıma göre revize edilecektir. Bu karar üzerinden Antalya Kaleiçi'nin turizme yönelik planlanması boyutu ortaya çıkarken, 1973-1977 yılları arasını kapsayan üçüncü BYKP turizmin yanı sıra tarihi değerlerin korunmasına da öncelik vermiş ve böylelikle işin koruma boyutu da gündeme gelmiştir. Nitekim uluslararası ortamda Avrupa tarihi kentleri birer birer turistik-tarihi kentlere¹ dönüşmeye savaş sonrası dönemde (1950 sonrası) başlamış, koruma politikaları ise 1964 Venedik Tüzüğü ile yaygınlaşma aşamasına girmiştir. Uluslar arası bu eğilimler ile uyumlu olarak 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu kabul edilmiş, bu yasa ile ülkede 'sit alanı' ve 'koruma planı' kavramları tanıtılmıştır. Böylece 1967 yılında 'protokol alanı' olarak tescillenmiş olan Antalya Kaleiçi, yeni yasaya göre 'sit alanı' ilan edilerek turizm odaklı koruma planlaması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu bağlamda ilk etapta Yat Limanı Projesi adı altında Kaleiçi'nin eski limanı yat limanına dönüştürülmüş, sur üstü yapılar ise kamulaştırılıp restore edilerek turistik-rekreatif kullanımlara tahsis edilmiştir. Kaleiçi'ndeki koruma çalışmalarının ikinci etabı ise 1978 yılında tamamlanmış olan Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planı'dır. Planın ana amacı, Kaleiçi'nin turizm amaçlı dönüşümünü sağlayarak Kaleiçi'ni korumaktır.

Kaleiçi'ndeki çalışmalar devam ederken bir diğer taraftan Güney Antalya Gelişim Projesinin 'ihtiyaçların karşılanmasında yakın çevreyi kullanan turistik tesislerin desteklenmesi' objektifi ile çok da uyuşmayan bir başka gelişme yaşanmaktadır. 'Herşey-dahil-sistem' ile birlikte faaliyet gösteren 'paket turlar', kitle turizminin önemli bir aracı olarak uluslararası ortamda yaygınlaşmakta, Türkiye de rekabete uyum sağlamak amacıyla 'grup seyahati' yaklaşımını benimseyerek paket tur kavramına kapılarını açmaktadır. Böylelikle Antalya'nın ilk herşey-dahil-sistem tesisi 1974 yılında açılmıştır. Proje kapsamında 1976 yılında Dünya Bankası'ndan alınan kredi ve bu kredi için Güney Antalya'nın pilot bölge seçilmesi ile de bu sistemin ülkede yayılma süreci hızlanmıştır. Ancak, asıl hızlanma 1982 yılında kabul edilen Turizm Teşvik Yasası ile yaşanmış, bu yasa ile birlikte bir yandan özellikle güney kıyı bandı hızla turistik yapılaşmaya açılırken, diğer yandan paydaşlar boyutunda da yeni bir bölgesel ağ oluşmaya başlamıştır.

3. 1980 SONRASI ULUSAL TURİZM POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİMLER ALTINDA ANTALYA ve ANTALYA KALEİÇİ

Ekonomik çıkmaz sebebiyle Türkiye 1980'lere üçüncü bir askeri darbe ile girmiştir. Bu kapsamda ordu yönetime geçtikten sonra ekonomiyi düzeltmek ve sistemi stabilize etmek amacıyla girişimlere başlamış, ve ilk olarak DPT eski müsteşarı Turgut Özal'ı Maliye Bakanı olarak atamıştır. Ülke kritik bir döviz açığı içerisinde ve yeni yönetim tarafından turizm, bu açığı gidermedeki ana kaynak olarak kullanılacaktır. Aslen bu yaklaşım, darbe öncesi Turizm Özel İhtisas Komisyonu'nun 1977 tarihli raporunda da yer almaktadır. Raporda, 1970'lerin petrol krizinden dolayı uzun dönemli turizm yatırımlarının terk edilmesi gerekliliğinin altı çizilerek kısa dönemde maksimum dövizin turizm kanalıyla elde edilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Dolayısı ile rapora göre yatırımlar, minimum zamanda maksimum döviz sağlayabilecek turizm sektörüne kanalize edilerek imkânlar kullanılmalıdır.

1970'lerin sonunda dile getirilen bu yaklaşımları da takiben, darbe öncesinde Demirel Hükümeti tarafından 24 Ocak 1980 tedbirleri alınmıştır. 24 Ocak kararları zamanın DPT müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanmış; Özal, devlet müdahalesini en aza indirmeyi, serbest-piyasa sistemine geçmeyi

¹ Turistik-tarihi kent', Ashworth ve Tunbridge tarafından geliştirilmiş bir kavramdır.

ve Türkiye'yi küresel ekonomi ile bütünleştirmeyi öngörmüştür. Bazı yaklaşımlara göre askeri darbe ise, 24 Ocak kararlarının gerçekleştirilmesini garanti altına almak amacı ile yapılmıştır (<http://ekonomi.milliyet.com.tr>). Bu yeni ulusal koşullar altında hükümet 1980 yılında IMF ile anlaşma yaparak ekonomik ortamı sabitleştirmek amacıyla ülkenin politik ortamını stabil tutma garantisini vermiştir. Bu anlaşma ile dış ticaret rejimi liberalleştirilmiş, gümrük kontrolleri kaldırılmış, ve yabancı turizm şirketlerine Türkiye'deki turizm sektöründe azaltılmış riskle rol ama imkânı doğmuştur.

Darbe nedeniyle 1978-1983 yılları arasını kapsayan dördüncü BYKP uygulanmamış, ancak planın da öngördüğü kitle turizmi gelişimi, yeni yaklaşımla uyumlu düştüğü için devam etmiştir. Dördüncü BYKP'nin 1982 İcra Planında kitle turizminin gelişmesi için düşük-gelirli işçi gruplarının tatil için Türkiye'ye çekilmesi ve bunu gerçekleştirmek için yabancı yatırımcı ile tur operatörlerinin teşvik edilmesi öngörülmüş; özel ihtisas komisyonunun önerileri, icra planlarındaki yaklaşımlar ile yeni hükümetin politikalarının bir araya gelmesiyle uzun süredir güncellenmesi gündemde olan Turizm Teşvik Yasası 1982 yılında 2634 sayılı kanunla revize edilmiştir. Bu güncelleme ile Türkiye tarihinde turizm sektöründe temel bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu dönüm noktası ile birlikte 1980-2004 yılları arası kitle turizminin gelişme, limit noktasına ulaşma ve hatta kapasiteyi aşma dönemi olmuştur. Kitle turizminin limit noktasına ulaşmaya başlamasına 1990'lardan itibaren dikkat çekilmiş, böylelikle, uygulamada temelde kitle turizmi için yatırımların yapılmasıyla birlikte, 90 sonrası ulusal politikalar kültür-turizminin gelişmesine de eşdeğer bir önem vermeye başlamıştır. Bu nedenle 1990-2004 yılları arasındaki dönem kültür-turizmine geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. 2004 yılından itibaren ise ulusal politikalarda kültür turizminin daha önemli bir vurguya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu yazının amacı doğrultusunda 1980 sonrası ulusal turizm politikaları üç dönem altında gruplanmıştır: kitle-turizmi odaklı gelişim dönemi, kültür turizmine geçiş dönemi ve kültür turizmi odaklı gelişim dönemi.

3.1. Kitle-Turizmi Odaklı Gelişim Dönemi (1982-1990):

1982 yılında 2634 sayılı kanunla güncellenen Turizm Teşvik Yasası'nın temel amacı, özel sektör için daha etkili olması beklenen teşvik tedbirlerinin alınmasıdır. Bu bağlamda yasa, turizm yatırımlarının teşviki, işletme lisansları, sermaye sağlama amaçlı özel krediler, çeşitli vergi muafiyetleri, gümrük kontrolü kolaylıkları ve diğer imtiyazlara vurgular yapmaktadır. Yasa ile beraber turizm öncelikli alanlarını tarifleyen üç adet yeni kavram tanıtılmıştır: 'turizm bölgesi', 'turizm alanı' ve 'turizm merkezi'. Turizm bölgeleri, Turizm Bakanlığı'nın önerisiyle sınırları Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen öncelikli bölgeleri; turizm alanları, Turizm Bakanlığı'nın önerisiyle sınırları Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen, öncelikli geliştirilecek olan zengin sosyo-kültürel değerlere sahip alanları; turizm merkezleri ise, Turizm Bakanlığı'nın önerisiyle sınırları Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen, turizm açısından özel önem taşıyan yerleri ifade etmektedir. Turizm merkezleri, yasa gereği turizm bölgelerinin içinde veya dışında yer alabilecektir. Günay'a (2000: 206) göre kapsamlı planlama ilkelerine göre bu kavramlar arasında mekânsal bir hiyerarşi bulunması gerekirken, turizm merkezlerinin yer seçimi ölçütlerinde bu ilke göz ardı edilmiş, özellikle ilerleyen yıllarda turizm bölge ve alanlarından bağımsız olarak ilan edilen turizm merkezleri kıyı bandının değişiminde ana bir rol oynamıştır. Kıyı bölgelerinin bu yeniden yapılanmasında 1983 yılında iktidara gelen ANAP ve başbakan Özal'ın politikalarının etkisi önemlidir. Öyle ki, Özal dönemi olarak bilinen bu dönemde turizm ve inşaat sektörlerine büyük önem verilmiş, döviz açığını gidermedeki ana araç turizm olmuş, 2634 sayılı kanunla devlet mülkündeki araziler 49 yıllığına özel sektöre tahsis edilmiş, projelerde %100 oranında yabancı sermayeye izin tanınmıştır. Böylece Antalya projesi kapsamında özel sektörün

bölgeye yatırım yapmasının önündeki engeller kaldırılmış, ayrıca bölgede birçok yeni turizm alanı ve turizm merkezi ilan edilerek buralarda inşaat sektörünün önü açılmıştır. Bölgesel planlardan bağımsız turizm merkezlerinin ilanında ve bu mevkiilerin inşaatına açılmasında 1985'te kabul edilen 3194 sayılı İmar Yasası'nın büyük payı bulunmaktadır. 2634 sayılı kanun, imar planlarının Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından, turizm amaçlı uygulama imar planlarının ise –parsel ölçeğinde olsa dahi- Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmasını uygun görmüştür. Yeni İmar Yasası ise ülkedeki tüm yerel yönetimlere plan onayı için sınırsız yetki tanımıştır. Bu politikalar özellikle 1990 sonrasında olumsuz etkilerini göstermiş, Günay'ın (2000: 204) deyişiyle “turizm alanlarının sınırları içinde veya dışında” ilan edilebilen yeni turizm merkezleri, hiçbir planlama ilkesine referans vermeden parsel ölçeğinde gerçekleştirilmiştir. 1980'lerde Antalya bölgesinde gelişme gösteren bu kitle turizmi yatırımları ile beraber turizm acenteleri, tur operatörleri ve turistik tesis işletmecileri arasında bir ağ oluşmaya başlamıştır.

Özelleştirme, 1990 öncesinde Antalya Kaleiçi'ni önemli ölçüde etkilemiş olan bir başka ulusal politikadır. Bu bağlamda, Turizm Bankası çatısı altında faaliyet göstermekte olan işletmelerin, yasal adı ile TURBAN'ın, 1986 yılında 3291 sayılı kanun ile özelleştirilmesi kararı alınmış, 1988 yılında Yüksek Planlama Kurulu'nun 88/9 sayılı kararıyla TURBAN, Turizm Bankası'ndan ayrılarak TURBAN Turizm A.Ş. adını almıştır. TURBAN'ın özelleştirilmesi ile birlikte Antalya Kaleiçi'ndeki koruma projelerinin ilk etabı olan Kaleiçi Yat Limanı Projesi kapsamında açılmış TURBAN işletmeleri de özelleşmiş, böylece Kaleiçi'ndeki turistik işletmeler üzerindeki devlet kontrolü kaldırılmıştır (Özdemir: 2006, 25). Kontrolün kalkması işletmelerdeki kalitenin bozulmasına ve yer yer mafyalaşmaya sebebiyet vermiştir.

3.2. Kültür Turizmine Geçiş Dönemi (1990-2004):

Bölgesel planlardan bağımsız turizm merkezlerinin ilanı ile bir yandan kitle-turizmi için yatırımlar son hız devam ederken, diğer yandan ülkedeki kitle-turizmi gelişiminin artık yeterli olduğu ve kıyıdaki hızlı gelişimin doğal güzelliklere zarar verdiği görüşleri belirmiş, geleneksel değerleri korumak, doğayı korumak, ülkenin her yerinde turizmden dört mevsim faydalanabilmek amaçlarıyla alternatif turizmi ve kültür turizmini geliştirmek gündeme gelmeye başlamış, böylece 1990-1994 yılları arasında kapsayan altıncı BYKP doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik vermiştir. Ancak, tüm bu tedbirlere rağmen Güney Antalya Projesi 1990 ve 1996 yıllarında revize edilerek yatak kapasiteleri artırılmıştır. Yatak kapasitelerindeki artışla birlikte daha çok turistik tesis inşa edilirken, 1990 Körfez Krizi, 1991 Körfez Savaşı ve 1993 - 1994 PKK terörünün etkisiyle turistik işletmeler kendilerini garanti altına almak adına herşey-dahil-sistem çalışmayı tercih etmiştir. Böylelikle gittikçe daha çok turistik işletme tur operatörleri ile işbirliğine gitmiş, yeni oluşmaya başlamış olan bölgesel paydaş ağları zamanla ulaşım, alışveriş gibi farklı sektörlerden daha çok paydaşı da içine alarak büyümüştür. 1990 sonrasında koruma planının etkisiyle Kaleiçi'nde açılan turistik işletmelerin, özellikle ev pansiyonları ile butik otellerin sayısı artmaya başlamıştır. Ancak, paket-tur yoluyla çalışan ve kitle-turizmi sektöründe faaliyet gösteren paydaşlardan oluşan bölgesel ağlara, bireysel turizm kanalıyla çalışan ve kültür turizmi sektöründe faaliyet gösteren Kaleiçi paydaşları dahil olamamıştır. Akdeniz bölgesinde yaşanan krizler, TURBAN'ın özelleştirilmesi sonrasında kalitesi düşen Kaleiçi turizm işletmeleri, herşey-dahil-sistem çalışan tesislere gelen turistlerin otellerinden çıkmayışı gibi nedenler Kaleiçi'ndeki turist sayısını düşürmüş, böylece Kaleiçi'ndeki kimi tesisler ve işletmeler ayakta durabilmek için yasal olmayan çeşitli faaliyetlere girişmişlerdir. Bu faaliyetlerle birlikte özellikle 1995 sonrasında Kaleiçi'nin imajı önemli derecede zedelenmiş, uzun bir bedel ödeme sürecine girilmiştir.

1996-2000 yılları arasını kapsayan yedinci BYKP'nin 1997 yılı İcra Planı'nda kültür-turizmi, gelişme aşamasındaki bir turizm türü olarak tanımlanmış ve yaz turizmine yardımcı bir tür olmaksızın ana bir turizm türü olarak ele alınıp organize edilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Böylece ana bir turizm türü olarak kültür turizminin temelleri sağlama alınmaya başlanmıştır. Turizmde bu politika değişimi yaşanırken, 1999 İzmit depremi, 2000'deki 11 Eylül saldırısı ve bu saldırı sonucunda gerçekleşen 2003 Irak Savaşı sebebiyle herşey-dahil-sistem, turizm sektörünü krizden kısa zamanda çıkartıcı ana araç olarak görülmüştür. Böylelikle, ulusal politikalarda gündemde olmakla birlikte, kültür turizminin gelişimi pratikte henüz çok etkili olamamış, ve Kaleiçi gibi kültür turizmi sektöründe faaliyet gösterecek alanlar etrafını saran kitle turizmi ağının dışında kalmaya devam etmiştir.

3.3. Kültür Turizmi Odaklı Gelişim Dönemi (2004-2014):

2003 yılında Turizm Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı adıyla tek çatı altında birleştirilmiştir. Bunu takiben yine 2003 yılında 2634 sayılı Turizm Teşvik Yasası 4957 sayılı kanunla güncellenmiş, BYKP'daki 'tarihi ve kültürel değerlerin yoğunlaştığı alanların korunması' politikası ile uyumlu olacak şekilde 'Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi' tanımlanmıştır. Yasaya göre bu bölgelerin ilanı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önerisi ile Bakanlar Kurulu tarafından yapılacak; turizm planlaması ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaptırılacaktır. Bu çerçevede Antalya Kaleiçi, Bakanlar Kurulu'nun 2004/8311 sayılı kararı ile yat limanı, Kaleiçi, Balbey ve Haşım İşcan tarihi mahalleleri, Kalekapısı Hanlar Bölgesi ve Karaalioğlu Parkı'nı da içerecek şekilde 'Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi' ilan edilmiştir.

2006 yılında ülke çapındaki bölgesel programlar ölçeğinde tarihi, kültürel ve doğal değerlerin korunmasına yönelik çalışmalar başlatılmış, ayrıca yerel yönetimler ile STO'ların yerel tarihi, kültürel ve doğal zenginliklerinin reklamlarını yapmaları desteklenmiştir (8. BYKP'nin 2006 yılı İcra Planı). Kültür turizmini geliştirmek için başlatılmış politikalar, 2007-2013 yılları arasını kapsayan 9. BYKP'de temel hale gelmiş, kültür turizmini ülke çapında yaymak ve geliştirmek ana bir amaç olmuştur.

Kültür turizmini geliştirmek ve bu sektörde faaliyet gösterecek paydaşlara destek çıkmak amacıyla geliştirilen politikalara rağmen uzun yıllar pek çok imtiyaz tanınarak geliştirilmiş kitle turizmi sektörü halen baskın durumdadır. Bu baskınlığı Antalya Kaleiçi'nin günümüz durumu da ortaya koymaktadır. Öyle ki, TURSAB'dan alınan verilere göre bölgede paket turlar kapsamında düzenlenen tüm kent içi turlarında Kaleiçi bulunmaktadır ve turun ana çekim noktasını oluşturmaktadır. Ancak turistler Kaleiçi'nde rahatça gezecek ve alışveriş yapabilecek kadar serbest bırakılmamakta ve kısa zamanda Kaleiçi'nden çıkarılarak bölgedeki alışveriş merkezlerine götürülmektedir. Bu durum Kaleiçi'ndeki esnafın ve yeme-içme sektöründeki birimlerin gelirini düşürmekte, beraberinde esnafın genel kalitesi düşmekte, düşen kalite de Kaleiçi'ne kalmaya gelen turistin sayısını ve niteliğini etkileyebilmektedir.

4. SONUÇ YERİNE

Günümüzde Antalya Kaleiçi mekânın kullanımı ve kalitesi açılarından çeşitli sorunlarla mücadele etmektedir. Bireysel gözlemlere ve yazındaki vurgulara göre bu sorunların en önemlileri yıkılmaya yüz tutmuş tarihi yapılar, eğitimsiz küçük ölçekli esnaf grubu ve vasıfsız turistik eşya satışı, bölgenin 1990 sonrası şahit olmuş olduğu fuhuş, uyuşturucu kullanımı gibi eylemler dolayısıyla zedelenmiş imajı olarak sıralanabilir. Bu problemler şüphesiz bölgesel politikalar dahilinde değerlendirilmelidir. 1982 tarihi Türkiye'nin turizm tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. 1982 tarihli Turizm Teşvik Kanunu özel sektöre ve yabancı şirketlere çok çeşitli teşvikler sunmuş, yasayı takiben kıyı bölgelerindeki pek çok alan 'turizm merkezi' ilan edilmiştir. Turizm sektöründeki bu yasayı 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu takip etmiş ve bu kanun kapsamında da ülke bazında yönetim yerleştirilmiştir. İyi niyetli bir

girişim olarak nitelendirilebilecek olsa da bu karar ile kıyı alanlarındaki parçacı gelişim ortaya çıkmış ve bölgesel planlardan bağımsız, yer yer tek parsel ölçeğindeki turizm merkezleri hızla gelişmiştir. Bu gelişmeler ile Antalya Kaleiçi'nin çevresindeki yatak kapasiteleri de hızla artmıştır. 1990 sonrasında özelleştirme politikaları eşliğinde ise TURBAN özelleştirilmiş, böylece Kaleiçi'ndeki turizm işletmelerinin üzerindeki devlet kontrolü kalkmış, çevredeki yatak kapasiteleri hızla artarken Kaleiçi'ndeki turizmin kalitesi de düşmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle paralel olarak Antalya bölgesindeki turizm gelişimine dayalı yeni bir bölgesel örgütlenme başlamış, Kaleiçi ise bölgesel paydaşların oluşturduğu bu örgütlenmenin dışında kalmıştır.

Devletin 1980 sonrası politikaları eşliğinde Antalya bölgesi kitle turizminin merkezi haline dönüşürken turiste satılan ürün de beraberinde standart paketler haline gelmiştir. Bu ürün tipleri paket tur, ya da her şey-dahil-sistem olarak adlandırılmaktadır. Paket tur, ya da her şey-dahil-sistem gibi sistemler bölgede paydaşlar arası yeni bir organizasyonel yapının kurulmasına sebep olmuştur; turizm alanındaki paydaşlar tarafından oluşturulan bu yeni yapılar turizm operatörlerini, turizm acentelerini ve turistik tesisleri içermektedir. Ancak Kaleiçi'ndeki konaklama birimlerinin sahipleri ve işletmecileri, Kaleiçi'nin küçük esnafı ve ilgili oluşumlar bu organizasyonel yapının dışında kalmıştır. Bu kemikleşmiş yapı kapsamında paket tur ya da herşey-dahil-sistem çalışan turistik tesislere gelen turistler otellerinden ayrılmamakta, acente tarafından çıkarıldıkları turlarda ise acentenin programının dışına çıkamamaktadır.

Özetle, 1980 sonrası ulusal turizm politikalarının Antalya Kaleiçi'nin turizm odaklı dönüşümü üzerinde derin etkileri olduğu aşikârdır. Kontrolsüz yerelleşme ile birlikte bölgesel gelişimin ilkeleri göz ardı edilmiş, turizm gelişimi Antalya bölgesinde kapasitenin oldukça üzerine çıkmış ve Kaleiçi'nin etrafını kontrolsüz bir yatak kapasitesi artışı sarmış, özelleştirmeler ile Kaleiçi'nde turizmin kalitesi düşmüş, bölgede özel sektörün paydaşları arasında oluşan ağa Kaleiçi'nin paydaşları girememiş, böylece Kaleiçi kendi yağıyla kavrulma kaderine terk edilmiştir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, böyle bir bölgesel turizm yapısının içinde dahi bugün Kaleiçi, bütün fiziksel ve işlevsel problemlerine rağmen Antalya bölgesinin ana çekim merkezi olma rolünü üstlenmeye devam etmektedir.

Kaynakça

Alpan, A. (2013) "Urban Restructuring Process of Antalya Walled-Town and the Roles of Stakeholders", yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ashworth, G.J. & Tunbridge J.E. (2000) *The Tourist-Historic City: Retrospect and Prospect of Managing the Heritage City*, Amsterdam & New York: Pergamon.

Çimrin, H., (2012) *Bir Zamanlar Antalya Cilt 1*, ATSO Yayınları, Antalya.

Günay, B. (2000) "Turizm Merkezi Kavramının Gelişimi ve Yargı Denetimi". *Mekan Planlama ve Yargı Denetimi*, s.200 - 283.

<http://www.timeout.com/travel/features/1287/the-resort-sceptics-guide-to-antalya>, Erişim tarihi: Mayıs 2013

<http://ekonomi.milliyet.com.tr/imf-destekli-24-ocak-turkiye-yi/ekonomi/detay/1707660/default.htm>, Erişim tarihi: Mayıs 2013

Inskeep, E. & Kallenberger, M. (1992) *An integrated approach to resort development*. Madrid: World Tourism Organisation.

Özdemir, M. (2006) "Zavallı 'Antalya Kale İçi' veya Zavallı Ülke!", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17/ 2, Sonbahar 2006.

Özet: Türkiye 1960'larda DPT'nin kurulması ile birlikte 'planlı döneme' geçmiştir. Antalya bölgesini kapsayan Akdeniz Gelişim Projesi, turizmin geliştirilmesinin öncelikli amaç olduğu ilk bölgesel plan olmuş, 1970'lerde ise doğrudan turizmi geliştirme amaçlı olan Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi devreye girmiştir. Bu projeler esnasında hazırlanmış olan ulusal kalkınma planları kitle turizminin geliştirilmesini temel turizm politikası olarak benimsemiştir. 1980 öncesi planlarında yapılan bu vurguların 1980 sonrasında boyutu değişmiş, 1982 tarihli Turizm Teşvik Yasası ve Özal dönemi politikaları ile birlikte güney kıyı bandındaki kitle turizmi gelişimi taşıma kapasitenin üzerine çıkmıştır. Bu ulusal ve bölgesel gelişmelere paralel olarak Antalya Kaleiçi'nde turizm odaklı koruma çalışmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda bu yazı, kısaca, 1980 sonrası ulusal turizm politikalarının, Antalya Kaleiçi'nin bu turizm odaklı koruma ile başlamış olan dönüşümü üzerindeki etkilerini inceleyip değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Antalya Kaleiçi, turizm politikaları, kitle turizmi, paydaş ağı

THE IMPACT OF POST 1980 NATIONAL TOURISM POLICIES ON ANTALYA WALLED-TOWN'S TOURISM-LED TRANSFORMATION

Abstract: With the establishment of State Planning Institution in 1960, Turkey entered 'planned period'. Mediterranean Development Project became the first regional plan that declared the development of tourism a priority goal, and in the 1970s South Antalya Tourism Development Project came into being with a direct aim of developing tourism. The national development plans which are prepared during these projects adopted the development of mass tourism as the main tourism policy of the country. These emphases of the pre 1980 plans changed their scope in the post 1980 period. The politics of Özalism together with the Tourism Incentive Act of 1982 caused the mass tourism development at the southern band to exceed the carrying capacity. In paralel to these national and regional developments, tourism-led conservation works took a start in the Antalya Walled-Town. In this context, this paper will shortly investigate and evaluate the impact of post 1980 national tourism policies on the transformation of the Antalya Walled-Town that started through the works of tourism-led conservation.

Key Words: Antalya Walled-Town, tourism policies, mass tourism, stakeholder network

Açalya Alpan: 2002 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olmuştur. Yüksek Lisansını 2005 yılında ODTÜ Kentsel Tasarım Programında (tez başlığı: Kentsel Arkeolojik Kaynakların Tarihi Kent Merkezleri Tarragona, Verona ve Tarsus'ta Kent Yaşamı ile Bütünleşmesi), doktorasını ise 2013 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programında (tez başlığı: Antalya Kaleiçi'nin Yeniden Yapılandırılma Süreci ve Paydaşların Rolü) tamamlamıştır. 2008-2009 akademik yılında doktora araştırması için İtalya'da Roma Tre Üniversitesi'nde bulunmuştur. 2005 yılından bu yana Gazi Üniversitesi'nde çalışmakta olan Alpan'ın akademik ilgi alanları kentsel tasarım, kentsel koruma, kent arkeolojisi ve kent tarihidir.

acalyaalpan@gmail.com

ULAŞIM ve ÇEVRE

ULAŞIM PLANLAMASINDA SİSTEM ETKİLERİNİN MODELLENMESİ

Ebru Vesile ÖCALIR AKÜNAL

KENT MERKEZİNDE BİR TRFAİK DURULTMA TASARIMI METODU OLAN PAYLAŞIMLI YOL TASARIMI: ANKARA İLİ EMNİYET MAHALLESİ AFET SOKAK ÖRNEKLEMİ

Zeynep ÖZDEMİR

KENTSEL MEKANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIMI: TRAFİK DURULTMA BİLEŞENİNİN YERİ

Hülagü KAPLAN

1980 YILINDAN GÜNÜMÜZE KENT İKLİM ARAŞTIRMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkü DUMAN YÜKSEL, Hayriye BALIK

ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE ENERJİ VERİMLİLİĞİ ve TERMİK SANTRALLERİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

Mahmut ÖZBAY

ULAŞIM PLANLAMASINDA SİSTEM ETKİLERİNİN MODELLENMESİ

Ebru Vesile ÖCALIR AKÜNAL, Doç.Dr.

1. GİRİŞ

Ulaşım sistemlerinin tanımı ve kapsamı, son 30 yılda oldukça genişlemiştir. Bunun sebebi, bilgisayar teknolojilerindeki ilerleme ile, büyük ölçüde gelişen ve karmaşık veri setleri ile sofistike analizler yapmaya imkan tanıyan analitik becerilerdir. Daha önce gözönüne alın(a)mayan birçok önemli değişkenin analizlere katılması ile ulaşım analizi, planlaması ve politika geliştirmesinde önemli değişiklikler gözlenmiştir (Dodder, 2000).

Hestenes (2006)'e göre, bilimsel araştırma için modelleme teorisi iki farklı koldan ilerleyebilir: Bir tarafta bilimsel uygulamayı temel alan bilimsel bilgi, diğer taraftan bilişsel bilimi temel alan bilişsel modeller. Regresyon modelleri, faktör analizi modelleri, yapısal eşitlik modelleri ve zaman serisi modelleri gibi kapsamlı istatistik modelleri genellikle normallik ya da doğrusallık gibi varsayımları karşıladıkları sürece sahadan toplanan veriye uygulanırlar. Plancıların sıklıkla kullandığı bir modelleme tekniği, araziden toplanan gözlem ve sayım değerlerinin istatistiki olarak modellenmesi ve gerçekleştirilen tahminlerin karar verme süreçlerinde kullanılmasıdır. Sosyal bilimlerin gelişimiyle birlikte bu tekniklerin insan davranışı ile ilişkilendirilmesi de söz konusu olmuştur. Bilişsel modeller ise, bilişsel bilim içerisinde gelişmiş ve yapay zeka gibi alanlardan katkı almıştır.

Sistem yaklaşımı, ulaşım sistemlerinin gelişimi ile doğrudan ilişkilidir. Ulaşım plancısı, farklı ulaşım türlerini ve kullandıkları sistemleri modelleyip birbirleriyle ilişkilendirmeye çalışırken aslında bu sistemlerin işleyişini çözmeye çalışmakta ve olası müdahalelerini buna göre geliştirmektedir. Geleneksel ve mühendislik odaklı yaklaşımlarda, yol ve altyapı inşası ile akıllı ulaşım teknolojileri (ITS), gelişmiş araç sistemleri ya da merkezi kontrol birimleri ile kumanda edilen insansız araçlar sistemleri kontrol altına almak için yeterlidir. Gelişmekte olan ve planlama odaklı ulaşım politikaları ise, insan davranışını başlı başına sistemin bir parçası olarak görmekte ve sistemi böyle ele almaktadır. İnsanlar, evrimleri gereği, yeterli araçları kullanmaksızın karmaşık ve dinamik sistemleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Busemeyer ve Diederich (2010)'e göre, bilişsel bilim özellikle insan beyninin algı, öğrenme, hatırlama, düşünme, tahmin, çıkarım, problem çözme, karar verme, planlama gibi karmaşık görevlerini yerine getirme süreçleriyle ilgilendirir. Bilişsel bir model, bu temel bilişsel süreçlerden bir ya da bir kaçını ya da bu süreçlerin etkileşimini bilimsel olarak açıklamayı hedefler.

Ulaşım planlama aktivitelerinin çoğunun geriye dönüşü yoktur. Bu aktiviteler için alınan kararlar ekonomi, arazi kullanım ve sistemin daha pek çok bileşeninde uzun vadeli etkilere yol açar. Müdahale edilen sisteme, ancak dışarıdan bakan biri tarafsız bir değerlendirme yapabilecektir. Çoğu ulaşım plancıları ulaşım sisteminin bir parçası olarak kendi kişisel deneyimlerini ve ulaşım sisteminin bütününe yönelik ulaşım politikalarının uygulanmasının sistem etkilerini birbirinden ayırt etmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle, ulaşım planlamasında da sistem davranışının modellenmesi ihtiyacı doğmuştur.

Kantitatif agrega modeller içinde yer alan sistem yaklaşımı (Badham, 2010), 1956'da sosyal sistemler hakkındaki yeni fikirleri sınamak isteyen bilim insanı Jay Forrester tarafından sistem dinamikleri temel alınarak ortaya konmuştur (Hallsmith, 2003). Sistem yaklaşımında sosyal ve çevresel konulardaki bakış açısı farklı sorunlar arasındaki ilişkileri içerecek şekilde genişletilmekte ve davranışın zaman içerisindeki döngüsel hareketleri izlenmektedir.

Dinamik bir sisteme müdahalelerin sayısı sistemin iç karmaşıklığını artırır ve sistemin hedefe odaklı yönlendirilmesini güçleştirir. Sistem davranışının zaman içerisinde nasıl değiştiğini bilmeksizin sistem hızının ivme kazanması sorumsuzca ve oldukça tehlikelidir. Politika değerlendirmesi için seçilen zaman ölçeği, seçilen problem için uygun olmalıdır (Richardson ve Lannon, 1997).

Sistem davranışını zaman içerisinde anlamak ve dinamik bir sistemi yönlendirmek için sistemin asıl bileşenlerini tanımlamak ve aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini anlamak gerekmektedir. Bir başka deyişle, zaman içerisinde sistem davranışının nasıl değiştiğini tahmin edebilmek için sistemin yapısını bilmek ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, evrimleri gereği, uygun araçları kullanmaksızın karmaşık ve dinamik sistemleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Kalitatif agrega modeller içinde yer alan (Badham, 2010) nedensel döngü diyagramları (NDD) bunun için uygun bir yöntemdir (Emberger, 2000).

Bu çalışmada, ulaşım planlaması ve karmaşık ulaşım planlama/arazi kullanım ilişkilerini tanımlamak için de kullanılan sistem yaklaşımı ve nedensel döngü diyagramları üzerinde durulacaktır. Sistemlerin dilini kullanmada benzerlik gösteren bu iki modelleme tekniği, uygulamada birbirlerinden kantitatif ve kalitatif olarak ayrılmakta (Badham, 2010) ve buna bağlı olarak farklı algoritmalar oluşturmaktadır. Bazı çalışmalarda ise bu ayırmadan hiç söz edilmemekte, oluşturulan modellerin hepsi sistem yaklaşımının parçaları olarak kabul edilmektedir (Pfaffenbichler, 2011). Literatürde yer alan ve her iki yaklaşım için de oluşturulmuş uygulama örnekleri, modelleme tekniklerini kullanarak karmaşık planlama problemlerine çözüm arayan uygulamacılara yol göstermektedir.

2. SİSTEMLERİN DİLİ

Sistemleri tanımlamanın hedeflerinden biri de davranış desenlerini, bunların altında yatan sebepleri ve bir sistemi değişim içinde ya da sabit tutan kuvvetleri tanımlayabilmektir (Hallsmith, 2003). Sistem yaklaşımçıları tarafından geliştirilen sistemlerin dili ve haritalama süreci, dinamik olarak bir arada bulunan bir toplum sisteminin farklı bileşenlerini görsel ve grafiksel olarak ifade etmek için geliştirilmiştir.

Sistemler, karmaşıklıklaştıkça anlaşılabilirliği güçleşmektedir. Bazen sistem içerisindeki etkiler hemen ortaya çıkmadığında gecikmeler söz konusu olur. Nedensel bir ilişkideki bir gecikme, ters etkileri de olabilecek eylemleri beraberinde getirebilir.

Sistemde her bir bileşen aynı süreci takip etmez. Bazı değişimler anlık olabilirken bazıları da seneler içerisinde ortaya çıkar. Örneğin, kentsel sistem içerisinde göre altyapı ve arazi kullanım deseninden oluşan kentsel yapının değişimi, kentteki çalışma olanakları ve konut alanlarına göre daha yavaştır. Buna karşılık kentsel çevre çok hızlı bir değişim gösterebilmektedir (Wegener ve Fürst,1999).

Pek çok sistemde aynı şekilde işlediği gözlenmiş enerji ve süreç yapılarıyla ilgili bazı sistem yapıları bulunmaktadır. Bu yapılar, sistemlerin ortak dinamiklerini tanımlayarak strateji geliştirmek için çok kullanışlıdır.

2.1. Sistem Yaklaşımı

Sistem yaklaşımında sistemleri tanımlamak için kullanılan araçlar; birikimler, akımlar, dönüştürücüler, bağlantılar ve modüllerdir:

Birikimler; kendilerine akan her şeyi biriktirir ve kendilerinden çıkanlarla azalır.

Akımlar; birikimleri doldurur ya da boşaltırlar.

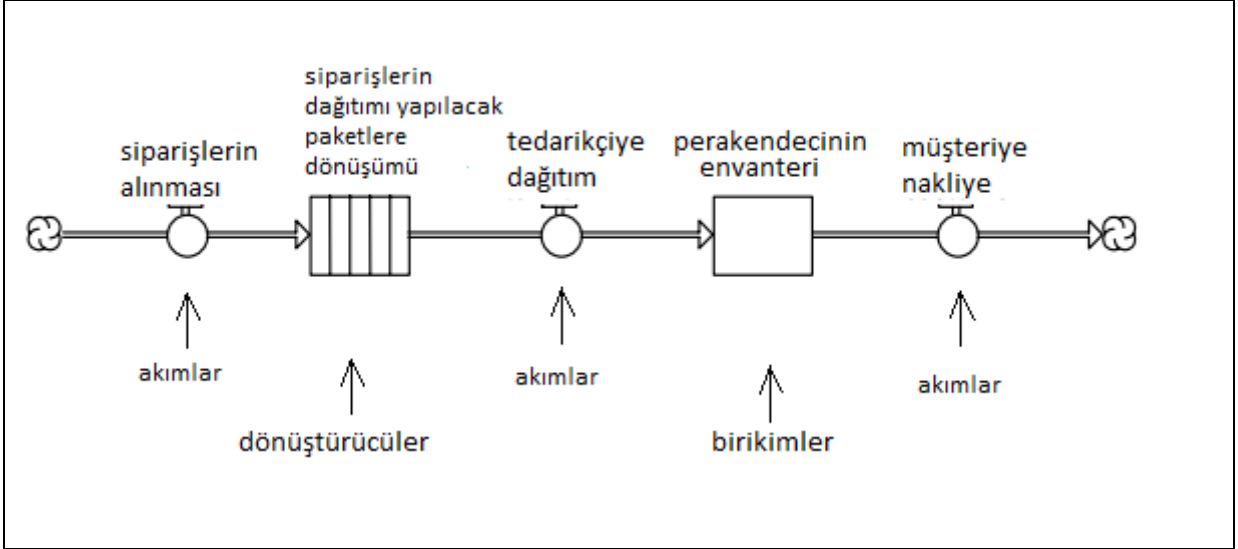
Dönüştürücüler; sabitler için değerler taşırlar, model için dışsal girdileri tanımlarlar, cebirsel ilişkileri hesaplarlar ve grafik fonksiyonları depolarlar. Genel olarak girdileri çıktılara dönüştürürler.

Bağlantılar; model varlıklarını birbirleri ile ilişkilendirirler.

Modüller; kendi kendine yeten ve diğer modellere bağlanabilen modellerdir.

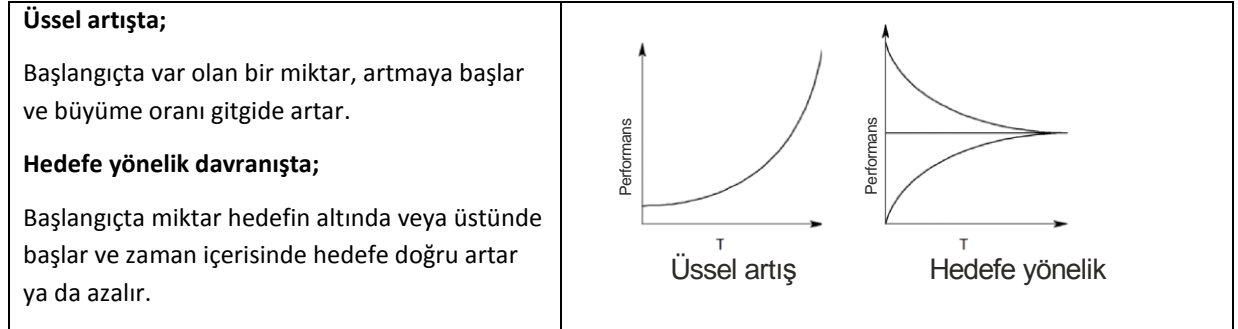
Sistem yaklaşımı ile diferansiyel denklemlerden oluşan bir sistemin cebirsel analizini yapmak mümkündür. Model, varlıklar ve her bir varlık için diğer ilgili varlık ve değerleri içeren bir eşitlikten oluşur. Oklar, bir eşitliğe katkı sağlayan varlıkları gösterirler. Sistem yaklaşımı, miktarlar ve miktarlardaki değişimleri ifade etmek için analogik olarak birikimler ve akımları kullanır. Sistemdeki diğer yapılar, eşitlikleri oluşturmak için gerekli yardımcı bilgiyi sağlarlar. Zaman, kesikli adımlarla belirlenir, yani akımlar, zaman birimi ile tanımlanır. Her bir zaman basamağında eşitlikler mevcut değerler temelinde hesaplanır. Daha sonra tüm değerler, bir sonraki basamağa hazırlık olması için senkronize olarak güncellenir (Badham, 2010).

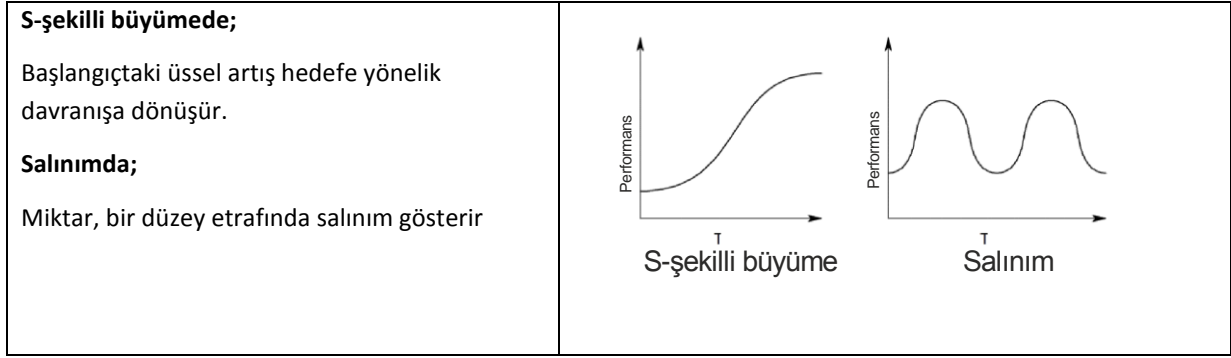
Şekil 1. Bir tedarik zincirinin basitçe sistem yaklaşımı dili ile modellenmesi

Kaynak: Richmond, 2004.

Şekil 2. Sistem içinde davranışın birikimler üzerinde etkisi

Kaynak: Kirkwood, 1998.

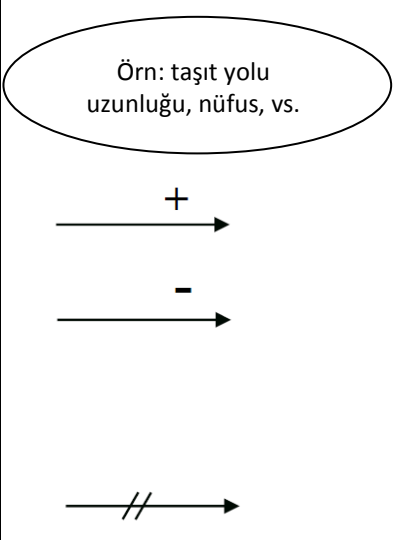
Şekil 1’de görülen tedarik zinciri, lojistik anlamında siparişlerin alınıp müşteriye teslim edilene kadarki süreci temsil etmektedir. Bu örnekte dönüştürücüler, üretim yerinde belirli bir birimle temsile edilen ürünlerin, (örn; ton) bir başka birime dönüşmesini sağlamaktadır (örn; TEU). Birikimleri temsil eden ve kapasitesi ile sınırlı perakendecinin envanterinde, bu dönüşmüş ürünler birikmekte ve yeniden dağıtılmaktadır (Richmond, 2004).

Sistemlerin dili ile neden ve etkiler arasındaki temel ilişkiler anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu ilişkiler kimi zaman özellikle de insan davranışı için içine girdiyse doğrusal değil farklı yapılar izlemektedir. Akımları temsil eden ok üzerindeki vanalar, bu akımın miktarını ve şeklini belirler. Şekil 2’de, sistemin davranışına göre farklılaşan akımların grafik temsili verilmektedir. Oluşturulan bu modeller, uygun yazılımlar kullanılarak karmaşık matematiksel modellere dönüşmektedir.

2.2. Nedensel Döngü Diyagramları (NDD)

Nedensel döngü diyagramları (NDD), bir sistem içerisindeki zamanla değişim gösteren nedensel ilişkiler üzerine odaklanır. Sistem davranışını zaman içerisinde anlamak ve dinamik bir sistemi yönlendirmek için sistemin asıl bileşenlerini tanımlamak ve aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini açıklamak gerekmektedir. Sistemin iki bileşeni, eğer birinin diğeri üzerinde etkisi varsa bağlantılıdır. Bağlantı, nedenden etkiye doğru bir ok ile ifade edilir (Şekil 3). Her ok, nedendeki bir atışın etki üzerinde bir artış ya da azalma olduğunu gösteren “+” ya da “-” işaretini taşır (Badham, 2010).

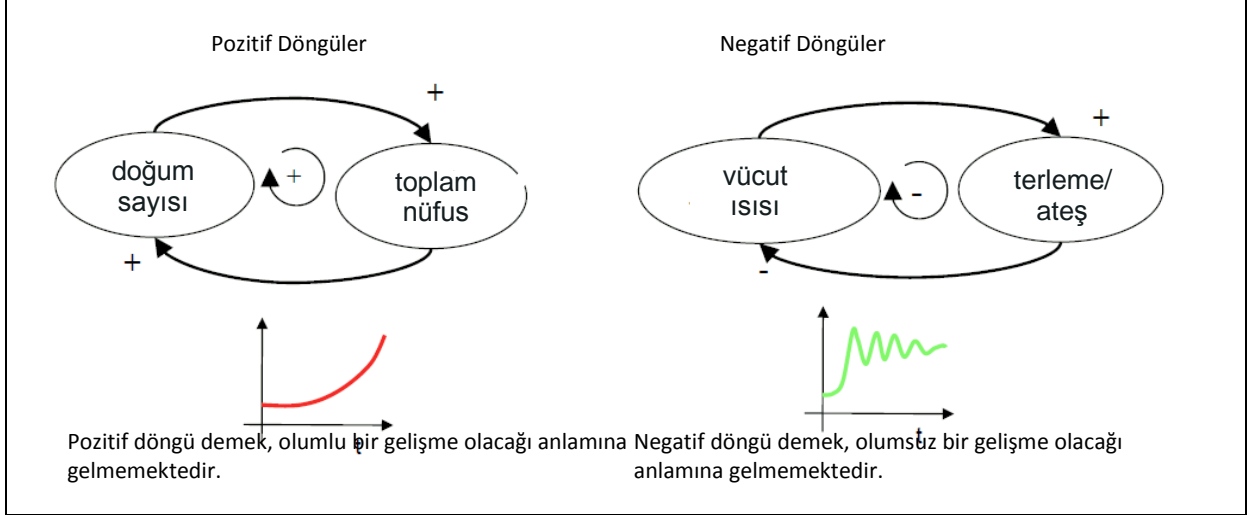
Şekil 3. Nedensel döngü diyagramlarında kullanılan semboller

	<p>Varlıklar Diğer elemanları etkileyen ve onlardan etkilenen elemanlardır. Varlıklar, özellikleri belirtilmemiş nicelikleri temsil ederler.</p> <p>Nedensel Bağlantılar Varlıklar birbirlerine oklarla ifade edilen nedensel bağlantılar ile bağlanırlar. Her nedensel bağlantı, pozitif (+) ya da negatif (-) işaretiyle bağımlı varlığın bağımsız varlığın değişimiyle ne yönde değiştiğini gösterir.</p> <p>Zamansal süreçler, gecikmeler Nedensel döngü gösterimlerinde her ok geçen zamanı ya da gecikmeleri ifade eder. Bu süreçler ve gecikmeler bazen saniyeler bazense yüzyılları ifade eder. Bu süreçlerin uzunluğunu algılamak sistem davranışını anlamak için gereklidir.</p>
---	---

Kaynak: Badham, 2010.

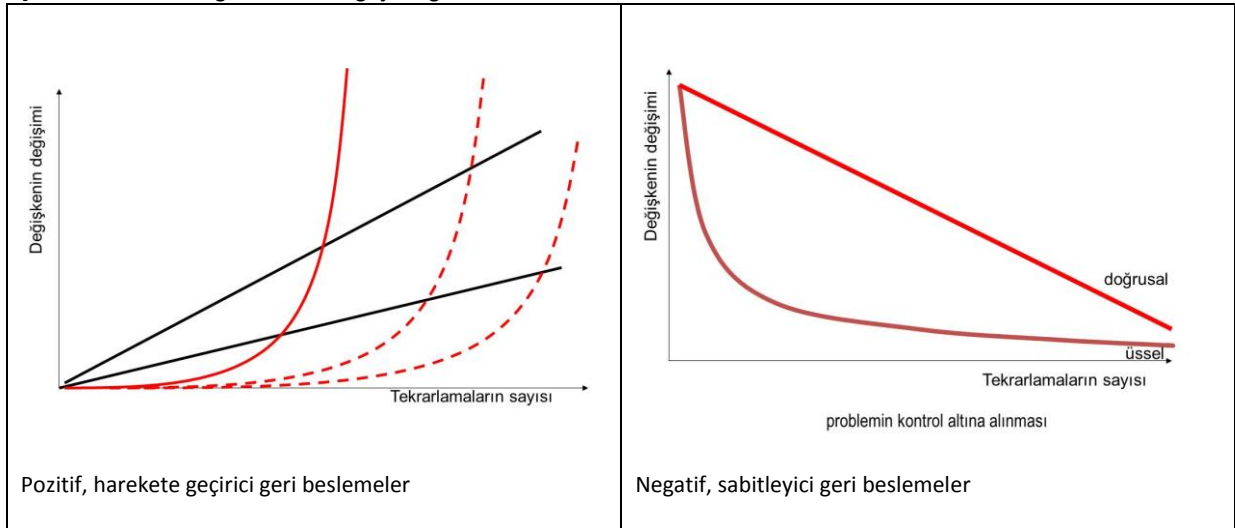
Sistem içerisinde en basit yapı, her eylemin sistemin hareketiyle aynı yönde olmasıdır. Pozitif döngülerde her eylemin geri dönüşü pozitif olacaktır. Yani bir varlığın artışı bir başka varlığın artışına neden olacaktır. Negatif döngülerde ise bir varlığın artışı bir diğer varlıkta azalmaya yol açacaktır. Sistemin tamamen pozitif döngülerden oluşması, içinde dengeleyici faktör bulundurmadığından bir süre sonra sistemin kontrol edilemez olması anlamına gelmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Pozitif döngüler x Negatif döngüler

Kaynak Emberger, 2007.

Şekil 5. Pozitif ve negatif harekete geçirici geri beslemeler

Kaynak: Knoflacher, 2004.

Harekete geçirici geri beslemeler, Harekete geçirici geri beslemelerin grafiği üssel bir fonksiyona bağlı olarak artış ya da azalma göstermektedir (Şekil 5). Fonksiyon ise, davranışa bağlı olarak tanımlanmaktadır. Örnek olarak kent sistemi içerisindeki trafik kullanıcısının davranışını modelliyorsak, tekrarlamaların sayısına bağlı olarak, yani öğrenmeyle ilişkili olarak davranışın da değişeceğinden söz edebiliriz. Eğer bir fenomenin artan oranlarda çoğaldığı gözleniyorsa bu değişim muhtemelen harekete geçirici geri beslemeler ile açıklanabilir.

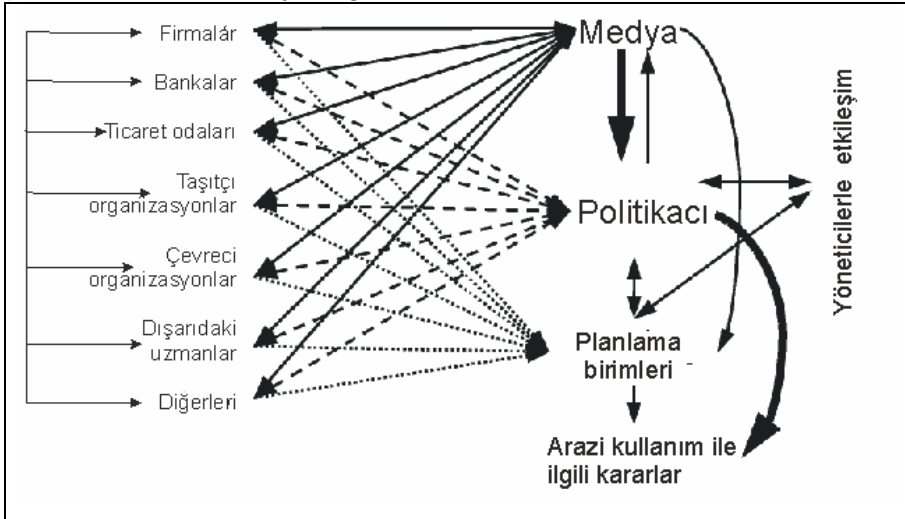
Pozitif harekete geçirici geri beslemelerin, sistem içerisinde bir şeylerin değişmesiyle negatif geri beslemelere dönüşmesi de mümkündür.

3. ULAŞIM PLANLAMASINDA SİSTEM YAKLAŞIMI İHTİYACI

Fox (1995)'a göre ulaşım planlamasında, sosyal bilimlerle ilgili teori ve yöntemler 1980'li yıllardan beri kullanılmaktadır. Aynı yıllarda sosyal bilimler de daha insan davranışını odaklayan bir yöne doğru kaymıştır. Bu konudaki en önemli ilerleme, insan davranışının her zaman gözlenen davranış ya da istatistiki kaynaklarla ya da ekonomik belirleyicilerle açıklanamayacağını anlaşılmasıydı. Bu geleneksel modeller, insanların herhangi bir durum karşısında karlarını maksimize etmek için rasyonel kararlar vereceği varsayımına dayanıyordu. Oysa artık insanların her zaman alternatifler hakkında mükemmel bilgiye sahip olmadıkları ve ekonomik olarak rasyonel bir şekilde davranmadığı bilinmektedir.

Ulaşım planlaması, arazi kullanım ve bölgesel ekonomi arasındaki etkileşim oldukça karmaşıktır. Ulaşım, arazi kullanım ve ekonomi arasındaki sayısız geri besleme döngüsü farklı zamansal ve mekansal düzeylerde etkili olmaktadır. Dolayısıyla sadece tek bir politika enstrümanı ile yapılan değişimin etkilerinin bile tahmin edilebilmesi oldukça güçtür. Karar verme süreçlerinde birçok politika enstrümanının bileşimini göz önüne almak gerekmektedir. Politikacılar ve planlar kararlarını böyle bir ortamda oluşturmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Arazi kullanım ve ulaşım ile ilgili karar verme sürecindeki aktörler

Kaynak: Knoflacher vd, 2000.

Ulaşım planlamasında modelleme ve benzetim, erişebilirlik ve mobilite ihtiyaçlarımızın karşılanabilmesi için etkin bir altyapı ve hizmetin tasarımını amaçlamaktadır. İşin özünde insan davranışının iyi anlaşılması yatmaktadır. Bu da davranışın ve kontrole (örn; politika eylemleri), eğilimlere (örn; demografik değişim) ya da öngörülme (örn; afetler) durumlara bağlı davranış değişiminin tanımlayıcıları ile açıklanmaktadır. Ulaşım sistemleri kentin yaşayan parçalarını birbirine bağlayan bir iskelet konumunda olduğu için, bir kenti işler hale getiren tüm sistemlerin planlama, tasarım ve operasyonel analizi için ulaşım ile ilişkili insan davranışının derinlemesine araştırılması gerekmektedir (Goulias, 2007).

Modelde, toplu taşımada sefer sıklığının artışı işletme maliyetlerini artırmakla birlikte bekleme sürelerini azaltmaktadır. Bu da, ücretler ile birlikte toplu taşıma yolculuklarının sayısını artıran bir faktör haline gelmektedir. Ne var ki, işletme maliyetlerinin artışı, sistemin kendini finanse edebilme oranını azaltmaktadır.

Modelin, okul çağı çocuklarının sayısı ya da gelirden ve otomobil sahipliğinde bir artış gibi pek çok faktör katılarak hassaslaştırılabileceği ifade edilmektedir.

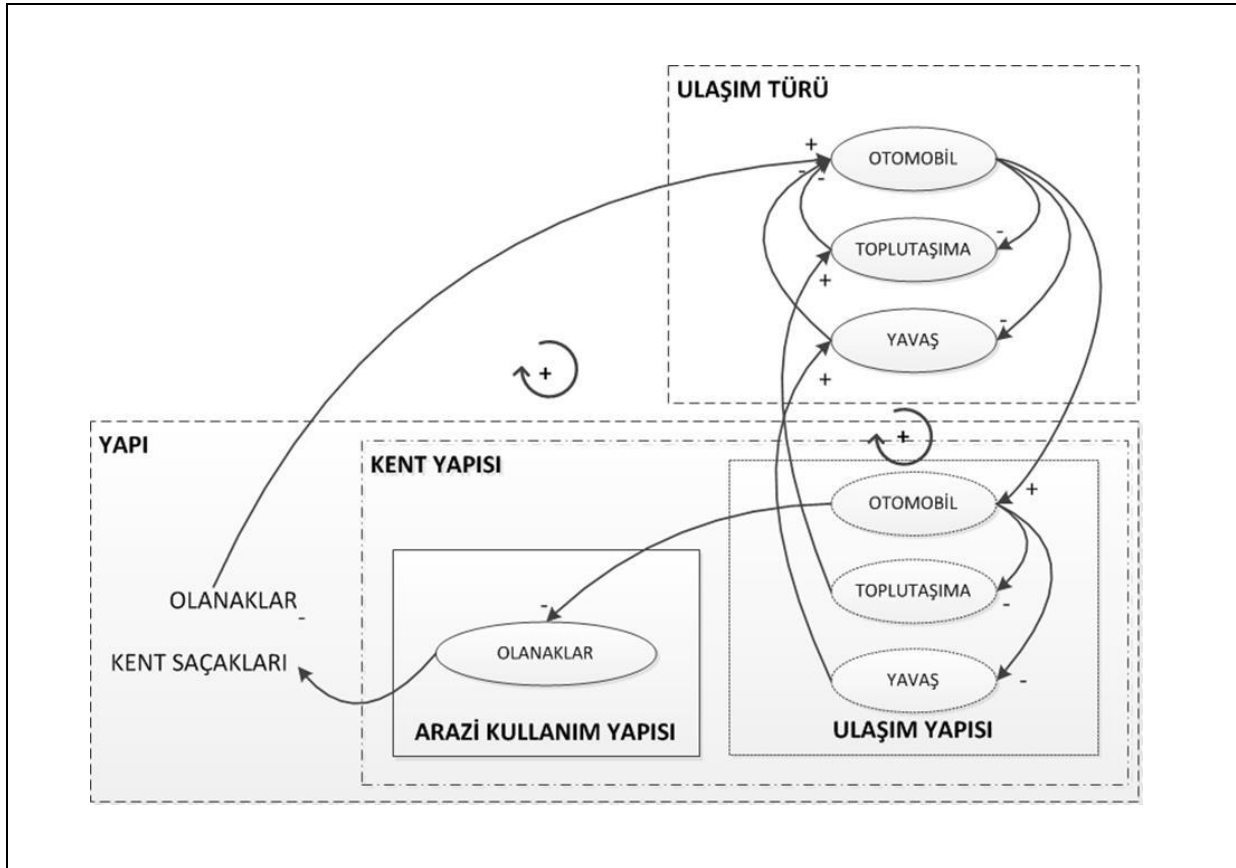
4.2. Arazi Kullanım Modelleri

Pfaffenbichler'in (2008) nedensel döngü diyagramları ile geliştirdiği ve konut ve işyeri yer seçimini ulaşım olanaklarıyla ilişkilendirdiği iki ayrı model, ilgili yazılımlar kullanılarak bir karar destek sistemine dönüştürülmüştür (MARS - Metropolitan Activity Relocation Simulator).

4.2.1. Arazi kullanım modeli- Konut

Pfaffenbichler'in (2008) arazi kullanım-konut modeline göre; kent saçağı, kent merkezinden yer değiştirmek isteyenler için olanaklar sunmaktadır (Şekil 8). İlişkiler nedensel döngülerle ifade edilmiştir. Kullanılan (+) ve (-) işaretleri, bir faktörün diğeri üzerindeki etkisini göstermektedir. Eğer kent saçağındaki olanaklar artarsa, (örn: yerleşime açılacak arazi, düşük vergiler, destekleyici arazi kullanım kararları, altyapı yatırımları, otoyol inşası, raylı sistemler, vs,...) özel otomobil kullanımı da artmaktadır.

Şekil 8. Ulaşım türleri-Kent yapıları arasındaki ilişki

Kaynak: Pfaffenbichler, 2008.

Daha fazla otomobil kullanımı yollara daha fazla yatırım yapılmasını getirmektedir. Diğer taraftan artan otomobil kullanımıyla toplu taşıma yolculukları ve yaya-bisiklet yolculukları düşecektir.

Günümüzün ulaşım planlaması uygulamaları kent saçağındaki gelişmelere daha fazla otomobil altyapısı ile karşılık vermektedir. Eğer otomobil altyapısı genişletilirse, toplu taşıma ve motorsuz türlerin altyapısının niteliği ve niceliği azalacaktır. Toplutaşıma ve motorsuz türler ile yolculukların sayısı azalacaktır.

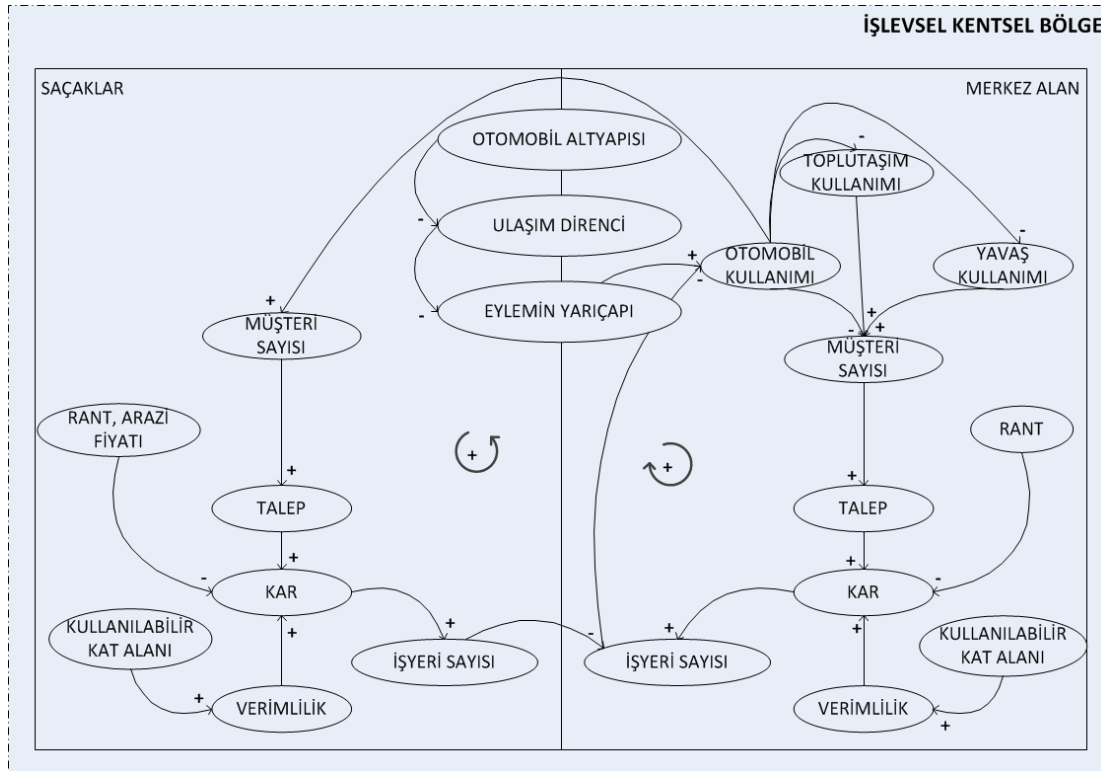
Kurulan modelde yapının otomobil için oluşturulmasının arazi kullanımda olanakları azaltacağı görülmektedir. Diğer taraftan kent saçaklarında olanakların artması, otomobil kullanımını artırmaktadır.

4.2.2. Arazi kullanım modeli- İşyerleri

Pfaffenbichler'in (2008) bu modelinde; tüketiciye yönelik iş yapan işyerlerinin yer seçimi modellenmiştir (Şekil 9). Modele göre kent merkezinden kent saçağına doğru yer değiştirme niteliksel olarak tasvir edilmiştir. Müşteriler hem merkez alanda hem de kent saçağında dağılmış durumdadır. Kentin iki farklı bölgesi arasında yolculuk yapma direnci yüksek olduğu sürece, bölümlerin ekonomik gelişmeleri birbirlerinden bağımsız olacaktır. Eğer müşteri sayısı artarsa ürün için talep artacaktır. Eğer talep artarsa potansiyel kar da artacaktır. Daha fazla rant ya da arazi bedeli, karı düşürmektedir. Potansiyel kar artarsa, işyeri sayısı da artacaktır.

Bölgede otomobil altyapısının iyileştirilmesi, otomobil kullanıcıları için kentin farklı bölgelerine seyahatte ulaşım direncini azaltacaktır. Otomobil kullanıcıları için eylem yarıçapı artacak ve otomobil kullanımı daha da artacaktır. Kent saçağındaki alışveriş merkezlerine gidebilen müşteri sayısı artarken merkezde alışveriş eden müşteri sayısı azalacaktır. Toplu taşıma ve yaya-bisikletli azalacaktır. Böylece, kent merkezinde alışveriş eden müşteri sayısı daha da azalacaktır. Otomobil altyapısının iyileştirilmesi iki geri besleme döngüsünü harekete geçirir. İşyerleri kent merkezinden kent saçağına taşınacaktır. Bu süreç de rant ve arazi bedelleri ile desteklenecektir.

Şekil 9. İşlevsel bir kentsel bölgede müşteri odaklı işyerlerinin yer seçimlerindeki değişim

Kaynak: Pfaffenbichler, 2008

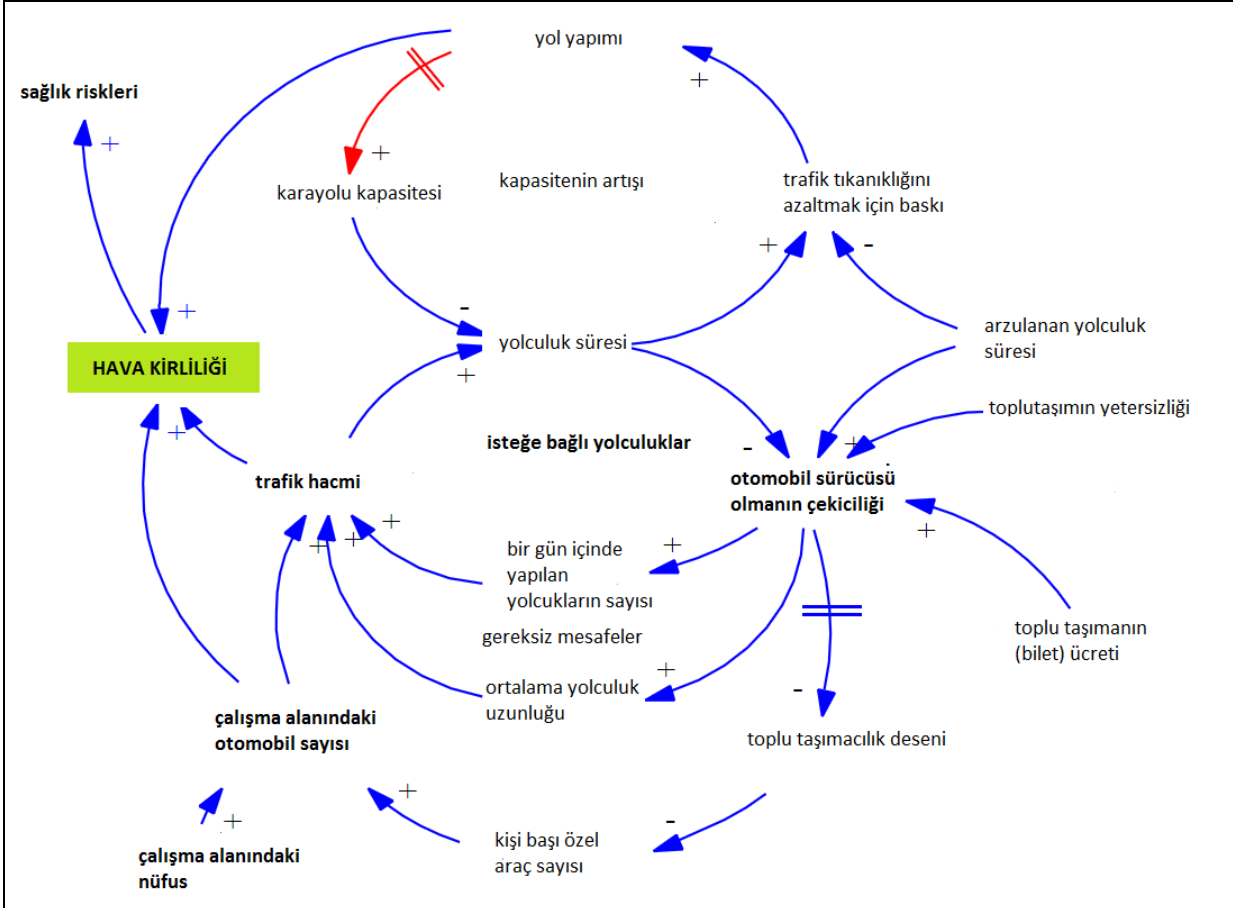
Kurulan sistemde, merkez alan ve saçaklardaki yapının birbirinden farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Merkezi alanda otomobil kullanımı müşteri sayısını azaltarak ticareti olumsuz etkilerken, aynı faktör bu kez saçaklarda müşteri sayısının artışı sağlamaktadır. Toplu taşıma kullanımı sadece merkez alanda öngörüldükçe, kent saçaklarında toplu taşıma hizmeti bulunmamaktadır.

4.3. Trafik Tıkanıklığı ve Sağlık Riskleri

Armah vd (2010), trafik tıkanıklığı ve hava kirliliği arasındaki ilişkiyi, Accra kenti (Ghana) örneğinde modellemişlerdir (Şekil 10). Oluşturulan model, hava kirliliği düzeyleri trafik hacmi ve yol yapımındaki artışlara bağlı olarak artan hava kirliliği ile ilgilidir. Accra'da hava kalitesinin sağlık riski taşıyacak kadar kötü olması, araştırmacıları bu konuda çalışmaya yönlendirmiştir.

Modele göre, yol kapasitesi, trafik hacmi ve çalışma alanındaki nüfusun artışı, hava kirliliğini artırmakta, bu da sağlık risklerini artırmaktadır. Kapasitenin artışı ile ilgili döngüde, karayolu kapasitesindeki artışın yolculuk sürelerini kısalttığını göstermektedir. Bunun devamında, yolculuk sürelerinin artışı, otomobil sürücüsü olmanın çekiciliğini azaltmaktadır.

Şekil 10. Yol yapımı, trafik tıkanıklığı ve hava kirliliği arasındaki ilişki

Kaynak: Armah vd, 2010.

Modelde iki adet gecikmeden söz edilmektedir. Birinci gecikme, uzun süren yol yapımının karayolu kapasitesinin artışında görülmektedir. İkinci gecikme ise, toplu taşımacılık deseni oluşana kadarki gecikmelerdir. Bu gecikmenin nedenleri arasında, toplu taşımanın bilet ücretinin yüksekliği, toplu taşıma sisteminin yetersizliği gösterilmektedir. Özel otomobil sürücüsü olmayı çekici hale getiren bu

faktörler, toplu taşımacılık deseni oluşmasını da geciktirmektedir. Sistemde, toplu taşımacılık deseninin iyileşmesi, kişi başı özel araç sayısını azaltacaktır.

Modelin validasyonu için, farklı gruplardan (toplu taşımacılıkla uğraşanlar, toplu taşıma yolcuları, özel araç kullanıcıları, şehir plancıları, kent yöneticileri, bakanlık yetkilileri, yayalar, yüklenici firmalar, vb) rastgele seçilen 500 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, daha sonra kentte trafik tıkanıklığı sorununa çözüm olarak politikalar geliştirilmesinde kullanılmıştır.

5. DEĞERLENDİRME

İnsanlar, evrimleri gereği, yeterli araçları kullanmaksızın karmaşık ve dinamik sistemleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Sistem davranışını zaman içerisinde anlamak ve dinamik bir sistemi yönlendirmek için sistemin asıl bileşenlerini tanımlamak ve aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini anlamak gerekmektedir. Bir başka deyişle, zaman içerisinde sistem davranışının nasıl değiştiğini tahmin edebilmek için sistemin yapısını bilmek gerekmektedir. Ulaşım planlamasında artık yolculuk davranışını anlamaya yönelik alternatif bir çerçeve oluşmuştur.

Ulaşım planlamasında karar verici modeller, pek çok farklı konuda farklı roller üstlenebilir. Bu çalışmada ortaya konan örnekler, ulaşım modellerinde kod yazmanın ötesinde sistemin davranışının öğrenilmesi gerektiğini göstermektedir. Sistem yaklaşımı ile karar vericilerin farklı grupları temsil ettiği ve farklı eğitim altyapılarına sahip olduğu durumlarda dahi sistemi ve bileşenlerini tanımlayarak politikalar üretmek mümkün görünmektedir.

Planlama ile ilgili problemlerin bir sistem yaklaşımı ile çözülme çabası, aslında toplumsal sistemlerin, kendisini oluşturan parçaların toplamından daha büyük olduğunu göstermektedir. Gerek ulaşım planlamasında, gerekse planlamanın başka alanlarında sistemlerin dilinin kullanılması ile sistem davranışının yapısını ortaya koymak, plancı olarak sisteme müdahalelerimizin hangi noktalarda daha etkili olacağını da ipucunu vermektedir.

Kaynakça

- Armah, F.A., Yawson, D.O., Pappoe, A.N.M. (2010) A Systems Dynamics Approach to Explore Traffic Congestion and Air Pollution Link in the City of Accra, Ghana, Sustainability, 2, 252-265.
- Atkins, Katalysis, QinetiQ Limited, TRL Limited (2008) Systems of Systems Think Piece, Report prepared for Department for Transport Chief Scientific Advisor's Unit, UK.
- Badham, J.(2010) Integration Insights, Number 12, A Compendium of Modelling Techniques, The Australian National University.
- Busemeyer, J.R., Diederich, A. (2010) Cognitive Modeling, SAGE Publications, USA.
- Dodder, R. (2000) The Evolving Systems View of Transportation: Implications For Policy, ESD.83-Research Seminar in Engineering Systems, MIT Center for Transportation Studies, USA.
- Emberger, G.(2000) Causal Loop Model to Describe Transport System's Effects on Socio-Economic Systems, <http://www.systemdynamics.org/conferences/2000/PDFs/emberger.pdf>.
- Emberger, G. (2007) Introduction to Systems Thinking, Ders notları, Institute for Transport Planning and Traffic Engineering, Vienna University of Technology, Vienna.
- Fox, M. (1995) Transport Planning and The Human Activity Approach, Journal of Transport Geography Vol:3 No:2, pp. 105-116.
- Goulias, K.G. (2007) Travel Behavior and Demand Analysis and Prediction, Working Paper, Department of Geography, University of California, Santa Barbara, USA.

Hallsmith, G. (2003) The Key to Sustainable Cities.Meeting Human Needs Transforming Community Systems, New Society Publishers, Canada.

Hestenes, D. (2006) Notes for a Modeling Theory of Science, Cognition and Instruction, Proceedings of the 2006 GIREP conference: Modelling in Physics and Physics Education, AMSTEL institute, Faculty of Science, University of Amsterdam, Netherlands.

Kirkwood, C.W. (1998) System Dynamics Methods: A Quick Introduction, Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 Unported License.

Knoflacher, H., Pfaffenbichler, P. C. and Emberger, G. (2000) A Strategic Transport Model-Based Tool To Support Urban Decision Making Processes, 2nd International Conference on Decision Making in Urban and Civil Engineering, Lyon, INSA Lyon (Fr), ESIGC Chambéry (Fr), ENTPE Vaulx-en-Velin (Fr), ETS Montreal (Ca).

Knoflacher, H. (2004) Foundations of Transport Planning for Practitioners and Decision-Makers, Ders notları, Institute for Transport Planning and Traffic Engineering, Vienna University of Technology, Vienna.

Pfaffenbichler, P. (2008) MARS - Metropolitan Activity Relocation Simulator, A Systems Dynamics Based Land Use and Transport Interaction Model, VDM Verlag Dr. Müller e.K., Germany.

Pfaffenbichler, P. (2011) Modelling with Systems Dynamics as a Method to Bridge the Gap between Politics, Planning and Science? Lessons Learnt from the Development of the Land Use and Transport Model MARS Transport Reviews, Vol. 31, No. 2, 267–289.

Raux, C.(2003) A Systems Dynamics Model for the Urban Travel System, AET European Transport Conference 2003 – ETC 2003, 8 - 10 October 2003, Strasbourg, London : United Kingdom.

Richardson, G.P., Lannon, C. (1997) Problems in Causal Loop Diagrams Revisited Problems with Causal Loop Diagrams, The Systems Thinker, Pegasus Communications, Inc.Vol. 7, No. 10.

Richmond, B. (2004) Systems Thinking & the Ithink Software Better Mental Models, Simulated More Reliably, An Introduction to Systems Thinking, Isee Systems, 15-30.

Wegener, M., Fürst, F. (1999) Land-Use Transport Interaction: State of the Art, Berichte aus dem Institut für Raumplanung 46, Institut für Raumplanung Universität Dortmund - Fakultät Raumplanung, Dortmund.

Özet: Ulaşım sistemlerinin tanımı ve kapsamı, son 30 yılda oldukça genişlemiştir Ulaşım planlaması, arazi kullanım ve bölgesel ekonomi arasındaki etkileşim oldukça karmaşıktır. Ulaşım, arazi kullanım ve ekonomi arasındaki sayısız geri besleme döngüsü farklı zamansal ve mekansal düzeylerde etkili olmaktadır. Dolayısıyla sadece tek bir politika enstrümanı ile yapılan değişimin etkilerinin bile tahmin edilebilmesi oldukça güçtür. Karar verme süreçlerinde birçok süreci ve politika enstrümanının bileşimini göz önüne almak gerekmektedir. İnsanlar, evrimleri gereği, yeterli araçları kullanmaksızın karmaşık ve dinamik sistemleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Sistem davranışını zaman içerisinde anlamak ve dinamik bir sistemi yönlendirmek için sistemin asıl bileşenlerini tanımlamak ve aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini anlamak gerekmektedir. Bir başka deyişle, zaman içerisinde sistem davranışının nasıl değiştiğini tahmin edebilmek için sistemin yapısını bilmek gerekmektedir. Ulaşım planlamasında artık yolculuk davranışını anlamaya yönelik alternatif bir çerçeve oluşmuştur. Bu çalışmada, ulaşım planlaması ve karmaşık ulaşım planlama/razi kullanım ilişkilerini tanımlamak için de kullanılan sistem yaklaşımı ve nedensel döngü diyagramları üzerinde durulacaktır. Literatürde yer alan ve her iki yaklaşım için de oluşturulmuş bazı uygulama örnekleri, modelleme tekniklerini kullanarak karmaşık planlama problemlerine çözüm arayan uygulamalara yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sistem yaklaşımı, nedensel döngü diyagramları (NDD), sistem davranışı, modelleme, ulaşım planlaması

MODELLING OF SYSTEM EFFECTS IN TRANSPORT PLANNING

Abstract: The scope and the definition of transportation systems has broadened during the past three decades. The interaction among transport planning, land use and regional economy is a very complex phenomenon. Transport has impacts in different temporal and spatial levels on land use and economy with several feed back loops. Thus, even the impacts of a change caused by a single policy instrument is hard to predict. In the decision processes, a combination of many processes and policy instruments should be considered. Human beings, due to their evolutions, are insufficient in understanding complex and dynamic systems without using right tools. In order to understand systems behavior and manage a dynamic system, it is necessary to define basic components of the system and understand the cause and effect relationships among them. With other words, in order to forecast the temporal change of a system's behavior, it is necessary to know the system's structure. In transport planning, an alternative frame has been formed in order to understand travel behavior. In this study, systems dynamics and causal loop diagrams, which are used also for transport planning and defining complex transport planning/ land use relationships, will be explained. Some practical examples, of both approaches as they take place in literature, would guide to practitioners who look for solutions to complex planning problems with modelling techniques.

Key Words: Systems dynamics, causal loop diagrams (CLD), system behavior, modelling, transport planning

Ebru Vesile ÖCALIR AKÜNAL: 1972'de Ankara'da doğdu. 1993 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 1996 yılında ODTÜ Bölge Planlama Yüksek Lisans programını bitirdi. Ulaşım planlaması ve trafik mühendisliği üzerine çalışan Ebru V. ÖCALIR AKÜNAL, 1999'da YÖK bursuyla gittiği Avusturya'da Viyana Teknik Üniversitesi'nde Ulaşım Planlaması ve Trafik Mühendisliği üzerine doktorasını 2003'te tamamladı. 2010 yılında yine YÖK bursuyla gittiği Avusturya'da Viyana Teknik Üniversitesi'nde ulaşım sistemlerinin modellenmesi üzerine doktora sonrası çalışmalar yaptı. 2011 tarihinde doçent unvanını aldı. Ulaşım planlaması, ulaşımdaya sürdürülebilirlik, karar destek sistemleri ve yolculuk davranışı ile ilgili çalışmalar yürütmektedir. Halen Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir.

ebruocalir@gazi.edu.tr

KENT MERKEZLERİNDE BİR TRAFİK DURULTMA TASARIMI METODU OLAN PAYLAŞIMLI YOL TASARIMI: ANKARA İLİ EMNİYET MAHALLESİ AFET SOKAK ÖRNEKLEMİ¹

Zeynep ÖZDEMİR, Arş. Gör.

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç sürekli artmaktadır ve bu göçlerin engellenememesinden dolayı kent nüfusu gün geçtikçe artmaktadır. Bu sebeple kentin ihtiyacı doğrultusunda ön görülen kentsel teknik alt yapı ve sosyal donatılar yetersiz kalmakta ve ihtiyaca cevap veremez duruma gelmektedir. Son otuz yıl içinde artan motorlu taşıt sahipliliği ile birlikte ortaya çıkan ulaşım problemleri için, hem fonksiyonel olup hem de taşıtlar ile yayaları birlikte ele alan bir ulaşım sistemi oluşturulamadığından, trafik problemleri gün geçtikçe artmaktadır (Velibeyoğlu,2000). Ulaşım planlamasındaki bu aksaklıklar ülkemizdeki birçok kentin merkezinde ve tarihi bölgelerinde çeşitli baskılar yaratmaktadır. Bu durum kentlerde yaşayan insanların yaşam kalitelerini düşürmekte ve sağlık açısından ciddi problemler yaratmaktadır. Diğer taraftan planlamada uygulama sorunlarından biri olan planlama hiyerarşisinden doğan sorunlar nedeniyle kamu kuruluşları bu konuda birbirleriyle uyumlu bir çalışma yapamamaktadırlar. Bu durumda olması gereken, konu ile ilgili kurum ve kuruluşların bütüncül bir planlama anlayışı ile ortaklaşa çalışarak problemlere çözüm bulmasıdır. Ulaşım sorunlarının bir bütün olarak ele alınması ile birlikte bölgesel ve kentsel ölçekten, kentsel tasarım ölçeğine kadar ve bu ölçeğin getirisi olarak da cadde ve sokakları da içine alan çok farklı ölçeklerde yapılan planlama ve tasarımların yapılması söz konusu olacaktır (Velibeyoğlu,2000, Yıldız,2005). Bununla birlikte oluşturulan kentsel çevreler uluslar arası standartlara ulaşmış olacaktır.Bu makalede, yapılan analizler ile yapılması öngörülen bir trafik durultma tasarımı olan “Paylaşımli Yol Tasarımı” makro ve mikro ulaşım politikaları ve kentsel çevrenin kalitesi konularında kentsel tasarım yöntemlerini kullanarak bütüncül bir trafik yönetimi stratejisi ortaya koymaktadır.

Trafik durultmanın en temel amacı motorlu araç trafiğinin zararlı etkilerini en aza indirmektir. Paylaşımli yol tasarımının kentsel planlama ölçeğinde amaçları ise şöyledir:

- Planlamalar yapılırken yüksek yoğunluklu gelişme alanları yaratmaktan kaçınıp karma kullanımın bir arada kullanıldığı, konut, iş ve ticaret alanlarının yürüme mesafesinde olduğu, toplu taşımanın kullanımının özendirildiği böylelikle özel otomobil kullanımının azalmasıyla sokak ve caddelerin motorlu taşıtlardan arınmış olduğu bir taşıt yolu sistemi yapılması,
- Yapılan tasarım ile yaya, bisikletli, fiziksel ve zihinsel engelliler ve çocuklar gibi motorlu taşıtlar karşısında dezavantajlı olan yol kullanıcılarının güvenliğini ve rahatını artırılması,

¹ Bu çalışma 2010-2011 Eğitim Öğretim Yılı Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD Yüksek Lisans Programı kapsamında Sayın Prof.Dr. Hülagü KAPLAN yönetimindeki “Kent Merkezlerinde Yayalaştırma ve Trafik Durultma Tasarımı” adlı derste elde edilen veriler ile hazırlanmıştır

- Ulaşım planlaması düzeyindeki hedefleri Trafik Talep Yönetimi (Traffic Demand Management) ile mevcut ulaşım sisteminin yaya ve bisikletliler için uygun kullanımının sağlanması ile birlikte trafik kazalarının sayısının ve şiddetinin azaltılması amaçlanmaktadır.

Kentsel tasarım olarak amaçlananlar ise,

- Tüm bu sayılan çabaların bütününe ilgilendirmektedir. En önemli amaçlarından biri de ulaşım alt yapı sorunlarını çözerken, kentsel yaşam kalitesini artırıcı birtakım uygulamaların yapılmasıdır.
- Böylelikle tasarımın uygulandığı kesimlerde;
- Diğer sokak mekanlarına göre, taşıt trafiğine karşı özellikle daha 'savunmasız' çocuk, yaşlı, yürüme ve görme engelli gruplar ve genelde yayalar için trafik güvenliğinin çok daha iyi bir biçimde sağlanmasını sağlanmış olacaktır (Kaplan,1992).
- Diğer yandan sokakların canlandırmasında, komşuluk ilişkilerini geliştirmede, çevre kalitesi ve insan ölçeğine göre düzenlenmiş mekanlar haline getirilmesi hedeflenmektedir.
- Çocukların sokaklarda özgürce oynayabileceği, aynı zamanda trafik ile iç içe olarak bilinçlenmeleri tasarımın olası amaçlarındandır.
- Sokak ve caddelerde hava kirliliği ve gürültü kirliliğinin azaltılması, trafik izi dışında sokak ve caddelerde yer alabilecek dinlenme ve oyun yerleri gibi aktivite alanlarının sağlanması,
- Sokak ve caddelerin görünümünün güzelleştirilmesi ve karmaşa yaratan sinyalizasyon ve işaretlerin sadeleştirilmesi,
- Yol kesitlerinde daha çok yeşil alana ve ağaçlandırmaya olanak tanıyacak düzenlemelerin teşvik edilmesi,
- Yerel ekonomik ve kültürel aktiviteleri zenginleştirmeye yardım ederek tüm bölgenin kalkınmasına ve gelişimine katkıda bulunulması,
- Toplu taşıma sisteminin etkin bir şekilde işletilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması yapılacak olan paylaşımlı yol tasarımı ile sokakları motorlu taşıttan arındırma ve yaşam kalitesini artırma amaçlanmaktadır(Devon DeğeryTrafficCalming Guidelines, 1991, Velibeyoğlu,2000,Kaplan,1992).

Bu çalışmanın kapsamında paylaşımlı yol tasarımı ile ilgili genel tanımlamalar ile birlikte ilkeleri ve kısıtlılıkları, nerelerde uygulanabileceği, tasarımın avantajları-dezavantajları açıklanmaktadır. Çalışma da tüm bu irdelenenlerin uygulama da nasıl olacağına dair bilgi elde edebilmek amacıyla saha çalışması yapılmıştır. Alan seçilirken paylaşımlı yol tasarımı ilkelerine uygun, uygulanabilecek kriterde olmasına dikkat edilmiş. Yapılan analizler ile de uygulamanın yapılabileceği desteklenmiştir. Sahada öncelikli olarak taşıt sayımları yapılmıştır. Daha sonra arazi kullanımı ile mevcut yol durumu analizi yapılmıştır. Sokak sakinlerinin hem tasarımın yapılmasına dair görüşlerinin irdelenmesi hem de sokaktaki taşıt kullanımının ölçülmesi için araştırmacı tarafından bire bir görüşme yöntemi ile bir anket çalışması yapılmıştır ve bu anketler SPSS 17,0 paket programında analiz edilmiştir. Yapılan analizler ile elde edilen tüm bu veriler ışığında Emniyet Mahallesi Afet Sokak'ta Binadan Binaya ve Yol Bütünü olmak üzere iki alternatif tasarım yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL AÇIKLAMA

2.1. Paylaşımlı Yol Düzenlemesinin Anlamı ve Karakteristik Öğeleri

İlk uygulama Hollanda'da yapılmış ve "Woonerf" sözcüğü ile tanımlanmıştır. Bu sözcük dilimize "yaşam avlusu" olarak çevrilmiştir. Sözcüğün İngilizceye çevrilmesinde çeşitli farklılıklar vardır. "Kent avlusu" ya da "konut alanı avlusu" olarak da çeviren bilim adamları vardır.

Kaplan (1992)'nin aktardığına göre,

"Sözcüğün çevrilmesinde ortak nokta sokak mekanının bir avlu olarak görülmesidir. Sözcüğün mantığında sokak mekanının komşuluk ilişkileri için günlük yaşamda kullanılması ve bu mekanın tasarımının paylaşımlı yol anlayışına göre yapılması bulunduğundan, yaşam avlusu veya paylaşımlı yol düzeni deyimleri anlamı uygun biçimde açıklayabilmektedir."

Resim 1. Paylaşımlı yol tasarımı örneği

Kaynak:(www.centraldistrictnews.com, 18.01.2011)

Burada paylaşım, paylaşılmamışın karşılığı olarak, konut alanları sokak mekanlarında yolun yayalar ve taşıtlar için kaldırım-platform ayrımı kaldırılarak düzenlenmesini içermektedir. Bu da en-kesitte, kaldırım-bordür-platform-bordür-kaldırım yerine, paylaşımlı yol yani oyun alanı-ortak kullanılan yüzey-park yeri demektir(Kaplan,1992).

2.2. Paylaşımlı Yol Tasarımının Ana İlkeleri ve Kısıtlamaları

2.2.1 İlkeler

- Tasarımı yapılacak mekan belirgin, kolaylıkla anlaşılabilir imgeye sahip olmalıdır, mekanın sınırları net olarak tanımlanabilmelidir.
- Tasarım sürecine halk katılımı sağlanmalıdır. Bunun için öncelikle bu mekan oturanları ve kullanıcılarının mekana ilişkin, niyetlenen davranışları, gerçekleşen davranışları, istekleri ...vb. konular gözlem, anket ve diğer yöntemler ile araştırılmalı ve irdelenmelidir.
- Tasarım ile yaya için tam erişim, taşıt için ise özendirilmeyen tasarım öğeleri aracılığı ile mekan kullanımında ve taşıt hızında denetleme sağlanmalıdır.
- Tasarım, binek taşıtlarının sokak mekanına sadece işlevsel değil, aynı zamanda görsel olarak da egemen olmamalarını sağlamalıdır.
- Taşıtların hızları 8-15 km/saati hatta olası ise yaya hızını geçmemelidir. Bunun için gerekli yatay ve düşey trafik işaretlemeleri tasarımda yer almalıdır.
- Platform ile kaldırım arasındaki ayrım ilke olarak kaldırılmalıdır.
- Özellikle alanda oturan çocuklar, eterli alan var ise gençler için oyun alanları vb. kullanım donatıları sağlanmalıdır.

- Teknik alt yapının mekan ve kullanım ile uyumlu yerleştirilmesine özen gösterilmelidir.
- Tasarım acil durumlarda genel beledi hizmetler için taşıt erişimini göz önüne almalıdır.
- Öncelikle bu mekan da oturanlar, ikinci öncelik olarak da, oturanların ziyaretçileri için yeterli otopark kutusu sağlanmalıdır. Ancak, park yerlerinin yoğunluğunun tasarıma konu sokak mekanı dışında düzenlenmesi öncelikle araştırılmalıdır.
- Tasarımı yapılacak sokak mekanının sokak görünümü estetik ve kullanımları bağdaştıracak biçimde hoş görünümlü olmasıdır.
- Paylaşımli yol düzenlemesi öngörülen sokak mekanı birden fazla ise; bu durumda böyle bir alanın sınırlarını ana arterler ve,/veya ana dağıtıcı yollar belirlemelidir(Kaplan,1992,Kaplan,2011).

2.2.2 Kısıtlayıcılar

- Paylaşımli yol düzenlemesi yapılacak olan sokak düşük trafik hacmine sahip olmalıdır. Böyle bir hacmin saatte/iki yönde üst sınırı 200-300 taşıt/doruk saat olarak belirlenmektedir. Aynı biçimde toplu taşıt trafiğinin 500 taşıt/gün' ü geçmemesi önerilmektedir.
- Sokak uzunluğu 250 m2'yi geçmemesi uygun görülmektedir.
- Böyle bir yolun en kesitinin en az 9 m olması önerilmektedir.
- Sokakta oturanların ve ziyaretçilerin istemlerini karşılayacak yeterlilikte park yeri bulunmadığı takdirde, özellikle gelecekte beklenen istem sunumdan fazla ise yolun paylaşımli yol olarak düzenlenmesinden vazgeçilmelidir(Kaplan,1992,Kaplan,2011).

2.3. Tasarımın Avantajlar ve Dezavantajları

Bir trafik durultma tasarımı olan paylaşımli yol tasarımının en temel amacının sokakları motorlu taşıttan uzaklaştırmak olduğu daha önce söylenmiştir. Bu amaca ulaşmak için tasarımda yapılanlar ile birlikte sokaklarda tasarımın oldukça fazla avantajlarının olduğu görülmektedir.

Kaplan,1992'nin aktardığına göre;

“Diğer sokak mekanlarına göre, taşıt trafiğine karşı özellikle daha ‘savunmasız’ çocuk, yaşlı, yürüme ve görme engelli gruplar ve genelde yayalar için trafik güvenliği çok daha iyi bir biçimde sağlanmaktadır.

Komşuluk aktivitelerine yer bulmada, komşuluk ilişkilerini geliştirmede, çevre kalitesi ve insan ölçeğine göre düzenlenmiş böyle bir sokak mekanı diğer tip sokaklara göre daha etken olmaktadır.

Özellikle kentsel iş merkezi yakını, açık ve yeşil alanlar ile oyun alanlarının kısıtlı olduğu yerlerde gereksinimi duyulan rekreatif ve toplumsal ilişki mekanları, oturma, gezinti, rahat yürüyebilme ve çocuk oyun alanları çin küçük ölçeklerde de olsa düzenlenebilmektedir.

Çocuk mekansal davranışı ile taşıt trafiği ilişkileri, özellikle çocukların sokaklarda büyüdükleri ortamlarda, böyle bir düzenleme ile çocuklar lehine daha olumlu bir duruma getirilmekte, aynı zamanda çocuk, trafiğe karşı öğrenimini geliştirebilmektedir.

Her yol geometrik düzenine uygulanabilmektedir.”

Dezavantajlar ise;

Tasarımın yapıldığı sokağa oldukça fazla yararı olmasına karşılık diğer yandan bazı sorunları da birlikte getirmektedir. Bunlar ise;

Kaplan,1992'nin aktardığına göre;

“Uygulamanın parasal maliyeti sorunu. Özellikle var olan doku sokak mekanlarının paylaşımli yollar olarak düzenlenmesinin parasal maliyeti oldukça yüksektir.

Düzenleme moped, motosiklet gibi taşıtların hızlarını istenen hıza düşürmede etkin olamamaktadır.

Paylaşımlı yol düzenleme çekiciliğini, böyle düzenlenmiş bir sokak mekanına yakın diğer sokaklarda oturanlarda endişe ve gerilim duygusu yaratmaktadır.”

2.4. Tasarımın İlk Örnekleri

Trafik durultmanın kökeni 1970’lerde Hollanda’da lokal ve çok seyrek (saatte her iki yönde maksimum 30 araç ve altı) trafik akımına sahip sokaklarda paylaşımlı yol esasına dayalı olarak uygulanmaya başlayan “Woonerf” tipi sokak sistemine kadar uzanmaktadır(Hass-Klau,1990). Uygulamanın ilk başladığı Hollanda’da daha 1980’lerin başlarında 200 kentte 800 paylaşımlı yol alanı bulunmaktaydı. Paylaşımlı yol yasal desteğin sağlandığı bu ülkede paylaşım genelde duvardan-duvara, yani karşılıklı iki yapı cephesi arasında kalan alanın bütünüdür.

ABD planlama ve tasarım literatürüne ‘paylaşımlı yol’ olarak çevrilen Woonerf ilişkin tasarım ilkeleri, Hollanda’da 1980’li yılların başlarından itibaren bazı kentlerde uygulanmıştır. Uygulama düşük katlı yapıların çevrelediği sokak mekanlarında tasarlanmıştır.

Özellikle 1980’lerden sonra Woonerf sisteminin kapsamı genişletilip, daha rafine hale getirilerek Trafik Sakinleştirme (Traffic Calming) metodu adı altında bütün Kuzey Avrupa ülkeleri, Almanya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulama olanağı bulmuştur.

Velibeyoğlu(2000)’nun Cart(1993)’ten aktardığına göre;

“Alman trafik sakinleştirme deneyimi özellikle belirli bir alan bütününde uygulanan trafik sakinleştirme uygulamalarına (Area-Wide Traffic Calming Plan) öncülük etmiştir. Diğer ülkeler Almanya deneyimini takip ederek çok başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Örneğin İsveç, Hollanda, Japonya gibi ülkelerde günlük trafik hacmi %30’dan %50’ye varan oranlarda azaltılmıştır”.

Dünyada toplumun geniş desteğini alarak yola çıkan geniş kapsamlı ve belirli bir alan bütününde etkili olan çok çeşitli trafik durultma örnekleri vardır. Bunlardan; İngiltere de Brattleboro (1994) ve Manchester (1996), Almanya’da Buxtehude-Hamburg ve Frankfurt kent merkezleri vb. örnek olarak verilebilir.

Resim 2. Paylaşımlı yol tasarımı örneği

Kaynak:(www.greencascades.com 18.01.2011)

3. PAYLAŞIMLI YOL TASARIMI EMNİYET MAHALLESİ AFET SOKAK ÖRNEĞİ

3.1. Tasarımın Yöntemi

Bir trafik durultma metodu olan Paylaşımlı Yol tasarımı için Emniyet Mahallesi Afet sokak çalışma alanı olarak seçilmiştir. Ankara ili Emniyet Mahallesi Afet Sokak; tasarım kriterlerine uygun olması, Ankara'da planlı yapılaşmış bir mahalle olması ve yapılan trafik sayımları ile de tasarımın yapılması için uygunluk teşkil etmesi nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmada öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması ile kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra tasarımın uygulama da nasıl olacağına dair bilgi elde edebilmek amacıyla saha çalışması yapılmıştır. Bu süre içerisinde alanın hali hazır 1/1000 ve 1/5000 ölçekli planları Yeni Mahalle Belediyesi'nden alınmıştır. Daha sonra alanda gözlem yapmak üzere alana gidilerek, alanın fotoğrafları çekilmiştir. Bu işlemden sonra paylaşımlı yol tasarımı için sokakların uygun olup olmadığını anlayabilmek amacıyla çalışma alanında 23.11.2010 Salı günü yağmurlu hava 13:00-14:00saatleri arasında ve 30.11.2010 Salı günü güneşli hava da 17:00-18:00 saatleri arasında sokağın başından ve sonundan olmak üzere taşıt sayımları yapılmıştır. Elde edilen verilere göre sokakların paylaşımlı yol tasarımına uygun olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu çalışmalardan sonra mahalle sakinlerinin sokaklarıyla ilgili düşüncelerini, taşıt sahipliğini, sokaklarındaki kaza durumlarının nasıl olduğunu, böyle bir çalışmayı isteyip istemediklerini tespit etmek amacıyla anket soruları hazırlanmıştır. Araştırmacı tarafından bire bir görüşme yöntemi ile Afet Sokak'ta ikamet eden 25 kişiye bu anket çalışması yapılmıştır ve anketler SPSS 17,0 paket programında analiz edilmiştir.

Daha sonra saha çalışmasında ilk önce arazi kullanımı ile mevcut yol durumu analizi ve kat adedi analizi için alandaki sokaklar tek tek incelenmiş ve hali hazır harita üzerinde işlenmiştir. Ayrıca alanda mevcutta bulunan rögar kapakları, ağaçlar(iğne yapraklı, yaprak döken), çöp kutuları, çöp kutuları, telefon direkleri, park halinde duran taşıtlar birebir olarak araştırmacı tarafından 1/500 ölçekte halihazır harita üzerine işlenmiştir.

Yapılan analizler ile elde edilen tüm bu veriler ışığında Emniyet Mahallesi Afet Sokak'ta *Binadan Binaya* ve *Yol Bütünü* olmak üzere 1/200 ölçekli iki alternatif tasarım yapılmıştır. Planda kullanılan donatı elemanlarının ve parke taşlarının detayları gösterilmiştir. Ayrıca 1/100 ölçekli yapılan tasarımın anlaşılabilirliği için farklı yerlerden 3 tane kesit alınmıştır.

Tüm analizlerde ve yapılan Paylaşımlı Yol Tasarımı denemesinde NETCAD 5.0 çizim programı kullanılmıştır.

3.2. Çalışma Alanı Özellikleri

Paylaşımlı yol tasarımı yapılabilmesi için seçilen alanın özelliklerinin bu çalışmaya uygun olması gerekmektedir. Bu sebepten dolayı Ankara ilinin Yeni Mahalle Belediyesi sınırları içinde olan Emniyet Mahallesi çalışma alanı olarak saptanmıştır. Bu mahallenin seçilmesinin sebebi ise yapılan gerek taşıtlarla ilgili gerek yayalarla gerekse alanla ilgili analiz çalışmaları sonucunda çıkarılmış olan veriler ışığında alanın çalışmaya uygun nitelikte olmasıdır.

Resim 1 Afet Sokağı

Kaynak: 17.01.2011 tarihinde Google Earth'den çekilmiştir.

Emniyet Mahallesinden aranan niteliklere uygun bir sokak seçilmiştir. Afet Sokağı'nda Tasarım için gerekli analizler yapılmıştır. Afet sokağının sınırları; Atasoy Sokağı ile Alemdar Sokağıdır. Bu sokağın Aytaç sokağı ve Atasoy sokağı arasında kalan kısmının yol uzunluğu 116m'dir, genişliği 9m'dir. Aytaç sokağı ve Alemdar Sokağı arasında kalan kısım da ise yol uzunluğu 118m genişliği 9m'dir.

Fotoğraf 1 Emniyet Mahallesi Afet Sokağı

Kaynak: Fotoğraflar 06.12.2010 tarihinde araştırmacı tarafından çekilmiştir.

3.3. Trafik Durumuna İlişkin Analizler

3.3.1. Afet Sokağı taşıt trafiği

Afet Sokağının seçilmiş olan bölümü mahallede diğerlerine nazaran daha işlek olan Aytaç Sokağı ile kesişmektedir. Her iki sokaktaki taşıt trafiği belirli saatlerde yapılan taşıt sayımı ile belirlenmiştir. Böylece buradaki trafik yoğunluğu saptanmıştır.

Tablo 1 23.11.2010 Salı günü(yağmurlu hava)Afet Sokağı taşıt sayımı

AFET SOKAĞI			
Sa:13:00 ile 14:00 Arası	ARABA	TAKSİ	KAMYONET
Giden Taşıt	6	-	-
Gelen Taşıt	11	1	1
Park Eden Taşıt	20		

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan sayımlar tablo 1 ve 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2 30.11.2010 Salı günü (güneşli hava) Afet Sokağı taşıt sayım

AFET SOKAĞI			
Sa:17:00 İLE 18:00 Arası	ARABA	TAKSİ	MOTOR
Giden Taşıt	4	-	1
Gelen Taşıt	7	-	-
Park Eden Taşıt	28		

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Daha çok yoğunluk ana caddeye bağlantısı olduğundan dolayı Aytaç Sokağına doğru akmaktadır. Bu her iki sokakta da taşıtlar iki yönlü ilerlemektedir. Afet Sokağında park eden taşıt sayısı sokağın bir başından diğer ucuna kadar sıra sıra dizilmiş arabalardan ibarettir. Yine arabasıyla gelip park edip giden kişilerde mevcuttur.

3.3.2. Hareketli taşıt trafiği

Yapılan taşıt sayımında sokaklardan genelde taksi, otomobil ve motosiklet geçtiği belirlenmiştir. Sokakta bisiklete binen insanlarda vardır.

Fotoğraf 2 Emniyet Mahallesi Afet Sokağı

Kaynak: Fotoğraflar 06.12.2010 tarihinde araştırmacı tarafından çekilmiştir.

3.3.3. Yük trafiği (servis hareketi indirme bindirme)

Seçilen Afet Sokağında 2 tane ticaret yapısı vardır. Bunlardan birisi Afet sokağının Aytaç Sokağı ile çakıştığı köşededir, diğeri ise Afet Sokağının Alemdar Sokağı ile çakıştığı köşedeki binanın zeminindedir. Bu sebeple bu ticaret alanları yük indirme bindirme işlerini ana yoldan yapmaktadırlar. Gerekli olduğu durumda paylaşımlı yol tasarımı yapılan sokağa araçlarını park edip yük indirme yapabilirler. Sokağın tasarımı buna uygun şekilde yapılmıştır.

3.3.4. Duran taşıt trafiği (park etmiş olan)

Afet Sokakta yolun sadece bir kenarında onun üstünde park halinde taşıt bulunmaktadır. Yine arabasıyla gelip park edip giden kişilerde mevcuttur. Ahududu Sokağı bu konuda biraz daha uyumludur yapıların kendilerine ait garajları vardır ya da bahçelerinin önünde mülke ait park yerleri mevcuttur.

Fotoğraf 3 Emniyet Mahallesi Afet Sokağı

Kaynak: Fotoğraflar 06.12.2010 tarihinde araştırmacı tarafından çekilmiştir.

3.3.5. 30 veya daha fazla taşıt kapasiteli park yerleri (toplu park yerleri)

Alanda otopark bulunmamaktadır. Bu sebeple insanlar taşıtlarını kapılarının önüne park etmektedirler. Bu da estetikten yoksun bir görünüm sergilemektedir. Sıra sıra dizilmiş araba yığını yolun kullanım alanını da daraltmaktadır. Ayrıca bazı arabalar kaldırıma park etmektedirler bu da yaya güvenliğini olumsuz etkilemektedir.

3.3.6. Fiili park durumu (arabasını bırakıp gitme dair)

Aracını bırakıp giden kişi sayısı tespiti için yapılan sayımlarda bir veri alınamamıştır. Arabalar yol boyunca ilerlemişlerdir fakat park edip gitmemişlerdir çünkü sokakta zaten park edecek yerde kalmamış denecek kadar azdır.

Fotoğraf 4 Emniyet Mahallesi Afet Sokağı

Kaynak: Fotoğraflar 06.12.2010 tarihinde araştırmacı tarafından çekilmiştir.

3.3.7.Yaya trafiği

Emniyet mahallesi Ankara ilinin planlı ve düzenli bir yerleşim alanıdır. Yayalar bu sokaklarda daha güvenli bir şekilde gidecekleri yerlere ulaşmaktadırlar. Bunun sebebi ise, ara sokaklarda taşıtların çok hızlı gitmemesi, trafik yoğunluğunun çok fazla olmaması gibi örneklerle açıklanabilir. Bu mahalle Gazi Üniversitesinin merkez yerleşkesine ve diğer fakültelerine yakınlığından dolayı genelde ev sahipliliği dışında oturanlar öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin ders saatlerinde yaya yoğunluğu oldukça yoğun olmaktadır.

Yaya trafiği özellikleri

Yayalar için mahalle genelinde kaldırımlara gerekli özen gösterilmiştir. Seçilen iki sokakta da belli saatlerde yaya trafiği yoğunlaşmaktadır. Yaya yoğunluğu Aytaç Sokağında daha fazladır ara yollardan gelen yayalar bu sokaktan Silahtar Caddesine ulaşip gidecekleri yerlere ulaşmaktadırlar. Aytaç sokağının çıkışında Silahtar caddesinde otobüs durağı bulunmaktadır.

Bu sokakların Aytaç Sokağına açılan kısımlarında karşıdan karşıya geçişler için hiçbir işaretleme yoktur ve yaya geçidi yoktur.

Afet sokağının devam ettiği bölümde bir ilköğretim okulu olmasına rağmen yayaların geçişinde hiçbir tabela ve yaya geçidi yoktur. Öğrencilerin yoğun olduğunu düşünürsek bu büyük bir eksikliklerdir.

Yayaya ayrılan kesimlerin özellikleri (kaldırım, yaya yolu gibi)

Kaldırımlar 1.80- 2,00m arasında değişmektedir. Asfalt olan yoldan 10- 15cm yükseklikindedir ve aşık taşı ile döşenmiştir. Kenarları bordür taşıyla sınırlandırılmıştır. Yer yer ağaçlar kaldırımın ortasında bulunmaktadır fakat ağaç gövde büyüklüğü geçişi engellemektedir. Yayalar genellikle yolun ortasından gitmeyi tercih etmektedirler. Bunun sebebi de trafik yoğunluğunun çok olmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu sokaklarda yaya yolu bulunmamaktadır. Zaten ülkemizde yaya yolu mantığı tam da oturtulmuş değildir.

Fotoğraf 5 Emniyet Mahallesi Afet Sokağı

Kaynak: Fotoğraflar 06.12.2010 tarihinde araştırmacı tarafından çekilmiştir.

3.3.8. Taşıtlarla İlgili Önlemler

Yolun Kullanım Özellikleri

Genellikle otomobillerin geçtiği sokaklardır nadir olarak motosiklet geçmektedir. Yine bisiklet kullanıcıları içinde çok uygun olan Gazi Mahallesi sokaklarında bisikletliler için ayrılmış bir bisiklet yolu bulunmamaktadır. Genelde taşıtlara hizmet etmektedir. Bu sokakta yapılacak paylaşımlı yol düzenlemesi ile hem yayalar için hem bisikletliler için uygun alanlar oluşacaktır. Taşıtlar için ise otopark yerleri estetiği bozmayacak şekilde tasarlanmıştır. Paylaşımlı yol düzenlemesi ile yolun kullanım dengeleri ayarlanmıştır.

Yolun malzeme niteliği

Emniyet Mahallesi genelinde taşıt yolları asfaltdır. Kaldırımlar ise kilitli parke taşı olan aşık taşı ile döşenmiştir.

Yolla ilgili ölçüler

Ana yollar 12-15m ara sokakların yolları 9m, bunların arasındaki sokaklarda 6m'dir. Seçilen Afet Sokağı da 9m' lik yoldur. Kaldırımlar iki yayanın aynı anda geçeceği genişlikte 180cm'dir. Bazı yerlerde ağaçlardan dolayı daralmaktadır. Sokakların kaldırım kenarlarına taşıtlar park ettikleri için yollar, sokaklar daralmaktadır. Bazı binaların girişlerinin hemen yanında profesyonel olmayan bir şekilde yapılmış garaj niteliğinde yerler vardır. Bu alanlar Parke döşemesiyle yoldan ayrılmıştır.

3.3.9. Kaza durumları

Seçilen sokaklar ana yol olmadığı için ve buralarda yol, hız yapmak için çok geniş olmadığı için taşıtlar genelde çok hız yapmamaktadırlar. Taşıt yoğunluğu da çok fazla değildir bu sebeple kaza oranı çok düşüktür.

3.3.10. Karşılaştırma değerlendirme (mekansal etkilerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi)

Seçilen sokaklarda paylaşımlı yol düzenlemesi ile ilgili yolla kaldırımlarla taşıt trafiği ve yaya trafiği ile ilgili yapılan incelemeler ve değerlendirmelere göre bu iki sokakta da paylaşımlı yol tasarımı yapılması uygundur tespiti yapılmıştır. Tabi ki bu yapılan anketlerden alınan sonuçlarla da desteklenmiştir. Anketlerle alanda yaşayan insanların isteklerini de göz önünde bulundurduktan bir tasarım

yapılmıştır. Paylaşımlı yol düzenlemesi denemesi ile yurt dışında oturtulmuş olan kaliteli yaşam Türkiye’de de uygulanmaya bir yerden başlanmış olacaktır.

3.4. Alan İlişkin Fiziksel Analizler

3.4.1. Yol yapı malzemesi durumu

Emniyet Mahallesi afet sokağında mevcutta ve önerilen tasarımda kullanılan yol malzemeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

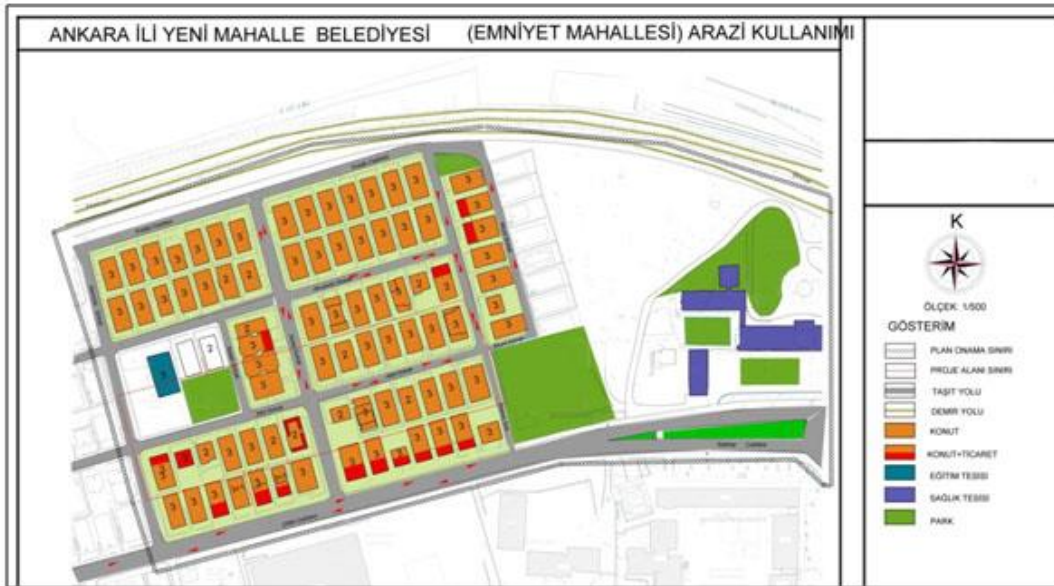
Tablo 6. Afet Sokağı’ndaki mevcut ve öneri alanlar

Yol yapı malzemesi durumu	Mevcut(m2)	Öneri(m2)
Asfalt	1864	-----
Petek Taş Döşeme	-----	2329
Karo Taş Döşeme	-----	446
Küp Taş Döşeme	-----	396
Aşık Taşı Parke	1141	203
Su ögesi (havuz)	-----	26,5
Otopark	-----	533 (42 Tane)
Beton Döşeme	-----	318

3.4.2. Yolla diğer arazi kullanımı ilişkisi

1/500 ölçekli hali hazır harita üzerinde yapılan arazi kullanımı paftasında alanın konut yoğunluklu bir sokak olduğu görülmektedir. Aytaç sokağında konut altı ticaret birimleri bulunmaktadır. Bu sokak bu sebepten dolayı diğer sokaklara göre daha işlektir.

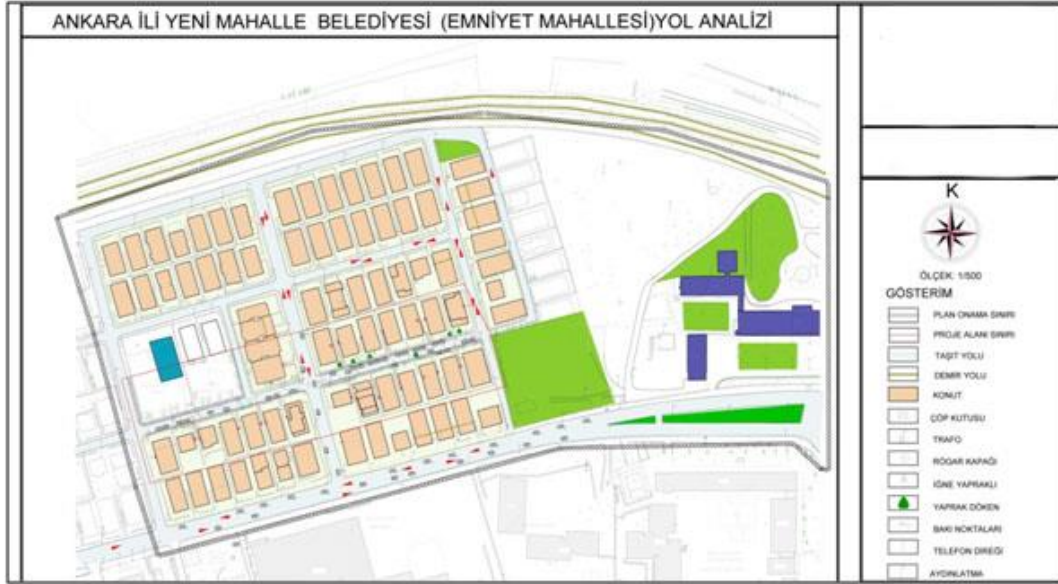
Harita 1 Emniyet Mahallesi Afet Sokak arazi kullanımı ve kat adedi analizi

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan yol analizinde sokakta mevcutta bulunan rögar kapakları, çöp kuruları, ağaçlar iğne yapraklı ve yaprak döken olmak üzere, taşıtların gidiş geliş yönleri, park halinde bulunan taşıtlar, telefon direkleri, trafo 1/500 ölçekli hali hazır harita üzerine işlenmiştir.

Harita 2 Emniyet Mahallesi Afet Sokak Yol Analizi

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.4.3. Bina düzeni

Alandaki yapıların hepsi ayırık nizamdır. Binaların çoğu 3 katlıdır 22 tane yapı vardır, 4 tanesi 2 katlı yapıdır. Bazı yapıların teras katları vardır bazı yapılarda zemin katı ve teras katı vardır. Genelde yapılar zemin kat ve üstüne 2 kat şeklindedir. Afet sokağında bulunan yapıların hepsinin bahçesi mevcuttur.

3.4.4. Bina bahçe ilişkisi, avlu ilişkisi

Yapıların hepsi bahçe içindedir. Girişleri bahçe içindedir. Afet Sokağında mantığı ile yapılmış bir alan bulunmamaktadır. Fakat yapılan paylaşımlı yol tasarımı özellikle Hollanda'da "Woonerf" adı ile geçmektedir. Woonerf sözcüğü dilimize "yaşam avlusu" olarak çevrilmiştir. Burada sokak mekanı bir avlu olarak görülmektedir. Afet sokağında yapılan paylaşımlı yol tasarımında sokak yaşam avlusu şeklinde düşünülmüştür. Yayılar ve taşıtlar için özel mekanlar tasarlanmıştır.

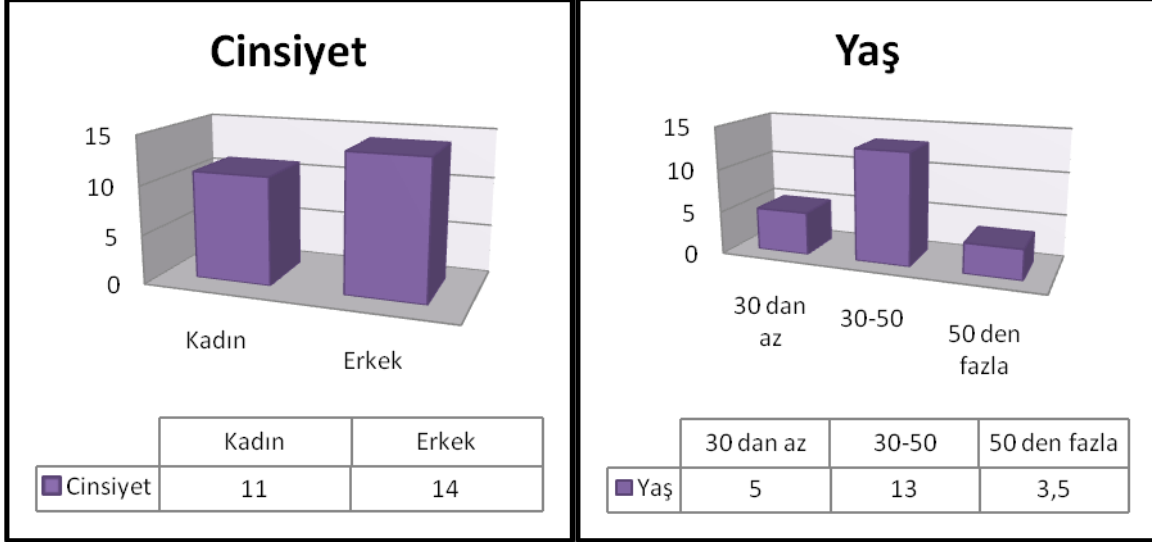
3.5. Emniyet Mahallesinde Yapılan Anket Çalışması

Paylaşımlı yol tasarımının sokak için uygun olup olmadığını öğrenebilmek amacıyla Gazi Mahallesi muhtarı ve Emniyet Mahallesi muhtarı ile yapılan görüşmelerde bu projenin amacı ve anket sorularının gerekçeleri anlatılmıştır. Daha sonra muhtarla birlikte mahalle sakinleri ile görüşülerek anketler tamamlanmıştır. Önce bina sayı numaraları tek rakamlı olan binalar seçilmiştir. Denek grubunun bir kısmının anketleri cevaplamaması sonucunda diğer bina sakinlerinde de anketler uygulanmıştır. Toplamda 25 adet anket uygulanmıştır. Anketler yapılırken kadın erkek sayılarının mümkün olduğunca yakın olması için özen gösterilmiştir. Ayrıca her yaş ortalamasından sokak sakini seçmeye özen gösterilmiştir.

3.5.1. Anket çalışmaları sonuçlarının değerlendirilmesi

Paylaşımli yol tasarımı ile ilgili olarak Emniyet Mahallesi Afet Sokakta yapılan 25 adet anket çalışması SPSS analiz programına girilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Tablolar seçilirken alanla ilgili yapılacak çalışmanın yönünü belirlemede yardımcı olabilecek analizler yapılmıştır.

Tablo 1 .Cinsiyet ve yaş durumu

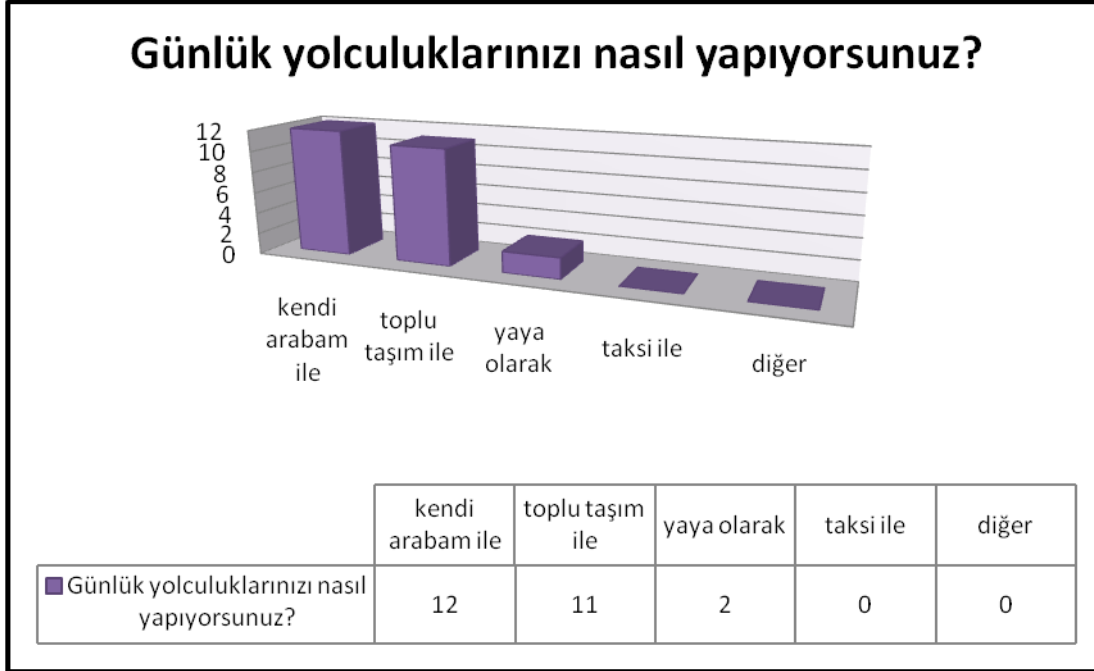
Ankete katılan 25 kişiden 11'i Kadın 14'ü erkektir. Ankete en fazla 30-50 yaş grubu aralığındakiler katılmıştır.

Tablo 2. Afet sokakta yaşayanların taşıt kullanımı

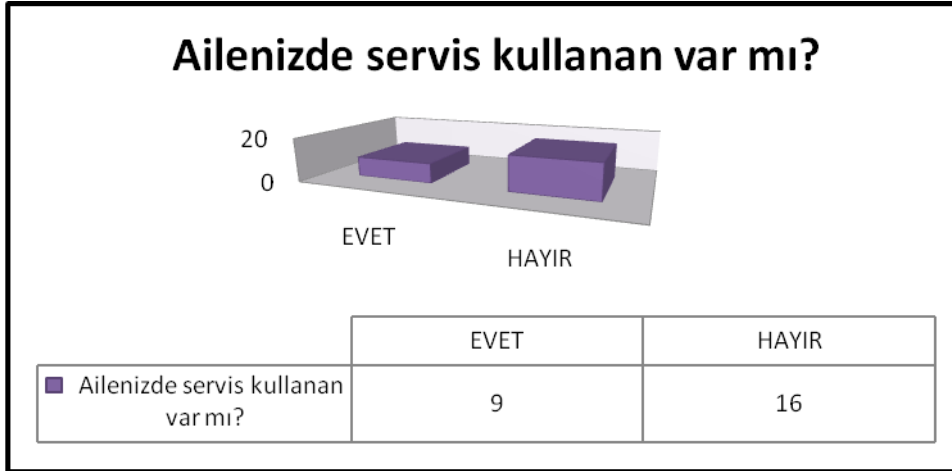
Emniyet Mahallesi Afet sokakta yapılan anketlere göre sokaktaki taşıt sahipliğinin en fazla özel otomobil olduğu görülmektedir.

Tablo 3 Afet sokak sakinlerinin günlük yolculukları

Sokakta yaşayan 25 kişinin 12 si özel otomobilini kullanırken 11 tanesi de toplu taşıma kullandıklarını ifade etmişlerdir.

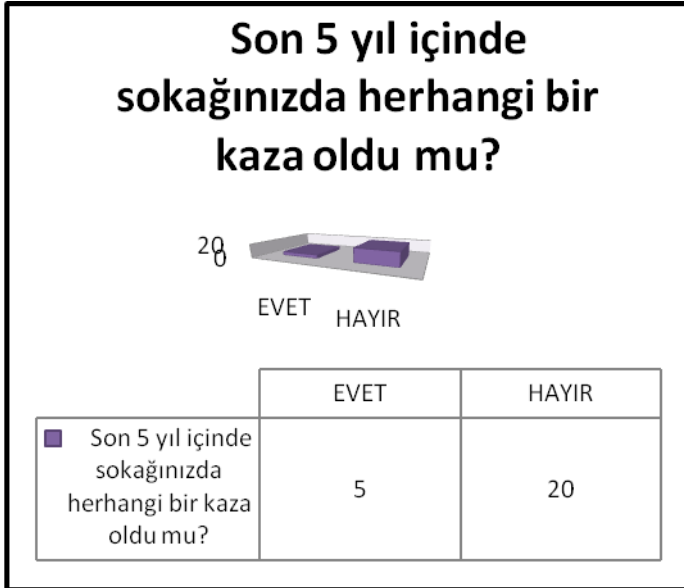
Tablo 4. Servis kullanımına ilişkin analiz

Afet sokağı sakinlerinin servis taşıtı kullanmalarına dair yapılan analizde servis kullanımının yoğun olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan anlaşılacağı üzere servis taşıtları sokağın trafik yoğunluğunu etkilememektedir.

Tablo 5 Sokağın taşıt trafiği açısından değerlendirilmesi

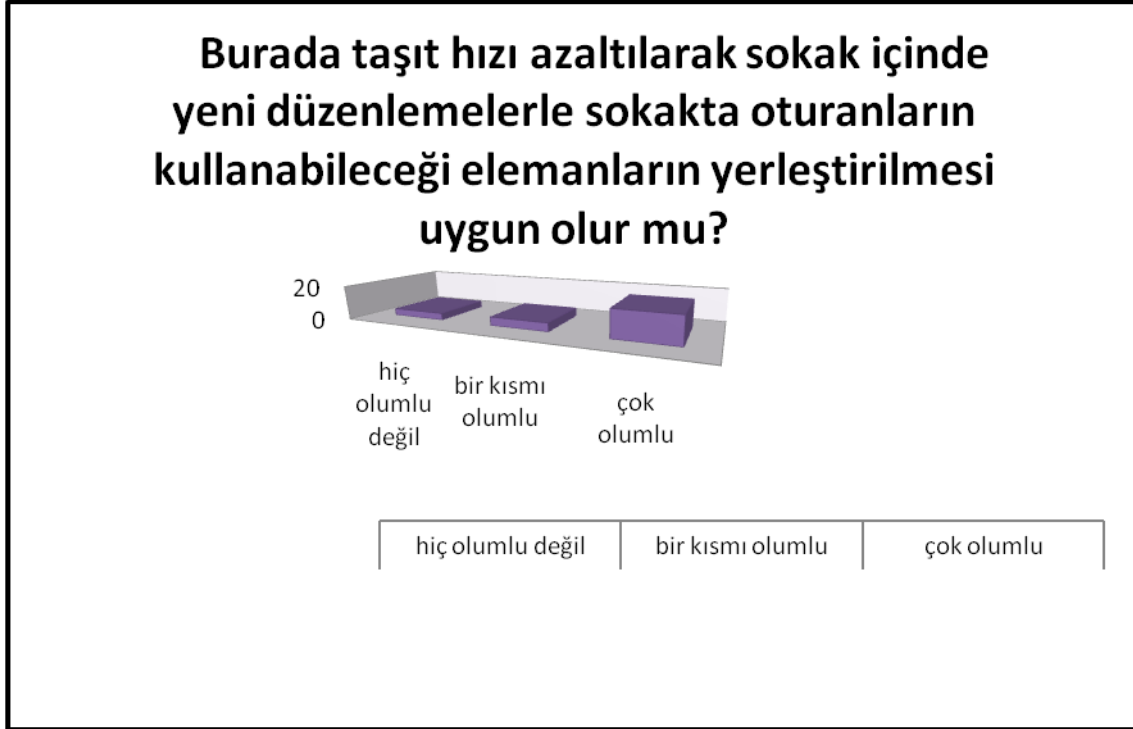
Afet sokakta yapılan anket çalışmasında “Sizce bu sokak taşıt trafiği bakımından nasıl bir sokaktır?” sorusuna sokak sakinlerinin çoğunluğunun sokağı araba sayısı, hız, ses, gürültü ve kirlilik bakımından iyi bulduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Afet Sokak kaza durumu değerlendirmesi

Emniyet mahallesi Afet Sokak sakinleri ile yapılan anket çalışmasında “Son 5 yıl içinde sokağınızda herhangi bir kaza oldu mu?” 25 kişiden 20’si hayır cevabını vermişlerdir. Sokağın kaza durumuna bakıldığında yapılmak istenen paylaşımlı yol tasarımı için uygun bulunduğu değerlendirildiği görülmektedir.

Tablo 7 Afet sokağında oturanların yapılacak düzenlemeye bakış açılarının değerlendirilmesi

Afet sokağın yapılmak istenen düzenlemeler ile sokak sakinlerinin kullanabileceği donatı elemanlarının sokağa yerleştirilmesi ile ilgili sokak sakinlerinin çoğunun görüşünün olumlu olduğu görülmektedir. Bu demektir ki sokakta yapılacak olan tasarımı sokak sakinleri de istemektedirler.

Yaya trafiği

Tablo 8. Yaş- günlük ulaşım çaprazlama tablosu

	Günlük			Toplam	
	Özel oto	Toplu taşıma	Yaya		
Yaş 30dan az	Değer	2	3	0	5
	% Toplam	8,0%	12,0%	,0%	20,0%
30-50	Değer	6	6	1	13
	% Toplam	24,0%	24,0%	4,0%	52,0%
50den fazla	Değer	4	2	1	7
	% Toplam	16,0%	8,0%	4,0%	28,0%
Toplam	Değer	12	11	2	25
	% Toplam	48,0%	44,0%	8,0%	100,0%

Emniyet Mahallesi Afet Sokağı'nda 25 kişiye yapılan anket çalışmasına göre; mahalle sakinleri genelde (%48 'i) işlerine kendi otomobilleriyle gitmektedirler. Bu mahalleye toplu taşıma kolaylıkla sağlandığı için günlük ulaşımını toplu taşıma ile yapan sakin sayısı da (%44) otomobil kullananlara yaklaşmaktadır. Yaya trafiği Salı günleri Polatlı Caddesi'nde kurulan pazar yeri dolayısıyla artmaktadır. Sokaklarda insan sirkülasyonu günlük ihtiyaçlar doğrultusunda değişmektedir.

Alandaki taşıt sahipliliği, yolculuklardaki payı

Alandaki taşıt sahipliliği ve yolculuklardaki payı, her iki sokakta da oturan sakinlere anket çalışması yapılarak tespit edilmiştir. Taşıt sahipliliği ile cinsiyet çapraz tablosu yapılarak analiz edilmiştir.

Tablo 9. Cinsiyet - taşıt çaprazlama tablosu

			Taşıt			Toplam
			yok	Otomobil	Bisiklet	
Cinsiyet	Kadın	Değer	6	5	1	12
		% Toplam	24,0%	20,0%	4,0%	48,0%
	Erkek	Değer	3	10	0	13
		% Toplam	12,0%	40,0%	,0%	52,0%
Toplam		Değer	9	15	1	25
		% Toplam	36,0%	60,0%	4,0%	100,0%

Yeni Mahalle Belediyesi Emniyet Mahallesi Afet Sokağında yaşayan insanlara yapılan anket çalışmasının sonucunda oluşturulan tabloya göre; alandaki taşıt sahipliliği/kullanımı oranına bakıldığında erkeklerin (% 40 oranla) daha yoğun olarak araç sahibi olduğu görülmektedir. Sokakta yaşayan 25 kişiden 15 'inin otomobil sahibi olduğu görülmektedir. Sonuç olarak sokakta özel otomobil kullanımının yoğun olduğu görülmektedir. Sokakta bisiklet kullanımı ise yok denecek kadar azdır, bunun sebebi ise bisikletin kullanımına dair bir düzenlemenin mevcut olmamasıdır.

Tablo 10. Taşıt- trafik bakımı çaprazlama

			Trafik bakımı		Toplam
			iyi	kötü	
Taşıt	Yok	Değer	4	5	9
		% Toplam	16,0%	20,0%	36,0%
	Otomobil	Değer	11	4	15
		% Toplam	44,0%	16,0%	60,0%
	Bisiklet	Değer	1	0	1
		% Toplam	4,0%	,0%	4,0%
Toplam		Değer	16	9	25
		% Toplam	64,0%	36,0%	100,0%

Yeni Mahalle Belediyesi Emniyet Mahallesi Afet Sokağında yaşayanlara yapılan anket çalışmasının sonucunda oluşturulan tabloya göre; mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğu(%64) yaşadıkları sokağı trafik bakımından iyi bulmuşlardır. Çok iyi bulan kimse olmamıştır.

Kaza Durumları

Yapılan anket çalışmasında da bu durumu öğrenebilmek amacıyla gerekli sorular sorulmuştur.

Tablo 11. Trafik bakımı – kaza durumu çaprazlama

			kaza		Toplam
			evet	hayır	
Trafik bakımı iyi	Değer	3	13	16	
	% Toplam	12,0%	52,0%	64,0%	
kötü	Değer	2	7	9	
	% Toplam	8,0%	28,0%	36,0%	
Toplam	Değer	5	20	25	
	% of Toplam	20,0%	80,0%	100,0%	

Yeni Mahalle Belediyesi Emniyet Mahallesi Afet Sokağında yapılan anket çalışmasının sonucunda oluşturulan tabloya göre; Afet Sokağında kaza olma oranı (%20) oldukça az çıkmıştır. Kaza durumu az olduğu için bu sokakta yaşayan mahalle sakinleri trafik bakımından sokaklarını (%64 oranla) iyi bulmaktadırlar.

Anket sonuçlarından anlaşılacağı üzere Afet Sokağı, paylaşımlı yol düzenlemesi yapılabilmesi için uygun bir sokaktır.

3.5.2. Sonuç ve Anketlerin Genel Değerlendirmesi

Paylaşımlı yol tasarımı ile ilgili olarak Emniyet Mahallesi Afet Sokağında yapılan 25 adet anket çalışması sonucunda aşağıdaki tabloda bu tasarımın sokak sakinleri tarafından desteklenip desteklenmediği açıkça görülmektedir.

Tablo 12. Taşıt durumu – Eleman Çaprazlama

			Eleman			Toplam
			hiç olumlu değil	Bir kısmı	çok olumlu	
Günlük Özel Otomobil	Değer	4	4	4	12	
	% Toplam	16,0%	16,0%	16,0%	48,0%	
Toplu taşıma	Değer	0	1	10	11	
	% Toplam	,0%	4,0%	40,0%	44,0%	
Yaya	Değer	0	0	2	2	
	% Toplam	,0%	,0%	8,0%	8,0%	
Toplam	Değer	4	5	16	25	
	% Toplam	16,0%	20,0%	64,0%	100,0%	

Yeni Mahalle Belediyesi Emniyet Mahallesi Afet Sokağında yaşayan insanlara yapılan anket çalışmasının sonucunda oluşturulan tabloya göre; günlük ulaşım ihtiyacını kendi otomobilini kullanarak karşılayan 12 sokak sakinin sokaklarında yapılacak olan paylaşımlı yol düzenlemesi yapılsa da olur yapılmıyorsa da olur dedikleri görülmektedir. %16'sı yapılırsa iyi olur demiştir. Bu tasarımın; taşıtlarıyla sokakta park sıkıntısı yaşatacağına inanan ve hiç olumlu bulmayan sokak sakinlerinin oranı %16 dır.

Genelde otomobili olmayan günlük ulaşımını toplu taşıma ile yapan sokak sakinlerinin sokaklarında böyle bir çalışma yapılacağı için oldukça memnun oldukları görülmektedir. Alanda toplu taşıma kullanan insanlar %40'lık bir orana sahiptir. Dolayısıyla paylaşımlı yol tasarımı alanın çoğunluğu için uygun bulunan bir tasarım çalışması olacaktır.

Harita 4. Menekşe parkı yeniden düzenlemesi

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Yapılan tasarımda mevcutta bulunan Menekşe parkına yeni bir düzenleme yapılarak bu alan sokak sakinleri için bir dinlenme ve toplanma mekanı olması düşünülmüştür. Bu alanda ihtiyacı karşılayacak bir tuvalet ve sokak sakinlerine hizmet edecek bir büfe tasarımı yapılmıştır. Paylaşımlı yol tasarımında mevcut ağaçlar korunmuştur.

Harita 5. Paylaşımlı yol tasarımı park yerleri ve çeşitli donatı elemanları

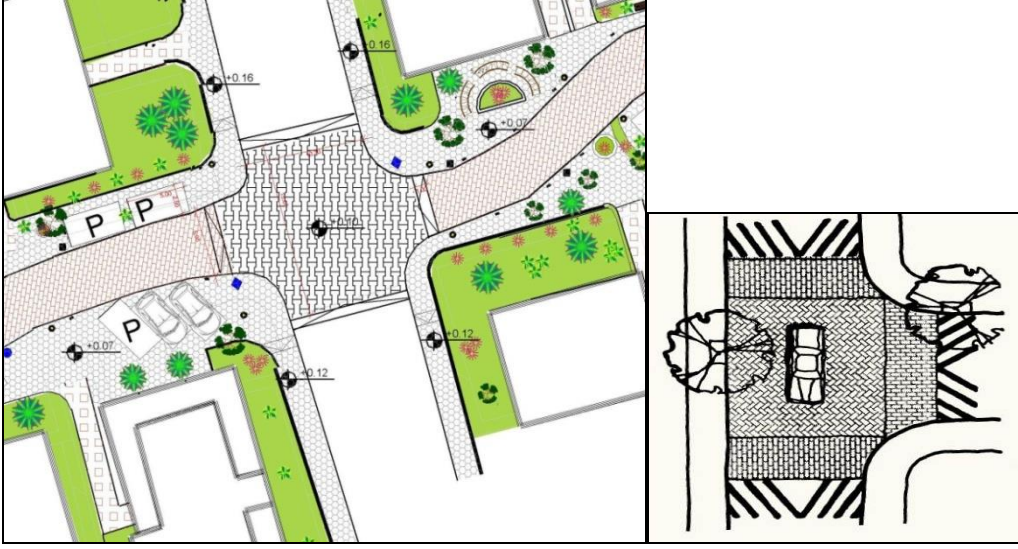
Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Tasarım yapılırken özellikle estetik kavramı göz önüne alınarak yapılmıştır. Otopark alanlarının özellikle binalardan uzak kısımlara konulmasına dikkat edilmiştir. Böylelikle taşıtlar evlerin yanı başında olup da oturanları rahatsız edecek şekilde olmamıştır. Alanda yapılan anket çalışmaları sonucunda alanın ihtiyacı olan otopark sayısı göz önüne alınarak park yerleri ayrılmıştır. Yapılan paylaşımlı yol tasarımı ile Afet Sokağına çocukların ve gençlerin oynayabilecekleri mekan

düzenlemeleri yapılmıştır (satranç oyun alanı, paten kayma alanı, sek sek oyun alanı, çocuk oyun alanı vb).

Harita 6 Paylaşımlı yol tasarımı kavşak düzenlemesi

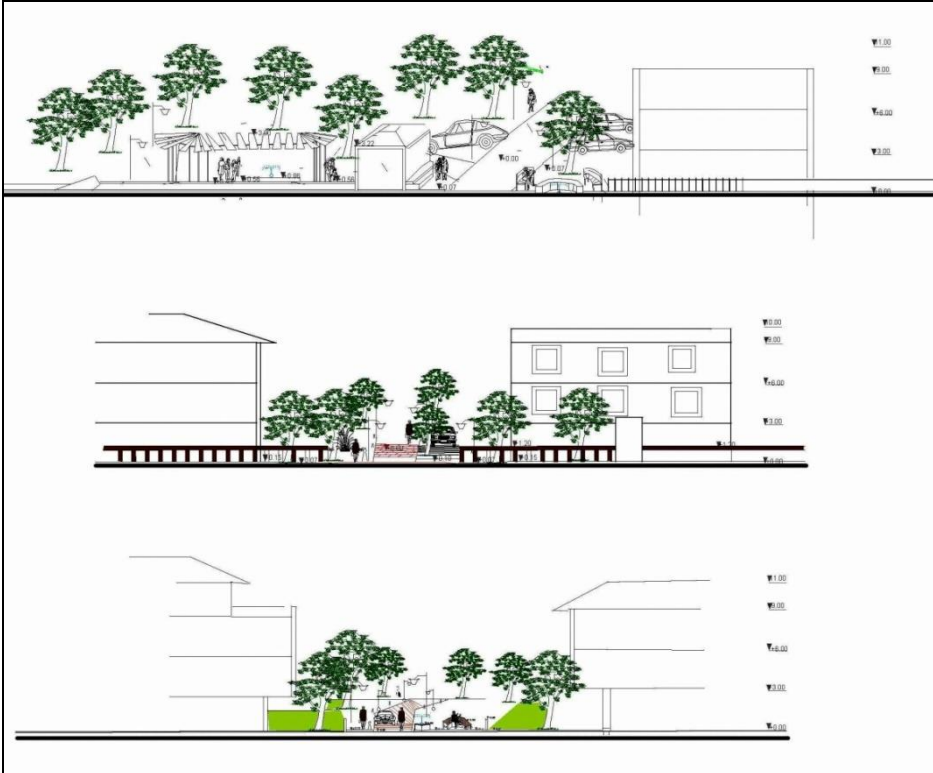

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Kaynak: (Kaplan,2011)

Tasarımda Aytaç sokak ile afet sokağının kesiştiği kavşakta trafik durultma elemanı olan “masa” kullanılmıştır. Farklı bir malzeme dokusu ile kavşak yükseltilerek araçların kavşağa geldiklerinde yavaşlamaları sağlanmıştır.

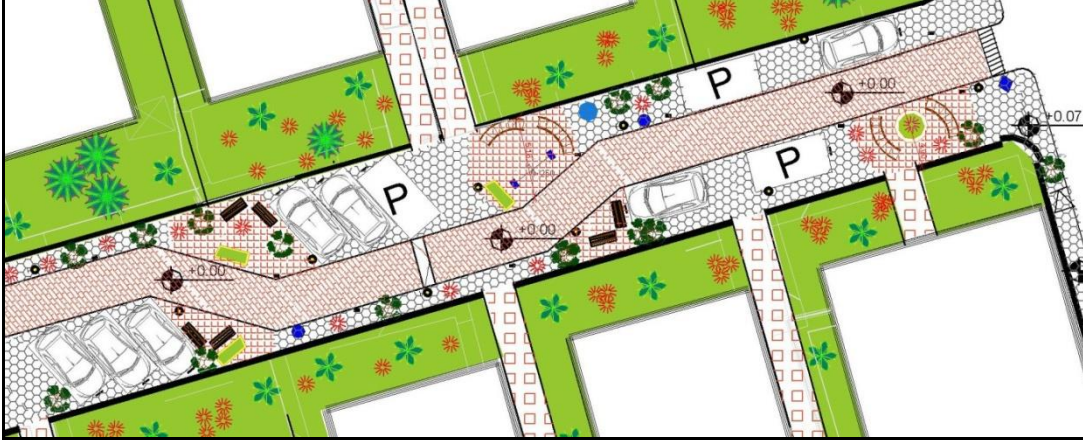
Harita 7. paylaşımlı yol tasarımı 1/200 ölçekli kesitleri

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Harita 10 Yol bütününde yapılan paylaşımlı yol tasarımı

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Gelişmekte olan ülkelerde artan nüfusla birlikte teknik altyapı ve sosyal donatılar ihtiyaca cevap verememektedir. Bu sebeple kentlerde hayatı olumsuz etkileyen birçok durumla karşılaşmaktadır. Bunlardan birisi de şüphesiz ki kentsel gelişmenin en önemli parçalarından biri olan ulaşım planlamasıdır. Ulaşım planlaması yapılırken taşıt öncelikli tasarımlar ile trafik daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Yaya, bisikletliler ve dezavantajlı grupların yaşam kalitesi de gün geçtikçe azalmaktadır. Tüm bunlardan dolayı hem fonksiyonel hem de yaya öncelikli tasarımların yapılması gerekmektedir. Ayrıca bütüncül planlama anlayışı ile kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimler ortaklaşa bir şekilde ulaşımı ele almaları gerekmektedir. Trafik hayatı olumsuz etkilemesi, gürültü kirliliği, hava kirliliği, hızdan dolayı meydana gelen kazalar..vb durumların en aza indirgenmesi için *trafik durultma ve paylaşımlı yol tasarımlarının* yapılması ile birlikte yaşam standartları olumlu yönde etkilenecektir. Planlamalar yapılırken, Yerel yönetim ve kamu kurumlarının halk katılımının sağlanmasına oldukça fazla önem vermeleri gerekmektedir. Çünkü trafik durultma çalışmalarının benimsenmesi ancak o projenin bölgede yaşayan yerel gruplar tarafından desteklenmesi ile mümkün olabilir. Tasarım ve uygulama aşamalarının oluşturulmasında yerel grupların aktif katılımının sağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte Trafik durultma ve paylaşımlı yol tasarımı özellikle Avrupa’da çeşitli örneklerle uygulanmakta ve taşıt ile insanı yeşil sistemi de içine alarak bir araya getirmektedir. Türkiye’de de trafik durultma tasarımı yavaş yavaş uygulanmaya çalışılsa da tam anlamıyla istenen sonuç elde edilememiştir.

Bu çalışmada ise, Dünya’da kullanımı yaygınlaşmış fakat henüz Türkiye’de değeri anlaşılmamış olan trafikte durultma yaparak cadde ve sokaklarda motorlu araç trafiğinin zararlı etkilerini en aza indirgeyerek herkesin ortaklaşa kullanabileceği, güvenli bir düzenleme yapılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın yapılabilmesi için paylaşımlı yol düzenlemesi yapılmasına uygun olabilecek olan Emniyet Mahallesi Afet Sokak seçilmiştir. Daha sonra yapılan taşıt sayımı, 1/500 ölçekli arazi kullanımı ve yol durumu analizi ile sokağın fiziksel yapısı ile ve yapılan anket çalışmasının analizleri doğrultusunda bu sokakta tasarımın yapılmasının uygun olduğu tespit edilmiştir.

Afet sokağı genellikle otomobillerin geçtiği sokaktır nadir olarak motosiklet geçmektedir. Bisiklet kullanıcıları içinde çok uygun olan Emniyet Mahallesi sokaklarında bisikletliler için ayrılmış bir bisiklet yolu bulunmamaktadır. Sokak genelde taşıtlara hizmet etmektedir. Bu sokakta yapılacak paylaşımlı yol düzenlemesi ile hem yaya için hem bisikletliler için uygun alanlar oluşacaktır. Taşıtlar için ise

otopark yerleri estetiği bozmayacak şekilde tasarlanmıştır. Paylaşımli yol düzenlemesi ile yolun *kullanım dengeleri* ayarlanmıştır. Paylaşımli yol düzenlemesi denemesi ile yurt dışında oturtulmuş olan kaliteli yaşam Türkiye’de de uygulanmaya bir yerden başlanmış olacaktır.

Afet sokağında yapılan paylaşımli yol tasarımında sokak yaşam avlusu şeklinde düşünölmüştür. Yayalar ve taşıtlar için özel mekanlar tasarlanmıştır. Sokağa girişler ve çıkışların kontrollü olabilmesi için kaldırımlar genişletilmiştir. Sokak girişlerine trafik durultma elemanı olan hörgüç kullanılmıştır.

Ayrıca ekolojik değerlere önem veren bir proje olması amaçlandığından daha çok bitkilendirme çalışması yapılmış yer yer çiçek havuzları konulmuştur. Ağaclar güröltüyü önemli ölçüde kesmektedirler. Yayaların yürüyecekleri alanlarda yürüyüşü engellemeyecek petek parke seçimi yapılmıştır. Taşıt yolunda ise tuğla parke seçilmiştir.

Tasarımda Aytaç Sokak ile afet sokağının kesiştiği kavşakta trafik durultma elemanı olan “masa” kullanılmıştır. Farklı bir malzeme dokusu ile kavşak yükseltilerek araçların kavşağa geldiklerinde yavaşlamaları sağlanmışır.

Tasarım yapılırken özellikle estetik kavramı göz önüne alınarak yapılmıştır. Böylelikle de trafik durultmanın amacı olan sokağın motorlu taşıttan arındırıldığı, güröltü ve hava kirliliğinden arındırıldığı, çocukların sokaklarda özgürce oynayabildiği, aynı zamanda trafik ile iç içe olarak bilinçlendiği, trafik izi dışında sokak ve caddelerde yer alabilecek dinlenme ve oyun yerleri gibi aktivite alanlarının sağlandığı, sokak ve caddelerin görünömlerinin güzelleştirildiği ve karmaşa yaratan sinyalizasyon ve işaretlerin sadeleştirildiği, yol kesitlerinde daha çok yeşil alana ve ağaçlandırmaya yer verildiği, toplu taşıım sisteminin etkin bir şekilde işletilmesi için gerekli düzenlemelerin yapıldığı bir öneri paylaşımli yol tasarımı yapılmıştır.

Bu çalışma Türkiye’de bu konuda yapılacak diğer çalışmalara örneklem alanları da çoğaltılarak yarar sağlanması amacıyla gerçekteştirilmiştir.

Sonuç olarak bu paylaşımli yol tasarımı ile birlikte ulaşımda yaya öncelikli yeşil sistemi de ele alarak bütöncöl bir planlama anlayışı ile cadde ve sokakların çehresi değiştirilerek, sokak kullanıcılarının yaşam kalitesi artırılmış olacaktır.

Kaynakça

Cart, (1993), “Traffic Calming: The Solution to Urban Traffic and New Vision For Neighborhood Livability”, re-published by: STOP,

Devon County Council Engineering and Planning Department, (1991) “Traffic Calming Guidelines”, Exeter, U.K.

Hass-Klau, C., (1990), “The Pedestrian and City Traffic”, Belhaven Press, London,

Kaplan, H. (2011) “Eğitim-Öğretim Yılı Kent Merkezlerinde Trafik Durultma Tasarımı Ve Paylaşımli Yol Düzenlemesi Ders Notları(yayımlanmamış),

Kaplan,H.(1992) “Konut Alanları Sokak Mekanlarının Tasarlanmasında Paylaşımli Yol Düzenlemeleri:Woonerf Tasarım İlkeleri ve Kentlerimizde Uygulanabilirliği”, 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, M.S.Ü Şehir ve Bölge Pln. Böl., MSÜ Matbaası, İstanbul,

Kaplan ,H. Trafik durultma tasarımı lejant çalışması(yayımlanmamış)

Velibeyoğlu, K. (2000)“Kentsel Ulaşım Sorunlarına Bütöncöl Bir Yaklaşım: Bir Trafik Yönetim Metodu Olarak Trafik Sakinleştirme” (<http://www.angelfire.com/ar/corei/trafik2000.htm>)

Yıldız E. V. (2005) Araçtan Arındırılmış Yerleşimler: Viyana-Floridsdorf (Avusturya) Örneği Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. J. Fac. Eng. Arch. Gazi Univ.Cilt 20, No 4, 537-548

<http://www.angelfire.com/ar/corei/trafik2000.htm>

<http://www.msxlabs.org/forum/cevre-bilimleri/86879-kentici-ulasim-ve-iliskin-cevre-sorunlari.html>

www.greencascades.com

www.centraldistrictnews.com

Özet: Kentsel gelişimin en önemli parçalarından biri kentsel ulaşım planlamasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente olan göçün önüne geçilememesinden dolayı artan nüfus ile birlikte ortaya çıkan kentsel teknik altyapı ve sosyal donatılardaki problemler gün geçtikçe kentin ihtiyacına cevap verememektedir. Son otuz yıl içerisinde artan motorlu taşıt sahipliği ile birlikte ortaya çıkan ulaşım problemleri için, hem fonksiyonel olup hem de taşıtları ve yayaları gözetken bir sistem oluşturulmadığından, günümüzde trafik içinde çıkılmaz bir sorun haline gelmektedir. Bununla birlikte ulaşım planlaması yapılırken öncelikli olarak yaya hareketliliğinin göz önüne alınması gerekliliği planlama disiplinlerince bilinmektedir. Fakat uygulanan planlarda görülmektedir ki mekânların araç öncelikli olarak düzenlenmesi, yaya hareketliliğini kısıtlamakta ve kentlinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorunun çözümü olarak sunulan trafik durultma ve paylaşımlı yol tasarımları, özellikle Avrupa'da çeşitli örneklerle uygulanmakta ve taşıt ile insanı yeşil sistemi de içine alarak bir araya getirmektedir. Türkiye'de de trafik durultma tasarımı yavaş yavaş uygulanmaya çalışılsa da tam anlamıyla istenen sonuç elde edilememektedir. Tüm bunlar ışığında yolun paylaşımlı olarak kullanılması kapsamında yapılan bu çalışmada Ankara İli Yenimahalle İlçesi Emniyet Mahallesi Afet Sokak örneklem alanı olarak seçilmiştir. Seçilen alanda çeşitli analizler yapılmış, elde edilen veriler ışığında ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde, bu makale kapsamında Afet Sokak için bir paylaşımlı yol tasarımı önerisi sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Trafik Durultma Tasarımı, Paylaşımlı Yol Tasarımı uygulaması

DESING OF WOONERF WHICH IS A TRAFFIC CALMING METHOD IN URBAN AREAS: SAMPLE OF AFET STREET, EMNIYET DISTRICT IN ANKARA

Abstract: One of the most important pieces of urban development is urban population planning. The migration from rural areas to urban areas causes increasing population with its own problems such as technical infrastructure and social equipment problems, and it's impossible to fulfill the need of the urban growing transportation issues coming up with the motor vehicle ownership for last three decades. Traffic becomes a nontrivial problem because of lacking a system which is functional and taking both pedestrians and vehicles into consideration. In addition, planning disciplines have a consensus on that pedestrian mobility must be considered while planning urban transportation. However, one can see that most of the plans designed as vehicle centered and this restricts pedestrian mobility, and quality of the life style. Traffic calming and woonerf designs, are kind of solution options of this problem, have been applied particularly in Europe, and this system have brought vehicles, people and green areas together in a harmony. Expected results have not been seen yet in Turkey even though several traffic calming and woonerf have been designed during last couple of years.

In the light of this information, Afet Street, Emniyet District, Yenimahalle Değerry in Ankara the capital of Turkey is selected for this study as the sample area. Several analysis have been made and results have been evaluated with the obtained data. In consequence of the considerations, woonerf has been offered for Afet Street.

Key Words: Design of Traffic Calming, Woonerf Application

Zeynep ÖZDEMİR: 2009 yılında Erciyes Üniversitesi Yozgat Müh-Mim Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden bölüm birincisi olarak mezun oldu. 2010 yılı Şubat ayında Amasya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2011 yılı Şubat ayında 35. Madde araştırma görevlisi olarak Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde çalışmaya başladı. 2013 yılında Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD'de yüksek lisansını tamamladı. Şu an İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD'de doktora programına devam etmektedir. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünde 35.madde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanı içerisinde Akarsu kıyısı kentlerinin planlanması ve tasarımı, kentsel tasarım ve kentsel yeniden canlandırma yer almaktadır.

ozdemirzeyn@itu.edu.tr

KENTSEL ULAŞIM MEKANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIMI: TRAFİK DURULTMA BİLEŞENİNİN YERİ

Hülagü KAPLAN, Prof. Dr.

1. GİRİŞ

Trafiği, taşıt trafiği egemen, hareketlilik odaklı bir olgu, olarak algılayan;, erişilebilirliği, hareketlilikten ayırt etmeyen; bir ulaşım mekanı olan yola talebi, yolculuk talebi olarak değil, taşıt talebi olarak gören; trafik sıkışıklığına çözümleri öncelikle yol genişletmesinde yeni yol yapımında arayan; sıkışıklık çözümünde planlı seçenek değerlendirmesini göz ardı ederek, kavşağı kat'a alan; trafik yönetimini taşıt trafiği akım değerlerine, indirgeyen; trafik güvenliğini, kaza ve kaza oranları ile ölçmeyi sürdüren, anlayış, ne yazık ki ülkemizde bugün halen etkinliğini sürdürmekte, ulaşım ile ilgili uygulamaları yönlendirmekte; sonuçta ulaşım mekanları hatalı düzenlenmektedir.

Kentlerimizin ulaşım mekanlarının düzenlenmesinde karşılaşılan en önemli sorun yaya yolculukların, yayalığın ve dolayısı ile yaya trafiğinin anlaşılabilmesidir. Özellikle ulaşım, ulaştırma, trafik gibi konuları içeren programlara sahip yükseköğrenim birimlerinde bu yanlış giderecek girişimler yapılmalıdır. Avrupa Birliği'nin daha gelişmiş ülkelerindeki uygulamaları uzun bir zamandır yer alan, özünde, *taşıt yollarının yaya öncelikli olarak düzenlenmesi olan, trafik durultma* bir bütün olarak hiç bir kentimizde uygulanmamaktadır. Ülkemizdeki uygulamalar paçal anlamda belki de trafik durultma tasarımının en itici görülen ögesi olan hörgüç tipi hız kesici(kasis) de yoğunlaşmıştır.

Günümüze kadar yerel yönetimlerin kentiçi trafiğin yönetimi uygulamalarına bakarsak, son yıllarda toptu taşımaya özellikle raylı sistemlere ekonomik göstergelerin elverdiği ölçüde ağırlık verildiğinin söylenmesine karşın yaya(veyolcu) odaklı değil, taşıt odaklı bir yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Kentsel yol kademelendirmesinin birçok kentimizde belirlenmemiş olduğunu, trafikte yeni bir düzenleme yapılacağı zaman düzenleme projesinde yayaların (taşıttan inen sürücülerin de yaya olduğu düşünülmeden) göz ardı edildiği görülmektedir. Bu durum uygulanmış projelerin incelenmesinden ve yeni düzenleme yapılan kesimlerde meydana gelen kazalara bakılarak anlaşılabilir.

Yerel yönetimlerce, trafik yönetiminde kullanımı sıkça görülen ve taşıt hızlarını düşürme amaçlı kullanılan hız kesici hörgüçler, temel ilkeler bağlamında standartlara ve ölçütlere genelde uygun olmadığından, bu öge malzeme konusu ile ilişkilendirilmediğinden trafik güvenliğine olumlu katkı yapmaktan yoksun olmaktadır.

Kentiçi yolculuklarda, iki temel trafik türünden birisi taşıt trafiği, diğeri de yaya trafiğidir. Türkiye'de ise, yerel yönetimler ve merkezi idarenin ulaşım ve trafik ile ilgili birimlerinde kentsel ulaşımı büyük ölçüde taşıtlara göre planlama eğilimi hâkimdir. Yaya ulaşımı, trafiğin ve ulaşım sisteminin bir parçası olarak görülmemektedir. Yaya trafiği tüm engelli grupların(bedensel engelli, ortopedik engelli, işitme engelli, zihinsel engelli) dolaşımını da içerir. Taşıt- odaklı ulaşım düzenlemelerinin doğrudan bir sonucu olarak, özellikle doluluk oranı yönünden en verimsiz tür olan otomobillerin hareketi için, yeterli teknik araştırma yapılmaksızın, ulaşım tekniği açısından uygun olmayan uygulamalarla kavşaklar kat'a alınmakta , yolda taşıtlar lehine platform genişletilmekte,kaldırımlar daraltılmakta,

eşdüzey yaya geçitleri kaldırılmakta ve yayalar üst-alt geçitlere zorlanmaktadır. Kent planlama ve tasarım açısından *yayalaştırma ve yaya bölgeleri yetersiz kalmıştır* ve yaya yolu uygulamalarında sorunlar bulunmaktadır. Şöyleki:

1. Kentsel mekanının erişebilirliği yetersizdir. Yapılan yaya alt/üst geçitleri, kaldırım yenilemesi, parkların düzenlenmesi gibi uygulamaların çoğu, erişebilirliği azaltmakta, kentsel mekandaki engelleri arttırmaktadır.
2. Ulaşım donatı ve taşıtlarına erişebilirlik ve taşıt içi kullanımı uygunluğu ,özürlü ve genelde engelliler için taşıt bekleme, indi-bindi,taşıtta yolculuk aşamalarının tümü için yetersizdir.

Kentsel mekanların yaşanabilirlik kalitesinin artırılması, kentsel kamu mekanlarının erişilebilirliğinin ve kullanılabilirinin arttırılması, sosyo-kültürel ortamlar oluşturulması da sürdürülebilirliğin eşdeğerlik ve koruma ilkeleri ile ilgilidir.

Gelişmiş ülkelerde yaygın bir biçimde kullanılan ve benimsenen, ülkemizde de yapılan bazı çalışmalarla son günlerde, yeni yeni tanınmaya başlanan ancak henüz bir semt bazında bir uygulaması bulunmayan Trafik Durultma Tasarımı(TDT) kentsel mekanı yeniden organize ederek hem trafik güvenliğini arttırmayı, hem de çevresel öğeleri iyileştirerek yaşanılabilirliğe olumlu katkıda bulunmayı öngören bir tasarım olarak tanımlanabilir.

Kentlerin büyümesi, yolculuk taleplerinin ve binek taşıtı(otomobil) kullanımının artması ve yaygınlaşması ile kentiçi ulaşım sorunlarının boyutları da büyümüş, belirli zaman kesitlerinde oluşan yaklaşım farklılıkları ve ortaya çıkan teknoloji gibi sorun- olanaklara bağlı olarak çözüm arayışları da evrimsel bir değişim göstermiştir. Kent içi ulaşım talebinde özellikle binek taşıtı bağımlılığı ve kullanımı arttıkça yol ve yüksek kapasiteli katlı kavşaklar kentiçinde yapılmaya çalışılmıştır. Bu evrede kentiçi ulaşım talepleri bir veri olarak benimsenmiş, buna göre özellikle en önemli bir ulaşım mekanı olan kentiçi yol arzı arttırılmış; trafik yönetimi de buna göre şekillendirilmiştir. Bu kapsamda, "noktasal çözümler" önemsenerek, kavşaklar ve yollar , sıklığı aşmak için kat'a alınmaya başlanmıştır. Ancak, ek kapasite yaratılarak, çözülen sıklık aynı güzergah ve bağlantılarında ki kavşaklara taşınmıştır.1950-60'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde yaşanan bu evre ülkemize yirmi yıl kadar sonra gelmiş ve halen sürdürülmektedir. Kentsel mekanın hem fiziksel hemde sosyo-kültürel bozunmasına neden olan bu durumun sona erdirilmesi için yayalık, bisikletli ulaşım ile birlikte toplu taşımın güçlendirilmesi yanında, özellikle bir çeşit "geçiş alanı" işlevini de üstlenebilecek biçimde trafik durultma gibi mekânsal ve trafik düzenlemelerinin gelişmiş ülkeler kentlerinde olduğu gibi, ülkemiz kentlerinde de uygulamaya bir bütün olarak: belli bir mekana uygulanabilir tüm öğeleri ile, uygulamada yerini alması gerekmektedir.

Ülkemizde bu konuda çok az yayın bulunmakta olup, bunlardan bazılarında "Traffic calming": trafik durultma terimi ile(örn. Kaplan, 1994; Kaplan, 1996; Öncü, 1997; Kaplan,1997;Kaplan, Güzelküçük,2003; Kaplan, Acuner, 2005; Kaplan, Güzelküçük, 2005; Köksal,2008 gibi); bazı yayınlarda İngilizce'den dilimize "calming", kelimenin ilk karşılığına göre çevrildiğinde "trafiğin sakinleştirilmesi" anlamında(örn. Velibeyoğlu, 2000; Gedizlioğlu, 2004; bazılarında ise 'trafiğin yavaşlatımı'(örn. Günay, Ceylan, Turan, Aslan, Sönmez, E.,1996), olarak kullanılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı VIII: ve IX. Kalkınma Planları Kentiçi Ulaşım Komisyon Raporlarında ve son iki Ulaştırma Şurası: 10. Ve 11. Şurtalar, Kentiçi Ulaşım Komisyon Raporlarında da(Ulaştırma Bakanlığı,2009 ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme B., 2013) trafik durultma terimi kullanılmaktadır. Diğer iki kavramın ve daha önce bu makale sahibi yazarın da kullandığı "rahatlatma" gibi deyimlerin kullanılması yerine 'trafik durultma' kavramının benimsenmesindeki temel neden, diğer kavramların trafiği genelde taşıt trafiği olarak

gören yaklaşımın uzantısını oluşturmaları, buna karşılık 'durultma' deyiimi ile her iki trafiğin de(taşıt ve yaya) kapsanabilmesidir.

Trafiğin durultulması önlemleri ilk olarak Hollanda daha sonra İngiltere ve Danimarka'da denenmiştir. Bu ilk evre uygulamalarında hız kesici dairesel yüzeyli-kasis- ve trapezoid yüzelli elemanların yanında s-eksenli güzergah(şikan:chicane), gürültü-sarsıntı yüzeyi uygulaması ile yine yavaşlamayı sağlayacak yönlendirici yol mekanı tasarımları uygulanmıştır(OECD,1979; Janssen,1991; Hodge,1992; Kaplan,1992; Devon C.C.,1993; Brennan,1994; Ewing,1999). Trafiğin durultulmasına yönelik bu tür önlemler, binek taşıtı/1000kişi oranı yüksek, yüksek gelir grubundaki ülkelerde karayolu kazalarının azaltılması amacıyla geniş ölçüde kullanılmaktadır. Bunlar arasında kavşaklar gibi fiziksel hız düşürücüler, karayolu üzerinde düşey (örneğin hız kesici elemanlar), yatay (örneğin, yolun taşıt'a ayrılan kesiminin daraltılması, kavşak köşelerinde kaldırımın genişletilmesi ve yaylılık açısının dik açığa yakın uygulanması; s-eksenli güzergah ya da gürültü-sarsıntı şeritleri) müdahaleleri yer almaktadır. Yararlı olduğu gösterilmiş bu tür önlemler, özellikle taşıt hız kontrolüne yönelik denetimlerin etkisiz kaldığı yerlerde fiziksel mekan denetimi görevi yüklenmekte; yayalara yürüme ve karşıya geçişlerde mekânsal ve süre yararı sağlayabilmektedir.Bu tür önlemler arasında, düşük ve yüksek hızlı yol kullanıcılarının ayrılması ya da araçların belirli alanlara girmekten vazgeçirilmesi de yer almaktadır. Yüksek hızlı yollardan düşük hızlı yollara geçişler –örneğin araçların, otoyolu keserek geçiş yaptığı yerler- tehlikeli bölgeler ortaya çıkarabildiğinden, yerleşim yerlerine yaklaşan yoğun yollarda geçiş bölgelerinin belirgin hale getirilmesi sürücülerin hızı azaltmalarını sağlayabilmektedir. Geçiş bölgelerinin belirginleştirilmesinde hız yapmayı zorlaştıran zemin değişiklikleri, yavaşlamayı gerektiren dönemeçler, düşük hız bölgeleri ve kavşaklar yarar sağlayan çarpıcı örneklerdendir (Köksal, 2008).

Kentsel çevrelerde motorlu taşıt kullanmayanların ulaşımdaki yerini iyileştirmek üzere, birçok gelişmiş ülkede yapılı çevrenin önemli bir elemanı olarak yeni düzenlemeler çerçevesinde yollar ele alınmıştır. Bu düzenlemelerden "Trafik Durultma" 1980'li yıllardan itibaren uygulanagelen bütünsel bir tekniktir. (Kaplan, Güzelküçük 2005)Son yıllarda büyük metropol kentlerimizden sonra orta büyüklükteki kentlerimizde de trafik akımları ve trafik sıkışıklıkları ile bunun neden olduğu zaman kayıpları hızla artmıştır. Trafik sorunları ve trafik yönetiminin yetersizliği trafik kazaları olarak ortaya çıkmaktadır. Kayıtlara geçen trafik kazalarının sayısı, Çizelge 1.de verilmektedir (TÜİK, 2013).

Çizelge 1. Yerleşim yeri durumuna göre ölümlü yaralanmalı trafik kazası, ölü ve yaralı sayısı, 2004-2013

A. Toplam - Total   **B. Yerleşim yeri - Inhabited area**   **C. Yerleşim yeri dışı - Uninhabited area**

Yıl	Ölümlü yaralanmalı kaza sayısı Number of accidents involving death or injury			Ölü sayısı Number of persons killed			Yaralı sayısı Number of persons injured		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C
2005	87 273	59 476	27 797	4 505	1 634	2 871	154 086	90 732	63 354
2010	116 804	80 517	36 287	4 045	1 365	2 680	211 496	129 051	82 445
2011	131 845	92 443	39 402	3 835	1 346	2 489	238 074	148 786	89 288
2012	153 552	111 564	41 988	3 750	1 337	2 413	268 079	174 418	93 661
2013	161 306	120 095	41 211	3 685	1 372	2 313	274 829	183 307	91 522

Kaynak: TÜİK, 2013

2. TRAFİK DURULTMA TASARIMI NEDİR?

Trafik durultma tasarımı, fiziksel bazı öğeler ve trafik kontrol öğelerinin kombinasyonuyla, motorlu taşıt kullanımının olumsuz etkilerini yayalar ve motorsuz taşıt kullanıcıları için azaltan bir trafik yönetimi anlayışıdır.

Trafik Durulma Tasarımı(TDT), yurtdışı uygulama örneklerine bakıldığında komşuluk birimlerinin yol ağının yeniden organizasyonunda sıklıkla kabul görmüş, yol ve trafik güvenliğinin yanında yaşanılabilirliğe yaptığı olumlu katkıyla yaygın olarak kullanılmış ve kullanılmaktadırlar. Yurtdışı trafik durultma tasarımlarının bugün geldiği yer, tasarım öğelerinin acil durum taşıtlarına olan etkilerinin araştırılması (saniye bazında etkiler), öğelerin insan sağlığı üzerinde yarattığı etkinin (hörgüçler-titreşim nedeniyle) ölçülerek en aza indirilmesi yönünde yapılan çalışmalar düzeyindedir.

TDT, yeni yapılacak yolların düzenlenmesinde ve mevcut yolların yeniden organizasyonunda kullanılması, Ülkemizde yeni yapılacak olan trafik düzenlemelerinde özellikle de konut alanlarında; kabul edilen trafik yönetimi yaklaşımı haline gelmesi trafik güvenliğine olumlu katkı yapar ve trafik kazalarının azalmasıyla sonuçlanabilir.

TDT'nin kentiçi trafiğin(taşıt ve yaya) yeri , sınıflandırılarak, çizelge 2. de , A sınıfında verilmektedir.

Çizelge 2. Kent içi trafiğin sürdürülebilir ulaşım anlamında düzenlenmesi yöntemlerinin sınıflandırılması

A- Fiziki Düzenleme Yöntemleri(yaya öncelikli yöntemler)	a. Hız sınırlama düzenlemeleri b. Paylaşımli yol düzenlemeleri c. Şerit tahsisli yol düzenlemeleri d. Labirent düzenlemeleri e. Petek düzenlemeleri
B- Taşıt Hareketliliği düzenleme yöntemleri	a. Işıklı trafik işaretleri devre / faz düzenlemeleri b. Tür kısıtlamaları c. Kullanıcı ve yolculuk amaçlı düzenlemeler
C- Yol kullanımını ücretlendirme yöntemleri	a. Yola giriş ücretlendirmesi b. Alana giriş izni ve ücretlendirmesi c. Yolların kullanımının ücretlendirilmesi,

Çizelge 2de belirtilen ve TDT'nin özel bir durumu olan Paylaşımli Yol Düzenlemesi Hollanda'da Woonerf olarak; İngiltere ve ABD'de Shared Street olarak bilinen tekniktir.Yapılan bazı saptamalara göre ülkemiz kent içi yollarında uygulanan hız kesici amaçlı fiziki engeller (kullanılan adıyla kasis-tümsek) trafik güvenliği ve taşıt tekniği yönünden son derece tehlikeli bir durum yaratmaktadır. Bu engellerin uygulamasına yönelik Türk Standartları Enstitüsünün hazırladığı standardın yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu durum bu çalışmanın hazırlanmasının temellerini oluşturmuştur.

Trafik güvenliğinin artırılmasına yönelik hörgüç vb. öğelerin yurtdışında kullanımlarının araştırılması yapılmış ve sonuçta trafik durultma tasarımlarının, ülkemizde uygulamada yer alan hörgüçler ve beraberinde ülkemizde uygulaması bulunmayan birçok durultucu öğe ile birlikte yurtdışı literatürde yerini aldığı, TDT üzerinde çalışmaların kent konseyleri, acil durum(AFAD gibi) birimleri , sivil toplum kuruluşları, ulaşım laboratuvarları ve üniversitelerde sürdüğü görülmüştür. Buna rağmen Ülkemizde bu konu üzerinde çalışan akademisyen, teknik elaman sayısının parmakla gösterilecek kadar az olduğu kentiçi ulaştırma, sürücü-yaya güvenliği ile ilgili ortaya çıkan çalışmaların incelenmesinden anlaşılabilir.

3. TRAFİK DURULTMA TASARIMININ NEDENSELLİĞİ

Kentlerin erişebilirliğe göre değil, hareketliliğe göre düşünülmesi taşıt hızını ön plana almıştır.Le Corbusier, öncüsü olduğu 'Modern hareket' in ana ilkelerinde kent uygarlığının mekana yansımasını;

- Sokaklar ve meydanlar: Kentsel yaşamın sahnelendiği mekanlar
- Kentsel yaşam: Uygarlığın eriştiği son aşama
- Kentler: Uygarlığın sürdürülmesi ve edinilmesi için insanların kurduğu ve geliştirdiği mekanlar ve aktiviteler bütünü
- Kentsel yaşam sahnesinde kuramsal asıl oyuncu: İnsan
- Kentsel yaşam sahnesinde eylemsel asıl oyuncu: Motorlu taşıtlar

Olarak irdelemiştir. Le Corbusier, kentleri ve kent yaşamını teknolojik anlamda yorumlamış; sokağı göz ardı etmiştir. The Radiant City kitabında sokakların işlerliğini yitirdiğini, böyle bir kavramın artık olmaması gerektiğini, bir yayanın hiçbir şekilde bir taşıtla kıyaslanamayacağını belirtmiş; bu da mimaride de planlamada da işlev odaklı yaklaşımlar ile bir araya gelerek işlevsel kent idealine yönelimi ortaya çıkarmıştır. Sokakların yaşanılan mekanlar mı yoksa yaşanılan mekanlar arasındaki bir koridor mu olduğu ona kent örgütlenme şemasında biçilen role bağlıdır. Bu şemada sokağı içten dışa doğru yorumlayarak ona toplumsal bir anlam yükleyenlerin başlıcaları Jane Jacobs, Arthur B. Gallion ve Simon Eisner 'dir.

Trafik Durultma Tasarımının Nedenselliği aşağıdaki faktörler ile belirlenen, kentlerimizin motorlu taşıt'a teslimi ile ilgilidir.

- Binek taşıtı sahipliğinin artması
- Hızlanan kentsel yayılma
- Banliyöleşme
- Kent merkezlerinde belirginleşen yapıli çevre değişimi(ilk üç maddeye bağlı olarak)
- Yoğun düzenli yolculuklar(commuting)

Bu faktörlerin etkisi ile gelişen değişimler:

- Ulaşımındaki değişimleri barındıracak yeni 'yol-otopark' örüntüsü gereksinimi;
- Yeni yolların açılması;
- Eski yollarda platform genişletilmesi gereksinimi;
- Katli kavşak yapımı,

gibi 'ek' gereksinimleri doğurdu ve özellikle kent merkezleri ve yakın çevresinin genelde halka formda yol ve katli kavşaklar ile örülerek, katli veya geniş alanlı eşdüzey otoparkların bu yollarla bağlı örüntüsü kent görünümünde yapısal değişikliklere neden oldu. Ulaşım mekanlarındaki sıkışıklık, reaksiyon olarak, sırasıyla:

- Tam yayalaştırmayı ve/veya toplu taşıma aksli yayalaştırmayı;
- Toplu taşıma kullanımını özendirmeyi;
- Merkez alanlarda park et-devam et sistemlerinin kurulmasını, gündeme getirdi.

Kent içi yoğun alanlarda hafif ve ağır raylı çeşitli sistemler uygulanırken konut alanlarında önceleri ise Radburn türü düzenlemeler kullanılmaktaydı. Radburn sistemi, yaya ve taşıtların aynı düzlemde hareketine olanak tanır. Taşıtlar, ana arter ve ona bağlı tali yollardan merkeze ulaşır. Böylelikle kampus merkezinde yayalara, taşıtlardan arındırılmış, düzenli ve güvenli hareket sağlayan sirkülasyon alanları rezerv edilmiş olur. Daha sonra ise konut bölgelerinde birbirleriyle kesişmeyen yaya ve taşıt akslarıyla ulaşıldığı, konutların ön ve arka cephelerinden ulaşımın sağlandığı; parkların ön, servis mekanlarının da arka cepheden çözümlendiği çıkmaz sokaklı, dönüşlü yollu konut alanı tasarımları yer aldı. 1970'lerin sonlarından itibaren ise özellikle önceden oluşmuş kentsel alanlarda paylaşımlı yol düzenlemesi uygulanmaya başlandı.

Parçacı ulaşım sistemi düzenleme yaklaşımlarının yerine bütünsel bir çözüm gereksiniminin doğması:

- Bu ulaşım sistemi çözümlerinin her birinin ayrı ayrı yararları olmasına rağmen, birbirleri ile uyuşmadıkları ve eşgüdümü sağlanmadığı zaman bu yararın kısıtlı miktarda kalacağı
- Mekanların toplumsal işlevlerinin dikkate alınması gerektiğinin
- Kent öğelerinin imgesel değerlerinin göz önünde bulundurulması gerekliliğinin
- Kimlik kazandırılması veya kimliğinin korunması gereken mekanların belirlenmesinin

öneminin farkına varılmasıyla olmuştur. Ve trafik durultma tasarımı bu bütünsellik ihtiyacının ürünüdür.(Kaplan 1996)

4. TRAFİK DURULTMA TASARIMINA GEREKSİNİM

Ülkemizde semt bazında ulaşım-trafik ilişkin sorunların bildirilebileceği ve bildirilen sorunların çözümlenmesine yönelik girişimlerde bulunabilecek birimler yoktur. Bunun yerine tek bir birim bütün kentin ulaşım-trafik ilişkin sorunların çözümüne çalışmaktadır. Ancak bazı semtler yapılabilecek basit düzenlemelerle bu sorunlarından kurtarılabilirler. Ülkemizde böyle bir uygulama olmaması nedeniyle yurtdışında yapılan uygulamalar esas alınarak trafik durultma tasarımına ne zaman ihtiyaç duyulduğu konusu anlatılmaktadır. Bu yaklaşımlar ülkemizde ileride yapılacak olan uygulamalara da ışık tutabilir.

Trafik durultma tasarımı:

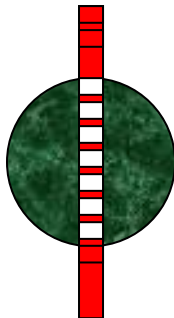
- i. Semtte artan trafik nedeniyle yeni bir düzenleme yapılması gerekiyorsa,
- ii. Semt içerisinden semtle ilgisi olmadan yolu kullanan taşıtların sayısında artış olması nedeniyle “doğrudan geçen trafik” problemi ortaya çıkmışsa,
- iii. Semt içinde semtin trafik kompozisyonu ve yol ağına ilişkin sınırlamalarına uymayan yüksek taşıt hızları görülmeye başlamışsa,
- iv. Semte olan ilgi azalmış ve semtin değerinde düşüş yaşanmışsa, uygulanabilir(Güzelküçük, 2004) Bu anlamda, Trafikğin mekansal düzenlenmesi seçenekleri şekil 1de verilmektedir (Kaplan, Güzelküçük, 2005).

4.1. Trafik Durultma Tasarımının Amacı ve Ölçütleri

- Ulaşım mekanı(sokak ve meydanların) görünümünün iyileştirilmesi
- Yaya ve toplu taşıma ilişkilerinin kurulması
- Mekanda yeşil doku öğelerinin kullanımı ve iyileştirilmesi
- Trafik gürültüsü, kirlilik ve kazaların azaltılması
- Çevrede kültürel ve ekonomik iyileştirme yönünde kültür donatıları, alışveriş aktiviteleri ilişkin önlemlerin alınması

Şekil 1. Trafiğin mekansal düzenlenmesi seçenekleri

	Taşıt Trafiği
<p>Sorun : doğrudan geçen(through traffic) çalışma bölgesinin içinden geçerek, semt aktiviteleri ve mekan kalitesini etkilemektedir.</p>	 <p>Çalışma Bölgesi</p>
<p>Seçenek 1: Taşıt trafiğini çevreye aktarma</p>	
<p>Seçenek 2.1 : Taşıt odaklı trafik yönetimi</p>	
<p>Seçenek 2.2 : Taşıt odaklı yol genişletme</p>	
<p>Seçenek 3 : Trafik durultma ile trafik yönetimi</p>	

Kaynak: Kaplan, Güzelküçük, 2005

- Yolda taşıt platformundan tasarım önlemleri ile yer kazanılması ve bu kazanılan yeni mekanların yayaya, engelli/özürlülere çevreyi trafik amacı dışında kullananlara, bisiklet trafiğine uygun biçimde tasarım; çevre ile uyumlu kullanıcı odaklı tasarımın geliştirilmesi

Bu amaçlara uygun kriterler ise şunlardır.

- Taşıt-taşıt veya yaya-taşıt çatışma noktalarının durumu
- Kaza düzeyi
- Trafik güvenliğinin algılanma düzeyi
- Taşıt hızları
- Taşıt trafiği hacmi ve yoğunluğu
- Trafik gürültüsü
- Trafik çıkışlı hava kirliliği düzeyi
- Mekanda yer alan yaya aktivitelerinin düzeyi
- Bisiklet kullanımının düzeyi
- Tasarım öğelerinin söz konusu yerde oturan ve bu yeri kullananlarca benimsenme düzeyi
- Sokak görünümünün değerlendirilmesi
- Sokak yeşil dokusu düzeyi

Ayrıca böyle bir tasarımda hangi sorunların çözüldüğü ya da nereye aktarıldığı, katılımın türü ve derecesi, çevredeki gayrimenkule istem düzeyi de kriter olarak alınabilir (Kaplan,1996) .

5. TRAFİK DURULTMA TASARIMININ UYGULANABİLİRLİĞİ

Trafik durultma tasarımı nerelerde uygulanabilir?

- Konut-yoğun yaşam alanı bölgelerinde
- Şehir içi hız sınırının geçerli olduğu kesimlerde
- Şehirlerarası yollar üzerinde bulunan yerleşmelerde

Trafik durultma tasarımı neden uygulanır?

- Trafik güvensizliğinin giderilmesi için
- Yaya ve taşıtların daha güvenli bir trafik akışında bulunabilmesi için
- Tüm kullanıcılar açısından daha yaşanabilir bir çevre oluşturabilmek için
- Gittikçe artan trafik sıklığının önüne geçmek için

Trafik durultma tasarımının uygulanabilir olması için neler yapılmalı?

- Merkezi yönetimin ve akademik çevrelerin desteği ile yerel yönetimlerin, yerel yönetim bünyesindeki yönetici ve teknik personelin ve kentsel mekanı kullanan insanların bilgi sahibi olması sağlanmalı
- Bu amaçla gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı, akademik destekli çalışma toplantıları düzenlenmeli, bu konuda eğitim seminerleri organize edilmelidir.

Trafik durultmanın başlangıç ve ilk gelişmesi tarihçesi Reid Ewing'in raporunda(Ewing,1999) iyi bir biçimde özetlenmektedir. Bu bölümde, R. Ewing'in sözü edilen çalışmasından da yararlanılarak, Avrupa ve Avustralya'dan uygulanmış trafik durultma tasarımları hakkında kısa bir tarihçe verilmekte, Amerika'nın Seattle örneği ise denenmiş ilk örnek olması nedeniyle, daha geniş anlatılmaktadır.

5.1. Hollanda Deneyimi

Trafik durultma tasarımının Avrupa'daki ilk örnekleri 1960'ların sonlarına doğru taşra kentlerinde görülmeye başlamıştır. Hollanda'nın Delft şehri sakinleri, trafik akışını engelleyerek sokaklarını yaya-taşıtların paylaşımına (woonerf) çevirme mücadelesi vermişler, bir zamanlar doğrudan geçen trafiğin geçiş yolu olarak kullandığı sokaklarını, ortak kullanım alanlarına dönüştürmüşlerdir.

Buradaki esas amaç, konut alanı yollarını motorlu taşıtlardan arındırmak ve semt sakinleri için evlerinin bir uzantısı haline getirmektir.

1976'da Hollanda Hükümeti tarafından resmi olarak desteklenen Woonerven, sonraki 10 yılda diğer birçok ülkeye de yayılmış, Almanya, İsveç, Danimarka, Fransa, İngiltere, Japonya, İsrail, Avusturya ve İsviçre'deki kanun ve yönetmelikler Woonerf tasarımının uygulanmasına izin verir şekilde değiştirilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Hollanda ve Almanya'da 3500, Japonya'da 300, İsrail'de ise 600'den fazla paylaşımlı yol(shared Street) bulunmaktaydı.

Ancak Woonerf tümüyle bir çözüm değildi. Bu tasarımı caddeler için daha az taşıt trafiği hacmi demektir; ancak, şehir mobilyalarının yoğun kullanımı ile normal caddelerden çok daha maliyetliydi. Ayrıca kıvrımlar ve dönüşler, tuğla kullanılarak kaplanan yollar ve süreklilik içinde yükseltilmiş kaplama kesimleri, motorlu taşıtların hızını, yaklaşık 15 km/s gibi yürüme hızına yakın bir hıza düşürmüştü.

Hollanda hükümeti, Woonerf tasarım kurallarının etkinliğini ve daha düşük bir maliyetle uygulanabilirliğini iki tip yaklaşımla deneysel olarak karşılaştırdı:

Birinci yaklaşım, taşıt trafiğini başka caddelere yönlendiren, yolu trafiğe kapatan ve tek yön düzenlemelerini içeren saptırma planlarını, ikinci yaklaşım ise kasisleri ve diğer fiziksel tedbirleri içeren yeni standartlarda yapılandırılacak trafik durultma tasarımlarını içermekteydi. Bu karşılaştırma sonucunda, yeni standartlarda yapılandırılacak trafik durultma tasarımlarının, komşu caddeler için daha uygun maliyetlerle yapılabildiği yargısına varılmış, bu yaklaşım Hollanda hükümeti tarafından 1983 yılında resmi olarak desteklenmiştir.

Bu yaklaşıma diğer Avrupa ülkeleri de uymuştur. Trafiği yeniden düzenlemek için trafik durultması yaptıkları cadde ve alanları, Danimarka "stilleveje", Almanya "Tempo 30 Alanları", Büyük Britanya ise "20 mph (mil/saat) Alanları" olarak adlandırmışlardır.

5.2. Birleşik Krallık(İngiltere) Deneyimi

İngiltere Hükümetinin 1963 tarihli "*Traffic in Towns*" başlıklı raporunda, çağdaş trafik durultma hareketine çevresel iyileştirmeler yönü ile benzer bir uygulama ile desteklenmektedir. Bu raporun yazarı Colin Buchanan, birçok Avrupalı tarafından trafik durultma tasarımının yaratıcısı olarak değerlendirilmektedir. Buna rağmen, insanların kullanımına yönelik alanlar oluşturmak üzere cadde ortamlarının yeniden tasarlanması ve trafik durultmanın anayollara kadar uzatılması gibi kullanılabilecek bazı önlemler, İngiltere'de 2000'li yıllarda uygulamaya girmiştir.

Buchanan raporu şehir hayatının kalitesini tehdit eden trafik büyümesinin tespit edildiği ilk resmi belgedir. Ancak, konu üzerinde günümüzdeki düşünce yapısı ile kıyaslandığında, raporda belirtilen çözümler çok kısa görüşlüdür. Buchanan raporuna göre, şehir alanları otomobilleri barındıracak şekilde yeniden inşa edilmeli, komşuluk birimleri, caddeleri kapatarak ve şehir içi transit geçişlerini engelleyecek tek yönlü kısa birimler kullanmak yoluyla çok geniş anlamda korunmalı, hacim kontrol tedbirleri ise hız kontrol tedbirlerini ortadan kaldırır nitelikte vurgulanmalıydı.

Buchanan'dan esinlenen trafik durultma tasarımları, 1969 imar kanunu ve 1977 cadde tasarım kılavuzuna uyularak bütün Birleşik Krallık'ta uygulandı. Buchanan'inkine benzer hacim kontrol özellikleri gösteren bir trafik durultma girişimi olan "Şehir Güvenliği Projesi" (*Urban Safety Project*) kazaları azaltmak amacıyla 1982 yılında yürürlüğe kondu. Ancak, Almanya, Hollanda ve Danimarka

örnekleriyle kıyaslandığında kaza oranlarına çok mütevazı (daha az) bir etkisi oldu. Konuyla ilgili 1989 tarihli bir eleştiri yazısında, şöyle denmektedir:

“Britanya’daki trafik durultma uygulaması ilk zamanlarında neredeyse belli belirsiz yeni yerleşim yerlerinde ve genellikle seyrek ve çok cesaretsiz bir şekilde uygulanmıştır”(Fox,K.vd. 2004).

İngiltere’de,1992 tarihli ‘trafik durultma kanunu’ ile 1993 tarihli ‘trafik durultma yönetmeliği’, akla gelebilecek her türlü düşey ve yatay özellikleri de içine alacak şekilde bir dizi tedbirin uygulanabilmesine olanak tanımıştır.

5.3. Norveç Deneyimi

1980’lerin başında Norveç, küçük kasabaların içinden yüksek hızlarla geçen şehirlerarası trafiği çözmek üzere bir politika geliştirme ihtiyacı duymuştur. Bütçe sınırlamaları nedeniyle, kasabaların içinden akan trafiği, kasabaların etrafına yapılacak çevre yollarına aktarmanın maliyetinin yüksek olduğu görülmüş ve hükümet, en uygun seçeneğin trafiğin durultulması olduğuna karar vermiştir.

5.4. Danimarka Deneyimi

Norveç’ten etkilenen Danimarka da, üç küçük kent içinden geçen kentler arası yolda trafik durultma önlemleri uygulamıştır. Bunlar, kasaba girişlerine uyarı levhaları konulması, kasabaya girişi belirginleştiren (bir nevi kapı denilebilir) düzenlemelerin yapılması, şikanlar, dönel kavşaklar ve kaldırım genişletmeleri (*chokers*) gibi tedbirleri kapsamaktaydı. Bu önlemlerin sonucunda, hızlar ve kazalar azalmış; hava kalitesinde iyileşmeler görülmüş; çevre yolları inşa etmenin maliyetinde ise 1/4’ den 1/3’ e kadar değişen oranlar tasarruf sağlanmıştır.

5.5. Almanya Deneyimi

Almanya’da, Nordrhein-Westfalen eyaleti de trafiğin durultulmasına yönelik bir örnek alan deneyimi gerçekleştirmiştir. Kentlerarası yollar üzerinde kurulmuş 28 köyde platformda yanal daralmalar (*narrowing*), dönel kavşaklar, dokulu kaplama tabakaları ve yeniden tasarlanmış cadde alanları ile trafik durultmasının bazı öğeleri uygulanmış; sonucunda da, kent merkezlerinden geçen birçok yol ve kente gelen neredeyse tüm yollarda önemli derecede hız düşüşleri kaydedilmiştir.

Almanya, 1971’lerde semt ölçeğinde (*neighborhood*) trafik durultmayı denemiştir. Bu dönem “verkehrsberuhigung” (Trafik Durultma) sözünün ortaya çıktığı dönemdir. Ancak, Almanlar, tek caddede trafik durultması yapmanın mevcut trafiği başka caddelere yönlendirdiğini fark ederek anayollara kadar uzanan alanlar bazında trafik durultma yapılabilirliğini test etmeye karar vermişlerdir. 1980’lerde Almanya’nı 8 kasabasında, uzun süreli örnek bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama kapsamında, geniş bir bölgede 30 km/s hız sınırı uygulanmış, yerel erişim ve arter yollarda (masalar, şikanlar vb.) ve platformda ‘vana’ tekniğinde yanal daraltmalar yapılmış tek yönlü caddeler iki yönlü trafiğe açılmış, halka yollarda (Ring-Roads) ve ana arterlerde daraltılmalar yapılmış (*narrowing*) ve alternatif yolculuk türlerine önem verilmiştir. Bu uygulamalar ile, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- i. Hacim değerlerinde değişme olmamış
- ii. Hızlar düşmüş
- iii. Kazaların oluş sıklığı değişmemiş ancak şiddeti azalmış
- iv. Hava kirliliği azalmış
- v. Gürültü azalmış
- vi. Bulunduğu yere bağlı olmak üzere yakıt tüketimi artmış veya azalmıştır.

Bu genel anlamda olumlu sonuçlar, dünyadaki birçok ülkeyi Alan boyutunda(bir semtin tamamında veya kentsel alanda) trafik durultma tasarımı uygulanması yönünde özendirmiştir. Önemli örnekler arasında Danimarka'nın Odense, İsveç'in Malmö ve Göteborg, Hollanda'nın Groningen, Delft, Tilburg, The Hague ve Amsterdam, İtalya'nın Bologna ve Parma İsviçre'nin Zürih ve Bazel, Japonya'nın Osaka, Tokyo ve Nagoya şehirleri sayılabilir.

5.6. Avustralya Deneyimi

Avustralya, ilk evre'de, Buchanan modelini izleyerek, cadde kapatma ve tek yönlü trafiğe çevirmeye trafik durultma çalışmalarına başlamış, fakat kısa zamanda bu önlemlerin ötesinde gelişme göstermiştir. 1980'lerle birlikte, Adelaide, Melburn ve Sidney kentlerinde, özellikle yerleşim alanlarındaki caddelerde yoğunlaşacak "Yerel Trafik Yönetimi" hamlelerini başlatmışlardır. 1988'de yapılan bir araştırma, sadece Sidney Büyükşehir alanı içerisinde yüzlerce hız kontrol önleminde söz etmektedir.

1989'da Avustralya'nın trafik durultma düşüncesinde bir değişiklik olmuştur. "Committee Against Route Twenty" (20. Güzergaha Karşılar Komitesi) tarafından yürütülen bir kampanyayla birlikte yeni yapılacak olan bir ana caddeye karşı çıkmış ve alternatifi olarak trafik durultma tasarımı önerilmiştir.

Bugün Avustralya, trafik durultma ve kavşak kontrol amaçlı tasarlanan çağdaş dönel kavşakların kullanımında ve dönel kavşak kapasite araştırma ve çözümlerinde lider durumdadır.

5.7. Amerika Birleşik Devletleri Deneyimi

Çalışmalarına erken başlamaları nedeniyle Avrupa ve Avustralya'nın, trafik durultma konusunda Birleşik Devletlerle paylaşacak çok şeyleri vardır. Noktasal yaklaşımdan alan bazlı yaklaşıma, basitten karmaşık programlara ve hacim kontrolünden hız kontrolüne geçiş gibi birçok değişikliğin Birleşik Devletlerde kendisini gösterdiği bilinmektedir. Destekleyici yasaların, trafik durultma tasarımında bir avantaj sağladığı da çeşitli Avrupa örneklerinden görülmektedir.

Avrupalılar trafik durultmanın maliyetini ve faydalarını ölçmek üzere büyük ölçekte birçok kontrollü örnek gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında, Birleşik Devletler programları, Avrupa çalışmalarına kapsam ve titizlikte eşdeğer olmamakla birlikte öncesi-sonrası hızlar, hacim ve kaza gibi verileri oluşturmuştur. Bazı Avrupa ülkelerinde, banliyö gibi, yalıtılmış semtlerin dışarısında trafik güvenliği, yaşanabilirlik ve yürünebilirlik isteniyorsa (trafik durultmanın) üst kademe yolları da kapsamı gerektiği yargısına uzun süre önce varılmıştır.

Berkeley CA, 1975'te şehir çapında trafik yönetimi planını benimseyip, adı Traffic Calming(Trafik Durultma) olmasa da, trafik durultma türünde kapsamlı bir mekânsal programı ilk uygulayandır. Seattle WA ise, 1970'lerin başlarında komşuluk birimleri örnek uygulamaları yürütmekle alan boyutunda planlamada ilk olabilir. Seattle, A.B.D. de trafik durultma tedbirlerinin en fazla uygulayarak diğer yerleşimlerden daha fazla tecrübeye sahip olmuştur.

Bu ilk uygulama Trafik Durultma Tasarımlarının yapılırken uygulanacak bazı yöntemleri ortaya koydu Bunlar(Bunte,2000):

- i. Tasarıma halkın desteğini ve katılımın sağlamak,
- ii. Önce Sonra çalışmaları yapmak,
- iii. Kaza analizleri ve istatistiklerini değerlendirmek,
- iv. Tasarımın İtfaiye vb. acil durum taşıtlarına sahip birimlerle müzakere edilmesi,

Yapılacak tasarımın sade anlaşılır olmasının sağlanmasıdır

ITE(2006) da da belirtildiği gibi ABD’de trafik durultma programı uygulayan kentlerden 50 kadarında elde edilmiş veri tabanı bir araştırmada incelenmiş; bu programlardan sadece ikisine karşı dava açılmış olduğu ve bunlardan birisinin de temyizden geri döndüğü belirtilmiştir.

Türkiye’de Durum

Ülkemiz kentlerinde henüz alan boyutunda bir uygulaması bulunmayan TDT’nin, özellikle ulaşım mekânlarında, trafik yönetimi ve mühendislik uygulamalarına yönelik hız kesici öğeler grubundan, sadece “kasis” nerede ise her yerde, uygulanmaktadır.

Ancak bu uygulamalar,

- i. Teknik anlamda projelendirilmediğinden,
- ii. Uygun öğe ve malzemeler kullanılmadığından,
- iii. Uygulanan öğelerin kullanımında mevcut trafik yönetimi anlayışı aşılamadığından,
- iv. Kullanılan öğenin bir TDT öğesi olmasına karşın bu tasarım kavramı hakkında bilgisizlikten ya da bilgi sahibi olmak istememekten,

dolayı ulaşılmak istenen trafik güvenliği düzeyine varamamakta, bazı kesimlerde ise motorlu ve motorsuz taşıt sürücüleri ile yayaların trafik güvenliğini tehlikeye atacak boyutlarda zararlı olmaktadır.

TDT, 2001 yılında yayınlanan, Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ulaştırma Özel İhtisas Komisyonu, Kentiçi Ulaşım Alt Komisyonu Raporu’nda “Trafik Durultma” olarak yer almış Trafik Durultma Tasarımı ülkemiz için çok yeni sayılabilecek bir kavram olmasına karşın:

“Konut alanlarında tamamen trafiğe kapalı yaya alanlarının yanı sıra, özellikle ara sokaklarda, doğru bir tasarımıyla yavaşlatılmış trafikle yayanın birlikteliği sağlanmalıdır. Bu tür *trafik durultma (traffic calming)* önlemleri gelişmiş ülkelerde uzun süredir uygulanmaktadır ve ülkemizde de bu deneyimlerden yararlanılabilir. Böyle düzenlenmiş bölgelerdeki yaya bağlantılarının toplu ulaşım istasyon ve durakları ile bütünleştirilmesi önemlidir. Ayrıca konut alanlarında yaya yolculuklarının niteliğini daha çok okul yolculuklarına (özellikle ilk ve orta öğretim) yönelik olduğu düşünülürse, konut bölgelerinde oluşturulacak yaya yollarının, paylaşımlı yol düzenlemelerinin (ve bisiklete yönelik düzenlemelerin) okullarla olan bağlantıları da sağlanmalıdır. Yaya bölgelerinin çekiciliğini artırmak amacıyla sosyal kültürel etkinliklerin yapılabilirliğini özendirici önlemler belediyelerce alınmalıdır.”

Şeklinde yer almıştır(DPT,2001). VIII. 5 Yıllık Kalkınma Planında, yurtdışında TDT konusunda ulaşılan bu tecrübelerden ülkemizde de yararlanılabileceğinin altı çizilmektedir.

TDT en son 11. Ulaştırma Şurası Kentiçi Ulaşım Komisyonu Sektör Raporunda da, uygulanması gerekliliği vurgulanarak, yer almıştır(Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2013).

Kaplan ve Güzelküçük tarafından yapılan bir çalışmada da, Ankara Gazi Mahallesi örnek alanında Silahtar Caddesi ve bağlantılı sokaklar belirlenen bir saha programı çerçevesinde incelenmiş; hangi trafik durultma tasarım elemanlarının uygulanabileceği mekânsal özellikler ve trafik özelliklerine göre saha araştırması sonunda belirlenmiştir(Kaplan, Güzelküçük,2005).

Ankara Kentsel merkezi için yapılan bir çalışmada TDT’nin yaya öncelikli bir tasarım tekniği olarak,yaya alanları ile taşıt trafiğinin etkin olduğu alanlar arasında bir geçiş alanı olarak düzenlenmesi, erişebilirliğin ve mekânsal kalitenin sağlanması tartışmaya açılmıştır(Kaplan, Acuner,2005).

Ankara’da Çankaya Belediyesi tarafından, paylaşımlı yol düzenlenmesi amacına uygun biçimde, “oyun sokakları” adı altında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Halen bu durumda düzenlenmiş olan sokaklara bir örnek Birlik Mahallesi455. Sokağıdır. Niyetin olumlu olmasına rağmen, düzenleme, paylaşımlı yol düzenlemesinin en önemli bir tasarım girdisi olan kaldırım-platform eşdüzlem birlikteliği dolayısı ile, her iki enkesit ögesinin kot farkları olmaksızın birlikte düzenlenmesinden farklılık göstermektedir. Paylaşımlı yol dışındaki TDT tasarımlarında da oyun sokağı gibi bir tasarım hedefi belirlenmediğinden, bu uygulama yeniden ele alınarak, daha olumlu hale getirilebilir.

6. TRAFİK DURULTMA TASARIM ELEMANLARININ SINIFLANDIRILMASI

Trafik durultma tasarım öğeleri amaç-hedef çerçevesinde, farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Trafik durultma tasarım öğeleri hem hız hem de taşıt hacimleri üzerinde etkili olsa da sınıflandırma yapılırken bu öğelerin birincil etkileri göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çalışmada trafik durultma tasarım öğelerinin etkileri birinci öncelikte göz önünde bulundurulmuş ve yapılan sınıflandırma benimsenmiştir. Bu sınıflandırma yapılırken Ağustos 1999’da Birleşik Devletlerde ITE (Institute of Transportation Engineers tarafından Reid Ewing’e hazırlanan ve halen geçerliliğini koruyan Traffic Calming : State of The Practice adlı rapordan yararlanılmıştır(Ewing,1999). Buna göre:

Birincil etkisi taşıt hacimlerini azaltıcı yönde olan Hacim Kontrol Öğeleri :

- a. Yolların Trafiğe Kapatılması(Full Street Closure)
- b. Yolların Trafiğe Kısmen Kapatılması (Half Closures)
- c. Çapraz Yönlendiriciler (Diagonal Diverters)
- d. Orta Ayraç Bölücüler (Median Barriers)
- e. Zorunlu Dönüş Adalarıdır. (Forced Turn Islands)

Birincil etkisi taşıt trafiği hızlarını belirlenen limitlerde tutulması ve azaltılması olan Hız Kontrol Öğeleri:

- a. Düşey Değişim Öğeleri
  - i. Hörgüçler, Minder ve Masalar (Humps, Tables, Cushions)
bu kapsamda ‘Kaldırım Eşdüzlem(yükseltilmiş) Yaya Geçiti
  - ii. Yükseltilmiş Kavşaklar (Raised Intersections)
  - iii. Farklılaştırılmış Malzemeli Döşemeler (Textured Pavements)
- b. Yatay Değişim Öğeleri
  - iv. Trafik Döngü Adaları (Traffic Circles)
  - v. Dönel Kavşaklar (Roundabouts)
  - vi. Şikanlar (Chicanes)
  - vii. Yanal Değişimleler (Lateral Shifts)
  - viii. Düzeltilmiş Kavşaklar (Realigned Intersections)
- c. Platform(taşıt yolu) Daraltmaları
  - ix. Vanalar (Neckdowns)
  - x. Orta ada Daraltmaları (Centre Island Narrowings)
  - xi. Kaldırım Genişletmeleri (Chokers) şeklinde sıralanabilir.

Ayrıca bu öğelerin bir veya birkaçı bir arada kullanılarak da yapılan tasarımlarlar sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Bu çalışmada bu tarz örneklerle de yer verilmektedir.

Trafik durultma tasarım öğeleri bu yazı’da tanıtılırken, bu konuya önem vererek, mekan uygulamalarında gelişme göstermiş dört ülkenin deneyiminden yararlanılmıştır. Bu ülkeler Amerika,

İngiltere, Danimarka ve Avustralya'dır. Trafik durultma öğelerinin tanıtımında ABD deneyimi "Amerika Örneği", Danimarka deneyimi "Danimarka Örneği" vb. isimlendirilmiştir.

7. TRAFİK DURULTMA TASARIMI HIZ KONTROL ÖGELERİ; DÜŞEY DEĞİŞİM ÖGELERİ

Yol enkesitinde düşey yönde değişiklik yapan hız kontrol öğelerinden olan, hız hörgüçleri ve bu kapsamda trapezoidler, masa ve minderleri, yükseltilmiş kavşak, yükseltilmiş yaya geçidi ve dokulu taşıyolu kaplamalarını içeren düşey değişim öğeleri taşıt hızının azaltılmasında diğer öğelere göre daha etkilidir.

Düşey değişim öğeleri yapımında platformun inşaatında kullanılan malzemenin benzeri veya farklı malzeme kullanılabilir. Malzemenin farklılaştırılması, renk farklılaştırılması ile birlikte doku ve renk farkı olarak görsel anlamda taşıt sürücüsünün uyarılmasında daha etkin bir rol oynar. Bu tip durultma tasarım öğeleri "yaşam alanı" 32 km/st(20 mph) alan için en uygun durultma tasarım öğeleridir. Ancak bu öğeler daha düşük rampa eğimi gibi uygulamalarda 48 km/st(30 mph) yol kesimlerinde de veya otobüs gibi toplu taşıma taşıtlarının güzergâhlarında yapılandırılabilirler. Aşağıda kentlerimizde öncelikle uygulanabilecek TDT öğelerine örnekler verilmektedir.

7.1. Hız Hörgüçleri, Minder ve Masalar (Humps, Tables, Cushions)

Taşıt hızlarının azaltılmasında ve trafiği başka yollara yönlendirmek için kullanılmakta olan ve mevcut fiziksel TDT öğeleri arasında hız azaltılmasında etkisi en fazla olan hız hörgüçlerin çeşitli uygulamaları ülkemizde de mevcuttur.

Minderler ambulans, itfaiye vb. acil durum taşıtlarını, diğer büyük taşıtları, bisiklet ve benzeri iki tekerlekli taşıtları olumsuz etkilememeleri yanında, kolay yerleştirilebilme özelliğine de sahiptir.

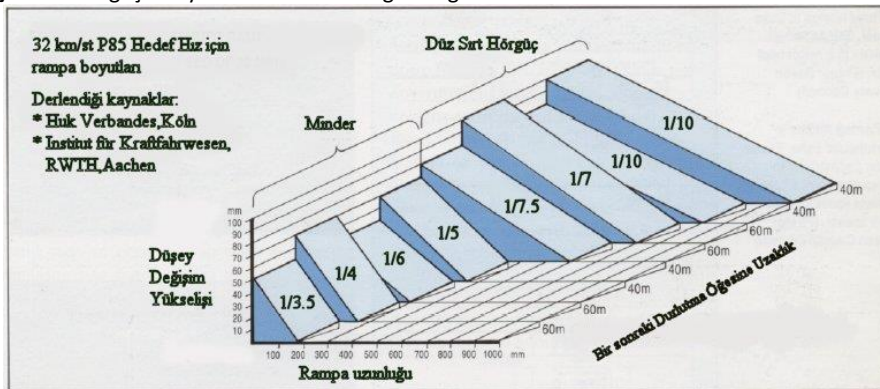
Düşey değişim öğelerinin boyutları ve düzey değişim profili büyük ölçüde hedeflenen en fazla hıza bağlı olduğundan tasarım ile hedeflenen hız-düşey değişim öğesi iyi kurulmalıdır. Böyle bir hedef hız için tasarımın uygulamadaki etkinliği şu üç faktöre bağlıdır:

- Düşey değişim yüksekliği
- Rampa eğimi
- Durultma öğelerinin birbirinden uzaklığı

Bu konuda 32 km/st hedef hıza göre P_{85} 'i elde edecek boyutlar aşağıdaki gösterimde verilmektedir. (Şekil 2)

Yurt dışı deneyimlerini kapsayan bu konudaki bir çalışma 1.Trafik ve Yol Güvenliği Kongresi'nde sunulmuştur(Kaplan, Güzelkçük, 2003).

Şekil 2. Hörgüç dizaynında hız-mesafe-eğim bağlantısı

Kaynak: Kaplan, 1992

Eğer P_{85} trafik hızı 10 mph=16 km/st için elde edilmek istenir ise, bu gösterimdekine göre şunlarda değişiklik gereklidir.

- i. Durultma ögesi düşey değişiminin daha eğimli duruma gelmesi
- ii. Durultma öğeleri arasındaki en fazla uzaklığın 30 m'yi geçmemesi

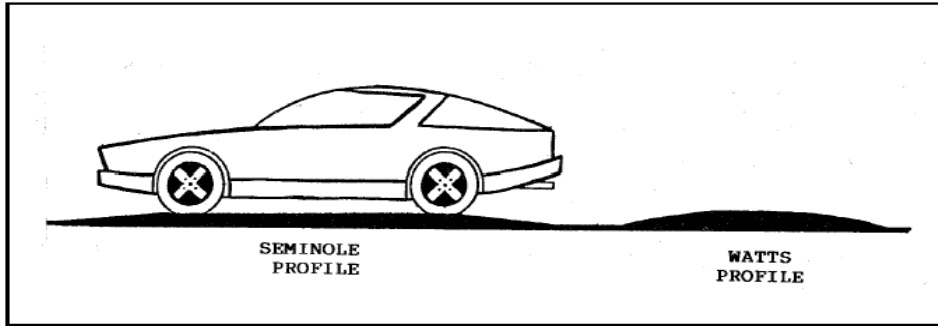
Eğer P_{85} trafik hızı karma öncelikler gibi 48 km/st (30 mph) hedef hızına göre elde edilmek istenirse, bu kez değişiklikler şöyle olmalıdır:

- i. Durultma öğeleri düşey değişiminin daha az eğimli duruma getirilmesi
- ii. Durultma öğeleri arasındaki en fazla uzaklığın öge tipine göre 40m/60m den büyük olmaması.

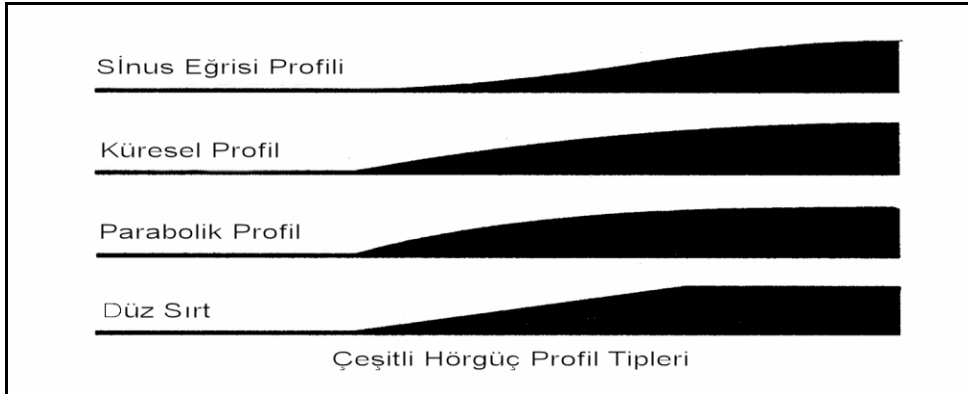
İngiltere'de 48 km/st hedef hız için 80 mm veya 100 mm yüksekliğin x 2000 mm veya 2500 mm rampa uzunluğu benimsenmektedir. Böyle bir boyutlandırma ile elde edilen rampa eğimi 1/25 tir.

Karayolları Genel Müdürlüğü Bakım Daire Başkanlığı, Şehir içi Yollarda Hız Kesici Uygulamaları ve Çeviri Bilgiler' dökümanında(KGM,1998) incelenen Danimarka ve Almanya uygulamalarında da etkin olarak bu boyutlar benimsenmekte olduğunu ancak Hollanda durultma kılavuzları (Ör.: Maatragelencatalogus) 120 mm rampa yüksekliği ile 1/40 rampa eğimini bu hedef hız için daha uygun gördüğünü belirtmektedir.Reid Ewing'in hazırladığı State of the Practice'e göre Amerika'da en çok kullanılan hörgüç tipi İngiltere Ulaşım Araştırma Laboratuvarı tarafından geliştirilen ve denenilen watts profili şeklinde imal edilen, İngiltere'de 'uyuyan polis'(sleeping policeman)adı ile de bilinen, hörgüçlerdir (Şekil 3). Bunlara ek olarak aynı rapor hörgüçlerin değişik profillerde de yapılabildiğini belirtmiştir. Bu profillere ait örnekler Şekil 4.de verilmektedir.

Şekil 3.Hörgüç profili şematik gösterim Kaynak.ITE,2006.

Şekil 4.Hörgüç profil tipleri

Amerika'da en çok kullanılan TDT ögesi olan hız hörgüçleri ile ilgili olarak genel yargıları içerisinde barındırması nedeniyle Amerika'da ITE(örn ITE,2006) tarafından belirlenenmiş ilke lerden ve kent yönetimlerinin bu konuda hazırladığı kılavuz kitaplarda(guides) ve teknik el kitaplarından

yaralanılmaktadır. Böylelikle, TDT öğeleri, örneğin hız kesicilerin yapımı aşağıdaki gibi kurallara bağlanmıştır.

- i. Hörgüçler trafik akış hızını ve hacmini düşürmenin yollarında bir olarak ana arter ve sokaklarda uygulanabilir.
- ii. Hörgüçler bir kavşaktan en az 52–60 m uzakta olmalıdır,
- iii. İki Hörgüç arasında en az 60 m olmalıdır. Daha etkin bir kullanım için ise 90–120 m mesafe olması uygundur,
- iv. Bazı caddelerde birden çok hörgüçler konması gerekebilir,
- v. Uygulama sokaklarda yapılmalı ve motosikletlilerin kasisten kaçıp bankete sürmelerini engellemek için yol kenarına özel uygun bir şekil verilmelidir,
- vi. Sokak uzunluğu 225 m'den küçük olmamalıdır,
- vii. Hız limiti 40 km/st 'den fazla olmamalıdır,
- viii. P85 en az 51 km/st olmalıdır,
- ix. Sokaktaki mülk sahiplerinin en az % 60 'ı ve hörgücün yanındaki mülk sahiplerinin ise tamamının bu çözüme onay vermeleri gerekmektedir,
- x. Acil yardım taşıtlarının geçişini engellememeli, kolaylaştırıcı yönde dizayn edilmelidir.

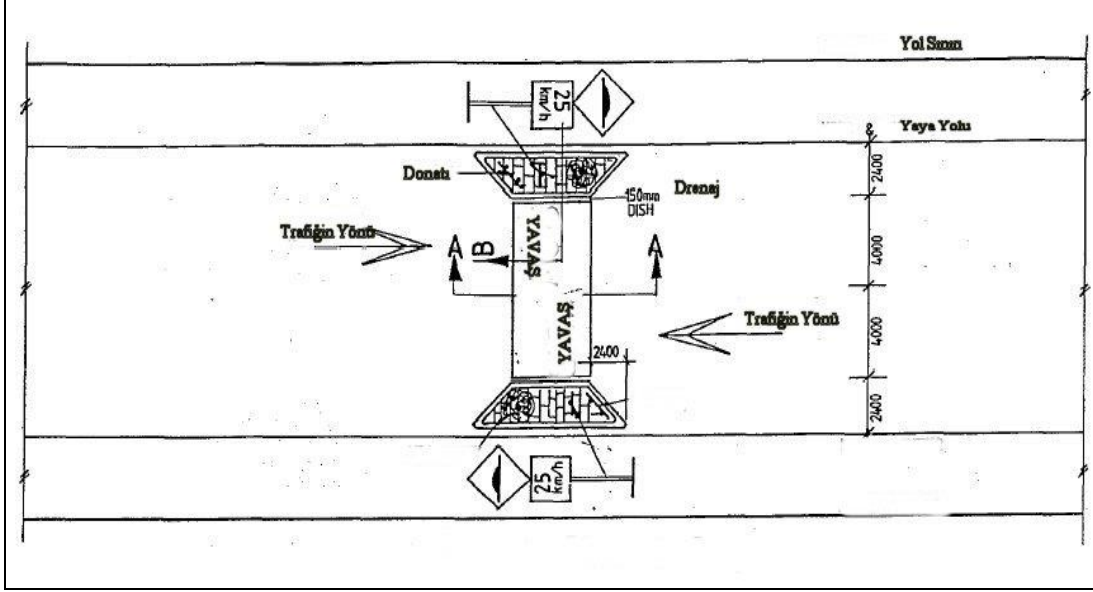
Şekil 5 de de hörgüç, minder ve masa düzenleme şemaları verilmektedir. Çizelge.1'de Avustralya örneği hız hörgüçleri hakkında bilgiler tanım, avantaj-dezavantaj tablosu olarak özet bir şekilde verilmektedir.

Şekil 5. Hörgüç, minderlerinin ve masanın kavşaklarda yerleşimi

HÖRGÜÇ (DÜZ SIRT/YAY SIRT)	MİNDER	MASA
KAVŞAKLARDA		
 Düz Sirt Tablah	 Kavşak Ayaklarında	 4 Ayaklı kavşakta
 3 Ayaklı kavşakta Düz sirt Tablah	 Kavşak Ortasında	 3 Ayaklı kavşakta
	 2 peritli ayaklar	
BAĞLANTILARDA		
 yay sirt (kavışık)	 Tek peritli	
 Yaya geçişi olanağı veren tablah Düz sirt	 İki peritli	
	 Yaya Geçiti ile (düşük bordür)	

Kaynak: Devon County Council,1993; Kaplan ,Güzelküçük,2003

Şekil 6. Hörgüç Uygulaması Teknik Detaylar (Plan)

Kaynak : Kaplan , Güzelkücüük ,2003.

Çizelge 3 . Hız hörgüçleri avantajları ve dezavantajlarının özeti

Uygulamanın tipi	Tanımı	Avantajları	Dezavantajları
Hörgüç (iki şeritte ve tek şeritte)	Yolu enlemesine kesen belirli bir profile sahip (watts profili), 100 mm yükseklikte imal edilen hörgüçler	<ul style="list-style-type: none"> *Taşıtları 20 -25 km/st hıza yavaşlatır *İmalatı ucuzdur *Bordür Kenarlarında bisikletin geçişi engellenmemiştir. *Üzerine taşıt park edilebilir. *Geniş caddelerde park alanları oluşturulabilir. 	<ul style="list-style-type: none"> *Göze hoş gelemez Özellikle betondan imalatlar *Taşıtlar hızla geldiğinde yüksek gürültüye neden olur. *Kent içi otobüs güzergâhları için uygun değildir. * Tek kullanımı, diğer TDT öğeleri ile desteklenmeden uygun değildir
Düşük Profil Hörgüç	Yüksekliğin 70 -75 mm olması dışında yukarıdakilerin aynısı	<ul style="list-style-type: none"> *Şehir içi Otobüs güzergâhlarına da kullanılabilir *Hız hariç yukarıdakilerin aynısı 	Araçları yavaşlatmakta etkisizdir.

7.2. Yükseltmiş kavşaklar (Raised Intersections)

Yükseltmiş kavşaklar, kavşak alanının taşıyolu platformuna göre düz bir şekilde yükseltilmesi ve bütün kavşak kollarını bu yükseltmiş kavşak alanına bağlayan rampalarla yapılandırılan TDT öğeleridir. Kavşak içerisindeki bu alanda taşıyolu kaplaması olarak doğal malzeme veya beton

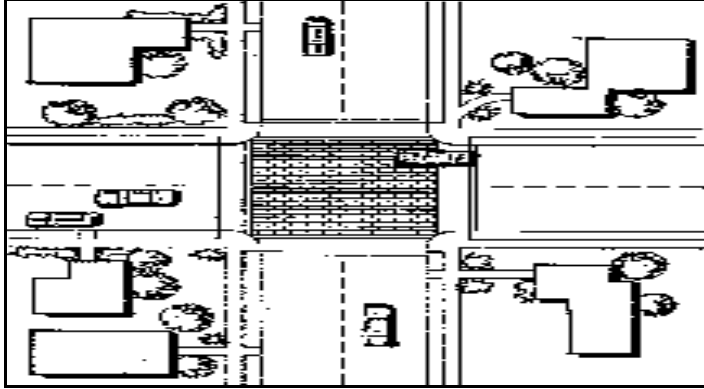

döküm, kilit taşı, tuğla veya benzeri dokulu malzeme kullanılır. Şekil 7 de şematik olarak yükseltilmiş bir kavşak görülmektedir.

7.3.Kaldırım Eşdüzlem Yaya geçitleri (Raised crosswalk)

Yaya geçitlerinin TDT kapsamında yeniden düzenlenmesinde, yaya geçidi platformunun mevcut platform kaplamasına göre yükseltilmesi ve bu yükseltilen kesimle yol platformu arasında düz sırt hörgüçlerin(trapezoid) yerleştirilmesiyle yapılırlar. Yükseltilmiş platform kesiminde kaplama olarak kilit taşı, farklı renkte asfalt kaplama veya yol platformuyla benzer özellikte malzeme kullanılabilir. Kaldırım eşdüzlem yaya geçiti olarak yükseltilen kesim reflektif malzeme ile işaretlenmelidir. Ayrıca yaya geçidine yaklaşımda da düşey işaretlemeler yapılmalıdır.

Şekil 7.Yükseltilmiş kavşak: masa uygulaması şematik gösterim

Kaynak: Fox, Siu,2004.

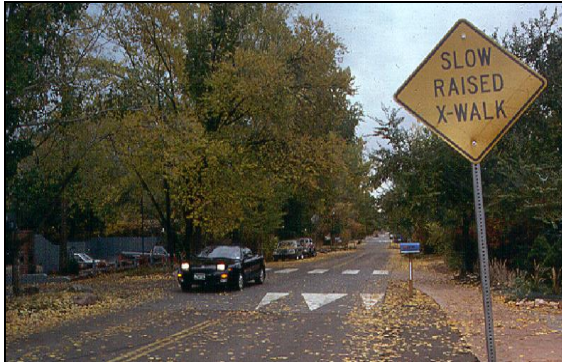
Aşağıda,Resim 1, 2, 3'te yükseltilmiş yaya geçidi uygulamaları görülmektedir.

Resim 1. Kaldırım Eşdüzlem yaya geçidi-ana arter'de

Kaynak: Pennsylvania Department of Transportation,2012.

Resim 2. Kaldırım Eşdüzlem yaya geçidi-Ana dağıtıcı'da

Kaynak: Pennsylvania Department of Transportation,2012.

Resim Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.. Kaldırım Eşdüzlem yaya geçidi-bölüm dağıtıcısında(sokak)

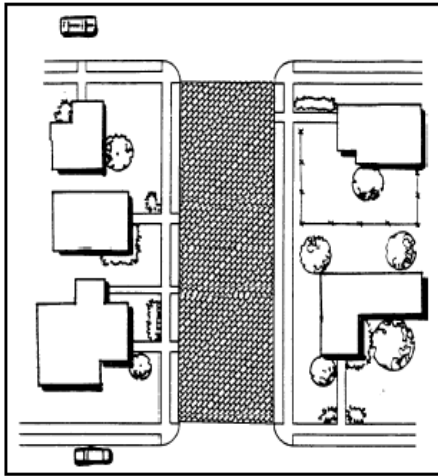

Kaynak: Hodge, 1992.

7.4. Dokulu Platform Kaplamaları (Textured Pavements)

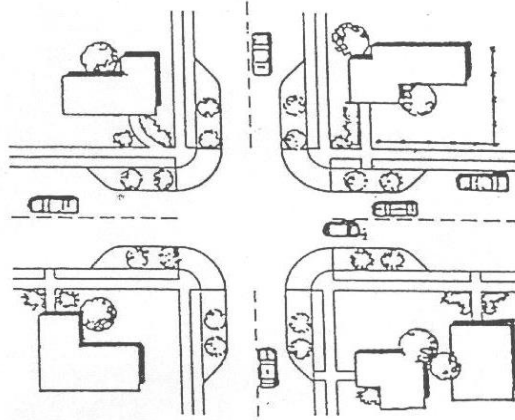
Dokulu platform kaplamaları, taşıyolunun satıh kesiminin doğal kesme taş, zemin tuğlası, hazır dökme betondan imal edilmiş taşlar, farklı asfalt kaplamalar vb. malzemelerle yapılandırılmasıdır. Şekil 8'de farklılaştırılmış taşıyolu kaplamasına ait şematik bir gösterim verilmektedir.

Şekil 8. Farklılaştırılmış platform kaplaması

Kaynak: Fox., Siu, 2004

Şekil 9. Kavşakta köşe genişletmesi

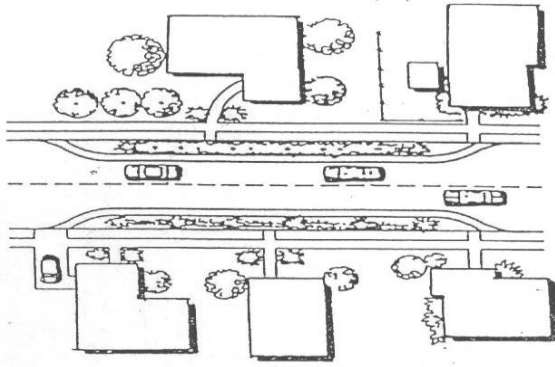

Kaynak: Fox., Siu, 2004

Kavşakta köşe genişletmesi ve kavşak masasının birlikte kullanımı

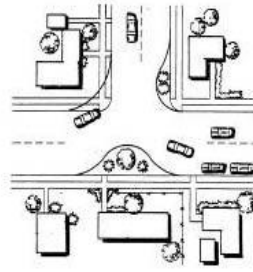
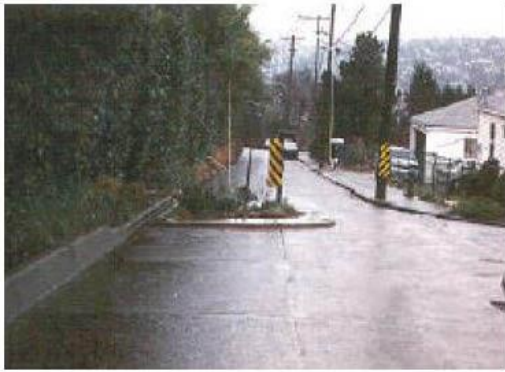

Kaynak: Fox., Siu., 2004

Şekil 10. Bağlantıda çift taraflı vana düzenlenmesi

Kaynak: ITE,2006

Kavşak köşeleri genişletmesi(bulbs)

Kaynak: ITE, 2006,

TDT ile taşıt trafiğinin durultulduğu bir yolda durultmanın yolculuklara etkisi için aşağıdaki çizelge 3 düzenlenmiştir.

Çizelge 3. TDT'nın yolculuklara etkisi

Amaçlara göre sonuç	D.*	Yorum
Toplam taşıt trafiği hacminin azaltılması	2	Binek taşıtı kullanımı isteğini azaltır. Yolculuk seçeneklerini çeşitlendirir.
Doruk süre trafik hacimlerinde azalma	0	
Doruk süreleri hacminin doruk dışı sürelere doğru yayılması	0	
Binek taşıtı yolculuklarını diğer ulaşım türlerine yönlendirilmesi	2	Yürüme ve bisiklet kullanım koşullarının iyileşmesi
Erişilebilirliğin artması, taşıtlı yolculuk gereksiniminin azalması	1	Alandaki yapılaşmada, yüksek yoğunluklu ve karma kullanımı özendirir
Yolculuk paylaşımı artması	0	
Bisiklet kullanımının artması	2	Bisiklet kullanım koşullarının iyileşmesi
Yaya Yolculukların artması	3	Yürüme koşullarının iyileşmesi
Teleçalışmanın**artması	0	
Yük trafiğinin azalması	0	
*D.:Değerleme 3 En yararlı / -3 en zararlı		**Teleçalışma: Bilgisayar ağları vasıtasıyla işyerine gitmeden konutunda çalışma

8. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sürdürülebilir ulaşım, öncelikle temiz ulaşım sistemlerinin geliştirilmesini ve tüm ulaşım sistemlerinin birbirleri ile eşgüdümlü bütünleştirilmesini gerektirir. Sağlıklı çevre ve sağlıklı yaşam koşullarının ön planda olduğu günümüzde ulaşımın sürdürülebilir olması konvansiyonel taşıtı değil insanı merkeze alan taşıtların değil insanın gereksinimlerinin hedeflendiği ulaşım planlaması ve teknoloji kullanımı ile mümkündür. Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Arttırılması Yönetmeliği de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Kentiçi ulaşım'da yayalık ilk önceliği almakta olup, ardından bisikletliler, ardından da toplu taşımanın öncelikli olması düşünülmelidir. Özellikle yaya, engelsiz mekan, ,bisikletli ulaşım düzenlemeleri kent planları ve ulaşım planlarında, TOKİ gibi kuruluşlarca yapılan projelerde bütünleşik ulaşım çerçevesinde gerekli yerini almalıdır.

Trafik durultma tasarımını olması gerektiği yerde değerlendirilmesi, uygulamada kullanılan bir iki öğeyi de kapsamına alan tasarımlamaların oluşturularak geniş katımlı bir platformda bu konunun tartışmaya açılması Avrupa Birliği sürecindeki ülkemizin ulaşım-trafik alanında özellikle kentiçi ulaşım konularında sürdürülebilirliğin ve bu kapsamda yaya öncelikli alanların ön plana çıkmasını sağlayabilir.

Trafik güvenliği yaya ve taşıt trafiği açısından birlikte düşünülmelidir. Kent merkezlerinde öncelik yayaya ve yaya erişebilirliğine verilmelidir. Trafik ve yol güvenliği konusunun, yol kaplaması, yer döşemesi, yol üzerindeki elemanlar ve alt yapı ile birlikte düşünülmesi gerekir. Yayanın, yaya yolunda, geçidinde ve kaldırımdaki tüm hareketleri trafik güvenliği kapsamında ele alınmalıdır. Yoğun yaya alanlarda, özellikle erişme kontrolsüz yol kesişmelerinde Yaya ve taşıt trafiğinin kesiştiği noktalarda, yayanın yolu hemzemin olarak geçmesi sağlanmalıdır. *Yaya alanları artırılmalı ve genişletilmelidir.* Taşıt hızının yavaşlatıldığı *trafik durultma alanları oluşturulmalıdır.* Bu konuda, AB'nin iki üyesi,, 1970'lerin sonunda TDT ile ilgili yasayı çıkaran Hollanda ve 1992'de TDT' uygulamaları için yasa çıkartan İngiltere, yasal çerçeveleri ve deneyim örnekleri olarak incelenmelidir.

Yerel yönetimlerimiz için önerilere gelindiğinde, TDT ve genel anlamda erişebilirlik(ulaşılabilirlik) alanında insan kaynağı düzenlemeleri için getirilebilecek öneriler şöyle belirlenebilir:

- Üniversitelerimizde, özellikle Şehir ve Bölge Planlama ve İnşaat Mühendisliği, ayrıca tüm diğer mekansal tasarım ile ilgili bölümlerde sürdürülebilir ulaşımı da kapsayacak biçimde kentsel ulaşım mekanlarının tasarımı, ulaşım planlaması, trafik planlaması, ulaşım mühendisliği eğitimi TDT ve erişebilirlik ilgili kavramlara ve yöntemlere göre yenilenmelidir.
- Şehir ve Bölge Planlama, Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı ve İnşaat Mühendisliği bölümlerinde, "erişebilirlik" alanında dersler zorunlu ders statüsünde bu gibi mekânsal tasarım ve uygulamasına yönelik eğitim alan öğrencilerine okutulmalıdır.

Kent içi ulaşımın temelinde taşıtların değil insanların ulaşımı ve bu bağlamda tüm kullanımlarda yaya önceliği ve erişebilirliği yer almalıdır. Alternatif ulaşım sistemleri ve araçlarıyla günlük trafiği, özellikle binek taşıtı trafiğini azaltmak öncelikli amaç olmalıdır.

Türkiye'de TDT öğelerinin kullanımları teknik eleştirisel olarak irdelendiğinde en önemli bulgulardan birisi, trafik durultma tasarımının parçacı biçimde kullanıldığı, öğelerin birbiriyle ilişkilerinin kurulmadığıdır. Diğer bir önemli bulgu, Ülkemizde Trafik Durultma Tasarım Öğelerinden bir kaçının uygulamada yer aldığı, ancak bu uygulamaların, temel ilkeler bağlamında standart ve ölçütlerle, bu da

öge ve malzemeye ilişkilendirilmediğinden; benimsenmediği, geçerlilik ve güvenilirlikten yoksun olduğudur.

Yerel yönetimlerin TDT'nı uygulayabilmeleri için şu koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir.

- 1.Yasal Değişiklik: yasa ve yönetmeliklerle TDT'nın kapsanması
- 2.Yatırım Programında Değişiklik: Noktasal çözüm aramaktan, alansal çözüm üretmeye geçiş.
- 3.Yerel yönetim planlama ve mühendislik teknik eğitimde düşünmede değişiklik.
- 4.Trafik ile ilgili projelerin sonuçlandırılmasında değişiklik: Yerel yönetimlerin hazırladığı projelere halkın katılımının sağlanması. Birçok yerel yönetim uzmanların uzmanlığına göre katılımsız proje üretmekte ve uygulamaktadır.
- 5.Yeterli teknik eleman sayı ve niteliğinde değişim: Teknik elemanların ve projelerin uygulanmasında karar vericilerin, TDT konusunda yeterince bilgi sahibi olarak gereken değerlendirmeleri yapması.
- 6.Yaya alanları ile taşıt trafiğinin etkin olduğu alanlar arasında bir geçiş alanı düzenlenmesi biçiminde, *yavaş şehir* uygulamasının bir bileşeni olabilir.
- 7.Bisiklet kullanımı vebisikletli yolculuklar için daha uygun mekânsal ve trafik koşullarının belirlenmesinde etken olabilir.

Tüm bunların sürdürülebilir kentsel gelişme ve ulaşım mekanlarımızın sürdürülebilir planlanması ve düzenlenmesi için öncelikle ilgili yasal mevzuatımız trafik durultma planlama, tasarım ve elemanlarını tümü ile içeren bir biçimde yenilenmelidir.

Kaynakça

Buchanan, C.1963, Traffic in Towns, HMSO.

Bunte, Leslie W., 2000, Traffic Calming Programs and Emergency Response: A Competition of Two Public Goods, Master's Thesis, University of Texas at Austin.

City Of Wilton Manors, 2012, Traffic Calming Management Manual.

Coombe, D., Bates, Y., Dale M., 1998, Modelling the Traffic Impacts of Highway Capacity Reductions, TEC, 7/8, ss. 430-433.

Davis, A. 1992, Livable Streets and Perceived Accident Risk, TEC, 6, ss. 374-387.

DPT, 2001 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ulaştırma Özel İhtisas Komisyonu, Kentiçi Ulaşım Alt Komisyonu Raporu.

Devon County Council, .1993, "Traffic Calming Guidelines", Devon C.C. Enginiereing&Planning, Devon-İngiltere.

Ewing,R., 1999, "Brief History Of Traffic Calming", Traffic Calming: State of The Practice, Institute of Transportation Engineers, ABD, 10-17..

Ewing,R., 2003, "Transportation Quarterly Vol.57,No2" , İnstitute of Transportation Engineers, ABD.

Fox,K.,Siu, L. Y., A ., 2004 , Review of Current Traffic Calming Techniques, İnstitute for Transport Studies Project Paper, Leeds, Brennan, D.T. The Evaluation of Residential Traffic Calming, Traffic Engineering and Control, 1, ss.19-24.

Gedizlioğlu, E.,2004,- 'Kentlerimizde Trafik Yönetimi',TÜRKİYE MÜHENDİSLİK HABERLERİ SAYI 434, 17-24.:trafiği sakinleştirme

Günay,B., Ceylan, H., Turan, F., Aslan, H., Sönmez, E.,1996,Trafik Yavaşlatım(Traffic Calming) Uygulamalarının Trafik Mühendisliği ve Kent Planlaması Açısından İncelenmesi: Newcastle Kenti Örnekleri, Birinci Ulusal Ulaşım Sempozyumu Bildiriler Kitabı(ed.) M. Kantarcı, N. Öztürk, 93-106,İstanbul.

- Goodwin, P., Hass-Clau, C., Cairns S.1998, Evidence on the Effects of Road Capacity Reduction on Traffic Levels, TEC, 6., ss.348-354.
- Hodge, A.R., m1992, A review of the 20 mile/h Speed Zones: 1991 , TEC, 10, ss. 545-547.
- ITE, 2006,“Guidelines for the Design and Application of Speed Humps,” Institute of Transportation Engineers, Washington, DC.
- Janssen, S.T.M.C. ,1991, Road Safety in Urban Districts: Final Results of Accident Studies in the Dutch Demonstration Projects of the 1970’s, Traffic Engineering and Control, 6, ss.292-296.
- Kaplan, H., 1992, “Sokak Mekanlarının Tasarlanmasında Paylaşımlı Yol Düzenlemeleri, Woonef Tasarım İlkeleri ve Kentlerimizde Uygulanabilirliği”, 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, İstanbul, 209-229.
- Kaplan H., 1994, “Büyük Kentlerimizde Trafik Rahatlatma Önlemleri, Trafik Bütünleştirilmesi ve Toplu taşıma Sistemlerinin Yeri” 4. Toplu Taşıma Kongresi.
- Kaplan, H. 1997,Kentsel Ulaşım Ekolojik Yaklaşım, Ulaşım-Trafik Kongresi Bildiriler Kitabı, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın no.193, ss. 93-101.
- Kaplan H. Güzelküçük B. , 2003,“Trafik Durultma Tasarımı: Mekânsal Tasarım İle Yol ve Trafik Güvenliğinin Sağlanması Yöntemi”, 1.Trafik ve Yol Güvenliği Kongresi.
- Kaplan,H., Güzelküçük,B., 2005, Trafik Yönetimi Anlayışındaki Değişim VeTrafik Durultma Tasarımına Gelişmiş Ülke Örnekleme, Ankara, Trafik Ve Yol Güvenliği İkinci Uluslararası Kongresi.
- Kaplan. H., Acuner, A. ,2005, Ankara’da Yayalaştırma Sorunsalı: Yaya Alanlarının Yasal Çerçeve ve Yerel Yönetimlerin Rolü Kapsamında Değerlendirilmesi, Planlama Dergisi, 112-123.
- KGM,1998, Şehirçi Yollarda Hız Kesici Uygulamaları ve Çeviri Bilgiler,Bakım Dairesi Başkanlığı.
- Köksal, Ş.,2008,Trafik Araştırma Merkezi Müdürlüğü “Trafikte Hız Ve Kaza Riski”
- New York State Traffic Calming Law, <http://assembly.state.ny.us/leg/?cl=128&a=66>.
- OECD , 1979, Traffic Safety in Residential Areas, Paris.
- OECD, 1990,Integrated Traffic Safety Management in Urban Areas, Paris.
- Öncü, E. ,1997,“Kent içi Ulaşımında 21. Yüzyıl Perspektifi”, 3. Ulaşım ve Trafik Kongresi, TMMOB Makina Mühendisleri Odası ,21-40.
- Pennsylvania Department of Transportation, 2012, Pennsylvania’s Traffic Calming Handbook.
- Transportation Planning Handbook,1999,Chapter 13, Institute of Transportation Engineers, ABD.
- TÜİK, 2014,Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri, 2013.
- Ulaştırma Bakanlığı,2009, 10.Ulaştırma Şurası, Kentçi Ulaşım Üstyapı (Operasyon) Çalıştay Yaya, Bisikletli Ve Fiziksel Dezavantajlı Grupların Erişim Ve Ergonomisi Sonuç Raporu.
- Ulaştırma, ,Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2013, 11. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Şurası, Kentçi Ulaşım komisyonu Raporu.

Özet: Günümüze kadar yerel yönetimlerin kentçi trafiğin yönetimi uygulamalarına bakarsak, son yıllarda raylı sistemlere ekonomik göstergelerin elverdiği ölçüde ağırlık verildiğinin söylenmesine karşın yaya(yolcu) odaklı değil taşıt odaklı bir yaklaşımın hakim olduğunu görmekteyiz. Kent yol kademelendirmesinin birçok kentimizde belirlenmemiş olduğunu, trafikte yeni bir düzenleme yapılacağı zaman düzenleme projesinde yayaların ,taşıtından inen sürücülerin de yaya olduğu düşünülmeden, göz ardı edildiğini görmekteyiz. Bu durum uygulanmış projelerin incelenmesinden ve yeni düzenleme yapılan kesimlerde meydana gelen kazalara

bakılarak anlaşılabilir. Gelişmiş ülkelerde yaygın bir biçimde kullanılan ve benimsenen, ülkemizde de yapılan bazı çalışmalarla son günlerde, yeni yeni tanınmaya başlanan ancak henüz semt bazında bir uygulaması bulunmayan Trafik Durultma Tasarımı kentsel mekanı yeniden örgütlenmesi aracılığı ile hem trafik güvenliğini arttırmakta hem de çevresel öğeleri iyileştirerek yaşanılabilirliğe olumlu katkı yapmaktadır. Bu yazıda anılan yöntemin üzerinde durularak genel bir bilgi verilmekte, yerel yönetimler tarafından uygulanabilecek hız düşürücü önlemlerden bir kaçısı anlatılmakta özellikle yol ve trafik güvenliğine katkısının ne olduğu belirtilmekte ve günümüze kadar kullanılan geleneksel yöntemlerin ve uygulanmış hız düşürücü önlemlerin eleştirisi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel ulaşım, sürdürülebilir ulaşım, ulaşım mekanı, trafik durultma tasarımı

SUSTAINABLE DESIGN FOR URBAN TRANSPORTATION SPACES: THE PLACE OF TRAFFIC CALMING AS IT'S COMPONENT

Abstract: : It is observed in this country that city municipalities as local authorities, approach to urban traffic problem through a vehicle-focussed understanding instead of a trip-focussed. Hence, functional road hierarchy as unknown, any new Project or implementation neglects the pedestrians and their transportation related spatial needs. This fact can easily be understood through the examination of traffic accidents and involving rates in such designated urban localities. The design for vehicular traffic areas in the cities through traffic calming, to achieve a better spatial quality, traffic safety, liveability through re-organising the urban-transportation- space, is in practice widely in the developed countries where there is no city-sized example exists in our cities. In this paper, first, urban space related technical aspects of traffic calming is resumed, then, it's basic elements are classified, their road and traffic safety impacts are considered, and the conventional approach is criticised, for local authorities

Key Words: Urban Transport, Sustainable Transportation, Transportation Space, Design for Traffic Calming

Hülagü KAPLAN: Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi; Fen Bilimleri Enstitüsü Trafik Planlaması ve Uygulaması A.D. öğretim üyesi. 1980 yılında Oxford Polytechnic Mimarlık ve Planlama Fakültesi, Şehir planlama bölümünden Şehir Planlama Diploması'nı aldı. Şehir Planlama yüksek lisansını (Msc.) da Oxford polytechnic Şehir Planlama Bölümünde 1982'de tamamladı. Şehir ve Bölge Planlama Doktorasını ODTÜ FBE Şehir ve Bölge planlama Anabilim Dalından 1998'de aldı. Daha önceden 1973 yılında Ankara üniversitesi SBF'den de işletme diploması bulunan Kaplan İngiltere'de, 1977 yılında Birmingham Üniversitesi Ulaşım ve Çevre Planlaması Departmanında iki akademik yarı yıllık Transportation and Traffic Planning kursunu; 1981 yılında Oxford Üniversitesi iki yarı yıllık Verneküler Mimari akşam kursunu da tamamladı. 1983 – 1988 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda Başuzman Şehir Plancısı olarak çalıştı. 1998 – 2003 yılları arasında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu üyesi olarak görev yaptı. Son çalışmalarında kentsel ekoloji bağlamında kentsel ulaşımın ve trafiğin sürdürülebilir planlanması ve düzenlenmesine ve engelsiz-mekan konusuna (barrier free design) yoğunlaşmıştır.

hukaplan@gmail.com; hulagu@gazi.edu.tr

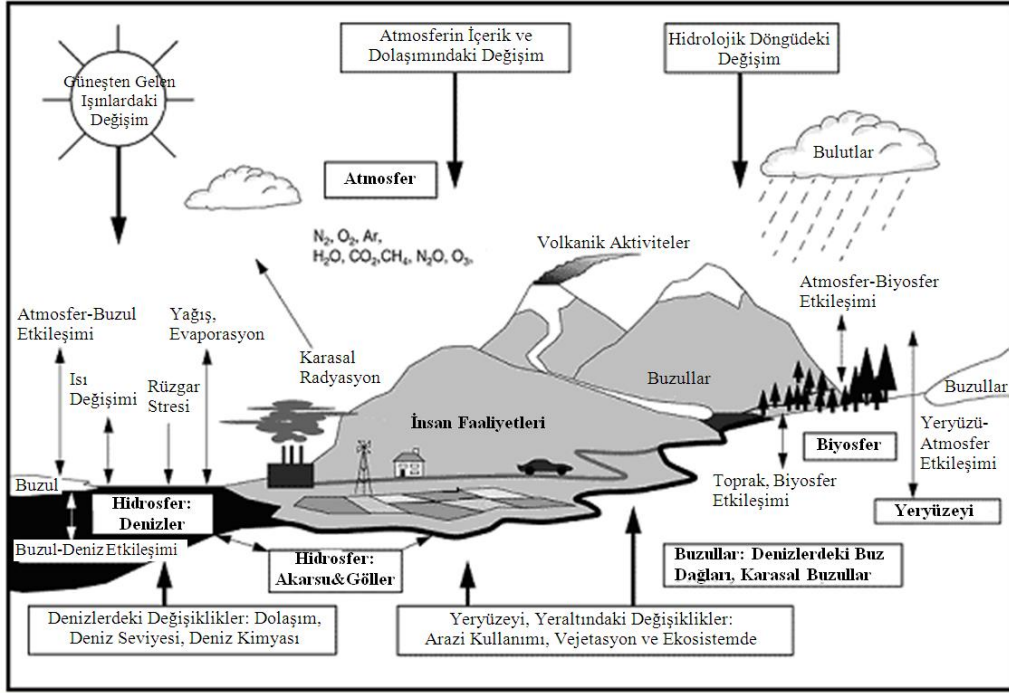
1980 YILINDAN GÜNÜMÜZE KENT İKLİM ARAŞTIRMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkü DUMAN YÜKSEL, Doç. Dr.
Hayriye BALIK, Y. Şehir Plancısı

1. GİRİŞ

İklim; atmosfer, hidrosfer, yeryüzeyi, biyosfer ve buzullar olmak üzere beş temel bileşenden oluşan interaktif bir sistemdir. İklim sisteminin bileşenleri; yapıları, fiziksel ve kimyasal özellikleri ve davranışları açısından çok farklı olmalarına karşın kitlesel (hacimsel) değişimler, ısı ve momentum ile birbirleriyle bağlantılı; bütün alt sistemler de açık ve birbiriyle ilişkilidir (Anonim 2001). (Şekil 1). Yeryüzeyinde insan faaliyetleri sonucu meydana gelen değişiklik iklim sisteminin bileşenlerini ya da süreçleri etkileyerek iklimi değişikliği ile sonuçlanabilmektedir. Farklı faaliyetlerin ve arazi kullanım değişikliklerinin yoğunlaştığı kentsel alanlar da çevresindeki alanlardan farklılaşan bir iklim yapısı ortaya koymaktadır.

Şekil 1. İklim sisteminin bileşenleri ve etkileşimleri

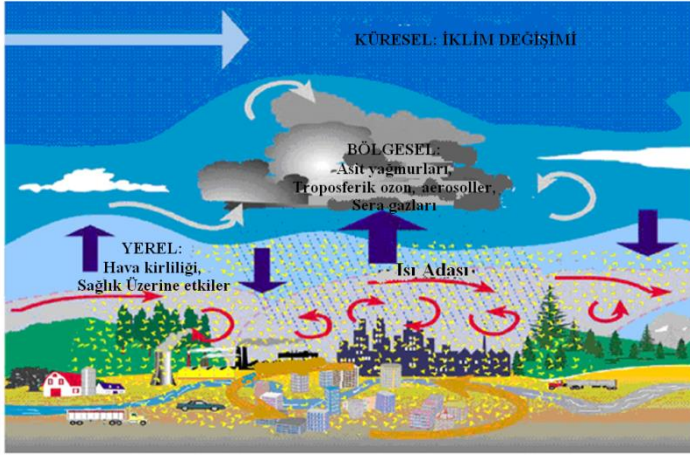

Kaynak: Anonim 2001

Kentlerde, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar insan faaliyetleri; özellikle endüstriyel faaliyetler, konutların ihtiyaçları ve ulaşım için fosil yakıtların kullanılması; sera gazları ve atmosferin yapısını etkileyen aerosollerin oluşmasına neden olmuştur. Arazi örtüsü ve kullanımlarındaki değişimler, yapılaşma, insanların tarım ve ormancılık faaliyetleri yeryüzeyinin fiziksel ve biyolojik özelliklerini, doğal döngüleri ve süreçleri etkilemiş, bunun sonucunda kentler kendilerine özgü bir iklimsel ortam oluşturmuştur (Şekil 2). Arazi kullanımının değişiminden kaynaklanan

fiziksel süreçler; albedoyu, yüzey pürüzlülüğünü, topografyayı ve su buharı ile sera gazlarının atmosfer ve yeryüzeyi arasındaki döngüsünü değiştirerek iklimi etkilemektedir.

Şekil 2. Kentleşmenin iklim üzerindeki etkileri

Kaynak: Carmichael 1999

İklim elemanlarının toplumlar üzerinde yarattığı etkiler, insanoğlunu başlangıçtan günümüze her dönemde iklimle ilgili çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Vitruvius (İ.Ö 75-26), kitaplarında Roma kentlerindeki kent planlama ve iklim koşullarını açıklamıştır. Roma kentlerinden 17.yy'ın başlarına kadar kent ikliminin ana konusu kent planlama ve hava kirliliği olmuş, kentsel ısı adası ve ısı dengesine ilişkin niteliksel araştırmalar ise 17.yy'ın sonlarında başlamıştır. Endüstriyel Devrimle birlikte artan kentleşme sonucunda büyüyen kentlerde iklim belirgin bir şekilde değişmeye başlamıştır. 19.yy'ın sonlarına doğru Howard, Londra kentinde etrafındaki kırsal alanlara oranla, görüş mesafesinin azaldığına, sıcaklıklarda artış olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle son yıllarda kentlerde yaşanan iklimsel farklılıklar ve bunların ekstrem sonuçları kent iklimi konusunda yapılan çalışmaların sayısını arttırmıştır. İklim değişikliği gündemi de bu artışın önemli nedenlerinden birisidir.

Kent iklimi konusunda literatür incelendiğinde Kratzer (1937)'de 225 makale, Oke (1990) ise 1980'lerde 700'den fazla makalenin yazıldığını tespit etmiştir (Tayanç 1995). 1980-2010 yılları arasında kent iklimi üzerine 66 adet süreli yayında yaklaşık 1000 makale basıldığı belirlenmiştir (Balık 2012). Günümüz kentlerinde yapılı çevrenin oluşturduğu sağlıksız, termal konforu düşük mekanlar, kirlilik probleminin yaşandığı alanlar, iklim değişikliğinin kötüleştirdiği koşullar nedeniyle kent iklimi konusunda yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır.

Bu çalışmada kent ikliminin önemini ortaya koymak ve planlama içerisindeki değişen konumunu ve rolünü değerlendirmek amacıyla son 30 yıl içerisinde kent iklim bilgisi üzerine yapılan çalışmalar belirli konu başlıkları altında incelenmiştir. Kent iklimiyle ilgili konu başlıklarının belirlenmesinde H. Landsberg'in 'The Urban Climate' kitabı (1981) ile Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) belirli aralıklar ile hazırlamış olduğu raporlar referans alınmıştır. Kent iklimiyle ilgili yapılan çalışmaların bir araya getirilmesinde ise 1900 yılından beri tüm verileri aynı sistem ve teknikle indeksleyen 'Web of Science' listesinde yer alan kent iklimiyle ilgili 66 adet süreli yayın kullanılmıştır. Bu bağlamda yaklaşık 1000 adet makale kent iklimi içerisindeki farklı konu başlıklarına göre bir araya getirilmiştir.

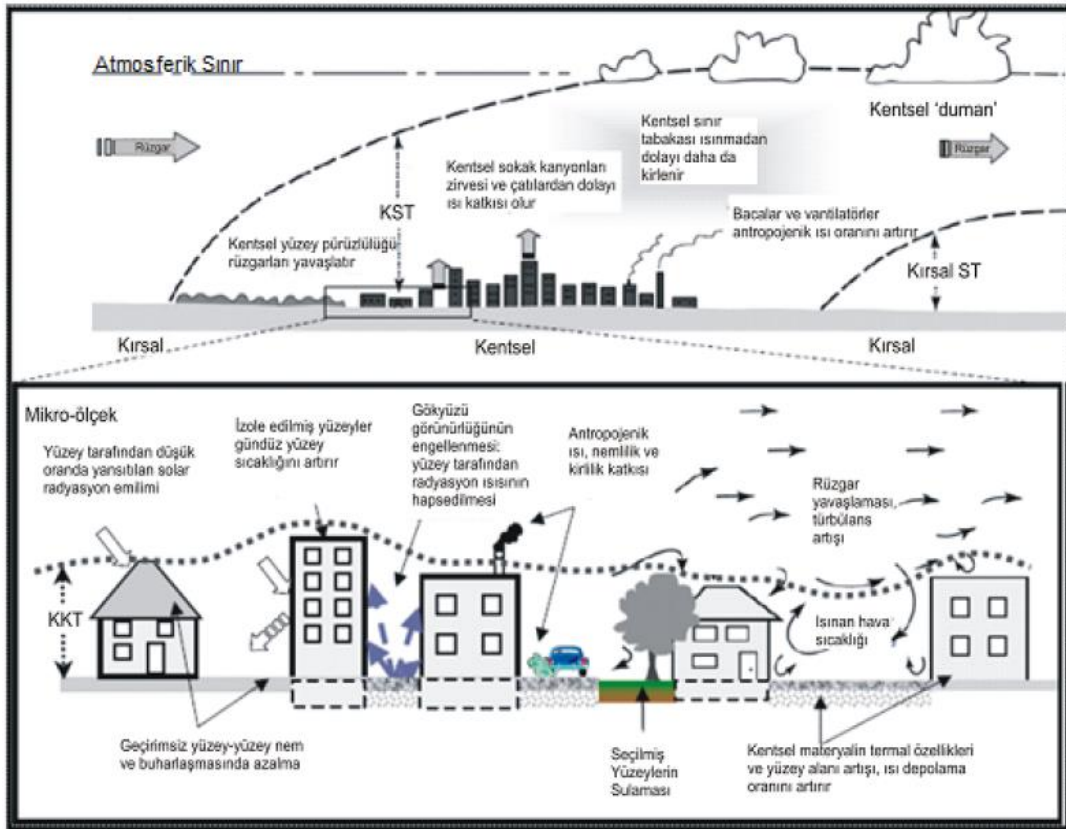
2. KENT İKLİMİ

WMO (1983) kent iklimini, ısı kirliliği ve hava kirletici emisyonları içeren; yapılaşmış alanlar ve bölge iklimi arasındaki etkileşimler tarafından değiştirilen yerel iklim olarak tanımlamaktadır. Bir kentin iklimi mekansal büyüklüğü-uzantısı yaklaşık 250 km olan bir yerel mezoklimadır (WHO 2004, Duman,

2005). Kent iklimi, bir yandan enlem, kara ve deniz yüzeyi, yükseklik, yer şekilleri ve bitki örtüsü gibi doğal elemanların etkisi altında iken diğer yandan yoğunluk, yükseklik, yönlenme, malzeme gibi kentsel dokunun özelliklerinin etkisi altındadır. Radyasyon miktarı, sıcaklık, rüzgar ve nem gibi iklim elemanları, makro ölçekte enleme, bölgesel ölçekte coğrafi konuma, yöresel ölçekte doğal yüzey şekillerine, yerel ölçekte arazi örtüsüne, yapılaşma yoğunluğu ve hacmine ve mikro ölçekte ise yüzeyin kimyasal ve fiziksel özelliklerine bağlı olarak değişmektedir.

Kent iklimi tabakalı bir yapıya sahiptir ve Mills (2011) kentin iklim yapısı içerisindeki tabakalar temel olarak 2 gruba ayrıldığını belirtmektedir. Kentsel sınır tabakası (Urban Boundary Layer-UBL), kent yüzeyi üstündeki hava formları ve kent kenarındaki rüzgar eğilimlerinin debisi tarafından oluşturulur. Kentsel kanopi (örtü) tabakası (Urban Canopy Layer-UCL), ise insan faaliyetleriyle oluşturulur. Bu tabaka üzerinde farklı derecelerde yoğunluklar oluşur ve çatı seviyesi ile zemin arasındaki bölümü kapsar.

Şekil 3. Kentin iklim yapısı içerisindeki tabakalar ve özellikler

Kentlerde enerji yoğun üretim ve tüketim biçimlerinin artması beraberinde bireysel sera gazı salınım miktarını da arttırmaktadır. Artan sera gazı oranları kent iklimini etkilemekte (Jo ve ark., 2009; WHO, 2004), kent atmosfer yapısı ve fiziki çevre üzerinde değişimlere neden olmaktadır. Kentlerde yaşanan bu değişimler, atmosferik sınır tabakası içerisindeki hem fiziksel hem de kimyasal süreçleri etkiler.

Bu süreçlerdeki etkilerin yanı sıra düzensiz aerodinamik yüzey pürüzlülüğüne sahip alanlarında artması sonucunda çevre bölgelerine göre kent içerisinde hava sıcaklığı, bulut örtüsü ve yağmur gibi iklim faktörleri daha yoğun yaşanır. (WHO, 2004). Yapılaşmadan ötürü kentlerde rüzgar hızı düşmekte, azalan rüzgar hızına ve kullanılan materyallere bağlı olarak kentsel ısı adası yoğunluğu ve etkisi artmaktadır.

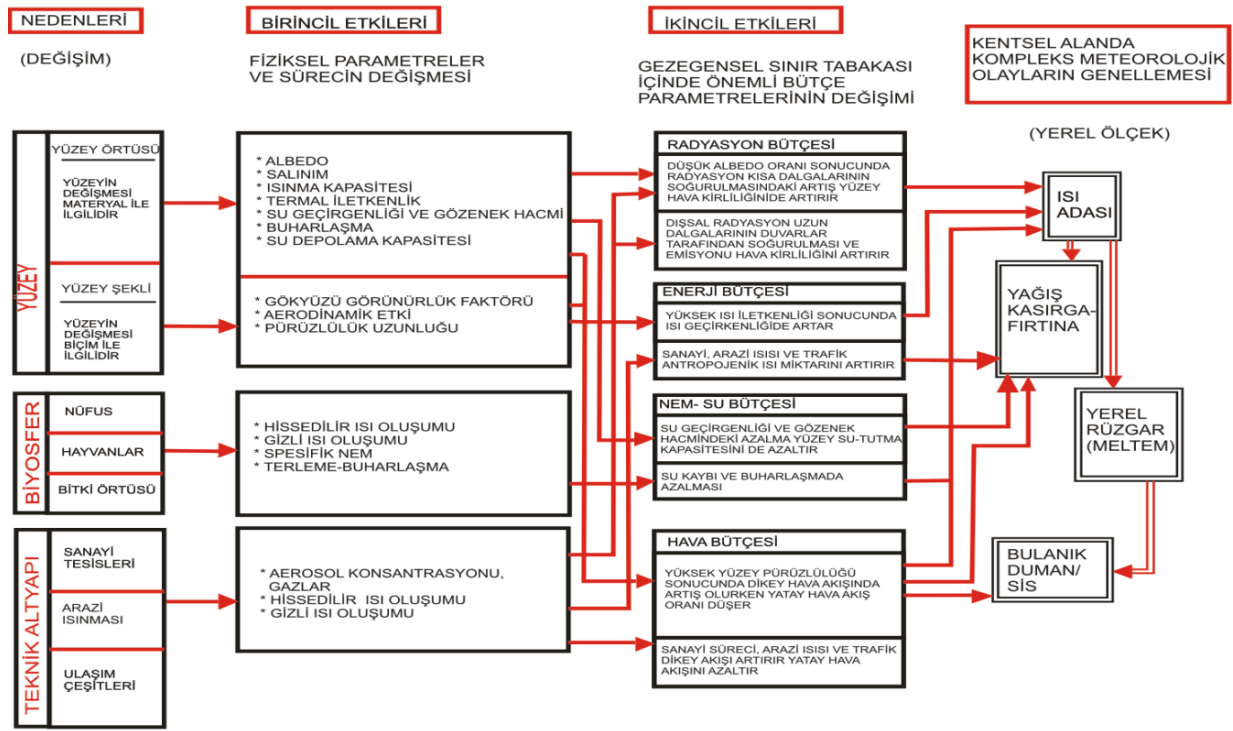
Kentlerde insan eliyle oluşturulan yapılaşma alanlarında binalar için kullanılan malzemeler genellikle yüksek soğurma özelliğine sahiptirler. Kullanılan yapı malzemelerinden dolayı kentsel alandaki iklim parametrelerinde kırsal alanlara göre farklılıklar (aerodinamik pürüzlülük, ısı enerji akısı, yağış vb.) gözlenmektedir (Hough, 1984).

Kentin atmosfer yapısı, kentsel alandaki enerji kullanım yoğunluğu, ulaşım, sanayi vb. faktörler sonucunda farklılaşmakta, çevresindeki kırsal alanın atmosfer yapısına göre daha kirli hale gelmektedir (Santamouris, Asimakopoulos, 1999; Streutker 2003). Kent atmosferi içinde N, O₂, CO₂, O₃, NH₃ vb. gazları özellikle sanayi varlığından dolayı daha yoğun olarak yer almaktadır. Ayrıca kent atmosferi içinde antropojenik kaynaklı SO₂, NO, CO vb. gazların yoğunluğu daha fazladır (Landsberg, 1981). Özellikle aerosoller uzun dalga boylu radyasyonu absorbe ederek, yeniden yansıtarak ve radyasyon yoluyla yüzeylerin soğumasını engelleyerek yalancı sera etkisi oluşturabilirler ( ).

Kent ortamında biriken bu kirleticiler hem insan sağlığı hem de yapıları üzerinde olumsuz birçok etkiye sahiptir. Örneğin kent atmosfer yapısı içinde artan sülfür dioksit oranı konutlar üzerinde tahrip edici etkiye sahiptir. Sülfür dioksit oranının tek başına bütün Avrupa için konutlarda yarattığı zararın maliyeti yıllık ortalama 10 milyon pound olarak belirlenmiştir. Araç yakıtı olarak kentsel alanlarda yoğun olarak kullanılan dizel ve petrol emisyonlarının da insan sağlığı üzerinde olumsuz etkileri vardır (Santamouris ve Asimakopoulos, 1999). Kentsel alanlarda yükselen sıcaklıklar yeryüzeyine yakın alanlarda ozon oluşumunu arttırarak hava kalitesinin azalmasına neden olurlar. Ozon toksik bir maddedir ve atmosferdeki ozonun artışı akciğer hastalıklarını ve astımı arttırır. Yeryüzeyine yakın ozon oluşumu fotokimyasal sis oluşumunda önemli bir etkidir.

Şekil 4’de kentlerdeki yüzey örtüsü, yüzey şekli, nüfus, bitki örtüsü, sanayi, ulaşım vb. birçok faktörün kent iklim yapısını nasıl etkilediği gösterilmektedir. Yaşanan bu farklılık kent iklim elemanlarından sıcaklık, yağmur, ve rüzgar üzerinde belirgin olarak hissedilmektedir. Kent iklimine özgü kavramlar ve olgular ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en fazla bilineni ve hakkında en fazla çalışma yapılanlar kentsel ısı adaları, kent kanyonlarıdır.

Şekil 4. Kent ikliminin etkileşim düzeni

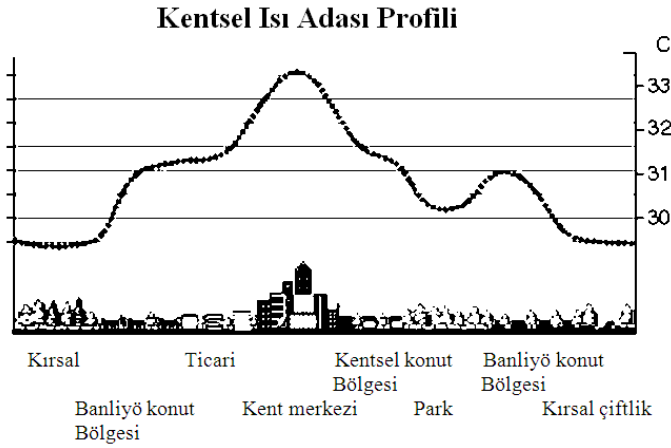
Kaynak: Kuttler, 1988

2.1. Kentsel Isı Adası

Kentsel ısı adası kavramı yerel antropojenik iklim değişikliğinin en iyi bilinen formlarından biridir ve kısaca kent içindeki sıcaklığın eşzamanda, çevresindeki kırsal alandan daha yüksek olması olarak tanımlanabilir. Bu sıcaklık farkının nedeni ise genelde kentsel alandaki arazi örtüsündeki değişikliklerdir (Streutker 2003). Oke (1995)'a göre ısı adası bir kent veya kent içinde bir bölgenin sıcaklık karakteristiğidir. Bütün iklim bölgelerinin kentlerinde bulunur. İklimsel değişiklikler ve kentsel gelişmeler sonucunda yüzey ve atmosferik özelliklerde meydana gelen insan kaynaklı değişikliklerden oluşur ve bu olay "ada" tanımlaması ile nitelendirilir. Çünkü yüzeye yakın hava sıcaklığının izoterm yapısı daha soğuk olan kıyıları çevreleyen denizin içindeki adaların konturları ile benzerlik gösterir (Şekil 5)

Kentsel ve kırsal alan arasındaki iklimsel açıdan bu farklılık " kentsel ısı adası " olarak ilk kez 1820'de Londra kenti için Luke Howard tarafından tanımlanarak literatüre girmiş ve günümüze kadar dünyanın büyük kentlerinde çalışılmıştır (Fan 2004, Streutker 2003). Kentsel ısı adası kentleşmenin en belirgin iklimatik göstergesidir.

Şekil 5. Bir kente ait sıcaklık profili

Kaynak: EPA, 2003

Göksu (1993)'ya göre kentlerde insan eliyle yaratılan yapay ortam, kent üzerinde farklı bir atmosfer oluşturmaktadır. Kent yaz ve kış aylarında daha sıcak bir mikroiklim oluşturur. Gece ve gündüz radyasyon dengesinde meydana gelen farklılıklar, yoğunlaşmış ısı üreten aktivitelerin yer alması, binaların, yolların gündüz saatlerinde ısı depolayıp geceleri bırakması kış aylarında bina ısıtılması gibi etkilerle kent üzerinde merkezde yoğun kenarlarda daha az yoğun bir ısı kubbesi oluşur. Bu kubbenin ve ısı adasının etkisi; kentin büyüklüğü ve yoğunluğuna, kent içinde kullanılan enerji tipi ve miktarlarına, topografik ve iklimsel özelliklere, kent atmosferinde bulunan gaz bileşimine bağlı olarak farklılık gösterir. Kent ısı en yüksek değere gökyüzünün açık olduğu gece saatlerinde ulaşır. Oluşan ısı adasının yüksekliği ise kent ortalama yüksekliğinin üç katıdır.

Kentsel ısı adalarının oluşum nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

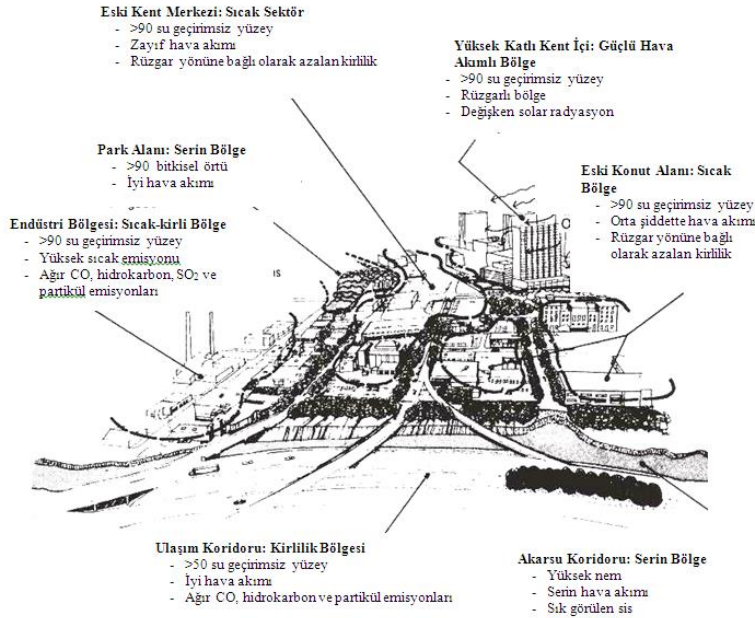
- Kentlerde kullanılan yüzey malzemelerinin termal özellikleri nedeniyle daha fazla ısı tutması ve ısıyı yayması
- Kentlerde yeşil alanların azalması ve su geçirimsiz yüzeylerin artması nedeni ile evapotranspirasyon yoluyla olan ısı kayıplarının azalması
- Kentsel alanlardaki kanyon etkisinin ortamın daha fazla ısınmasına neden olması

- Kentsel alanlardaki yüksek katlı yapılar ve rüzgar koridorlarındaki kontrolsüz yapılaşma sonucunda yeryüzeyine yakın seviyelerde rüzgar hızının azalması ve bundan dolayı yüzeylerden atmosferik konveksiyon yolu ile ısı kayıplarının azalması
- Hava kirliliğinden ötürü uzun dalga boylu radyasyonun emilip yeniden yansıtılarak radyasyon yoluyla yüzeylerin soğumasını engellenmesi
- Kentlerde artan ısı üreten kaynaklar (otomobiller, klimalar, yapıların kaybettiği ısı ve konstrüksiyon ekipmanları gibi) nedeniyle antropojenik ısı oluşumunun artması

Marsh (1991) kentsel mekanlardaki mikroklima alanlarından bahsederken “kentleşme, kentsel peyzajı kırsal peyzajdakinden çok farklı form, malzeme ve aktiviteye sahip kompleks bir çevreye dönüştürmektedir” demektedir. Bu alanlarda enerji akışı da doğal olarak çok farklıdır. Sıcaklıkların mekansal paterni genellikle kent merkezinde daha yoğundur ve bu alanda bir “ısı adası” üretilmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Kent içinde iklim koşullarının farklı sektörlerle ilişkisi

Kaynak: Marsh 1991

Kentsel ısı adası günümüzde pekçok kentte yaşanan bir olgudur ve bu nedenle kent iklimi araştırmalarında önemli bir yere sahiptir.

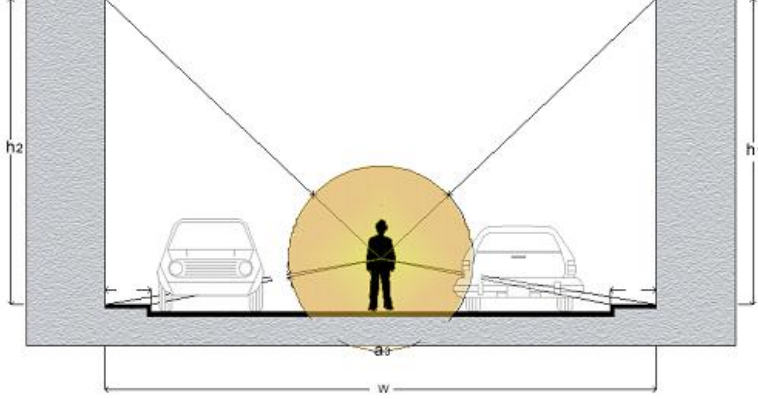
2.2. Kentlerdeki Kanyon Etkisi

Özellikle kent merkezleri, caddelerin iki tarafındaki yüksek katlı yapılaşmadan ötürü kanyona benzer bir yapı göstermektedir ve bu alanlarda kısa dalga boylu radyasyonlar kırsal alanlara oranla daha etkili olmaktadır. Kentsel alanlardaki kanyon topografyası radyasyonu absorbe eden yüzeylerde artışa neden olmakta; güneş radyasyonunu daha fazla yansıtmakta, sonuçta oluşan kısa dalga boylu radyasyon daha kolay absorbe edilmektedir. Bu alanların geometrisi güneş ışınlarının dik geldiği periyotlarda (gün batımı ve gün doğumu gibi) güneş ışınlarının daha fazla absorbe edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle kanyon etkisi kentsel alanlardaki yüzey malzemelerinden bağımsız olarak tüm kentsel alanın albedosunu azaltmaktadır (Streutker 2003).

Kanyon etkisinin oluşumunda, cadde ve kaldırımların genişliği (w , w_1 , w_2), caddelerin kenarlarındaki binaların yüksekliği (h_1 , h_2), binaların, kaldırımların ve yolun kaplama malzemesi, bu alanlarda yol ağaçlandırmasının yapıp yapılmaması önemli rol oynamaktadır.

Şekil 7. Kanyon etkisinin oluşumunda etkili olan faktörler

Kaynak: Pearlmutter 1998

3. KENT İKLİMİ KONUSUNDA 1980-2010 YILLARI ARASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bu çalışmada 1980 yılından 2010 yılına kadar kent iklimi konusunda yapılan çalışmalar fiziksel kent iklimi, kent ikliminin genel yapısının tanımlaması, kent ikliminin fiziksel modellemesi, enerji tüketimi ve kent iklimi, kent atmosferinin kalitesi, uzaktan algılama ve kent iklimi, kent biyoiklimi, iklim değişikliği ve kent planlama başlıkları altında gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

3.1. Kent İkliminin Yapısını Ortaya Koyan Çalışmalar

3.1.1 Fiziksel kent iklimi

Fiziksel kent iklimi kapsamında öncelikle iklim elemanlarının; (hava sıcaklıkları, yağış oranları, rüzgar hızları vb.) kentsel ortamlardaki değişimlerini belirlemek için mekansal iklim verileri periyodik olarak incelenmiştir. Kentlerin iklim üzerindeki etkilerini belirlemek için fiziki ortamda yaşanan arazi kullanım farklılıkları, ulaşım faaliyetlerinin artışı, enerji kaynaklarında yaşanan değişimler, bitki örtüsünün farklılaşması, CO2 emisyon oranlarındaki değişimler vb. faktörler belirlenmiştir.

1980-2010 yılları arasında toplam 181 çalışma yapılmıştır. Özellikle 1999 yılı ve sonrasında konu ile ilgili yapılan çalışmalarda belirgin artışların olduğu görülmektedir. Son on yıl içinde ekstrem hava olaylarına bağlı olarak yaşanan doğal felaketlerin (yağışlardaki artışa bağlı sel olayları, rüzgar hızındaki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan kasırgalar vb.) sayısında artışlar olduğu yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır.

Çizelge 1 'Fiziksel Kent İklimi' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	10
1985 - 1989	16
1990 - 1994	0
1995 - 1999	17
2000 - 2004	60
2005 - 2010	78
1980-2010 (Toplam)	181

3.1.2. Kent ikliminin genel tanımlaması

Kent ikliminin sıcaklık, nem, rüzgar, yağış gibi genel özelliklerinin tanımlanmasına ilişkin 1980-2010 yılları arasında her dönemde belirli sayıda çalışma yapılmıştır. 1980-1999 yılları arasında hazırlanan çalışmalarda kentsel alanlara ait meteoroloji istasyonlarından elde edilen veriler (sıcaklık, rüzgar, nemlilik, yağış, sis vb.) incelenerek kent morfolojisi içerisinde bina yüksekliğinin, sokak geometrisinin, avluların, ulaşım konumlanışının, kentsel yeşil alanların, kentsel su varlığının vb. kent iklimi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. 1999 sonrası yapılan çalışmalarda ise kent iklimi üzerinde yaşanan değişimlerden; yağış dönemlerindeki farklılıklar, yağış oranlarındaki artışlar, sıcaklık değişimleri, rüzgar hızındaki farklılıklar, rüzgar oranındaki mevsimsel değişimler, gökyüzü görünürlük oranları vb. ile kentleşme faktörlerinden; hızlı nüfus artışı, artan sanayileşme, ulaşım faaliyetlerinin arazi üzerindeki konumlanışı, yapılı alan yoğunluğundaki değişimler vb. etkileri üzerinde incelemeler yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda özellikle kentleşme ve kent iklimi değişimi arasındaki ilişkiler seçilen mekansal örnekler üzerine istatistiksel veriler aracılığıyla ele alınmıştır.

1980-2010 yılları arasında bu konuda toplam 129 çalışma yapılmıştır. 1995-1999 yılları arası ile 2005-2010 yılları arası en fazla çalışmanın yapıldığı yıllardır.

Çizelge 2. 'Kent İkliminin Genel Tanımlaması' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	12
1985 - 1989	11
1990 - 1994	8
1995 - 1999	39
2000 - 2004	11
2005 - 2010	48
1980-2010 (Toplam)	129

3.1.3. Kent Atmosfer Kalitesi

Kent atmosfer kalitesi konusunda yapılan çalışmalarda atmosferde yaşanan gaz oranlarındaki farklılıklar ve gaz basıncındaki değişimler ile kentlerin bu değişimler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kentsel alanlarda hava kirliliği oranları ve olası kirlilik değişimlerini tahmin etmek için seçilen mekansal örnekler üzerinde meteoroloji istasyon verileri ile birlikte CO₂, O₃, NO₂, SO₂, PM oranlarındaki zamansal farklılıkları belirlemek için ölçümler yapılmış ve elde edilen sonuçlar model çalışmaları üzerinden karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Hava kalitesi ile sıcaklık oranları, rüzgar dağılımları, yağış miktarı vb. iklim elemanları arasındaki ilişkileri belirlemek için yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalarda modellemeler aracılığıyla iklim elemanları ve partikül madde oranlarının hava kalitesi üzerindeki etkilerini belirlemek için simülasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapılan modelleme çalışmaları sonucunda hava kalitesi endeksleri ve sıcaklık haritaları oluşturularak kent atmosfer kalitesini önceden belirlenmiştir.

1980-2010 yılları arasında toplam 250 çalışma yapılmıştır. Kent iklimi konuları içinde en çok makale çalışmasının yapıldığı 'Kent Atmosferi Kalitesi' konusuyla ilgili olarak 2000 sonrasında çalışma sayısında belirgin artış olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 3. 1980-2010 'Kent Atmosfer Kalitesi' konusunda yapılan çalışma sayısının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	13
1985 - 1989	6
1990 - 1994	1
1995 - 1999	44
2000 - 2004	86
2005 - 2010	100
1980-2010 (Toplam)	250

3.2. Kent İkliminin Modellenmesi ve Teknoloji Kullanımı

3.2.1. Kent ikliminin fiziksel modellenmesi

Kent ikliminin fiziksel modellenmesinde çalışılan konular; kentsel tabaka özellikleri, kentsel ortamdaki aerosol dağılımları, kentsel albedo değişimleri, kentsel sıcaklık değişimleri, buharlaşma varyasyonları, rüzgar hızı değişimleri, ısı adası yoğunluğu, atmosferik kirlilik oranları, kentsel kirleticilerin dağılımları, bulutluluk seviyesi, güneş radyasyon yayımları, enerji tüketim değişimleri, kentsel kanopi oranları vb.dir. Bu konularla ilgili olarak bölgesel ya da ulusal ölçekteki veriler fiziksel modeller üzerinden değerlendirilerek mevcut durumlar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır ve gelecekte olabilecek değişimler hakkında modelleme sonuçları / öngörüler sunulmuştur.

1980-2010 yılları arasında toplam 166 çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili her yıl belirli oranda çalışma yapılmış olmasına rağmen özellikle 2005 ve sonrasındaki yıllarda yayınlanan makale sayısında bir artış olduğu gözlenmektedir.

Çizelge 4. 'Kent İkliminin Fiziksel Modellemesi' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	18
1985 - 1989	19
1990 - 1994	1
1995 - 1999	16
2000 - 2004	11
2005 - 2010	101
1980-2010 (Toplam)	166

3.2.2. Uzaktan algılama ve kent iklimi

Kent iklimini ve özelliklerini tanımlamak için hava radar sistemleri, kızıl ötesi sensörler, uzaktan algılama sistemleri, uydu gözlemleri, coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla elde edilen verilerin ısı akısı dağılımları, sıcaklık haritaları, albedo dağılım şemaları oluşturulmasındaki önemi üzerinde

durulmuştur. Meteorolojik çalışmalarda zamansal farklılıkları belirlemede iklimsel veri atıklarını oluşturmak için uzaktan algılama sistemlerinin kullanım alanları üzerine incelemeler yapılmıştır.

1980-2010 yılları arasında toplam 38 çalışma yapılmıştır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların özellikle son birkaç yıl içerisinde arttığını gözlemlenmektedir. Bu artışa en büyük etkenin teknolojik çalışmalarda yaşanan gelişmelerin etkisi olduğu belirtilmektedir.

Çizelge 5. 'Uzaktan Algılama ve Kent İklimi' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	4
1985 - 1989	2
1990 - 1994	0
1995 - 1999	2
2000 - 2004	4
2005 - 2010	26
1980-2010 (Toplam)	38

3.3. Kent İklimi ve İlişkili Olduğu Alanlar

3.3.1. Enerji tüketimi ve kent iklimi

Enerji tüketimi ve kent iklimi ile ilgili çalışmalarda özellikle kentsel ve kırsal alanlar arasındaki enerji tüketimi farklılıkları, bitki örtüsünün, çim yüzeylerin, kent parklarının, ağaçlandırılmış alanların vb. ısıtma-soğumada kullanılan evsel enerji tüketimi ele alınmış ve kentsel enerji tüketimleri ile sıcaklık oranlarının yıllar içindeki değişimleri incelenmiştir. Bazı çalışmalarda ise kentsel enerji dengesinin belirlenmesi için toplanan veriler model aracılığıyla değerlendirilmiştir. 1980-2010 yılları arasında enerji tüketimi ve kent iklimi konusunda toplam 103 çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili özellikle 2000 yılından sonra yapılan araştırmaların yoğun olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. 'Enerji Tüketimi ve Kent İklimi' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	12
1985 - 1989	6
1990 - 1994	0
1995 - 1999	3
2000 - 2004	37
2005 - 2010	45
1980-2010 (Toplam)	103

3.3.2. Biyoiklim ve kent iklimi

Kentin biyoiklimi konusunda yapılan çalışmalarda kentlerin termal durumu, hava kalitesi, rüzgar konforu vb. değişimleri belirlemek için meteorolojik kayıtlar incelenmiştir. Özellikle insan kaynaklı ısı

artışının kent iklim yapısı üzerinde yarattığı etkiler değerlendirilmiştir. Kentsel fizyolojik eşdeğer sıcaklıkları (PET) ve ısı endekslerinin belirlenmesi ile ilgili olarak modelleme ve simülasyon çalışmalarının sonuçları sunulmuştur ve kentsel yeşil alanların kent biyoiklimi üzerindeki etkileri hakkında bilgiler verilmiştir. Aslında biyoiklim konusu diğer kent iklim bilgisi konularıyla iç içe durumda olduğundan bu bölümde özellikle biyoiklim teriminin kullanıldığı makaleler ele alınmıştır.

Çizelge 7. 'Kent Biyoiklimi' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	1
1985 - 1989	0
1990 - 1994	0
1995 - 1999	4
2000 - 2004	11
2005 - 2010	6
1980-2010 (Toplam)	22

3.3.3. iklim değişikliği ve kent iklimi

İklim değişikliğiyle ilgili yapılan araştırmalarda son yıllarda belirgin bir artışın olduğu bilinmektedir. Ancak burada hazırlanan bibliyografya kapsamında özellikle kent iklimlerinde yaşanan değişim süreçleri üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Antropojenik kökenli sıcaklık artışları, albedo değişimleri, rüzgar hızındaki farklılaşmalar, artan su kullanımları, sera gazı emisyonlarındaki değişimler, trafik yoğunluğu ile kirlilik oranları arasındaki ilişkiler, yapılı çevrenin iklim elemanlarına etkisi, artan sıcaklık değişimleri paralelinde yaşanan sağlık sorunları, enerji tüketimindeki artışlar vb. konular ile ilgili olarak belirlenen alan üzerinde veri analizleri yapılarak sonuçlar model çalışmaları aracılığıyla değerlendirilmiştir.

İklim değişikliği konusunda toplam 48 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların özellikle 2005 yılından sonra yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 8. 'İklim Değişikliği' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	1
1985 - 1989	4
1990 - 1994	0
1995 - 1999	0
2000 - 2004	1
2005 - 2010	42
1980-2010 (Toplam)	48

3.4. İklim Değişikliği ve Kent Planlama

Kent iklimiyle ilgili olarak hazırlanan bibliyografyada kent planlama konusu daha detaylı olarak incelenmiştir. Kent planlama ile ilgili çalışmalarda ele alınan konular;

- İklim elemanlarının planlama sürecine etkileri
- Arazi kullanım kararları ile yüzey ısı dengesi arasındaki ilişkiler
- İklimlerin sert etkisinin azaltılmasında mekansal planlamanın önemi
- Kent planları ile klimatologlar arasındaki ilişkilerin planlama sürecine etkileri
- Kentsel planlamada iklim değişikliğinin etkisini azaltmak için alınacak önlemler
- Planlama çalışmalarında yeşil alan seçiminde oluşturulacak ısı konfor endeks haritalarının önemi
- Hava kalitesi verilerinin mekansal planlamada kullanımı
- Simülasyon çalışmaları ile bina yüksekliği, yüzey elemanları, sokak geometrisi, arazi kullanım kararları vb. kentsel tasarım kriterlerinin güneş radyasyon akısı üzerindeki etkileri
- Kent planlamada iklim analizlerinin yapılmasının gerekliliği'dir.

1980-2010 yılları arasında kent planlama üzerine toplam 56 çalışma yapılmıştır. Planlama ile kent iklimi arasındaki etkileşimlerle ilgili olarak özellikle 2005 yılından sonra konuyla ilgili çalışmaların ciddi oranda arttığı görülmektedir.

Çizelge 9. 'Kent Planlama' konusunda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

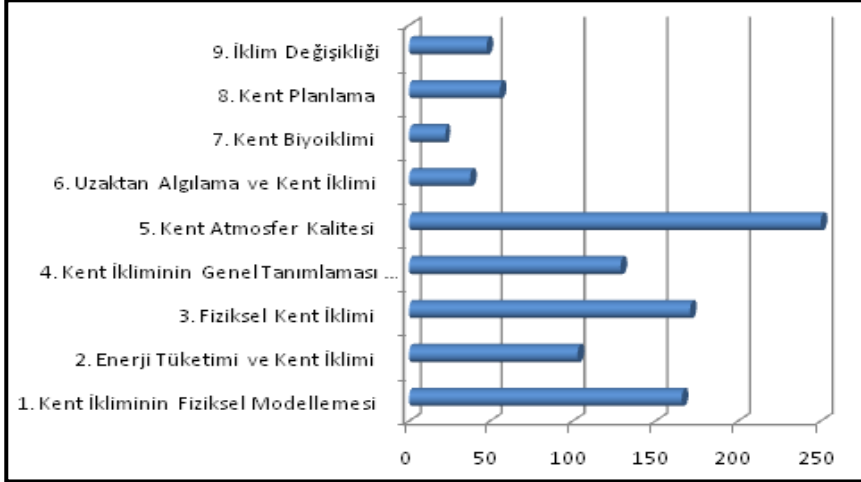
Yıllar	Yayın Sayısı
1980 - 1984	5
1985 - 1989	5
1990 - 1994	0
1995 - 1999	4
2000 - 2004	8
2005 - 2010	34
1980-2010 (Toplam)	56

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

1980-2010 yılları arasında kent iklimi ile ilgili yapılan çalışmalar konuları ve sayısına göre incelendiğinde; sırasıyla kent atmosfer kalitesi, fiziksel kent iklimi, kent ikliminin fiziksel modellenmesi, kent ikliminin genel tanımlaması ile enerji tüketimi ve kent iklimi en çok araştırmaların yapıldığı konular olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 8).

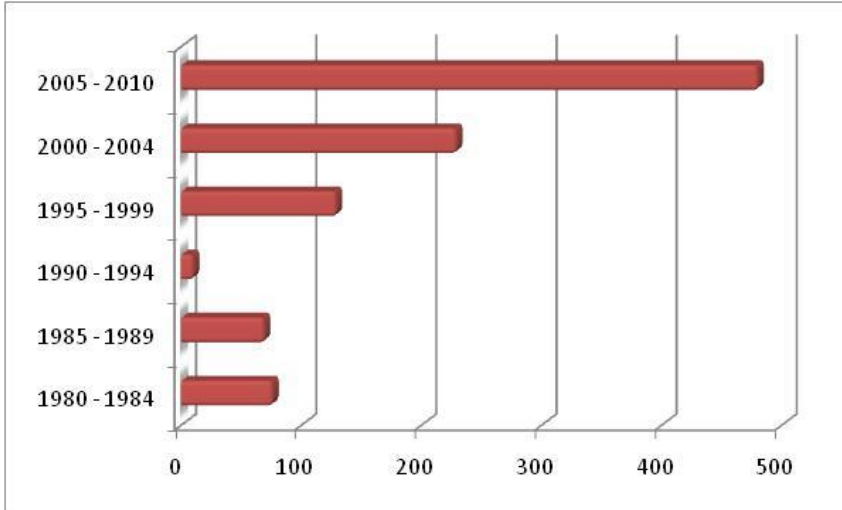

Şekil 8. Konulara göre yapılan çalışma sayıları

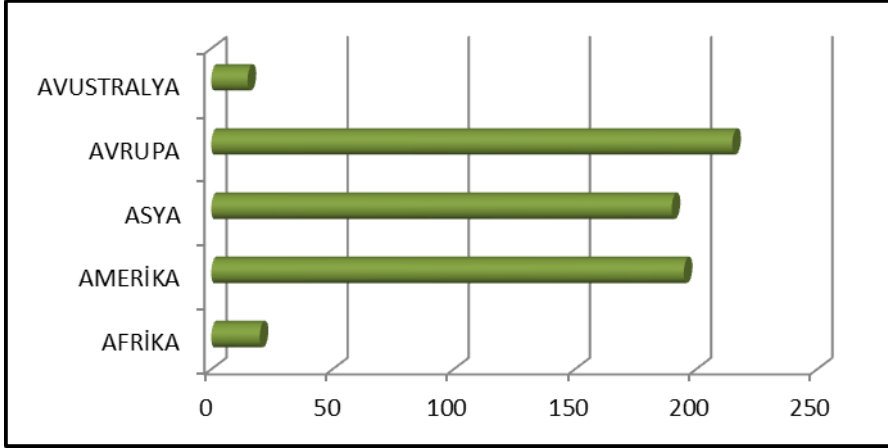

Yapılan çalışmalar 5 yıllık periyotlar halinde incelendiğinde, 1980 ile 1989 yılları arasında yapılan çalışma sayılarının birbirine yakın olduğu; 1990-1994 yılları arasında çalışma sayısında bir düşüş olduğu görülmektedir (Şekil 9). Ancak özellikle 1995 yılı ve sonrasındaki yıllarda konuyla ilgili yapılan çalışmaların sayısında artışlar olmuştur. Özellikle 2005 ile 2010 yılları arasında yapılan çalışma sayısı 30 yıl içinde hazırlanan çalışmaların tamamının yaklaşık %50 sine karşılık gelmektedir. Özellikle son yıllarda iklim değişikliği (küresel ısınma) olgusu üzerinde ilginin kent iklimiyle ilgili olarak yapılan çalışma sayısını da arttırdığı öngörülmektedir.

Şekil 9. 1980-2010 yılları arasında yapılan çalışmaların sayıları

Yapılan çalışmalar hangi bölgelerde yapıldıklarına göre sınıflandırıldığında birinci sırada Avrupa Kıtası, ikinci sırada Amerika Kıtası ve üçüncü sırada Asya kıtası yer almaktadır (Şekil 3.3). Yapılan çalışmaların sayısını kıtalarda yer alan ülkelere göre sıraladığımızda Avrupa Kıtasında; İngiltere (%16), Yunanistan (%13.5), İtalya (%11.5) ön plana çıkmaktadır. Amerika Kıtasında; Amerika Birleşik Devletleri (%68- özellikle Kaliforniya Eyaleti) ve Kanada (%10) ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı en fazla iken Asya Kıtasında ise Çin (%32.5) ve Japonya (15.5) hakkında araştırmaların sayısı en fazladır. Çalışmaların yoğunlaştığı ülkelere bakıldığında ortak noktalarının su varlığı (okyanus ya da deniz) yakınında konumlanmaları olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Çalışmaların yapıldıkları bölgelere göre sınıflandırılması

Yapılan çalışmalar arasında Türkiye’de yapılmış olanlar incelendiğinde 1980-2010 yılları arasında toplam 18 yayın yapıldığı görülmektedir (Çizelge 10). Bu çalışmalardan on tanesi 2005 yılından sonra yapılmıştır. Çalışmaların en çok kent atmosfer kalitesi konusunda olduğu ve İstanbul’un hakkında en fazla çalışma yapılan kent olduğu belirlenmiştir. Çalışma yapılan diğer iller; Ankara, İzmir, Bursa, Mersin ve Erzurum’dur. Kent atmosferi konusunda yapılan araştırmaların, özellikle hava kirliliği ve kalitesi konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Kent planlama konusunda yapılan çalışma iklim bölgesi-tasarım özelinde bir çalışmadır.

Çizelge 10. Konularına göre Türkiye’de yapılmış çalışmalar

Çalışmanın Konusu	Yayın Sayısı
Fiziksel Kent İklimi	0
Kent İkliminin Genel Tanımlaması	2
Kent Atmosfer Kalitesi	12
Kent Biyoiklimi	0
Kent İkliminin Fiziksel Modellemesi	1
Uzaktan Algılama ve Kent İklimi	0
Enerji Tüketimi ve Kent İklimi	2
İklim Değişikliği	0
Kent Planlama	1
Toplam	18

1980-2010 yılları arasında kent iklimi ile ilgili yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde; özellikle 1995 yılı sonrasında süreli yayın sayısında büyük bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Süreli yayın sayısındaki bu artış kent iklimi konusunda yapılan çalışma sayısını da bu tarihten itibaren arttırmıştır. Ancak 2005 yılı sonrasında yapılan çalışma sayısı tüm dönemler içerisinde en fazla orana sahiptir. Bu çalışmalar içinde en dikkat çeken konu kent atmosfer kalitesi hakkında en çok makalenin hazırlanmış olmasıdır. Ulaşım, sanayileşme ve yapılaşmadan ötürü kentsel hava kalitesi hızla bozulmakta ve insan sağlığını tehdit eden bir boyuta ulaşmaktadır. Gerek küresel gerekse antropojenik iklim değişikliği bu tehdidin boyutunu arttırmaktadır. Bu da kent atmosfer yapısını kirlilik yüklü alanları, dağılımını ortaya koyan araştırmalarda artışa neden olmaktadır. Kent iklimi

araştırmaları içerisinde diğer önemli konu modelleme çalışmalarıdır. Modelleme çalışmalarına bağlı olarak artan teknik bilgi bir yandan kentlerde oluşan yapılı çevrenin termal koşullarını ya da iklim parametrelerini ortaya koyarken diğer yandan küresel iklim değişikliğine bağlı olarak gelecekte ortaya çıkabilecek artan sıcaklık, değişen yağmur deseni, rüzgar hızı ve dağılımı farklılaşması vb. iklim elemanlarındaki değişimleri önceden öngörmeyi olanaklı kılmaktadır.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kent iklim bilgisi kent planlamanın da içinde bulunduğu birçok disiplin tarafından kullanılmaktadır. Son yıllarda kent ikliminde yaşanan değişikliklerin diğer anomalilerle birlikte etkisini artırmış olması kent planlama ve kent iklim arasındaki ilişkiyi daha da arttırmış; iklim bilgisinin “ne kadar planlama ve tasarıma yansıtılabildiği” ve “iklim bilimi ile kent planlamanın birbirine nasıl daha iyi entegre edilebileceği” sorularına yanıt aranmaya başlamıştır. Kent ikliminin kendine özgü yapısının oluşmasında doğal çevrenin yanı sıra önemli bir etkiye sahip yapılı çevre (kent dokusu) üzerinde planlama eliyle yapılacak eylemlerin kent iklimi üzerindeki etkilerinin belirlenmesi sadece kent planları değil birçok disiplin (mimarlık, klimatoloji, tıp vb.) için önemlidir. Bu nedenle kent ikliminde yaşanan değişikliklerin özelliklerini ve boyutunu ortaya koymak için yapılan çalışmaların sayısında son yıllarda belirgin bir artış olmuştur.

Kentsel alan ve yapılı çevre içerisinde iklim parametrelerindeki, atmosfer yapısındaki değişiklikler ve termal konfor konuları sağlıklı yaşam çevresi oluşturmak açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun en büyük nedeni kentlerde fiziksel çevrede insan kaynaklı etkilerin artmasıdır. Kentler üzerinde oluşan bu olumsuz etkileri ve koşulları planlama müdahaleleri ile iyileştirmek mümkündür. Bunun için kent planlama sürecinde iklim müdahale edilebilir bir olgu olarak görülmeli ve iklim bilgisi etkin olarak planlama stratejilerinde ve kararlarında kullanılmalıdır.

Planlama sürecinde kent iklim bilgisinin dahil edilmesi için kent planlıklarının üstlenmesi gereken görevler vardır. Bundan dolayı, kent planlıklarının iklim bilgisini kent planlama sürecinde etkin kullanabilmeleri için önerisine göre takip edilmesi gereken adımlar,

- Kentsel iklim konusunda bilgi ve bilincin artırılması
- Planlıklar arasındaki iletişimin geliştirilmesi
- Kent planlıkları için uygun araç-gereçlerin sağlanmasıdır (Eliasson, 2000; WHO, 2004; Duman 2005).

İklimle dengeli, sağlıklı bir kent planlaması sürecinde kent planlıklarının,

- Kentin iklimsel özelliklerinin, topografik yapısını incelemesi,
- Kent ikliminin olumsuz yönlerinin ve nedenlerinin tespitini yapması,
- Kentin hakim rüzgar yönlerini belirleyerek ve yapıları bu doğrultuda konumlandırması
- Zararlı hava akışlarını önleyecek, taze hava akımlarını yaratacak tedbirleri alması
- Gerekli yeşil alanların planlanması
- Yüksek yapıların yerlerini ve yönlenmelerini belirlemesi (Kural, 2007)

ve belirlediği bu konuları plan kararlarına yansıtması gereklidir.

Kentsel alanlarda arazi kullanımındaki değişimlerin (yapılaşma miktarının artması) yine kentsel alan ve kentsel ekosistem üzerinde etkisi bulunduğu unutulmamalıdır. Landsberg (1981), %35 oranında bitki örtüsünün azaldığı bir kent alanında 20 km² alanın etkilendiğini belirtmektedir. Etkilenen bu alanda, ısı adası yoğunluğu artmakta, yüzey yağmur suyu tutma özelliği düşmekte, taşkın olaylarının

kontrolü zorlaşmakta, su yönetimi problemi açığa çıkmakta, ani ve çabuk değişen rüzgar alanları oluşmakta, yağmur deseninde farklılıklar ve yüksek yüzey sıcaklığı oranları oluşmakta, kirletici madde oranı ve dağılımları artmaktadır. Kentsel yapılaşma sonucunda oluşacak olumsuz etkileri minimize etmek için kent plancıların planlama karar ve stratejilerinde kullanabileceği kent iklim elemanlarıyla ilgili araçlar; kentsel termal konfor haritaları (ya da ısı endeksleri), kentsel hava kirliliği haritaları, kent iklim elemanları model ve simülasyonları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Planlama eylemlerinde doğru teknik ve bilgi kullanılırsa kent iklim yapısının olumsuz etkilenebilirliği minimum seviyeye düşürülebilir ve kent ikliminin yapısındaki değişiklikler azaltılabilir. Bunu yapabilmek içinde kentsel planlama çalışmalarında kent iklim bilgisinin en etkin şekilde kullanılması gerekir. Kent plancıların temel görevlerinden biri klimatologlar ve diğer alanlar arasında işbirliği, eş güdüm ve bilgi alış verişini sağlayarak eylemlerin oluşma sürecinde uygun planlama ve tasarım ilkelerinin oluşması için koordinasyonu sağlamaktır.

Kaynakça

- Anonim, Climate Change 2001. Intergovernmental Panel on Climate Change, UNEP, WMO, Meeting the Urban Challenge, population Reports, Series M, Number 16. (2001).
- Balık, H. Kent İklimi Planlama İlişkisinin Stuttgart ve Hong Kong Kenti Örneklerinde Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara (2012)
- Carmichael Carmichael, G. 1999. The Emerging Focus of Urban Environments. Report and Proceedings of the WMO Ra II/Ra V Gaw Workshop on Urban Environment, Beijing, China, 1-4 November 1999, WMO/Td-No.1014. (1999).
- Duman, Yüksel, Ü., 'Ankara Kentinde Kentsel Isı Adası Etkisinin Yaz Aylarında Uzaktan Algılama ve Meteorolojik Gözlemlere Dayalı Olarak Saptanması ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma', Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, (2005)
- Eliasson, I. The use of climate knowledge in urban planning. Landscape and Urban Planning, 48:31–44. (2000)
- EPA. Cooling Summertime Temperatures / Strategies to reduce heat islands. US. Environmental Protection Agency, Publication Number: 430-F-03-014, (2003).
- Fan, H. Urbanization of Mesoscale Models. Tulane University Department of Mechanical Engineering. (2004)
- Göksu, Ç. Güneş ve Kent. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, (1993).
- Hough. M., 'City Form and Naturel Process, Towards a New Urban Vernacular', Croom Helm Ltd., London, (1984)
- Jo, J.H., Golden, J.S., Shin, S.W., 'Incorporating Built Environment Factors into Climate Change Mitigation Strategies for Seoul, South Korea: A Sustainable Urban Systems Framework', Habitat International, 33:265–275, (2009)
- Kural, M., 'Mikroiklim Oluşumunda Rüzgar ve Sıcaklık Açısından Yüksek/Yoğun Yapılaşmanın Etkisi: Rize Örneği', Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, (2007)
- Kuttler, W., 'Spatial and Temporal Structures of The Urban Climates- A Survey', Enviromental Meteorology, Kluwer Academic Publishers, (1988)
- Landsberg, Helmut, E., 'The Urban Climate', Academic Press, New York, London, Toronto, Sydney, San Francisco, (1981)
- Marsh, W.M. 1991. Landscape Planning: Environmental Applications. John Wiley&Sons, Inc, Toronto. (1991).
- Mills, G., 'Urban Form, Function and Climate', EPA- Dept. of Geography, (UCD) <http://epa.gov/hiri/resources/pdf/GMills4.pdf> (2011)
- Pearlmutter, D. Street Canyon Geometry and Microclimate: Designing for urban comfort under arid conditions, Environmentally Friendly Cities, Proceedings of PLEA 98.1998

Santamouris, M., Asimakopoulos, D. N., 'Energy and Climate in the Urban Built Environment', Published by James and James, London – UK, (1999)

Streutker, D.R. A Study of the Urban Heat Island of Houston-Texas. Rice University Department of Physics and Astronomy, PhD Thesis, Houston, Texas (2003)

Tayanç, M. 1995. Detecting Climate Change in Turkey: An Investigation of Urban Effects. Bogaziçi University, Doktora Tezi, stanbul.(1995)

WHO (World Health Organization), 2004. Heat Waves, Risks and Responses, Health and Global Environmental Change Series Report, Breuer, D., (Editör), World Health Organization, (2004)

Özet: Kentsel alanlardaki iklimin bölgenin ikliminden büyük farklılıklar göstermesi, kentsel iklimi ayrı bir araştırma konusu yapmış ve birçok disiplin kent iklimiyle ilgilenmeye başlamıştır. Günümüz kentlerinde sayıca artan sağlıksız ve termal konforu düşük kentsel mekanlar, gittikçe kötüleşen hava kalitesi ve iklim değişikliğinin etkilerinin bu olumsuz koşulları daha da kötüleştirilmesi, kent iklimi konusuna duyulan bu ilgiyi giderek artırmaktadır. Bu çerçevede, planlama ve tasarım kararları sonucunda kentsel doğal ve yapılı çevrede ortaya çıkan olumsuz iklimsel koşulların saptanarak bu alanların sağlıklı, konforlu ve yaşanabilir mekanlara dönüştürülmesi önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı öncelikle kent iklimi konusunda yapılan akademik çalışmaları incelemek ve ardından kent iklimi-planlama konusunda yapılan çalışmaları değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, 1980-2010 yılları arasında 'Web of Science' listesindeki 66 farklı süreli yayında kent iklimi üzerine yayınlanan çalışmalardan yaklaşık bin tanesi farklı konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Bu çalışmalardan kent iklimi ve planlama ilişkisi üzerine olanlar detaylı şekilde incelenerek kent iklim bilgisinin planlamaya nasıl dahil edildiğine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent iklimi, kent planlama, hava kalitesi

EVALUATION OF URBAN CLIMATE INVESTIGATIONS FROM 1980 TILL TODAY

Abstract: The climate in urban areas shows vast differences with regional climate making urban climate a separate research field and attracting the interest of diverse disciplines into the subject. This interest in urban climate has been rising due to the increase in unhealthy and low thermal comfort urban spaces in contemporary cities, the deterioration in air quality and the worsening of these adverse conditions by the effects of climate change. In this framework, identifying the adverse climatic conditions in urban natural and built environment, which are caused by planning and design decisions, and transforming these areas into healthy, comfortable and livable spaces gain importance.

The aim of this study is first to analyze academic works on urban climate and then to evaluate the studies conducted on urban climate-urban planning issues. For this purpose, approximately a thousand works published on urban climate in 66 different scientific journals in the 'Web of Science' index between 1980 and 2010 has been classified according to their subject fields. After examining the studies on urban climate and planning relationship in detail, an evaluation is made on the process of transforming the knowledge of urban climate into urban planning.

Keywords: Urban climate, urban planning, air quality

Ülkü DUMAN YÜKSEL: 1997 yılında Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı'ndan 1999 yılında yüksek lisans ve 2006 yılında doktora derecelerini aldı. 1998 yılında Gazi Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünde araştırma görevlisi olarak başladığı akademik hayatına 2002 yılında Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne geçerek devam etti. Halen Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. İlgili alanları; iklim değişikliği, kent iklimi, ekolojik planlama, açık ve yeşil alan planlamasıdır.

uduman@gazi.edu.tr

Hayriye BALIK: 2008 yılında lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, 2012 yılında yüksek lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde tamamlamıştır. Karayolları 6. Bölge Müdürlüğü'nde şehir planı olarak görev yapmaktadır.

balikhayriye@gmail.com

ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE ENERJİ VERİMLİLİĞİ ve TERMİK SANTRALLERİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

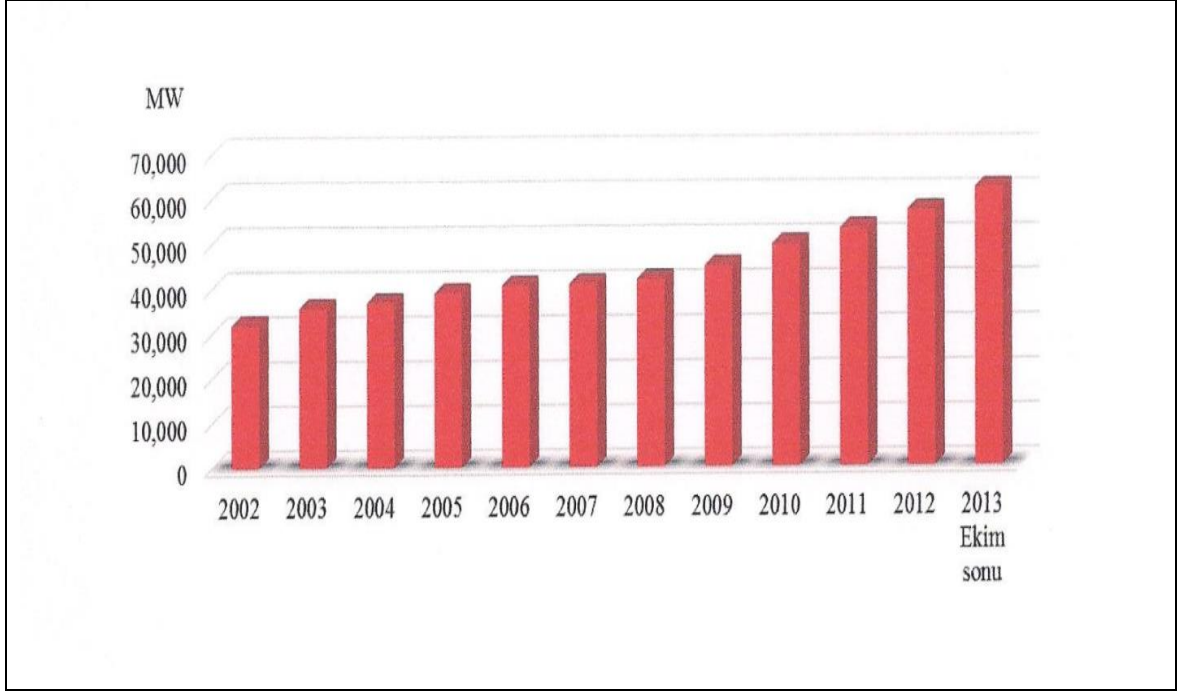
Mahmut ÖZBAY, Prof. Dr.

1. GİRİŞ

Dünyadaki teknolojik buluşların insanların yaşam kalitesini artırdığı kaçınılmaz bir doğrudur. Yaşam kalitesi, gelişme ile doğru orantılıdır. Gelişmeyi sağlayan dinamikler ise sanayinin artması, konutlarda teknolojinin sunduğu olanaklardır. Tüm dinamiklerin temeli ise enerji ve enerjiye bağlı kaynaklara dayanmaktadır. Elektrik enerjisine olan talebin artması, enerji kaynaklarına olan talebi de tetiklemektedir. Ancak arz ve talep dengesi artık farklı parametreler ile açıklanmaktadır. Enerji verimliliği talep dengesinin nasıl kullanıldığını açıklamaktadır. Enerji kaynaklarının dışa bağımlı olmaması, fosil yakıtlarına bağıllığın azaltılması gerekmektedir. Diğer taraftan enerjinin üretiminde çevresel etkilerin göz önüne alınması zorunluluk arz etmektedir. Termik elektrik santralleri de enerjinin üretiminde önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde termik santrallerin kullandığı birincil enerji kaynakları fosil yakıtlardır. Doğalgaz ve linyit gibi fosil yakıtlarının temel enerji kaynağı olmasının olumsuz çıktıları yanında, diğer taraftan bu kaynakların milli kaynaklarımız olmaması da son derece önemlidir. Enerjide dışa bağımlı bir yapı, ülkelerin “yaşam kalitesini” farklı bir anlamda düşürmektedir. Diğer taraftan termik santrallerin kullandıkları yakıtların yarattığı çevresel yıkımlar da sürdürülebilir çevre anlayışı ile de uyumsuzdur.

2. ENERJİ KAYNAKLARI ve ELEKTRİK ÜRETİMİ

Dünyada nüfus artışı, kentsel gelişim ve sanayileşmeye paralel olarak birincil enerji tüketimi de giderek artmaktadır. Birincil Enerji Kaynağı (Primary Energy Source); doğada bulunduğu haliyle herhangi bir dönüşümden geçmemiş enerji kaynağıdır. Nüfus ve gelir artışı, enerji tüketiminin artmasına neden olan temel etkenlerin başında gelmektedir (OECD/IEA, 2013). Yapılan projeksiyonlar, 2030 yılında dünya nüfusunun 8,3 milyara yükseleceğini göstermektedir. Bu durum, 1,3 milyar insana daha enerji arzı sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Son on yılda Türkiye'nin birincil enerji kaynağı talebi % 50 oranında artmış, elektrik enerjisi tüketimi iki kat ve doğalgaz tüketimi 3 kat artış göstermiştir (ETKB, 2013). Elektrik üretimi için termik, hidrolik, nükleer, yenilenebilir gibi alternatif üretim kaynak ve teknolojileri bulunmaktadır. Elektrik üretimi de farklı teknolojilerdeki santraller ile sağlanmaktadır. Santrallerin yatırım ve işletme maliyetleri, işletmeye hazır bulunma dönem ve süreleri, işletmeye giriş-çıkış özellikleri büyük farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle her santral tipi, mevsimlik ve günlük değişen yük-talep eğrisinin farklı bir kesimine hitap etmektedir. Türkiye'nin 2002 yılında 31.846 MW olan elektrik enerjisi kurulu gücü 2012 yılında 57.060 MW'a, 2013 yılında Ekim ayı sonu itibarıyla ise yaklaşık iki kat artarak 61.984 MW'a yükselmiştir (Şekil 1). Mevcut kurulu gücü yüzde 35,0'i hidrolik, yüzde 31,3'ü doğal gaz, yüzde 20,0'si kömür, yüzde 4,3'ü rüzgar ve yüzde 9,4'ü ise diğer kaynaklardan oluşmaktadır (ETKB, 2013).

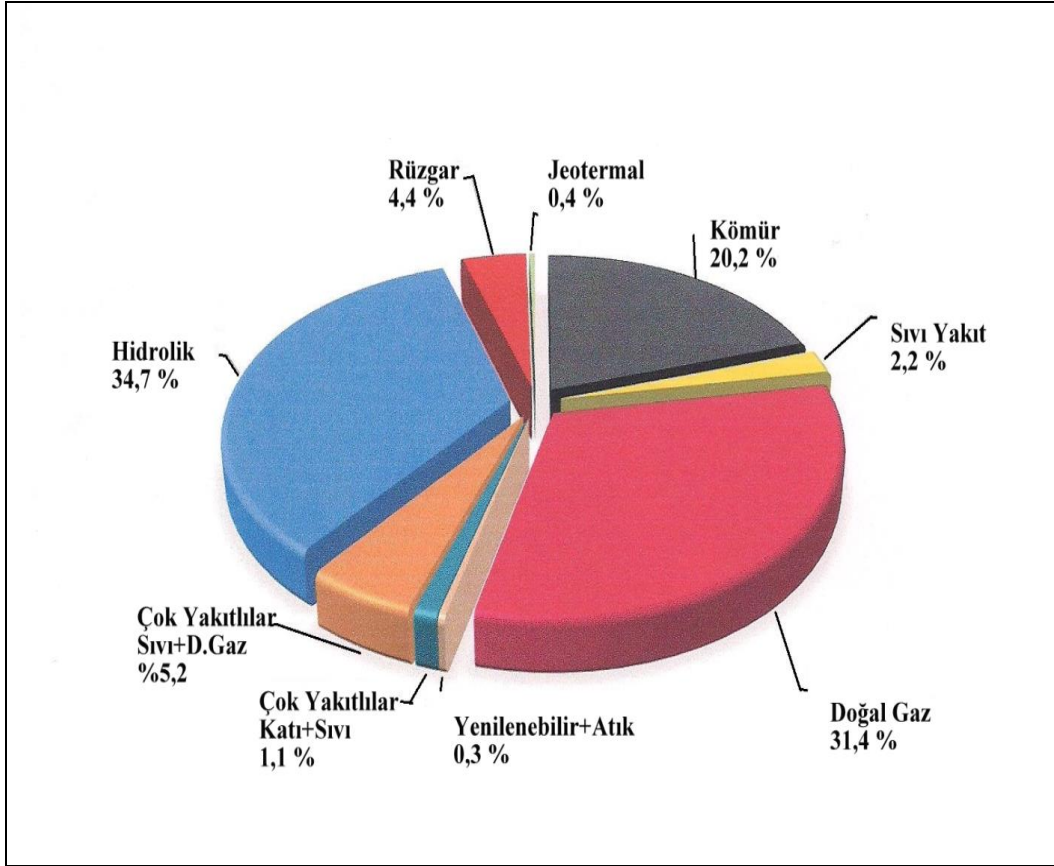
Şekil 1: Türkiye’de Toplam Elektrik Üretimi Kurulu Gücü (MW)

Kaynak: ETKB, 2014

Ülkemizde son yıllarda artan nüfus, toplumsal refah düzeyi, sanayinin uluslararası düzeyde rekabet edebilmesi gibi unsurlara bağlı olarak enerji talebi de dünya ortalamasının üzerinde artış göstermektedir. Türkiye’de 2012 yılında işletmeye alınan santraller ile elektrik enerjisi kurulu gücüne 4.160 MW’lık kapasite eklenmiştir. 2002 yılında 300 olan elektrik enerjisi üretim santrali sayısı, 2012 yılı sonu itibarıyla 772’ye, 2013 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla ise 883’e yükselmiştir. Mevcut santrallerin 446 adedi hidrolik, 27 adedi kömür, 70 adedi rüzgar, 13 adedi jeotermal, 215 adedi doğal gaz, 38 adedi yenilenebilir ve atık, 8 adedi çok yakıtlı (katı ve sıvı), 44 adedi çok yakıtlı (sıvı ve doğal gaz) ve 22 adedi sıvı yakıtlı olup 2013 yılı içerisinde Ekim ayı sonu itibarıyla 4.925 MW’lık kapasite artışı olmuştur (ETKB, 2014). 2013 Ekim ayı sonu itibarı ile kurulu gücün birincil enerji kaynaklarına göre dağılım yüzdesi Şekil 2’de görülmektedir.

Elektrik üretiminde kurulu gücün birincil enerji kaynaklarına göre dağılımında özellikle 1990’lı yılların sonundan itibaren, büyük oranda doğalgaza bağımlılık ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, yerli kaynaklara dayalı yatırımlardan büyük oranda vazgeçilmiş, ithal kaynaklara yönelim gerçekleşmiştir. Rüzgar, güneş ya da jeotermal gibi kaynakların kullanımları ise gerilerde kalmıştır. 2013 Ekim ayı sonu itibarıyla, doğal gazın payının % 31,4’e ulaştığı görülmüştür.

Şekil 2: 2013 Ekim Ayı Sonu İtibarı ile Kurulu Gücün Birincil Enerji kaynaklarına Göre Dağılımı (MW %)

Kaynak: ETKB 2014

3. TERMİK SANTRAL, TÜRLERİ ve TÜRKİYE' DEKİ ENERJİ ÜRETİMİNDE YERİ

3.1. Termik Santral ve Türleri

Elektrik Tesisleri Proje Yönetmeliği'ne göre termik santral, Katı, sıvı ve gaz yakıtlar yakılarak ısı enerjisinden elektrik üreten tesisleri ile yardımcı tesislerini ifade etmektedir (RG, 2009). Başka bir tanıma göre, termik santral kömür, akaryakıtların (fuel-oil,motorin,gaz) yakılması yoluyla mekanik enerji elde edilen bir merkezdir. Burada, su-kazan bölümünde dolaşan su çok sıcak buhar haline dönüşür. Buhar yüksek basınç altında (135 bar) yüksek sıcaklıkta (535 derece) türbinin yüksek basınç bölümüne, daha sonra da tekrar kızdırılarak orta ve alçak basınç bölümüne gönderilir. Sürecin sonunda ısı enerjisi mekanik enerjiye döndürülmüş olur. Mekanik enerji türbin miline bağlı elektrik jeneratörünü döndürmüştür. Elektrik jeneratörü, bir mıknatıs içinde dönen (rotor) sarı iletken tellerin bulunduğu (stator), ve bu tellerin mıknatıs içinde dönmesiyle elektrik akımı üreten bir makinedir. Termik santraller, kullandığı yakıt tipine göre Tablo1'de gruplandırılmıştır. Türü ne olursa olsun, her elektrik santrali, temel olarak bir enerji kaynağı, hareketlendirici bir aygıt, bir alternatör ve bir dönüştürme istasyonundan meydana gelir. Dönüştürme istasyonu, alternatörün ürettiği gerilimi, genel ulusal veya uluslararası interkonnekta şebekenin beslenme hatları için uygun bir değere yükselir.

Tablo 1: Termik Santrallerin Kullanığı Yakıt Türüne Göre Sınıflandırılması

Yakıt tipine göre termik santraller		Tanımı
Katı Yakıtlı Santraller	Kömür yakıtlı pulverize santraller	Hemen hemen bütün termik santraller pulverize kömür kullanarak buhar üretimi için askıda yakma sistemine dayalı kazanlar kullanmaktadır. Sistemin prensibi, kömürün 74 mikron altına öğütülüp hava ile kazana taşınması ve sıcak zonda asılı halde yanmasıdır
	Akışkan yataklı santraller	Akışkan yatak terimi, bir hazne içerisinde öbeklenmiş katı parçacıkların bir dağıtıcı plaka aracılığıyla homojen bir şekilde alttan verilen gazla hazne içinde hareketlendirilmiş halini tanımlamaktadır. Bu durumdaki katı parçacıklar bir akışkanın gösterdiği fiziksel davranışı gösterirler. Akışkan yatakta yanma ise kömürün eylemsiz parçacıklardan oluşan sıcak akışkan yatakta yanmasıdır.
Sıvı ve Gaz Yakıtlı Santraller	Fuel-oil veya motorin yakılan santraller	Petrol türevi sıvı yakıtlar yakılarak elektrik üreten tesislerdir. Fuel-oil gibi yakıtlar genellikle buhar santrallerinde veya su-buhar tesislerindeki brülörlerde direkt olarak yakılmaktadır. Bu sistemlerde yakıttaki kükürt oranına bağlı olarak SOx emisyonunun limit değerlerde tutulabilmesi için baca gazı kükürt arıtma tesislerinin kurulması gerekli olmaktadır.
	Doğal gaz çevrim santralleri	Doğal gaz, nafta benzeri yakıt yakılarak gaz türbini ile elektrik üreten santrallerdir. Doğal gaz, fosil yakıtlı enerji sistemleri içinde en çok tercih edilen yakıt durumunda olup, son yıllarda hızlı teknolojik gelişmeler göstermiş olan gaz türbinlerinde doğrudan yakılmaktadır.
	Buhar çevrimi santralleri	Buhar kazanı ve/veya ısı eşanjörlerinden elde edilen buhar ile buhar türbininden elektrik üreten tesislerdir. Buhar çevriminin önemi, ısının süreklilik içinde işe dönüştürülmesini sağlayan proseslerden kaynaklanır. Bu çevrim, elektrik jeneratörünü çeviren buhar türbinine kazandan sağlanan buharın beslenmesi üzerine kuruludur. Türbinden çıkan buhar, kondansöre (yoğuşturucuya) girer ve burada yoğunlaşan buhar su olarak tekrar kazana beslenir
	Kombine çevrim santralleri	Doğal gaz, LNG, LPG, nafta gibi gaz ve/veya sıvı yakıt yakılarak gaz türbini, motor ve buhar türbini ile elektrik üreten santrallerdir. Kombine çevrim santralleri prensip olarak gaz türbin santralleri ile buhar santrallerinin birleştirilmiş şeklidir. Bu sistemde gaz türbininin son kademesinden çıkan yüksek sıcaklıktaki gazlar atmosfere bırakılmak yerine bir atık ısı kazanından geçirilmektedir. Bu işlem sırasında gazlar ısılarını kazan borularının içinden akmakta olan suya vererek onu buharlaştırmaktadır. Oluşan buhar, buhar türbinini çalıştırmakta ve elektrik enerjisi üretilmektedir.

Kaynak: ÇOB (2009), Demirebilek (1987), RG (2009)

3.2. Türkiye’de Termik Santrallerin Yeri ve Gelişim Süreci

Türkiye'nin ilk termik santrali olan Silahtarağa Termik Santrali İstanbul'da Alibeyköy ve Kağıthane derelerinin arasındaki düzlüğe inşa edilmiştir (Cengizkan, 2000). 1911 yılında, Dersaadet Elektrik Şirketi tarafından satın alınan 118.000 m² yüzölçümündeki araziye, imtiyaz sahibi Ganz Elektrik Şirketi tesisi kurarak, 3x6700 Beygir Gücünde (BG) ve 1500 devirli, toplam 13.400 Kilovat (KW) güç üreten

türbo alternatörlerden ibaret santrali işletmeye hazır hale getirilmiştir (TEİAŞ, 2012). Üretilen elektrik önce Saray ve sokakları aydınlatmada, sonrasında ise tramvay işletmeciliğinde, daha sonra ise konut ve sanayi tesislerinde kullanılmıştır.1956'da eklenen destek üniteleriyle gücü yükseltilen santral, 1970'te TEK'e devredilmiş, ancak zaman içinde çeşitli güçteki turbo-jeneratörlerinin çalışamaz hale gelmesi nedeniyle verimliliği azalmış; tesislerin çok eskimiş olması ve soğutma suyunun temin edilemez duruma gelmesi nedeniyle, 1983 yılında santralin üretimine son verilmiştir (Cengizkan, 2000).Cumhuriyet sonrasında ise ilk tesis1948 yılında Çatalağzı Termik Santralidir. Çatalağzı Termik Santrali 1952 yılında 154 kV'luk bir iletim hattı ile İstanbul'a elektrik takviyesi yapacak hale gelmiştir. 1970-1980 tarihleri arasındaki yıllarda, Dünya'daki enerji krizinden Türkiye'de etkilenmiş, termik santrallerin yakıtlarının, çoğunlukla dışa bağımlı olmasından arz ve talep dengesi bozulmuş, dolayısıyla zorunlu enerji kısıtlamalarına baş vurulmuştur.

Türkiye'de termik santrallerin sayısı zaman içinde hızla artmıştır. 1980 yılına kadar olan süreçte Kütahya/ Tunçbilek-B (1956), İstanbul/Ambarlı (1967), Artvin/Hopa (1973), Kütahya/Seyitömer (1973), Manisa, Soma-B (1981) termik santralleri işletilmeye başlamıştır.1982 yılında Belediyeler ve Birliklerin ellerindeki elektrik tesisleri TEK'e devredilmiş, bundan böyle tüm satışların, köy satışları da dahil olmak üzere TEK tarafından yapılması sağlanmıştır.1984 yılında, enerji sektöründeki TEK tekeli kaldırılmış, gerekli izinli alınarak kurulacak özel sektör şirketlerine de enerji üretimi, iletimi ve dağıtımı konusunda olanaklar sağlanmıştır (Tablo 2).

Türkiye Elektrik Kurumu kuruluşundan 23 yıl sonra, çıkarılan 13.8.1993 gün ve 513 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile ilgisi devam etmek üzere özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bu düzenlemenin bir devamı olarak da Bakanlar Kurulunun 93/4789 Sayılı Kararı ile Kurum. "Türkiye Elektrik Üretim, İletim A.Ş." (TEAŞ) ve "Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş." (TEDAŞ) adı altında iki ayrı İktisadi Devlet Teşekkülüne ayrılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 2 Mart 2001 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 05.02.2001 tarih 2001/2026 sayılı kararı ile,TEİAŞ; Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi, Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi (TETAŞ) olacak şekilde üç ayrı İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden teşkilatlandırılması kararlaştırılmıştır (TEİAŞ).Her ne kadar Türkiye'de özelleştirme kavramı 1984 yılında 3096 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile güncel hale geldiyse de, bu tarihin daha öncesinde elektrik üretiminde ÇEAŞ ve KEPEZ gibi imtiyazlı özel şirketler yer almıştır. 1984 yılından 2011 yılı sonuna kadar kurulu güç ve elektrik üretim miktarlarının yıllara göre gelişimi aşağıda Tablo 2 de gösterilmektedir.

Her ne kadar Türkiye'de özelleştirme kavramı 1984 yılında 3096 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile güncel hale geldiyse de, bu tarihin daha öncesinde elektrik üretiminde ÇEAŞ ve KEPEZ gibi imtiyazlı özel şirketler yer almıştır. 1984 yılından 2011 yılı sonuna kadar kurulu güç ve elektrik üretim miktarlarının yıllara göre gelişimi aşağıda Tablo 2 de gösterilmektedir. 1984 yılında kamuya ait santraller toplam kurulu gücün % 84'ünü oluşturmaktadır. Oysa 2011 yılına gelindiğinde kamuya ait termik santrallerin payı % 45,4'e düşmüştür.

Tablo 2: Türkiye Kurulu Gücünün Kamu ve Özel Sektör Olarak Gelişimi Kurulu Güç (MW)

Yıllar	Kamu Santralleri				Özel Sektör Santralleri				Türkiye Toplamı		
	Termik	Hidrolik	Toplam	%	Termik	Hidrolik	Toplam	%	Termik	Hidrolik	Toplam
1984	3545,4	3644,2	7189,6	85,0	1041,4	230,6	1272,0	15,0	4586,8	3874,8	8461,6
1985	4150,4	3644,2	7794,6	85,5	1096,4	230,6	1327,0	14,5	5246,8	3874,8	9121,6
1986	5144,3	3644,2	8788,5	86,9	1093,4	233,3	1326,7	13,1	6237,7	3877,5	10115,2
1987	6293,4	4720,1	11013,5	88,1	1198,4	283,2	1481,6	11,9	7491,8	5003,3	12495,1
1988	7048,9	5935,1	12984,0	89,4	1253,4	283,2	1536,6	10,6	8302,3	6218,3	14520,6
1989	7941,5	6298,1	14239,6	90,1	1269,4	299,2	1568,6	9,9	9210,9	6597,3	15808,2
1990	8264,2	6465,1	14729,3	90,3	1289,1	299,2	1588,3	9,7	9553,3	6764,3	16317,6
1991	8795,6	6521,5	15317,1	89,0	1299,7	592,3	1892,0	11,0	10095,3	7113,8	17209,1
1992	9020,6	7779,2	16799,8	89,8	1316,8	599,5	1916,3	10,2	10337,4	8378,7	18716,1
1993	9230,6	9049,0	18279,6	89,9	1425,3	632,7	2058,0	10,1	10655,9	9681,7	20337,6
1994	9440,6	9208,3	18648,9	89,4	1554,6	656,3	2210,9	10,6	10995,2	9864,6	20859,8
1995	9650,6	9207,6	18858,2	90,0	1440,9	655,2	2096,1	10,0	11091,5	9862,8	20954,3
1996	9665,6	9239,5	18905,1	89,0	1649,0	695,3	2344,3	11,0	11314,6	9934,8	21249,4
1997	9665,6	9403,9	19069,5	87,1	2123,7	698,7	2822,4	12,9	11789,3	10102,6	21891,9
1998	10064,6	9497,9	19562,5	83,8	2974,2	817,3	3791,5	16,2	13038,8	10315,2	23354,0
1999	11417,6	9701,7	21119,3	80,9	4155,8	844,2	5000,0	19,1	15573,4	10545,9	26119,3
2000	11274,6	9977,3	21251,9	77,9	4795,4	1216,8	6012,2	22,1	16070,0	11194,1	27264,1
2001	10954,6	10108,7	21063,3	74,3	5686,0	1583,1	7269,1	25,7	16640,6	11691,8	28332,4
2002	10949,6	10108,7	21058,3	66,1	8636,4	2151,1	10787,5	33,9	19586,0	12259,8	31845,8
2003	10803,1	10990,2	21793,3	61,2	12186,3	1607,4	13793,7	38,8	22989,4	12597,6	35587,0
2004	10794,9	10994,7	21789,6	59,2	13364,8	1669,6	15034,4	40,8	24159,7	12664,3	36824,0
2005	11474,9	11109,7	22584,6	58,1	14442,4	1816,5	16258,9	41,9	25917,3	12926,2	38843,5
2006	12554,9	11161,0	23715,9	58,5	14880,3	1968,6	16848,9	41,5	27435,2	13129,6	40564,8
2007	12524,9	11350,3	23875,2	58,6	14710,5	2191,6	16902,1	41,4	27235,4	13541,9	40777,3
2008	12524,9	11455,9	23980,8	57,3	15070,1	2766,3	17836,4	42,7	27595,0	14222,2	41817,2
2009	12524,9	11677,9	24202,8	54,1	16814,2	3744,3	20558,5	45,9	29339,1	15422,2	44761,3
2010	12524,9	11677,9	24202,8	48,9	19753,6	5567,7	25321,3	51,1	32278,5	17245,6	49524,1
2011	12560,9	11589,5	24150,4	45,4	21670,2	7390,5	29060,7	54,6	34231,1	18980,0	53211,1

Kaynak: TEİAŞ (2012)

Özellikle 2000 yılından sonra termik santrallerin payı hızla düşmeye başlamıştır. Türkiye'deki Kurulu Güç ve Elektrik Üretim Miktarlarının Gruplara Göre Dağılımı Tablo 3'de gösterilmektedir. Türkiye'de EÜAŞ ve bağlı ortaklıkları dışında işletme hakkı devredilen santraller, yap-işlet santralleri, yap-işlet-devret santralleri, serbest üretim şirketleri, otoprodüktör santralleri (Otoprodüktör; Esas olarak kendi elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak üzere elektrik üretimi ile iştigal eden tüzel kişidir) üretim yapmaktadır. Türkiye'de termik santraller ile elektrik üretimi yapan kuruluşlar içinde EÜAŞ'ın 2011 yılı itibarıyla payı 25,61'dir. 2012 yılında bu pay 24,81'e düşmüştür. Termik santraller ile elektrik üreten santrallerde EÜAŞ'ya bağlı şirketlerin payı 2011'de % 11,41 den, 2012'de % 11,05'e inmiştir. Aynı durum hidrolik santraller için geçerli değildir. Hidrolik santrallerde kamu santralleri 2011 yılında % 67,63 iken, 2012'de % 62,29'e düşmüştür. Hidrolik santrallerde de düşüş olsa bile, termik santral kadar düşük oranlar bulunmamaktadır. EÜAŞ'ya bağlı termik santrallerin kullandığı yakıt türüne bakıldığında, linyit kömürünün en fazla kullanıldığı görülmektedir (% 54,62). İkinci sırada ise doğal gaz gelmektedir (%34,09).

Tablo 3: Türkiye'deki Kurulu Güç ve Elektrik Üretim Miktarlarının Gruplara Göre Dağılımı 31.12.2012 İtibariyle (*)

Gruplar	Santral tipi	Kurulu Güç (MW)				Enerji Üretim (GWh)			
		2011		2012		2011		2012	
		Sayı	Yüzde ***	Sayı	Yüzde ***	Sayı	Yüzde ***	Sayı	Yüzde ***
EÜAŞ	Termik	8,690.9	25.61	8,690.9	24.81	36,635.9	21.34	32,349.4	18.54
	Hidrolik	11,589.5	67.63	12,213.8	62.29	36,888.2	70.48	38,311.1	66.20
	Toplam	20,280.4	38.33	20,904.8	36.64	73,524.1	32.05	70,660.5	29.56
EÜAŞ'ın Bağlı Ortaklıkları	Termik	3,870.0	11.41	3,870.0	11.05	18,826.5	10.97	20,162.3	11.55
İşletme Hakkı Devredilen Santraller	Termik	620.0	1.83	635.0	1.81	4,438.1	2.59	4,343.9	2.49
	Hidrolik	127.7	0.75	240.2	1.22	119.8	0.23	203.5	0.35
	Toplam	747.7	1.41	875.2	1.53	4,557.9	1.99	4,547.4	1.90
Yap-İşlet Santralleri	Termik	6,101.8	17.98	6,101.8	17.42	44,944.2	26.19	43,087.1	24.70
Yap-İşlet-Devret Santralleri	Termik	1,449.6	4.27	1,449.6	4.14	9,329.1	5.44	10,380.6	5.95
	Hidrolik	952.8	5.56	952.8	4.86	3,406.5	6.51	3,604.7	6.23
	Rüzgar	17.4	1.01	17.4	0.77	51.0	1.08	47.8	0.82
	Toplam	2,419.8	4.57	2,419.8	4.24	12,840.6	5.60	14,033.1	5.87
Serbest Üretim Şirketleri	Termik	10,725.5	31.61	11,638.4	33.23	46,463.8	27.07	53,166.4	30.47
	Hidrolik	3,922.9	22.89	5,658.4	28.86	10,629.9	20.31	14,096.5	24.36
	Rüzgar	1,710.1	98.92	2,241.9	99.18	4,675.5	98.98	5,801.5	99.15
	Jeotermal	114.2	100.00	147.2	90.75**	694.4	100.00	849.4	100
	Toplam	16,472.7	31.13	19,685.9	34.50	62,458.6	27.23	73,913.7	30.92
Otoprodüktör ****Santralleri	Termik	2,473.3	7.29	2,655.4	7.58	11,000.5	6.41	11,016.5	6.31
	Hidrolik	544.2	3.18	544.2	2.78	1,240.2	2.37	1,657.9	2.86
	Rüzgar	1.2	0.07	1.2	0.05	2.4	0.05	2.3	0.04
	Toplam	3,018.7	5.71	3,200.8	5.61	12,243.1	5.34	12,676.8	5.30
Türkiye Toplamı	Termik	33,931.1	100.00	35,026.2	100.00	171,638.3	100.00	174,506.2	100
	Hidrolik	17,137.1	100.00	19,609.4	100.00	52,338.6	100.00	57,873.8	100
	Rüzgar	1,728.7	100.00	2,260.5	100.00	4,723.9	100.00	5,851.5	100
	Jeotermal	114.2	100.00	162.2	100.00	694.4	100.00	849.4	100
	Toplam	52,911.1	100.00	57,058.4	100.00	229,395.1	100.00	239,080.9	100

*EÜAŞ Elektrik Üretim Sektör Raporu 2012'un verileri alınıp yüzde değeri hesaplanmıştır

**2012 yılı jeotermal-kurulu güç verisinde hata gözükmemektedir. Ancak orijinal kaynak değiştirilmemiştir.

*** Yüzde değerleri, her grubun toplamı içindeki payı olarak hesaplanmıştır. Örnek: termik santral/toplam termik santral

**** Otoprodüktör :Kendi faaliyet alanlarının enerji ihtiyacını karşılamak üzere üretim tesisi kurup elektrik üreten tüzel kişilerdir

Tablo 4: EÜAŞ Termik Santrallerin Toplam Kurulu Güç ve Proje Üretimi

YAKIT CİNSİ	SANTRAL ADI	TOPLAM KURULU GÜÇ (MW)	%	PROJE ÜRETİMİ (GWh)	%
Taş Kömürü	Çatalağzı	300,0		1.950,0	
Taş Kömürü Toplam		300,0	3,45	1.950,0	3,29
Linyit	Afşin-Elbistan A	1.355,0		8.807,0	
	Afşin-Elbistan B	1.440,0		10.080,0	
	Orhaneli	210,0		1.365,0	
	Seyirömer	600,0		3.900,0	
	Tunçbilek A	65,0		4.22,0	
	Tunçbilek B	300,0		1.950,0	
	Kangal	457,0		2.970,5	
	16 Mart Çan	320,0		2.240,0	
Linyit Toplam		4.747,0	54,62	31.735,5	53,6
Fuel-Oil	Ambarlı	630,0		4.410,0	
	Hopa	50,0		350,0	
Fuel-Oil Toplam		680,0	7,82	4.760,0	8,04
Motorin	Çukurca	1,04		0,0	
Motorin Toplam		1,04	0,01	0,0	0,0
Doğal Gaz	Ambarlı	1.350,9		9.456,3	
	Bursa	1.432,0		10.024,0	
	Aliağa	180,0		1.260,0	
Doğal Gaz Toplam		2.962,9	34,09	20.740,3	35,04
EÜAŞ Toplam		8.690,94	100,0	59.185,8	100,0

Kaynak:ETKB (2013)

Tablo 5: Bağlı Ortaklık Termik Santralleri (2012 Yılı)

YAKIT CİNSİ	SANTRAL ADI	TOPLAM KURULU GÜÇ (MW)	%	PROJE ÜRETİMİ (GWh)	%
Linyit	Soma A	44,0		286,0	
	Soma B	990,0		6.435,0	
	Yatağan	630,0		4.095,0	
	Yeniköy	420,0		2.730,0	
	Kemerköy	630,0		4.095,0	
Linyit Toplam		2.714,0	70,13	17.641,0	68,55
Doğal Gaz	Hamitabat	1.156,0		8.092,0	
Doğal Gaz Toplam		1.156,0	29,87	8.092,0	31,45
Bağlı Ortaklıklar Toplamı		3.870,0	100	25.733,0	100
EÜAŞ Toplam		8.690,9	69,19	59.185,8	69,70
EÜAŞ ve Bağlı Ortaklıklar Toplamı		12.560,9	100	84.918,8	100

Kaynak:ETKB (2013)

EÜAŞ'a bağlı ortaklık termik santrallerinde ise % 70.13'ü linyit kullanmaktadır. Doğal gaz ile çalışanların oranı ise % 29.87 oranındadır. Bağlı ortaklıklar sayısına bakıldığında ise, sadece bir santral

(Hamitabat) bulunmaktadır. Hamitabat tek doğal gaz ile çalışan santral olarak % 30a yakın bir orandadır.

Doğal gaz yerli kaynaklarımızdan olmadığı için, dışa bağımlı bir üretim yapısı sürmektedir Diğer taraftan Sadece 150–200 kilometre uzakta bulunan Adana Tufanbeyli İlçesi’nde yeterli kömür kaynakları bulunmasına rağmen Tufanbeyli’ye yaklaşık 200 kilometre uzaklıktaki Elbistan Havzası’nda termik santrallerde Kolombiya’dan Türkiye’ye kömür ithal edilmektedir. EÜAŞ’ya bağlı termik santraller hem kömürde hem de doğal gazı başka ülkelerden alarak, enerji gibi stratejik öneme sahip üretim yapmaktadır.

4. TERMİK SANTRALLER, ENERJİ VERİMLİLİĞİ ve ÇEVRESEL ETKİLERİ

4.1. Termik Santraller ve Enerji Verimliliği

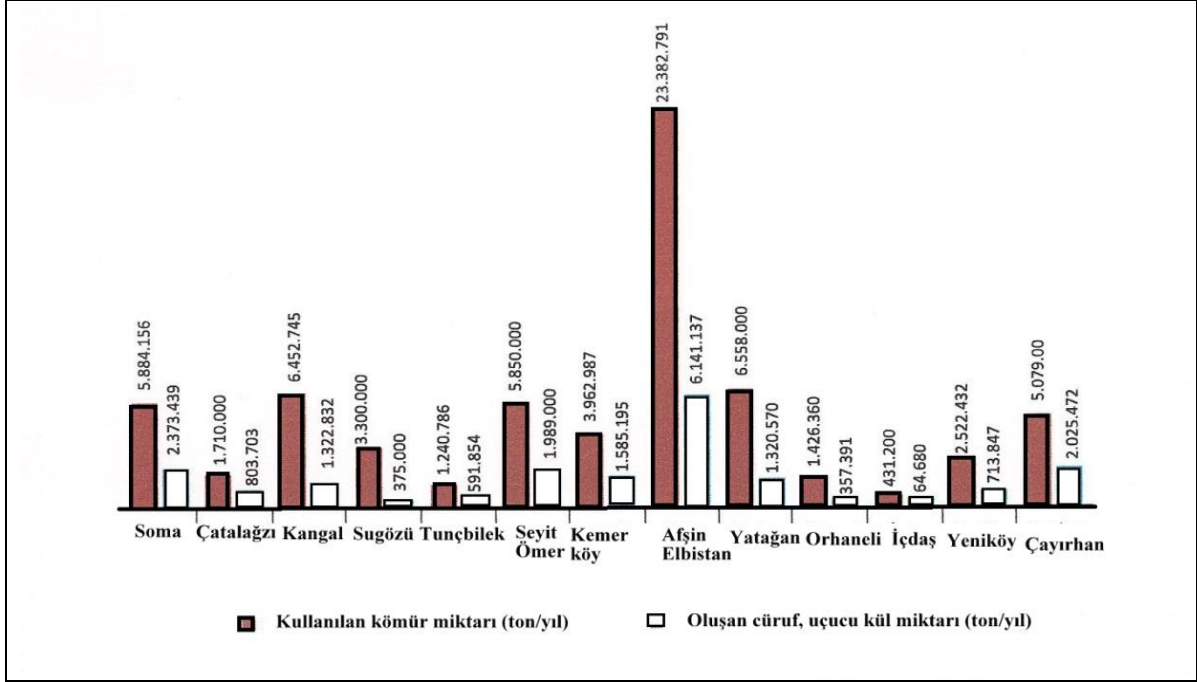
2012 yılında Resmi Gazetede Enerji Verimliliği Strateji Belgesi 2012-2023 yayınlanmıştır. Bu belgede; enerji verimliliği; “enerjide arz güvenliğinin sağlanması, dışa bağımlılıktan kaynaklanan risklerin azaltılması, enerji maliyetlerinin sürdürülebilir kılınması, iklim değişikliği ile mücadelenin etkinliğinin artırılması ve çevrenin korunması gibi ulusal stratejik hedefleri tamamlayan ve bunları yatay kesen bir kavram” olarak ifade edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın önemini gittikçe daha çok anlaşıldığı günümüzde, enerji verimliliğine yönelik çabaların değeri de aynı oranda artmaktadır. Bu çerçevede; enerji üretimi ve iletiminden nihai tüketime kadarki bütün aşamalarda enerji verimliliğinin geliştirilmesi, bilinçsiz kullanımın ve israfın önlenmesi, enerji yoğunluğunun gerek sektörler bazında gerekse makro düzeyde azaltılması ulusal enerji politikamızın öncelikli ve önemli bileşenlerindedir. Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012-2023) ile sonuç odaklı ve somut hedeflerle desteklenmiş bir politika seti belirlenmesi ve hedeflere ulaşmak için yapılması zorunlu eylemlerin, bu eylemlerin yerine getirilmesinden sorumlu kuruluşlarla birlikte tanımlanması; kamu kesimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımcı bir yaklaşımla ve işbirliği çerçevesinde hareket etmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçla da elektrik üretim, iletim ve dağıtımında verimliliğin artırılması; enerji kayıplarını ve zararlı çevre emisyonlarının azaltılması, 2023 yılına kadar, ülke genelindeki kömürlü termik santrallerin atık ısı geri kazanımı dahil ortalama toplam çevrim verimlerinin yüzde kırkbeşin (%45) üzerine çıkarılması hedeflenmiştir (R.G. 2012)

Diğer taraftan, termik santrallerimizin büyük bir bölümünde kükürt arıtma sistemi bulunmamaktadır. EÜAŞ’a bağlı kömür yakıtlı termik santrallerin %51’inde kükürt arıtma sistemi yoktur. Yürürlükte olan “Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliği” yönetmeliklerine göre kükürt dioksit’in sınır değeri m³’te 1.000 mg’dır. Tüm termik santraller 2017 sonuna kadar bu emisyon değerlerini sağlamak zorundadır. Ayrıca bu limitler hem dünyada hem Türkiye’de gün geçtikçe düşürülmektedir. 2019 yılında uygulamaya girecek olan yeni yönetmeliğe göre sınır değeri 400 mg’a düşürülecektir. Bu durumda kükürt arıtma sistemi bulunanlar da dahil olmak üzere termik santrallerin neredeyse tamamında rehabilitasyon ihtiyacı doğacaktır. Mevcut termik santrallerimizde kükürt arıtma sistemine sahip olmayanlar, rehabilite edilmesi gerekenler, yeni kurulacak santraller için toplamda 4 Milyar Dolarlık bir Pazar potansiyeli bulunmaktadır. Ancak, ülkemiz baca gazı arıtma teknolojileri alanında neredeyse tamamen yurt dışına bağımlı durumdadır. Karar kapsamında yürütülecek Termik Santral Baca Gazı Arıtma Teknolojilerinde Yerli Tasarım ve İmalat Kabiliyetinin Geliştirilmesi (MİLKAS) projesi ile yerli teknolojilerin geliştirilecek ve %80 yerlilik oranı ulaşılacaktır(TUBİTAK 2013).Dünyadaki elektrik üretiminin %40’ının termik santrallerden karşılandığı ve kömürün diğer enerji kaynaklarına göre maliyet avantajı sağladığı göz önüne alındığında, termik santral teknolojilerinin milli kaynak ve yeteneklerle geliştirilmesi önem kazanmaktadır. TUBİTAK 2013). Türkiye’deki Termik Santrallerde

Kömür Kullanımı ve Atık Üretimi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Türkiye Çevre Durum Raporu hazırlanmıştır. Bu rapora bakıldığında EÜAŞ'ın kullandığı kömür miktarı ile doğru orantılı olarak ortaya cüruf ve uçucu kül çıkmaktadır (Şekil 3)

Termik santrallerin ayrılmaz bir parçası olan Baca Gazı Arıtma Sistemleri de gerek yatırım maliyeti, gerekse santral performansı açısından termik santral teknolojileri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Kömür yakıtlı termik santrallerde Baca Gazı Arıtma Tesisleri; kükürt (SOx) arıtma, toz tutma, ve azot oksit (NOx) arıtma sistemleri olmak üzere üç ana sistemden oluşmaktadır (ETKB 2013).

Şekil 3: Türkiye'deki Termik Santrallerde Kömür Kullanımı ve Atık Üretimi

Kaynak: ÇŞB 2011

Diğer yandan, ülkemizde yürürlükte olan "Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği"ne göre termik santrallerdeki baca gazı kükürt dioksit sınır değeri 1.000 mg/Nm³'tür. Ayrıca, bu yönetmelikte emisyon izni almamış ve özelleştirme sürecindeki termik santraller ile ilgili olarak çevre izni alma süresinin 31.12.2017 tarihini geçemeyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte ülkemizde ve dünyada uygulanan yönetmeliklerle, emisyon limit değerleri giderek düşürülmekte; 2019 yılında uygulamaya girecek olan "Büyük Yakma Tesisleri Yönetmeliği"ne göre de bu değer 400 mg/Nm³olacağı ifade edilmektedir. Emisyon limitlerinin bu şekilde düşürülmesi de, halihazırda kükürt arıtma sistemi bulunan termik santrallerin neredeyse tamamında rehabilitasyon ihtiyacı doğuracaktır. Mevcut kömür yakıtlı termik santrallerimizin hiçbirinde azot oksit arıtma sistemi bulunmamaktadır. Yukarıda sözü edilen emisyon kontrol yönetmeliklerine göre santrallerde uygulanan azot oksit emisyon limiti ise 800 mg/Nm³'tür. "Büyük Yakma Tesisleri Yönetmeliği"ne göre, emisyon limit değerleri düşürülerek; 2019 yılında 200 mg/Nm³ değerine getirilecektir. Bu nedenle ülkemizde kurulacak yeni termik santraller azot oksit arıtma sistemlerini de içerecektir. Bununla birlikte EÜAŞ ve özel sektöre bağlı toplam 12.490 MWe gücündeki santralin önemli bir bölümünde azot oksitazaltım sistemi kurulması ihtiyacı doğacaktır. Ayrıca azot oksit tutma sistemleri konusu dünyada da olgunluğa ulaşmamış, gelişmekte olan bir teknoloji konusudur(ETKB 2013).Ülkemizde kükürt ve azot oksit arıtma sistemlerinin aksine kömür yakıtlı termik santrallerin tamamında toz tutma sistemleri

bulunmaktadır. Ancak baca gazı toz emisyon değerleri üşürülerek 100 mg/Nm³,’ten 50 mg/Nm³’e getirilmesi ile mevcut santrallerin bir bölümünde rehabilitasyon ihtiyacı doğacaktır. Sonuç olarak, ülkemizdeki toplam elektrik üretimi kurulu gücünün her yıl artması ve kömür yakıtlı termik santrallerin kurulu güç içindeki payının yükseltilmesi nedeniyle termik santral teknolojileri ülkemiz açısından kritik bir öneme sahiptir. Termik santrallerin ayrılmaz bir parçası olan Baca Gazı Arıtma Sistemleri de gerek yatırım maliyeti, gerekse santral performansı açılarından termik santral teknolojileri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, ülkemiz baca gazı arıtma teknolojileri alanında neredeyse tamamen yurt dışına bağımlıdır. Bunun neticesi olarak, ülkemiz çok büyük miktarlarda döviz kaybetmekte ve yurt dışındaki firmalara bağımlı kalınması nedeniyle önemli zaman ve üretim kayıpları oluşmaktadır.

4.2. Termik Santrallerden Kaynaklanan Çevre Sorunları

Enerji verimliliğinde dışa bağımlılık risklerinin azaltılması, milli kaynakların kullanılması, kamu payının artırılması kadar sürdürülebilir çevre politikaları da önemlidir. Küresel ısınma tüm dünyayı tehdit etmektedir. İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması artık ülkelerin değil tüm dünyanın ortak sorunları arasındadır. Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik 5 Temmuz 2008 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik, termik santrallerin havaya, suya ve toprağa verdiği atıkları Tablo 6’da olduğu gibi ifade etmiştir. Uçucu yağ külleri, sülfürikasit, onların uçucu külleri, atıkların birlikte yakılmasından (co-incineration) kaynaklanan ve tehlikeli maddeler içeren dip külü, cüruf ve kazan tozu vb tehlikeli atık sınıfındadır.

Tablo 6: Isıl İşlemlerden Kaynaklanan Atıklar ve Kategorisi (K)

Atık Kodu	ISIL İŞLEMLERDEN KAYNAKLANAN ATIKLAR	K
10 01	Enerji Santrallerinden ve Diğer Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Atıklar (19 Hariç)	
10 01 01	(10 01 04’ün altındaki kazan tozu hariç) dip külü, cüruf ve kazan tozu	
10 01 02	Uçucu kömür külü	
10 01 03	Turba ve işlenmemiş odundan kaynaklanan uçucu kül	
10 01 04	* Uçucu yağ külü ve kazan tozu	A
10 01 05	Baca gazı kükürt giderme işleminden (desülfürizasyon) çıkan kalsiyum bazlı katı atıklar	
10 01 07	Baca gazı kükürt giderme işleminden (desülfürizasyon) çıkan kalsiyum bazlı çamurlar	
10 01 09	* Sülfürik asit	A
10 01 13	* Yakıt olarak kullanılan emülsifiye hidrokarbonların uçucu külleri	A
10 01 14	* Atıkların birlikte yakılmasından (co-incineration) kaynaklanan ve tehlikeli maddeler içeren dip külü, cüruf ve kazan tozu	M
10 01 15	10 01 14 dışındaki birlikte yakılmadan (co-incineration) kaynaklanan dip külü, cüruf ve kazan tozu	
10 01 16	* Atıkların birlikte yakılmasından (co-incineration) kaynaklanan ve tehlikeli maddeler içeren uçucu kül	M
10 01 17	10 01 16 dışındaki birlikte yakılmadan (co-incineration) kaynaklanan uçucu kül	
10 01 18	* Tehlikeli maddeler içeren gaz temizleme atıkları	M
10 01 19	10 01 05, 10 01 07 ve 10 01 18 dışındaki gaz temizleme atıkları	
10 01 20	* Saha içi atıksu arıtımından kaynaklanan tehlikeli maddeler içeren çamurlar	M
10 01 21	10 01 20 dışındaki saha içi atıksu arıtımından kaynaklanan çamurlar	
10 01 22	* Kazan temizlemesi sonucu çıkan tehlikeli maddeler içeren sulu çamurlar	M
10 01 23	10 01 22 dışındaki kazan temizlemesi sonucu çıkan sulu çamurlar	
10 01 24	Akışkan yatak kumları	
10 01 25	Termik santrallerin yakıt depolama ve hazırlama işlemlerinden çıkan atıklar	
10 01 26	Soğutma suyu işlemlerinden çıkan atıklar	
10 01 99	Başka bir şekilde tanımlanmamış atıklar	

Atık Listesinde (*) ile işaretlenmiş atıklar tehlikeli atıktır.

Tablo 6'da verilen atıklar doğada yıkıcı etkiler yaratmaktadır. İnsan sağlığı kadar doğadaki tüm canlıların hayatını olumsuz etkilemektedir. Santrallerin havaya, suya ve toprağa bıraktığı atıklar yaşamı tehdit etmektedir. Termik santrallerin çevresel etkileri üç temel grupta ele alınmalıdır. İnşaat, işletme ve kapanış aşamaları için dikkate alınmaktadır..İşletme aşamasındaki muhtemel çevresel etkileri belirleyici unsurlar kullanılan yakıt ve enerji üretim sistemi olmaktadır. İnşaat ve işletme aşamalarında ortaya çıkabilecek potansiyel çevresel etkiler ve etkilenmesi muhtemel çevresel unsurlar/bileşenler aşağıdaki bölümlerde ele alınmaktadır. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi Sektörel Rehberleri ÇED Rehberinde yer alan etkiler gruplanarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Termik Santrallerin Çevresel Etkileri

İNŞAAT AŞAMASINDAKİ OLASI ETKİLER		
FİZİKSEL ÇEVRE ÜZERİNE ETKİLER	Su kalitesi	Temel kazılması, çevre yollarının inşaatı, agregaların işlenmesi ve beton işleri gibi inşaat faaliyetleri ve şantiyelerde kaynaklanacak atık sular gerekli şekilde arıtılmadığı durumlarda çevredeki yüzey suyu kaynakları üzerinde olumsuz etki yaratabilirler.
	Toprak kalitesi, erozyon ve zemin emniyeti	İnşaat faaliyetleri, özellikle kazı ve dolgu çalışmaları, üst toprağın sıyrılması arazinin erozyon etkilerine hassasiyetini arttırır. Benzer şekilde çıplak ya da bozulmuş arazilerdeki inşaat trafiği erozyonu ve sedimantasyonunu hızlandırmaktadır. Bunun yanında, inşaat makinelerinden kaynaklanan sızıntılar, döküntüler, yağ ve varsa kimyasal maddeler toprak kirliliğine ve dolayısıyla toprak kalitesinin düşmesine neden olabilir.
	Hava kalitesi	Arazinin hazırlanması çalışmalarından, yol iyileştirmelerinden, kamyon trafiğinden (materyal ve ekipman taşınımında kullanılan) çevreye yüksek miktarda toz yayılabilir. İnşaat makinelerinin ve araçlarından gaz ve toz emisyonu oluşması söz konusudur. Bu emisyonlar ÇED kapsamında değerlendirilmelidir. İnşaat faaliyetlerinden kaynaklanan toz ve gaz emisyonlarının tahmin edilmesi için hava kalitesi modelleme programları kullanılabilir. Oluşan toz, yakın yerleşimlerde yaşayanlar, civardaki flora ve fauna türleri üzerinde olumsuz etki yaratabilir.
	Gürültü	İnşaat trafiği ve faaliyetleri gürültüye sebep olarak çevredeki yerleşimleri rahatsız edebilir. Gürültü seviyelerinin değerlendirilmesi için inşaat faaliyetlerinin kümülatif gürültü seviyeleri, gürültü eşik değerleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, inşaat trafiği, inşaat alanında mobil inşaat makinelerinin (yükleyiciler, kazıcılar, deliciler, kamyonlar, pompalar, vantilatörler v.s.) kullanımı ve (eğer varsa) boş alanlarda yapılan kırma, yükleme, eleme, taşıma ve boşaltma gibi faaliyetler de dahil olmak üzere açık alanda yürütülen inşaat faaliyetlerinden kaynaklanan gürültü seviyeleri hesaplanmalıdır.
	Katı atıklar	Arazinin hazırlanması sırasında gerçekleştirilecek hafriyat sonucunda meydana gelecek katı atıklar, inşaat artığı malzemeler ve şantiyelerden kaynaklanacak evsel katı atıklar olumsuz çevresel etkilere sebep vermemeleri için uygun şekilde (düzenli depolama, mevcut bir düzenli depolama tesisine taşınma vb.) bertaraf edilmelidir.
	Depremsellik	Proje alanının depremselliği, mevcut deprem riski ve projeden kaynaklanabilecek deprem riski dahil olmak üzere değerlendirilmelidir.

		Bölgede meydana gelen deprem sayısı ve büyüklükleri gerektiğinde belirtilmeli ve bunların istatistiksel analizi yapılmalıdır. Teissin deprem bölgesinde inşa edilmesinin planlanması durumunda, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yayınlanan Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetimlik'in hükümlerine uyulması gerekmektedir.
BİYOLOJİK ÇEVRE ÜZERİNE ETKİLER		İnşaat alanlarında üst toprak tabakasının sıyırılmasından, kazı ve dolgu faaliyetlerinden ve inşaat trafiğinden dolayı bitki örtüsü ve habitat kaybolmaktadır. Buna ek olarak, artan insan faaliyeti ve özellikle inşaat çalışmalarından kaynaklanan gürültü yakın çevredeki vahşi yaşamı rahatsız edecektir. Ayrıca, emisyonlar ve su kirliliği gibi nedenlerle çevredeki vahşi yaşam ortamları olumsuz etkilenebilecektir. Termik santral projelerinin biyolojik kaynaklar üzerindeki en önemli etkileri fiziksel etkilerden dolayı floranın ve karasal ve sucul faunanın olumsuz etkilenmesidir.
SOSYO EKONOMİK ÇEVRE ÜZERİNE ETKİLER		Proje bölgesindeki yerleşim alanlarının demografik yapısı, projenin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkabilecek göç hareketlerinden etkilenebilir. Proje çalışanları için inşaat şantiyelerinin kurulması inşaat aşamasından başlayarak bölgenin demografisinin değişmesine neden olabilir. Projenin boyutuna bağlı olarak bu değişikliğin önemi artacaktır. Ayrıca, proje ile yöredeki ekonomik aktivitenin canlanması söz konusu olacak ve yöre halkı için proje inşaatı süresince iş imkanları ortaya çıkacaktır. Termik santral projelerinden kaynaklanacak diğer sosyoekonomik etkiler projenin işletme aşamalarında ortaya çıkabilecek etkiler kısmında ele alınmıştır.

İŞLETME AŞAMASINDAKİ OLASI ETKİLER		
FİZİKSEL ÇEVRE ÜZERİNE ETKİLER	Hava kalitesi ve iklim etkiler	Santral işletmesi süresince kullanılacak yakıtlar nedeniyle ve bu yakıtların türüne bağlı olarak değişken miktarlarda kükürt dioksit, hidrokarbonlar, nitrojen oksitler, karbon monoksit ve partikül maddelerin emisyonları söz konusudur. Bunlar lokal hava kalitesini rüzgar şiddeti ve yönüne bağlı olarak olumsuz etkilerler. Bu etkiler için ÇED çalışması kapsamında modelleme çalışmaları yapılmalı ve etkilerin büyüklüğü ve kapsamı belirlenmelidir. Bu tür emisyonlar küresel ve uzun vadeli etkilere de yol açabilirler. Ülkemizde en çok bulunan fosil yakıt olan linyitlerle ilgili yukarıda belirtilen bilgiler bu hususa değinmektedir. Bu bağlamda, özellikle yakıt olarak yüksek oranda sülfür içeren kömürün kullanıldığı durumlarda emisyonlar asit yağmurunun öncüsü olarak davranabilir. Asit yağmuru binaların ve yapıların bozulması hızlandırır, sucul ekosistemleri değiştirir, ve orman ekosistemlerindeki bitki örtüsüne zarar verir. Ayrıca, bu emisyonlar arasında sera gazları da bulunduğu için bu tip projelerin mikro iklim şartlarına ve küresel ısınmaya etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.
	Gürültü	Termik santrallarda türbinlerin, bant konveyörlerin ve değirmenlerin çalışması yüksek gürültü seviyelerine yol açabilmektedir. Aynı zamanda şalt sahasındaki trafolardan kaynaklanacak gürültüler de yakında yerleşimlerin bulunması durumunda rahatsızlık verici olabilirler.
	Su kullanımı	Soğutma sistemi için su alımı, su alım yapısının bulunduğu lokalize bir

	ve atık su	alanın sucul ekosistemini etkileyebilir. Açık soğutma sistemi kullanılan projelerde ısınmış suyun alıcı ortama deşarjı ortamdaki su sıcaklığını arttırabilir. Bu, daha yüksek sıcaklıklara alışık olan organizmalara avantaj sağlar ve mevcut sucul bitki ve hayvan toplulukları kompozisyonu değişebilir. Büyük santrallerin ihtiyaç duyduğu yüksek hacimde su, nehirler ve koylardan sağlanırsa, sucul faunanın soğutma sistemine sürüklenmesi söz konusu olabilir. Tesisten kaynaklanacak atık sular (proses ve evsel kaynaklı) uygun şekilde arıtılmadan alıcı ortamlara (yüzey suları) deşarj edilirse bu ortamlardaki su kalitesini olumsuz etkileyeceklerdir.
	Katı ve tehlikeli atıklar	Termik santral projelerinde evsel ve proses kaynaklı katı atıkların oluşması söz konusudur. Bu atıklardan proses kaynaklı atıklar arasında tehlikeli ve radyoaktif atıklar da bulunabilir. Proses atıkları kullanılan yakıtların taşınması ve depolanmasından başlayarak, enerji üretilmesi sonucunda ortaya çıkan külleri, küller içindeki radyoaktif maddeleri, bacalarda kullanılacak artım sistemlerinden dolayı ortaya çıkacak atıkları ve tesisin bakımı dahil işletmede kullanılacak her tür yağ ve kimyasalları içerir. ÇED çalışmaları kapsamında tesis ünitelerinden kaynaklanacak tüm katı atıklar değerlendirilmeli ve bunların geçici depolanma, taşınma ve bertarafı ile ilgili önlemler ortaya konmalıdır. Ayrıca, tesiste kullanılacak yakıtın ve oluşan atıkların taşınması, boşaltılması ve depolanması aşamalarında meydana gelebilecek dökülme ve sızmalar söz konusu olabilir. Bu dökülmeler, dökülmenin yerine ve dağılma miktarına bağlı olarak toprak, yüzey ve yeraltı su kalitesini olumsuz etkileyebilirler, dolayısıyla bunlarla ilgili önlemler de ortaya konmalıdır.
BİYOLOJİK ÇEVRE ÜZERİNE ETKİLER		<p>Projenin biyoçeşitlilik ve hassas habitatlar (özellikle nesli tehlike altında olan hayvan ve bitki türleri tarafından kullanılan habitatlar) üzerindeki etkileri değerlendirilmeli biyoçeşitlilik ve biyolojik elemanların özelliklerine bağlı olarak ekosistem ve doğal kaynaklara etkiler incelenmelidir. Biyolojik çeşitlilik ve biyolojik kaynaklar üzerine etkiler incelenirken aşığıdaki çalışmalar gerçekleştirilmelidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Proje alanı ve çevresindeki mevcut ekosistemlerin sürekliliğinin incelenmesi, tür ilişkileri ve etkilerin türlerin ilişkileri açısından incelenmesi (yırtıcı/avcı – besin ilişkisi, ortak yaşama ilişkisi, habitat ve doğal kaynakları ortak kullanım durumu, vb.), • Ekosistem ve biyolojik elemanların kullandığı habitatlar ve doğal kaynakların belirlenerek bunlar üzerine etkilerin incelenmesi, benzer habitat ve ekosistemlerle karşılaştırılması., • Biyoçeşitlilik üzerine olan etkilerin doğal kaynaklar ve sosyo-ekonomik çevrede yaratacağı değişiklikler ve bu kapsamda; çevrenin kirlilik kaldırma kapasitesi, besin döngüsü, iklimsel faktörler gibi etkenlerde olası değişikliklerin incelenmesi, • Endemik ve nesli tehlike altındaki türlerin bulunduğu hassas ekosistemlerin mevcut olduğu alanlarda incelemelerin daha detaylı şekilde yapılarak etkilerin ele alınması, • Hassas olarak tanımlanan, biyoçeşitlilik açısından önem taşıyan alanlar, habitatlar (endemik, tehlike altında olarak tanımlanan türleri içeren, tür çeşitliliğinin yoğun olduğu, göçmen türler açısından önemli), sulak alanlar, yerel halkın geçim kaynaklarının bağlı olduğu yada bölge ve ülke ekonomisi açısından önemli doğal kaynakların

		<p>bulunduğu alanlar üzerine etkilerin incelenmesi gereklidir. Nesli tehlike altında olan ve/veya endemik tür taksonlarının hassasiyeti için önemli olan bitki türlerinin projeden dolayı yok olmasının söz konusu olduğu durumlarda saha dışı çözümler aranmalıdır. Benzer şekilde, karasal vahşi yaşam türleri üzerindeki etkiler değerlendirilmeli ve bu türlerin (özellikle nesli tehlike altındaki türler) hassasiyet dönemleri (örn; üreme, yavrulama dönemleri) dikkate alınmalıdır. Soğutma suyunun temin edildiği su kaynağına deşarjı (özellikle açık sistem kullanılması halinde) durumunda özellikle, su kaynağında bulunması durumunda, nesli tehlike altında olan ve endemik sucul fauna üzerine etkilerin değerlendirilmesi için tür kompozisyonundaki olası değişiklikler belirlenmelidir. Suyun kalitesindeki (sıcaklık, çözünmüş oksijen, çözünen mineraller, bulanıklık, tuzluluk v.s.) olası değişikliklerin, sucul yaşam, özellikle hassas türler üzerine etkileri değerlendirilmelidir</p>
SOSYO-EKONOMİK ETKİLER		<p>Genellikle bölgedeki hizmetlerin (örn; yeni endüstriler, yeni yollar, bölgeye elektrik sağlanması) artmasını sağlayan termik santral projelerinin gerçekleştirilmesi ile birlikte bölgedeki nüfus yapısının değişmesi ekonomiyi canlandıracaktır. Diğer taraftan, santralin kurulacağı alanda yerleşmiş olan halkın yer temini amacıyla varlıklarını (ev, tarım arazileri vb.) kaybetmeleri söz konusu olabilir. Bu tür etkiler sosyoekonomik etkiler kapsamında değerlendirilmelidir.</p> <p>Büyük ölçekli güç santralleri, bölgede ticaretin gelişmesini ve yerel halk için iş olanakları yaratabilirler. Dolayısıyla, bölgedeki ekonomik durum ve bu nedenle sosyal yapıda değişme ve gelişmeler söz konusu olacaktır. Projenin ekonomi üzerindeki etkilerine ek olarak, ulaşım durumundaki değişiklikler ve trafik artışı da yerel ve bölgesel ölçekte değerlendirilmelidir. Çevresel etkilere bağlı olarak yaşam kalitesinde (özellikle insan sağlığı) meydana gelebilecek değişiklikler ve bozulmalar değerlendirme kapsamında ele alınmalıdır.</p>

KAPANIŞ SONRASI OLASI ETKİLER

Bir termik santral projesinin kapanış planı santralin ve tüm tesislerin sökülmesi, santral alanının rehabilitasyonu (depo alanları, atık ve kül depolama alanları ve benzeri tesislerin bulunduğu alanların) ve farklı bir amaçla kullanıma sokulması gibi hususları içerir. Proje alanının kapanış sonrasındaki durumu dışında, kapanış faaliyetleri sırasında çevre üzerinde olumsuz etkiler oluşması söz konusudur. Bu etkiler genel anlamda tesislerin sökülmesi ve taşınımı ile ilgili oldukları için inşaat aşamasında karşılaşılan etkilere benzerdirler. Ancak, tesis alanının rehabilitasyonu önemli bir husus olup, termik santralin kapatılması ile gelecekte bu alanının hangi amaçla kullanılması öngörüldüğü esas alınarak planlama yapılmalıdır.

5. SONUÇ

Bir ülkenin gelişmesinde, kalkınmasında ve ilerlemesinde enerjinin önemi yadsınamaz. Enerji temininde dışa bağımlılığımızı azaltmak, buna karşılık yerli enerji üretim tesislerini çoğaltmamız öncelikli görevlerimizdendir. Bu enerji üretim kuruluşları ister kömürle ister fuel-oilile, ister motorin ile, ister doğalgaz ile çalıştırılsın, sürdürülebilirlik ve çevreyi minimum kirletme koşulu olmazsa olmazlardandır. Diğer bir önemli konu ise, yeni tesislerin yenilenebilir enerji üretecek

kategoride olması ve bunlara öncelik verilmesidir. Son yıllarda ülkemizde kurulma çalışmaları öne çıkan nükleer santrallerin de insan sağlığı, sürdürülebilirlik ve çevre açısından temel ve evrensel ölçütler göz önüne alınarak inşası tamamlanmalıdır

Kaynakça

Aktepe A., (2012)Osmanlı Devletinde Elektrik <http://www.teias.gov.tr/eBulten/makaleler/2012/OSMANI%20ELEKTR%C4%B0K/> (Son erişim tarihi 02.02.2014)

CENGİZKAN Ali (2000) Türkiye'de Fabrika ve İşçi Konutları: İstanbul Silahtarağa Elektrik Santrali ODTÜ MFD 2000 (20:1-2)29-55

ÇŞB (2011) ÇED İzin Denetim Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri ve Bilgi Yönetimi Dairesi Başkanlığı Türkiye Çevre Durum Raporu / 2011 Yayın no: 11 ISBN: 978-605-5294-01-4

Demirbilek S. (1987) Kömür Kullanımı ve İlgili Çevre Kirlenmesi, Madencilik Eylül September Cilt Volume XXVI Sayı No 3

ETKB (2014)2014 Yılı Bütçe Sunumu Strateji Geliştirme Başkanlığı

ETKB (2013) 2013/201 (Y) BTYK'nın 26. Toplantısı Termik Santral Baca Gazı Arıtma Teknolojilerinde Yerli Tasarım ve İmalat Kabiliyetinin Geliştirilmesi (MİLKAS) [2013/205] Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilebilir Enerji Genel Müdürlüğü web sayfası Erişim tarihi 09.02.2014

ETKB (2013)Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Bağlı, İlgili ve İlişkili Kuruluşların Amaç ve Faaliyetleri Ankara 2013 Bağlı ve İlgili Kuruluşlar Dairesi

[Http://www.teias.gov.tr/T%C3%BCrkiyeElektrik%C4%B0statistikleri/istatistikler/tarihçe\(turk\).htm](http://www.teias.gov.tr/T%C3%BCrkiyeElektrik%C4%B0statistikleri/istatistikler/tarihçe(turk).htm)(Son erişim tarihi 03.02.2014)

OECD/IEA, 2013The International EnergyAgency (IEA), ElectricityInformation (2013 Edition) (61 2013 21 1 P1) e150 ISBN 978-92-64-20308-2

RG Elektrik Tesisleri Proje Yönetmeliği,Resmi Gazete Tarihi: 16/12/2009 Resmi Gazete Sayısı: 27434

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2009) Çevresel Etki Değerlendirmesi Sektörel Rehberleri; ÇED Rehberi – Termik Enerji Santralleri

TEİAŞ (2012) Türkiye Elektrik Enerjisi 10 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu (2012 – 2021)Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı

TUBİTAK Bülten Sayı 139 Temmuz 2013 sayfa 11

Özet: Ülkelerin ekonomik gelişmesi ile birlikte birincil enerji kaynaklarına olan talepleri hızla artmıştır. Birincil enerji kaynakları, elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Türkiye'de elektrik enerjisinin üretiminde birincil enerji kaynakları arasında en fazla doğal gaz ve linyit kömürü kullanılmaktadır. Enerji üretim santrallerinden termik santraller içinde aynı durum geçerlidir. Kullanılan doğal gaz ve linyit ithalatile sağlanmaktadır. Dışa bağımlı enerji üretimi yanında termik santrallerin kamu tarafından işletilmesi de hızla düşmektedir. Termik santrallerin enerji verimliliği ilkeleri dışına çıkan diğer sorun ise çevreye verdiği olumsuz etkilerdir. Bu makalede üç temel sorun açıklanarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birincil enerji kaynakları, elektrik üretimi, termik santral, enerji verimliliği, çevresel etki

ENERGY EFFICIENCY IN ELECTRICITY GENERATION AND ENVIRONMENTAL IMPACT OF POWER PLANTS

Abstract: Demands for primary energy sources have increased depending on the economic growth of the countries. Primary energy sources are being used for power generation. The most common fuels among

primary energy sources which are consumed in order to generate power in Turkey are natural gas and lignite. Natural gas and lignite used in thermal power plants are provided by importing from abroad and also the number of government-owned thermal power plants is decreasing. The other issue which is not corresponding to energy efficiency policy is the adverse impact of the power plant on the environment. In this article, three main issues have been explained and discussed.

Key Words: Primary energy sources, electric power generation, termal power plants, energy efficiency, environmental impact

Mahmut Özbay: Ankara Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi (A.D.M.M.A) Makina Mühendisliği Bölümü mezunudur. Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi, İşletme Yönetimi Enstitüsünde Yüksek Lisans yapmış, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Makina Mühendisliği Anabilim Dalında Doktorasını tamamlamıştır. OSTİM- Üniversite Sanayi İşbirliği Projesi yürütücülüğü, Ankara Büyükşehir Belediyesi Raylı Ulaşım Sistemi Teknik Danışmanlığı, birçok işletmede ÇED (Çevresel Etki Değerlendirme) ve ÇED Ön Araştırma Raporu yürütücülüğü yapmış, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Bakan Danışmanlığı görevinde bulunmuştur.2009 yılında Dept. Of Industrial Technology, Universty of Nothern Iowa, USA. Misafir Araştırmacı Profesör olarak çalışmıştır. Katı atıkların çevresel etkileri, alternatif enerji kaynakları, çevre sorunları üzerine makale ve bildirileri bulunmaktadır

ozbaym@gazi.edu.tr

TEKNOLOJİ ve YENİ YAKLAŞIMLAR

KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ARAŞTIRMALARINDAN ÖĞRENDİKLERİMİZ

Zeynep Aslı GÜREL ÜÇER

1980 SONRASI DEĞİŞEN KIR KAVRAMI VE KIRDA KONUT OLGUSU

Leyla ALKAN, Sevinç Bahar YENİGÜL

BÖLÜNÜMÜŞ KENTLERDE ŞEHİR PLANLAMA ve MEKAN PAYLAŞIMI

Özge YALÇINER ERÇOŞKUN

KENT PLANLAMADA COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİNİN YÜKSELİŞİ ve TÜRKİYE'DEKİ KULLANIM ALANLARI

Kadriye Burcu YAVUZ, Şule TÜDEŞ

BİLGİ ve İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN, TURİZM ve SERBEST ZAMAN AKTİVİTELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nilüfer GÜRER

KENTLERİN TURİZMDE ÖNEM SIRALAMALARI NASIL YAPILABİLİR

Orhan KUNTAY

KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ARAŞTIRMALARINDAN ÖĞRENDİKLERİMİZ¹

Zeynep Aslı GÜREL ÜÇER, Dr.
anısına...

Prof. Dr. Feral EKE'nin

1. GİRİŞ

İnsan onuruna yakışır koşullarda yaşama hakkının kentlerde somutlaşması yaşam kalitesinin geliştirilmesi ile sağlanmaktadır. Ancak, kentleşme ile birlikte kentlerde yaşayan nüfus ve kentlerin yayıldığı alan artarken; kentsel yaşam kalitesi azalmaktadır. Son dönemlerde yaşanan hızlı kentleşme, kentlerin sağlıklı büyümesini, yaşanabilirliğini ve sürdürülebilir gelişmesini engelleyen kentsel ve çevresel problemleri de beraberinde getirmektedir. Politika geliştirenler ve uygulayanlar, fiziksel, ekonomik ve sosyal gelişme ve değişmelerin kentlilerin ve kentlerin yaşam kalitesini nasıl etkilediği ile ilgilenmektedir (Yuan vd., 1999). İnsan hakları konusunda yaşanan gelişmelerin etkisi ile; yaşam kalitesi kavramı yaygınlaşmakta, devlet ve sivil toplum kuruluşlarının söylemlerinde merkezi bir konum kazanmakta, merkezi ve yerel yönetimlerin izlediği politikaların üzerinde kolayca uzlaşılan bir amacı haline gelmektedir. Yaşam kalitesinin artırılması, insan haklarının soyut bir kavram olmaktan çıkıp somutlaşması, uygulamaya geçmesi anlamına gelmekte (Tekeli vd., 2003) ve gelecek yüzyılın başında dünya nüfusunun yaklaşık olarak 8,5 milyar olacağı ve nüfusun %50'sinin kentte yaşayacağı düşünüldüğünde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Sufian, 1993).

Yaşam kalitesi, insan ve toplum gelişmesini etkileyen psikolojik, sosyal, fiziksel (doğal ve yapılı çevre) ve ekonomik koşullar arasındaki etkileşimin ürünü olarak tanımlanabilir. Yaşam kalitesi; insanların yaşam koşullarından, ilişkilerinden ve içinde yaşadıkları çevreden duydukları tatmin ve güven derecesidir. Kentsel yaşam kalitesi, toplumsal, ekonomik ve mekansal özellikler açısından kent olarak tanımlanan yerlerde; kentsel altyapı, iletişim, ulaşım, konut gibi hizmetlerin sunulma düzeyinin, önceden belirlenen standartların üstünde olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Kentsel yaşam kalitesi, fiziksel ve duygusal faktörlerle birlikte, kenti kent yapan tüm faktörlerin oluşturduğu bir yaşam biçimi olarak görülmektedir. Güvenlik, sağlık, eğitim, kültür, aile, bireysel gelişim, fiziksel çevre, çalışma koşulları, doğal çevre ve konut gibi yaşam alanlarının tümüne yönelik olarak duyulan memnuniyet düzeyi, yaşam kalitesini belirlemektedir.

Yaşam kalitesi araştırmalarının çoğunda sosyal çevre içinde yer alan öğeler ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır. Ancak bireyin yaşadığı çevrede; konuttan metropoliten alana kadar yapılı çevrenin, kentsel donatı ve hizmetlerin de yaşam kalitesine katkıları vardır. Kentsel yaşam kalitesi olarak tanımlanan bu ilişkiler bütününde ilişkilerin yönü ve derecesi planlamaya yön vermesi açısından önemlidir (Wagner, 1995). Kentlerde ortaya çıkan sorunların çözülmesi ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi, plancılar ve yerel yöneticiler için temel ilgi alanıdır ve planlama kentsel yaşam kalitesine yapacağı katkı ile meşruluk kazanmaktadır.

¹ Bu makale, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında 2009 yılında kabul edilen 'Kentsel Yaşam Kalitesi İle Kent Hizmetleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi: Orta Ölçekli Kent Örnekleri' adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2. KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ARAŞTIRMALARI

Yaşam kalitesini tanımlamak, araştırmak ve ölçmek için 1930lardan beri çok sayıda araştırma yapılmaktadır. İlk olarak 1930larda toplumun refah düzeyi konusunda raporların hazırlanması ile başlayan yaşam kalitesi araştırmaları; II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmış ve 1970lerden sonra mekan boyutu da ele alınarak artış göstermiştir. Uluslararası literatür 1970lerden beri farklı disiplinlerden araştırmacıların kentsel yaşam kalitesini tanımlamaya, araştırmaya ve ölçmeye yönelik çalışmalarını içermektedir. Uluslararası kuruluşların kentsel yaşam kalitesi ölçümleri ile ilgili raporlar yayınladıkları 1990larda, çok sayıda ülke ve kent de yaşam kalitesi raporları hazırlamıştır. Türkiye'de ise yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalar 2000li yıllarda yapılmaya başlanmıştır.

Yaşam kalitesi araştırmaları sosyal bilimcilere ve yasa yapıcılara,

- Sonraki ölçümlerle karşılaştırmak ve zaman içinde değişen eğilimleri belirlemek için referans ölçümler oluşturmak,
- Memnuniyet ve memnuniyetsizliğin toplumdaki ve mekandaki dağılımına ilişkin bilgi sağlamak,
- Yaşamın çeşitli alanlarının yapısını, bunların birbirlerine bağımlılığını ve ilişkilerini anlamak,
- Bireylerin bireysel yaşamlarına ilişkin hislerini genel yaşam kalitesi değerlendirmesi ile nasıl ilişkilendirdiklerini anlamak,
- Bireylerin refah hislerini oluşturan nedenler ve koşullar ile bunların bireylerin davranışlarına olan etkilerini anlamayı sağlamak,
- Özel ilgi ve çözüm gerektiren sorunları ortaya koymak,
- Etkin politikaların oluşturulması için mevcut koşulların değerlendirildiği normatif standartları belirlemek,
- Politikaların mekan üzerindeki etkilerini izlemek ve
- Politikaların oluşturulma sürecine halkın katılımını sağlamak, konularında katkılar sağlamıştır (Pacione, 2003).

2.1. Uluslararası Literatürde Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırmaları

Yaşam kalitesi araştırmaları ilk olarak 1930lu yıllarda sosyal sorunlar ve halkın refah düzeyi konusunda raporların hazırlanması ile başlamıştır. 1930lu ve 1940lı yıllarda ekonomik gelişme ve ülkenin refahı arasında basit ve doğrudan bir ilişki olduğu ve ekonomik gelişmenin, sosyal refah ve memnuniyet düzeyinde de gelişme yaratacağı kabul edilmiştir. Bu dönemde, sistematik ekonomik gelişmenin izlenmesi için ekonomik göstergelerden yararlanılmış ve ölçümler yapılmıştır (Hankiss, 1981).

II. Dünya Savaşı sonunda yaşanan yeniden yapılanma sürecinde, kişilerin daha iyi yaşam standardına kavuşturulması ve refah düzeyinin artırılması gerekliliğinin, gündeme gelmesinin ardından yaşam kalitesi araştırmaları önem kazanmıştır (Türksever, 2001). Savaş sonrası dönemde, ampirik araştırmalar ölçümler üzerine odaklanmıştır. Başlangıçta tamamen nesnel/ekonomik olan ölçümler sonradan nesnel/sosyal ölçümlerle bütünleştirilmiştir. Kişi başına gelir, kirlilik düzeyi, hayat beklentisi ve suç, günümüzde de kullanılan göstergelerden bazılarıdır (Park, 2005).

19. yüzyılın ikinci yarısında ekonomi ile refah ve memnuniyet arasında anlamlı, açık ve doğrudan bir ilişki olmadığı ortaya konmuştur. 1960ların başında çok sayıda ekonomik ve sosyal problemin ortaya çıkışı ile ekonomik kalkınmanın, sosyal refah ile memnuniyetin gelişmesini sağlayamadığı fikri kabul görmüş ve sosyal refah ve memnuniyetin ölçülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Hankiss, 1981).

1960larda hayattan genel olarak memnuniyeti ifade eden öznel refah, yaşam kalitesi ölçümlerine dahil olmuştur. Bugünkü anlamıyla yaşam kalitesine ilişkin araştırmaların kökleri, ABD’de 1960’lar dönemindeki sosyal göstergeler hareketine dayanmaktadır. Birçok araştırmacı, o dönemde Amerikan toplumundaki değişiklikleri izleyebilecekleri istatistik ve göstergeleri toplamaya ve tartışmaya başlamıştır. 1970lerde ABD’de sosyal göstergeleri içeren yaşam kalitesinin bileşenleri olan konut, çevre ve güvenlik gibi başlıklara yer veren raporlar hazırlanmıştır (Marans, 2003).

Yaşam kalitesinin mekan boyutu ilk olarak Perloff’un (1969) çalışmasında ele alınmış ve kentsel alandaki bireylerin yaşam kalitesinin doğal ve yapılı çevrenin karşılıklı etkileşmesiyle belirlendiği üzerinde durulmuştur. Farklı disiplinlerden araştırmacıların yaşam kalitesini tanımlamak, araştırmak ve ölçmek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalar 1970lerden sonra artış göstermiştir (Türksever, 2001). 1990lı yıllarda küreselleşmenin etkisi ile ulus devlet gücünü yitirmiş, demokrasi katılımcı ve çoğulcu hale gelmiş ve böylelikle yaşam kalitesini artırmak gibi birey merkezli amaçlar önem kazanmaya başlamıştır. Yaşam kalitesi, insan haklarının gerçekleştirilmesi, ekonomi, sağlık ve kentleşme politikalarının belirlenmesi ve yerel ekonomik gelişmelerin hızlandırılması için gerçekleştirilmesi gereken temel amaç haline gelmiş (Tekeli vd., 2003) ve yaşam kalitesi araştırmaları daha fazla önem kazanmıştır.

Araştırmalar kimi zaman ülkeler arasında (ör: Sufian, (1993) 45 ülkedeki metropoliten kentte; Morais vd.(2013) 246 Avrupa kentinde; Lopes ve Camanho (2013) 174 Avrupa kentinde), kimi zaman ise ülke çapında (ör: Schneider (1976) Amerikan kentlerinde; Findlay vd. (1988) İngiliz kentlerinde, Seasons (2003) Kanada kentlerinde, Gatt (2003) Yeni Zelanda kentlerinde, Higgins ve Campanera(2011) İngiliz kentlerinde) kentlerin yaşam kalitesini değerlendirmek ve karşılaştırarak sıralamak amacıyla yapılmaktadır. Kentsel yaşam kalitesi araştırmaları bazen de farklı büyüklükteki kentler ya da kent parçaları üzerine yapılmaktadır. Örneğin; metropoliten kentlerde (Sufian, 1993), büyük kentlerde (Gatt, 2003), orta ölçekli kentlerde (Seasons, 2003), küçük kentlerde (Royuela vd., 2003) ve komşuluk birimlerinde (UNC, 2002; Bonaiuto vd., 2003) yapılan yaşam kalitesi araştırmaları bulunmaktadır.

Araştırmalarda genel olarak, istatistik analiz yöntemleri kullanılarak; yaşamdan hoşnutluğu etkileyen etmenler belirlenmeye, kentler arası karşılaştırmalar yapılmaya, kentsel yaşamı tehdit eden etmenler ortaya konmaya ve değişen yaşam koşullarına göre bireylerin kentsel yaşamdaki tercihlerinin ortaya çıkarılmasına çalışılmaktadır (Türksever, 2001). Yaşam kalitesinin, nüfus hareketleri (Porell, 1982; Reichert ve Gundars, 1992), firma yer seçim kararları (Foster, 1977; Blair ve Premus, 1987; Hart vd., 1989; Morais vd., 2013) ve bölgesel ekonomik gelişme (Crown, 1991; Boarnet, 1994; Clark ve Christopher, 1996) konularındaki rolü ve etkisi çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Dissart ve Deller, 2000).

Son yıllarda yaşam kalitesi araştırmaları, bir yandan yaşam kalitesinin bileşenlerini analiz etmek ve yaşam kalitesini etkileyen konuları anlamak yönünde devam ederken, diğer yandan da ödenebilir ve kaliteli konut, geniş kapsamlı ve nitelikli hizmetlere erişim, öğrenmek için fırsatların çeşitliliği gibi kentlerdeki yaşam kalitesinin çoklu boyutları üzerine odaklanmaktadır (Kitchen ve Muhajarine, 2007). Kentsel yaşam kalitesinin farklı bileşenleri özelinde yapılan araştırmaların literatürde son yıllarda ağırlık kazandığı görülmektedir. Örneğin; çevre kalitesi, (Westaway, 2009, Fleury-Bahi vd., 2013); kamu hizmetleri (Michalos ve Zumbo, 1999, Abbate vd., 2001, Cuadrado-Ballesteros vd., 2012), altyapı (Doi vd., 2008), ulaşım ve güvenlik (Pichardo-Muniz, 2011), konut (Son vd., 2003; Bonaiuto vd., 2003; Lee ve Park, 2010; Temelova ve Dvorakova, 2012; Haliloğlu Kahraman, 2012; Delmelle vd., 2013), açık ve yeşil alanlar (Chiesura, 2004; Lopes ve Camanho, 2013) ve benzeri bileşenler ile kentsel

yaşam kalitesi ilişkisi ve bu bileşenlerin kentsel yaşam kalitesine etkisi konusunda araştırmalar yapılmaktadır.

2.2. Uluslararası Kuruluşların Yaşam Kalitesi Çalışmaları

Çok sayıda uluslararası / ulus üstü kuruluş (EC -Avrupa Konseyi, OECD -Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, UN -Birleşmiş Milletler, WB -Dünya Bankası, WHO -Dünya Sağlık Örgütü) yaşam kalitesi ile ilgili araştırmaları yapmakta ve yapılan araştırmalara destek vermektedir. Uluslararası kuruluşların kentlerde yaşam kalitesinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi konusunda yaptıkları çalışmalardan en önemlileri; Dünya Sağlık Örgütü'nün Sağlıklı Kentler Projesi (Healthy Cities Project), Birleşmiş Milletler'in Kentsel Göstergeler Programı (Urban Indicators Programme) ve Avrupa Konseyi'nin Kentsel Denetim (Urban Audit) çalışmalarıdır.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen ve herkes için sağlık stratejisinin prensiplerinin ve sağlığın güçlendirilmesi ile ilgili Ottawa Şartı'nın yerleştirilmesi için temel oluşturan "Sağlıklı Kentler Projesi" 1986 yılında ortaya çıkmıştır. Sağlıklı bir kent, devamlı olarak fiziksel ve sosyal çevre yaratan ve geliştiren, maksimum potansiyellerini geliştirerek ve hayatın tüm fonksiyonlarını yerine getirerek insanların birbirlerini karşılıklı desteklemesine imkan verecek toplum kaynaklarını geliştiren, yaşam koşullarının sağlık ve yaşam kalitesini yükselttiği kenttir. Diğer bir deyişle, kentte yaşayan ve çalışan insanların fiziki, psikolojik ve çevresel refahını ve kentlerin yaşam kalitelerini geliştirmeyi amaçlayan uzun dönemli bir kalkınma projesidir.

Nitelikli konut, temiz, güvenli ve yüksek kalitede fiziksel çevre, dengeli ve sürdürülebilir ekolojik sistem, dayanışma içinde güçlü toplum, toplumun kararlara katılımı ve etkisi, kentte yaşayan tüm bireylerin gıda, su, barınak, gelir, güvenlik, iş vb. temel gereksinimlerinin karşılanması, katılım ve iletişim yoluyla çeşitli kaynak ve deneyimlere ulaşma, yenilikçi ve canlı bir kent ekonomisi, kentte yaşayanların kültürel ve biyolojik mirasına sahip çıkması, diğer grup ve bireylere bağlılığın desteklenmesi, herkese ulaşabilen en uygun düzeyde halk sağlığı ve sağlık bakım hizmeti ve yüksek sağlık düzeyi; sağlıklı kentin temel hedefleri olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda sağlıklı kentler için 4 ana başlık altında 32 adet gösterge tanımlanmıştır (WHO, 1986). Dünya Sağlık Örgütü Sağlıklı Kentler Projesi ana başlık ve göstergeleri şunlardır: (1)Sağlık: 3 gösterge, (2)Sağlık hizmetleri: 7 gösterge, (3) Çevre: 14 gösterge ve (4)Sosyo-ekonomik: 8 gösterge.

Birleşmiş Milletler tarafından Habitat kapsamında yürütülen Kentsel Göstergeler Programı uluslararası düzeyde kentsel yaşam kalitesinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmaların başında gelmekte ve ulusal düzeyde yapılan çalışmaların itici gücünü oluşturmaktadır (BİB, 2008). Kentsel Göstergeler Programı (UN, 2001) (UN, 2004), kentsel sorunların azaltılması ve kentsel yaşamın iyileştirilmesi için geliştirilecek politikalar ve alınacak kararlara dayanak oluşturacak nitelikte kentsel veri ve bilginin üretilmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Habitat II Konferansından sonra kurulan Küresel Kentsel Takip Birimi (Global Urban Observatory - GUO) Habitat Gündemi'nin uygulanmasını ve ilerlemesini küresel düzeyde izlemek için kentsel göstergeler sistemi geliştirmiştir. Son olarak 2000 yılında Birleşmiş Milletlere üye ülkeler tarafından kabul edilen Milenyum Kalkınma Hedefleri kapsamında göstergeler seti yenilenmiş ve 5 veri kümesi ve 20 anahtar kentsel göstergeden oluşan göstergeler seti belirlenmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Kentsel Göstergeler Programı'nda yer alan anahtar göstergeler şöyledir:

- (1) Barınma (konutun dayanıklılık durumu, kalabalıklaşma, güvenli konut sahipliği, içilebilir suya erişim, geliştirilmiş kanalizasyona erişim, hizmetlere bağlantı),
- (2) Sosyal Gelişme ve Yoksulluğun Önlenmesi (beş yaş altı ölümleri, cinayetler, yoksul hane halkları, okuryazarlık oranları)
- (3) Çevre Yönetimi (kentsel nüfus artışı, planlı yerleşmeler, suyun fiyatı, arıtılmış atık su, katı atık depolanması, yolculuk süresi)
- (4) Ekonomik Gelişme (kayıt dışı istihdam, kentsel üretim, işsizlik)
- (5) Yönetişim (yerel yönetim gelirleri)

Avrupa Konseyi (EC, 2000), Avrupa nüfusunun büyük bölümünün yaşadığı kentlerde, kentlerin mevcut durumlarını, eğilimlerini ve sorularını belirleyerek yaşam kalitesini ölçmek amacıyla Kentsel Denetim çalışmasını gerçekleştirmektedir. Çalışmanın bir diğer amacı ise politika geliştirme süreçlerinde yararlanmak açısından, Avrupa'nın seçilmiş kentlerine ilişkin güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamak olarak belirlenmiştir. Çalışmada yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak için belirlenen temel alan, alt alan ve gösterge sayıları zaman içinde farklılaşmaktadır. Yapılan son çalışmada, 9 temel alan ve 25 alt alan altında toplanan 336 gösterge kullanılmış ve seçilmiş Avrupa kentlerinde bilgi toplanarak yaşam kalitesi değerlendirilmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından gerçekleştirilen Kentsel Denetim çalışmasında yer alan göstergelere ilişkin temel alan ve alt alanlar şöyle sıralanmaktadır:

- (1) Demografi (nüfus / uyruk / hane halkı yapısı) 40 gösterge
- (2) Sosyal Yapı (konut / sağlık / suç) 34 gösterge
- (3) Ekonomik Yapı (işgücü pazarı / ekonomik faaliyet / gelir eşitsizliği ve yoksulluk) 66 gösterge
- (4) Yurttaşlık Konuları (siyasal katılım / yerel yönetimler) 24 gösterge
- (5) Eğitim (eğitim hizmetlerinin sunumu / nüfusun eğitim durumu) 21 gösterge
- (6) Çevre (iklim ve coğrafya / hava kalitesi ve gürültü / su / atık yönetimi / arazi kullanımı / enerji kullanımı) 62 gösterge
- (7) Seyahat ve Ulaşım (yapılan seyahatler) 25 gösterge
- (8) Bilgi Toplumu (kullanıcılar ve altyapı / yerel e-devlet / enformasyon ve bilişim sektörü) 23 gösterge
- (9) Kültür ve Rekreasyon (kültür ve rekreasyon / turizm) 41 gösterge

2.3. Kent Deneyimleri: Çeşitli Kentlerde Yaşam Kalitesi Araştırmaları

1990lı yıllardan bu yana çeşitli ülkelerde kentlerin yaşam kalitesini belirlemek amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir. Genellikle kentlerin yönetimleri tarafından ve belirli aralıklarla gerçekleştirilen bu çalışmalar, kentlerdeki yaşam kalitesi nesnel göstergeler kullanarak ölçmekte ve kentlerin gelişimi için belirlenecek politikaların yol göstericisi niteliği taşımaktadır.

Winnipeg Kenti Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Yaşam kalitesi ve sürdürülebilir gelişme, Winnipeg kenti için 1993 yılında hazırlanan stratejik planın vizyonunun ve ilkelerinin belirlenmesinde yol gösterici temel ilke olmuştur. 1997 yılında planın yeniden gözden geçirilmesi sürecinde, Winnipeg Kenti Stratejik Planlama Bölümü tarafından yaşam kalitesi göstergeleri belirlenmiştir. Mevcut politikaların etkinliğini değerlendirmek ve ihtiyaçlar doğrultusunda yenilerini oluşturmak amacıyla, 5 ana başlık ve 21 alt kategori altında 58 gösterge belirlenmiştir. Winnipeg Kenti Yaşam Kalitesi Göstergeleri'nde (1) kentsel çevre (2) kentsel ekonomi (3) toplumsal değer (4) bireysel refah ve (5) toplumsal öncülük ana başlıkları yer almaktadır (Winnipeg city, 1998).

Seul Kenti Daha İyi Yaşam Kalitesi İçin Endeks: Seul Metropolitan Yönetimi, kentlilerin yaşam kalitesini değerlendirmek ve politika hedeflerini bilimsel olarak kabul ettirmek için, kentsel bir endeks

geliştirilmiştir. Geliştirilen endeks ile Seul'un mevcut durumunu ortaya koymak ve kentsel koşullarını izlemek, diğer kentler ile karşılaştırmalar yapmak, yönetimlerin performanslarını ortaya koymak ve önceliklerin belirlenmesi için zemin oluşturmak amaçlanmaktadır. Endeks, yaşam kalitesi ile ilgili 7 alan ve 33 göstergeden oluşmaktadır. Seul Kenti Daha İyi Yaşam Kalitesi İçin Endekste (1) çevre (2) ulaşım (3) sağlık ve refah (4) sanayi ve ekonomi (5) kentsel altyapı (6) kültür ve (7) güvenlik ana başlıkları yer almaktadır (Wee, 2000).

Charlotte ve Yakın Çevresi Yaşam Kalitesi Çalışması: Charlotte ve yakın çevresi için 2002 yılında bir yaşam kalitesi çalışması gerçekleştirilmiştir. Charlotte kenti ve yakın çevresi gelişimi planlama çalışmalarını gerçekleştiren Charlotte-Mecklenburg planlama komisyonu için Kuzey Karolina Üniversitesi'nin Coğrafya ve Yer Bilimleri Bölümü tarafından hazırlanan çalışmada 4 boyut altında gruplandırılan 19 farklı değişken kullanılmıştır. Charlotte ve Yakın Çevresi Yaşam Kalitesi Çalışması'nda 1) sosyal (2) suç (3) fiziksel (4) ekonomik boyutları bulunmaktadır (UNC, 2002).

Malezya Yaşam Kalitesi Raporu: Malezya Ekonomik Planlama Birimi tarafından hazırlanan rapor, kentsel alanlarda yaşam kalitesini değerlendirmektedir. Malezya'nın kentsel alanlarını temsil eden 4 kentten toplanan verilerle ülkedeki kentsel yaşam kalitesini değerlendirmek üzere, 1990-2000 yılları için birleşik endeks değeri oluşturulmuştur. Malezya Yaşam Kalitesi Raporu, yaşam kalitesini belirleyen 11 alan ve 41 göstergeden oluşmaktadır. Malezya Yaşam Kalitesi Raporu'nda (1)Gelir ve dağılımı (2)Çalışma hayatı (3)Ulaşım ve iletişim (4)Sağlık (5)Eğitim (6)Konut (7)Çevre (8)Aile hayatı (9)Sosyal katılım (10) Kamu güvenliği ve (11) Kültür ve eğlence alanları kullanılmıştır (MEPU, 2002).

Kanada Belediyeler Birliği Yaşam Kalitesi Raporlama Sistemi: Kanada Belediyeler Birliği ve 16 büyük kent tarafından geliştirilen Yaşam Kalitesi Raporlama Sistemi, kentlerde yaşam kalitesini izlemek için bir çerçeve sunmaktadır. 1999, 2001 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalar ile kentlerde yaşam kalitesini etkileyen konular hakkında bilinç yaratmak ve yaşam kalitesini arttıracak politikaları belirlemek amaçlanmaktadır. 1999 yılında yapılan ve 75 göstergenin kullanıldığı ilk çalışmadan (FCM, 1999) sonra sistem yenilenmiş ve 2003 yılında gerçekleştirilen son çalışmada; sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları içeren 10 etki alanı ve bu alanlar altında toplam 62 gösterge tanımlanmıştır. Kanada Belediyeler Birliği Yaşam Kalitesi Raporlama Sistemi'nde (1) ödenebilir, uygun konut (2) vatandaşlık yükümlülükleri (3) toplumsal ve sosyal altyapı (4) eğitim (5) istihdam (6) yerel ekonomi (7) doğal çevre (8) kişisel ve toplumsal sağlık (9) kişisel mali güvenlik ve (10) kişisel güvenlik etki alanları değerlendirilmiştir (FCM, 2003).

Porto Kentsel Yaşam Kalitesini İzleme Sistemi: Porto'da kent planlaması ve kent yönetimini desteklemek için kullanılan kentsel yaşam kalitesini izleme sistemi, Porto Belediye Meclisi tarafından geliştirilmiştir. Sistem, yaşam kalitesi ile ilgili konuları içeren mevcut durumu ortaya koymak ve kentlerde dolaylı olarak veya doğrudan yaşam kalitesini etkileyen dinamikleri izlemeyi amaçlamaktadır. İstatistiki ölçümlere dayanan nicel ve kentlilerin algısına dayanan nitel ölçümler olmak üzere iki bileşenden oluşan sistem; 4 temel alan altında 24 konu ve 68 göstergeden oluşmaktadır. Porto Kentsel Yaşam Kalitesini İzleme Sistemi'nde (1) çevresel şartlar (2) kolektif maddi şartlar (3) ekonomik şartlar ve (4) toplum temel alanları yer almaktadır (Santos ve Martins, 2007).

Jacksonville Yaşam Kalitesi İlerleme Raporları: 1975 yılında Jacksonville'in yaşam kalitesini arttırmak için oluşturulan Jacksonville Kent Konseyi, 1985 yılından beri Jacksonville ve Kuzeydoğu Florida'nın yaşam kalitesi göstergelerini izlemektedir. Her yıl hazırlanan raporlar, toplumun geliştirilmesi konusunda; mevcut durumun ortaya konması, ulaşılan ve ulaşılmaması gereken noktaların belirlenmesi için bir yol haritası niteliğindedir. Yıllık raporun sonuçları doğrultusunda, bir sonraki yılın eylem

programı için öncelikler belirlenmektedir. Yaşam kalitesinin ölçülmesi için geliştirilen rapor, 9 alanda 58 konu ve 98 göstereyi içermektedir. Jacksonville Yaşam Kalitesi İlerleme Raporları'nda (1) Eğitim (2) Ekonomi (3) Doğal çevre (4) Sosyal esenlik ve uyum (5) Sanat, kültür ve rekreasyon (6) Sağlık (7) Yönetişim (8) Ulaşım (9) Esenlik temel alanları değerlendirilmiştir (JCCI web sitesi, 2007).

2.4. Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesi Çalışmaları

Türkiye’de ülkenin ekonomik ve sosyal gelişme politika ve hedeflerini belirleyen belgeler içinde yaşam kalitesinin de yer aldığı görülmektedir. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında (2000-2005) stratejilerden biri “Toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi” olarak tanımlanmıştır (DPT, 2000). “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2010 Yılı Programı”nda ise “Kentlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve sürdürülebilir gelişmenin sağlanması” öncelikli politika olarak belirlenmiştir (DPT, 2009). Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı’nda da yaşam kalitesi, temel konulardan biri olarak yer almıştır. Dışsal etkilerin yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz yönlerinin iyileştirilmesine odaklanan Eylem Planı (DPT, 1998), fiziksel çevre kalitesi alanında temel kentsel altyapının geliştirilmesini ve düşük kaliteli konut çevrelerinin iyileştirilmesini öncelikli stratejilerinin arasına almıştır (Görer Tamer ve Uğurlar, 2007).

Türkiye’nin mekansal planlama, yerleşme ve yapılaşma konularında 2023 yılını hedef alan strateji belgesi olarak hazırlanan KENTGES’in (Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı) (BİB, 2010) temel amacı, yerleşmelerimizin yaşanabilirlik düzeyinin, mekan ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının güçlendirilmesine yönelik yol haritasının oluşturulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen 3 temel stratejiden biri “yerleşmelerin mekan ve yaşam kalitesinin artırılması”dır.

Türkiye’de, kurumsal düzeyde yapılan yaşam kalitesi çalışmaları iki grupta toplanabilir. Bunlardan biri, yaşam kalitesinin ölçülmesine, diğeri ise yaşam kalitesi göstergelerinin belirlenmesine yönelik çalışmalardır. Yaşam kalitesinin belirlenmesine yönelik uygulamaları içeren alan çalışmaları, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yaşam kalitesi göstergelerinin belirlenmesini içeren teorik çalışmalar ise, Habitat II Türkiye Ulusal Komitesi (TUK), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (BİB) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de, kentsel yaşam kalitesi çalışmalarının yapıldığı diğeri bir alan ise üniversitelerdir. Üniversitelerde özellikle yüksek lisans ve doktora düzeyinde kentsel yaşam kalitesine ilişkin tezler yapılmaktadır. 1990lı yıllarda daha çok çevre kalitesi etkisinde hazırlanan tezler, 2000li yıllardan sonra kentsel kalite ve kentsel yaşam kalitesi kavramları çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu tezler, başta şehir ve bölge planlama anabilim dalı olmak üzere; mimarlık, peyzaj mimarlığı, kamu yönetimi, işletme, çevre mühendisliği ve endüstri mühendisliği anabilim dallarında hazırlanmaktadır.

2.4.1. Göstere belirleme çalışmaları

Türkiye’de, yaşam kalitesi göstergelerinin belirlenmesine yönelik; birincisi Habitat II Türkiye Ulusal Komitesi (TUK) tarafından hazırlanan yerel yaşanabilirlik ölçütleri, ikincisi Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından hazırlanan yaşam kalitesi göstergeleri ve üçüncüsü Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (BİB) tarafından hazırlanan kentsel göstergeler kılavuzu olmak üzere toplam üç çalışma yapılmıştır.

Habitat II kapsamında Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı’nın hazırlanması için oluşturulan Ulusal Komite tarafından (TUK, 1996) Yerel Yaşanabilirlik Ölçütleri belirlenmiştir. Yaşanabilirliğin insan hakları ile ilişkisinin belirtildiği çalışmada, yaşanabilirlik insan haklarının somuttaki ifadeleri olarak tanımlanmıştır. Eylem Planı’nda, insan yerleşmelerinin sunduğu fiziksel koşulların, diğeri sosyal ve

ekonomik etkenlerle birlikte, bireylerin yaşam kalitesini belirlediği ve bu kapsamda yaşanabilirliğin, bireylerin yaşadıkları yerleşmelerden duydukları doyumunu belirleyen mekansal özellik ve niteliklerle ilgili olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında, yerel yaşanabilirlik ölçütlerinin belirlenmesi için yaşanabilirliğe ilişkin 18 adet özellik ve koşul belirlenmiş ve bunlardan yola çıkarak yaşanabilirlik ölçütlerinin belirlenebileceği belirtilmiştir.

TÜBA (Tekeli vd., 2003) tarafından yapılan Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi çalışmasında, yaşam kalitesi konusunda kavramsal bir çerçeve oluşturularak, Türkiye için kullanılacak toplumsal ve bireysel düzeyde nesnel ve öznel yaşam kalitesi ölçütlerinden oluşan setler önerilmiştir. Topluluk düzeyinde yaşam kalitesinin nesnel olarak değerlendirilmesi için (1) çevre kalitesi ve sürdürülebilirlik, (2) insan kaynağı ve nüfus, (3) sağlık durumu, (4) eğitim durumu, (5) ekonomik performans, (6) toplumsal bütünleşme düzeyi, (7) siyasal sistemin niteliği ve (8) yerleşme kalitesi başlıklarından oluşan 8 kategori ve bu başlıklar altında yer alan 69 ölçüt önerilmiştir.

Kentsel Göstergeler Kılavuzu (BİB, 2008) çalışması, BİB Teknik Araştırma ve Uygulama Daire Başkanlığı tarafından yaptırılmıştır. Yerleşmelerin dönemsel raporlarının hazırlanmasına ilişkin format oluşturma projesi kapsamında, yerleşmelerin mekansal, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik altyapıya yönelik mevcut durumu, sorunları, yaşam kalitesi, riskleri, sınırlamaları, potansiyelleri vb. kapsayan kılavuz oluşturulmuştur. Kentsel Göstergeler Kılavuzu'nda, mekansal durumu, doğal, kültürel, beşeri potansiyelleri, doğal ve yapay eşikleri, sürdürülebilir gelişme, yaşam kalitesinin artırılması, kentsel hizmetlerden yararlanma, riskler, yatırım ortamı vb. konularda karşılaştırılabilir nitelikte, yerleşmelerin profilini ve performanslarını ortaya koyacak 7 temel alan ve 23 alt alan altında toplanmış 156 gösterge belirlenmiştir.

Kentsel Göstergeler Kılavuzu'nda yer alan göstergelerin gruplandığı temel ve alt alanlar ilişkin temel alan ve alt alanlar şöyle sıralanmaktadır:

- (1) Demografi (nüfus / hane halkı yapısı),
- (2) Sosyal Yapı (sağlık / eğitim / suç / gelir eşitsizliği ve yoksulluk / toplumsal cinsiyet),
- (3) Ekonomik Yapı (işgücü durumu / ekonomik faaliyet),
- (4) Yurttaşlık Konuları (siyasal katılım / yerel yönetimler / yönetim göstergeleri),
- (5) Mekansal Yapı (arazi kullanımı / konut / planlama göstergeleri / kültürel ve rekreatif faaliyetler, kentsel ulaşım),
- (6) Çevre ve Ekoloji (iklim / hava kalitesi / su / katı atık / enerji kullanımı),
- (7) Seyahat ve Ulaşım (yapılan seyahatler),
- (8) Bilgi Toplumu (kullanım düzeyi ve bilişim sektörü)

2.4.2. Alan çalışmaları

Türkiye'de, yaşam kalitesinin değerlendirilmesine yönelik uygulamaları içeren; biri DPT (Kalkınma Bakanlığı) tarafından yapılan ve nesnel ölçümleri içeren İllerin ve İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması ve diğeri TÜİK tarafından yapılan ve öznel ölçümleri içeren Yaşam Memnuniyeti Araştırması olmak üzere iki alan çalışması bulunmaktadır.

Türkiye'de, yaşam kalitesi araştırmalarına veri oluşturacak sosyal ve ekonomik göstergeler 1960 yılından sonra DİE (TÜİK) tarafından istatistiki veriler toplanmaya başlamıştır. DPT, DİE tarafından toplanan istatistiki verileri kullanarak, kalkınmaya ve bu kapsamda gerçekleştirilecek planlama çalışmalarına yön vermek amacıyla Bölgelerin, İllerin ve İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları'nı hazırlamaktadır (Dinçer ve Özarslan, 2004). İlk olarak 1965 yılında yapılan

ve aralıklarla tekrarlanan araştırmaların sonuncusu Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında yayınlanmıştır. Yalnızca sosyal ve ekonomik verilerin kullanıldığı bu çalışmalar yaşam kalitesinin tüm boyutlarını içermemekle birlikte yaşam kalitesi araştırmalarına altlık oluşturabilecek niteliktedir.

2004 yılında DİE (TUİK) tarafından yayınlanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması ise öznel yaşam kalitesi ölçütlerinin değerlendirilmesi için kurumsal düzeyde yapılan ilk ve tek çalışmadır. Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın amacı (DİE, 2005), Türkiye'deki bireylerin genel mutluluk düzeyine ilişkin algısını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini ölçmek ve bunların zaman içindeki değişimini takip etmektir. Yaşam memnuniyeti araştırması ile konut, eğitim, gelir ve yardım konularının ele alındığı genel bir hane halkı anketi ile hane halkı yaşam koşulları ortaya konmuştur. Daha sonra bireylerle yapılan anketler ile bireysel mutluluk ve memnuniyet ve kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri ölçülmüştür (DİE, 2005). Türkiye çapında gerçekleştirilen çalışma, 2867 hane ve 6714 bireye uygulanmıştır. Yalnızca öznel değişkenlerin kullanıldığı çalışma 2013 yılında tekrarlanarak, bireylerin memnuniyet düzeylerindeki değişimin izlenmesi sağlanmıştır. Yaşam kalitesinin öznel boyutunu ele alan bu çalışma yaşam kalitesi araştırmaları açısından önem taşımaktadır ancak kent düzeyinde veri bulunmamaktadır.

3. SONUÇ YERİNE: NELER ÖĞRENDİK

İlk olarak 1930lu yıllarda başlayan yaşam kalitesi araştırmalarında 1969 yılına kadar mekan boyutu yer almamıştır. 1970lerde farklı disiplinler tarafından gerçekleştirilen yaşam kalitesi araştırmalarının sayısı artmıştır. Yaşam kalitesi araştırmalarının önemi ise, yaşam kalitesinin kalkınma politikalarının belirlenmesinde temel amaç haline gelmesi ile 1990larda artmıştır. 2000li yıllarda ise araştırmaların yaşam kalitesinin farklı bileşenleri ile kentsel yaşam kalitesi ilişkisi ve bu bileşenlerin kentsel yaşam kalitesine etkisi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar yaşam kalitesi araştırmaları yapmakta ve yapılan araştırmaları desteklemektedir. Çeşitli kentlerde politikaların belirlenmesine yol göstermek amacıyla yaşam kalitesini değerlendirmeye yönelik periyodik çalışmalar, kent yönetimleri tarafından 1990lı yıllardan beri yapılmaktadır. Türkiye'de ise özellikle 2000li yıllarda ekonomik ve sosyal gelişme politika ve hedeflerini belirleyen belgeler içinde yaşam kalitesinin yer aldığı görülmektedir. Ancak yaşam kalitesinin ölçülmesine ve yaşam kalitesi göstergelerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar son derece sınırlıdır.

Kentlerde yaşam kalitesinin belirlenmesinde etkili olan faktörleri belirleyen ya da kentlerde yaşam kalitesinin ölçülmesi için göstergeleri içeren makale ve araştırmalarda, kentsel yaşam kalitesinin belirlenmesi amacıyla kullanılan kategori ve göstergeler birbirinden farklılık göstermektedir. Kentsel yaşam kalitesi araştırmalarında kullanılan kategori ve göstergeler çalışılan ölçeğe, çalışmanın odaklandığı yaşam kalitesi bileşenine ve çalışmanın amacına göre değişiklik göstermektedir. Kentsel yaşam kalitesi araştırmaları değerlendirildiğinde; kentlerde yaşam kalitesini ölçmek için kullanılacak göstergeler hakkında görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Literatürde aynı gösterge setini kullanan iki çalışma olmadığı gibi, aynı kent için her yıl yapılan yaşam kalitesi araştırmalarında bile aynı gösterge seti kullanılmamaktadır. Çalışmalarda benzer ya da aynı kategoriler olsa da, genellikle bu kategoriler altında farklı göstergeler bulunmakta; aynı kategorilerde aynı göstergeler yer alsa bile, genellikle bu göstergeler farklı ölçütlerle değerlendirilmektedir. Bu farklılığı yaratan 4 temel neden; (1) yaşam kalitesi araştırmalarında farklı yaklaşımların var olması, (2) araştırmacıların farklı tercihlerde bulunması, (3) gösterge setlerinin niteliğinin değişmesi ve (4) göstergelerin seçiminde kullanılan kriterlerin farklı olması, olarak belirlenebilir (Gürel Üçer, 2009).

Türkiye için de mevcut çalışmalardan yola çıkarak ancak Türkiye'ye özgü koşulları da dikkate alarak nesnel ve öznel göstergeleri içeren kentsel yaşam kalitesi rehberleri oluşturulmalıdır. Bu göstergelerden yola çıkarak kentlerin yaşam kalitesi portrelerinin belirlenmesi, değişimlerin izlenmesi ve gelişmelerin takip edilmesi için yaşam kalitesi araştırmaları kent ölçeğinde gerçekleştirilmelidir. Araştırmalar belirli aralıklarla tekrarlanarak, kentlerin zaman içinde yaşam kalitelerinde meydana getirdikleri değişimler ile kentlilerin yaşam memnuniyetleri değerlendirilmelidir.

Ancak kentsel düzeyde veri tabanının bulunmaması, Türkiye'de kentsel yaşam kalitesi araştırmalarının yapılması konusundaki en önemli engeldir. Bu konuda İç İşleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü tarafından 'Yerel Yönetimler Bilgi Tabanı Projesi' (yerel bilgi projesi) ve 'Belediyelerde Performans Ölçümü Projesi' (BEPER Projesi) adlı çalışmalar yürütülmekle birlikte, çalışmalar verilerin yaşam kalitesinin tüm alt kategorilerini içerecek nitelikte olmaması, tüm kentler için toplanmaması, güncel olmamaları, düzenli aralıklarla tekrarlanamamaları vb. açılarından yeterli değildir. Türkiye İstatistik Kurumu ise toplamakta olduğu sosyal, ekonomik ve fiziksel konulara ilişkin verileri yerel düzeyde tasniflemeli böylelikle kent düzeyinde kullanılabilir veri sayısını artırmalıdır. Belediyelerin yerel bilgi sistemi oluşturmaları desteklenmeli ve kendi bünyelerinde kapsamlı, güncel, güvenilir istatistik veri toplamları sağlanmalıdır. Bu konuda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 'Kentsel Göstergeler Çalışması' yerel bilgi sisteminin oluşturulması açısından öncü rol oynayabilir. Toplanan verilerin değerlendirilerek, kentsel yaşam kalitesi ile ilgili çalışmaların yapılması ve politika ve uygulamaların bu doğrultuda yönlendirilmesi gereklidir.

Yerel yöneticilerin ve kent planlarının temel ilgi alanı olan yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik kentsel politikaların üretilmesinde, uygulanan politikaların sonuçlarının izlenmesinde, kentsel yaşam kalitesinde meydana gelen değişikliklerin ve nedenlerinin ortaya konmasında, özel ilgi ve çözüm gerektiren yaşam kalitesi bileşenlerinin ve öncelikli müdahale alanlarının tanımlanmasında, yaşam memnuniyetinin ve etkileyen faktörlerin belirlenmesinde ve yaşam kalitesinin mekan ile ilişkilendirilmesinde kentsel yaşam kalitesi araştırmaları önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Abbate R., Giambalvo O. ve Milito A.M. (2001) "Service and Life Quality: The Case of Palermo", *Social Indicators Research*, 54: 275-308.

BİB (2008) "Kentsel Göstergeler Kılavuzu", Bayındırlık ve İskan Bakanlığı – Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara.

BİB (2010) KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.

Bonaiuto, M., Fornara, F., Bonnes, M. (2003) "Indexes of Perceived Residential Environment Quality and Neighborhood Attachment in Urban Environments: A Confirmation Study on the City of Rome", *Landscape and Urban Planning*, 65: 41-52.

Chiesura, A. (2004) "The role of urban parks for the sustainable city", *Landscape and Urban Planning*, 68: 129-138.

Cuadrado-Ballesteros, B., Garcia-Sanchez, I.M., Prado-Lorenzo, J.M. (2012) "Effects of Different Modes of Local Public Services Delivery on Quality of Life in Spain", *Journal of Cleaner Production*, 37: 68-81.

Delmelle, E., Thill, J., Furuseth, O., Ludden T. (2013) "Trajectories of Multidimensional Neighbourhood Quality of Life Change" *Urban Studies*, 50 (5): 923-941.

- Doi, K., Kii, M., Nakanishi, H. (2008) "An integrated evaluation method of accessibility, quality of life and social interaction", *Environment and Planning B: Planning and Design*, 35: 1098-1116.
- DPT (2000) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- DPT (2009) Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2010 Yılı Programı, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- DİE (2005) "Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2004", Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Diñçer, B. ve Özarslan M. (2004) İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- EC (2000) "The Urban Audit: Towards The Benchmarking of Quality of Life in 58 European Cities", Office For Official Publications of The European Communities, European Commission, Luxembourg.
- FCM (1999) "The FCM Quality of Life Reporting System 1999", The Federation of Canadian Municipalities, Canada.
- FCM (2003) "The FCM Quality of Life Reporting System 2003", The Federation of Canadian Municipalities, Canada.
- Findlay, A.M., Rogerson, R.J. ve Morris, A.S. (1988) "Quality of Life in British Cities", *Cities*, 5: 268-276.
- Fleury-Bahi, G., Marcouyeux, A, Preau, M., Annabi-Attia, T. (2013) "Development and Validation of an Environmental Quality of Life Scale: Study of a French Sample", *Social Indicators Research*, 113: 903-913.
- Gatt, L. (2003) "Quality of Life in New Zealand's Eight Large Cities", Print Strategies Limited, Auckland, New Zealand, 1-164.
- Görer Tamer, N., Uğurlar A. (2007) "Yaşam Kalitesi ve Kentsel Kalite Göstergeleri Üzerine Bir Yazın Derlemesi", *Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi*, Ruşen Keleş'e Armağan, A. Mengi (Ed.), İmge Kitabevi, Ankara, 225-232.
- Gürel Üçer, Z.A. (2009) 'Kentsel Yaşam Kalitesi İle Kent Hizmetleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi: Orta Ölçekli Kent Örnekleri', yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı.
- Haliloğlu Kahraman, Z.E. (2013) "Dimensions of Housing Satisfaction: A Case Study Based on Perceptions of Rural Migrants Living In Dikmen", *METU JFA*, 30 (1): 1-27.
- Hankiss, E. (1981) "Cross-Cultural Quality of Life Research: An Outline for Conceptual Framework" *Quality of Life: Problems of Assessment and Measurement*, UNESCO, Paris.
- Higgins, P., Campanera J.M. (2011) "(Sustainable) Quality of Life in English City Locations", *Cities*, 28: 290-299.
- JCCI (2007) "Quality of Life Progress Report: A Guide for Building A Better Community", Jacksonville Community Council Inc. (<http://www.jcci.org/>).
- Kitchen, P., Muhajarine, N. (2007) "Quality of Life Research: New Challenges and New Opportunities", *Social Indicators Research*, 85 (1): 1-4.
- Lee, E., Park, N. (2010) "Housing Satisfaction and Quality of Life Among Temporary Residents in the United States", *Housing and Society*, 37 (1): 43-67.
- Lopes, M.N., Camanho, A.S. (2013) "Public Green Space Use and Consequences on Urban Vitality: An Assessment of European Cities" *Social Indicators Research*, 113: 751-767.
- Marans, R.W. (2003) "The Policy and Research Benefits of Quality of Urban Life Studies", *International Conference on Quality of Urban Life*, Istanbul, 33-47.
- MEPU (2002) "Malaysian Quality of Life 2002", Malaysian Economic Planning Unit, Kuala Lumpur, Malaysia, 69-107.

- Michalos, A. C., Zumbo, B.D. (1999) "Public Services and the Quality of Life", *Social Indicators Research*, 48: 125-156.
- Morais, P., Migueis, V.L., Camanho, A.S. (2013) "Quality of Life Experienced by Human Capital: An Assessment of European Cities", *Social Indicators Research*, 110: 187–206.
- Pacione, M. (2003) "Urban Environmental Quality and Human Wellbeing - A Social Geographical Perspective", *Landscape and Urban Planning*, 65: 19-30.
- Park, S. (2005) "Concept of the Quality of Life and Indexing", *International Review of Public Administration*, 9 (2): 77-87.
- Perloff, H.S. (1969) "The Quality of the Urban Environment", *Resource for the Future*, Washington D.C.
- Pichardo-Muniz, A. (2011) "The Role of Diseconomies of Transportation and Public Safety Problems in the Measurement of Urban Quality of Life", *Applied Research Quality Life*, 6: 363–386.
- Royuela, V., Surinach, J. ve Reyes, M. (2003) "Measuring Quality of Life in Small Areas Over Different Periods of Time", *Social Indicators Research*, 64: 51-74.
- Santos, L.D. ve Martins, I. (2007) "Monitoring Urban Quality of Life: The Porto Experience", *Social Indicators Research*, 80: 411-425.
- Schneider, M. (1976) "The Quality of Life and Social Indicators", *Public Administrative Review*, 37: 286-395.
- Seasons, M. (2003) "Indicators And Core Area Planning: Applications In Canada's Mid-Sized Cities" *Planning Practice and Research*, 18 (1): 63-80.
- Son, J., Won, Y., Moon, C. (2003) "Changing Conditions and Quality of Housing", *Social Indicators Research*, 62, 63: 211–237.
- Sufian, A.J.M. (1993) "A Multivariate Analysis of the Determinants of Urban Quality of Life in the World's Largest Metropolitan Areas", *Urban Studies*, 30: 1319-1329.
- Tekeli, İ., Güler, Ç., Vazioglu, S., Algan, N. ve DüNDAR, A.K. (2003) "Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi", *Türkiye Bilimler Akademisi Raporları* sayı:6, Ankara.
- Temelova, J, Dvorakova, N. (2012) "Residential satisfaction of elderly in the city centre: The case of revitalizing neighborhoods in Prague", *Cities*, 29: 310–317.
- TUK (1996) *HABITAT II: Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı*, Türkiye Ulusal Komitesi, Ankara.
- Türksever, N.E. (2001) "Türkiye'de Büyük Şehir Alanlarında Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Denemesi", *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- UN (2001) "Global Urban Indicators Database Version 2", *United Nations Human Settlement Programme*, United Nations Publications, 1-30.
- UN (2004) "Urban Indicators Guidelines", *United Nations Human Settlement Programme*, United Nations Publications, 1-60.
- UNC (2002) "Charlotte Neighborhood Quality Of Life Study 2002", *Department of Geography and Earth Sciences*, University of North Carolina, Charlotte, 1-66.
- Yuan, L.L., Yuen, B., Low, C. (1999) "Quality of Life in Cities – Definition, Approaches and Research", *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*, L.L. Yuan, B. Yuen ve C. Low (eds.), National University of Singapore School of Building and Real Estate, Singapore.
- Wagner, S. (1995) "Cities That Satisfy", *American Demographics*, 9: 18-21.
- Wee, J.B. (2000) "The Seoul City Index for a Better Quality of Life", *Seoul Town Meeting*, Seoul Metropolitan Government Information Planning Division, Seoul.

Westaway, M.S. (2009) "Aspects of environmental quality of life that affect neighborhood satisfaction in disadvantaged and advantaged Johannesburg communities" *Development Southern Africa*, 26(3): 447-458.

WHO (1986) *Ottawa Charter for Health Promotion*, World Health Organization.

Winnipeg City (1998) "Winnipeg City Quality of Life Indicators", City of Winnipeg Strategic Planning Department, Winnipeg, 1-46.

Özet: İnsan ve toplum gelişmesini etkileyen psikolojik, sosyal, fiziksel ve ekonomik koşullar arasındaki etkileşim yaşam kalitesi olarak tanımlanmaktadır. Yaşam kalitesinin geliştirilmesi ile insan onuruna yakışır koşullarda yaşama hakkı kentlerde somutlaşmaktadır. Ancak kentler, sundukları yaşam koşulları ile kentlilerin yaşam kaliteleri üzerinde her zaman olumlu etki yapamamakta ve kentsel sorunlar yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. 1930lu yıllarda başlayan yaşam kalitesi araştırmaları, 1970lerden sonra önem kazanmış ve artış göstermiştir. Türkiye’de ise yaşam kalitesi araştırmaları 2000li yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada, yaşam kalitesi araştırmaları; literatür, uluslararası kuruluşların çalışmaları, çeşitli kent deneyimleri ve Türkiye’de yapılan kurumsal çalışmalardan yola çıkarak değerlendirilmekte ve Türkiye’de yapılacak kentsel yaşam kalitesi araştırmaları için öneriler geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel yaşam kalitesi, gösterge, uluslararası kuruluşlar, Türkiye

LEARNING FROM QUALITY OF URBAN LIFE RESEARCHES

Abstract: Quality of life is the interaction between psychological, social, physical and economic environment which effects development of the individual and the society. Right to live in suitable conditions for human dignity materialized in the cities by improving quality of life. However, living conditions in the cities do not always positively affect citizens’ quality of life. Although urban problems negatively affect quality of urban life. Quality of life researches get started in 1930’s and increased importance in 1970’s. However in Türkiye, quality of life researches started in 2000’s. In this context, international literature, the work of international organizations, various city experiences and Turkish studies concerning quality of urban life are reviewed. Consequently recommendations for future Turkish quality of urban life researches are developed.

Key Words: Quality of urban life, indicator, international organizations, Türkiye

Z. Aslı GÜREL ÜÇER: 1998 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde lisans, 2002 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalında yüksek lisans, 2009 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı’nda doktora derecesini aldı. Kentsel politikalar, kent yönetimi, kentsel yaşam kalitesi ve kentsel hizmetler konularında çalışmaları bulunmaktadır.

zagurel@gazi.edu.tr

1980 SONRASI DEĞİŞEN KIR KAVRAMI ve KIRDA KONUT OLGUSU

Leyla ALKAN, Dr.

Sevinç Bahar YENİGÜL, Dr.

1. YASALAR VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Gelişmiş ülkelerde 1900'li yıllarla, gelişmekte olan ülkelerde ise 1950'li yıllarla birlikte kırdan kente hızlı göçün biçimlendirdiği kentleşme; kentsel altyapı ve barınma sorunlarının ağırlıklı sorun olarak ortaya çıktığı, farklı sosyo-ekonomik ve mekânsal sorunları beraberinde getirdiği bir süreci içermiştir. 1980'li yıllar ise, tüm dünyada küreselleşmenin ekonomik gündemi ve mekânı biçimlendirdiği kent ve mekânın öneminin daha da arttığı bir dönemi tarihlemekte, kentleşmeyle ilgili süre gelen tartışmaların devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde; gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç, kentlerde ortaya çıkan kentsel altyapı ve konut sorunları, kentleşme sürecini tanımlamıştır. Gelişmiş ülkelerde ise; kentsel ayrımlaşma, düşük gelir gruplarının kentsel hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamamaları ve kentin dışına kayan üretim ve ekonomik etkinliklerden dolayı kent merkezlerinin çöküntüleşmesi ve yeniden canlandırılması konuları ele alınmaktadır (Eraydın, 2001).

Gelişmekte olan ülke kentlerinde, kentler yeni gelen nüfusa ekonomik anlamda altyapı sağlayamazken, kırdan gelen nüfus da hayatta kalma mücadeleleri içerisinde kendi araçlarını kendileri oluşturmaya çalışmaktadır. Göç ve beraberinde gelen sorunlar, kenti tehdit etmeye başladığından bu yana, sorunun çözümüne ilişkin tartışmalar akademik çevreler ve meslek odalarının gündeminde yer almaktadır. Sorunun çözümünde, kırdan kente göçün nedenlerini azaltma ve kırı kalkındırma çabaları yerine, kentte yarattığı sorunlara çözüm üretme yaklaşımı esas alınmaktadır. Yaşanan bu süreç, plansız büyümeye neden olurken, kente dayalı problemleri çözme argümanları süregelmekte, sorunu kaynağında yani kırdan arama çalışmaları yetersiz kalmaktadır.

Kırdan kente göç kaynaklı sorunların çözülemediği gibi, yoğun kentleşme baskısıyla göçün yönü de değişerek, 'kentten kıra göç' durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kırsal alandaki değişimin başlamasına ve kırı için tanımlanan rolün de farklı bir yapıya kavuşmasına neden olmaktadır. Geçmişten günümüze kırı kavramı sosyal, ekonomik ve politik süreçlerle birlikte anlam değiştirmekte, kırı oluşturan çevresel ve mimari etmenler bunların sonucunda farklı bir örüntü altına girmeye başlamıştır (Turgut, 2011). 1950'li yıllardan bu yana, özellikle sanayileşme süreciyle birlikte hızlanan kırdan kente göç, zaman içerisinde birçok problemi de yanında getirmiştir. Kırdan gelen bireylerin yaşam mücadelelerini içeren ekonomik sorunların yanında, kentle bütünleşme çabası içerisindeki sosyal mücadeleleri kentsel mekâna farklı yansımalarla kendini göstermiştir. Ekonomik anlamda sorunlar, işsizlik ve enformel iş sektöründeki artışın yanı sıra, barınma problemlerini de beraberinde getirmiştir. Kentte konut sahibi olamayan veya konut kiralayamayan bireyler barınma ihtiyacını kent çeperlerinde kaçak inşa ettikleri gecekondularla çözmeye çalışmışlar, bu da özellikle 1980'li yıllarda kent planlamasının temel problemlerinden biri olarak gündeme yerleşen gecekondu alanlarının dönüşümü konusunu ortaya çıkarmıştır. Bu ekonomik ve mekânsal sorunların yanında, kırdan gelen bireylerin sosyal ve kültürel olarak kente adaptasyonunu içeren diğer sorunlar da kent gündeminde yerini almıştır. Kent içerisinde yabancılaşma, uyum ve ötekileştirme problemleri mekânsal

problemlerle bir araya geldiğinde, kentler özellikle 1980'li yıllar ile birlikte çeşitli tehditler altında varlığını sürdürmektedirler. İşsizlik, ekonomik dengesizlik, çarpık kentleşme, gürültü ve çevre kirliliği, sosyal ayrışma, vb. sorunlar, eskilerde insanlar için umut kapısı olan kentleri yavaş yavaş ıssılaştırmakta ve çöküntü alanlarına dönüştürmektedir. Eskilerde nüfus kaybeden ve istenmeyen kırsal yaşantı ise, şimdi bu problemlerden uzaklaşma fırsatı ve yeni rant aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. KIRSAL SOYLULAŞTIRMA KAVRAMI

Soylulaştırma kavramı, literatürde kentle ilişkilendirilmiş, özellikle 1960'lı yıllarda sosyal bilimcilerin gündeminde tartışılmaya başlanmıştır. Kavram, kent merkezinin farklı gelir gruplarının tercihiyle yaşadığı değişimi vurgulamaktadır. Önce merkezin çöküntüleşmesi, düşük gelir gruplarınca tercih edilmesi ve daha sonra bu alanların yenilenerek tekrar canlandırılması sonucunda değer kazanması ve üst gelir gruplarınca yeniden tercih edilmesi süreci şeklinde açıklanmaktadır (Nelson, vd. 2010). Yani bu süreçte farklı gelir grupları arasında bir yer değiştirme söz konusudur. Soylulaştırma kavramına ilişkin tartışmalar, kavramı iki genel bakış açısıyla özetlemektedir. Bunlardan ilki, üretim teorisine göre ele alınmakta ve '*alana yapılan yatırımlar*'ı soylulaştırmayı getiren temel unsurlar olarak görmektedir. İkinci bakış açısı ise, kavramı tüketim teorisine açıklamakta ve soylulaştırmaya neden olan faktörün, '*finansal hareketten daha çok nüfus hareketi*' olduğu savunulmaktadır. Genellikle literatür soylulaştırmanın üç farklı karakteristik yapısından söz etmektedir. İlk karakteristik yapı, orta gelir grubunun yer aldığı bir mekânın sosyal dönüşümünü içermektedir. İkinci durum, ilk durumla ilişkili olarak yeni bir grubun bu alana yerleşmesidir. Üçüncü durum da, tüm bunların sonucunda bu alanda bulunan konut stokunun yenilenmesi durumudur (Stockdale, 2010).

Bugün aynı kavram literatürde kırsal alanla da ilişkilendirilmektedir. Literatürde, kırsalın soylulaştırılması her ne kadar yeni birkaç araştırmacının yaptığı çalışmalarla yer alsada, konuyla ilgili farklı görüşlerin olduğu söylenebilir. Konu bazı araştırmacılar tarafından tamamen göz ardı edilirken, bazı araştırmacılar tarafından, basitçe kırsal yaşamda meydana gelen değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Bazı araştırmacılar ise, kırsal alanın sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısındaki önemli değişimlerin, soylulaştırma kavramıyla ilişkilendirilmesine dikkat çekmektedir (Phillips, 2005, Guimond ve Simard, 2010, Qian, vd. 2013, Gkartzios ve Scott, 2013). Ancak, sonuç olarak yine kırsal alanda da farklı gelir ya da kültür grupları arasında bir yer değiştirme söz konusu olmaktadır. Cazibesi artan kırsal alanda oluşan taleple birlikte, kırsal alanda yer seçmeye başlayan ve üst gelire grubuna hitap eden konut projeleri, kırsal alanda yaşayan grupların alım gücünün üzerinde bir değer artışı yaratmakta ve mevcut nüfus ile gelen nüfus grupları arasında ayrışmaya neden olmaktadır (Yenigül, 2009).

Birçok farklı alanda yapılan soylulaştırma araştırmalarında, araştırmacıların soylulaştırmanın nedenleri ve sonuçları üzerine elde ettikleri bulgular, çalışma alanlarına ve kullanılan yöntemlere göre farklılıklar göstermektedir. Kentsel soylulaştırmanın ortaya çıkma nedenleri incelendiğinde; hizmet sektörünün gelişmesi, rant dağılımının adaletsizleşmesi ve geleneksel olmayan yaşam biçiminin artması olarak özetlenebilir. Kentsel soylulaştırmanın sonuçları incelendiğinde ise; ihmal edilmiş olan kentsel alanları alt gelir gruplarının terk etmesi ve bu alanların yeniden canlandırılması olarak ele alınabilmektedir. Benzer bir şekilde kırsal soylulaştırmanın da çok farklı girdileri ve çıktıları söz konusudur. Kırsal soylulaştırma ekonomik yeniden yapılandırmaya bağlı olduğu gibi, serbest meslek sahiplerinin artması, geleneksel hammadde sektöründe çalışanların azalması, yazlık ikinci konutlara olan talebin artması, iş hayatından kopuk emekli bireylerin sayısındaki artış, uydu kentlerde yaşamın

yeterince mutlu etmemesi ve de kırsal hayatın sunduğu daha zengin çeşitlilik gibi nedenlerle de ilişkilendirilebilir (Nelson, vd. 2010).

Bu bulguların ışığında soylulaştırma kavramı aslında kapitalizm kavramıyla bir arada tartışılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Soylulaştırma kapitalist toplumlardaki eşitsiz gelişme olgusunun bir sonucu olarak görülmektedir. Her ne kadar eşitsiz gelişme tüm toplumlarda görülse de, kapitalist toplumlarda gelişmiş ve gelişmekte olan gruplar arasında ayrışma daha belirginleşmektedir. Kapitalist sistem yapısı gereği kar ve rekabet ekonomisi üzerine kurgulanmıştır. Yatırım ve kar arayışı içinde yatırımın mekâna yapılmasıyla gayrimenkul önem kazanmaktadır. Mekândaki değişim süreçleri kapitalist üretim ilişkileri bağlamında incelendiğinde; Harvey kapitalizmin doğası gereği fazla üretim nedeniyle bir krize girildiğini ve bunun aşırı birikimle sonuçlanmasıyla, kar oranlarında düşüşün yaşandığını vurgulamaktadır. Buna çözüm olarak da, sermayenin ikincil döngülerinin işletildiği bir çözümün yaratıldığı görüşünü savunmaktadır. Sermayenin ikincil döngülerine yapılan yatırımlar ise, başta kentsel alanlar olmak üzere inşa edilmiş çevreye yapılan yatırımlar olarak tanımlanır. Fabrika, ofis, konuta ve alışveriş merkezlerine yapılan yatırımlar üretim ve tüketim için fiziksel çevre yaratılması açısından önemlidir. Aşırı birikim nedeniyle bunalıma giren kapitalist sistemin bu krizden çıkabilmesi için konut sektörüne yapılan teşvik en akılcı çözüm olarak belirlenmiş ve konut almak isteyen kişilere sağlanan ödeme kolaylıkları ile ikincil döngüler çalıştırılmıştır (Aslanoğlu, 2000).

Dünyada özellikle Amerika'da ekonomik krizi aşma politikası olarak görülen ve tüm dünyayı etkisi altına alan tüketim toplumu yaratılması fikri; konut sektörünün gelişimini konutun bir tüketim ögesi haline alması gibi bir olguyu gündeme getirmiştir. Bunun yanında, özellikle ülkeler ekonomik büyüme sürecinde inşaat sektörünü öne çıkaran politikalarla, yatırımcının ilgisini konut sektörüne çekmiştir. Bu gelişmenin yanında, konut sahibi olma isteği ile birlikte konut politikaları farklı gelir gruplarına konut sunma amacıyla çeşitlenmiştir. Bu durum, konut edinimindeki artışla beraber, konut sektöründe önemli bir gelişmeye neden olmuştur. Ancak, bu gelişimde de gelir grupları arasında eşitsizlikler ortaya çıkmış; gerek kentsel ve gerek kırsal alanlarda oluşan taleple birlikte konut fiyatlarında yüksek değer artışları oluşturulmuştur. Bu durum sadece kentsel alanlarda değil, aynı zamanda kırsal alanda yaşayan alt gelir gruplarının da yer değiştirmesine neden olan bir baskı oluşturmuştur

Bu baskı sonucunda farklı gelir ve kültür gruplarından oluşan bir nüfus hareketliliği ortaya çıkmıştır. Soylulaştırma kavramı '*farklı sosyo-ekonomik yapıdaki nüfusun yer değişikliği*' şeklinde açıklanırken, kırsal soylulaştırma kavramı da nüfus hareketiyle açıklanabilir. Ancak bu nüfus hareketliliğindeki faktörler, bir kırsal alandan diğerine farklılık göstermektedir (Phillips, 2005). Bu nedenden dolayıdır ki, kırsal alana olan her göç soylulaştırma ile de sonuçlanmayabilmektedir. Bu nüfus hareketi içerisinde kentsel soylulaştırma ile kırsal soylulaştırma arasında bir ilişkiden de bahsetmek mümkün olabilmektedir. Genelde, kırsal alana yapılan göç içerisinde farklı gelir grupları yer almaktadır. Ayrıca kırsal soylulaştırma için potansiyel oluşturan kırsal alanlar da coğrafik açıdan farklı potansiyeller içermektedirler. Bu nedenlerden dolayıdır ki kırsal gelen her grup, burada bir soylulaştırmaya neden olmamaktadır (Stockdale, 2010). Bazı araştırmacılar kırsal soylulaştırma kavramının '*counterurbanisation (kentten uzaklaşma)*', kavramıyla karıştırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Son dönemlerde, kentten uzaklaşıp kırsal alanlarda yaşama talepleri oluşmuştur. Kentten uzaklaşma, kentten kırsala doğru güçlü bir göç olgusunu içermektedir. Ama kırsal soylulaştırma, sadece kentten kırsala bir göç sonucu oluşur diye de bir önerme doğru olmamaktadır. Yani, soylulaştırma ve kentten uzaklaşma beraber çalışan süreçler olabileceği gibi, birbirinden bağımsız iki durum da olabilmektedir (Stockdale, 2010).

Kentsel literatür içerisinde yer alan soylulaştırma kavramında, ortak olan temel nokta konut stokunun rehabilitasyonu ve yenilenmesidir. Kırsal soylulaştırma içerisinde de, benzer bir süreçten bahsetmek mümkündür. Bu durum, bir yer değiştirme sürecidir. Kırsal alandaki konut stoku, kira gelen daha varlıklı gruplar tarafından satın alınmaktadır. Bu durum, kırsal alandaki bu stokun ve arsa fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu yer değiştirme süreci iki farklı şekilde ele alınabilir. İlkinde, ikamet sürecindeki değişimden önce, kırsal aktivitelerin ve bu aktivitelerde bulunan bireylerin bir yer değişimi söz konusudur. Bu durumda, bu yer değişim soylulaştırmanın bir sonucu değil, öncesinde oluşması için bir gerekliliktir. İkincisinde ise, kırsal aktivitelerin dönüşümü, o alan için konut arzında artış yapabileceği bir durum söz konusudur. Bu durumda, bu alandaki dış göçün yerini alacak bir iç göç ortaya çıkabilmektedir (Stockdale, 2010).

Soylulaştırma sürecini tanımlamada kullanılan değişkenlerden bir diğeri gelirdir. Gelirin tek başına kullanılması her ne kadar eleştirilse de, soylulaştırmanın olup olmadığını anlamada önemli bir veridir. Gelir, soylulaştırmayı açıklamada tek başına yeterli olmasa da analizlerde diğer değişkenler kadar önemli bir girdi oluşturmaktadır. Gelir dikkate alındığında, önemli olan nokta yeni gelen grubun mevcut nüfus üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Ama bu durum yine de tek başına yeterli bir inceleme alanı sunmamaktadır. Özellikle marjinal soylular bu tanımın dışında kalmaktadır. İlk aşamada yeni gelenler ile mevcut nüfus arasındaki etkileşim incelenirken, marjinal soyluların geldiği durumda, gelir bu etkileşim içinde çok önemli bir değişken olarak kabul edilebilir (Stockdale, 2010).

Soylulaştırma, sadece sosyal sınıfların bir yer değiştirme süreci değildir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik aktivitelerin, tüketim deseninin ve kırsal yapının da dönüşümünü içermektedir (Solana-Solana, 2010). Kırsal soylulaştırmanın, aslında sosyal dönüşüm ve konut stoku yenilenme boyutları yanında doğayla ilişkili de bir süreci kapsamaktadır. Soylulaştırmayı tetikleyen bir diğer faktör de, yeşile ve doğaya duyulan özlemdir. Konutların soylulaştırılması, bireylerin konut bahçelerine olan özlemiyle birlikte, bu alanların yeşillendirilmesi sürecini de içermektedir. Kırsal soylulaştırma ile kentsel soylulaştırmanın bu anlamda farklılık gösterdiği gözlemlenebilmektedir (Philips, vd. 2008).

Kentsel soylulaştırma ile kırsal soylulaştırma karşılaştırıldığında aralarındaki bir diğer fark, soylulaştırmayı gerçekleştiren bireylerin yaş aralığıdır. Kentsel soylulaştırmayı gerçekleştiren bireyler daha genç çiftler (genelde çocuksuz) veya bekârlar olurken, kırsal soylulaştırma genelde daha yaşlı bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir (Nelson, vd. 2010).

3. DEĞİŞEN KIRSAL ALAN KAVRAMI

Kırsal alanlarla kentsel alanların günümüzde sürekli bir etkileşim içinde olduğu bir dönemde her iki yerleşimin gelişiminde, birbirlerine olumlu/olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Kırsal alan ve kentsel alan kavramlarının açıklanmasına yönelik birçok tanımlama yapılmış, tanımlamalar yapılırken her iki yerleşimler arasındaki farklılıklar anlatılmaya çalışılmıştır. Kentsel alan genel itibarıyla; teknoloji, uzmanlaşmasının ve işbölümünün geliştiği, gerek sosyal gerek fiziksel açıdan heterojen yapının hâkim olduğu, sosyolojik olarak ilişkilerde kopukluğun kendini gösterip süreksizliğin yaşandığı, toplumsal hareketliliğin hız kazandığı ve sahip olduğu nüfusun karşısında ihtiyaçların karşılanma mekanizmasının oldukça gelişmiş olduğu yerleşimler şeklinde tanımlanabilir. Kentsel alanda ekonomik yapıda formal yapının oluşu ancak bununla birlikte, enformel sektörün de özellikle gelişmekte olan ülke kentlerinde varlığını gösterdiği söylenebilir. Her ne kadar kentsel alanlar düzensizlikler içerisinde olsa da, bir düzenin hüküm sürdüğü alanlar olarak da tanımlanabilir.

Kırsal alan ise, gerek sosyal olarak gerek fiziksel olarak kentlere göre daha homojen bir yapıya sahip, teknolojik olanakların yetersizliği nedeniyle imece usulü çalışmalarını kendini gösterdiği bir yerleşim

birimidir. Kırsal alan ve kentsel alan arasındaki farklılıkların temeli üretim ilişkilerine dayanmaktadır. Kırsal alanda emek yoğun bir üretim süreci yaşanırken günümüz kentlerinde özellikle de gelişmesini tamamlamış dünya kentlerinde bilgi ve bilişim sektörünün kullanıldığı, hizmet sektörünün ağırlıklı olduğu üretim ilişkileri görülmektedir.

Kentsel alan sosyo-ekonomik anlamda sahip olduğu çekici güçlerle, özellikle 1950'li yıllarda tarımda makineleşme ve sanayi devriminin getirdiği teknolojik olanaklarla birlikte, kırsal alandan nüfus çekmesini hızlandırmıştır. Ancak kentlere gelen nüfus 'barınma, dinlenme, çalışma ve ulaşım' olarak belirlenen kentsel faaliyetlerini karşılayabilmek için, kentsel alanın fiziksel olarak kapasitesini zorlamaktadır. Kentler, bu süreci kentsel alan üzerinde yapı yoğunluğunu artırarak yaşamaya başlamışlardır. Ancak, dikeyde büyümesini tamamlayıp, gittikçe doygunluğuna ulaşan kentler, yatayda kentin kırsal alanlarına doğru büyüme ve genişleme eğilimi göstermektedirler. Bu büyüme eğilimi, kentlerin çevrelerindeki kırsal karakterli alanları yutarak bu alanları etkileri altına almaya, dolayısıyla bu alanlarda yapısal değişim ve dönüşüme neden olmaktadır. Böylece, bu etkilerin sonucunda kentsel alanlar kırsal alanlarda; doğal kaynakların tahribine, kültürel değerlerin yok olmasına, kentleşme baskısı altında yapılaşmaya ve beraberinde yönetim açısından da yetki karmaşalarının yaşanmasına neden olmaktadır.

3.1. Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Alan Dengelerindeki Değişim

Türkiye'nin nüfus yapısı incelendiğinde, 1950'li yıllar, nüfusun kentlere oranla kırsalda daha yoğun olduğu dönemleri işaret etmektedir (Tablo 1.). Bu dönemde çok yoğun az yoğun bölgelere doğru bir hareketin varlığından söz edilebilir. Yani göç hareketinin kırdan kente doğru olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde, itici faktörler kırdaki, çekici faktörler ise kentlerde ön plana çıkmıştır. 1950'lerden sonra kırdan kente doğru nüfus hareketi devam etmiş ve nüfus yoğunluğu kır ve kent arasında neredeyse dengelenmiştir. Bu dönemde, kentlerin çekiciliği artarak devam etmiş, göç olgusu içerisinde, kırın iticiliğinden daha fazla kentin çekiciliği belirgin faktör olmuştur.

1950'li yıllarla başlayan değişim süreci 1980'li yıllarda ekonomi politikalarında dönüşüm açısından gerek dünyada gerek Türkiye'de değişimlerin en yoğun yaşandığı yıllarda da hızla devam etmiştir. Neo-liberal ekonomi politikaları, kapitalizmin iki önemli uluslararası kuruluşu olan IMF ve Dünya Bankası ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri etkileyen politikalarla birlikte dünyadaki değişimi hızlandırmıştır. Çağın, iletişim ve bilişim dönemi olarak ifade edildiği ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan küresel dünya ekonomisinin kuralları tüm ülkelere uygulanmış, teknoloji, zaman ve mekân farkının neredeyse kalmadığı bir düzen kurulmuştur. Sermayenin serbest dolaşımına olanak veren neo-liberal ekonomi politikaları, Asya'dan, Latin Amerika'ya ve Afrika'ya hatta en kapalı ekonomilerden Çin'e, Hindistan'a ve Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na kadar uzanmış bu yelpaze içerisinde, Türkiye de yerini almıştır. 1980'lerle birlikte, Türkiye'nin politik ve ekonomik yapısında önemli kırılma noktaları oluşmuştur. 1980 öncesinin ithal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçilerek 24 Ocak 1980 kararlarıyla küresel dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine girilmiş ve sermayenin serbest dolaşımına imkân veren düzenlemelerle dışa açık bir ekonomi yapısı oluşturulmuştur. Uluslararası finansal sermayenin, Türkiye'ye serbest girişinin, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının ve devletin ekonomik faaliyetlerdeki üretici, tüketici ve düzenleyici rolünün azalarak, özel sektörün ön plana geçişinin gerçekleşmekte olduğu bir döneme girilmiştir. Küresel dünya ekonomisinden gelen sinyaller doğrultusunda, Türkiye'de hızlanan toplumsal dönüşüm, artan sanayileşme, farklılaşan talep ve daha lüks konutlarda yaşama isteğine bağlı olarak, inşaat sektörüne ayrılacak arsa ve finansman potansiyelleri yükseltilmiştir. Kentsel alanlarda ve kırsal

alanlarda büyük projeler hayata geçirilmiştir. Bu değişim süreciyle birlikte, 2000’li yıllara doğru; kırdan kente olan nüfus hareketi devam etmiş ve kentsel nüfus oranının kırsaldan daha fazla olması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda, kentsel bölgelerde çekiciliğin yanı sıra yoğunlaşan nüfus sonucu iticilik faktörü de belirginleşmeye başlamıştır. Kentsel nüfusun, kentsel alanlarda yaşam alanlarını tercih etmeyişi ile birlikte, tekrar yoğun nüfustan az yoğun nüfuslu alanlara doğru bir hareket başlamıştır. Bu durum, günümüzde kentsel alandan kırsal alanlara doğru olan göçlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güreşçi, 2010). Kırsal alanlardaki bu nüfus artışı, kırsalın doğal nüfus artışına ilave kentsel alanlardan gelen nüfus ile açıklanmakta ve bu durum kırsalın hem sosyo-ekonomik yapısında, hem de mekânsal yapısında değişim yaratmaktadır. Yeni gelen nüfusla birlikte, kırsal alanlarda demografik, sosyal, ekonomik ve mekânsal yapılarındaki değişimle, önce yarı kentsele sonra zamanla kentsele dönüşen bir yapıya kavuşmaktadır.

Tablo 1. Türkiye yıllar itibarıyla kentsel ve kırsal nüfus oranları (TÜİK, 1927-2012)

1927-2010 Yılları arasında Kırsal ve Kentsel Nüfusun Sayısal ve Yüzde Dağılımı				
Yıl	Kır	Kent	Kır (%)	Kent (%)
1927	10.342.391	3.305.879	75,8	24,2
1935	12.355.376	3.802.642	76,5	23,5
1940	13.474.701	4.346.249	75,6	24,4
1945	14.103.072	4.687.102	75,1	24,9
1950	15.702.851	5.244.337	75,0	25,0
1955	17.137.420	6.927.343	71,2	28,8
1960	18.895.089	8.859.731	68,1	31,9
1965	20.585.604	10.805.817	65,6	34,4
1970	21.914.075	13.691.101	61,5	38,5
1975	23.478.651	16.869.068	58,2	41,8
1980	25.091.950	19.645.007	56,1	43,7
1985	23.798.701	26.865.757	47,0	53,0
1990	23.146.684	33.326.351	41,0	59,0
2000	23.797.653	44.006.274	35,1	64,9
2010	17.500.632	56.222.356	23,7	76,2
2012	17.178.953	58.448.431	22,7	77,2

Göç yani nüfus hareketleri, geçici ve sürekli olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Kentten kıra ve kırdan kente olan göçlerde bu durum yine geçici ve sürekli olmak üzere iki türde gözlenmektedir (Tezcan, 1968). Kentlerden kıra ya da kırdan kıra geçici göçler içerisinde, yayla ve bağ evlerine mevsimlik gerçekleştirilen göçler sıralanabilir. Kırsal kesimde yaşayan ve yazın geçici olarak yaylaya çıkan bireylerin yanı sıra, kentlilerin de yazın yaylaya çıkması durumu da kentlerden kıra göçün bir parçası haline gelmiştir. Bu durum daha eskilerde, varlıklı ailelerin yazın serinlemek için yaylada yaptıkları evlere gitmesi ve orada bir süre kalması durumu iken, günümüzde orta gelir grupları için de benzer bir durum söz konusu olabilmektedir. Temiz hava, gürültüden uzak, sakin bir yaşam, doğayla baş başa oluş gibi yararlar, kentliyi yaylalara çekmektedir. Hatta bazı yaylalar tamamen kentlilerin oturdukları mahalleler haline dönüşmeye başlamıştır. Benzer bir durum yine kıyı alanlarındaki kırsal alanlar için de geçerlidir. Genellikle kıyı bölgelerinde kurulmuş yazlık evler de, kırsal alana dönüşü sağlayan konutlardır. Bunlar da yine öncelerde, üst gelir gruplarının yararlandıkları villa biçiminde bahçeli, müstakil, tek veya iki katlı evler iken, son yıllarda orta gelir grupları için de benzer fırsatları sağlayan özellikle kooperatif yoluyla yaptırılan büyük siteler, kent biçiminde yerleşim alanlara benzer bir doku örüntüsü oluşturabilmektedir. İmkânı olanlar, yılın dört beş ayını bu sitelerde geçirebilmektedir. Hatta sıcak yörelerdeki bu yazlık evlerde, emekli olanlar sürekli kalmayı tercih edebilmektedirler. Bir

diğer yazlık evlerle ilişkili ortaya çıkan kavram ise tatil köyleridir. Bu köyler yapay olarak kurulmuş ve kırsal nitelikten daha çok kentsel yaşamın egemen olduğu yerleşim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır (Tezcan, 1968).

Kentten kırsal yerleşmenin diğer yaygın biçimlerinden birisi de memur, işçi emeklilerinin yaşamlarının geri kalan kısmını daha küçük kasabalarda geçirme isteğidir. Kent yaşamından bıkmış bu kişilerin kırsal alanda yerleşmelerindeki diğer bir etmen, köylerindeki mal varlıklarıdır. Kırsal alandaki, kendi mal varlıklarına sahip çıkmak ve başında olmak, ayrıca köyde yakın akrabalarıyla bir arada olmak, kırsala dönme tercihlerini tetiklemektedir. Böylece, kentte iken köyle bağlantılarını kesmemiş olmaları, onları tekrar köye itmiştir. Bir diğer etmen ise, köyle bağlantısı olmadığı halde, çalışma hayatları boyunca katlanmak zorunda kaldıkları kent yaşamının yorucu ve zorlayıcı şartlarından uzaklaşma amacıyla, küçük bir kasabada ev sahibi olmak ve böylece hayatlarının geri kalan kısmını özlem duydukları sakin ve samimi kırsal yaşam içerisinde geçirmektir. Kentten kırsal alana göçü hızlandıran bir başka neden ise, bazı büyük yatırımların, çeşitli sanayi kuruluşlarının kent dışında yer seçme eğilimi olarak da gösterilmektedir (Tezcan, 1968; Yenigül, 2009).

Göçün diğer bir türü olan sürekli göçlerde ise, nüfus bir yerden bir yere gitmekte ve kalıcı olarak bulunduğu yerde ikamet etmeye başlamaktadır. Kentten kırsal sürekli göçlerle birlikte kentlerde nüfus artmaktadır. Göçle büyüyen kentlerin hızlı kentleşmeleri, çevrelerindeki kırsal alanları da içine alan bir genişlemeye neden olmaktadır. Böylece, kente yakın çevre köyler kentleşme baskısı altında kalmakta, zaman içerisinde genişleyen kentin içinde kalmanın etkisiyle kentle bütünleşmektedir. Kentlerin yakın çevresindeki kırsal yerleşimlerin değişiminde bir diğer neden ise, konut alanlarının artık kentin dışına doğru yer seçme eğiliminde olmalarıdır. Bu durum, kentin kirli havasından, gürültüsünden ve kalabalığından kurtulma arzusuyla, kentin biraz uzağındaki kırsal alanlara yerleşmeleri hareketi sonucu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu konut alanlarının bazıları geniş arazi üzerinde yerleşerek çiftlik biçiminde oluşmaktayken, bazıları ise konut siteleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece doğa ile baş başa olma özlemi giderilmektedir.

Kırsal meydana gelen değişimi tetikleyen gelişmelerden biri de son dönemde popülerliği artan kırsal turizm olgusudur. Kentte yaşanan sorunların artışı ile birlikte, turizm kavramının algılanmasında ve pratiğinde de önemli değişimler ve eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönüşüm genel olarak alternatif turizm kapsamında ele alınan turizm etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Ekoturizm, kırsal turizm gibi farklı turizm türleri doğayla bütünleşik ve doğaya dost olması nedeniyle alternatif turizm adı altında değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle, kontrolsüz ve hızlı gelişen kentleşme ve sanayileşme süreci ile birlikte, doğa tahribatı günümüz insanını olumsuz yönde etkilemektedir. Varoluşundan beri doğanın içinde ve doğayla bütünleşik yaşamaya alışkın olan insan, beton yığına dönüşen kentler içinde, doğayla olan karşılıklı bağıni kaybetmeye başlamıştır. Doğayla ilişkisi kopmaya başlayan bireylerin, bu nedenle yüzleşmeye başladığı birçok sorun, doğaya dönüş gibi kavramlardan söz edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu kopuşun sorgulanması ile birlikte, bireyler kent yaşamının getirdiği olumsuzluklardan en azından tatil dönemlerinde kaçmayı hedeflemekte ve sakinliğin-sessizliğin hâkim olduğu doğayla baş başa turizm seçeneklerini aramaktadırlar (Aydın, 2012). Bu durum da, kırsal turizmi günümüzün yaygın turizm sektörlerinden biri haline dönüştürmektedir.

3.2. Kırsal Alanda Değişen Konut

Kent planlamasının önemli çalışma alanlarından biri olan konut, yapı malzemesi, şekil ve plan bakımından mekândan mekâna değişmekte, çevreye ve kültüre göre biçimlenmektedir (Köse, 2005).

Bu bağlamda, insana dolayısıyla da kente dair her tür değişimden birebir etkilenen konut, zaman içerisinde de farklı şekillere bürünmektedir. İlk çağlarda sadece barınma ihtiyacı olarak ortaya çıkan ve sadece bu ihtiyacı giderme amacıyla şekillenen konut, zaman içerisinde bireylerin istekleri ve beklentileri sonucu farklı anlamlara bürünmüş ve barınma ihtiyacının ötesinde sosyal, kültürel ve ekonomik beklentilere karşılık verme amacıyla tekrar ve tekrar tasarlanmaya başlamıştır. Barınma ihtiyacının yanı sıra yatırım boyutunun ortaya çıkması, gereksinimden fazla konutun üretilmesine neden olmakta ve konutu bir rant aracı haline getirmektedir. Ayrıca, günümüzde bir prestij göstergesi olarak da anlam taşımaya başlayan konut yatırımları, yine gereksinimden öte bir gösteriş elemanı olarak da kendini göstermeye başlamıştır.

Değişen kırsal alanla birlikte, bu değişimden en belirgin biçimde etkilenen kıra ait elemanlardan biri de kırsal konutlardır. Günümüze gelene dek, kültürümüzün maddi olarak mekâna yansıyan en önemli unsurlarından biri olan geleneksel kırsal mimari, kentteki konutlara oranla, hızlı kültürel değişimden daha az etkilenmiştir. Özellikle, izole dağlık alanlar kültürel yayılmadan daha uzak kaldıkları için orijinal kırsal mimari örneklerini günümüze kadar ulaştırabilmişlerdir (Köse, 2005). Fakat yukarıda bahsedilen kentten kıra göç süreci ile birlikte, özellikle ulaşımın daha elverişli olduğu ve de kente daha yakın kırsal alanlarda, kırsal konut örüntüsünün geleneksel kır mimarisinden uzaklaşmaya başladığı gözlenmektedir. Örneğin, ahşap mimarinin geleneksel konut tipi olduğu Karadeniz köyleri ve yaylaları betonarme yapılarla dolmaya başlarken, Akdeniz ve Ege bölgesinin kırsal geleneksel taş mimarileri, yerini betonarme ve sıkışık yazlık sitelere bırakmaya başlamıştır. Geçmişin en güzel izlerine tanıklık eden ve bu izleri günümüze yansıtan kırsal mimari artık bozulmaya başlamış, yerel mimarinin ve yerel malzemenin yerini kentten kopya edilen mimari almaya başlamıştır. Böylece, kentlerin uzantısı olmaya başlayan sözde kırsal, görünüşte kentsel alanlar türemeye başlamıştır. Özellikle, konutun barınma ihtiyacından daha çok diğer işlevlerinin önem kazandığı bazı kırsal alanlar, ikinci konutların istilasına uğramakta, bu alanların nüfusun yazın arttığı ancak diğer dönemlerde atıl bölgeler olarak kaldığı görülmektedir. Bu gelişmeler kırsal alanın önemli işlevlerinden olan, tarım ve hayvancılık gibi işlevler ise, yılın 12 ayı yaşanmayan bu yerleşim içerisinde devam edemeyen işlevlere dönüşmektedir.

Son yıllarda, kırsal yerleşmelerin özgün kimliklerinden uzaklaşıp birbirlerinin kopyası olmaya başladığı ve standartlaştığı gözlenmektedir. Bu mekânsal benzeşmenin Türkiye'deki başlangıcı, 1950'lerde yaşanan 'modernleşme' sürecine dayanmaktadır. Bu süreçte başlayan ve yaygınlaşan betonarme kullanımı, birçok yerleşimde yerel yapı malzemesi ve geleneksel yapım yöntemlerinin yerini almaya başlamıştır. Sonuç olarak, özellikle kentler içinde, yerel malzemelerle ve yöntemlerle inşa edilen konutlardan, betonarme yapım sistemleriyle yapılmış apartman bloklarına geçiş hızla gerçekleşmiştir. İfade edilen süreç, birbirinin birer kopyası haline gelmeye başlayan büyük kentler kadar, kentlerden kıra göçün etkisiyle, artık kırsal alanlarda da etkisini göstermeye başlamıştır. Kırsal alanlarda da yaygınlaşan bu konut dönüşümü; gelenek, aidiyet ve doğallığı zedelemeye başlamış ve mekân üretim süreçlerine yansımıştır (Şenol ve Er Akan, 2011). Bugün kentlerdeki kimliksizleştirme sürecini hızlandıran TOKİ'nin tip projeleri, benzer şekilde kırsal yerleşimlerdeki konut projelerinde de uygulanmaya başlanmış, yörenin sosyal, kültürel, coğrafi ve kırsal üretim biçimleri dikkate alınmaksızın tip projelerle kırsal alanlar aynılaşmıştır. Bu standartlaşmanın karşıt girişimi olarak, yerleşimlerin özgün doku ve geleneksel sivil mimari örnekleri ile birlikte korunması çalışmaları da mevcuttur. Bu alandaki örnekler arasında Safranbolu, Beypazarı, Şirince, Cumalıkızık, Birgi gibi yerleşmeler yer almaktadır (Şenol ve Er Akan, 2011).

İnşaat teknolojilerin giderek yaygınlaşması ve gelişmesi, ne yazık ki yerel mimari üzerindeki etkilerini olumsuz yönde hissettirmiştir. Teknolojideki bu artış ile birlikte, kırsal yerleşimlerde endüstriyel yapı malzemesinin yerel yapı malzemelerinin yerini alması, özgün yapı karakterlerinin yitirilmesine sebep olmuştur. Bu da, yerel mimari, kimlik ve değerlerin bozulmasının başlangıcıdır. Oysa 19. yüzyıl öncesi kendine özgü şartlar içerisinde el yordamıyla uygulanan ve teknolojik gelişimle birlikte yok olmaya başlayan yerel mimari, halkın ihtiyaçlarına göre biçimlenen, toplumun yaşam tarzını, toplumsal ilişkilerini, üretim ve tüketim bilinçlerini, gelenek ve göreneklerini, aile ve akrabalık ilişkilerini, inanç sistemlerini, dünya görüşlerini, değer yargılarını ortaya koyan sosyal ve kültürel bir olgudur (Akaya ve Umsan, 2010). Kırsal alanlarda bozulmamış geleneksel doku incelendiğinde, yerel mimarinin hem tasarım hem de malzeme açısından yöreye çok daha uyum içerisinde olduğu gözlenmektedir. Kırsal alanda yaşayan kesimin ihtiyaçları çerçevesinde ortaya çıkan konut tasarımlarının, iklime topografyaya göre şekillenen tasarımlar ortaya koyduğu açıktır. Kırsal mimarinin, yukarıda bahsedilen konutun farklı işlevlerinden rant aracı olma özelliğinden daha uzakta kalabilmesi, konutun kırsal yaşamın sosyal, ekonomik ve kültürel bir ögesi olarak korunmasına yardımcı olmuştur. Fakat, kentleri tehdit eden ekonomik rantın kırsal alana sıçramaya başlaması, kırsal konutu da tehdit etmeye başlamıştır.

4. SONEÇ ve DEĞERLENDİRME

Seksen sonrası sosyal ekonomik ve politik değişimlerin insanların yaşam biçimlerine ve yaşamın mekândaki yansıması olan konut biçimlerine etkisiyle de hız kazanan süreç, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki değişim ve sağladığı hareketlilik ile nüfusun kent merkezinden, kentsel alandan kentin dışına kırsal alanlara doğru hareketini hızlandırmıştır. Bu kaçış, kentte tüketilen doğal yaşamın bir sonucu olarak, insanın doğaya, toprağa olan özlemi olarak da açıklanabilir. Kırsalın, insanı kendine çekmesi ve kırsalın, turizmle vb. ekonomik aktiviteyle kalkındırılması olumlu bir dönüşüm olarak görülse de, kentte yaşanan süreçlerin, kırdaki da yaşanmaması için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Farklı gelir gruplarının ve özellikle orta ve üstü gelir gruplarının kentin yoğun yapılaşmış alanlarından kentin yakın kırsalında yaşama tercihiyle başlayan ve sonrasında erişebilir kırsalda yer seçen yeni yaşam alanlarıyla kırsal alanda bir değişim başlamış ve değişim günümüz literatüründe kırsal soylulaştırma olarak tartışılan bir olguya da neden olmuştur.

Her toplumsal sınıfın tüketim dinamikleri bir üst sınıfın göstergelerine sahip olmaya odaklanmıştır; dolayısıyla tüketim bir yandan sınıfsal benzeşme sağlarken diğer taraftan da diğerlerinden ayırıcı bir işlev üstlenmektedir. Konut alanları da rantın yükseltildiği bir pazarlama ve tüketim nesnesi olarak ele alınmaya başladığı andan itibaren, yaşam tarzı ve toplumsal statünün göstergesi, yani yaşayanın kendini ifade etmekte kullandığı alanlar haline gelmektedir. Konut alt gelir grupları için barınma ihtiyacının karşılanacağı temel ihtiyaçlardan biriyken, üst gelir grupları için daha prestijli ve daha konforlu olanı inşa edildiğinde yenisi satın alınabilecek bir tüketim nesnesi ve kârlı bir yatırım aracı haline gelmiştir. Konut aynı zamanda kişilerin yaşam tarzının ve toplumsal statüsünün göstergesi de olurken bir tüketim metası haline gelmiştir. Bu durum konutun gerek kentsel ve gerekse kırsal alanda önemli bir rant aracı olarak görülmeye başlanmasına neden olmuştur. Tüketime belirlendiği bu ayrışma süreci ile kırsal alandaki mevcut sosyo ekonomik yapı yeni gelen gelir ve kültür gruplarının etkisiyle farklılaşmaya başlamış; oluşan rant ve değişen sosyal yapı ile birlikte, mevcut nüfus daha fazla barınamayacağı yaşam alanını terk etmeye ve yerini yeni gelen üst gelir gruplarına bırakmaya başlamıştır. Kırsal yaşama olan özlem içerisinde, yerele geri dönüşün sürdürülebilirliği, ancak yerele özgü değerlere sahip çıkılarak sağlanabilmektedir. Kentin devamı niteliğinde, yerel mimariye aykırı, kır topraklarını tehdit eden, sosyal ekonomik ve mekânsal açıdan sürdürülebilir kalkınma planlarından

uzak büyüme şekli, kentte yaşanan sorunları benzerlerini kırsal alana taşımaya devam edecek, belli bir süre sonra bu tehditlerden kaçış olarak görülen kırsal alanların varlığını da yok edecektir.

Kaynakça

Akaya, D. H. ve Umsan, E. E. (2010), Hızla Yok Olan Bir Kültürün Son İzleri:Eskişehir Sakana Örnekleri, Green Age Symposium, 6-8 December, İstanbul, Türkiye.

Aslanoğlu R. (2000), Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Aydın, O. (2012), AB’de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye’de Kırsal Turizm, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (23), 39-46.

Gkartziros, M. ve Scott M. (2013), Attitudes to Housing and Planning Policy in Rural Localities: Disparities Between Long-term and Mobile Rural Populations in Ireland, Land Use Policy, 31, 347– 357.

Guimond, L. ve Simard M. (2010), Gentrification And Neo-Rural Populations in The Québec Countryside: Representations of Various Actors, Journal of Rural Studies, 26, 449-464.

Güreşçi, E. (2010), Türkiye’de Kentten-Köye Göç Olgusu, Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (1), 77-86.

Köse, A. (2005), Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri. Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt VII, Sayı 2, 158-191.

Nelson, P. B., Oberg, A., Nelson, L. (2010), Rural Gentrification and Linked Migration in the United States, Journal of Rural Studies, 26, 343-352.

Qian, J., He, S., Liu, L. (2013), Aestheticisation, Rent-seeking, and Rural Gentrification Amidst China’s Rapid Urbanisation: The Case of Xiaozhou Village, Guangzhou, Journal of Rural Studies , 32, 331-345.

Phillips, M. (2005), Differential Productions of Rural Gentrification: Illustrations From North and South Norfolk, Geoforum, 36, 477–494.

Phillips, M., Page, S., Saratsi, E., Tansey, K., Moore, K (2008). Diversity, Scale and Green Landscapes in the Gentrification Process: Traversing Ecological and Social Science Perspectives, Applied Geography, 28, 54–76.

Solana-Solana, M. (2010), Rural Gentrification in Catalonia, Spain: A Case Study of Migration, Social Change and Conflicts in the Empordanet Area, Geoforum, 41, 508–517.

Stockdale, A. (2010), The diverse geographies of rural gentrification in Scotland, Journal of Rural Studies, 26, 31–40.

Şenol, P. ve Er Akan, A. (2011), Kırsal Yaşam / Kırsal Konut: Bir Yaşam Biçimi Olarak Geleneksel Kırsal Konut Üretiminde Kızılıcak Köyü Örneği, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:24, 143-160.

Tezcan, M. (1968), Kentten Köye Göç, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 22 Sayı: 1.

Turgut, K. (2011), Kırsal Yerleşimlerin Dönüşümü İçin Bir Öneri: Köy Yenileme Programı, İdarecinin Sesi, Temmuz-Ağustos.

Türkiye İstatistik Kurumu, (1927, 2012), Türkiye İstatistik Kurumu Genel Nüfus Sayımları, TÜİK, Ankara.

Yenigül, S.B. (2009), Metropolitan Kent Etkisindeki Yerleşimlerin Dönüşüm Süreci Çözümlemesi Ankara Örneği, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özet: Kırdan kente göç ve bu göçün kentlerde yarattığı sorunlar halen tam anlamıyla çözülememişken, oluşan yoğun kentleşme baskısı göçün yönünü değiştirerek, ‘kentten kıra göç’ olgusunu gündeme getirmiştir. Gün geçtikçe daha karmaşık bir hal alan kentteki sorunlar, kendilerine sığıracak yeni mekânlar aramakta ve kırsal alanları etkilemektedir. Yıllardır göz ardı edilen ve kentler için tehdit olarak görülen kırsal alanlar, şimdilerde kentlerden gelen tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu olgunun etkisiyle kırdaki değişim yaşanmakta, bu değişimle birlikte kır yeni anlamlar kazanmakta ve farklı bir yapıya kavuşmaktadır. Gelişmeler, kır topraklarını

kentsel büyümenin tehdidi altında bırakmakta, bu tehdit ile bir zamanlar, tarım ve hayvancılıkla özdeşleştirilen kırsal yaşam, şimdilerde kentsel büyümenin etkisi altında kalmaktadır. Kentlerdeki yoğun nüfus birikimi ve beraberinde getirdiği sorunlarla, kentsel alanda yaşamın zorlaşması paralelinde gelişen günümüz popülist yaklaşımlarıyla birlikte, doğaya öykünen yaşam biçimi kırsal alanlarda yaşama isteği, kırsalın dönüşümüne neden olmaktadır. Özellikle orta ve üstü gelir ve kültür gruplarının kentlerden kaçma fırsatı olarak gördüğü kırsal alanlarda yaşama isteği, bu yeni değişim sürecini hızlandırmaktadır. Bu durum, günümüz literatüründe kırsal soylulaştırma olarak tartışılmaktadır. Bu kavram, daha önceleri kırsal alanda yaşamın bir övünç kaynağı olarak algılanmadığı, yani kentte yaşam hayallerinin kurulduğu dönemden, kırsal alanda yüksek yaşam kalitesi olanağı sunan konut ve çevresindeki yeni yaşam alanlarıyla birlikte kırsalın prestij olarak algılandığı yeni döneme geçişi nitelendirmektedir. Bu çalışmanın amacı, kırsal alanların maruz kaldığı tehditlerin altını çizmek, plansız büyümeyle bozulan kentsel yaşamın benzer sürecinin kırsal alanları da etkisi altına almaya başladığını vurgulamaktır. Çalışmada; özellikle 1980 sonrası değişim ve gelişmelerin etkisiyle değişen kırsal alan ile yitirilen geleneksel kırsal yaşam biçimi ve değişim süreci tartışılmakta; literatürde 'kırsalın soylulaştırılması' olarak tartışılan bu olgunun Türkiye'deki yansımaları değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Soylulaştırma, kırsal, konut, göç, 1980

THE CHANGING CONCEPT OF RURAL AND RURAL HOUSING AFTER 1980s

Abstract: Beside the fact that, the problems created by rural-to-urban migration have not been solved yet, another movement has been started from rural to urban areas which was caused by the increasing density in urban areas. The complicated problems in urban areas are now seeking for new locations to spread out, and start to affect rural areas. The rural areas, which were regarded as one of the main threats for urban areas, are now facing the threats originated from urban. This flows of people from urban to rural have important implications for rural areas by both changing the structure and the concept of rural. The increasing density in urban areas has started to spread out across the land in rural areas, which involved the activities of agriculture and livestock once upon a time. With the populist approaches, the urban residents start to dream of new lives in rural areas as they wish to escape from challenging life of urban areas. Especially, the high-moderate income groups accelerate this process as they regard the rural areas as new opportunity for residence. Nowadays/recently this process is being discussed as rural gentrification in the literature, which points out a new movement and a concept of rurality. The popularity of urban life started to shift to rural areas while new housing units and living spaces in rural areas started to be seen as the new prestigious residential areas. The aim of this study is to point out a new destructive process leading to the breakdown of rural life, which has been previously experienced in urban areas. The study focuses this changing process in traditional life of rural areas after 1980s by searching the reflections of 'rural gentrification' in Turkey.

Key Words: Gentrification, rural, housing, migration, 1980

Leyla ALKAN: 2004 yılında lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde, 2006 yılında yüksek lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü'nde, 2011 yılında ise doktora eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde araştırma görevlisidir. İlgi alanları kent ekonomisi, konut ekonomisidir.

leylaalkangazi.edu.tr

Sevinç Bahar YENİGÜL: 1997 yılında lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Ziraat Mühendisliği'nde, 2001 yılında yüksek lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Çevre Bilimlerinde, 2009 yılında ise doktora eğitimini Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim görevlisidir. İlgi alanları; kentsel saçaklanma, kent çevresindeki kırsal alanlarda değişim süreci, metropoliten alan yönetimi, kırsal alan planlaması, çevre bilimi ve çevre sorunlarıdır.

yenigul@gazi.edu.tr

BÖLÜNmüş KENTLERDE ŞEHİR PLANLAMA VE MEKAN PAYLAŞIMI

Özge Yalçiner Ercoşkun, Doç.Dr.

1. GİRİŞ

Bölünmüş kentler, kent plancılarının önemli araştırma konularından biridir. Bölünmüş, parçalanmış, kutuplaşmış, çatışma halindeki bu kentler için sanayi sonrası çağa özgü oldukları söylenebilir (Karabaş, 2009). Aslında tarihte kentleri sözkonusu duruma getiren değişimler yaşanmıştır. Kentler hep parçalıydı, zengin, fakir, işçi, esnaf şehirleri ya da mekanları diye ayrılmıştı. Bir kenti bölen etmenler, ekonomik, etnik, sosyal ve siyasi anlaşmazlıklara bağlı olarak değişebilir. Bölünme çeşitlerini ve sınıf ilişkisini Marcuse ve Kempen (2002) şöyle ele almakta, kentler genelde sosyal hatlara bölünmekte ve bölünmeyi elinde tutan güçlerin bilinçli hareketleri bu bölünmeyi tanımlamaktadır. Bölünme çeşitlerine bakıldığında;

Kültürel Bölünmeler: En gözle görülebilir olan bu bölünmede dil ve kıyafetlerin farkı yanısıra kentin dokusunda farklı inanç ve yaşam tarzlarını barındıran farklı mekanlar vardır. Farklı grupların farklı mekanlardaki yaşamı aslında zararsız ve kültürel sınıfa girmektedir.

İşlevsel Bölünmeler: Zoning denilen bölgelere ayırma uygulaması ile farklı işlev ve hizmet sektörlerini birbirinden ayırmak için çekilen çizgiler bu sınıfa girer. Sanayi alanları, onların yanında işçi konutları, sosyal donatılar vb.

Statü Bölünmeleri: Güç, egemenlik, devlet otoritesi arasındaki oranı kuvvetlendiren bu bölünmeye örnek kolonyal kentlerdir. Ancak günümüz kentlerindeki kapalı site olarak adlandırılan güvenli lüks konut siteleri de statü kaynaklı bölünmelere örnektir.

Özetle, kültürel bölünmeler, statü kaynaklı bölünmeleri güçlendirir. Statü ve işlev mekanda çatışan kavramlardır. İşveren, çalışanlarının işyerine yakın kendisine uzak bir mekanda yaşamamasını ister. Üst sınıfın daha iyi çevresel koşullarda yaşadığı ele alındığında mekanda şekillenme sosyal bölünmeyle ilişkilidir. İşlevsel ve kültürel bölünmeler kendiliğinden, statü bölünmeleri ise zorla, bir grubun hakimiyetinde ortaya çıkar (Marcuse ve Kempen, 2002).

Tarihte bölünmüş kentlere bakıldığında sosyal ayrımın örnekleri çoktur, Mısır'da zengin kesim evini istediği yerde inşa ederken piramitlerde çalışan işçilerin kent dışına çıkmaması için yüksek duvarlar inşa edilirdi. Çin'de de disiplin ve halkın kontrolü için yüksek duvar uygulamaları görülmüştür. Daha sonra sanayileşme döneminde yoksullar, burjuva ve işçi kesimi iyice belirginleşir. Konutun farkı katlarında yaşayan aşağı ve yukarıdakiler, Hausmann'ın Paris'indeki bulvarların önü ve arkası, Engels'in Manchester'ındaki binanın ön ve arka cephesi bölünmenin kanıtlarıdır (Karabaş, 2009). Kapitalist kentte yaşam mekanları ekonomiye bağlı olarak özgürce seçilebilir denmektedir. İslam kentlerinde etnik köken, dini tercihler sebebiyle mahallelere ayrılıyor, İran Şahlarının da azınlıklara yeni kentler kurma eğilimi görülüyordu. Sosyalist kentlerde ise konut devlet eliyle yapılıp dağıtılıyor, yeni fabrika alanlarının etrafında yeni kentler inşa ediliyordu.

Tarih boyunca bölünmeyi yaratan baskın güç devlet ya da içindeki aktif güçler kentleri parçalara ayırmaktadır. Bölünmüş kentlerin oluşumunda şu etmenler sıralanabilir (Calame ve Charlesworth,2012):

- Küreselleşmenin etkisi ile ülkeler ve kentlerin küreselleşmeyle baş etme yöntemleri,
- Üretim ve iş piyasasındaki biçim değişimleri, eğitimin rolü,
- Köken ve ırk farklılıkları ile göçün artan etkisi,
- Irk ve sınıf kavramlarının dışlanması durumuyla olan karşılıklı ilişki,
- Bölgeler arasındaki/içindeki sınırların katılaşması,
- Problemin mekansal ölçeği,
- Farklı politikaların etkisi (konut politikası, mekansal politika ve her tür sosyal politika).

Eğer araştırmacılar ulusal, etnik ve dini çatışmaları anlamak istiyorlarsa kent ve kent hayatına odaklanmalıdır. Kentler, ulusların bir aynası olarak yaşamı yansıtırlar. Avrupa ve Orta Doğu'da kentsel çatışmayı yansıtan kentler çoğunluktadır. Kentlerdeki ulusal ve etnik çatışmaların çok net olarak başlangıç ve sonu yoktur, o yüzden kentliler için çatışmayla yaşamak günlük hayatın bir parçası olarak uzun zaman devam etmektedir. Uzun dönemli kentsel bir vizyonu olmayan siyasi çözümler de başarılı olamayacaktır. Çatışma kentleri nasıl şekillendirmekte ve kentler çatışmayı nasıl yansıtmakta soruları bu araştırmayı tetiklemiştir.

Cambridge Üniversitesi 2007 yılında 'Conflict in Cities and the Contested State' isimli bir proje başlattı. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konseyi'nden alınan 3 milyon pound'luk bir ödenekle proje önemli çalışmaları imza attı ve 2012'de program tamamlandı. Exeter Üniversitesi ve Queen's Üniversitesi ile işbirliği içinde çok disiplinli olan bu projede devlet, ulusal kimlik, kültür ve sınırlar konularında anlaşmazlıkları sonucu bölünen kentlere odaklanılmıştır (CinC Annual Report, 2012). Avrupa ve Orta Doğu'daki bölünmüş kentlerin ulusal, etnik ve dini çatışmalara bağlı olarak nasıl şekillendiği ve bu kentlerin ve bölgelerinin sorunlar karşısında nasıl direndiği, çözüm yolunda nasıl bir rol oynayabileceği araştırılmaktadır.

Kent kavramını kentsel dokunun gündelik hayatın bir sahnesi olarak kabul eden bu proje, etnik ve bölgesel sınırları oluşturan, devam ettiren, yok sayan veya aşan her türlü fiziksel ve sembolik olguyu incelenmektedir. Proje yürütücüsü Pullan, kentsel sorunların karmaşıklığını şu şekilde ifade etmektedir: 'Çatışma durumlarında kağıt üzerinde barış sağlandığında herşey çözülmüş gibi görünüyor. Ancak bölünmüş kentlerin çoğunun dokusu zarar görüyor ve herşeyi unutup hayata devam etmek zorlaşıyor'(Karabaş, 2009). Bu kapsamlı projeden de ilham alarak bu yazı şöyle bir çerçeveye oturtulmuştur: İkinci bölümde kentler ve uluslar, bölünmüş kent kavramı ve katı sınırlar, günlük yaşam, paydaşlar ve kentlerin rolü tartışılmaktadır. Aynı bölümde bölünmüş kentlerde mekan irdelenerek mekansal göstergeler ve kentlerdeki geleneksel doku ve mimari ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde bölünmüş kentlere örnekler verilmektedir. Lefkoşa, Kudüs, Belfast, Berlin, Kerkük, Brüksel, ek olarak Beyrut, Mitroviça, Saraybosna, Mostar ve Vukovar kentleri harita ve görsellerle desteklenerek mekansal özellikler özetlenmektedir. Bu kentlerde geçmiş ile gelecek, hatırlama ve unutma, içerisi ve dışarı, bu taraf, diğer taraf, hafıza, mekan ve nostalji gibi kavramlara değinilmektedir. Dördüncü bölümde bölünmüş kentler için planlama stratejileri ortaya konulmakta ve bir takım sorularla, araştırma önerileriyle yazı sonuçlandırılmaktadır.

2. BÖLÜNMÜŞ KENTLER VE MEKAN

Bölünmüş kentler ve uluslar arasındaki bağlantı önemlidir. Ulusların materyalist ve ideolojik durumunu yansıtan kentler, ulusal, etnik ve dini çatışma konularında kritik rol oynar. Jeo-politik konumu ağırlık kazanan kentler çatışma karşısında yapısal olarak ve kentsel yoğunluklar açısından etkilenir. Çatışma yüzünden kent merkezi, çeperi, kamusal ve özel mekanlar, karma kullanım alanları, aktiviteler ve kentliler zarar görebilir. Bu yüzden yerel topluluklar, belediye, bölge yönetiminin yaklaşımlarıyla uluslar ve uluslararası yaklaşımlarda dengeli bir çözüm şarttır.

Devam eden çatışma, şiddet durumları grupları böler, kentlinin günlük hayatını etkiler. Ağır güvenlik tedbirleri ve fiziksel çatışma altyapısı mekansal ayrışmada problemler yaratır. Korku, nefret vb. duygular tetiklenir ve kentsel nüfustaki grupların bir araya gelmesi zorlaşır. Nüfus küçük gruplara, etnik, dini veya lingüistik komünlere bölünür (CinC Briefing Paper 1, 2012). Lefkoşa klasik olarak yarı yarıya bölünmüştür, eski Batı ve Doğu Berlin'in durumuna benzer. Kudüs, İsraili ve Filistinli grupları Ayrım Duvarı'yla böler. Belfast duvarlar ve barış çizgileriyle ayrılır. Kerkük'te etnik bölünme net değildir ancak gruplar anadil okulları etrafında yerleşmiştir. Brüksel'de ise Felemenkler arası yasal hak ve engeller karmaşık bir yapıdadır ve mekana yansımaları zordur.

Doğası gereği kentler çeşitli nüfusların bir araya geldikleri yerlerdir. Şiddet ve can kaybı durumlarında kentleri bölmek en iyi çözüm gibi görünmektedir. Ancak duvarlar ve tampon bölgeler yaratılarak geçici çözümler bulunmakta ve bu durum kalıcılığa doğru gitmekte, o zaman da bölünmüş kentleri tekrar birleştirme çok zorlaşmaktadır. Kent merkezi sınırları ortaya konulduğunda kentsel düzende kentlinin bir araya gelmesi kesintiye uğramaktadır. Kentsel politika ve uygulamaların bölünme, dışlanma vb. ayrımları desteklememesi gerekir.

Aslında kentler düşünülenden daha fazla etkileşime girmeye meyillidir. Mekanı paylaşma konusunda birbirini görme, geleneklerini gözleme ve dillerini işitme gibi eylemlerle bölünmüş nüfus kentsel mekanda bir araya gelmek ister. Mekanda yaşanan anılar ve deneyimler ortak bir zemin oluşturur. Gerekli hizmet ve donatılara erişimde, eğitim kurumlarına ve dini tesislere gidişte, yenileme projeleri yürütmede, sosyal hizmetlere erişimde zorluklar yaşanabilir.

Kent planlaması bu konuda ayrımı aşmak için çaba sarfetmelidir. Planlama kararlarına yerel katılımı kentliye çatışmanın zorluklarını belirlemede ve yenileme çalışmalarında önemli rol düşebilir. Konut alanları etkilenebilir. 'Sınır kentleşmesi (frontier urbanism)' grupların çatışmasını engelleyici kentsel düzenlemeler ve yapıları içermelidir (Pullan, 2011).

Kentsel yoğunluğun dağılımı ve kentsel sistemin düzeni hasargörebilirliğini etkilemektedir. Fiziksel, sosyal, ekonomik ve politik olarak hasarın büyüklüğü ortaya konulmalıdır. İyi bir kent yerine ekonomik olarak canlı bir kent ilk hedef olmalıdır. Günlük kentsel uygulamaların dayanıklılığı (resilience) sağlanmalı (Ercoşkun, 2012), kentsel yaşamın sekteye uğramaması için çaba sarfedilmelidir (CinC Briefing Paper 1, 2012).

2.1. Mekansal Göstergeler

Çatışmaların sık yaşandığı kentlerde, kent planlaması, mimarlık, mekan ve bina tasarımlarının toplumu anlaşmazlıklardan nasıl uzaklaştırabileceği bir araştırma konusudur. Sadece kentsel çevre değil, kentliyi kuşatan çevreyi, günlükler, kameralar ve zihin haritalarıyla aktaracak kentlilerden alınacak bilgiler de önem kazanmaktadır. Brand'e göre 'bölünme, kentlerde parçalanmış mahalleler, bölgeleri ikiye bölen çitler, sınırlar veya onları işaretleyen bayraklar, giriş kapıları şeklinde görülmektedir. Binaların bölünmeyi belli edecek şekilde işaretlenmesi veya planlarının değiştirilmesi de bu mekansal göstergeler arasındadır. Beyrut ve Lefkoşa gibi kentler bize, yapılaşmış çevrenin

insanları birbirinden ayırarak radikal eğilimlerini arttırabildiğini, ya da tam tersi daha samimi ortamlar yaratarak bölünmeleri engelleme gücüne sahip olduğunu gösterdi' (Karabaş, 2009). Kent planlama ve mimarlık sadece sosyal durumun bir yansıması olarak kalmayıp aynı zamanda onu etkilemeye ve pekiştirmeye de yarayabilir. Bölünmüş kentlerdeki mekansal göstergeler üçüncü bölümdeki kent örneklerinde detaylandırılmaktadır.

2.2. Mekan Paylaşımı

Bölünmüş kentlerde nüfus hiç karışmıyor, bir araya gelmiyor gibi görünse de günlük hayatta mekan sıklıkla paylaşılmaktadır. Ancak fiziksel koşullar elverdiği halde bazı gruplar kişisel veya politik nedenlerle bir araya gelmeyebilir. Mekan paylaşımı ulaşım, alışveriş vb. kentsel günlük eylemlerde görülebilir. Kent plancıları, bir araya gelinebilecek hassas sosyal düzenlemeleri, kamusal mekanları ona göre tasarlayabilirler. Alışveriş ve çalışma ortamları, sağlık tesislerini kullanım zorunlu bir araya gelmeyi sağlar. Ticari mekanların konumu ve tasarımı kamusal mekanların ve hizmetlerin düzenlemesi önem kazanmaktadır. Bazen Alışveriş Merkezleri (AVM'ler) çatışmayı giderici ve etkileşimi sağlayıcı rol oynamaktadır. Sosyal eşitsizlikler küresel markaların ve tek ticari dilin bulunduğu bu özel mekanlarda kaybolmaktadır. Örneğin Lefkoşa'da daha çok AVM ve yapı marketinin olduğu güney kısımda Kıbrıslı Türklerin küresel markalara erişim için güneye geçişler yaptığı belirtilmektedir. Kudüs'te Filistinliler çoğu tabelanın İngilizce olduğu ve güvenlik kontrolünün fazla olduğu Mamilla AVM'yi tercih etmektedir.

Yenilenmiş kent merkezleri de bölünmüş kentliyi bir araya getirmektedir. Belfast kent merkezi kültürel aktiviteler, festival ve kutlamalar ve ticari çeşitlilik yüzünden bir çekim noktası olmuştur. Beyrut ve Vukovar'daki kent merkezi yenilemeleri de mekan paylaşımını arttırmaktadır. Dolayısıyla alışveriş mekanlarının sosyal sürdürülebilirliğini sağlamak için yenileme çalışmalarının önemi büyüktür (Erçoşkun ve Özöduru, 2013).

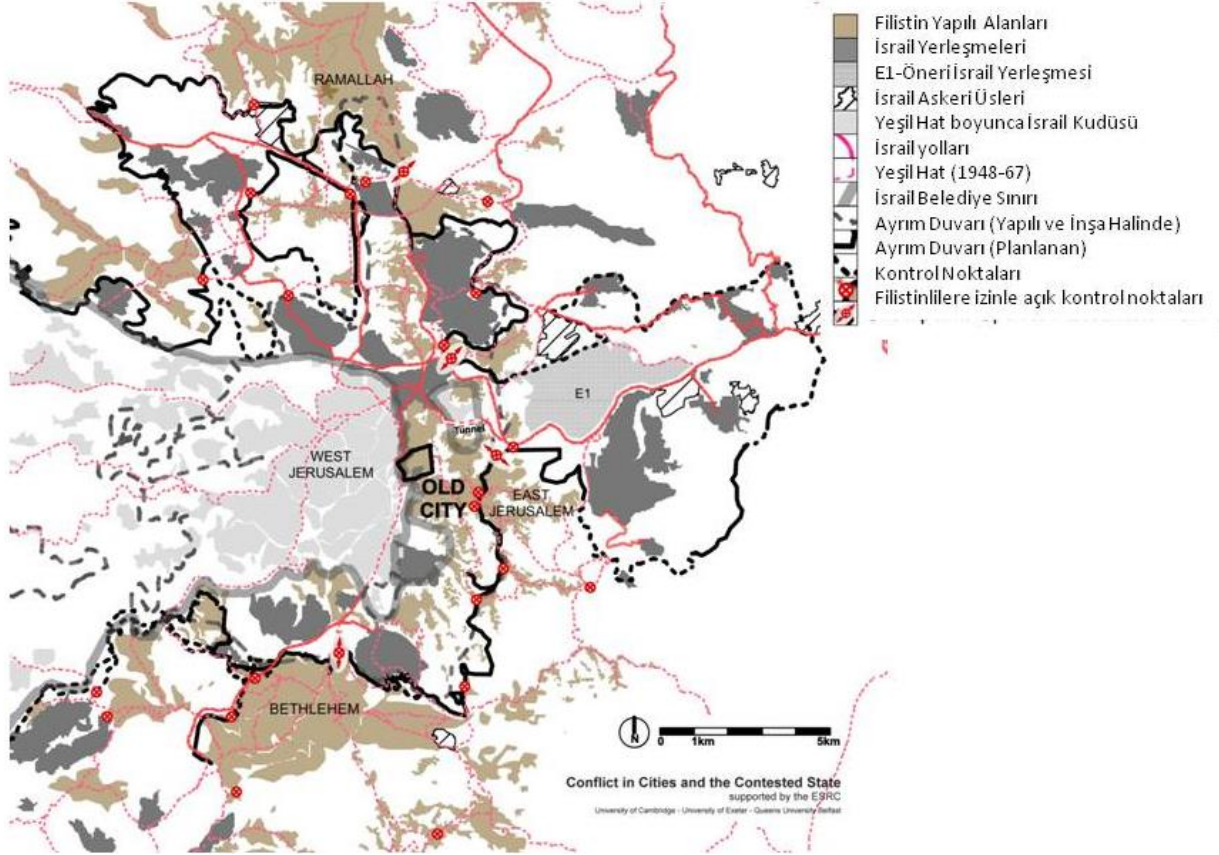
Kudüs'te Filistinlilerin bir kısmı ve öğrenciler Fransız Tepesi civarında oturmakta, burada ticari ve sosyal hizmetlerden iyi düzeyde yararlanmaktadır. Ancak Doğu ve Batı Kudüs'te altyapı ve hizmetlerin dağılımı eşitsizdir. Berlin'in durumu da eskiden çok acıydı. Doğu Berlinliler çalışmak için sınırı geçerdiler. Mekan paylaşımındaki anılar, kişisel ilişkiler, aile bağları etkileşimi arttırsa da kentli korku ve nefret dolu olduğundan o günleri kötü hatırlamaktadır. Belfast'ta da kent merkezi ayrılmış mahallelerden günlük alışverişini yapmaya gelmiş ya da çocuklarını okuldan almaya gelmiş bayanlarla doludur. Bazen de mekan paylaşımının çok az olduğu yerler vardır. Kudüs'teki Şam Kapısı şiddetin bol olduğu, stresli bir noktadır. İsraili askerlerin göz açtırmadığı bu noktada, Cuma günü Filistinlilerin pazarı kurulur. Ortodoks Yahudiler kapıdan sadece dua etmek için geçer ve hiçbir etkileşim yoktur. Ancak Kudüs tarihi kent merkezindeki kavşak (Via Dolorosa) ve Avrupalıların işlettiği kafeler güvenlidir, bu üçüncü mekanlar sosyal etkileşimi arttırmaktadır (Erçoşkun ve Özöduru, 2013). 2008 yılında Lefkoşa'da açılan Lokmacı Kapısı, uluslararası turist ve ticareti de çekme amacıyla canlandırılmaya çalışılmaktadır (Fotoğraf 1) (CinC Briefing Paper 4, 2012).

Fotoğraf 1. Lokmacı Kapısı, Lefkoşa (Y.Odeh arşivi ve hurriyet.com.tr)

Mahalleleri kesişimi şemasında kentsel mekanı, caddeleri ve meydanları bölen kontrol noktaları, tünel ve sinagog bağlantıları Harita 1’de verilmiştir. Kapanma politikaları ve Ayrım Duvarı Kudüs’ün ulaşım altyapısını etkilemiş, taşıt ve yaya hareketliliğini perdelemiştir. Harita 2’de Filistinlilerin yapıları, İsrail yerleşmeleri, Ayrım Duvarı, kontrol noktaları görülebilir. Birbirini tanıma, iki devletli model tartışmaları hala sürerken çatışmalar da devam etmektedir.

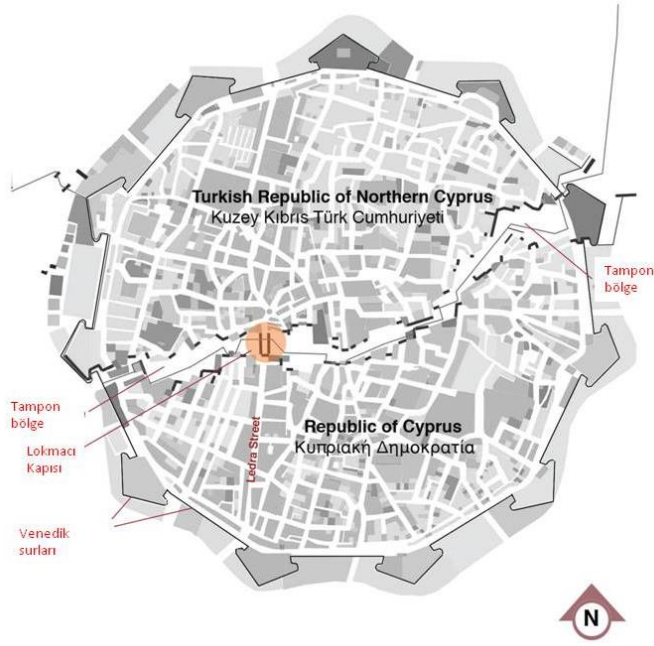

Harita 2 Kudüs Haritası (CinC Annual Report, 2012)

Kıbrıs’ın başkenti Lefkoşa 1974’ten bu yana ikiye bölünmüştür. 2003 yılında kontrol noktalarının açılmasına kadar geçen süre, anıları, hafızayı, nostaljiyi, çatışma hafızasını yoğunlaştırmıştır. Tarihi kentin kuzeydoğusundaki bir zamanların geleneksel Türk evleri, şimdi Türkiye’den göçen bekar işçileri veya işçi ailelerini barındırmaktadır. Çoğu Kıbrıslı için kara delik olan bu bölgede boş evler, boş odalar bulunmakta ve bölge arabayla geçerken bile tedirginlik vermektedir (Bakshi, 2012). Bu unutulmuş bölgede elektrik ve suyu olmayan yerlerde alt gelir grubundan çalışmak için göç etmiş aileler yaşamaktadır (Doratlı vd., 2004).

Çatışma sonunda bölünmüş kentlerde mekan ve anılar arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Çatışma sınırları, göç edenleri, korku dokusunu yaratmaktadır. Lefkoşa tarihi kentinde ve tampon bölgesinde kent duvarlarının oluşturduğu mekanda ideal bir geometri bulunmaktadır (Harita 3). Tarihte Türkler ve Rumlar bu mekanı paylaşır, ayrı mahallelerde yaşasalar da kent merkezinde bir araya gelirlerdi. 16. yy. Venedik Kalesi duvarları içinde biçim ve işlev, içindikiler ve dıştakiler geçmişe gömüldü. Kale ve kent duvarları bu anıların kabuğu oldu. Boş olan mekan gençlerin gitmediği, korktuğu bir yer halini aldı (Bakshi, 2012).

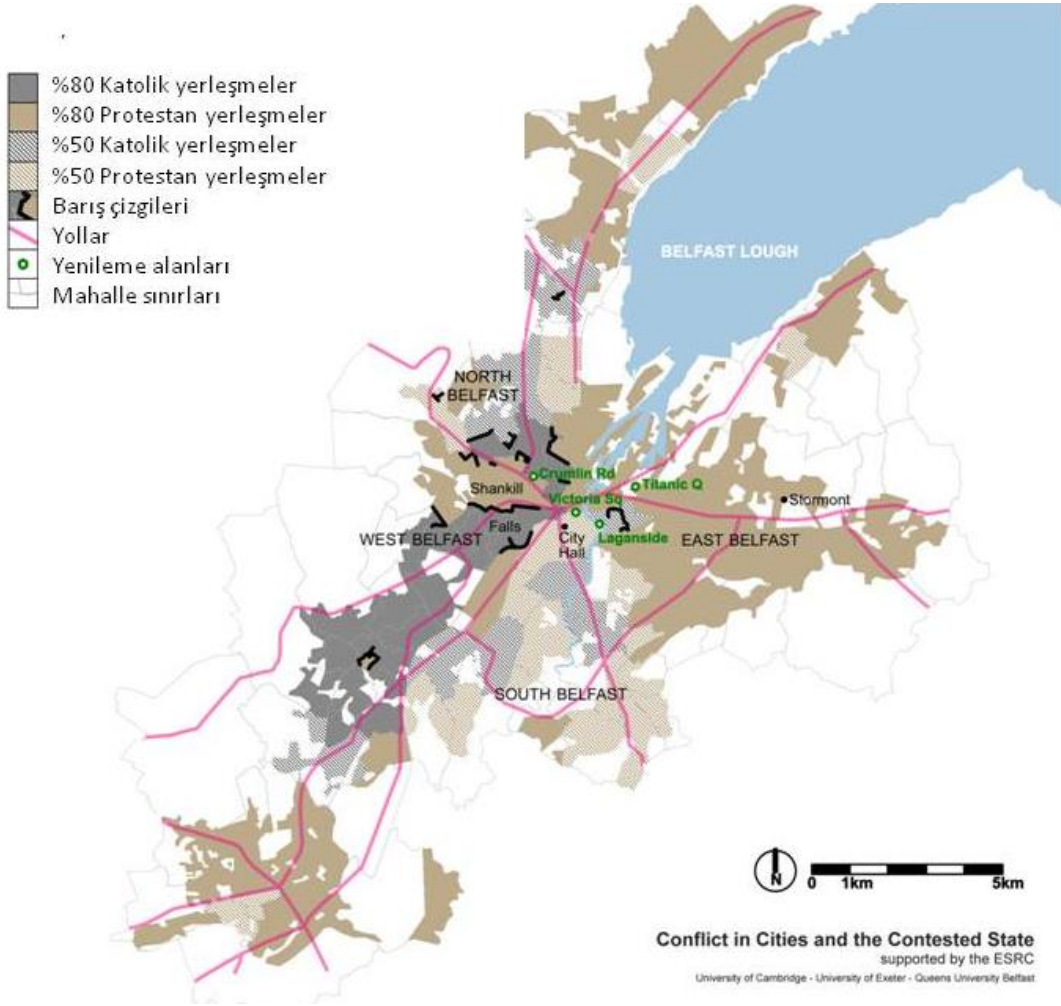

Harita 3 Lefkoşa Tarihi Kent Merkezi (Bakshi, 2012)

16. y.y. dere yatakları caddelere dönüşmüş, kentin doğu-batı aksında ana ticaret koridorunun belkemiğini oluşturmuştur. Türk, Rum ve Ermeni esnafının bir arada olduğu bu mekanda zengin ve canlı bir sokak dokusu bulunmaktaydı. Bu aks sonra bölünmenin ana hattını oluşturdu ve tampon bölgeyi yarattı (Harita 3). Kent dokusunun fiziksel değişimi gelişmeyi durdurarak tarihi merkezi çöküntüye uğrattı. Bu tampon bölgede bugün bayraklar, duvar yazıları, çeşitli tabelalar ve yasaklı askeri bölgeye paralel çamaşır ipleri görülmektedir. Duvarlar, çitler, kum torbaları ve boş binalar diğer mekansal göstergeler arasındadır. Lefkoşa Mastır Planı ve yenileme çalışmaları olsa da alana dönmek isteyen pek yoktur. Göçmenlere terk edilmiş bu mekanda bazı tamirat atölyeleri de bulunmaktadır. Kent duvarlarının unutulmuşluğu ve sembolik önemi, kuzeyle güney arasındaki bu bölünmüşlük, acı ve hüznü beraberinde getirmekte, bir çizgiyle ayrılan iki halkın özellikle kuzeye gelen ambargoyla geçmişte kardeşçe yaşayan halka nefret tohumları atılmıştır (Bakshi, 2012). Kent duvarları tarihi yansıtmakta ve gelecek nesillere anlatılacak pek çok hikayeyi de içinde barındırmaktadır.

İrlanda'nın sanayi kenti Belfast ise önemli bir bölünmüş kent örneğidir. Kent nüfusunun yarısı Katolik yarısı Protestandır. 1970-80 arasındaki çatışmalar sonucu kent bölünmüştür. 1980 sonrası halkın %80'i dini olarak ayrılmış yerlerde yaşamaktadır (Plöger, 2007). Kentsel alanda Katolik ve Protestanların yoğunlaştığı alanlar çok nettir. Yarı yarıya olan yapıli alanlar, barış çizgileri ve bazı yenileme alanları Harita 4'te görülmektedir. Dinin kentsel mekana yansıması, kiliselerin baskısı, din okullarının konumu Belfast örneğinde izlenmektedir. . Belfast'ın diğer bölünmüş kent örneklerinden en büyük farkı tam ortadan ikiye bölünmüş olmak yerine hiper-ayrışmış bir yapı sergilemesidir. Bu özelliği ile Belfast'ın bugün hâlâ neden bölünmüş olarak varlığını sürdürebildiği açıklanabilir: Tam olarak ikiye bölünmüş olmaksızın parçacıl olarak bölünmüş olmak, kentin bir bütün olarak işleyişi açısından daha az engel taşımaktadır. Belfast'ın bir diğer özelliği, kentte yaşanan bölünmenin sosyal nitelik taşımasıdır. Başka bir deyişle, dışarıdan ve zorunlu olarak bölünmüş değil, kentsel sosyal organizma içerisinde, toplumsal olarak bölünmüştür. Bölünmenin uzun yıllardan beri devam etmesinin bir diğer nedeni de, bu içsel süreçlerin ağır basmasıdır (Caner, 2015a).

Harita 4 Belfast kentsel alanı (CinC Annual Report, 2012)

Almanya'nın başkenti olan Berlin, Hitler'in inşa ettiği diktatörlük simgeleri ve dev binaları ve mimarisiyle önemli bir kenttir. 1945'te Kızıl Ordu tarafından işgal edilen Berlin'de, 1949'da Batı Almanya'da Almanya Cumhuriyeti, Doğu Almanya'da da Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından bölündü. Doğu - batı anlaşmazlıkları büyüyerek 1961 yılında Berlin'i bölen ve 28 yıldan fazla bir süre boyunca da böylecek olan ünlü duvarın, bir fiziksel iç sınırın inşa edilmesiyle sonuçlandı (Harita 5). 1989 yılında yıkılan 167 kilometre uzunluğundaki duvarın bir kısmını hala Berlin'de ziyaret etmek mümkündür (Fotoğraf 2). Birleşmeden sonra başlanan koruma-yenileme çalışmalarında, tarihi sokak dokuları ve cepheler restore edildi. Kullanılmayan boş alanlara ise, kentin geneline uygun yüksekliğe ve mimari tarza sahip binalar inşa edildi. Geçmiş silmek için gösterilen mimari çabalara rağmen, Berlin'de bugün hala bir takım ekonomik ve sosyal bölünmeler ortadan kaldırılabilmemiş değildir. Geçmişin ise nasıl anıtlaştırılabileceği konusunda fikir ayrılıkları devam etmektedir (Karabaş, 2009).

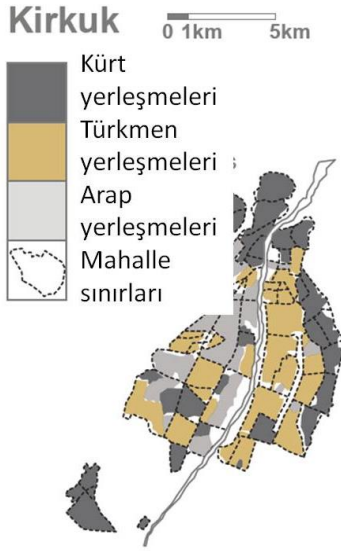

Harita 5 Berlin bölünmüş kent (CinC Briefing Paper 1, 2012)

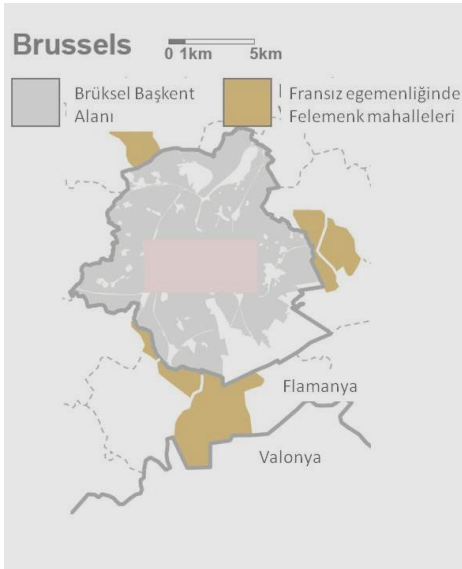
Fotoğraf 2 Berlin duvarı (Ö.Yalçiner arşivi)

Kerkük ise çatışmanın ve şiddetin tam ortasında bir bölünmüş kent örneğidir. Kürt, Türkmen ve Arap Bölgeleri kentte mahalle sınırlarıyla tam çakışmamakta ve anadil okullarının etrafında toplanmaktadır (Harita 6) (CinC Briefing Paper 1, 2012). Amerikan ve İngiliz ordularının 2003'te Irak'ı işgali ve Saddam'ı devirmesi sonucu yerinden edilen pek çok Kürt Kerkük'e geri dönmeyi başlamıştır. Kürtler, Araplar, Süryani ve Türkmenler kent konseyinde temsil edilmektedir. 2011'de Kerkük'te kiliseler bombalanmış, 2013'te bir kahvehaneye bombalı saldırı olmuş, 40 kişi hayatını kaybetmiştir (Wikipedia).

Harita 6 Kerkük Bölünmüş kent (CinC Briefing Paper 1, 2012)

Brüksel'in %36'sı göçmenlerden oluşmaktadır. Türkler, Faslılar ve Afrikalılar bu göçmenler içinde büyük çoğunluktadır. 2005'te kentin %4'ünü Felemenkler oluşturmaktadır (Harita 7) (Wikipedia). Brüksel'de etnik ve lingüistik farklar tam haritaya dökülemese de Felemenklerin kent hayatında ve banliyö yaşantısında, yasal haklarında karmaşık bir sistem bulunmaktadır (CinC Briefing Paper 1, 2012).

Harita 7 Brüksel ve Felemenk yerleşimleri (CinC Briefing Paper 1, 2012)

Lübnan'ın başkenti olan Beyrut, 1,5 milyon nüfusuyla bir kıyı kentidir. 1970'lerden sonra başlayan siyasal karmaşa ve iç savaş yüzünden yıpranmış bu kentte Arap, Lübnanlı, Filistinli mülteciler, Suriyeliler ve Hıristiyan Ermenileri bulunur. Kentin doğusunda Hıristiyanlar, batısında Müslümanlar yaşamaktadır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün karargahını buraya taşıması ve iç savaş Beyrut'ta ağır hasara yol açtı. 1991'de savaş sonrasında Beyrut harabeye dönüştü, 2006'da İsrail hava saldırılarında kentin güneyi ağır hasar gördü (Wikipedia).

Bir başka bölünmüş kent Mitroviça, Kosova'nın kuzeyinde yer alır. 1998-99 Kosova Savaşı'ndan sonra bölünerek iki farklı belediye kontrolüne girmiştir. İbre Nehri'nin kuzey yakası Sırpların, güney kısmı ise Arnavut, Türk ve Boşnakların oluşturduğu Müslümanların kontrolündedir. De facto olarak Kosova Cumhuriyeti, de jure olarak Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı olan bu kentte BM Kosova Geçici Misyonu bulunmaktadır. Şehrin güvenliğini sağlayan bu teşkilata rağmen kentin kuzey ve güneyi arasındaki saldırılar bazen engellenememektedir (Wikipedia). Avrupa'nın bölünmüş kenti Mitroviça, stratejik önemi ve zengin maden yatakları yüzünden Kosova ve Sırbistan arasında paylaşılammaktadır. Kenti ikiye ayıran nehrin üzerindeki köprüden kontrollü geçiş yapılmaktadır (Fotoğraf 3). %90'ı Arnavut, %10'u Sırp olan 250.000 nüfuslu kentte bölünmüş yaşam ticareti de olumsuz etkilemektedir (Karabaş, 2009, Hürriyet).

Fotoğraf 3 Mitroviça kenti (b92.net)

Saraybosna ise, 600.000 nüfuslu Bosna-Hersek'in başkentidir (Fotoğraf 4). Balkanların önemli kenti Saraybosna'nın nüfusunun %50'si Boşnaktır. Boşnak, Sırp ve Hırvat mahalleleri ayrıdır. Hırvatlar üst gelir grubunu oluşturur. 1990lı yıllardaki Yugoslavya Savaşları sonunda harap olan kentte toparlanma ve yenileme çalışmaları devam etmektedir (Wikipedia). Sosyal konut yığınları arasında inşaatı süren rezidans kuleleri bugün dikkat çekicidir (Karabaş, 2009).

Fotoğraf 4 Saraybosna kenti (Karabaş,2009)

Mostar ise Bosna-Hersek'te dünya miras listesinde olan 100.000 nüfuslu bir kenttir. Bosna Hersek iç savaşında büyük zarar görmüştür. Şehre ismini veren Mostar Köprüsü Hırvatlar tarafından yıkılmıştır. Savaş sırasında kentin etnik dokusu değişti. Müslümanlar Mostar'ın doğusunda, Hırvatlar batısında yaşamaya başladı. Sırpaların çoğu ise kentten ayrıldı. Savaş sonrası AB fonlarının desteğiyle kentte onarım çalışmaları başladı. ABD, Türkiye, Hollanda, İtalya ve Hırvatistan'ın katkılarıyla köprü onarıldı (Wikipedia). Mostar'da 2012'de yerel seçimlerde belediye başkanlığı dahi problem oldu, etnik grupların eşit temsil edilmediği itirazları çoğaldı. Kent her düzeyde bölünmüş durumdadır, iki elektrik dağıtım şirketi, iki telefon ağı, iki doğalgaz şirketi ve iki üniversitesi vardır (Setimes.com)

Dağılmış Yugoslavya'nın son bölünmüş kenti ise Vukovar'dır. Hırvatistan'ın doğusunda 32.000 nüfuslu ülkenin en büyük nehir limanına sahip olan bu kent Bosna Savaşı'nda Sırp'ların saldırısına maruz kalmıştır. Kentin %57'si Hırvat, %33'ü Sırp nüfusundan oluşmaktadır. Kentin doğusu Hırvatların, kuzeybatısı ise Sırp'ların hakimiyetindedir. Savaştan önce 28 ayrı etnik grup bu kentte yaşardı (Wikipedia). Savaş sonrası Hırvatlar Hırvatistan'daki diğer bölgelere, Almanya ve Avusturya'ya kaçtı, Sırp'lar ise Batı Avrupa ve Kanada'ya göç etti. Kentte Hırvat ve Sırp okulları ayrı konumda yerleşmiş, kahvehaneler, kamusal mekanlar ayrılmaktadır.

Fotoğraf 5 1991 Bosna Savaşı'nda Vukovar (arastiralim.net)

4. BÖLÜNÜMÜŞ KENTLER İÇİN PLANLAMA STRATEJİLERİ

Caner (2015b), Belfast ve Berlin'deki bölünmenin kentsel sonuçlarının karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Her kentin yapısı farklılık gösterdiğinden, bölünme süreç ve sonuçları da değişiktir. Bölünmenin kentsel sonuçlarını ortaya koymak, bölünme öncesi, sırası ve sonrasındaki mekânsal süreci anlamaya olanak verir. Örnek kentler arasındaki farklılıklara karşın, genel bir yapısal ve işlevsel sonuç listesine varılabilir. Kentsel bölünmenin mekânsal dokusunu analiz etmek isteyenler ve bölünmüş kentlerin karşı karşıya olduğu sorunlarla baş edebilmesi için geliştirilecek planlama modelleri için temel sağlayacak ipuçları şunlardır:

Yapısal Sonuçlar:

- Kısıtlı ve etkin olmayan ulaşım ağı,
- Altyapıda kesintiler,
- Değişik gelişme alanlarının ortaya çıkması,
- Karayolu odaklı kentsel çevrenin yaratılması ve yaya bölgelerinin azlığı,
- Kentsel yayılma devam ederken kent merkezinde çöküntü alanları, boş alanları ve çıkmaz sokaklar,
- Kent içinde sınır peyzajı, boş alanlar, alan israfı,
- Yıpranmış, metruk binaların varlığı,
- Sınır bölgelerinde yıpranmış alanlar,
- Bölünmenin getirdiği kentte günlük hayatı kısıtlayan aktiviteler.

İşlevsel Sonuçlar:

- Kent merkezinde merkez işlevlerinin azalması,
- Kentsel yönetim işlevlerinde çöküş, karar verme yeteneğinin kaybedilmesi ve prestij kaybı,
- Etnik olarak homojen, ayrılmış konut alanlarının ortaya çıkması,
- Ticaret alanlarının kutuplaşması,

- Ulaşımında ve hizmetlerde tekrarların görülmesi,
- Kentsel mekanlardaki işlevlerde değişim ve çakışma görülmesi,
- Etnik ayrışmayla oluşan bölgelerin kentin belli parçalarındaki nüfusa hizmet etmesi.

Yukarıda anlatılan politik anlaşmazlık, savaş ve çatışmadan sonra canlandırılması gereken kentlerde kent planlamanın rolü ne olmalı? Farklı etnik grupların oluşturduğu sosyal dokuya sahip kentlerde planlama nasıl bir araç olabilir? konusu zor bir konudur. Plancılar mevcut durumun korunmasını sağlayarak ve etnik sınıflamaları kendinden uzak tutarak fiziksel bir düzenleme yoluna gidebilir. Ancak planlama eğer bir gücün eylemsel biçimi olarak kabul edilirse kamusal mekan, bina, sınır vb. mekansal göstergeler o politik düşüncenin yansımalarıdır. Planlamanın insan hakları, güvenlik, çevre hakkı, barınma hakkı, sosyal adalet gibi uluslararası anlayışlarla ilişkisi bulunmaktadır (bkz. Habitat Deklarasyonu, Avrupa Kentsel Şartı vb.). Planlama ve haklar arasındaki ilişkiden dolayı, kent planlama sadece teknik bir konu değil aynı zamanda soyo-psikolojik ve sosyo-ekonomik bir olaydır. Çatışma sırasında ve sonrasında planlama önemli bir araçtır. Benvenisti'nin (1986) kentsel strateji modellerini geliştiren Bollens (1999) bu modelleri dört grupta ele almaktadır: Nötr, Partizan, Eşitlikçi ve Çözücü.

Nötr bir kentsel stratejide plancı nötr hareket eder, bireysel düzeyde gereksinimleri karşılamak için gündelik hizmet sağlama konularına yönelir, etnik gruplar arası çatışmayı gözardı eder. Partizan yaklaşımda ise yetkili etnik grubu destekleyerek, mağdur grubu reddeder, ayrımcı kontrolü sağlar. Eşitlikçi stratejide, etnik grubun büyüklüğü ve gereksinimleri göz önüne alınarak kentsel hizmetlerin ve harcamaların dağıtımı yapılır. Çözücü stratejide ise etnik grupların güç dengesizlikleri, sorunları ortaya konularak kutuplaşmanın temel nedenleriyle ilişkilendirilir. Plancı hükümet politikalarını sorgulayarak bilimsel ve teknik açıdan sistem dönüşümünü irdeler. Buna göre Bollens (1999), Belfast'taki kentsel politikayı nötr olarak sınıflandırmakta, etnik ayrım ve duvarları kabullenen, gündelik hizmetlere yoğunlaşan bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Kudüs'te ise stratejik planlama İsrail'in nüfus yönünden ve konumsal olarak varlığını sağlamlaştırmak için partizan bir yaklaşım sergilendiğini savunmaktadır. Berlin'de çözücü, Lefkoşa'da eşitlikçi bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Bölünmüş kentlerde karar vericiler, bağımsızlık tartışmalarına, bölgesel kimlik ile belediye düzeyindeki temel sosyal düzen konularına katkıda bulunmalıdır. Plancının rolü barışçıl bir yaşam ortamı sağlayacak planlama ve politika arasındaki bağı kurmaktır, sadece kentsel hizmet dağıtımından ibaret değildir. Sosyal dokuyu gözetken kentsel koşulları yaratma önemlidir. Kentler dayanışmanın mekansal deney yerleri olabilir. Etnik kimliğin korunması, topluluk, sokak, mahalle düzeyinde barış inşa etme çabası, uygun iş imkanları yaratmakla yerel barış inşa etme politikası gözetilmelidir. Kentte birlikte yaşamının ilkelerini ve uygulamalarını, ülkenin siyasi yapılandırmasıyla birleştirerek, kentlerden başlayarak ulusal barışın oluşturulması kolaylaştırılmalıdır.

5. SONUÇ

Bölünmüş kentlerde kentliler günlük yaşantılarını çatışma gölgesinde devam ettirmek için üç yolu seçer, hayatta kalmaya çalışmak, dirençli olmak ve olaylar karşısında metaneti elden bırakmamak. Dayanıklı kentte kentliler hareketliliği korur ve kentsel donatılara, ticari ve sosyal bağlantılara, dini ve politik hayata kolayca erişim sağlar (Ercoşkun, 2012). Çatışma yaşanan kentlerde ise iş hayatı sekteye uğrayabilir, nüfusça yoğun yerlerde hareketlilik azabilir. Duvarlar, bariyerler, duvar yazıları, anıt yazılar, toplum merkezleri karşı duruşun, kimliğin ve çözümün göstergeleridir. Güvenlik düzenlemeleri bazen yazılı olmaz, Kudüs'teki gibi halkı, taksi sürücüleri bilgilendirir. Kentlilerin hızlı düşünüp hızlı hareket etmeleri gerekir. Güvenlik kameraları sokakları ve binaları denetlemektedir, kamusal alanlara, metro istasyonlarına girerken kontroller yapılır. Teknolojinin kentteki varlığı, kentlileri nasıl kısıtlar ve neler hissettirir? Kentin cazibesini nasıl götürür? bunlar da başka araştırma

sorularıdır. Ayrıca bilgi teknolojileri ve sosyal medyanın da kentsel çatışma konusunda farklı bir rolü bulunmaktadır. Bu iletişim ağları çatışmayı örgütleyici, kişilerin bir araya gelmesini organize edici olabileceği gibi, hem davranış hem de fiziksel eylem olarak hareketliliği çoğaltıcı ve çatışmayı giderici olabilir (CinC Briefing Paper 9, 2012). Bazı STK'ların dayanıklı kenti oluşturmada rolü vardır. Mostar'da OKC Abrasevic Merkezi, Lefkoşa'da Tarihi Diyalog ve Araştırma Derneği, toplumsal ayrımı önleyici diyalogu kurmaya çalışmaktadır.

Çatışma yaşanan kentlerdeki planlama sorunları bize neler öğretir? diye bakıldığında şu maddeler sayılabilir:

- Kentsel gelişme politikaları ve eğilimlerindeki değişen özellikler ve yerel topluluklara etkisi,
- Kent planlama pratiklerinin değişen koşullara uyumu,
- Çatışma yaşanan yerlerdeki planlama pratiklerinin yerindeliği ve verimliliği,
- Dönüşüm potansiyelinin gündeme alınması,
- Planlama demokrasisi çerçevesinde mücadeleci uygulamaların katkısı.
- Kent araştırmacıları, çatışma yaşanan ya da bölünmüş kentlerde şu konularda çalışabilirler (AESOP websitesi):
- Kentsel politika konusunda neo-liberal eğilimler, yerel yorumları, kimlik, çıkar, ideolojik çatışma gibi konuların yeni biçimlenişleri,
- Kentsel yönetim pratikleri, araçları, potansiyelleri, kentsel gelişme ve dönüşümde yeni yaklaşımlar,
- Kritik teoriler ve alternatif uygulamalara bağlı olarak mekanın yeniden üretimi,
- Küreselleşmenin ve yerelleşmenin yerleşme ölçeğindeki etkileri, sosyal hareketliliğin yeniden tanımlanması,
- Kentsel gelişme ve dönüşümde stratejik ve interaktif yaklaşımlar ve potansiyel kapasiteler.

Bölünmüş toplum, homojen bir toplumsal yapısı bulunmayan, din, dil, ırk gibi temel değerlerde derin ayrımlarla keskinleştiği toplumlara ifade etmektedir. Bu tür toplumlarda yeni bir demokrasi biçimi önerilmektedir. Amaç, herkesi içine alabilecek, herkesin kendini ifade hakkını güçlendirecek bir yönelimde olmasıdır. Özetle bölünmeyi derinleştirmek yerine birarada olabilmeyi güçlendirecek kanallar açabilmektir. Planlama yarattığı sosyal ve kamusal mekanlarla ve yeni toplumsal stratejilerle bunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Kaynakça

AESOP websitesi, Introducing the Planning/Conflict thematic group, http://www.aesop-planning.eu/blogs/en_GB/planning-conflict, 07.01.2014.

Bakshi, A. (2012). A shell of memory: The Cyprus conflict and Nicosia's walled city. *Memory Studies*, 5(4): 479-496.

Benvenisti, M.S. (1986). *Conflicts and Contradictions*. New York: Villard Books.

Bollens, S.A. (1999). *Urban Peace-Building in Divided Societies: Belfast and Johannesburg*. Boulder, CO and Oxford, UK: Westview Press.

Calame, J., Charlesworth, E. (2012). *Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press .

Caner, G. (2015a). Belfast: Bir Bölünmüş Kent Anatomisi. *Mimarlık*, 381, s.17-21.

Caner, G. (2015b). Division and the City: Spatial Dramas of Divided Cities. *Megaron*, 10(4): 565-579.

CinC Annual Report (2012). Conflict in Cities and The Contested State, www.conflictincities.org

CinC Briefing Paper 1 (2012). Conflict in Cities and The Contested State
<http://www.urbanconflicts.arct.cam.ac.uk/downloads/briefing-paper-1>

CinC Briefing Paper 4 (2012). Conflict in Cities and The Contested State
<http://www.urbanconflicts.arct.cam.ac.uk/downloads/briefing-paper-4>

CinC Briefing Paper 9 (2012). Conflict in Cities and The Contested State
<http://www.urbanconflicts.arct.cam.ac.uk/downloads/briefing-paper-9>

Doratlı, N., Hoskara, S.O., Fasli, M. (2004). An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: a case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus. *Cities*, 21(4): 329-348.

Ercoskun, Ö.Y., Özüdü, B.H. (2013). Alışveriş Mekanlarındaki Değişimin Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi: Ankara Örneği. Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Yayını.

Ercoskun, Ö.Y. (2012). "A Paradigm Shift towards Urban Resilience", *Green and Ecological Technologies for Urban Planning: Creating Smart Cities* (Ed.) Ö.Y. Ercoskun, Hershey, PA: Information Science Publishing, s.1-16.
http://www.hurriyet.com.tr/dunya/8622303_p.asp, 06.01.2014

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/11/19/feature-01, 05.03.2013

<http://www.arastirilm.net/kanli-sirp-katliamlarina-sahne.html>, 07.01.2014

http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2011&mm=05&dd=10&nav_id=74251, 25.12.2013

Karabaş, 2009, Bölünmüş Kentler, Arkitera, <http://v3.arkitera.com/g165-bolunmus-kentler.html>, 23.12.2013

Karakaş, L. (2009). Bölünmüş kent Mitroviça, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/12298751.asp>, 19.08.2009

Marcuse, P., Van Kempen, R. (2002). *Of States and Cities: The Partitioning of Urban Space*. Oxford: Oxford University Press.

Pullan, W. (2011). Frontier urbanism: the periphery at the centre of contested cities, *The Journal of Architecture*, 16:1, 15-35.

Plöger, J. Belfast City Report, CASE Research Centre Report 44,
<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cr/CASereport44.pdf>, 05.03.2013

Wikipedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Kirkuk>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Brussels>,
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Beyrut>, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mitroviça>,
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Saraybosna>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Vukovar>, 17.03.2013

Özet: Karşılıklı güvensizlik, çatışma, savaş ve anlaşmazlığın ön planda olduğu uluslarda, kentlerin planlama ve mimari öğelerini, ayrıca kamusal mekanlarını analiz etmek, toplum ilişkilerine ve bu çatışmaların yapıları çevreye olan etkisini araştırmak, kentsel politika üretmek için çok önemlidir. Bu çalışmada; bölünmüş kentler ve uluslar arasında bağlantı nedir? Bir kenti bölünmüş yapan nedir? Kentler bölündüğünde sınırlar neden bu kadar katı hale gelir? Bölünmüş kentlerde dış aktörler nasıl rol oynar? Kentliler mekanı nasıl paylaşır? Ulaşım, alışveriş, altyapı, kültürel faaliyetler ve diğer hizmetler nasıl sağlanır? Kentler çatışmayı azaltmakta nasıl rol oynayabilir? gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Çalışma kapsamında, öncelikli olarak Lefkoşa, Kudüs, Belfast, Berlin, Kerkük, Brüksel, ek olarak Beyrut, Mitroviça, Saraybosna, Mostar ve Vukovar gibi diğer bölünmüş şehirlerdeki yapı, doku ve kentsel yaşam ortaya konulmaktadır. Geçmiş ile gelecek, hatırlama ve unutma, içerisi ve dışarı, bu taraf, diğer taraf, hafıza, mekan ve nostalji gibi kavramlara değinilmektedir. Bölünmüş kentlerde plancılar, duvarları, mülkiyeti ve sosyal yapıyı göz önünde bulundurarak kamusal mekanları, ticareti ve çalışma mekanlarını ona göre planlamalıdır. Kamusal mekanların çatışmayı giderici ve etkileşimi artırıcı etkisi olabilir, böylece yan yana yaşayan toplumların uzun vadede sosyal eşitsizlikleri azaltılabilir.

Anahtar Kelimeler: Bölünmüş kentler, kentsel çatışma, mekanın paylaşımı, kamusal mekanlar, kentsel duvarlar

CITY PLANNING AND SHARING SPACE IN DIVIDED CITIES

Abstract: In the states where mutual distrust, conflict, war and controversy occur, analyzing planning and architectural elements in the public spaces of the cities is very important to make research on the effects of societal relationships and conflicts on the built environment and to produce urban policy. This research tries to respond to these questions: What is the connection between divided cities and states? What makes a divided city? Why do boundaries become more extreme when cities are divided? What roles do external actors play in divided cities? How can transportation, shopping, infrastructure, cultural activities and other services be provided? How can cities play role in reducing conflict?. The structure, pattern and urban life in the divided cities such as Nicosia, Jerusalem, Belfast, Berlin, Kirkuk, additionally Beirut, Mitrovica, Sarejevo, Mostar and Vukovar are described. The concepts like past and present, remembering and forgetting, inner and outer, this side, other side, memory, space and nostalgia are mentioned. Planners should consider the walls, ownership, social structure in the divided cities; they should plan public spaces, retail and working spaces according to these factors. Public spaces can reduce conflict and increase interaction, thus social inequalities can be decreased in neighboring communities in the long term.

Key Words: Divided cities, urban conflict, sharing space, public spaces, urban walls

Özge Yalçiner Erçoşkun: İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunudur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Coğrafi Bilgi Sistemleri üzerine yüksek lisans yapmış, Gazi Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama doktorasını tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde çalışmaktadır. İlgi alanları, sürdürülebilir kent planlama, sürdürülebilirlik politikaları, eko-tek kentsel tasarım, coğrafi bilgi sistemleridir. Pekçok panel, sergi, konferans vb. organizasyonda görev almış, ekolojik kent planlaması ve coğrafi bilgi sistemleri üzerine ulusal ve uluslararası kongrelere katılmış, araştırma projelerinde çalışmıştır. Sürdürülebilir kentsel tasarım, ekolojik ve akıllı kent planlaması, bilgi teknolojileri üzerine ellinin üzerinde yayını bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik ve kentsel gelişme, sürdürülebilir turizm üzerine ödüller kazanmıştır.

ozgeyal@gazi.edu.tr

KENT PLANLAMADA COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİNİN YÜKSELİŞİ VE TÜRKİYE'DEKİ KULLANIM ALANLARI

Kadriye Burcu YAVUZ, Arş Gör.

Şule TÜDEŞ, Doç. Dr.

1. GİRİŞ

Teknoloji, insan yaşamını kolaylaştırmayı hedefleyen bir olgu olarak gelişimini zaman ilerledikçe devam ettirmektedir. Teknoloji gelişimini sürdürdükçe kullanımı da farklı disiplinler dahilinde değişik şekillerde genişlemektedir. Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) bu bağlamda plancıların gün geçtikçe daha da fazla yararlandığı bir araç haline gelmiştir. Özellikle planlama disiplininde çok sayıda göz önünde bulundurulması gereken kıstasın yer alması ve planlama sürecinin çok sayıda aktörü barındırması nedeniyle CBS sahip olduğu, verinin depolanması, analize hazır hale getirilmesi, analiz sürecine dahil edilmesi ile elde edilen çıktının görselleştirilmesi kapasitesine sahip olması nedeniyle planlama sürecinde etkin bir şekilde kullanılabilen bir araç özelliği göstermektedir. CBS'nin gelişimi; bilgi sistemlerinin akabinde de mekansal bilgi teknolojilerinin gelişimi ve planlama ile CBS arasındaki ilişkinin zaman içerisinde uğradığı değişimler ile doğrudan ilgilidir (Malczewski, 2004: 9). Bu kapsam dahilinde ilk olarak bilgi sistemlerinin gelişimi konusu üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bundan sonraki aşamada da planlama paradigmaları ile ilişkilendirilerek CBS'nin gelişimi, CBS'nin planlamada çok kriterli karar verme (ÇKKV) dahilinde kullanımından söz edilecek ve son aşamada da Türkiye'deki CBS'ye dayalı çeşitli uygulamalar tanıtılacaktır.

2. BİLGİ SİSTEMLERİ DAHİLİNDE CBS

Bir kavram olarak bilgi sistemlerini açıklayabilmek adına öncelikle veri, bilgi, sistem ve bilgi sistemleri kavramları ayrı olarak ele alınmalıdır. Tecim (2008: 3-4), bu dört kavramı şu şekilde açıklamaktadır: Veri, herhangi bir sembol grubu olarak betimlenen belirli konular olarak tanımlanabilir. Örneğin coğrafi veri kapsamında; toprak grupları (alüvyal, killi vb.) bir örnek olarak verilebilir. Verilerin bir araya getirilerek anlamlı bir sonuca varılması ise bilgiyi meydana getirmektedir. Örneğin; Türkiye'nin başkenti olan ve 5 milyon nüfusa yakın bir nüfusu barındıran Ankara kenti bu bağlamda bir örnek olarak verilebilir. Sistem ise belirli amaçlar çerçevesinde şekillenen kurumsallaşmış faaliyetler bütünü olarak adlandırılabilir. Bir sistemin kurgulanması ile üst ölçekte oluşturulmuş olan bir amaca ulaşılır, başka bir deyişle bir sonuç elde edilmeye çalışılır. Böylelikle üst ölçekte oluşturulmuş olan bir amaca ulaşabilmek için çeşitli yollarla elde edilen verileri bir araya getirip analize tabii tutarak yeni bilgiler meydana getiren ve bu süreç kapsamında bilgisayar odaklı olarak işleyen sistemler bilgi sistemleri olarak adlandırılırlar.

Bu bilgiler ışığında herhangi bir bilgi sisteminin varlığından söz edebilmek için bir sistem kapsamında bulunması gereken en temel öge veri olarak belirtilebilir. Verilerin bir araya getirilmesiyle elde edilen bilgiler de bilgisayar odaklı bilgi sistemleri dahilinde analize tabii tutularak belli bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik gerekli olan çeşitli çıkarımlara ulaşılır. Bu bağlamda CBS'nin geliştirilmesindeki amaç mekansal problemlerin çözümüne gidebilmek olarak açıklanabilir. Bu amaçla mekansal problemlerin tanımlanmasından sonra CBS'ye girdi sağlayacak coğrafi veriler bir araya getirilip anlamlı bir bütün haline yani bilgi haline dönüştürüldükten sonra CBS kapsamında analiz

sürecine geçilir. Analiz sonucunda da tanımlanan mekansal problem ve bu problemin sonucuna yönelik oluşturulan amaca ulaşabilme adına gerekli çıktılara ulaşılabilmiş olunur.

Plancılar için CBS oldukça etkili bir araçtır. CBS'nin yanı sıra planlama dışında kalan disiplinlerin kullanımına sunulan çeşitli bilgi sistemleri de mevcuttur. Türkiye'de kullanılan bilgi sistemlerinden bir kaçışu şekilde açılabilir:

- Kent Bilgi Sistemleri
- Ağaçlandırma Bilgi Sistemleri
- Sağlık Bilgi Sistemleri
- Mevzuat Bilgi Sistemi
- Araç ve Sürücü Bilgi Sistemi
- Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS)

Anlaşılabacağı üzere çok çeşitli bilgi sistemleri mevcuttur. Bu bilgi ışığında bir bilgi sistemini oluşturan öğeler nedir sorusu sorulacak olunursa verilecek cevap veri, yazılım, donanım ve nitelikli insan kavramlarını içerecektir:

Veri, bir araya geldiğinde önemli bir bütün, başka bir deyişle bilginin oluşumunu sağlayan alt öğeler olarak tanımlanmıştır. Veri olmadan bilgi sistemleri üzerinde sorgu ya da analiz gibi işlemlerin gerçekleştirilmesi imkansızdır. Bu nedenle veriyi elde etme işlemi, bilgi sistemlerinin etkin bir şekilde kullanılması adına en kritik düğüm noktasıdır. Bu nedenle de herhangi bir CBS projesinin maliyetinin ortalama %70-80'ini veri toplama ve veriyi bilgisayar ortamına aktarma işlemleri oluşturmaktadır (Tecim, 2008: 89).

Herhangi bir bilgi sistemini oluşturan ikinci vazgeçilmez öğe ise yazılımdır. Bilgi sistemleri bilgisayar odaklı sistemler olduklarından çeşitli yazılımlara ihtiyaç vardır. Bilişim sektöründe çeşitli bilgi sistemlerinin üretimini sağlayan çok sayıda firma mevcuttur. Bu firmaların ürettiği yazılımlara; ArcMap, MapInfo, ERDAS ve IDRISI gibi yazılımlar örnek olarak verilebilir.

Bilgi sistemlerini oluşturan üçüncü önemli bir öğe ise donanımdır. Bilgisayar odaklı bilgi sistemlerinin kullanıcıların hizmetine sunulabilmesi için bilgi sistemi yazılımlarının yürütülebilmesine olanak sağlayacak kapasite ve yeterlilikte donanım sistemlerinin yer alması gerekmektedir. Geçmiş yıllarda gerek yazılım gerek de donanım sistemleri bakımından kullanıcılar yüksek maliyetlerle karşılaşmış ve bu durum bilgi sistemlerinin gelişimi bakımından engel teşkil edici bir durum yaratmıştır. Ancak zamanla gelişen teknolojiyle beraber bu sistemlerin maliyetlerinin azalması ve dolayısıyla kullanıcılara erişiminin kolaylaşması nedeniyle bilgi sistemlerinin gelişimi de ivmelenerek hız kazanmıştır.

Bilgi sistemlerini oluşturan dördüncü ve sonuncu önemli öğe ise bu sistemleri etkin bir şekilde kullanabilme yeteneğine sahip olan nitelikli insan kavramıdır. Çeşitli bilgi sistemleri kapsamında çok farklı analizler ve sorgulama biçimleri geliştirilebilir. Ancak bu sistemlerden en yüksek verimi alabilmek adına bilgi sistemleri dahilindeki yazılım ve donanımların nasıl kullanılacağını bilen insanların bulunması gerekmektedir. Bu sistemlerin işleyişine dair gerekli bilgiye sahip donanımlı kişiler ve bu kişilerin geliştirdiği çeşitli analiz ve sorgulama yöntemleriyle bilgi sistemlerinden elde edilecek faydalanma düzeyi maksimuma çıkacaktır.

Dolayısıyla belirtilen bu dört öğenin bileşimi çeşitli bilgi sistemlerini oluşturmaktadır. Bilgi sistemleri çok sayıda alan kapsamında kullanılmaktadır. Bu alanlara örnek olarak bilişim, eğitim, şehircilik, haritacılık, coğrafya, pazarlama, peyzaj mimarlığı, arkeoloji, sağlık ve pek çok disiplin örnek olarak

verilebilir. CBS, belirtilen bu disiplinlerin hemen hemen tümünde kullanılan ve günümüzde oldukça revaçta olan bir bilgi sistemidir. Özellikle planlama disiplini kapsamında düşünüldüğünde kullanılabilirliği her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle yazının bu aşamasında CBS özeline girmek yerinde olacaktır.

2.1. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)

CBS, çeşitli mekansal problemlerin çözülmesi aşamasında etkili bir araç ve karar destek sistemidir. Bu nedenle temel uğraş alanı mekan olan plancılar için CBS'nin sunduğu olanaklar dikkate değerdir. CBS'nin mekansal problem çözümü sürecine girdi oluşturan veriler iki ana grup altında incelenebilir. Bunlardan ilki mekansal veri, ikincisi ise mekanı niteleyen nitel ya da nicel olabilmeye özelliğine sahip sözel veridir. Sözel veri, mekana dair öznitelik verileri olarak da tanımlanabilir. Mekansal verinin ve tanımlayıcısı olan öznitelik verinin CBS yazılımları kapsamında çeşitli analiz ve sorgulama teknikleri ile kullanıcılar tarafından değerlendirilmesi ve sonucun görselleştirilerek elde edilebilmesi, plancılar için mekansal sorunların çözümü aşamasında oldukça kolaylaştırıcıdır. Özellikle planlama disiplini kapsamında plancıların planlama alanlarındaki göz önünde bulundurulması gereken çok sayıda kriterin yer alması ve planlama sürecinin çok aktörlü olarak süregelmeye, CBS'nin planlama sürecinde önemli bir araç olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini destekleyen öğelerdir. Çünkü mekana dair planlama sürecinde dikkate alınması gereken kriter sayısı çok sayıdadır ve bu kriterleri oluşturan verilerin düzenli bir sistem dahilinde toplanıp, depolanması ve derlenmiş verinin çeşitli analizlere hazır hale getirilmesi oldukça zorlu bir süreçtir. Ancak CBS yazılımları dahilinde mekansal verinin depolanması oldukça pratik bir işlemdir. Bunun yanı sıra bilgisayar odaklı CBS'nin web tabanlı destekleniyor olabilmesi ile mekansal veri, farklı lokasyonlarda bulunan kullanıcıların (planlama süreci içerisinde aktörlerin) kullanımına açık hale getirilebilmektedir.

Bu bilgiler ışığında CBS'nin planlama disiplini dahilinde oynadığı rol kritiktir. Planlama disiplini alanının geçirdiği paradigma değişimleri ve bu değişimler dahilinde CBS'nin planlamada kullanımının yükselişi birbiri ile bağlantılı durumlardır.

3. PLANLAMA PARADİGMALARI VE CBS İLİŞKİSİ

Planlama paradigmaları başka bir deyişle planlama yaklaşımlarındaki değişimler ile CBS'nin planlamada kullanımı arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Özellikle planlamada çok sayıda mekansal, sosyo-ekonomik ve demografik verinin yer alması ve her bir verinin dikkatle ele alınmasının gerekliliği, analiz ile sorgulama süreçlerinde plancılar sunduğu kolaylıklar ile planlama süreci içerisinde yer alan tüm aktörlerin sisteme erişebilir olması, CBS'nin kullanımını artırıcı faktörler olarak sıralanabilir. Kuramsal açıdan ele alındığında, planlama ve CBS arasındaki ilişki şu şekilde açıklanabilir:

Son 40 yıllık periyota bakıldığında, 60'lı yıllarda uygulamalı bilimler temeline dayanan planlama paradigması, 70'li yıllara gelindiğinde politik süreç odaklı bir yaklaşım olarak varlığını sürdürürken, 80'li yıllara gelindiğindeyse iletişim odaklı bir yaklaşım haline gelmiştir. Son yıllarda ve 90'larda ise stratejik planlama ağırlıklı katılımcı planlama anlayışına doğru gidilmiştir. 60'lı yıllardaki uygulamalı bilimler temeline dayanan yaklaşımda planlama, mantıki ve teknik süreçleri yansıtan bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bilimsel yaklaşımın ana eksenini olgucu/pozitivist paradigma kapsamındaki araçsal rasyonalite oluşturmaktaydı. Bu yaklaşım çerçevesinden yani rasyonel planlama çerçevesinden bakıldığında CBS, mekansal veri tabanlarından bilgi üreten bir veri odaklı bilgi teknolojisi olarak görülmekteydi. Olgucu/pozitivist paradigma çerçevesinden bakıldığında veri işleme yeteneği ile mekansal bilginin kullanılabilirliği ve planlama sürecinin en iyi şekilde işlemesi arasında doğru bir orantı vardır. 70'li yılların sonuna ve 80'lerin başına gelindiğindeyse; 60'lı yıllardaki rasyonel

planlama sürecine kuşkuyla bakılmaya başlanmıştır. Planlamayı teknik açıdan ele almanın, planlama ve planlamanın kimin için yapıldığı sorusunda akla gelen halk kavramı arasındaki ilişkinin temellilerin zayıf olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla 70'li yıllarda, planlamada güçlü bir politik perspektif çerçevesi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısına göre planlama, çakışan farklı değer ve tercihlere sahip olan farklı çıkar gruplarından oluşan sosyo politik sistemler ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda planlamada halkın katılımı, müzakereler ve plancılar için de ara buluculuk meselesi önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda CBS'nin rolü ise 60'lı yıllardaki rasyonel planlama çerçevesinde olduğunun aksine ikinci planda kalmıştır ve planlama sürecinde yardımcı bir öğe olarak ele alınmıştır. 70'li yıllarda planlamadaki bu temel anlayış iletişimsel rasyonalite olarak adlandırılmaktadır. 80'lere gelindiğinde iletişimsel rasyonaliteyi destekleyen sosyo politik planlama anlayışı güçlenerek devam etmiştir. Planlama bu yıllarda, politika geliştirme sürecine katkı sağlayan veri toplama ve değerlendirme aşamalarından çok daha fazlası olarak görülmekteydi. Planlama bu aşamada doğası gereği politik ve sosyal etkileşimleri içeren bir olgu olarak görülmektedir. Bu bağlamda planlamada karar verme sürecinde bazı öğeler tam olarak tanımlanabilmişken bazı öğeler ise öznel yargılara açıktır. Bu durumda, nesnel ve öznel öğeleri bir araya getirme bağlamında bilgisayar odaklı karar verme sistemleri yardımcı elemanlar olarak devreye girmeye başlamışlardır. Bu sistemlerin gelişimi özellikle 90'lı yıllarda ivme kazanmıştır. 90'lı yıllarda özellikle kişisel bilgisayar teknolojilerinin ve internetin gelişimiyle dünya üzerindeki pek çok bilgiye erişim kolaylaşmıştır (Malczewski, 2004: 13-14).

Bu bilgilere dayanarak CBS'nin planlamadaki rolü planlamanın zaman içerisinde nasıl evrildiği ile açıklanabilir. Planlamanın değişen yapısıyla beraber planlama disiplini içerisinde yer almayan bireylerin katılımı (halk, çıkar grupları, sivil toplum kuruluşları vb.) da önemli hale gelmiştir. Planlamadaki bu değişimle birlikte, CBS teknolojilerindeki gelişim birbirine paralel olarak gelişim göstermiştir. Teknolojinin de gelişmesiyle, CBS teknolojileri uzman odaklı kapalı bir teknoloji olmaktan çıkıp, kullanıcı odaklı daha açık bir teknoloji haline gelmiştir.

4. BİR KARAR DESTEK SİSTEMİ OLARAK CBS VE PLANLAMADA ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME (ÇKKV) SÜRECİ

CBS sahip olduğu veri depolanması, depolanan verinin analize hazır hale getirilmesi, çeşitli sorgu ve analizleri gerçekleştirebilmesi ve sonucun mekansal olarak görselleştirilebilmesi kabiliyetlerine sahip olduğundan planlama süreci kapsamında plancılara oldukça kolaylık sağlayan bir araçtır. CBS planlamada farklı süreçler kapsamında kullanılabilir.

Belirtildiği üzere planlama süreci çok sayıda kriterin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Örneğin bir kente ait planlama yapılacağı zaman o kentin doğal yapısını oluşturan morfolojik ve jeolojik özelliklerin, kentteki alt yapı ve üst yapı sistemlerinin, kentin beşeri yapısına dair demografik ve sosyo ekonomik özelliklerin mekanla ilişkilendirilmesi kritik bir konudur. CBS bu konuda oldukça faydalı bir araçtır.

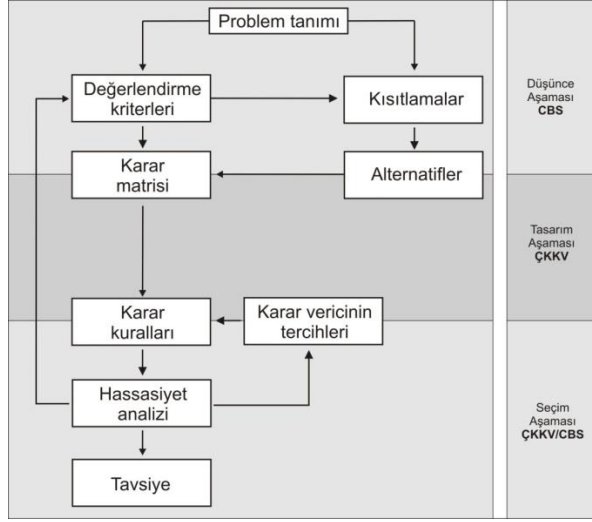
CBS'nin planlama sürecine en önemli katkılarından biri mekansal karar destek sistemi olarak kullanılabilmesidir. Planlama gibi çok kriterli karar verme problemlerini barındıran bir disiplin açısından problem tanımının, bu problemin çözülmesi aşamasında değerlendirilmeye alınması gereken kriterlerin ve karar verme sürecinin sonunda elde edilen çıktının mekanla ilişkilendirilerek görselleştirilmesi, planlama süreci sonunda doğruya en yakın çözümlere ulaşılmasında etkili olacaktır. Dolayısıyla bu aşamada mekansal ÇKKV kavramı ve CBS ile ilişkisi değerlendirilmeye alınmalıdır.

4.1. Mekansal ÇKKV-CBS İlişkisi

Planlama çok kapsamlı bir düşünce perspektifi içerisinde ele alınması gereken mekansal bir ÇKKV süreci olarak tanımlanabilir. Şekil 1.’de görülebileceği üzere, farklı disiplinlerdahiinde gerçekleştirilen ÇKKV sürecinde olduğu gibi planlamada da planlama sürecine başlamadan önce problem tanımının yapılması gerekmektedir. Mekansal karar verme eylemi bir süreci gerektirmektedir ve bu sürecin başından sonuna doğru tanımlanması ve gerçekleştirilmesi gereken aşamalar yer almalıdır. Bu aşamalar Malczewski tarafından Şekil 1.’deki gibi açıklanmıştır (Malczewski, 1999: 96).

Şekil 1. Mekansal karar verme süreci aşamaları

Kaynak:Malczewski, 1999: 96

Problem açık bir şekilde ortaya konulduktan sonra ise bu problemin giderilmesini sağlamak için çeşitli amaç ya da amaçlar tanımlanmalıdır. Bundan sonraki aşamada ise amaçların gerçekleştirilmesine yönelik hedefler (veya alt amaçlar) tanımlanmalıdır. Hedefler bu aşamada amaçlara ulaşabilmek adına gerçekleştirilmesi gereken eylemler olarak da açıklanabilir. Hedefler de tanımlandıktan sonra hedefleri gerçekleştirirken göz önünde bulundurulması gereken değerlendirme kriterleri belirlenmelidir. Değerlendirme kriterleri planlama süreci aşamasında dikkate alınması gereken planlanacak alana dair morfolojik (topoğrafya, toprak grupları, yer altı suyu seviyesi vb.), fiziksel (alt yapı ve üst yapı sistemleri), sosyo-ekonomik (gelir grupları, istihdam oranı vb.) ve demografik (yaş grupları, cinsiyet grupları vb.) kriterleri oluşturmaktadır. Değerlendirme kriterleri ile birlikte karar verme süreci içerisinde kısıtlamalar da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin; yapılaşmaya gidilecek herhangi bir planlama alanı içerisinde yer alan 1. derece tarım toprağı plancılar için yerleşime müsait olmayan verimli tarım toprakları olarak nitelendirilir. Bu gibi durumlar kısıtlamaları oluşturmaktadır. Buraya kadar olan aşama içerisinde CBS aktif bir rol oynamaktadır. Değerlendirme kriterleri ve kısıtlamalar CBS dahilinde sayısal ortama aktarılıp görselleştirilebilir. Bu duruma örnek olarak herhangi bir planlama alanına ait karayolları, elektrik hatları, binalar, mahalle sınırları vb. katmanların öznelik verileriyle bilgisayar odaklı CBS dahilinde saklanabileceği öne sürülebilir.

CBS dahilinde planlama süreci kapsamında kullanılacak olan katmanlar oluşturulduktan sonra sıra karar verme sürecini başlatmaya gelir. Planlamada karar verme süreci içerisinde çok sayıda aktör yer almaktadır. Bu aktörler de kendi değer yargılarına göre önceden belirlenmiş kriterler bağlamında bu kriterlere puan atarlar. Kriterlere puanların atanması süreci karar matrisinin oluşturulması ile gerçekleştirilmektedir. Karar matrisi kapsamında her bir kriter diğer kriterlerle kıyaslanır. Sonuç olarak elde edilen matriste, en yüksek öneme sahip kriter ile en düşük öneme sahip olan kriter

ağırlıkları hesaplanarak belirlenir. Ağırlıklar hesaplandıktan sonraki aşamayı ise bu ağırlıkların CBS ortamına girilmesi oluşturur. CBS ortamına girilmiş olan ağırlıklar ile ise sonuç haritası elde edilir ve CBS dahilinde görselleştirilir.

5. TÜRKİYE’DE CBS UYGULAMALARI

Mekansal verinin depolanması ve her an analize hazır hale getirilmesinde sağladığı kolaylıklar nedeniyle CBS Türkiye’de planlama faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kamu ve özel kuruluşların bünyesinde sıklıkla kullanılmaya başlanan bir teknoloji haline gelmiştir. Özellikle yerel yönetimlerin CBS kullanımları gün giderek artmaktadır. Bu bağlamda kent bilgi sistemleri (KBS) yerel yönetimlerin yararlandığı CBS uygulamalarından biridir.

5.1. Kent Bilgi Sistemleri

Kent bilgi sistemleri, Yomralıoğlu(alıntılanan Yomralıoğlu ve Çete, 2002: 35) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Kent Bilgi Sistemleri (KBS), kentsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde optimum-karar verebilmek için ihtiyaç duyulan planlama, altyapı, mühendislik, temel hizmetler ve yönetsel bilgileri hızlı ve sağlıklı bir şekilde irdelemek amacıyla oluşturulan, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)’nin kent bazındaki bir uygulamasıdır”

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere KBS, kentlerin alt yapı ve üst yapı sistemlerinin bilgisayar odaklı bilgi sistemleri dahilinde sayısal ortamda her an sorgulanabilir, güncellenebilir ve üzerinden analiz gerçekleştirilebilir bir formatta saklanması olarak da tanımlanabilir. Genellikle kentlerin alt yapı ve üst yapı sistemlerine dair veriler haritalar üzerinde mekansal olarak yer almakta ve bu haritalar üzerinden planlama süreci başlatılmaktadır. Ancak kentlere dair verilerin bu şekilde toparlanması ve planlama sürecinde girdi olarak yer alması, planlama süreci dahilinde çok sayıda kriterin göz önüne alınması gerektiğinden, bazı verilerin değerlendirme sürecinde gözden kaçmasına neden olabilir. Çünkü kentlere dair verilerin haritalar şeklinde elde tutulması planlama sürecinde bir takım olumsuzlukların yaşanmasına neden olabilir. Örneğin; iki altlık verinin (haritanın) üst üste çakıştırılıp bir yoruma gidilmesi gerektiği durumlarda, üst üste bindirilen haritalar üzerinden hassas bir çıkarıma ulaşılamaz ve bu durum da tartışmalı veya hatalı planlama kararlarının alınmasına neden olabilir. Ancak bilgisayar odaklı bilgi sistemleri dahilinde bu tür hataların yapılma olasılığı sifıra yakındır. Dolayısıyla KBS gibi CBS uygulamaları kentsel verinin düzenli bir şekilde depolanması ve karar verme sürecinde gerçekleştirilen analizler kapsamında sağladığı hassasiyet ile planlama sürecini kolaylaştıran uygulamalardır. Bunun yanı sıra kentte yaşayan vatandaşlar da zaman zaman kente dair çeşitli alt yapı ve üst yapı sistemleri hakkında bilgi sahibi olmalarını gerektiren durumlarla karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenden dolayı da KBS’nin geliştirilmesi ve kamuya açık hale getirilmesi hem kentteki sistemlerin şeffaflığı açısından hem de yerel yönetimlerdeki planlama ve diğer faaliyetlerdeki karar verme süreçlerinde sağladığı kolaylıklar açısından önemlidir.

Türkiye’de KBS uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Çok sayıda belediye KBS projesi kapsamında çalışmalarını tamamlamış ve KBS sistemlerini tamamlamıştır. Belediyelerdeki KBS uygulamalarının çoğunluğunu 2 boyutlu KBS uygulamaları oluşturmaktadır. 2 boyutlu KBS uygulamalarının planlama süreci kapsamında planlılara ve kentteki diğer kullanıcılara sağladığı kolaylıklar şu şekilde açıklanabilir (Yomralıoğlu ve Çete, 2002: 35-37):

- Kent yöneticilerinin kente hakim olmasını ve böylelikle daha doğru kararlar alınmasını sağlar
- Bilgi sistemleri kapsamında gerçekleştirilen sorgulama ve analizlerin daha az zaman alması nedeniyle, KBS kullanıcılarının zaman kaybını engeller
- Kentte yaşayan vatandaşlar KBS üzerinden kente dair diledikleri bilgileri edinebileceklerinden dolayı, olağan belediye işleri vatandaşlar tarafından evlerinden ve iş yerlerinden takip edilip çözülebileceği için belediyenin nitelikli hizmet sağlayabilmesine katkıda bulunulacaktır
- Belediyeler KBS ile kimlerin vergisini ya da su, elektrik vb. borçlarını ödemediğini basit bir şekilde tespit eder ve böylelikle belediyelerin denetimi kolaylaştırılmış olur
- Deprem, sel ya da yangın gibi afet sonrası acil müdahale gerektiren durumlarda KBS ile önceden hazırlıklı olmak mümkündür. Örneğin; olası bir afet öncesinde gerçekleştirilen bilgisayar odaklı simülasyonlar ile nerelere ilk etapta acil müdahale yapılması gerektiği ya da nerelere ilk yardım ekiplerinin veya çadır kentlerin konumlandırılması gerektiği gibi konular üzerinde durulup afet öncesinde afet risklerini azaltacak kararlar alınabilir.

Ayrıca;

- Kent dahilinde kurulan KBS ile veriler bir kez toplanmış olacak ve toplanan bu veriler, veri kaybına neden teşkil etmeyecek şekilde senelerce bilgisayar ortamında kullanıcıların hizmetine sunulmuş olacaktır
- Kente dair veriler kentteki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının erişimine açık hale getirilebilecektir. Böylelikle kurumlar arasındaki iletişimin ve eşgüdümün devamlılığı sağlanacaktır.

Son zamanlarda 3 boyutlu KBS uygulamaları da gündemdedir ve Kayseri, İzmir, Bursa, Çorum, Şarköy ve Mamak Belediyeleri 3 boyutlu KBS uygulamalarına sahiptir. Çorum Belediyesi 3 boyutlu KBS uygulaması 2008 yılında kullanıcıların hizmetine sunulmuş olarak bu uygulamalar arasında başı çekmiştir. 3 boyutlu KBS uygulamalarının planlama süreci kapsamında plancılara ve kentteki diğer kullanıcılara sağladığı kolaylıklar şu şekilde sıralanabilir:

- Kenti haritalar üzerinde 2 boyutlu okumak yerine 3 boyutlu algılatarak plancılara algı hassasiyetini geliştirir
- Kente dair bütün alt yapı ve üst yapı sistemlerine dair bilgiler 3 boyutlu görsellik kapsamında kullanıcıların hizmetinde bulunur
- Kentin ya da kent parçalarının (mahalleler) silüetinin doğru bir şekilde algılanmasına yardımcı olarak planlama sürecinde silüeti bozacak kararların alınmasını engeller
- Kentsel tasarım dahilinde çeşitli tasarım ilkelerinin (Örn; Gestalt ilkeleri) uygulanıp uygulanmadığının ya da uygulanabilirliğinin olup olmadığı 3 boyutlu görsellik dahilinde daha net anlaşılır kılar.

Anlaşılabileceği üzere KBS'nin gerek planlama anlamında, gerek belediyecilik anlamında gerek de kentteki vatandaşların diledikleri zaman kente dair dilediği bilgilere ulaşabilme anlamında kullanıcılarına sağladığı yararlar yadsınamaz. Ancak KBS kurma aşamasında Türkiye'deki belediyeler bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Karşı karşıya kalınan sıkıntılar şu şekilde açıklanabilir (Durduran, 2005: 201):

- Veri kullanımına ilişkin sorunlar
- İdari ve yönetsel sorunlar
- Hukuki sorunlar

- Koordinasyonla ilgili sorunlar
- Ekonomik sorunlar

Bu sorunlar dahilinde veri kullanımına ilişkin sorunlar verilerin toplanması sırasında karşılaşılan sıkıntıları ifade etmektedir. Verilerin toplanması süreci KBS oluşturulması süreci dahilindeki en önemli aşamalardan birisidir. Çünkü toplanan veriler bilgisayar odaklı KBS'nin temel taşıını oluşturmaktadır. Bu nedenle kente dair verilerin veri kaybına olanak vermeyecek bir şekilde elde edilip bilgisayar ortamına aktarılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra belirli etaplar içerisinde veri güncelleştirmelerinin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir çünkü zaman ilerledikçe kentler de farklılaşmaktadır ve KBS'den tam verimli yararlanabilmek amacıyla belirlenen tarih aralıklarında veri güncelleştirmelerinin yapılması, gerçekleştirilecek olan sorgu ve analizlerden en doğru sonucun elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Bunun yanı sıra çeşitli kurum ve kuruluşların elde ettiği veri formatlarının aynı dili kullanmaması da verilerin bir araya getirilirken sorun yaratacak bir durum olması nedeniyle KBS kurulumlarında sıkıntı yaratan bir durumdur. Veri kullanımına ilişkin sorunların yanı sıra yöneticilerin KBS teknolojisine olumsuz bakış açısı ya da KBS kurulma ve kullanma aşamasında gerekli niteliklere sahip olmayan bu nedenle de isteksiz tutumlar sergileyen çalışanların varlığı ise idari ve yönetsel sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Hukuki sorunlara gelindiğinde ise bilgi sistemini oluşturma sırasında kurumlar arasındaki eşgüdümün yasal bir çerçeveye oturtulmaması nedeniyle oluşmaktadır. Örneğin; bazı kurumların yasal alt yapısının veri paylaşımına ilişkin düzenlemeleri desteklememesi nedeniyle KBS kurulumu sırasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Dolayısıyla kurumlar arasındaki bu tip uyumsuzluklar koordinasyonla ilgili sorunların yaşanmasına da neden olmaktadır. Koordinasyonla ilgili sorunlar KBS oluşturma sırasında kurumlar arasındaki yasal çerçevenin tanımlanmamasından veya eksikliğinden kaynaklanabileceği gibi kurum çalışanları arasındaki iş birliğinin etkili bir şekilde sağlanamamasından da kaynaklanabilir. KBS kurulumu aşamasındaki bir diğer sorun ise ekonomik sorunlardır. KBS, kurulumunun ilk aşamasından itibaren beraberinde ekonomik maliyeti de getiren bir sistemdir. KBS'nin gerektirdiği donanım ve yazılım sistemlerinin belirli bir maliyeti vardır. Bunun yanı sıra KBS oluşturma sırasında kente dair verilerin toplanması belirli bir maliyeti gerektirir. Ayrıca KBS'yi oluşturan birimlerin bakımının sürekli olarak gerçekleştirilmesi de ayrı bir maliyet gerektirmektedir (Durduran, 2005: 201-208).

Bu bilgiler ışığında ilk defa 2 boyutlu olarak, günümüzde ise 3 boyutlu olarak hizmet veren KBS'yi oluşturan Çorum Belediyesi KBS örneği incelenecektir.

5.1.1. Çorum kent bilgi sistemi

Çorum KBS hizmetleri, çeşitli belediyelerin web sitelerine entegrasyonu sağlanmış 2 boyutlu KBS'nin aksine Çorum Belediye'si web sitesinden indirilen ve CitySurf Globe isimli bir yazılım tarafından sağlanmaktadır. CitySurf Globe yazılımı 3 boyutlu KBS'yi destekleyen bir yazılımdır ve Çorum Belediyesi katılımcı 3D KBS olarak da tanımlanmaktadır. CitySurf Globe Çorum 3 boyutlu KBS dahilinde yer alan yazılım araçları şu şekilde sıralanabilir:

- Katmanlar
  - 3D KBS vektör katmanlar (önemli yerler, kent rehberi, Çorum çevresi, binalar)
- CBS bilgi servisleri
  - Hava durumu, deprem, yer ölçme, wikipedia servisi
- Uydu görüntüleri
- Zemin dokusu yükleme
  - İlave altlıklar

- 1890 yılına ait şehir planı ve açıklaması
  - 1956, 1966, 1976, 1990 Harita Genel Komutanlığı hava görüntüsü
  - 2002, 2006, 2008, 2010, 2011, 2012, 2013 uydu görüntüsü
  - 2011 Ağustos hava uçuşu
  - 2012 halihazır harita
  - 2013 Mayıs İmar Planı
- Genel arama
  - Arama yap
  - Benim katmanlarım
  - Ölçüm işlemleri
  - Noktadan adres bul
  - Proje merkezi saat kulesine git
  - Parselleri aç
  - İmar planı aç kapa
  - Sokak cadde adı
  - Yapılar
  - Dış kapı no
  - Kentimiz rehber noktaları
  - Mezarlık bilgi sistemi
  - Otobüs nerede?
  - Panorama 360 videoları aç
  - Trafik akış yönleri
  - İstek hata ekle
  - 2013 uydu görüntüsü

Sıralanan bu araçlar dahilinde Çorum 3 boyutlu KBS kapsamında Çorum kent merkezi sınırlarında yer alan yapılar 3 boyutlu olarak görselleştirilmiştir. 3 boyutlu olarak görselleştirilen bu yapılar, kentin imgelerinin kullanıcının hafızasında daha kolay bir şekilde yer etmesine olanak sağlamaktadır. Gerek plancılar için olsun gerekse kentteki vatandaşlar için olsun, kenti 3 boyutlu olarak algılamak kenti anlamak adına önemli bir husustur. Özellikle kentin simgesi durumundaki önemli toplanma alanları, camii, müze vb. yapıların 3 boyutlu olarak algılanması önemlidir. 3 boyutlu kütleler, kentteki yol ve meydan gibi elemanları da tanımlayabilecekleri için insan hafızasında daha kolay yer edinirler. Bu bilgiler ışığında Çorum 3 boyutlu KBS yazılımından alınan ekran görüntüsü Şekil 2.'deki gibidir:

Şekil 2. Çorum 3 boyutlu KBS ekran görüntüsü

Kaynak: Çorum Belediyesi Katılımcı 3D Kent Bilgi Sistemi

Şekil 2.'den de anlaşılacağı üzere CBS dahilinde 2 boyutlu olarak konumlandırılan yapılar, 3 boyutlu KBS dahilinde 3 boyutlu olarak yeniden yapılandırılmıştır. Şekil 2.'de Çorum'un en önemli toplanma alanını oluşturan Çorum Hürriyet Parkı ve saat kulesi ile belediyenin yer aldığı meydan görülmektedir. Bu meydan üzerinde yer alan saat kulesi ve belediye gibi dikkate değer kent imgelerini (landmark) oluşturan yapılar ise diğer yapılardan ayrılarak ayrı bir doku ile gösterilmişlerdir. Bu yapıların yanı sıra farklı doku çeşitleri ile gösterilen yapılara örnek olarak şu yapılar verilebilir:

Şekil 3.a. Meydan Camii

Şekil 3.c. Turhan Kılıçoğlu Stadi

Şekil 3.b. Çarşamba Pazar Yeri

Şekil 3.d. Toki İlköğretim Okulu

Kaynak (Şekil 3.a., Şekil 3.b., Şekil 3.c. ve Şekil 3.d. için): Çorum Belediyesi Katılımcı 3D Kent Bilgi Sistemi

Şekil 3.a.-b.-c. ve d.'den anlaşılacağı üzere kentte konut dışında kalan yapılar için farklı bir doku kullanılarak 3 boyutlu görselleştirilmeye gidilmiştir. Böylelikle KBS kullanıcılarının kentin çeşitli imgeleri için hafızalarında oluşturacakları 3 boyutlu görsellik daha kolay elde edilecektir.

Bunların yanı sıra 3 boyutlu KBS kapsamında acil durumlar dahilinde gerekli olabilecek öğeler de düşünülmüştür. Şekil 2.’den de görülebileceği üzere eczaneler simgeler şeklinde KBS dahilinde gösterilmiştir. Böylelikle eczanelerin lokasyonları hem mekansal olarak anlaşılabilir hem de eczane simgelerinin üzerine gelindiğinde eczane sahibi, adı ve telefon numarası yer almaktadır. Eczaneler dışında hastaneler de Çorum KBS dahilinde yer alan sağlık kuruluşlarıdır (Şekil 4):

Şekil 4. Çorum Devlet Hastanesi ve Çevresindeki Eczanelerin KBS dahilinde gösterimi

Kaynak: Çorum Belediyesi Katılımcı 3D Kent Bilgi Sistemi

5.1.2. Kayseri kent bilgi sistemi

Kayseri’ye dair KBS de CitySurf Globe yazılımı ile oluşturulmuştur. Bu nedenle de menüleri aynı denecek kadar benzerdir. Ancak katmanlar bakımından Kayseri KBS, Çorum KBS’ye göre daha detaylıdır denebilir. Örneğin Çorum KBS’de otobüs durakları yer alırken Kayseri KBS’de ise Kayseray’a ait raylı sistem hattı ile durakları da belirtilmiştir. Ayrıca KayBis’e ait bisiklet yolları ve durakları da ayrıca KBS dahilinde mekansallaştırılmıştır.

Şekil 5. Kayseri KBS’den bir ekran görüntüsü

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi 3 Boyutlu Coğrafi Bilgi Sistemleri

Şekil 5.’te Kayseri KBS’ye dair bir ekran görüntüsü yer almaktadır. Bu görüntüde kırmızı ile gösterilen yapı seçili haldedir. Yapı seçildikten sonra ayrı bir çerçevede bu yapıya dair çeşitli bilgiler gelmektedir. Örneğin; yapının adı, hangi ilçe ve mahalle sınırları içerisinde yer aldığı, kaç katlı olduğu, yapı türü ve dış kapı no bilgileri öğrenilebilmektedir. Bunun yanı sıra pembe ile gösterilen hat KayBis’e ait bisiklet yolu hattını göstermektedir. Mavi ile gösterilen hat ise Kayseray’a ait raylı sistem hattıdır. Kayseray’a ait Fuzuli durağı ise özel bir simge ile gösterilmiştir. Bu da kullanıcıların gerek ulaşım hatlarının gerekse durak noktalarının algılayabilmesini sağlamak adına olumlu bir yaklaşımdır.

Bunların yanı sıra gerek Çorum KBS’de olsun gerekse Kayseri KBS’de olsun önemli yerler (duraklar, eczaneler, hastaneler, sağlık ocakları, taksi durakları, terminal vb.) özel simgeler ile mekansallaştırılmıştır. Simgeler ile gösterim 3 boyutlu KBS’de kullanıcının diğer 3 boyutlu nesnelere arasında önemli mekanları algılayabilmesi adına önemlidir. Özellikle acil durumlarda ulaşılması gereken eczane ve hastane gibi mekansal kullanımların 3 boyutlu KBS dahilinde hemen algılanıp,

diğer 3 boyutlu mekanlar arasından seçilmesi ve bu mekanlara dair telefon numaralarının meta veri olarak yer alması anında müdahale için gereklidir.

Bu bilgiler ışığında KBS'nin özellikle de 3 boyutlu KBS'nin kentlerdeki mekansal verilere ulaşmada oldukça önemli araçlar olduğu sonucuna varabiliriz. KBS'nin gelişimi ilk olarak 2 boyutlu olarak gerçekleşmişti ve bu uygulama ilk olarak Çorum Belediyesi sınırları kapsamında gerçekleştirilmişti. Zamanla 2 boyutlu KBS, 3 boyutlu sistemlere doğru evrilmeye başlamıştır. Kentlerdeki 3 boyutlu KBS ile iki boyutlu düzlem üzerinde alanlar şeklinde gösterilen mekanlar artık 3 boyuta dair derinlik, genişlik ve yükseklik öğeleri ile yer almaktadır. Bu durum da gerek plancıların olsun gerekse planlamada yer alan diğer aktörlerin ve kentlilerin kenti daha iyi algılamasına olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra, KBS'nin oluşturulması ile kente ait veriler kağıt paftalar yerine yazılım sistemleri dahilinde bilgisayar odaklı olarak depolanmaya başlamıştır. Bu durum veri kaybını engelleyici bir durumdur çünkü kağıt paftalar üzerinde herhangi bir planlama faaliyeti gerçekleştirildiğinde planlama süreci kapsamında ele alınması gereken çok sayıda kriter bulunduğundan bu kriterlere ait öğelerin gözden kaçırılması büyük olasılıktır. Ancak verilerin bilgisayar ortamında muhafaza edilmesi ile hem veriler toplu ve düzenli bir şekilde depolanıyor olmakta hem de bilgisayar odaklı analiz yöntemlerinde göz önünde bulundurulması gereken kriterler değerlendirilirken gözden kaçan herhangi bir verinin olması en düşük ihtimale indirgenmiş olunacaktır. Dolayısıyla CBS'nin KBS şeklinde kentlerdeki mekansal öğelerin görselleştirilmesi sürecinde yer alması teknolojinin planlama disiplinine sunduğu büyük bir kolaylıktır denebilir.

CBS, planlamada KBS'nin geliştirilmesi dışında özellikle acil müdahale gerektiren afet gibi durumlarda risk azaltma çalışmalarında da kullanılmaktadır. Afet yönetiminin ve sakınım planlamasının ilk aşamasını oluşturan kentlerdeki risk sektörlerinin tespit edilmesi ve tespit edilen bu sektörlerin dikkate alınmasıyla geliştirilen politikalar yardımıyla gerçekleştirilen risk azaltma çalışmaları dahilinde CBS'nin etkin kullanımı önemlidir. Dolayısıyla bu aşamada CBS'nin planlamada afet öncesi risklerin azaltılması aşamasında ve sakınım planlarına girdi oluşturulması aşamasında nasıl kullanılabileceği üzerinde durulacaktır.

5.2. Risk Azaltma Çalışmaları ve CBS

CBS, afet öncesi risk azaltma çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir araç haline gelmiştir. Kentteki kırılgan (*vulnerable*) sektörlerin belirlenmesi ve bu sektörler dahilinde olası bir afet öncesinde çeşitli analizlerin gerçekleştirilmesi ile mekansal olarak kentteki yüksek kırılganlığa sahip olan alanlar belirlenebilir. Bu alanların belirlenmesi ile de sakınım planları dahilinde risk azaltıcı çeşitli politikalar geliştirilip, riskler en aza indirgenebilir. Risk azaltma çalışmaları kapsamında sıralanan şu öğeler yer alabilir:

- Risk altındaki yapıların belirlenmesi
- Risk altındaki alt yapı elemanlarının belirlenmesi
- Risk altındaki nüfusun belirli yoğunluk sınıflandırılması yapılarak belirlenmesi
- Olası bir acil müdahale anında gerekli ve yeterli sosyal donatı alanları ile alt yapı sistemlerinin yeterliliğinin belirlenmesi
- Olası bir afetin meydana gelmesinden sonra kullanılacak acil kaçış yollarının belirlenmesi
- Jeorisklerin belirlenmesi

Dolayısıyla CBS aracılığı ile afet öncesi risk azaltma çalışmalarının gerçekleştirilmesi ile birlikte zarar en aza indirilecektir. Literatürde de bu amaçla yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalara örnek olarak şunlar verilebilir:

Özcan vd. (2009), yapmış oldukları Taşkın Alanlarının CBS ve Uzaktan Algılama Yardımıyla Belirlenmesi ve Risk Yönetimi; Sakarya Havzası Örneği adlı çalışmasında, Aşağı Sakarya Havzası için uzaktan algılama verilerinden de yararlanılarak bir taşkın risk analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın modelleme aşamasında ise ÇKKV yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonunda ise elde edilen sonuçlara göre çeşitli senaryolar geliştirilerek risk yönetimi konusu üzerinde durulmuştur.

Şeker ve Kabdaşlı'nın (2002) gerçekleştirmiş oldukları Kıyılarıdaki Doğal Felaketler İçin Risklerin CBS ile Analizi ve Risk Haritalarının Üretilmesi adlı sunulmuş bildiride ise kıyı bölgeleri kapsamında olası bir afet meydana gelmesi durumunda afet oluşturabileceği taşkın ve su baskınları gözetilerek bir risk analizi gerçekleştirilmiştir, bir başka deyişle risk tespiti yapılmıştır.

Şahin ve Kurum (2002), Erosion Risk Analysis by GIS in Environmental Impact Assessments: A Case Study-Seyhan Köprü Dam Construction adlı çalışmasında Çevre Etki Değerlendirmesi (ÇED) kapsamında Seyhan – Köprü hidroelektrik Barajı projesinin neden olabileceği ve ekosistemi etkileyebilecek erozyon riski üzerinde durmuşlardır. Erozyon risk haritalaması ise CBS yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Sönmez (2011), Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Tabanlı Deprem Hasar Riski Analizi: Zeytinburnu (İstanbul) Örneği adlı çalışmasında birinci dereceden deprem bölgesi içerisinde yer alan İstanbul ili Zeytinburnu ilçesi için CBS aracılığıyla deprem hasar riski haritası oluşturmuştur.

Yavuz (2013), Deprem Duyarlı Planlamada Coğrafi Bilgi Sistemleri Odaklı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Uygulanması: Yalova Kent Merkezi Örneği adlı yüksek lisans tez çalışmasında Yalova kent merkezi için deprem risklerini belirlemiştir. Bunu gerçekleştirirken de ÇKKV yöntemlerinden yararlanmıştır.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere her afet türü için CBS tabanlı risk analizleri gerçekleştirilebilmektedir. Örneklerde sel baskını, erozyon, yangın, deprem vb. çok çeşitli afet türlerini gözeterek risk analizleri gerçekleştirilmiştir. Risk analizlerinin gerçekleştirilmesi olası bir afet öncesinde yapılması gereken en önemli işlerin başında gelmektedir çünkü bu analizlerin gerçekleştirilmesi ile birlikte afet yönetiminin ilk aşamasını oluşturan afet öncesi risk azaltma çalışmaları desteklenmiş olacaktır. Afet öncesi risk azaltma çalışmaları kapsamında öncelikle olası bir afet meydana gelmesi durumunda en yüksek riske sahip olan alanlar tespit edilmeli ve bu alanlar risk azaltma politikaları çerçevesinde öncelikli alanlar haline getirilmelidir. Özellikle sakinim planlaması süreci kapsamında kentlerdeki risk sektörlerinin tanımlanıp, gerçekleştirilen risk analizi dahilinde risk azaltma politikalarının geliştirilmesi ve bu politikaları uygulamaya yönelik eylem planlarının uygulanması oldukça kritik bir öneme sahiptir çünkü afet öncesi politikaların uygulanması ve riskin azaltılmasıyla her türlü zarar minimize edilmiş olacaktır. Bunun yanı sıra riskin varlığı, kenti oluşturan çeşitli elemanlar (alt yapı ve üst yapı öğeleri, sosyo-ekonomik ve demografik dinamikler) üzerinde kırılganlık (*vulnerability*) yaratan bir durumdur. Olası bir afet riski altındaki bir kentin dayanıklı (*resilient*) bir kent olarak tanımlanabilmesi yani dışardan gelen beklenmeyen ve istenmeyen bir etki ile karşı karşıya geldiğinde stabil durumunu koruyabilmesi ya da eski haline geri dönebilmesi ve toplum yaşantısını sekteye uğratmaması kabiliyetine sahip olması amacıyla kent üzerindeki risk gibi baskı unsurları azaltılmalıdır. Böylelikle risklerin tanımlanarak bu risklerin farkında olunması ve azaltılması ile kapsamını oluşturan tüm unsurları ile kentler daha dayanıklı hale getirileceklerdir ayrıca meydana gelebilecek zararlar da en aza indirilmiş olacaktır.

5.3. Yer Seçim Analizleri ve CBS

CBS'nin şehir ve bölge planlama disiplini kapsamında bir araç olarak kullanıldığı bir diğer konu ise yer seçim analizleridir. Bilindiği üzere planlama süreci kapsamında kente dair çok sayıda kriterin ele alınması gerekir. CBS dahilinde göz önünde bulundurulması kriterler katmanlar olarak yer seçim analizlerine dahil edilebilirler. Yer seçim analizleri kapsamında pek çok konu ele alınabilir. Bu konular şu şekilde sıralanabilir:

- Konut alanları yer seçimi
- Sanayi alanları yer seçimi
- Kentin önemli bir elemanı olarak değerlendirilebilecek kamusal alanların, bir başka deyişle sosyal donatı alanlarının yer seçimi
  - Otogar
  - Havaalanı
  - Kongre merkezi
  - Spor alanları (stadyum vb.)
  - Sağlık tesisi alanları (hastane, sağlık ocağı vb.)
  - Eğitim-öğretim tesisleri (ilköğretim okulları, liseler, üniversite kampüs alanları)
  - Açık ve yeşil alanlar (kent parkı, meydanlar vb.)
- Katı atık depolama alanı yer seçimi
- Turizm alanı yer seçimi

Literatüre bakıldığında CBS aracılığı ile gerçekleştirilen yer seçim analizlerine şu çalışmalar örnek olarak verilebilir:

Erden ve Coşkun (2011), Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Analitik Hiyerarşi Yöntemi Yardımıyla İtfaiye İstasyon Yer Seçimi adlı çalışmalarında bir ÇKKV yöntemi olan analitik hiyerarşi yöntemini kullanarak İstanbul kenti özelinde yeni itfaiye istasyonları için en uygun alanları tespit etmişlerdir.

Çay vd. (2007), Katı Atık Deponi Alanlarının Yer Seçiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Uygulaması adlı çalışmalarında Konya İli'nin Çumra İlçe'si için katı atık deponi alanı için en uygun yeri belirlemişlerdir. Bu kapsamda bir takım kriterleri göz önünde bulundurarak en uygun alanı seçme yoluna girmişlerdir.

Güçlüer (2010), Güneş Enerjisi Santrali Kurulacak Alanların CBS-Çok Ölçütlü Karar Analizi Yöntemi ile Belirlenmesi adlı yüksek lisans tez çalışmasında Konya ili kapsamında güneş enerjisi santrali için en uygun alanının belirlenmesi CBS odaklı ÇKKV yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. ÇKKV yöntemi olarak analitik hiyerarşi yöntemi kullanılmıştır.

Çiçekdağı ve Kırış (2012), gerçekleştirmiş oldukları Afet İstasyonu ve Toplanma Merkezi İçin Yer Seçimi ve Bir Uygulama adlı çalışmalarında Dumlupınar Üniversitesi Kampüsü sınırları içerisinde kümelenme analizi ve ağırlık merkezi adlı yöntemleri kullanarak en uygun afet istasyon yerlerini belirlemişlerdir.

Anlaşılabileceği üzere çok sayıda kullanımın yer seçimini ilgilendiren planlamada karar verme süreci içerisinde CBS'yi kullanmak mümkündür. CBS'nin veri depolanması ve verilerin analize hazır hale getirilmesi ile karar verme aşamasında planlılara sunduğu kolaylıklar, planlama sürecinde yapılabilecek olan hataların önüne geçilmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla, CBS'nin planlama sürecinde planlılara sunduğu ve hata oranını minimize eden kullanışlı yönleri şu şekilde açıklanabilir:

- Verilerin bilgisayar sistemlerinde depolanması ile veri kaybının engellenmesi

- Planlama sürecinde göz önünde bulundurulacak verilerin katmanlar halinde kolay bir şekilde ve tüm aktörler tarafından erişilebilir olması
- Analiz sürecinde hata payının oldukça az olması (katmanlar halindeki haritalar bilgisayar sistemi kapsamında bir araya getirdiklerinden hata payı en düşük seviyededir)
- Analiz sürecine aynı anda çok sayıda aktörün dahil edilebilmesi
- Analiz sonucu elde edilen çıktının yüksek kalitede kartografik gösterimlerle görselleştirilebilmesi mümkündür.

6. SONUÇ

Dolayısı ile CBS'nin planlama faaliyeti kapsamında oldukça kullanışlı ve kolaylaştırıcı bir araç olduğundan söz edilebilir. Planlama süreci, mekânsal ÇKKV analizleri kapsamında değerlendirilebilir çünkü planlama süreci içerisinde dikkate alınması gereken çok sayıda kriter mevcuttur. Planlama süreci içerisinde çok sayıda kriterin yanı sıra çok sayıda aktör de yer almaktadır. CBS, bu süreç dahilinde hem çok sayıda kriterin hem de aktörün entegrasyonunu sağlamaktadır. Bunun yanı sıra sahip olduğu yüksek kalitedeki görselleştirme kabiliyetleri ile de plancıların algı düzeylerini yükseltmektedir. Bu duruma en iyi örnek olarak KBS gösterilebilir. KBS ile kent morfolojisinin 3 boyutlu olarak algılanması ile hem plancılar hem de kentte yaşayanlar için kentin algılanması oldukça kolay bir hale gelmektedir. Kenti oluşturan tüm yapısal elementlerin bilgi sistemleri dahilinde öznitelik verileri ile (örneğin; X Apartmanı ve bu apartmana ait kat sayısı, kullanım durumu ve yapı kalitesine ait bilgiler) 3 boyutlu olarak yer alması ile kente dair istenilen üst yapı ve alt yapı bilgilerine erişilebilirlik mümkün kılınmıştır. Bunun yanı sıra olası bir afet durumunda meydana gelebilecek zararların azaltılması sürecinde de CBS etkin bir rol oynayabilmektedir. Risk azaltma politikalarının geliştirilebilmesi için öncelikle afet riski altında bulunan alanlar için risk sektörlerinin tespit edilmesi ve bu sektörler dahilinde gerçekleştirilecek olan senaryolar dahilinde riskli alanların tespiti gereklidir. Risk analizi kapsamında CBS ile risk altındaki bölgeler için riskli alanlar risk derecelerine göre tespit edilebilir. Bunun yanı sıra herhangi bir kentsel kullanımın yer seçimi analizinde de CBS'nin, mekansal ÇKKV analizleri kapsamında sunduğu imkanlar dahilinde çok sayıda dikkate alınması gereken kriter ve aktör ile kullanılması olasıdır. Dolayısıyla sunduğu bütün bu kolaylıklar göz önünde bulundurulduğunda CBS'nin planlama disiplini dahilinde kullanımının her geçen gün artacağı ve ilerleyen yıllarda artan kapasitesi ile daha da tercih edilebilir bir araç olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Çay, T., Nas, B., Berktaş, A., İşcan, F. (2007). Katı Atık Deponi Alanlarının Yer Seçiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Uygulaması. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, Trabzon
- Çiçekdağı, H. İ., Kırış, Ş. (2012). Afet İstasyonu Ve Toplanma Merkezi İçin Yer Seçimi Ve Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 28:67-76
- Çorum Belediyesi Katılımcı 3D Kent Bilgi Sistemi, <http://kbs.corum.bel.tr/KBS3D.aspx>
- Durduran, S. S. (2005). Günümüzde Kent Bilgi Sistemi Yaklaşımları Ve Bir Belediye İçin Bilgi Sistemi Modelinin Oluşturulması, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Erden, T., Coşkun, M. Z. (2011). Coğrafi Bilgi Sistemleri Ve Analitik Hiyerarşi Yöntemi Yardımıyla İtfaiye İstasyon Yer Seçimi. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 13. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara
- Güçlüer, D. (2010). Güneş Enerjisi Santrali Kurulacak Alanların CBS - Çok Ölçütlü Karar Analizi Yöntemi İle Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Kayseri Büyükşehir Belediyesi 3 Boyutlu Coğrafi Bilgi Sistemleri, <http://cbs.kayseri.bel.tr/>

Malczewski, J. (1999). "GIS and Multi Criteria Decision Making", John Wiley & Sons Inc., New York

Malczewski, J. (2004). GIS-Based Land-Use Suitability Analysis: A Critical Overview. Progress in Planning (62):3-65. doi: 10.1016/S0305-9006(03)00079-5

Özcan, O., Musaoğlu, N., Şeker, D. Z. (2009) Taşkın Alanlarının CBS Ve Uzaktan Algılama Yardımıyla Belirlenmesi Ve Risk Yönetimi; Sakarya Havzası Örneği. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara

Sönmez, M. E. (2011). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Tabanlı Deprem Hasar Riski Analizi: Zeytinburnu (İstanbul) Örneği. Türk Coğrafya Dergisi 56:11-22

Şahin, Ş., Kurum, E. (2002). Erosion Risk Analysis By GIS in Environmental Impact Assessments: A Case Study- Seyhan Köprü Dam Construction. Journal of Environmental Management 66:239-247. Doi: 10.1006/jema.2002.0574

Şeker, D. Z., Kabdaşlı, S. (2002). Kıyılardaki Doğal Felaketler İçin Risklerin CBS İle Analizi Ve Risk Haritalarının Üretilmesi. Selçuk Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Öğretiminde 30. Yıl Sempozyumu, Konya, 322-332

Tecim, V. (2008). Coğrafi Bilgi Sistemleri: Harita tabanlı bilgi yönetimi. (1. baskı). Ankara: Renk Form. <http://www.cbskitabi.com>

Yavuz, K. B. (2013). Deprem Duyarlı Planlamada Coğrafi Bilgi Sistemleri Odaklı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Uygulanması: Yalova Kent Merkezi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Yomralıoğlu, T., Çete, M., (2002), "Kent Bilgi Sistemleri: Çağdaş Yerel Yönetim Aracı", Arkitekt Dergisi 2:34-39

Özet: Son yıllarda teknolojinin de hızla gelişmesiyle birlikte diğer disiplinlerde de olduğu gibi planlamada da yardımcı teknik araçların kullanımı artmıştır. Bu araçlardan en sık kullanılanı Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'dir. CBS, mekânsal verinin en etkin şekilde kullanılmasını sağlayan oldukça etkili bir karar destek sistemidir. Mekânsal verinin toplanması, saklanması, analize hazır hale getirilmesi ve analiz sonucunda ortaya çıkan ürünün görselleştirilmesi aşamalarında CBS oldukça kullanışlıdır. Ayrıca planlamanın, 80'li yıllara doğru geldiğinde iletişimsel ve stratejik planlama odaklı bir anlayışa doğru gelişmesi de CBS'nin kullanımını tetikleyici bir etken olmuştur. Planlamanın, stratejik planlama odaklı bir yaklaşım çerçevesinde evrilmesi, planlama süreci içerisinde yer alan çeşitli aktörlerin planlama sürecine katılımını gerektirmiştir. CBS, kullanıcı odaklı bir sistem olduğundan ve birden fazla kullanıcının/aktörün sisteme dahil olmasını kolaylıkla sağladığından, planlama sürecinin yürütülmesinde pozitif bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda planlama sürecinde pek çok ölçütün göz önünde bulundurulması gerektiğinden ve CBS'de bu mekânsal ölçütlerin idare edilmesi oldukça kolay olduğundan, CBS'nin önümüzdeki yıllarda da kullanımının artacağı söylenebilir. Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada da CBS'nin belirtilen bu gelişmeler dahilinde Türkiye planlama sisteminde nasıl gelişip, kullanımının arttığı üzerinde durulacak, kullanım alanına dair çeşitli örnekler verilecektir. Bu amaçla ilk olarak Türkiye'deki kent bilgi sistemleri (KBS) örnekleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise Türkiye'den çeşitli örneklem alanlara yer veren literatür ile CBS'nin risk analizi ve yer seçimi analizlerini gerçekleştirebilme kabiliyeti incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi bilgi sistemleri, karar destek sistemleri, kent bilgi sistemleri

THE RISE OF GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS IN THE CONTEXT OF URBAN PLANNING AND ITS USAGE AREAS IN TURKEY

Abstract: Within the rapid improvements in technology considering the recent years, the usage of the secondary tools have increased in the planning discipline as such in the other disciplines. One of the most frequent used one among these tools is geographical information systems (GIS). GIS is a highly efficient

decision support system which provides the organization of spatial data in an effective way. In the context of the collection, storage, being prepared for the analysis and the visualization of the analysis results of the spatial data is possible with GIS. In addition to these, the development of planning discipline towards communicational and strategic planning approaches considering the years of 80's also has been stimulated the usage of GIS. The evolution of the planning discipline in the context of strategic planning approach has required the participation of different actors in the planning process. GIS has a positive effect due to the fact that it is user oriented and enables the participation of more than one users/actors in the system. Additionally, planning requires the consideration of numerous criteria and within the GIS environment; it is easy to handle these criteria. So that it could be stated that the usage of GIS will be increasing for the following years. In the light of this information, how GIS has developed, how its usage has been increased and the usage areas of it in the context of planning discipline in Turkey is explained in this study. For this purpose first of all, the examples of urban information systems (UIS) in Turkey are examined. Then, the literature review which is about the risk analysis and site selection capabilities of GIS having case studies in Turkey is assessed.

Key Words: Geographical information systems, decision support systems, urban information systems

Kadriye Burcu YAVUZ: 2011 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 2012 yılı Şubat ayında Gazi Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2013'te Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama ABD'de yüksek lisansını tamamladı. Şu an aynı bölümde doktora programına devam etmektedir. Çalışma alanı içerisinde CBS ve planlamayla ilişkisi ile sürdürülebilir kentsel tasarım ve planlama yer almaktadır.

kburcuyavuz@gazi.edu.tr

Şule TÜDEŞ: 1990 yılı Karadeniz Teknik Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği bölümünden mezun oldu. Aynı bölümde 1994 yılında yüksek lisans programını, 2001 yılında da doktora programını tamamladı. 2009-2010 yılında da Portsmouth Üniversitesi The School of Earth and Environmental Sciences bölümünde post doktora çalışmasını tamamladı. 2012 yılında Salzburg Üniversitesi dahilinde gerçekleştirilen Climate Change and Mountainous Regions adlı yaz okulunda lecturer olarak yer aldı. Çalışma alanı dahilinde CBS, kent jeolojisi, arazi kullanım planlaması ve planlama yer almaktadır.

studes@gazi.edu.tr

BİLGİ ve İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN, TURİZM ve SERBEST ZAMAN AKTİVİTELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nilüfer GÜNER, Dr.

1. TURİZM ve SERBEST ZAMAN AKTİVİTELERİNİN BİLGİ TEKNOLOJİLERİ ile DEĞİŞİMİ ve GELİŞİMİ

Turizm ve serbest zaman aktiviteleri çoğu zaman birbirleriyle örtüşen, net olarak birbirinden ayrıştırılmayan aktivitelerdir. Serbest zaman aktiviteleri; “iş dışında, kişinin serbest zamanında gerçekleştirdiği aktiviteler” olarak tanımlanırken, turizm; “kişilerin çalıştıkları ve yaşadıkları yer dışındaki destinasyonlara geçici seyahatleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu örtüşen iki olgu içerisinde turizm, evden uzak mekanlarda yapılan bir serbest zaman aktivitesi olarak görülebilir. Ancak bununla birlikte serbest zaman aktivitesi olarak tanımlanamayacak bazı aktiviteler (iş amaçlı seyahatler, kongre seyahatleri vb.) turizm olgusu içinde ele alınabilmektedir. Bu aktiviteler her ne kadar iş temelli seyahatler olsalar da bu sürece katılan kişiler, gittikleri destinasyon bölgelerinde, iş dışında kalan saatlerde serbest zaman aktivitelerine de dahil olmaktadır (Veal, 2002).

Turizm ve serbest zaman aktiviteleri arasında çok temel farklardan söz etmek mümkündür. Genelde turizm çalışmalarındaki söylemlerde turizm bir endüstri olarak görülmekte, tatilciler de müşteri olarak kabul edilmektedir. Buna karşın serbest zaman tartışmalarında, serbest zaman aktiviteleri bir bütün olarak sosyal hizmetler kapsamında ele alınmakta ve katılımcılar; “kullanıcılar ve/veya vatandaşlar” olarak tanımlanmaktadır. Serbest zaman hizmetleri kamu sektörü, özel sektör veya her ikisinin ortaklığı ile sağlanırken, turizm hizmetleri genelde özel sektör tarafından karşılanmaktadır. Bu iki çalışma konusu arasındaki kısmi farklılaşmalar, her iki alan için araştırmalarda ve bilimsel çalışmalarda fikir ayrılıkları yaratmakta, zaman zaman örtüşen aktiviteler olmalarına karşın çoğu zaman birbirleri ile ilişkili olarak değerlendirilmemektedir (Veal, 2002). Ancak bu çalışma kapsamında serbest zamanların çoğunlukla turistik aktiviteler ile değerlendirildiği kabulünden yola çıkılarak, iç içe geçmiş olgular olan serbest zaman aktiviteleri, rekreasyon faaliyetleri ve turizm aktiviteleri bir arada ele alınmış, bilgi teknolojilerinin bu aktivitelere etkisi ortak bir paydada tartışılmıştır.

1.1. Turizm ve Serbest Zaman Aktiviteleri

Turizm ve serbest zaman aktiviteleri bir arada ele alındığında, turizmin serbest zaman aktivitelerini de kapsayan, daha geniş ölçekli bir aktivite olduğu söylenebilir. Bu bakış açısıyla turizm; serbest zaman aktiviteleri ve rekreasyon amaçlı seyahatler olarak da tanımlanabilir.

Kişiler çalışmadıkları ve uyumadıkları zamanlar dışında, serbest / boş zamanlarında ne yapacaklarını belirlemek konusunda özgürdürler. Serbest zaman aktiviteleri “aktif, pasif, evde yapılan aktiviteler ve ev dışında yapılan aktiviteler” olmak üzere dört kategoride sınıflandırılabilir. Spor aktivitelerinin içinde yer almak aktif; okumak, izlemek gibi aktiviteler pasif aktivitelere örnek teşkil ederken; televizyon izlemek, müzik dinlemek gibi aktiviteler evde yapılan; eğlence aktiviteleri, hafta sonu gezileri vb. benzeri aktiviteler de ev dışında yapılan aktiviteler olarak tanımlanabilir (www.madametussauds.com, 2013).

Turizm ve serbest zaman endüstrilerinin yedi temel bileşeni vardır.

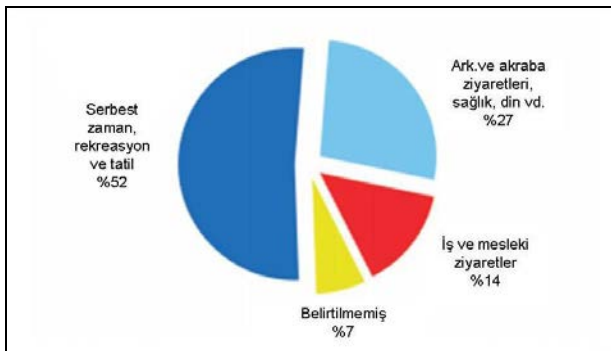
1. Ziyaretçilerin ilgisini çekebilecek aktiviteler
2. Sanat ve eğlence faaliyetleri
3. Spor ve fiziksel rekreasyon aktiviteleri
4. Ev temelli serbest zaman aktiviteleri
5. Kırsal rekreasyon aktiviteleri
6. Çocuklar için oyun aktiviteleri
7. Yemek hizmetleri

Bu yedi temel bileşen kullanıcıların niteliklerine göre değişerek çeşitlenmektedir. Kullanıcıların yaş grupları, cinsiyetleri, özel gereksinimleri, ait oldukları sosyal gruplar, aile ve arkadaşların etkisi, kültürel nitelikleri, gelir durumu vb. etkenler kişilerin dahil olmayı tercih ettikleri turizm türleri ve serbest zaman aktivitelerini belirlemede önemli girdilerdir (www.madametussauds.com, 2013).

Serbest zaman ve turizm destinasyonları, kişilerin bu aktiviteler içinde yer almak için seyahat ettikleri yerlerdir. Hangi insanların bu alanlara gitmeyi tercih ettikleri ve hangi aktivitelerin bu seyahatler için çekicilik yaratıklarını bilmek, bu alanların geliştirilmesinde önemlidir. Bölgenin çekiciliği, konaklama ve ulaşım olanakları da ayrıca kişilerin seçimlerini etkileyen önemli bileşenlerdir. Gelişmiş ülkelerde, modern teknolojilerin de yardımıyla, tüm bu bileşenler açısından müşteri memnuniyeti doruk noktalara ulaşmış durumdadır (Egziabher, 2001). Özellikle küresel ölçekte, farklı niteliklere sahip geniş turist kitlelerine hitap edebilecek şekilde hizmet çeşitliliğini arttırmada ve bu hizmetler sonucundaki müşteri memnuniyeti açısından geri dönüşümleri belirlemede bilgi teknolojilerinin katkısı son derece önemlidir.

Turizm dünyada en hızlı büyüyen endüstrilerden birisidir. Aslında kendi başına ticari mal /ürün üretmeyen ancak farklı pek çok sınıftan insana hizmet sunan bir hizmet endüstrisi olarak; gıda endüstrisi, ulaşım endüstrisi gibi farklı endüstrilerle de doğrudan ilişki içerisindedir. Sosyo ekonomik açıdan ele alındığında kişiler için çekici destinasyonlar yaratırken, onların ulaşım, konaklama, yeme-içme ve eğlence ihtiyaçlarını da karşılayan bir endüstri olarak da görülebilir (Shanker, 2008). Bu bakış açısıyla turizm sektörü açısından üç temel ilişki; ulaşım sektörü, konaklama sektörü ve eğlence sektörü olarak tanımlanabilir. Ulaşım sektörü, hava, kara ve deniz yolu ile sunulan hizmetleri kapsarken, konaklama sektörü, ziyaretçilere kalabilecekleri yer imkanı sunan her tür tesisi kapsar. Eğlence sektörü ise kullanıcıların rekreasyonel, estetik, eğitsel vb. ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik geliştirilen hem doğal hem de yapay aktiviteleri kapsamaktadır (Johnpaule, 2013).

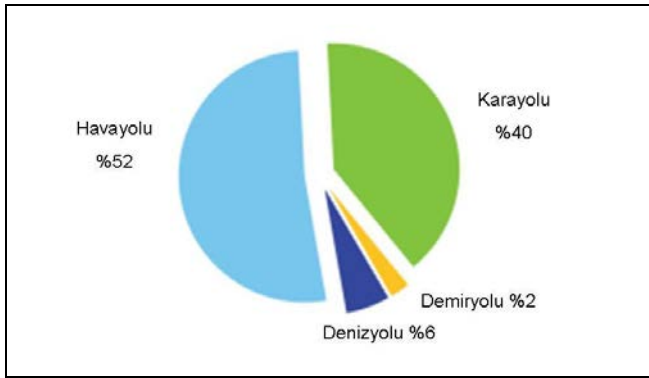
Grafik 1. Seyahat Amacına Göre Turist Sayıları (2012)

Kaynak: UNWTO, 2013

Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verilerine göre, uluslararası turist sayıları 2012 yılında 1.035 milyon kişi iken, 2013 yılında %5 artarak 1.087 milyon kişiye ulaşmıştır. 2014 yılı için Dünya Turizm Örgütü'nün tahminleri %4-%4.5 artış olacağı yönündedir (UNWTO,2013). Yine Dünya Turizm Örgütü verilerine göre, dünya genelinde her 11 işten 1'i turizm sektöründe yer almakta, dünya ihracatının %6'sını (1.3 trilyon US dolar) turizm sektörü oluşturmaktadır. 2012 yılı turizm verilerine göre, turistlerin seyahat amaçlarının başında %52 ile ilk sırayı serbest zaman, rekreasyon ve tatil aktiviteleri alırken, 2. sırada %27 ile akraba, arkadaş ziyaretleri, sağlık, din vb. amaçlar bulunmaktadır (Grafik 1). Bu seyahatler sırasında tercih edilen ulaşım türleri incelendiğinde ise ilk sırayı %52 ile hava ulaşımı, 2. sırayı % 40 ile karayolu ulaşımı alırken, demiryolu ile ulaşım %2 ile son sırada yer almaktadır (Grafik 2).

Grafik 2. Turistik Seyahatlerin Ulaşım Türlerine Göre Dağılımı (2012)

Kaynak: UNWTO, 2013

Dünya Turizm Örgütü'ne ait istatistikler incelendiğinde, dünya genelinde artan turist sayıları ve bu turistlerin bölgelere göre dağılımlarındaki değişimler (Tablo 1), günümüzde bilgi teknolojilerinin ve görsel medyanın yoğun kullanımı ve deneyimlerin gerek doğrudan gerekse internet üzerinden paylaşımlarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Artık serbest zamanları değerlendirme, rekreasyon ve tatil amaçlı seyahatler, bu aktiviteler için ayrılmış sürelerin belli destinasyon bölgelerinde geçirilmesinin dışında, farklı deneyimler yaşamayı hedeflemekte, farklı kültürlerin tecrübe edilmesi, öğrenilmesi, kişilerin gerek sosyal gerek kültürel açıdan kendilerini zenginleştirmelerini amaçlamaktadır.

Uluslararası turist sayılarının, bölgelere göre dağılımlarına ve yıllara göre değişimlerine bakıldığında ise, geçmiş yıllarda Avrupa ve Amerika kıtaları daha popüler destinasyon bölgeleri iken, son yıllarda, daha egzotik ve farklı kültürlerin yer aldığı, daha az keşfedilmiş bölgeler olan Kuzey-Doğu ve Güney-Doğu Asya, Afrika, Orta ve Güney Amerika bölgelerinin daha çok tercih edilen destinasyon bölgeleri olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 1). Bu değişimde yeni yerleri ve kültürleri keşfetme arzusu, kişilerin her geçen gün daha fazla turizm aktivitesine katılabilme olanağı ile birlikte daha çok destinasyon bölgesini görebilme imkanı, bilgi ve deneyimlerin paylaşımının etkisi, daha az bilinen ve daha az tanınan bölgelerin görsel iletişim araçları ve bilgi teknolojileri ile daha fazla tanıtılabilmelerinin etkisi yadsınamaz.

Tablo 1. Uluslararası Turist Sayılarının Bölgelere ve Yıllara Göre Değişimi

	Uluslararası Gelen Turist Sayıları (Milyon kişi)							Değişim (%)	
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	11/10	12/11
Dünya	436	529	677	807	949	995	1035	4.8	4.0
Avrupa	262.7	305.9	388.0	448.9	485.5	516.4	534	6.4	3.4
Kuzey Avrupa	29.8	37.7	46.4	60.4	62.8	64.0	64.9	2.0	1.4
Batı Avrupa	108.6	112.2	139.7	141.7	154.3	161.5	166.6	4.6	3.2
Orta/Doğu Avr.	33.9	58.1	69.3	90.4	95.0	103.9	111.6	9.4	7.4
Güney Avr./Akdeniz	90.3	98.0	132.6	156.4	173.5	187.0	191.1	7.8	2.2
Asya ve Pasifik	55.8	82.0	110.1	153.6	205.1	218.2	233.6	6.4	7.0
Kuzey-Doğu Asya	26.4	41.3	58.3	85.9	111.5	115.8	122.8	3.8	6.0
Güney-Doğu Asya	21.2	28.4	36.1	48.5	70.0	77.3	84.6	10.4	9.4
Okyanusya	5.2	8.1	9.6	11.0	11.6	11.7	12.1	0.9	4.1
Güney Asya	3.1	4.2	6.1	8.1	12.0	13.5	14.1	12.6	4.4
Amerika	92.8	109.0	128.2	133.3	150.4	156.0	163.1	3.7	4.6
Kuzey Amerika	71.7	80.7	91.5	89.9	99.3	102.1	106.7	2.8	4.5
Karayıplar	11.4	14.0	17.1	18.8	19.5	20.1	20.9	3.0	3.8
Orta Amerika	1.9	2.6	4.3	6.3	7.9	8.3	8.9	4.4	7.5
Güney Amerika	7.7	11.7	15.3	18.3	23.6	25.5	26.7	7.8	4.8
Afrika	14.8	18.8	26.2	34.8	49.9	49.4	52.4	-0.8	5.9
Kuzey Afrika	8.4	7.3	10.2	13.9	18.8	17.1	18.5	-9.1	8.7
Sahra Altı Afrika	6.4	11.5	16.0	20.9	31.1	32.4	33.8	4.1	4.4
Orta Doğu	9.6	13.7	24.1	36.3	58.2	54.9	52.0	-5.6	-5.4

Kaynak: UNWTO, 2013

1.2. Turizm ve Serbest Zaman Aktivitelerinin Bilgi Teknolojileri ile İlişkisi

İnternet teknolojileri, turizm endüstrisini son 15-20 yıl içerisinde diğer tüm faktörlerden daha etkin biçimde köklü bir değişikliğe uğratmıştır. Daha çok insan birbiri ile bağlantı kurmaya başlamış, “online” bilgiye erişim çok büyük bilgi havuzlarının oluşumu ile artmış, pek çok turist / gezgin seyahat kararlarına ve destinasyon bölgesi seçimlerine internet üzerinden yaptıkları araştırmalara ve eriştikleri bilgilere göre karar vermeye başlamıştır. Dolayısıyla, internet teknolojileri, turizm endüstrisinde, değişen müşteri taleplerinin karşılanabilmesi, hizmetlerin güncel beklentilere yanıt verebilmesi ve sektörde çalışan işgününün yeteneklerinin ve uygulama becerilerinin geliştirilebilmesi için önemli bir etken haline gelmiştir (UNWTO, 2011).

Yaşamakta olduğumuz teknoloji çağında, uluslararası turizm endüstrisi hızlı bir biçimde “Ulaşım, Turizm ve Teknoloji” üçlüsünü benimsemektedir. Bu süreç hızla, teknolojinin; gezginlerin, firmaların ve destinasyon bölgelerinin ihtiyaçlarına hizmet ettiği bir döneme dönüşmektedir. Bu nedenle turizm endüstrisinde yer alan tüm destinasyon bölgelerinin ve bu sektörde hizmet vermekte olan firmaların yeni teknolojileri kullanarak, değişen koşullara entegre olmaları son derece önemlidir. Özellikle seyahat öncesi ve seyahat sonrası olmak üzere, sunulan hizmet kalitesinin artırılmasında, müşterilerin beklentilerinin anlaşılabilmesi ve karşılanabilmesinde, firmalar açısından internet teknolojilerinin sürece entegrasyonu bir gereklilik haline dönüşmüştür. Çünkü günümüz turistleri / gezginleri, seyahat etmek istedikleri destinasyon bölgelerine ve seyahat yöntemlerine karar vermeden önce internet üzerinden araştırmak yapmakta, geleneksel “dedikodu gazetesi” yöntemi ile bilgi toplamakta, serbest zaman ve iş amaçlı seyahat eden kişilerin görüşlerini, yorumlarını okuyarak, online seyahat videolarını izleyerek kararlarını şekillendirmektedirler (UNWTO, 2011).

Poon (1993) yaptığı bir araştırmada; bilgi ve iletişim teknolojileri ile turizm arasındaki bağı tanımlayarak, turizm endüstrisinin karşı karşıya olduğu temel değişimleri analiz etmiş ve araştırması sonucunda “yeni turizm endüstrisinin” hızlı bir biçimde “geleneksel turizm sektörünün” yerini almakta olduğunu keşfetmiştir. Teknolojinin, değer zincirinin yeniden şekillenmesinde stratejik bir rolü olduğunu ve müşterilerin yeni teknolojiler ile, yeniden biçimlendirilen ve inşa edilen yaşam biçimleri, turizm ürünleri ve değerlere yavaş yavaş uyum sağlamaya başlamalarında etkili olduğunu ortaya koymuştur (Shanker, 2008).

Günümüz turizm aktiviteleri, fiyatlara ve teknoloji ile ilişkilere göre şekillenmektedir. Cep telefonlarındaki pek çok yeni uygulama, ulaşım, konaklama, eğlence ve gastronomi hizmetlerinde seçeneklerin çeşitlenmesi vb. pek çok konuda gerek hizmet vericilere, gerekse müşterilere alternatifler sunmaktadır. Yine bu uygulamaların ve sosyal iletişim ağlarının artan kullanım oranları, turizm endüstrisinde destinasyon bölgelerinin tanıtımı açısından önem kazanmakta, sektördeki şeffaflığı arttırmak yoluyla bu alanlarda hizmet vermekte olan firmalar arasında rekabet yaratarak, sektörün gelişimi için fırsatlara dönüşmektedir (UNWTO, 2011).

Zamanın etkin biçimde değerlendirilebilmesi için, destinasyon bölgelerinin ve hizmetlerin çok çeşitli olduğu günümüzde, serbest zaman ve turizm amaçlı planlamalarda, en kısa sürede en fazla bilgiye ulaşmada yardımcı olan bilgi teknolojileri, internet ve sosyal medya önemli birer araç haline gelmiştir. Bu nedenle çağı yakalayabilen girişimciler, sektörde öncelikli olarak tercih edilen ve küresel ölçekte hizmet verebilen işletmelerin yaratılmasında öncü konumdadırlar.

2. BİLGİ TEKNOLOJİLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN VE GELİŞİMİN, TURİZM VE SERBEST ZAMAN AKTİVİTELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüzde, internet iletişim kurma ve bilgi paylaşımı konularında küresel “insanlar ağı” olarak tanımlanabilir. “E-posta” ve “world wide web” (internet sunucuları ağı) olmak üzere iki etkili araca sahiptir. World wide web, internet üzerinde küresel ölçekte her türlü bilgiye ulaşılacak uçsuz bucaksız bir kaynak olarak da görülebilir (Jadhav, Mundhe, 2011). Dünya Turizm Örgütü internet’in başarı anahtarının, tüketici ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde tanımlanması, doğrudan iletişim, kapsamlı bir sunum, kişiselleştirme ve bilgilerin güncellenmesi olduğunu açıklamıştır (Özdipçiner, 2010)

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve hemen hemen her sektör tarafından yoğun biçimde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, özellikle yapısı sebebi ile turizm sektörü açısından da sektöre entegrasyonu kaçınılmaz olmuştur. Müşteriler ile iletişim kurma, sunulan hizmetlerin gerektirdiği işlemlerin online yapılabilmesi (otel rezervasyonları, uçak bileti rezervasyonları ya da satın alınması, araç kiralama, seyahat paketlerinin incelenerek satın alınabilmesi vb.) ve tüm bu işlemlerin ekonomik, hızlı ve güvenli olarak yapılabilmesi, turizm ve otel endüstrisi için internet kullanımını mecbur kılmaktadır.

Turizm aktivitesine katılacak kişiler ziyaret etmeyi planladıkları tüm destinasyon bölgeleri için detaylı bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilgiler hem sayısal hem de her an değişebilen dinamik bilgiler olabilmektedir (iklim verileri, fiyat bilgileri, ulaşım türlerine ilişkin zaman çizelgeleri, alandaki aktivitelere ilişkin veriler vb.). Bu nedenle bu bilgilerin güncel olarak elde edilebileceği ve yaygın olarak erişilebileceği belli depolama alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Jadhav, Mundhe, 2011). Bu açıdan ele alındığında, bilgiye erişim açısından en yaygın ve en hızlı yöntem internet, daha geniş biçimi ile bilgi teknolojileri olarak tanımlanabilir.

Bilgiye ihtiyaç duyulan temel konular arasında;

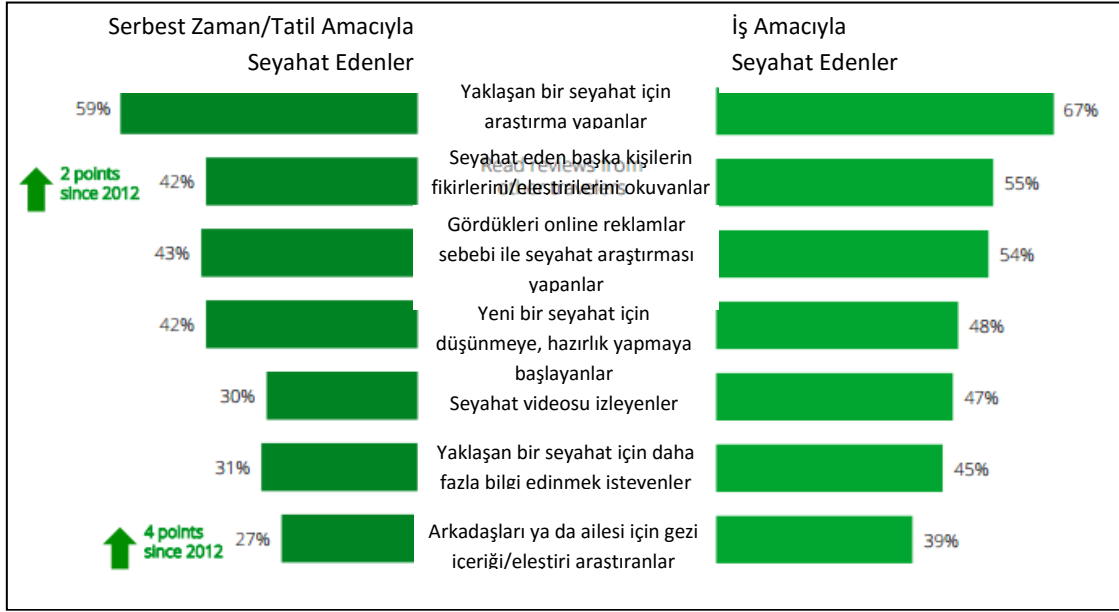
- Destinasyon bölgesinin coğrafi konumu, peyzaj özellikleri, iklimi vb.
- Turizm bilgileri
- Konaklama, restoran ve alışveriş olanakları
- Havayolu, demiryolu, denizyolu ve karayolu ile ulaşım olanakları, ulaşım türlerine ait tarife bilgileri
- Bölgeye ilişkin sosyal, kültürel gelenek, örf ve adetler veya alana ait karakteristik özellikler
- Eğlence ve aktivite olanakları
- Alan için en uygun ziyaret dönemleri
- Aktivitelerin ve hizmetlerin kalitesi ve fiyatları, döviz kurları

sıralanabilir (Jadhav, Mundhe, 2011). Tüm bu verilerin, ziyaretçiler için güncel tutulması ve erişilebilirliğinin sağlanması, destinasyon bölgelerinin tercih edilmesinde ve ziyaretçiler tarafından tanıtımının yapılmasında etkin olacaktır.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, kişilerin seyahatlerini planlamakta sayısal verileri ve online sistemleri daha fazla kullanmaya başladıklarını ve internetin kişilerin karar verme süreçlerinde geçmişe oranla çok daha fazla etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, gerek bilgi teknolojilerinin kullanımının yayılması, gerekse tüketici haklarının yasalar ile etkin biçimde korunması ve bu sürecin online işlemler konusunda da etkinleştirilmesi ile birlikte, kullanıcılar hem zamandan kazandıkları ve hizmetlere 24 saat ulaşabildikleri, hem satın almak istedikleri hizmetlere daha ekonomik biçimde erişebildikleri, hem de pazar araştırması yapabildikleri için online işlemleri tercih etmektedir.

Google şirketi, Amerika'da, seyahatlerin rolünü daha iyi anlayabilmek üzere, bağımsız bir araştırma şirketi olan "Ipsos MediaCT" isimli bir firmaya bir seyahat araştırması yaptırmıştır (Google/Ipsos MediaCT, 2012). Bu araştırma aynı zamanda bilgi teknolojilerinin turist davranışları üzerindeki etkilerini ölçmek için de pek çok detaylı bilgiye sahiptir. Amerika, tüm dünyada bilgi teknolojilerinin yayılması ve kullanılması ve bu teknolojilerin günlük yaşama entegrasyonu konularında öncü ülkelerin başında gelmesi sebebi ile, çalışma kapsamında fikir verici olması açısından örnek olarak ele alınmıştır. Firmanın yaptığı araştırmada sorular üç tip kullanıcıya yöneltilmiştir; serbest zaman/tatil amaçlı seyahat edenler, iş amaçlı seyahat edenler ve üst gelir grubundaki ziyaretçiler. Bu kullanıcı grubunun belirlenmesinde kullanılan ortak kriterler; "çalışmanın yapıldığı zaman diliminde, son 6 ay içerisinde en az 1 kez serbest zaman/tatil amaçlı seyahat etmiş olmak ya da en az 3 adet iş amaçlı seyahat gerçekleştirmiş olmak" olarak tanımlanmıştır (Google/Ipsos MediaCT, 2012). Yapılan çalışmanın sonuçları incelendiğinde, makalenin de temel konusu olan bilgi teknolojilerinin turizm sektöründeki yerini çok net biçimde ortaya koyan şu sonuçları gözlemlemek mümkündür;

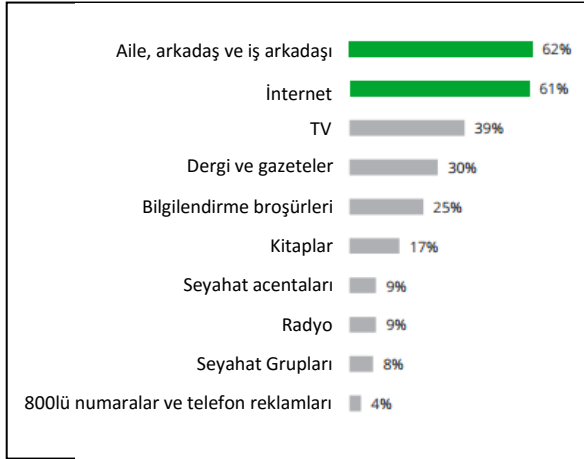
Araştırmaya katılan kullanıcılar arasında, serbest zaman amaçlı seyahat edenler içinde %83, iş amaçlı seyahat edenler içinde ise %76 oranında kullanıcı işlemlerini online gerçekleştirmektedir. Serbest zaman amaçlı seyahat edenler daha çok online fikir araştırması yapmakta ve seyahat süresince de online olmayı istemektedirler. Araştırmaya katılanların %68'inin nereye gideceklerine ya da nasıl gideceklerine karar vermeden önce online araştırma yaptıkları (bu oran 2012 yılında %65), yine araştırmaya katılanların %49'unun seyahatleri sırasında, gerekli işlemleri ya da ulaşmak istedikleri ek bilgileri akıllı telefon veya tablet aracılığı elde ettikleri (bu oran ise 2012 yılında %46) izlenmektedir (Google/Ipsos MediaCT, 2013).

Grafik 3. Gezinlerin Online Olarak Seyahat Araştırması Yapma Sebepleri

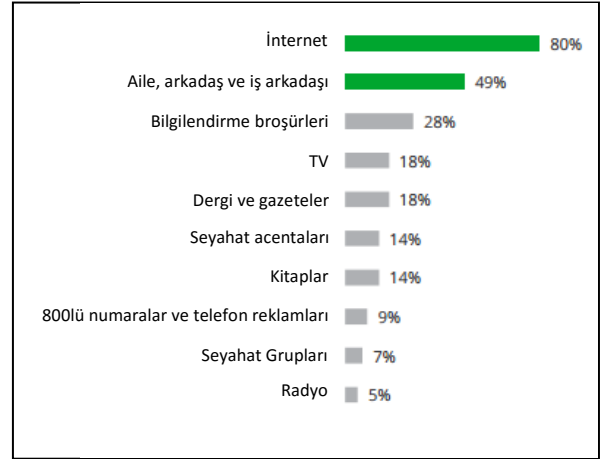
Kaynak: Google/Ipsos MediaCT, 2013

Kişilerin online olarak seyahat araştırması sebeplerine bakılacak olursa, çoğunluğun (%59 ve %67) halihazırda planlamış oldukları bir seyahat öncesinde, gidecekleri bölge için internet üzerinden araştırma yaptıkları söylenebilir. Bir diğer grup, seçtikleri ya da seçecekleri destinasyon bölgeleri için, daha önceden bu bölgelere gitmiş olan kişilerin eleştiri ve görüşlerini okumak için online araştırma yapmakta, bir grup gezgin ise gördükleri online reklamlar aracılığı ile araştırma isteği duymaktadır (Grafik 3) (Google/Ipsos MediaCT, 2013).

Seyahat eden kişilerin gerek seyahat, gerekse destinasyon bölgesi seçimi için nasıl karar verdiklerine bakılacak olursa, araştırmaya katılan kişiler %62 oranında aile, arkadaş ve iş arkadaşları aracılığı ile, %61 oranında ise internet aracılığı ile ilham aldıklarını belirtmişlerdir (Grafik 4). Yine seyahat etmeye karar veren kişilerin bu seyahatleri %80 oranında internet aracılığı ile planladıkları, %49'unun ise aile, arkadaş ve iş arkadaşları aracılığı ile şekillendirdikleri söylenebilir (Grafik 5) (Google/Ipsos MediaCT, 2013).

Grafik 4. Gezginlerin seyahat için ilham kaynakları

Kaynak: Google/Ipsos MediaCT, 2013

Grafik 5. Gezginlerin seyahatlerini planladıkları kaynaklar

Kaynak: Google/Ipsos MediaCT, 2013

Dünyadaki bu gelişmelerin paralelinde, Türkiye’de bilgisayar sahipliği ve internete erişim olanaklarının daha yeni olduğu söylenebilir. 1997 yılında Türkiye’de hanelerin yalnızca % 6,5’i bilgisayar sahibi iken, 2000 yılında bu oran % 12,3 olmuştur. Yine 1997 yılında evde bulunan bilgisayarlardan sadece altıda biri internete erişebilirken, 2000 yılında bu rakam %50’lere varmıştır. Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen 2000 yılında hanelerde internet sahipliği % 6,5’i geçmemektedir (Öztürk, 2005). 2005 yılı sonrası gelişmelere bakıldığında, özellikle 2010 yılı ve sonrasında, cep telefonlarının da internete bağlanma oranlarının artması ile birlikte internete erişim olanaklarının arttığı gözlemlenmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Hanelerde internet bulunma oranı (%)

Yıl	Masaüstü bilgisayar(PC)	Taşınabilir bilgisayar (Laptop, netbook Tablet PC)	Cep telefonu	İnternete bağlanabilen TV	Avuçiçi (PDA)
2005	*	*	*	*	*
2007	15,8	3,8	3,8	-	0,1
2008	19,5	6,3	4,7	-	0,2
2009	22,5	8,4	5,6	-	0,2
2010	25,2	13,4	15,5	-	0,2
2011	25,5	18,7	13,8	-	0,4
2012	23,4	22,6	20,3	-	0,8
2013	21,8	25,6	29,9	2,9	-

* 2005 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Anketinde, sorgulanan detayda veri bulunmamaktadır.

Kaynak: TÜİK, 2005; TÜİK, 2010; TÜİK, 2011; TÜİK, 2012; TÜİK, 2013a

Hane ve girişimler olarak ayrı ayrı ele alındığında, bilgisayar kullanımlarının ve internet erişimlerinin girişimlerde daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu durum kişilerin ekonomik olarak internete

erişebilirliklerinin kısıtlı olduğu veya interneti daha çok iş amaçlı kullandıkları ve iş yerinde internet bağlantısı olanların evlerinde bağlantı ihtiyacı duymadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3. Türkiye’de Bilgisayar Sahipliliği ve İnternete Erişim Olanakları ve Yıllara Göre Değişim Oranları (16-74 yaş arası bireyler) (%)

	2005	2010	2011	2012	2013
Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı					
Bilgisayar Kullanımı	87,8	92,3	94,0	93,5	92,0
İnternet Erişimi	80,4	90,9	92,4	92,5	90,8
Web Sitesi Sahipliği	48,2	52,5	55,4	58,0	53,8
Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı					
Bilgisayar Kullanımı	22,9	43,2	46,4	48,7	49,9
İnternet Kullanımı	17,6	41,6	45,0	47,4	48,9
Hanelerde İnternet erişim imkanı	8,7	41,6	42,9	47,2	49,1

Kaynak: TÜİK, 2005; TÜİK, 2010; TÜİK, 2011; TÜİK, 2012; TÜİK, 2013a

Türkiye’de de kişilerin serbest zamanları ve tatilleri için tercih ettikleri destinasyon bölgelerine ilişkin karar verme süreçleri ve bu sürece dair araştırmaları artan oranda internet üzerinden yaptıkları söylenebilir. TÜİK tarafından toplanan istatistikler bu söylemi destekler niteliktedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, özellikle internet erişiminin ve kullanımının arttığı 2010 yılı ve sonrasında, bu gelişmeye paralel olarak kişilerin interneti seyahat ve konaklama hizmetleri için kullanım oranı da artmıştır. Benzer biçimde, kişilerin seyahat tecrübelerini sosyal iletişim ortamlarında paylaştıkları ve turizm firmalarının tanıtımlarını hem sosyal iletişim ortamlarında, hem de online gazete ve dergilerde verdikleri reklamlarla yaptıkları düşünüldüğünde, internetin bu amaçlarla kullanımındaki artan oranlar da turizm sektörünün online gelişimini destekler niteliktedir (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye’de İnternet Kullanımının Amaçları ve Yıllara Göre Değişim Oranları (16-74 yaş arası bireyler) (%)

Amaç	2005	2010	2011	2012	2013
Seyahat veya seyahat ile ilgili konaklama için online hizmetleri kullanma	14,3	22,6	17,7	18,9	26,6
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama	43,3	55,7	46,6	61,3	59,9
Mal veya hizmet satışı	*	4,1	7,2	7,2	9,3
İnternet üzerindeki sosyal gruplara katılma	*	64,2	50,5	41,6	73,2
Online haber, gazete ya da dergi okuma	55,8	58,8	72,7	72,5	75,6

* Bu veriler 2005 yılında farklı biçimde sınıflandırıldıkları için, karşılaştırmaya olanak verecek şekilde, elde edilememiştir.

Kaynak: TÜİK, 2005; TÜİK, 2010; TÜİK, 2011; TÜİK, 2012; TÜİK, 2013a

İnternet üzerinden satın alınan hizmetler incelendiğinde, konaklama hizmetlerinin (otel rezervasyonları vb.) online satın alınmasının oranları, seyahat bileti, araç kiralama gibi diğer satın alınan hizmetlere oranla daha düşüktür (Tablo 5).

Tablo 5. İnternet Üzerinden Sipariş Verilen veya Satın Alınan Turizm ile İlgili Faaliyetlerin Yıllara Göre Değişimi (%)

Mal ve hizmet türleri	2005	2010	2011	2012	2013
Konaklama (Otel vb. rezervasyon)					
İnternet kullananlar içindeki oranı	*	0,7	1,2	1,5	1,7
İnternet üzerinden mal veya hizmet siparişi verenler ya da satın alanlar içindeki oranı	*	5,1	7,3	7,2	7,8
Seyahat ile ilgili diğer faaliyetler (seyahat bileti, araç kiralama vb.)					
İnternet kullananlar içindeki oranı	*	2,0	2,5	3,5	4,4
İnternet üzerinden mal veya hizmet siparişi verenler ya da satın alanlar içindeki oranı	*	15,2	15,2	17,4	20,0

* 2005 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Anketinde, sorgulanan detayda veri bulunmamaktadır.

Kaynak: TÜİK, 2005; TÜİK, 2010; TÜİK, 2011; TÜİK, 2012; TÜİK, 2013a

Turizm işletmeleri açısından ele alındığında, bilgi teknolojilerini ve interneti kullanım amaçlarının pazarlama faaliyetleri temelli olduğu söylenebilir. Bu amaç ile işletmeler tarafından hazırlanan internet sitelerinin sahip olması gereken temel özellikler şu şekilde sıralanmıştır; (a) elektronik posta özelliği; (b) seyahat ile ilgili bilgiler; (c) kendi web adresinin (URL) bulunması özelliği; (d) rezervasyon yapmaya yönelik bilgiler; (e) online rezervasyon özelliği; (f) promosyon uygulamaları ve indirimlerle ilgili bilgiler; (g) diğer konaklama işletmeleri ile bağlantı kurabilme özelliği; (h) geri bildirim formu özelliği; (i) online ödeme yapabilme özelliği; (j) birden fazla ya-bancılı dilde bilgilendirme yapabilme özelliği; (k) görsel ve işitsel özellikler; (l) işletme sahipliği ile ilgili bilgiler; (m) sıkça sorulan sorulara cevap verme özelliği; (n) işgörenlere yönelik bilgiler (Karamustafa vd., 2002). Ancak sektör açısından ele alındığında web sitelerinin bu özelliklere sahip olması yeterli olmamaktadır. Sitelerin aktif şekilde kullanılabilirliği, güncel bilgiler içermesi ve müşterilere hızlı yanıt verecek şekilde işletilmesi önem kazanmaktadır. TÜİK verilerine göre konaklama hizmetlerinin online satın alınmasındaki düşük oranlar, bu sistemdeki aksaklıklar ve etkin işletilemeyen web siteleri olarak yorumlanabilir.

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Turizm ve serbest zaman aktiviteleri, kişilerin dinlenmek ve pek çok zaman keşfetmek amacı ile dahil oldukları aktiviteler olarak düşünülebilir. Bu bakış açısı ile, “keşfetmenin” gerektirdiği “yeni” algısı ve tecrübe edilmemiş yaşama isteği kişileri araştırmaya, yeni yerler bulmaya ve tüm bunları ekonomik biçimde gerçekleştirme isteğine yönlendirmektedir. Günümüzde bunu yapabilmenin en basit, en erişilebilir ve en etkin yolu kuşkusuz ki internettir. Ayrıca online erişilebilirliğin artması kişilere; sorularına kolay yanıt bulabilme, doğrudan ilgili kişilerden yanıt alma, zamandan kazanma, değişikliklere olanak verme, esnek olma gibi kazançlar da sağlamaktadır. Sadece olumlu görüşlerin değil, aynı zamanda olumsuzlukların ve memnuniyetsizliklerin de paylaşılması, hem kullanıcılar açısından dikkatli olma, gerekiyorsa önlem alma, hem de işletmeler açısından eksikliklerin farkına varılması ve giderilmesi adına önemli olanaklar sunmaktadır.

Turizm firmaları ve sektörde hizmet veren işletmeler, internet aracılığı ile dünyadaki gelişmeleri takip edebilmekte, bu sayede rekabet edebilme güçlerini arttırmakta ve hizmet ettikleri kullanıcı gruplarını genişletebilmektedirler. Müşterilerin beklentilerini belirlemede ve memnuniyetsizliklerini gidermede online bilgi sistemlerinin kullanılması (online anketler, bilgi formları vb.) zaman, işgücü ve geri dönüşler açısından firmalara büyük avantajlar sunmaktadır. Bilgi teknolojilerinin sektör açısından

yarattığı bu fırsatlar, firmalara dünya pazarında yer alabilme olanağı sunmakta, bu nedenle de bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanmasını kaçınılmaz olmaktadır.

Kişilerin internet erişimi olanaklarının artması, cep telefonları ve diğer teknolojiler (bilgisayar, dizüstü bilgisayar, tablet vb.) ile her an internete bağlı olabilme durumu ve bilginin internet yolu ile hızlı ve zahmetsizce erişilebilme özelliği, her yaştan insan grubu için çekicilik yaratmakta, pek çok sektörde kullanıcılar açısından mal ve hizmet alımlarında öncelikli olarak tercih edilmektedir.

Kullanıcılar açısından ele alındığında ise, bilgi ve iletişim teknolojileri; bilgiye kolay ve hızlı erişebilme, gün boyu istenilen zaman aralıklarında, mesai saatlerine bağımlı olmaksızın, özgürce araştırma yapma ve bilgi edinme olanağı sunmaktadır. Seyahat planlama sürecinde ihtiyaç duyulan her türlü verinin (ulaşım ve konaklama alternatifleri, bilet fiyatları, oda fiyatları, iklim verileri, gezilebilecek yerler, alan ilişkin özgün değerler, gastronomi birimleri ve önerileri, eğlence olanakları vb.) elde edilebileceği ve bir “tık”la dünyanın her bölgesine online seyahat edilerek, çoğu bölgede sokak ölçeğinde gezinti olanağı sunan sistemlerin (google earth, yandex vb.) varolduğu bir dönemde, “bilinçli turist”ler için hizmet sunmak, geleneksel dönemlerdekine oranla çok daha zor ve titizlik gerektiren bir süreç haline gelmiştir.

Teknoloji çağı ile birlikte, bilgiye erişimin hızlanması ve online sistemlerin karşılaştırmalara olanak vermesi, hizmetler sektöründe rekabeti arttırmış, bu rekabet ulaşım, konaklama ve eğlence sektörlerine de yansımıştır. Özellikle havayolu firmaları doğrudan rekabet içerisine girmiş, bu da temeli “yolculuk” olan turizm sektörünün değişimini ve gelişimini etkilemiştir. Artık kıtalararası seyahatlerin, özellikle promosyon dönemlerinde, daha ekonomik olması, uzak mesafelerin erişilebilirliğini arttırmış, bu alanları, “keşfetmek isteyen” kişiler açısından öncelikli destinasyon bölgeleri haline getirmiştir.

Tüm bu olumlu gelişmelerin yanı sıra bilgi teknolojilerinin turizm sektörü üzerindeki negatif etkilerinden de bahsetmek mümkündür. Sektörün gerektirdiği pek çok hizmetin online şekilde çözümlenebilmesi, sektördeki iş olanaklarını azaltmış, bu da istihdam açısından yerel halk için olumsuz bir durum yaratmıştır. Ayrıca hem gelişmekte olan, hem de geri kalmış ülkeler açısından, teknolojik anlamda altyapı hizmetlerinin yeterince sunulmadığı durumlarda, turizm sektörünün bu durumdan da olumsuz etkileneceği açıktır. Bu destinasyon bölgelerinde internet ağının “güvenilirliği”, müşteriler açısından bu sistemlerin kullanılmasında kimi zaman negatif etkiler yaratacaktır. Özellikle müşteriler açısından internet işlemleri; güvenilirlik (online işlem yapabilmek için kişisel bilgilerin net ortamında paylaşılması, kredi kartı bilgilerinin girilmesi vb), internet altyapısındaki yetersizlikler (işlem sırasında internetin kesilmesi gibi) ve sistemdeki aksaklıklar (işleminin kaydedilip kaydedilmediği, online işleminizin otele gittiğinizde yapılmamış olduğunun söylenmesi vb) gibi nedenler ile çok tercih edilmeyebilir.

Turizm işletmeleri açısından bakıldığında, işletmelerin bu konuda yetişmiş personel bulmadaki zorlukları, yine internet altyapısındaki eksiklikler (işlem sırasında internetin kesilmesi gibi) sebebi ile online işlemlere çok fazla güvenilememesi şeklinde yorumlanabilir.

Özellikle müşteriler açısından online güvenilirlik (işleminizin kaydedilip kaydedilmediği, online işleminizin otele gittiğinizde yapılmamış olduğunun söylenmesi vb), internet altyapısındaki yetersizlikler (işlem sırasında internetin kesilmesi gibi), online işlem yapabilmek için kişisel bilgilerin net ortamında paylaşılması vb. nedenler ile çok tercih edilmeyebilir. Turizm işletmeleri açısından bakıldığında, işletmelerin bu konuda yetişmiş personel bulmadaki zorlukları, yine internet

altyapısındaki eksiklikler (işlem sırasında internetin kesilmesi gibi) sebebi ile online işlemlere çok fazla güvenilememesi şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak, küresel ölçekte yaşanan değişimlere ve teknolojik gelişimlere müdahale etmek gibi bir durumun söz konusu olmadığı açıktır. Teknoloji ve uzay çağının yaşandığı bir dönemde yeniliklere açık olmak ve tüm bu gelişmeleri kişiler, firmalar ve sektörler açısından avantaja dönüştürmek çağın bir gerekliliğidir. Bu kapsamda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sadece kalkınma amaçlı değil, özellikle turizm sektörü açısından, sektörün devamlılığı için mutlak bir gereklilik olan “koruma” ve “sürdürülebilirlik” hedeflerine de hizmet edecek şekilde kullanabilmesi önemlidir. Bilgi teknolojileri, daha erişilebilir, daha yaratıcı, daha kapsamlı ve daha tutkulu bir “turizm” yaratmada kullanıldığı kadar daha korunmuş, daha özgün ve daha geleneksel bir turizmi sürdürmede de etkili olmalıdır.

Kaynakça

Egzıabher, M. (2001). “Information Technology: Its Uses in Tourism Industry”, Catering and Tourism Training Institute, Europe.

Google/Ipsos MediaCT (2012). “The 2012 Traveler” http://ssl.gstatic.com/think/docs/the-2012-traveler_research-studies.pdf (Erişim tarihi: 28.01.2014)

Google/Ipsos MediaCT (2013). “The 2013 Traveler” http://ssl.gstatic.com/think/docs/2013-traveler_research-studies.pdf (Erişim tarihi: 28.01.2014)

Jadhav, S.V., Mundhe, S.D. (2011). “Information technology in Tourism”, International Journal of Computer Science and Information Technologies, Vol. 2 (6), 2011, 2822-2825

Johnpaule, E. (2013). “Information Technology and Tourism Industry” <http://johnp2012.blogspot.com.tr/2013/01/information-technology-and-tourism.html> (Erişim tarihi: 28.01.2014)

Karamustafa, K., BİÇKES, D.M., ULAMA, Ş. (2002). “Türkiye’deki Konaklama İşletmelerinin İnternet Web Sitelerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Çalışma”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, Temmuz-Aralık 2002 ss. 51-92.

Madame Tussauds London, http://www.madametussauds.com/SiteImages/Assets/9/Introduction_to_Leisure_and_Tourism_Presentation.pdf (Erişim tarihi: 24.01.2014)

Özdipçiner, N.S. (2010). “Turizmde Elektronik Pazarlama”, İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s.5-22

Öztürk, L. (2005). “Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, ss. 111-131.

Poon, A. (1993). “Tourism, Technology and Competitive Strategies”, C.A.B. International.

Shanker, D. (2008). “ICT and Tourism: Challenges and Opportunities”, Conference on Tourism in India – Challenges Ahead, 15-17 May 2008, IIMK

TÜİK (2005). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları

TÜİK (2010). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları

TÜİK (2011). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları

TÜİK (2012). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları

TÜİK (2013)a. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları

TÜİK (2013)b. Turizm İstatistikleri

UNWTO (2011). "Technology in Tourism", Affiliate Members AM-reports, Vol. 1, p. 7-10, 2011
http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwtodigitalresources_volume1_techtourism_eng_0.pdf (Erişim tarihi: 27.01.2014)

UNWTO (2013). "Tourism Highlights, 2013 Edition"
http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights13_en_hr.pdf (Erişim tarihi: 27.01.2014)

Veal, A.J. (2002). "Leisure and Tourism Policy and Planning", 2nd Edition, Cabi Publishing, s.1-10

Özet: Turizmin farklı pek çok tanımını yapmak mümkündür. Bilinen en genel tanımı ile kişilerin yaşadıkları yer dışına ziyaretleri ve gittikleri bölgede konaklamaları olarak tariflenebilir. Kişilerin bir bölgeye seyahat etmeleri için belli sebeplerinin olması gerekir; tatil, iş, arkadaş veya akraba ziyaretleri, sağlık, eğitim vb. gibi. Kişiler gidecekleri destinasyon bölgesini bu amaç doğrultusunda belirlerler. Seyahat edebilmek için ulaşım hizmetlerinin sunulması, destinasyon bölgesinde ise konaklama imkanlarının yaratılması temel gerekliliklerdir. Günümüzde gelişen teknoloji olanakları turistlerin tercihlerini belirlemede etkili olmakta, farklı turizm destinasyon bölgelerine ulaşmayı ve bu bölgeler için seyahat programlarından aylar önce araştırma yaparak seyahat detaylarını belirlemeyi (ulaşım, konaklama, araç kiralama, gezi programları hazırlama, gastronomi detayları vb.) mümkün kılmaktadır. Ayrıca internet teknolojilerinin ve sosyal paylaşım ağlarının yoğun kullanıldığı bu dönem, planlanan seyahatler için, daha önceden benzer programları gerçekleştirmiş olan farklı turistlerin ya da turist gruplarının yorumlarına, memnuniyet derecelerine erişmeyi ve olumlu / olumsuz tecrübeleri paylaşmayı da mümkün kılmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışma, değişen ve gelişen bilgi teknolojilerinin turizm sektörüne etkilerini, hizmet sunan firmalar ve hizmet satın alan kullanıcılar açısından ele almakta olup, bilgi teknolojileri açısından değişen koşulların, kullanıcılar ve işletmeler açısından sektöre katkılarını tartışmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, turizm ve serbest zaman aktivitelerinin ortak nitelikleri ile farklılıklarına değinilmiş, Dünya'da turizm gelişiminin güncel durumuna değinilerek, bilgi teknolojilerinin süreçte ne şekilde yer aldığı tartışılmaya çalışılmış ve Türkiye'de internet kullanımının gelişimi ve turizm sektöründeki yeri araştırılmıştır. Sonuç bölümünde, gerek kullanıcılar, gerekse hizmet sağlayıcılar açısından bilgi ve iletişim teknolojilerinin turizm sektöründeki pozitif ve negatif etkileri ortaya konmaya çalışılmış, bilgi sistemlerinin ve sektörün birlikteliği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, turizm sektörü, serbest zaman aktiviteleri, bilgi ve iletişim teknolojileri

EVALUATION OF THE INFORMATION and COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TERMS OF TOURISM and LEISURE ACTIVITIES

Abstract: It is possible to define tourism in many ways. It could be simply defined as a "travel and stay at the destination of a non-resident". People must have reasons for traveling, like holiday, business, visiting friends and relatives, health, education etc. And they decide the destinations according to these reasons. For traveling, transportation facilities must be served and accommodation units are the primary needs at the destination. Today, the technological facilities will be effective on defining of tourist choices. It makes possible to reach different destination points, to define the details of the journey (like transportation modes, schedules, type of accommodation, car rental possibilities, preparing tour programs etc.) months before. The intense use of internet technologies and social networks makes it possible to share personal experiences (their both positive and negative ones, their levels of satisfaction etc) with those who had realized the same or similar programs before. In this context, this paper aims to discuss; the contribution of information and communication technologies to the tourism sector within the respect of changing situations and to talk about the effects of these technologies on sector according to both enterprises and customers. Within this scope, the common and different characteristics of tourism and leisure activities were mentioned and the current position of global tourism development was shared. Then, the integration process of information technologies to the practice was discussed and the evaluation of internet services and its place in tourism sector in Turkey were studied.

Finally, the positive and negative effects of information and communication technologies on tourism sector, with the points of view both enterprises and customers were put forward and the association of information systems and tourism sector were tried to be evaluated.

Key Words: Turkey, tourism sector, leisure time activities, information and communication technologies

Nilüfer GÜZER: *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden 1999 yılında bölüm birincisi olarak mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama anabilim dalında yapmış, yüksek lisansını 2003, doktorasını 2009 yıllarında tamamlamıştır. 1999-2000 yılları arasında Tüstaş Sınai Tesisler A.Ş.'de Şehir Plancısı olarak görev yapmıştır. 2000 yılından bu yana Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır. Temel tasarım ve kentsel tasarım atölyelerinde tasarım eğitiminin geliştirilmesi çalışmalarının yanı sıra kent planlama, turizm, dağlık alanlar, göstergeler, rekreasyon alanları planlanması ve tasarımı konularında çalışmaları bulunmaktadır.*

nilufergurer@gmail.com

KENTLERİN TURİZMDE ÖNEM SIRALAMALARI NASIL YAPILABİLİR?

Orhan KUNTAY, Prof.Dr.

1. GİRİŞ

Ülkemizde turizm değerlerinin belirlenmesi amacıyla ilk önemli çalışma “İl Turizm Envanter Çalışması” olmuştur. Çalışma bir gösterge çalışması değildir.

Ek olarak birçok envanter çalışması geliştirilmiştir. Son olarak bir strateji denemesi yapılmış ve “Marka Kentler” belirlenmiştir.

2012 yılında Yüksek Lisans öğrencilerimle “Kentsel Turizm Göstergeleri”ne göre bir sıralama nasıl yapılabileceği araştırılmıştır. Bu yayında yapılan çalışmanın önemini ve yöntemini yansıtmaya çalışacağız.

Çalışma iki grup tarafından yürütülmüştür:(bkz.kaynaklar)¹

Birinci grup kentsel turizmi şu şekilde tanımlamaktadır: “Kentsel turizm genellikle geçerliliğini, kentlerdeki yatırımların farklı sektörlerde yeni yatırım olanakları yaratarak, ekonomik getirileri artıracığı ve toplumun tüm kesimlerinin yararına dağıtılacağı, işgücü yaratacağı, aynı zamanda da tarihsel alanların korunmasına ve sürdürülmesine olanak sağlayacağı retoriğine (yanıtına), bağlı olarak kurmaktadır.”

Grup, çözüm olarak:“Kentsel turizmle kentlerin farklı kimliklerini ortaya çıkararak birbirinden farklılaşmasını sağlamak ve ekonomik tabanını kaybetmiş kentleri yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır” (grup I)

Kentsel Turizmde değerlendirme temel olarak “anahtar göstergelerin belirlenmesine dayanmaktadır. Örnek çalışma için üçer kent seçilmiştir.

“Kentsel turizm potansiyelinin belirlenebilmesi ve çalışma konusu kentler arasında karşılaştırma yapılabilmesi için: Çevresel, Ekonomik ve Sosyal göstergeler başlıklarında 100 adet gösterge belirlenmiştir. Bu göstergelerden 27 tanesi “Anahtar Göstergeler” olarak çalışmada yer almıştır”(grup I)

Bunlar:

ÇEVRESEL GÖSTERGELER, 8 adet:

.Tarihi, kültürel ve doğal değerler

.Çevre kalitesi

.Kentleşme ve kamusal alanlar .

¹ Öncelikle bu araştırmayı yapan öğrencilerimi kutluyorum. Çalışma öğrencilerime aittir. Telif haklarına saygı duymak zorundayım. Bilgi almak isteyenler çalışmayı yapanlardan yararlanabilirler.

EKONOMİK GÖSTERGELER, 7 adet:

- .Uluslararası ve kentiçi ulaşım
- .Turizm göstergeleri
- .Ekonomik yapı
- .Ticaret.

SOSYAL GÖSTERGELER, 12 adet:

- .Nüfus
- .Eğitim
- .Sağlık
- .Aile yapısı
- .Sivil katılım
- .Güvenlik
- .İletişim ve bilgi toplumu göstergeleri
- .Kültür ve leisure aktiviteleri ve göstergeleri.
- .Spor. (grup I)

İkinci çalışma grubu ise göstergeleri şu şekilde belirlemiştir:

ÇEVRESEL GÖSTERGELER, 17 adet:

- .İklim 4 adet
- .Doğal ve kültürel değerler 7 adet
- .Flora ve Faune 3 adet
- .Çevre kalitesi 3 adet

EKONOMİK GÖSTERGELER, 25 adet:

- .Ulaşım ve erişilebilirlik 6 adet
- .Konaklama 5 adet
- .Turizm etkinlikleri 6 adet
- .Ticari etkinlikler 2 adet
- .Sportif etkinlikler 4 adet
- .Gelecekteki arz 2 adet

SOSYAL GÖSTERGELER, 30 adet:

- .Güvenlik 2 adet
- .Sosyal alt yapı 4 adet
- .Sanat ve kültür 5 adet
- .Sağlık imkanları 4 adet

.Eğitim 3 adet

.Demografik yapı 5 adet

.Eğlence etkinlikleri 3 adet

.Serbest zaman değerlendirme 4 adet (grup II)

Kentlere verilecek görevlerde gösterge değerleri önem taşımaktadır. Belirlenen anahtar göstergelerle kentin öne çıkacağı alan belirlenebilmektedir. Örneğin, seçtikleri kentler açısından Birinci Grup : Çevresel göstergeleri 30 puan, ekonomik göstergeleri 40 puan, sosyal göstergeleri 30 puanla değerlendirmiştir. İkinci grup: Çevresel göstergeleri 30 puan, ekonomik göstergeleri 50 puan, sosyal göstergeleri 20 puanla değerlendirmiştir.

Sonraki aşamada uzmanlardan oluşan 8-10 kişilik bir gruba anahtar göstergelerin önem sıralamalarını yapmaları istenmiştir. Uzmanlar grubunun seçiminde araştırma yapılan kentlerle ilgili araştırması olanlar önem taşımaktadır.

Bu aşamada anahtar göstergeler : “en az etkili”, “orta etkili”, “ en fazla etkili” olduklarına göre puan almaktadırlar.

Tablo 1 de görüldüğü gibi tüm göstergeler için beş veya daha fazla tablo hazırlanmaktadır. (bkz tablo 1)

Sonuç olarak Tablo 2 de görüldüğü gibi karşılaştırma yapılan kentlerin puanları hesaplanmakta ve sıralama yapılmaktadır.(bkz.tablo2)

Tablo 2 den “Çevresel, Ekonomik, Sosyal” göstergelerde öne çıkan kentler belirlenebildiği gibi, toplam göstergelere göre de sıralama yapılabilmektedir.

Tablo 1. Göstergelerin değerlendirilmesi

ÇEVRESEL ANAHTAR GÖSTERGELER (%30)	KARŞILAŞTIRMA YAPILAN KENTLER						GÖSTERGE ARALIK DEĞERLERİ
	HATAY	P	EDİRNE	P	EİMDHOVEN	P	
Kentteki Tarihi, Kentsel ve Arkeolojik Sitenin Sayısı	260	9	159	6	14	3	(1-100)_10 (101-200)_20 (201-+) 30
Müzelerle Gelen Ziyaratçı Sayısının Nüfusa Oranı (eurostat city state)	0.6	9	0.4	3	0.6	9	(0.4-0.5)_10 (0.5-0.6)_20 (0.6-0.7)_30
Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri	18.25	9	13.60	3	14.5	6	(12-14)_10 (14-17)_20 (18-20)_30
Yıllık Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	94	9	104	6	231	3	(1-100)_30 (101-200)_20 (201-365)_10
Yıllık Ortalama Güneşlenme Süresi (saat/gün)	7.3	6	6.05	6	3	3	1-3)_10 (3-6)_20 (6-9)_30
Kişi Başı Yıllık Su Tüketimi (m ³ /kişi)	71.5	6	87.8	9	66.2 (2002)	3	(50-70)_10 (70-80)_20 (80-90)_30
Toplanan Yıllık Katı Atık Miktarı (ton/kişi)	0.66	6	0.56	3	0.71	9	(0.50-0.60)_10 (0.60-0.70)_20 (0.70-0.80)_30
PM10 Ortalaması (µg/m ³) (perniküler maddede)	67 (2010)	6	65 (2010)	6	53 (2002)	9	(60-60)_10 (60-70)_20 (70-80)_30
TOPLAM	60		42		45		

Tablo 2. Sonuç değerlendirmeler

ANAHTAR GÖSTERGELER (%100)	KARŞILAŞTIRMA YAPILAN KENTLER		
	HATAY	EDİRNE	EINDHOVEN
ÇEVRESEL GÖSTERGELER (%30)	40	42	45
EKONOMİK GÖSTERGELER (%40)	40	40	80
SOSYAL GÖSTERGELER (%30)	60	47	90
TOPLAM	160	129	215

Kaynakça

GrupI.Kentsel Turizm Göstergeleriyle Edirne, Hatay ve Einhoven (Hollanda) kentlerinin karşılaştırılması.

Hazırlayanlar: A.Tuğba AÇIKGÖZ, Çağrı AKDAĞ, Gürda BOZKURT, Zahinde HANCIOĞLU.

GrupII:Turizm Planlaması, Çanakkale, Trabzon, Edinburg Karşılaştırması.

Hazırlayanlar: Emine ARLI, Murat GÜLBİTTİ, Nevra Alkım AKDEMİR, Selçuk Baki BULUT

Orhan KUNTAY: 1963 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi'nden Y.Müh.Mimar, 1969 yılında Sorbonne (Paris) Üniversitesi'nden Şehircilik Doktoru ünvanlarını aldı. 1976 yılında Doç.Dr., 1982 yılında İ.T.Ü. Senotasu'nca Prof.Dr. olarak yükseltildi. Fransa'da "Fransa Planlama Yöntemi" 7 ay ve "Gelişmekte Olan Ülkelerde Ulaşım" 1 ay özel uluslararası stajlarını yaptı. Montreal'de Institut d'Urbanisme'de 3 ay araştırma yaptı. 1970-1983 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Şehircilik Kürsüsü başkanlığı, Kent ve Bölge Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü ve zaman zaman Bölüm Başkanlığı görevlerinde bulundu. Spor Birliği Başkanlığı yaptı. 1983-1989 yılları arasında altı yıl Cezayir Turizm Bakanlığı'nda Uzman Danışman olarak görev yaptı. 25 adet Turizm Gelişme Projesi gerçekleştirdi. Polytechnique' de Yüksek Lisans Öğretim Üyeliği yaptı.1991-2004 yılları arasında Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü başkanlığı yaptı. Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu üyeliği'nde dört yıl görev aldı 5 adet bilimsel kitabı yayınlandı. 2 adet araştırma projesi ve ulaşım, havaalanı ve Doğu Anadolu Projesi (DAP) gibi 5 adet etütte yönetici olarak görev aldı. 50 yi aşkın Türkçe bildirisi ve 20 yi aşkın makalesi yayınlandı. 8 adet Doktora tezi ve 11 adet Yüksek Lisans Tezi yönetti.

okuntay@gazi.edu.tr

YAZARLAR

Açalya ALPAN, Ali Haydar ÖZTÜRK, Aybike CEYLAN KIZILTAŞ, Aydan SAT
Aysu UĞURLAR, Ayşe TEKEL, Bilge ARMATLI KÖROĞLU, Çiğdem VAROL
Demet EROL, Deniz AKKAHVE, Ebru Vesile ÖCALIR AKÜNAL, Erman AKSOY
Fatma ERDOĞANARAS, Fulya SINACI, Gülseven UBAY TÖNÜK,
Güner GEZİM, Hayriye BALIK, Hazal İrem GÖĞÜŞ, Hülagü KAPLAN,
H. Perihan KİPER, Kaan SAKAKLI , Kadriye Burcu YAVUZ,
Kübra CİHANGİR ÇAMUR, Kübra YILDIRIM, Leyla ALKAN
Mahmut ÖZBAY, Mehmet TUNÇER, Müge AKKAR ERCAN, Nazım ÖZER
Nevin TURGUT GÜLTEKİN, Nihan Oya MEMLÜK, Nilgün GÖRER TAMER,
Nilüfer GÜRER , Orhan KUNTAY, Özge YALÇINER ERÇOŞKUN,
Pinar ŞAHİN KADAKAL, Pinar ZORAL, Seher ÖZKAZANÇ,
Sevinç Bahar YENİGÜL, Şule KARAASLAN, Şule TÜDEŞ, Teoman ARSLAN
Ülkü DUMAN YÜKSEL, Zeynep Aslı GÜREL ÜÇER, Zeynep ÖZDEMİR

ISBN: 978 - 975 - 507 - 283 - 8